

760.

HIEDELEMSZÖVEGEK

Közreadja
PÓCS ÉVA

BALASSI KIADÓ

HIEDELEMSZÖVEGEK

A MAGYAR FOLKLÓR SZÖVEGVILÁGA

1.

Sorozatszerkesztő

PÓCS ÉVA

HIEDELEMSZÖVEGEK

Szerkesztette
PÓCS ÉVA

BALASSI KIADÓ · BUDAPEST

A könyv kiadását támogatta az

a K 78253
és a PUB-K 85348 sz. pályázat keretében

A szövegek gondozásában közreműködött

BALATONYI JUDIT
GULYÁS JUDIT

A földrajzi mutatókat készítette

BALATONYI JUDIT

A borítón
a kassai Szent Mihály-kápolna egyik záróköve
Szent Mihály alakjával,
XIV. század

© Pócs Éva, 2012

ISBN 978-963-506-880-7

Felelős kiadó a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Helfrich Judit
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
A sorozatot Szák András tervezte
Tördelte Szele Éva

TARTALOM

ELŐSZÓ (Pócs Éva) 17

MITIKUS LÉNYEK / 31

Óriások / 31

Emberek előtt élt óriás termetű lények / 31 Óriások csontja / 32 Emberek az óriás kötényében, zsebében / 33 Óriások földrajzi helyei / 34 Az óriások várat építenek / 35

Ördögök / 36

Az Ószövetség ördöge / 37 A teremtő ördög, az ördög teremtményei / 38 A pokolbeli ördögök / 39 Eszkatologikus hagyományok / 40 Természetmagyarázó hagyományok / 40 Az ördög és a rossz idő / 41 Embereket ijesztő, megtámadó ördög / 42 Ördögmulatság / 46 Hamis mulatság – lópatás ördög / 47 Kísértő, bűnre csábító ördög / 48 Tabusértésre biztat, tabusértést büntet / 49 Az ördög a templomban lóbórra, bivalybórra írja a bűnösök nevét / 50 A kártyások ördöge (kuli) / 50 Öngyilkosságra csábító ördög / 51 Az ördög az embereket éjjel kihívja, elragadja, megbordozza / 52 Az embereket pokolba viszi, saját magát pokolba fuvaroztatja / 54 Ördögnek ígért családtag / 55 Megszálló ördög / 55 Az angyal és az ördög küzd a halott lelkéért / 57 Pokolba vitt lélek: könnyű koporsó / 57 Az ördögök elviszik a halott bőrét / 58 Vágyakozással megidézett hasonmás (lidércördög) – távol lévő vagy halott férj, gyászolt rokon képében / 58 Ördögszerető / 60 Halott szerető képében megjelenő ördög sírba csalja a lányt / 61 Ördögidézés / 62 Ördögszövetség / 63 Segítőördög megszerzése / 63 Segítőördögnek ígért családtag / 64 Gazdájának segítő ördöginas / 65 Megszabadulás a segítőördögtől / 66

Ufók / 71

Luca / 72

Luca-napi tilalmak és szankcióik – mosás / 73 Luca-napi tilalmak és szankcióik – fonás / 74 Luca-napi tilalmak és szankcióik – kenyérsütés / 74 Kijárási, munka- és egyéb tilalmak, illetve szankcióik / 75 Luca megtámadja, bántalmazza az embereket és állatokat / 75 Luca disznóként kísérti az embereket / 76

Kedd asszonya / 77

A TERMÉSZET DÉMONAI, DÉMONIKUS ÁLLATOK / 78

Széli-démon / 78

Art az útjába kerülő embernek, állatnak, szénának / 78 Szélbe dobott éles tárgy – valaki megsebesül / 80

Déli-baba / 81

Sárkány / 82

Keletkezése, külseje, tulajdonságai / 82 Égi jel / 83 Sárkány a föld alatt / 83 Sárkány a kútban / 84 Sárkány a vízben / 84 Vízből felbőbe emelkedő, embert, állatokat felszívó sárkány / 86 Sárkány a zivatarban / 86 Zivatarfelbőből leeső sárkány / 88 Zivatarfelbőben verekedő sárkányok / 89 Emberevő sárkány / 90 Állatot raboló sárkány / 90 A jubász megöli a sárkányt / 90

Kígyó / 92

Halála / 92 Szent György-nap előtti kígyó / 93 Különleges kígyók, kígyókirály / 93 Kígyófej / 94 Kígyókő / 94 Kígyógyerek / 95 Állatok beszédének megértése kígyó segítségével / 95 Megszopja a tehenet / 96 Emberbe bújjik / 96 Tabusértés büntetője / 97

Gyík / 99

Erdei szellemek / 100

Vadleány / 101

A természet alakítója, névadója / 101 Időjárást jósol, csinál / 101 Külseje, tulajdonságai / 102 Megszelidítése tejjel, csizmával / 103

Erdők anyja / 105

Vadember / 106

Víziszellemek / 108

Víziember / 108

Folyóban lakik, a fürdőzőket ijeszti, az embereket vízbe csalja, búzza, fojtja / 108 Felfejti a halászok bálóját / 110 Kincsre vezet / 110 Vízi balált jelez / 110 Vízbe fült szelleme: fullasztó / 111

Vízilányok / 112

Tengeri sellők / 113

HALÁL / 115

Láthatatlanul jön / 115 Láthatatlanul jön – állat érzékeli / 116 Határozatlan emberalakként, árnyékként jön / 116 Febér alak, fekete alak / 117 Kisgyerek, magas ember, ősz öregember / 118 Csontváz, kaszás / 119 Emberrel viteti magát / 119 Védekezés a haláltól / 121 Megjelenik, ha hívják / 121 A sokgyermekes anya és a halál / 121

KÍSÉRTETFÉLÉK / 124

Embereknek váratlanul megjelenő, kíséror, rettegést keltő kísértet / 125
Fehérség, feketeség / 125 Fehérember / 126 Fények: lámpás, gyertyás, tüzesember, permonyik / 127 Láthatatlan kíséror / 130 Hangok / 130 Mozgó, ugráló tárgyak / 131 Különleges, torz emberalakok / 131 Meghatározatlan csúnya, visszataszító alak / 133 Állatalalakok / 133 Kísértetkocsi, kerék / 135 Láthatatlanul dolgozó kísértetek / 136 Kísértetek órái, embernek tilos kísértetbelyek / 137

Bűnös, vezeklő lelkek; státus nélküli, nyugtalan halottak / 138
Elkárbozott, vezeklő lelkek / 138 Temetetlenek: meggyilkolt, vízbe fült halottak lelke / 140 Temetlen holtak: katonák / 141 Keresztleetlenül meghalt gyermekek / 141 Rekegő: kirekesztett lélek, ijeszti az embereket / 142 A rekegő megtámadja az embert / 144 A rekegő hívására nem szabad válaszolni / 144 Magzatgyilkos anya / 145 Hibás földmérésért vezeklő lélek: tüzes mérnök / 145

Miséző, körmenetet, búcsút járó kísértetek / 146
Halottak miséje / 146 Halottak búcsúja / 147

Az embereket megtámadó kísértet / 148
Az embereket magával hívja, elvezeti, elragadja, megbordozza / 148 A közlekedést akadályozza, a kocsi nebezedik / 149 Az emberekre nebezedik, megnyomja őket / 151 Az embereket megtámadja / 151 A házban zajt kelt, kopog / 153

TÜNDÉRFÉLÉK / 156

Tündér / 157
Szép, tünékeny nők; repülnek, madárrá változnak / 157 Énekelnek, táncolnak / 158 Forgószélben jelennek meg / 158 Vízben élnek, fürdenek / 159 Erdőben, forrásnál élnek / 160 Várban laknak; várat, templomot építenek / 160 Barlangban, bányában élnek / 161 Megnyargalják a lovat / 162 Elragadják az éneküket meghallót / 162 Házaknál tartott mulatság / 162 Elviszik muzsikálni a dudást; eltűnő tündérkincsek, hamis mulatság / 163

Szépasszony / 163
Külséje, tulajdonságai / 163 Forgószélben jár; belevágott kés / 164 Az embereket forgószélbe ragadja / 165 Feltűnő, eltűnő nők csapata; énekelnek, táncolnak / 165 Tiltott helyek – tabusértés – büntetés / 166 Tiltott idők – tabusértés – büntetés / 168 Tilos róluk beszélni / 169 Tilos őket meglátni / 169 Kerékszegnek kivett csont / 170 Szépasszonyok nótáját tilos fújni / 170 Tabusértőek betegségének gyógyítása / 171 Elragadják a férfiakat, táncba ragadják őket, a dudást elviszik zenélni / 171 Mulatságba elragadott legények felismerése / 174 Tánchelyükön fű, gomba / 174 Vágyakozó legénynek

megjelenik / 174 A csecsemőt megszojtatja, kicseréli / 175 Az embereket megnyomja, meglövigolja, lóvá teszi / 176 A háziállatokat bántja – megelőzés, elbáritás / 178 Felismerése misén / 180 Felismerés kútba nézéssel / 180

Menyecske, kisasszony / 181

HELYEK SZELLEMEI / 185

Kincsek szellemei / 185

Állat alakú szellem őrzi a kincset / 185 Ember alakú szellem őrzi a kincset / 187 Átokkal lezárt kincs / 189 Hétévenként megnyíló lyukba temetett kincs – kigyerek, ősz ember őrzi / 190 Ember alakú szellem kincsvre mutat / 191 Állat alakú szellem kincsvre mutat / 191 Állatáldozat a szellemnek / 192 Áldozat a szellemnek: a kinczsásó meghal / 194 Kinczsásás varázsszéken, varázskörben / 195

Bányaszellem / 197

Őrzi a bányát / 197 Segít a bányászoknak a munkában / 198 Áldozatot kell neki adni / 198 A bányához vezet a bányászokat / 199 Figyelmeztet a veszélyre, veszélyt jósol / 199 Kísértet / 201

Törpefélék / 203

Lakóbelyük, tulajdonságaik / 203 Kemencében / 204 Malomban / 204 Mulatnak / 205 Kincset őríznek, aranyat bányásznak / 205 Táltos kandisznó lejár hozzájuk a föld alá / 206 Embereknek megjelennek, ijesztik, bántalmazzák őket / 206 Elragadják az embert föld alá, levegőbe / 208 Akadályozzák a közlekedést / 208 Büntetik az éjszaka halászó embert / 208

HÁZISZELLEM: HÁZIKÍGYÓ / 210

A házban, telken lakik, különleges hangot ad / 210 Nem szabad agyonütni / 211 Kisgyerek eteti tejjel / 213 „Ne csak a tejet edd...” / 214

TÁMADÓ DÉMONOK / 216

Lidérc / 216

Élő ember / 217

Kígyó vagy csirke alakban / 217

Nyomó, megszálló démon / 218

Szálló fényjelenség / 218 Szálló fényjelenség – ember és állat alakban / 218 Lidércszar / 219 Szálló fényjelenség – az embereket megszállja, lólába van / 219 Szálló lidérc megállítása / 221 Vágyakozás által odaidezett hasonmás / 222 Átokkal odaidezett ludvérc / 226 Ludvérc mint „küldött” rontás / 226 Lidércnyomás / 227 Megszabadulás / 228

*Lüdercbetegség gyógyítása / 231 Embert elragadó lüderc / 231
Lüderctől született utód / 231 Lüderclótte fű / 232 Lüdercvámpír / 232
Lüderc-kísértet: lüdercláng / 232*

Segítőszellem / 234

*Kikeltése tojásból / 234 Keltetés – az első falat az övé / 235 Hálótárs / 236
Megszabadulás: szart hozatnak vele / 236 Megszabadulás: teljesíthetetlen
feladatot adnak neki / 237 Megszabadulás: fába ékelés / 238*

Tisztátalan / 241

Az embereket megrettentí, megszállja, megkínozza / 241

Nora / 244

*Alakjai / 244 Megnyomja az embereket / 245 Szopja az embereket / 245
Az emberek vérért szívja / 246 Védekezés: fordított dolgok / 246
Védekezés: tüskés borona, gatyamadzag / 247 Védekezés: szentelés,
böjtölés / 247*

Betegségdémonok / 249

*Ahová bejön a kolera, oda betegséget hoz / 249 Ember viszi be magával
a faluba a holerát / 250 A démon a könyvébe ír – halált hoz / 250
Támad a rosseb – védekezés szenteléssel / 251 Aki kérését teljesíti,
megmenekül / 251 Álcsuma / 252 Védekezés étel, ing készítésével / 253
Védekezés pestistől találós kérdéssel / 255 Háton viszik ki a holerát,
az tanácsot ad maga ellen / 255*

ÁLLATEMBEREK / 257

Farkasember (werwolf) / 258

*Tulajdonságai / 258 Átváltozás farkassá / 258 Kenyér a farkasnak / 259
Visszaváltozás emberré / 260 Nyájakra támad / 260 A csordás lányai
farkassá változnak / 261 Farkas alakban szült gyermek / 261
Farkas vérért veszik – visszaváltozás / 261*

Kutyaember (prikulics) / 262

*A prikulics-lét: átok, Isten büntetése / 262 Születése / 263 Átváltozás,
visszaváltozás / 263 Rubáját elveszik – nem tud visszaváltozni / 265
Kutyákkal küzd, állatokra támad / 265 Emberre támad / 266
Állat alakban üldözik, nem érik utol / 268 Ront / 269
Felismerés kutya alakban – fogai közt rubafoszlány / 270*

Macskaember / 271

Békaember / 272

Váltott gyerek / 275

Tulajdonságai / 275 Szellemlény ellopja az igazi gyermeket, elcseréli a sajátjára / 276 Védekezés az elváltástól / 277 A váltott gyerek visszacserélése főzéssel / 278 A váltott gyerek visszacserélése búcsúban / 279 A váltott gyerek visszacserélése kemencébe vetéssel / 280

Boszorkány / 283

A boszorkány alakja / 285

A boszorkány teremtése / 285 Testi jegyei, külseje, jelvényei, tárgyai / 285 Megjelenésének, tevékenységének helye, ideje / 286 Szélben, forgószélben jár, elragadja az embereket, állatokat / 287 Forgószélbe éles tárgyat dobna – a boszorkány megsebesül / 288 Mosó boszorkány / 288 Állat képében jelenik meg / 289 Láthatatlan, szellemalak / 291 Közlekedése: szitakéregben, szekérkeréken, seprűn, tilón, piszkafán / 291 Képességei / 292 Fél a szent dolgoktól / 293 Tudományt szerez keresztúton, varázskörben, lucaszéken / 293 Tudományt szerez másik boszorkánytól, ördögtől, boszorkányszombaton, Isten megtagadásával / 295 Tanulás: bemutatják neki a világ csúnya és szép dolgait / 296 Tudományt szerez dongó, darázs lenyelésével / 298 Tudományt szerez saját gyermek, rokon, barát feláldozásával / 298 Könyvből tanul / 299 Segítőállatai: tücsök, béka, kígyó, kutya / 300 Nebezen hal meg, csúnya halála van / 301 Halálakor átadja a tudományát / 302 Tudását halála előtt söprűnek, állatnak adja át / 303 Temetésén boszorkányok, ördögök, állatok jelennek meg / 304 Halálakor, temetésén zivatar támad / 305 Teste nem enyészik el / 305 Visszajár halála után / 305 Felismerése boszorkánymulatságon / 306 Felismerése keresztúton, varázskörből, lucaszékéről / 307 Felismerése lyukas tárgyon, rostán való átnézéssel / 308 Felismerése más ünnepi tárgyak segítségével / 309 Felismerése fordított dolgokkal / 309 Felismerése szalmacsóvával / 310 Felismerése Szent György-napi kígyóval / 310 Pap ismeri fel az oltáriszentségben / 310 Boszorkányok gyűlése: zajongó, táncoló, zenélő, mulató boszorkánycsapat / 311 Utazás a mulatságra állatokon, seprűn, hordóban, repülőszírral / 313 Nyári gyümölcs, zöltség télen a boszorkánymulatságon / 314 Emberek elragadása multságba, lóvá tett ember / 315 Ördögi lakoma, hamis lakoma / 317 A csónakká változott táncos / 318 Valaki kilesi őket; utánozza őket; ellopja a repülésre használt eszközt / 319 A boszorkánycsapat fiúkat szed / 320 Boszorkányok társasága – tisztségek / 320

Az embert támadó boszorkány / 321

Az úton járókat kísérti – emberi alakban vagy állat képében, felhő alakjában / 321 Az úton járókat elvezeti, utat tévesztet / 322 Az embereket megtámadja éjszaka – emberi alakban vagy állat képében / 323 Az embereket éjjel megnyomja, megszopja, megszívja / 325 Az alvókat éjjel kibívja a házból / 328 Az embereket elragadja, lóvá teszi, megnyergeli / 329 Rontással megbetegíti az embereket / 331 Szerelmi rontás / 332 Megrontja a gyermekágyas, szoptatós anyát, csecsemőt / 333

- A rontás technikái: tartozékok, képmás, érintkezés / 334*
Szerelmi rontást végez megbízásból: csináltatás / 335 Rontás küldött békával / 336 A boszorkány megbízásból ront: csináltatás / 337
- A támadó boszorkány elhárítása / 338**
A boszorkány távoltartása, kizárása, bezárása elhárító gesztusokkal, tárgyakkal, szent dolgokkal / 338 A boszorkány házhoz idézése, sóra hívás / 340 A boszorkány szimbolikus megsebesítése / 341
Boszorkánygyanús madár megevése / 343 A boszorkány megpatkolása / 343
- A boszorkány és a rontás azonosítója, gyógyítója / 345**
A boszorkány ront – a tudós a rontást azonosítja, gyógyítja / 345
A boszorkány ront – a pap gyógyít / 347 A boszorkány ront – megfénnyezetik – ő maga gyógyít / 348 A boszorkány és a tudós párbarca / 349
Egymással viaskodó boszorkányok 351
- A tejvarázsló, tehenrontó boszorkány / 352**
Téjet gyűjt minden háztól, a nyáj minden tehenétől / 352 Tejlevétel saját tehené számára: harmatszedés / 354 Téjet fej tárgyából / 356
Borjatlán tehenet megfej / 357 Megrontja a tehenet, elveszi a tejet: bemegy az istállóba, megsimítja, megfeji a tehenet, saját alakjában vagy állat képében / 358 Megrontja a tehenet, elveszi a tejet: a házhoz jön valamit kérni / 359 Megrontja a tehenet, elveszi a tejet: mágikus technikák (érintkezés, tartozékok) / 359 A tehen védeése rontástól / 361
Megrontott tehen, jub helyrehozatala – a rontó megsebesítése, bántalmazása / 362 A tehenrontó boszorkány megpatkolása / 365
A boszorkány tehenet ront – helyrehozza saját rontását / 366
A boszorkány tehenet ront – a tudós azonosítja a rontást és/vagy gyógyít, tanácsot ad gyógyításra / 366 A boszorkány tehenet ront – román pappal misétetnek gyógyulásért / 369
- Egyéb háziállatok megrontása / 370**
A boszorkány lovat ront, megnyergel / 370 Más háziállatok megrontása / 371
- Kenyeret, ételeket varázsló boszorkány / 371**
Termést, kenyeret varázsol: harmatszedéssel / 371 Megrontja a kenyérsütést / 373 Vajat varázsol trágýából / 373 Túrót hány / 374
Tojást tojik / 375
- A boszorkány egyéb varázsló tevékenysége / 376**
Megköti a tolvajt / 376 Zárat nyit / 377 Átokkal lezárt kincse van / 377
- Sztrigoj / 385**
Elveszi a tehen tejét / 385 Halála után szárazságot okoz / 386
Védekezés tőle 386

SEGÍTŐSZELLEMEK / 388

- Gazdája hóna alá tett tojásból költi ki – lelkét eladja / 388*
Gazdája vásárolja, vásárban jut hozzá – nehezen szabadul meg tőle / 389
Gazdája eteti, magánál bordja / 390 Dolgozik a gazdájának, munkát kér / 390 Tulajdonosát meggazdagítja / 391 Megszabadulás 391

Idővarázsló / 393

Tanulás / 393 Zivatart jósol, figyelmeztet / 394 Jégesőt csinál, irányítja, szabályozza a jégesőt / 395 Könyve van, irányítja a jégfelbőket / 396 Sárkánya van, irányítja a jégfelbőket / 397 Irányítja a felbőket – másik varázslóval szemben / 398 Szekérküzdelem a levegőben szomszéd varázslóval / 399 Pap mint ellenséges idővarázsló / 400

Garabonciás / 401

Születése, tulajdonságai / 402 Elviszik, elragadják (a garabonciások, szellemek) / 403 Megjósolja a zivatart / 404 A szélben, zivatarfelbőben van, a jégverést irányítja / 404 Tejet kér, enni kér – nem kap: zivatart küld / 406 Kígyóját, sárkányát eteti, előhívja, megnyergeli – viaskodik, zivatart, jégesőt hoz / 407 Könyve van – felkantározza a sárkányát – zivatarfelbőben repül, jégesőt visz / 410 Könyve illetéktelen kezekben / 412 Utazás a zivatarban: „falu–erdő” / 413 Sárkánnyal vív / 413 Csata a felbőkben, felbők csatája / 414 Varboncáscsapatok a felbőben / 417 Harangozás zivatar ellen / 418 Megmondja a kincs helyét / 419 Garabonciástól véd a karácsonyi cérna / 421

Táltos / 423

Születése, testi sajátságai, általános jellemzői / 424 Születéskor megszólal, sokat tud / 425 Könyve van / 426 A foggal született táltost elviszik; eltűnik, hamar meghal / 426 Tudománya Jézustól származik / 428 A táltos átváltozásai – állatalakok / 429 Halálakor zivatar, forgószél támad / 429 A táltos meghatározza a sorsot / 429 Jósol, prófétál, lopott tárgyról, halottakról tudósít: álomban, transzban, tiükörrel / 430 Elásott kincs helyét megmondja, őrzi a kincset / 433 Segítőállata: ló, kakas / 434 Segítőállata: kígyó, sárkány / 436 Zivatart jósol / 437 A táltos a szélben zivatart hoz, küld, csinál / 437 Utazás a zivatarban: „falu–erdő” / 439 A vándor táltos tejet kér – kap, nem lesz zivatar vagy más baj / 439 A vándor táltos tejet, tojást, lángost kér – nem kap, zivatar lesz / 440 A táltos könyve illetéktelen kézben / 441 Viaskodás, birkózás: erőpróba, párbaj – ember alakban / 442 Viaskodás, birkózás: erőpróba, párbaj – állat alakban / 444 Viaskodás: erőpróba, párbaj – felbő alakban / 446 Erőpróba, párbaj: csoportos viaskodás szélben, felbőben, felbő alakban / 447 Viaskodás időjárásért: zivatar, jégeső csinálása, elűzése felbő és bika alakban / 447 Viaskodás zivatar, jégeső ellen – sárkánnyal/sárkányon / 449 Táltoscsapat viaskodása esőért / 450 Viaskodás esőért – láng alakban / 450 Viaskodás kincsert – bika alakban / 451

Tudós / 455

Születése: foggal, burokban, hetedikként; megszólal csecsemőkorában / 456 Tudását családjában örökli / 458 Tudományszerzés: próbák kiállása, éjjeli misén, keresztúton, varázskörben / 459 Tudományszerzés: álomban, rejtezésel; elragadják, megbetegszik / 460 Tudományszerzés: istentagadás, szentséggyalázás; „kutya–virág” példázat / 461 Tudományszerzés: főzése, megevése, csontjának felhasználása / 462

Tudományszerzés: boszorkánygyűlésen / 462 Sikertelen tudományszerzés / 463 Tudománya különböző tárgyakban / 464 Tudománya: könyvben / 466 Halála nehéz; tudományának átadása kézfogással, seprűvel, a békájával / 466 Halála: koporsója könnyű, temetésén vihar, ördöge megjelenik / 468 Kétlelkű: teste nem hal meg, halála után visszajár / 469 Segítői: különböző állatok / 469 Segítői: kis emberke, ördög, szpiritusz, ludvérc / 472 Képességei: érti a madarak beszédét, állatoknak parancsol / 473 Állatalakot ölt / 474 Közlekedése: nagyon gyors, rostában repül / 475 Munkája magától elvégződik / 476 Lát, jósol, álmot fejt / 476 Megköti, akadályozza és újraindítja a közlekedést / 477 Megköti a lakodalmasokat / 478 Megköti a tolvajt / 478 Azonosítja és megrontja a tolvajt / 479 Párokat összevarázsol, elvlaszt, a nem kívánt partnert megöli / 480 Embert ront leszórt dolgokkal, ördög vagy béka küldésével / 482 Tébetet, juhot ront, elveszi a tejet / 484 Megbízásból ront, rontószerral, ráböjtöléssel: csináltatás / 485 Köt és old; ront és visszavonja/gyógyítja saját rontását / 487 Vételkedik, viaskodik másik tudóssal, boszorkánnyal, annak szellemeivel / 488 Másik tudóssal kölcsönösen akadályozzák egymás közlekedését / 490 Azonosítja a rontást, rontót / 491 Azonosítja a rontást a rontó házhoz idézésével / 492 Kényszeríti a rontót, hogy feloldja a rontást / 493 A rontást visszaküldi a rontóra / 493 Rontást gyógyít, tanácsot ad: rontó tárgy eltávolítása / 494 Feloldja, gyógyítja az emberek megrontását, tanácsot ad gyógyításra / 496 Feloldja, gyógyítja a tehenrontást, tejbazon elvételét, tanácsot ad gyógyításra / 498 Rontást gyógyít – a rontó gátolni akarja a gyógyítást / 501 Ügyfeleiről mindent tud: ismeri ügyfelei szándékát; az őt kicsúfolónak, kétkedőnek nem segít / 501 Megköti azt, aki kétkedik a tudományában vagy megsérti / 503 Kincsre vezet, zárat nyit / 503 Varázstrükkök: vizet áraszt, növényeket, állatokat varázsol / 504 Varázstrükkök: ételt-italt, utazást varázsol / 504 Varázstrükkök: tárgyakat mozgat, táncoltat távolból / 505

Halottlátó / 510

Tudásszerzés baleset, betegség révén / 511 Tudásszerzés álomban, transzban (rejtezéssel) / 512 Halottak hívják el, avatják be / 514 Kézfogással, seprűvel örökíti tovább tudását / 515 Ügyfelei a halottakat meghívják a temetőből / 515 A halottak ellenségeskednek a látó ügyfeleivel / 516 A halottlátó nem szolgálja ki a hozzá vezető úton őt kigúnyoló, káromkodó, szellentő ügyfeleket / 517 A látó álomban, transzban lát, felébredve tudósít a másvilágról / 518 Kommunikáció a halottakkal: meditáció, önszuggeszció / 519 A halottlátó mint médium, a halott hangján beszél / 520 A látó Jézussal azonosul látás közben / 520 Vízbe nézéssel látja a halottakat / 521 Lélekben a balesetet szenvedett haldoklóhoz megy / 521 A halottak megidézése / 522 A halottlátó ügyfelei szembesülnek/nem szembesülnek a halottakkal / 522 A halottak felkeresik a látót, üzennek az élőknek / 523 Tudósít a halál, temetés körülményeiről, közvetíti a halott ezzel kapcsolatos üzeneteit / 524 Tudósítása a halott túlvilági sorsáról / 526 A halott üzenetei: siratás, ima, alamizsna, mise / 527 A halott rubát, ételt kér / 528 A látó eltűnt emberről, katona sorsáról tudósít / 529

A látó balált jövendöl / 530 A látó tanácsot ad lelki, vallási ügyekben, balállal kapcsolatban / 531 A látó rontást orvosol / 531 A látó a megidézett balottól rontás felől tudakozódik / 532 A látó megmondja a kincs helyét / 532 A látó híres embernek mond a halottakról / 534 A látó és a rendőrség / 534

Jós / 536

Tudományszerzés Szent György-napi páfránnyal / 537 Kígyói vannak / 537 Jósol, néz / 538 Felfedi a tolvaj kilétét, megmondja a lopott bolmi bollétét / 538 Tükörben látja meg a tolvajt, rontást, ügyfelei életkörülményeit / 539 Babvetéssel jósol / 540 Megmutatja a vízlelőhelyet / 540 A rontást orvosolja, visszaküldi a rontóra / 541 Nem jósol az útközben öt gúnyolódóknak, szitkozódóknak / 541

ORVOSOK / 543

Gyógyító, javas / 543

Születése / 544 Mesterségét másik gyógyítótól tanulja; „kutya–virág” példázat / 544 Tudását családban örökl, baldoklótól veszi át / 545 Halála előtt nem adja át tudását, nehezen hal meg / 546 Tudása Istentől, Szűz Máriától / 546 Mesterségét álomban, önkívületben tanulja (elrejtett) / 547 Mesterségét varázskörben, keresztúton tanulja, megtagadja az Istent / 547 Képességeit Szent György éjszakáján szedett páfrányvirággal szerzi / 548 Segítőállata, könyve / 548 Képességei: béka, kutya alakjában jelenik meg / 548 Képességei: érti a növények beszédét, tudja mások gondolatait / 549 Gyógyít és ront / 550 Megmondja, ki a rontó, gyógyítja a rontást / 551 Gyógyít: öntéssel, méréssel / 551 Gyógyít: távolból, beteg odavitt ruhájával, imával, ráolvasással; a szenvedést átveszi a betegről / 552 Gyógyít: fürdővel, gyógyfüvekkel; vízzel elviteti a betegséget / 553 Jósol a betegség kimeneteléről / 554 Ismeri ügyfelei szándékát, viselkedését; tud róla, ha ügyfelei nem hisznek, kicsúfolják / 554 Ha nem tartják be az előírásait, nem gyógyul a beteg / 556 Szembenállás másik gyógyítóval: viaskodás, küzdelem / 557 Szembenállás másik gyógyítóval: a másik ügyfelét közlekedésében akadályozza / 558 Szembenállás másik gyógyítóval: megrontja a rontót / 559 Szembenállás másik gyógyítóval: az erősebb rontást nem tudja gyógyítani / 560 Eltűnt, távol levő emberről tudósít / 560 Megbénítja a tolvajt / 560

Bába / 563

Mint sorsasszony / 563 Tudományszerzés / 563 Alakjai / 564 Boszorkánymulatságon vesz részt / 564 Elcseréli az újszülöttet / 565 Megrontja a szülő nőt, szoptatós anyát, csecsemőt, kisgyereket / 566 Ront – megállapítják a rontást/rontót – helyrehozzák a rontást / 566 Embereket megront, lóvá tesz / 567 Ront – a tudós megpatkolatja / 568 Védekezés a bába rontásától / 569 Gyógyít / 569 Ront, majd gyógyítja saját rontását / 570 Gyógyítja a rivális bába rontását / 572 Vételkedése a rivális bábával, megrontja a rivális bába kliensét / 573

Veszettorvos / 576

Tudása: öröklés, tanulás, átadás / 576 Szót ért a kutyákkal, parancsol a veszett kutyáknak / 577 Megveszíti az állatokat / 578 Kutyává változik, kutyaként a nyájra támad / 578 Veszettséget okoz anyagi érdekből / 579 Veszett kutyát küld haragosára / 579 Diagnosztizál, gyógyít / 580 Rivalizálása, viaskodása másik veszettorvossal / 581 Rivalizálása tanult orvossal / 582

SZENTEMBER, PAP / 585

Szeptember / 585

Elhívás, tudásszerzés Istentől, szentektől / 586 Másvilági segítői, őrangyalai / 587 Túlvilági lények inspirációja álomban, transzban / 588 Önsanyargatás, stigma / 589 Csodák történnek vele / 590 Jövendöl a közösség ügyeiben / 590 Jósol egyéni ügyekben, eltűnt dolgokról tudósít / 591 Szűz Mária felé közvetít / 592 Túlvilágról, halottakról tudósít, közvetít / 592 Viaskodik halottakkal / 594 Gyógyít / 595 Ördögöt űz / 597 Tud ügyfelei körülményeiről, szándékáról / 597 Ígéretét nem teljesítő vagy őt kigúnyoló ügyfél büntetése / 598

Tudós pap / 600

Látja a boszorkányt, rossz lelket / 600 Átokmisével nem foglalkozik / 601 Ördögös, varázsol / 601 Zsidó rabbi 601

Román pap / 602

Tudománya, böjt, ima / 603 Misét mond házi áldás, családi béke, jó házasság érdekében / 604 Ördögöt űz / 605 Jósol, tudósít, diagnosztizál / 606 Rontást azonosít / 607 Eltűnt emberről, állatról, tárgyról tudósít / 608 Tolvajt azonosít, büntet – lopott holmi visszakerül, a tolvaj bevallja tettét / 609 Gyógyít, a rontástól megszabadít / 612 Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból / 614 Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból: tolvaj, gyújtogató ellen / 616 Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból: hűtlen szerelmes, házastárs, családtag ellen / 618 Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból: falubeli haragos, ellenség ellen / 620 Megrontja bosszúból saját ellenségeit / 621

MESTERSÉGEK TUDÓSAI / 624

Tudós pásztor / 624

Tudományszerzés kereszttúton, temetőben, „kutya–virág” példázat / 624 Tudomány öröklése, átadása halálakor / 626 Nyáj mágikus őrzése / 627 Idegen nyáj megrontása, szétkergetése / 629 Ellenségeskedés, viaskodás idegen nyájjal, idegen pásztorral / 631 Tej elvitele idegen nyájtól, tej visszaszerzése / 632 Állatoknak parancsol, döglött állatot feltámaszt / 635

Farkasok nem bántják, farkastól védi a nyáját / 635 Nyájtolvaj megkötése / 636 Bosszúállás feljebbvalón, az állat gazdáján / 636 Allatot ront, rontást azonosít, gyógyít / 638 Embert ront, gyógyít / 639

Tudós kocsis / 641

Tudományoszerzés, segítőszellem szerzése varázskörben, próbákkal / 642 Segítőszellemei / 643 Varázstárgyai / 645 Ördögös kocsiszáz: emberföltött gyorsasággal, levegőben, jég tetején / 646 Döglött lóval utazik, döglött lovat feléleszt / 648 Más lovát megállítja, elindítja / 650 Viaskodása a kocsiját megállító ellenféllel / 651 Viaskodása a kocsiját megállító tetőáccsal / 653 Védekezés ördögös kocsiától / 657 Patkányoknak parancsol / 657

Ördögös vadász / 658

Tudományoszerzés keresztúton, felemelkedő kórón / 658 Ördögsvöetség, szentostya meggyalázása / 660 Bűvös lövés / 660 Bűvös lövés kereszt, szentostya meggyalázásával / 662 Mások lövését megghiúsítja / 662 Nyulakat varázsol / 663 Megszólaló sült nyúl / 663 Vízből jósol, távoli eseményeket meglát / 663

A patkányküldő és az ördögös molnár / 664

Patkányküldő / 665

Ördögös molnár / 668

Más tudós mesterek / 669

Tudós méhész / 670

Méheknek parancsol / 670 Megköti a tolvajt, közlekedést / 670

Mások méhét megrontja / 671

Tudós kovács / 671

Tudós hajós / 672

Ördögös muzsikus / 673

Tanulás, hangszer megszerzése / 673 Segítőszelleme, könyve / 676

Megvarázsolts hangszer: magától szól, megnémul / 677 Hamis mulatság; csónak-menyecske / 679 Farkast szelídít zenével / 679 Varázstrükkök: árvíz, növény / 680

Hatvani professzor / 681

BIBLIOGRÁFIA / 683

FÖLDRAJZI MUTATÓ / 697

ELŐSZÓ

Kötetünk első tagja egy szöveggyűjtemény-sorozatnak, amely elsősorban a néphit, népi vallás, vallásos folklór szöveganyagát van hivatva közreadni, részint a folklorisztika hagyományos kategóriarendszerében, műfaji beosztásában, részint az aktuális kutatások új kategóriáinak megfelelően.

A tervezett szövegkiadások szorosan kapcsolódnak a PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszékén folyó kutatáshoz, amely a népi vallás és hiedelmek kora újkori és modern kori forrásainak feltárásával, archiválásával és publikálásával, valamint a jelenkori gyűjtések eredményezte gazdag adatanyag feldolgozásával kapcsolatos. E kutatás egyik fontos bázisa a *Magyar Néphit Archívuma*.¹ Itt közölt szövegeink nagy részét az archívumban található kéziratos gyűjtéseknek, valamint a publikációknak az archívum számára másodlagosan szétrendezett anyagából válogattuk. A ma mintegy 150 000 tételt tartalmazó Néphit Archívum legkorábbi adatai – kevés, korábbi időszakból származó kivételtől eltekintve – az 1870-es évekből, az akkor induló Magyar Nyelvőr *Babonák* című rovatainak anyagából származnak. Ha nem is valamennyi, de talán minden fontos hiedelem publikáció anyaga bekerült az archívum rendszerébe. Méltó értékelés helyett legalább felsorolásszerűen említsük meg azokat a gyűjtőket, akiknek a leggazdagabb anyagot tartalmazó néphitközléseket köszönhetjük, az 1890-es évektől kezdve: Kálmány Lajos, Jankó János, Gönczi Ferenc, Berze Nagy János, Luby Margit, majd az 1960-as évektől Fehér Zoltán, Bosnyák Sándor, Polner Zoltán, Barna Gábor, Jung Károly. Nem maradhat említetlenül a Diószegi Vilmos kezdeményezésére és buzdítására az 1960-as években indult hiedelemmonográfia-sorozat, amely egy-egy község teljes néphitanyagának korszerű (bár akkor még nem magnetofonos) felgyűjtését és publikálását tűzte ki célul. Az első volt a sorban a magam zagyvarékasi kötete, amelyet Diószegi Vilmos buzdítására mintegy mintául készítettem. Ezt legalább tíz, eleinte a Hoppál Mihály szerkesztette Folklór Archívum sorozatban megjelent kötet követte, közöttük például csak Bosnyák Sándornak négy gyűjteménye.²

Az 1990-es években megnyíló határok lehetővé tették számunkra a gyűjtést a magyar nyelvterület több, addig kényszerűen mostohán kezelt térségében is. A Magyarországról a legkeletibb népcsoportokhoz látogatók közül Takács György publikált többkötetnyi, felülmúlhatatlanul gazdag hiedelemanyagot, de e helyeken ter-

¹ Az archívum a szolnoki Damjanich János Múzeumban fél évszázada létesült. Alapját saját Szolnok megyei hiedelemgyűjtéseim, valamint néhány válogatott hiedelemtémának a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából kimásolt anyaga jelentette. Szolnokról az archívum a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetébe (akkor még Néprajzi Kutatócsoportba) került, majd a Pécsi Tudományegyetem említett tanszékén helyezték el.

² Pócs 1964; Fehér 1975; Bosnyák 1980, 1982; Fejős 1985 stb.

mészetesen a helyi szakemberek is igen sokat tettek a néphitgyűjtés és -kutatás új lendületbe hozásáért. Az erdélyi gyűjtők közül a legtöbbet köszönhetünk Keszeg Vilmosnak, Csögör Enikőnek, Gagy Józsefnek, a Vajdaságban Jung Károlynak.³ Végül Magyar Zoltán nagyszabású, az egész nyelvterületet behálózó gyűjtését kell megemlítenünk: az ő sorozatosan megjelenő mondagyűjteményeinek⁴ mindegyikében méltó teret kaptak a hiedelemszövegek is: munkálkodása révén számos, eddig fehér foltnak számító területről is kerültek be adatok archívumunkba.

Az archívum – és a jelen szöveggyűjtemény – anyagának ugyanilyen fontos forrását jelentik a kéziratos gyűjtések. A magyar néphit 20. századi adatainak nagyobb része kézirattárakban vagy magángyűjteményekben rejtőzik, anélkül, hogy publikálták volna. A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából, valamint a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének gyűjtéseiből is sok anyag került be, noha e két kézirattár ilyen szempontú feldolgozása korántsem mondható teljesnek. Diószegi Vilmos saját gyűjteményéből halála után jutott az archívumba nagy mennyiségű szöveganyag, felesége, Morvay Judit jóvoltából. Diószegi nemcsak Szibériában, hanem itthon is fáradhatatlan gyűjtő volt, az országnak szinte minden területét bejárta. Eleinte láthatóan két, táltoshiedelmeket feldolgozó könyvéhez gyűjtött adatokat, majd később egy-egy falumonográfia, és azzal együtt egy országos néphit-összefoglalás elképzelésével kezdett el foglalkozni. Különösen a mitikus lények vonatkozásában köszönhetünk neki igen gazdag, változatos – mostanáig publikálatlan – néphitanyagot. Ugyancsak Diószegi volt az, aki Barabás Jenővel „kitalálta” a *Magyar Néphit Topográfiát*. Ez a magyar néphit atlasz-jellegű feldolgozása lett volna, kérdőíves gyűjtések alapján. Ő maga, mintegy próbaképpen, belekezdett egy *Észak-dunántúli néphit atlasz* elkészítésébe. Ezt nem publikálta, aminthogy az országos terv sem valósult meg ilyen formában (az anyag nem bizonyult „térképezhetőnek”). Viszont a kezdeményezés hatására a Néprajzi Kutatócsoportban intenzív országos kérdőíves néphitgyűjtés folyt 1970-től több mint négy évig.⁵ Más, hasonlóképpen országos, de kisebb volumenű, egy-egy témára szorítókérdőíves gyűjtések anyaga is került az archívumba: a Luca-napi hiedelmek és rítusok,⁶ valamint a lidérc hiedelemalakjának vonatkozásában.⁷ Említsük itt meg

³ Vö. Csögör 1998; Keszeg 1999; Jung 1985, 1990. Gagy József nagyszabású székelyföldi gyűjtéseiből csupán keveset publikált (csak mintegy illusztratív anyagként tanulmányaihoz; lásd például: Gagy 1998), de udvarhelyi, csíki néphitgyűjtésének jelentős része a Néphit Archívumba került.

⁴ Magyar 2001, 2002, 2003, 2004 stb.

⁵ A *Néphit Topográfia* kérdőíveinek nagyobb részét én magam, kis részét Hoppál Mihály, illetve Németh Imre fogalmazta meg, s havonta több száz kérdőív ment ki az ország minden részébe. Tanítók, tanárok, papok, tészelnökök, agronómusok, tehát a falusi, mezővárosi értelmiség, de olykor parasztok is, voltak a rendszeres válaszadók.

⁶ Diószegi Vilmos kérdőíve, melyet az Ethnológiai Adattár gyűjtőhálózatának küldött ki 1962-ben.

⁷ Pócs Éva kérdőíve a szolnoki Damjanich János Múzeumból, 1965-ben.

még azokat a folklórkutatókat, akiknek kéziratos anyaga közvetlenül, ajándékképpen vagy csekély gépelési költség térítése fejében, illetve Diószegi Vilmos, valamint Dömötör Tekla hagyatékával került a Néphit Archívumba. Grynaeus Tamás és P. Madar Ilona gyűjtését kiváltképpen gazdag anyag képviseli, s kisebb mennyiségű adat származik Dömötör Tekla és Eperjessy Ernő, a legújabb időkben Gagyi József gyűjtéseiből.

Végül még egy fontos adatforrásra kell kitérnünk. Az 1960–1970-es években Dégh Linda vezérletével nagyszabású hiedelemmonda-gyűjtés folyt az akkor induló mondakatalógus-munkálatok keretében. Nagymértékben ezen alapul a Bihari Anna szerkesztette részleges hiedelemmonda-katalógus,⁸ amely mintegy folytatása volt Körner Tamás korábbi, csak a halál és halottak narratívumait feldolgozó katalógusának.⁹ Ennek a cédulaanyagnak a Néprajzi Kutatóintézetben őrzött ömlesztett példányából válogattuk ki – Nagy Ilona jóvoltából és segítő közreműködésével¹⁰ – a néphitarchívumban addig még nem szereplő szöveganyagot, amely így ennek részévé lett. Az ily módon birtokunkba került adatok legfontosabb, legtöbb adatot eredményező gyűjtői: Dégh Linda, Nagy Ilona, Katona Imre, Mándoky László, Körner Tamás, Vámos Mária. Végül, de nem utolsósorban említsük meg a pécsi egyetem egykori néprajz szakos hallgatóit, akik egyebek mellett a néphitarchívum anyagát gazdagítandó, illetve a tervezett néphit-enciklopédia hiányait pótlandó végeztek célgyűjtést több erdélyi faluban: Derjanecz Anita, Graf Orsolya, Győrfy Eszter, Györgydeák Anita, Hesz Ágnes, Jankus Kinga, Mondok Ágnes, Muzsai Nóra, Vidák Tünde, Varga Attila; és itt már a jelenhez érkezünk: az archívum gyarapodása – a jelenleg is folyó terepmunkák és új publikációk révén – folyamatos.

E szöveggyűjteményünk párhuzamosan készült egy magyar *néphit-enciklopédia* megírásával (amelyet egy-két évvel e kötet után tervezünk megjelentetni), és egyebek között ahhoz is mintegy példatárul, illusztrációul kíván szolgálni. Az itt közölt hiedelemszövegek a folklór, illetve hiedelmek gyűjtésének intenzív megindulásától napjainkig tartó mintegy száznegyven éves időszakot reprezentálják. A magyar néphit egy kiválasztott szeletét képviselik: a majdani néphit-enciklopédia legnagyobb tematikus csoportját, az ún. *hiedelemlényeket* illusztrálják.

A *néphit* a néprajztudomány terminusa a hagyományos (elsősorban paraszti) közösségek hiedelmeinek múltbeli rendszerére. A fogalom az etnográfia tudományának 19. századi kialakulása során jött létre, a nemzeti romantika múltba forduló, a magyarság keleti gyökereit kereső, ősvallást, illetve magyar mitológiát rekonstruáló törekvéseivel karöltve. E törekvések egy keresztény vallástól elválasztott, elsősorban a pogány gyökerekkel, nem keresztény vonásokkal jellemzett néphit-fogalmat hívtak életre. Hasonló törekvések hasonló fogalom- és terminológia-készletet hoztak létre Közép- és Nyugat-Európa sok országában. A *Volksglaube* (német), *folkbefief* (angol), *folktro* (svéd) stb. terminusok mindenütt a keresztény vallás ellenében, az attól elválasztott, nem keresztény, illetve kereszténység előtti,

⁸ Bihari 1980.

⁹ Körner 1970.

¹⁰ Amelyért itt hálás köszönetemet fejezem ki.

pogány hagyományokat, babonát jelentették. Hogy a kifejező német terminológiával éljünk: a néphit a *Glaubéval* szemben az *Aberglaube*, a középkori egyház *superstitiója*, amelyet az elit kultúra írásos megnyilvánulásaitól is elválaszt alapvetően szájhagyományozott, folklorisztikus jellege. Önálló kategóriaként való használata általános volt a 19–20. századi európai néprajzi kutatásban. Azonban a vallástól független néphit kategóriája mesterséges konstrukció eredménye. A nem keresztény hiedelmek és akár a pogánykori hagyatékok is egy tág antropológiai (nem a kereszténységre szűkített) vallásfogalom kereteiben értelmezhetők: mint a természetfeletti lények/hatalmak felé irányuló hit és gyakorlat. A kereszténységet és a népi hiedelmeket egyetlen, komplex világképadó és viselkedésszabályozó normatív rendszernek tekintjük, amelybe egy szinkretikus, vallásos/mágikus világkép és kozmogónia, a lélek, halál és a túlvilági lét transzcendens nézetei, a keresztény és nem keresztény mitikus lények, a szentek és a szellemvilág, az emberiséggel ellenséges démonvilág éppúgy beletartozik, mint a keresztény Sátán, az ördögök és angyalok; a vallásos kultusz és rítusok mellett a szakrális kommunikáció, istenítélet és divináció; a magán- és közélet, valamint a gazdálkodás mágiaja csakúgy, mint az egyházi mágia, vagyis a szentelmények, imák és vallásos tartalmú ráolvasások mágikus használata; a gyógyítás és rontás, boszorkányság és mindenféle természetfeletti képességekkel rendelkező mágikus/vallási specialista: varázslók, látók, jósok, szentemberek tevékenyessége.¹¹ A magyar néphit fent említett enciklopédiája ezt a teljes képet kell, hogy elénk tárja majd. Azonban úgy döntöttünk, hogy e kötetben – terjedelmi okok miatt, és mert az elbeszélések leggazdagabb anyagát a hiedelemlények mondái és egyéb elbeszéléskategóriái jelentik – nem egy teljes magyar néphitet képviselő szöveggyűjteményt adunk közre, hanem csak a *hiedelemlények* gazdag és színes – és legtöbb kutatási kérdést felvető – világát próbáljuk meg minél teljesebben, minél több színárnyalatában prezentálni.

A bemutatott szöveganyagnak a tartalomjegyzékben megjelölt kategóriái nem jelentik a magyar néphit vagy egy feltételezett magyar mitológia koherens rendszerét, csak a szöveganyag egyfajta, a hiedelemvilág funkcionális csomópontjai mentén kialakított elrendezését. Ez többé-kevésbé a magyar néphit közlésének hagyományait is követi, amely szerint általában egy *világkép*, egy *mitikus lények/hiedelemalakok* (egy kvázi-mitológia) és egy *cselekvési rendszer* (*kultuszok, rítusok, mágia, varázslás*) csoportot vagy réteget szoktak megkülönböztetni. Az 1960–1980-as évek fent említett hiedelemmonográfiái is – különböző variációkban – erre a hármas csoportosításra építenek, és ezt a beosztást követi a magyar néphit első, Dömötör Tekla által írt összefoglalása,¹² majd a *Magyar néprajz* című kézikönyvbe írt fejezet¹³ is. Ami a mondagyűjteményeket illeti, a közlők ritkábban az adatközlők

¹¹ A vallás és a hiedelmek, a mágia, a kereszténység és az európai néphit viszonyáról, illetve mindezek kutatástörténetéről és módszertani kérdéseiről lásd magyar vonatkozásban: Keszeg 1999b; Pócs 2008; Hesz 2008.

¹² Dömötör 1981.

¹³ Pócs 1990.

rendjében,¹⁴ általánosabban a hiedelemalakok köré csoportosítva publikálják a mondatípusokat, illetve memoratokat, többé-kevésbé a hiedelemmonda-katalógus rendszeréhez igazodva.¹⁵ Ez nagyjából megfelel a mi csoportosításunknak.

A létező (vagy az archívumban is fellelhető) gazdag szövegvilághoz képest talán soványnak tetszik a kiválasztott témákra vonatkozó adatanyagnak csak mintegy 10%-át felölelő gyűjteményünk. Több kortárs kutató hiányolhatja benne majd az általa fellelt új típusokat, érdekes szövegvariánsokat. Aki a „teljes” szövegtörzshöz kíváncsi egy-egy téma esetében, annak közvetlenül az archívum szövegeihez kell fordulnia, amelynek részletes mutatórendszere hamarosan elektronikus formában fog a kutatás rendelkezésére állni.

A *hiedelemlények* bemutatása során kompromisszumos megoldással kellett élnünk: a *mitikus* vagy *természetfeletti lényeknek* lényegében csak a hagyományos néphit kategóriájába eső részét képviselik szövegeink, illetve ezt csupán a keresztény ördöggel egészítettük ki. (Az *ördög* a néphitalakok sok vonását is viseli, és Európában mindenütt jelen volt a néphitközlésekben is, a „népi démonok” között.) Természetesen – a fent taglalt tág vallásfogalom jegyében – a keresztény mitikus lényeknek is helyük lenne kötetünkben. Azonban a Jézusra, Szűz Máriára és a szentekre vonatkozó hatalmas terjedelmű legendaanyag, a keresztény csoda- és látomástörténetek külön, e gyűjteményhez hasonló terjedelmű közléseket igényelnek.¹⁶ Ebben – némileg húzódozva ugyan – a fentebb tévesnek ítélt kutatási hagyományainkat is követjük, már csak azért is, mert – ugyancsak a téves múltbeli kutatási attitűd következtében – archívumunk sem tartalmaz (az angyal és az ördög narratívumain kívül) a hagyományos néphit kategóriáin kívül eső szöveganyagot. E kompromisszumos megoldásokat tetézendő, még kihagytuk az *angyalokat* is, sajnálatos mesterséges határt húzva az angyal és az ördög között, és kihagytuk a *visszajáró halottak* gazdag csoportját, és ezzel – kényszerűen ugyan, de – elválasztottuk őket az általánosabb *kísértet* fogalomtól, amelyet gazdag elbeszélésanyag képvisel kötetünkben. (Ez utóbbi leválasztásnak az az oka, hogy a halál és a halottak, továbbá a lélek- és túlvilághit szövegei egy szintén készüléfében lévő külön műben fognak megjelenni.) E ponton ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy gyűjteményünkben nem kívánjuk a magyar néphit/népi vallás mitikus lényeiének koherens rendszerét, „mitológiáját” nyújtani, pusztán egy illusztratív segédkönyvvel szeretnénk szolgálni a hiedelemvilág néhány kulcsponti alakjának megismeréséhez és tanulmányozásához.

Ami kötetünk szövegeinek formai kategóriáit és jellemzőit illeti, meghatározásuk: *vallásos elbeszélés, avagy narratívum a természetfölöttiről*. A hagyományos folklorisztikai kategóriák szerint ez lehet *monda*, *legenda* vagy akár *mítosz* is, és – akár mint a

¹⁴ Lásd például: Balassa 1963.

¹⁵ Lásd például Magyar Zoltán fent említett mondagyűjteményeit; vagy az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatában megjelent köteteket (például: Szabó Lajos 1975).

¹⁶ Ezek közül már megvalósult egy látomásszöveg-gyűjtemény, melynek második kötete is készülöben van (Keszeg–Peti–Pócs 2009), és tervbe vettük a kegyhelyekhez fűződő szövegek, illetve a csordatörténetek gyűjteményét is.

monda/legenda alkategóriája, akár mint önálló műfaj – jelen van még sok más is: példázat, álom- és látomáselbeszélés, illetőleg olyan, az európai szövegfolklor-vizsgálatokban csak újabban előtérbe került kategóriák, mint például a *családi történet*, *élettörténet*, *hír*, *pletyka*, *tanúságtétel*, *oktató történet*, *magyarázat*, *tréfás vallásos elbeszélés* (vagy *ál-hiedelemmonda*).¹⁷ Megjelent egy látszólag új műfaji kategória is: a beszélgetésekbe szőtt történet, illetve a Dégh Linda terminusával *polifón* (több különböző, pillanatnyi beállítottságú – hívő, kételkedő, indifferens stb. – interpretátor beszélgetése során formálódó) *elbeszélés*, amely sokszor az (elbeszélés transzcendens világában való) hit, kétely vagy hitetlenség *tanúságtételeként* értékelhető.¹⁸ Ezekből a polifón szerkesztésű szövegekből kiviláglik, hogy mennyire fontos a szövegkincs alakulásában az elbeszélésszituáció, a beszédkontextus, a gyűjtő kérdéseinek irányító, szövegalakító szerepe.

A magyar folklórgyűjtések tükrében úgy látszik,¹⁹ hogy az elbeszélések a természetfeletről a múltban (a gyűjtések idején vagy a gyűjtők által megkonstruált múltban) a folklór ún. hagyományos elbeszélő alkalmain hangzottak el, amikor szokás volt mesélni; illetve azt sugallják a folklórgyűjtések, hogy ezek és csakis ezek az – ilyen közegben elbeszéltek – narratívumok voltak a szájhagyományozás tárgyai. Vannak olyan gyűjtési taasztalatok, amelyek szerint az eredetmondákat elsősorban férfiak mesélték a családi ünnepek alkalmain, a vallásos legendák, haláltémájú történetek elbeszélői pedig inkább nők, akik búcsúkon, betegágynál, haláleset alkalmával mesélték ezeket.²⁰ Ami azonban a mai helyzetet illeti, úgy látszik, döntő túlsúlyban vannak a gyűjtővel való beszélgetésekbe, valamint kis csoportok (család, vendégség, baráti társaság, szomszédok) beszélgetéseibe szőtt, illetve a beszélgetők által közösen kialakított elbeszélések, továbbá a szomszédok, vendégek, egymással találkozó ismerősök híreibe, pletykáiba integrálódott történetek. De a legfontosabb modern kategória: a gyűjtő számára – sokszor az ő szája íze szerint – interpretált elbeszélés.

A magyar kutatási terminológia – ellentétben több európai nép szóhasználatával – megkülönbözteti a vallásos mondát (*legenda*) és hiedelemmondát (*monda*), e könyvben azonban nem élünk ezzel a megkülönböztetéssel. Úgy véljük, az elbeszélések a vallás és a hiedelmek közös transzcendens világának reprezentációi. Lévéen a szövegek a legritkább esetben mondák/legendák, kerüljük – néhány speciális esettől eltekintve – a legenda és hiedelemmonda terminusok használatát. Nem jelöljük a jegyzetekben a fent említett hiedelemmonda-(rész)katalógusok jelzeteit sem, hiszen szöveganyagunknak legalábbis az újabb gyűjtésekben megjelenő része csak töredékeiben sorolható be a nemzetközi mondakatalógusokhoz igazodó magyar rendszerbe. Ez nem a katalóguskészítők „hibája”: a kor, a múlt század közepén érvényre jutó európai kutatási irányok kívánalma volt nemzetközileg koordinált mondakatalógusokat létrehozni. Legkevésbé éppen a hiedelemmondák esetében lehetett egy egysé-

¹⁷ Lásd például: Dégh 2001, 97–103, 400–406.

¹⁸ Dégh–Vázsonyi 1976.

¹⁹ Mint ezt gyimesközéploki vizsgálatom során megállapíthattam (Pócs 2008).

²⁰ Salamon Anikó szűrte le e tapasztalatokat gyimesi gyűjtése alapján (Salamon 1987, 249).

ges európai, és egyúttal egyidejűleg számos nyelvterületen, népcsoportnál érvényesíthető rendszert teremteni. A hiedelemszövegek igen nagy százalékban a helyi hiedelmek tükröződései valamely szinten, igen változatos, helyhez kötődő szöveganyaggal, amellyel kapcsolatban ritkán beszélhetünk mondaszövegek – a katalógusokban előnyösen érvényesülő – *fabulat* fokozatáról, a szó sydow-i értelmében. Az újkori, hiteles, beszédkontextust, szövegkörnyezetet is figyelembe vevő gyűjtések tanúsága szerint a helyi hiedelmek legalább olyan mértékben jelennek meg „műfajidegen” kontextusban – például pletykákba, családi történetekbe ágyazva –, mint nemzetközi vándormondák motívumaiként; szinte azt mondhatjuk, hogy a kutatói elvárással szembehelyezkedve „nem akarnak” katalógusszámokkal ellátható, szabályos szűzsékké rendeződni. Nem látszanak érvényesülni a *monda/fabulat–memorat–dite/hiedelemközlés* kategóriák sem, amennyiben azokat fokozatoknak tekintjük a helyi hiedelmek tükröződésének mértékére.²¹ Szövegeink egyes formai kategóriái nem a *hitértéktől szövegértékig* tartó skála mentén rendeződnek: a hitérték memorat és fabulat között elhelyezkedő fokozatainak elképzelése szintén a terepmunka kínálta tanulságokat mellőző kutatói konstrukciónak látszik. Már e kategóriák első használói, köztük Lauri Honko²² is, figyelmeztettek arra, hogy ugyanaz a szövegcategória, sőt egy szó szerint azonos szöveg is lehet különböző interpretátorok előadásában „hitt” vagy csak „érdekes” szöveg (szórakoztató elbeszélés). E vonatkozásban figyelembe kell venni az elbeszélő személyén és személyes attitűdjein kívül még az interpretáció általános körülményeit, az elbeszélésszituációt, és egyáltalán, a beszédkontextus teljességét is. Világos, hogy ugyanaz a történet többféle kommunikációs funkciót is betölthet egyszerre, és különböző beszédhelyzetekben mást és mást jelenthet.²³

A mitikus lények, hiedelemalakok helyi szerepe, a hiedelmekbe, vallási tényekbe vetett hit szempontjából tehát nem látszik perdöntő kérdésnek a szövegek műfaji, illetve formai kategóriája. Az egymásba könnyen átcsúszó műfaji kategóriáknál szilárdabbnak látszanak a funkcionális egységek. Nem rajzolódik ki a természetfelettről szóló hagyományos mondatípusok rendszere, illetve az egyes hiedelemalakokra vonatkozó elbeszéléskincs nincs organikus kapcsolatban a mondagyűjtemények, legendagyűjtemények kutatói rendszereivel. Ezzel szemben a kontextuális vizsgálatokkal bizonyos funkcionális csomópontok mutathatók ki; a vallás és a hiedelemvilág jelenségei a szentek és a démonok szöveges reprezentációinak paradigmatisms tengelyei körül rendeződnek. Ilyen funkcionális egységek például: az istenségek, akik létrehozták a világot; a szentek, akik büntetnek; a démonok, amelyek az em-

²¹ Amely kategóriák relevanciáját egyébként is egyre általánosabban kétségbe vonják. Már C. W. Sydow *memorat* és *fabulat* kategóriáinak általános bevezetése idején is felmerült a módosítások szükségessége (lásd például: Honko 1962; Pentikäinen 1968), majd több vonatkozásban szóba kerültek a *monda–memorat* kategóriák, vagy a *memorat–fabulat* megkülönböztetésének nehézségei (lásd: Dégh–Vázsonyi 1976; Honko 1989). Összefoglalóan a folklórisztika régi és új *monda/legenda* kategóriáiról: Dégh 2001, 23–97.

²² Honko 1962, 135.

²³ Vö. Dégh 1995.

bert megtámadják; a szentek, akikkel imádságban kommunikálunk; a „kétlelkű” lények, akik átváltozások révén a természet világában is otthonosak; a démonok, amelyek megszállnak; a démonok, amelyek betegséget okoznak; és így tovább. Ezekből rajzolódhat ki egy-egy helyi szövegcsoport ékikus rendszere, amely azonban jelen kötetünk egyes módszerekkel gyűjtött, különböző helyekről, eltérő időszakokból származó szövegcsoportjában természetesen nem érvényesíthető. Az ékikus rendszerek kikövetkeztetéséhez helyi mélyfúrással, jelenkori terepmunkával el kell készítenünk egy-egy Diószegi Vilmos megálmodta hiedelemmonográfiát, illetve annak helyi vallásba ágyazott modern változatát. Majd ezekben és ezekre alapozva vizsgálhatjuk a hiedelmek Voigt Vilmos által megkonstruált „paradigmatikus és szintagmatikus tengelyének”²⁴ gyakorlati valóságát, a vallásos, illetve hiedelemelbeszélések tükrözte vallásos-mágikus világkép, cselekvési rendszer és a szövegvilág valódi, állandó változásban lévő viszonyát, valamint a szövegvilág ennek függvényében kialakított tartalmi, funkcionális és formai/műfaji kategóriáit.

A gyimesközéplokiai vallási életére és hiedelemvilágára vonatkozó, még befejezetlen kutatásom során terepmunkám egyik célja éppen e kategóriák kipuhatólása, a vallás és a narráció viszonyának a feltérképezése: a közösség beszélgetés- és elbeszéléskultúrájában hogyan él a természetfeletti, hogyan tükrözik a helyi vallás egyes mozzanatait a narratívumok különböző típusai. Vajon a szöveg a vallás vagy hiedelmek „hitt” lényeiről beszélő, emotív funkciót is betöltő, hit aktualizáló szöveg, vagy elsősorban csak informatív, kognitív funkciót betöltő, illetve szórakoztató narratívum? Az ilyenfajta vizsgálatokhoz sok indítékot adtak – és adhatnak másoknak is – Keszeg Vilmos egy-egy hiedelem- illetve rítustémára (lidérchiedelmek és a vízbe nézés divinációs rítusa) sarkított elemzései. Ő a „beszélés etnográfijának” Dell Hymes által kidolgozott módszereit alkalmazva a szövegek szemantikai interpretációjába beépítette a szöveg létrejöttének, használatának, a szövegnek mint eseménynek, cselekvésnek, viselkedésnek a kontextusát; megállapítva, hogy az elbeszélés társadalmi térben, emberek között jön létre, és jelentése közösségileg elfogadott normák szerinti értelmezés eredménye. Ennek értelmében a textusról a kontextusra, a szöveg megkonstruálására, hátterére és indítékaira, közvetlen megvalósulására és a hiedelemről szóló diskurzusra helyezte a hangsúlyt.²⁵ A mezősi lidérchiedelmekről szóló tanulmányában például a lidérc által megszállottak személyes élményeiről szóló elbeszélések létrejöttét mutatja be, teljes társadalmi kontextusában, a lidérctől való félelemtől, elhárító és engesztelő rítusoktól a lidérc által kiváltott emóciók viselkedést, emberi viszonylatokat meghatározó, átrendező szerepéig.²⁶ Ilyen mélységű helyi vizsgálatok elvégzése után tudjuk majd talán a műfajok, szövegcsoportok és hiedelmek viszonyának tanulságait általánosabb szinten is érvényesíteni.

²⁴ Voigt 1976.

²⁵ Hymes 1975, 1979; Keszeg 2002a.

²⁶ Keszeg 2002b.

Addig azonban, ha nem is tudtuk e kötetben a magyar néphit funkcionális rendszerét a szövegekkel reprezentálni, fontosnak tartottuk, hogy a kutatói konstrukciók szerint válogatott, azoknak alárendelt, sokszor csak háttéradatként hivatkozott vagy a kutatói előítéleteknek megfelelően valamilyen irányban magyarázott, eltorzított, megcsonkított adatok helyett lehetőleg beavatkozásmentesen, mintegy elsődleges forrásként kínáljuk fel a kutatás számára a szövegeket, és ezek bemutatása során legalább bizonyos mértékig hagyjuk a hiedelemvilág valóságát, émiikus kategóriáit érvényesülni.

A válogatás igyekszik minden fontos témát, résztémát, sőt, minden érdekes egyedi esetet is képviselni; a vándormondaként, típusokban élő elbeszélések esetében lehetőleg minden fontos típust, altípust reprezentál néhány szöveg. A témák funkcionális fontosságát a szövegek számarányával igyekeztünk jelezni. Legtöbb szöveg a különböző természetfeletti képességekkel megáldott szentembereket, tudósokat, látókat, boszorkányokat, gyógyítókat, jósokat képviseli: feltűnő túlsúlyban vannak a par excellence mitikus lényekhez képest. Ezen belül is feltűnő a boszorkánynarratívumok óriási számbeli fölénye a többi hiedelemalak szövegeihez képest. Ez feltehetően a 20. századi néphit valóságát tükrözi, vagyis a vallás és mágia működő laikus specialistáinak újkori közösségeinkben is betöltött fontos funkcióját jelzi, szemben a (kísértetek kivételével) kihalófélben lévő szellemvilággal. Mindez nem vonatkozik a keresztény szellemvilágra, amely nem mutat ilyen hanyatló tendenciát, de mindenestre igazolódni látszik a szövegek mennyiségében is az a már Dömötör Tekla által megfigyelt tény, hogy a „magyar [...] néphitben sokkal nagyobb szerepet játszottak a mitikus lényeknél a tudományosok, a különleges tudással, erővel felruházott élő emberek”.²⁷

Ami *kötetünk szerkezetét* illeti, egy-egy hiedelemlény egy-egy önálló fejezetet kapott (a nagy terjedelmű fejezeteket még alfejezetekre is tagoltuk az áttekinthetőség kedvéért). Nem alkotnak e lények egyértelmű, tiszta rendszert, hiszen térben-időben változóan, a helyi funkciótól, a rokon hiedelemlények változó kontextusától függően más-más fénytörésben jelennek meg ugyanazok az alakok a más-más vidékeken, különböző időszakokban végzett gyűjtésekben. Nem akarván erre a cseppfolyós és változékony hiedelemnyagra semmiféle rendszert ráerőltetni, megpróbáltuk áttekinthető csoportokba rendezni úgy, ahogy az anyag „adta magát”. Sokszor volt nehéz meghatározni egy-egy hiedelemlény határait: számos összefolyásnak, kontaminálódásnak lehetünk tanúi; nem mindig állapítható meg, hogy rokon tulajdonságokkal rendelkező, különböző lényekről van-e szó, vagy egy lény különböző helyi variánsairól.

A fejezetcímek (maguk a hiedelemlények) általában a bevett kutatói kategóriák (*boszorkány, tündér, helyek szellemei*), amelyek vagy egyeznek az általános vagy helyi „népi” terminológiával, vagy (annak hiányában) nem. Adott esetben többletként – kurzíválva – tartalmazza a cím a helyi/népnyelvi terminusokat. Amikor a helyi terminusok egy önálló hiedelemlénynek tekinthető alakot írnak körül, akkor szö-

²⁷ Dömötör 1981, 72.

vegei önálló csoportot, alcsoportot kapnak, de e téren is számíthatunk időbeli változásokra, eltolódásokra, helyi különbségekre. Az egyes hiedelemalakok köré szövődő fejezeteket rövid bevezető nyitja meg, a téma ismertetésével, az idevonatkozó szövegek jellemzésével (milyen típusú, mennyiségű, táji megoszlású szövegeket képvisel a közzétett anyag). Az egyes témák kutatási kérdéseire, a hiedelemalak történetére, földrajzi elterjedésére, nemzetközi párhuzamaira e rövid bevezetők csak néhány fontos esetben, igen exponált témák esetében, szűkszavúan utalnak: mindennek bővebb kifejtése a készülő néphit-enciklopédia feladata lesz.

Az eredetinek feltételezhető elterjedési képéhez igyekeztünk a szövegek válogatásával igazodni, illetve területileg arányos szövegtérképeket bemutatni (minden nagyobb tájegységről képviseli egy-két szöveg az ott honos jelenségeket). Törekedtünk az új, hézagpótló gyűjtések révén megváltozott régi néphittérképek revideálására, átstrukturálására (e téren elsősorban az új erdélyi, moldvai, valamint esetenként a felföldi gyűjtések hoztak változásokat). Mindez természetesen – területi okok miatt – nem jelentheti minden eltérő, helyi elbeszélésvariáns közlését: csak a fő tartalmi mozzanatok/eltérések megjelenítésére szorítkozhattunk.

Fontos szempontunk volt, hogy minden gyűjtéstípust bemutassunk; válogassunk szövegeket a néprajzi gyűjtés minden korszakából; legyen képviselve minden jellegzetes gyűjtőmódszer, -technika. Egyik célunk kétségkívül az olvasható, „jó” szövegek közzététele volt, hiszen olvasmányul is kívánunk szolgálni, nemcsak tanulmányanyagul. Emellett azonban a néprajzi gyűjtés módszertani és technikai fejlődésének egyes fázisait képviselő, különböző okokból rosszul lejegyzett, csonka, lerövidített szövegeket sem hagyhattuk ki, hiszen a magnetofon előtti jó százéves időszakból jószereivel nincs is más birtokunkban. A 19–20. század fordulóján még szinte meg sem fogalmazódott az abszolút szó szerinti lejegyzés igénye a folklórgyűjtők körében. (Kivételt jelentettek a verses, illetve a rövid, könnyen lejegyezhető műfajok, mint a közmondás vagy a találós kérdés; a hiedelemszövegek közül ilyenek lehetnek a *tiltások*, az *előjelek* vagy a *ráolvasások*.) Nagyjából a 20. század közepéig szinte mindig a gyűjtők által különbözőképpen tolmácsolt, valamilyen módon átírt szövegekkel van dolgunk. Találkozunk feltételezhetően hosszú mondaszűzsék/cselekmények két-három mondatosra rövidített verziójával éppúgy, mint túlságosan is kikerekített, gyanús szabályos szövegekkel. Természetesen kihagytuk a megszipított, túltökéletesített szövegeket, noha nem mindig találtuk meg bennük a gyűjtő/publikáló önkéntelen és önkényes beavatkozásainak nyomait. Azzal is tisztában vagyunk, hogy a leleplezett szövegszépítés eseteiben nehéz a határt meghúzni a még használható és a már használhatatlan, hamisítványnak minősítendő szövegek között. Hajlamosak vagyunk úgy ítélni, hogy a nagyon kerek szövegek nem hitelesek, pedig minden gyűjtőnek lehetnek hibátlanul, mindig ép mondatokban, fölösleges tölteléksszavak nélkül beszélő adatközlői is.²⁸

²⁸ Egy lábjegyzet erejéig talán megtehetjük, hogy konkrét bizonyíték híján is megnevezzünk két gyűjtőt, akiknek publikációiból származó, archívumunkban elhelyezett egyes adatait megengedhetetlenül hamisnak, hiteltelennek, ezért közölhetetlennek ítéltük: Szűcs Sándor és Timaffy László.

A gyűjtés első ötven évében igen ritka még az élménytörténetek, memoratok első személyű, szó szerinti visszaadására való törekvés, ez csak kivételesen, olyan kiváló gyűjtők, mint például Kálmány Lajos esetében fordul elő. Az is igaz, hogy hiába lesz általános a hiedelemszövegek szó szerinti lejegyzésének igénye már az 1950-es években, amikor Diószegi Vilmos megkezdte gyűjtőmunkáját. Az 1970-es évekig, a magnetofonos gyűjtés általánossá válásáig a legjobb gyűjtői szándék mellett sem kerülhetett sor eredeti hiedelemszövegek szó szerinti lejegyzésére. A gyűjtő írássebessége ugyanis sohasem érte utol a beszélés sebességét, az adatközlő kényszerű lelassítása, megállítása mindegyre elvágta a beszéd természetes folyamatát, illetve számolnunk kell a gyorsírással lejegyzett szövegek torzulásaival is. Az a legmodernebb igény, hogy egy-egy hiedelemadatot ne önmagában, hanem a beszélgetés kontextusában, tehát legalábbis a gyűjtő kérdéseivel, más jelenlévők közbeszólásaival együtt adjunk vissza, már csakis a magnetofonok és egyéb hangrögzítők általánossá válása után érvényesülhetett.

Az összevont, egymondatos gyűjtői közlésektől a kutató és az adatközlő párbeszédéből álló szövegekig mindenféle gyűjtéstípusú szöveget közlünk, tematikus teljességre irányuló fő törekvésünknek alárendelve. Mindebből végig lehet kísérni a gyűjtési módszereknek, valamint a szövegek kezelésének, publikálásának, a kutató és a kutatott szövegek viszonyának a változásait. Kivételesen, amikor egy-egy téma bemutatásához nélkülözhetetlen láncszemet képeznek, közlünk olyan szövegeket is, amelyek a gyűjtő nyers adatokból összevont általánosító – adott esetben költői, „színes” – megfogalmazásai, sokszor egy-egy – adatközlőtől vett – beleszúrt idézettel. (Ez a technika például Gönczi Ferencre vagy Luby Margitra jellemző²⁹ – előbbi hitelesebbnek tűnő, szikárabb, utóbbi túl színes szövegeket közöl, de ez csak saját, kissé túlfűtött stílusára, nem tartalmi hamisításra vonatkozik.)

Fontos törekvésünk volt, hogy minél többet közreadjunk az archívum néhány gazdag, kéziratos, eddig még nem publikált anyagából: például Diószegi Vilmos, Dégh Linda vagy Grynaeus Tamás gyűjtéseiből. Igyekeztünk viszont elkerülni a másutt már valamilyen másodlagos kontextusban közölt vagy többször publikált szövegek közlését, ám volt néhány kulcshelyzet – például a csak egy-két, „agyonpublikált” adattal képviselt fontos jelenségek esetében –, amikor ezt nem tehattük meg.

A *nyelvjárási szövegeket* az akadémiai szabályzatnak megfelelő átírásban közöljük, tehát csak a köznyelvben nem jelentkező (de a köznyelvi betűkészlettel leírható) hangtani sajátságokat jelöljük. Nem jelöljük a köznyelvinél nyíltabb és zártabb *e* hangokat, a rövid („palóc”) *á*, a hosszú *a* és *e* hangokat, és nem jelöltük a precíz nyelvészeti lejegyzést alkalmazó gyűjtők (pl. Hegedűs Lajos, Balassa Iván) által használt egyéb mellékjeleket, valamint a diftongusok többlet félhangzóit. Az *ly* és *j* írása egységesen a köznyelvi helyesírás normái szerint történik, mivel az *ly* ejtésének már igen kis súlya van a mai nyelvben (csak néhány moldvai és palóc-földi szövegünk utal feltételezhetően *ly* hangra). Ezért úgy döntöttünk, hogy *e* hangtani különbséget nem jelöljük a néhány biztos esetben sem. A gyűjtők által olykor – tévesen – *lj*-vel jelölt *ly*-t is természetesen *ly*-nal írjuk. Hibalehetőséget jelentett az írógéppel írt gyűjtések hosszú, illetve rövid magánhanzóinak rekonst-

²⁹ A magam zagyarékasi kötete is tele van ilyen adatokkal (Pócs 1964).

ruálása; igyekeztünk e vonatkozásban a közismert nyelvjárási sajátságokhoz is igazodni (például a Mezőségen vagy a Nyugat-Délnyugat-Dunántúlon feltételezhető magánhangzó-rövidüléseket figyelembe venni).

Átírási normáinkat – az egységesség és olvashatóság érdekében – kiterjesztettük a különböző írásmódokat és jelölési rendszereket alkalmazó régi gyűjtők archivális, kéziratos anyagára és a publikációkból származó szövegekre is. Bár a hangok jelölésén kívül semmiféle szövegváltoztatást nem eszközöltünk, sem archivális, sem publikációkból származó szövegeink nem tekinthetők szövegűnek, csak feltételesen használhatók közvetlen idézetként.

A szövegek *gyűjtésének helyeként* a földrajzi nevek mai változatát és mai területi beosztását (Magyarországon és Romániában a megyét, Ausztriában, Szerbiában, Szlovéniában, Ukrajnában, Szlovákiában a járást, illetve körzetet) adjuk meg, magyarul. A mai határokon kívül eső helyek esetében országmegjelölést is közlünk. A szlovák, román, szerb, német, ukrán és szlovén helynévváltozatokat, valamint a helységek esetleges eltérő, régebbi területi beosztását a kötet végén található helynévmutatóban közöljük (a régi nevet és beosztást az 1913-as helységnévtár alapján jelöltük). Számos, egykor önálló település ma már egy másik község vagy város része. Ilyenkor a gyűjtés idején érvényes falunév csak a helynévmutatóban található meg, ahol átutalunk a mai névre. Tettünk azonban néhány kivételt: mégpedig a nagyvárosok (Budapest, Pécs, Szeged, Miskolc) által bekebelezett falvak, illetve bányatelepek esetében. Ezeknél kettős jelöléssel élünk a szöveg közlése után: az eredeti falunév is szerepel a mai nagyvárosi helymegjelölés mellett. Így például megjelöltük Kálmány Lajos néhány valamikori híres gyűjtőhelye közül a ma már Szegedhez tartozó Tápét is. Ugyancsak kettős helymegjelölést alkalmaztunk a Bukovinából, Moldvából a múlt század derekán áttelepített lakosság esetében: ilyenkor az új telephelyet és a származási helyet egyaránt megadtuk. A közeli tájakról, szomszéd falvakból beköltözött, beházasodott személyek esetében viszont már csak a jegyzetekben közöltük az eredeti lakóhelyet.

A *gyűjtés idejét* minden archivális adat esetében igyekeztünk feltüntetni. Ennek az évszámnak a hiánya az eredeti forrás hiányosságait tükrözi, olykor az *Etnológiai Adattár*-ban regisztrált „év nélküli” adatok esetében is. A nyomtatásban már megjelent szövegeknél más a helyzet: itt csak akkor közöltük a gyűjtés idejét (az eredeti közleményben esetlegesen megadott adat nyomán), ha az jelentősen eltér a publikáció dátumától (tehát ha valaki például 1980-as gyűjtését 2002-ben adta közre); ha a két időpont közel esik egymáshoz, a gyűjtés időpontjának közlése nem látszott szükségesnek.

Archívumunk rendszerében az elsődleges adatok magyar anyanyelvű *adatközlőktől* származnak, csak a magyar szövegek közé be nem rendezett másodlagos csoportokban szerepel a hazai nemzetiségektől vagy a szomszéd országok nem magyar nyelvű lakosaitól esetlegesen bekerült anyag. Szöveggyűjteményünkbe mindebből természetesen csak a magyar törzssanyagból válogattunk. Azonban az anyanyelv, illetve a szöveg nyelve mint kritérium (a moldvai, mezőségi vagy akár szlovákiai, ausztriai adataink esetében is) sokszor ingadozó, változó határvonalat jelent. A magyar szövegekbe beszúrt szlovák, szerb, német, román szavak mellett előfordulnak – kötetünkben is – szinte kétnyelvű elbeszélések is, elsősor-

ban a moldvai csángóktól származó gyűjtések esetében. Ezek a narratívumok a két nyelv közti kölcsönhatások, a nyelvkeveredés, illetve a nyelvromlás, nyelvvesztés különböző fokozatait jelezhetik, és talán nem is mindig minősíthető magyar anyanyelvűnek az esetleg csak a gyűjtő kedvéért magyarul megnyilatkozó személy. E fokozatok minősítése azonban nem a mi feladatunk. Elvünk az volt, hogy az akár csak félig magyarul elmondott hiedelemszöveg is a magyar néphit tartozékának tekintendő, és szöveggyűjteményünk részét, olykor igen fontos, figyelmen kívül nem hagyható részét képezheti. Mégis csak néhány kevert nyelvű szöveget közlünk, az olvashatóság, érthetőség határain belül, a jegyzetekben a megfelelő magyarázatokkal, fordításokkal ellátva. Hasonló szómagyarázatokat a magyar szövegek nem közérthető tájnyelvi szavai, hangtani, mondattani sajátosságai esetén is adunk. Sajnos mintegy tucatnyi, minden igyekezetünk ellenére megfejthetetlen szóalakzat magyarázat nélkül maradt.

Tiszteletben tartottuk a szövegek *adatközlő*inek, a gyűjtők beszélgetőtársainak személyiségi jogait a régi gyűjtések és publikációk esetében is. A szövegek közlésekor nem írtuk ki nevüket, csak nemükre és életkorukra utaltunk (amennyiben ezek az adatok birtokunkban voltak). Mindössze olyankor tettünk ez alól kivételt, mikor egyes, nagy térségben híres gyógyítók, szentemberek neve már úgymint publikus volt. A nyomtatásban megjelent szövegek esetében hasonlóképpen jártunk el. Ezek kapcsán változó helyzetek adódtak: a szerzők vagy nyilvánosságra hozták adatközlők adatait, vagy nem, és ha igen, ezt különböző utakon-módokon tették. Sokszor egyenesen átvehettük az adatokat közleményükből, máskor bonyolult úton kellett azokat kikövetkeztetnünk, olykor pedig még ez sem sikerült. Ezért az adatközlők megjelölésében, egységesítési törekvéseink ellenére, következetlenségek, hiányosságok tapasztalhatók.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik e kötet létrehozásának hosszú ideig tartó, szerteágazó munkálataiban segítettek. Az archívum gyarapításában, rendezésében segítő, volt és mai egyetemi hallgatók és régi-új munkatársak hosszú sora (köztük Tóth G. Péter, Farkas Judit, Kis-Halas Judit) után köszönet illeti azokat a gyűjtőket – Eperjessy Ernőt, Bosnyák Sándort, Gagyai Józsefet, Hesz Ágnest, Derjanecz Anitát, Jankus Kingát –, akik az archívumba bekerültek, de még nem publikus anyagukat rendelkezésemre bocsátották. Gulyás Juditnak és Balatonyi Juditnak a szövegválogatás gondos szakértői munkájában való részvételt, Zombory Andreának gépelési tevékenységét, Iancu Laurának a román fordításokat köszönöm. Balatonyi Judit szinte minden munkafázisban részt vett fáradhatatlanul, a szövegválogatástól és gépeléstől a szövegellenőrzésig, a tájnyelvi szavak jelentésének kereséséig, az átírás problémáinak megoldásáig. Külön köszönet illeti őt a földrajzi nevekkel kapcsolatos ágas-bogas feladatok megoldásában és a földrajzi mutató elkészítésében nyújtott sok segítségéért. Helfrich Juditnak, a Ballassi Kiadó lelkiismeretes szerkesztőjének köszönöm, hogy végtelen türelemmel volt segítségemre a szöveggondozás számos nehéz feladatának megoldásában.

2012. június 4.

Pócs Éva

MITIKUS LÉNYEK

ÓRIÁSOK

Az óriások az elbeszélésekben és tudósításokban a távoli múlt hatalmas termetű mitikus lényeként jelennek meg, akikkel korunk embere már nem szembesülhet: nem tartoznak a néphit tisztelt vagy félt lényei közé. A népmesék óriásaival csak kevés közös vonásuk volt. Úgy látszik, hogy már az első, 19. századi folklórgyűjtések idején¹ is elsősorban az erdélyi, partiumbeli és moldvai magyarság által őrzött hagyományról volt szó; a mai napig csak szórványos adataink vannak rá az Alföld déli, keleti részéből. Az óriások teremtéséről csak moldvai elbeszéléseket ismerünk, a többi jellegzetes motívum viszont – például a hegycsúcsról hegycsúcsra lépő vagy három lépéssel másik országba jutó óriás, az óriáslány kötényébe felvett, bogaraknak nézett apró emberek, a hatalmas sziklákból várakat építő óriás – mindenütt ismert, ahol óriásokról tudnak. Hasonlóképpen elterjedt motívum, hogy bizonyos földrajzi helyek: hegyek, dombok, völgyek létrehozását óriásoknak tulajdonították, és az is, hogy nagyméretű őskori állatcsontleleteket az óriásokkal hoztak kapcsolatba. Sok helyen tudnak az óriások kincséről, kincset őrző óriásokról is. (A kincsek szellemei között is vannak hatalmas termetű, kísértetszerű lények.) A legtöbb adatot az új erdélyi, szilágysági, moldvai hiedelem-, illetve mondagyűjtéseknek, legkivált Bosnyák Sándor és Magyar Zoltán közelmúltbeli gyűjtéseinek köszönhetjük.

Emberek előtt élt óriás termetű lények

[...] Akkor óriások vótak, s hány háború s hányféle. Ó, az Isten tudja, mikor vót. Azt mondják, hogy tizenennyolc millió éve... Ilyeneket, amilyent kapnak^a most, tizennyóc millió éve elsüllyedt edényeket, dolgokat kapnak meg, még az óriások előttről... Olyanok vótak az óriások, hogy azt mondják (már mese, legenda?), olyanok vótak az óriások, hogy mentek... egyet léptek a Borgányáig, van ott egy hegy, úgy mondták, hogy Borgánya, innet elment az óriáslány szitáért a Borgányára, a szomszédba. S egyet lépett addig, s egyet vissza. Két lépéssel járta meg, hogy hozta a szitát, hogy szitálják a lisztet. Ilyeneket mondtak... (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²

Éltek itt ezen a vidéken is régen óriások. Mesélték, hogy az az óriás olyan nagy vót, hogy innen a gyalui Várhegyről egészen Vásárhelyig lépett, Gyerővásárhelyig. Egyik hegyről a másikra, olyan nagy ember, óriás vót. (Nagykapus, Szeben megye, Románia)³

A régi időkben, amikor még itt a Gyimeseken nem es vótak emberek, mihozzánk hasonló emberek, mondták az öregek, hogy ez a tájat óriások lakták. Hogy azok

^a találják

oly nagy emberek vótak, hogy innét a Hosszú-havasról átlépett a Naskalatra, onnét a Pogán-havasra, s onnét meg bé Csíkba, Somlóra,^a hogy a bucsun a szent-miséét meghallgassa. (Barátos, Kovászna megye, Románia)⁴

Az óriások, így hallottam, meg tudják enni a követ, kővel es tudtak étkezni, és akkorát léptek, hogy a Csendes-óceánt három lépésbe átlépték, akkora emberek vótak. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁵

A Horgas-tetőről a másik oldalra, a Küküllő túloldalán lévő Horgas-tetőre lépett az óriás. Az öregek úgy magyarázták. (Küküllőpócsfalva, Maros megye, Románia)⁶

Vízözön lett, úgy lehet, s ő azt a rendet elsodorta. S az Isten azután teremtette ezt a második rendet. Ami mű vagyunk. (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁷

Az óriások akkora emberek vótak, hogy ahol mentek, a csillagokat felérték a fejükkel, s a másik emberek csak semmik vótak közöttük, akkorák vótak, mint a hangya. Ők nagyon nagy emberek vótak, egyszerre megettek egy marhát, levágták, és megették egyszerre, de egyebet nem tudok. (Mekényes, Baranya megye [Klézse, Bákó megye, Románia])⁸

Így szokták mondani a régi öregek, apámnak az apja, hogy olyan nagy emberek vótak itt minálunk, hogy a szitáért, ha szita kellett nekik, szitálni, akkor hármat vagy négyet léptek Magyarországig, szitát hoztak onnan kölcsön, s avval szitáltak. (Egyházaskozár, Baranya megye [Magyarfalu, Bákó megye, Románia])⁹

Óriások csontja

A Temető utcán csináltuk, s att ástuk az oldalakat le, olyan nagy csontvázakat kaptunk,^b lábszárcsontokat, ami embernek nem volt megfelelő. Att, ahogy mind att dolgoztunk, egyházi munkát. A református temetőre mikor tettük fel... a váraljai református temetőre, mika csináltuk meg az utat, hogy att lehessen kijárni a halottal, s olyan lábszárcsontokat, hogy ami nem létezik most. Most nem létezik. Olyan hosszúak vótak... S fejeket, nagy fejek..., emberfejek vótak, olyan nagy fejek, hogy nagyobbak vótak, mind a mostani. Att, ahogy széllyesítettük meg, att mindig temető lehetett rég is. (Szinérváralja, Máramaros megye, Románia)¹⁰

Kislány voltam, jártam a nagymamával. Ott a régi világban óriástemető volt. S mondta a mamám, hogy itt mekkora szárkoncokat^c kaptak.^d Oda voltak temetkezve az óriások. (Kakasd, Tolna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹¹

^a Csíksomlyó (Hargita megye, Románia)

^b találtunk

^c lábszárcsontokat

^d találtak

Így beszéltek az öregek: régen az emberek sokkal nagyobbra nőttek, mint a műkorunkban, amit az es bizonyít, hogy hatalmas, magas emberek lehettek, hogy így sírásás közben ástak ki csontokat, ami azt mutatta, hogy hatalmas, magas emberek lehettek. Olyan lábszárcsontot találtak egyszer a mű temetőnkbe, hogy egy közepes nagyságú embernek az övéig ért. (Csátalja, Bács-Kiskun megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹²

Emberek az óriás kötényében, zsebében

Azt halltam, hogy óriásemberek vótak, lehet, ezer esztendő es éltek. Egy lány elment a mezőre, s aztán a mezőn szántott egy ember két ökörrel, s az a lány felszedte őket a kötényibe. Akkora lány vót, s hazavitte, megmutatta az apjának, azt mondja: – Nézze, apám – azt mondja –, mit kaptam én! S akkor azt mondja: – Lányom – azt mondja –, te hazahoztad, de visszavigyed oda, ahonnét elvetted, mert mű elveszünk, s ezek fognak lenni, ezek az emberek. S akkor a lány elvitte vissza, és nem es sokára lett az özönvize, s akkor vesztek el az óriások. (Szarász, Baranya megye [Diószén, Bákó megye, Románia])¹³

Emlegették az óriásokat. Hogy egy ember az óriás idejibe szántott két ökörrel, s arra járt az óriás, szépen megfogta, és betette a zsebibe. (Küküllővár, Fehér megye, Románia)¹⁴

Aztán van még egy, legenda az inkább... hogy óriások laktak, az inkább mese, gyermekmese volt az, hogy óriások laktak ott, s az óriás ült fenn a várban, van fenn egy lapály fenn, ült fenn a várban, s mossa a lábát a patakba. S kinn a Karlátba, egy határrész, határláb, att szántott egy öreg paraszt, két ökörrel, egy pár ökörrel. A királykisasszony, óriáskisasszony meglátta, s feltette a surcába, a ruhájába, s elvitték az apjának, s kérdezte: – Miféle bogarak ezek? S azt mondta: – Vidd, fiam, tedd ada vissza, me ezek miatt kell, hogy elveszünk a föld színéről!

Csak mese. Hogy ezek miatt kell mi, hogy kipusztuljunk. Tehát az óriások miattunk kell hogy kipusztuljanak. Így van a legenda, aztán hagy... (Gógán, Maros megye, Románia)¹⁵

S vót egy leánykája annak az óriásnak, s akkor elment a mezőre virágászni, hogy gyűjtsön virágokat, így tavaszval, mikor szántnak az emberek. Akkor elé addig uriások vótak, nagy emberek vótak. S akkor meglátta az a lányka, hogy ű mind virágászott, hogy egy ember szántott hat ökörrel. Ő nekifogott, s mekkora pendelye vót, ingalja, ő nekifogott, s bérakta a hat ökröt s az embert es, az ekét es bérakta oda a pendelyibe, s hazavitte. Mikor hazavitte, akkor azt mondja az édesapja: – Á, kicsi leányom – azt mondja –, ezeket vidd vissza – azt mondja –, tedd le oda – azt mondja –, ott, hul vótak, mert immár ezek kell éljenek, műk többet nem élünk. (Klészse, Bákó megye, Románia)¹⁶

Óriások földrajzi helyei

Ezt a helyet úgy hívták, hogy Jablonka-völgy. Oszt Betlérbe írja az a krónika, hogy valamikor óriások laktak erre, hogy méteres vót a lábnyomuk. Hogy méteres vót a lábnyomuk. Hogy megvan a lábnyomuk. De itten meg is vannak nevezve bizonyos helyek, völgyek nevezve: Mélyláb, Mélyláb-tető. És azt ott is írja a krónika benne, szóval azokat a neveket, amiket használtak az erdő körül, minden részt, azt ott ki lehetett szedni. És hogy innen áttaposott a másik völgyre, ahol van Pelsőc. Pelsőc végére az óriáskisasszonyhoz áttaposott udvarolni. Az óriásúr. És hogy ott is megvan a lába nyoma. És ott is megvan egy hely, amit így Lábnak hívnak. És akkor onnan áttaposott, ahol a vár vót, a murányi vár, oda, és a murányi várban udvarolt az óriáskisasszonynak. Oszt hogy igaz-e, nem tudom. (Jablonca, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹⁷

Az óriásokat, igen, emlegették. Azt mondták, hogy van itt egy hegy. Így mi neveztük: Hegyes-hegy. Ott ült az óriás, így mesélték az öregek. A lábait mosta a Küküllőbe. Oztán ott lejjebb van egy olyanforma, mint egy sír. S aszondták, ide vót temetve az óriás. A hosszú teste s a feje. Azt mondták, hogy oda van temetve az óriás. Mi mikor még gyermekek vótunk, jártunk oda dőgozni, nekünk vót ott földünk is arrafelé, és már mind bámultuk: – Na, látjátok, mekkora vót az az óriás! Aztán hogy igaz vót, nem vót, de mesélték. (Magyarpéterfalva, Fehér megye, Románia)¹⁸

Ott a legelő felé. Hogy ott az óriások lepucolták a sarkukról a sárt a csizmákról, s abból maradtak ott azok a dombok. (Küküllővár, Fehér megye, Románia)¹⁹

Az itt is vót, emlegették az óriásokat. Mer a hegy alatt, a hágóba van három domb. És azt mondták a három dombnak, hogy azért maradt ott a három domb, hogy az óriás leült a hegyoldal-tetőre, s a bocskoráról levájta a földet, levette, s ledobta oda az aljba, s azért lettek olyan kerek dombok. Mer olyan kerek, teljesen kerek. Úgy van oda ledobva három domb. Egy küsebb, kettő nagyobb. (Magyarsáros, Maros megye, Románia)²⁰

Egyszer mondta vót édesapám, az Isten boldogítsa, hogy oda le, ahol laktunk mi, velünk szembe egy nagy-nagy lapos kőbe látszott egy óriásnak a nyoma. No de hát én nem láttam, nem jártam ott. (Kostelek, Bákó megye, Románia)²¹

Nálunk ott a Hegyes-hegynél felültek a Hegyes-hegy tetejére az óriások, s a Küküllőbe mosták a lábaikat. Így mondták, hogy azért vót ott az a Hegyes-hegy, s most is megvan. S hogy olyan nagyok vótak, hogy leért a Küküllőre, a Kis-Küküllőre a lábaik, s ott mosták a lábaikat. (Magyarpéterfalva, Fehér megye, Románia)²²

A váron ült az óriás, hanem van egy másik legenda, lenn a Vögyeken, csak egy ilyen mese. Meg van csúsza Magyarósan^a alól, meg van csúsza egy helyt a föld, s azt mondják a mesébe, így mandja a mese, hogy az az óriásnak a lába nyoma. Mikor

^a Feltehetőleg félrehallás: Magyaró (Maros megye, Románia).

jött át Örményesről,^a átlépett a hegyen, s a sarka megnyomta, és azér csúszott meg ott a hegy. Ez ilyen mese. (Gógán, Maros megye, Románia)²³

Az óriások várat építenek

Vad György, a falucska néhai ura – nyájak, erdők, kincsek birtokosa – várat építtetett a Várhegyen. A munka javát jobbágyai végezték, de kivették részüket a munkából az óriások is. Ők szállították a Várhegyhez a Szamos medréből a hatalmas köveket. Ezeknek egy részét felhasználták a vár építésénél, a másik részét pedig a vár körül szerteszét hagyták. (Magyargyerőmonostor, Kolozs megye, Románia)²⁴

A régi emberek mondása szerint óriások építtették, mégpedig, hogy az óriásleány az egyik lábát tette a mai Bálványos-hegynek az oldalába, s a másik lábát pedig túlfelől a Pászko-hegy oldalába, és úgy hajolt le ő a patakba, és onnat adogatta fel a követ a vár építéséhez. (Torja, Kovászna megye, Románia)²⁵

JEGYZETEK

- 1 Lásd például Kozma 1882; Orbán 1888.
- 2 81 éves nő; Vöő 1992, 199.
- 3 Magyar 2004, 378.
- 4 Magyar 2003, 600.
- 5 Kb. 19 éves férfi; Bosnyák 1982, 98.
- 6 Magyar 2005, 196.
- 7 Magyar 2003, 599.
- 8 Moldvából betelepült, kb. 55 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1965–1972; Bosnyák 1980, 100.
- 9 Moldvából betelepült, kb. 50 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1962–1972; Bosnyák 1980, 100.
- 10 Magyar 2005, 201.
- 11 Bukovinából betelepült, kb. 75 éves nő; Bosnyák 1977, 134.
- 12 Bukovinából betelepült, kb. 75 éves férfi; Bosnyák 1977, 134.
- 13 Moldvából betelepült, kb. 55 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1961–1971; Bosnyák 1980, 100.
- 14 Magyar 2005, 198.
- 15 Magyar 2005, 198.
- 16 37 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1971–1972; Bosnyák 1980, 100–101.
- 17 Magyar 2001, 541.
- 18 Magyar 2005, 200.
- 19 Magyar 2005, 199.

^a Mezőörményes (Beszterce-Naszód megye, Románia)

- 20 Magyar 2005, 199.
21 Magyar 2003, 600.
22 Magyar 2005, 197.
23 Magyar 2005, 198–199.
24 Magyar 2004, 378.
25 Bosnyák Sándor gyűjtése, 1970-es évek.

ÖRDÖGÖK

A néphit ördöge a keresztény Sátánnak számos nem hivatalos, laikus vonással gazdagodott változata, amely az egyébként sem homogén és az idők folyamán sokat változott, zsidó-keresztény – ószövetségi és újszövetségi – tanok¹ mellett a néphit számos démonikus lényének, valamint nem keresztény mítoszok, mesék, mondák szereplőinek helyi vonásaival is gazdagodott az egész európai folklórban. A magyar néphit kutatása is számon tart egy ilyen sokszínű ördögalakot. Ennek fő vonásait a keresztény Sátán alakja szolgáltatja, amely már a középkor folyamán több kihalt, elhomályosult nem keresztény démonikus lény sajátosságait olvasztotta magába; más hiedelemalakok fennmaradtak, de az ördög nevét vették fel. A keresztény ördögbe vetett hit, a félelem az ördögi kísértésektől, az élők bűnre csábításától, rossz halálra, kárhozatra vezető befolyásától és az ördöggel kapcsolatos vallásos rítusok, gesztusok a modern korban is sok helyen együtt éltek egy szinkretikus mágikus-vallásos világkép részeként a hiedelmek színes ördögalakjával és a folklór változatos ördögtörténeteivel.²

Mindezekből következik, hogy a magyar folklórgyűjtések a 19. századtól napjainkig gazdag, változatos és igen heterogén ördöghagyományt tartalmaznak. A válogatásunkban megjelenő elbeszélések nagy része az egész magyar nyelvterületen, vallási különbség nélkül ismert volt, de némelyik motívum (pl. a halállal, haldoklással, túlvilággal kapcsolatos történetek, valamint a kísértő ördög alakja) elsősorban a katolikus lakosságnál dokumentált.

Ami a fő elbeszéléstípusokat, illetve -motívumokat illeti, a bibliai ördög alakjával kapcsolatban vannak csakis a magyarság keleti csoportjainál végzett újabb gyűjtésekben megjelenő témák; így például a bukott angyalok, az ördögök pokolbeli hierarchiája és tiszttségei a moldvai magyarságtól ismertek. A feltehetően bogumil eredetű dualisztikus teremtményszok teremtő ördögét³ gazdag elbeszélésanyag képviseli, amelynek egyik különleges, ritkaságszámba menő darabja a tengerből felhozott homokból való világteremtés először Kálmány Lajos által publikált története.⁴ A tabusértésekre biztató vagy tabusértéseket büntető ördögök, a bűnösök nevét a templomban állatbőrre felíró ördögök, valamint az öngyilkosságra csábító és a halálos ágynál az angyallal a lélekért viaskodó ördögök a középkori és kora újkori írásos egyházi kultúrából származó ponyvaolvasmányok legendáiban is megjelenő alakok. A viselkedési szabályokkal kapcsolatba hozott ördögalakok között van egy sajátos, csak Erdélyben és a bukovinai székelyek körében ismert figura: a kártyásokat rosszra csábító *kuli*. Az ördögnek lelküket eladókról, az ördöggel földi javakért szövetkezőkről szóló elbeszéléseket a Faust-legenda (és keleti előképei: Theophilus-legenda, Cyprianus-legenda) irodalmi és ponyvaváltozatai, valamint a kora újkor boszorkányüldöző egyházi demonológiája egyaránt inspirálta; ezek a történetek az egész magyarság elbeszéléskincsébe bekerültek (a *boszorkány* hiedelmeit és a *tudósok, ördögösök* elbeszéléseit is

gazdagították). A testet-lelket megszálló ördög alakja – a hozzá tartozó papi vagy laikus ördögűző, tisztító rítusokkal – inkább a nyelvterület keleti részéről dokumentált.

Ami a különböző hiedelemlényekhez vezető rokoni szálakat illeti, az ördöggel kapcsolatos természetmagyarázó hagyományok a *természeti szellemek* és az *óriások* hagyományaihoz kapcsolják a bemutatott ördögnarratívumokat. Az embereket támadó, elcsábító, „elvezető”, elragadó démonként (sokszor állat alakban) megjelenő ördög figurájában az Újszövetség kísértő ördögének hagyományai ötvöződnek többféle hiedelemlény, így a *boszorkány*, a *kisértetek*, *tündérek*, *állatemberek* vonásaival. A *törpék* alakjával való kontaminációk a kincseket őrző, valamint a zenélő-táncoló csapatokban megjelenő, sok helyt *pirossapkásoknak*, *veressapkásoknak* nevezett ördögök alakjában mutatkoznak. A csapatosan zenélő, mulatságot tartó ördögök tündér- és boszorkányvonásokkal rendelkeznek. Az ördög és a nem keresztény démonikus lények, illetve halottak közötti átmeneti kategóriák a kísértetek, elkárhozott lelkek csoportjába sorolt *rosszak*, illetve a kötetünkben önálló kategóriát alkotó *tisztátalanok*. A *lidérc/lüderc/ludvérc* önállóan is gazdag narratívumanyaggal rendelkező csoportjának minden változatához ismerünk ördögi, ördöggként is megnevezett párhuzamot. Ezek közül különösen a távol lévő szerelmes vagy házastárs képében partnerét megrontó, megszálló *ördögszerető*, valamint a segítőszellemként megjelenő, keleten *paratikának*, máshol *spiritusznak*, *piritusznak*, a nyugati magyarságnál *földiördögnek* is nevezett *segítőördögök* (részben a *segítőszellemek* csoportjába sorolt) alakjai rendelkeztek általános ismertséggel és változatos elbeszéléskezzel az egész magyar nyelvterületen. A *segítőördögök*, *ördögsgolgák* alakját a nem keresztény segítőszellemek és a Faust-legenda lélekért cserébe gazdagságot ígérő ördögének képzetei egyaránt inspirálhatták. A *segítőördögök* – mint gazdájuk sajátos, ambivalens tudásának biztosítói – a *tudósok*, *gyógyítók*, *boszorkányok* hiedelmeinek is fontos részét képezik.

Az Ószövetség ördöge

Mindcsak az tette rá Évát,^a hogy elvesztette a földi mennyországot. De az ördög kígyó képiben felment a fára, s azt mondta: – Ha ti ebből az almából esztek, a mennybe felmentek. S akkor Ádám megragadta a kígyó farkát, de Éva beléfalt vót. S aztán még mondják, hogy a titkos alma lett volna, mert a kevélység nem volt rendelve e földre, nem volt rendelve a gúnya, csak ilyen lett lenne, szemnek maradott lenne a testünk. Nem lett volna kevélység, nem lett volna dumsánság,^b földi mennyország lett volna. Elvesztettük a kígyó mián. Ez a pakatul sztramoseszk^c Ádámtól s Évától maradott, de Éva tette rea Ádámot. S azért vesztettük el a földi mennyországot. Így halltuk mi. (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁵

Illyés próféta a tüzes szekérrel megy, s lövi az ördögöt. Az ördög, ahová száll, oda ló. (Szárász, Baranya megye [Pusztina, Bákó megye, Románia])⁶

^a ő tette azt Évával

^b ellenségeskedés (román *dușman*)

^c eredendő bűn (román *păcatul strămoșesc*)

A teremtő ördög, az ördög teremtményei

Az Isten őszentsége és az ördög ketten dolgoztak. Akkor az ördögöt leküldte az Isten őszentsége a tenger fenekire, hogy hozzon fel földet. Hát földet markolt ő lent a tenger fenekén, de amíg felért a víz színire, addig kimosta a víz a markából. Hát nem tudott hozni. Akkor megint leküldte, megint leszállott a víz fenekire, és markolt földet, de nem tudott akkor se hozni. Hát harmadszor, mikor feljött, akkor se tudott hozni. Akkor es kérdezte az Isten őszentsége az ördögöt, hogy: – Hát hoztál-e földet? Azt mondja: – Nem tudtam hozni, mert kimosta a víz a markomból. – Jól van – azt mondja –, mégis hoztál, piszkáld ki a körmeidet, mert ott a föld. Akkor kipiszkálta a körmeit szépen, valamennyi föld a körmei közti beragadott, akkor azt szépen kipiszkálta. Hát addig gyúrták, Isten őszentsége addig csinálta, amíg hat nap alatt akkorát csinált, hogy egyik lábával rálépett, hát akkor, mikor rálépett egyik lábával, akkor azt mondta, hogy megpihennek. Lepihentek. S mikor lepihentek, újból hat nap alatt az a föld nőtt, megnőtt akkorára, hogy ők le tudtak mind a ketten feküdni. S amikor lefeküdtek este, hát akkor az ördög elkezdte lökdösni az Isten őszentségit, hogy essék bé a vízbe, hogy merítse el a víz. Akkor ő nem tudta lelökni a földről, hanem amennyit lökte Isten őszentségit, annyit nőtt a föld arrafelé. Nagyon nagyot nőtt azon az éjen a föld. Reggel mondta az Isten őszentsége, azt mondja: – Hát mit csináltál? – azt mondja. – Egész éjjel lökdöstél! – azt mondja. – Hát – azt mondja –, nem bírtam pihenni, hát olyan rosszul feküdtem – azt mondja –, nem bírtam pihenni. – Na, jól van, látod-e, most már nagy a föld. Nagy vót a föld, hát most kell valamit teremteni erre a földre. Azt mondja: – Teremtsünk! – Hát teremtsél! – azt mondja. Az ördögnek mondta az Isten őszentsége. Hát akkor megrúgott az ördög egy gallyat, lett belőle egy béka. Hát a béka elkezdett ugrálni. – Na látod – azt mondja –, hogy én tudok teremteni. – Jól van – azt mondja –, de embert es kell teremteni. Hát akkor az Isten őszentsége megrúgott egy gallyat, akkor lett egy ember belőle. Az az ember elkezdett beszélgetni, és így lett ember a földre. Így mondták a régiek. (Klézse, Bákó megye, Románia)⁷

Az ördög fogadott az angyalval, hogy ő vizet kap^a a szárazföldön es. S az angyal megindult vele, hogy lássa, hogy hol kap vizet a szárazföldön. Ezért köpni nem volt szabad, ha jött a forgószej, mert akkor az ördög megnyerte volna az angyalt. S még most es keresi az ördög a forgószejben a vizet. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegits, Szucsáva megye, Románia])⁸

Mikor az ördög embört akart teremteni, kiformázta az embört, de nem bírta talpra állítani; akkor oda mönt az Isten, mögrugta a talpát Ádámnak: – Kelj föl, Ádám! Ádám mögmozdult. Mögén mögrugta, Ádám fölült. Harmadszó mögrugta: – Kelj föl, Ádám! Ádám fökelt. (Egyházaskér, Észak-bánsági körzet, Szerbia)⁹

^a talál

Mikor az Isten a világot megteremtötte, az ördög az Istentől a részög embör lelkít kérte, aszondta, hogy amölik embör egyszer mögrészögszik, annak a lelke lögyön az üvé. Az Isten látta, hogy a részög embör a halálos ágyán mögtér, nem egyezett bele, hanem aszondta, hogy ha egy kötél homokot fölhoz a tengör fenekirül, akkor odadja neki a részög embör lelkít. Az ördög le is mönt a tengör fenekire, de nem bírt homokot fölhozni; így osztán nem is kapta mög a részög embör lelkít. (Magyarszentmihály, Közép-bánsági körzet, Szerbia)¹⁰

Az ördög kérte volt az Istentől, hogy adjon neki egy olyan fát, melyik az esztendőben leghamarébb virágzik s legkésőbbben termik. S akkor az Isten nekiadta a somot. S az virágzik a legelébb, s az érik a legkésőbb. S az az ördög fája. (Somoska, Bákó megye, Románia)¹¹

A pokolbeli ördögök

Hát, ugye, Karaockit^a Szent Mihály főangyal kergette vót a pokolba, Lucifert. Ő kergette vót meg, Szent Mihály főangyal. Szent Mihály főangyal, ő az Úrnak bajnoka, ő a legnagyobb angyal az egészek között. Mikor az Úrjézus Krisztus leszállt a pokol tornácára, a lelkeket kihozta, Ádámot az ölibe vitte fel. Akkor Szenmihálynak odarakta őkö. Mihálynak adta átol őket mind, Mihály gondolja őkö. Mihály nagy, az nagy... ő a mennyország vezére. Az Úr bajnoka, uram, méghozzá. Ugye, három főangyal van. Ugy lehet elképzelni, mind a minisztereket. (Magyarcsügés, Bákó megye, Románia)¹²

A legmagasabb pozícióban Liciper van, a pokolban. (Halásztelek, Pest megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])¹³

Azok az ördögök hárman vannak, úgy mondták az ezelőttiek. Lucsifer, Drumuj s Karocki. Itt, Kostelegen es, mikor az első bodega, korcsoma megnyílott vót, másnap hajnalban már egy fehérnép a falára írta, hogy „Itt lakik Karocki”. (Kosteleg, Bákó megye, Románia)¹⁴

Az ördögnek vasvilla van a kezibe, s tüzelnek, s a rossztevőket égetik, döfödik, forró szurokval leöntik, így kínozzák a bűnösöket. (Dunántúl [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])¹⁵

Az ördög, a sánta, örökké keverget egy nagy bográcsba, azok ott főhetnek, azok nem juthatnak bé a mennyek országába, amit a mennyei atya készített a nép számára. (Kakasd, Tólna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹⁶

Az ördög fekete, nagy lábai vannak, szőrös, nagy farka van, és van két szarva, és vasvillája van, s a vasvillának a hegye olyan, mind a nyíl.

^a a Sátánt (román *Scaraoi*)

Látta valaki?

Látták a kísértetet, vagyis az ördögöt. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁷

Eszkatologikus hagyományok

Igen. S a szeredai^a húgom, az meg azt mondta, hogy az anyósa azt mondta – együtt voltak az anyósával. Az anyósa azt mondta, hogy: – Tartsák figyelemmel ezt a szót, amit én mondok! Azt mondja, hogy: – '88-ba lesz a kommunizmus bukása.

Mikor mondta ezt?

Az anyósa még élt.

Meddig élt?

Hát, rég meghalt, hát már a húgom se él. S azt mondta Irén, a húgom, hátrahagyta, hogy figyeljétek meg ezt az évet. Aztán azt álmodta, hogy az ördög... az ördöggel beszélt az Úrjézus. Az ördög beszélt az Úrjézussal, s azt mondta, hogy: – Add nekem a 2000. évet. 2000-ig hagyjad, hogy én uralkodjak, azt mondta az ördög. S azt mondta az Úrjézus, hogy: – Elégedjél meg 1988-cal. Aztán megtudod, mi lesz. Nekem vették volna el a belsőmet^b is, mindent, fel lett volna túrva Jenőfalva, mert azt mondták, jó helység ez blokknak,^c ez a helység, s minket tettek volna be a Regátba. Karcfalvát^d két-három blokkba beléttették volna. [...]

S hallott még Róza néni ilyet, hogy valaki még megjósolta a forradalmat előre?

Nem, nem hallottam semmit. Azt mondta az ördögnek az Úrjézus, hogy elégedjen meg '88-cal. Az Irénke anyósa megmondta, s hátrahagyta ő is, s Irénke is hátrahagyta nekem. Hogy figyeljem én ezt.

És Róza néni ezt mondta azelőtt valakinek?

Hát, hogyne, mondtam, igen. Mondtam én itt már többnek, hogy 1988-ban lesz a kommunizmus bukása, s a forradalom győzelme. [...] S így tudtuk, s rendesen számot tartottam hozzá. S vártam, hogy: – Jaj, édes jó Istenem, vajon megengeded-e, hogy itt az országútját bévágják ide? Itt volt a piros jelzés a kertem mellett, hogy itt megy keresztül az országútja, ott tovább, s a belsőket keresztülzagassa... (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)¹⁸

Természetmagyarázó hagyományok

Ott van egy nagy lyuk. A Som-hegynek a Kovácsi^e felé eső részén van egy nagy nagy lyuk. Azt Csengő-lyuknak hívják. És az volt, hogy abba a lyukba tanyáznak az ördögök. Hát azelőtt a nép ilyen hiszékenyek vótak. (Dernő, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹⁹

^a Csíkszereda (Románia)

^b belsőségemet (belső telek, a ház körül)

^c Az 1988-ban tervezett „falurombolásról” beszél (a falvak helyett blokkházak építése a városok körül).

^d Csíkkarcfalva (Hargita megye, Románia)

^e Kiskovácsvágása (Rozsnyói járás, Szlovákia)

A Budó kapuja mellett a hegyet úgy hívták, Kamara. Oda leánka koromban mindig félttem kimenni a tehenekvel, mert azt mondták, hogy ott ördögök vannak. Ástak is ott egy mély lukat, mert többen is pénzt kerestek a harmincas éveken. (Egyházaskozár, Baranya megye [Magyarfalu, Bákó megye, Románia])²⁰

Az ördög és a rossz idő

Azt mondják, a forgószelebe az ördög meg a felesége jár. A régi öregek mondták. Beledobják a kést is, és ha eltalálják az ördögöt, a forgószelel megy. Az ördög veri a feleségét, akkor kerekedik a forgószelel. (Tizzasziget, Csongrád megye)²¹

A forgószelel egy ördög, egy sárkány, rosszat csinál. Ha efog,^a s nem érted magadat, hogy leköpd háromszó vagy kilencsze, imádkozzá: – Istenem, segíts meg, ne hagyj el! Akko má nincs ereje, elér hozzád, megfacsar, de má nincs ereje. Ha alsza^b vagy nem érted magadat, megnyomorít, megöl. Az Isten vigyáz rád. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)²²

1: Kicsi leányka vótam, s ilyen nagyüdüc^c vót, itt es Dánfalván, minden faluba vót, most nem harangoznak. Mondta az ördög, hogy ő Csíknagyboldogasszonyt^d nem tudja megközelíteni, mert a csíknagyboldogasszonyi bikák^e úgy szóltak, hogy ő közel nem tudott menni.

2: Igen, mer [...]

Hogy az ördög mondta, hogy...

1: A harangok úgy szóltak... hogy az ördög nem merte megközelíteni.

Aba, mert a viharral jött az ördög, vagy hogyan?

Hallgasson ide. Volt nekem egy anyatársam, meghalt. Székely Klári. S ő azt mondta nekem, [...] mindenkinek a maga igazát. A Jóisten, az rosszat nem is tudott, a rosszat mind az ördög csinálja.

Aba, és akkor a nagyüdüc is.

A nagyüdüc es az ördög hojza. S a nagy jégveréseket s azokat mind az ördög csinálja.

Ühüm, igen, igen.

Egyik esztendőbe olyan vót, hogy én már 82 éves vagyok, de ilyent még nem értem. Soha életembe. [...] (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)²³

Úgy hallottam, mondják, hogy egy libból eresztik ki az ördögök a szelet, csapon, húzzák ki a csapot, mikor úgy akarják, aztán szúrják vissza. (Klészse, Bákó megye, Románia)²⁴

^a elfog (hatalmába kerít)

^b alszol

^c zivatar, jégverés

^d Csíkkarcfalva (Hargita megye, Románia)

^e harangok

Mikor az a pokolszél van, abban a gonosz menen, ördög menen, kereken sirül-sirül,^a annak azt mondják, pokolszél. (Mekényes, Baranya megye [Klézse, Bákó megye, Románia])²⁵

Embereket ijesztő, megtámadó ördög

Egyszer is ementek tollat fosztanyi. Egysze csak aszondja édesanyám: – Nízzetek – aszondja –, ott mi megy! Ollan egy fehér, nagy kutya futott a földön. Szinte elosont mellette. Aztán az az illető, az ott allú, nem látta. Hát, hogy: – Hol? – Hát éppen itt megy! Nízd meg! Hát az nem látta meg. Idesanyám meg látta. Sokszor beszéte ezt. (Vasvörösvár, Felsőőri járás, Ausztria)²⁶

Apámnak is volt szűre, eljárt legeltetni az erdőre. Télen fagyöngyöket ettek az erdőn. Vót olyan nagy fájuk, ami alá minden legeltető lefeküdt, aszt elmondta, hogy az ördögfiak ráültek a szűrre. Felébred, akar fordulni, hát nem tudja felemelni se jobbra, se balra. Osztán kimászott a lyukján, akkor oszt fel tudta emelni a szűrt; mikor kimászott, akkor elmentek. (Karád, Somogy megye)²⁷

Egyszer egy öregasszony el volt a tanyán kukoricát fosztani. Ment haza a fosztásról, és az ördög kísértte őt. Az öregasszony mondta az ördögnek: – Ne gyere közelembre, mert megbaszlak ezzel a csutkával! (Ismertem ezt az öregasszonyt még én is!) Az ördög meg mondta neki: – Majd beléd nyomom én a csutkát. És az ördög meg úgy „megihesztette” az öregasszonyt, hogy hömpörögve^b jött haza. És az öregasszony, mire hazaért, négykézláb ment a „fabalján”,^c úgy megrontotta az ördög, aki azután a házajtón sem engedte be. Az öregasszonyok kiáltoztak az udvaron: – Segítség! Sok ördög összeszaladt a „segítésre”. Az öregasszonyt összevissza nyomkodták az udvaron a „segítésre”. A házbeliek mentették meg az öregasszonyt az ördögöktől. (Galgamácsa, Pest megye)²⁸

Azt mondja egy ember: Te, mikor én fiatal voltam, és kocsis voltam, azt mondja nekem a gazdám: – Reggel menjünk az erdőre, a kolcsházi^d erdőre. Mindig éjfélkor indultunk, és másnap jöttünk haza csak. Nagyon messzi van. Minaj alatt volt egy nagy tábla lóherés. Reich uraságnak. Mit csináljak én? Fogta magát a lovakkal, és kiment oda a lóherésbe. De valahogy a kerülő észrevette, hát elment. De a zsidó temető körül volt véve gladicsakáccal, és ő bement oda a lovakat jól tartani. És ahogy bement, mint a katolikusoknál, keresztet vetett, és oda letette a fejét. Hát ő elaludt. Egyszer arra ébredt fel, hogy két nagy fekete kutya borzasztóan marja egymást mellette. Nem mert megmozdulni, hogy mi lehet az? Hát azt mondja, hogy: – Istenem, mi lehet ez? Ott, ahol neki ki kellett jönni, ott marták egymást. Szólt a lónak. Hallgatózik, mert az éjbe a ló rág, hát nagyon messzi elhallatszik a

^a forog-forog (forgósziel)

^b hemperegve

^c Ismeretlen, valószínűleg: „seggén”.

^d Feltehetőleg félrehallás: Koncháza (Ungvári járás, Szlovákia).

rágás. Figyelt nagyon, de nem hallatszott semmi. Egyszer egy nyílást látott, hát ő arra ment aztán. De ez a két kutya ott marta egymást. Akkor ő fogta magát, és szaladás! Azon a résen ő kiment. Kereste a lovakat, de nem tudta sehol se meglelni. Ahogy megyen, az ember ott feküdt a kukorica szélénél. Guba volt rajta, az emberen, és ő hát odamegyen. – Te Pista, nem láttad erre a lovakat? Az meg rávicsorított. Ű akkor felugrott, elibe ugrott. Kis veressapkás ördög. Ott vicsorított neki. A bot nála vót, megütötte visszajáról. Olyan szél kerekedett, hogy az az ember, aki eztet sorolta, alig tudta magát megvédeni. Egy fához állt. Az ördög mindig a nyomába volt. (Bodrogkeresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁹

Á., az iskolába, amikor felelni kellett, akkor az ablakban vótak az ördögök, és haza kellett hozni az Á.-t. S akkor egy nap itt tanult minálunk, mer ha otthun vót, ott mindig vitte az ördög. Na, nálunk tanult, nálunk volt egész nap. Nem nagyon szeretett nálunk, de akkor maradt. Az anyjáék biztos rábeszéltek. S akkor este, mikor megy haza, nem volt egész nap semmi baja, este ment hazafele – én kísértem haza, hogy hát útközbe nehogy valami baja legyen, aztán meg mi legyünk a hibásak –, s képzel, ahogy belépünk az ajtón, kifehéredett. Én nem hiszek az egészbe, de az biztos, hogy amilyen sárga lett, meg elkezdett mosolyogni, néha kiabálni, meg hogy itt jön, meg ott jön. Kibújt az asztal alól, be az asztal alá, a szekrény mögé, ide-oda. Az apja meg próbálta lefogni mindenféleképpen, de nem tudta. S akkor én meg bámultam egy darabig, akkor M. ángyó^a meg elkezdte az ajtóba a kést dobálni, meg ide-oda, meg... hogy húzza a nadrágját, meg hogy fojtogatja, meg... hogy, hogy... De csak Á. látta egyedül. Más senki nem látta. (Kárásztelek, Szilágymege, Románia)³⁰

Apám is találkozott. Ment az erdőn, me tanyán lakatt. Aztán elejibe állt, mind egy fekete kutya. Ment az útan, s ebből a martból a másikba szökött, előtte. Úgy csinált.

Mit kellett csinálni?

Azt mondta, hogy csinált keresztet a nyelvvel háromszor, s aztán elment. (Köbölkút, Beszterce-Naszód megye, Románia)³¹

Mámika^b azt mondta, hogy ment a pajta hijáro,^c hogy dobjon szénát a tehenyeknek. És az ördög ott csinált fészket, hogy aludjék. És ott vót neki a bundájo, mindene ott vót. És elment, hogy dobjan. És mámika, ahogy szedte a villávol a szénát, hogy dobja le, beleszúrta a lábába a villát. És akkor a... az ördög ordított, és mámika megijedett, s lefutatt hamar a laj-... laj-... a létrán. És mikor lefutatt, elment tátihaz,^d hogy mondja meg, hogy: – Nem tom, valami nyivogatt itt a szénán. – És aszmondta tátika: – Há, csak ábrándoztál. Aszmondja: – Nem, me igazán nyivogatt valami. Aszmondja: – Lehet vaj egy egér. – Nem, me erőssen nyivogatt. És elment tátika. Kés vót a kezibe, me akkor vágta a tehenyeknek a

^a nagynéni vagy sógornő

^b nagyanya

^c padlásáról

^d nagyapához

répát. És elment a késsel a kezibe, és mind kotorászta, há ott vót az ördög. Nagy szarva, fekete vót, még tátika is megijedett. Jött nekije tátikának az ördög. És mikor jött tátikának az ördög, akkor táti mind ment hátra, és leesett, a pajta hijáról, le a szénáro. És akkor leesett, s az ördög mászott mind utáno. S tátika akkor elővett egy nagy karót, és mind ütette. És az ördög elfutott egy ember felé. Ott a kerítésen átszökte Pista båtynál. És még, még az az ember is látta, mikor futott... És bément a Kőbe, és másnap tátika is ment a tehenyekkel, s még mind ott vót az ördög. Fogta a galambokat, melyik csinálto a fészket a sziklábo, s a csókákat. És elment oda, és vette ki a fiókákat, és sütette meg, s ette meg az ördög. És tátika mind ment, és nézte a Kő szélin, me ara futatt az ördög. Há ott vót, nézi, mind csúful kiábált az ördög. És másnap mind, mikor mentek, ijesztette meg a... hogy is mondjákakat, az asszonyokat, fiúkat, meg kicsi fiúkat, melyik mentek a tehenyekkel s a juhokkal. S ijesztette meg őket. És azotától mindig mondja táti – mikor első osztályos vótam, mind mondta –, hogy: – Ne menj a Kő szélire, me ott van az ördög, és béhúz, s megesz, maj beléfullaszt a víz alá. Aztán bément az erdőbe, és ott többet nem látszatt a fák közül. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)³²

2: Múltkor álmomba látom, menyek ki a templom martján,^a ide a szép, zöld fűbe, sarnyúba.

1: Az jó, mer reménység.

2: Mondom, ne, milyen jó kis sarnyú van, mondom, s menyek, menyek, ott eregelek,^b de nem az úton. A sírokon előbb menyek, s hát egyszer, ahol ki vannak a kőkereszttek rakva a kerítés mellé, hát onnat egy csúf fekete állat, ilyen hosszú farka volt, két lába volt, s úgy kinyújtotta a nyakát. Megijedtem, nézem, nézem, s igényesen a József keresztjéhez áll. De én, úgy tudja-e, én még most is félek még a kereszthez is menni.

Na de milyen állat volt?

2: Úgy nézett ki, mint egy kakas.

Igen? És négy lába volt?

2: Kettő.

Ja kettő!

2: Hosszú farka volt, ki vót, nekem pont egy olyan kakasom vót feketébe, csak szép piros nyaka. Én abba a helybe kakassá váltam.

Ez mit jelentett, ez az álom?

2: Hát dejsze^c az ördög járkált, vagy mi, én nem tudom, mert én nem szeretem izélni, foglalkozni az ilyenekkel. Ezt én se felejttem el.

És a kakas volt az ördög?

2: Kakas volt, mert így a feje es olyan vót, olyan kakas feje, akkor így hosszú nyaka kinyújtva, futott, s pont a keresztnél, a Józsefnél eltűnt.

^a a templomdomb oldalán (javítva a valószínűleg hibás lejegyzés)

^b lépegetek

^c (de) hiszen

Ott eltűnt?

2: Ott eltűnt. S aztán megint a temetőből álmomba jöttem elé, s hogy jövök úgy a hátsó feliró, menyek a sír felé, nézek, s hát keresztje mellett úgy körbe van feküve az a fekete állat. Én el haza, s kivittem a szenteltvizet, s megszenteltem. Mondom, de hát, Istenem, nem merek, pedig hát most csináltam most es, nem merek menni a keresztjükhöz menni közel. Olyan irtózatos az a fekete állat, ott körbe vót feküve.

És mit jelentett ez az álom, hogy ilyen rossz volt?

2: Hát én nem tudom, nem mondtam aztán másnap senkinek, csak én magamba megállapítottam, hogy az ördögök jártak. De onnat a templom mellől bújtak elő. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)³³

Vilma, ő hallott valamit egyszer. Mit is hallott?... Azt hiszem, valami zenét hallott, vagy mit.

Hol?

Nem tudom.

Gyerekkorában?

Gyerekkorában milyen jelenetje volt! Jaj! 4 éves volt. Akkor odalenn laktunk, ahol [...] tanár úr lakott, akkor odale volt belsők,^a aztán eladtuk, és ide beléttünk az árát. Megvettük Mihály családjától, Mihály királybírótól. S gyerekkorától azt beszélte, hogy... egy fényes szemű kecskegidát látott. Egy égő szemű kecskegidát. De égett úgy a szeme, hogy csuda! S azt mondja... Édesanyámat felköltötte: – Jaj, édesanyám, jaj, úgy félek! Úgy félek, hajtsa el azt a kecskegidát. Fel akar falni engem. Már akkor tudta az ördög, hogy belőle nagy szent lesz.

S az ördög volt?

Az ördög volt. Az ördög volt.

És ezt éjszaka látta?

Éjszaka. Éjszaka, s 4 esztendő volt. Meg volt ijedve, s édesanyámat felköltötte.

És miért volt fényes szeme?

Hát, miért, biztos csak az ördög volt, azért.

S az ördögnek fényes a szeme?

Fényes a szeme. Az égéstől. Az ég! A teljes testek ég. Hát, borzasztó, hogy miktől megmentette. Hát, a zárdai személyek^b felelősek, hogy ők mik lesznek... A megmentés. Ők meg kell mentsek az emberiséget. Azt mondták, már eddig világvége lett volna, ha a zárdai személyek nem lettek volna. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)³⁴

Vót egyszer Felsőlokon, úgy hívták, Bacsí Péter. S akkor az ördög oda kezdett járni. S akkor olyan vót azelőtt, hogy nem füttök vótak, hanem szabad tűzhelyek, kürtök. Akkor odatették az üstöt puliszkának vízzel a háziak, s akkor feljéről eresztette belé a mocskot a kürtöből. S akkor oda hánta belé. Ha éjjel lefeküdtek,

^a belső telkünk

^b apácák, akik imádkoznak az emberiségért

akkor úgy lódigálta^a őket jeges kövekkel. S ottgyon, mikor ettek, kért örökké, hogy adjanak neki es, de nem látták. Soha. Pálinkát ittak, s azt es kért, adtak. S akkor elvették az üveget, s a pálinka megvót, az hitték. S akkor aszondta: – Ne igyátok meg, me a pálinkát megittam, s beléhugyoztam. S akkor mondták, hogy menjenek, s vigyék oda a papot, hogy távolodjék el. Amikor a pap után mentek szánval, akkor feldőttötte, s feldöltek. S mikor a [pap] megszentelte a lakást, ő akkor sem távozott el, hanem aszondta: – Menjetek el, s a kolostoromba fizessetek tizenkét misére valót. Ezt megadták, s akkor úgy távozott el, hogy a háztól egy kecske elindult, s Románia felé ment, átol a hegyen. Aztán többet nem ment vissza. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)³⁵

És mi volt ez, ami nyomta őt?

1: Valami szellem vót, ördög, nem egyeb lehetett.

És akkor keresztet vet, vagy még mivel?

2: Keresztet vet, kérték a Jóistent, hogy támasztassa, tudjon megmozdulni. Édes jó Istenem, őriz meg! Engem es nyomott, mikor gyermekágyba vótam, bizonyisten. Édesapámék elmentek otthonról, s éppen hazajöttem vót a szülészetről, s aszondják, hogy ne ótsam le, lámpa vót akkor még, lámpát ne fújjam le, csak húzjam el, s nehogy féljek. Egyszer há hallottam azt es, hogy az ajtón bėjött valami, s há lépik elé az ágy elébe. Há egyszer valami úgy nyom, nem tudtam megszusszani se, kezemet felemelni se, csak későre keresztet vettem, Miatyánkot elmondtam, s akkor leszállt rólam, de nem láttam semmit, csak eltűnt, még azt es hallottam, az ajtón kiment. S többet, hál Istennek, sohase.

És mi volt ez, mi lehetett?

2: Há ki tudja. Mondom, semmit se láttam, de olyan vót, hogy nem tudtam megszusszani se. Éreztem, meg kell haljak. S akkor a kezemet se tudtam emelni, hogy vessek bár egy keresztet. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)³⁶

Ördögmulatság

Hát én éccaka idején mentem arra, valamikor, ugye, nem gyütt ide vonat is, és Curgóru gyüttem. Mostan ilyen 9 órakor. Hát, ugye, össze^b má este 9 órakor...

Sötét van.

Sötét van. S há micsinyállak én? Hát hova menjek? – mondom. Kihő menjek én? Szépen a Jézus nevébe elindultam, és gyalog haza a gyékényesi állomásru. Mast odaérek a Veréb-árokho, ugye, ara mentem.

Asszonyvárba.

Odaérek a Veréb-árokho, hallom ám, hogy csörög valami. – Mi az Isten-csuda csörög? Hát má körülbellü oan fél 11 lehetett.

Igen.

^a hajigálta

^b ősszel

Mi csörög! Megállok. Csak csörög. Mind a kis csikók, mikor csönög a csengő. Akkor eszembe gyutott, hogy a bodogult édesapám szokta mondanyi, mer ő látta.

Igen.

Hogy itt a Veréb-árokna vótak oan pirossapkások. Ördögök. – Hü! – mondom. – Ha? De ugy néztem ám, annyira néztem. Mondom, ha meglátom, akkor megjídek. Biztos megjídek.

Hát persze.

De a csöngötü nem ijedtem meg. Mer nem láttam semmit, csak csöngött. Csak csöngést hallottam.

Igen.

De aztán, mikor én má ekerütem a Veréb-árkot, el is hagattak a csöngésse... Csak akkor csöngöttek, amikor én mentem, így körösztü azon a... szóval így vót az ut mellette, itt vót a Veréb-árok, aztán ott csöngettek abba mél árokba. Mikor én elhaladtam má onnajt, akkor elát^a a csöngés.

Érdekes.

Akkor má többet nem csöngettek. Szóval hát ilyen sok, tudja, és... (Őrtilos, Somogy megye)³⁷

[...] Miko a Miklós apja megnősült, akko vetek házot. Itt a Cigányódala alatt, és aztán itt még laktak öreg emberek is. Aztán mondják, hogy az öregasszony, a Gyula anyja, Pais Anna... mentek diskurálni, esténként ültek össze az öregek. Egyebet nem diskuráltak, csak az ördögeket, és látták az ördögöt, hogy ment itt Légen felölnő a hegy élin, szikrázvo, és látták a lakodalmi csoportot, mulatozó csoportot... Az ördögök mulatoztak a hegy tetejin. Na. (Magyarpatatka, Kolozs megye, Románia)³⁸

Hamis mulatság – lópatás ördög

Egy leánynak nagyon csinos vőlegénye volt. Meghívta, hogy jöjjön el erre és erre a helyre, hogy nagy összejövetel lesz. Meg fogja látni, hogy ott minden milyen szép. Elment. Rengeteg vendég volt. Nem volt eljegyzés, hanem csak egy összejövetel. Amikor már 11 óra volt, odajött egy ember, egy úr, hatalmas fekete könyvvel, sétabottal és cilinderrel. Azzal jött, hogy mindenki írja alá a nevét. Azt mondta a kislány, hogy ő majd később írja alá a nevét. Közben pedig valami leesett neki. Lehajolt, és látta, hogy vőlegényének patái vannak, nem csizma, sem cipő. Nagyon megjíedt. De a vőlegénye ezt nem vette észre. Azt mondta neki, hogy írja alá. Azt mondja a leány: – Azonnal aláírom! És aláírta: – Názáreti Jézus, a zsidók királya. Saját vérével kellett aláírni. Amikor ezt leírta, minden besötétedett, és nem lett ott senki, mindenki eltűnt. Ő pedig ott maradt ebben a sötétségben egészen reggelig. Reggel kíváncsi volt, hogy mi van ott. A poharak lópaták voltak, az élelem pedig lógombóc. Azt mondta: – Az Isten szerelmére, mennyire megsegített az Isten, hogy megszabadultam ettől a vőlegénytől. A vő-

^a elállt

legény maga az ördög volt. Amikor hazajött, ráhajolt az asztalra, és keservesen sírva fakadt: – Hagyjatok békén. Én ma lefekszem, és gondolkodom a dolgokról, mert azt hittem, hogy meghalok. És utánna elmondta nekik, hogy mi történt vele. Akkor azt mondták: – Látod, látod! Ez egy Isten tudja, honnét való ember volt, a faluban pedig egyiket sem akartad. Most látod, hogy milyenek az emberek. (Bezenye, Győr-Moson-Sopron megye)³⁹

Kísértő, bűnre csábító ördög

Nagyanyám mesélte, hogy neki volt itt nagybátyja, Mikó bácsi, aki nagy káromkodó volt, rossz ember volt, nagyanyámnál élt kegyelemkenyéren, mert a lányával nem jött ki. Egyszer elaludt, ébresztgetik, nem ébred, azt hitték, meghalt, de meleg volt, meg odatartottak az orrához egy tollpihét, az mozgott. Aztán három éjjel-nappal egyfolytában aludt. Mikor felébredt, azt mondta: – Mikor megadik az ötvenet! Elmesélte, hogy egy helyen volt három bíróval meg egy pappal. (Ebben az időben halt meg három bíró.) A bírók azt mondták, hogy rántsák ki a keresztet a pap kezéből. A pap két kézzel fogta a keresztet, magában imádkozott, és nagyon reszketett, még a feje is, nem szólt egy szót sem, csak ingatta a fejét, hogy nem, ne vegye el a keresztet, de a három bíró nagyon ráparancsolt, úgyhogy kivette a szegény pap kezéből. Amint kivette a pap kezéből a keresztet, hát a bírók azon nyomban rávettek magukat, és széttépték izekre. A bírók ördögök voltak, és addig nem volt hatalmuk a pap fölött, míg a kereszt a kezében volt, el sem vehették tőle. Mikó bácsi ekkor nagyon megijedt. A bírók meg elkezdtek beszélgetni: – Mit érdemel ez az ember, százat, ötvenet? – Nagyon megijedt, hogy mi lesz akkor, ezzel is ébredt föl álmából, hogy: – Mikor megadik az ötvenet! Akkor még azt is meg kellett neki tenni, el kellett vinni egy hatalmas ekevasat a kovácshoz, de nagyon nehéz volt. Ott meg egy kis fekete kutya mérgeesen rácsapta az ajtót a sarkára, úgy, hogy majd lerogyott. – Mikó bácsi ekkor nem is élt, mert az ördögök elvitték az elméjét, hogy kivegye a szentséget a pap kezéből. – Azután nem káromkodott soha, csak sóhajtozott. Nagyanyámék féltek, hogy jaj, mi történik, ha meghal Mikó bácsi, hátha jönnek érte az ördögök. De csöndesen halt meg. (Szava, Baranya megye)⁴⁰

Az ördög meg akarja nyerni [az embert], hogy térjen el a hititől s a Jóistentől, hogy szolgáljon nekije. Hogy legyen olyan rosszféle, s olyan ördögös, mind ő amilyen. Azér. S mennyinek benne van a lelkibe, a szívébe az ördög. Például mind ez a gyilkas is, né... itt, az iskolánál. Aztat is az ördög geminálto.^a Így mondják: az ördög küldte, hogy ezt csináljod. Me ha valakibe tiszta lelkiismeret van, nem teszi meg, hogy azt a két szerencsétlen gyermeket megölje. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁴¹

^a megkettőzte (magához hasonlóvá tette)

Tabusértésre biztat, tabusértést büntet

Errül is hallottam, hogy vót egy rossz erkölcsű fiú. Oszt nem járt templomba, az Isten házába... Pünkösöd napgyán is kérte az anyja, hogy mönjön el a templomba. Meg is fogadta, de elmönt a kocsmába. Hát osztán beállított egy jóképű, csinos fiatalembör, oszt mondta, hogy ki lösz az, aki ma pünkösöd napgyán fölül az ő hintójára, oszt körülданolja a falut. Annak ő annyi bort fizet, amennyit csak meg tud inni. Hát ez vállalkozott rá. Mindjá hozatott neki bort, ittak. És úgy látta, hogy a másik is iszik. Hát osztán, mikor már möntek vissza be a kocsmába, az ördög, amint hajtotta be a lovakat, odafordult hirtelen a Jancsihoz, és úgy odavágta a kapufélfához, hogy szétloccsant a feje. Hát ez történt, mert pünkösödkor a jóknak elküldi az Úristen a Szentlelket, a rosszaknak meg az ördögöt. (Somogyudvarhely, Somogy megye)⁴²

Csütörtökön nem jó mutollálni, mert egy házná mutolláltak, oszt az ördög bevágta nekik az ablakon az orsókat, oszt mindön orsóra három szalat fontak, oszt kivetették az ablakon. Akko mondták odakinn: – Ha-ha-ha! De mögcsaltalak bennetöket, hanem köszönjétek, hogy az én fonalamat mögfonytátok, mer mai estén mind kétségbejöttetek vóna bennetöket. (Tiszasziget, Csongrád megye)⁴³

Minden háznál van ördög. Ha pogányok, nem imádkoznak, megjelenhetik, hallszik szekérszörgés, ostor, lehet látni a képit, vagy férecsavarhassa az ember száját. Ez Detrén is megtörtént. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)⁴⁴

Olyanra nem emlékszik Teréz néni, hogy régebb esetleg mesélték, hogy mentek éjszaka az erdőben, s valami érdekeset hallottak vagy láttak?

Dehogynem. Azt mondta volt öregapám, hogy egyszer erdőbe volt télen. S hát, jó haza, s felborult a szánja. S azt mondja, hogy káromkodott – különben is öregapám káromkodott sokat. Káromkodott, azt mondja, s míg fel tudták, azt mondja, valakik jöttek, s felállították. S, azt mondja, elindult hazafelé, s, hát, azt mondja, a fa végénél meggyúl egy lámpa. S azt mondja, hogy ő kezdett gondolkodni, hogy: – Szent Isten, az a lámpa hogy került oda? Mikor ő felállította a szánt, akkor a lámpa nem volt ott! Hát, hogy került oda? S azt mondja, hogy ő szépen megállt, s hátrament. S azt mondja, hogy egy olyan gyertyaszerűség ott égett a fa végibe. De – azt mondja – hogy az honnat került – azt mondja –, még a mai napig se tudom. Gondolom – azt mondja –, az ördögök gyújtották meg, hogy többet ne káromkodjak. {nevet}

És aztán mi történt azzal a gyertyával?

Azt mondja, mikor ért be a falu közé, a gyertya elaludt. Hogy aztán tényleg a gonoszak voltak-e, sokat káromkodott, ki tudja? Mondom, nagyapám így beszélt nekem. Én aztán úgy irtóztam! (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)⁴⁵

Az ördög a templomban lóbőrre, bivalybőrre írja a bűnösök nevét

Vót egy pásztorgyerek. A falutól messze lakott. Nem ismert az se ördögöt, se angyalt. Nem tudott imádkozni se. Templomba sem volt soha, azt se tudta, hogy milyen a templom. Egyszer aztán bement a faluba, és bement a templomba. Látja, hogy az ördög megy befele. Visz egy nagy bőrt magával. Lóbőr vót. Az ördög írt a lóbőrre, ha valaki nevetgélt. Ha tele vót, húzta, nyújtotta, hogy a többi is ráférjen. A gyerek elvágódott a templomban. Őt is felírta. Mikor ment haza a templomból, az ő csizmája is sáros lett. Többet nem is ment templomba. Azt mondta, ott elkárhoznak. Addig, amíg nem ment oda, soha nem lett sáros a csizmája. (Nyírtura, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁴⁶

Hát az úgy vót, én es úgy hallottam, nagyapámtól, nagyanyámtól legjobban, így esténként, amikor így esszegyültek a fonóba, vagy így elmentünk a szomszédba, hát elbeszélgettek ilyen-olyan beszédeket, s közbe osztá ez es egy olyan... Egy pásztorgyerek, ő es el akart menni a templomba, s bé es ment oda hátul, s megállott ő es ott a kórus alatt. Látta, hogy ott egy nagy fekete ember a sarokba, s egy nagy bivalybőrt ott nyújtogat, irkafirkál fel mindenkit, aki hátranéz vagy kacag, vagy nem úgy viselkedik, ahogy a templomba kellene. S má annyira bétótt vót a bőr, hogy nem fért, há a lábával realépett, s a fogával meghuzintotta. S a lábától elszabadult, s jól orrba vágta. Elkacagta magát, s őt es abba a helybe felírta. S többet ő se látta má az ördögöt. (Magyarcsüges, Bákó megye, Románia)⁴⁷

A kártyások ördöge (*kuli*)

Édesapám éjjel ment haza. Kártyáztak, mert ő is nagyon szerette a pálinkát. S akkor azt mondta, mentek haza: – Te, jön a kuli! Azt mondja a barátja: – Ki az? – Hát nézd meg – azt mondja –, hogy jön utánunk! S egyszer csak látrák, hogy jön egy nagy, szőrös természetű ember, eleikbe került. S akkor mondta az én édesapám: – Na, most merre meneküljünk, most itt lesz a vesztünk! S eleikbe állott az az ember. S akkor édesapám nekiszökött oda egy kertnek, kihúzott egy nagy karót. S akkor ők ottan avval viaskodtak. De négyszer állott eleikbe, ameddig hazamentek. S akkor úgy viaskodtak, ameddig hazamentek, hogy tiszta vizek lettek. S mikor az utcaajtón mentek be, akkor kiáltotta: – Na, megálljatok, mert én vagyok a kuli, de holnap este elintézek benneteket! Nem tudták, hogy ezt úgy kell csinálni, hogy balkézt üssék, sőt mindig jobbkézt ütötte, s annál inkább terjedt az ereje. Mikor először eleikbe állott, nem volt olyan nagy. Amikor negyedszer eleikbe állott, hát olyan volt, hogy irtózatos volt, nem is ember. (Méra, Kolozs megye, Románia)⁴⁸

Voltak kártyások, aztán esténként egybegyültek, és kártyáztak éjfélig, későig. S egy, amikor ment haza, a nagy kuli megmutatkozott. Lólábval volt, szőrös volt, s farka es volt. S az akkor szaladni kezdett, s az ajtón béesett, úgy megijedett. (Székelyszabar, Baranya megye [Józseffelva, Szucsáva megye, Románia])⁴⁹

Ment haza a kártyázásból, és a vasúton mikor átlépett, a közepire ért, akkor lehúzták oda, nem látott senkit, csak nem tudott elmenni onnat. S aztán el kellett menjenek, és a papot odavigyék, és felszenteljék ott azt a helyet, úgy tudott megszabadulni a vasúttól. De nem látott senkit, hogy ki volt, mi volt. Mindig kártyázott, kártyázott. A nagy kuli volt. (Hidas, Baranya megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])⁵⁰

Öngyilkosságra csábító ördög

Egy fiatalember felakasztotta magát. Levágták, oszt kijózanodott, nem mondom meg, hogy ki vót, mert még máma is él. Elíg az hozzá, hogy kérdeztük tülle, hogy mit érzett akkor. Azt mondta, hogy úgy látta, hogy három ördög vasvillával szúrni akarta ki a szemit. (Sarkadkeresztúr, Békés megye)⁵¹

Tudja mit: aki felakasztja magát, az már nem tud felállni, mer má a pirossipkások ott vannak körülötte, már nyomik le. Hallotta maga, hogy felakasztotta magát a kilincsré? Volt nem is egy. Ő mán feláll, de nem tud, mert nyomik le, ott állnak körülötte. És egy fiú nálunk, szolgált nálunk, és az próbálta. Ott álltunk négyen körülötte, éjszaka, kötötte a kötelet így... – Mit láttál? – Hát egy ember, egy pirossapka mellett állt! Lekaptuk ügyesen – másképp ő már felállni nem tud, mer nyomják le, bizony. (Torna, Kassai kerület, Szlovákia)⁵²

Ariszika...^a Hogy ahaz is úgy hozzáközeledett a prikolics vagy Sátány, mi az, hogy szegény asszany a ruháit mind letépte magáról, s kivitte az udvarra, és meggyútatta. S a kemencét, né, egyedü fevette, s kivitte az udvarra. Olyan erőt adott neki a Sátány, és aztán azután nekifogott, és benzint dobott bé a házba. S meggyútatta. Ő oda bément a tűzbe. Mind összeégette magát. Hát hozták az orvoshoz, mind össze vót égve, tiszta anyaszült csurdén. Hozták az orvoshoz, úgy, csurdén, szekérbe vót téve, csak úgy le vót takarva egy gézzel, juj, énekelt. Olyan kínas vót, még énekelt kínjába. De tiszta olyan eleven hús vót. Aztán mire odaértek a kórházhoz vele, meghalt. El vót égve. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)⁵³

Borzasztó, hogy aki a Sátán hatalmába kerül, nem tud kimenekülni belőle. Öngyilkos kell legyen, aki egyszer arra teszi magát. Erőssen, hogy akit az ördög egyszer körülveszen, öngyilkos kell legyen. Viszi. Hát azt mondták, nem olyan régen történt, két vagy három éve, hogy egy olyan nagygazda, Gyurászi Jóskáné, Kováson laknak, nagygazdák vótak, járta a külföldeket, legelsőül az ő fiának vót kocsija, s nagygazdák vótak – hát úgy akasztotta fel magát. De lássák – ott kaszások vótak, s a kaszások ott béültek, s ettek, s a kaszások mentek ki, hogy két hatalmas holló úgy verekedik, sas a levegőbe, hogy egymást ölik meg. S lezuhan-

^a Egy Ariszika nevű asszonyról beszél.

tak oda a csűrhez, s nem vót egy fél óra, és az asszon, az övivel, a bőrkabátja övivel felakasztotta magát. Egy gazdag asszon. Akkori időbe hetvenezer leje vót csekken s minden. Úgyhogy Isten őrizzen az ördög hatalmától. Azok a sasok biztosan azt jelentették. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁵⁴

Az ördög az embereket éjjel kihívja, elragadja, meghordozza

Salomvárra hordták a templomnak tégláját. Salomvárra hordták el innejd. Szilvágyru, aztá abbu bivalyistállót csinýatak. Aztán akkor hordták a izékke, bivallokke, vagy mi az istennye. Evve, hát, bivallokke hordták. Aztán hogyan hordták, hát mindig a Csutora meg a Répási. Hát e is ollan mese vót-e, vagy mi a rosseb vót-e? Aztá, mikor léertek oda a szentegyházi hídhó, vagy kerítettshó, ott akkor aztá elordétotta magát a bival, mind ahogyan szok a bival. Akkor aztá, mer meg-rakodtak ott tégláva, vitték a téglát föl oda, abbu csinýatak ott izét, bivalistállót. Hát aztá, de a Répásit meg Csutorát evütték az ördögök, mikor má megkészút az istálló, azután. Aztá egyszer a feleséginek mondták, hogy nem-e szeretné látnyi az urát élve? Aszondja, szeretné. Akkor ráváltak, hogy: – Kifognyi, Répási, a hámbu! – Akkor kü, akkor ember lett. Akkor rám vissza, akkor bele a hámba. Aztá aszondta, többet sose kívánja látnyi az urát. E is régi dolog vót. Aztán igaz vót-e, vaj nem vót igaz? (Becsvölgye, Zala megye)⁵⁵

Édesanyám maga látta az ördögöt az ablakban. Azt mondta a bácsinak: – Bácsi, én nem tudom, de én az ördögöt láttam az ablakban. Azt mondja a bácsi: – Mit beszélsz hülyeséget? – Bácsi, én nem beszélek hülyeséget. Én láttam. Zöld sapkája, piros ruhája és patája volt. Másnap a bácsi elment a kocsmába. Amikor hazafelé jött jó részegen, akkor az ördög a ház mögé vitte a gyalogútra. Hazajött a bácsi, és mondta: – Én is láttam az ördögöt, belém akadt. Édesanyám elkezdett remegni. Azt mondta édesanyám: – Én is láttam, maga is látta. Vigyázzon magára, nehogy valami baj történjék. – Ne félj, engem az nem bánt. A bácsi megintcsak elment. Első éjjel nyugodt volt édesanyám. Sem ma, sem másnap nem jött a bácsi. Akkor édesanyám mondta édesapámnak: – Sándor! Itt valami nincs rendben. Elmentek, és keresték a kocsmákban. Hegykőn volt. A kocsmáros azt mondta, hogy a bácsi ott volt, de fél 1-kor hazament. Nagyon be volt rúgva. Amikor édesapám hazafelé ment, látta, hogy a tóban, a vízben valami feketéllik. Édesapám megnézte, és ott volt a Bokori bácsi. Belefulladt a vízbe és sárba. Édesanyám azt mondta, hogy az ördög vitte oda és nyomta a vízbe, hogy belefulladjon, mert soha sem imádkozott. (Fertőhomok, Győr-Moson-Sopron megye)⁵⁶

A zalaszentiványi faluba vót egy igen-igen goromba, igen káromkodós ember.
Igen.

Aztá mondták neki: ne káromkodjon, mer majd egyszer csak az ördögök eviszik. Nini! Hát útet az ördögök? Olyan ördög nincs ezen a világon. Aztá fuvarozó ember vót. Kövecset hordott. Gyütt haza. A zalaapáti úton, mikor gyütt, ottan megállótották. Egy drótos. Aztán... Nem, üveges. Megállította. Aszondja neki:

– Az anyád ere, ara, iszen az üveged eltörik a kocsin! – Ne félt te! Csak á^a meg! Megát. Nem akart megánni, de meg köllött neki áni. Fölül, akkor megy odább, akkor fönt mellette egy drótos vót, meg egy üveges. Kétfelű. Az ember középenn űt. Há mindent beszétek neki, de egyszer csak igen káromkodott, hogy szállanak le a kocsijáru. Mentek odább, akkor meg egy kotlóstyúk ment a csirkéivel ögyütt. Az egyenest, mind nem is állította meg, az csak mind főrpűt a kocsijáru. Na, akkor, mikor beértek má a zalaszentgyörgyvári határba, ott meg két disznó futott a lovak elejbe, azok meg egyenessen hátsó, tiszta legháttú ugrottak fö a kocsijáru. Két fekete disznó. Hát az ember akkor má akkora méregbe vót, akkor aztá elkezdett fényi az ember.

Akkor már félt?

Fét. Akkor aztán annyira teli lett a kocsija má, annyi minden vót a kocsiján, hogy a lovak nem tudtak hogyan mennyi. Hazaértek, mind a két ló földhö vágta magát, azok egyszerre, szegények, megdöglöttek, az ember meg nyitja be a szobaajtót, ottan beesett, onnaj húzták el, ott meghat. Evütték az ördögök. (Őrtilos, Somogy megye)⁵⁷

Olyat tetszett-e hallani, hogy kibívta, ilyen hang hívta éjjel? Hogy éjjel hívták ki.

Hogyne hallottam vóna, errül nagyon sokat hallottam, még a szüleimtül is. Azt mondta édesapám, hogy valaki, mert van, hogy rendesen hangot ad. Hallja, hogy menjen ki. Na, itt kezdődnek azok, tetszik-e látni, még visszaemlékezek. Ott kezdődik az, amit tetszett mondani, hogy... hogy elviszik. No, ezért nem szabad kimenni, mikor éjjel hívja valaki, hogy menjen ki. Rendesen kopognak, és hívják. Na szóval, nem szabad kimenni, mert aztán akkor az elméjit úgy elveszik, hogy valahova elviszik. Ezt hallottam.

Hogy az elméjét?

Az esze.

Vészik el?

Hogy igen, akkor úgy megzavarodik, hogy valahol valamelyik erdőn vagy mezőn, vagy valahol ott tér magához. Elmenyen azokkal, azok a rossz szellemek. Na, erről hallottam. Ugye, nem jut így eszembe, de ha tetszik kérdezni, akkor mindjár visszaemlékszek, hogy ha valamit hallottam. Na, errül hallottam.

És olyat, hogy az ördögök jöttek érte? Ördög jött érte?

Hát azok azok.

Ezek ördögök?

Azok, az..., akik elviszik a rossz..., az az ördögök a rossz szellemek. Azt hallottam. Na, erről meg így ennyit hallottam. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)⁵⁸

Petkó Miklós hogy járt: fiatalember vót, s állandóan, mikor a pap misézett, prédikált, ott az oltár előtt hallgatkozott. S akkor ment, s a pártnak árulta be. Vót egy fiatal lelkészünk. S akkor egy alkalommal, így nyári időbe, kiment, itt,

^a állj

ne, a Bitkó^a oldalába kaszálni. S hogy este nem jött bé, jó idő vót, s oda lefeküdt. Lefeküdt ő oda, s nem aludt el, csak lepihent, s nagy erőst-erőst setét volt. S amikor egyszer ott – ki tudja, akkor es miket gondolkozott, mit lehet tudni –, hát egyszer meglátta, hogy az ég megnyílt. S, ugye, Szent Miklós nagy szent ember vót: az égtől oda hézzáig, ahol ő feküdt a szénába, odáig mind angyalok röpdöstek. S azt látta. S, ugye, ott még őt es meglegyintették. S ő nézte, nézte, hogy ez mi is lehet? Egyszer osztán felvesszett: – Azt a [...]! – csúful kárinkodott, szídtá az Istent. – Hagyjatok békémet! – aszondta, elcsapkodta onnat az angyalokat, széjjelverte őket. S azt mondta, szinte érezte a kezével is, amikor ő ütötte-verte széjjel őket. S mikor szépen esszecsukódott az ég, a világosság eltűnt, s nagy setét lett. S akkor egy nagy fekete odament: az az ördög vót. Őt megfogta, s ott béhozta a nyárolón,^b a fák hegyin. Béhányította oda a meénkre, a verőfénybe. – Hű – aszondta –, hát én hogy kerültem ide? S akkor osztán felkapta, s onnat megint behozta; itt ébredett meg, ne, a Béla csűrén küjjel. S akkor ejsze valamennyire Istent említett, s hazament. De osztán hamar meg es hótt. Itt a homlokán jól látszott, hogy a fákhoz ütődött hézzá. (Gyimesfelsőlok, Hargita megye, Románia)⁵⁹

Az embereket pokolba viszi, saját magát pokolba fuvaroztatja

[...] Valamikor az ördögök fiakkeren jártak. Egyszer egy bűnös pap ment, a stóla a nyakában lógott. A pincébe menekült a hordók közé. Jött egy hintó, egy embert hoztak magukkal. Mondták az embernek, hogy a stólát meg a keresztet vegye le a pap nyakáról, sok pénzt kap. A pap hiába tiltakozott, az ember a pénzért levette. Akkor aztán megfogták a papot, föltették a hintóra, és elvitték az ördögök. (Kacsóta, Baranya megye)⁶⁰

Osztopánban történt, az egyik fuvaros részegen azt mondta a kocsmába, hogy még az ördögnek is elmegy fuvarba. Egyszer csak odament két pirossapkás ember, mondják neki, úgy hallották: – Maga az ördögnek is elmegy fuvarba, vigyen el minket is! Az ember elment haza, befogta a lovakat, odaállított a kocsmához. A két pirossapkás ember felült. Ahogy mennek az úton, látja ám, hogy két feketeség megy a lovak előtt. Hamarosan odaértek egy kapuhoz. A kapun nagy lakat volt, a két feketeség kicsukta a lakatot, bementek az udvarra, belül egy nagy ház volt. Amikor beértek az udvarra, megálltak a lovak, leszálltak az emberek, és mondták neki, hogy menjen be velük a házba. A házban van egy ember, ez a maguk papja volt. Ennek a nyakából vegye ki a stólát. Mert ha nem veszi ki, akkor nem kísérik vissza, egyedül pedig nem tud visszamenni. Megijed, mert ahogy kiértek a faluból, nem látott egyebet, mint azt a két feketeséget, ami a kocsni előtt ment. Kivette a pap nyakából a stólát, pedig a pap forgatta ám a fejét, hogy ne vegye ki, de nem akart ott maradni. A papot azon nyomban széjjeltépték, utána

^a hegycsúcs

^b nyári hegyi legelő

pedig hazakísérték, a falu végén eltűnt a két feketeség, egyenesen a kocsmához hajtott, mert ott már várták az emberek. Elbeszélte, hogy mi történt vele a pokolba, mert ott járt. (Osztopán, Somogy megye)⁶¹

Ördögnek ígért családtag

A régi világban volt egy rendes család, jól viselkedtek. Jól éltek, jól viselkedtek, de egy ördög akart valami rosszat tenni közöttük. És nem sikerült az ördögnek három éven keresztül valamit csinálni. De egy raffinált vénasszony, hát az csinált valamit. Megígérte az ördögnek, hogy ennyi és ennyi pénzért az egyiknek az életjét a kezibe adja. Hát odamegy este a fiatalasszonyhoz, mondja neki: – Hogy vagytok, mint vagytok? – Jól – azt mondja. – De még jobban is lehetek! – azt mondja. – Csak egy hajszálat vagy egy szakállszálat – azt mondja – vágjál le a fejedről borotvával, tedd a közeledbe, annál jobban szeret téged. Örült a fiatalasszony. Az öregasszony elment a falu végére, mikor a férje jött a kocsival az erdőből, megállította: – Te Lajos – azt mondja –, figyelj, mert a feleséged le akarja vágni borotvával a nyakadat! Az ember csak megborzolódott: – Hát mi lesz itt! Hazament, nem szólt semmit. Mikor lefeküdt, a pisztolyt maga mellé tette. Akkor mind mondja az asszonynak: – Feküdj le, feleség, feküdj le! – Mindjárt, mindjárt, még ezt elvégzem. Láttá a feleség, hogy az ülöget. Egyszer csak elaludt az ember, tette magát, elővette a borotvát, hogy levágja a szakállát, hogy jobban szeresse. De az észrevette, vette a pisztolyt, agyonlőtte. Azóta es, még ma es, egy vénasszonyban kilencvenkilenc ördög van, nem egy. Így van, amit egy ördög nem tud megcsinálni, megcsinálja egy vénasszony. (Aparhant, Tolna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁶²

Megszálló ördög

Az ördög rossz lélek, szóval ha valakit megkísért, csak bajba kerülhet, aki az ördög kezire kerül.

Hogyan?

Hát ha rossz hajlamú, mindenbe gonosz, ezt mán megszállta az ördög. Hiába mondanak neki szépet, jót, arra nem hallgat, csak arra, az ő maga rosszaságára. (Karancskeszi, Nógrád megye)⁶³

Kárásztelkin a határőr elfogott két román fiút, amint szőlőt loptak. És elvette tőlük a szőlőt, amit... amit egy darabig szedtek, s elhozta haza, s a fiúkat elküldte utána, mindegyiket, hogy menjenek világgá. S utána, ezen időpont után, minden este, ugyanabban az időpontban, őneki vissza kellett menni arra a tettszínhelyre. Nem kellett ott csináljon semmit, csak odáig elmenjen, ottan megálljon, utána békével jött ő szépen hazafelé. S elkövetkezett az az időszak, amikor hát... ez ment egy darabig – körülbelül két hónapig –, s akkor – úgy gondolom – karácsony előtt disznótor... Disznótorba az egész család, a bácsika, az vette vóna megint a subát, és

eredj ki a határba! Nem sikerült elmenni, mert a család lefogták, disznótorban, ne menjen már el, ott hagyja az egész családot. S akkor lefogták. Betették a ágyba, mert azt mondták, hogy beteg, hát ez nem folytatódik így tovább. S a jelenlévők azt látták, hogy mint hogyha a bácsit valami fojtogatná a nyakán, fogta volna a nyakát, és egyszerűen fulladozott. Azonnal a papért küldtek, mert azt mondták, hogy ez pár órán belül kinyiffan, meghal. És a pap, mielőtt bement volna a házba, megszentelte az ajtó négy sarkát, s akkor Miatyánkkal együtt, ahogy mondta a Miatyánkot, úgy lépett be a szenteltvízzel, szentelte meg a házat. S akkor a jelenlévők azt látták, hogy akik fogták a bácsit, mint hogyha valami fölszállt volna, és a nyakáról is eltűntek a fojtogatási nyomok. Akkor azt mondták, hogy az ördög elszállt róla. S ennyi volt, utána aztán nem kell... nem ment többet a határba, megszabadult az átoktól, és eztet így mondták el. (Kárásztelek, Szilágy megye, Románia)⁶⁴

Ott, mikor voltunk a papnál, mert ott megvan, hogy pénteken és szombaton lehet hozzá menni. Amit ott láttam, hát megiszonyodtam, hogy azt mondtam, hogy én többet nem megyek, kész, nem megyek oda. Normálisan mentek el az emberek. És ő, ahogy a kereszttel ment el valaki mellett, akiben benne volt az ördög, mert aztán magyarázták az emberek, mert Szucsáváról, Bukarestből, mit tudom én, honnan, szóval rengetegen voltak, kiválasztotta az embereket, úgy, ahogy ment el mellettük, csak rosszul lett az illető. De valósággal látszott, hogy ilyen köhögés meg mit tudom én, mi fogja el. És akkor előrevitte, és kiabáltak, meg a földön fetrengtek. Szóval olyasmit láttam, hogy valósággal megiszonyodtam. S akkor kiabálta, hogy... – az egyik ember, hát egy ilyen 35 év körüli fiatalember volt –, és mikor a keresztet a pap a fejére tette, akkor kiáltotta, hogy: – Vedd le a keresztet, mert nem mehetek ki belőle! Mert a felesége csináltatta meg,^a és: – Én benne kell maradjak, és ne imádkozzál, mert rosszul vagyok, hogy imádkozol! Szóval ennyire beszélt belőle az ördög. És utána megint, mikor megszentelte, és mirhával megkenté, akkor megint normális volt az ember. De aztán jöttek úgy periódusok, hogy négykézláb mászott a földön. Meg, mondom, fetrengett, hogy alig fogták le az emberek, hogy ki akart futni, mikor már a pap ment felé a kereszttel. Egy fiatal pap, ilyen hosszú hajú és szakállas. A falu papja Kornesten.^b (Szucság, Kolozs megye, Románia)⁶⁵

Hét ördög bébújik az ember lelkibe, ott van a lelkibe, s nem megy ki az ördög, amíg ő meg nem bánja a bűneit, s ki nem gyónja, s ki nem imádkozza. S mikor az ember megtér, imádkozik, akkor az angyal odamenen, s tüzes seprűvel kisépri a hét ördögöt. (Kéty, Tolna megye [Hadikfalva, Szucsáva megye, Románia])⁶⁶

Ez Déván történt, beszélte nekünk a pap, azt mondja, hogy ez háznál panaszt tettek, hogy az ördög megszállta a házat, menjenek és űzzék ki az ördögöt. El es hívták a püspököt, meg ő ment a püspökvel, és vitték a szent keresztet, és amikor

^a rontotta meg

^b Cornești, Mezőzsádány (Temes megye, Románia)

bémentek, letették az asztalra a szent keresztet, a szent kereszt majdnem fél méter magasságban felemelkedett, és nagy recsegés-ropogás között eltávozott a Sátán. Ezt nekünk a pap beszélte, hát nem mondott hazugságot. (Nagyvejke, Tolna megye [Józseffalva, Szucsáva megye, Románia])⁶⁷

Az angyal és az ördög küzd a halott lelkéért

Édesanyámtól hallottam, hogy egy ember haldoklott, s nagyon kétségbe volt esve. Akik ott voltak, látták, hogy a haldokló mellett ördögök vannak, s észrevetették, hogy a lélek szeretett volna eltávozni, de mindig visszahúzta magát, mert fél az ördögöktől. S azt a hangot hallották: – Ugorj a mejjire, s nyomd ki a lelket belőle! S egy, azok közül, akik ott voltak, azt veszi észre, hogy a füttőnek^a a tetején egy angyal szomorodott. (Csátalja, Bács-Kiskun megye [Istensegits, Szucsáva megye, Románia])⁶⁸

Pokolba vitt lélek: könnyű koporsó

Sápi tiszteletestől azt hallottam, hogy Víg János bácsi vót a csikós, meg a fia. Hát, azt ott őrzötték a gulyát is, meg ott őrzötték a csikókat is. Hát osztán, egyszer osztán, éjfélután egy borzasztó nagy felleg kerekedett Gyarmat felől. Hát az a nagy fekete felleg lett egy gyönyörű szép fekete hintó, hat szép fekete ló benne. És azok osztán megálltak a túlsó víz szílin, a csikósok is ott vótak. Olyan szer számjuk vót, hogy a csillogástól nem látszott, oly gyönyörűség vót, azt kérdezték az emberektől: – Hány száz, meddig él? A víz vót, kengyelig ért, a jószág kétszáz darab vót; ezek felelték: – Kétszáz kengyelig – ezek meg oszt azt mondták. Oszt kérdezték a csikósok: – Hová mennek az urak? A sápi tiszteletes holttestét akarják elvinni, akik oszt kivitték abban az időben, Víg János bácsiék, mondták, hogy hát csupa üres is vót. Nagyon könnyű vót a koporsó, mert elvitték annak előtte. Azok – a hozzátartozója – nem tudta aztat. Az ördögök fejedelme vót az a tiszteletes. A kúkoporsó azért van, hogy el ne vigyék a holttestét, de hisz el van az már lopva, még a ravatalrul, a gangrul. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁶⁹

Az apám testvérgyínek a napa^b a kishársági pusztán lakott. És az öregasszony olyan rossz vót, hogy senkinek nem adott semmit se. A kókusok is elátkozták, a túró^c eldugta a kászli^c alá, ott mögkukacosodott, mégse adott senkinek se. De mikor hogy meg akart halni, kocsizörgést hallottak, de semmit se láttak, csak egy nagy fekete kutya ment be az asztal alá. Mikor temetni akarták, hat embőr mögérte kivinni a csontját, pedig csak girhes öregasszony vót, csak csont és bőre

^a kandallókürtőnek

^b anyósa

^c kis szekrény

volt. Akkor abba az időbe voltak igen erős belga lovak, és a temetőig hatszor elállták az utat, habosak lettek, akkora habok potyogtak róluk, mint az öklöm. Mikor a temetőkapuhoz értek, húzik a koporsót, hát tiszta üres vót. A fia mondta a papnak, hogy ne engedje megnézni, mer ő tudja, hogy az ő anyja nincs a koporsóban. A pap nem engedte megnézni, hogy nem löhet, el köll temetni. Mer az ördögök a temetőkapuban elvitték a koporsóból. A fiának vót hat süde[je],^a és attul estétül fogva hét südő ette a moslékot. Ütötték, vágták, de nem tudta elhajtani a kerítésbű. Röggelre mindég csak hat südő vót. Ez volt egy hétig. Akkor misét szolgáltattak érte, így maradt el a hetedik südő. Hát ez való igaz volt. (Kálmánca, Somogy megye)⁷⁰

Az ördögök elviszik a halott bőrét

Egy vajszlói embörrel történt, a Kakas borbélyal, nagyon bűnös embör vót. Amikor meghalt, kérte, hogy ha eltemetik, őriztessék. Egy embör vállalkozott is rá. Odaült a sír közelébe, aszt várat^b húzott maga köré. Ejjélkor aztán gyüttek az ördögök, kiájták^c a borbélyt, aszt mind, ahányan csak vótak, nekiestek, lenyúzták a bőrét. De az embört, aki a várban ült, nem látták, az meg, mikor nem figyeltek, a botjával behúzta a borbély bőrét a várba. Ugye, oda az ördögöknek nem vót hatalmuk. Mindönt ígérek neki, ha kiadja a bőrt, de nem adta. 2 órakor pedig az ördögök ideje lejárt, elmentek. Az embör meg fogta a bőrt, és hazavitte. Otthon kitömték, és felakasztották a katolikus templom padlására. Ezzel megmentette a borbélyt, nyugodtan pihenhetött. Két asszony is van a faluban, aki látta a bőrt a templom padlásán. (Lúzsok, Baranya megye)⁷¹

Vágyakozással megidézett hasonmás (*lidércördög*) – távol lévő vagy halott férj, gyászolt rokon képében

Meghalt egy asszonynak az ura. Nyolc napig majd beleőrült az asszony, úgy siratta. Kilenc napra felvidul, kacagott, mindenkinek elmondta: – De bolond voltam, hogy sirattam. Nem halt meg az én uram, velem van az mindig, ott ül a lócán. Végül úgy elélte az asszonyt az ördög, aki az ura képibe állandóan vele volt, hogy csak csont és bőr lett. Akkor kaptak észbe az atyjafiai. Elhívatták a papot. Az az evangéliumból imádkozott ott valamit, és többet nem jött a gonosz. Mert a rossz volt az, az ura képibe! (Szatmár megye)⁷²

Egy asszonynak el vót az embere menve a háborúba, s ő erőst sírt, hogy az embere bent maradt a háborúban, verekedésben, s örökké búsulta, örökké búsulta, hogy az embere nem jön haza a verekedésből. Az embere meghalt, s az embere képiben oda

^a süldője

^b varázskört

^c kiásták

fogott menni az ördög. Odament egy éjen, megcsánta a szerelmeket az asszonyval, ettek, ittak, de setétben. Az ördög bízatta, hogy ilyen s ilyenkorra viszi el őt, hogy viszi oda, ahol ő van, s erőst jól él. Hát fogott fogyni az asszony, úgy el fogott fogyni az asszony, hát minden éjen hazament az ördög oda hozzája. Az asszony el fogta mondani a testvérenek. – Jaj, testvér – azt mondja – nezd meg, hezzám – azt mondja – haza fogott jönni az emberem, minden éjen haza fog jönni, s úgymond ilyen s ilyenkor el akar vinni. Hát azt mondja a testvére: – Te tudod, magad – azt mondja –, fogd neki, s mondd, holnap este, mikor hazajön, hogy erőst beteg egy ökör, s milyen orvosságot bírna ő hozni, hogy meggyógyítsuk azt az ökröt, s te – azt mondja –, mikor ő hazamenen, s úgy akar szeretgetődni, akkor te tapaszd a lábait, hogy milyenek a lábai, mikor lefekszik az ágyba. Mikor menen, még megverte az ablakot: – Eressz bé! Béereszti az asszony. Mikor lefeküsznek az ágyba, az asszony tapasztotta a lábait. Ennek kecskelábai vótak. Akkor az asszony megijedt, hogy ez az ördög: – Ember, tudja – azt mondja – ulyan beteg az ökrünk, döglük meg – azt mondja –, s vajon mit tudnék én – azt mondja –, addig el nem bírok menni kendvel, ameddig nem hozj^a urusságot, hogy meggyógyítsam az ökröt. Azt mondja: – Holnap este ilyenkor – azt mondja – várj, mert én jövök, s akkor én hozom az urusságot, és meg fogjuk gyógyítani. Reggel felkelt az asszony, s mondja a testvérenek, azt mondja: – Eljön az éjen, s hozon urusságot, hogy az ökröt meggyógyítsuk. Akkor azt mondja az asszony: – Kell főzni – azt mondja – az éjen valami feredőt, mikorra jön, te – azt mondja – bé fogsz ülni a feredőbe. Úgy tettek. Hát főzi a feredőt, s kérdi: – Milyen dudóból^b főzöd? Mert az ördög vitt vót, hintett valami hamut, s a hamuban nőtt két csontamanda virág, s abból feredőt főztek, hogy az kell az ökörnek, főzték az asszonynak a feredőt. Mikor másik este ment az ördög, hogy menen oda, akkor feredett a feredőbe az asszony. S akkor: – Eressz be, asszony! – Nem bírok – azt mondja –, most feredek. S akkor mondja az ördög: – Az ördög es ördög, hétszer ördög, de te még tizenketszer ördögébb vagy! S elfutott. (Klészse, Bákó megye, Románia)⁷³

Meghótt egy unokatestvérem, s maradott tíz árva, s úgy sajnáltam, s úgy busútam az árvákat, s annyira sajnáltam, aludni se tudtam, s ha elaludtam egy kicsit, há látom álmomba, hát ne mondjam, hogy nem álmomba vót, de... azt is mondhatnám, hogy nem aludtam, hogy mintha azon az ablakszemen béjött. Észreveszem, hogy az ablaknak a túlsó nyílója megnyílt. S hát az ördög jó bé. S tudtam, hogy a gonosz, mert annyira csúf vót... Öreg vót, s szőrös vót, s sovány, s ráncos, szőrös vót a talpa, s arcképe, s minden. Nagyon csúnya vót. De olyan csúf vót, s olyan sovány, s olyan nagy szája vót, s ahogy húzta el a száját, ahogy beszélgetett, sok-sok ránc vót a szája végén... Szakállas, csúnya vót, emberképje vót, de nagyon csúnya vót. Béjő, s leül egy székre, ide, s én ott feküdtem az ágyba, s... mondom neki: – Mit keresel itt, te gamatság?^c S azt mondja: – Éngem kérdezel, mit keresek? S én merész vótam... hogy szidni kell... csúful kell beszélni vele, mert el

^a hoz

^b gazból

^c gusztustalan rondaság

tudod szidni, hogyha lássa, hogy csúful vetted, s nem félsz; – Takarodj ki – mondom – innét! Erre is fordult a székvel, s a másik felé is: – Éngemet küldsz ki? Én menjek ki? Olyan erélyesen beszélgetett, mintha ő lett volna a gazda. Meg azután es, hogy özvegyen maradtam. Nem es mondtam nálunk valóknak, mer az embert lekacagják. Lefeküve vettem észre, hogy hallok olyan nagy koppanásokat, ami rendetlen vót. S gondoltam, mondtam es magamba: – Eltakarodj inné, mer ki-megyek, hozom a fészit, s darabocskákra váglak! Osztán vettem a szenteltvizet, megszenteltem, ahol bėjövögetett. S még vót úgy, hogy koppantott, s este így nyílt szemvel láttam, hogy úgy jó, mint egy nagy pank^a, felém. S mondom neki: – Nehogy ide jere! Nehogy ide jere, me felkelek, veszek egy szálfát, s darabocskába törlek! Osztán... eltávozott. Jóisten őrójzön! Mert azt mondják, hogy a gonosz egy olyan merész gamatyság, hogy ha egyedül vagy, bébátorkodik. A Jóisten őrójzön! Isten őrójzön! S így mondta, hogy azt mondják, hogy ha megkísért a gonosz, csúful kell venni. Imádkozz, az imádság nagyon jó, de osztá úgy, hogy osztán meggyőzi, meggyőzi. Vedd csúful, s szidjad el, s osztán a Jóisten megsegít, s megszabadulsz tőle. (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁷⁴

Ördögszerető

Ezt is édesapámtól hallottam: Gyuri bácsi mindig kanász volt, volt neki egy jó bojtárja. Nyáron nem hajtottak haza, hanem kinn maradtak a kunyhóban. Azt mondja egyszer Gyuri bácsi: – Elmegek vacsorázni. Mikor visszajön, és a bojtárnak is hoz vacsorát, annál egy szép nőt talált. – Ejnye, Pista, nem is magad vagy? – Nem magam. – Persze nem is hoztam több vacsorát, csak neked. – Hát odané Gyuri bácsi a nő lábához, megismerte, hogy nem olyan teremtés, lólába volt. Letette a kosarat, és mondja: – Gyere, Pista! Azzal kimentek, két nyírfacsihart^b metszetek. Aztán gatyamadzaggal bekötötte a gunyhó ajtaját. – Pista, el ne vétsd, de üsd, mindig azt mondd: – El ne vétsd, te is egy, én is egy! Minden ütésre kell ezt mondani. Nekimentek, ütni kezdték, lett abból minden, söprő, kígyó, macska, béka, kutya, folyton változott. Mikor annyira megverték, kidobták a gunyhó elejibe, az pedig ezt kiáltotta vissza: – Köszönd az élő Istenednek, nagyobb ördög vagy, mint én, mert ha ezt nem tudjátok, ha ezer lelked is van, széj-jeltéptelek volna. (Cserszegtomaj, Zala megye)⁷⁵

Valamikor eljártak este fonyni még éjfélig is. Összementek lányok, gyerökök. Hát aztán mindönkinek ott vót az udvarlója, csak egy lánynak nem. Hát ez nagyon szomorú vót, hogy hát mindenkinek van udvarlója, csak nekije nincs. Amikor épp 12 vót, nyíllott az ajtó, hát egy szép fiatal embör ment bé, szépon odaút e mellé a lány mellé. Nem szót egy szót se, többiek se szótak semmit, nem mertek szóni, csak vártak, hogy maj mi lesz. A lánynak a pörgőjirű leesött a madzag. Hát, amint lehajót, teszi rá a pörgöre a mazzagot, hát láti, hogy lólába van neki. Hogy mi lett aztán tovább, nem tudom. (Okorág, Baranya megye)⁷⁶

^a pók

^b nyírfavesszőt

Egy szomszéd fiú udvarolt egy léánynak. De a fiú szülei nem engedték, hogy elvegye, kerítették egy gazdag léányt, azt el is vette, megnősült. Ez a léány úgy vágyta, hogy aztán minden este, mind egy rúd,^a járt hozzá a fiú képibe kísérteni az ördög. Ahogy odaért, átváltozott, olyan lett, mind a fiú. Úgy megkínazta, hogy másnap nem is tudatt dógozni, olyan fáradt vót. Én gyermekkoromban hallottam ezt a beszédet, úgy tanácsolták, hogy egy villát szúrjanak a földbe, akko lekötözik evve az ördögöt, s többet nem tud elszabadulni. Nem még jön, hogy kísértse. Akko a léány is megtudta, hogy nem a fiú járt hozzá, csak az ördög. Meg is érdeklődtek, hogy a fiú mindig otthon vót, nem ment e otthonró. (Mezőszopor, Kolozs megye).⁷⁷

Há vót egyszer egy léány, és a szülei nem engedték, hogy férjhez menjen az után a fiú után, s ő annyira megbúsulta magát, hogy megromlott a feje. S akkor a Sátány járt hozzájo. Na, má annyira gyötörte a léányt, hogy nem még tudták, hogy hova legyenek. Olyan beteg vót. S ejött egy ember a falubó, s az azt mondta, hogy a Sátányt ő megcsinálja, ne még jöjjenek a léányhoz. Na, a léány kibontatta az egész haját, úgy tanította az ember, hogy bontsa ki a haját, és füsülköd-jék. És ide tett egy nagy kupa kendermagat. S akko ő ott ette a kendermagot, s mondja a Sátánynak, miko béjön az ajtón, hogy tetűt esze.^b S a léány akko úgy is csinált. Kibontatta a haját, s füsülködött, s ette a kendermagat. S miko meg-érkezett a Sátány, kérdezte, hogy: – Mi csinálsz? S azt mondja, hogy: – Eszem a tetűket. Füsülödek^c s eszem a tetűt. S őtet annyira megutálta a Sátány, azt a léányt, hogy többet nem még akart hozzá jönni. Meg az az ember, aki őtet tanította, ott vót az udvaran, az udvar közepin csinált egy nagy-nagy kört vasvillávo. S beléállott a körbe. S miko a Sátány kiment, megkérdezte: – Hol jártá? S a Sátány elmondta, hogy hol járt, de addig kérdezte, egész hajnalig, hogy a Sátány addig kellett feleljen neki, amíg má hajnal vót, s addig kérelte az embert, hogy: – Engedj, hogy menjek, me má virul ki, s engem nem szabad, hogy elkapjon a napvilág! De az az ember nem engedte semmiképpen, addig ekérdezte, honnét jön, s hová menyen, s hányan vannak, s mér jár ilyenekbe, annyira ekérdezte, hogy má nem még vót mit feleljen a Sátány, s akkor ott, mikor látto, hogy virrad, kirepedett, s meghót. Széjjerepedett, s meghalt. (Mezőbodon, Maros megye)⁷⁸

Halott szerető képében megjelenő ördög sírba csalja a lányt

Egy lovas katona elhívta magával az egyik lányt. Mindig csak azt mondta neki: – Gyere velem, nem bánod meg! Nagyon sokáig mentek, csak a hetedik határ temetőjében állottak meg. Ott a katona a lovát egy fejfához kötötte, akkor látta a lány, hogy lólába van, nagy félés jött rá. A katona beugrott a sírba, mondta a lánynak, hogy adogassa le a ruháit. Az meg darabonként adogatta, hogy tovább tartson, mert nagyon félt. Ez volt a szerencséje, mert azalatt megvirradt. Hát, kedvesem, sok darabból állott ám az a régi viselet! (Szaporca, Baranya megye)⁷⁹

^a repülő tüzes rúd alakjában

^b eszik

^c füsülködöm

Vót egyszer egy jány. Nem vót neki szeretője sose. Oszt azt mondta, hogy vagy az Isten, vagy az ördög adna már neki egy legényt. Fonóházba jártak. Egyszer, ahogy ott fonnak a jányok, mindegyik lánynak volt szeretője, csak neki nem. Ahogy ott ülnek, bejön egy szép bajuszos legény, leül mellé. Ahogy fonnak, egyszer csak leejti az orsót, lehajol érte: észreveszi, hogy a legénynek nem rendes lába van. Mondja este a gazdaasszonynak – hát, ugye, olyan özvegyasszony volt a háziasszony –, hogy őneki milyen legénye van. Azt mondta neki az öregasszony, hogy: – Este amit fonsz – mert bunda volt a fiatalon –, hogy észre ne vegye a legény, szépen a bunda szőréhez fond hozzá a fonaladat. Ahogy elmegy a legény, csak szépen az orsódról ereszd utána. Úgy is történt. A leány úgy csinálta. De már a másik este, mikor ment a legény, mán tudva tudta mindenki, mán a legényeknek is mind meg volt mondva, hogy hát milyen legény volt őneki. Osztán, mikor a legény ment, nem engedték be a többiek. Oszt ez a lólábú legény bekiáltott az ablakon: – Jól jártál, te átkozott, hogy be nem engedted, mert diribokradarabokra szaggattalak volna. Oszt a lány annyira megijedt, hogy belehalt. Se a kapun, se az ajtón nem vitték ki a halottat, mert a lólábú legény azt mondta, hogy még a föld alól is felkaparja. Osztán a halottat az ablakra tették ki. Mikor eltemették, elment a legény minden ajtóra: – Hun vitték ki a halottat? Oszt mondták: – Nem tudom. Osztán elment a legény, a lányt meg eltemették. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁸⁰

Aszondták, hogy... régen vót fonó. Osztán a legények is jöttek, a fiúk, s akkor aszondták, hogy jött egy fiú, aszondták, hogy annak lólába vót. Lólába vót. S akkor aszondták a lánynak: – Ejtsd le az orsót! Leejtette az orsót, akkó beakasztotta a lábába a fonalat, hogy lesse, merre megy a fiú. S a temetőbe ment a fiú. Csak ló képibe vót a lába. Halott vót. Onnét tudta meg, hogy a temetőből jött ki. Akkor már nem beszélt tovább a leány véle, mert akkor már tudta, félt tőle. (Kiskapus, Szeben megye, Románia)⁸¹

Ördögidézés

Az idősebb emberek szokták mondani, ha valaki fon egy lucaszéket, szerez egy fekete macskát és egy fekete kakast. Ezekkel az állatokkal kimegy egy útkereszteződéshez, ott leül a székre, és az állatokat az ölébe veszi. Könyvet kell olvasni, de sosem szabad fölneézni. Éjfélkor jönnek az ördögök, azok kérik a két állatot, de nem szabad odaadni. Az ördögök megmérgekednek, és dobálnak, de sosem találhatnak el. Mikor megunják a dobálózást, akkor aranyat ígérnek. A kakast és a macskát nekik lehet adni. (Komlósd, Somogy megye)⁸²

Szatmárcsekén Bozsányi Jánosné Volgu Bori cigányasszony elmondja, hogy van neki egy piritusos bátyja. Ez az ördögi tudományában bízva kifeküdt Szent György éccakáján a keresztútra. Ott fordul meg akkor minden rossz. Meg is látta az ördögöt, fertelmes volt. (Szatmárcseke, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁸³

Ördögszövetség

Az egyik szegény ember volt nagyon. Azt mondja, hogy ő nem bánna, ha az ördög elvinné is, csak neki egész életjén keresztül jó sora lenne. Aztán megjelent nála egy ördög. – Na – azt mondja –, a kívánságod teljesül. Negyven évig – azt mondja – nagyon jó sorod lesz, de negyven év után – azt mondja –, akkor elviszlek. Beleegyezel? Azt mondja: – Bele. – Na, akkor rendben van, a saját véredből – azt mondja – írd alá a nevedet, a szerződést! Akkor aláírta a nevét. Attól kezdve az embernek nagyon jó sora lett. Semmiről nem kellett neki gondoskodni, ha csak gondolt valamire, mindjárt megvolt neki minden. Nagyon gazdag ember lett belőle. Na, aztán mikor a negyven év letelt, akkor elment érte az ördög. De ő kívül feküdt az istállóban. Megfogta az ördög, kivitte a ganajra, ott szétszaggatta, aztán ott hagyta. (Nógrád megye)⁸⁴

Aki arra adja magát, egészen biztosan az ördögvel szövetkezik, megtagadja akkor az Istent, és az ördögnek a szolgálatába adja magát. Kiment, s valamilyen ígéket mondott ő, kimondhatatlan ígéket, és akkor ő megnyerte azt az ördögtől, hogy tudott olyasmit csinálni, ami csodával határos volt. Holdtöltekor, s csakes keresztútba, hogy így es út volt, s úgy es út, s a keresztútnak a közepin csináltak egy karikát botval, s abba beléállt, s abban mondta el ezeket az ígéket. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])⁸⁵

Segítőördög megszerzése

Néha többen mennek a földiördögök fölfogására. Kiket pénzzel s „kiegyezisse” is megszerezhetni a földiördögös emberektől. Csak egy pénzzel szokják venni: az az egy pénz aztán lehet kevesebb vagy több értékű; egy-, tíz-, húszfilléres, egy korona stb. (Salomvár, Zala megye)⁸⁶

N. V., somogyviszlói lakos elmondja, hogy ő látott ilyet. Nem neki volt, hanem nagybátyjának, aki pásztoreMBER volt, kanász. A földiördög három kis kopasz egér volt. A tulajdonos a csodalényeket földiördögnek nevezte. Az eredetükre nézve adatközlő annyit tud, hogy a tulajdonos úgy vette őket. Hogy mit adott, illetve mit fizetett értük, nem tudja. Azt azonban tudja, hogy kb. tizenöt-húsz év múlva eladta, olyan jó pénzért, hogy két göbét^a tudott rajta venni. Amikor eladta őket, és tőle elkerültek, a volt tulajdonos hamarosan sertéskan áldozata lett, meghalt. Ezt kapcsolatba hozták a földiördögök eladásával. Alakjukra nézve, mint fentebb is kitűnik, kis kopasz kölyökegerekhez hasonlítottak, de mégsem azok voltak, mert tizenöt-húsz évig voltak csak ennél az egy gazdánál, és mindig ugyanolyanok voltak. (Somogyviszló, Baranya megye)⁸⁷

^a anyadisznót

Novák György etesi parasztnak a bicskájában volt a földiördöge. [...] Novák György a bicskáját nem vitte magával, hogy Losoncra ment csizmát venni, hanem a lajbija zsebibe tette, oszt aszondta a feleséginek, hogy állandóan figyelje, a lajbija szárnya lebeg-e, amibe a bicska vót. Az asszony állandóan leste a lajbit, hogy a szárnya mozog-e. Jó estefelé egyszer csak megállott a lajbi lengési. Az asszony elsivalkodta magát, de má indoltak is az urát keresni. Meg is tanáták a Vőgyfő pusztá gödribe, ahol a vízbe vót befojtva, oszt a csizma is a vállán, amit Losoncba vett. (Karancskeszi, Nógrád megye)⁸⁸

Fekete jérce első tojássát a hunyad^a alatt kötsd ki, kilenc hétre kibújik belőlle egy fekete ördög, olyan bogár. Odateszed egy gondolatra, hogy mire akarod használni. – Csobán^b legyek! Vagy: – Huszár legyek! Vagy: – Olyan lovag, amilyen több nincs! Ke^c adj nekije egy dógot. Ha nem, éjje megkínaz. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)⁸⁹

Kádárék mondták, tudom, hogy vótak... vót egy embernek ördögik. Az öreg-asszony beszéte, hogy egy asszony ment az uton a vásárba. Előtte ment egy öreg, s egy nagy szép zsebkendő le vót vetve az útra. A fejiérkép szépen felvette, nézi: s hát kicsi feketék mozognak benne. Mind velik vót, oszt esszejárta Bukarestet, dógoztatta őket. De azokat dógoztatni kell. (Magyarcsügés, Bákó megye, Románia)⁹⁰

Segítőördögnek ígért családtag

Nyikuláj Gyicának a testvére, a huga, az is tart [paratikát], me mindenki tudja, hogy van. Itt Románcsügésbe van az. Leánnya férhez jött ide egy özvegyemberhez. Vót egy olyan leánnya, hogy amikor ő állapotos vót a leánnyával, a kisebb leánnyával, akkor odaigérték ezeknek a paratikáknak, hogy az övék lesz annak a gyerekek a lelke. Ma is úgy tartsa a leán, hogy őt az anyja eladta azoknak a paratikáknak. Me úgy mondják, hogy paratika. Férhez jött ide, egy özvegyemberhez. [...] Na, de osztán nem tudtak itt ülni. Mesélte ez a sógorasszonnya. Aszmondta, hogy odament ez a sógorasszonnya, amelyik Románcsügésből jött, hozza. – S hát jó utána – aszmondja – egy törpe, nagy orru, nagy szakállu. Jött az ördög utána. Tiszta igaz – aszondja. Ugy megijedtem, aszondtam: – Te, ne, mi jó utánnad! Akkor aszmondta: – Hát, ezek visznek el engem utoljára is, me anyámék eladtak vót, még akkor, amikor állapotos vót anyám. Aztá szépen az ember is elcsapta, el kellett jőjön. Elment. Mondom: – Te láttad? – Én láttam, Rózsika néni. Nagy szakállu vót, törpe, nagy, csunya orra. Csuful nézett ki. A küszöbig eléjött, s többet nem láttam: – Te, mi jött utánnad? S: – Hát az ördög biztoson! – aszondja. (Gyepce, Bákó megye, Románia)⁹¹

^a hónod

^b juhász

^c kell

Ezt a nagymamám mesélte, hogy volt nekik egy rokonyuk, egy ilyen gazdag rokonyuk, és nem tudták, nem dolgoztak sehun se, de nem tudták, hogy honnan gyűn neki a gazdagsága. Mindig volt neki mindene, amit el tudott képzelni, mindene. Volt neki jó földe, mindene volt neki, de soha nem dolgozott. És azt mondják, hogy kilesik, hogy mit csinál. És mit gondolnak, hogy mit csinált az az ember? Vagyis ez az ember meg az asszony is, azt mondják, hogy a kéményben tartott ördögöt. Ilyen ördögöt, és azt etették, vagy mit csináltak vele, ilyen étellel. A legjobb ételeket hordták fel a pallásra, be a kéménybe, ilyen szabad kémények voltak, és akkor ilyen nagyok voltak a palláson, és ilyen ajtó volt rajta, és akkor oda hordták be az ételleket, és a lány minden kívánságukat teljesítette. Az az ördög. Úgyhogy azt a házat nem tudták eladni sohase, úgy el is rongálódott, hát mert azt nem vette meg senki.

Miért, mert nem mertek odamenni lakni?

Persze nem mertek idemenni lakni, mert, ugye, aztán kitudódott, mert egyik is kileste, másik is kileste, így utóbb aztán kitudódott minden. Mindenki tudta, hogy mi volt abban a házban. Amikor gyerek voltam, aki az ördögöt kéri, hogy segítse meg, azt megsegíti. És annak mindene lesz.

Na és mit kell neki ezért adni?

Hát biztos a lelki üdvösségit. Hát biztos csak azt kéri. Mást nem kérhet. (Dávod, Bács-Kiskun megye)⁹²

Így hallottam arról, hogy van ördög, s az, az csinálja...^a Aszmondták, hogy szolgáltak Kolozsvárt. Aszmondták, hogy vót egy uraságnak egy inas... egy nagy grófnál egy inas..., ahol ő takarított, mindig olyan fényes vót, még szebb nem lehetett. És több cselédség vót, látták, hogy ez csak menyen egy legyen... amivel a legyet hajtják, s: – Minden tiszta legyen! Minden szép legyen! [...] S aval ment végig a lakáson, s minden tiszta lett, minden szép lett. Fénlett úgy, hogy mindig azt mondták az urak: – Na, nézzétek meg annak, ahol takarít! – Hát az könnyen takarít, me csak veszi a legyezőt, mejen velle, s megvan minden. Aszmondták, hogy az ördög [segít neki]. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁹³

És még vót nekem egy ányóm,^b az miko ett, az az első falatát ledobta a fődre. Kelltt etetni az ő vendégeit. Így, hogy műk nagyon meg vótunk sértődve ezér, s elég szomorú vót. Ócsém tartotta őt e. Az, kérem, véghezvitt mindent. Pedig olyan szigorú édesanyánk vót, és nagyon jó háziasszony, mindenünk vót, s az, kérem szépen, mindent elzsarolt.^c Mindent, mindent, mindent. Me az ördögek segítették őtet. Nála vót az erő, nálunk nem vót semmi.

^a szolgálja a gazdáját

^b sógornő vagy nagynéni

^c elzsarolt (kicsalt)

Hallottam, hogy az ördögnek mindig dolgot kell adni.

Persze. Az adott is nekije. Me három testvére vót, s azok mind avva éltek, tudománnyal. Mind úgy mentek férhez, erőszakkal. Én legalább aztán nem látom helyesnek, hogy valaki úgy menjen, erőszakkal menjen valakihez, erőszakkal. Ha nem is kellek. Hogy tudok én ott valakinek kényszer lenni? (Andrássytelep, Maros megye, Románia)⁹⁴

Vót egy román ember, az én unokatestvérem, az ott szolgált nála, és ennek családja nem vót, családtalan vót. Ez az ördögnek adta magát, az ördögök mindig hozzámentek éjjel segítségnek. Ez kiment a határba, vadászpuskája vót, leült, s a vad eleibe ment, nem is kellett, hogy ő szaladgáljon érte, a vad eleibe jött. S elment ki, elengedte a jószágot, egész éjjel mászkáltak a gabonákban, és reggel hazajöttek. S ő ezeknek az ördögöknek minden este édestejet kellett öntsön. Vót egy edény fent a padláson, és oda kellett neki öntsön tejet, két-három litert. Hogyha véletlenül kifelejtette, és nem öntött, akkor álmában már annyira kénozták, akkor kelt fel, és ment, vigyen tejet nekik. (Lábnyik, Bákó megye, Románia)⁹⁵

Megszabadulás a segítőördögtől

Egy vaspöri embernek hegye^a volt Mihálfán. Egyszer ment hazafelé, hát úgy földhöz vágta az ördögök, hogy csuda. A Majer Naca második ura volt. Mikor Körmendre ment a vásárra, nem boldogult az ördögökkel másként, mint hogy egy gyufaskatulyába tette őket, és beledobta a Rábába. Amikor hazaért, az ördögök már a kemence hátán muzsikáltak. Nem tudott nekik munkát adni, megint a földhöz verték. Mikor föléledt, hazahozatta velük a házhoz való deszkát. Hossziföldön ganyét terítetett velük. Összekeverte a hamut homokkal, azt is gyorsan kiválogatták. Józsi bátyja azt tanácsolta neki, hogy rostával meríttesse ki velük a kutat. Ezt nem tudták megtenni, megdühödtek, és ott hagyták. (Vaspör, Zala megye)⁹⁶

Édesapám egyik barátjánok vót ördöge. Az első falatot, az első pohár pálinkát bé az asztal alá. Ha efelejtette, éjje megkínazta. – Há mié? – Muszáj, Sándor, inkább ültém vóna le a seggemre, kellett nekem is. – Há hogy? – Há így. Éjje úgy ver oda mindenhová, hogy öl meg. Most má nem tudak szabadulni tőlle. Egysze egy vénasszany megszólítsa. – Én megmentlek, ha jól fizetsz. – Én hogyne. Azt mondja: – Varrass ki egy szép zsebkendőt éjje, kösd belé a bogarat, másnap vidd e a vásárba, s azt lopják e. S akko megmentődsz. – Bémenyek egy csoport léány közé. A zsebkendőt csak félig dugtam bé a zsebembe, lógatt ki. Így fél szemme néztem, egy szép léány ellopta. Erre én ki az emberek közül. S megszabadult. (Dtrehemtelep, Kolozs megye, Románia)⁹⁷

^a szőlője

Vót olyan is, hogy Bükkbe az én mostohaanyámnak az anyja elment Bükk-palánkára^a férjhez. S annak az öregnek vót hét ördöge. S azt mondták, hogy az ördögök egész éjen egy vagyont hordtak mindenünnen, eszehirácsoltak mindent. De hét évre az ördögöket el kell adni. Ha hét évre az ördögöket le nem tudja adni, megölik. Aszondták, odamentek valakik meszelni, s azok persze egy ládába voltak, az ördögök. S azt mondta az öreg: nehogy a ládához hozzányúljanak! Ugye, a meszelők gondolták, hogy vajon mi lehet benne, hogy ahhoz nem lehet hézzányúlni – mostohaanyámnak az anyja ott vót –, akkor azt mondták, hogy kíváncsiak vótak, hogy mi lehet benne, hát ők belenéztek. S az ördögök ki! Szinte megölték őket, hogy az öreg alig tudott beszökni, hogy lecsillapítsa őket. De hét évre el kell adni. De aszondják, hogy azok egész éjjel, mint a méhecske, úgy hordnak, ami kell, mindent. De ha hét évre nem tudja eladni, a gazdáját rögtön megölik. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁹⁸

Hallottam, hogy ördögöt vett vót. S dolgoztatta. S aztán már dógot már nem tudott adni, s akkor vett egy véka mákot. Elment, s egy zúgó patakba behintette, s azt mondta: – Míg minden szemit ki nem szeditek, vissza ne jertek! S akkor úgy elmentek, mert azt nem tudták kiszedni. A víz elvitte azt a mákot. Úgy szabadult meg az ördögöktől. De aszondták: tényleg neki ördöge vót. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁹⁹

Eljöttek ide, régen itt egy nagy fakitermelés vót, megszünet, Bukovinából magyarok. Azok közül egynek ördöge vót otthon. Direkt azért jött el, mert meg akart szökni tőle. Akkor eljöttek ide, bészállásoltak egy helyre, s itt dolgoztak. Mielőtt bé nem szállásoltak, az ördög mán itt vót előttik. Milyen alakban, azt nem tudom. Akkor itt es tovább kínozza őt. Azt mondta az ördög: – El akartál szökni tőlem, ugye? De tőlem elszökni nem tudsz, ha nekem munkát nem adsz. Addig kísérellek, hogy csak elviszlek. Akkor erre okos vót az ember, aszondta: – Na, adok én neked munkát, csak távozz el tőlem! Akkor elvitte ki Fekete-Hagymásba, ahol az egész hegy kőből áll, s aszondta: – Na, mikor ezeket a köveket divó^b nagyságba összetöröd, akkor visszajöhetsz. Azótától még most es törí a követ. Olyan apróra őröli, s olyan sok van befolyva, mint annak a hegynek a fele, ne! Balahányosnál^c most es látszik. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹⁰⁰

Hallottam. Egy keresztkomám, az enyim. Elment be, ott, az ország belsejibe, vitt anyagot. Egy vénasszonynak ördöge vót. Ő beszélte. S akkor az a vénasszon három lejért az ördögöt nekiadta. Há nem tudta, hogy ő a három lejet mé adja, de hát az öregasszon nem tudott az ördögötől megválni, csak úgy, ha eladta pénzé. Ez megvette, érti-e? Aszmondja, olyan vására vót, hogy olyan sohase vót! Mindenki ment, az anyagját eladta. Vett, amit kellett, jött haza. Jó könnyen hazajött. Itthon

^a Palánka (Bákó megye, Románia)

^b dió

^c Balahányos (Bálványos) pataknál, Gyimesbükkön

beszélte a családdal, hogy milyen jó útot csinált ő. Akkor az ördög megszollant, aszmondja: – De én es ott vótam! Az ember vette magát, s visszament. Az öreg-asszonnak az ördögöt visszaadta. Ő beszélte. Ha hazud, én es hazudok. Keresztkomám vót. Kereszteltünk neki. Nem tudom, nem láttam azt se. Ő beszélte. Hát, azt hiszem, hogy még vaj egynek van, met^a minden ember nem törődik a lelkivel, hogy még a Jézust meglássa a mennyországban. Akármit elkövet a földön, csak élhessen. Há nem úgy van, fiam. Kell gondóljon az ember még másvilágra es. Igy, fiam. (Kostelek, Bákó megye, Románia)¹⁰¹

JEGYZETEK

- 1 Lásd erről: Szigeti 2008.
- 2 Az ördög szerepéről az európai folklórban: Röhrich 1966; az egyéni mindennapi és vallási életben a magyarság archaikus hagyományokat őrző keleti csoportjainál: Pócs 2008; Tánczos 2008.
- 3 A teremtő ördögről, további teremtéstörténetekkel: Nagy Ilona 1979; Lammel–Nagy 1985.
- 4 Kálmány 1971 [1893], 303.
- 5 Halász Péter gyűjtése, 1998; Halász 2005, 407.
- 6 Moldvából betelepült 50 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1961–1972; Bosnyák 1980, 86.
- 7 Kb. 70 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése; Bosnyák 1980, 349–350.
- 8 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 137.
- 9 Kálmány 1971 [1893], 309.
- 10 Kálmány 1971 [1893], 303.
- 11 Halász Péter gyűjtése, 1974; Halász 2005, 407–408.
- 12 87 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1994; Takács 2004, 384.
- 13 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 136.
- 14 45 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1993; Takács 2004, 384.
- 15 Bukovinából betelepült adatközlők; Bosnyák 1977, 141.
- 16 Bukovinából betelepült, kb. 80 éves férfi; Bosnyák 1977, 141.
- 17 14 éves lány; Csögör 1998, 102.
- 18 Nő; Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
- 19 Magyar 2001, 435.
- 20 Moldvából betelepült adatközlő; Halász Péter gyűjtése, 1967; Halász 2005, 407.
- 21 Nő; Polner 1989, 35.
- 22 Kb. 58 éves férfi; Keszeg 1999, 331.
- 23 Hesz Ágnes gyűjtése, 1996.
- 24 Bosnyák 1980, 102.
- 25 Moldvából betelepült, 53 éves nő; Bosnyák 1980, 102.

^a mert

- 26 Nő; Gaál 1988, 199.
27 73 éves nő; Igaz Mária gyűjtése, 1951.
28 Nő; F. Virány Judit gyűjtése, 1963.
29 60 éves férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1960.
30 Czégényi 2001, 181–182.
31 Kb. 79 éves férfi; Keszeg 1999, 314.
32 13 éves fiú; Csögör 1998, 108.
33 Hesz Ágnes gyűjtése, 1996.
34 78 éves nő; Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
35 33 éves férfi; Salamon Anikó gyűjtése, 1972; Salamon 1975, 80–81.
36 70 (1) és 82 (2) éves nők; Pócs Éva gyűjtése, 2003.
37 57 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963; EA 7258.
38 77 éves férfi; Keszeg 1999, 313.
39 71 éves nő; Horváth Iván gyűjtése, 1969.
40 83 éves nő; Zentai 1983, 65–66.
41 75 éves nő; Csögör 1998, 102.
42 68 éves nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1966.
43 Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2860, 91.
44 32 éves nő; Keszeg 1999, 330.
45 Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
46 49 éves nő; István Erzsébet gyűjtése, 1959.
47 49 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 385.
48 Magyar 2004, 377–378.
49 Bukovinából betelepült, kb. 85 éves nő; Bosnyák 1977, 128.
50 Bukovinából betelepült, kb. 65 éves nő; Bosnyák 1977, 128.
51 Bondár 1982, 41.
52 Magyar 2001, 436.
53 83 éves nő; Keszeg 1999, 321–322.
54 Magyar 2003, 436.
55 63 éves nő; Körner Tamás gyűjtése, 1968.
56 66 éves férfi; Horváth Iván gyűjtése, 1969.
57 74 éves férfi; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963; EA 7258.
58 87 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1996.
59 Magyar 2003, 437–438.
60 64 éves nő; Kodolányi János gyűjtése, 1951.
61 Pintér István gyűjtése, 1976; EA 19172.
62 Bukovinából betelepült, 65 éves férfi; Nagy Ilona gyűjtése, 1970.
63 Fejős 1985, 105.
64 Czégényi 2001, 182.
65 Magyar 2004, 395.
66 Bukovinából betelepült, kb. 60 éves nő; Bosnyák 1977, 139.
67 Bukovinából betelepült, Csernakeresztúron (Hunyad megye, Románia) élt adatközlő;
Bosnyák 1977, 139.
68 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 139–140.

- 69 85 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963; EA 7319, 409.
70 64 éves férfi; Nagy Ilona gyűjtése, 1966.
71 Zentai 1983, 63.
72 Luby 1935, 173.
73 30 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1971–1972; Bosnyák 1980, 104–105.
74 69 éves nő; Takács György gyűjtése, 1991; Takács 2004, 571.
75 Vajkai 1939, 200.
76 61 éves nő; Zentai 1983, 63–64.
77 Keszeg 1999, 301.
78 Keszeg 1999, 305.
79 76 éves nő; Zentai 1983, 64.
80 Pócs 1964, 128–129.
81 Magyar 2004, 397.
82 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1963.
83 Luby Margit gyűjtése, 1930-as évek.
84 Bosnyák Sándor gyűjtése, é. n.
85 Bukovinából betelepült, kb. 75 éves férfi; Bosnyák 1977, 81.
86 Gönczi 1914, 165.
87 Férfi; Munkácsy Sándor gyűjtése; MNT 13.
88 Fejős 1985, 106.
89 Kb. 58 éves férfi; Keszeg 1999, 290.
90 Magyar 2003, 446.
91 62 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 410–411.
92 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
93 86 éves nő; Csöngör 1998, 84.
94 Kb. 70 éves nő; Keszeg 1999, 290–291.
95 Bosnyák 1980, 105.
96 Dömötör Sándor gyűjtése; EA 6228, 6.
97 Kb. 58 éves férfi; Keszeg 1999, 290.
98 Magyar 2003, 446–447.
99 Magyar 2003, 449.
100 33 éves férfi; Salamon 1975, 81.
101 82 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 390.

UFÓK

A New Age vallási jelenségeivel összefüggésben a közelmúlt folklórgyűjtéseiben is megjelentek a földönkívüliekről, illetve repülő csészealjokról szóló tudósítások. Az ufóhit voltaképpen modernizált démonhit: részben azon a feltételezésen alapszik, hogy léteznek olyan jó- vagy rosszindulatú lények, amelyek bántalmazzák, elrabolják vagy éppen segítik az embert (például különleges képességekkel ruházzák fel). Ezek a lények új színfoltot jelentenek a szent vagy démonikus égi lények sorában: a *tüzeslidérc*-észlelésekkel párhuzamosan, azokhoz hasonló kontextusban jelennek meg az elbeszélések között.

Nemrégiben nálunk izélték, hogy járnak ezek a muffok [sic!]. Hogy azok lementek Komáromba, hogy három vagy mennyi, hogy rendesen, mint a csillagok, úgy izélték belőle. És hogy beszéltek is vele, kiabálták, hogy csoda történt, vagy hugyan is, hogy abba a Komáromba, tán két éve, és hogy szépen beszéltek, és hogy a holdbúl gyűttek le. Hogy sugárzott a... micsoda, és aszondták, hogy mennek Amerikába... és hogy gyógyítottak. Hogy mennek Amerikába, hogy őket ottan várják. Majtán Böske beszélte, ottan van neki két jánya. És hogy az ura tán látta, úgy tudom, úgy beszélte. (Pográny, Nyitrai járás, Szlovákia)¹

Itt láttam két éccaka olyan fényeset. De az elmúlt, itt, ne, a szélén, a földön. Úgy a hajlás táján. Én itt vótam, mint most, kivel kigyüttem, hát lehetett olyan 10-11 óra, akkoriban beszéltek ezeket az ufókat. De az igaz, hogy az valami vót. Úgy láttam, mikor az egyik felszállt, erre egész a szőlők felé. Ott szállt el, a másik meg amarra ment. Meszes fele. Kettő vót. Oly kis gép. Akár egy gép, olyan vót. De oly fényes vót, hát hogy a Napba lehet nézni, de arra nem lehetett ránézni, oly fényes vót. Azt az ufókat mondták. Ezt nem beszéltek, hanem ezt én láttam. (Rakacaszend, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²

Mondják, a Bácsai-torokba szállt le csészealj. '70–75-be. Emberformák voltak benne. Mikor közel mentek hozzájuk, eltűntek. Igazság vót. (Magyarvista, Kolozs megye, Románia)³

1: A csészealjak is léteznek, mert léteznek, mert emberek, szemmel látták.

2: Igen.

1: Akkor már, ugye, annyit mutatnak a tudományos műsorokba, hogy léteznek ezek a..., ööö, más é..., földről jött, ööö, alkatok.

Ühüm.

1: Olyan emberi lényhez hasonlóak, csak hát nem tökéletesek, nem olyanok, mind mi, viszont egy túlokossággal vagy mi a fenével rendelkeznek.

2: Okosabbak, mind mi?

1: Hát igen. Hát okosabbak. Sokan azt tartják, hogy egy más bolygóról irányítanak minket, mi pedig azokat imádjuk, mint istenek. Tudomány szerint sokan már ilyen is mondtak a televízióba be.

Igen? Hm!

1: Hát az ilyen, azt, azt nem tudja senki. (Csíkszenttamás, Hargita megye, Románia)⁴

JEGYZETEK

1 Magyar 2002, 167.

2 Magyar 2001, 543.

3 Magyar 2004, 478.

4 37 éves nő (1), 42 éves nő (2); Derjanecz Anita és Muzsai Nóra gyűjtése, 1998.

LUCA

A néphit istennővonásokkal is rendelkező alakja, akinek jószerével csak nevében van köze a katolikus Szent Luciához. Naptári napjához, december 13-hoz sok, házasságot és halált jósló, valamint baromfivarázsló rítus és hiedelem, szerelmi mágia fűződik, továbbá csoportos énekes köszöntőkkel egybekötött termékenységi rítusok. Az utóbbiak során Luca – vagy a *lucák* – fehér, halottmaszkos megjelenítése is szokásos volt, és a Luca asszonynak adott áldozatok csökevényes formái (*lucalepény*, *lucapogácsa*) is előfordultak. Ez a nap a Julianus-naptár használatának idején az év legrövidebb napja volt; ezzel kapcsolatosak a hosszú Luca-éjszakához fűződő, az ilyenkor az emberekhez látogató halottakkal, támadó démonokkal, boszorkányokkal kapcsolatos hiedelmek, valamint a démonvilággal kapcsolatot teremtő rítusok (lucaszék).¹ A naphoz fűződő tiltások Luca mint szankciólény alakjához kötődnek: ő bünteti a tilalmak be nem tartóit, azokat a nőket, akik december 13-án fonnak, varrnak, mosnak, kenyeret sütnek, vagy más házimunkákat végeznek, esetleg kiadnak valamit a háztól.

Bár a Luca-naphoz fűződő némely tiltás, illetve rítus (pl. a *lucaszék*) hagyományai a magyarság északkeleti, keleti csoportjainál is ismertek voltak, a hiedelmek és rítusok jórészt csak az Alföldön és a Dunántúlon, valamint a magyarság északnyugati csoportjainál voltak intenzívebben megélt és gyakorolt hagyományok. Luca alakja korunkban sehol sem volt olyan hitt lény, akivel kapcsolatban személyes élménytörténetek is keletkeznének. Kivételt jelentenek ez alól az Alföld néhány településén gyűjtött, disznó alakjában támadó Luca kísértetről szóló történetek, valamint az északkeleten ismert, embereket durván megtámadó Luca elbeszélése. A narratívumok egyébként csakis a büntető Luca szankcióiról szóló példázatszerű elbeszélések. E három szövegcsoporthoz közlünk válogatást; a büntető Luca elbeszélései természetszerűleg a nyelvterület nyugati részéről származnak. Adataink tetemes hányadát Diószegi Vilmos intenzív gyűjtésének köszönhetjük.² (A lucaszékhez fűződő hiedelmeket és rítusokat a *boszorkány* fejezetében mutatjuk be.)

Vót egyszer egy gazdasszon, és nem vötte figyelömbé, hogy Luca naptya van. Efelejtötte, aztán lúgzott. Egész nap lúgozta a ruháját, hát estefelé gyütt egy asszony, egy batyuval. Bemönt a konyhára, odaát rakni a tüzet, egyöt se szót, letötte a batyuját a sarokba, s rakta a tüzet, rakta, hogy má az egész konyha lángba borút. Hítta a szomszédasszonyát, mer nagyon mögijedt, kétségbeesött. Mondta: – Szomszédasszon, mi van itten, gyüjjön csak átal, mer gyütt egy asszony batyuval, és annyira raki a tüzet, hogy agyonlúgzi a ruhámat, má annyira fórali. Akkor a szomszédasszonyom aszmondta: – A batyuját dobgya ki, és az ajtót zárgya be! Mikor a batyuját kidobta, az asszony meg utánaugrott. Aztán aszondja: – Köszönd az Istenödnek, hogy kidobta a batyumat, mer másképp az életödet is ellúgoztam vóna. Tudd mög, hogy a batyumba van az eröm, és tanúd mög, hogy Luca naptyán ne lúgozz! S a ruhája mind elfoszlott, úgy agyonlúgozta. (Szebény, Baranya megye)³

Balatonkeresztúron ezen a napon egy asszony éjjel mosott, hogy senki meg ne lássa. Egyszer megjelent előtte valaki, s azt mondta neki: – Mit csinálsz, te asszony? Nem tudod, hogy ma Luca napja van? Az asszony azt felelte: – Csak licsejjen, lucsojjon. Erre nagy süvítés hallatszott, és a fazék, amiben a ruha volt, fölborult. A néni nagyon megijedt, és beszaladt a szobába, befeküdt az ágyba, még a dunyhát is ráhúzta a fejére. Három napig egyfolytában aludt, nem tudták felébreszteni. Három nap múlva kelt csak föl, és nagy félelemmel mesélte el, hogy hogyan járt. A környéken azután hosszú ideig még a szomszédban sem mertek mosni. (Balatonkeresztúr, Somogy megye)⁴

Lucakor nem szabad kenyeret sütni, se fenni, se lúgzani. Lucakor egy háznál lúgzottak. Lucca meg odament nagy zöld mentébe, és mindig öntözte a forró vizet a ruhára. Egész éccaka öntözte, szétlúgzotta a ruhát. (Karancskeszzi, Nógrád megye)⁵

Luca napján nem szabad varrni, de mosni se. Volt egy asszony, szóval az egyszeri asszony, nem hitt Luca-babonában, mosott. A barátnéja kérdezte is tőle, hogy nem fél Luca napján mosni? Azt felelte: – Míg a Luca pucákkodik,^a addig én kimosok. És nem bírta kimosni a ruhát, nem haladt a munkájával semmire. (Kiskundorozsma, Csongrád megye)⁶

[Luca napján] Mosni nem szabad, mert ha mosnak, akkor éjfélkor jön a szellem, és felborítja a lúgzót, és mire kimennek, újra vissza van állítva a lúgzó, és a fehérenemük piszkosak, mert a szellem bepiszkolta. (Bátya, Bács-Kiskun megye)⁷

Mosni sem volt szabad, de azt mondta a szomszédasszony, hogy mire Luca-puca megtudja, a ruhát le is lúgozza. De a ruhát addig nyomta bele a főzőlébe, hogy

^a pucolkodik (cicomázza magát)

feljött a forró víz, oszt a hasát leforrázta. Mondták is a szomszédasszonyok: – Na, így verte meg a Jóisten. Nem is mosott oszt többet aszt Luca napján. Karádon ennek a történetnek már csak a mondókája maradt fenn:

Luca-puca megtudja,
a ruhát ki is lúgozza!

(Püspökladány, Hajdú-Bihar megye)⁸

Luca-napi tilalmak és szankcióik – fonás

Nem szabad fonni, mert Luca asszony orsót dob be az ablakon. (Varga, Baranya megye)⁹

Nem volt szabad fonni, mosni, sütni, mert Luca akkor bajt hoz a házra. (Uri, Pest megye)¹⁰

Fonni sem volt szabad, mert a szálakat Luca úgyis elvágja. (Szécsény, Nógrád megye)¹¹

Nem szabad fonni, mert Luca felmotollálta az orsót. (Bodony, Heves megye)¹²

Mikor fontak, besenderült Luca, és a ház közepére bedobott egy csomó orsót, mentek utána, de nem láttak senkit. (Bodony, Heves megye)¹³

Fonni nem szabad, mert Luca véres orsót dob be. (Bogács, Zemplén megye)¹⁴

Luca-napi tilalmak és szankcióik – kenyérsütés

Aki kenyeret sütött Lucakor, annak a kemencéje szájába odaült a Luca, és megfenyegette, megijesztette, hogy máskor ne süssön kenyeret, aszt nem mert odamenni. (Sárosd, Fejér megye)¹⁵

Ilyenkor tilos volt sütni, mert Luca bajt okoz. (Tés, Veszprém megye)¹⁶

Kenyeret sütöttek Luca napján. Reggel a szenteltvíztartóba megjelent a Luca. És akkor nem mert dagasztani. A kovász se kelt meg. Luca-napkor a lángos összecsomósodott a sütőlapáton. Mind csupa hamu lett. Nem tudták a lángost bevetni a kemencébe. Akkó nem mertek Luca napján kenyeret sütni. (Bátya, Bács-Kiskun megye)¹⁷

Kijárási, munka- és egyéb tilalmak, illetve szankcióik

Luca éjjelén nem feküdtek le, hanem kiültek a fára, mert azt tartották, hogy a Luca asszony beleült a párnába. (Sármellék, Zala megye)¹⁸

Nem mehetek a legények a lányokhoz, mert a lucák elkapják az embört. (Bogyiszló, Tolna megye)¹⁹

Féltek a Luca boszorkánytól. Nem mertek kimenni a mezőre vagy erdőbe. Még inkább vadászni. (Tiszapüspöki, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁰

A második esetet édesapám mesélte el, Luca napján valamit vésett [asztalos volt], és a véső nekiugrott a tenyerének, és annyira felhasította, hogy a rossz orvosi kezelés miatt csaknem amputálni kellett, amikor találkozott Egerbe régi ezred-orvossával, aki kikézelte. Hat hónapig nem tudott dolgozni véle, akkor megfogadta, hogy soha többé Luca napján nem dolgozik. (Járdánháza, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²¹

Aki Luca napján dolgozik, ahhoz eljő Luca, és megfenyíti. Ha eljő, be kell menni előle a szobába, az ajtón a seprűt keresztbe kell fektetni, benn pedig olvasónál imádkozni. (Bezdán, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)²²

Luca megtámadja, bántalmazza az embereket és állatokat

A Luca a gonosz, a rossz, a gyerekeknek fát, szenet, követ tesz a cipőjébe. A Mikulás jó. (Garamdamásd, Lévai járás, Szlovákia)²³

Kiment a konyhába Lucakor, mer nem akart hinni a Lucának. És akkor őtet is megszúrta. Látta is: olyan fehér homály volt. (Sükösd, Bács-Kiskun megye)²⁴

Martinus Sándor kisdobronyi lakos ártatlan tináját a Luca-gonosz meglövegolta. A „megkínlasztott” jószág reggelre megdöglött. (Kisdobrony, Ungvári járás, Ukrajna)²⁵

Józsa István kisdobronyi lakos szobájának ajtaján a kulcslyukon a Luca asszony átbújt, belopózott a szobába, s gyermekének kitekerte mind a két lábát. (Kisdobrony, Ungvári járás, Ukrajna)²⁶

László János eszenyi legénynek a Luca asszony egészen a füléig húzta a száját, hogy rútsága miatt ne kapjon feleséget. (Eszeny, Ungvári járás, Ukrajna)²⁷

Luca disznóként kíséri az embereket

Ha Luca napján éjszaka kint járnak az utcán, utánuk megy a „fekete disznó”, és „megrontja” az illetőket. Nem szabad hátranézni, mert akkor kezdődik a rontás: nagy kelés nő a nyakán. (Tápiószentmárton, Pest megye)²⁸

Volt a tápiószentmártoni néphit szerint a Malac-hegyben egy öregasszony, Ver-cung Luca, aki megrontotta a szomszéd öregembert. Athívták Luca nénit, aki egy nyúlós kenőccsel bekente az öreg nyakát, majd felemelkedett a plafonra nagy morgás közepette. A bácsi elterült a földön, mintha meghalt volna, fél óra múlva feleszmélt, és semmi baja sem volt a nyakának. Egyébként ez a Luca néni nemcsak disznónak, hanem csikónak, kutyának, sőt szalmaszálnak is átalakult. (Tápiószentmárton, Pest megye)²⁹

{Luca napján} Egyik legény este hazafelé tartott, mikor egy disznó, aminek a farkán láncon lógott, csörömpölt egy bogrács, kezdte zavarni. Szerencse, hogy jól futott a legény, lélekszakadva rontott be otthon a kapun, de a csizmája sarkát csak leharapta a disznó: – Szerencséd, hogy nem értelek utol, megtudtad volna, hogyan kell csúfolni a Lucát! (Dávod, Bács-Kiskun megye)³⁰

JEGYZETEK

- 1 A Luca-napi hiedelmekről és rítusokról lásd: Diószegi 1963; Dömötör 1974, 62–78; Pócs 1982; Pócs 1990, 572–576.
- 2 Korai halála akadályozta meg abban, hogy az általa eltervezett nagy Luca-monográfiát megírja.
- 3 Várnai József gyűjtése; P 74/1958.
- 4 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 5 Nő; Pócs Éva gyűjtése, 1966.
- 6 90 éves férfi; Luby Margit gyűjtése, 1953.
- 7 Pócs Éva: Lidérc-kérdőív, 1965.
- 8 Nagyivánból (Jász-Nagykun-Szolnok megye) beköltözött, 66 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 9 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1963.
- 10 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
- 11 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
- 12 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
- 13 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
- 14 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
- 15 51 éves nő; B. Sergő Erzsébet gyűjtése, 1963.
- 16 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
- 17 Pócs Éva: Lidérc-kérdőív, 1965.

- 18 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
19 79 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
20 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
21 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
22 Bellosics 1896, 182.
23 75 éves nő; Bíró Friderika gyűjtése, 1963.
24 Nő; Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.
25 Férfi; Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1963.
26 Férfi; Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1963.
27 Férfi; Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1963.
28 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1963.
29 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1963.
30 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1962.

KEDD ASSZONYA

A büntető Luca magyarországi alakjához hasonló, a keddi nap tiltásait be nem tartókat büntető női démon. A magyar folklorisztika román hiedelemként tartotta számon.¹ Mezőségi és bihari adatok arról tanúskodnak, hogy – román hatásra – a magyarok hiedelmei között is megjelent.

A kedd asszonya megpofozza azt, aki kedden és vasárnap dolgozik. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)²

Az oláh asszonyok azt tartják, hogy aki kedden este varr, akkor ahhoz elmegy a kedd asszonya, és tűjével összeszurkálja. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)³

Kedd este nem szabad a szemetet kidobni, mert aznap éjjel meglátogatják a házat a rossz szellemek. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)⁴

Aki kedd este fonókába megy, még éjjel elviszik a boszorkányok. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)⁵

JEGYZETEK

1 Ennek neve: Marțolea. Lásd Szabó Imre magyarországi románoktól gyűjtött adatait; továbbá Katona Lajos, majd Róheim Géza írásait, akik Szent Anna alakjával is kapcsolatba hozták (Szabó Imre 1910; Katona 1905; Róheim 1913).

2 Szendrey 1914a, 323.

3 Gyarmaty József gyűjtése; EA 503, 2.

4 Szendrey 1914b, 342.

5 Szendrey 1914b, 342.

A TERMÉSZET DÉMONAI, DÉMONIKUS ÁLLATOK

SZÉLDÉMON

A hiedelemgyűjtések tanúsága szerint a forgószél valamely démonikus lénynek (leginkább *tündérnek*, *szépasszonynak*, *boszorkánynak*, *ördögnek*) a gyakori megjelenési formája, illetve a *táltost*, *garabonciást* viharos szél ragadhatja el, vagy abban közlekedik, a *sárkány* pedig maga a viharos szélben megjelenő, zivatart hozó démon (lásd e lények fejezeteiben). A magyarság keleti csoportjainál olyan nézetekről is hallunk, hogy a forgószélben „valaki” rejtőzhet, a forgószél mintegy megjelenési formája valami rossznak. Mindezeket nem tekinthetjük egy határozottan körvonalazódó *széldémon* mint önálló hiedelemlény manifesztációinak, legfeljebb valamiféle határozatlan elképzelésnek a forgószél démonikus természetéről. Egyedül az Ormánságból publikált Kiss Géza 1937-ben egy ott *szelesnek* nevezett démont, amelynek emlékét még fél évszázaddal később Zentai Tünde is megtalálta.

Árt az útjába kerülő embernek, állatnak, szénának

Édősanyámék voltak, mikor mentek fáért a mezőre, hogy legyen télire, szóval voltak, na, fáért. Vályogvető cigányok voltak akkor a falu végén. Halli édősanyám, hogy mondi az embőr az asszonynak: – Takard bé a túrót, mert gyün a szeles Miska, az telefúji szeméttel! Látom, a kemsei erdőnél gyün. Olyan embőr volt, aki meglátta. Vertike^a embőr volt a cigány. Azt mondi egyszer édősanyámnak: – Zsuzsikám, kapaszkodj a vállamba, mindjárt Vajszlóban leszünk, de nem lát ám meg senki! Édősanyám nem mert. Má az is boszorkányféle volt. (Lúzsok, Baranya megye)¹

Mit beszélnek a forgószélről?

Arrú meg mondták, hogy: – Gyün a szeles, ni! Azt még itt is, Kemsében is hallottam. Az apósomtú. Én meg nevettem. Délben, mer leginkább délben szokott gyünni, amikor ottan ebédőtünk kinn a mezőn, hát, ugye, forog, viszi föl a faleveleket meg a mindönt, éppen aratáskor, kéröm, még a kévét is megforgatta, aszt fölvitte, hát utóbb arrébb meg leesött. Aztán nem lett abbú semmi se. De azt mondta, hogy, haj, aszondja, a szeles, aszondja, há nem jó ám annak, aszondja, az útjába kerülni, meg így, meg úgy, mer ilyen lesz, ez lesz, az lesz.

Mi lesz?

Hogy... hogy aki... nem tudom, és annak az útjába kerül, aztat maj megrontja, maj örök életére nyomorék lesz, meg mindön. Én meg hát mondtam, én bátran oda merök menni, akár annak a kellő közepibe, semmi bajom se lesz.

^a Sósvertike (Baranya megye)

Hogy nézett ki a szeles?

Így nézett ki, mondom, forgott a szél.

Nem volt abban valami alak?

Nem vót abban soha semmi. Hát azt mondják, hogy boszorkány van benne, de nem vót abban, hát az egy természetes tünemény. (Kemse, Baranya megye)²

Jaj, azt mondták, hogy... hogy is mondták? A forgószél... Ember hozza a forgószelet. Mert jártunk Magyarországra. Nem éppen Magyarországra, ide Tamásiba, Magyarország mellett, jártunk mindig aratni. S osztán az ember, akinek vótunk aratni, odatette a kaszáját a csűrjibe. S akkor ű vót a forgószél, az az ember. S akkor a kaszával elment, eljött itt, erre, s mit tudom én, olyan szél vót, hogy a baglyákat mind elszórta. S akkor vót egy ember, mikor ott úgy vitte a szél a baglyákat, nála vót a kasza, kaszált, s akkor belécsapta a baglyába a kaszát, s akkor elment. S mikor más esztendőbe elmentünk aratni, az ember azt mondta: – Nízzük meg a lábát! Mer abba csapta belé. Mer ű vót a forgószél, belécsapta ez a valkai ember, belécsapta a kaszát a baglyába, s az ű vót. Így vannak ilyen emberek, hogy űk a forgószél. Hogy mennek, s pocsékolnak el mindent. Csak nagyot néztünk. (Magyarvalkó, Kolozs megye, Románia)³

Az a forgószél, az tisztátalan dolog... S az mondják, ha félti a feleségit, vagy aki félti az urát... A férfi ne féltse az asszonyt, csak a forgószéltől, és az asszon ne féltse az urát, csak Iliés^a prófétától. Jaj, hogy félti az a feleségit! Ne féltse, csak a forgószéltől, ne féljen egyébtől, ne féltse. Jaj, milyen asszony, né, hogy félti az urát! Hát kitől? Ne féltse, csak féltse Ilyés^b prófétától. Az alyan embereknek, aki bűnös, hogy sokat csinált,^c a temetésén erős szél van. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁴

Átment rajta a forgószél. S átváltoztatta. Pedig olyan szép gyermek vót. Teljesen szőrös vót. Nem is nősült meg soha. S mind gondolták, hogy mi okból, hogy ez a gyermek nem sír. Me másko szokott sírni. Örvendtek, na, hogy hadd e, vigyük ki ezt a pászmát.^d Ahogy szokták mondani, hadd e, jó, hogy hallgat. Hát amiko elmentek, neki a fél feje nem vót, s szőrös vót. Sokat jártak aztán.

Hogy nem volt a fél feje?

Azt mondják, átment rajta egy rossz szél, egy forgószél. Átváltoztatta. Úgy mondták. Mondta az én nagyanyám, hogy a bátyámat érte, de aztán visszaalakult a feje, de az egyik karja nem. De sokat járt. Nagyon sokat járt az én anyám, ameddig helyrejött valamennyire. (Magyarborzás, Beszterce-Naszód megye, Románia)⁵

^a Illés

^b Illés

^c sokat foglalkozott rontással

^d szőröcsomót, szőrincset

Szélbe dobott éles tárgy – valaki megsebesül

Iskolábú leszátam má.^a Abba az időbe a szőlőki dűlőbe nagyon jártak a szelesök. Édösapám, mög a bácsám^b éppen ott kapátak. Gyün ám egyszer a szeles, kapi magát a bácsám, belevág a kapáva. Az édösapám féreugrott, de valahugyon belépött. A szeles emönt. Hanem úgy enyomorodtak mind a ketten, bácsám is, édösapám is, hogy kocsin kellett értik emönni. Sokáig úgy forgatták őket az ágyba. Mikor otthatták az ágyat, akkor is két cságlán^c tudtak csak járni. De még mennyi ideig! A bácsám – lá^d mindig jókedvű vót – mondta is édösapámnak, jó inökös vót édösapám: – Ke csak emöhet inökös kúdúsnak, de énbelüllem mi lösz? Evittünk javoshó az ingiket, mög a hajikbú egy-egy csipetöt. Mikor mögöntötte^e a bácsám ingét, mindjá mondta: – Mér vágott kapáva a szelesbe? Mondtunk neki, hogy: – De hát édösapám nem vágott bele. – A, édös gyerököm, ammög^f belépött a tálikba.^g Ilyen hatalom volt a szeles, vagy szoknyás asszony. (Ormánság)⁶

Azt mondják, hogy a forgószélbe van egy ember. Mert magyarázták a vénék, hogy jütt egy ember sántikálva. Azt mondja: – Há má sántítsz? – Há né, a másik belém dobta a bárdot. Belédobta a bárdot a forgószélbe, s ennek evágto a lábát. – Há hol a nyavalyábo vótál? – Ahol vótam. – Hová dobtad a bárdot? – A forgószélbe. Evágta a másiknak a lábát. Hogy igaz, nem tudam [kacag]. (Felsődetrehem, Kolozs megye)⁷

A forgószél ment. Ment a forgószél, és ez az ember, ő es ment az úton, de ment a forgószél es. És a forgószél, hát ment neki. Ő belevette a faragóbaltáját abba a forgószélbe. Hát a forgószél elment, de baltát nem találta meg többet sehhol. Ha akkor eljött az üdő, hogy elment az egyik szomszédjához, hát ott vót a balta. Aszmondja: – Hát te, szomszéd – aszondja –, hogyha belém vágta vóna akkor, mikor belém dobta – aszondja – a baltát – aszondja –, akkor most nem lenne – aszondja. És akkor visszaadta a baltát, de ő többet nem dobott semmit a forgószélbe. (Egyházaskozár, Baranya megye [Klészse, Bákó megye, Románia])⁸

^a kijártam az iskolát

^b bátyám

^c mankón

^d Konkrét jelentés nélküli mondatkezdő szócska.

^e Forró viaszt öntött a vízbe, hogy a kihűlt viasz alakjából megtudja, mi okozta a betegséget.

^f az meg

^g táljukba (Aki a szeles táljába='nyomába, útvonalába' lép, beteg lesz.)

JEGYZETEK

- 1 Kb. 76 éves nő; Zentai 1983, 79.
- 2 Kb. 73 éves férfi; Zentai 1983, 79.
- 3 Magyar 2004, 429.
- 4 Csörgör 1998, 60.
- 5 Kb. 51 éves nő; Keszeg 1999, 332.
- 6 Kiss Géza 1937, 136–137.
- 7 Kb. 60 éves férfi; Keszeg 1999, 331.
- 8 Moldvából betelepült, 65 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1968.

DÉLIBABA

Egyedül Göcsejből tudunk a gabona hullámzásának megszemélyesítéséről, félelmetes démonként való elképzeléséről, Gönczi Ferenc gyűjtéséből. Az ő adatai gyermekijesztő lényként is megjelenítették a *délibabát*, amely elvileg a *déli kísértetek* Kelet- és Dél-Európa több pontjáról dokumentált sorába illik.

A vetés rengése, gabona hullámzása nyomában látott feketeségekre rá szokták mondani: „Nini! Gyün a délibaba!” Hogy merre járt, mit csinált, azt körülményesen nem lehetett megtudni. A délibaba, ha észrevették őt, csak megállott, nem szólt semmit. Azért mondják most is annak, aki egyenesen, egy helyen áll: „Na, ne áll,^a mint a diélibaba!” Az emberek nagyon féltek a délibabától. Egy asszony annyira megijedt tőle, hogy meghalt. A néző elől különben egyszerre csak eltűnt: „elemedett”. Félelmetes volta miatt rémítgették a gyerekeket ilyféle mondásokkal: „Ne menj e, miér^b a délibaba meghajt vaskarikávé!” (Göcsej)¹

JEGYZET

- 1 Gönczi 1914, 179–180.

^a állj

^b mert

SÁRKÁNY

A sárkány a magyarság minden csoportjánál közismert lény. (Ötörök eredetű neve arra vall, hogy a magyarság már a honfoglalás korában is ismerhetett ilyen nevű időjárásdémont.) Óriási, szárnyas, gyíkszerű alak, amelyet az elbeszélések általában egy fejvel jelenítenek meg. A múlt századi folklórgyűjtések a legjellegzetesebb sárkányhiedelmek és -elbeszélések általános, egységes elterjedtségét jelzik; a legutóbbi időkben – úgy látszik – a róla szóló narratívumok legnépszerűbbek a magyarság északkeleti, keleti csoportjainál. Legfontosabb jellemzőinek egyike a vízzel való kapcsolat. Vízi állatokból, hüllőkből, leginkább kígyóból keletkezik, vizes helyeken, mocsarakban, tavakban, patakokban vagy föld alatti vizekben, kutakban (másképpen barlangban, föld alatti lyukakban) él. Mint zivatardémon, a „felső vizekkel” tart kapcsolatot: a patakból, tavakból felemelkedve vihart támaszt, vagy ő maga jelenik meg a viharos szélben, zivatarfelhőben. Sőt, elterjedt nézetek szerint a zivatarfelhő maga a sárkány, az alázúduló esőfüggöny a sárkány farka. Főleg a székelyföldi, gyimesi, bukovinai magyarság körében volt képviselve az a hiedelem, hogy a sárkány mintegy a víz körforgásával együtt mozog az „alsó vizekből” a „felsőkbe”, és vissza: a tóból, folyóból felemelkedik a felhőbe, majd a felhőszakadással „leesik”. A zivatarfelhőben viaskodó vagy a felhőből leeső sárkányok elbeszélései a Tiszától keletre ismertek.

A kozmikus katasztrófát okozó sárkányokat a magyar néphitben kevés adat képviseli. Főleg felföldi adataink vannak a föld alatti vizekben élő, mozgásával földrengést okozó sárkányra; gyimesi és moldvai adatok árvizet hozó sárkányról beszélnek. Néhány ritka adat a napba harapó, és ezáltal napfogyatkozást okozó sárkányt állítja elénk (míg az égitestrabló sárkány nálunk csak mesékben jelenik meg).¹

A sárkány a néphitben mint a *garabonciás* hátasállata, segítője, alteregója is közismert; ugyanezt a szerepet a *táltos* alakjával kapcsolatban is betöltheti. (Lásd erről e két hiedelemalak fejezeteit.) Az archaikus zivatardémon-sárkánytól elkülönül a keresztény sárkányharcelandak (például Szent György, Antiochiai Szent Margit) sárkánya, csakúgy, mint a többfejű mesei sárkány. Ez utóbbi két sárkányváltozat – bár a falusi közösségek elbeszéléskecséiben is megjelenhetett –, nem tartozott a néphit hitt, félt démonikus lényei közé.² Alábbi szövegeink a legendák és mesék sárkányát nem, csak a hiedelmek zivatardémon-sárkányának legfontosabb vonásait illusztrálják.

Keletkezése, külseje, tulajdonságai

Ez oly kígyóból, sárgyíkból,^a [...], rák-, bika-, vadruca- vagy kakasból, némelyek szerint bármely állatból lesz, amelyet hét évig ember nem látott. (Göcsej)³

[...] a sárhidai nép hiedelme szerint gyermekből is lesz sárkány, ha arra születik. Sárhidán egy leány két foggal született. Ha kellő időben ki nem húzzák, biztosan sárkánnyá vált volna. Az ilyen gyermekeket a sárkány magához elviszi, s fölneveli. Midőn valakit vagy valamit magához vesz, eső, jég esik. Ha rákot visz (mellyel

^a gyíkból

sokat vesződik, mert ez mindig hátrafelé akar menni), buzogány alakú jég esik, mely egészen elvágja a vetést. Ha sárgyíkot visz, gömbölyű jég esik. A sárkány a jeget rendszeren kínjában csinálja. (Sárhida, Zala megye)⁴

Hát arról mesét édesanyám, hogy hétfejű sárkány vót, tüzes láng gyütt a száján, és hogy ez a főjhőbe járt. Mikor olyan nagy főjhő vót, hogy akkor abba járt a sárkány. (Okorág, Baranya megye)⁵

A sárkány kígyóból van. Amék kígyó úgy el tudja magát rejteni, hogy hét évig nem látja ember, akkor ű 7 éves korába felszáll, akkor ü tud repülni. (Tiszacsécsé, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁶

A sárkányt a levegő szívja fel a tengerből, de sárkány lesz abból a kígyóból is, mely társát megeszi; az ilyen kígyó elrejtőzik, s csak ötven év múlva kerül elő mint egyfejű sárkány, s ez időtől kezdve minden száz esztendőben még egy feje nő. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)⁷

Az ilyen kígyó, aki sárkány akar lenni, az hét évig úgy el kell bujdokoljan a földbe, hogy ne lásson semmi emberi lélek, és mikor a hetedik évnek utolsó napja már kezd betelni, akkor ő úgy fel kell másszék az égbe, hogy ne lásson senki, mert ha meglátja valaki, akkor visszaesik, és akkor legtöbb meghal. De ha úgy esik, hogy nem lesz semmi baja, akkor más hét évig kell várjon, ameddig megint fel tud menni az égbe, s ott sárkánnyá tud változni. Nagymamától hallottam. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁸

Sárkány volt a régi világban, Szent György lovag es megölt egyet. A sárkánynak van két szárnya, két lába és hosszú, vastag farka. A feje hasonlít a krokodiluséhoz. Lángot fúj ki az orrán s a száján. A teste pikkelyes, mint a halé. Barlangokban, kutakban és erdőkben él. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegits, Szucsáva megye, Románia])⁹

Égi jel

Hallottam, hogy emlegették: sárkány vót a földbe. Nyáron zivatar jött. Miko jött a világháború, akko is sárkányt láttak az égen, meg üstököst. (Haraszti, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)¹⁰

Sárkány a föld alatt

Lippai gödörbe van egy nagy lyuk, kábé átmérője oan öt-hat méter széles. És mikor nagyanyám akkora vót, mind én, oda jártak őriznyi teheneket. És sok botot összekötöztek, hogy megnézze a fenekét. De nem értek fenekét. Má aztat sokan próbáták megnézni, hogy megmérik, és nem taláták neki fenekét. És aszmondják, hogy abbul gyütt ki valamikor a sárkány.

De most már ez a gödör nincs meg?

Nem tom. Tavaly még megvót. (Kaposvár)¹¹

A nagyapám beszélte, hogy valahol Feketehagymás hegyin olyan fű vót, hogy nagyon síkódott,^a mü úgy hívjuk, hogy szörcse. Ami nyárba sík. Egy pásztorlegény megsikódott, s egy lyukba elesett be. Olyan mély lyuk vót, mikor beleesett, hát ott egy sárkán. Hét évig vót odabent a legén. Nem kapták^b meg se a szülei, senki. Hét év múlva a sárkán reakondorodott a farkával, s kihozta. Nem ette meg, ott tartotta hét évig. A sárkán hordott neki ételt. (Gyimesfelsőlok, Hargita megye, Románia)¹²

Sárkány a kútban

A szálláson törtínt, anyámnak a testvérjékné. Kint laktak a szálláson. Ecce egy reggere^c csak úgy folyt a kútbú a vér. Hát akkó mi lehet az, mi lehet az? Nem tudták. Összementek ott a szomszédok, az emberek. És látták az emberek, hogy olyan a szeme, mint a kutyanak, oszt hét feje vót, s aszondták, hogy az hétfejű sárkány. Be is temették, de a szálláson aztán nem lakott senki se. Nem mertek ott maradni. (Csantavér, Észak-bácskai körzet, Szerbia)¹³

A trencsényi vár mély kútjában is volt egy óriási sárkány, mely a vizet vérré változtatta. Ennek a feje a kútban, teste a város alatt, farka pedig a Vágban volt. (Trencsén, Trencsényi járás, Szlovákia)¹⁴

A gyermekeknek szoktuk mondani: – Ne menj a kúthoz, mert ott van a sárkány, s békap. (Halásztelek, Pest megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹⁵

Sárkány a vízben

Az említett állatoknak szárnyuk nő, s kész sárkányok. A kifejlődött sárkánynak a feje tetején taréja van, s teste vörös pikkelyekkel fődött. Fődött helyeken: gyepük, levágott, ledólt fák alatt, partoldalokban levő lyukokban, kútban, de főleg mocsárban tartózkodnak. Kiszígeten némelyik ember most is hiszi, hogy az ottani posványos rétből sárkányok tartózkodnak. A Babosdöbréte határában fekvő Sárkányrét is az ott tartózkodó sárkányok után nyerte volna nevét. Ha ugyan nem a híres Sárkány család után, mely család e vidék földesura volt. (Göcsej)¹⁶

Itten, Szilice felé van egy forrás, a Lófő. Nohát ezt időszakos forrásnak nevezték el, mert időközönként megduzzad a víz benne. És úgy néz ki, hogy időközönként egy sárkány lövell ki magából vizet. Mégpedig ez úgy történt, hogy annak idején a régi időkbe Jósmafő, mint ilyen, a község települése ilyen völgykatlanban van, és

^a síkos volt

^b találták

^c reggelre

annak idején ez ilyen mocsaras terület volt. Az emberek a hegyoldalban építkeztek, és mivel Jósmafő vízben gazdag volt, itt több malom volt. És a molnárok itten dolgoztak, és a molnároknak a családjából szaporodott el a község. Most abba az időbe félelembe éltek az emberek a sárkánytól. Hétfejű sárkány, így nevezték. Félték tőle, mert az elpusztítja az embereket, satöbbi, satöbbi, és abba az idő járt erre egy vándor, és érdeklődött, hogy mi újság a községben. Mindenki ezzel a panasszal jött, hogy félnek a hétfejű sárkánytól. Ez a vándor azt mondta: – Na, majd én megpróbálom felvenni vele a harcot! Úgy is volt, föl is vette vele a harcot, úgyhogy annyira viaskodott vele, hogy be is szorult a sárkány félelmében egy szikla alá, ahol már a szikla alatt már nem tudott vele micsinálni a vándor. Hát bejött a lakosságnak a segítségét kérni, hogy: – Jöjjetek ki, aztán toljuk le a sziklát, oszt az alatt majd megsemmisül a sárkány! Úgy is vót, kiment a lakosság, rátolták a sziklát. És a legenda úgy maradt fenn, hogy valószínű, hogy a sárkány nem pusztult el, és időközönként, szóval teleszívja magát vízzel, és időközönként dühében, dühében lövell ki magából vizet, és így húzza fel a forrásnak a nagyobb mennyiségű vizet. (Jósmafő, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁷

Vannak a patakok, s aztán, mikor az a nagyüdő^a jó, hát az a sárkán valahol a patakba oda el van húzódva, s mikor az a nagyüdő lesz, akkor jó a vízzel, hojza, s a vizen elúszik. Vicsog a sárkán, s a vizen menen. (Gyimesközéplek, Hargita megye Románia)¹⁸

Elég a hezza, hallgassa meg, hogy mikor jött a nagy zivatar, akkor én tényleg halottam a sivitást. Úgy hallszik a sivítás, mint a füttyszó, egy vékony-vékony füttyszó. S akkor, ahogy höngörög a víz, s hord mindent magával, ahol legbővebb a víz, ott van ő. A sárkány. Egy akkora tó van, e, akkora, mint ez a ház, s ő a közepibe van. De az Isten őrözzön meg, hogy akkor őelőtte ne legyen se állat, se ember, se ház, me amit az ott ér, aligha..., mondtam, nem nagyobb mintegy másfél méternél a víz, de mégis, az amit ér, azt seperi. Azt seperi. Azzal, tudja-e, hogy mondom, hogy ott sokan látták, s mondták az odavalók, hogy látták, hogy Szalamáson lejött. Me métt? Tulajdonképpen a sárkán a kősziklába ül. Itt nálunkfelé. Annyira megrázza azt a kősziklát, hogy muszáj akkor onnat kiinduljon. Neki akkor muszáj megindulni. S akkor, ahogy a kősziklából az a víz folyik bé abba a hasadásba, akkor neki onnét menekülnie kell. S aztán, mikor menekül, akkor ő menekít mindenkit. Úgy néz ki, mint a kígyó. Rendesen olyan feje van, csak a testje kerek, olyan, egy kicsikét hosszúkóbb, s a nyaka olyan vékony, a feje olyan, mint a kígyóé, s egyenesen feltartsa. A nyelve négyhasábos, s egyenesen feltartsa, s úgy sívít, mint a síp. Azt látták rendesen. S mondom, hogy nekem es megmutatták vóna. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)¹⁹

^a zivatar

Vízből felhőbe emelkedő, embert, állatokat felszívó sárkány

Egyszer ed^a nagy zivatar után, ahogy a juhokval kimentem, hát csak elrémültem, amikor a gyepen meláttam a sárká testji nyomát. Borzasztó nagy farkával, testjivel úgy felszántotta a gyepet, mintha ed nagy cséplőgép kazánját húzták vóna hat ökörvel, kerekék nékü a gyepen. Ed nagy szakadék szélyin húzódott a nyoma jó darabon, majd oszt befordult a szakadékba. (Karancskeszi, Nógrád megye)²⁰

Kapáltunk a Nagylázba, a kispaládi erdő alatt. Szikszó Bálint tagjába vót egy juh-hodály. 300 darab juh vót a hodályba. És feljött egy nehéz idő,^b és eljött egy sárkány, és alábújt, és egy jó puska lövésnyire tette le a hodályt. 11 éves vótam. A hodály fél végi nyitott vót,^c ott vágódott be alá. A sárkánynak szárnya vót, meg farka. Hosszas alakú vót, barna vót. (Nagyhódos, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²¹

Jánosfalván egyszer nagy felhő látszott. Hát a Körösből egyszer csak egy sárkány emelkedett fel. Olyan formája volt, mint egy óriáskígyónak. Megindult az égen nagy viharral, s amerre ment, mindent elpusztított. Máskor már früstökkor nagy felhő kerekedett a Körös felett. A felhőből kivált egy kígyó, lehetett vagy tizenkét méter hosszú. Amerre kígyózott a víz felett, a kövek a Körösből egy-egy hajításnyira kijöttek utána. Lassanként feljebb szállt, végre a felhők sötétjébe eltűnt. (Jánosfalva, Bihar megye, Románia)²²

Sárkány a zivatarban

[...] mit, a jégesőt, vihart, azt nem ők csinálják, hanem a sárkánykígyó. Ez aztán már igaz, most tavasszal, mikor a nagy jégverés volt, is látták Siklóson, gyermekkoromban magam is láttam, mikor apám a postára küldött, farkával csak úgy söpörte a port, csaknem a fejemet érte, de féltem ám, nem is mertem jól megnézni. Lett is utána irtózatos jégverés. (Harkány, Baranya megye)²³

Hallott-e sárkányról?

Hát hogyne, csináltunk mi is sárkányt, papírbú. Aztán föleresztöttük a madzaggal.

És az igaziról?

Igen, szállt a levegőben. Ilyent hallani hallottam beszélni, hogy állítólag mikor jégverés jött, hogy ott a sárkány van benne a fölhőben. De hát aztat nem látta senki se. Nem hiszöm, hogy azt látta vóna. (Kemse, Baranya megye)²⁴

^a egy

^b vihar

^c egyik vége nyitott volt

Mikor zengés van, szokott gyünni sárkán. Ilyenkor nagy csapásokat szokott csinálni. Amerre ment, kukoricák, gabonák romba mentek. Ötven éve mondták ezt. Megcsóválta a farkát, nagy csapásokat csinált. (Galgamácsa, Pest megye)²⁵

Vót mán rá arra is eset, hogy a szemünkkel is láttuk, mikor nagy zivatar vót, hogy a sárkány kapaszkodott a levegőn, és az eső úgy ömlött, mintha hordóval öntöték vóna lefele a földre. (Ramocsaháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁶

1800-as években történt, '73–'75 körül. Idős Lukács Ferenc látta, amikor leesett egy óriási nagy sárkány a viharfelhőből a Hosszú-rétre. A nép odajárt ki csodálkozni a rétre. Három napig volt a nagy szörnyeteg sárkány a rétben. Akkor megint jött egy nagyidő, nagy orkán viharral, ez felkapta és elvitte vissza a viharfellegekbe a sárkánt. (Pátroha, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁷

Időnkint meg szokott jelenni, mikor az a borzasztó nagy viharok szoknak lenni, nyáron. Hogy jön egy nagy borulat és egy nagy fekete felleg. A felleg pedig úgy hömpölyög, és akkor úgy megnyúlik, mint egy nagy zsák. És akkor az a sárkány farka. És az szok nagy károkat okozni, háztetőn, búzakereszteket elhordott egyik éven is. Vízbe, Taktába, mindenféle behordta. És olyankor a sárkány csinálja a kárt. Ez ellen nem lehet semmit se csinálni. Ez csak keresztülszalad a falun és városban. Mikor merre. És ez nem soká tart. (Taktaszada, Szabolcs-Szatmár-Zemplén megye)²⁸

Egy nagy állot, ami fenn lesz a levegőbe. Ha nem lássó meg senki, nagy felhőszakadásokat csinál. Olyan, mind egy bornyú, csak hosszú, farka van. Olyan hosszú, nagy teste van. Tanítottak a szüleink, hogy kiátsuk, hogy: – Né, a sárkány, né, a sárkány! – s akko nem lesz felhőszakadás. Miko kinn vótunk a tehenyekke, má vártuk, s kiátottuk: – Né, a sárkány, né, a sárkány! Hogyha leesett, nem tudatt többet fekelni. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)²⁹

És arról ballott a néni, hogy a felhőkben lennének valami lények? A viharfelhőkben.
Én a tavalyelőtt, tavalyelőtt, érti-e, a mezőről jöttem hazafelé. S így az erdőnél eljöttünk, s így olyan hosszú úton el kellett jönnünk. A férjemmel vótunk. S túlfelől, ugy, mint egy emberalak, érti-e, ugy ment a felhő. Ugy. De zúgott ugy. Mintha ha tizenhat repülő jött vónna, s asse zúgott vóna ugy. Ugy zúgott az a felhő. S azt mondom az uramnak: – Te, nezd meg azt a felhőt, ne. S aszmondja: – Menj e, menj e. – Na – mondom –, nézd meg, tiszta sárkánfelhő. Nézd meg! Tiszta sárkánfelhő, csak menyen ottan! Hát nem havat vetett? Nem havat? Meg jeget. Egy csomót. S minket ott má nem ért, s eléjöttünk egy kétszáz méterre, s ott elért. Érti-e? De minket ott má nem ért ott hátra. S ment a harang, a harangszó verte el a hogyhívjákot.^a (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)³⁰

^a A harangszó oszlatta szét a zivatarfelhőt.

Harmincban, 1930-ban olyan felhőszakadás lett, hogy egy sárkány szállott le. Olyan víz lett, kérem szépen, hogy itten a népet szinte megölte. A sárkány a tengereken lakik, s a tengerből a felhő felvitte, felment a levegőbe. S akkor, hogy jött azokkal a felhőzésekkel, leereszkedett, itt a vizen lement, s vót egy malom idele, s megtért vissza, s malomkerek alatt. Többen látták, több ember, szóval nem akarták hinni. Aztán többen odaszadgáltak,^a hogy nézzék meg a sárkányt. De ahogy mentek, vicserodott a sárkány, ahogy ütték a fák, kérem, és körül, mindenféle. Aztán lement Palánkán, visszament a Dunába. Vége lett az esőzésnek akkor. A felhő, mikor összenyomulásban van, akkor lejut a földre, akkor van a nagy víz. A hegyről lefutása van valami olyan völgyön, mer ahogy a víz leloccsan, ő leereszkedik, mert a felhő is leereszkedik, s akkor azon a völgyön lecsúszik. Akkor ő mindenáron, hogy a kisebb víz a nagyobbba ömlik, lecsúszik, addig, míg visszamegy a Dunába, a tengerbe. Felfelé úgy megy, hogy a felhő felveszi, az a nagy, nehéz, vizes felhő. A sárkányok, az ilyen veszedelmes dolgok, a tengerekbe tenyésztődnek, s a Dunába. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)³¹

Van eset, hogy ilyen felhőszakadásval jönnek ezek. Úgyhogy valahol van neki egy fészke, és van egy ilyen felhőszakadás, és az onnat kizavarja, és akkor jönnek. A sárkány jön a vízzel, ő es menekül akkor a vízzel, a vízzel jön ő es. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)³²

Mikor nagyüdő van, akkor a sárkány van ott, a sárkány zavarja az üdőt, még a fákat es kiszedi a földből. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])³³

A sárkány felszítja a békát, kégyót a felhőkbe, s aztán nagy eső alkalmával onnan lehullnak. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])³⁴

Zivatarfelhőből leeső sárkány

Apám mesélte, hogy valamikor itt, Szabolcsban történt, nagy vihar volt, hogy egy sárkány, olyan, mint egy óriási kígyó, lehetett vagy hat feje, és a fellegekben repült, valahogy nem bírt repülni, vagy pedig valami történt vele, és lezuhant. Akkor kirendelték a tanyavilágot, az embereket ásóval, kapával, mert már olyan szaga volt. És lehetett vagy harminc méter hosszú, és olyan hosszú árkot ástak. Abba aztán valahogy nagy nehezen behöngörítették, és eltemették azt a sárkányt. (Nyíregyháza)³⁵

Egyszer kiáltották: – Ni, a sárkány! Ni, a sárkány! Mikó odaníztek, há ment, lógott le a nagy fekete farka. De hosszú farka vót, mint hogyha egy nagy..., mintha egy kétszeres lú fityegett volna. Olyan nagy, s mind csapkodott, mint a

^a odaszaladgáltak

kígyó, mikor csap a farkával. S aztán elől látszott két lába. De a feje, afféle, nem látszott ki a fellegbül. És aztán türdötték^a ott a románság a kezeket, hogy kérték a Jóistent, hogy vigye, vigye, mer azt mondták, hogy az, ahol leesik, ott aztán egy tó lesz, mer olyan az a felleg, ott elsüllyeszti a helyét. Az ritkán kél fel a vízbül. Nem lehet azt, kell tán húsz esztendő is, meg száz is, hogy egyszer megtörténik, hogy azt meglássa valaki. (Szék, Kolozs megye, Románia)³⁶

Megjött a Szeret, kiöntött a mezőkre. Ott vót egy sárkány leesve. Én odamentem a nénémmel, ő csinált egy botot fűzfából, kifordította a sárkányt. Nagy szája volt, mint a récének, mint egy féléves borjúé. Minden fekete volt teljesen. Egyik oldala ki volt likadva. A farka olyan volt, mintha ki lett volna vagdalva. A lába olyan volt, mint az emberé. Betolta a vízbe, de a víz nem vitte. Bűdös volt. Az az ember azt mondta, hogy sárkány. Az a juhász mondta, aki őrizte ott a juhokat. (Egyházaskozár, Baranya megye [Moldva])³⁷

Zivatarfelhőben verekedő sárkányok

Egyszer két sárkán a levegőbe összeverekedett. Borzasztó nagy zivatar vót. És úgy megverték egymást, hogy az egyik leesett egy nagy rétbé. És majd másnap, reggel hajtottak kifele a pásztorok, és látták, hogy ott mozog valami. Mán a vizet ki is csapkodta a nagy sárkán. Mer annak nagy tehetsége van. Hát majd odamentek, és nézték, hogy mi az. Mindenki elszaladt, marhát, mindent ott hattak, elszaladtak. De borzasztó súlyos vót a sárkán. Majd kimentek az összes város meg a községek. Nézték. Meg vót dögölve a sárkán, mert nagyon megverte a másik sárkán. És alig tudták eltemetni ott annak azt a pocsek húsát, mindent. Mer elfertőzött vóna mán tülle az összes falu, olyan bűdösség vót. (Ramocsaháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁸

Még gyerek voltam, mikor Csaholy határában láttam a sárkányt. Nyolc-tíz méter hosszú volt. Egy nagy fekete fellegben volt, és viaskodott egy másik sárkánnyal. Emlékszem még most is rá, hogy két felleg összeért, nagy zivatar keletkezett, és a környéken mindent elmosott az eső. A sárkány színe olyan köves színű volt. A dolog délután két óra tájban történt. (Kocsord, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁹

Ezzel teljesen megegyezik az a bánáti hiedelem, mely szerint az égben több sárkánykirályné van, akik minden évben egyszer csatát vívnak, és közülük a legyengébb elpusztul. Ahová az ilyen királyné leesik, azt a mezőt hét éven át minden évben elveri a jég. (Bánát)⁴⁰

Verekednek a sárkányok, mikor nagyidő^b van. Mikor nagyidő van, aszmondják, hogy az égen kelet felé s nyugat felé két nagy fark van, és az nem más, mint a

^a tördelték

^b nagy vihar, zivatar

sárkányoknak a farka. Azok elkezdenek verekedni. S ha valaki meglátja, hogy az égen vannak, akkor a sárkány behúzza a farkát, s eltűnik. De ha nem látja meg, akkor nagy víz árosztja el a területeket, lehull, leesik egy felhőből egy darab. S akkor az a sárkány, amelyik nem erőteljes, és a másik legyőzi, az le fog esni a földbe, s akkor az egész világ kárbo megy, az egész világot elviszi a víz. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁴¹

Embrevő sárkány

Van egy sárkányvár Csengőd felé is a vízben, gazdája odaviszi az elrabolt embereket, s vérükből fürdőt csinál magának, hogy erejét megőrizze. Valami varázserővel felmelegítik a vizet, melynek szaga odacsalja a gyermekeket; ezeket fálja fel. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)⁴²

Állatot raboló sárkány

A kanászokkal történt. Kijártak akkoriba még hizlalni. Aztán vót két bojtárja, és azok öröztek, ez meg számadó vót, az öreg kanász. A bojtárok panaszkodtak, hogy a disznók mindig fogynak. Vót ott egy patak lenn, és annak a partján vótak fűzfák. Az egyik tövibe lakott a sárkánykígyó. Kérdezte a bojtárokat: – Hun veszitek észre, hogy veszik el? Mer észrevették, hogy megfogta a szájába. Mondta a két bojtárnak, hogy majd megfogja. A számadó odament a gödörhöz, azt leült. A foka^a arra ment, a kígyó kiment, akkor a számadó a hóna alá fogta. De a bojtárok elszaladtak. Akkor a kanász átkarolta a kígyót, aszt elvitte mind a disznókat. Akkor aztán kérdőre fogták a bojtárokat, hogy hol a kanász. Földadták. Akkor odament a vadász, odahajtották a fókát, és amikor a kígyó kijött, a vadász meglötte. (Egyházásrádóc, Vas megye)⁴³

1925-be lehetett. Az öreg Kazári elhíresztelte, hogy krokodil van a hegyekbe. Elveszett vagy három-négy disznó. Elterjedt, hogy krokodil van, az eszi meg a teheneket. Kazári vót a kondás. Vót olyan disznó, hogy a bőrit megtalálták. A csendőrök itt várták. Kazári azt mondta, hogy ő kétszer is látta, hogy a krokodil a falu szélén várja a disznókat, seggen ül. Éjjel is őrizték a lovakat kinn. Annyira féltek kint, akik a lovakat őrizték, hogy éjjel a róka – elszedték a kölykeit – ugatott, sivalkodott, megijedtek, hogy a krokodil az, és hazaszaladtak. Megtudták, hogy nem a krokodil vonított éjjel, hanem a róka. (Nagybátöny, Heves megye)⁴⁴

A juhász megöli a sárkányt

Itt is vót az erdőbe sárkány. Várlapánál, erre van ez Pétervására felé, ez a nagy erdő. Egy juhász ott hevert a juhval, oszt mellette a sárkány aludt. No, a juhász megbátorodott, a rézbáltáját, ím, belevágta. A sárkány felébredt, oszt elrepült.

^a falka

Majd a juhász egyszer elment a Mátrába. Valamellik faluba, ahol a juhászok vásáron összementek, bementek a kocsmába. Egy pedig a másik juhásznál lát egy baltát a kocsmába. Hát nézi, hát az ő nevi vót benne. Kérdezte, honnan van. Akkor oszt elmondta, hogy egy nagy rakás csontba tanálta ezt a baltát. Erre a mi juhászunk elmondta a történetet, hogy vágta bele a baltáját a sárkányba. Így oszt a baltát a mátrai juhász visszaadta a gazdájának. A sárkány ott döglött meg a Mátrába, attu vót az a sok csont. Nagypámту hallottam ezt. (Kissikátor, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴⁵

JEGYZETEK

- 1 A magyar néphit sárkányáról bővebben lásd: Erdész 1984; Pócs 1990, 555–558.
- 2 A legendák sárkányáról és szerteágazó irodalmi, művelődéstörténeti vonatkozásairól lásd: Pócs–Wehli 2010; a mesei sárkányról lásd: Solymossy 1931.
- 3 Gönczi 1914, 173.
- 4 Gönczi 1914, 173.
- 5 61 éves nő; Zentai 1983, 97.
- 6 72 éves férfi (pásztor); Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950-es évek.
- 7 Szendrey 1914a, 325.
- 8 15 éves lány; Csógör 1998, 70.
- 9 Bukovinából betelepült, 80 éves férfi; Bosnyák 1977, 145.
- 10 Ferenczi 1974, 264.
- 11 70 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963; EA 7259.
- 12 Kb. 80 éves férfi; Bosnyák 1982, 99.
- 13 80 éves nő; Lánicz 1989, 661.
- 14 Versényi György gyűjtése; Versényi 1895, 233.
- 15 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák 1977, 145.
- 16 Gönczi 1914, 173–174.
- 17 Magyar 2001, 546.
- 18 Kb. 90 éves nő; Bosnyák 1982, 99.
- 19 50 éves férfi; Salamon 1975, 144.
- 20 Fejős 1985, 116.
- 21 Férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
- 22 Erdész 1984, 116.
- 23 Relković 1925, 175.
- 24 Zentai 1983, 97.
- 25 Igaz Mária gyűjtése, 1963.
- 26 Erdész 1984, 116.
- 27 Erdész 1984, 138–139.
- 28 Szabó Lajos 1975, 273.
- 29 Kb. 65 éves férfi; Keszeg 1999, 288.
- 30 Györgydeák Anita és Muzsai Nóra gyűjtése, 1998.

- 31 74 éves férfi; Salamon 1975, 143–144.
 32 Kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1982, 99.
 33 Bukovinából betelepült adatközlő; Bosnyák Sándor gyűjtése; Bosnyák 1977, 145.
 34 Bukovinából betelepült, 82 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése; Bosnyák 1977, 145.
 35 Erdész 1984, 138.
 36 Hoppál 1996, 65–66.
 37 Moldvából betelepült, 48 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
 38 Erdész 1984, 139.
 39 92 éves férfi; Ferenczi Imre gyűjtése; EA 5860.
 40 Bellosics Bálint gyűjtése; Erdész 1984, 139.
 41 Csőgőr 1998, 70.
 42 Szendrey Zsimond gyűjtése; Szendrey 1914a, 325.
 43 57 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
 44 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
 45 64 éves nő; Lajos Árpád gyűjtése, 1960; EA 6693.

KÍGYÓ

A kígyót a néphit szent és egyidejűleg démoni, illetve mennyei és egyúttal alvilági vonásokkal ruházza fel. Szent vonásait legvilágosabban a kígyó életével és halálával kapcsolatos képzetek és elpusztításának tiltásai állítják elének. Démoni, alvilágias lény az ördög egyik megjelenési formájaként, valamint kincsőrző szellemként mutatkozik meg (lásd: *kincsek szellemei*). Mint ártó démonikus lény, a kígyó, különösen a *taréjos/tarajos kígyó*, az embert megtámadja; egy másik hiedelemcsoport szerint az emberbe bele is bújik, vagy az állatokra támad, és elveszi (kiszopja) a tehének, juhok tejét. A kígyó szent–démoni ambivalenciáját képviselik a természetfeletti tudás, látóképesség, gyógyító tudás szerzésére utaló motívumok. Ezek nagy része sajátos kígyóra: *gyémántfejű kígyóra*, *kígyókirályra*, vagy *Szent György-napi/nap előtti kígyóra* vonatkozik. A magyarság minden csoportjánál ismert a *kígyókövet fújó kígyók* és a *kígyókő*, valamint a *kígyóbőr*, *kígyófej* varázserejének, gyógyító hatásának a motívuma.

A hiedelmek egy másik, nyomokban az egész magyarság körében ismert csoportja a kígyót lélekképzetekkel hozza kapcsolatba: előfordul a kígyó mint a testtől függetlenedő szabad lélek alakja, mint élő személyek „külső lelke”, alteregója, segítőszelleme (erről lásd a *garabonciás, táltos, tudósok* és a *boszorkány* elbeszéléseit), továbbá mint az ősök lelkét megtestesítő *háziszellem* (lásd a *házikígyó* fejezetében). Mint alteregó/segítőszellem a *garabonciás* sárkányával is kapcsolatban van, az tudniillik az általános hit szerint kígyóból keletkezik. A kígyógyermeket hiedelmei az *állatemberekkel* rokonítják.¹

Halála

Ha valaki lát egy kígyót, azt üsse agyon: ahány kígyót agyoncsapott, annyi lépcsővel halad felfelé az égen. (Súr, Komárom-Esztergom megye)²

Volt olyan pásztor, aki meg tudta csinálni; a bottal lenyomta a kígyót, és ahogy tátozott a szájával, a kalap szélét belenyomta a szájába. A kalap szélébe maradt a foga. Akkor elbocsátotta. Az tovább nem élt, naplemente után megdőglik. A kígyó, ha agyonütik, akkor is naplementéig él. (Nagybátony, Heves megye)³

A kígyó nem hal meg, csak ha a nap lemegy, még ha elvágják es mozog mind a két fele. (Atyha, Udvarhely megye, Románia)⁴

1: Hát a Jóisten tudja, honnét jön, de van.

Na most, hogyha a kígyót mondjuk így megütik, ahogy akarják ütni, megal az?

1: Az estig, amíg a nap le nem megy, addig nem, addig mind fickándozik. Ha akármilyen sokba darabolja fel, akkor is az mindég mozog. Ameddig a nap le nem mén, ezt, tiszta igaz, mük is láttuk!

2: Én is láttam egyszer, menyecske vótam, kapátunk, s amikor kapálunk ott a firjemmel, hát vót egy nagy krumplitű,^a lehajolok, hogy gyomláljam meg, hát ott vót egy összetekeredve. Elvisítottam magam: Jaj – mondom –, ni, a kígyó! Azt mondja az uram: – Fussál el! – azt mondja. Akkó felveszem a kapám, hogy még fussak e,^b összevagdaltam apróra. S benne vót, s mozgatt, feltette egy darabját egy málészárrú,^c a kapájával, s tudjátok, estig, amíg le nem ment a nap, az mind mozgott, egész nap mozgott. Ez tiszta igaz vót! (Szék, Kolozs megye, Románia)⁵

Szent György-nap előtti kígyó

Tavaszkor az első mögfogott piros pillét és Szent György-nap előtt fogott kígyó fejét, gyík fejét és farkát tőgyük a bukszába: szöröncsét hoz. (Becefa, Baranya megye)⁶

Szent György-nap előtt fogott kígyó nyelvét, ha pénztárcában hordják, az illetőnek sok pénzt hoz. (Drávagárdony, Somogy megye)⁷

Szent György előtt a kígyót meg kell fogni és megsimogatni, aki ezt teszi, hasznos lesz a keze. Terhes asszonynak nem szabad megfogni, mert rágondol, és kígyószemű lesz a gyereke. (Nyíri, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸

Különleges kígyók, kígyókirály

Kisdörgicsei hiedelem szerint igen veszedelmes, gyermekre, felnőttre egyaránt a „tarés”^d kígyó is. Rendszerint fa odvában búvik meg. Ez megteszi azt, hogy ha

^a krumplitő

^b fussak el

^c kukoricaszárról

^d taréjos

támad, szájába veszi a farkát, karikába merevedik, és guruló abroncsként üldözi, kergeti háborgatóját. Ha utoléri az előle menekülő embert, kivágódik, és szíjos-torként csap végig a hátán. Azt mondják, hogy a tarás kígyó sípol. Ha kétfelé vágják, amíg a nap le nem nyugszik, mozog. (Kisdörgicse, Veszprém megye)⁹

Valamikor mondták, igaz, hogy ott a kenderföldek fölött vót olyan nagy kígyó, hogy szállt. Hogy füttyentett hármat, ha nem ment az ember, hát szállt, repült. Az megtámadta az embert, azt hallottam. Pista is mondta, hogy elmenekült egyszer előle, ment utána. Itt a kenderföldek fölött vót. (Körtvélyes, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹⁰

Letkésen mondják, hogy a kígyókirálynak aranykorona van a fején. Egy füttyentésére ezrével tódulnak hozzá a kígyók, hogy megmentsek, ha bajban van, vagy parancsait vegyék. A kígyótojásokat nem szabad elszedni, mert különben felgújtja a házat a kígyókirály. (Letkés, Pest megye)¹¹

A Csákány-kútban egy gyémántfejű aranykígyó lakik. Aki ennek a fejét levághatná, s tömjént és fokhagymát tenne belé, az mindent meglátna. Egyszer egy terhes asszony a mezőn, ott, közel a kúthoz, elaludt. Azt álmodta, hogy egy kígyó tekerődött rá. Felébredt, és igazán alatta volt, tányérformára tekerőzve, a mezítelen combja alatt az aranykígyó. Visítésára eléjött az ura, az apósa. Kaszákkal nekiestek a kígyónak, de semmit sem árthattak neki. Eltűnt, mintha ott sem lett volna. (Szucság, Kolozs megye, Románia)¹²

Kígyófej

Kígyófejrül hallottam, hogy azt beletötték az erszénybe, hogy mindig lögyön pénzük. Igön emlékszök, szögény anyám tartotta az erszényiben, de nem sok szerencsét hozott neki. (Szabadszállás, Pest megye)¹³

Kígyókő

Gyerekkoromba láttam, vót tán ötven kígyó is egy kazalba, olyan vót, mint egy focilabda. Még meg is rémültem tőle. Azt mondják, hogy azok fújják a kígyókövet, azaz a gyémántot. (Szenna, Somogy megye)¹⁴

Összemönnék a kígyók gyémántkűjet fújni. Eccör egy ember ilyenkor közibik hajtotta a kocsikereket, a gyémántot mög ellopta. Visszamönt osztán a kerékér. A kerék küllőjébe beletekerődött egy kígyó. Ezt nem vötte észre az embör. Nyakába vötte a kereket, a kígyó mög megfujtotta. (Kákics, Baranya megye)¹⁵

Gyerekkori saját hiedelmem, de hallottam már másoktól is. Kígyók kora tavasszal rakásra bújnak, úgy fújják a kígyókövet, és a monda szerint az szivárványszínű.

Akinek szerencséje van kígyókövet találni, az mindent tud. Csalásra is felhasználták, a cifra színű gömbölyű követ titokba árusították. Láttam is, Nagy Guszti bácsi vett drága pénzé, de mikor meggyőződött róla, hogy nem igazi, csak üveg, akkor az unokájának adta. (Karácsond, Heves megye)¹⁶

A Karancsba, mikor fújt, volt olyan is, aki követ fújt, össze voltak gyűlve a kígyók, fújták a követ. Az drága volt, az a kő, ha el bírta tőle venni. Kígyókő volt a neve. Ha el akarta volna venni, megmarta volna. Oldalvást kellett menni, de se befele, se kifele, aki el akarta venni a kígyókövet. Egyszer gyöttem én a hegyen, sok-sok kígyó volt, a feji mindnek eggy^a volt, fújták a követ. (Karancskeszi, Nógrád megye)¹⁷

Egy ember ement legeltetni. Eccer bésüllyedt a lába. Hát egy nagy üreg vót. A két sarkában két kígyó vót, középen egy nagy fényes kő. A kígyók azt nyalták, s mentek vissza. Az ember is megnyalta, há nem vót éhes. Amég a második jött ki, az ember az aranykalapácsot kellett tartsa. Ameddig felfelé kell menni, addig az állat ke ütni. A követ aztán nem kapta meg. Gyémánt vót. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)¹⁸

Kígyógyerek

Egyszer egy házaspár utazott. Fiatal házasár. Hát osztán azoknak is volt olyan gyermektyük ugy. Osztán autón mentek. Osztán, ahogyan mennek, le vót téve egy kisgyerek. Osztán aszmondja a férje: – Jé, itt egy kisgyerek van. Kiszátak az autóbó, és fővették a gyereket. Hát a gyerek keresett, éhes volt. Na, az asszony adott neki, szóva, tejet, saját tejibül. Anyatejet. De a gyerek annyira szopta azt az asszont, nem tudta levenni a mellirű, akárhogyan akarta. Olyan nehezen vette le, hogy borzasztó. No, osztán úgy gondúták, éhes a gyerek, ki tudja, hogy miúta nem evett. Osztán, ugye, közbe, utközbe bementek egy kocsmába, osztán főbontották a kisgyereket. Osztán hogy főboncsák, megnézik. Hátú fele kígyó vót! Egiszen derektú lefele kígyó vót a gyerek. No, hogy osztán hova tették a gyereket, azt nem is tudom. Na, szóva, orvos vette el a mellitű. A gyereket evütték biztosan valahova mutogatni. (Alsóór, Felsőóri járás, Ausztria)¹⁹

Állatok beszédének megértése kígyó segítségével

Egy öreg pásztor mesélte, igaz volt, vagy nem, nem tudom. Vót egy juhász, szegény legény vót. Nem volt neki, csak egy szegény édesanyja. Déli órába, mikor a juhok megállnak delelni az erdőségbe, hallja, hogy a völgybe nagy gyerekkiabálások vannak. A jószágot a kutyára bízta, ő meg elment. Ő azt látta: egy szép kis ügyes száraz kígyót akartak a gyerekek agyonverni. Mire a juhászlegény azt mondja: – Adjátok ide, tíz forintot adok érte. Adott is, a kis kígyót megfogta, megsimogatta, azt betette a zsebibe. Mire visszamegy a juhászlegény a nyájához, azok ott delelnek, megszólalt a kis kígyó: – Te juhászlegény, megmentetted az életemet, jó tett helyébe jót várj. A kígyókirály fia vagyok, vigyél haza. Eltévedtem. A fekete várhegy alatt

^a egyfelé (a kör közepe felé)

lakunk. A juhászlegény fogta magát, elindult arra. Mikor közelgetünk a sziklához, sok nagy kígyó lesz, de én majd kicsavarodok, akkor engem látnak, tehozzád nem mernek nyúlni. Ne fogadj el mást, egy karikagyűrű van a falon, csak azt kérd el. Az a legnagyobb érték. A kígyók nem bántották. Bement a barlangba, ott letette a kígyót. Jött egy nagy kígyó. A fia elsorolta, hogy mi történt. Az apja kérdezte: – Mit kívánsz? – Nekem nem kell semmi, csak ez a gyűrű. A kígyó aranyat akart adni. Végre odaadta a gyűrűt. Akkor megmondta: a terenyedbe [tenyeredbe] behajtod a gyűrű fejit, akkor minden állat nyelvit érted. Megörült a juhász. (Nagybátony, Heves megye)²⁰

Ha valaki fehérkígyó húsát megeszi, az indiánok is így tartják, megérti az állatok beszédét. Csak az nagyon ritka, meg kell főzni, úgy lehet megenni. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²¹

11-12 óráig beszél a fehércsúszó, az is meg tudja tanítani az embert tudományra, amelyre kívánczik. Elmondja neki, hogy mit kell, hogy kell csinálni. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²²

Megszopja a tehenet

Van itt egy román ember a Fogarasiék házakba. A havasból került ide, aztán innen hordta tollunk a tejet. Aztán mondta, hogy ő járt az erdőbe. Azak így az erdőbe jártak a marhákkal, és aszmondja, hogy egy tehén csak mindég tünt el. Nem tudták, hogy hova megy. Vot neki egy olyan bokros helye, ahova csak tünt el a tehén, s ment oda bé magáro. És akor meglesték, hogy mér mindig mejen ő oda. Mintha ott lett vona neki a bornyuja, ugy ment a tehén oda. És látták, hogy a tehén megáll ott, s kezd a tehén ott brümmögni, brümmögni, s akkor jött a kígyó, hozzáment, s szopta. Na, akkor elhagyták, amíg elvégezte, s akkor ledobta magát, leereszkedett a tehén csicsitól, akkor aztán főbe verték. Votak kövek, s vótak fák otan, s főbe verték. Ez több ideig ment, amíg ők rájöttek, hogy mi van, hogy mér mejen el a tehén. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²³

Az új tehént, ha az ólba viszik, jól körül kell ott nézni, hogy nincsen-e kígyó. Mer ha a kígyó megszopja, többet nem ad tejet, csak valami véreset. Rajtunk törtínt: bement a kígyó, mán szopta, mikor anyám ment fejni... Le kellett vágni a tehínt... (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)²⁴

Emberbe bújik

Na és hogy mesélték?

Hát úgy mesélték, hogy egy lány elaludt, és belement a szájába a kígyó. Na és a lány fogyott, mindig soványabb vót, soványabb vót. Hát mit csináltak vele? Más orvossága nincs, má nem tudták, hogy mi, de ő, a lány mindig azér teltebb vót, de

soványnak is nagyon sovány, de mindig a hasa nőtt, a gyomor, és akkor mit csináltak vele... Forraltak fel sok tejet, és akkor fölötötték a lányt, szájával lefelé, és rátartották a tej gőzjire, és akkor kigyűtt... Kigyűtt már többedmagával. Ezt hallottam... de nem láttam! Csak hallottam... (Dávod, Bács-Kiskun megye)²⁵

Mondta E., hogy Kolozsvárt történt. Mások aztán mondták, hogy nem, me Ludasan.^a Vót egy kicsi léánko, külön szobábo aludt, s nem akart alunni, mondta, hogy minden éjjel menyen bé az ablakan egy ilyen hosszú, né, szürke, mászik bé az ablakan, ül a mejjire, szíjja, s szorítsa a nyakát. Az anyja bément velle egy este, lefektette, s megverte, me nem akart alunni. A fáradtságto vagy mitő, ealudt.^b Akko aztán éjje az anyja hallatta, mindha úgy egy kicsit sírt vóna a léánko, de nem ment bé hozzá. Regge, miko ment dógozni, megnézte, meg vót halva. Itt a nyaka egy kicsit meg vót csípve, sáppadt vót, nem vót egy csepp vér se benne. Mind kiszitta a vérit. Meg is kapták^c a kigyót. Ilyen rugós kanapén aludt a léánko, abba vót, a ruha alatt. Blokkba^d laktak, az alsó emeleten. Nállunk azt mondták, hogy görény vót. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)²⁶

Tabusértés büntetője

Hogy az asszony elment újholdvasárnap regge korán, a kendert mosnyi. Ki az árokra. Aztán jött egy koldusember, ott megát, aszondja: – Asszony, micsinyász? Aszondja: – Mosom a kendert. – Tudod-e, mi van máma? – Tudom – aszondja –, de azér együttem mise előtt – aszondja –, hogy regge megcsinyállam, hogy ne mise alatt csinyállam. – Más nap – aszondja – nem lehetne ezt megtennyi? Aszondja: – A másik napra meg elázik a kender. – Hát mondd meg, mit szeretné jobban? Gyereket szoptatnyi, vagy rögtön meghanyi? Há megijedt az asszon: – Hát – aszondja –, akkor inkább gyereket szoptatok. Mind asztán azt kimondta az asszon, az árokbu kigyűtt a kigyó, és a derekára tekeredett, és a mellét szopta a kigyó. Ezt ott meg a Naca néni e tudja mesényi. Ottani, bisztricei templomná ilyen csoda, mindenféle ott ki van téve. És ez az asszon, ez járt így a tömegbe, mutogatta mindenkinek. Fölhúzta az ingét, és mutatta, hogy: – Nézzenek – aszondja – csodát! Rólam tanuljanak! Hogy ünnep és vasárnap – aszondja – ne dógozzanak! Én eztet csinyátam, és nézzenek – aszondja –, a Jóisten hogyan megbüntetett! Papok imádták.^e Misét szógátattak érte, de nem tudták leimádnyi róla. (Órtilos, Somogy megye)²⁷

^a Ludason (Marosludas, Maros megye, Románia)

^b elaludt

^c találták

^d lakótelepi emeletes házban

^e imádkoztak érte

JEGYZETEK

- 1 A kígyóhiedelmek legteljesebb összefoglalása: Erdész 1984.
- 2 Kurucz István gyűjtése; MNT 28.
- 3 77 éves férfi (kondásszamadó); Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 4 62 éves nő; P Madar Ilona gyűjtése, 1968.
- 5 Hoppál 1976, 5.
- 6 Berze Nagy 1940, III. 317.
- 7 Béczy József gyűjtése; MNT 28.
- 8 Horváth Jónás gyűjtése; MNT 28.
- 9 28 éves férfi; Mészáros Gyula gyűjtése, 1986–1987.
- 10 Magyar 2001, 552.
- 11 Versényi 1895, 232.
- 12 Versényi 1901, 220.
- 13 67 éves nő; Sándor 1976, 226.
- 14 Szekszárdról beköltözött, 67 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 15 Kiss Géza 1937, 157.
- 16 Berényi Árpádné gyűjtése; MNT 28.
- 17 Fejős 1985, 116.
- 18 Kb. 95 éves férfi; Keszeg 1999, 199.
- 19 Gaál 1988, 381–382.
- 20 58 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1946.
- 21 63 éves nő; P Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 22 72 éves férfi (pásztor); Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 23 52 éves nő; Csógör 1998, 58.
- 24 Sándor 1976, 226.
- 25 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1967.
- 26 Kb. 65 éves férfi; Keszeg 1999, 347.
- 27 74 éves férfi; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963; EA 7258.

GYÍK

A *gyík* szent és démoni természete, gyógyító és varázsereje a kígyóéhoz hasonló; erre vonatkozó adataink szórványosan a magyarság minden csoportjánál ismertek. A gyíkok között hangsúlyos szerepe van a Szent György-napi, illetve Szent György-nap előtti gyíknak.

A Szent György-napkor vagy előtte letört gyík farka szerencsét hoz. (Karancskeszi, Nógrád megye)¹

Aki gyíkot megsimogat Szent György-nap előtt, az jól tud varrni és lopni. (Ipolyszög, Nógrád megye)²

[Szent György-nap előtt] Neveletlen ujjával háromszor ha megsimítja a gyíkot, az bármiféle betegség gyógyítására alkalmas, hasznos lesz. (Csitár, Nógrád megye)³

Hogy aztat, ha Szent György-nap előtt fog gyíkot, és annak megkeni a torkát...

Igen... Mivel?

Ujjaival...

Melyikkel?

Hát evvel a két ujjával... vagy három ujjával... megkenyi a gyíknak a torkát, akkó annak a keze használ, hogy akinek megfájdul a torka, vagy torokgyíkba vannak gyerekek, és csak annak a torkát megkeni, az a keze használ.

Igen... Értem. (Dávod, Bács-Kiskun megye)⁴

A tavasszal elsőként talált gyík hasával megdörzsölték a torkukat, hogy ne legyenek torokgyíkosak. A gyíkot nem pusztították el, mert torokgyíkos lett volna valaki a családban. (Csanádpalota, Csongrád megye)⁵

Az a gyík, aki Szent György-nap előtt kibújik a földből, azt mondták, az én apósom azt megfogta csipeszve így [mutatja]. Megsimogatta a gyíknak a nyakát. Végigsimította. És ha valami, mint nekünk most, hogy fáj a torkunk, az ű keze olyan hasznos vót, hogy ha ű aztat megsimogatta, meggyógyult. Ezt hallottam az uramtul is, hogy ez úgy vót. (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)⁶

Aki megfog tavasszal egy gyíkat, s megkeni a [gyík] hasát, abba az évbe a keze szerencsés lesz, tud gyógyítani. (Drethemtelep, Kolozs megye, Románia)⁷

A gyík naplementéig él, akkor is, ha le van vágva. (Atyha, Hargita megye, Románia)⁸

JEGYZETEK

- 1 Petróczy Gyula gyűjtése; MNT 28.
- 2 Papp Lászlóné gyűjtése; MNT 28.
- 3 Bárdos Ferenc gyűjtése; MNT 28.
- 4 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1967.
- 5 Asztalos P. Kálmán gyűjtése; MNT 28.
- 6 Kb. 70 éves nő; Punykó 1993, 273.
- 7 Kb. 65 éves nő; Keszeg 1999, 347.
- 8 72 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1968.

ERDEI SZELLEMEK

A magyar néphit kevés természeti szellem alakját őrizte meg a 20–21. századig. Ezek közül a legtöbb adatot az *erdei lények*re vonatkozóan találták a gyűjtők. E démonikus lények közös sajátosságai, hogy a természet világában élnek, a természet jegyeit viselik: növényies vagy állatias külsővel képzeltek el őket. A rájuk vonatkozó hiedelmekben az emberi kultúra és a természet ellentéte fejeződik ki. Az erdőbe, vízbe: a természetbe csalogatják az embert, ugyanakkor az ember a kultúra tárgyaival szelídíti őket magához. Ritkán támadóak, inkább közömbösek az emberek irányában, természeti birodalmuk megsértése esetén azonban kiengesztelő, áldozati jellegű gesztusokkal kell közelíteni hozzájuk. A *vadöreg*, *vadember* gyűjtésekben ritkán előforduló alakja mellett a *vadleány* és az *erdők anyja* alakja jelenik meg jellegzetes erdélyi (különösen gyimesi és székelyföldi) *erdei szellem*ként a gyűjtésekben (a leg gazdagabb anyagot Salamon Anikó, valamint Magyar Zoltán publikálta).

A *vadleány*, *erdei leány*, *víg leány* néven ismert vad külsejű lény erdőben él; narratívumainak nagy része emberek általi megszelídítésére vonatkozik, lábbelivel, étellel-itallal, gyermekének leborotválásával. Természeti helyek névadójaként, időjósoként is szerepel az elbeszélésekben, olykor az emberek elcsábításának, „meghordozásának” tündérvonásait is viseli.

Az *erdők anyja* adatai a szorosabb magyar–román együttélés területeiről származnak. A román *mámá pádurii* magyar megfelelője: az embereket éjszaka ijesztgető, nagy termetű, visszataszító öregasszonyként elképzelt lény.

VADLEÁNY

A természet alakítója, névadója

A moldvai Diószegen az 55 éves Juliska Györgynek az édesanyja mesélte, hogy régebb a Diószeg és Szőlőhegy közötti dombon állt a Vadleány-lika nevű barlang: ebben tartózkodott a szőrös testű, emberektől örözködő vadleány, akinek egy anyamedve hordott húst. A falusiak is vittek neki tányérban a barlanghoz eledelt. Időváltozáskor szokott kijönni. Rossz időben sírt, jó időben nevetett. Ágya mohából volt, amikor a vadászok rátaláltak. Haza is vitték, helyrehozták, felöltöztették. Kőkitermelés folytán a barlangnak ma már nyoma sincs. (Diószad, Szilágy megye, Románia)¹

Ma es megvan az ozsdolai erdőn a kút, amelyik mellett jártunk elé, mikor gyermekek voltunk. Kérdeztem nagyapámat, miért nevezték el Vadleány-kútjának. Azét, met ide valamikor vadleányok jártak, meztelen, hosszú hajjal. Itt voltak kaszálóterületek. Egyszer egy ember jött a kúthoz, hogy igyék, s hát két vadleány fürdik benne. Ahogy az embert észrevették, elszaladtak. Így ragadt rá a kútra, hogy Vadleány-kútja. (Ozsdola, Kovászna megye, Románia)²

Azok régen vótak. A nagyapó beszélte, a Jóisten boldogítsa, hogy léteztek itt a Hagymásokon, a Hargitán ezekbe a tovább való más területeken, de azok kihaltak. Nem cselekedtek ők semmi rosszat, ők mentek, virágokat szedtek, virágoskerteket tartottak; Hagymáson most is megvan egynek a virágoskertje. Csak nem tudom, milyen helyen van. De mindenfajta virág van. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)³

Mások még úgy is mondták, hogy abba a sziklába a régi időkben itt létezett vadleányok hagyták vót nyomikat. Már lábnyomikat. Hogy ott es jártak, s a sziklába beleléptek. Mikor a kő még lágy vót. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)⁴

Időjárást jósol, csinál

A régi emberek azt szokták mondani, hogy amikor nagy szél indul: – Na – azt mondják –, a vadleán elvette az ujját a likról. Amikor a szél megcsendesedik: – Na, visszaszúrta az ujját a likba. (Gyimesfelsőlök, Hargita megye, Románia)⁵

A vadleányok megérik az üdőt előre, azelőtt egy napval. Ha jó üdő van, akkor a vadleányok sírnak, mert tudják, hogy jó üdő után rossz következik, viszont ha rossz üdő van, akkor örvendeznek és énekelnek, mert tudják, hogy rossz üdő után jó üdő jön. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])⁶

Volt egy öregasszony, s az örökké mondta nekem: – A vadleány azt mondta vót, hogy:

Tej, tej, édestej,
be sok kicsi gyermeknek édesanyja vótam,
csak az enyimeknek nincsen.

Me nincsen édesanyjik, ki ad nekik...? Me a vadleányt megfogták vót az izék..., a majmucák^a az erdőben, melyikek mennek fel a fára, s otthon kicsi bubacskája volt a vadleánynak. S a vadleány ezt mondta: – Mikor rosszat érsz, ne búsulj, mert rossz után jó a jó. S mikor jó lész, ne hidd el magadat, mert jó után jó a rossz. No, ez az öregasszony így nekem elrendezte, hogy a vadleány hogy mondta. A vadleány olyan volt, mint mü es, csak ő félt a világtól. (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁷

Külseje, tulajdonságai

Vót egy régebbi kaliba^b Királykúton, egy kaszálókertbe, akkor a juhok kimentek oda, s ment a leányka, a testvérem a kaliba felé vissza. S akkor a kalibaajtóba meglátta, hogy állott a vadleány vagy vadember, asszony-e, vaj ember. Olyan vót, mint egy szürke juh, olyan gyapjas alakba vót. Csak keze s feje vót, látszott, hogy ember alakba vót. Neki vót támaszkodva a kalibaajtónak, vigyázkodott^c ki onnét. S akkor a leányka megijedett, s futott, s nagy sóhajtva bészaladott a szállásra a szüleihez, s osztán mentek ki, de mán eltűnt vót, nem mutatkozott meg, elhúzó-dott vót. Azelőtt ott még látták. Azon a helyen látták, Békás tartományba, egy vőgyön, úgy híják, Királykút. De azt mondják, hogy gyéren szaporítanak. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)⁸

Szintén Szárazajtán a 64 éves Sennyes Péter, aki juhászattal foglalkozott, öregek-től hallotta, hogy régebb a Tekse-erdőn egy pásztor bement a borjakért a sűrűbe. Látja, hogy a borjak valamit néznek. Egy mogyorófa tövében ült egy meztelen leány. Testét elől hosszú haja takarta, s a háta szőrös volt. (Szárazajta, Kovászna megye, Románia)⁹

Úgy mondták azt e helyet: Csekefalvi puszta; vót egy út és egy rossz híd. Örökké hallották: úllyan szépen énekel valaki. A helynek egy nagy emelkedése vót, s az út alatta vót. S a fehérnép ott ment. Nézik, s egyszer hát egy nagy sárga hajú leán, egész bokáig ért a haja, s há énekel, s menen fel. Ezt hallották. Beszélték édesanyámék. De onnat mán rendesen irtóztak az emberek. Az a Vadleán útja. Oda osztán ténleg keresztfát es tettek annak a helynek a tetejire. S ű alatta járt, az a fehérnép. (Kostelek, Bákó megye, Románia)¹⁰

^a majmok

^b szállás a hegyi legelőn

^c figyelt

A vadleány csak úgy tudott beszélgetni, hogy: – Hu-hu, hu-hu. Édesapám, amíg élt, vadászember vót. Járták a havasokat, éjjel ott háltak, s látták a vadleánt. Elément a tűzre. Ők a tűz körül le voltak feküve, s nem szóltak egyet se. Szépen melléjük eléorozkodott,^a fűtőzni akart a tűznél. Valamelyik ember megmozdult, meglátta, s akkor elfutott. Valóságos embernek látták, csak a haja akkora, hogy a fenekin alol ér, s lomos,^b akkora szőre van, mint a gyapjas juh, olyan szőrös. Az erdőn élnek, ott születnek. Valamikor rendes emberek lehettek, s aztán elvadultak. (Nyújtód, Kovászna megye, Románia)¹¹

Kicsike vót még, s egy leány elment málnászni. S a medve megfogta. De nem ölte meg. Egy ilyen bakmedve vót, s elvitte oda a barlangjába, s ott tartotta. S élt úgy, mint a férje, s ő úgy, mint a feleség. S oda hordott neki enni, s aszondta édesanyám, hogy úgy rendesen bétámogatta a barlang ajtaját, mikor elment a medve, ő, a medve, hogy nehogy elmenjen, vaj valami. S aztán sok időt vót ott, s úgy lehet, boccsa es lett, gyermek es lett. S akkor valami vadászok reátaláltak vóna, a medve nem vót a szálláson, ott a barlangnál. De a lány már úgy félt az emberektől, nem tudott állni meg, vaj félt, hogy a medve megtalálja. Megfogták, s hazavitték. S nagy pompában részesítették otthon. S a medve, amikor elément, a nyomikon végigment. S nem mert közel menni, oda a házhoz. Az valami szép nagy hely vót. S aszondták, hogy oda egy dombra lefeküdt, s ott megdőglött a medve. Hogy aztán igaz vót-e? Úgy láttam, mint most. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹²

Megszelídítése tejjel, csizmával

Na, vót egyszer egy vadleány. Megfogták, de csak úgy tudták megfogni, hogy a vadászok elmentek az erdőre, s mikor meglátták, a fődre leütte magát, lebújt, s mikor lebújt, akkor látták, hogy emberi lény, nem lóttek rea. Mikor odamentek, s megfogták, senkinek se szólott, csak a szemit dugta el s hunta bé. S akkor megfogták, s hazavitték, három napig mindennel kínálták, de semmit se fogadott el. Mikor az édestejet odaadták, akkor azt mondta, hogy:

Jaj, tej, tej,
mindenkinek anyja,
hát az én fiamnak
ki az édesanyja?

Akkor az a gazda, akinél vót, azt mondta, hogy: – Ha visszajössz, és visszahozod a kisfiadat, akkor nem bántunk, s ha nem, akkor nem es tudjuk, hogy mit fogunk csinálni. Jesztette,^c hogy hátha visszahozná, s visszajönne. S akkor ő azt felelte,

^a odaosont

^b bundás

^c ijesztette

hogya ha ő vissza nem jó, vagy vissza nem hozza a kicsi fiát, akkor az a bűn verje meg, amekkora bűn, amikor a körmöt levágják pénteken, kedden s a vasárnap.^a S akkor őt elengedték, s aszondták, adnak ruhát, s aszondta, nem fogadja el a ruhát, me a kicsi fia akkor nem fogadja magához. Így elment, s mikor negyednapja vót, akkor éjjel visszajött. S akkor, mikor visszajött, az ajtóba sírni kezdett az asszony, me a gyermek nem akart semmiképpen bémenni. Félt a gyermek, s akkor a gazda kiment, s szépen hívogatta, s hívogatta, szépen beszélgetett neki, s bévitte. S három hétig, így mondták az én régi nagyszüleim, három hétig szépen beszélgettek neki, s szépen megmosakodták, megberetválták, s akkor a gyerek es megszelídült. S aztán akkor én többet nem tudok ennél. Ott maradtak abba a faluba, ahova vitték. Nekem nagyanyám csak ennyit beszélt. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)¹³

Béfalván a 67 éves Orbán Lázártól hallottam, hogy az esztelneki erdőn is élt vadleány. Csak úgy tudták megfogni, hogy télen, amikor fázott a lába, egy nagy csizmát tettek ki neki. A vadleány mindkét lábát beledugta, s így nem tudott elszaladni. (Béfalva, Kovászna megye, Románia)¹⁴

Esztelneken a 90 éves Csavar Máté mesélte, hogy a vadleány az erdei Boldog-asszony-kútjához járt, ahova óriások is jártak inni. Meg is fogták a kitett csizmával. Itt még azt is tudták, hogy kinek a házához vitték a megfogott vadleányt, ahol a sod lábához^b kötötték. Nem akart megszólalni, míg véletlenül a fővő tej kifutott. Ekkor azt mondta:

Téj, téj, édestéj,
hát az én gyermekem mivel él?

Akkor tudták meg, hogy a vadleánynak gyermeke van. El is engedték. Később felkeresték a gyermekét. Megtalálták egy fekvő fa mellé hengeredve, de a kígyó már belémart. (Esztelnek, Kovászna megye, Románia)¹⁵

Mikor kicsi gyermek voltam, akkor itt az erdőben fogtak vadleányt. Volt egy nagy kő, s ott megfogták. Látták, jó ki, s menen vissza az esztenánál.^c Letettek egy csizmát oda, hol ő járt volt. Beléhúzta az egyik lábát, belé a másikat, s nem tudott elmenni. Tartották három napot, adtak neki enni, de nem ett. Akkor adtak neki édestejet. Mondta: – Tej, tej, gyermekemnek édesanyja... , ha három naptul éhen nem vesztek... Mondták: – Mük téged eleresztünk, hogy elmenj a gyermekeidhez, akkor visszajössz-e? – Visszajövök, megesküszöm. Verjen meg a vasárnapi szitalás, sóval sőtörés, lábbal lábmosás, ha vissza nem jövök. Amikor visszajött, beszélt az ablakon: – No, visszajöttem. Visszajött, de megtért, s többet nem es ment. (Cserdák, Bákó megye, Románia)¹⁶

^a A helyi hagyomány szerint e napokon nem volt szabad körmöt vágni.

^b kemencelábhöz

^c juhkarám a havasi legelőn

Elfogták a vadleánt, s tettek kicsi csiprot s nagy kanalat. De nem beszélgetett. S akkor azt mondta: – Én Uram-Istenem, kicsi csiprot s nagy kanalat sohase láttam! (Gyimesfelsőlök, Hargita megye, Románia)¹⁷

ERDŐK ANYJA

Na még egyet mondok: jöttünk húsvétkor haza Sárdról Kádár Zsigával. A sárdi erdőn keresztül. Ezt nem is mondtam. Szegény Zsiga meg vót halva, úgy zúgott az erdő, s olyan fényesség került, megállottunk egy helyt. Nem tudtunk egy lépést előremenni. Egyszer csak egy zuhogás átment, s akkor, mikor az ember felrémlt, mert olyan legények vótunk, nem éppen gyermekek, aszondta, hogy: – Ti mért jártok éjfélkor az erdőben? De hogy mi vót, nem tudom. Akkora aszszony vót, fehérnép, mint egy királynő. Aszondták a románok: az erdő királynője, románul mama paduri. (Vajasd, Fehér megye, Románia)¹⁸

Maga olyanokat mond, hogy én kell rendesen feleljek. Erről is tudok valamit. Például... Mégpedig. Ezt még elmondom, doktor úr, hallgassa meg.

Jó.

Nyócvannyócba, amikor ezt a szénaboglyákat takartuk, amivel a lábam leszakadt, két nappal azelőtt raktuk a buglyákat össze. Egy olyan forgósél jött, hogy a harmadik buglyánkat belől, mi mind a három buglyát akkor felraktuk, amikor a lábam leszakadt, a belső buglyát, a többieket is megmarcangolta, de a legbelső buglyát felvette, s itt vót egy tetőn, ideát, ez, úgy felszedte a buglyát, hogy felit felvette, s így a levegőbe sirítette, s vitte. Ott vót egy rokonom, Szita Sándor bácsi, s az nagyon babonás ember. Aszmondja nekünk: – Jaajj, ügyeljete, mer ez elviszen tükteket is!– Jaj, hát ez miféle, miféle, kezdtünk renyeskedni,^a s aszmondja: – Ez az erdő anyja, vigyázzatok, me elvisz! Na, hát, azt a buglyát felvette onnan. Aszmondja: – Ez veszélyt jelent. Tudjátok meg: nagy veszélyt jelent valakikre. Átvitte hegysarokra, átvitte egy másik hegyre, azt a szénabuglya-hulladékot, átvitte szembe velünk egy másik hegyre, s a hegyen felvitte, mit gondol, úgy mondják, Aklos, hallhatott róla...

Igen.

Tehát az Aklos irányába elvitte azt a szél. Úgy neztem utána, mintha tényleg éreztem vóna, hogy tényleg az veszély, de hát ki gondóta, hogy a reám is szól! De hát itt indult nálunk meg. Namosmár. Ez vót két nappal azelőtt, s harmadik napra mentünk a szénáér, s amikor a lábam leszakadt, csütörtöknep, augusztus negyedikén. Szombaton, itt vót egy csángó legény, úgy hitták, Bilibók... nem, László Vilmos, traktorista vót. Azzal a hegyel szembe, ahova a szél kivitte vót, kiment a traktorral, s hát a traktor eldőlt, s azt összetörte apróra, azt az embert. Szombaton jó sógorasszonyom látogatóba, bé a kórházba, sírtam nagyon, mer hát én hogy milyen lábbal vótam, Isten őrözzön. Aszmondja: – Ne sírj! Mer reád van mérve, reád van mérve, de egy szomszédodat idehozták – aszmondja –, s össze van a csontja törve.

^a töprengeni

– S ki a? – S ez a fiú, a traktorista. A traktor eldőt, s összetörte. Áljon meg, ez vót szombaton. Eltelt szombat, s jött vasárnap, s hétfő éjjel, tizenegy órakor, a nagy-kórházba vótam Szeredába, kinn a tetőn, hát olyan futkosás van, olyan szaladgálás, a villanyokat felgyújtották. Csudálkoztunk, mi van, mi van, mi történt? Hát feltűnő lett, olyan szaladgálás van. Aszmondja a nővér, hogy hát, aszmondja: – Mit gondónak, egy autó bédőlött egy patakba, egy hídról, s az embereket maga alá nyomta, s hozzák ide a sebesülteket. S azér gyújtottuk fel a villanyokat, hogy készülünk az eleibe. S orvos, mindenféle, jöttek mindenféle luxusokkal, az egész odajött, me akik fennjáró betegek vótak, nezték, hogy az orvosok mind odajöttek. Na ű aztán el [...], egy óráig olyan zaj vót. Egy órakor jön a nővér, s leóltsa a villanyt, s: – Há – mondjuk, hogy – mi a, mi történik, hozták-e? S: – Nem – aszmondja –, me közelebb van ott egy kórház, mind ez a kórház, s hogy az emberek életjit tudják megmenteni, hát viszik a legközelebbi kórházhoz a sebesülteket, s nem hozzák ide. S az ott vót, az a baleset! Tehát a szél végigvitte azon a vonalon. Csütörtök, szombat, hétfő. Tehát az a szél, a forgószelebe is van... (Kászonsfeltíz, Hargita megye, Románia)¹⁹

Egy alkalomval az egyik faluban járt apám, és estére jutva egy erdőn keresztül kellett mennie. Ahogy ment az erdő közt, egyszer a lova csak megáll. Biztatja: – Gyi, te, gyi te! De a ló nem mozdul. Megint eszibe jut, hogy valami nem tiszta dolog, s a sötétben felpillant az égre, s hát látja, hogy egy hatalmas öregasszony áll előtte. A feje a legnagyobb fák közül es kilátszott. Ő ijedtében köszönt: – Jó estét, öreganyám! Erre felelt az a hatalmas, nagy asszony: – Áldott szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál, másképpen most izzé-porrá törnélek, mert én vagyok az erdők anyja. De így megengedem, hogy hazamehess. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁰

VADEMBER

Ezelőtt sok évvel a favágóknak könnyű dolguk volt. Kimentek az erdőbe, ettek-ittak, heverésztek, és aludtak. Egy darabka húst és egy csepp bort egy fa alá tettek a vadöreg számára, ki azt megette, megitta, és a falvágók nehéz munkáit estig elvégezte. De idővel hamis lelkek lettek a favágók, és a vadöreget bosszantották, és vizet tettek neki bor helyébe. Megbosszankodott tehát, és Kalotaszegen elpusztított minden szőlőskertet; azóta nincs már szőlőnk. Mondá: – Ha vizet adtok nekem bor helyébe, igyatok hát ti is vizet! De a víz mellett is még mindig dolgozott, ámbár a favágók őt mindinkább bosszantották. Egyszer, egy borús, hideg, téli napon a falvágók tenyerükbe fúttak. Kérdé a vadöreg: – Miért fúttok tenyeretökbe? Mondák a favágók: – Hogy felmelegedjenek! Délbe levest főztek, és a forró levest fútták. Kérdé a vad öreg: – Miért fújjátok a levest? Mondák: – Hogy meghűljön. No, már dühös lett a vadöreg, és kiáltá: – Egyszer fúttok, hogy meleg legyen; máskor fúttok, hogy hideg legyen! Engem bolonddá nem tesztek, várjatok csak! S elment a vadöreg, és nem segít többé a favágóknak, sőt üldözi is őket. Azért mondjuk, ha embert megüt erdőben egy fa: – Megrázta őt a vadöreg! (Jegenye, Kolozs megye, Románia)²¹

Mamám^a mondta, hogy ment a Nagyorotásba vízétt, s egy csóré^b embert látott, valóságba vadember vót. – Hö, hö – kiabált, s ő úgy megijedett, alig tudott visszafutni a kaszásokhoz! Aszmondja, tiszta szőrös vót, akkoriba, az ők idejükbe. Mikor mámám ide férjhez jött, akkor a falu csak idáig vót, s be Simonpatakáig, akkoracska vót, a Cekend alatt még vót két ház.

A vetéskapu itt vót Ilonka Istvánéknál e helyt...

A vetéskapu ott vót, a falu nem vót ilyen nagy...

Ezt a vadembert még nem ballottam a faluban mesélni...

Na, eztet mámám sokszor elmondta. Ugye, ott künn, Nagyorotás, egészen a Karély alatt, ott katonák vannak...

Igen, a repülőtér...

Ott van egy válú, most a katonák kivezették onnét a vizet, s aszmondja, ért vóna oda, nem messze vót, s az ivott biztosan, me onnat futott el, s tiszta csóré, de jó szőrös vót, aszmondja, keze, minden, mejje, minden, szembe látta jól. Megijedt tőle, mondom, me aztán az odabődült neki. S aztán Nagyorotás nem messze van attól, ahol kaszáltak. Sikótott, s futtak a kaszások a kaszával: – Mi van, mi van? S akkor mondta mámám, jaj, mit látott, egy embert csórén, egy embert, s tiszta szőrös! Úgyhogy akkorjába lehetett hallani, hogy vademberek járnak, de mos már nem... (Máréfalva, Hargita megye, Románia)²²

Tankó Péterné mondta, hogy fenn a hegyen Királykúton meglátták a vadembert, hogy egy kertre rea vót könyökölve, s nézte őket. Ember alakba vót, gyapjas vót egész teste, nagy szakálla vót. Aztán nem tudom, ők futtak-e el, de mások is látták, hogy akkor jártak vót vademberek. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)²³

JEGYZETEK

- 1 Seres 1981, 187.
- 2 Seres 1981, 190.
- 3 Magyar 2003, 596.
- 4 Magyar 2003, 598.
- 5 62 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1971–1972; Bosnyák 1982, 104.
- 6 Bukovinából betelepült, kb. 75 éves férfi; Bosnyák 1977, 160.
- 7 Halász 2005, 393.
- 8 43 éves férfi; Salamon 1975, 142.
- 9 Seres 1981, 190.
- 10 Magyar 2003, 597.
- 11 84 éves nő; Kakas Zoltán gyűjtése, 1972; Seres 1981, 187.
- 12 Magyar 2003, 599.

^a nagymamám

^b meztelen

- 13 60 éves nő; Salamon 1975, 139–140.
14 Seres 1981, 188.
15 Seres 1981, 188–189.
16 Halász Péter gyűjtése, 1967; Halász 2005, 393.
17 Magyar 2003, 596.
18 Magyar 2008, 329.
19 Gagyí 1997, 7–8.
20 Bukovinából betelepült, kb. 75 éves férfi; Bosnyák 1977, 100.
21 Wlislóckiné Dörfler 1892, 365.
22 Gagyí József gyűjtése, 1997.
23 63 éves nő; Salamon 1975, 142.

VÍZISZELLEMEK

A magyarság hiedelmei a 20. századi folklórgyűjtések tanúsága szerint nem túl gazdagok víziszellemben. Már az első rájuk vonatkozó összefoglaló áttekintésében Róheim Géza is csak kevés és heterogén anyagát tudta felmutatni a tavak, folyók, ritkán patakok vagy tengerek démonainak.¹ Ezt az anyagot az újabb gyűjtések sem szaporították fel túlságosan: az új adatok elsősorban ruszin–magyar vagy szlovák–magyar kapcsolatok révén hozzánk származott hiedelmekre utalnak. A változatos nevű vízilények elbeszéléseinek legfontosabb motívumai: a víziszellem halottak, legkivált vízbe fúltak lelkéből keletkezik, halálba csalja, vízbe húzza áldozatait. A halászok ellensége: hálójukat kioldja, megfullasztja őket, áldozatot kell neki adni a szerencsés halfogásért. A gyönyörű nők külsejét öltő démonok énekükkel csábítják vízi halálba a férfiakat.

VÍZIEMBER

Folyóban lakik, a fürdőzőket ijeszti, az embereket vízbe csalja, húzza, fojtja

Édesanyám még azt is mesélte nekünk, hogy há abban az időben, ugye, a víziember kijött a vízből, eljött a henteshez, vett húst magának, és akkor visszament. Bement a vízbe, oszt tovább nem látták őt... A vízből kijött, lucskos vót, persze, természetes, ugye, hogy csak csurgott a víz belőle. És ott, ahol a hentesné állt, hát ott is, ugye, vizes vót a hely, ahol, ugye, állt. És mikor elment a víziember, akkor utána persze nézték, és akkor csudálkoztak, hogy mi és ki lehetett ez, ugye. Ők ilyen jövevényt még nem láttak. (Letkés, Pest megye)²

A Tisza fenekén lakik a vizek királya, és ott valami nagyon nagy fényes palotája van. És onnan szokott feljönni a nagyon szép huszár, a tiszai huszár, de annak jégből van a sarkantyúja, de még nyáron sem olvad el, hogy a fürdőző népséget elrabolja. És akit elrabol, hajnalra visszaviszi a saját vackára, ahol őneki aludni kellene, de annak már gyereke többet sohasem lehet. (Tiszaalpár, Bács-Kiskun megye)³

A víziember olyan, mint a rendes ember. Régi időben árult szalagokat, pántlikákat. Arról lehetett megtudni, hogy víziember, hogy a szűrűjéből csepegett a víz. Olyan, mint az ördög, befojtja az embereket a vízbe. (Újbars, Lévai járás, Szlovákia)⁴

A Latorcában volt egy forgó. És ott ült a toponyec, piros sapkája volt, és ült a Latorca fenekén. De nem mindenkit húzott le, volt, akit kidobott. A forgó... ott volt a toponyec. A klastrom felül,^a lehúztuk magunkat az örvénnyel. A sárga kocsmánál mindenki félt a toponyectól. (Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵

Ha valaki belefullad a vízbe, akkor ott nem szabad fürödni, mert megfog minket, és behúz a vízbe. (Ipolydamásd, Pest megye)⁶

A másik meg az vót, kérem szépen, hogy aszmondja, az illető – nem mostani, régi – aszmondja: – Mentem a Dunához, és jöttem vissza a Dunától. És aszondja: – Nem is vettem észre, hogy megfordútam, és – aszondja – azt vettem észre, hogy... hogy térgyig a vízbe vótam. Kölletett kísérnyi azt a szellemféle izét... Csak ölég az azon, hogy ő már jött föl, és – aszondja – azt se vette észre, hogy kísérte azt a micsodát... Mind ahogy vótak azok a szugerálók. Úgy megizéte őket, szugeráta, hogy észrevétlenül cselekedni kellett neki, és azt vette észre, hogy térgyig a Duna vízibe van... Aszondta, hogy csak szellemféle lehet, valami ilyesmi, ugye, csak olyasmi lehetett. Mer ezt mondom, élő szóval merem állítani, hogy az illető ezt mondta. Az öreg Fehér bácsi, nyugodjon! (Szob, Pest megye)⁷

Három legény volt, az én bátyám meg két másik gyerek. Lementek az Ipóra,^b hogy majd fürödnek. S amint mennek a vízbe, látják, hogy egy nagy hajú ember morzsolgatja a kavicsot. És akkor rájuk nézett, és akkor megzavarta őket, a három suhancot. Egészen az Ipó széléig szaladt utánuk. Pont dél volt. De a partra nem jött ki. És akkor lelketlenül futottak haza. És elmesélték, hogy mit láttak. Mondták, hogy víziember volt. Már akkor az apám is látta. (Letkés, Pest megye)⁸

A túloldalon, a Dunának a túloldalán dolgoztak, sok ember, valami tíz-tizenkét ember... Itt, Szobbal szembe. És az a tizenkét ember, mikor elfáradt, estefelé, hát szabad ég alatt aludtak, és egymás mellett sorba aludtak, egymás mellett. És egyszer csak, vót olyan, hogy mikó má elaludtak, vót olyan csobogás a vízbe, hogy valaki mintha megfürdött volna, és kiugrott a vízből. Valóba úgy történt. Arról vetették észre, hogy reggere egy ember hiánzott. A széliről. A legutolsó. A legszélső. Hát, csodálkoztak rajta, hogy hogy lehet az, mint lehet az? Akkor megin második éjjel, megin hiánzott egy ember a szélirő. Következőbe megin hiánzott. Má nem tudták, mit csináljanak, nem tudtak micsinálni, a megmaradt ember. Egyiknek eszibe

^a felől

^b Ipolyra

jutott, hogy egy kört alkotnak. A fejeket összerakják, a lábak kifelé, és senki nem lesz szélső, és így a többi má megmaradt. Gyüjtött megin valami, ami csobogott. Hát állítólag aszmondták, hogy ez a víziember, rájöttek, hogy víziember. És odamegy, megy körbe a lábak körül, a lábak mögött, és ezt má ő valahogy tótú mondta, aszmondja, hogy: – Moc hláv, moc noh.^a Az. És kereg, körög, forog körbe, de má nem tudott evinni egyet se. Így menekűt meg a többi ember. (Szob, Pest megye)⁹

Felfejti a halászok hálóját

Éjjel halásztak... Az öreg úgy mesélte, egy karácsonyéjjel történt ez. Aztán mikor már megfogták a hálónak a végét, húzták ki a vízből, aztán kiszóltak a jég alól: – Kössem vagy oldjam? Azt felelték vissza, hogy hát oldja. Kérem szépen, az összes hálót egy szál cérnának kihúzták a vízből. Egy szál cérnát húztak ki háló helyett. (Siófok, Somogy megye)¹⁰

A Tisza szélén a halász a gunyhóba, és möntek azok a bűbajosok bandaszóval fönt, azt kurjantották: – Ódjunk-e, vagy kössünk? A szögény halász azt kurjantotta: – Se né ódj, se ne köss, eredj utadra! Röggel, mikó főviradt, a hálóba esszöm^b csomó sincs, mind ki vót ódva, hogy ne halászhasson szögén. (Tápé [Szeged], Csongrád megye)¹¹

Kincsre vezet

A nagymamától hallottam, hogy kifogták a víziembert. Hogy kiforgatták a víziembert. A halászok, a Luczenbacherék mondták, hogy hát milyen nagy kunszt lesz ez, hogyha ők ezt kifogják, és hogy ők megmutassák a népeknek. Hogy valóban van a víziember. Halásztak éjszaka, és kifogták a víziembert, és mondta nekik, hogy engedjék vissza, hogy megmutassa nekik, hogy hol van a kincs, és hogy ő megjutalmazza őket. És hogy utána azok visszaengedték, és utána tényleg, valóban meg is találták azt a sok kincset, aranyat egy vasfazékba. És aztán abból lett nekik, ami vót. (Szob, Pest megye)¹²

Vízi halált jelez

Ezt a Holik sógor bácsi, a mamám testvéreinek a férje mondta, hogy Esztergomba a papok, akik vótak, hogy mindig vót egy pap, aki ki szokott menni sétálni a Duna-partra, mielőtt ebéd vót. Ilyen idősebb pap... És ahogy járkál végig a Duna-parton, hallotta, hogy a vízbű gyüjtött hang, hogy: – Az óra itt van, de ember nincs! És ő körülnéz, és nem látott senkit. És akkor, hogy újra hallja, háromszor. S akkor látta, hogy egy férfi messzirű rohan arra, de má kabátot, má mindent

^a Sok fej, sok láb (szlovák).

^b egy szem

dobát le magárú. És a pap megállította itet,^a hogy várjon. Aszondja: – Nem. Öneki fürdeni köll nagyon gyorsan. Aszondja: – Barátom, ne fürödjön meg! És akkor aszmondta neki: – Utána elmehet fürödni, csak gyűjjön be velem, és gyónjon meg! És hogy bevezette itet a templomba, és ahogy a szentőtvíztartóhoz értek, belenyút a férfi a vízbe, hogy keresztet vet, abba a pillanatba összeesett, és meghalt... Ez Esztergomban történt, és hogy az újságok is hozták... Ez vót abba húszas évekre... ahogy a férfi belemártotta az ujját a szentőtvízbe, szóval... hogy hát ezt úgy vették, hogy víz által köllött vóna meghalni, de nem fürdött, ahogy a vízhez ért a keze, ott halt meg mindjára. (Szob, Pest megye)¹³

Apám beszélte, hogy az ű édesapja mesélte neki, hogy a víz mellett vótak. Elmentek halászni. És a vízből három szózat hallatszott fel: – Letótt az óra, nincs ember. Hát csak megint várnak még egy percet, kettőt, és újból szózat hallik: – Letótt az óra, s nincs ember. Hát egyszer csak lássák, hogy egy huszár vágtat arrafelé, és aztán hamar megállítsa a víz partján a lovát, és bele akar ugrani a vízbe. De a halászok nem engedték, megfogták. – Nézzenek, emberek, bár csak annyit engedjenek, hogy ujjamat mártsam a vízbe. Hát annyit megengedtek neki. És a huszár rögtön meghalt. Osztán nagyon meglepődtek az emberek, hogy mégis igaz, hogy a víz megszólalt. A halászok feljelentették,^b hogy mi történt, aztán eltemették az embert. (Hidas, Baranya megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹⁴

Vízbe fúlt szelleme: *fullasztó*

Tibáról jöttek Pinkócra fürödni... és a legelső tibai gazdának a fia eljött, az édesanyja mondta: – Ne eridj te, fiam, nem tudsz te úszni! Ő elment, beugrott a vízbe, és nem jött ki többet. A szüleit értesítették estére. Négy nap, de nem lelték... Majd rá vagy két hétre a pálóci hídnál kifogták. És ő, kérem szépen, járt mint fullasztó... Vásár volt Ungváron, ment Tibáról egy ember. Egyszer köszön neki: – Adjon az Isten, Pista bácsi! Az ember néz széjjel, és nem lát semmit, csak hangot hall. – Ugye nem lát, Pista bácsi? – Nem látom. Kihez van szerencsém? – Nem ismeri az első tibai gazda fiát? Én vagyok, a Jani! – Mondja, hogy hát kinek... – Mondja meg az édesapámnak és az édesanyámnak, ne sírjanak, énnekem nagyon jó dolgom van... Igaz, hogy még inas vagyok... Fullasztani megyek be egy kocsist... Egy nagyságos úr érkezik Ungvárról, és nekem azt a négy lovat kell befullasztani. Nem fog senki se látni, csak maga, Pista bácsi. Tessék a hídra állni... Engem senki sem fog látni... A híd pillére alatt leszek... ő oda fog menni a lovakkal, és akkor én, mikor ő jön... én homokot dobok rá... Senki sem fogja látni, csak ketten. Az ember iparkodott, elvégezte a dolgát... Kíváncsi volt... Megnézi az óráját... Jött egy kocsi. A kocsi bement négy lóval, megfüröszttötte, és jött ki. Akkor ő a pillér alól beugrott a hídra... Az a szellem fogta a homokot, és rádobta a lóra. – Ejnye, a fene egye meg, olyan szépen megfüröszttöttem őket, és megint homokosak! Fogta, visszahajtotta

^a őt

^b bejelentették

őket. Mikor visszahajtotta, akkor ő utánaugrott. Utánaugrott, és összekötötte a lónak a lábát, és ott megfulladt. És akkor az ember megirtózott, és elindult hazafelé. Utolérte őket, és mondta: – Ne féljen, Pista bácsi, nem bántok senkit. Csak mondja meg a szüleimnek, hogy ne sajnáljanak, mert jó dolgom van. (Bodrogkeresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁵

Nekünk azt mondták, úgy mesétek, hogy a vízbe fút lelkek nem üdvözülnek. Merhogya a vízben az fogva tartsa az embereket... Na most, állítólag, hogy vízbe fút egy fiatal lány, szép és fiatal lánka vót. És akkor gondóták ők, a víziember meg a felesége, hogy ezt befogják takarítani... De vót egy kamra, amibe mondta, hogy ott is le kő porógatni. És hát, hogy nem szabad egyik köcsögöt se megfogni. Na most, ez a lánka így többször törügetett. Egyszer ilyen törügetés alkalmával megbillent neki a köcsög. Érdekes, hogy a köcsögöket lekötötték ilyen marhabéllé, vagy mive, régen. És megbillent a köcsög, és ő megijedt, főhúzta, és aszondja a köcsög, hogy: – Dicsértessék a Jézus Krisztus! A lánka körúnéz, néz, hát nincs ott senki... A lánka mondta, hogy: – Mindörökké! Na most akkor, másik alkalommal, megint. Próbágotta, hogy hát érdekes, mikor ő ideért, erre a pócrésző, itt, itt megin vót valami. Hogy hát, hátha megbillentji a köcsögöt, hátha szól. Megin mondta, hogy: – Dicsértessék a Jézus Krisztus! És aztán, hát gondóta, hogy... hogy később, mikor má ementek ezek a..., valahova a víziember meg a felesége, akkor azt gondóta, hogy ő bemegy oda, és megkérdezi, hogy: – Mi van? Mer nagyon furcsa vót az neki, hogy az a köcsög köszönt. Megpróbálja a egyiket megbillenti, az is aszondja, hogy: – Dicsértessék a Jézus! Megbillenti a másikat, az is aszondja. És akkor megkérdezte, hogy: – Kik vattok ti? S akkor aszmondta: – Mink vagyunk a vízbe fúlt lelkek, minket nem enged ki a víziember, és mink nem üdvözülhetünk, mer ő tart fogva. És akkor gondóta a lánka, hogy ő kiengedi őket, hogy üdvözüljenek. És sorba leszedte a köcsögrű azt a marhabéllé, vagy mit tudom én, és mind köszöntek neki, ahányan kiszátak, mind: – Dicsértessék! Köszönjük, hogy üdvözülhetünk! Hát ennyit tudok. Oszt hogy mi lett a lánkáva, vagy mi nem lett? Én csak ennyit tudok. (Szob, Pest megye)¹⁶

VÍZILÁNYOK

Ezt hallottam régi öregektü, hogy pünkösdsnap éjjel, akkor ki köll mennyi a tópartra, és akkor hallanyi, hogy milyen szépen énekőnek. A vízbe. De köze nem szabad menni, mert aszondják, hogy elkapná az embert, és bevinné. A vízbe. És aszondja, hogy olyan gyönyörűen énekőnek benn.

Látni nem lehet?

De, látnyi is. Látnyi is ollyant. Ollyanyok, mind a valódi ember. Asszonyok. És aszondja, kötnek is, és ilyen kézimumkákat, aszondja, csinyának. Így hallottam.

És táncolni nem szoktak?

Hát azt nem mondták, hogy táncónak, csak illyen, hogy aszondja, nagyon szépen tunnak énekelnyi, és, aszondja, kötnek szépen, ilyen kézimumkát csinyának.

Ilyen hálószerű dolgot?

Igen.

És akkor? Hát a férfiakat nem csalogatják be oda? Nem ballott erről?

De, hallottam azt is, hogy csalják. Csalják a férfiakat oda. Ugy, ahogy a víz partjára odamegy valaki, és akkor szépen elfoggyák,^a és elviszik a vízbe. (Szentmihályhegy, Somogy megye)¹⁷

Meg halászatott is, emelőüvel. Az egyik alkalomkor, hogy betette éjfélkor az emelőüt, mer titokba kellett neki ezt csinálni, mer a báróué vóut a Karcsa^b is, ha megfógták vóuna, megbüntették vóuna a tiltott halászatért. Hát jóu ideig benn vóut mán neki az emelőüje. – Na, mán veszem ki – azt mondja –, hátha van benne! Hát bizony nem bírta az emelőüt meg se mozdítani. Húzta, húzta, hát egy nagy kű vóut az emelőüjébe. Hát azt mondja, hogy nem tudja, hogy ki tehette belé, de azelőütt éccaka, ahogy arra járt, igen mosott két menyecske a Karcsán, a Magos-parti tisztáson. Ő meg odament, oszt: – Adjon Isten, jóu reggelt – köszönt nekik –, de hamar felkőüttetek, hugaim! Akkor bevágóudott a két menyecske a vízbe nagy nevetéssel, és hozzáfógtott tapsolni. Hát biztosan – azt mondja –, ő úgy gondolta el, hogy amiért azelőütt éjjel megszóulította őket, azért tették neki bele a nagy követ az emelőüjébe. De mikor a követ ki akarta belőüle venni, hát összeesett az ijedségtűl, mer olyan vóut, és jajgatott az a kű, mikor ő hozzá, megmarkolta, hogy kivegye az emelőüjébűl. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁸

TENGERI SELLŐK

Tengeri jányt láttak a nagyapámék a tengerbe. Énekelt, félig nő volt, félig hal, és hosszú haja volt. Trázsák^c vótak a katonák közt, azok látták. Hét évig volt katona nagyapám. (Tökaj, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹

Vót itt valahol egy tenger, úgy nevezték, hogy Dardellák. Olyan halak vótak, hogy olyan emberforma fejik vót, hangjik olyan vót, hogy olyan föld tetejin, a föld kerekségín semminek se vót. Este, amikor a nap szentült le,^d akkor lehetett őket látni, gyűltek ki a víz szélire, s énekeltek. Rendes hangot énekeltek. De hogy milyen teremtmény vót, Isten teremtménye vót, az tudni való. Azt mondta nagyapám, a nagyapó járt arra, ő azt saját fűlivel hallotta. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)²⁰

^a elfogják

^b a Karcsa-patak

^c örök, őrségben

^d lement

JEGYZETEK

- 1 Róheim 1925, 100–104.
- 2 Hála 1984, 102.
- 3 Bosnyák 1984, 539.
- 4 Férfi; Bakó Ferenc gyűjtése, 1939; EA 7686.
- 5 Dobos 1981, 264–265.
- 6 Kocsmáros László gyűjtése; Hála 1984, 97.
- 7 Hála 1984, 98.
- 8 Hála 1984, 103.
- 9 Hála 1984, 107.
- 10 61 éves férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1965.
- 11 Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2813, 175.
- 12 Hála 1984, 107.
- 13 Hála 1984, 107.
- 14 Bukovinából betelepült férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 15 Dobos 1981, 265.
- 16 Hála 1984, 105–106.
- 17 63 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1965.
- 18 Balassa 1963, 313–314.
- 19 85 éves férfi; Igaz Mária gyűjtése, 1948.
- 20 Magyar, 2003, 390.

HALÁL

Az egész magyar nyelvterületről ismerünk adatokat – elég szórványosan – a megszemélyesített halálra, amely láthatatlanul vagy a kísértetekre jellemző árnyékként, fehér, fekete vagy óriás természetű emberként, illetve ősz öregemberként jelenik meg az élőknek, különösen a halálhoz közel álló betegeknek, öregeknek. Csakis rá jellemző alakváltozat a kaszát hordozó csontváz. Megjelenése a küszöbön álló halált jelzi, vagy egyenesen azért jön, hogy az élőket elragadja, magával vigye. A narratívumok leggyakoribb témái: hívásra megjelenik; elragadja, magával viszi az élőket; (az északkeleti területeken) hátukon viteti magát az élőkkel. Néhány szövegünk szól az ellene való védekezésről, a bekövetkezendő halál elhalasztásának lehetőségéről.

Láthatatlanul jön

A halált senki nem láthatja. (Cún, Baranya megye)¹

Vót egy eset nálunk, ezt nagyon tudom. Egy ember, olyan 50 éves lehetett, sétálgatott a faluba az onokájával, ebéd után vótak. Elmentek ott a faluba egy ház előtt, és egyszer csak kivágódott a Tercsi néni kerti ajtócskája, aztán mondta is nekem ez az ember, hogy: – Én nem hiszek semmit, de ebbe megremegtem. Mondta, hogy még az iskolához sem értek, már annak a Tercsinek a lánya szaladt ki nagy jajveszékelve, hogy meghalt az anyja. Abban a pillanatban vágódott ki az ajtó, amikor meghalt. Nagyon nem mondta másnak, csak nekünk itt, az utcabélieknek, hogy akkor gyött be oda a halál. Nem is régen, most tavasszal vót ez. (Vicsápapáti, Nyitrai járás, Szlovákia)²

Az én lányomnak meghalt egy kisfia. Éjfél tájban már a két szeme nyitva maradt, a vész beállt. Az anyja azt mondta, hogy valami elsuhant a házban, hogy az vitte el. Másnap este a lányom mellé feküdtem, mert azt mondta, hogy: – Igen, az megint eljön. El is jött. Én magam felállottam, odamentem a koporsóhoz, de az megint eltűnt. Én abban voltam, hogy a macska szaladt el róla, rajta ült a mellén a kisfiúnak. (Gulács, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³

Sógorom meghalt most két éve, s én odaki vótam a hegyen. S azelőtt úgy egy hónappal lehetett, odaki vót a szomszédba két öreg. Az ember néma, s az asszony jól tud beszélgetni. S én odamentem reggel náluk, s azt kérdezte az asszony tőle, hogy: – Jula, ki járt nálatok az éjen? S te mit kerestél a szénáshiuba?^a S mondom: – Há, mé? S ott egy világosság ott jött-ment, ott kereskedett – aszondja –, s lejött onnét, s még bément az istállón belől, s ott a kerbe, s a kalibát^b megkerülte,

^a szénapadláson

^b nyári lakóhely a hegyi legelőn

mindenhová, s mi lehetett az? S mondom: – Nem tudom. S aszondja: – Biztoson a halál vót! – Mondom: – Hát akkor mé nem keresett ingemet benn, hát én benn az ágyba vótam, métt keresett künn? Azután rea egy évre kimentünk az uramval. Na de rea egy hónapra meghalt a sógorom. Rea egy évre kimentünk az uramval, tettük el a sarjút. S én dolgoztam a sarjúval ide elé, raktam a helyire, s az uram hordta. S mikor jött elé a kalibán küjel,^a aszondja: – Te, ki vót a kalibába? S mondom: – S há, métt? S aszondja: – Azétt, met a kamaraajtót valaki úgy nyitorgatta s zopogtatta.^b – S én nem tudom, fiam, me én itt vagyok most, látod-e, hogy hol vagyok. – S aszondja: – Hát, bizonyisten, valaki ott járt, az nem létezik, hogy nem te vótál. Mondom: – Én igaz, nem! S rea egy hónapra nénéem meghalt. Lehetséges, hogy jelengette magát a halál. Eléjelentés. Azt mondják, hogy a halál, na. Eléjeleni magát. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁴

Hát aki ballotta, hogy hívják őt ki éjjel?

Jaj, vót egy keresztapám nekem, s meghalt a felesége, azt mondja, éjjel ropog örökké a paplan. [...] s azt mondja, hogy mért ropog, nem tudja egyáltalán, [...] jó a halál, s elviszi. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)⁵

A halál, az éjszaka jön, de látni nem lehet, csak dörömbölést vagy zördülést, vagy ilyesmit lehet hallani. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])⁶

Láthatatlanul jön – állat érzékeli

Azt már megérzi az állat is, hogy halál van, a ló csak úgy nyerít, meg a tehén is bőg olyankor, vagy a kutya is vonyítanak, amikor meghal a házba valaki. (Lédec, Illavai járás, Szlovákia)⁷

Vót olyan, hogy a kutya nagyon vonyított, mikor vitték ki az apósomat; gondótuk, hogy a halál szagját érzi, a halált látja az a kutya. (Zsére, Nyitrai járás, Szlovákia)⁸

Határozatlan emberalakként, árnyékként jön

Huszár Róza beszélte: Az anyja árva gyermek volt. Az anyjok meghalt. A vén Huszárné volt a gyermekek közül a legidősebbik. Ő éjszaka ébren volt. Egyszer csak anélkül, hogy az ajtó megnyílt volna, bement egy alak, odament az ágyhoz, ahol a két kisebbik gyermek volt, ezekre rálehel. Ekkor őhozzá ment, hogy rá is ráleheljen. Ő felkiáltott: – Édesapám, édesapám! Őrá az alak nem lehel rá. A másik kettő másnap vagy harmadnap meghalt. Neki az volt a szerencséje, hogy felkiáltott. (Beregdaróc, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁹

^a kívül

^b nyikorgatta, rázta

Fehér alak, fekete alak

Édesanyám beszélte eztet el, hogy nyárban ezelőtt a fiatalok kinn aludtak. Így az udvaron szalmát hordtak, és ott laktak öten-heten egy udvaron, mikor még ű lyán vóut. Egyszer az történt, 12 óurakor igen ugat a kutyák, de annyira, hogy borzasztóu. De ő olyan ébren alvóu vóut mindég. Egyszer megy be egy fehér ruhába felötözve, olyan fehér alsóuson^a hozzábujva huzóudott be a kutyáktul, mert teljesen ették meg a kutyák. Hát mikor eltirhultak^b a kutyák, kihuzóudott az a fehér nagy alak, oszt elment le a kert fele. A kert végin ott lakott, kert végi fele ott lakott egy asszony. Hát hajnal fele halja, hogy sírnak. Hát bizony meghalt a kislyány ott. Hát mindég azt mondták, hogy a halál ment akkor érte. Oszt akkor, mikor gyött is vissza, megint ugatták úgy a kutyák, faldosták, oszt ment felfele a temetőü fele. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁰

No oszt még a falu végin [Zsarnón] meghalt ott egy ember az éccaka. Ott áll a kapuba feketébe szerelkezve... Mondom: – János bácsi, maga az? Szót nem szólt, semmit. Azon éccaka, akkor halt meg. Gyütt érte a halál. Egy nagy fejsze vót a kezébe, mondom: engem le akar vágni... (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹¹

Meszeltem, aztán gyomorgörcsöt kaptam, lefeküdtem, a gyereket meg ringattam. A ház végibe volt egy pajta. A bácsi húzza le a csizmáját, kinéz az ablakon, hát egy fekete alak lép el, fehér mellénnyel. Sírt, és rám borult, úgy féltünk. Meghalt a Vatay fia akkor. Egy másik fiú is látta, hallotta, hogy csörömpölt. Biztos a halál volt. A feje már a háznál magasabb volt. Nem volt nála semmi. Azt mondják, ez hosszú életet jelent, meg aki repül álmában. (Tokaj, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹²

Gál József egyszer látta a halált. Magas, fehér alak volt. (Tiszaszentmárton, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹³

Kocsordon az egyik lány látta a halált. Barta Zoltánéknál egyik éjjel kirontottak a disznók az akolból. Az egyik lány kiment, hogy behajtsa őket. Amikor kiment, látja, hogy az utcán egy fehér lepedős ember megy, a fején egy fehér süveggel. Útközben állandóan hajlongott és imádkozott az alak, közben a kezét összekulcsolta. Az arcáról sugárzott a fény. A lány nézte, hogy hová megy az alak. Bement a szomszéd házba, ahol az öregasszony lakott. Egy kis idő múlva már jött is vissza. Másnap reggel az asszony már halva volt. Csak addig volt benn a fehér ruhás alak, míg az asszony gyertyáját kioltotta. (Kocsord, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁴

^a fehéreneműben

^b elhúzódtak

Kisgyerek, magas ember, ősz öregember

Édesapám mesélte, hogy halászott az Ipolyon, ladikból, és akkor egyszer látja, hogy egy fehér gatyás egy..., egy ötholdas réten átlípett. Aztán ő beszélgette, hogy hát: – Ej, de nagyot tud lépni az az ember! Igen. Osztán azután emlegette, hogy hát, hogy hát halál vót. És hogy aki eztet meglátja, az hosszú ideig él... Mikor ezt meglátta, hát nem győzte a halat szedni ki az Ipolyból. A hálóból. Mindig, ahányszor emet,^a mindig teli vót a háló... Aztat nem mondta tovább, hogy miér van, csak, csak ugye ő is egondókozott rajta, hogy akkor gyűttek a halak a legjobban, mikor ezt látta. (Ipoly mente, Nógrád megye)¹⁵

Egy sajószentpéteri asszony három hónapos gyermekével feküdt az ágyon. Éjfél tájon egy öreg, ősz ember lépett a házába, s egyenesen az ágy felé tartott, hol az asszony feküdt a gyermekével. Az ágyán áthajolva a falnál fekvő gyermekét akarta felvenni, de az asszony nem engedte, s férjét hívta segítségül. Mire az ősz ember eltűnt. Majd még kétszer jelent meg, s harmadszori megjelenéskor sikerült is neki az alvó gyermeket megérinteni, minek következtében harmadnapra meghalt a gyermek. Az ősz ember a halál volt. (Sajószentpéter, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶

Szomszédasszonyom meg haldoklott, de nem tudtuk. Osztán hát forgott^b a kutya. Oszt én meg azt mondom, hogy: – Gyermekem – mondom –, eridj mán ki, vegyél egy botot, osztán üsd itt agyon. Hát fog itt nekem az ajtót itt ütni egész éccaka? Azt mondja a fiú: – Megálljon, édesanyám, a szalmához húzóudok – aszondja –, oszt adok én neki! Odamegy a fiú a szalmához, én meg lefekszek, hát soká van. De e semmit nem üt. Egyszer gyön be nagy ijedten, olyan fejér. Mondom: – Mi lelt, fiam? Megijedtem én is, leugrok: – Mi lelt, fiam? Aszondja: – Édesanyám, a Hamiék eresszéből, eme Hami eresszébe gyött egy 12 éves kislyány. De olyan szépen fel vót őütözve, de az nem is kopogott, édesanyám, úgy ment. – A, fiam, csak káprázdott a szemed! – Dehogysis – aszondja –, dehogy káprázdott. Mondom: – Gyere csak, oszt én megnézem. De nem jött a fiú. Mondom: – Gyere, kisfiam, megnézzük. Hát nincs ott semmi. Hát mi? Úgy lehet, hogy egy kutya szaladt ott. – Ejnye, édesanyám, hát mi vagyok én? – aszondja. – Hát tudom tán? Hát nem aludtam, nézek. Én meg kimegyek, ű csak őütözik le, hát kiállok a kapuba; mondom, hát mi lehetett az, Istenem, hát most ez a gyerek nem fog merni kimenni. Hát hallom, hogy a szomszéd azt mondja, hogy: – Gyere, Pista, mer édesanyád meghalt. Hát így meglátta a gyerek, hogy ott járt. (Karcza, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁷

Zsarnón meghalt ez a Bubenka, már 1940-be. Igaz vót. Hát én ott aludtam, mer tudja, hordtuk a termést, inas vótam, segítettem hordani. Szűcs Pista bácsival

^a emelt

^b forgolódott (és ezzel felébresztette a házbelleiket)

együtt. Hát így aludtam, de fel^a vótam éppen: hát egy nagy ember nyújtózkodik. Ilyen nagy, hosszú keze vót, hát... – Pista bácsi, ott egy nagy ember nyújtózkodik, nézze! Nem aludt. Aszondja: – Én is látom. Én is látom. Én bebújtam a pokróc alá, inas vótam. Reggel meghalt Bubenka János bácsi. Gyüttek érte. Ez azt jelentette. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹⁸

Csontváz, kaszás

A halál kaszás. (Adorjás, Baranya megye)¹⁹

Még azt is emlegették, hogy a halál jár kaszával, egy öregember kaszával, és levágja... De azt csak ahogy a képen látták, de látni valójában nem látta senki. Vagy megtörtént, hogy egy-egy beteg azt álmodta, vagy látta úgy rémálomban, ébren is, mikor már magánkívül vót, hogy látta, hogy egy öregember vagy öreg gyermek, vagy purdé gyermek ott van a sarokban, és híjja, hogy menjen vele. (Gyerővásárhely, Kolozs megye, Románia)²⁰

A halál nem valami gyönyörűséges látvány. Egy csontváz, egy fehér lepedővel van béborítva, s kasza a kezében, s ahol megjelenik, onnan viszi, akinek a gyertyája kiégett. Oda viszi, ahová érdemes, elsősorban a tisztítóhelyre, akik nem bűnösök, a gyermekeket a tisztítóúton egyenesen a mennyországba, s az elkárhozottakat a pokolba. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²¹

A halál fehér lovon jár, kaszával, s akit a kaszájával érint, azt viszi magával. (Nagyvejke, Tolna megye [Lábnyik, Bákó megye, Románia])²²

Szent Mihály kaszával jár, virágot es, kórét es, fiatalt es, öreget es lekaszál. Csak csontja van, semmi bőr nincs rajta, s fogja így a poharat a kezével, s a kasza is a kezében van, megy az emberhez. Mikor megy az emberhez, hamarabb adja a poharat, a keserű poharat, hogy igya meg, s akkor vágja el a nyakát. (Egyházaskozár, Baranya megye [Lábnyik, Bákó megye, Románia])²³

Emberrel viteti magát

Ezt is apácska mesélte, és azt mondta, hogy ez igaz, hogy, ugye, jártak régen fenni az asszonyok, és a gyerekeket is vitték, mán akinek nem akart aludni a gyerek, hát a gyerek is elment. Ő is ott vót. És akkor az egyik asszonymnak a kistfia mondta, hogy megy ki pisilni. Hát kiment, de olyan sokáig vót az udvaron. – Hát hol van már az a gyerek? Megijedtek, hogy hol van az a gyerek. Az anyja kiment, nincs sehol a gyerek, nincs, nincs, nincs. Hát aztán csak fontak tovább az asszonyok, fontak, és hogy mennyi idő, hogy egy óra telt-e bele, vagy még több is, csak egy-

^a fenn

szer a gyerek előjött, nagy ijedten beugrott, és ahogy olyan ijedt vót, és akkor ahogy bement, akkor összeesett. Mindjárt, ugye, a gyerekekkel foglalkoztak az asszonyok, hogy hát: – Mi van veled, mi van veled? – Jaj, hát úgy elfáradtam. Akkor mondja, hogy ő kiment az udvarra, és leguggolt pisilni, és akkor aztán egyszer csak valaki a nyakába ült. Nehéz vót. – Jaj – azt mondja –, nehéz vagyok? – az a valaki kérdezte. Azt mondja, hogy: – Nehéz. No akkor aztán úgy megkönnyebült. Majd aztán azt mondja: – El fogsz engem vinni, majd én mondom, hogy hova – mondta az a valaki, de nem vót látható, nem fogta ő meg, szegény, meg is vót ijedve. Úgyhogy ő a vállán vitte azt el, azt a valakit. Ment (Vizsolyban vót ez, mert apácska is Vizsolyba való vót), és ott a Hernádon keresztül mentek, hát ment, ment, ment. Ő mondta mindig, hogy hova menjen, és Garadnánál, a leg-szélső háznál mondta, hogy oda menjen be. És akkor bementek a szélső házba, oda bement, oda bevitte az ajtóba. Az bement, az ő hátáról lement, és bement oda. Hát mondták az asszonyok, hogy ez a halál vót biztosan, biztos, hogy az vót, mert mindig, ha mondta, hogy: – Nehéz vagyok? Hát mondta, hogy: – Nehéz. Hát akkó mindig megkönnyítette magát. De aztán: – Na, most nem vagyok nehéz? Akkor mondja, hogy: – Nem! S akkor olyan nehéz lett, hogy majd leült. Aztán érdeklődtek rögtön ezek az asszonyok, aztán rohantak, biztos meghalt ott valaki. És tényleg, abban az órában, ahogy a gyerek mondta, tényleg meghalt ottan egy asszony, ahova bevitte. (Boldogkővárálja, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁴

Megint legény vót. Osztán, mikor mentek a lányoktól el, este 11 órakor vagy mikor, hát a bokorba mindig hozzáfogott vergődni egy tyúk. Hát egyszer ezt mondja: – Gyertek, nézzük már meg azt a tyúkot! Mért vergődik az, vagy mi-csinál ott? Amikor fürdik a kotlós a csibével. S aszondja a sógor: – No, fogadjunk, hogy én elmegyek! Oszt mikor nyújtotta a kezét, így, hát akkor rávágtak a sógor-nak a kezére. Hát azt mondja: – Jaj, én nem fogadok, nem megyek sehova se! Akkor azt mondja egy másik fiú: – Mit? Tán félsz? No, fogadjunk! Az fogadott. Elment oda... – Gyere, gyere, már régen várlak, végy fel a hátadra! Oszt vót egy öregember, beteg. – Vigyél ide meg ide, de az ablakon be ne nézz, me akkor meghalsz! No hát, ő letette az ajtóba, de a sógorék, a többiek kísérték a kapuig. Akkor osztán ő már nem győzött várni, hát benézett az ablakon: akkor vágta síkálóval^a fejen. A halál vót. Hozzáfogott szaladni, kiment a kapun. – Hova szaladsz? – Jaj – azt mondja –, most ütötte fejen a síkálóval a halál! Akkor hazamentek, hazaszaladtak a legények; mikor a küszöböt áttaposta, a fiú meghalt. Másnap harangoztak az embernek is, meg a fiúnak is. Hát azelőtt ilyenek történtek. (Zsarnó, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)²⁵

^a sodrófával

Védekezés a haláltól

Ha valaki meghal, ha meglátja a fehér alakot, ha meg tudja ütni, akkor sokáig él. (Vál, Fejér megye)²⁶

Mikor a halál mönt az utcán, oszt a kutya mögugatta, az embör még uszította a kutját, oszt a kutya lészödt a ruhát rula. Mikor visszamönt az embör, a halál beszólt az ablakon: – Ha az életödnek akarsz örülni, neköm az üngömet elhozod a temetőbe, oszt a körösztre kösd! El is vitte, úgy oszt nem lött baja. (Szőreg [Szeged], Csongrád megye)²⁷

A nép hiedelme szerint magas küszöböt csináltak, de nem a konyhaajtóra, hanem a szoba ajtajára, azért, hogy ha jön a halál, felbukjon benne. Legtöbbször megijed a magas küszöbtől, s elszalad, de ha mégis bemenne, hát belebukik a saját kaszájába. Utána nem kell félni, meggyógyul a beteg. (Tiszaalpár, Bács-Kiskun megye)²⁸

Ha érzed a haláloed közeledését, akkor tegyél az ajtód elé egy seprűt, hogy ha majd jön érted a halál, felbukjon a seprűbe, így hosszabb lesz az életed. (Köröstarcsa, Békés megye)²⁹

Fehér lepelbe, kaszával a halál sokszor megjelenik, különösen ha úton mennek. Ólmos botot mindig visznek magukkal, és szentelt krétát. Ha jön a halál, és emeli a kaszáját, akkor ólmos bottal ütik, ha meg a kaszáját leereszti, akkor gyorsan fehér krétával kört húznak maguk körül, hogy el ne vigye a szellemek birodalmába. (Bükkaranyos, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁰

Megjelenik, ha hívják

Egy öreg, beteges asszony, akinek nem volt senkije, elment az erdőbe, hogy gyűjtson egy kicsi száraz ágat. Gyűjtögetett egy kéve száraz ágat, esszekötötte, de nem bírta felemelni a hátára. Próbálgatta egyszer, kétszer, de nem tudta felemelni. Erre elkeseredik, s azt mondja: – Ó, te halál, hol vagy, mért nem viszel már el? Erre abban a helyben megjelenik a halál, s azt mondja: – Itt vagyok, mért hívtál? Az öregasszony megijed, s azt mondja: – Csak azért, hogy vesd fel a hátamra ezt a száraz ágat, mert magamtól nem tudom felvenni. Hát nem mondta azt, hogy vigye el, mert az ember keservibe akármit es kíván, azért nem szüvesen hal meg. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])³¹

A sokgyermekes anya és a halál

Aszondja a Jóisten a halálnak, hogy menjen el, vigye el a lelkit egy szép özvegyasszonynak. A halál elment. Mikor odaért, az ablakon benézett, és a szép özvegyasszonynak a mellén két kisbaba hevert, szoptak. Hát megsajnálta a halál,

hogy: – Uram, Teremtőm – most így magába –, nem viszem el, mert hová lesz a két kicsi akkor? Mikor visszament a halál, a Jóisten mondta neki, hogy: – Hoztad-e a szép özvegyasszony lelkét? – Uram, Teremtőm, nem hoztam, mert két kicsi a mellén feküdt, megsajnálta, hogy mi lesz belőlük. – No, menj, száműzlek előlem, harminc esztendeig elejbe se gyere! Hát elment a halál, vándorolt, dolgoztatott, elállt cselédnek. A gazdája beruházta mindennel. Elmentek a vásárra, hogy majd csizmát vesznek a halálnak. Útközben egy forrásvíz mellett mentek el. Aszondta a gazda, hogy itt megpihenünk. Megszomjazott, lehajolt a forrásvíz fölé, hogy majd iszik. A buksza meg leesett a vízbe. Azt mondta a gazda, hogy nem tudom, hogy lesz csizma véve, de majd eladjuk a lovat, azt úgyis árulom. A ló meg nem kelt el. Jöttek visszafelé. Mikorra visszaértek a forráshoz, a halál megállt, és aszondta, hogy neki letelt a harminc esztendő. A gazdája térgyepüljön le, imádkozzon, mert elviszi, meghal. Az meg aszondta, hogy ne vigye, ő még fiatal, ne haljon még meg, még élni szeretne. A halál azt mondta, hogy: – Elviszlek, meg kell halnod! Meghalt az ember, elvitte a halál. Letelt a harminc esztendő, ment a Jóisten elejbe, aszt megmondta neki: – No, most már megérkeztél, hát oszt szót fogadol-e? Aszondja a halál neki: – Uram, Teremtőm, elviszek mindenkit, mindegy, ha kicsi, ha öreg, ha fiatal, akár-milyen, mindenkit hozok, akit parancsolsz, mert többet nem akarok száműzetésbe menni. (Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³²

Volt egy asszony, volt neki két kisbabája. S akkor a kisbaba szopott a csicseiből, szopták a kicsikék, s akkor a halált elküldte az Isten, hogy az asszonyt vágja el. S akkor a halál megsajnálta a gyermekeket, s akkor visszament, s azt mondta: – Nézd, atyám, én nem vágtam el az asszonyt, mert két kicsi babája van. – S akkor azt mondta neki a mennyei Atya: – Most menj le a tenger fenekire, ott van egy kő, s hozd fel azt a követ! – A halál a követ felvitte. Akkor azt mondja: – Ezt a követ törd fel! S a halál a követ eltörte. Abban volt egy kis hernyócska. Akkor azt mondta az Úristen: – Erre a kis hernyócskára es gondom van nekem, nemhogy azokra a gyermekekre ne lenne. S akkor a halál elment, s az asszonyt elvágta. (Kakasd, Tolna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])³³

JEGYZETEK

1 81 éves férfi; Zentai 1983, 21.

2 56 éves férfi; Virt 1987, 35.

3 59 éves nő; Csiszár 1967, 178.

4 58 éves nő; Salamon 1975, 69–71.

5 Férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1996.

6 Bukovinából betelepült, Déván (Hunyad megye, Románia) élt, kb. 64 éves férfi; Bosnyák 1977, 102.

7 73 éves nő; Virt 1987, 37.

8 70 éves nő; Virt 1987, 90.

9 62 éves nő; Csiszár 1967, 177.

- 10 Balassa 1963, 484.
- 11 Magyar 2001, 389.
- 12 69 éves nő; Igaz Mária gyűjtése, 1948.
- 13 73 éves férfi; Csiszár 1967, 176.
- 14 69 éves nő; Ferenczi Imre gyűjtése; EA 5860, 83.
- 15 Férfi; Hála 1984, 97.
- 16 Sajóvölgyi 1896, 176.
- 17 Balassa 1963, 485.
- 18 Magyar 2001, 390.
- 19 81 éves férfi; Zentai 1983, 21.
- 20 Magyar 2004, 347.
- 21 Bukovinából betelepült, kb. 75 éves férfi; Bosnyák 1977, 101–102.
- 22 Moldvából betelepült, kb. 75 éves férfi; Bosnyák 1977, 102.
- 23 Moldvából betelepült, kb. 52 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1962–1972; Bosnyák 1980, 220.
- 24 Nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, é. n.
- 25 Magyar 2001, 389.
- 26 Szoboszlai Istvánné gyűjtése; EA 2363, 50.
- 27 Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2860, 134.
- 28 Bosnyák 1984, 336.
- 29 Szűcs Ernő gyűjtése; EA 3407, 3.
- 30 Szoboszlai Istvánné gyűjtése; EA 2374, 53.
- 31 Bukovinából (Istensegítség, Szucsáva megye, Románia) betelepült, kb. 75 éves férfi; Bosnyák 1977, 102.
- 32 Gulyás 1976, 83.
- 33 Bukovinából betelepült, kb. 75-80 éves nő; Bosnyák, 102.

KÍSÉRTETFÉLÉK

A kísértetek változatos fajtáiról és alakváltozatairól, az emberek velük való találkozásairól szóló tudósítások a folklórgyűjtések 19. századi kezdete óta a mai napig igen domináns részét képezték a hagyományos közösségek elbeszéléskincsének. A történeteket a lélek halál utáni életébe, a halottakból lett jó- vagy rosszindulatú szellemekbe vetett hit táplálta és tartja életben sok helyen korunkban is; jellemző módon egyaránt léteztek keresztény és nem keresztény kísértetfajták, illetve ember–kísértet kapcsolatok.

A kísértet a meghaltak megnyugodni még nem tudó, vagy túlvilágra még el nem jutott szelleme, amely visszajár az élők közé egy e világ–másvilág közti átmeneti helyről vagy a keresztény purgatóriumból; egyes esetekben félig még élő holttestként kikel a sírjából. A befejezetlen sorsú, státus nélküli halottak: idő előtt, kereszteletlenül, temetetlenül meghaltak visszajárnak sorsukat kitölteni, életüket mintegy befejezni, vagy az életükben elmaradt átmeneti rítusokat (keresztelőt, temetést) megkapni, hogy elnyerhessék a halotti státust, illetve a túlvilágra jutás lehetőségét. Mások saját, vagy a közösség velük szemben elkövetett normaszegéséért vezekelnek (szabálytalanul meghaltak, öngyilkosok, nagy bűnösök, akiket nem temethettek megszentelt földbe), és mint státus nélküli halottak nem nyerhetik el végső túlvilági helyüket. Egyes fajtáik csoportosan, a halotti ünnepeken (például halottak napján vagy a karácsony és újév körüli, télközépi időszakban) térnek vissza közösségükbe. Az élőkkel mintegy csereviszonyban voltak a halottkultusz, halotti áldozatok különböző formái révén; voltak jóindulatú, közösségüket pártfogoló, valamint rosszindulatú, az embereket támadó démonokként megjelenő változataik.

A kísértetekkel való találkozások elbeszélései a természetfeletti világ démonikus erőitől való félelemnek és e félelem levezetésének a kifejeződései is lehetnek, máskor a kísértetek megváltásáról szólnak az átmeneti létből. A narratívumok szerves részét képezik az idevonatkozó általános európai elbeszéléskincsnek, és nagy részük ismert az egész magyar nyelvterületen.¹ Több helyi elterjedtségű kísértetfajtáról, témáról, szövegmotívumról is tudunk. Ilyen Erdély középső tájain a kincsrőz szellemként is ismert *fehérember*, a gyimesi, hárompataki² „kirekesztett halott”, a *rekegő*, vagy a szintén a keleti peremvidékeken ismert visszataszító, gusztustalan lények, amelynek határozott név nélkül gerjesztenek rettegést a velük találkozóknak (a külön kategóriába sorolt *tisztátalanok* rokonai).

Egyes kísértetfajták átmenetet jelentenek a *természeti szellemek*, *tündérek* felé, és sokszor kísértetként (is) definiálhatók az embereket támadó démonok, mint a *nora*, a *lidérc*, a *tisztátalanok*, vagy az éjszaka támadó démonikus *boszorkány*; a várak, épületek kísérteteinek rokoni szálai a *helyek szellemei* felé vezetnek.

A kísértethiedelmek és -narratívumok minden teljességre törekvő hiedelemgyűjtemény fontos részét képezik. Igen gazdag anyagból válogathattunk; de ebből is ki kell emelnünk gazdagságuk okán Magyar Zoltán új gyűjtéseit, és legkivált Takács György hárompataki szöveggyűjteményét. Kötetünk nem tartalmazza a személyesen ismert, egyéni, családi visszajáró halottak adatait,³ alábbi szövegeink csak a személytelen, egyéni arcukat elvesztett kísértetek általánosabb fogalmát világítják meg.

Többféle kapcsolattal rendelkező, egydimenziójú rendszerbe nehezen besorolható témáink közül első csoportunkban mutatjuk be a kísértetek alakváltozatait. Ezek közül legjellegzetesebb a láthatatlan és a tüzes, fényes megjelenés, a fehér és fekete szín, a zörgő, csörömpölő

hangok, valamint az állatalakok változatos sora. Az elbeszélések gyakran éjszakai „találkozásokról”, álom- vagy látomásélményekről szóló beszámolók, amelyek a természetfelettitől való rettegést fejezik ki. Ezután a kísértetek aktivizálódásának jellegzetes időpontjait és helyeit illusztráló szövegek következnek.

A második csoportunkban bemutatott, átmeneti térségekben bolyongó, vezeklő, bűnös halottak közül korunkban is eleven a „hibásan” földet mérő mérnökök kísértetalakja és az álomelbeszélésekben is manifesztálódó magzatgyilkos anya. Az önhibájukon kívül köztes lényként tengődő halottak közt a mai napig élnek a harctéren meghalt katonák kísérteteinek elbeszélései. Utóbbi kísértetek legfontosabb csoportját a keresztleetlen csecsemőlelkek jelentik, akik az őket átmeneti létükből kiváltó keresztelésért sírnak az élőknek.

A vezeklő lelkek jellegzetes keresztény változatai a miséző, búcsút járó kísértetek. Gyakoriak az álom- vagy látomásélményként elmondott narratívumok, amelyek egyben az élők halálát megjósoló hiedelmek szerepét is betölthetik.

Az utolsóként közölt, embereket megtámadó kísértet adatai a természetfelettitől való félelem legjellegzetesebb manifesztálódásai, egyben a legelterjedtebb kísértetelbeszélések a magyar nyelvterületen (és egész Európában).

EMBEREKNEK VÁRATLANUL MEGJELENŐ, KÍSÉRŐ, RETTEGÉST KELTŐ KÍSÉRTET

Fehérség, feketeség

Én megyek, ereszkedünk le azon a kis partocskán, hogy gyüvünk. Na, mikor a gesztenyefát elhattuk, na, kérem szépen, onnadjfelü az a kis pince vót, innejdfeleü meg ez a hosszu pince. Na, ott látom az út közepibe, látok egy akkora fejärséget, mint egy közönséges szita. Mer a nagy szita, van ekkora is, mind ez a szék. De közönséges szita. Nekünk van ollan kicsi szitánk, ollan közönséges szitánk. Ott van egy fehérség. De má nekem félelmet adott az a fehérség. Mondom az uramnak: – Te, apja! Nézd! – mondom. Látod, olyan... – mondom –, a pince háta mögött, ippen az út közepibe – mondom –, a két pince között – mondom –, egy kicsit lejebb, az meg föllebb. Mondom: – Nézd, a hosszú pince sarkáná – mondom –, sar-ka iránt, az út közepibe, ott van egy fehérség. – Csak gyere – aszondja –, ne jár-nyon a szád – aszondja –, ennyi sokat – aszondja. – Én nem látom. – Te, öreg! Te nem látod? Én meg látom. – Hát bizo én szorongattam az én uramnak a kargyát magamho. – Jaj, te – mondom –, én nagyon félek! Mi az a fehérség? – Hát, lehet – aszondja –, hogy valami, valakinek a macskája. Odaérünk, talán olyan messze, mind a kályha. Ugye, kályha ott az a zöd? Mer ezze szememme látom, hogy zöd. Odaérünk, akkor kezdett így gurunyi. Szépen gurul előttünk. Mondom: – Nézd, milyen szépen gurul! Ez nem macska – mondom –, olyan szita alak. – Én nem látom. De én csak szorongattam az uramat. Így megkarótam, így csak szorongatom én magamho az uramnak a kargyát. – Én nem látom. – Hát nézd! Háromlépésnyire. – De az olyan lassan gurult, hogy háromlépésnyire vót tölünk. Hogy egészen nem értük e, de én nem is akartam elérnyi, mer én az uramat...

Félt.

...fogtam vissza. Ő nem látta. Na, én aztá, mikor, ez csak lassan gurut, ippen, mind a szita. Mind a szita. Szépen gurut. Mikor odaértünk, má elhagytuk a pincét, odaértünk, ahol, ugye, az a öreg horgos ara megy, a másik vége meg a temető felé, egyik meg hát gyün ere, ere mifelénk.

Igen.

Ere mifelénk. Hogy oda akarunk éryni, akkor nem azon gyütt, előttünk az uton, hanem ugy mindjá attu az almafátu, mindjá ara tartott. Be abba az öreg horhosba,^a és tudja, hogy micsoda pattanyás vót ott? Mintha lovak futottak vóna. Ugy tördete azt a..., azt a..., azt a ágokat, ami, ami hát benn vót abba a horhosba. Mondom: – Hallod, öregem, a ropogást? Aszmondja: – Ezt hallom. Én mondom: – Azt a fehérséget nem láttad? Aszmondja: – Azt nem. Hát látja, ez meg énrajtam történt. (Szentmihályhegy, Somogy megye)⁴

Túlfelől, román részen van egy ház. Ott lakott egy ember. Czövek Miklósnak hiták. Czövekek-féle románcsügesi ember vót, onnat származott vót fel ide. Ide megnősült, s itt vótak. Éjjel jöttek, el vótak Gáborval vasaltatni Kostelekbe, s akkor egyik a mást megvárták, hát éjjel vót, késő vót, aszmondja, körülbelől olyan 11, fél 12 lehetett az óra. S jöttek haza, s Gábornál puska vót. S amikor jöttek, hogy kiértek oda a Finánc-kutnál, hát lássák, hogy egy olyan nagy fekete, mind egy medve, ugy az uton keresztül van egészen. Gábor aszmondta, ő nem látott egyebet, hanem egy fekete valami vót, ilyen hosszú vót, s ugy látta, hogy halad a patak felé keresztül az uton, előttik. S akkor ő bétőtötte a puskát, aszmondta: – Lövök hézza! S akkor a másik megfogta: – Jaj, nehogy hézzalójj! Há ki tudja, ő hogy látta. – Nehogy hézzalójj! De ő ugy megijedett, hogy aszmondta Gábor, hogy ugy könyörgött, hogy: – Gyere velem fel, Gábor! Gyere, ott menjünk túlfelől fel! S aszmondja: – Há Miklós bá, mé menjek ott? – Há én kiabálok, hogy hol van, s én mejek az uton, s maga es ott hazaér. S ő kiájtotta es feszt,^b hogy: – Hol van, Miklós? Ér-e haza, Miklós? S aszondta, hogy nem tudja, hogy mit látott lesz, me ő sose tudta megkérdezni, hogy milyen formába, mit látott, hogy az ugy megijedett, hogy osztán ugy lebetegedett, többet felkelni nem tudott. S ugy beléhalt abba. Hogy ő milyen formába látta? Me aszmondta, hogy megfogta a kezit, hogy: – Jaj, nehogy odalójj! De aszmondta Gábor, hogy ő nem látott egyebet, mind egy jó setét árnyék, egy ulyant. Látta, hogy így halad keresztül előttik, de ő nem látott egyebet. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁵

Fehérember

Még édesanyám látta is! Azt mondja, hogy lány korában kimentek ide a hegyre, ott vót borsó vetve. Mentek a lányok vasárnap délután, hogy szedjenek borsót. Lopták, mert nem az övék vót. Ki tudja, kié vót, milyen gazdag emberé. Mentek a lányok, azt mondja édesanyám: – Elmentünk, fiam, ki a hegyre, s néztünk széj-

^a (vízmosta) mélyútba

^b váltig

jel, nem láttunk senkit, bementünk a borsóba, hogy na, szedjük egy zsebkendő borsót. Mikor legjavában szedték, akkor néztek fel, hogy nem jű-e az ember, aki a borsó, akkor látták jó messze, hogy jű a fehérember. Hajókázik. De hát édesanyám mindig mondta: – Olyan nagy vót, hogy ű olyan magosat sose illetibe nem látott! De tiszta fehér vót! Csak mintha egy nagy fa, oly lett vóna, s hajókázott eleikbe. Akkor űk megijedtek, elvisították magukat, drága, s akkor szaladtak a hegytetőn. Mikor a hegytetőn vótak, addig sose néztek vissza. Mikor megálltak, s visszanéztek, nem láttak űk már semmiféle fehérembert. De már nem vót kedvek többet visszamenni. (Magyarvalkó, Kolozs megye, Románia)⁶

Hát úgy emlegették, hogy olyan vót, hogy négy méter magos, tiszta fehér ember, fehér... Há itt Köves-hegyen vót egy vackorfa, ott minden esztendőbe meg lehetett látni a fehérembert. De az nem bántott senkit, az a fehérember. Az is kísértetféle, mert négy méter magossan vót. Tiszta fehér vót, minden. Vót itt egy, szomszédba, most meghótt az apja, a fia él, kihajtotta a bivalyt, s esett az eső, s lekuporodott oda, hogy ne ázzon. S egyszer eleibe állott ez a kísértet. Fehérember, nagy szakállas. S azt mondta: – Vistába még kő kövön se fog maradni! Azt magyarázta neki. Megijedt az ember, s eljött haza. Mondta, hogy ki állott elejibe. Azt mondta, hogy eljön az idő, hogy Vistába kő kövön nem marad. Még idáig nem tótt be. (Magyarvista, Kolozs megye, Románia)⁷

1908–1910-es években Golyó Gyurka ment haza a fonóházból. Amikor érkezett a templom közelébe, látott egy nagy fehérembert jőni le a temetőn. Gyurka ment a templom kerítésén kívül, a fehérember bejül. Amikor Gyurka megállt, az is megállt, amikor ő elindult, az is elindult. Tél volt, Gyurkának fázott mindene, de a vére tán meg is volt fagyva, s a nagy félelem közepette nem tudott menni sohova, megállt egy helyre: nézte, mindaddig nézte a fehérembert, míg egyszer eltűnt előle. (Mákófalva, Kolozs megye, Románia)⁸

Fények: *lámpás, gyertyás, tüzesember, permonyik*

Apám mesélte, hogy ő is szömélesen látott egy tüzesembert. Amint a rétön gyűtt, valami világosságot látott, mindig gyűtt feléje. Aszondja, kicsit be volt piázva, nála volt egy pintes üveg, hozzá akarta dobni. Akkor, amint hozzá akarta vágni, a kezével, legalább egy kilométer távolságra elvágódott tőle a sárga fény. Amikor beért, hazaért, mondta nekik: – Na, most gyűjjetök ki, ha tüzesembört akartok látni. És ez a lámpa erre-arra látszott, amerre a levegő hordta. Ez, kérem, eddig tartott. (Darány, Somogy megye)⁹

Öcsémék elmentek egyszer krumplit lopni. Nagy láng csapott fel a földből, éppen nem messze tőlük. űk tüzesembernek hitték, el is szaladtak. Másnap elmentem megnézni, ahol mondták. A föld egytenyérfnyi szélesen meg jó hosszan meg volt repedve, és egy helyen égett fadarabok meg pernye volt benne. Persze, nem tüzesember volt az, amit láttak, hanem gázkitörés. Tüzesember nem volt soha, csak

kitalálták. Nem tudták, hogy mit látnak, nem merték megnézni, és ráfogták. (Mátraderecske, Heves megye)¹⁰

Permonyikok járnak így adventben, este, olyan kis emberkék, lámpácskával járnak, 5-6 éve is láttunk ilyeneket. Egy ember mesélte, hogy a permanyikok öt meghurcolták, reggel hatkor került haza, addig csak járni kellett mindig sárga vízbe. A bátyám a gyárba járt régebben. Egyszer késő éjszaka jött haza, s kiabál a bátyám, messziről – én jólézi születésű vagyok –, Cserencsénybe vagyok. A partak mellett volt egy gödör, amit mosáshoz ástak. Ott látott egy libát, de az eltűnt. A bátyám mondta, hogy neki csak menni kellett, mindig a víz után. A permonyik vezette. Ha a kakasok megszólaltak, akkor már nincs hatalmuk. Ezek olyan kísértetek, de csak ilyenkor, decemberbe járnak. (Rozsnyórudna, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹¹

Nagyapám azt mondta, hogy egyszer elmentek birkáér, aztán azt mondta nekik Gorgyán bácsi, hogy vihetnek hármat is. És mán két bárányt hazahoztak, mentek a harmadikér, és egy ház jött eléjük. Abba égett egy gyertya, s mindég közeledett feléjük. Ahogy ők mentek, mindég közeledett feléjük. Nagyapámék ekkor megijedtek, és jöttek visszafele. Mikor nagyapámék már elértek a hídhöz, akkor eltűnt ez a ház, és nagyot kacagott. (Kesznyéten, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹²

Az uram mesélte, 20 éves lehetett. A szőlőbe dolgoztak. Ballag hazafelé, mikor kiér az országútra, látja, hogy egy öreg sánta ember jön vele szembe. Elkerülte. – Hová megy, fiatalember? – Megyek Szeremlére. – Álljon meg egy kicsit! Az én uram megállott. Az öregember kezdi mondani: – Idehallgasson! Az Úr Jézus leverte a sá-torkaróját. Mink is alatta vagyunk. Majd amikor leér a hidrul, fog majd látni egy nagy valamit, de ne ijedjen meg. – Honnan jön, öregöm? – Csáborrúl. Kilencen indultunk, én jövök Máriagyűd felé. Kilenc sing mélyen lesüllyed a föld. Elköszöntenek egymástól. Ahogy legyün a hidrul, amint néz bal kézről, lássa, hogy a mélységbe rettenetes fényesség van, de gyün a fényesség, de gyün. Eszibe jutott, hogy neki ezer Miatyánkot kell elmondania. De csak azt mondta: – Jaj, Istenem, jaj, Istenem! Mint egy véka, akkora volt a fényesség. Megállt, és csak nézte. Amint curukkolt,^a úgy hanyatt vágódott. Mire észhez tért, nem volt semmi. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)¹³

Mint gyerek, kanászbojtárokodtam, kint vótunk a határba egy pajtába. Földi Pali bácsi volt velünk. – Majd én megmutatom nektek, milyen az a lámpás! Éccaka felköltött bennünket: – Na, itt a lámpás. Ahogy fölkelünk, a pajta tetején is gerincen mentünk. Mikor a pajtán végigért, eltűnt. – Na, gyerekek, figyeljük, hun tűnik fel újra! Kis idő múlva ott tűnt fel a kutágason. A kútgémen végigszaladt, leszaladt a kútba. Majd a határon tűnt fel. Ment az abonyi határ felé. (Farmos, Pest megye)¹⁴

^a hátrált

Itt vót egy uraság, Julenák Béla. Ottan mondták, hogy íccaka egy lámpás jár. Unokatestvérem vót, olyan idős vót, mint én, muzsikásnak tanult. Kürtre^a járt, ottan tanult. Oszt mindig itt hált nálunk, mikor későn jött este. Egyszer elment, oszt mikor a gátra fölért, hát egy lámpás ment utána. Ű megvárja, azt mondja, majd avval elballagnak. De ha Ű megállt, az is megállt. Ha Ű megindult, az is megindult. Mintha kis lábai lettek volna, úgy ment utána. Láta azt a kis lábait, hogy mozgottak. Olyan magasságba volt, mintha a kezibe lett volna valakinek a lámpa, de embert nem látott. Ott, a Hót-Tisza-szélen, Nagyréven volt egy cimborája, az a tanya volt legközelebb, oda ment be, felköltötte a cimboráját. Az is kiment vele, ott állt a lámpa. Nem mozdult. Ott álltak reggelig, de reggelre eltűnt onnan. Aztán ez a fiú beteg lett, egy évre rá meghalt, addig mindig betegeskedett. Csak megijedt ő akkor, pedig azt mondta, hogy nem fél. Egy évre rá meghalt, aztán a sírját mindennap felkaparta valaki. Aztán az anyja őriztette, de akkor már nem jött oda senki. (Tiszainoka, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁵

Vót nekem egy sógorom, s az egyszer azt mondja nekem, hogy: – Voltak azelőtt szellemek, Tera. Voltak szellemek ezelőtt – sógorom azt mondja –, igen, egyszer, tudod-e, erdőbe mentem, tél volt – s azt mondja –, és megkéstem erőst, mert a szánom felfordult, s egyedül voltam, megkéstem erőst, sokat káromkodtam. Szóval, ahogy felszereltem, valami fát visszaszereltem a szánra, s jöttem elé, hát a lovak nem bírják mégsem, mert azalatt egy nagy hó lett, s nem tudtak jőni. Kezdem káromkodni. Egyszer csak látom, hogy a fa végén egy gyertya ég. Te jó ég, hát én nem láttam mostanig, hát a gyertya hogy került oda. Azt mondja: – Na, menyek én hátra, s megnézem, hogy e miféle. Menyek, s hát sehol semmi sincs. Pedig olyan tisztán láttam, tudod-e – azt mondja –, a gyertyát, megyek, hátul sincsen, aj, Istenem, a gyermekek megkerültek, megkerültek, s a gyertya azért gyúlt meg, hogy örvendjek, hogy többet ne káromkodjak. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)¹⁶

Annyit láttam, mikor gyermek voltam, inas voltam, apám mindig beszélte, hogy gyertyákat látott. Hát kimegyek egy este egy vödör vízért a mesteremnek, olyan 9 óra tájba. Hát az apámék kertjik végénél hát egyszer látom, hogy egy világ pislog, mint ahogy a fáklyavilág, fellobban, s lealszik, még fellobban, s lealszik; mi lehet ez? Bemenek, mondom a mesteremnek, hogy: – Nézze, Jákob bácsi, mit láttam! – Azt mondja: – Mit? – Mondom: – Ne, gyertyák vannak! Kijön, nézi, az ablak arrafelé volt. – Hát – azt mondja –, meglátod, hogy majd ezek eszeverekednek. Egyszer eszejött a két világ, a gyertyavilágok, egymásra ugráltak, akkorát felszöktek, két-három métert es egymás hátára, s egy darabig viaskodtak, egyszer csak kétfelé váltak, egyik lefelé, másik felfelé ment, s aztán vége lett a verekedésüknek. (Závod, Tólna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹⁷

^a Tizsakürt (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

Láthatatlan kísérő

Édesapám is mondta, hogy ment a malomba, nem vót itt nálunk malom. Ment Mikefalvára, lovon ment a malomba éjjel, s mikor kiment a faluból, csak valaki ment a szekér után, csotlik-botlik, a kerék mindjár összeomlik. Mind ment hátul, ő olyan legén vót, fiatal legén vót, aszondja, úgy félt, nem látott senkit. Csak hal-lotta ezt a hangot. Csotlik-botlik, a kerék mind összeomlik. Addig ment utána, míg kezdett virradni. Mikor kezdett virradni, akkor elhallgatott. Aszondják, hogy azoknak csak éjjel van hatalmuk, nappal nem foglal koznak. (Harangláb, Maros megye, Románia)¹⁸

Hangok

Úgy déli 12 óra vót, sose felejttem e, főzni kízűtem. Azt mondja az uram: – Majd én segíték krumplit pucóni. Én gyúrtam be a tészát. Hát egyszé csak, a konyhánk előtt téglás volt, egy rettenetes nagy recsegés, ropogás, zuhogás, mintha egy nagy törékeny tárgyat odavágtak vóna. Azt mondja az uram: – Mi vót ez? Mondom: – Hát most eredj, nézd meg. Nem akartam elhinni, hogy engem hogy megijesz-tett az a csapkodás. – Nézd meg, mi vót. Kimén, nem talál semmit. Minden úgy volt, ahogy köllött neki lenni. – Nem tudom, mi vót – azt mondja – ez a retten-tes nagy ropogás meg recsegés. De mintha csak egy nagy darab törékeny edényt odacsaptak volna. Mondom én: – Ugye, te nem hiszed, de biztosan az öregek nem nyugszanak, hazagyűnnek ijesztgetni minket. (Csantavér, Észak-bácskai körzet, Szerbia)¹⁹

Amikó az anyám még kislány vót, a zákányi iskolában itten – most is megvan – valami Vörös tanító tanított abban. Öreglegény vót. Aztán valami szellemjárás vót ottan. Aztán vót neki valami..., cselédlánynak mondható-e, vagy mi... Szó-val az maradt ottan. A tanító meg ement a tengerpartra nyaralni. Aztán ez meg egyedül vót abban a nagy iskolában. Én nem tudom, hogy át^a ott a kamra, de a konyhábú lehetett menni a padlásra meg a spájzba, meg... én nem tudom, csak azt hallottam mindig azelőtt, hogy zörögtek a konyhában, dobogtak, meg mit tu-dom én (nekem is úgy mutatták meg). De ez biztos, hogy igaz. Ilyen velem is megtörtént, sajnos. Nem kívánom senkinek sem. Aztán ez meg akkor is dobban-tott, aztán hallja, hogy zörög a lépcső, ő meg lefeküdt az ágyban. Ez a cselédlány. (Zákányszék, Csongrád megye)²⁰

Egyszer meg mentem Péderbe, már régen vót, hát ott van a híd, mentem éccaka. Lehetett 12 óra, sulykáltak, mostak, öblítgettek a Bódva viziben. Megálltam a hí-don, nem láttam semmit, odaálltam a híd karjához. Mikor elmentem, megint sulykoltak, megint asszonyok verték így a ruhát, pocskoltak a vízben... – Az anyád kutya Úristenit – mondom –, ez már megint kísér engem! Már megint bi-tang! Káromkodtam. Az elkezdett röhögni. – Nyehehehej! – mint a ló, nyerített.

^a állt

– Az anyád picsáját nyerítel! Eljövök a kanyarbúl – így kimegy a kanyar –, három olyan kutya előttem vót, meg egy pirossapkás. Fegyver nálam, minden, leugrottam. – Ki vagy te? Eltűnt. Felugrok a biciklire: megint ott vót. Ez egy óra hosszán keresztül így kísért engem. Egy óra hosszán keresztül így kísért engem. De meg nem ijedtem. Mentem, sört vittem, innivalót. Mondom: – Pista, én máma nem megyek vissza haza, mer itt megkísértek engem! (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)²¹

Hallottam, egy barátom vót, hát vót juhok. És egy éjjel, ahogy legeltetett, hát vót egy körtefa alatt egy öreg bácsi, pipázott. Hát nem vót gyufája a pásztorembernek, és elment oda, hogy gyújtsa meg a pipátúl a cigaretát. Hát mikor osztán odaírt, a pipába akarta bedugni a cigaretáját, eltűnt az öreg bácsi. Csak, aszondja, olyan csörömpölést hallott, mintha láncokat vertek vón össze. Úgy megijedt ű is, hogy mi vót, azt nem tudta ű se megmondani. Tüzes nyavalya vagy mi, de így történt. (Zsibó, Szilágy megye, Románia)²²

Mozgó, ugráló tárgyak

Még gyermek voltam. Barátnők voltunk ezzel a Kardos Piroskával. Osztán az öreg Majorosné – ez a Nagy Miklósné, az a bótos, annak az unokája – még akkor kicsi vót, oszt azt mondta ez a Majorosné, aszondja, hogy maradjunk itt a gyerekekkel, míg elmegy a kútra. Hát mink bementünk, mint gyermekek, osztán mikor elment az öregasszony, a seprű a sarokbul fel az asztal tetejire, onnan meg vissza. Hát mi kűvé dermedtünk. Nem mertünk mi mozdulni se, se kimenni a házbul. Csak vártuk, hogy míg visszajön az öregasszony. Míg az öregasszony vissza nem jött, az mindig úgy pattogott, olyat sose láttam. Na, oszt mikor hazajött, akkor elállt a seprű, mi meg azt se tudtuk, hogy hogy menjünk onnan el. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)²³

Különleges, torz emberalakok

Anyám éjfélkor ment messze. Ahogy ment Teleki kántorék előtt, nagy kopaj^a ment utána. Ahogy megáll, néz visszafelé, az is megáll. Háromszor, négyszer is megtörtént. Aztán egyszer megunt, azt mondta neki: – Az apád erre-arra, ha még tovább jössz utánam, levágom a fejedet. Aztán megnézi jobban, hát egy fejetlen barát jött utána. Itt volt egy régi plébánia, onnan jött ki az a fejetlen barát. (Nemesvita, Veszprém megye)²⁴

Legénykoromban jöttem Lapujtó^b felől, éjfél vagy 1 óra körül lehetett, hát ott áll egy nagy, rézgombos fekete köpenyeg, de feji nem volt az embernek. Meg-

^a kopogás

^b Karancslapujtó (Nógrád megye)

fásodtam^a egy kicsit, hogy feji nem volt, de azért ráköszöntem: – Adjon Isten jó estét! Hát az is elkísért, jött utánam, de annak se koppanása, se zukkanása^b nem volt. A dombon megálltam, ő is megállt, ott néztünk farkasszemet. De aztán egyszer úgy eltűnt, mint a gyertyavilág, nyoma se maradt. De az az ijedtet osztán rám adta úgy, hogy az istállóba, mikor megvirradt rám, mikor édesapám bejött, azt mondja: – Mi van, részeg vagy, mi van veled? De az a félszét úgy rám eresztette, hogy még édesapámat se ismertem meg. Elmondtam aztán neki, hogy mi volt, hol jártam. Aztán azt mondta édesapám, hogy: – Arra figyelmeztetlek, hogy éjfélközön arra ne nagyon járkálj, mert ott sok rossz nyomok vannak. (Karancskeszi, Nógrád megye)²⁵

Állítólag apósommal történt meg... Szoktak mulatni, mint Hegyalján,^c egyik utcából a másikba mentek borozgatni, aztán későn mentek haza. És amint egy útke-resztesződésnél ment keresztül, és amint ott áthaladt, egyszer látta, hogy jön vele szembe egy alak. Mikor egymás mellé értek, látta, hogy nő volt, de úgy nézett ki, mintha arca nem lett vóna. Akkor eszébe jutott neki, hogy beszélgettek már arról, hogy azon az uton egy nőalak szokott végigmenni, és olyan félelmet bocsát arra, akivel találkozik, hogy alig tud hazatalálni. Így ez az apósommal is megtörtént, hogy mikor hazafele összetalálkozott ezzel a nővel, hogy mikor már a kapun ment be, az összes hajszála az égnek állt, és olyan félelem vette elő, hogy már nem tudta, hogy a konyhába hogyan megy be. (Tárcsi, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁶

Szalamás-szádába,^d úgy hiják, hogy Pulika Bandi, az nem mer otthon háni,^e érti-e? Azért, aszondja, met hallja, mikor a kapu megnyílik, feljön a tótésre, bejön a házba, s olyan csúf, fekete alakba áll, s kacag vele szembe, s morog, mintha mondana valamit, s nem tudja, hogy mi. S ő minél jobban fél, annál közelebb megy. S azért nem mer a házába lakni. S én ezt meg akartam kísérelni, szentelt dologval, de sohase került alkalom, s elvégre én is félek, megvallom őszintén. Az ilyenekkel ne próbálkozzék senki, aki fél. Ez a százszázalékos valóság, mer kétségbeesik. Most osztán odale, Bandi-pataka-szádába, egy rokonomnál megint, az személyesen lássa, hogy eljő szépen az ágya bütüjéhez^f egy férfi s egy nő, mutogassák a fogik neki, az asszonnak, ha szintén másodmagával van, akkor is. A másik illető úgy elalszik, hogy akárhogy költse, felkelni az illető nem kel fel. Legyen férfi vagy fehérnép, vagy leány vagy bármi, nem tudja felkelteni az alatt az idő alatt, amig alszik. Ugy, hogy ő csak egyedül lássa, s esik kétségbe. Az sem mer otthon hálni. S én annak megmondtam, hogy mit csináljon. S elvégre én elmenyek, s egy próbát teszek. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)²⁷

^a megdermedtem

^b zökkenése

^c Tokaj-Hegyalja

^d Szalamás-patak torkolatánál

^e hálni

^f végéhez

El voltunk a búcsúba a másik faluba, és hajnalban mentünk haza. S mikor elhagyjuk a templomot a második háznál, hát a kert^a tetején ül egy asszony, de jó magas volt a kert, akkora fekete asszony, a lábai leértek a földre. A lovak annyira megijedtek, hogy csak a túlsó ház kertjének nekimenjenek. S akkor másnap én oda mentem, és kérdeztem, hogy idehaza voltak-e. Azt mondták: nem voltak, mert el voltak a búcsúban, s aki a háznál kellett volna idehaza legyen, az meg a testvérinél volt, ott voltak aprább gyerekek is, akikre kellett vigyázni. Hát kérdezte, hogy: – Miért? Hát megmondtam, hogy: – Hajnalban itt maguknál a kerten mekkora hatalmas asszony ült, hogy az lehet, még háromméteres es volt, ha a kerttől felfele es olyan nagy volt, meg a lába es lelógott a földig. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁸

Csúnya, visszataszító alak

Itt egy sógorasszonyom lóvész... oda való volt, s azt mondja, hogy künn őrzött borjúkat, marhákat, nem tudom, mit es őrzött, s azt mondja, há hall valami lipcs-lapcsot, sáros volt az ösveny, ment lüttöre^b bé, s figyel, azt mondja, onné, a bokor mellől, hogy mit es lát, s hát azt mondja, men a gonosz, a gamatyság,^c a kezei le vótak eresztve, s a szája kitátva, s olyan sietősen ment lüttöre^d le, azt mondja, olyan csunya vót, s szőrös vót, mint a medve, azt mondja, sugár magos, sovány, s valamerre ügyekezett, hogy ment a gamatyság. (Kostelek, Bákó megye, Románia)²⁹

Állatalakok

Jövök haza Hegykőről. A Fertő felől nagy szél kerekedett, és ott termett mellett két nagy kutya. Be akartam menni a szőlőbe karóért, de nem tudtam lemenni a kerékcsapásból. Jött megint egy szél, a kutyák segget mutattak, és eltűntek. Akkor bementem a szőlőbe karóért, de akkor már nem voltak ott. (Fertőhomok, Győr-Moson-Sopron megye)³⁰

Mamámnak az édesapja juhász volt, az anyám meg lehetett 9-10 éves kislány. Vacsorát vitt az édasapjának az egyik tanyáról a másikra. Úgy egy kilométer távolság lehetett köztük. Elmaradt az éjszakára a szalmakazlon csúszókázni. Az olyan vót, hogy a gyerekek az asztagról lecsúsztak. Már éjfél is elmúlt, holdvilágos éjszaka volt, mikor hazament. Az utca kereszteződésénél odacsatlakozott hozzá egy nyúl, és kísérte, de olyan közel ment hozzá, hogy mindig meg akarta fogni, de nem tudta. Egyszer csak hátranéz, hát már hatan vannak. Meg akarta fogni, de nem sikerült. A nagy fogásba nagyon kimerült, mire a házhoz ért, elmaradtak

^a kerítés

^b lejtőre

^c csúnya gusztustalanság

^d lejtőre

a nyulak, és elkezdtek valósággal tapsolni, úgy megijedt, hogy elesett. Úgy vitte a mostohaanyja a házba. Többet nem mert estig maradni. (Kenézlő, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³¹

No még aztán ez '24-be volt, ez nagyon jut eszembe. A szentgyörgyi^a kőút mellett kaszálgattak szénát az én családjaim az árokba. És kimentünk gyűjteni korán reggel, de kocsit kért az én uram, hogy egyszerre hazajöjjen a mi részünk. De anynyira késő lett ránk, hogy úgy fél 12 körül értünk a malom elejbe. A kocsisok voltak odafel a kocsin, akik hajtották a lovat. Mink meg, a villások, gyűttünk gyalog. Az én férjem gyött elő, az első kocsisal. Van ott egy fészület, annak az irányába, a mi lovunk elkezdett horkolni, megállt, nem ment a teremőnek sohova. Akkor az én férjem szólt, hogy: – Gyere, hé – azt mondja –, előre, nem tudom, mi van, nem megy a ló semerre. Az üdő csillagos idő volt, nem volt nagyon sötét. Hát mikor én előrementem, akkor meghempergett ottan egy olyan, mint egy pulikutyta, kifelé. Tudja-e, hogy még most is remegek, aminő izgatottak lettünk akkor... (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³²

A bátyámmal törtínt, de hát úgy igaz. Nagyon hegyes leginy vót, jól ismertík. Mályvát dugott a kalapjáho, úgy járt a lányokho. Mán én nem tudom, mékhe járt, hát ment, mint a többi legény. Ősszel vót ez, jött hazafele a lánytul. Még kislyány vótam, de világosan emlékszem rá, hogy beszólt apámnak a házba: – Apám! Apám! Tessík csak kijönni! Mi van? – kérdezte apám, de mán én is felültem az ágyba. – Ott a kapu tetején egy macska, üssük le, mer minden este kísér engem! – Fogott apám egy botot, odamentek leütni, de a macska eltűnt. Akkor apám lefeküdt, Lajos is bement az ólba. Akkor megín kiáltott a bátyám, a Lajos: – Apám! Megínt ítt van a macska! Megínt odamentek vasvillával, oszt ütöttík vóna, de nem írte a villa. Csak a nagy csattogás vót, de mán a macska nem vót sehun. Odatettík keresztbe a két villát, odatámasztották, azután nem jött vissza a macska. Világos iccaka vót, lehetett látni, hogy a macska eltűnt a levegőbe. Lajos azt is mondta, hogy mán vagy tízszer azelőtt mindig hazakísírte a macska. (Hajdúbagos, Hajdú-Bihar megye)³³

Még csak 13 éves voltam, mikor őszi időben tizenhárom darab jószágot hajtottunk a nyiregyházi nagyvásárra. Bujtól egy tinó visszaszaladt. Utolért egy szekér, megfogtuk a tinót, és hozzákötöttük a szekérhez. A buji hídon mentünk keresztül, mikor a toronyban elütötte az óra a tizenkettőt. Az úton egy kutya jött mellettem. Ha ránéztem, lemaradt, ha másfelé néztem, előreszaladt. Még a setétben is láttam, hogy milyen furcsa nézése van annak a kutyának. Egy kerestűtnál hirtelen eltűnt a kutya, és én is siettem a többiek után. A Görbeház nevű kocsmánál értem utól őket. Ott rám jött a félelem és a reszketés. Esméletlen lettem, úgy tetek fel a szekérre. Sok idő múlva kezdtem eszmélni. Pálinkát adtak, és úgy lettem jobban, de azt a kutyát még most is látom néha. (Paszab, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁴

^a Jászsalszentgyörgy (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

Kártyáztunk éjfélig, menegetünk haza, hát amint menek haza, egy nagy sertés, egy nagy lánc volt a nyakára kötve, az a lánc kövekkel meg volt rakva, hát vitte, zergette a láncot. Nálunk sertések nem voltak Bukovinában, a magyar községekben nem voltak sertések. – Ej – mondom –, megfogom ezt a sertést! Hajlottam le a lánc után, továbbszökött a sertés avval a láncval, húzta maga után. Akkor mentem utána, hogy fogjam meg, ragadjam meg. Hát nem tudtam. Egyszer egy olyan sűrű drótkert^a volt, nekivágódott az a disznyó, s hát zergett a lánc keresztül azon a dróton. Menyek én oda, fogjam meg azt a láncot, hogy fogjam meg azt a sertést. Hát nincsen semmi lik, a nagy sertés azon a sűrű dróton átszaladott. (Izmény, Tolna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])³⁵

Anyám mostohaapja beszélte, hogy vele történt legény korában. Volt neki két lova, s őszvel elment a lovakkal lóhálóba.^b Elvitték ki a mezőre, s legeltették a lovakat, elengedték ott a sarjában. Hát ő úgy elengedte, lehúzódott egy boglya tövébe, és elaludt. Ott volt közel a Szucsáva vize. Mikor felebredt, hát nem látja a lovakat. Járkál erre-arra a sötétben, egyet megtalált. Fogja azt az egyet, felül a háttára, hogy megkeresse a másikat. A vízen túl hallatszik, hogy valami ropogtatás van, gondolta magában, hogy biztosan általmat a vízen. Béhajt a vízbe, nézi, hát csakes azon a parton van, ahonnan elindult. Így hétszer ment keresztül a vízen, s mind a hétszer az innenső parton lett. Erre eszébe jutott, hogy őt most megkísértették. Nyúl a lónak a fejéhez, s hát nincsen a lónak feje. Ekkor még jobban megborzadt. Leugrik a lóról, s keresztet vet magára. Ahogy keresztet vetett, a fejetlen ló eltűnt, s tőle néhány lépésre ott legelt mind a két lova. Ezt ő saját szájával beszélte el. (Halásztelek, Pest megye [Istensegits, Szucsáva megye, Románia])³⁶

Az én édesanyámnak az apját es megkísértették kecske képibe. Ment haza a korcsmából, s egy fehér kecske eleibe állott, szembeállott két lábra, és simogatta az arcáit a két lábával. S megijedett úgy, hogy alig bírt hazamenni, többet nem késett el. (Sásd, Baranya megye [Somoska, Bákó megye, Románia])³⁷

Kísértetkocsi, kerék

Sőt többet mondok! '16-ba – úgy híják, hogy Petróczy János, itt a szőlők alatt – ott vótam náluk gulyás. No mosténg, az öreg János bátya aszondja nekem, hogy: – Gyerek! Akarsz-e látnyi valamit? – Dehogynem akarok, hát – mondtam. – Ha maguk lássák – mondom –, én is hagy lássam valamit. No, kérem, hódította vót. Kiálltunk a kapuba. De még nem vót setét. Olyan jó szürkület vót. Hintón gyött onnan a szőlők alól. A lónak a patkóljanak a..., ahogy ment a köves úton, ezt rendszeren lehetett hallanyi. De lovat a hintóba nem láttuk. A..., mán a hintó előtt. A hintót teljes egészibe láttuk, de se benne ülőt nem láttunk, se a lovat nem láttuk. Csak hogy..., ahogy verte el a lábát a kőre, ahogy futott. Ezt mind holdtól-

^a drótkerítés

^b lovak téli szálláshelye

tekor láttuk. Hogy osztan ez mi vót ez, vagy hogy vót ez? Hát mind gyerek ez – hát mán nem gyerek, mán 13 esztendőös vótam. Eztet nagyon megfigyeltem... (Karancskeszi, Nógrád megye)³⁸

1: Az én uram meg – azt mondja – kijött egyszer ide az útra, és itt, ahogy idejött a ház elibe – azt mondja –, hogy egy ilyen nagy tüzes kerek jött viégigfele az úton.
2: Nem ment az, hanem kijött éjjel ide, az udvarra. Lenézek az útra, egy nagy tüzes kerek. Hogy mi van itt? De én is megijedtem tülle. Én beszaladtam. Hogy mi lett vele, én nem tudom. Én otthagytam azt a nagy fiényességet. Régebben őrsiégbe szoktunk járni, mindig éjjel beosztottak bennünköt fiatalkorunkba őrsiégbe. Akkor itt iroda vót. Oszt ott vagyunk ketten őrsiégbe, és Kovács Bélának az apja, az vót az őr, a kolhozőr. Hát má ez is éjjel vót, jó kiéssőn. Mi itt ülünk ebbe a nagy szobába elől, ű meg az ű kis szobájába, ahon a papnak vót riégen az irodája. Abba vót az őr szobája. Egyszer nagy ordítás, mint a bikabömböliés. Mi is megijedtünk, szaladunk odafele, jön Józsi bácsi kifele abbu az épületbül, azt mondja, hogy a nagy bika nekitámadt, azt mondja, meg akarta ölni ütet. Ű ordított annyira. Mi oszt szaladtunk, oszt nem láttunk semmit se. (Beregújfalu, Beregszászi járás, Ukrajna)³⁹

Láthatatlanul dolgozó kísértetek

Egy szélmalmosnak volt egy kisia. Egy napon, mikor nem volt otthon a szélmolnár, úgy estefelé a malom előtt hevert a gyerek meg az anyja. Egyszer csak hallják ám, hogy odafönt a malomkövet kopácsolja valaki. Mert éppen állt a malom. Először nem is nagyon figyeltek rá, mert azt hitték, hogy a nagyapó van fönt. De egyszer már nem győzték hallgatni. Azt mondja az asszony a kisgyerekeknek, hogy menjen föl a malomba, ott nézze meg, hogy mi az. Mikor a kisfiú fölért, nem a nagyapját találta ott, hanem egy idegen ősz ember verte egy nagy kalapáccsal a követ. A gyerek leszaladt, hogy szóljon az anyjának. Most fölmentek mind a ketten. Mikor fölérték, nem láttak ott senkit, de még a kövön sem láttak semmit. (Szeged környéki tanyák)⁴⁰

Még olyant is emlegettek, hogy éjjel legeltetni járaltak a szegény emberek, na, éjjel, hódvilágokon. Már kint a rétekre, földekre. Hát aztán má szép lovak voltak ottant, és aztán ők meg befogták iket^a ekébe. Szántottak. Egész éjjel szántottak. És csak reggel meg nem volt semmi kiszántva. Hát ezt emlegették. Ezt hallátam. (Kolon, Nyitrai járás, Szlovákia)⁴¹

Most nem lehet hallani az ilyeneket. Régebb dógoztak odafel a fejbe.^b Az én édesapám. Dógoztak odafel, a fejbe, s akkor ott, ahol van a Kanális-patak-száda,^c ott örökké valami elémutatkozott. Vaj^d egy bika, vaj egy medve, vaj ilyesmi. Ugye,

^a őket

^b a patak fejénél (forrásánál)

^c Kanális-patak torkolata körüli falurész

^d vagy

elémutatkozott, s úgy tűnt es el, ment es el. Valamiféle jel vót. S Bodor Emre^a es mondta, hogy ő jött le, jött Szépvizről^b éjjel, s ott őt es... Az valakinek a jele vót. S ott Kanális-patakon alól vót a Határ-pataka. Na, ott éjjel hallottuk, hogy örök-ké héjegetett, hogy huzta a fát, s emeltek. Emlékszek, jó kicsi kölyök vótam. Nap-pal mentünk, s úgy féltem, Nagy Péterrel, a sántával. S mondom Péternek: – Ne hagyj el, Péter, én úgy félek! Az az ember éjjel es kiabál, s most es háha^c eléjő valami! Mondom: – Én nem maradok egyedől. Ott hóltak meg. Ott es vótak ilyen jelek. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁴²

Kísértetek órái, embernek tilos kísértethelyek

Ugy 12 óra közbe möntem az úton. Egyszer hallom, hogy valaki vagy valami gyün utánam. Hátranézök, hát egy fekete ló gyütt utánam. Terém^d izs vót, rá akartam úni, de ahogy má hozzáléptem, hogy fölülök, mindég elugrott. Möntem tovább, a ló mög utánam. Egy vőgybe értem, ott átömöntem egy vízfólasón. Ahogy átóléptem, a ló utánam kiátott: – Köszönd, hogy átömönté! Akkor lees-tem a földre. Máskor mög éfékor a kocsmába möntem. A kűköröszt mellett láttam annyi csibét, vót az ezör is. Ott csicsögtek. Mikor hazamöntem, emondtam, hogy a kűköröszt mellett mönnyi csibe rén.^e De má, mikor kimöntek, a csibék nem vótak ott. (Katádfa, Baranya megye)⁴³

Az én apám nagyon sokat elmesélte, hogy így uradalomba volt tehénhízaló, úgy hívták azelőtt, hogy sőrés. Mikor az apám ment déli 12-kor kifelé, a keresztútnál ott ült egy kiskutya, az apámat több mint egy óra hosszat nem engedte el, nem tudott semerre se elmenni. Aztán, mikor jöttek kifelé a templomból, akkor a kutyától akkor nem tudott megszabadulni, a kutya szépen felállott, és ment el on-nét, ment befelé a temetőbe. Egyszer meg hazafelé jöttek a munkával édesapámék, és találtak az úton egy hízott libát. Tompa Bálint bácsival jöttek. Oszt cipelték, cipelték, de olyan nehéz volt, hogy le kellett nekik minden pillanatba tenni. És úgy, hogy nem bírták a libát elhozni, letették, ott hagyták, és volt ott egy bába, azt mondták, az volt, mert az boszorkány volt. Akkor is valahol voltak dolgozni, és éjjel volt ez meg, éjfélnél. És négy tarka bornyú jött kifelé a temetőből szintén. És ők, ahogy jöttek hazafelé, mindig jöttek utána a bornyúk. És ide a Morotvára lehajtották őket. És annyira szaladtak tőle, annyira ki voltak fáradva, hogy már tiszta vizek voltak, és ha ők megálltak, a borjúk is megálltak, és lesték őket, és egyszer csak, ahogy ők már annyira ki voltak fáradva, hogy alig bírtak menni, a borjúk etűntek. És ezek is ilyen látomások lehetnek, ilyen boszorkányféleség. (Tiszaderzs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴⁴

^a Imre

^b Csíkuszépvíz (Hargita megye, Románia)

^c hátha

^d terhem (amit cipeltem)

^e rí

A Vizibórdán két ló állandóan ijjeszt, ha éjfélkór jár arra valaki. De nem minden időbe jelenik ez meg, mer valamikór régen az igások mentek haza, s már be vóut fagyva a Karcsa, s az egyik igást elcsalták, hogy a Biharomba menni akart haza, a tanyába, és elcsalták, mert keresztút van éppen ott, hát nem engedték, hogy a Biharom fele menjen, hanem Karcsa fele csalták. És behajtott a lovával. A mostani posta előütt. Onnat csalták a Karcsa-szél fele. Nem errefele ment le, a téesz fele, amerre a Biharom-tanya vóut, Karcsa felé csalták el. És az egész nép kiment a községből a nagy hörgésre, mikor a két ló döglött bele a vízbe, mer nem tudott kijönni. A jég leszakadt alatta, és kifelé meg nem tudta fordítani a lovakot, mer aki odacsalta, az nem hagyta neki, úgyhogy hát el is csapta oszt a báróu, fizetést se kapott, a két lú hogy beledöglött a Karcsába. Hát vóutak mán olyan emberek, akik halászni jártak, és nem merték az emelőt betenni a vízbe, mer két ló állandóan ott járt a víz felett, mint aki ott legel. Meg akarták fogni, hát akkor meg megfogták a semmit, de a ló csak ott vóut, és nem tudták megfogni. Hát sokszor elriasztja az ilyen halászbereket, akik járnak éccaka halászni, és nem mernek a víz szélére odamenni, ahogy meglássák a két lovat. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴⁵

Édesanyám mondta, hogy volt a buji határban, Szabolcs megyében. A nővére elment a bálba. Nagyhalomnak nevezték azt a tanyát. És, ahogy a nővére elment, nem akarta őtet engedni magában. Ő elment egyedül. Már téli időszak volt, de hó nem volt. Ahogy elment egyedül a bálba, akkor 12 óra volt, és hívta haza. Még valamennyi perc volt... Hívja a nővérét, az meg azt mondta: – Ahogy eljöttél, úgy menjél haza! Ahogy ment hazafele, hát egy csepp kis fekete kutya – nem volt több, mint másfél kiló –, ez mindig lihegett. Kinyújtotta a nyelvét, a szemének akart ugrani. Ő meg felkapott egy dohánykórót, és annyira hadarászott,^a hogy egész kimelegedett... Akkor megszólalt a kakas. Már éjfél volt, és akkor eltűnt a kiskutya. Szaladt ő nagyon haza, és azt mondja, rohant be. Ilyen fakilincses ajtójuk volt. Úgy rohant be, hogy behasalt az ajtón. Alig tudott a kiságyára menni. Ez is deszkából volt csinálva. Nagypám csinálta azt a kiságyat, zöldre be volt festve. Lefeküdt... Olyan magas lábú ágy volt, abba feküdt az édesapja, édesanyja. És az alatt hasalt a kiskutya, és így fenyegette a lábával. A hideg kirázta. Olyan beteg volt, hogy két-három nap feküdt. Ettől fogva sose ment este többet sehová egyedül. (Bodrogkeresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴⁶

BŰNÖS, VEZEKLŐ LELKEK;
STÁTUS NÉLKÜLI, NYUGTALAN HALOTTAK

Elkárhozott, vezeklő lelkek

Aztán egy másik alkalommal, az is abba a házba történt, azt mondja az uram: – Elszaladok cigarettát venni, jövök mindjárt, ne zárd be a kaput! Elment le cigarettát

^a hadonászott

venni. Ez alatt az idő alatt, de megjegyzem, a hó esett, akkor kezdett úgy esni, de má fehér vót a föld, úgyhogy ha valaki elment, a nyomok meglátszottak. Akkor az Ilonkám még otthon volt. Hallom, nyillik a kapu, na, mondom, itt van. De mán mikor lépett – téglás volt a gang –, a kopogásról, a léptekről mán észrevettem, hogy nem ő. Mert neki nagy kemény járása vót, ez meg olyan slattyogva, olyan lassan jött. No, akkó, mondom, kimegyek elébe, hogy ne bírjon bejönni a szobába. De hallom, hogy ő a gang felé van, de előbb benézett az ablakon [mutatja: kimeresztett szemmel], nézett be, olyan báránysapka vót a fején neki, olyan öregember vót. Megyek ki a konyhába. No, mikó odaérek a konyhaajtóhó, senki. De hallom, hogy ű is odaér. Láttam a fejit is. De mire én kiértem oda, sehol semmi tovább. Mindjá kiugrok a sorompón, nézek ki az udvarba, hogy tán ement arra hátra. Semmi nyom a havon. Eszaladok vissza, ki a kapuba, merre ment, vagy kicsoda, vagy mit akar, nem látok semmit. No, akkó bezárkóztam ijedtembe, kaput bezártam, ajtót bezártam. Jön a tata, be van zárva minden. Zörög az ablakon, kérdezi: – Mé zárkóztá be? Hát mondtam, hogy mindjá jövök. – Jaj – mondom –, úgy megijedtem, itt járt egy ember, az ablakon nézett be, de én annyira megijedtem akkor is. Nem mertem kimenni, hogy beengedjem, annyira fétem. Akkó kinyitottam neki az ablakot, és az ablakon mászott be. De hogy mi vót, ezt nem tudom megmondani. Ha van lélek, nappa 12 órákó mennek, meg este, éjjel. Azt mondták, hogy ezek a lelkek kóborónak, mert olyan bűnösök, hogy így szenvedtetik őket, hogy megnyugodjon a lelkük. Hogy hát ez meddig tart, a Jóisten tudja. Mondom, énvelem három esetben ilyen nagy ijedelem történt. Hogy tényleg azok az öregek, a lelkük vót-e, mi vót, csak én nem találtam utánuk semmit. Ember képibe az ablakba behajút, a kopogását hallottam, aztán eltűnt. Hogy hová lett, nem tudom. (Csantavér, Észak-bácskai körzet, Szerbia)⁴⁷

Azok a kísirtetek éjszaka járkálnak. Olyan is volt, hogy szép lóval, kocsival járt az úton, egy ember meg ment éjszaka valahová, azok meg közelítettek hozzá, és híták volna fel a kocsira, de nem ment. Ő csak mindig azt mondta, hogy: – Elmegyek én oda gyalog is, nem kell énnekem kocsi. Csak mindig kínozták, hogy menjen már fel, de ez meg imádkozott csak egyfolytában, mert olvasó nélkül nem is nagyon jó idegenbe menni. Mikor valamennyi idő eltelt, leszóltak neki a kocsiról: – Szerencséd, hogy fel nem jöttél! Azok mind elkárhozott lelkek voltak, járnak olyan helyt, hogy valakit kétségbeejtsenek, kísérik. (Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴⁸

Egy napon édesapámmal az erdőbe mentünk, a patakba – ez igaz lehetett, mert nem képzelődtem –, egy fekete lovat láttunk, s rajta egy tiszta fekete embert, fekete kalappal, s ugy vágatott a vízbe. S aszondom: – Nézze, édesapám, mi van ott lenn? S aszmondja: – Na, fiam, gyere, siessünk el innen, mer az, ha észrevesz münket, akkor minket is lehúz oda a patakba, és rabjává tesz. És akkor megtudtam, hogy az az ember, aki a lóháton vágat, nem vót más, mind egy elkésett halott. És ötet húsz napig üldözték, s nem vót szabad betegye a lábát a többi halott közé, mert ha nem, akkor megölték vona, vagy valami más kinszenvedés. Én láttam, hogy a patakba volt, olyan 8 éves voltam, 9. És mondta édesapám, hogy

hogy bujdokolnak. Itt a Túri-patakba [láttam], közel votam a Kő^a szélihez. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁴⁹

Temetetlenek: meggyilkolt, vízbe fúlt halottak lelke

Gyüvök a gazdamma egyszer haza Szekszárdru. Bonyhád mög Szekszárd között van egy körösz, ahun möggyilkoltak egy fuvarost. A köröszöt a fuvaros felesége álléttatta Isten dicsőségére. Hát ott akármikor mönt ára az embör 11–12 óra között, mindég út a körösz tujibe egy nagy fekete kutya. Nem bántott sönkit, csak lehöt.^b Talán még máma is mög lehet látani azt a kutyát... Éccaka 11 órakor vót. A gazdám ott út a hintón. Szivarazott. Én a bakon. A lovak erőkönnek, maj mögszakadnak. Alig tudnak mönni. Mi löhet e? Nézök egyszer hátra. Hát ott út a tüzesembör a gazdám mellett. Tapogatta. De nem vötte észre. Rászólok: – Főmérnök úr, nem láti, mi ű^c mellette? Sömmit se látott. Ammög énrám szól: – Olyan keservessen mén ezökke a lovakka, mintha teröt^d vinne! Mögen nézök hátra, csak vicsorog szömbe velem. Mögállök. Nagyon csunyan ekáromkodtam gamamat. No, akkor etávozott. Mindjá tudtak mönni a lovak. (Ormánság)⁵⁰

Nemrégiben történt, ezelött két esztendeje. Lejárok ide a nászasszonyék,^e hát most már lassan negyedik éve. Jó hódvilágos éccaka jövök haza, 10 óra elmúlt már, 10 óra előtt nemigen szoktam, mert ha van a tévében valami jobb film, azt meg szoktam nézni. Jó hódvilágos éjszaka volt, gyövök itten a nagyhídnál, ott van egy kút. Úgy hívják, Gibus kútja. Látom, ottan a váló^f mellett egy fiatalember ottan áll. Még köszönem is: – Jó estét adjon Isten! De ő azt se mondta, hogy habak. Rá se fütyöltem. Hogy eszembe jutott, mondok, visszanezök a nagyhídrul, hogy mi az. Akkor vettem figyelembe: az illetőnek fehér ing volt rajta és az az acélgombos lajbi. Hát én nem tudom, mert én abba az időszakba nem voltam itt a faluba, én elkerültem a faluból 7 éves koromba kanászbojtárnak, '35-ben kerültem vissza. Mondom itt egy öregebb embernek, hogy mit láttam. Erre azt mondja, ott egy rimóci legényt szúrtak agyon ugyanilyen lajbiba. Akkor az volt a divat. Nekem másképp eszembe se jutott volna, ha nem abba a lajbiba van. De olyan lajbit mostanába igazán nem láttam. (Varsány, Nógrád megye)⁵¹

Anyám mesélte: édesapám nagyon részeges vót. Elment Radócba.^g Péntek napon ment el, elmaradt, már szombat este vót, és még nem jött meg. Édesanyám befozott a szánkóba, és elindult apám után. Mikor a vízen keresztül ért, hát egy olyan hely vót, hogy három lány bele volt fulladva, és három keresztfa volt odaállítva.

^a A Túri-hasadék helybeli elnevezése.

^b lihegett

^c ül

^d terhet

^e nászasszonyékhoz (nászasszony: gyermeke házastársának az anyja)

^f vályú

^g Rădăuți (Szucsáva megye, Románia)

Akkor ottan keresztülment, és hallotta, hogy a ló nagyon horkol, nem akar menni. Éjfél volt. Visszanéz, hát annyit lát, hogy a szánkó végén ül egy illető, egy keresztet fogott a vállán. Akkor anyám nem szólt semmit se, csak hajtott előre a lóval, és mikor elért egy jó ideig, egy hoppon^a ment keresztül, akkor már megkönynyebbedett a szánkó, az az illető már nem volt rajta, eltűnt. (Egyházaskozár, Baranya megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])⁵²

Temetetlen holtak: katonák

Ott meghalt több mint háromezer ember. S a helyet nem vót, aki megszentelje. Sok vér elfolyt ott. '14-be és most a '44-es háború alkalmával is. Ott vót úgy is, hogy megjelentek katonák, megjelentek tisztek, lovak, ehhez hasonlók megjelentek, amik ott elhullottak. S azótától a nagyidő^b örökké, minden évben megjárja. Oda kellett vóna, hogy egy kápolnát építsenek, s misét szolgáltassanak minden esztendőbe, de nem a népért elsősorban, hanem azokért a halottakért, akik ott elhullottak a házáért s az igazságért. Ott '46-ba, '47-be nem lehetett hátramenni úgy, hogy valamit az ember – akár télen, akár nyáron – ne halljon. Vagy puszkasztót, vagy jajgatást, vagy muzsikasztót, vagy lónyerítést... nem lehetett úgy elmenni azon a részen, hogy az ember valamit ne halljon. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁵³

Azután meg történt velem: dógoztam Kostelegen. Én nagyon korán elindultam, hogy lementem, még nem vót megvirradva, átmentem a munkahelyre. Ulyan helyt kellett lemenni, hogy erdő vót, tudja. Ott magyar időbe, mikor a határ itt vót, valami román katonákat a magyarok meglőttek vót. S ott keresztfa vót. Abba az irányba – bojtos^c vót – csak egy macska beszökött, nyávogott előttem. Na, mondom: én ezt leviszem, ott a kabánánál,^d ahol alszunk, ott féreg^e van elég, mondom, ott még vadászik! Mikor nyúltam vóna utána, szökött tovább. Csak nyávogott, s szökött tovább, csak nyávogott. Egyszer, mikor a vízhez értünk vóna oda, csak eltűnt előlem. Úgy csak, mintha a föld elnyelte. Kicsit megborzadtam én is. Én is osztán hamar át a patakon – mert mondták a régi öregek: ha a vízen keresztül men az ember, a vízen nem tud elmenni. (Magyarcsügés, Bákó megye, Románia)⁵⁴

Kereszteletlenül meghalt gyermekek

Korozsmát^f adni kötelező, mer amelyik gyermek korozsma nélkül hal meg, az sír a másvilágon. Ilyenkor csináltatnak egy kis korozsmát, és elküldik más halottal.

^a dombocskán

^b zivatar, jégverés

^c apró facsemetékkal benőtt erdőrész

^d kunyhó (román *cabană*)

^e Feltehetően: patkány vagy egér.

^f keresztstülő ajándéka keresztelőkor

Megtörtént ugyanis – úgy beszélük –, hogy jöttek Egerből fuvarosok, és egy akác-fát láttak, amely ketté volt hasadva, s onnan hallottak sírni valakit. – Minden lélek dicséri az Urat! – köszöntöttek rá. Egy gyerekhang visszazólt: – Én is dicsérem, de nem vagyok megkeresztelve, és nincs korozsmám. Kereszteljenek meg egy gyereket kétszer, és küldjenek korozsmát! Miután ezt megtették, nem volt a fánál sírás. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵⁵

Akkor elmondta, hogy azok a gyerekek, akik kereszteletlenül halnak el, azok a levegőbe járnak. Sírva, ríva, nincs helek^a sehol, mert az ég nem fogadja be őket. Se a föld. És ahol elhaladnak, ott láng csap ki belőlük, olyan láng csapta meg a fiatalomat. Imádságot rendelt, amit éjfélkor, 6 órakor és hajnalba kellett imádkozni. A hajnalit a Krisztus Urunk három szögéhez, az éjfélit meg az estelit a mély sebekhez kellett mondani. (Galgamácsa, Pest megye)⁵⁶

Egy néni elment a városba, vett magának egy kötényrevalót. S amint jött haza, a levegőben sírást hallott (nem látott semmit), s mindjárt reamlékezett arra, hogy azok a kereszteletlen kicsik, akik halva születtek, minden hetedik esztendőben megsírják magukat azon a tájékon, amíg valaki nekik keresztnevet nem ad. Aztán ő mindjárt észrejött, s meg es keresztelte: – Ha fiú vagy, légy Pista, ha leányka vagy, légy Katica! – és azt a kötényrevalót, amit ő vásárolt, azt eldobta a levegőbe, hogy hát az neki a keresztelék, hogy ő megkeresztelte. S el es vitte, úgy, ahogy a levegőbe eldobta, úgy el es vitte, és többet sírást nem hallott. (Ismeretlen hely [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁵⁷

Rekegő: kirekesztett lélek, ijeszti az embereket

Most es van. Van, van. Egyszer itt rekken meg, má ott, má ott, akkor má vagy az üdő megváltozik, vagy valaki meghal. A rekegő megvan most es. Azt má hallottuk. Mondta Lilike, az én leányom, hogy most a szomszédba náluk,^b a múlt tavasz felé, milyenkor, két öregasszon vót, s meghaltak. Egy hét választotta, vagy menynyi. S aszmondja, hogy má meg vót jól reggel virradva, s akkor ott csak a házuknál olyant rekkent, hogy szinte kétségbeesett. Vette a keresztet, s: – Jaj – aszmondja –, menj a dógodba, ne rekegj ittegyen!^c S még más este es, s akkor má történtek ezek a halottak, hogy meghaltak. Rekegő, az van. Hogy mi az? Nem tudom. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁵⁸

Látni nem láttam semmit, csak hallottam, hogy rekeg. Az éjjel rekegett, de az úgy rekegett, hogy egy helyt egyet rekkent, s akkor má úgy elment, hogy miha madár lett vóna, úgy repült, s úgy csinált. Az ulyan csúful csinált. Azt nem lehetett látni, hogy az miféle. Az ment éjjel. Mind a falun, s mind az erdőn. Az mindenütt

^a helyük

^b náluk

^c itten

rekegett, mikor ő ott ment. S kivált, mikor így valaki haldokló vót, akkor jobban. Há nem olyan rég, én a legutaján most akkor hallottam, mikor ez a Pista bácsi, Maris néaninek a férje halt meg, akkor éjjel hallottam én, hogy hát itt a sorkon mejen ki, rekeg. Mondtam, hogy: – Ne, nézzétek meg, hogy be rég nem járt, s most megjelent valamiér. Aszmondták, az egy oan kirekesztett lélek vót, valamiféle. Hogy az miféle lehetett, nem tudom. Az tiszta igaz, hogy az ulyan csúful rekegett. S az ezelőtt járt. Rendesen járt. Rendesen ment. Boldoguljon, ez a bátyám, ez a Károly. Hordozott, me ennek az én férjem apjáéknak saját fűrészik vót, s oda le Szulcán vót. S hordta a deszkát. Palánkára kellett vinni a deszkát, vagy Gyimesre valahova onnat. Két lóval örökké ő. S osztán sötétedett meg. Aszmonda, hogy ulyan sáros út vót, erőst rossz vót jőni, hát oda le, ahol lemegyünk a házaktól Gyepecébe, belérekedett, ott van egy martocska,^a a lovakval oda, s nem tudott semmit... ő eleget emelte, s minden, nem tudott kijőni. De ő hallotta, hogy a rekegő túlfelől, onnat az erdőből, hát egyet rekkent, s a másikat még közelebb, s a harmadikat a szeker alatt. S akkor aszmonda, a lovak úgy kifuttak, hogy oszt nem kellett emelje a szekeret, me azok meg nem álltak osztán sehoh, úgy megijedtek tölle! De ő aszmonda, a világon s a földön semmit, semmit se látott, csak annyit, hogy elrekkentette a szeker alatt magát, s akkor a lovak úgy kifuttak onnat. Aszmonda, ő es úgy megirtózott, de ő semmit, semmit se látott egyebet. Csak annyit, hogy az ott egyet rekkent. Az ulyan csúful rekegett. Hogy az még mi lehetett? Örökké aszmondták ezek a régi öregek, hogy valami kirekesztett lélek, amit sehoh se fogadnak bé. Aszmondták, hogy azé csinál úgy, hogy valakit ha kétségbe tud ejteni, akkor ő megszabadúl. Aszmondták, hogy a vizen nem mejen átol. De hát ez átoljött, me az miha fenn ment vóna, ulyan vót. Met ahogy Károly mondta, onnat jött túlunnat, a Regátíró,^b s akkor ő az útba, úgyhogy a vizen keresztül kellett jőjön, me hát az oda jött, ahol ő kénlódott. S a szeker alatt, ott vót neki az útja el. Hogy pont a szeker alatt ment el. Vótak ilyesmik. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁵⁹

A többi közt elvótam az asszonyomval Komanestre,^c beadtunk két tulkot, és valamennyi pénzt kaptunk. Pontosán következett másnap március nyolcadika, nők napja, és onnat hogy eljöttünk, nem vásároltunk semmit, mer nagyon késő vót az idő, estére vót, akkor be vót zárva mindenféle üzlet. Nem tudtam a nők napjára semmit vásárolni. Egy bufetba^d bementünk, és ott vót egy üsmerősünk. Az asszonyomval ottan kötődünk, hogy az asszonyom aszmondja, mé nem vásároltam a nők napjára valamit, s az az ember meghallotta, az üsmerős, s akkor én csúful csináltam, hogy nahát, hol vásároltunk vóna, s közbe történt, hogy az ember felvesszett: – Az anyátoknak, hát – aszondja –, itt vesződtek azért az ajándéké! Hogy réam hozták, hogy mé nem es vettem, s én kijöttem az ajtón, s az asszonyom es utánam, s akkor tartottunk hazafelé, és késő vót, este az idő, jöttünk keresztül Kerrebükkön, egy nagy erdőn keresztül, s egy nagy huhorékot hallunk, egy nagy

^a magas fekvésű meredekhely, part

^b onnan túlfelől, a Regátból (a Kárpátokon túlról)

^c Kománfalva (Bákó megye, Románia)

^d büfébe

kiájtást, visszafelé egész a falu széjibe, de mi már értünk ki a hegyre, s alig léptünk kettőt, s akkor má előttünk vót, abba a helybe egy nagyot kiájtott, olyant, hogy azt se tudtuk, hogy mi történik vélünk. Az asszonyom abba a helybe odafutott, s derekon fogott, addig esze vótunk veszve, de olyan édes egyek lettünk azon a nagy kiájtáson keresztül. Azontúl jöttünk, s megbeszétük az ajándék-dógot, hogy megvegyük majd a más esztendőbe, s úgy is történt. (Kostelek, Bákó megye, Románia).⁶⁰

A rekegő megtámadja az embert

Édesanyám azt mondta, hogy amikor ő idekerűt... '3-ba jött ide. 1903-ba. Ő. S azt mondta, hogy itt vótak a Nagy Pista fiai, itt, ebbe a kertbe, ahol Pistukának van most. Aszondta, nagy legények vótak, három-négy, nem tudom, mennyi. Szóval ott gazdálkodtak, na, hogy mondjam meg, ott vótak a marháik, s juhaik, s mindenféle. Aszondta, este, még nem vót bésötétedve, rekegni kezdett. A kutyákkal kerítették, hanyigáták: – Ne, hol van, te, hajtsad, üssed, te, ne! – aszondja, kiabáltak egymásnak. S úgy rekegett minden este, aszondta. S akkor Tódor bácsi is elhagyott, a Jóisten boldogítsa meg. Ő es az örmény marháival járt, az örménynek a pásztora vót. S nappal lefeküdt, aszondta, vagy a kutyával csümöggette^a akkor is, hanyigáta, s aszondta, csak egy füstöcskét látott megkondorodni^b maga előtt, földhöz ütötte, s úgy elgyámbszta...^c Úgy elkénozta, hogy hat hétig, vagy mennyi ideig feküdt. Papokhoz vitték, mi, a papok miséztek, szentmiséket mondtak érte. Meg nem halt, osztán helyrejött, de vaj hat hétig feküdt. Nem tudott fölkelni, úgy összetörte. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁶¹

A rekegő hívására nem szabad válaszolni

Há édesapám es úgy járt vót, boldoguljon! Otthon laktak még, Korbuly Miklós nagyapám épületébe... Akkor kiment éjjel, kimentek mind a ketten édesanyámmal. S akkor odaki, a templom iránt, a nagyvőgybe, há rekkent vagy kettőt valami. Rekkent, kiájtott. Édesapám es visszakiájtott. Olyant kiájtott egyet előtte, hogy elig tudott bémenni a házba. Elig tudtak befutni. Aszondja édesanyám: – Te Demeter, há te mit kiájtasz vissza? Mit tudunk, hogy miféle! – aszondja. Ha ember, ha mi, de ne kiájts vissza! – Na, most má – aszondja – tudom, hogy nem ember. Ez a késértet. Me ezelőtt úgy mondták. A késértet. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁶²

^a uszította (a kutyát)

^b megtekeredni, megcsavarodni

^c elagyabugyalta

Magzatgyilkos anya

1: Ácsi pusztán történt; egy bizonyos helyen megállítottak este a juhászok, és osztán este, mikor tüzelgettek, a kutyák – mert abban az időben nagy kutyák voltak – ugattak. A bujtárok pedig mind feküdtek a birgék szélén, és azalatt a számadó a tűz mellett parazsalgatott; az öreg Gabány nevezetű juhászszámadó. És a kutyák, amint megtámadták azt a valamit, abban a pillanatban el is álltak tőle, anélkül, hogy nem kellett a kutyákat pirongatni. Az öreg Gabány azt vette észre, hogy a tűz mellé odakuporodott egy nő éccakának idején. A nő nézett a juhászra, a juhász pedig viszont a nőre. De azonban a nő a kötényéből evett valamit. De valami nyers hús lehetett, mert a szájából véres habok jöttek ki. És az öreg kételkedett rajta, hogy miféle nő lehetett, de nem szállította meg.

2: Láta, hogy túlvilági nő, de az asszony csak ránézett.

1: A juhász megszólította: – Minden jótét lélek Istent dicséri! [Feleségéhez:] És az asszony mit mondott?

2: Én is dicsérném, ha lehetne. Akkor mondta az öreg juhász, hogy: – Miért nem lehet? – Azért, mert hét gyerekeket elemésztettem, hatot megettem, most eszem a hetediket. Hét csendes misét mondott, hogy űerte szolgáltassanak, akkor az ű lelke megszabadul.

1: Ezt a szentenciát kérte.

2: Akkor eltűnt a nő. Azért tudta a juhász, hogy túlvilági lény, mert különben élőlény a juhászhoz nem mehetett volna közel. Azelőtt nagy féregjárás^a volt, s azért tartottak nagy kutyákat. (Homokmégy, Bács-Kiskun megye)⁶³

Hibás földmérésért vezeklő lélek: *tüzes mérnök*

Ezt is az édesanyám meséte, hogy még akkor is, még fiatal gyerek vót, és ott az ő határukba, ott Porogszentpálná,^b ott kint a határba, oan nagy dombon. Ott, akik má meghaltak, ilyen emberek, és azok, ilyen mérnökök vótak, akiknek nagy birtokuk vót, és hát fukarak vótak a másikhó, hogy nem adtak neki földet. És akkor ugy büntette meg az Isten űket, hogy mikor meghaltak, hazajártak. Tiszta lángba-tüzbe, kinn, kinn a..., ott a határba, fõnn a dombon, ilyen tüzes pálcát, mérőpálcát fogtak, és avva mérték a határt. És ezt édesapám megnézte. És mikor mentek hozzája köze, akkor lebújtak a föld alá, mikor elgyüttek megen, akkor meg ujra felbukkantak, ujra mérték. Ezt szokták minden este nézegetni. Ezek a tüzesemberek. (Órtilos, Somogy megye)⁶⁴

Itt a feketén éccaka csak húzza-húzza maga után a tüzes láncot a tüzesember, méri a földet. Nem jó vele találkozni. Nem szabad hozzá szólni, mert elviszi magával azt, aki szól hozzá. Volt, aki kiment, és nem tudta megközelíteni azt a tüzesembert. (Verpelét, Heves megye)⁶⁵

^a farkasjárás

^b Porogszentpál (Somogy megye)

Valaki traktoros volt Sárospatak mellett. Papi birtok az ottan. Éjjelre ott maradt, elromlott a traktorja. Lefeküdt éjfélkor a barázdába, és elaludt. Belerugott valaki a subába: – Kelj fel innen, mert útba vagy! Felkelt, nem látott senkit, csak egy kis mécses világított, és lánccsörgést hallott. Aztán ez még egyszer megismétlődött. A gépésze mondta aztán, hogy elátkozott inzsellér^a volt, rosszul mérte a földet, vissza akarja mérni. Egy másik ember meg ordítva jött egy éjjel haza: tüzes hor-dót látott, utána tüzes láncc jött. (Ond, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶⁶

A régi világban, az már rég lehetett, mikor a mérnökök felmérték az egész hatá-rokat, ahol volt a mű falunk es. Hát voltak olyan mérnökök, akik életükben ha-misan, rosszul mértek, s azok éjjelenként mérnek. Azt annyiszor láttuk este, hogy szaladgáltak és mértek. Volt két gyertyacska, s az a két gyertyacska mindig hány-ta magát, mindig mért, de olyan közel jött az emberekhez, hogy bizony sokszor megrettentünk tőle. Aztán mondták az öregek, hogy azok a rossz mérnökök, akik nem mértek igazságosan, azok jönnek és mérnek azokval a gyetyákkal, ez neki a jele, hogy nem tudnak pihenni halottaikban, ez a büntetésük, hogy minden éjjel kell, hogy mérjék a földeket. (Halásztelek, Pest megye [Andrásfalva, Szucsáva me-gye, Románia])⁶⁷

MISÉZŐ, KÖRMENETET, BÚCSÚT JÁRÓ KÍSÉRTETEK

Halottak miséje

Éjfélkor jöttek haza, Bogdánfalván, oda voltak multságba, s mikor jöttek haza, a temetőben láttak világosságot, mert kápolna volt a temetőjökben. S azt mondja, hogy mikor bé akart menni az udvarba, a temető udvarába, egy másik megrándí-totta, hogy: – Jaj, ne menj bé, mert halottak ülnek a padokban, ezek – azt mond-ja – most mondják a misét. Akkor megrémültünk. (Bátaszék, Baranya megye [Józseffalva, Szucsáva megye, Románia])⁶⁸

Én hallottam, hogy egy gyerekecske elaludt a templomba, és hogy felébredt, hogy a pap misézett. Senki nem vót a templomban, és hogy őt hívta ministrálnyi, azt a gyerekecskét, és ministrált neki. Az a pap halott vót má. Annak a papnak el-mulasztott misék vótak, amit el kellett vóna neki végezni életébe, és ő elmulasz-totta, és aztán hogy ilyenkor misézett mindég. (Nyitraegerszeg, Nyitrai járás, Szlovákia)⁶⁹

Halottak miséje van minden éjfélkor, 12 óraker. Megtörtént már többször télen, úgy ádvntbe, hogy nem volt óra, aztán harangoztak, gondolták, hajnali misére, aztán egy asszony fel is öltözött, el is ment: a templomba mindjárt beharangoz-nak, de nem volt senki a templomba. Csak orgonáltak, meg harangoztak. Egyszer csak jött sorba a sok nép. Hát az asszony mellé ki ül: a komaasszonya, aki már meghalt. Azt mondta neki, hogy hogy mert elmenni a templomba. Azt mondta,

^a mérnök

hogy senkinek meg ne mondja, hogy ő mit látott. És mikor az asszony hazament, mindjárt meghalt. (Verpelét, Heves megye)⁷⁰

1: Amikor ilyen kicsi leánka voltam. S ugye, van a katolikus vallásban a reggeli, hajnali mise, úgy hívják, hogy róráté. Nyugodjék csendesen édesapám, azt mondja, egyszer 1 órakor csattan az ajtó, s azt mondja: – Te, Ilus! Vajon édesanyám hova menyen? – Nem tudom – azt mondja –, nézz ki. S a kapun kiment. Ugye, ez karácsonykor volt. 1 óra volt. Nem telt bele egy fél óra, akkora sikolytással futott haza! S: – Mi van, édesanyám, hova járt? S azt mondja: – Jaj, lelkem, Zsiga – azt mondja –, mit gondolsz, harangoztak – ő máskor szokott menni a hajnali misére –, harangoztak, én felkeltem, s elmentem a rórátéra. S mit gondolsz, te, kit láttam? Ami a faluban, minden halottat! S az én uram, azt mondja, jött így szembe, ne: – Te, Vittó, mit keresel itt? – azt mondja. Elfogott, s meg akart ölni így a nagy körmeivel.

2: S akkor maga mit csinált?

1: S kiszöktem az ajtón. S ugye, azok a rokolyák voltak, szóttesek. S nem hitte el édesapám, nyugodjék. Hanem ahogy az ajtó bécsukódott, ott maradt a rokolyának a széle a templomba benn, és megkapta a rokolyának reggel, amikor ment a harangozó, az ott volt. Ez megtörtént dolog volt. Még kicsi leánka voltam, lementem, s ott volt!

2: Na, látja-e?

1: Ez megtörtént dolog volt! S mind a templomba, nyugodjék csendesen nagyanyám, azt mondta, azok voltak, a komaasszonyai, a szomszédok, akik el voltak halva. S nem hittük, s reggel elmentünk, s a rokolyának, a szóttesnek a széle le volt szakadva. S maga a harangozó zárta ki az ajtót. S ő bement mégis. Ez történt. Már én éltem! (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)⁷¹

Halottak búcsúja

Édesanyámmal mentünk a keresztfáhol nagypénteken. Ahogy megyünk a templom hegyin, úgy odavetődött az ének, mintha Baksaházán énekeltek volna. Ott lehettek a halottak a keresztfánál, azok énekelhettek. (Karancskeszi, Nógrád megye)⁷²

Az én nagyapám, kint vótak a csikói a Nagyszékesen, s akkó Nagyasszony napjára mentek a szentkúthoz^a a népek. Ő a csikókkal kint vót, s egyszer csak – szúnyoghállót csinát magának – hallja, hogy énekűnek, nagyon szépen, mennek a szentkútra. Odanéz a küves úthó, eléggé köze vót, gyönyörű nagy csoport. Néz, hát süt a holdvilág, nem lát semmit, csak dobogást hall, ahogy megy a nép, a cipőkopogást hallja. Még jobban néz, nem lát semmit, de az ének mindég jobban közeleg, a csoport egész oda közeledik, és a csoport el is távolodik; ahogy távolodik el, úgy a hangok is eltávolodnak, és egyszer és mindenkorra eltűnik a hang. Akkor egy

^a búcsújáróhelyhez

nagy félelem jött rá, és többet nem akart kint lenni a csikókka, mer annyira fét, hogy azok a lelkek, most ezek a lelkek, akik meghaltak, és mentek a szenthelyre. Szóval ezek csak lelkek voltak, és nem búcsújáró nép, nem élő nép, hanem csupán lelkek. Akik mentek a szenthelyre. (Gombos, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)⁷³

AZ EMBEREKET MEGTÁMADÓ KÍSÉRTET

Az embereket magával hívja, elvezeti, elragadja, meghordozza

Jöttem haza Tokajból, aztán itten ezen a réten jöttem keresztül. Ott még köszöntem, ott voltak lányok. Aztán ahogy jövök keresztül, hát egyszer nekimegyek egy víznek, aztán mondtam: – Itt a tokaji hegy, ennek megyek egyenest neki. Elindultam, ahogy megyek, megint a víznek megyek. – A fene egye meg, mi van ezzel, hogy megintcsak víznek megyek? Megint elindultam, hogy a hegynek megyek, harmadszor megintcsak a víznek megyek. Akkor magam is arra gondoltam, hogy kísértet. Kaptam magam, ledobtam. Nem tudtam elképzelni, hogy mentem át. (Bodrogresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁷⁴

Nem tudott elérni, csak bolyongott körbe-körbe azon, és mikor már kivirradt, akkor látta, hogy hol van. És nem csak ő. Mert ha csak vele történt volna, nem is említeném magának. De nagyon sokkal. És akkor mondták, hogy ottan olyan semlyés volt, hogy mocsaras, lápos, és akkor hogy ottan mindeneket láttak, hogy az a pára szállt fel... lidérceket, ott fehér ruhába öltözött nőalakok lebegtek, de sokan eltévedtek. Torna és Újfalu közt, ahogy megyünk Tornára egyenesen, a mező egyetlenegy hatalmas mocsár volt. Csak a falusiak tudták, hogy merre lehet keresztül menni. És olyanokat is meséltek, hogy olyan ló van ott, aminek teste nincs, csak feje. (Tornaújfalu, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)⁷⁵

Eztet megint apám mesélte. Legénykorába elmentek Lelébe, a bálba. De nemcsak ű, hanem vagy ketten-hárman vótak. És jöttek a lelei bálbúl, mán éjfélt után vót, 3 óra, 3 óra közt az idő. De még nem szóltak a kokasok, reggelre. És amikor kijöttek a lelei falubúl, kijöttek a temetőtől felfelé, és jöttek azon az úton ki, a sándorházi tetőn, ott megkereszteződik az út. Egy része megy az erdő fele, másik mennyen a Baglyos-tetőre ki, és a harmadik megy le Menyőbe. Felérnek oda, ott, aszondja, egy kicsit megálltak, tanácskoztak, hogy: – Na, hamarosan hazaérünk! – aszondták egyik a másikának. – Nő – aszondja –, megyünk mink, megyünk. Há – aszondja –, mikor kijútunk a Baglyos-tetőnek az élibe, oda mentünk. Sándorházán kellett volna lejöjjenek. És jöjjenek Szilágyszeg fele. Osztán a Baglyos-tető, az már olyan munkálatlan hely vót, töviskes, minden franc. – Hát nem jól jöttünk, menjünk vissza! Na, visszamentek, megint mentek, akkor visszaértek arra a helyre, ahunnen elindultak. Na, megint indult, hogy: – Most már csak jó helyre menyünk – aszondja. Mikor kimentek, megint oda mentek vissza, a Baglyos-tetőre. Valami rossz nyomba léptek. És akkor aszondja, hogy ott tanakodtak a Baglyos-tetőn, hallják, hogy Menyőben megszólaltak a kokasok. Már reggel fe-

lé vót, 4 óra után. Oszt akkor mán kaptak útat,^a és lementek Sándorházára, és úgy jöttek haza. De még nem szólaltak meg a kokasok, mind sétáltak, mindig vissza arra. Rossz nyomba léptek. Ennyit mesélt az öreg. (Szilágyszeg, Szilágy megye, Románia)⁷⁶

Hálogattak, marhapásztoroknak vótak menve, három legén. Este, olyan szürkületbe főzték a vacsorát. Bátyám, most nemrég halt meg, Bernád Jóska, s egy Fórika Mátyás nevű. S ahogy a vacsorát főzték guzsbán,^b persze üstben, hát olyan vékony hangon valaki kiáltotta: – Mátyás! S az lekapta az üstöt a guzsbáról, s futott vele, úgy felkapták üstöstől, mindenestől, hogy három nap múlva került vissza. Csupa vér vót a két lába, bocskor vót a pásztoembernek, leszakadt a lábáról, a ruha leszakadt róla, minden, s aszondta, a fák tetején jártak, de aszondta, aki elvitte, hogy úgy merje megmondani valakinek, hogy vége az életinek. Senkinek meg nem mondta, hogy ki vitte el, megismerni megismerte, de nem mondta meg. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁷⁷

Én vótam juhász. Éngem édesapám nem bízott meg, hogy egyedül háljak a határba, kijött éccaka 12 órakor. Akart hozzám jönni két lóval, kocsin. És nem bírt hozzám jönni. Körülbelül tőlem százötven méterre ott vót kétszáz szögöl takarmányrépán, ott forgolózott, ötöt-hatot is fordult ott a takarmányrépán. Erre az időre ott volt egy árok, azon áthajtott, elcsalták éjszaka. Körülbelül három-négy kilométerre volt egy bakterház, éjfélről reggelig oda kiment. Megvirradott, reggel jött vissza. Mindig hitták. Mikor odament, megint másfelé hitták. Mindig mindenféle hitták. Amíg nem kárinkodott,^c addig nem hagyták őt. (Gara, Bács-Kiskun megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁷⁸

A közlekedést akadályozza, a kocsira nehezedik

Az meg, Kócs Sándor meg az én édesapám mentek ide a micsoda berekbe, és aztán mindig imádkoztak ollan, hát jó vallásu emberek vótak. Letették a kalaptyokat a széles deszkára, és aztán imádkoztak. Végezték a rózsafüzért, vagy nem tudom, mit imádkoztak. És egyszer csak nagy képen fellépett a kocsijukra a tüzesember. Hát annyira huztak a lovak, majdnem megszakadtak, és mégsem tudtok, hogy hát mi van rajta. Hát aztán sógorom, édesapám: – Jóska, micsinyállak, nem bírják, csupa vizek a lovak, nem bírják el. – Mit csinállak? – azt mondja. – Hát – azt mondja, mert csak annak a kocsiján ültek föl, azt mondja –, tegye föl a kalaptyát, sógorom – kátotta neki –, és tegye le az olvasó rózsa-füzérgyit, és aztán káromkodjon egyet, nagyot. Aztán, mikor megtette azt is, elkezdett káromkodni. Akkor leugrottak a kocsiról, és futottak a berekbe azok a tüzesemberek. Hogy aztán mik vótak? Csak így e, annak mondják.

^a megtalálták az utat

^b szabad tűzhelyen

^c káromkodott

Olyan, mint az ember?

Rendes ember, csak tüzes. Ollan vód, mind egy... és hogy imádkozott, főment a kocsira. És aztán, mikor már nem tudták a lovak vinnyi, ollan nehéz vót, és akkor aszondta: – Káromkodjál egyet, nagyot! Lehet, magázta, mert sógora vót, azt mondta: – Káromkodjál! – tegye el az olvasóját, mindent, és próbállon. Mikor aztán elkezdett káromkodni, leugráltak a kocsirul, és elmentek. Közel se mentek azután hozzá. De azt mondja, majdnem megrémültek, mert olyan nehéz volt a lovak meg a kocsi. Szénáért mentek a berekbe. (Sármellék, Zala megye)⁷⁹

1: Emlegette az a néni, hogy vót a malomba, má a háborúba, a '14-es háborúba, összeszedegtetett a szegény asszonyoktól, hol egy szakajtó, hol egy negyed..., kinnek mennyi vót. Hát oszt 12 órára elkészültek, a malomba. Mondja neki: – Nézz, pontosan 12 óra. Majd – azt mondja – menjenek Isten hírével, imádkozzanak. Elértek a rimóci^a úton, itten a..., minek hijják, mama?

2: A rimóci szurdok.

1: Rimóci szurdok. No, osztán megakadtak a lovak, se ide, se oda. Hát imádkozgatott ő, mindent egybevet. Mikor aszt hajnalba megszólalt a kakas, odamegy a..., minek hítták, Sajgó, akkor aszt az ökrök megiramodtak, nem álltak meg, csak az alsó mezőn. Csak a négy kerék maradt, a liszt mind széthullott. De zsákok, minden. Lőcsök kihulltak. Hát ott az alsó mezőn megállapodtak, oszt ott hulltak az ökrök, ott szedegették össze az asszonyok, kinnek mi vót. A szekeret is ott rakták össze. Aggyig meg se álltak, ott oszt rohantak szedni, aszt mindent. Hát azt mondta akkor ángyi,^b hogy hát: – Még illyet – azt mondja –, tényleg vannak... Mikor a kakas megszólalt, akkor aszt az ökröket nem kellett ottan nógatnyi, mevvadóltak,^c trappba szaladtak. Mer úgy vót, hogy a ura nem vót neki, aszt még sört is hordott rajtak, mer a gyereket fel kellett tartani, oszt nagyon nyugodt állatok voltak, ment velük éccaka is. Jött valami rossz lélek, oszt nem engedte, amíg a kakasok meg nem szólaltak. Hát mindig emlegette, hogy még ő olyat nem élt, má sok szegénységen átment, de még olyat nem élt öregségire. Vót neki olyan szép nagy magyar ökre, avva járogatott. (Nógrádsipek, Nógrád megye)⁸⁰

Aztá öregapám es beszélte, met ő így az előljárónak..., két pár lovunk vót, egyikvel ment édesapám erdőbe, másikkal – akkor nem vót busz s vonat sem annyi sok, annyi se, annyi sok, hanem így szekérral, kasos szekérrel, télbe szánval hordták az előljárók ott a szenet. Hát öregapám az előljáróknak így hordta a szenet. Hát, mikor hajnalkor befogott, s ment, hogy ment fel az előljárók, ott a nép, a néptaná-..., met akkor nem nép..., községháza vót akkor, nem néptanács. Fel a községházába [...]. Mikor kijött, me, ugye, víz mellett laktunk, kijött az országútjára, s az országútja mellett ilyen fák vótak, s egy nagygazda ezredes lakott egy nagy udvaron. – Hát – aszmondja –, hát a lovak curukkolnak. Hát a lovak curukkolnak: – Nye, te, nye! – S: – Hó! – ott csapja, s hát nem. Az atyaúristennek nem tudta

^a Rimóc (Nógrád megye)

^b sógornő vagy nagynéni

^c megvadultak

hajtani. S vigyázkodik,^a hogy nem-e hogy farkas jött bé, hogy valami, mi tud lenni? S aszmondja, hogy hát akkora nagy ló vót ott es, aszmondja, a kert mellett, hogy atyaúristen nem tudta a csitkókat feljebb, feljebb hajtani. Osztán vissza kellett jöjjön, s megvárja, hogy megviradjon, nem tudta feljebb hajtani. S aztán úgy ment fel. Na. Ennyit hallottam én es az öregektől. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)⁸¹

Az emberekre nehezedik, megnyomja őket

Édesapám juhász volt. Sokszor mesélte, hogy egyszer adventkor, karácsony előtt, amikor kihajtotta a birkáit a vetésre, és ott látott egy lobogást. Apám azon tűnődött, hogy az a bolond paraszt mit keres ilyenkor a mezőbe. És később látta, hogy nem lámpás az, hanem egy nagyobb lobogás. Mi lehet ez? Egyszer csak eltűnt a tüzesember [...], csupa tűz volt az egész teste. A tüzesember rá akart ülni az apámra. Apám elkáromkodta magát, mire eltűnt tőle. De egyszer csak újra eltűnt, és megfogta apám vállát, hogy ráül. Akkor elkáromkodta megint, és azt mondta: – Menj pokolba! Erre mintha puskából lőtték volna ki, úgy eltűnt a tüzesember. Azért tűnt el így, mert a tüzesemberek kóválygó lelkek voltak, akiket a pokol nem fogadott be. (Ukk, Veszprém megye)⁸²

Egyszer Zsófi nénémnek gyermeke született. Akkor még azt tartották, hogy a hamar meg nem keresztelt gyereknek a boszorkányok kiszedik a csontját, és nem fog tudni járni, ha felnő. Én, mint legényfiú, a ház tornácán háltam. Már 20 éves voltam. 1 hetes volt a gyermek. Emlékszem, hogy a szomszédunk, Kocsis Antal, ment be katonának. Csomba Dániel volt a fuvarosa, mert Újhelybe kellett menni. Hallottam a zajt meg a készülődést, mégis egyszer csak úgy rám nehezedett valami, hogy nem tudtam mozdulni. Fordulnék, de nem tudtam mozdulni a gubában. Hallottam a beszédet, ébren is voltam, mégsem bírtam felülni sem. Egyszer aztán olyat rúgtam, és valami olyat püffent, mintha hólyagot ütöttek volna oda. Reggel jó az „édes lelkem”. Így hívták a szülésznőt akkor. Elmondtam neki az egészet pontosan. Ő azt mondta, hogy ahol kisgyermek van, és gyermek fekszik, ott a kísértetek meg szokták keresni a gyermeket és a szülőjét is. (Paszab, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁸³

Az embereket megtámadja

Apám mondta, hogy télen ementek a szomszéd szállásra, kint laktak a tanyán, egyik tanyáru mentek a másikra. Egyik este egyik helen, másik este másik helen kártyáztak. Oan éjfél tájt apám ment haza, vót nála egy görbe bot, miko odaér az ő bejáratjukho, az ő szállásuk bejáratjához, hát szalad felé egy disznó. De, aszondja, szaladt, de úgy szaladt, ha nem áll fére, fölöki. Féreát, de apám ere mén, a disznó utána, de utána, de utána, de agyonveri, de agyonüti, egisz fejig,^b

^a figyel

^b egészen fel

az udvarig. Miko az udvarajtóhó ér, mintha elvágta [volna], nem lát semmit. Mikó bemén, akkó ijedt meg, hogy mive harcót ű. Mondja az anyámnak: – Jaj, édesanyám, keljen fő! – aszondja. – E disznó maj megevett engemet. Ollyan küzdelem vót – aszondja –, de egyet nem bírtam a disznóra vágni, mer arra mindég ement. Csapdozott,^a tiszta víz vót az ünggye, de a disznóra egyszer se ütött. Soha többet nem mert emenni. Soha többet. Küdte öreganyám: – Menj! Nem ment. Attu a naptu tovább a tanyáru nem ment ki kártyázni a másik tanyára. Nem mert. Fét. Hát igen. E nagy fekete disznó. Maj megette. Csak neki, csak neki, ü meg, ugye, a botta hadonászott, de akart rávágni, de egyet se bírt. Egyet se. (Egyházaskozár, Baranya megye)⁸⁴

Aztat tudom, mikor Juliska jány vót, a testvérem, Keszi Ferenc bácsi járt hozzá. Egyszer, ahogy elgyütt este, aszondja Juliskának: – Hej, de megbirkóztam egy nagy ződ kutyával! – Hát – aszondja Julis néném –, nem tudom – aszondja –, mi vót. Maga mire gondol? – Nem tudom, mi vót, de ahogy innen elindultam a maguk kapujoktól, mindég követett. Mindég csapkodtam így a senye^b kezemmel, csapkodtam, de nem értem el. Mikor a kapujokhoz értem, bementem, a kutya oszt elment. (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁸⁵

Engem is döhötek^c meg éjszaka, mikor Milotára mentem. Péntek este következett. Lefekszek a kalyibába, elkapódtam. Majd ugranék én fel, de nem bírok, jól összeverték, összekínóztak, alig tudtam felkelni. A rákövetkező péntek este megint a helyemre feküdtem. Még jobban összeverték. A harmadik pénteken este elhatároztam: most már nem fogok aludni. A jobb oldalamba feküdtem. 11 óra fele odanézek: jön a jányom. A kalyibaajtó nyitva van. Bejön az ajtón, nekem rohan. Megkapom ezt a két kezét: nem az én jányom, vén száraz csontokat fogok. Térgyemmel, kezemmel megfeszítem, meglököm: kívül vót a kalyibán! Egy vénasszony vót. Visszatettem a fejemet: – Gyere vissza, most már bal kézbül foglal meg, de reggelig el nem bocsátlak! Nem jött vissza. Amelyik úton jött, azon ment vissza. Nekem a vén Kondorhoz kellett folyamodnom. Mikor a nap lement, a szentelt teménnyel^d a kalyibát le kellett füstölni, szenteltvízzel lelocsolni. A szentelt teménynek a hamuját a küszöb alá tenni. Úgy tudtam megmaradni a kalyibába. Hát azt mondta az öreg Kondor, hogy rossz helyen van a kalyibám, annak a nyughatatlannak útjába van, többet nem tudott bejönni a kalyibába. Naplementte kezdtem füstölni, naplementtül kezdtem locsolni szenteltvízzel. Negyvennégy évig voltam kint háló ember. Bejártam a kölcsei, sonkádi, becsi,^e kóródi, milotai határt. Gulyával voltam. Csak nyárba vót kint a marha. Szent György napján már kint voltunk, s míg a hó le nem esett, kint voltunk. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁸⁶

^a csapdosott

^b bal

^c Valószínűleg: megtámadtak.

^d tömjénnel

^e Tiszabecs (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

A házban zajt kelt, kopog

Mivelhogy állandóan kopognak nekünk, próbáltunk már sok mindent a kopogás ellen. A római katolikus templomból hoztunk szenteltvizet. Akkor, kérem szépen, a népekre hallgattunk, Erzsike megkísérelte ezt a dolgot. Megfröcskölte a házat, mind a négy sarkát, kelet, dél, nyugat, dél stb., és az ágyat meg a falakat. Még most is ott van: Amerikából feltetett két Szűz Máriát.^a Na, kérem, én erre kíváncsi voltam, mint egy férfi gondolkoztam, Erzsike meg az arcomra is szórt, vizes a dunna, még a vánkos is vizes. Kíváncsi vagyok, mondom, ebből mi fog történni. Én ezt a dolgot direkt figyeltem. Erre föl, kérem szépen, a szenteltvíznek hatása volt három napig, a zörgésnek a hangja csak felibe, egészen erőszakkal alacsony hangon, egész csonthangon bírt dolgozni. Erre én azt mondtam Erzsikének: – Nézd, Erzsike, nagyon erős lehet az, aki ezt csinálja, a szenteltvíz legyőzte őtet, mert nem zörög úgy, ahogy szokott. Még a tizedrésze sem ennek a zörgésnek, ahogyan szokott. Valami hatása volt a szenteltvízben. Ez a szenteltvíz kibírta őt, lehangozta körülbelül négy napig. Akko én gondoltam azt, hogy az öt-hat napra győzött, mert nem volt zörgés. De két napra rá erre föl olyan zörgés volt, hogy nem bírtuk ki. Erre aztán mondtam: – Látod, Erzsike, ez sem ér semmit. (Bánk, Nógrád megye)⁸⁷

JEGYZETEK

- 1 Lásd a legfontosabb típusok összefoglaló áttekintését: Körner 1970, valamint Pócs 1990, 547–554.
- 2 Három falu Csíkszék és Moldva határán: Kostelek, Gyepece és Magyarcsügés (Bákó megye, Románia).
- 3 Ezt a szintén igen gazdag szövegcsoporthoz egy tervezett, másik, a *halál, halottak és a túlvilág* szöveganyagát magában foglaló kötetben mutatjuk majd be.
- 4 74 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963.
- 5 Takács György gyűjtése, 1993; Takács 2004, 453.
- 6 Magyar 2004, 370–371.
- 7 Magyar 2004, 371.
- 8 Nagy Olga gyűjtése; Magyar 2004, 369.
- 9 61 éves férfi; Nagy Ilona gyűjtése, 1966.
- 10 Fügedi 1982, 214.
- 11 67 éves nő; Barabás Jenő gyűjtése, 1955; EA 6195, 78.
- 12 10 éves lány; Galuska Imre gyűjtése, 1961; Galuska 1992, 62.
- 13 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 14 55 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1963.
- 15 90 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1961.
- 16 88 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1998.

^a Szűz Mária-képet

- 17 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 80.
- 18 Magyar 2005, 158.
- 19 80 éves nő; Lánicz 1989, 670–671.
- 20 60 éves nő; Varga Ildikó gyűjtése, 1985.
- 21 Magyar 2001, 399.
- 22 Kb. 80 éves férfi; Czégényi 2001, 199.
- 23 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllős 2001, 206.
- 24 73 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 25 Kb. 80 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1966.
- 26 63 éves férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1962.
- 27 Salamon 1975, 75.
- 28 Bukovinából betelepült, kb. 60 éves nő; Bosnyák 1977, 120.
- 29 70 éves nő; Takács György gyűjtése, 1992; Takács 2004, 449.
- 30 72 éves férfi; Horváth Iván gyűjtése, 1969.
- 31 69 éves nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1965.
- 32 Pócs 1964, 175.
- 33 48 éves nő; Ferenczi Imre gyűjtése, 1962.
- 34 64 éves férfi; Turi Sándor gyűjtése; EA 5934.
- 35 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 126–127.
- 36 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 120–121.
- 37 Moldvából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák 1980, 91.
- 38 Fejős 1985, 75–76.
- 39 Punykó 1993, 299.
- 40 Csefkó 1929, 119.
- 41 Magyar 2002, 122.
- 42 66 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1996; Takács 2004, 447.
- 43 86 éves férfi; 1935; Berze Nagy 1940, III. 346–347.
- 44 Kb. 40 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 45 Balassa 1963, 301.
- 46 70 éves nő; Dobos Ilona gyűjtése, 1960.
- 47 80 éves nő; Lánicz 1989, 671.
- 48 Gulyás 1976, 98.
- 49 Csögör 1998, 65.
- 50 Kiss Géza 1937, 142–143.
- 51 Hoppál 1982, 242.
- 52 Bukovinából betelepült, 36 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 53 Magyar 2003, 395.
- 54 Magyar 2003, 373.
- 55 Herkely 1938, 224.
- 56 87 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1969.
- 57 Bukovinából betelepült adatközlő; a gyűjtés helye ismeretlen. Bosnyák 1977, 116.
- 58 75 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 491.
- 59 70 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 493.
- 60 61 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1991; Takács 2004, 492.
- 61 84 éves nő; Takács György gyűjtése, 1992; Takács 2004, 494.

- 62 60 éves nő; Takács György gyűjtése, 1993; Takács 2004, 492.
63 50 éves férfi (1) és 50 éves felesége (2); Gunda Béla gyűjtése, 1936; Gunda 1942, 145.
64 15 éves lány; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1964; EA 7603, 33.
65 64 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1963.
66 Kb. 50 éves római katolikus férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1967.
67 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák 1977, 80.
68 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák 1977, 105.
69 Magyar 2002, 119.
70 64 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1963.
71 Kb. 45 éves, mezősegi születésű nő (1) és 82 éves nő (2); Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
72 Nő; Pócs Éva gyűjtése, 1966.
73 Jung 1985, 153–154.
74 Férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1951.
75 Magyar 2001, 393.
76 Magyar 2007, 362–363.
77 Enyedi 1992, 121.
78 Bukovinából betelepült, kb. 60 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
79 67 éves nő; Dégh Linda gyűjtése, 1960.
80 Pócs Éva gyűjtése, 1973.
81 79 éves nő; Jankus Kinga gyűjtése, 1997.
82 Kb. 60 éves nő; Szentmihályi Imre gyűjtése; EA 6209.
83 82 éves férfi; Turi Sándor gyűjtése; EA 5986, 8.
84 61 éves nő, Vámos Mária gyűjtése, 1960.
85 80 éves nő; Katona Imre gyűjtése, 1949.
86 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
87 46 éves férfi; Körner Tamás gyűjtése, 1966.

TÜNDÉRFÉLÉK

A magyar hiedelmek tündérei sokoldalú, gazdag és változatos folklórányaggal reprezentált szellemlények. A honfoglalás előtti belső keletkezésű *tündér* szó középkori adatai arra vallanak, hogy a magyarság talán már a kereszténység felvétele előtt is ismert valamilyen váratlanul feltűnő-eltűnő tündérszerű lényt.¹ Ilyesféle démonikus lények egyébként jelen voltak egész Európa hiedelemvilágában; a magyar tündérek legközelebbi rokonai a Balkánon, illetve a körülöttünk élő szláv népeknél lelhetők fel. Ez a démon *tündér* néven az egész magyar nyelvterületen, de különösen nagy súllyal Erdélyben ismert (itt már a 19. századi folklórgyűjtéseknek² is jellegzetes alakja), *szépasszony* néven ugyancsak Erdélyben, továbbá a Dél-Alföldön, Dél- és Délnyugat-Dunántúlon, *kisasszony* néven a Felföldről és az északkeleti területekről származó gyűjtésekben, *menyecske* néven palócföldi változatokban jelenik meg. A tündérek minden fajtájára jellemző közös sajátságok: gyönyörű nők, akik a természeti környezet jellegzetes helyein, forrásoknál, ligetekben, víz partján, fák tetején, illetve viharban, forgószelemben száguldván mint zivatar démonok, máskor vízben fürödve vagy levegőben lebegve, énekelve, táncolva jelennek meg. A férfiakat elcsábítják, elragadják, beteggé táncoltatják. Minden tündérfajta lehet természeti helyek névadója (*szépasszonyok kútja*, *tündérsziget* stb. elnevezések). A magyar tündérekkel kapcsolatban nem tudunk kultuszról, sem velük rituális kapcsolatot tartó kultusztestületekről, de kora újkori forrásainkban még megfoghatók a tündérvarázslók és tündértársaságok nyomai.³

A különböző elnevezésű tündérfélék sajátos vonásait tekintve: a *tündér* nevékre jellemző, hogy szoros kapcsolatban vannak a földrajzi helyszínekkel, különösen a hegyekkel, és megjelennek, különösen Erdélyben, történelmi helyek, várak olykor név szerint megnevezett tündéréként, történelmi, illetve helyi (vár)mondák szereplőiként is. Itt erős hatással lehetnek a hiedelmekre Árgirus és Tündér Ilona széphistóriájának, illetve az irodalom és közköltészet más tündértörténeteinek ponyvaolvasmányokon keresztül is terjedő változatai. Ami a más mitikus lények felé vezető szálakat illeti, a víztündérek alakjához közel állnak a szép lányhoz hasonlító vízszellemek (sellők); a boszorkány alakjával való kontaminációk különösen a tündérmulatságok és „hamis mulatságok” elbeszéléseiből ismertek.

A *szépasszonyok* is, mint minden tündér, általában csapatosan jelennek meg az emberek között. Bizonyos jó–rossz ambivalencia jellemző rájuk. Egyrészt áldást adó, istennőszerű alakok, akik őrzőszellemszerepet is betölthetnek, másrészt halotti karakterű démonok, akik a zivatarfelhőkben, a halottak széldémonlelkéiként jelennek meg; az embereket „elragadják” és megbetegítik. Tönkreteszik az elragadottakat, különösen azokat, akik tér- és időtábuikat megsértették, tehát például éjszaka vagy délben az ösvényeikre, a mezsgyére léptek, réteiken jártak, forrásaikból ittak, „ebédjükre” rátapostak. Madár, kígyó, ló, kecske, ritkábban más állatok alakjában is megjelenhetnek. A legújabb korban a szépasszony erősen összeolvad mind a Dél-Alföldön és a Dél-Dunántúlon, mind a Székelyföldön és Moldvában az embereket és állatokat megrontó, megnyomó, megnyergelő boszorkány alakjával. A szépasszony sajátos moldvai és gyimesi vonásai: közlekedése tilón, a lovak megnyergelése, sörényük „befonása”, valamint a csecsemők „elvéltása”. Jellemző ugyanitt az erős kapcsolat az énekléssel: a szépasszonyok a dalok feltalálói; emberi fül számára tilos, titkos énekeik vannak. Igen archaikus nézet, amellyel ma csak moldvai hiedelmek-

ben találkozhatunk, az, hogy a szépasszonyok voltaképpen földi nők, akik éjszaka (álomban) tündérré változnak, és a tündérek társaságához csatlakoznak, részt vesznek mulatásaikon.⁴

A Felföld *kisasszony* és *menyecske* nevű tündéereire a fenti általános tündérvonások mellett különösen jellemző a férfiak „elvezetése”, elcsábítása, halálra táncoltatása.

A tündérek folklórja a magyar néprajz kezdetei óta mindig teret kapott a gyűjtésekben, publikációkban; a ragyogó szépségű, zenélő, táncoló, férfiakat csalogató tündérlányokról még a 20. század vége felé gyűjtött élményelbeszélésekben – például Dégh Linda, Balassa Iván, Zentai Tünde, Salamon Anikó gyűjtéseiben – is sokat olvashatunk. Az utolsó időszakból a legtöbb adatot Takács György és Magyar Zoltán intenzív gyűjtőmunkájának köszönhetjük, mindazonáltal Magyar a gyűjtései helyszínén már többnyire a hajdanvolt tündérhiedelmek kihalását regisztrálta.

TÜNDÉR

Szép, tünékeny nők; repülnek, madárrá változnak

Kiket neveznek tündéreknak?

Tündéroknek? Hát szóval ilyen... hogyan mondjam? Ilyen leányféléket, izé, ilyen mennybeli lányokat, vagy mit tudom én, miket, istentelenöket, ilyen tündérlányokat, ezöket neveztek tündéroknek.

Milyenek voltak?

Hát gyönyörű szépek. Valamikor még képön is füstötték ezeket a tündérlányokat. [...]

És hogyan jelentek meg? Többen voltak?

Hát persze. Az nem egymagában van, vótak hárman-négyen, ilyen tündérlányok csoportosan, nem egymagában.

Mikor szoktak megjelenni?

Hát a legtöbb, legnagyobb részben éjjel. Mindig éjszaka, vagyis jobban mondva mindig azt a 12 órát, éjfélét, ezt tartották a bizonyos időszaknak, amikor a kísértetök, ilyenök megjelennek, ezt tartották.

És amikor megjelennek ezek a tündérlányok, mit csinálnak?

Hát mit csináltak? Megmutasztották magukat az illetőnek, és akkor eltűntek. (Kemse, Baranya megye)⁵

Mikor a karcsai Karostúl összekötő utat csináltuk, akkor mentünk Miklóusfőüdre le kavicsér. Fényes délbe találkoztam, 12 óurakkor egy fehér ruhás lánnyal. Mentünk vagy kilenc szekér. De kettőün láttuk meg, egy Nagy Ferenc nevezetű bácsival. A lánynak szép fehér ruha vóut rajta, és kék szalag a hajába. És senki nem látta. A Fü zestúl gyütt keresztül, a lovam rudja előütt ment el, és csak ez a két ember látta. A többinek hiába mondtuk, hogy: – Nézze csak! Nem látta senki se. Ment a Felinkert fele. Nem látta senki, csak ketten. És majd mikor mán addig néztünk,

míg csak beláttuk, mindaddig láttuk a nőit. S outhán^a osztán mán mink láttuk, de a többi nem látta. Csak ketten láttuk. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶
A tündérek a levegőben es tudnak menni, ők nem sokat jártak a földön. S tudnak átváltozni, hattyúvá es tudnak átváltozni, es a tiszta vízben úszkáltak, mint a libák. (Halásztelek, Pest megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁷

A tündéreknek aranyhajik van, s ahol levetnek egy szál aranyhaját, s valaki megkapja, annak nagyon-nagyon nagy szerencséje van. S tudnak repülni es, galambok lesznek, es repülnek. (Mekényes, Baranya megye [Klészse, Bákó megye, Románia])⁸

Énekelnek, táncolnak

A lúval vóutunk ki a temetőün. Hát hallgassuk, hogy hun énekelnek. Istenem, hun énekelnek, hát hallgassuk? – Te – Benkőünek mondtam –, te, Benkőü, te, hát ott van valami odafenn, nem hallod, odafent énekelnek? De sokáig énekeltek. Egyszer hallom, hogy harangoznak is. A pap is hozzáfogott beszélni, hát mondom: – Hát mi e, mondjad mán? De tényleg, mán féltünk is egyszóval. Féltünk is. Egyszer csendítettek kettőüt, akkor elhallgatott mindenféle. Nem hallani vóut semmit se. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹

Mondta tátim,^b hogy a tündérek gyönyörű szép lányok, szép, nagy hajak van, s szép, hosszú köntössek. Aszmondja: – Jaj, te fiaim, ha láttátok vona, milyen gyönyörű... itt nálunk is van tündérpestyira,^c ott, a Décsengébe, s milyen szépen tudnak azok táncolni, s milyen szép koszorukat visznek, milyen szépen táncolnak a tündérliányok, s milyen szépek. Aszmondta, hogy látto, ott örizték a marhákot, aztán ugy 12 orakor gyűttek ki a tündérliányok, s énekeltek, táncoltak. Ök pontoztak^d utánok. A tündérleányak nem csinálnak semmit, csak táncolnak, énekelnek, s ott jönnek, mennek, s aztán mennek vissza. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁰

Mesélték, hogy a kisharangnál tündérek jártak, tündérek táncoltak, s csak éjszaka. Ártani nem ártottak senkinek. (Atyha, Hargita megye, Románia)¹¹

Forgószeiben jelennek meg

Az én feleségem lánykorába ment valahá. Az úton forgószeibe érte. A forgószeibe tündérlányok járnak, oszt akit talának, megrontik. Az én feleségöm is beteg lett. A hajából vittek a javósnak. Mikor hazagyűttek, a feleségöm jobban lett. (Boda, Baranya megye)¹²

^a azután

^b nagyapám

^c tündérek barlangja

^d tánclépésben mentek (pontozó: legényes tánc)

Vízben élnek, fürdenek

Banka Laci, bérösgazda, nagy, erős, tagos embör vót a bicsérdi pusztán. Sokat hallott beszéni, hogy a nagybicsérdi malomárokba, a híd közelibe éfélkó tündérok fürönnék. A tündéroknek fölü lánytestik, alu mög haltestik van. Bátor embör vót, aszondta, hogy ü mögnézi, igaz-e. Egyik éccaka punt éfélkó a hidra mönt. A tündérok csakugyan ott fürödtek. Heten vótak. Ütet is csaták^a a vízbe. De nem mönt közójik, halom^b főkapott egy küjet,^c oszt közójik vágta. Azok étüntek, de abba a percbé körösztbé át^d előtte a hídon egy fejetlen ló, aki az elejive dének vót fordúva. Nagy erővé rávágott a lóra. Az akkorát szót, mind egy üres kád, oszt megfordút az elejive észak felé. Banka akkó megfordétotta a botját, oszt mögen rávágott. A ló mögen dének fordút, oszt azt mondta: – Még egyet üss! Banka aszmondta, hogy több ütés nem jár. Akkor nagy vihar lött, a fejetlen ló mög etünt. Banka hazamönt, de kilötte^e a hideg. Két hétig nyomta az ágyat. (Boda, Baranya megye)¹³

Körmöcön a zólyomvölgyi erdő tavában egy vízitündér lakott. Szépen énekelt, mitől a favágók elaludtak. Ezért nagyon bosszankodtak. Egyszer a farakások mögött elbújtak. Jött a halfarkban végződő tündér, egy kisgyerekekkel a karján. Egyik favágó kikapta a kezéből a gyereket, s a tó partjára dobta. A tündér a farkával hozzávágott, de a százados fenyőt érte, amely kettétört. A favágók felvették gyermekét, és elfutottak vele. A tündér sírva bukott le. Azóta nem látták. Nagybiccsén is azt mondják, hogy a Vágban volt egy vízitündér, félig ember, félig hal, aki a réme volt a vidéknek, mert a falubeli gyermekeket hordogatta el. (Körmöcbánya, Garamszentkeresztzi járás, Szlovákia)¹⁴

Az anyám beszélte, hogy valamikor régen, még fiatal kislány vóut, többi cimboráival kivitték az ökröt a Magospartra, és ott eleresztették. Azt mondta nekik az apjok, hogy majd elmennek az ökrökér, mikor már jóul fognak lakni az ökrök, gondolják. Hát ők ott vígan vóutak az ökrökkel, a szunyogot hajkászták, hogy ne csípje őket a vízszélen. Hogy ettek az ökrök nyugodtan, egy időübe csak minden ökrö abbahagyta az evést, és mind a Karcsa felé fordult, és elkezdett fújni. De ők nem tudták mire vélni, egyszer azt mondja az egyik, hogy: – Halljátok? A fürdőházba a cigán muzsikál. Mer átellenbe vóut a báróának a fürdőháza. – Nézzétek csak – aszondja –, hogy ki van világítva is! Néznek oda, hát teljes fénybe ragyog a fürdőház, és ott muzsikálnak benne. Egyszer azt mondja a másik lány megint, nem láttak semmit, ez azt mondja: – De nemcsak a cigányok hogy muzsikálnak ott – aszondja –, nézzétek csak, hogy táncolnak a víz tetején körülte, a fürdőház körül. Ezt meg már öük nem látták egy darabig. Akkor osztán megintcsak mondja a lány, hogy: – De tényleg, nézzétek csak! Erre fel ők is már jobban figyelnek, már akkor ők is meglátták, öünekik is megmutatkozott, úgy-

^a csalták

^b hanem

^c követ

^d állt

^e kilelte

hogy ők elbámultak, és az ökrök mind otthagyták őüket, elmenekültek a féléstől. Őük is mentek vóuna, de már nem mertek elindulni, féltek, egy csomóuba bújtak, aztán nem is mertek odanézni. Egyszer osztán hallja, hogy hát köhögnek, hát megismerte az apja köhögését. Hát őü meg elkiáltotta magát, hogy: – Apám, gyűjjön ide, gyűjjön gyorsan, mer nem tudjunk innét elmenni, úgy féljünk. Úgy osztán, négyen vóutak, hát mind a négy lánynak ment az apja vasvillával a gyerekekér, hogy hát hol vannak, hogy hát az ökrök hazamentek, és a gyerekek, akik vigyáztak rá, azok nem mentek haza, hát így vitték osztán őket haza, mert féltek már onnat megmozdulni. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁵

Eljöttek a vadászok, hogy menjek el másodmagammal hajtani. Kiértünk a Faragványos-oldalra. Adtak egy kutyát, hogy hajtsak vaddisznót. Megyek az Almási-barlangba. Vannak helyek, ahol felállva, s vannak, ahol csak hason lehet menni. Én nyírfakérget gyűjtöttem meg, s azzal mentem. Hát látom, hogy egy nagy tó van előttem, s ott akkora tündérek, mint a fél karom, a tóból kijöttek. A tündérek mind azt kiáltották: – Bábeleki, bábeleki! – S jöttek felém, s én csak hőköltem. Szerencsém volt, hogy a lábik kicsike vót, s az enyém hosszú. (Vargyas, Kovászna megye, Románia)¹⁶

Erdőben, forrásnál élnek

Vót egy ember, Kis Imrének hívták, az elment az erdőbe vízért, és ott két tündér jelent meg neki, azt mondta, egy szőke, meg egy fekete. Azt a hegyaljai kutat úgy is hívták, hogy tündérek kútja, oda nem is mertünk menni; ha egy ág megreccsent a lábunk alatt, mán szaladtunk, azt hittük, tündérek járnak. (Atyha, Hargita megye, Románia)¹⁷

Hát a tündérek, azok az erdőkben élnek, azt mama is beszélt. Ők olyan szépek, a források mellett gyűlnek össze éjjelente, de csak minden évben egyszer, ha jól emlékszek, nyáron, a napfordúlatkor. Olyankor ott táncoltak, énekelnek, és ha valaki akkor látja őket, hát azt nem tudja többet elfelejteni. S hogy innen a faluból lett is volna valaki, igaz, azt már mama se élte [meg], hogy kiment ide a vőgybe, fel a fejbe, végig az erdőn, oszt megleste akkor a tündéreket. Szép teliholdas éccakán. Oszt hogy őt észrevették, oszt valami mély álmodat engedtek rá. Hát hogy csak alig látta őket. No de mikor reggel felébredt, hát egy aranyszálat talált a melylyényének a zsebjebe – a tündérek megajándékozták. Régen vótak ilyenek. (Méhészudvarnok, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹⁸

Várban laknak; várat, templomot építenek

Arrúl vót szó, hogy a karcasai templomot tündérlyányok építették valamikor. Avval hibáztak valahogy, hogy nem bírták valami kőüre ott az ájtounál, vagy valahova rávágni, hogy hányba vót építve – mer így nem tudja az ember. Lehet, hogy azt mondják, belőül van olyan kő, hogy rajta van, de hát azért nem bontják

el a falat. Tündérlányok építették, és mikor készen vóut, hozták bele a harangot. Éjfél után vóut az időü, a kakas megszólalt, beesett a Karcsába a harang. A vízbe. Elmentek hat ökörrel húzatni kifele, akkor megfogta a hat ökör, húzta vóuna ki, meg is húzta. Mikor mán majd kigyött vóuna a vízbűl, akkor kiát valaki, hogy: – Jaj, a kisújjam! Akkor: – Hóóu! Rákiátottak az ökrökre, megálltak az ökrök. Még lejjebb ment oszt a harang. Hát oszt nem tudták kihúzni. Mer azt mondják, ott van, ha igaz, én nem tudom. Ott vóun^a a vízbe, lenn a sárba, illetve [belesülyyedve]. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹

A tündérek valamikor lakták azt a Kopasz-várat. Erdélyben jártam, völgyeken, olyan mély lyukak voltak ottan. Az erdélyiek mondták: ez tündérvár volt. A tündérek, ha összeverekedtek, onnan védekeztek, ebből a lyukból. Labdázta a tündérek a Kopaszon. A tündérekről sokat beszéltek. A Bodroghközön még megvan a tó, ahol a tündérek laktak. (Tarcal, Borsod-Abaúj-Zemplén megye [Korond, Hargita megye, Románia])²⁰

Barlangban, bányában élnek

Magyarázta táti,^b hogy vótak régebben olyan nagy sziklák, és aztán a tündérek minden hét évbe kimentek, s addig kinyílt az az ajtó, ahol ők vótak, az a kőajtó, s addig lementek, hogy vettek vizet magoknak, me ők csak a követ nyalták ételnek, víznek is. S akkor vitt két tündérlány fel vizet, s akkor bezáródott az ajtó. S ha bé talált menni valaki, más ilyen rendes ember, nem jött ki, csak hét év múlva, s addig csak a követ nyalta, magyarázta táti. Táti látta is, hogy a tündér mikor kiment, vizet vett a patakból. Aszmondja: gyönyörű szép lányok, gyönyörű szép leányok. De aszmondja: – Én nem mertem, me hallottam másoktól, hogy ha bémejek, ott aranypézn, ezüstpézn, ahol ők vannak, ott minden van, csakhogy ők ételnek követ nyalnak, víz helyett követ nyalnak. S akkor vitt a tündérlány vizet. Hallott olyan esetet, hogy valaki bement a tündérek barlangjába, s ott meghalt. Mik,^c ha bémennénk, tudnánk élni, hogy nyaljuk a követ? Nem tudnánk. Itt, a hasadékba nem tudom, hogy vannak-e tündérek, hanem táti mondta – miféle hasadékat magyarázott –, mind a Tordai-hasadék, affélékbe... (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²¹

Vot nekem ez a bátyám, amelyik meghalt a Szénafűbe, az látta a tündérlányt a Kőbe. Azt mondta a bátyám – szegény, nyugodjék –, hogy fődíg ért a haja, s olyan karcsu vot, és ugy feredett a vízbe... csak kettő vot. Itt a Turi-kőbe. Csak eztet mondta a bátyám, ők ott vótak a juhokkal, és látták a tündéreket. S ugy tűntek el, mintha ott se lettek volna. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²²

^a volna

^b nagypapa

^c mi

Azt hallottam ezelőtt régen, hogy valahol lent, de nem tudom, hol, nem emlékszek, mert gyerek voltam, amikor beszéltek, hogy vót egy aranybánya, s abban az aranybányában tündérek vótak. S akkor, akkor az aranyt elvitték, azok visszafelé patkoltatták a lovaikat, s úgy mentek be az aranybányába, s akkor az aranyat onnat lóháton elvitték, s ott tündérek vótak. (Ditró, Hargita megye, Románia)²³

Megnyargalják a lovat

Beteg vót a ló. Nem is tudom, má, kinél volt, de ett lakott az utcánkban. Elmentek Herendre a fiveshez. Az azt állapította meg, hogy tündérek nyargalták meg. (Kémes, Baranya megye)²⁴

Elragadják az éneküket meghallót

Aszmondja nagy-... nagymama, hogy kimennek több barátnéjokkal játszodni az udvarra. Elkezdének énekelni. S aszmondja a... Elkezdik énekelni, hogy: – Nyic, nyic, kárányic. Kárányic ku forgálics. Aszmondja a vénasszony: – Te, kölyök, ne énekeljétek azt, me jön egy tün-... most kell érkezzék egy tündércsapat, most telik le a hét év, és felkap valamelyiketeket, és elvisz. S aszmondja nagymama, hogy énekelik, nem hallgattak rájo – mind ahogy mi nem hallgattunk most a babonásokra – , és elkezdik énekelni még jobban. S jön egy tündércsoport, s énekelik ők is azt az éneket, s meghallják, hogy a földön is éneklük, akkor kikaptak egy gyermeket onnén a csoportból, és elvitték. S aszmondja, hogy a vénasszonynak volt a leányának a leányo. S nagyon siratták, me az vót az egyetlen gyermek, s elvitték. S aztán azotától, aszmondja nagymama, hogy azt az éneket már nem is hallatta. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²⁵

Házaknál tartott multság

Azt mondták, hogy a tündérek nem csinálnak semmit az embernek, ellenben, ha nincs otthon az ember, bemennek az ember lakásába, ott énekelnek, táncolnak, és isznak is a borból. S azt észre lehet venni, hogy ha voltak a tündérek. Kitesznek egy korsó bort az asztra, és akkor a korsóból ha tünik el bor, akkor tudják biztosan, hogy vótak ott tündérek. Amikor az ember a kulcsánál jár, vagy az udvarra belépett, akkor a tündérek eltűnnek a házból. A tündérek barlangokba laknak. Pont itt a Turi-hasadékba van egy barlang, és aszmondják, hogy a tündérek laknak... és aszmondják, a tündérek barlangja. Ki szoktak jönni: mennek az embernek házához, táncolnak. A Kuttyák korcsolyájáról csuszna be. A buzatáblákon táncolnak, és tapadják le a buzát. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²⁶

Elviszik muzsikálni a dudást; eltűnő tündérkincsek, hamis mulatság

Hát szintén rokonyunk vót, vót egy fiatal embör, hát aztán így öten-hatan elmön-tek bálba Csepelbe,^a Drávacsehibú Drávacsepelybe. És hát ottan, ugye, táncótak, dalótak, mulattak, mindönféle. Hát má úgy jó éjfél után jöttek haza innen a szomszéd falubú. Hát aztán ez az illető elmaradt a többi gyerektű. De azt mondták a többi gyerekek, hogy űk kajabáltak neki, hogy gyűjön, de nem gyűjött. Hát Drávacsehi meg Drávacsehi között vót egy olyan kis híd. Olyan kis árok vót rajta, aztán vót neki pallója, meg vót neki két karja. Hát azt mondja, hogy amint ű odaért, hát egyik karján is űlt egy meztelen csöcsös leány, meg a másikon is. Hát ennek is vót, egyik lánknak is vót, előtte egy kis ládika, az teli vót aranygyűrűkkel, órákkal, mindönféleivel, de másikná is. Hát megfogta ez a két lány, telihúzgálták az ujját aranygyűrűvel. De nem eresztötték az Atyaúrístennek se. Hát addig birkózott ottan, erőködött velik, mindönféle, hogy nem és nem. Hát aszondja, hogy egyszer kukorékóttak a kakasok, ott az ő falujikba. De má utóbb azt mondta, hogy: – Vigyetök valahová, vagy engedjetök el – aszondja –, az anyátok erre arra... – elkáromkodta magát, akkor a kakasok kukorékoltak, hát aztán a két lány eltűnt, meg az arany ékszerök is, mindönféle eltűnt velük együtt. Hát aszondja a sógorasszonya, amikor hazaért, az olyan vót, hogy az tiszta víz vót. Az úgy kifáradt ott a nagy erőködésbe, cipálásba, amint ottan birkózott ezökkal a lányokkal. De gyűrű aztán nem vót ám egy se! Nem. Gyűrű nem vót. (Kovácsida, Baranya megye)²⁷

Egyszer cseh muzsikusok mentek Vágbesztercéről Szverebec felé. Elesteledett, s egy réten telepedtek le, hogy ott meghálnak. Egyszer a távolban világot látnak. Odamennék. Egy nagy házban sok vendég mulatott. Beállítanak. Kapóra érkeztek, húzatta velük a víg társaság, táncrea kerekedve. Végre a bőgőt telerakták arannyal. A háziúr ezüstgombos mentéjét, az asszony aranyos főköötőjét tette a karmesterre. Aztán aludni mentek. A muzsikusok is lefeküdtek, és hangszereiket a falra akasztották. Mikor fölébredtek, egy temetőben találták magukat. Hangszereik a sírkereszteken függtek, az ezüstgombos mente lócsontvázzá, az aranyos főköötő számárfejjé vált, a bőgő meg lóganéval volt tele. (Vágbeszterce, Vágbesztercei járás, Szlovákia)²⁸

SZÉPASSZONY

Külseje, tulajdonságai

Kik voltak a szépasszonyok?

A boszorkányok. Azokat hívták valamikor szépasszonyoknak.

Mit csináltak?

Ezök, hát, olyanformán, hogy babonával hatottak a többi közönségre, a többi nőszemélyre, meg hát a férfiszemélyökre, mindön ilyen babonaság-micsodákat terjesztöttek. (Kemse, Baranya megye)²⁹

^a Drávacsepely (Baranya megye)

Hogy kik azok a szépasszonyok, azt nem árulták el a javasok, egyik a másnak nem árulja el, a szépasszonyok javasok, rontani is, javítani is tudnak. (Drávafok, Baranya megye)³⁰

János bácsitól hallottam, hogy legelőn voltak, s odament egy szépasszony, nagyon szép arca volt, s az egyik lába lóláb volt, s a másik leányláb. S nem beszélt, csak: – Büm, büm, büm! – s ők akkor nagyon megijedtek tőle, s elszaladtak. De azért visszaneztek, hogy mit csinál. Hát bébújt egy likba, s eltűnt. (Kakasd, Tolna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])³¹

Szarvuk van, mint a kecskének s a berbécsnek.^a Azt mondják, hogy ilyen szarvuk van. De nem lehet mindig látni rajtuk, de az éjféli misén mindig látni. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)³²

A szépasszonyok csúrkeborító kasba, tilón s nyírfa seprűn mennek. (Gyimesfelsőlök, Hargita megye, Románia)³³

Én nem tudom, igaz-e, nem igaz-e, de én a családját ismerem. Akik tilón mentek. Régebb úgy vót, rég-rég, mikor én olyan 25-26 éves vótam, s még sok-sok üdeig, hogy tették éjjeli pázliknak^b üzleteket őrizni, s egy milicista ment mellette, egy este. S kellett menni, estétől reggelig kellett sétálni. Hirül ment egy asszony, hogy tilón jár. Akkor hittük es, nem is. S akkor azt mondja a milicista: – Né, én jöttem fel az úton egyedül, s én meghallottam, hogy tilolnak. Éjjel. S amikor közeledett, az út közepibe egy karikát csináltam, abba keresztet vettem, s mikor odaért, leesett. Megállt a tiló. S akkor ő es odament, s az asszonyt jól ismerte, s én es jól így-e, az egész fajtájába benne van egy ilyen farcs^c dolog. Akkor meg könnyörgött, hogy ne beszélje el, mert a fia nősul. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)³⁴

Forgószélben jár; belevágott kés

Jaj, Istenem, ezelőtt azok a szépasszony-dógok, ezekre a forgószelekre, mikor így siringelte,^d felvette az út porát, s vitte ott fenn, aszondták, a szépasszonyok táncolnak, de ott egy asszony se volt, csak por. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)³⁵

Egyszer jött egy nagy szél. Ment két ember az úton. Egyik azt mondta a másiknak: – Vigyázz – aszondja –, vannak benne, felkapnak és elvisznek! Aszondta a másik: – Nem, én annál okosabb vagyok, itt a késem, belevágom. Elévette a késit, s belévágta. Ő azt hitte, hogy kiesik, kimarad. De elvitték a kést. Az ember éppen járt

^a kosnak

^b ór (román *pažă* 'őrség')

^c hamis (román *fals*)

^d kavarta körbe

Udvarhelyre,^a s a késit ott találta meg egy üzletesnél. Egy asztalon volt ez a kés. Kezdte forgatni, s azt kérdezte az üzletes: – Talán üsmeri maga, bácsi a kést? – Nem – aszondja. – Tudja, honnan hoztam én – aszondja –, a Gyimesből! Ehol hoztam el a nyakam csigájában. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)³⁶

Ha valaki haragszik a másikra, a szépasszonyokat elküldi, hogy táncoltassák meg. Űzenek csufot vele, s a másik megijed. Nagybácsim mesélte, hogy az örmények, ott ezelőtt Szépvízről,^b sok marhát tartottak. Akkor, ha így vót vásár, akkor hajtottak több marhát, szóval a vásárba. S akkor voltak ilyen inassaik, akik hajtották. S akkor leültek egy helyre, hogy ebédeljenek. S akkor csak egy forgósziel eljött, s ahogy az ember ett, s a bicska a kezibe vót, a kés, s hát így odahajította a kést. A forgószielbe. S úgy elveszett, eleget keresték, de ők meg nem kapták a kést. S akkor egyszer ő ment el valahol, s egy fehérnép, ilyen..., szóval egy korszomába kiárulónő vót. S hát egyik szeme nincs meg. S aszondta: – Na, te tolvaj, idejöttél, s te vágta ki a szememet – aszondja. – Nem – aszondja. – De, amikor ekkor s ekkor, a forgószielvel voltam, te akkor vágta ki! (Kostelek, Bákó megye, Románia)³⁷

Az embereket forgószielbe ragadja

Egy ember a feleségivel,^c úgy híják, Marci, kiment a helyre, s csináltak buglyát, tizet. S mind elszórta őket. S amelyik buglyát csinálták, ahhoz akkor odaért a forgósziel, s a villát belélódította az ember. S az asszon állott a buglya tetején, s szénástól felvitte a levegőbe. S az embert es. Az asszon, szegén, visszajött, s az embert elvitte, bé a csutakosba.^d Fejjel beléesett egy rothadt csutakba, s megnémult. Nem tud most már semmit beszélni. Nem szabadott vón a villát belédobja, mert azt mondják, hogy ezek a szépasszonyok az ördögök. Hanem keresztet kellett vóna vessen, s egy Miatyánkot elmondjon. S akkor elment vóna. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)³⁸

Forgószielbe vannak, kell örözködj, ne menjenek reád. Elrontsa az embert, elveszi az erődöt a kezéről, lábadról. Vet keresztet, hogy ne menjen reá. Akkor ő távozik, menyen férébb. (Egyházaskozár, Baranya megye [Lábnyik, Bákó megye, Románia])³⁹

Feltűnő, eltűnő nők csapata; énekelnek, táncolnak

Az én Mózi komám, Isten nyugosztalja, hogy nem vót disznyó a kosárba, és az ajtó nyitva, hát hallja, hogy valahon egy szép zene vót, de gyönyörű. S hát azt mondja, hallja, hogy közeledik, mindjár ér a csúrhöz a zene. Na, gondolja, hogy

^a Székelyudvarhely (Hargita megye, Románia)

^b Csikszépvíz (Hargita megye, Románia)

^c feleségével

^d fatuskós terület (kivágott erdőrés)

hát itt ki házasodhatik, hogy a lakodalmások itt mennek keresztül. Hát várja, hogy mán jöjjenek, hát a csúrt ha megkerülik, a ház felől meglássa, hogy az ajtó nyitva van. Hát hallja, hogy mán mindjárt a házhoz érnek, de nem lát semmit. Hát gondolta, mán bejön valamelyik majd, s felveszi, hogy kik s mik járnak ott. Hát hallja, mintha mán menne tova. Hát megyen ki az ajtón; mikor megy, hát a mezőnek a felső szélibe, aszondja, a levegőbe húzták a zenét, de nem látott ott semmit. Olyan szép zenét nem hallott életibe soha. (Korond, Hargita megye, Románia)⁴⁰

Azt mondták, hogy egyszer jöttek fel édesapámék télbe, mentek fel. S aszondja édesapám, egyszer, ahol most a cigányok laknak, itt, Bükkhavason, hát vót egy vén kicsi cigányház. Aszondja édesapám, ahogy közeledtek, hát hallja, hogy szól ott a gardon annak a kicsi cigányháznak a hiában,^a mint a lakodalomban. Megálltak, mikor megálltak, nem hallották. Mikor indultak, csak muzsikáltak. Aszondta, úgy énekeltek, s úgy muzsikáltak, minden szakadt össze ott a cigányoknál. Mikor odaértek, semmi se vót. Igen, de az ilyen tiszta ördögi vót. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)⁴¹

Tiltott helyek – tabusértés – büntetés

Délben, harangszókor nem szabad csurgásba, favágítóra, trágyadombra ülni, le kell lépni a keskeny gyalogösvényről, mert ezeken a helyeken gyülekeznek és ebédelnek a szépasszonyok, és aki megzavarja őket, megrontják, mert a szépasszonyok tálába lépett. Ezek megnyomorodnak, megbénulnak, szaggatás áll a lábukba, kezükbe. (Rádfalva, Baranya megye)⁴²

Akkor is cselédasszon vótam. És kimentem a kertbe, hogy e kis sáfránvirágot szedek, hogy szoktuk aztat megáztatnyi kis meleg vízbe, és oan gyönyörű tésztát lehetett sütnyi, mintha tojás lett volna benne. Hát kuglófot, mindent. Aztá hát kimentem, szedtem e kicsit a kötényembe, és valahogyan oan álom gyött rám ott a sáfránvirág között, meg a megye^b között vót a virág. Annak a másik öregasszony lakónak is, meg nekünk. Hát, gondutam, hogy e kicsit lefekszek. Oan nagyon meleg vót, oda a sáfránvirág alá, aztá aluszok. Hát el is aludtam, alig lefeküdtem, mer már elfogott az az álom. Lefeküdtem. Egyszer hallom, hogy oan gyönyörűen énekünek, ahogyan mennek a proceccióval^c Andocsra.^d Hát aztán csak-csak hallok, csak hagatom. Csak énekünek, csak énekünek. Főkelek, főnézek. Leselkedek, hogy hun, mere. Mert az az én pajtásné, az nagyon öreg asszony vót má, és az olyan nagyon szépen tudott éneküni. A konyhába, a szobába, kertbe, kukoricaföldön. Az soha nem dannt,^e az mindig éneküt és éneküt... Nagyon rendes csa-

^a padlásán

^b mezsgye

^c körmenettel

^d Somogy megyei híres búcsújáróhely.

^e dalolt

lád. Rendes családok vótak. Hát aztán fölkelek, nézem: nincs. Nincs, sehun sincs. Mondom: – Jaj, Istenem! Hát mi vót ez? Nézek az erdő felé, mere köllött Andocsra mennyi... Sehun senkit, egy lelket se látok. Fölkelek, bemegeyek. De oan leverten, oan szédüitten. A szépasszonyok körösztümentek rajtam. Mer az útba feküdtem.

Az útra feküdt?

Az útra. Ara a megyénkre. Ami megye van. Abba feküdtem bele. Aztá bemegeyek. Aztán gyün ki ippeg az az öregasszony a konyhábu, mondom: – Kedves mamám! Nem vót maga a kerbe? Mer én maga hanggyát hallottam – mondom –, ulyan gyönyörűen éneküt – mondom. – Sokáig hallgattam. És – mondom – én aszitterem, hogy maga – mondom. Aszondja: – Nem vótam kinn, csillagom – aszondja. – Drága gyermekem – aszondja –, én nem vótam kinn – aszondja. – Tudod, ahogy kimenté, megfőztem – aszondja –, aztá gyüttek be, ebédeztünk – aszondja. Mondom: – A maga megyéjén. Meg az enyim, az én kertembe vót a lábom, a fejem meg a maga kertjibe vót. – Mér feküdté, angyalom – aszondja –, a megyére? – aszondja. A szépasszonyok körösztümentek rajtad – aszondja. – Azok énekütek – aszondja. – Tanuld meg, hogy a megyébe, csöpögésbe^a este üni, áni nem szabad – aszondja. Hát aztá bementem. Éhes is vótam. Akartam má az ebédhő készünyi, hogy viszem az uramnak. Hát bizon nem tudtam az ebédet evinni. A fazékba maradt e kicsit levettem, [...] aztá egy-két kanállá, cukorborsó vót, akkor, abba az izébe vót, szezomba. Hát kanállal a számba bevettem, és a kemence elejibe ütem, ahol szoktuk a kenyeret beönteni. Aztán mondom: – Jaj, végem van! Mindjá meghalok! Fut mindjá ki a..., annak vót egy menyé, Bözsike, meg az öregasszon, mindjá mennek a gazdáho, hogy rögtön kocsit, mer meghal a Kovácsné! Hát aztá min [...] összefutnak a népek, az uramat is behíjják, hogy mi történt. [...] (Kaposvár)⁴³

Vót olyan, hogy nem hallott a füleivel. Anyám vitte apámnak az ebédet, leült a sánca, de nem tudott fölkelni. Nagy nehezen fölkel, de nem hallott többet. Simonfán vót egy javósasszony, az mondta, hogy ha egy kicsit lejjebb ült volna, akkor a szépasszonynak a tálába ült volna. Ha harangoznak, a csurgóba meg a megyébe nem jó ülni, mer megrontanak a szépasszonyok. (Zselicszentpál, Somogy megye)⁴⁴

1: [...] Például hallottuk ezelőtt, ugye, hogy azt tartották, hogy az ösvénybe se feküdj le, mert meghordoznak a szépasszonyok.

Igen?

1: Igen [nevet].

2: Így volt-e? A mezón vannak ilyen kicsi utak vagy ösvének. S, ugye, mind, gyermekek vagy felnőttek es oda szoktunk bújni egy kicsit, s örökké azt mondták, menj tovább az ösventől, ne feküdj az ösvenre. Meghordoznak.

És amikor meghordozták, az mit jelentett?

[nevet] Nem tudom. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)⁴⁵

^a ereszcurgásba

Mikor 12 éves voltam, mentem a marhákkal az erdőre etetni. Leültem egy helyre, a fejem fölött a szépasszonyok kezdtek mozsikálni. Felköttem, s elmentem tovább, ahol valakik járnak, hogy lám, ők hallják-e? Oda es leültem, s ott es kezdtek mozsikálni a fejem fölött. Még elmentem tovább egy út mellé, ahol mindenki jár, oda es leültem, hogy lám, valaki hallja-e? A marhák elmentek messze. Délbe egy nagy fa árnyékában elévettem a tarisznyát, hogy egyem, hát a fa tetején megint énekelnek, mozsikálnak. Két kutya mellettem hevert, néztem őket, de nem es mozdulnak. Még a lapi^a sem mozdult meg, olyan csendes idő volt. Mozsikáltak, s egyszer olyant kiáltottak reám, hogy: – Kelj fel, mert ebbe a helybe nyomnak meg, ülnek fel reád! Felszöktem, s elfuttam tovább, ahol az emberek jártak. Ott hagytam mindent, aztán a marhák magukra jöttek, s én futtam haza. Nem hagytak békét erősen. (Háromszék, Románia)⁴⁶

A szépasszonyoknak farkik van, én úgy hallottam. S nyárba nehogy lefeküdj a mezsgyében, mert elvisznek a szépasszonyok. Volt olyan legény, kit elvittek a hegyre, s ott egész éjen táncoltak vele. De aztán megfenyegették, nehogy megmondja valakinek, hogy kikkel volt. Mert ő ismerte azokat, itt élnek a faluban. Fokhagyományt kell tenni a párna alá, s akkor nem jönnek. Aztán még meggyűlnek a fehér lóval a keresztesútban, a Léránton, s még a Szőriken, ott táncoltak. Az egy gyepes hely, hol mész Klézse felé, most van ott egy nagy kereszt. Ott szórták a babokat, etették a bárányokat. Ez a falu helye volt. S a Léránton is volt egy nagy gyepes hely. Ott táncoltak a szépasszonyok, s beszélgettek éjen. S a Demse kútjánál. S azt is mondták, hogy azok befonják a lónak a haját. (Forrófalva, Bákó megye, Románia)⁴⁷

Tiltott idők – tabusértés – büntetés

Hát a szépasszony?

Hát csak úgy azt mondják, hogy szépasszony, aztán nem tudom.

Azt nem lehet tudni, hogy mi volt?

Azt nem. Azt nem lehet tudni, ugye, azt is szokták mondani, hogy hát nem jó éj-jel vizet tenni ki, hogy kiviszik a vizet, vidérben, hogy a szépasszonyok beléisznak. [...] Le kell földni, hogy a szépasszonyok ne iganak belőle.

Mert az mit jelent, ha beleisznak?

Tudja az Isten. Ugye, ez, ez olyan, azt szokták mondani, most már az ilyent hiába mondtuk, mindenféle, mert azt mondják, hogy babonaság. Mind azt mondták, hogy babonaság, pedig biza sok minden igaz volt esetleg. (Csíkszenttamás, Hargita megye, Románia)⁴⁸

Beszélték, olyant es beszéltek..., hogy van itt Romániában egy város, úgy híják, Szászváros. S ott es laktunk. S azok tartsák kedd estét. Kedd este nem varrnak, és nem fonnak. Nem gyülekeznek. Gyülekeznek össze, de nem végeznek egyebet,

^a levél

csak táncolnak, énekelnek, vagy szent dolgokat énekelnek, de ilyen boszorkányforma, szépasszonyforma dolgokat nem beszélnek, mert aszondják, ha beszélnek, akkor azok megjelennek. Ott tartásák, hogy kedd este, s járnak a szépasszonyok. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)⁴⁹

Tilos róluk beszélni

Nem jó róluk beszélni. Kedd este nem jó róluk beszélni. Mind hallják ezek. Kedden és pénteken, amit róluk elbeszél az ember, mind hallják. Mind tudják. (Csinód, Hargita megye, Románia)⁵⁰

Meg az asztalra nem szabad könyökölni, mikor ezeket beszélük [a szépasszonyokról]. Akkor nem szabad, mer úgy van, hogy ha az asztalra rá van könyökölve, hogy így rá van támaszkodva, akkor ezek meghallanak minden szót, hogy amit beszélnek.

De ez csak kedden és pénteken van?

Kedden és pénteken. Másik nap nem.

Este?

Nem, egész nap. Meg mikor újul a hold, akkor nem szabad ezekrű beszélgetni, mer nagy erejük van nekik, úgy, mikor kezdődik az újhold, hogy megújul, akkor nagyon kő vigyázni. Mer ez akkor minden szavukat..., és kitőtheti nagyon a boszszúját, hogy valaki... De ha haragszik rá, hogy haragossan beszél valamit, akkor ereje nincs nekijje, akkor nem csináhat vele semmit, mer nincs erő hozzá, hogy valamit csináljon, mer haragszik rá. De hogyha viszont jóba van vele, akkor meg nagyon kő vigyázni, mer, ugye, hát a bosszúját kitőtti rajta, mer ezek tudnak mindenfélét. (Dávod, Bács-Kiskun megye)⁵¹

Tilos őket meglátni

Azokrúl es beszéltek, azok es léteztek. Most nemigen lehet hallani azokrúl, nem lehet tudni, hogy vannak-e, de csak megvannak most is. Azok mán megint olyan dógok vótak, azokval nem vót jó dolog viccelődni egyáltalán. Egyik, nem tudom, hogy micsinált, egy férfi meglátta azt a fehérnépet, amelyiket úgy neveztek, hogy szépasszonyok, s a férfi meglátta. S aszondta a férfinak: – Engem nem láttál! Engem ne lássál! Az a férfi elbeszélte osztán kicsi idő múlva, hogy ezt a fehérnépet hol látta, s hogy látta, s minden... Egy alkalommal ott a Bartosok-patakán, ott az észkón^a jött le a férfi, s a fehérnéppel összetalálkozott. Aszondja neki, hogy: – Én mit mondtam neked? Hogy engem ne láss! Melegen megfogta a férfit, s oszt úgy ütte a földhöz, hogy hatalmasan. Elkezdte verni, ütni, mindenféle. Még szerencse vót a férfinak, hogy egy kutya vót vele, s a kutya beléugrott, s a combjába belé-

^a Ismeretlen jelentésű szó, valószínűleg: ösvényen.

harapott. S akkor az embert ott hagyta, a kutyát megfogta, s a földhöz ütötte, s elment onnan. Úgyhogy avval nem vót jó... (Csinód, Hargita megye, Románia)⁵²

Kerékszegnek kivett csont

Borozdába nem jó ülni, mert a szépasszonyok megrontják az embert. Egy alkalommal két fiú, akik egymásnak jó pajtásai voltak, kiment a marhákkal a legelőre. Az egyik valahova félrebb ment, a másik ezalatt leült a barázdában. Alighogy ott ült, megérkeztek a szépasszonyok. Ezek útközben a kerékszegüket elvesztették volt, meglátták a fiút a barázdában, mindjárt elvitték annak az erejét, s azt tették meg kerékszegnek. Avva továbbmentek. Mikor a másik fiú visszakerült ehhez a pajtásához, látta, hogy az olyan gyenge, hogy a lábát sem tudja megmozdítani, mindjárt kitalálta, hogy a szépasszonyok jártak ott. Hazavitte ölében a pajtását, de ami történt, magában eltűrte, abból nem mondott meg senkinek semmit. Teltmúlt az idő, ő bevonult katonának, a pajtása pedig nyomta az ágyat akkor is, annyira ereje nem volt, hogy a kanalat elbírja. Mikor éppen hét esztendeje és hét napja volt a pajtása megrontásának, akkorra szabadságot kért, és hazament, otthon az ölébe vette a mindig erőtlen barátját, kivitte éppen arra a helyre, ahol a szépasszonyok megrontották volt. A szépasszonyok éppen akkor mentek el ott: jöttek visszafelé az útjukból. Amikor meglátták, hogy a legényke mindig ott ül, kénytelenek voltak visszaadni neki az elvesztett erejét. Az meg is történt, s a legény egyszeriben olyan ép és erős lett, hogy a maga lábán ment haza a legelőről, s még csak el se fáradott. (Déva, Hunyad megye, Románia)⁵³

Egy másik eset történt itt Szellő-havasán. Ment a forgósél, szózat esett, egy derék ember ott ült, egy legény, ott a parton, a mezőn. Azt mondja a forgósélnél valami hang, hogy: – A derékszögünk^a elszakadt, s innét vegyük el a derékszöveget! Ő többet onnét, a legény, fel nem tudott kelni, hiába hordozták papokhoz, orvosokhoz, senki nem tudott segíteni. Hanem egy ember mégis mondott neki valamit. – Egy alkalommal – aszondja – vigyétek el a legényt, ahol történt, azon a napon, abba az órába ott legyen, amikor történt. Odavitték a legényt arra a mezőre, ahol történt, s jött a forgósél ugyanabba a pillanatba. S akkor szózat esett megint a forgósélnél, s aszondta: – Adjuk vissza a derékszöveget, me nekünk van más, nem kell. És a legény felkelt, épen, egészségesen, s továbbment, élt, dolgozott sokáig. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁵⁴

Szépasszonyok nótáját tilos fújni

A másik pedig: vót egy muzsikás. S a szépasszonyoknak vót egy nótájuk. S azt muzsikálgatta közbe-közbe. S egyszer aszondták, megjelentek neki, s aszondták:

^a A koci első és hátsó részét összekapcsoló vas- vagy fapecek.

– Evvel hagyj fel, mert rosszul jársz! De ő nem hagyott fel, há muzsikált. Egyszer egy vizen ment keresztül, a pallón. Ahogy ment keresztül, hát egyszer azt vette észre, hogy a lábai nem érik a pallót, ő mégis megyen. Mikor letették, azt mondták neki: – Ha még egyszer erre a nótára reákezel, többet az életeddel végeztél! Megértetted-e? Megmondták neki. Többet nem merete. Nem engedték, hogy húzza a szépasszonyok nótáját. Nem muzsikálta, nem merete. (Csinód, Hargita megye, Románia)⁵⁵

Én nem tudom, te Gyuri, hogy az igaz lehetett-e. Aszondta, hogy jött egy bálból. Mozsikált egy táncot, vagy lakodalmat, mit. Ez az Ambrus Karácson. Karácson bácsi, úgy mondták neki. Ambrus Karácson. Karácson nevezetű. Karácson bácsi. Hazafelé jövet a mozsikával megkerentette a szépasszonyok nótájikat. Én nem tudom, milyen nóta az. Én nem. Ők tudták akkor, aszondták, vót a szépasszonyoknak is nótájik. Egyszer, há, azon ebred meg, hogy híd alatt van, egy fahíd alatt. Eszin küjjel van,^a s a kebele meg vót tőtve lóganyéval. Onnat alig tudott kiszereződni,^b s hazamenni. S mejen haza, s a feleséginek mondja: – Ne, hogy jártam, te! S aszondja: – Többet az elyesmivel ne foglalkozj! Há látod-e, hogy megjártad? Egyszer úgy elvisznek, többet vissza nem jössz. (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁵⁶

Tabusértők betegségének gyógyítása

Az én uramnak a nagybátyja, mikó pólyás vót, az akkó történt. Dohánt vótak szönni. Akkor hazagyüttek, a pólyást letötték a csurgásba.^c Mőg is főzött az anyja, a gyerekek aludt. Egész éccaka aludt. Az anyja aszondja: – Na, jó vótá! Mőgszoptatja. Főveszi. Egy szöm csont nincs benne. Vitték azok még Pestre is. Lemondtak rúla. Mondták, vigyék valami bibájoshon, attud^d rajta segíteni. Vitték mindönfelé. Aszondta az embör: – Tudja-e, hogy mikor lött beteg, milyen nap? Tögye vissza ugyanazon a napon a csurgásba. Visszatötték, és térgyig visszakapta a csontot. De nem tudott járni. Azér mégis jókedvű ember vót. (Padé, Észak-bánsági körzet, Szerbia)⁵⁷

Elragadják a férfiakat, táncba ragadják őket, a dudást elviszik zenélni

Gyurászi Andrást meghordozták. Egy háznál vót imádkozó.^e És ez az ember akkor még legény vót. Imádkoztak, s amikor ők imádkoztak, ő örökké viccelődött, csúfokat mondott. Mikor a vénasszonyok mondták a Keresztútját,^f s úgy hajtogatták magikot, hogy: – Kedves Jézusom, hogy szenvedtél..., az mondott csúfokat,

^a nincs magánál

^b kiszabadulni

^c ereszcsgurgásba

^d az tud

^e halottvirrasztó

^f a *Keresztúti ájtatosság* imádságait

csufokot. Egyszer meghallja, hogy mondják: – András, lépjél csak ki! András, lépjél csak ki! Az kilépett, gondolta, hogy szólítsa valaki, azt hallotta, hogy őt szólítják. – Gyere ki, Gyura! Kilépett... Ugy meghordozták a fák tetején, hogy mikor letették, ott osztán félig meghalva megkapták, de egy ruhadarab nem vót rajta. Amelyik olyan, hogy hitetlen, s az Istent nem hiszi, aszondják, hogy a seprűre is felültetik, s úgy mennek a seprűnek a bukrán. Ezt az embert tudja az egész Hidegség,^a hogy meghordozták a fák hegyin. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁵⁸

Egy embert elvittek a szépasszonyok éjjel a házából. Kivitték a Háromkeresztekhez, ott táncoltatták, aztán hazavitték. De olyan fáradt volt, mikor megébredt, nem tudta, mi van vele. (Forrófalva, Bákó megye, Románia)⁵⁹

Hát vót ott egy ember, aki csimpolyált,^b szóva, szépen, és vót nekem egy sógorom, az a sógorom, az lakadalomba vót. De az a csimpolya, tudja, meg van csinálva, úgy, hogy az magától es szól. No, akkor így felszúrta fent a gerendába a csimpolyát. Má miután egy kicsit spicces lett az az ember, ugye, iutt,^c mi, akkor zenélt, akkor felfújta azt a bőrt, azt felfújta, és vagy az ágy alá bedobta, vagy a gerendába feltette, az má fujta is elő. Na, akkor, mikor fújta azt a táncot, amit a szépasszonyok szoktak táncolni, akkor ezt az embert elindították. Hát akkor őt vitték ki az ajtó felé, de ő kiabált, hegy^d hát: – Halló, emberek, ne hagyjanak, mert visznek! – aszmondja. – Visznek! Tegyéek be az ajtót! Há betették az ajtót, akko elment, aztán leizélte... lekapcsolta a sipet,^e és így akko nem vitték el. – Ha sokszor fúvom ezt a táncot – aszondja –, akkor visznek engemet – aszondja. Ugye, de így aztá észrevette, hegy hát hogy és mint. (Egyházaskozár, Baranya megye)⁶⁰

Sípot^f az emberek nem nagyon akartak csinálni sokan, met azt mandták, hogy aki sípot csinál, azt elviszik a szépasszonyok, hogy nekiek sípoljon e mezőn... Vannak szépasszonyok..., ekik járnak éjjel, asszonyok, felkészülnek, úgy, hogy például asszonyszemély így, nappal, beszélgetsz vele, mi, de éjjel felkészül valami más ruházatba, s émeen^g hazunról, s emennek, sipolnak vagy sűtülnek,^h s táncolnak a mezőn ott faluszélyekbe valahol.

Milyen ruhában?

Mind az ók ruháik, de... innapiⁱ ruháikba... öltöznek fe...

^a Hidegség-patak völgye: Gyimesközéplak része

^b dudált

^c ivott

^d hogy

^e dudát

^f dudát

^g elmegy

^h furulyáznak

ⁱ ünnepi

Csórén nem mennek?

Nem, csórén^a nem. Szépen találkoztak velünk e falun, mikar mentek, [egy] fiatalasszan s egy... ember, ugye, hogy kozsókba... Kozsók, tudják mi az: nagybunda, ujasbunda [a gyűjtőkhöz]. S e ment, egy sűtü e kezibe,^b elől, kucs mába felkészülve, s mentek azok a másíkok^c felkészülve, min^d nálunk: fota,^e vagy szép katrinca,^f nagy szépen felkészülve, nagy gyöngyösen... legszebb dolgaikba, s mentek a mezőre táncolni. S azakat ha valaki megtudja, hogy ki az, eltépik. (Klézse, Bákó megye, Románia)⁶¹

No, Karácsony, akit beszéltem. Az az én üknagyapám vót. Na jó, ő egy lóvész román leányt kért, görög katolikust. Akkor azt mondta, édesapám beszélte, Karácsony járt a feleségihez, szép román leány vót. S azt mondta egyszer a testvérenek, fiútestvérenek: – Te, van egy puszta épület, ahol én elmenek, hát Lóvész hol van, s Madéfalva. Mindig valami macska, ez-az, megkísért, megirtódom, s valami eléjő örökké oda. Jere el velem! No, mennek, mennek el a puszta épületnél, s hát dinomdánom van. Nézi, úgy a csűrnek bé lehetett látni: világosság, s hát a madéfalvi szomszédasszony legelől táncol. Asztal terítve, s legelől táncol, nem szóltak egyet se. Egyszer meg akarta szólítani az öccse az én üknagyapámnak, hogy: – Élég jól táncol, szomszédasszony! De az Isten nem engedte. Elmenyen, elkíséri a testvérit, vaj ő es ott maradt, ott aludtak, s osztán visszamentek, de ő reggel ment a szomszédasszonyhoz. S hát a szomszédasszony alszik a gyermekek közt. S: – Na, keljen fel, így aluszik, az éjjel jól mulatott! – Hát ezt honnét tudod? – Hát én mentem – s mondta, hol – el, s béneztem a csűrbe, s maga elől táncolt. S meg akartuk szólítani, s aztán elhagytuk. – Jó, hogy meg nem szólítottál – aszondja –, mer pórul jártál vóna! – fenyegette meg a néni. – De el ne mondd senkinek! Mer akkor így meg úgy jársz. Mer ők rosszat tesznek annak, aki elbeszéli. – Így meg úgy jársz – azt mondja –, el ne mondd senkinek! No osztán, hogy elmondta vagy nem mondta, de ezt édesapám beszélte, hogy ezt így mondta az ő öregje. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁶²

Ez olyan dolog, hogy mikó összejönnek 11 óra után, és 1 óráig mulatoznak; összegyűnnek, kinn az utcán muzsikának. Most várjá! Egy döglött lónak a lábo vót a pikula, és a combja meg vót, izé, tambura. De, így vót! A Bacskó Józsi bácsi, az muzsikát, pikulávó, a Józsi bácsi, a harangozó, a megboldogult, az meg a tamburás vót. S efogták őket, hogy gyertek muzsikányi, táncolunk; hát a szép-asszonyok. Ez itt az Alsó utcábo történt. Ezek mondták. És adtak nekik aranpo-harakat, értem? És az egyiknek is, meg a másiknak is: – No, most igyatok! Aszondja: – Hát itt a pohár, visszaadjuk. – Nem – aszondja –, tegyétek a zsebbe! És lópata vót mind a kettő! (Gombos, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)⁶³

^a meztelenül

^b S ezt ment, egy furulya a kezében...

^c másíkok (a szépasszonyok tabuneve)

^d mint

^e lepelszoknya, katrinca

^f lepelszoknya

Mulatságba elragadott legények felismerése

Sokat mesélnek ezekről a szépasszonyokról. Aszmondják, hogy réges-régen vótak e lyeányok, ementek guzsalyasba,^a s vót két lyeány, melyikek jártak táncolni, el. S azoknak vót szereteik,^b s ők vesztek ki^c e guzsalyasból, mentek ki, s [a többiek] nem tudták, hogy hova mennek. S egyszer csak azt mondták e szereteik: – Na, ezket mi meglessük – aszmondja –, s merre mennek, mi es ementünk [...]. Ementek, s bébúttak e putyinába^d e legények; lyányok felültek a putyina tetejire [...], akkor azt mondták: – Hípp, hopp, hol gondolok, ott legyek! Akkor a putyina ment, vitte őket. S úgy elvitte [...], tél vót ott, honnan mentek, s mikor odaértek, ott borsó virágzott. S akkor e legények kinyúltak ott e likon e putyinából, borsóvirágot szedtek, s mikar e lyányok mentek vissza, ők [a legények] es visszamentek. S mikar a guzsalyasba bémentek, ők mutatták, ugye, hogy borsóvirágot vittek valahonnat. S akkar tudták meg e lyányok, hogy éjártak a szereteik velik valahova [...]. S akkar kérdezték: – Mit tudtok tük, hova jártatok? S azt mondta [a legény], hogy: – Hova ti jártatok. – S kibeszéletek-e valakinek? Aszmondták: – Nem. – Tudjad, ha kibeszéletek, akkar végeztek az élő napotokval. S nem mondták senkinek ki, [...] pedig ha mondták lenne, akkar nem tudta lenne e világ, hogy mesélje.^e (Klészse, Bákó megye, Románia)⁶⁴

Tánchelyükön fű, gomba

A szépasszonyok táncolnak, s ahol táncolnak, ottogyan^f a fű úgy megpergelődik, mintha megégett vóna, s ott nő gomba, s az lesz a gombakerítés. Ott lópatkóformába a fű ott sokkal sötétebb, mint máshol, oly sötét-sötétzöld. S ott nő ki a tavasi pitricgomba vagy ősszel az őszi pitricgomba. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)⁶⁵

Vágyakozó legénynek megjelenik

A szépasszonyokat megmondom: egy öregrendű ember, de akkor még fiatalember, szerette az életet, tudja. Mind csak elment ki egy kalibába,^g hogy mandjam magiknál,^h egy tanyája vót. Este fejt, minden, a marhákat nem hajtotta haza a la-

^a fonóba

^b szeretőik

^c eltűntek

^d fabödönbe

^e Ha elmondták volna, nem tudhatták volna meg az emberek – mivel meghaltak volna –, és nem mesélhetnének róla.

^f ottan

^g havasi nyári szállás

^h hogy úgy mondjam, ahogy maguknál mondják (a gyűjtőhöz)

kására, hanem félig a nyárolószélbe,^a ott, ahogy le kell hajtogassák a teheneket. Há ő bizon a kalibánál meghált az ő állatainál, a jószágai mellett, s aszondta magába: – Hőj, milyen vóna egy betyár fehérnép most is neki! Hát nem telik belé egy fél óra, s hát egyszer a kalibaajtó nyílik, s há olyan három szép csángós^b leány jó bé. Az öreg, há nem vót akkor öreg, fiatalember vót, hát ő megnezte, hogy mi-félék. S akkor észrevette, hogy a szépasszonyok azok. – Te jó édes Istenem, szabadsíts meg tőlük! Osztán akkor így eltűntek. Mondom, hogy ő es így járt, hogy a szépleányok megjelentek neki. (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁶⁶

A csecsemőt megszoztatja, kicseréli

De nem hagyták egyedül. Reatette az édasanyja az olvasót, ide a kötőcskéjire, s a könyvet, a szentkönyvet, majd vigyáz rea.

Ki ellen?

Hát a szépasszonyok, mer megszoztatják.

Azok kik?

Boszorkányok, így mondtuk.

Miről lehet látni, ha a szépasszonyok megszoztatják?

Nem lehet semmirül látni, az a gyerek beteg lesz. (Gara, Bács-Kiskun megye [Hadikfalva, Szucsáva megye, Románia])⁶⁷

Volt egy, ez Középlokon^c történt, vót egy asszonnak egy kicsikéje, de hát olyan keresztetlen vót. Szép vót. S azt nem lett vóna szabad elhagyni. S ha elhagyja es, régebb úgy csinált az enyém es, a feleségem: egy rózsafüzért reatette a kicsi gyermekre, amelyik olyan kicsike vót, vaj egy imakönyvet, s az megvédi. Nem tett semmit az anyja, elment kendert szedni, vaj hova ment. Ott hagyta a kicsikéjét, s mikor visszament, há el van változva. Egy olyan csúf gyermek. S fel es nevelkedett az a csúf gyermek, de olyan kók^d vót. Ott lakott a Csikik^e martja tetejin. Olyan kók vót, hogy annyi esze se vót, hogy felöjtözzék. Addig élt, amíg meghalt. Aszondták, hogy azt úgy cserélték vót ki a szépasszonyok. (Gyimesfelsőlok, Hargita megye, Románia)⁶⁸

A kicsikéket megszoztatassák, felváltsák.^f A kicsikét mikor hajtsa zóden,^g akkor azt mondták: – Megszoztatják a szépasszonyok, minek hagyátok magára? Nem szabad magára hagyni soha. Kell reatenni bár egy olvasót, egy seprűt, s sok időt nem lehet magára hagyni. Mikor mensz messzebb, akkor ne hagyd magára. Édesanyám így tanított. (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁶⁹

^a nyári legelő (nyároló) szélébe

^b csángó ruhába öltözött

^c Gyimesközéplok (Hargita megye, Románia)

^d buta

^e a Csiki nemzetség

^f elváltják (kicserélik saját gyerekeikre)

^g mikor zöld a széklete

Elment egy ilyen útonjáró ember egy asszonyhoz. S az ember nem aludt. Az ablak nyitva vót. A kisbaba a mama mellett vót az ágyba. Hát ő látta, hogy az ablakon behozták, letették melléje, az övét meg elvitték. Akkor az az ember felugrott, mikor, hogy vigyék ki az ablakon, akkor ő megfogta, s visszahozta, letette az asszony mellé, s a másikat utánadobta. Ezek ki akarták cserélni azt a kisbabát. S akkor így maradt meg a kisgyerek az övé, hogy nem cserélték ki azok a szépasszonyok. (Egyházaskozár, Baranya megye [Pokolpatak, Bákó megye, Románia])⁷⁰

Az embereket megnyomja, meglovagolja, lóvá teszi

Hát én, egyszer, nem tudom, ördög volt-e, vagy mi volt, de egyszer úgy megnyomtak mindig éjjel, hogy már félttem lefeküdni.

És mit érzett?

Hát én azt éreztem csak, hogy egyszerre csak úgy megnyomtak, azt hittem, hogy kipréselnék. Én nem tudtam semmimet mozdítani, se hang nem jött ki a számon. Aztán egyszer megszabadult a hangom, de már azelőtt akartam kiabálni az uramat. Mellettem, az ágyba feküdt, így két ágy egymás mellett volt. És akartam, éreztem, hogy akarom kiáltani, de nem tudom, s akkor a lábamat akartam, hogy ott úgy mozgassam meg a lábamat, s azt se tudtam mozdítani. Elsőre könnyen vetük, mikor egyszer-kétszer történt meg, hogy szépasszonyok megnyomtak. Úgy viccből mondtuk, hogy szépasszonyok. De hát egyszer nem vicc. Az uram is már, mikor a hangom megszabadult, úgy elordítottam magamat, ugye, mer én erőlködtem persze. Es akkor: – Mi van, fiam, mi van? S hát mondom: – Megint megnyomtak. Nos, hát ő is akkor komolyabban vette. De ez nem tudom, hányszor így volt. Aztán kimaradt. Nem tudom, hogy milyen volt. Már a végén már tudtam, hogy nyomnak meg. Mintha lépteket hallottam volna, s: – Na, most nyomnak meg. S csak úgy szabadultam meg, hogy kezdtem: – Édes jó Istenem, ne hagyj el, s drága Szűzanyám, s így, az agyamba volt ez, s akkor szabadultam fel. [...] Az orvosok szerint a szív működésnek tulajdonítják. S így az emberek, a primitív emberek azok, ugye, arra [vélik], hogy megnyomják. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)⁷¹

Mondtak olyant is, hogy olyan fáradtan kelt fel reggel. Aszondja: – Hát mi van veled? Aszondja: – A szépasszonyok meglovagoltak. – Há micsináltak? S hát aszondja: – Addig mentem, azt se tudtam, hol jártam. Csak kellett menni – aszondja. Há olyan nincs, há az Úristennek annyi szépasszonya nincs, hogy én éjjel menjek, keljek fel... (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)⁷²

Jakab Géza s Péter legények vótak, s a házba bément éjjel hezzik egy szépasszony, s kivezette őket a házból. S ahogy kivezette, akkor lótt^a alakultak, akkor megnyergelte őket, vót egy társa, s kettőjükön elmentek. Őket hajtották úgy le az uton, hogy nem vótak megvasalva, s körmik mind letörött. Amikor leértek az út-

^a lóvá

keresztvezetéshez Hidegség-szádába,^a akkor Középlök felől es olyan kettő lejött, s esszetalálkoztak, s mentek le együtt a Buha-szádába.^b Akkor nevezték, hogy Csafirkánéhoz bémentek, őket a kerthez megkötötték, s lovakat. S benn énekszó, zene vót. Aztán ők ott mulattak, ameddig akartak, azután hazajöttek a lovakval. Akkor hazavitték őket, s azt hagyták hátra, hogy ha valakinek el merik mondani, akkor ismételik tovább. Amíg az az asszony élt, mert személyileg ismerték, addig el nem mondták senkinek. A fermekás^c vót. El tudta venni a tejet a tehenyeknek. Aztán, hogy meghalt az öregasszony, elmondták. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)⁷³

Hát én hallottam olyan történetet es, hogy vót egy kovács, s a kovácsnak vót két inassa. Tanyította ki őket kovácsnak. S a ház előtt vót egy olyan tótés, s azon aludtak az inasok, s amelyik küjjel aludt, az napról napra fogyott el. De a másik nem tudta, hogy milyen baja van. Egyszer osztán valamit ű észrevett, aszondja neki: – Cseréljünk helyet, feküdj belül! S én küjjel fekszek. Egyszer hát a kovácsnak a felesége menyen, egy kantár a kezébe, s beléhúzza a fejébe, s belérüg. Aszondja: – Gyí, hé, nye! Lett egy ló belőle. Felült a hátára, s ereszd! Ügy elmentek. Elment, s hát annak még vannak társai ott többen, odajöttek, úgy lóháton. Az ilyen boszorkányos vénasszonyok. Pincébe bémentek, egy borospincébe, s ott mulattak. A lovak künn meg vótak kötve, de a többié, hogy milyenek vótak, ő azt nem tudta, hanem ő tudta, hogy ő nem ló, csak lóé van varázsolva. Ő addig-addig dógózott, vette mindenfelé a fejít: a kantár kiesett a fejiből. S akkor félrehúzódott, s amikor az asszonya kijött, akkor fejébe vágta, s felcsatolta, s: – Gyí, haza, nye! Felült reá. Hazamentek, s a másiknak aszondja: – Kelj fel – aszondja –, hoztam egy lovat, vasaljuk meg! Bégyújtottak a kohóba, s patkót is, ügyesen a patkót reaverték. S akkor a kantárt kivette a fejiből, s elcsapták. Igen, de rajta maradt a patkó, s az a patkó kezit-lábát elégette. Ő avval bément, s az ágyba beléfeküdt. S reggel felkelnek, kérdezik az asszonyt, azelőtt örökké felkelt, es bolygott, minden, kérdik a mestert, hogy: – A felesége nem kelt fel? S: – Nem – aszondja, olyan beteg, hogy éppen hal meg. Bémentek. Amelyik lóé vót változtatva, amelyik a kantárt kivette, levette a takarót, onnant lerántotta, s aszondja: – Na, nézze meg, milyen felesége van! – aszondja. – A patkót mi vertük reá. Maga szedje le róla, de münköt fizessen ki, mert mi innent megyünk el! Kifizette őket, s elmentek. (Csinód, Hargita megye, Románia)⁷⁴

^a Hidegség-pataka torkolatához

^b Buha-pataka torkolatához

^c boszorkány

1: Emlékszel-e, hogy a fekete lovat éjjel meghátóták, s úgy megizzadt, emlékszel, egy keresztet tettetek felülről az istállóba a fejihez?

2: Igen, azt izéték, mondták, hogy hát ha a ló így éjjel... az istállóba, akkor biztosan a szépasszonyok járnak, s akkor tegyünk egy keresztet a falra a fejihez.

Igen.

Csináltunk egy kicsi fakeresztet, s oda felszereltük. De aztán a guzsalyat, egy kicsi guzsalyat gyócsra fonva, hogy legyen dóga. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)⁷⁵

Mikor én gyerek vótam, ilyen kisebb, kicsi gyermek, visszaemlékszek, apám beszéte nekem, hogy nagyapám, én nem ismertem nagyapámat, ő meg vót halva, csak... Itt az udvarba örökké láttam egy koponyát, egy lókoponyát felszúrva. Kérdeztem apámat: – Ezt minek tartjuk itt? Úgy elvetem, teszük egyszer ide, s másszor oda. Nagyobbacska kezdtem vót már lenni. – Nagyapád – aszmondják –, ő tette oda, nem tudom, szépasszonyok, vagy mi a nyavalya, az istállóba ne járjanak – aszmondja. Megfogtam, s úgy elvettem, hogy valahova kiment a mezőre, kikerűt szekérrel, ganyével, trágyahordással. Én többet sohase láttam. Ezt tartották azelőtt, számárság vót, de erősen tartották az ilyen babonaságokat... (Máréfalva, Hargita megye, Románia)⁷⁶

Azt mondták, hogy megjárták a szépasszonyok. A tehen reggel meg vót izzadva, lefeküve vót, s megizzadva az istállóba; hogy a szépasszonyok megjárták. S kellett tenni orsót, guzsalyat fel a gerendába, s szöszöt, hogy a szépasszonyok fonjanak, legyen, amivel foglalkozzanak. Hogy fonjanak a szépasszonyok, hogy ne a tehenyet nyargalják, legyen, amit dolgozzanak. Mi nagy keresztet tettünk be az istállóba. Az is jó. Mert a keresztet nem szeretik. Attól távozik. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)⁷⁷

Mondtuk, hogy még a lovat is kioldják éjjel, s mennek azzal. Úgy vót, hogy a ló meg vót izzadva nagyon, s tettek oda valamiket. Még én es tettem, ahogy a többitől láttam, a guzsalyra, amiről szoktunk fonni, piros gyapjat. Festett gyapjat, piros legyen. Akkor a bal kezével kell elindítsa, az orsóval kell elindítsa, addig, amíg egy kicsit fel tud tekerni. De a bal kéz kellett, mivel a szépasszony ellen kellett... Amivel a keresztet veti, az a Jóistenre emlékeztet, tudja; a bal kézzel azért, hogy az ördögnek bal felől van a helye. Megindítsák, egy kicsi fonalat fonnak, s akkor osztán sirítve^a teszük fel a hegyit az orsóra, alulról fel. Akkor tesznek egy tükröt oda, akasztanak a lónak eleibe, hogy tükröződjének a szépasszonyok, ne járják, hogy vevődjenek el. Mások pedig azt mondják, hogy jár a menyecce,^b hogy fonja

^a megfordítva

^b menyét

be a haját. S úgy tartottuk, hogy a szépasszonyok fonják a haját. Úgy fonják, bogozzák, hogy azt nem lehet kifésülni. Egyik azt mondja, hogy a szépasszonyok bogozzák, a másik, hogy a mennyet. Hogy aztán melyik igaz? De kellett volna látni azt a mennyet is. Mi nem találtunk. Van úgy, hogy a guzsalyat odateszik, s akkor azt mondják reá:

Na, szépasszony,
ha le nem fonod ezt a gyapjat,
inned eltakarodj!
Itt nincs mit keres többet,
csak ha lefonod!

Na de a bal kéz, az nem tudja fonni! Ezt hallottam, hogy magyarázzák, s én is tettem. Vót nekünk is, hogy le vót izzadva, s a haja össze. Most ennek nem fonják. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁷⁸

Lent vótam Bácskában, és vót nekem egy lovam, és hát minden éjjel befonták a haját, egész szép három csokorba befonták a haját, mindig befonták. Hát mondom, mit csináljak, mit csináljak, mit csináljak? Tanítottak, hogy tegyek fokhagymát, fokhagymát kössek a nyakára. Akkor tettem fokhagymát es. Akkor másik azt mondta, hogy hát boronát tegyek a kapuba, fogaival kifelé, hogy ami menen a lóhoz, hát ne tudjon. Hát én tettem fokhagymát, felkötöttem a nyakára, oda a hajára, hát csak es fonták a haját. Hát utóvégre boronát es tettem ki a kapuba. Olyan sovány lett a lovam, hogy nem bírtam már vele. Hát most már mit csináljak? Egyszer csak kifakadt a fülinél, ott kifakadt a lónak. Na, akkor füstöltem ilyen korhadt fűzfával, avval füstöltem mindig, hát akkor később meggyógyult az én lovam. Meggyógyult, nem vót semmi baja. Akkor aztán megköveredett, olyan szép ló lett belőle. (Egyházaskozár, Baranya megye [Pokolpatak, Bákó megye, Románia])⁷⁹

Andor Pistánétól hallottam, kinek van fehér mákja, azt is meg kell szentelni, és az istálló elejibe szétszórni. Nem bírja felszedni a szépasszony éjféltől 3 óráig, az istálló előtt. (Hidas, Baranya megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁸⁰

Mentem valahová a lóval, de egész nap úgy volt, hogy nem menen, nem menen. Hiába ütöm, nem menen. Este nézem, hát a farka be volt fonva. Szépen, három ággal. Kifontam, kifésültem. Ketcer paciltam^a így. Mondták, hogy tegyek a grázs^b köré gyapjúsálat, hogy azt fonják be, s ne a lónak a haját. De nem tettem semmit. (Forrófalva, Bákó megye, Románia)⁸¹

^a rosszul jártam (román *patj*)

^b istálló (román *grajd*)

A macska nyakába fokhagymát kötöztek, hogy el ne járják a szépasszonyok. (Hidas, Baranya megye [Bukovina])⁸²

Elsóványodott a macska, akkor azt szokták mondani, hogy a szépasszonyok hordják ki a kürtön.^a Akkor fűzenek föl [kilenc fokhagymafokot], és kössék a nyakába, akkor nem viszik ki. (Mekényes, Baranya megye [Lészped, Bákó megye, Románia])⁸³

Felismerése misén

Nagypénteken egy új fakanalat kell faragni, mivel a hímes tojást beléforgatják a festőbe. Azon egy likat csinyálni, s húsvét napján elmenni a fakanálval a misére. Ha a likon keresztülnézel, mikor misézik a pap, akkor meglátod, hogy a szépasszonyok mind hátval állnak az oltárnak. Hogy neked ne tudjanak ártani, ahogy megláttad, ki es sirülsz^b a templomból. A kanalat forgácsnak esszefaragod, s ott helybe el es égeted, amég azok ki nem jönnek a templomból. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)⁸⁴

Aszondták, hogy elmennek a templomba, és nagy napokon,^c karácsony napján, húsvét napján. S vótak olyanok, hogy valamilyen varázsszékert csináltak. Szenteltvíz nélkül felállították, s bénéztek a templomba. Mikor az Úr testit mutatták fel, akkor meglátták a szépasszonyokat. Háttal ültek az oltár felé. S akkor máskor kimentek, amikor az áldozathoz harangozni kezdtek, akkor kimentek. (Gyimesfelsőlök, Hargita megye, Románia)⁸⁵

Felismerés kútba nézéssel

Én nem láttam, féltem örökké, nem, nem próbáltam, hogy nézzek. Pedig [...] mondták, hogy meg lehet látni, s tanyítottanak arra [...]. Hát én aszondtam, hogy szeretném meglátni. S aszandták, hogy vegyek ugyanúgy e nagyabraszt, ekibe nincsen semmi tartalék, ugye, piros vagy valami belészöve, csak tiszta fejér, nagy asztali nagyabrasz, s akkar borissam fel e fejemre, s vegyek e viaszgyortyát úgy, melyik meg van szentelve, s menjek ki a kúthoz, hova járnak ők [a szépasszonyok] vízre, hogy vizet merítnek. S tartsam úgy éppen egészen, hogy süssön bé e kútba, s kereken e kút kalácsát süsse e gyortya, s ingemet ne süssön. S akkar [...] a szépasszon, miko odajő, hoj merisse a vizet, én őt személyetesen meglátom [...]. Én jártam még sokszor, de én nem láttam senkit... (Klészse, Bákó megye, Románia)⁸⁶

^a (füstelvezető) kürtön

^b fordulsz

^c ünnepnapokon

Aztat is beszéltek, a Ferkó bácsi elment, gyűttek haza munkából, na és hogy a kisasszonyok elcsábították őket. És osztán akkor mentek keresni az erdőbe... Ilyet is beszéltek. Ez a Ferkó bácsi beszélt: aszondta, hogy kisasszonyok vitték el itet. (Nyitragerencsér, Nyitrai járás, Szlovákia)⁸⁷

Az egyik nagyapám is emlegette, hogy legényember vót. Karancsberénybe vót, mint juhászbojtár, fiatal korába. No, Szécsénybe elhajtották a juhot. El is adták. Itt Pilinybe, ci-... a cimborái mondja neki, hogy: – János, ne eredj haza, maradj itt, mer ara kifelé a Kerekkötőnek, ara halljuk, hogy hát vannak ezek a kísértetek. – Áh – aszondja –, nálam van a pisztoly! Mer még abba az időbe pisztollyal jártak ezek a vásározók. Nagyapám emlegette, hogy mikor kiért ide a Kerekkötőhő, e, három menyecske elejibe ugrott: – No, Janikám – aszondja –, majd elviszünk, lefektetlek. Lefektetyik. Meg is csinálták neki az ágyat, meg le is feküdt. Aszondja nagyapám, hogy mikor felébredt, akkor – még erre a topolyafára én is emlékszek, ott a Kerekkötő... –, annak odafel^a az, a izé..., az ágára. Ott, ott vót. Hogy mikor ő lenézett, hogy majdnem a nyavalya jött rá, hogy alig birt legyönni. (Karancseszi, Nógrád megye)⁸⁸

Egyszer két szögligeti ember elment az erdőre, hogy fát vigyenek haza a hátukon. Úgy aratás táján történt. Ahogy szedték a fát, megjelent és odament hozzájuk egy kisasszony. Igen fázott. Az egyik ember ráterítette az ujjasát. A másik ember közben felpakolt, és indult hazafelé. Hívta a társát, s az indult is, hogy levegye az ujjast a kisasszonyról. Akkor már a fa is a hátán volt. De a kisasszony nem állt meg, nem adta vissza az ujjast. Egyre csak előtte ment, csalogatta maga után. Vezette mindenfelé az erdőben, a hegyeken, rossz utakon. A másik ember közben hazaért. Az erdőn maradt ember felesége kérdezte tőle, hogy hol hagyta az urát. Azt válaszolta, hogy mindjárt jön, csak az ujjasát veszi le a kisasszonyról. Az asszony nagyon megharagudott, hogy az ura kisasszonyok után járkal. Reggel került elő az ember, átfázva, összekarmolva, ahogy a tüske, a gaz összeszurkálta. A kisasszony kakasszóig csalogatta maga után. Kakasszóra eltűnt. (Szögliget, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸⁹

Aztán egy másikat hallottam, hogy itt, ahol ez az irodakert van, ide fefele, ott vót egy ház meg egy nagy szalmácsúr, hogy ott nagyon az ördögös lelkek nagyon uralkodtak, hogy a kisasszonyok sétáltak a karó tetején, és hogy elbolondították a fiukat. Híjták, oszt miko már odamentek, meg semmit nem láttak, de messzirű látták, hogy ott jányok meg nem tudom, mik jártak. (Beregújfalu, Beregszászi járás, Ukrajna)⁹⁰

^a odafent

Bekecsen laktunk. Még olyan kis fiúcska vótam. Az én apám Sz. Andris bácsinál dolgozott kőművesmunkát, egy borházat csináltak. Ez meg Zomborba járt, Mezőzomborba egy jányho. Jött haza 12 óraker éccaka a temetőnél, négy kisasszony elállta az útját. Aszondja, hogy: – Hol vótál, te betyár? Hát aszondja: – Mi közöttök hozzá?! – Mi közöttök?! – No, most – aszondja – fogjál hozzá táncolni! Táncolni kellett neki másfél óra hosszáig. De úgy, hogy mán majd kirázták a csontjából. Másnap viszem le a reggelit apámnak. Csinálták a borházat. Mondják ott az emberek nekem: – No – aszondja –, ezt az Andrist jól megtáncoltatták az éccaka. Fekszik, nyútván ki van, meg se tud mozdulni az ágyon. Aszondja: – Négy kisasszony! De mind a négyet ösmerem. Aszondták: – Ha kivallod, megmondod, hogy kik vótunk, csak addig élsz! Tovább nem fogol élni, egszisztálni! Én is osztán hallgattam, hogy mondták ott az emberek. Hát osztán bemegyek, valami vízer mentem, úgy próbára, mondom: mán megnéztem! Hát ott jajgat: – Jaj, a lábom! Jaj, a karom! Nem bírt megmozdulni, két hétig feküdt az ágyba. Majd kirázták még a csontját is. Másfél óra hosszáig ott táncoltatta a négy kisasszony. De aszondta, hogy mind a négyet ösmeri. Bekecsre valók. Nem mondta meg a nevit. Aszondja: – Nem lehet kivallani! Ő tudja mindegyiket, hogy kik vótak azok a jányok. Kisasszonyoknak vótak felőtözve. (Taktaszada, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁹¹

Egy legény gyött hazafele, aszt látott két kisasszonyt, egy ernyő alatt. Megállt a hídnál, bevárta őket. Akkor kérdezték tőle: – Hány óra van már? Mikor katona lett, fogságba került, az akkor a két kisasszonyhoz került, ahhoz a két boszorkányhoz. (Tárd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹²

Nagyanyám fiútestvére szabó volt. Egyszer jött haza gyalogosan Szent Györgynap éjszakáján. Egyszer csak két kisasszony felkapta, és árkon-bokron keresztül vitték, a lába nem is érte a földet. A sajószentpéteri piactéren tették le, onnan jött aztán haza Sajóvelezdre másnap reggel. Ugyanővele történt meg, hogy a padlásról kiabáltak neki, hogy: – Gyere fel! Ő visszakiabált, hogy: – Nem megyek! De mégiscsak felment. Aztán összeverték. Mikor aztán temették, letették a koporsót a sír szájára, de valaki, akit nem láttak, belelökte a koporsót a sírba. Még ott se hagytak neki békét. (Sajóvelezd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹³

JEGYZETEK

1 Lásd erről: Pais 1975b.

2 Lásd például: Kozma 1882; Orbán 1888.

3 Lásd erről: Pócs 2005b.

4 A szépasszony-hiedelmek összefoglaló áttekintéseit lásd: Zentai 1976; Pócs 1986.

5 75 éves férfi; Zentai 1983, 89.

6 Balassa 1963, 488.

7 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák 1977, 159.

8 Moldvából betelepült, kb. 65 éves nő; Bosnyák 1980, 116.

- 9 Balassa 1963, 175.
- 10 75 éves nő; Csógör 1998, 71–72.
- 11 68 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1968.
- 12 53 éves férfi; Berze Nagy János gyűjtése, 1935; Berze Nagy 1940, III. 340.
- 13 54 éves férfi; Gertig Károly gyűjtése, 1935; Berze Nagy 1940, III. 341–342.
- 14 Versényi 1895, 231.
- 15 Balassa 1963, 415.
- 16 Seres 1981, 194.
- 17 68 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1968.
- 18 Magyar 2002, 542.
- 19 Balassa 1963, 317.
- 20 Férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1963.
- 21 Csógör 1998, 78.
- 22 48 éves nő; Csógör 1998, 72.
- 23 70 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1972–1873.
- 24 72 éves nő; Zentai 1983, 90.
- 25 15 éves lány; Csógör 1998, 73.
- 26 30 éves férfi; Csógör 1998, 73–74
- 27 69 éves férfi; Zentai 1983, 91.
- 28 Versényi 1895, 231.
- 29 69 éves nő; Zentai 1983, 87.
- 30 Zentai 1983, 88.
- 31 Bukovinából betelepült, 55 éves férfi; Bosnyák 1977, 150.
- 32 Magyar 2003, 530.
- 33 Magyar 2003, 481.
- 34 Magyar 2003, 484–485.
- 35 82 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1996.
- 36 69 éves nő; Salamon Anikó gyűjtése, 1971; Salamon 1975, 119.
- 37 Magyar 2003, 506–507.
- 38 Nő; Salamon 1975, 120.
- 39 Moldvából betelepült, 61 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
- 40 Hoppál–István 1973, 1.
- 41 Magyar 2003, 496.
- 42 76 éves nő; Zentai 1983, 82.
- 43 70 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963.
- 44 81 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 45 75 és 85 éves nők; Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
- 46 Seres 1981, 185–186.
- 47 Halász Péter gyűjtése, 2005; Halász 2005, 391.
- 48 72 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1998.
- 49 Magyar 2003, 515.
- 50 Magyar 2003, 514.
- 51 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
- 52 Magyar 2003, 484.

- 53 Kolumbán 1904, 39.
54 71 éves férfi; Salamon 1975, 123.
55 Magyar 2003, 497–498.
56 48 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1996; Takács 2004, 165–166.
57 Jung 1985, 134.
58 Magyar 2003, 490.
59 Halász 2005, 392.
60 Moldvából betelepült férfi; Vámos Mária gyűjtése, 1961.
61 Kb. 70 éves nő; Pávai 2005, 118–119.
62 Magyar 2003, 496.
63 Jung 1985, 139–140.
64 Kb. 70 éves nő; Pávai 2005, 120–121.
65 Magyar 2003, 498.
66 Magyar 2003, 502–503.
67 Bukovinából betelepült adatközlő; Grynaeus Tamás gyűjtése, 1993.
68 Magyar 2003, 510–511.
69 Halász Péter gyűjtése, 1996; Halász 2005, 392.
70 Moldvából betelepült, kb. 45 éves nő; Bosnyák 1980, 111.
71 70 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1998.
72 Magyar 2003, 492.
73 33 éves férfi; Salamon 1975, 93.
74 Magyar 2003, 493–494.
75 80 éves férfi és szomszédja; Pócs Éva gyűjtése, 1996.
76 Gagy József gyűjtése, 1995.
77 Magyar 2003, 486.
78 Magyar 2003, 489.
79 Moldvából betelepült, kb. 65 éves férfi; Bosnyák 1980, 112.
80 Bukovinából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
81 Halász 2005, 392.
82 Bukovinából betelepült férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950-es évek.
83 Moldvából betelepült 45 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
84 Magyar 2003, 530.
85 Magyar 2003, 530.
86 Kb. 70 éves nő; Pávai 2005, 120.
87 Magyar 2002, 125.
88 Fejős 1985, 65.
89 MNA 194.
90 Punykó 1993, 289.
91 70 éves férfi; Szabó Lajos gyűjtése, 1975, 284.
92 62 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
93 Benke György gyűjtése; MNT 5.

HELYEK SZELLEMEI

KINCSEK SZELLEMEI

Az elásott kincs különböző vonatkozásainak igen gazdag hiedelemköre volt Magyarországon: a kincs helyét jelző lángoktól a kincs elásásának különböző mágikus szabályaiig, a történeti eseményekhez kapcsolódó kincsmondákig és a gyakorló kincssásókig, illetve a kincsek fellelésében járatos szakemberekig (lásd a *táltos*, *garabonciás*, *tudós* ilyen vonatkozásait). A kora újkorban még tanult varázslók is foglalkoztak kincssással, az ő kincssásó receptjeik, mágikus kézikönyveik¹ (és segítőszellemek) is hatással voltak a népies kincskereső gyakorlatra és a néphit szellemvilágára. A kincstre vonatkozó változatos szöveghagyományban viszonylag kis helyet kap a *kincsőrző szellemek* heterogén anyaga, amely a magyarság egész területén ismert volt valamilyen formában. A hosszú, kalandos történetek a szerencsés kimenetelű vagy kudarcba fúlt kincssásásról főleg az északkeleti területekről származó újabb gyűjtésekben jelennek meg nagy változatossággal.

Nincs koherens, határozottan körvonalazható kincsőrző szellem a magyar néphitben; igen sokféle szellemlény betöltheti ezt a szerepet: törpeszerű, óriásszerű, kísértetszerű, állat alakban megjelenő lények, illetve maga az *ördög* vagy *boszorkány*. Az állatok közül gyakori a *kígyó* és a *kutya*, a kísértetszerű lények közül említésre méltó az *ősz öregember* alakja, valamint Erdély középső területeinek *fehérémberek* nevű, e szerepben is fellépő kísértete. Ezek a lények az elásott kincseket őrzik, és általában csak bizonyos váltságdíj, áldozat fejében vagy a velük felvett harc árán lehet azt tőlük megszerezni. A nekik adott áldozat leggyakoribb elbeszélésmotívuma a kincs fölött megölt, „kincstre ráölt” állat. Ugyanezek a szellemlények vagy akár egy rosszindulatú boszorkány le is zárhatják – például átokkal – a kincset, amelyet ezek után igen körülményesen, csak különböző mágikus szabályok betartásával lehet megszerezni.

Állat alakú szellem őrzi a kincset

Öreg Szabó Józsefné mondta, hogy a Sirák-árkába sok a pénz, mindig azt beszéte. Az anyja ement oda ásni. Oszt egy tátosbika üt^a ott, s a bika ekergette ütet, met meg vót mondva, hogy ha meglátják a vasfazekat, a fülit, nem szabad szóni, mer akkó ezargatja^b a bika üket. Oszt ük, amint meglátták, mondták: – Ott a fazék füle. Erre megjelent a tátosbika, s ekergette. (Kocs, Komárom-Esztergom megye)²

Vót itt egy asszony, úgy hitták, hogy Zsubriczkyné. Elment faért a váródalba. S akkor ahogy szedte a rőzsét, szedte... (Hát akko úgy hordták, fiam, hátan. Nem tudom, ismered-e? Nálunk aszondják, hogy korcos, van, ahol úgy mondják, hogy

^a ült

^b elkergeti

tratykos; ilyen nagy. Szóttek akkor vászonbúl egy nagy hogyhíjját, és akkor a négy sarkán vót, mi úgy mondtuk, hogy korc, oly hosszú vót, és akkor abba korcosba bepakoltak, és a szembelevót összekötötték a más szembelevővel, hátokra vették, és akkor úgy vitték.) Na, az asszony is elment rózsét szedni a váródalba. Leterítette, és szedett. Hát egyszer, azt mondja, így beszéltek: megnyílt előtte egy ajtó, a várba. – Ne – azt mondja –, én ezt nem is tudtam. Hányszor vótam itt, és nem tudtam, hogy van. Bement: hát vót két kád. Hát bement. – Ne – azt mondja –, mennyi pénz van, aranypé debates benne! Hát ő kapart, azt mondja, a surcába – vót ilyen kötény –, abból a kádból szedett sokat, aszondja. Meg a másikbúl is, hát azt mondja, azon meg egy nagy kígyó feküdt. Szájába egy nagy kulcs, osztán igen mozgatta az asszony előtt. De már akkor az asszony igen megijedt, de ő kapart egy csomó pénzt, oszt, úgye, kiszaladt. Aszondi, hazamegyen, hazaviszi a pénzt, oszt visszagyün! Rá is harangoztak most; mink akkor aszondjuk, hogy igazat mondtunk, ha ráharangoznak – déli harangszó. És akkor hazament, elvitte a pénzt, amit az egyik hordóból kiszedett. Azt mondja, mért ne szedne a másikbúl is? Visszament, de már akkor semmit nem talált, csak a korcosját, amibe a fát rakta. No és akkor azt mondják, úgy hitták, hogy Zsubriczkyné. Mikor főzött ott-hon, hát aszondja, a veressapkások – szegényeknek veres sapkájok vót! – mindég ott vótak. És akkor a puliszkát főzte, oszt akkor ott vótak azok a veressapkások, oszt oda-odacsapott nekik egy kanállal: – Ne, egyetek! Hát oszt ettek a veressapkások, úgye. (Szögliget, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³

Amint egyszer az erdőre mentem fáért 1912-ben egy asszonnyal, egyszer csak egy fehér kígyót láttam. A feje fekete volt. Úgy integetett rám. Elszaladtam előle, és kiabáltam a másik asszonynak. Újra kezdtem szedni a fát, újra ott volt a kígyó. Kiabáltam, és elszaladtam. Harmadszor is kezdtem szedni a fát, újra ott volt a kígyó, de nem bántott. A cigányokat kérdeztem, nem látták-e Szopkó nénit. Mondta a cigány: az a kígyó pénzről volt, mér nem mentem utánna, megmutatta volna, hol a pénz. A Szopkó néni nem hallott semmit a kiabálásból. Anyám mondta, hogy ne menj utánna, mert meghal az, aki a kígyó pénzét megtalálja. (Rozsnyórudna, Rozsnyói járás, Szlovákia)⁴

Nagymama így beszélte, még az én nagymamám, hogy a vár alatt van az a gömbölyűség. Egy gömbölyű szikla, ahogy megyünk Ájnak. Osztán vasajtó vót. Kilenc kád pénz van. Három kád arany, három kád ezüst, három kád réz. Meg mind-egyiken egy kakas van. És oszt az beomlott, de az má száz éve elmúlt, beomlott a pince, és az úgy maradt. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)⁵

Egyszer édesapám még legény volt, odavolt valahol fuvaron. Éjszakára nem vállalta el a csikós a lovat, a saját gazdájának kellett őrizni, mert a ló éhes volt, éjszaka legelt. Édesapám is, mint legényember, lefeküdt a Hármashatár-domb oldalába az örsi^a és igari^b határon, és elcsapta a lovat, hadd legeljen. Mikor lefeküdt,

^a Tiszaörs (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

^b Tiszaigar (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

rögtön megállt előtte egy ősz öregember – ő rögtön felállt –, azt mondta neki: – Eredj innen, mert nem jó helyen fekszel! Ő erre nem adott, lefeküdt újra ugyanarra a helyre. Alighogy letette a fejét, újra megállt előtte az ősz öregember, azt mondta: – Eredj innen, mert nem jó helyen fekszel! De ő újra csak lefeküdt, még mindig azt hitte, hogy álmodik. Mikor már harmadszor is megjelent az ősz ember, nem vette tréfára, lement a Sarkadra, ott csapta ki a lovat. Ott oszt nem háborgatta senki. Megkérdezte oszt apám Pézásó Pistát,^a hogy miért küldte őt el onnan az az ember. Azt mondta Pézásó Pista: – Azért, mert ott pénz van a hármasdombba, a pézét féltette. Ott annyi péz van, hogy elárasztaná Ivánt, de azt csak úgy lehetne onnan felvenni, ha előbb megölnének a dombon három fekete macskát, olyat, amibe egy csepp fehér sincs. (Nagyiván, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶

Pusztaföldvár–Orosháza között volt egy kút, ezt harangos kútnak hívták (régi gulyakút volt, még én is láttam). Erről nagyanyám a következőt mesélte. [...] Az egyik öreg béres hallotta, majd egyszer meg is álmodta, hogy abban a kútban kincs van, harangba téve, mégpedig úgy, hogy két harang az aljáról össze van fordítva, és úgy összeforrasztva, tele arannyal. Sokan próbálták már kivenni, kihúzni, de nem bírták, mert meg volt átkozva. Ez a mondabeli öreg béres is megpróbálta állítólag 1863-ban, amikor nagy szárazság volt, és kiapadt a kút annyira, hogy a harangnak egy kis része már ki is látszott. Fogta hát magát, szerzett egy láncot, rákötötte a harangra, és húzatta a négy ökörral, de azok nem bírták kihúzni, megmozdult, de ki nem jött. Ezután hozott még két ökröt, már majdnem kihúzta, amikor valahonnan előkerült egy kis fekete kutya, ez az első két ökör elé ugrott, a két ökör visszaugrott, a másik négy nem bírta, az öreg béres erre elkáromkodta magát, és ekkor elszakadt a lánc. A harang visszaesett, de sokkal mélyebbre, mint volt, és ezért nem lehet kihúzni a néphit szerint, mert a fekete kutya volt a boszorkány, a rossz szellem, és a káromkodás pedig az Isten verése. Nem szabad lett volna káromkodni, akkor biztos kigyűtt volna – ezt tartotta a néphit, és azt is, hogy a harang ott van ma is, ott marad mindörökké. (Orosháza, Békés megye)⁷

A Botá Károly kertjében volt egy bodzafa. Alatta sok kincs. Egyszer ázni kezdtek, de egy nagy agár, akkora, mint egy nagy bivaly, elkergette őket. Azóta nem mernek szerencsét próbálni. (Szucság, Kolozs megye, Románia)⁸

Ember alakú szellem őrzi a kincset

Az a fejezembe,^b Pista, azt mondta vén Kásának: – Ez a téd, de akkámilyen nyamarúságad legyen, ne szólj, s eddig s eddig ehhez hazzá ne nyúlj. Ha hazzányúlsz, tudd meg, azt viszik el, ami legkedvesebb neked. – Há megállatta? Nem állatta

^a Híres tiszafüredi táltos.

^b fehérember

meg, Pista. Egy üst pénz vót. Fetette a híuba.^a Azan egy varasbéka ült rajta. Kivett a pénzből a vén Kása. Hát nem az elsőszülett lányát a cserényen,^b vitték ki a kürtön. Vén Kását táncaltatták. Apósam, nyugodjék, a szemive látta. Este vót, ment le az Ars utcán. Hát csak hallja Kásánit: – Húzd rá, te! Haj rá, te! – az ablakan látta, hagy táncalt. A felesége azt mandja apósamnak: – Állj az ajtó elé, Andris, má mindje indul. De hiába állatt, úgy félrelökte, mintha att se lett vóna. Vén Kása abba hót belé. A pénz etűnt a híubó az üstte. Kertész Ferenc is, Pista, az a szőlőbe látatt valamilyen tüneményességet, s a fejérembe integetett, hította. Csakhagy Kertész Ferenc nem ment ada, lelkem, az efutatt. (Magyarózd, Maros megye, Románia)⁹

Vannak pénzek, vótak ezelőtt es, me hallottam, elásva, eltéve, fazakba, üstbe sa-többi, úgy, hogy még ki es gyúl. Hét esztendőre kigyúl. Úgy, hogy lehet látni, úgy Szent György-nap éjjelén, Szent János-nap éjjelén s ilyesmikor. Igen, de olyan átokbal van eltéve, kérem szépen, hogy azt kivenni nem tudja. Hiába is, hogy na, itt van, kezdjük ásni. Ásni kezdtek, izé, Menyaságon.^c Egy csűr szege alatt meglátták. Ásták nyolcan vagy két hétig. Mikor elérték az üstöt, akkor csak egy kicsi, nadrágos gyermek csak reaállott az üstre, s elburungozott,^d le a földbe, kérem, az az üst. Na, akkor annyiba hagyták az emberek. Múlt az idő, s azt mondja az egyik koma a másíknak: – Komám! Próbáld meg még! Ássuk ki azt a pénzt, hátha megkapjuk.^e Ásni kezdtek bé, másodíkszor. Megkapták. S amikor kapták^f vóna, érték vóna el az üstöt, akkor csak eléállított ismét az a kicsi gyermek. S akkor realépett az üstre, s megindult az üst, s esmént elment. Aszt úgy rajtahagytak, mert észrevették a többeken, tudták mondani, hogy nem Isten hírével van az a pénz eltéve, met ördögi szellemvel. Így aztán felhagytak rajta, s nem keresték többet. Ilyenek forognak^g elé. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)¹⁰

Apósom mesélte, hogy a régi világban vótak tolvajok, ellopták a pénzt, s elásták. Vót egy színyalj,^h ahol nyárban főztek. Ott vót egy körtefa es, s jól termett. Egyszer apósom hazajött a fuvarból, kifogta a lovakot, s vitte az istállóba. Hét esztendővel kigyul a pénz, mivel a rozsdá leég róla. Éenkorⁱ rongyot kell rávetni. De apósom ezt nem tette, pedig nem kellett vóna sokat leásni. Megmondta más embereknek, hogy ő mit látott. Vótak jó emberei, s összebeszéltek, hogy éjcaka kiássák. Met csak éjcaka jó ásni. De oan emberek kell legyenek, hogy mind egy

^a padlásra

^b vesszőből font füstelvezető

^c Csíkménaság (Hargita megye, Románia)

^d elsüllyedt

^e megtaláljuk

^f találták

^g fordulnak

^h színyalj

ⁱ ilyenkor

akaraton legyenek, hogy egy szű s egy lélek legyenek. Hát ők elmentek négyen. Ásták a pénzt éjcaka. Egy berbencét^a értek el az ásóval. Ekkor azt mondták: – No, elértük. – Ekkor egy pap béhajlott a kerten, s megkérdezte: – Adtok-e nekem belőle? – De te nem segítesz ásni, nem adunk! Ebbe a percbe elderenducált^b a pénz. A pap az lehetett, aki őrzette. Részt kellett vóna adni belőle neki. (Kakasd, Tolna megye [Bukovina])¹¹

Átokkal lezárt kincs

Hát egyszer volt egy gazdag ember, aztán vót neki szép szőlőhegyye. Vót szép cseresznye ott a pince udvarába, már érett a szép fekete cseresznye. Aztán ezt meg egy szegén napszámoseMBER észrevette, hogy ott már érik a cseresznye. Ez egy szép hódvilágos este vót, gondolta, kimegy, szed egy köténnyel. Családjai vótak, hát őneki nincs, visz belőle haza. Hát el is ment. Fölmegy a cseresznyefán, egyszer csak nyilik ám a pinceajtó. Huj, meghökkent. Hogyan, ez a vén paraszt id van? Megijedt. Hát ollan csöndbe vót azonn a fán, meg se mert moccanni, nehogy észrevegye az a paraszt. Hát egyenesen megy a cseresznyefa alá, egy ásót meg egy kapát vitt a kezébe az az öreg paraszt. Csak fölnéz a fára, meg lenéz a földre köröskörü, ottan gyün-megy, hát szegén ember megijedt. Mert puskája izs vót, vadászember vót az az öreg paraszt. Azt hitte, hogy most őtet lelövi, azért vitte az ásót meg a kapát, hogy aztán őt el is temeti mindjárt. Ide is belebökött az ásóval: – Te, itt nem lesz jó. Megy odább is: – Itt se lesz jó. Hát egy helé^c a fának az ágain körösztü a hódvilág ollan gyönyörűen besütött a földre, kis karéba. – Na – azt mondja –, itt jó hel lesz. – Avval aztán elkezdett ásni. Ás, ás, emmeg^d itt figyelte fönn, a fárul. S mi az? Hát aztán hamarosan tisztába lett avval, hogy hát mégse őneki ássa ezt a gödröt, mert nem ollyasféle, hogy egy ember beleférjen, hanem olyan karikósféle^e gödröt ásott. De ölég mélyet, talán egyméteres lehetett az a gödör. – Na – azt mondja –, már elég lesz, ebbe megfér. – Avval ledobta az ásót, le a kapát, aztán ement be, vissza a pincébe. Hát nagy nyögve gyün ám ki, az ölébe hoz valamit. Máskor vótak ollan vasfazokak, nem tudom, tetszett-e olyat már látni? Nem ilyen bádogbul vót, hanem valóságos öntödvas. Aztán teli vót pénzzel. Arannyal, ezüsttel. Szépen fogta aztán, nagy nehezen leeresztette a fenekére annak a gödörnek. Akkor a hóna alatt meg vót egy kötél, egy lóistráng, uj lóistráng. Ugy összetekerte azt, rátette tetejére annak a pénznek. Ő aztán betemette. Mikor már elvégezte a dolgát, szépen bement a pincébe, lefeküdt. Hát az ember aztán, ugye, észrevette, hogy a mécses elaludt, bátorkodott legyünni a fáról. Hát ü megnézi most, most mit ásott el oda? Mert a kapát nem vitte be a pincébe, csak ott hatta a pinceajtóba, kint. Kiásta a szegén ember. Hát mikor odaér a pincéhez, a pénzhez, egy nagy-nagy kigyó ott tekereg, tátja száját, fulánkodik hegyibe. Huj,

^a üstöt

^b eltűnt

^c helyén

^d ez meg

^e kerek

megejedett. Hát mi lesz ez itten? Hát már abba is hagyná az egész munkát, annyira megijedt, akkor gyűtt eszébe... Jaj, ezt kihagytam! Azt mondta, mikor a kötelet letette, hogy téged addig ki ne vehessen senki se, amíg azt nem mondja, hogy „istráng”. Ezt kihagytam, jaj, jaj, jaj, jaj! Hát aztán mán ott is akarta hagyni a szegén ember, hát nem jut semmire se, hát ő nem mer hozzányúlni, mert a kigyó megeszi őtet. Egyszer csak eszébe gyut a jelszó, hogy az öreg mit mondott. Rákiált: – Nem hallgatsz, te istráng! Hát abból csak egy kötél lett belőle: istrángkötél. Avval fogta az ember a pénzt, elvitte haza. Összeszedte, ami vót neki, ami vót is, nem is, elköltözött onnan más vidékre. Így lett gazdag ember belőle. (Sármellék, Zala megye)¹²

Hétévenként megnyíló lyukba temetett kincs – kisgyerek, ősz ember őrzi

Akkor vót még egy mese. Hogy kimentek kapáni. Vagy tőtögetni, csak kukoricára vótak kint. És vót egy kis családjuk. A fiatal párnak. Oszt az akkó ebödörgött.^a Hát egyszer nincs a kisgyerök, és nincs, és nincs, és nincs, de űk látták, hogy hová mönt le, oan lukfélébe; amikó odamentek, nincs semmi. De a kisgyerök nincs. Hát, ugye, mint szülő, akkor oszt azt mondta egy nagyon idős – most ember vagy asszony vót? –, hogy attul a naptul kezdve hetedik évre kinyílik újbul az. Szóval talán tisztul, vagy mi? Igen, ki is ment az asszony is, mög az embör is, és pont abba az időtájba tényleg kicsit, és a kisgyerök két aranyalmával játszott, és ott vót egy szőke hajú, fehér hajú idős bácsi, az azt mondta, ha el is viszi, nem bírja főneveni, mer má, aszondja, hét év alatt, aszondja, ezt a kosztot szokta itt meg. És úgyhogy avval be is csukódott, és soha többet semmi. Ementek űk másik hét évre is, de nem lött semmi se. Mán akkó mögjátszotta magát, és az most má másfelé ment. Hát én a nevit nem tudom mömondani, mer a Szőnyi, a kis Zsindeles, te, Ila, ismerted azt... No annak meséte az ű öregapja, ű is mán kilencven éven fölű vót. (Törökbecse, Közép-bánsági körzet, Szerbia)¹³

Me nagyapám, apának az apja, kovács vót az es, elment reggel, hogy égessen szenet, elment reggel, egy szép helyen kellett menjen az erdőben, s egy ősz ember, nagy, szürke haja vót, egy ősz ember eleibe állott nagyapónak– Mé nem jöttél hamarabb – aszmondja –, itt, ne, látod-e, csak te nem tudsz most oda bemenni, me ott maradsz. Hét évig, jegyezd meg, ha hét év eltelik, minden hét évre kigyúl az arany, s te annyit viszel – aszmondja –, elég lesz, amennyin vagytok. Ki kell... – aszmondja –, jelöld meg ezt a helyet, s hét év múlva gyere, de zsákkal. Beszélgettek az öreggel. Idős ember vót nagyapám. – Én nem tudok addig megszabadúni – aszmondja –, ezt kell őriznem, de ha hét év múlva ezt megéred, jegyezd meg ezt a helyet, s gyere ilyenkor, hamarabb, ebbe az órába, hamarabb, hozdad a zsákot, s gyere. Boldogok lesztek mind, ahányan vattok – aszmondja. No de aztán bėjött akkor a háború, '14-es háború, s nem érte el, hogy azt a pénzt... (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)¹⁴

^a elcsavargott

Ember alakú szellem kincsre mutat

Apámmal történt... elment, odavoltak Tarcakra halászni. Éjszaka jöttek haza... Ahogy jönnek, a dülőúton egyszer egy nő megállítja őket. Esernyő van a kezébe, megállítja. Megállnak, hogy mit akar. A nő egy nagyot ütött a fődre, oszt mutatott a hegyre. Azt hitték, hogy néma. Vártak egy kicsit, hogy mit akar. Nem szólt semmit, csak állt, ők meg megindultak. Lekísérte őket a vásártérig, a vásártérnél elmaradt. Néztek, mert már megijedtek, féltek... Hát megfenyegette őket az ernyővel. Osztán voltak vagy háromszor így, hogy mindig elkísérte őket. Osztán mikor harmadszor elkísérte őket, akkor olyan félelmet eresztett rájuk, mire hazamentek, mind olyan volt, mint akit leöntöttek vízzel. Aztán tudták meg, hogy itt a Kövesdeken^a elterjedt az a hiedelem, hogy pénz van elásva. Aztán keresték, úgyhogy keresték, a Kövesdeket összevissza áskálták a pénz után. Egy Bisztra nevezetű ember, az állítólag meg is találta, úgyhogy oszt többet nem látták a nőt. (Bodrogeresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁵

Én olyan fiatal legény vótam, a Szádelői-völgyön mentünk ki, mert nekünk Torna közelebb vót, mint Rozsnyó, busz nem járt. Hát ahogy itt mentünk, mikor már befelé mentünk attól a kápolnától, hát az erdő alól jött, kisebb sokkal, mint én, egy ember, de fehér szakáll a melléig ért. Egy kicsit megrémültem. De én megvártam. Mikor elér hozzám, aszondja: – Hova való vagy, fiam? Mondom, hogy: – Barkára. Azt mondja, hogy: – Barka, Barka... boldog az a föld is, ahova tapostál, itt olyan sok érték meg minden van, de azt én se tudom, hogy hol... S ezzel elment. De ezzel az emberrel én kétszer találkoztam a hegyen. (Barka, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹⁶

Állat alakú szellem kincsre mutat

Van itten egy Szarvas-szőlő. Mindig ilyen királyi szőlő vaut, azelőtt a török uralom alatt a török szultáné. Ez osztán, mikor a törökök innét el lettek zavarva, az osztrákok vették át, abból királyi szőlő lett. Vót annak itt egy jágerja.^b Ez a jáger kiment vadászni oda. Mán annak a kutyája vadászás közben eltűnt, ű nem vette észre. Amikor ment hazafele, akkor veszi észre, hogy a kutya nincs sehun. Kiabált, kereste, sehun se jelentkezett a kutya. Hazament, osztán bántotta őtet igen, hogy a kutyája eltűnt. Másnap kiment újra arra az árnyas vőgyre, keresni a kutyáját. A nagy kiabálásra, ahogy ment végig, a kutya jelentkezett mégis. Hát látja, hogy a partódalba vót egy lyuk, hát onnad gyűtt ki. Hát aszondja: – Ez a kutya idefiazdott biztosan a lyukba, mert a kutya visszazaladt a lyukba. Benézett a lyukon oda, nem látott semmit. Mert setét vót odabe. Akkor bontogatta a lyukat, hogy be tudjon menni, kihozni a kiskutyákat. Hát, amikor kibontotta, bebújt, hát oda-be kádakba vót az arany. Ez a jáger osztán hazament, hát mit tudjon csinálni? Osztán szekérrel ment ki, aztán zsákokat vitt ki, osztán megpakolta a zsákokat

^a Nagykövesd és Kiskövesd (Tóketerebesi járás, Szlovákia)

^b vadásza

arannyal. Akkor hazagyütt az aranyakkal, és Tarcalról úgy eltűnt, sose tudta senki, hogy hová ment. (Tarcal, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁷

Ez is szintén velem történt. 12 éves lehettem, és a nagynénémmel jártunk az éjféli misére. S a harmadik ház ellen, ahogy mentünk, a kapu tetejéről mindég elébem ugrott egy nagy-nagy kecskebéka. De ahogy néztük a kecskebékát, az el is tűnt. De nagyon megijedtünk mindég. Má alig mertünk elmenni másnap az éjféli misére. Ahogy mentünk, újba csak azon a helyen, újba elébünk ugrott egy nagy kecskebéka. Hát azt mondtuk otthon a nagymamának, hogy: – Hát mi lehet az, hogy télen ilyen nagy hóba mindég a kapu tetejéről leugrik énelébem? Hát mondta mamám, hogy nem tudja ő se, hogy ilyen nagy hó van, és hideg van, hát ilyenkor a békák nem is igen szoktak járni. Hát még harmadik este, hogy éjfélkor is elmentünk. Vagy hajnalba a hajnali misére. Akkor is leugrott. Háromszor ugrott le a kecskebéka! A kapu tetejéről. Hát a negyedik hajnalba már nem ugrott le a béka. Akkor meg egy kis fekete kutya hozzám dörgölődött ugyanazon a helyen, ahol a kecskebéka leugrott. És elkísért – hát vót az olyan tizenötödik ház –, a másik nagymamámnak a háza, odáig. És az a kis kutya mindég elébem fordult, amikor a házhoz értünk. És nyüszített nagyon, és kaparta nagyon a földet. Úgyhogy egész kis gödröt kapart. Hát ez megtörtént legalább négy-e, vagy öt hajnalba. Ez a kiskutya mindég... Én már kezdtem féni a kiskutyátú. Mondtam a nagynénémnek, hogy úgy félek ettől a kiskutya... kis fekete kutyátú, hogy úgy dörgölődzik hozzám mindennap. Hát aszondja Terka néneje, hogy üssek rá egy nagyot. Hát el akartam ütni mindég a kiskutyát onnan, de soha nem érte el a kezem. Hát eltűnt a kiskutya. Elpanaszoltuk eztet többször is. Akkor azt mondták, hogy ez nem olyan rendes kiskutya lehetett. De az biztos, hogy amit, ahol kapart ez a kiskutya, ott valami vót a földbe. Aztat csak ki kellett volna ásni. De hát úgy mi nem értük föl akkor ésszel, csak azután, akik ezt a boszorkányhistóriákat tudták. Má azok mondták, hogy ott valami létezett. Mert a kiskutya azé kapart. (Tiszakécske, Bács-Kiskun megye)¹⁸

Állatáldozat a szellemnek

Pala azt mondta, hogy itt-amott a határba meg a keresztutakon pénz van elásva. És ha fel akarták ásni, nagy kövek forogtak a fejük felett. Udvari határában volt egy malom, körül volt árkolva, úgy hívták, árkos malom. És mindig nekik olyan mesterség vót, amivel kitanálták, hogy emiatt meg amiatt nem tudták felvenni. Nagy fekete kutyának a vére vót rácsorgatva. Oszt akkor is fekete kutyát kellett vóna ölni, és a vérét rászórni, mikor felássák. Vagy a szőrét elégetni, annak a hamuját rászórni. De úgy se sikeredett soha felvenni. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)¹⁹

Én is hallottam rígen az alagutakról meg a sok kincsről. De én úgy tudom, hogy a kincset még rígen az első magyarok dugták el oda. Oszt csak úgy lehet hozzájutni, hogy elébb meg kell ölni egy fekete tyúkot, meg egy másikat iccakára ott hagyni, oszt reggel ipp abba pillantásba, amikor a nap fejön, egy szürke lovat is le

kell szűrni, akkor kiszedhetjük az első magyarok kincsét. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)²⁰

Királyi vagyonok is vannak elásva. A puccérok^a lelke őrzi a gazdájuk vagyonját. Apám úgy mondta, hogy az elásott kincset fehér szakállas öregemberek őrzik. Csak minden hetedik évben lánghol fel az elásott kincs. Akkor az öregember megmondja, mit kell csinálni annak, aki fel akarja ásni. Tyúkot vagy birkát kell ölni: – Folyasd rá a vérit, úgy tudsz ingem megszabadítani! – azt mondja. Ha ezt nem csinálja meg, nem tudja felvenni senki a kincset. Ha felássák, az öregember letérnyel, úgy köszöni meg, hogy megszabadult... (Bihar, Bihar megye, Románia)²¹

Hát ott van egy nagybátyám nekem. Az édesanyám bátyja kapott.^b Ugy, hogy kigyult hajnalkor, Szent György-nap reggelibe, hajnalkor. Ők ásni kezdték, s meg is kapták, s annyiba hagyták, mert nem tudtak aztán hezzajutni^c egyáltalán. Ott es valami olyan szellem vót, hogy nem tudtak hezzajutni.^d Elmentek a mondóaszszonhoz, s a mondóaszszon azt mondta nekik, hogy: – Hogyne, megkapjátok, csak tük nem tudjátok kivenni. S akkor azt mondja az az ember: – Ugye – aszondja –, hogy amelyik marhádót, lovadot legjobban szereted, azt lánccal akaszd rea az üst fölüre, s húzassad ki. Igaz – aszondja –, a lovad lábön megszárad, s tük a kincset elhasználhassátok. Pontosán úgy vót. Olyan kancája vót nagybátyámnak, olyan a faluba nem vót. Kihúzották, kérem, amint kiásták. A kanca lábön megszáradott, s úgy megdöglött. Így aztán a kanca több éveken keresztül, úgy kiszáradott, kérem szépen, hogy megdöglött. Csak a csont s a bőr vót rajta. Aztán a kincset ők elhasználták. Én magam es láttam belőle tizenhárom darab aranyat. A mondóaszszonynak es adtak belőle, mennyit, mennyit nem, nem tudom. Ez nálunk Kosteleken történt, ott. De ez nem olyanféle kincs vót. Nem átok alatt vót eltéve. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)²²

Polgár János Gajcsámbo,^e meg Rotár György, hát ők meglátták valahol, hogy pénz gyullott ki a földből. Na, jó. Kigyulladt a pénz, ésszebeszélnek ők: – Te György – mondta Polgár János –, mikor menyünk mük, hogy megnézzük azt a pénct, hogy ki birjuk ásni? – Hát – aszondja –, bátyja, kell először tegyünk hammut oda keleten, és a hammu után meglássuk, melyen nyom lesz a hammun. Akkor elmenünk – aszondja –, s olyan ajándékot viszünk oda, s akkor mü kivegyük. – Jó van, György. Hazament azonnal, hammut vittek ki, hammut hintették oda, ahol látták, hogy kigyullott a pénz. Miután hammut hintettek, há reggel kimennek, hát lássák a hammun, hogy csuknyom^f van a hammun. – No – aszondja –, te, tyuknyom van. – Jó. – Hónap este vigyük ki három kakast. – Neked van-e kakasod? – Van – aszondja –

^a tisztiszolgák (katonai)

^b talált (pénzt)

^c hozzájutni

^d hozzájutni

^e Gajcsána (Bákó megye, Románia)

^f tyúknyom

egy. – Hát, kennek,^a bátyó, mennye^b van? – Nekem kettő van. – Na, vigyük el a kakasokat! – Menjünk el, vigyük ki, s azt a pénct ássuk ki, hozzuk haza! Nohát, rákészlődnek az emberek, és elindulnak. Elvette Polgár János a puskát, kimennek három kakással, kiássák a likat... egy méterné jobban, nagy szélességűt. Mikor kiássák ők azt a likat, hát lássák, a három fekete, csunya alakok jöttek oda. – Mit ástok ott? – kérdik ük. – Hát – aszondja –, pénct. – Hát ajándékot hoztatok-e? – De hoztunk – aszondja. Akkor odadobtak egy kakast. A kakas etünt. Az es etünt. Há nem, későbben megin jött, aszondja: – Mit ástok ott? – Hát pénct. – Ajándékot hoztatok-e? – Igen, egy kakast. Akkor odadobták azt es. Na, hát a harmadszor még odajő, s: – Mit ástok? – Hát – aszondja –, pénct. – Ajándékot hoztatok-e? – De hoztunk. – aszondja. Akkor odadobták mégint a kakast. Hát mégint odajöttek. Mikor odajöttek, akkor nem vót mit adjanak, azt a galyokat dobálnyi fogták,^c hanyigálni fogták őket galyokval. Aszmondja Rotár Polgár Jánosnak: – Bátya, lő rá, hozzik,^d a puskávo! – Én hozzik, én hozzik lövök. Akkor ragadta a puskát, szemre vette: bamm, bamm! Kettőt beléjük lött. Mikor belélőtt kettőt, akkor három tűz kétt. És megijedtek annyira, hogy hazáig egybe^e szaladtak. De többet soha nem mentek ki, hogy megnéjzik. Még máig es látszodott, látszik az a lik, ahol ők ásták a pénct. Ez tényleg való. Az emberek mondták, azok, akik meghaltak. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])²³

Áldozat a szellemnek: a kincskereső meghal

Volt egy kománk. De hová valósi is volt, na, Máramarossziget, máramarosszigeti volt, na. És aszmondja, hogy odahaza náluk hát kiment egy ember szántani. A hártárba. És... Nem is szántottak, kaszálni mentek ki. Aztán ahogy kaszáltak, hát délbe pihenőre mentek, és hát a kaszákat kalapálták meg. A többiek, mert voltak többen, lefeküdtek, és aludtak. Ő meg maj megalapálja a kaszát. Veri az üllőt, nem megy bele. Tovább veri az üllőt, nem megy bele. Megin odább, nem megy bele. Nem tudta, micsináljon, fogta magát, elment arrébb, és ott megalapálta a kaszát, és később, mikor már hazamentek mind, hát gondolt egyet, ő elmegy megnézni, mért nem ment a földbe [...] az üllő. Mikor odamegy, azt mondja, fogja, hát ásni kezdi, hát egy nagy, hatalmas ... fölemeli azt a nagy kőlemezt, és alatta volt egy nagy kazán arany. És rajta feküdt egy nagy kígyó. Most micsináljon? Mikor nyúlt, arany, a pénzhez, akkor a kígyó meg akarta csípni. Hát micsináljon, nem tudta, micsináljon, gondolta magába, bár valamennyit ki tudna venni, és ő abból vinne is vissza, hát őneki is lenne, meg vinne is vissza, hogy maradjon ott is. Hát a kígyó nem bántotta őt, kiszedett onnan. De sokáig az úgy ment. Hogy hát szedett ki, és mindig vitt vissza. Egyszer aszt elfogyott mind. De nem szólott sen-

^a kendnek

^b mennyi

^c kezdték

^d hozzájuk

^e egyfolytában

kinek semmit. Egyszer aszt elköltötte az összest, amit kivett, nem tudott visszavinni, mikor odamegy, hát nem tud kivenni többet belőle. Rá egy hétre meghalt az ember. (Egyházaskozár, Baranya megye [Závidovics, Zenica-doboji kanton, Bosznia-Hercegovina])²⁴

Kinczsásás varázsszéken, varázskörben

Azt nem mesélte el, hogy a pénzt kiásták. Az hogy volt?

Hát, má úgy egészen, hogy hogy? Csak hogy csakugyan hogy elment oda a... – Dáczinak hitták, illetve Végi, má meghalt, kanász vót – aszt, amikor a Dácsi, különben Végi, Végi vót a neve, Végi Dániel... Öreganyámtú hallottam ám én ezt, hát ez is csak olyan mese, de sokszor, mikor jöttem azon a kendörgyárbú haza, ott a Zsinkó mellett, és megnéztem én, odamentem, mer megmutatta neköm az életbe is, hogy hol vót az a hely, és tényleg látszott ott egy mélyedés, ahol állítólag azok kiásták a pénzt. Hogy odamentek, és körülkerítettek egy várat, má hogy oda nem mehetött hozzájuk senki, és akkor, mer ott látták, hogy a pénz fölvette magát.

Hogyan?

Hogy égő alakban. És hát akkor arrú tudták meg, hogy ott kell keresni, arrú. És hát ottan állítólag meg is találták. De valami régi ezüstpénzök vótak, de má olyanok vótak, hogy vékonyak, mind a hálnak a pikkelye, állítólag olyanok vótak. És hogy hová lett az a pénz, beadták-e, most má egészen nem emlékszők arra vissza, csak így beszélte öreganyám. És akkor állítólag annak a Dáczinak, illetve annak a Végi Daninak azután lett egy nyomorult lánya, hogy azt is arra vélték a régi öregök, hogy azér járt úgy, mer amiér odament azt a pénzt megkeresni, fölászni.

Nem volt szabad felászni?

Hogy már, hogy ez, kéröm szépen, tiltott dolog vót, állítólag, hogy má, csakugyan, hogy ezt olyan boszorkányos dolognak tartották, hogy azt a pénzt rosszak őrzik. Ördögök. És hát azér köllött azt a várat csinyáni neki, úgy körülkerítötték, bottal vagy nem tudom én, hogy oda ühözászik oda ne mehessenek. Láttak, azt mondják, hogy amikor ők aztat ottan szedték, hogy ijögették őket azok az ördögök, hogy így-úgy, de űk aztán abbú nem, ki nem gyüttek, hanem csak azt fölászták, és, kéröm szépen, mikor elmúlt az idő, éjfél után 1 óra, akkor el is tüntek onnan azok az ördögök, vagy mik vótak. No, osztán, hát ezt hallottam öreganyámtú. De én mondom, hogy jó néhányszor, amikor jöttem azon, én meg is néztem, hogy tényleg hát így van-e az a hely. Hát látszott csakugyan egy mélyedés ottan, hogy oszt ott, ottan valamikor ástak ottan. Hogy ezek vótak-e? Neme igaz? Nem vót-e igaz? Azonban én éccaka, mikor gyüttem azon, mindég néztem arra. Ej, hogyha mostan onnan valami kigyünne! De hát nem láttam én soha semmit. (Kemse, Baranya megye)²⁵

Édösanyám mesélte még kislánkoromba, hogy az a lucaszéke sok mindönre jó. Mögláthatja rulla a kíváncsi a jövendőbelijit, vagy legalábbis olyan nevűt, mint amilyen nevű lössz a későbbi felesége. A rajta ülőnek mögjelönnek az éféli misén a szellemök, a boszorkányok. Ezek inkább a körösztüton jelönnek mög. Kincske-

resésre is fő lehet hasznáni az ilyen széköt. Lucaszék, mer Luca napján, december 13-án kezdi csináni a kíváncsi embör, röndszörint fiatalembör, legén. Mindönnap csinál rajta valamennyit, csak annyit, hogy éppen karácsony estéjére lögyön teljösen készön. Ha valaki kincset keres, más szóval mög akar gazdagodni, annak segít a szék, de akkó mán jó előre ki kő szömölni, fürkészni, éccakánként, éféltájba, nádas, vizenyös, süppedős helylön, hun lobban föl a lüderc, sokan ugyan lidércnek is, mög ludvércnek is mondják. Hát ilyen helyre mén ki a lucaszékkel karácson éccakáján a kincskereső. Lögugol, löhever, de a székre legjobb ülni, a legén, mer, ahogy mondtam, röndszörint fiatalembörök vállalkoznak illyesmire. Figyeli osztán a jelös helylöket. Nagyon köll is figyelni, mer a lüderc csak egy minutom pillanatra villan föl, lobban mög. Abba a pillanatba mán oda is dobja a széköt, oszt ugrik utánna. Jó, ha igenyösen ráugrik. Ha ez mög nem sikerül, akkó mög rátelepszik, oszt a vesszővel, amit magával visz, három kört rajzol a jobb kezivel a szék köré. Most átkapja a bal kezibe a vesszőt, oszt tartja maga elé, a jobbal mög belekapaszkodik erőssen a székbe. Mos gyün a java a küzdelömmek, gyün ám a lüderc is, mer védi nagyon ú is a kincsit. Elősző szép szóval csalogatja a legént, aztán szép lán alakjába jelenik mög, harmadszorra mög ördög képibe. Jaj annak, aki lemozdul a székrül, ha mög elhagyja a kört, vége néki, möghal. Legjobb ilyenkö nyugodtan ülni; ha kibírja valaki, hogy nyugodt lögyön illyen állapotba, várni köll. Az imádkozás is segít. Ha aztán a lüderc látja, hogy nem boldogul, kénküves tüzet fúva mönekül, elszalad. Azér még várni köll egy jó kis időt, osztán ki lehet gyünni a körbül, de a széköt ne hagyjuk el, se a vesszőt, úgy ássunk ott a szék helylön. Löhet, hogy mélyre köll ásni, de ha bírjuk erővel mög türelömmel, sok kincset találunk ott. Mink mögkérödtük: – Ismer-e, édosanyám, olyan embört, aki így tanált kincset? Édesanyám jót nevetett, aztán megszólalt nagy sokára: – Édös gyerökeim, mink mindönnap keressük a kincset, dógozunk látástulvakulásig, oszt mög is van a látszatja, mer azér a kenyér mellé mindég kiteremtődik ekkis^a hús is. Ez az igazi kincskeresés. Örüljetök a karácsonnak, a jó meleg szobának, a jó önnivalónak, oszt szeressétek egymást mindég! Ez az igazi kincs. Nevessetök mán tik is! Jót neveltünk mindnyájan. (Makó, Csongrád megye)²⁶

JEGYZETEK

- 1 A kora újkori kincsasó hagyományokról és varázskönyvekről lásd: Láng–Tóth G. 2009.
- 2 12 éves lány; Fél 1941, 174.
- 3 Magyar 2001, 360–361.
- 4 63 éves nő; Barabás Jenő gyűjtése, 1955.
- 5 Magyar 2001, 363.
- 6 77 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1961.
- 7 Patakfalvi István gyűjtése; MNT 23.
- 8 Versényi 1901, 270–271.
- 9 82 éves nő; Horváth 1971, 45.

^a egy kis

- 10 74 éves férfi; Salamon 1975, 153.
 11 Bukovinából betelepült, 67 éves nő; Dégh 1955, 102–103.
 12 54 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1960.
 13 Jung 1985, 155.
 14 Gagy József gyűjtése, 1996.
 15 63 éves férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1960.
 16 Magyar 2001, 367.
 17 65 éves férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1962.
 18 78 éves nő; Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22304, I/13.
 19 86 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963; P. Madar 1967, 164.
 20 Szendrey 1924, 235.
 21 Sándor 1976, 195.
 22 74 éves férfi; Salamon 1975, 152–153.
 23 Moldvából betelepült férfi; Hegedűs 1952, 267–268.
 24 Boszniából betelepült, 54 éves nő; Vámos Mária gyűjtése, 1961.
 25 71 éves férfi; Zentai 1983, 98–99.
 26 65 éves nő; H. Kovács Mihály gyűjtése, 1927.

BÁNYASZELLEM

A *bányaszellem* a bányák rendjét felügyelő, a bányászokat segítő, leggyakrabban láthatatlanul jelen lévő, néha törpeként, esetleg óriásként vagy állat alakban mutatkozó szellem. A magyarság hiedelmeiben a bányavidékeken, elsősorban felvidéki, mecseki szénbányatelepeken és az erdélyi sóbányák vidékén ismerték alakját. A német és szláv eredetű elnevezések (*bergmanli*, *bergmándl* stb., illetve *pertymonik*, *permonyik* és hasonlók, valamint *birgej*) arra vallanak, hogy e hiedelmeket idegen származású bányászok honosították meg a valamikori Magyarországon, bár a magyar hiedelmek segítőszellemei, valamint a tudósok, ördögösök felé is vezetnek rokoni szálak (*lidérc* vagy *spiritusz* nevű, bányászokat segítő szellemek, *ördögös bányászok*).

A néprajzi gyűjtők csak a 20. század második felében fordultak alakja felé, de az utóbbi egy-két évtizedben számos, gazdagabb anyagot felmutató új gyűjtés,¹ valamint egy, a teljes bányászmondaanyagot rendszerező és bemutató összefoglalás² is született. Az elbeszélések legfontosabb témái: a bányaszellem vigyáz a bányára, a bányászokat figyelmezteti a veszélyekre (bányalég, bányaomlás), de a viselkedési szabályok ellen vétőket bünteti. A haragvó bányaszellemet áldozati adományokkal ki lehet engesztelni.

Őrzi a bányát

Ementek a bányászok a bányába. Mikó beértek a bányába, leültek, övögetnek.^a Hát ahogy övögetnek, övögetnek, egyszerre csak odaáll egy picike embör. Alig fél

^a eszegetnek

méter magas. Nagy szakállá vót, a térdéig ért. – Mit csinátok, bányászok? – Övögetünk. – És aztán mit akartok? – Hát kiszedjük a szenet, ami itt van benn. – De ne bántsátok ti azt a szenet, mer az a szén a mienké, de ha bántjátok, rátok szakad a bánya. – Hát bizony, mi mégiscsak kiszedjük, mer mink teneked nem hiszünk. Hát fogták, de bizony nem szedték ki, mert a patkányok sivítottak, elszaladtak, az embörökre rászakadt a bánya. Na de a bányábu ki köllött az emböröket szönni, mönt egy másik csapat. Hát ahogy kiásták üket, kiszedték üket, hát ott vótak a kis talicskák, kis lapátok, amivel dolgoztak a perkmánlik, a törpék. És hát bizony így azután nem dolgoztak tovább, mer nem mertek dolgozni, me féltek, hogy újból rászakad a munkásokra a bánya. (Vasas, [Pécs] Baranya megye)³

Segít a bányászoknak a munkában

Az én apám emlegette valamikó, hogy ezek a kis emberek vótak a bányába. Felültek ezek, olyan kis lépcső vót az akna alatt, és onnan figyelték a szállítást, meg aztán jártak a munkahelyekre is. Aztán valóba azt mondta, hogy rakodtak is, meg minden, kapartak szenet. (Karancskesi, Nógrád megye)⁴

Az aknát bővítették, mer össze vót rogyva az akna, ugye. És akkor megjelent egy kis emberke, és segített nekik a munkájukba, mer rossz munkájuk vót, és megígérte, hogy ő végig ott marad, és addig, míg a munka el nem készül, szóval velük lesz. És mikor pénzosztásra került a szó, akkor egy kétfilléres, az volt az utolsó, és azt nem lehetett négy-öt felé osztani. És akkor egy reszelővel eztet elreszelték, és akkor az a kis emberke azt mondta: – Ha nem kaptam volna meg ebből is a részetem, akkor a deszkát felfordítottam volna, és mindnyájan a mélységbe estetek volna. És avval eltűnt az ember. (Pécs, Andrásbányatelep, Baranya megye)⁵

Áldozatot kell neki adni

Dolgozott egy csapat az egyik elővájásban. Volt a csapatban egy ember, aki másra nem volt alkalmas, csak vízhordásra. Így ő volt mindig a csapat vízhordója. Volt is neki dolga elég. Hajtócsapat volt. Igen sokat dolgoztak, sokat is ittak. Alig telt el sikta^a anélkül, hogy ne szidták volna a vízhordót. Egyszer aztán már tűrhetlenné vált a helyzet. A szegény vízhordó letette a vödröt, kannát a szerszámosládánál. Elment a bányászokért a munkahelyre. Hívta őket. – Emberek! Hagyjátok abba a munkát, gyertek, igyatok, amennyi belétek fér! Most is úgy történt, mint tegnap. Mire a bányászok eljutottak a vizesedényekhez, mind üresen találták azokat. Majdhogy fejéhez nem vagdosták a kannát a szegény vízhordónak. Nem is csoda, mert már majd szomjan haltak. – Tedd bolonddá anyádat, ne minket, te! – kiabáltak neki. – Hányadszor járatod velünk a bolondját? Alábbvaló vagy te a bányásznál! Nem akarsz dolgozni, lusta! Mi keressünk rád? Akadt volna talán már

^a műszak

olyan is, aki a bányászlámpával tanította volna tisztességre a szegény vízfordót, ha az első vájár vissza nem fogja őket: – Emberek! Tegyük egy próbát! Hátha nem ez a szegény vízfordó a hibás. Ő azt állítja, hogy telehozta az edényeket vízzel. Míg értünk jött a munkahelyre, a víz eltűnt. A kannák üresek, de nem lyukasak. Itt valami huncutságnak kell lenni. Ennek végére járunk! Úgy is lett minden, ahogy a vájár akarta. Elhatározták aszt, hogy meglesik, hogy mi történik a vízzel, amíg a vízfordó elmegy a munkahelyre. Letették a teli vödör vizet a szokott helyre, és félrehúzódtak. Csak annyira, hogy ne veszítsék el szemük elől a vödröt. Ott leselkedtek az ácsolatok mögött. Alig telik el néhány perc, halk cammogást hallanak. Majd kiugrik a szemük, úgy figyelik, hogy mi történik. Egy törpe közeledik a vödörhöz. Felkapja a vödröt, kiitta fenéig a vizet. Még a szakállát is megtörölte utána. Aztán dohogott magában valamit. Bizonyára még szomjas lehetett, mert csak egy vödör vizet talált. Aztán óvatosan elballagott. Rongyos nadrágja belelógott a sárba. Ahogy a törpe eltűnt, a bányászok is előjöttek búvóhelyükről. Ahogy így megfejtették a titkot, azonnal elmondták a bányavezetőségnek is. Másnap azok is meglesték a törpét. Minden úgy történt, mint az előző napon. Csak a vízfordó bányászt alig tudták visszatartani. Ő ugyanis csákánnyal akart nekirohanni a törpének, amikor az a vizet itta. Tanakodtak, hogy mit kezdjenek a szomjas bányatörpével. Meg nem ölheték, mert bajt hozott volna rájuk. Mégis megakartak tőle szabadulni. A következő napon bevitték arra a nevezetes helyre egy pár csizmát és egy öltöny új ruhát. Akkorát, ami megfelelt a törpének. Odatették a ruhákat a víz mellé. Jön a törpe. Megissza a vizet. Ledobja magáról a rongyos ruhát, a szakadozott csizmát. Felveszi az újat. Nem cammogott, mint máskor, hanem valósággal táncolt, amikor elindult megszokott útján. Többet nem látták a bányászok a szomjas bányatörpét. Elment örökre. (Ózd, Somsálybányatelep, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶

A bányához vezet a bányászokat

Mindég nagyanyám is mondta, hogy ezek az emberek télen is, ahogy mentek gyalog, permonyíkokat emlegetek, azok vezették az embereket. Mer akor se autó, se semi nem vót, meg oszt ahogy jártak a bányába is gyalog, a permonyíkok vezették őket. (Rozsnyórudna, Rozsnyói járás, Szlovákia)⁷

Figyelmeztet a veszélyre, veszélyt jósol

Volt egy ilyen öreg bányász, és az sok babonás történetet mesét, és valahogy úgy nézett ki, hogy ő maga is hitt benne. Többek között meséli, hogy egyszer, míg fiatal volt, munkaidő után mennek lefele az aknához, és egyszer egy nagy fényesség a vágatba, és velük szembe jön egy temetési menet, de mind ilyen bergmánlik, egy koporsót hoztak, de ők kitértek előlük, nehogy esetleg hát nekiütközzenek, mer akkor gorombák a bergmánlik. És rá nemsokára lett is egy halott, mer hát az azt jelentette, hogy egy koporsót visznek, hogy egy halottat követel a bánya. (Pécs, Erzsébettelep, Baranya megye)⁸

Régebben beszéltek, hogy a törpék szoktak a bányába járni. Ezeket pertymonikoknak hívták. A bányászok érezték, hogy hol lehetnek, de senki se mondta, hogy látták őket. A pertymonikok tudták, hogy hol van szakadás, s figyelmeztették a bányászokat. (Rozsnyórudna, Rozsnyói járás, Szlovákia)⁹

Az öreg Pátrik bácsi, az volt az igazi bányász mesélő, az mesélte, hogy ővele meg is történt, hogy egyszer nem akart felkelni, és egy bergmánli meghúzta a fülét, és azt mondta neki: – Hallod, fölkelni, mert baj lesz! – azt mondta. (Pécs, Felsőbánom, Baranya megye)¹⁰

Kazáron az aranyosi pusztánál úgy csinálták a bányászok, hogy ebédőni fölgyüttek, és a bánya elé ültek, aztán nyársat süttek maguknak, közbe valaki körüljárta őket, oszt ezek meg megijedtek. Vótak itt olyanok, akik fétek ezektől, mer a hangját is hallották, meg a lépteit. Mikor így üdögétek, oszt befejezték az ebédet, visszafelé indútak a bányába, hát látták, hogy a bánya bejáratánál egy karbidlámpa világít. Ez aztán már biztos balesetet jelentett. Vót itt egy ember, az meg tudta mondani, hogy mikó lesz szerencsétlenség, mer neki mindig megjelent egy kicsi karbidlámpafény, és ő mán akkó tudta, hogy valami baj lesz. Meg is mondta mindig az embereknek, hogy vigyázzanak, mer valami baj lesz, oszt vót is. Sokszó. (Mátraszele, Nógrád megye)¹¹

György János öreg bányász mesélte, hogy egyszer olyan zajt hallanak a bánya mélyén, aztán azt mondja valaki, hogy: – Vigyázni, mer permenkli! Így mondják, az lehet itt valahol. Erre legjobb, ha odább megyünk, mer nem szereti, ha őt látják. El is mentek onnan, s akkor a platnyin, vaslemez, olyan ütést hallottak, hogy az embertő nem származhat, csak valami nagyobb hatalomtól. Mikor visszamentek, hát a platnyin ott vót az öt ujjának a helyi. A permenkli ráütött mérgibe. A permenklit tiszteletbe kell tartani; ott, ahol a permenkli megjelenik, ott vagy szakadás lesz, vagy valami nagy veszély lesz, úgyhogy tulajdonképpen védője a bányásznak. (Karancseszki, Nógrád megye)¹²

Tudtuk azelőtt, hogy illen is van a bányába. Ők mondták, hogy van vizesember is. Ez az ember mindig akkó jelentkezett, ha víz szakadt a nyakunkba; aki először meglátta, annak szóni köllött, hogy a többiek is idejében ki tudjonak szalanni a bányából. A vizesember egy esőkabátba szokott megjelenni, és jelzi, hogy valami baj lesz; mink azután szaladtunk ki a bányából. De a vizet vagy valami, vagy valami nagyobb szerencsétlenséget a patkányok is jelezték; mindig láttuk, hogy valamennyien szaladgáltak, oszt tudtuk, hogy valami nagy baj lesz a bányában, mert nagyon szaladgáltak a patkányok. Nem is szabad vót azokat bántani, csak irtottuk, ha mán annyian vótak, hogy még az embernek a kabátját is kirágták. (Mátraszele, Nógrád megye)¹³

A tornai bányában víz volt. A bányaszellem megjósolta a munkásoknak, hogy el fogja önteni a bányát. Nyolc munkás nem tudta, és ott veszett. A bányaszellem

megátkozta, mire ők is szellemekké lettek. Egyszer tetszetős, máskor rút alakban jelennek meg, de jóslóképességgel már nem bírnak. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹⁴

A Som-hegyen van egy lyuk, onnan fúj a szél. Ha a szél fúj, azt mondják, kilyukadt a lyuk a Som-hegyen. A permonikok járnak karácsony előtt. Ezelőtt harminc évvel Hárskútra mentek a dernői bányából. Tizenkét-tizennégy kis lámpaféle világosság ugrált a levegőbe, és világított. Ezek voltak a permonyikok. Régebben a bányába ezek a permonyikok elvezették az érchez az embereket. Jó szellemek voltak, nem bántottak senkit. Az öregek örültek, ha jöttek. (Rozsnyórudna, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹⁵

Amikor gyerekek vótunk, aval ijesztgetek, hogy ne menyünk be a bányába, mer-hogy megfog a permonyík: – Vigyázatok, mer elvisz a permonyík! A permonyík jelezte a bajt a bányába, így mondták. Ahol megjelentek, az már azt jelentete, hogy veszély van. (Rozsnyórudna, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹⁶

Kísértet

Az aknamester pedig maga mesélte neki, hogy egyszer, karácsonéjjelen, mikor csak ő őrködött a bányában, az egyik sziklafalból processziót^a látott jönni, pappal, zászlókkal, s ismét egy másik sziklafalban eltűnni. Honnan jöttek, hová mentek, nem tudta megmondani, s mint igazán hívő bányász, hozzátette: – Kérem, nem jó ezekről beszélni. (Harkány, Baranya megye)¹⁷

A fejetlen embert hogyan mesélte az apja?

A fejetlen embert? Azt a bányába, mikor a bányába járt, bányász vót, ugye, bányába jártak, ott látta a fejetlen embert. (Karancseszki, Nógrád megye)¹⁸

Hát a bányában is vannak kísértetek, akik ott meghalnak sokan, s előjönnek. Tudja, ez a kísértet olyan, hogy míg ki nem tisztul a lelke, addig ő jár összevissza. Mikor kitisztul a lelke, akkor osztán már megnyugszik. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹⁹

Régi időben megtörtént az, mikor a bányászok hazamentek, fölültek a lovas kocsira, és úgy mentek haza. És jött tizenöt, húsz, huszonöt berkmánli, oly apró kis emberecskék voltak, olyan pici kis lámpákkal, és felkéretőztek a bányászok kocsi-jára, hogy vigyék őket is haza. De hát ők meggondolták magukat, azt mondták, nem engedjük fel, úgyis olyan nagyon sokan vagyunk, és hát nem fértek rá. Na de hát ők azért mégiscsak fölültek a kocsira, dacára annak, hogy nem engedték föl, és bizony meg is érezték a lovak, nagyon nehezen tudták húzni a kocsit; úgy-hogy már mikor kimerültek, kifáradtak a lovak, a berkmánlik leszálltak, és azt

^a körmenetet

mondták azoknak a bányászembereknek: – Lássátok, előbb engedtetek volna föl, mikor kértük, nem történt volna meg ez, mert fölszálltunk volna, és zágult^a volna a paripátok, és egykettőre hazaértetek volna velünk együtt. És egy másik időben volt, akkor szintén jöttek ezek a kis berkmánlik, ezek a kis törpe emberek a lámpákkal, és főkéretőztek. Föl is engedték. Hát megindították a lovakat, hogy menjenek, és egykettőre, mintha egy szülvész vagy egy paripa vitte volna őket, úgy száguldtak, mintha a levegőbe repültek volna, és egykettőre hazaértek. (Pécs, Szabolcsbányatelep, Baranya megye)²⁰

Mikor mentek éccaka a bányába a munkások, sokszor volt, hogy elvezették őket, meg valamit csináltak velük. Például itt is volt egy ember, ment a bányába, és úgy elnehezítették, hogy le kellett neki feküdni az úton. Azt mondja, annak az embernek a képibe látta, akivel dolgozott. Mikor lementek a lejtaknába, ott se tudott továbbmenni, le kellett neki feküdni. (Bátonyterenye, Nógrád megye)²¹

JEGYZETEK

- 1 Lásd például L. Juhász 2002-ben publikált gömöri bányászmondáit.
- 2 Hála–Landgraf 2001.
- 3 72 éves nő (bányászfeleség); Kovács Ágnes 1962, 115.
- 4 Fejős 1985, 102.
- 5 52 éves férfi (32 évet dolgozott a bányában); Kovács Ágnes 1962, 119.
- 6 45 éves férfi (vájár); Nemcsik Pál gyűjtése, 1958; EA 10034, 16–18.
- 7 Rekenyeújfaluból (Rozsnyói járás, Szlovákia) beköltözött idős nő; L. Juhász 2002, 136.
- 8 55 éves férfi; Kovács Ágnes 1962, 120.
- 9 75 éves bányász; Barabás Jenő gyűjtése, 1955; EA 6195.
- 10 64 éves nő; Kovács Ágnes 1962, 120.
- 11 Erdélyi Zoltán gyűjtése; EA 6204.
- 12 Fejős 1985; 103.
- 13 Erdélyi Zoltán gyűjtése, 1956; EA 6204.
- 14 Magyar 2001, 542.
- 15 71 éves férfi; Barabás Jenő gyűjtése, 1955; EA 6195.
- 16 Idős férfi; L. Juhász 2002, 136.
- 17 Relković 1925, 174–175.
- 18 Fejős 1985, 103.
- 19 Magyar 2001, 542.
- 20 55 éves férfi; Kovács Ágnes 1962, 121.
- 21 76 éves férfi; Bene Zsuzsanna gyűjtése, 1956; EA 7282.

^a száguldott

TÖRPEFÉLÉK

A magyar nyelvterület egészéről vannak szórványos adataink kistermetű emberként elképzelt lényekre, akik a magyar néphitnek nem túl népes, heterogén csoportját képezik. A legtöbb ismert törpeszerű lény átmenetet jelent vagy szoros rokonságban van bizonyos természeti szellemekkel, a *bányák*, *kincsek* vagy a *vizek törpe* termetű szellemeivel, illetőleg a tündérekhez sorolt *veressapkás*, *pirossapkás* alakokkal, máskor az embereket támadó *kísértetekkel*. Pincében, kemencében, malmokban lakó pici emberekre vonatkozó adataink a *házi szellemekkel* mutatnak kapcsolatokat: ilyen lény a szatmári, pincében lakó *kópé*. Öntörvényű *törpeként* meghatározható lény a föld alatt sajátos, kisméretű világot kiépítő göcseji *fődipiciny/fődipicin*, amelyet Gönczi Ferenc száz évvel ezelőtti gyűjtéséből ismerhetünk meg.

Lakóhelyük, tulajdonságaik

[A fődipicinyek] Kedves kis teremtmények. Az embernek nem ártanak. Kisgyermek nagyságúak, vagy még kisebbek. Hosszú, földig érő szakállt hordanak. A hegyek belsejében, gödreiben tartózkodnak. Ott külön világuk van. Kicsiben olyan, mint a mienk. Ott rendesen gazdálkodnak, mint mi. Mikor nálunk nappal van, ott éjjel, s megfordítva. Igen gazdagok. Aranyuk, ezüstjük, boruk s mindennemű eledelük bőven van. (Göcsej)¹

Ezen esetek is mutatják, hogy milyen kicsi alakok a fődipicinyek. De vannak kisebbek is. Egy kanász a keserűgombához ment, amely alatt fődipicint talált, ki ott a bocskorát varrta. (Göcsej)²

[...] a kópénak kakasfeje és emberteste van, valahol a pincék és vermek táján, a föld alatt él egyedül. A föld felszínére sohasem merészkedik, de gyakran megjelenik a pincékben és vermekben, ahol az odatévedt gyermekeket megcsipkedi. Méretére vonatkozóan nincs egyértelmű elképzelés a községben. Egyesek ember-nagyságúnak tartják, mások azt mondják, hogy nem nagyobb egy 5-6 éves gyereknél. Jellemző sajátsága, hogy hívásra megjelenik, és békésen el lehet vele társalogni, ha jó hangulatban van, és elégedett a vendéglátással. Mert a meghívás mindig vendéglátással egybekötött. [...] A pincét vagy vermet tisztára fölseprik, sárga homokkal lehintik, és középen egy kis asztalkán terítéket tesznek föl. Az evőeszköz nem kötelező, de abrosz és szék föltétlenül szükséges, mert a kópé erre nagyon kényes. Ezután a [...] gyerekek magukra zárják a pincaajtót, és a fölső lépcsőn maradva háromszor mondják: – Jőjj fe, kópé! A kópé megjelenése zajtalan. Legtöbbször csak arról lehet megtudni jelentkezését, hogy az étel kevesebb, mint eredetileg volt... (Szamosszeg, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³

A kópék is a föld alatt laknak: néha-néha feljönnek a földből, s ilyenkor sót és kenyeret kérnek, mert ezekkel szoktak rontani. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)⁴

A föld alatt törpék vannak. (Atyha, Hargita megye, Románia)⁵

Kemencében

Hát hallottam, hogy meséték, hát így a..., idős asszonyok, emberek, hogy valamikor, aszondja, olyan kicsi emberek vótak, hogy tizenketten csépőtek a kemencébe.

És ezek valódi emberek voltak? Vagy pedig...?

Törpék. Ezek a kis törpék.

És nem ezeknek bagynak ma is enni a pincében, a présen ennivalót?

Hát ez is valami olyan, olyan éjjeli valami. Éjjeli jelenet. (Szentmihályhegy, Somogy megye)⁶

Malomban

Nálunk volt egy régi malom, ilyen vízimalom, bánatos^a malom. Így mesélték, én nem voltam ott. Egyszer elmentek az emberek, s ottan ültek még egy napot es, mert nagyon bánatosan járt. Amíg a zsák kukoricát leörölte puliszkának, meghültek.^b Akkor két ember lement, ahol folyt le a liszt, lement oda, s tüzet raktak, s pergették meg a szalonnát. Akkor két kis veressapkás ember odaállott, azok meg forgattak egy vasvesszőn békát, varangyos békát, azt sütték. Akkor azt mondták: – Ti esztek békát, mü meg eszünk szalonnát! Akkor az egyik odavágta a veressapkasnak a szalonnát, az megkapta, s az visszavágta a békát, s evvel eltűntek. Ezek úgy megijedtek, hogy elmúlt az egész étvágyuk. (Bátaszék, Baranya megye [Józseffelva, Szucsáva megye, Románia])⁷

5 éves gyerek vótam, 70 éves vót. Vót ő Romániában egy malomban, hát ott, aszondja, fenn voltak a molnárok a padláson, ott aludtak, osztán onnan lehajigálták a földet. Aszondja, vót neki egy cimborája, ők ketten avval az éjjeliek, akik a szolgálatot tartották, mert járt a malom, nagyon hideg vót, mert tél vót. Hát a malom közelibe tüzet raktak. Aztán ott szundikáltak a tűz mellett. A kövek meg jártak. Hát a cimborám elaludt. [...] Hát azt mondja: – Mikor végignézek az üredék^c helyen, hát látom – aszondja –, hogy jó egy gyerek, de akkora feje van, mint egy lavór. Kicsi törpécske gyerek vót. Megijedtem – aszondja –, megmozgatom a cimborámat, keljen fel és lássa meg. Az meg egy román ember vót. Kinyitsa a szemit, mert az aludt, aztán hogy meglátta ezt a gyereket, hogy közeledett a tűz felé, szembeköpte azt a gyereket. Akkor úgy megharagudott, hogy nekiugrott a

^a lassú

^b megéheztek

^c üreges

bélkereknek, ami hajtotta az egész malmot. Úgy kiütötte a helyéből, két hétig dolgozott négy ember, amíg vissza tudták csinálni. Még ott volt sokáig, de még ilyenek nem történtek... (Hidas, Baranya megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁸

Mulatnak

A feleségem jött le a Balánbányáról. S hallott ő valami muzsikaszót. Mintha a föld alatt lett volna. Mesélte nekem a feleségem. Vigyázkodott^a jobbra-balra, nem lát sehol semmit. Eljött egy olyan sarok végénél, visszatekintett. Visszamaradt akkor a zeneszó. Mikor visszatekintett, akkor egy gödörbe látott ilyen kicsi emberkéket, olyan arasznyi nagyságúakat. Olyan pirossapkások voltak. Nők es vótak. Olyan kicsi piros szoknyájik vót. Úgy sirültek,^b úgy táncoltak, úgy zenéltek. Aztán annál többet nem tudja, hogy mifélek vótak. Egy kicsit megborzadt, s továbbjött. Nekem elmesélte, hogy hogy vót az eset. Hát annak van három éve, hogy ez történt. Megmutatta a helyet is, ahol vótak. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)⁹

Kincset őriznek, aranyat bányásznak

Apró emberkék, nagy szakállukat a földön húzzák; távol az emberektől, a föld alatt laknak, hol kincset őriznek, a földre csak éjjel járnak fel néha, nappal alusznak; az embereknek nem ártanak, csak aki közéjük kerül, nem jó többé fel. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)¹⁰

Aranybányába, ilyen picike kis emberek bányásszák az aranyat, és annak az izéje alatt vannak ezek a... ahun dógoznak, onnadj gyün elő ez a nagy fény. Olyan pici kis emberek dógoznak. Bányásszák az aranyt, és onnaj gyün ez a kis fény.

Hogy van ez, hogy az apró embereknél, ha lakodalom van, akkor kidobálnak mindenféle tányérakat, meg micsoda?

Ezek az apró emberkék az aranybányákba lent ének, és ott bányásznak.

És most miképpen kerülnek ott föl ilyen tarka holmik a föld felszínére?

Éjjel. És nappa is láthatatlanul fölgyünnék. Láthatatlan kis lények. Ott jön föl a láng is, ahol ezek lejárnak.

Akkor, amit te láthattál ott, a berekfa tövében?

Az is egy ilyen láng, egy ilyen lejárát lehetett. Hát többen látták má. Nem is eccer. Ott járnak le a törpék a föld belsejibe, és ottan aranybánya van.

Mit csinálnak ezek az arannyal?

Ilyen dísz tárgyakat szórnak föl. És hát, aki ezt megtalálja, akkor az az övé má. (Asszonyvár, Somogy megye)¹¹

^a figyelt, nézett

^b forogtak

Táltos kandisznó lejár hozzájuk a föld alá

A kan lejárt az „alfüődre”^a a picin emberekhez. Reggel mindjárt elveszett, mert az erdőbe osont, és ott valami árok fenekére ment. Egy ízben a kanász utánament. Az árokban a föld kettényílott, s a kan a nyíláson lefelé haladt. A kanász megfogta a farkát, s lerántotta magát. Lent a törpék világát találta. Olyan az, mint itt fönt, a mi világunk. A kan egy tábla kukoricára járt le. Sok picin ember volt ott. Mikor a kan a gerádicson vissza kívánt jönni, azt mondta a gazdájának: – Na, mas csak fogd meg a farkomat! A kanász meg is fogta, s mentek fölfelé. A kan kijutott, a kanász azonban csak a fejét tudta a földből kidugni; ott maradt, s megfuladt. A kandisznó tátos volt, azért tudott le s föl járni. (Göcsej)¹²

Embereknek megjelennek, ijesztik, bántalmazzák őket

Az én dédöreganyámat ilyen pici kis emberek jártak csipkenni. Vagy egy évig minden éjje. Akárhová ment alunni, szomszédba, reggere kékre csipkedték. Tiszta kék vót, mind a szíva. Nem mondta, hogy mik vótak ezek, de tiszta kékre csipkedték. Tiszta kék vót az egész teste. Úgy összecsipkedték. (Szentmihályhegy, Somogy megye)¹³

[...] láttuk, hogy egy kicsi ember, piros sapkája vót, és ilyen piros nadrágba vót. Ja, kék vót a mellénye neki. És amind mondtam, odamegy. – Én ezt megverem, ezt a kicsin embert. Abba a nagy szakadékba vót, így ment le. Akkor mondom: – Megverem én ezt a kicsin embert. Akkor mondja még ez: – Ne bánts! Akkor mindig jobban nagyobbodott. Akkor eccer csak olyan nagy vót, hogy így néztem rá, a fejire. Peig ő lenn vót a szakadékba.

Magasabb volt, mint a fa?

Magasabb! Allú, lent vót a szakadékba, és azér magasabb vót még, mind akármilyen, mind két fa. Alig néztem rá. Óriás vót má, az egy óriás. Papának mondom: – A rossebb egye meg, hát mér ojan nagyra nő ez? Olyan hama nő? Hát én nem nőlk olyan hamar. Akkor eccer csak eltűnt. Aztán mi meg elmentünk onnan. (Szentmihályhegy, Somogy megye).¹⁴

Mikor lefeküdtünk, oan éjféltajt vót. Aztán anya nem vót otthon, csak én vótam apiva. S aztán, hogyan aludtam az ágyon, és izé, egy picike kis ember ekezdett pofozni. Aztán, izé, ara ébredtem föl, hogy má csattogott az arcom. Akkor mondom apinak: – Api, gyújtsa meg a lámpát! Mi van itt benn? Hát aztán api meggyújtsa a lámpát: nem láttunk semmit. Mindenfelé világított. Ágy alá, mindenfelé. Hát aztá, izé, sehoh se láttuk azt a pici embert. Mer én éreztem, hogy úgy az ágyon vót. De oan picike vót, hogy, és oan nagyokat bírt ütni, hogy!

^a föld alá

És fájt is neked?

Fájt. És, izé, az a kicsi ember eccer csak, oan 3 óra felé, akkor ment el. És addig mindig csak pofozott.

Téged?

Igen.

Akkor is mindig, mikor égett a lámpa?

Akkor nem, amikor efújtuk, akkor megin pofozott.

Akkor is, ha nem aludtál?

Akkor is. Csak odagyüött, aztán ekezdett így pofozgatni.

Érdekes. Tébát te nem aludtál el, s akkor, mikor sötét volt, akkor újból kezdett pofozni?

Igen.

Hát ez különös. És ezt egyszer láttad? Többször nem?

Többször nem.

Többször nem. Akkor mit csináltak, hogy többet ne jöjjön az vissza?

Hát, ha annyai izénk, oan, a négy szobának a sarkát beizéte olyan, oan, na!

Szenteltvíz?

Szenteltvíz!

S a törpék? Fiúk voltak?

Az, az. (Kaposvár)¹⁵

Vót egy sógorom, fényes délben ement a marhákval. A Szeret terén lunka vót (fű-fafás hely vót) legeltették a marhákat, ott déreltek^a a marhákval. Szintén ott vót egy kerek tó, nádastó. Lássa délkor: a tóból kiváll három kicsi ember, abbú a nádasbul. Mikor meglátták, egészen veres ruhába vótak felöltözve azok, olyan törökös sipkájuk vót, fész, azt monták nálunk, közepin vót egy pompon, ami lehajlott előre. Mikor meglátta, azt hitte, kisgyerekek, megfogta, hogy játszódjanak. Odaszaladott, hogy ő is játszódjék; azt hitték, hogy kicsi papuskák.^b Ő, mikor odament, látta, a lábikon csizmák vannak, de ők csúful kezdtek ugráni, hogy kikörmöljék a szemit. Neki eszébe jutott akkor, hogy az anyja beszéte, hogy ott nem tiszta a hely. Hogy ha esetleg olyat lát, vessen keresztet, az anyja mindig figyelmeztette őt. Akkor ő is keresztet vetett. Mindjá eltűntek, béugrottak a tóba. Mikor hazament, megmondta az anyjának, akkor még az anyja saját maga is megijedett, mer ő azt tudta régen, hogy az nem tiszta hely, hogy a boszorkányok oda szoktak kiállani. Azt beszéte oszt a fiának, hogy többet oda ne menjen. Azok szoktak többféle módon változni, esetleg hogyha elfeledkezik, és nem fog keresztet vetni, azok szokták az embert meg is ölni, és a lelkit is elviszik. (Egyházaskozár, Baranya megye {Diószén, Bákó megye, Románia})¹⁶

^a deleltek

^b kisbabák

Elragadják az embert föld alá, levegőbe

Ha a gyermekek olyan helyre jutnak, ahol a föld „megnyílik”, az ott levő földipicinyek szép beszéddel lecsalogatják, sőt, lábuknál fogva egyszerűen lehúzzák, s ott jól megvendégelik őket. A földben nem laknak nagyon mélyen. Ha valahol a kocsi vagy szekérkerék mélyen bevágódik, azt mondják, hogy a földipicinyekig süllýedt, avagy ha valamit mélyebben ásnak, ez a szójárásuk: – Leástom egész a földipicinyekig! (Göcsej)¹⁷

Vót velem egy korabeli fiú, az Kováspatakon lakik. Ő, amikor ilyen 18 éves legény volt, ilyen imádkozóestét tartottak az asszonyok, s ő egy társával odament, s, ugye, kigúnyolták az asszonyokat. S akkor, azt mondja, azt hallotta, hogy szólássák őtet, hogy: – András, Péter, jertek ki! S aztán ők kimentek. S amikor ők kiléptek, hát előttük vót három kicsi ember, nagy szakállas, őtet fel is kapták, úgy, hogy a havasokon keresztül vitték, az erdők tetején jártak ők. Aztán visszakerültek, úgy, hogy itt, a másik havason letették őket, s onnat aztán hazajöttek. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹⁸

Akadályozzák a közlekedést

Oda vótak Hernádiba^a menyasszonyért, szekérrel. És itt, a kőkapunál, itt van a tötésen – Rákóczi idejében kapu vót ott, azért hívják kőkapunak –, megálltak a lovak. Nem akartak továbbmenni. Nem tudom, hány rózsafüzért imádkoztak el, míg megindultak a lovak. Akkor meg annyira mentek, hogy nem tudták őket megállítani. A lovakat a veressapkások ijesztgették, azt mondta nagyanyám. (Régéc, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹

Büntetik az éjszaka halászó embert

A gróf úrfiak újholdvasárnapon kimentek halászni, vadászni a tóra. Egy öregember mondta nekik, hogy úgysem fognak, lőnek semmit. A tavon rengeteg hal és vad volt, mégse tudtak egyet sem megfogni vagy lelőni. Visszafordultak, akkor a vízből egy pirossapkás törpe közeledett feljűk; ha ráfogták a puskát, gyorsan elmerűlt. A fiúk megijedtek, gyorsan kieveztek a partra. Ekkor az öregember hétéves pipaszáron át olvasószemmel rálött a törpére. Ekkor azt mondta a törpe: ő okosabb és erősebb nála. (Gyönk, Tölna megye)²⁰

^a Hernádnémeti (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

JEGYZETEK

- 1 Gönczi 1914, 172–173.
- 2 Gönczi 1914, 173.
- 3 Balogh 1968, 427–428.
- 4 Szendrey 1914a, 324.
- 5 68 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1968.
- 6 63 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1965; EA 7604, 48.
- 7 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 161.
- 8 Bukovinából betelepült, 75 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 9 55 éves férfi; Salamon 1975, 82.
- 10 Szendrey 1914a, 324.
- 11 13 éves fiú; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1964; EA 7603, 55.
- 12 Gönczi 1914, 173.
- 13 13 éves fiú; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1964; EA 7603, 85.
- 14 13 éves fiú; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1964; EA 7603, 69.
- 15 Kiskorú fiú; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963.
- 16 Moldvából betelepült, 48 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
- 17 Gönczi 1914, 173.
- 18 60 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1971–1972; Bosnyák 1982, 102–103.
- 19 Ferenczi 1957, 67.
- 20 Pócs Éva: Lidérc-kérdőív, 1965.

HÁZISZELLEM: HÁZIKÍGYÓ

A házikígyó a magyar néphit egyetlen háziszellemszerű lénye (bár elhalványult adataink vannak egy *kópé* nevű, házat őrző, pincében lakó, valamint egy kemencében lakó, szecsko nevű szellemre is¹). Noha alakja a legkeletibb területekről kevésbé dokumentált, lényegében az egész nyelvterületen ismert volt. Neve *kígyó* vagy *fehérkígyó*, északkeleten *csúszó*, *fehércsúszó*, *szerencsecsúszó*. Általános hit szerint szerencsét hozott a házra, ha a falban, a küszöb alatt vagy valahol a telken, esetleg a kútban ilyen kígyó élt. A falban élő kígyó különleges hangokat ad (*ketyeg*, *csörög*, *fütyül* stb.) Ha előbújik a falból, tejjel kell táplálni. Az egész Közép-Európában ismert monda a gyerek által etetett házikígyóról nálunk is közismert volt. Szintén általános volt az a nézet, hogy a házikígyó élete kapcsolatban van a család fő életével: nem szabad megölni, mert akkor a ház ura is meghal. Alakja gyakran összeolvad a *tudósok*, *táltos*, *garabonciás* személyes őrzőszellemének, segítőszellemének szerepét betöltő kígyóval.

A házban, telken lakik, különleges hangot ad

A kígyó a falba lakik. Sokszor hallottam, hogy ketyeg a falba. Mikor lebontottuk a házat, nem találtuk meg. Pedig sokszor észrevettem, hogy ketyeg a falba.

Mivel szokták etetni?

Semmive, mer az elbujik az ember elü. Fél. Csak maga szedeget össze mindenfélét. (Vállus, Zala megye)²

A fundamentomok alatt kígyók vannak. Nálunk is. Néha kijöttek a padka alól, küszöb alól a napsütésbe. Fehéres kígyó, de nem csípett, szelíd volt. Csak a határba voltak mérges kígyók: tarajos kígyók, babos kígyók, kősziklába tartózkodtak. (Karancskeszi, Nógrád megye)³

Kisgyerek voltam, de erre úgy emlékszem, mint hogyha tegnap történt volna. Az egyik lábam el volt törve, de már kezdtem mankón menni. Nyáregyházán laktunk. Akko édesapámék nem voltak otthon, se anyuka. Kint voltak dolgozni; mi, gyerekek otthon voltunk, de kizárva a házból. A házunk olyan volt, hogy két szoba volt két szélről, középen meg a konyha. A mi házunkban egyszer csak olyan éneklés ment, hogy még olyat ember nem hallott. De olyan erős, hogy meghalották a szomszédok, a többi asszonyok is, összejöttek vagy húszan az ablak alá. Odabe olyan orgonaszó, énekszó, fütyülés ment, hogy olyat még az életben nem hallottak. Éjjel azután többször hallottuk, hogy a falon belül kígyó füttyögött. De valószínű kígyófüttyögés volt. Mi azt gondoltuk, hogy valamikor a mi házunk, amiben laktunk, olyan imaház lehetett. S azok a réges-régi holt lelkek jöttek vissza oda imádkozni. (Mikebuda, Pest megye)⁴

Én mindig szerettem a friss szénára menni feküdni. És ahogy én ott fekszek, hát sziszegést hallok. Mint a csúszó,^a má hallottam, hogy így sziszeg. Leniézek az ólpadrú, hát a csűrbe egy nagy, hosszú fehércsúszó itt ment keresztül. Mi sziszeg itt? Mi sziszeg? Hát ahogy leniézek, egy nagy fehércsúszó. Azt mondják ilyen házikúszónak, a fehércsúszót. (Beregújfalu, Beregszászi járás, Ukrajna)⁵

Azt hallottam, mondták az öregeink, a miénkek, hogy fehérkígyó ilyen kicsi öreg házokba szokott lenni, amelyik mindig úgy csinál: sz-sz-sz. Aztán aszmondták, hogy szerencsés az a ház, ahol a fehérkígyó van. Az szerencsét hoz. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁶

Ha házikígyó csörgött a falban, azt mondták, meghal valaki. Hallani én is hallottam. Feleségem halt meg utána. Pedig mondtam, új ház, nem lehet benne kígyó, mégis volt. Mindegyik hallhatta, aki fönt volt éjjel. Most volt ez novemberben, nem volt beteg a feleségem. (Galgamácsa, Pest megye)⁷

Nem szabad agyonütni

Úgy hallottam a kígyót, hogy minden háznál van kígyó, és ha aztat agyonütik, akkor attó a háztó a gazda meghal abba az évbe. De nem igaz! Minékünk is vót itten pont a fal tövibe, e... Van má annak vagy tíz éve, megláttam itt egy kígyót fekünni. Micsináljak én most evvel? Eszembe jutott ez a mondás, megpróbálom. Ráöntöttem a forró vizet, mer tudtam, hogy ha odamegyek, akkor elszalad. Megdöglött; de nem, még azóta élünk, hála Istennek. Nem lett semmi bajunk [nevet].

Hogy nevezték az ilyen kígyót?

Házikíjónak.

Nem kellett neki tejet adni?

Nem. (Nógrádsipek, Nógrád megye)⁸

A kígyót nem szabad agyonütni. Mer amely háztól egy család agyonüt egy kígyót, onnan a jószág elpusztul. Azt tartották. Mer nem is olyan régen voltam Csánaloston,^b oszt mondta egy gyerek, hogy: – Itt van egy kígyó, gyerünk, üssük agyon! Oszt arra a testvérem, mán nyólcvan évet most betölti április 24-én, oszt azt mondta: – Hozzá ne nyúljatok! Hogy nekem a tehen elpusztuljon! – aszondja. – Vagy a jószág. Mer mán én tudok róla – aszondja –, hogy elpusztult az illetőnek a tehenje, még kettő is, hogy agyonütötte a kígyót. Hát eztet hallottam. (Táktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹

^a kígyó

^b Újcsanálós (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

Építettek új házat. Az ajtószemöldöknél egy csúszó kidugta a fejét. Meglátta a sógora, felugrott, és az ásóval levágta a csúszó fejét. A gazda kiáltotta: – Az szerencsecsúszó, ne vágd le! De levágta. Akkor mondta a gazda: – Most már én meg fogok halni, fejsérüléssel. Aszt meg is halt tényleg nemsokára. A füle tövéen rák lett, abba halt meg. (Kocsord, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁰

Úgy van. Ez is igaz. Na, az is úgy vót. Mikor én fiatalasszony vótam, hát akkor íépítkeztünk, mer akkor csináltunk házat, mikor én má odamentem lakni. Oszt ahogy ott vagyunk, hát az ablak, ahogy így vót, az ablak alatt vót nekünk egy nagy gödör. Abba a gödörbe víz vót. Vízet szedtek bele, mer nekünk távol vót a kút, itt vót lent a kút egiészen, mi meg arra fent laktunk, és akkor ahogy én ott vagyok az ablakná, azt mondom: – Gyula, niézzed má, te, a gödörbe ott van a csúszó! Azt mondja, hogy hát: – Megyek én ki – azt mondja – megölni! – Ne bánts! – mondom neki. Ez igaz vót. Abba a nagy gödörbe, mosni abba vót víz, ki vót deszkázva, ki vót, miélyre vájták eztet le, oszt ahogy levájták miélyre, abba víz vót mindig egiész nyáron. Meg a jószágoknak. Disznók vótak, tehenünk vót, ökrünk vót, lovunk vót, minden vót, na, hálistennek. És akkor ott vót egy palló a gödörnek a tetején, és abbul mertünk mindig a vizet harogva.^a Úgy itattuk a jószágot, a disznót is, a tehenet is, meg a lovat is, mindent. No, és akkor ahogy kiment, a csúszót megölte. De azután egy nagyon szép tinó megdöglött. És azt mondták, hogy nem szabad lett vóna megölni a csúszót. (Beregújfalú, Beregszászi járás, Ukrajna).¹¹

Jó kígyó nem volt? Azt mondják, hogy a házban lakik jó kígyó.

Nem. Egyet hallottunk, ez a néni mondta, az az öreg néni, de vén. Az uramnak a bátyja felesége domokosi volt, s akkor volt ilyen vén háza, s akkor fel volt puhulva a fal, s akkor ott motoszkált valami, s ők nem tudták. S akkor ez a mondóasszon^b mondta meg nekik: – Vigyázzatok, mert idegen tárgy van nálatok, állat, idegen állat – azt mondja –, s ott lakozik, ne bántsátok. S akkor ott csak jöttment, s ott csak jöttment, de sokáig hallották, meg minden, s akkor egy napos időbe összekondorodott^c az udvar közepibe. S volt, olyan macskájuk volt, hogy úgy sajnálta az édesapja, hogy úgy sajnálta, mintha egy ember halt volna meg. Elég az, hogy a kígyóra reászökött, mert a feje járt a kígyónak. Reászökött, hogy fogja meg, s meg es ölte a kígyót, de a macska es elszáradt, mert megszurta biztos a fullánkjáival, meg es döglött nemsokára. Úgy sajnálta. Azt mondják, minden háznál van valami, vagy béka, vagy kígyó, vagy béka, valami lakozik. S nem szabad bántani őket, az nagy veszedelem, ha megütöd. Azt mondják, nagy veszedelmet jelent. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)¹²

^a (a vödör fülébe akasztott) horoggal

^b jósasszony, látóasszony

^c összegömbölyödött

Kisgyerek eteti tejjel

Szakállason történt ez. Vót ott egy kisjány, vót egy másik testvére, nagyobb kisjány vót. És a kisjányok mindig adtak enni, és nem tudta megenni, a kezibe vette a tányérját, és ment abba a bokorba, a kert alá. Már megnézte, hogy mér megy oda az a kislyány. Mikor visszafele jött, akkor már nem volt neki enni. Máskor megin adtak neki enni, azt a kisjányt nem engedték oda. Ahogy nem engedték oda, a jányka sírt, hogy neki oda kell menni. Aszt az apja elment megnézni azt a bokrot. De nem látott ott semmit. Aztán a kisjány evett volna, mer erőszakolták, hogy egyen, aszt kijött a szájából az enni. Nem tudta megenni. Még beszéni sem tudott a kisjány. Ahogy megin délre, ahogy adtak ebédet, a kisjány megincsak sírt, hogy őneki oda köll menni. Aszt a nagyobb testvérivel engedték el. Oszt kijött egy kígyó. Oszt a nagyobb jány meg sivalkodott. Beleüt^a a kígyó a kisjánynak az ölibe. Oszt akkor elszaladt haza a nagyobbik jány az apjáiér, hogy össe agyon a kígyót. De mire ment, a kígyó már nem vót, a kisjány már gyütt el onnan. Ez így ment két hónapig. Úgyhogy már tudta is mondani: – Gyiki! – azt mondta neki. Aszt akkor mégis nem akarták engedni, aztán egyszer, ahogy nem engedték, három napig se vót a kisjány, aszt egyszer, odacsúzott a kígyó. Aszt az apja meg ráütött. De nem ütötte agyon. Ez a kisjány mindig siratta. Sokáig. Nem akart akkor se enni. Akkor mégis a kisjány elment, odavitte az enni, és az apja ment véle. És akkor agyonütötte már teljesen a kígyót. A kígyó megdöglött, és a kisjány abba az évbe meghalt a kígyó után. Anyósom apja vót szakállasi, azok mesétek. (Ipolyszakállós, Lévai járás, Szlovákia)¹³

A szomszéd házban volt egy kígyó a falban, az néha kukorékolt. A szomszédék kislánya minden reggel a gang falának dülve itta a tejet. A kígyó ilyenkor kibujt a lukból, és ő is ivott a kislány tejéből. Mikor elfogyott a tej, újra tejet kért a kislány, hogy: – A pipinek is kell. Úgy leste ki az édesanyja. A kígyót nem bántották, mert azt tartották, hogy ha a kígyónak baja történt volna, meghalt volna a kislány. Mi besároztuk a falat, mikor megvettük azt a házat, többet nem is jött elő a kígyó. Én a magam szemével láttam, hogy a kígyó együtt evett azzal a kislánnyal. (Uzód, Bács-Kiskun megye).¹⁴

Vót a fehérkígyó, a szerencsekígyó. A pajtábó lakatt, vagy a ház alatt. Vót egy ember, vót négy fia. Mentek dógozni, hattak egy nagy fazék tejet a gyermekeknek. Ugyé reggeliztek, na, ebédre kellett, amég ők hazajöttek a határró. Vették a tejet, ment a kígyó is, evett velük. Mindig megette, gyorsabban ett. A gyermekek mind panaszkodtak, hogy éhesek. – Há hogy, te? Ece^b azt mondja: – Édsapám, miko ülünk le enni, jön egy fehér macska, hiábó üssük egy kalánnyo, nem menyen e. Nem hitték. Telik, mullik az idő, mind jön a kígyó. Azt mondja az ember: – Te asszony, én hazajövek egy délbe, meglesem. Hazajön, lesi az ablakon. Jön a fehérkígyó. Ment ő is, ügyesen issza ő is. Szép tiszta fehér. Mind ütették, nem bántso

^a beleült

^b egyszer

őket. Micsináljon? Őlje meg? Nem tudam a gyermekek közül megölni. Megleste, hová ment. Vasárnap regge ássák, ássák, ássák a házot. Arra vót a lyuk. Kiásták, kapákko^a mind összevágták. Megölték. Nem vót se fiókájo, se semmi. Úgy adta az Isten. Másnap megdöglett a tehény. Regge még nem vót semmi baja, estére megdöglett. Híjja a szomszédakat. Azt mondja az egyik: – Hej, tudad te, mi ölte meg? Az a kígyó, az szerencsekígyó vót, a tehény tejibő élt. Megöltük a kígyót, azé döglett meg a tehény is. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)¹⁵

Hallottam azt, hogy minden háznak a talpa alatt van egy kígyó, a háznak a kígyója. S egy fiatalembénel egy gyerekecska, küslányecska,^b olyan 4 éves, ment el örökké, a tálacsát vette ki ételvel az anyjától, s ment el oda a házon hátul, enni. Egy darabig nézték az ő szülei, hogy hova menen, mit csinál az a lányecska. Egyszer megleste az anyja, elment, hogy miért ment oda enni az a ház után. Mikor odamenen, a lányecska merítette a kicsike kalánval az ételt, tejet, s tartotta a kígyónak, s a kígyó szípta ki a kalánból. Még merített, még. Egy fehérkígyó. Ők megijedtek. Odahíttá az emberit az asszony. – Ember, nezd csak, a lányecska mit csinál!^c Ők meglesték, s megütték a kígyót. Mikor megütték a kígyót, a lányecska es meghótt, mindjárt meghótt. Azt a kígyót nem lehet megütni, a házikígyót, a háznak a kígyóját. (Klészse, Bákó megye, Románia)¹⁶

„Ne csak a tejet edd...”

Aztat itt meséték, hogy a parasztasszony ement ki a mezőre dógozni. Vót neki egy kislányo. Annak mindig a tejet odakészítette. A kislánya főkel, ugye, regge, hát a tej ott van neki. Ez a kígyó annyira megszokta, mikor a kislány evett, a kígyó is mindig odament vele. Segített neki a tejet ennyi. S egyszer az asszony tejesfarbellit csinát. Nokedlit tett, ugye, a tejbe. És nem tudták, hogy a leánka mér mindig éhes, meg mér mindig olyan sovány. A leánka mindig soványabb lett. És egyszer az anyja megint ement otthon,^d és az ablakon megleste, hogy mit csinál a leánka az ételive, hogy hová teszi. Hogy mér nem eszi meg? És egyszer, ahogyan az asszon lesi, a leánka feköl^e az ágybú, odamegy az asztalhó, kezd ennyi. Az édesanyja lesi. Egyszer csak a padon föcsuszik egy kígyó. Nem? És a leánkáve eszik. Akkor a kígyó a tejet szitta mindig. S a leánka a kígyónak a fejire vert a kalánnya, hogy: – Ne csak a tejet edd! Farbellit is egyé! Nem? Erre az anyja berohanik. Látta, hogy most a kígyó van a leánkán. Hogy tudja Isten, a kígyó rátámad, mit csinál. S a kígyó eltűnt. Nem? Keresték a helét neki. Sehol nem taláták. Akkor az öregasszon, szóva a leánkának az anyja, ement a paphon. Tanácsot kérdezni. Adjon valami tanácsot, mer kígyó van a házná, mer ünáluk egy kígyó tartozik. Mindig a leánkáve eszik. S a pap aszondta, hogy az szellem. Nem lehet semmit se csinyáni, mer min-

^a kapákkal

^b kislányocska

^c csinál

^d hazulról

^e felkel

den háznak van egy kígyója. S hogyha lássák azt a kígyót, ne bántsák. Mer ha a kígyót agyonütik, a család hamarosan kimulik. (Alsóór, Felsőóri járás, Ausztria)¹⁷

Egyszer egy gyerek kint, az udvaron ebédelt, tejbekását ett egy tányírbó. Bent meg az apja meg az anyja hallják, hogy a gyerek kiabál: – Hagyd má! Ne edd meg az egészet, hagyjál nekem is! Az anyjáiék kinéztek az ablakon, hogy megtudják, kivel beszél a gyerek. Hát látják, hogy egy kígyó ette a tejbekását. Nem bántották, mert fétek, hogy szerencsétlenséget hoz rájuk. (Gömörmihályfalva, Rimaszombati járás, Szlovákia)¹⁸

Mikor kisebbek vótunk, oszt ott, la, a patakparton, Mártusékná, ott, Jóska bátyámná mindig mondták, hogy Ida néném kifőzte a puliszkát. Tejes puliszkát. És a pulya^a milyen? Leültek köré, és evegettek. Mindig. Egyszer azt mondja Emi, ez, akinek most az ura meghótt, Árpád; má felfigyelt, hogy ezek a kisebbek mindig beszélgének. Ütnék a kanálva egyet, oszt koccan a tángyiér, hogy: – Ne csak a tejet egyed, egyed má a puliszkát is! Hát a csúszó odament, ette szíépsiégesen kifele a tejet, és rá-rákoppintottak a fejire, hogy: – Ne csak a tejet egyed, egyed a puliszkát is! Hogy ott az a víz vót azon a tájon, és annyira vót biztoson ez a csúszók, hogy hát! (Beregújfalu, Beregszászi járás, Ukrajna)¹⁹

JEGYZETEK

- 1 Erdész 1984, 61; Balogh 1968; Bartha 1984, 57–64.
- 2 Petánovics 1991, 138.
- 3 Kb. 80 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1966.
- 4 51 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950-es évek.
- 5 Punykó 1993, 297.
- 6 75 éves nő; Csögör 1998, 79.
- 7 70 éves férfi; F. Virány Judit gyűjtése, 1963.
- 8 Pócs Éva gyűjtése, 1973.
- 9 71 éves nő; Szabó Lajos 1975, 272.
- 10 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950-es évek.
- 11 75 éves nő; Punykó 1993, 276–277.
- 12 75 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1998.
- 13 39 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 14 70 éves nő; MNA 79b.
- 15 Kb. 60 éves nő; Keszeg 1999, 347.
- 16 71 éves férfi; Bosnyák 1980, 86.
- 17 61 éves férfi; Gaál 1988, 358.
- 18 É. Kovács 1992, 109–110.
- 19 Nó; Punykó 1993, 279.

^a gyerek

TÁMADÓ DÉMONOK

LIDÉRC

A *lidérc* a magyar néphit egyik legfontosabb, a nyelvterület egészén ismert démonikus alakja. Neve ismeretlen eredetű, de a magyar szókincsnek már a honfoglalás előtt része volt. Az éjszakai *lidércnyomásra* és nőikkel közösülő lidércre a 13. századból is van adatunk. Kora újkori adataink szerint már ekkor nagymértékben a keresztény *ördöggel* azonosult; modern kori hiedelmei és elnevezései (például a dunántúli *lucifer*, *lucfēr*, *lucfir*) is a néphit *ördögével* való szoros kapcsolatokat, kontaminációkat tükrözik.

A lidérc elbeszélései három alakváltozat köré csoportosulnak, amelyeket az újkori magyar hiedelmek fényében többnyire önálló démonikus lényként tartunk számon, de némely adatunk arra vall, hogy egyazon démonikus lény háromféle megjelenési formájáról is szó van vagy lehetett a magyarság múltjában. (Ebben európai környezetünk hasonló hiedelemalakjainak, a *Mahr*, *Alp*, *mora*, *morina*, *zmora* stb. nevű lényeknek, illetve a *Drak*, *drac*, *zmeu*, *zmej*, *zmaj*, *zmok*, *Schrattel* stb. tüzes sárkányoknak és segítőszellemeknek a képzeleti is megerősítetek.)

A lidérc egy vagy több változata a nyelvterület minden részén ismert. Az éjszakai nyomó démon *lidérc*, *lödérc*, *lidércnyomás* néven közismert volt majd' mindenütt. Sokszor önálló szellemlényként jelenik meg az elbeszélésekben, mint láthatatlanul vagy állat (tyúk, pulyka, macska, kutya, kígyó, gyík, béka stb.) alakban az alvókra nehezedő, nyomásérzeteket, pillanatnyi mozgásképtelenséget vagy magömlést okozó démon; illetve számon tartják mint az ellenkező nemű alvó fölött vagy alatt elhelyezkedő szexuális partnert (a középkori keresztény demonológia szóhasználatával vagy *succubus*, vagy *incubus* démont) is. Némely elbeszélés élő emberek testet elhagyó lelkeként, szellemi alteregójaként is megjeleníti. Sokféle módon összeolvad, kontaminálódik a *boszorkány* és az *ördög* éjszakai nyomódémon-változataival, illetve a *rosszak*, embert megtámadó kísértetek alakjaival. A kísértetek felé vezető másik rokoni szál: a lidérc lehet halottak tüzes alakban megjelenő lelke; illetve a tüzes jelenséggént, mozgó fényként, lángoló alakként megjelenő kísérteteknek (pl. keresztetlennül meghaltaknak) az egyik alakváltozata a *lidércfény*, *lidércláng*, amelyet égő mocsárgázzal szoktak kapcsolatba hozni, és fő ismérvei egyeznek a kísértetek általános tulajdonságaival: éjszaka kíséri, tévútra csalogatja az embereket, közlekedésüket akadályozza, kocsijukra nehezedik.

Legáltalánosabb az éjszakai égen szálló, tűz-, illetve fényjelenséggént észlelt démon, amely a magyarság keleti és nyugati csoportjainál igen hasonló formában és funkcióban élt (keleten *lidérc*, *lödérc*, Moldvában *tűzszaró* is; nyugaton *ludvérc*, *lucfir*, *lidérc* néven). A földre leszállva emberré, mégpedig az ellenkező nemű partner által vágyott, óhajtott, „búsult” férfivá vagy nővé változik (a távol lévő vagy meghalt férj, vőlegény, szerető hasonmásaként jelenik meg), és az éjszakát vele tölti, illetve megszállja; majd újra felszáll, és lepiszkolja a házat, kerítést, amelyet elhagy. Sorozatos látogatásaival tönkreteszi, halálra betegíti partnerét. A felismeréséről szóló elbeszélések szerint (főleg nyugaton) ló- vagy (keleten) lúdlába lepellezi le. Ez a démon erősen kontaminálódott az *ördög* és a *tisztátalanok* megszálló változataival. A mai napig a hit, félelem, rettegés tárgyát képezi, és betegségmagyarázatként

is él az erdélyi és gyimesi, moldvai magyarság több csoportjánál.¹ Mindenütt, ahol ismerték, valós gyakorlata volt a lidércet elhárító, repülését megállító, tőle védő mágikus és szakrális módszereknek.

A lidérc harmadik jellegzetes alakváltozata a segítőszellem (*lidérc, ludvérc, lüdvérc, iglic, ihlic* vagy *mitmitke*, Felsőörségben *srátlí* néven). A folklórgyűjtések idevágó narratívumainak fő területe az Alföld; ismertségének keleti határa nagyjából az Alföld határával esik egybe. Leggyakoribb alakja a csirke, de pulyka, bagoly, tyúk, kakas, kígyó és csikó is előfordul. Ez a szellem gazdaggá, szerencsésé teszi gazdáját; közeli rokonságban van más *segítőszellem*-változatokkal. Legközismertebb narratívumai a segítődémon megszerzéséről, valamint a tőle való megszabadulásról szólnak. A 20. században nem annyira „hitt” lény, mint inkább csak tréfás elbeszélések tárgya.²

ÉLŐ EMBER

Kígyó vagy csirke alakban

A lüdvérc is olyan boszorkányféle volt, fekete csirke alakban. (Vejti, Baranya megye)³

Mi volt az a lüdvérc?

A is boszorkány vót.

Hogy nézett ki?

Hát, mind a feleségöm mondja, hogy hát lúd képiben, meg tík képibe, nem tom, és... macska képiben.

Mi volt a különbség a lüdvérc és a boszorkány között?

Hát csak így mondták, hát vagy lüdvérc, vagy boszorkány, mint hát, hogy mondjuk, hogy bicikli meg kerékpár, ugye, hát [nevet]. Hát. (Kovácskida, Baranya megye)⁴

Angyikám ángya lidérc volt. Irigyelte a szomszéd sokat adó tehenét. Egy éjszaka kígyóvá változott, és átcsalta a szomszéd tehenét. A tehen már várta a kígyót, és éjszaka hangosan bőgött. A gazda nem győzte türelemmel, mert aszt sokszor ismétlődött ez, és a tehen meg nem adott tejet, mert fejte a kígyó. A gazda kileste tehát, hogy mi történik. Ásóval várta a kígyót, apróra összevágta, és az útszéli árokba dobta. Másnap a szomszédasszony összekötözve ágyban feküdt. (Hódmezővásárhely, Csongrád megye)⁵

Szálló fényjelenség

Mikor nagybátyámnak vot^a a virrasztója, hát én kicsi vótam. Szikijábo^b lakott. Csuma Gézáéknak az édesapjak. Csuma Gyurinak, Csuma Gyurinak, Csuma Jánosnak, na má, má münket úgy neveztek. Na, annak mikor vot a virrasztója, édesanyámék ott votak virrasztóba, me édesanyámnak vot az öccse, és amikor ők kiszaladtak mind 12 orakor, úgy jött el az ablak alatt, mind egy tüzes rúd, és úgy vágodatt be a temetőbe. Mindig mondta édesanyám! (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁶

Láttam én is a lidércet, a Hosszú-havas végén a víztől ment felfelé, de a forrásokon kijjfel, mert a vizen keresztülmenni nem tud. Elhaladott ott fel, s úgy suhogott, s törte a fákat, s valósággal szórta a szikrákat, s vékonyan énekelt, rendkívüli női hangon, hogy ejtsen kétségbe, hogy a plánt^c ő is teljesítse. Lucifer, mit gondol, métt küldi? Ez is rossz szellem, mint a boszorkány, kísértet, csak az egyik boszorkányként tudja kifejezni, a másik lidércként, de mind alvilági. (Gyimesbükk, Hargita megye, Románia)⁷

Mikor leány voltam, s mentem haza guzsalyasból, akkor láttam, mint egy kötő, fenn ment, s a tűz folyt utána. De hogy hova ment, mit csinált, nem tudom. (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁸

Szálló fényjelenség – ember és állat alakban

A ludvércnek lólába volt. Járt valami nőhöz, az vette észre. Ember alakú volt, szállt a levegőben. Mintha tűz jött volna ki belőle hátul, csak úgy szórta. Attól félünk, meggyullad a ház. (Nemesvita, Veszprém megye)⁹

Mint egy pulyka. Feje volt, mint a pulykának. Hát úgy repült el, ment guzsalyosba. Emberre nem hasonlított, mert rea csak akkor hasonlít, mikor megyen guzsalyosba, annak képibe, kinek, akár fehérnép, fényes volt, úgy, mint a villámlás. Úgy szarta a tüzet, s ment az égen, s úgy szarta a tüzet. (Gyimesfelsőlok, Hargita megye, Románia)¹⁰

Hogy ők mentek az erdőre, és ahogy hajtotta ott a teheneket az úton, egyszer csak visszanez, hát a szekér derekán egy nagy fa nő ki, s akkor az a fa megszólalt, mondott neki valamit. Olyan álmügyileg emlékszek ezekre; és az a fa egyszer csak eltűnt, s akkor egy olyan embert látott ott ülni a szekéren, aki egy olyan csodálatos ruhába volt, és ott a szekér farkán volt, s valami szót is váltott véle. Azt mondta,

^a volt

^b Szityija: tordatúri belső helynév.

^c tervet

hogy ő ilyen halászember volt, s éjjel szokott halászni. Volt olyan nagy hálója. Jól emlékszek arra. S akkor mondta, ott, ahogy halászott, hát biztos elszunnyadt. Ahogy ő ott halászott, látta, hogy ott a két víz közt jó le egy fényesség. S az a fényesség, amikor hazaért, így mondta, kezdett kecskepórázni,^a s tiszta tüzet okádott. Mondta. És... és lúdlába volt. Amikor aztán ő a lábára nézett, ilyen katonaruhába volt, s olyan lábai voltak, mint a lúdnak. Nem ilyen mezítlábai voltak, hanem olyan lábai voltak. De hát ilyen esetet, amit mondott az ember! Az a lidérc.

Hogyan?

{nevet} Mikor körbe úgy jött le a {...}on, hogy így hánta a kecskepórárt. Hánta a kecskepórárt tüzesen, akkora fényesség volt körbe, megállott előttem, katonaruhába volt, s mondta, hogy: – Igyi szudá.^b S ránéztem a lábára, s hát négy lába van. (Csikkarcfalva, Hargita megye, Románia)¹¹

Apám meséte, ő gyerek vót. Apja felköltötte, hogy menjen ki az apja testvéreihez. Erőst fét. Féltjibe, hogy elindult, egy fekete kutyája volt, az elkísérte. Mikor leért a malomhoz, mikor ki kellett fordulni, kifordult, kiment. Felment a gödör martján, ott bokros-fás volt. Egy nagy körtefa vót a gödörbe, egyszerre csak megvilágosodott, többire imádkozott, nagyon világos lett. Egyszer csak revá szállott egy tüzes macska. Ő megvigyázkodott, nézi, egy macska volt fent a levegőbe, csupa tüzet szart. Phű, letett: – Üsd meg, szentkereszt! Utánanézett: felszállt egy diófára. Gondolkozott, arra menjen-e. Úgy megijedt, soha nem alszik ma sem éjjel. (Egyházaskozár, Baranya megye {Moldva})¹²

Lüderczsar

Emlékszem, hogy kislány voltam, s amikor megláttak a kertnek a tetején olyan valamit, mint a kocsikenőcs, mi degetnek mondtuk azt, földelés, sindelyes kerítések voltak. Hát akkor azon a sindelyes kerítésen meglátták azt a feketét itt-ott elpotyogtatva, hát azt mondták, hogy a lüderczsar a szara: – Ne, a lüdercz jár, mert a kerítésen látszik a szara. Olyan kislányka voltam, mindig lestem én es, hol van az a fekete lüderczsar. (Érd, Pest megye {Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia})¹³

Szálló fényjelenség – az embereket megszállja, lolába van

Már nősz vótam, amikor egy öste Kerettye mellett, Zalába, az erdő szélén egy hosszú testöt láttam mönni, aki a lábas pajta alá beröpült. Én mög a bárányos gyereök emöntünk oda, hogy mögnézzük, mi az. Mör a falubeliek má kátozták: – Ludvérc, ludvérc! Láttuk, hogy rajta ült a nagy kötőgerendán. Ollan vót ott, mint valami nagy bagó. Rádobtunk egy mercklefát,^c de nem tudtuk eltalálni, nem mönt az

^a bukfencezni

^b Gyere ide! (orosz *Иду сюда!*; ti. orosz katona képében szállt le a lidérc)

^c a szénaszárításkor a szénacsomók felnyársalására használt karót

abba az iránbo, ahova dobtuk. Erre kiröpült, de nem láttuk a szárnyát, inkább csak úgy lebegött. A völgy ódalán vót egy összedült pince, abba belemönt. Ezt nemcsak mi láttuk, halom^a sokan! Máskó mög kék, ződ, sárga lánggal sziporkázó embörforma közeledött éjjel. Mikó szidni kezdtük, emenekült. Aszondták a régi öregök, hogy ha akarja, lány, ha akarja, férfi. Ha nőhö jár, akkó férfi, és ha férfihö jár, akkó nő. De azt a szömélit tönkretöszü, és az eszibül is kivöszü. Az öreg kanász emlögette sokszö, hogy a Lakatos Ferkóhö jár egy nagy, borzasztó nagy szömü alak, egyik lába röndös, a másik szörös, patás, mint a lúé. Ezt a lábát mindég hátul tartja, és a másikkal lép. (Sághpuszta, Somogy megye)¹⁴

Olyan fényességet láttam, lenyugodott a földboltozatig a naptól. Megvillámlott, és lenyúlt napfelkeletnek a sugara. Beszéltek, a ludvérc az öreg Kesenének ment be a kéményen. Lólába volt. Leereszkedett a kéményen. Elküldött bennünket, mert ezzel foglalkozott. Olyan zörgés volt a konyhában. Ha a tányért felakasztották, leestek. El is jöttünk. Még a kulcs lyukán is be tudott menni a ludvérc. (Őcsény, Tolna megye)¹⁵

A lüdercet én láttom nappal is. Az nem a férjem vót. Olyan kicsi leánkó vótam, mind, né – Aranka. Mentünk a nagyanyámmal a malomba, ide le. S én mind hátul, majd a kicsi kutya, mentem nagyanyám után. Egyszer elkezdü nagyanyám: – Jaj, hogy a fekete fene egye meg a testedet! – Há – mondtam –, mit szid, mámi? Me aszondtuk, hogy kicsi mámi, neki. Asszondja: – Nézd meg, fiam, de ne ijedjé meg, hogy meen egy nyomtatórúd – aszondja – fenn a levegőbe. – Az, kicsi mámi, az mér visitt ugy? Aszondja: – Elkésett, fiam, ahová ment, ahová megy, vagy asszanhaz, vagy férjhez meen – asszondja –, így szoktak ezek menni. De elkésett. Most már visitt – aszmondja –, me valamit csinállok velle, és azér visitt, má most ő el kell szaladjon. De innen, a Kőbül gyüött, s ment Komjászegre. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁶

Vontattunk édesapámmal, volt két nagy ökrünk, holdvilág volt, s vontattunk. S ott elől ment egy, olyan, mint egy tűz, mondom: – Édesapám, miféle az? Mi az? S azt mondja: – Az lüderc. Azt monda, hogy lüderc. S mondom: – Hát kell-e félni tőle? – S: – Attól lehet félni – azt mondja –, de kell imádkozni, vetjük a keresztet, a Jóisten segéljen meg minket, s őt vigye valamerre. Így monda édesapám, mikor én olyan leányocska voltam.

Igen, igen, és mi volt az a lüderc?

Hát már a lüderc, az ördög. Így monda édesapám. A lüderc ördög képében járkal, akit kétségbe tud ejteni, akkor az felszabadul attól a büntől, amiben... amiben ő van.

Igen, értem.

Hát ezt tudtam mondani.

És, hogy... asszonyokhoz ment, vagy lányokhoz?

Ilyen, aki búszult valakit, tudja, mert voltak pásztorok. Pásztoroknak volt szeretőjük, s szóval így mondjuk itt mi. S akkor egy... egy gyermek, egy legény egyszer el volt a kertben így, s akkor egy megyen valamiféle, annak a képében, akit ő sze-

^a hanem

retett. Annak a képében ment valaki. S mikor odaért, akkor azt mondta a lidérc, hogy: – Én vagyok, a szeretőd! S akkor a legény azt mondta: – Milyen szeretőd, hol a lábad? – az egyik lába nem volt. – Hol a lábad, hát milyen szeretőm vagy? – Nekem nincsen szeretőm – mondta. – Hát milyen szeretőm vagy? [...] Ezeket tudom mondani, aztán...

Igen, és akkor, akihez járt a lidérc?

Volt olyan aztán, vagy, vagy férfi es, akihez járt a lüderc, tudja. Az úgy elkínoztta, mint hogyha ő lett volna az, akit ott várt ő. Így elkínoztta a lidérc, hogy aztán másnap nem is tudott mozogni. Ezeket hallottam én. Abban az időben, most nincsen. Most nem hallok olyant. Mostanában, csak ezelőtt volt ez. Most nem, nem lehet hallani. Most igaz, hogy mindenki es istenfélő itt ezen a csángóknál... (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹⁷

Ha valakik erőst szeretik egymást, s nem sikerül összekerülniük, s az egyik igen búsul, akkor ahhoz eljár a lidérc. Egy halott legény után annyira búsult a leány, hogy lidércet fogott, s az járt hezza a legény képében. Mikor ment hozzá a lidérc, a lány sikoltzott. Hamut szórtak a lány ágya elé, s abban látták, hogy a lidércnek lúdlába van. A leányt addig kénoztta a lidérc, hogy meghalt. (Tátros, Bákó megye, Románia)¹⁸

Szálló lidérc megállítása

Nem tudom, melyen állat lehetett a lüderc, de tudott röpülni. Volt egy csósz, Pali bácsi, az hitt benne. Azt mondja, hogy mindég járt a tóra fürödni. Ő meg meg akarta lúni, de nem lehetett ám sörétes puskával meglúni, hanem pipaszárat kellett összevágni apróra, azt beletenni a puskacsőbe, azt azzal rálúni. Rá is lútt egyszer, többet oda nem gyűtt vissza fürödni. Azt mondi, nagyon sírt, mikor meglútte. (Ormánság, Baranya megye)¹⁹

Régebben vótak emberek, hogy megállították a lüdercet. Mind fordítva kell beszélni velle. Nem szabad úgy beszélni, hogy egyforma legyen a szava, hanem mind mást kérdez tőle.^a Mást kérdez, mint amit akar, s akkor beszélget a lüderccel. Szépen elveszen egy vasvillát, keresztet csinál, és beszúrja a földbe. Ő akkor le kell szálljon az ember elejébe. De kérel az embert, amelyik tud, beszél, mind az ember. Az ember aszondja, hogy nem: – Hová mész? – Hát ide s oda. – Mé mész oda, mé nem mész te a hasadék^b felé, vagy mé nem mész a te dógad felé, mé mész oda? Aztán úgy beszélnek ők sokáig, de mind fordítva kell beszélni velle, ha nem, megöli. Vót régebben, aki megállította a lüdercet, mondta az én tátim.^c Tátim mesélte, osztán, mikor vége vót, s kérelte, hogy hagyja el, me többet soha nem menyen oda, akkor kellett legyen egy picula^d a zsebibe, s akkor a piculát ledobta a földre,

^a az ellenkezőjét annak, amit kellene

^b Tordai-hasadék

^c nagyapám

^d aprópénz (tk. régi tízkrajcáros)

a villa elejibe, s akkor felkapta, s ő elment, aztán többet... – Me ha egyszer megtudlak, hogy mész oda, rögtön megöllek. Az ember mondja neki. S ő fogadja, hogy nem meen többet. Aztán többet nem mehet akkor. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²⁰

Az édesapám gyermekkorába hallatta, hogy magyarazzák az öregek, hogy Egerbegen^a járt egy leányhaz a lüderc. És vót egy jó beszédű ember, amelyik leállította. Tudta az órát és az utat, hogy melyik irányból jön, kiállott elejibe a vasvilávol, és húzott egy nagy kört, mind a gyermekek, amiko labdázok, és ő béállt a kör közepibe, és leszúrta a villát a földbe, és megállott ott, s miko látta, hogy jön, akkor kivette a villát, s felemelte: – Stop, állj meg! S akko le kellett szálljon a lüderc, leszállott, oda, hozzája a körbe. Éppen a karikába.

Ember formában?

Ember formába szállott le. S aztán beszélt a bácsi, egészen, amég kivirradatt. Tartatta szóval. Állandóan vallatta és kérdezte, amég reggel lett.

Magyarul kellett vele beszélni?

Aztán csak magyarul, ha én magyar vagyok, én nem beszélhetek másképp, egy egész éjjel beszélni idegen nyelven nem tudok. Az ember tartatta szóval, reggelig vallatta, amiko má világosadatt, má olyan kínos vót, és úgy kérelte, hogy engedje el. Na, még mondjak valamit, még kérdezzek valamit, addig kérdezett, amíg kivilágosadatt, s akko kínjába földhöz vágto magát, mind hamué vált. És meghalt. Na, így hallattam én ezt a beszédet, mondta édesapám, és mesélte ott az embernek. Hogyha kerül egy jó beszédés, bátor ember, le tudja állítani. Me az most menyen, menyen, me e van késve, de este jön az asszonyhoz, akkor ke megállítani. (Andrássytelep, Maros megye, Románia)²¹

Vágyakozás által odaidézett hasonmás

Anyám mesélte. Ő volt a szolgáló. Igen búsult a szeretője után, az már meghalt. Egyszer beállított egy hosszú ember, mondta: – Ne buslakodj, itt vagyok. A lány leejtette a gyűszüt, a legény meg ugrott, fel akarta venni. A lány is lehajolt, hát annyira megijedt, mer lulába volt az embernek. Hát hiába szabodott, a legény minden este ment. Panaszkodott az anyjának, hogy ki jár hozzá, hogy lulába van, hogy hozzá sehogy se huzódik. A másik este, a lányt mikor átölelte, kétségbeesett és meghalt a lány. (Egyházásrádóc, Vas megye)²²

Édesapám cseléd volt, éjjel őrizték az ökröket a máséban: az volt a jó cseléd, aki jól tartotta ökreit a máséban. Egyszer édesapám nekiterelte az ökreit, aztán lefeküdt a szürgyébe,^b és elkezdett spekulálni a kedveséről. Odamegy akkor hozzá egy szép nő, ropogós szoknyában, földhagyította a szűrt, és melléje bujt. Azt mondja az én apám: – Na, honnan gyüttél? – Hazulról. – Honnén tudad, hogy hol vagyok?

^a Aranyosegerbegy (Kolozs megye, Románia)

^b szürjébe

– Láttam, honnan hajtottál, hát felkerestelek. – Úgy beszélgetett vele az édesapám, mintha a kedvese lenne. Együtt feküdtek a szürgyben, apám tapogatózni kezdett, és odaért a nő lába végéhez. Olyan volt az, mint a lóé. Megijedt apám, hogy ez nem valódi nő, lólába van; kapta a botját, felugrott, hogy üsse. Hát a nő szemtől fosta zölddel és sárgával, és elröpült, eltűnt. Kisértet volt, ludvérc volt. (Cserszegtomaj, Zala megye)²³

Lakott a falunkban egy asszony, Pekoránénak hívták. A férje meghalt, s nagy volt a bánata. Egyszer elment hozzá egy asszony, s adott neki egy imádságos könyvet. Aznap este hallja ám, hogy valami kocog a spórhelmba. Felveszi a platnit, hát kiugrik belőle egy férfi. Hosszú, fehér ing volt rajta, ronda szőrös volt, és lópatái voltak, s azt mondta az asszonynak: – Enyém vagy má, Böske! – S nem is ment el tőle, minden este ott volt, s vele aludt. (Bakonycsernye, Fejér megye)²⁴

Az édesanyám beszélte, hogy volt egy barátnője, s annak volt egy szeretője, egy ügyes legény. A legényben bízott es, nem es, de úgy szerette, hogy a szüve szakadt meg. Elig az nekije, hogy Pál most este sem jó, holnap este sem; de bizony annyira belévette az eszibe, hogy virrasztott sokáig, várta. S mi történt? Úgy szende álomban arra ebredt fel, hogy Pali mellette van, s ahogy a kezét megmozdította, s ölelni akarja, egy nagy lóláb. Erre úgy megijedt, hogy szinte kétségbeesett. Aztán abban járt, hogy Palit felejtse, nehogy megint történjék ilyesmi. (Csátalja, Bács-Kiskun megye [Istensegits, Szucsáva megye, Románia])²⁵

Szóval a ludvérc, az úgy jelenik meg, hogy például valaki meghal, egy asszonynak az ura meghal, s akkor ő nagyon sajnálta. Időre éjjel-nappal azon gondolkozik. S akkor a tisztátalan megjelenik nekije. Ugyanabba a képbe. Nálunk, Kamaráson^a vót egy asszony, az nagyon szerette az urát, és aztán elment, hozzá járt a tisztátalan, de nagyon rosszul nézett ki szegény asszony. Annyira, hogy aztán nem tudtuk, hogy mi csináljunk. Nekifogtunk, s aztán fokhagymákat szedtünk össze, szedtek a legények, mer én gyermek vótam. És bedugtak minden lyukat, hogy ne tudjan bémenni. Mer ha fokhagymával bedugják, nem tud bémenni. Akkor aztán az első este marhaszarvval tüzeltek. Szóval a tűzbe mindég tettek egy-egy marhánok a szarvából. Mer akkor a kéménybe nem tud bémenni, s kéményen keresztül. És akkor elment, mesélte az a Nagy Lajos, aki éppen ott vót benn, aztán ott vót nálla, az asszonná három éccaka. Azt mondja, mikor megjött a tisztátalan, úgy rázta azt a házat, azt mondja, azt hitte, hogy lemenyen a kontya. De ők nem féltek. Mer azt mondja, hogy állandóan kiábáltak nekije, s szidták, hogy menjen dógáro. S három este így csinálták, s harmadik este akkor ledöntette a kéményt az asszannak. Mérgibe. Igen. S megmentődött az asszon, s e kellett kötözzék,^b me ha nem kötözett vóna, megölte vóna. (Mezőbodon, Kolozs megye, Románia)²⁶

^a Pusztakamarás (Kolozs megye, Románia)

^b kötözzék

A lüdercrő édesapám magyarázott. Árva gyermek vót, mostohaanyja vót, s így került szógának ide, a Telepre. Egy lánygyermeknek meghalt az édesanyja, s járt haza lüderc képibe. A léány örvendett, hogy tudatt vele beszélgetni. Minden éjjel jött, s mondták neki, hogy ne álljon vele szóba, mer az a tisztátalan. De a léány nem hallgatatt senkire. Egysze öregebb emberek meglesték, amiko jött a lüderc. Másnap evették a léánt, s evitték a fonóba, ahol össze vótak gyülekezve a fiatalak. Megijedt mindenki, s mondták a léánnak, hogy: – Na, most menj haza, hogy ne dőljen le a ház! Aztán egy öreg kérdezte tőlle, hogy: – Akarad, hogy ne még jöjjen hozzád a lüderc? – Igen – azt mondta a léán. Másnap összegyűltek az utcán az emberek, s ez az öreg, aki értett az ilyenekhez, rajzolt egy kört a villávo a földre. Béállt a közepire, s ott várt nyugodtan. Tudta, hogy a lüderc le kellett ereszkedjék a körbe. Jött is egysze, de nem szereti, hogy lássák. Úgy szikrázott, olyan mérges vót. S leereszkedett. Ott vót az öreg, s kezdett vélle beszélgetni. Így kell csinálni. Akármiről... szóval kell tartani. Az öreg az árpáról beszélt, ahogy elvetik, learassák, amég a hambárba kerül. Telt az idő, a lüderc má menni akart. – Ereszsenek el, eresszenek el, me nekem menni kell! Az öreg nem hatta. – Dehogysis, még van rá idő! S a lüderc mind kérelte, már virradatt, hajnaladatt. Odagyúlt a fél Telep, lássák, hogy mi lesz a vége. Az öreg mind beszélt, mind kérdezte az árpáról. Már megvirradt, eltűntek a csillagok. S akko a lüderc má nem még bírta, széthasadatt. Hamué vállatt. Édesapám mind magyarázta ezt. Éppen szóga vót itt a Telepen. (Mezőtóhát, Maros megye, Románia [Gyulafehérvár])²⁷

Aki olyan fehér-fehér, fehér az arca, s vékon, sován. Az abba tepreng, s abba szenved, hogy szerelmeskedik a szellemvel, avval a boszorkános asszonnyal. Akit ő esetleg óhajtott életjibe, akkor annak a képibe a lüderc szépen elmenyen, s él vele éjszaka, de ki tudja, hogy milyen alakban s milyenképpen, mer az már alvilági érintkezés, természetfeletti. Azt már csak ő tudja, mégis hogy annyira óhajtja azt a nőt, ő mégse adja ki azt a titkot, hogy ezvel szeretkezik, s ehhez hasonló. Mer akkor, ugye, a hejzatartozók valamivel rendelkeznének, s valamit intézkednének. Meg akar szabadulni tőle. Sőt. Ő végtelenségig akar élni, ámbár ha szellem is. Ez is tévútra vezetés. Ugyhogy senki az életbe, ha szereteje hal el, vagy leválnak, ha férjít hagyja el, vagy meghal, soha ne vágyja, ha egyszer elvállott, mer az testileg-lelkileg többet nem valóság. Egyáltalán. Az csak szellem, hogyha szintén visszamenyen is oda. S ez mán tévútra vezetés. Ugyhogy az ember az ilyet ne óhajtja, s ne követelje. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)²⁸

Villám Mátyásnak a felesége abba hót meg. Az ura odavolt katonának. Azt mondta, hogy: – A Mátyásomat látnám! Egyszer ő éjjel lefeküdt, hát Mátyás bá mellette. Reggelre olyan volt, mint aki agyon van verve. Elment a szomszédba vízért, és elmesélte, hogy éjszaka Mátyás bá otthon volt, és annyira megszorongatta, hogy majdnem meghalt. Lefeküdt melléje az ágyba, erre mondja a szomszéd öreg néni: – Te – aszondja –, tegyél fokhagymát a sarokba, többet nem fekszik oda. Oda is tették, és Mátyás bá már este nem is mert bemenni, csak az ablakon jelent meg neki. Arra tanították őt a többi asszonyok meg emberek, hogy nézze meg, hogy milyen lába van neki. De nem látta, hogy olyan vóna a lába, mint a lónak, mert

este volt. Azt mondta neki másnap a szomszéd: – Te, ne menj ki a gyertya vagy lámpás nélkül! Mert nem látod. Gyufát gyujtsál meg, és csak azt nézd meg, hogy milyen a lába! Kivitte a gyufát, és meglátta, hogy az egyik lába olyan, mint a lónak. Akkor ő úgy lepiszkolta Mátyás bát, hogy többet nem bújt ki a ruhájából. Ezt nevezték lidércnek. Amelyik titkolt, azt nevezték úgy. (Majos, Tolna megye [Bukovina])²⁹

Van nekem egy lányom, más községben lakik, eljött hézám, panaszkodott: – Anyám, mit tudjak csinálni, hogy minden áldott éjjel éngemet annyira nyomnak? Akkor én kérdeztem: – Hát hogy nyomnak tégedet? – Anyám – azt mondja –, mikor az uram képibe nyomnak, mikor – azt mondja – egy nagy fejér ember lesz belőle. Egy reggel – azt mondja – elment az uram – azt mondja – hajnalban Matyaládra.^a Akkor én odahaza maradtam – azt mondja –, de úgy féltem. Bézártam az ajtókat, minden. Akkor a gyerek mellé feküdtem, hát egyszer jó reám, hogy nyom. Nyom, nyom, nyom meg. Megnyílik az ajtó, csak jó be egy nagy, magos, rettenetes ember. Annak – azt mondja – nagy, hosszú orra vót. Olyan nagy szemei, akkor – azt mondja – olyan nagy fejérben, térdig fejérben. Láttam – azt mondja – eleget, hogy bėjött, de nem tudtam sem szóllani, sem felkelni, sem mozdulni, csak egyszer oda-jött hézám – azt mondja –, hogy menjek belül. Az ágyban taszított bennébb, hogy menjek arrébb, hogy ő es feküdjék föl mellém. Feküdjék föl mellém. Addig törekedtem véle, s addig kénlődtam, hogy tiszta vízbe borultam. – Jaj, Istenem, ne hagyj el! S: – Jaj, Istenem, ne hagyj el! De csak a gondolataival tudta mondani, mert a szájával nem tudta mondani. Akkor csípdeste, csiklontotta, csípte, hogy menjen bennébb. De neki az esze úgy ki volt rekedve – azt mondja –, hogy a szíve szinte belészakadott. Úgy folyt a víz rolla, mikor megebredett, hogy nem tudta, mit csináljon. Na, az egy este eltelt. Akkor más reggel panaszkodott mindig mindenkinek, hogy mi van, hogy járt ő. Akkor az ura azt mondta: – Te, kenjük bé az ajtót – azt mondja – fokhagymával, hogy ne tudjon bėjönni. Megkenték fokhagymával, minden. Az ura vót mellette. Megint álmodja, hogy jött rea, mintha álmában lett vóna. A kicsi gyermek vót a kocsiba beletéve ott, mellette. Az ágy mellett. Akkor ez megint a konyhából bényitott, ez a csúf ember, ez a magos. Hosszú, fejér, nagy, hosszú orra. Akkor azt mondta Ilonának: – Viszem el a gyereket! Viszem el a gyereket! Akkor ő így kiabálta magából, mert nem tudott megmozdulni, még egyet se tudott mozdulni, még csak látta, hogy húzza a kocsit, még engedi vissza. Húzza a kocsit az ajtó felé, még engedi vissza. Ő egyet, egyebet nem csinált, csak kiabált: – Én Istenem, ne hagyj el! Jaj, Istenem! Szóltott az urának, de hát a nyelvit nem tudta emelni, sem a kezit nem tudta emelni. S úgy aztán csak héjzaébredett, de mikor megebredett, akkor tiszta vízbe volt borulva. Így kinlódott véle vagy egy-két évig. Aztán két év múlva szentelte a házat, imádkozott, gyónt, papnak panaszkodott. A pap mondta, tanította, nem tudom, mire, hogy imádkozzék, szentelje meg. Akkor ő szentelt burjánokat, füstölje^b magát.

^a Alsómocsolád (Baranya megye)

^b hogy füstölje

S valahogyan megmentődött tőle. Így járt az én lányom, Ilona. Jakabné mondta ezt a történetet, mert ez való vót, mert nekem es panaszkodott a leányom. (Mekényes, Baranya megye [Lészped, Bákó megye, Románia])³⁰

A szüleink örökké mondták, hogy ne búsulj, mert meglapulnak.^a Nem jó búsulni. Az emberem már legénykorától ismert, s masinált búzát. Volt az édesapjának búzaverő masinája. Elment más faluba, messze, ott kapott dolgot, s azt mondta, hazajő este, de minden este nem jött haza, mert messze volt. S egy este csak vártam, vártam, lefeküdtem..., de nem tudtam aludni el. – Ne, kell jöjjön, ne, kell jöjjön... Egyszer csak elkapott az álom, s megebredtem, hogy egy bundás ember mellettem volt, az ágy mellett, kucsmában, s azt mondta: – Én vagyok Péter, én vagyok Péter... Megcsalt. Olyan bundás, kucsmás, törpecske legény volt, mi volt..., s: – Én vagyok Péter, én. De akkor én mind csak helyrejttem, s keresztet vettem. Megöbredtem, de a kezeimet nem tudtam felemelni. De aztán mind csak annyira odagondoltam a Jézuskára, keresztet vettem, felhágtam, s ellett.^b Ezt én paciltam,^c de tovább aztán én se mertem elaludni. (Pusztina, Bákó megye, Románia)³¹

Átokkal odaidézett ludvérc

Öregapám mesélte, ez ott történt Balatonarácson: Öregapám ment hazafelé, öreganyám meg ment érte, mert bement a kocsmába, nem ment idejében haza. Aztán elindultak, de öregapám ivott egy kicsit, hát azt mondta öreganyámnak: – Feküdjünk le, feküdj le, feküdjél le te is mellém! Öreganyám meg azt mondta: – Feküdjön melléd a ludvérc! Abban a szempillantásban ott termett a ludvérc, olyan volt, mint egy nyomórud, csak úgy potyogott a tűz utána olyan csomókba le. Öregapám meg azt mondta: – Hej, bassza meg az apád erre-arra! Erre aztán eltűnt. A ludvérc olyan elkárhozott lélekből lett. Ha valakihez járt, azt eljárta teljesen, úgy eljárta, hogy utóbb alig volt jártányi ereje. Ha elirtották, helyregyött az illető, ha nem, akkor bele is pusztult. (Szentkirályszabadja, Veszprém megye)³²

Ludvérc mint „küldött” rontás

[M. néninek ludvércé vót. F fiatal házas mostohafiát szerette volna elirtani a háztól.] Mögtötte neki.^d A ludvércöt tövött-e be neki? De éjfélikor ékezdött mindön csörömpőni. Idúnek fő,^e gyútik a velágot. Sömmi. Fújik é a velágot, újra csörömpőnek. De hányik is le a tányért, mindönt a falrú. Mögen gyútik a velágot. Sömmit se látnak. Mindönt főforgatnak. Sohun sömmi. Ótik el a velágot. Mögen csörömpőnek. Egy így mönt éccakárú éccakára. Édösanyám émönt hozzájik.

^a megnyomnak

^b eltűnt

^c (ez a baj) velem történt

^d megrontotta

^e ébrednek fel

Nagynénje vót a bácsám feleségének. Velik hálát.^a Gyütt az éjfé. Csak úgy puffogott mindön lefelé. É kellött ám hanni a házat! Betegök löttek utána. Élő embör a bácsám, mondja mög! (Ormánság)³³

Lidércnyomás

Egy asszonymnak született egy kisgyereke. Aztán gyerekágyba feküdt. Aztán éjje látta, hogy az ablakon begyütt a fekete macska. Aszondja, de olyan szemei vótak, mint egy tehennek: – Jézus, Mária! Megijedt, még má itt rajta vót a mellin. Akart kiabányi az urának, de nem tudott. Mikor végzett, akkor az ablakon a macska ki-mászott. Aszondja: – Na, figyeld meg – aszondja –, hónap hogyha gyün megin! Ténleg, másnap is jelentkezett a nasszemű^b macska. Osztán megin a mellére üt. Az asszon látta, de a férje nem ám! Az nem látott semmit. Hiába nézett, nem látott semmit. Az asszon annyira kétségbe vót esve, hogy csoda. Ezt ténleg meséte maga nekem, az az asszony. Boszorkánságot jelentett. Aszondják, lidércnyomás. Biztosan boszorkánsághoz tartozik. (Alsóór, Felsőőri járás, Ausztria)³⁴

Egy alkalommal, mikor Takács Rudi kanász cimborámmal kint aludtónk a mohosi nagy fa alatt, a kutyák mellettünk, a disznó meg körülöttünk pihentek. Egyszer csak az én barátom, Rudi elkezd köhögni, és mondja, hogy nehezen lélegzik, meg akar fulladni. Ahogy odamegyek, egy nagy villámlás támadt, elkezd fújni a szél, oszt a levelek meg elkezdének hullani a nagy fáról. A disznók megriadtak, meg a kutyák is elkezdtek faldosni, majd meg utána nagy lett a csend. No, oszt másnap, mikor gyött Diószeghy nagyságos úr kerülője, Nagy Miklós bátyám, mondja neki Rudi, hogy mi történt vele. Erre azt mondja Miklós bátyám: – Lidérc ült rád, azért akartál megfulladni, van itt a Mohosba sok. Attól az időtől kezdve, megmondom őszintén, nem aludtónk a nagy fa alatt, hanem lementónk a Piroska-tanyára, oszt ott aludtunk a jószág mellett. A Mohosba ma is vannak lidércek, meg boszorkányok, mondják az öregek, a keresztútnál szoktak bandába verődni, majd oszt szedik magokat, oszt repülnek a Mohos irányába. (Kelemér, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁵

Az olyan... betegséget mondták annak. Lidércálom. Mint mikor álmodik az ember olyan nem jót. Oszt úgy nyom. Nem tudom, magát érte-e már olly valami... mer én már benne voltam. Én már éreztem. Mióta özvegy vagyok, azótátul. Én feküdtem az ágyon – hát ez lidércálom vót-e, vagy lidérc, valami szöllöny,^c vagy valami, nem tudom. De engemet így nyomott valami az ágyon, ne. Rendesen, de szólni nem tudtam. Így nyomott végig az ágyon. Akkor nem féltem, csak azután féltem. Mikor már úgy felocsúdtam: – Jézusom, Máriám, hát mi vót ez, mi is vót ez? Ki tudja, mi vót! (Áj, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)³⁶

^a náluk aludt

^b nagy szemű

^c szellem

A ludérc, az mi volt?

[...] Hallottam, tényleg, hogy ezek a lidércek úgy embér formába, ló formába.

Ló formába?

Ló formába megjelennek, Isten őrizz már az ilyenektől! Na, ezt viszont hallottam én is.

És mikor jelennek meg?

Éjszaka. És azt is hallottam, hogy az ágyba éjszaka megnyomják. Na, ezek, ezek a gonosz lelkek, így mondják.

Igen.

És ezeket álmába, úgy mondják, úgy megnyomják, Isten őrizz, envelem nem fordult elő, de ezt hallom. Hogy meg..., éjjel az ágyába megnyomják. Így mondják, de tetszik-e tudni, olyan az a megnyomás, hogy nem tud félkelni, ha akar, se, és se keze, se lába, úgy el van érzéktelenedve. Fordult elő nálam is ilyen, de nem hosszasan. Ennyit tudok erről. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)³⁷

Így mondják, hogy ilyen lidércálmok, hát ha valami csúnyát álmodik, vagy olyan ijesztő dolgot, vagy valami úgy lefogja álmába...

Mi, az hogy volt, mi az a lefogás?

Hát, ööö, én is egyszer álmodoztam azt, hogy valami, olyan nagy veszélybe vótam. S akkor úgy futott, trappolt utánam egy ló, de meg nem bírtam szabadulni tőlle. Úgyhogy, ööö, azt hittem, hogy lépik reám, s eltapos, s akkor éppen, akkor fölértem, na, erre mondják azt, hogy lidércálmom, hát nna. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)³⁸

Megszabadulás

Ha rendszeresen kezd járni a ludvérc a házhoz, okkal-móddal el lehet távolítani. Néhány nagyon erős ember botokkal, karókkal felszerelve elrejtőzik, előzőleg a lukakat fokhagymával bekenik, mert ha ezt nem teszik, akkor nem bírják kiverni. Ha a ludvérc megérkezik, az emberek nekiesnek, és alaposan helybehagyják. Ütlegelés közben mindegyik páratlan számmal olvas: 1, 3, 5, 7, 9 stb. Nagyon kell vigyázni, hogy a páratlan szám olvasását senki el ne hibázza. Ha mindent megtesznek az előírás szerint, akkor sikerül a ludvércet kihajtani, és az többé ott nem mer megjelenni. Többször megesik, hogy a ludvérc kinjában összerondítja magát az ütlegek alatt, és így köleskását hagy maga után. (Csákánydoroszló, Vas megye)³⁹

Ismertem jól egy zsidi embert. Meghalt a felesége. Nagyon szerette, aztá annyira gondózkodott róla. Az istállóba aludt egyszer ez az ember. Aztá ezután meg mindig kiment, hiába akarták benn tartani. Addig-addig kéntatták, utóbb aztá megmondta, hogy: – Azér menek ki, mer oda meggyün minden éjje a Roza. Roza vót a feleségének a neve. Mondták neki: – Te Dávid! – S: – Nem jó, az má megthat, nem gyühet haza, oda csak a rossz szellem gyühet meg. Hát aztá egyik este megleste a testvérgye. Aztán tényleg egy ludvérc ment. Hosszu vót, mind egy nyomtatórud, tüzes alakba leszát, aztán asszony képibe ment be a Dávidhó. Akkor aztá a testvér-

gye vitte a szentőtvizet, meghintette a nyomórudat. Az ajtót meg bekötötte a gatyamazaga, ott benn meg elabriktóta a szentőtvizet botta az asszonyt. Mikor kiszabadult a ludvérc, akkor ollan hosszat fosott, aztá tüzeset. A Dávid bácsit meg berendőték a lakásba, aztá nem gyütt többet a ludvérc. (Vállus, Zala megye)⁴⁰

Ha bejön a szobába a ludvérc, aztat nem löhet látni, csak az ajtó nyílásán. Akkó azt a helet mög köll vernyi hétéves pipaszárral, erre a ludvérc mögszóllal. Vékony, sipító lányhangon. Beszél. A szobából csak akkó löhet kikergetnyi, ha azt újra kimeszelik, és a mészbe benedekhajmát kevernek. Ez ollan korai hajma, akit Benedek napján ültettek. Ennek a szagát a ludvérc nem állja, és menten eltávozik. A ludvércet gatyamazaggal szokás mögkötni, és egyéves nyirfahajtással jól el szokták verni. (Iharosberény, Somogy megye)⁴¹

Minekünk volt a nagymamánknak egy nevelt lánya, oszt férhöz adták. Ennek a férje a hetedik gyerek vót. Oszt mondta, hogy ő ettül mindent megtudott, mer az ő ura mindönt meglátott. Cselédek vótak, oszt vót közöttük egy cselédlegény, a Jancsi, az Nagyatádon bejárt egy lányhoz, aki szobalány vót. Az vót a szeretője neki. Egyszer ez a lány elment Pestre, oszt hát ez a Jancsi akkora bánatba esett, hogy a rosszak megkísértették. Merhogy mindig oda vót az esze. No, osztán egyszer csak a rossz odamönt hozzá lány képibe. Oszt azt mondta, hogy másik gazdánál van, oszt oda ő nem járhat, hanem eztán majd ü gyün a legényhez. Na, hát az minden este mönt a Jancsihoz, oszt vitte neki minden este szalvéta ruhában a pogácsát. Oszt a Jancsi adott belőle másoknak is. Egyiknek izlett, a másiknak nem. De a Jancsinak mindig izlett. Na, hát ez a sógora egyszer merete a vizet, oszt látta, hogy a levegőben ment egy nagy petrencehordó rud, repült valami, oszt leereszködött az udvarba. Hát a lány vót az. Oszt mindjá tudósította a többieket, hogy a Jancsihoz a ludvérc jár. A Jancsi meg már igen lesoványodott, mer hát ette azt a pogácsát. Meg a rosszal közösködött. Hát vót ottan egy idős bácsi, aki értett hozzá. Mondta nekik, hogy gyorsan le a gatyamazagokat. A Jancsinak meg szótak, hogy a ludvérc jár tehozzád, nem a lány. Oszt mondták, hogy csalja be a jányt a pajtába. Oszt mikor becsata, akkor köröszttbe lekötötték az ajtót mög az ablakot. Az istállóajtót mög ablakot. Akkor szótak, hogy most már csalja át az istállóba. Akkor az öreg kapott egy csomag fejszét, oszt fejbe vágta. Nyerített, oszt fosott, mint a ludvérc. Csak ugy spriccelt. Még hetek mulva is bűdös vót. Oszt kiborította a pogácsát, hát az mind lószarrá változott. Mihelyt fejbe vágták, lóvá változott, ludvérc lött. Agyonütötték osztán. Hát ez nem az Otestámentomban vót, ez itt vót a faluban. Igy menekült meg a Jancsi tőle. (Somogyudvarhely, Somogy megye)⁴²

1: Úgy, mint egy nyomtatórúd, úgy megy. Ugye, én az anyámma sokat vitatkoztam. Nekem ne beszélj, azt mondja, mer igaz. Mer én emlékszek, mikor apád nekem udvaralt, s hazakísért, meg vótunk állvo a kapuba, azt mondja, s jött egyszer, mind egy nyomtatórúd. Az, amive kötik le a szekeret. Jött, s levágatt ide, né, a szomszéd házba. Mer az vót egy boszorkány, s ahhoz járt. Ahhoz az asszanyhoz. S járt hozzá, mer ők látták s hallatták, mikor ő beszélt vele. És hiába mondtuk anyósomnak, hogy nem igaz, mert ő erősítette, sokan azt mondták, hogy van és

jár a lüderc. Azakhaz jár, s hallatták az udvaran, ahogy mondta neki, s szerelmeskedtek. S azt mondták, hogy igaz vót, én hallattam, miko beszéltek, hallottuk.

S mondták, hogy volt, aki meg tudta kötni.

Ha a lüdercet le akarad hozni, éjje 12 órakkó menj hátra a kertbe, s egy négyágú vasvillát üssé fe a hagyhíjjákba...

Hova?

A kertbe. Üssé bé a földbe.

2: A nyelével lefelé. Igen, s az ágaiva felfelé. S arra húzz réá egy pénzt. Valamilyen lyukas pénzt. Azt mondja, miko a lüderc mejen, pontosan oda lecsap arra a villára. (Gernyeszeg, Maros megye, Románia)⁴³

Régecske vót ez. Vaszi Itám Gábornénak vót egy leánya Gáborok-patakán. S ahajt, e, vót egy őrmester szereteje. S hogy elmentek, s azt annyira búsulta, hogy a lüderc jární kezdett hejza, igen, de úgy igen, hogy felkótt, hogy tegyen tüzet, s bényúlt az ágyba, hogy hújzon egy kicsi szalmát ki. Hát ott helybe a kezit mind leszarta. De aztán sokáig járt ahhoz a lányhoz. Hát az, szegény azt hitte, hogy a szereteje. Aki vót. Hát annak a képile járt. S ahajt, vót egy szegény kóduzlány, s akkor az anyja azt hitte, beszélte, hogy járt a lüderc hejza. S ő azt mondta, hogy ő eltiltja. S az a lány olyan lüderclótte burjánt szedett, s színfekete disznószart, s ahajt feredőt főztek. Igen, de azt úgy belé kellett vessék, azt a lányt, hogy még a haja szála es, hogy minden vizüljön meg. S akkor azt mondták, a lüderc úgy sírt a ház tetején. S akkor aztán, akkor úgy eltiltotta, hogy aztán férjhez es ment. (Gyimesfelsőlok, Hargita megye, Románia)⁴⁴

Halltam, hogy régen volt tűzszaró, ment bé hornyákon,^a lapulta meg^b az asszonyokat. Volt egy asszony, de régen, van már harminc éve. Mindcsak mondták, hogy a tűzszaró meglapulta. S ő rikojtozott, s beszélgetett, de nem veled beszélgetett, hanem valakivel, akit csak ő látott. De hogy mit csináltak? Ez a fehérnép nem ment férjhez, elmaradott az édesanyjával, s aztán meglapulták. Nem tudott szabadulni, s meg is hótt. (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁴⁵

A leánynak vót egy szeretője, s az meghót. A leány igen siratta. Addig búsult utána, hogy a Gonosz eljött a lányhoz, a legény portrétjába. Meglátogatta a lányt a guzsaljosban, s mikor leült, mindig beszúrta a lábát az ágy alá, ne lássák, hogy lúdlába van. Egyszer a legények fokhagymával keresztet húztak az ablakra, hogy ne tudjon kimenni, elfogták, s ütni kezdték. Végül a szóba füstlikán ment ki, s mikor fenn repült a levegőben, tüzet fosott. (Tátros, Bákó megye, Románia)⁴⁶

^a kéményen (román *born*)

^b nyomta meg

Lüdercbetegség gyógyítása

Azt mondta az én édesanyám, amiről szó van, a lüdercről, annak a Bertának, né, a nagyapja vót. És beteg vót a testvére. Elvitték vén Sotulyt. Mondták, azt az öregembert, innön a faluból. Elvitték, hogy deszkantáljon.^a S akko azt mondta, hogy ennek a léánynak az orvossága a terpentinolaj, és felkötötték a gerendákhoz, hosszú kötéllel. S megfordították kereken, tízsze, hússzo, vagy nem tudom, hányso, ameddig megmondta a léánynak az orvosságát. De ez igaz. Azt mondta az én édesanyám, hogy meggyógyult a léány. (Mezőverese gyháza, Beszterce-Naszód megye, Románia)⁴⁷

Embert elragadó lüderc

Há egy férfi vót. Ekapta egy számár. Úgy magyarázta apám. Ekapta egy számár, lóhátra, aztán vitte a számár, mind az erdő tetején vitte, azt mondta, érezte, hogy ütik az ágak a lábait. A lüderc abba a képbe vitte. Az erdő felett vitte. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)⁴⁸

Úgy megcsinálta, hogy éjjel a lidércek elvitték az ágyból a legényt. De az felébredt, mikor vitték. Moldovába vót egy másik faluba egy lány. A mi falunkba egy legényt nagyon szeretett. Mindig szerette, de a legén nem szerette őtet egyáltalán. Akkor a lány micsináljon, hogy éjjélkor a lüdercekkel odavitesse az ő lakásához. Akkor elment, guruzsáltatott,^b aszt nem tudom, milyen szavakat mondott. Akkor a legény a mi falunkba, aho le vót feküdvé mezitláb, hálóingbe, felkelt, s elment. Kivitték a boszorkányok, de fent vitték. Amint vitték fent, mindig így szólott: – Vuuuuuuu, vuuuuuuuuuu! – szállott, vitték, a nagyerdőn köröszkül mentek, ott vót egy ház, vadászház az erdőbe. Annak sok kutyája vót. Mikor a kutyák meghallották, hogy hogy kiabál fönt, vitték a legényt, akkor ugattak. Megebredett a legény fönt. Mikor megöbredett, akkor le kellett tegyék a lüdercek. Mikor letették, akkor mezitlábás lábbal beszaladt vissza a faluba. Három kilométerre. Mikor hazaért, akkor az öregasszon, az édesanyja megmondta: – Mi van, fiam, neked? Mert magad, fiam, elvittek tégedet a boszorkányok, most véged van. – Édesanyám, adjon ide egy veder vizet, hogy igyam meg, mert a szívem ég bennem, nem bírom immá. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])⁴⁹

Lidérctől született utód

Édesanyám ezt érte. Vót egy öreglány a szomszédunkba. Borsos Márinak hívták, és ez es mindig a legények után járt. Ahhoz is ilyen legény járt. Valamilyen Nagynak mondta, kovács, huszár. Nagyon várta a legényt, szombat este várta, péntek este nem mentek. Egyszer csak a lány terhes lett. Kitől, szülei nem tudták. Eljött

^a ráolvasson

^b kuruzsoltatott, ráolvastatott

az idő, meglett a gyerek. Két kis szarvája lett, elől szakállá volt, öregnek nézett ki, megmutatták a papnak. Ugrált, mint a béka, kivitték a legelő szélire, csináltak egy gödröt, összevagdalták, és betemették. Kihányta magát. Hétszer temették, hétszer kivette magát. Amikor a nap lement, olyan vót, mint a kígyó. (Hidas, Baranya megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])⁵⁰

Lüderclótte fű

Amikor a lüderc megtudta, hogy immá nincs hatalma ezen a földön, mert ezek a burjánok megvédik az embereket, haragjában kilótte a nyilát, s éppen ezt a dudót találta el, ott, s annak az az egyenes szára nem nőtt tovább, hanem kétfelé ágazik. Így lett a lüderclótte fű. Kicsi gyermek feresztővizébe tesszük, füstölődünk vele, beteg gyermek feje alá tesszük. Minden módú betegségtől^a jó. (Külsőrekecsin, Bákó megye, Románia)⁵¹

Lüdercvámpír

A sírba, sírokba lakik. Aszmondják, van ott a katalikus temetőbe egy kémény. S mindig oda akartam menni, hogy nézzek be a kéményen, s az mondja nagymama: – Ne menj oda, te, me ott van a lüderc, ott van a házo, s éjel jön ki, és most nappal ott van. S aszmondja, hogy azér van ott kémény, azér nincsen, mondjuk, egy nagy tekenő, mind egy tekenő, hely kiásvo, mert ő hosszukó, s befér ezen a kéményen. Mint egy tűz, olyan. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁵²

Lidérc-kísértet: lidércláng

Volt egy segédjegyző, a Fertő partján. Télen befagyott a Fertő, és elment korcsolyázni. A Fertő vize több helyen meleg forrást ad, ott nem fagy be. És ott a jég alá került ez a jegyző. Ludvérc, vagy ehhez hasonló neve volt. És ott elmerült. Egypár hónap múlva a Fertőn megjelentek ilyen kék lángok, ami futkosott a vízen. Fent egy kilométer hosszan is, meg vissza újra. Elkezdtek kiabálni. Jön a lidvérc, lidérc lelke futos a Fertőn. Ilyenko ész nélkül futott mindenki haza a mezőről. (Hidegség, Győr-Moson-Sopron megye)⁵³

Ipolyszántón voltam summásnak. Éccaka mentünk aratni. Valami fű volt, éccaka lehetett aratni. Mikor mentünk, hát láttuk, a hegy oldalánál egy fény sugar ballagott. Majd minden éjjel láttuk. Ez a lidérc. Ment. Egyszer a bátyáim részegek voltak, mentek utána, megkeresik, ahol eltűnik. Beér a temetőbe az a fényesség. A bátyámék mentek be a temetőbe. Mikor beértek oda, ahol elbújt, ott volt egy kőkereszt. Ahogy eltűnt, jelt tettek a kőkeresztre. A kalapszalagot leszakajtottá, azt tette rá, rákötte. Reggel, mikor odament, hát a bírónak a sírja volt. Vót egy öreg bácsi, kérdezték: – Mit tud maga a bíróról? Tudod, lányom, ez a bíró hamis

^a betegségre

esküt tett. Itt vót nagy grófbirtok, aszt az egyik birtokot hamis esküvel tette rá. Van itt egy nagy fürdő. Ebbe belefűt a bíró, ebbe a vízbe. E lidércbe jár a lelke, méri a földet. Evvel van az Istentül megbüntetve. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵⁴

A lidércről, már meghalt az illető, ő mesélte részletesebben, Molnár Lajos bácsinak hívták. Járt Görgőre. Akkor még gyalog járt, az országutat megkerülte, a rövidebb utat választotta. Vadosnak hívták azt a részt, azon keresztülvágott, dűlőút vezetett azokon a mocsaras helyeken, és osztán látta, hogy fénylik valami, mint-ha valaki tüzes csóvával járt vóna. Hát ő megijedett, lidércnek mondta, úgy néz-te, hogy már követi, a nyomában van, meg is húzta a lépéseit, meg is szaladt, s ha visszanézett, mindig látta ezt a lidércet. Ugye, biztos az a mocsárgáz jelezte a fényességet. Lehet, hogy mások is láttak ilyesmit, ő erről beszélt. Lányhoz járt, és hazafelé többször is feltűnt neki ez a fény. Az a rész ott a Görgő és Méhészke között olyan mocsaras, olyan ingoványos rész volt, nem is művelték. (Méhészudvarnok, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)⁵⁵

Én is úgy jártam, ez meg olyan, mint a lámpa, csalja az embert, ez a lüderc. Éccaka lehet látni. Mentem a birkákhoz, nem tudtam odatalálni. Mint a lámpa, csak-hogy ugrál az ember előtt. 17-18 éves lehettem, a dusnoki határon volt. (Sükösd, Bács-Kiskun megye)⁵⁶

Gyöttünk Kolozsvárról, amint gyöttünk, jöttünk, a bonchidai hegyre, anyám felült a Márton báty szekerére, s amikor jöttek, hogy elhagyták a szőlőhegyet, hát csak látták, hogy megyen szembe velük valami. Azt hitték, menyen valaki lámpással, s egyszer csak ott termett előttek, az ökrök meghejkeltek,^a és csak kölcsölte^b a földöt, [...] és akkor megijedtek, és mind kérték: – Uram, Jézusom, távoztasd – mind mondták. Mesélte, és akkor felment a hegytetőre, na, mondom az uramnak, hogy most bizonyosan jó valaki lámpással, ne, ott, ne, jün lámpással, s akkor bévágott, anyám meg én kértem a Jóistent, nehogy felénk gyűjön, mer megijedünk, aztán bévágott neki a bereknek, az lüderc vót. (Szék, Kolozs megye, Románia)⁵⁷

Voltunk heten kocsival. Oda voltunk éjjel fuvarba, messze. Mentünk haza. Volt egy református pap műköztünk. A temetődombnál hát egy lüderc a temetőből kiugrott, nagy kék lánggal égett, felszökött a református papnak a kocsijára. Ott égett az a világ a papnak a kocsiján. S akkor azt mondja a pap, az egyik lova Betyár, a másik Tündér volt: – Tündér, Betyár – azt mondja –, szaladjatok – azt mondja –, mert az ördög itt van a kocsin. Az a két ló megeredett, hát hajtott előre a pap, úgy, ahogy csak mehetett. Hát én mentem csak utána, mert azon az úton laktunk, amerre a pap lakott. Hát amikor elért a katolikus templomig, akkor eltűnt onnét, többet nem láttuk. Akkor mü hajtottunk a pap után, mentünk ha-

^a meghőköltek

^b hányta a földet (a lidérc)

^c Néhány teljesen érthetetlen (valószínűleg hibásan lejegyzett) szó.

zafelé, mentünk üres kocsival haza. Akkor azt mondja a pap: – Katona, gyere bé! – azt mondja. – A lovaimat fogjátok ki, s adjatok enni, s itassátok meg, s menjete fel a padlásra, s vessetek le szénát! Így béálltunk a kocsival a papnak az udvarába, annak a papnak, a lovakat megittattuk, enni adtunk. Kék lángval lobogott, akkora nagy lángval, s kocsin mégse volt semmi, mikor megnéztük. (Izmény, Tolna megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁵⁸

SEGÍTŐSZELLEM

Kikeltése tojásból

Vót egy öreg bácsi, 10 éves vótam akkor, a templomon túfelü^a lakott, annak vót. Úgy szörözte, hogy fekete tíknak az első tojását a hóna alatt kikötötte, három hétig kötögette. Az mindég csipogta, hogy: – Mit-mit-mit? De sok baj vót vele, beteg is lett az öreg. Azt mondták neki, hogy hozasson vele likatlan malomküjet. Az öreg meg is parancsolta neki, akkor elment, nem gyütt többet vissza. (Sósvertike, Baranya megye)⁵⁹

A tojást a cigányasszony feltette a nyakra,^b oszt kikelt. Az meg mindig azt beszélte, hogy: –Mit, mit? –, hogy: – Mit hozzak? Mert oszt lement, oszt mindent hozott. Oszt annak, akinek volt az a lidérce, meg akart tőle szabadulni, de nem tudott. Elment a paphoz, az meg azt mondta, hogy majd jól betüzeli a kályhát, hozza el a lidércet. A stólával megfogta, és bele a forró kályhába. De majd szétvetette, aszondják, a kályhát is. Kiszólt a kályhából, hogy szerencséd, hogy nem tudtam, mert másképp elföldeltelek volna. A stólábúl, mert, ugye, szentelt stóla, nem bírt kiszabadulni. Betette, oszt még stólával kötötte be az ajtóját is a kályhának. Úgy szabadult meg a lidérctől az ember. A paphoz elment, oszt kigyovóna,^c hogy neki lidérce van, oszt nem bír tőle szabadulni. Mindig vitt neki mindent, ami csak kellett a házhoz, mindent vitt. Oszt a pap, hogy kigyovóna, hogy lidérce van, így segített rajta. Megégett a lidérc. Tojásbul kelt, tyúktojásból. A nyakra kellett tenni, meg a hóna alá hordozta, oszt kikelt. Olyan volt a lidérc, hogy télen be volt fagyva a Tarna, oszt a jégen egy egész szénaboglyát hazadudált, csak úgy csúszott a jégen. Hazadudálta a szénaboglyát. Most már nincsenek ilyenek. (Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶⁰

Mer, akinek lidérce van, az szerencsés. Csakhogy nem könnyen van az. Nagy kirtartás kell ahhoz. Kell hozzá egy tiszta fekete jérce. Olyan, hogy mindene fekete legyen. Azt fel kell nevelni: minden ítelből az első falást nekiadni. Amikor tyúk lett, amikor tyúk lett, a legelső tojását a gazdája a hóna alatt költse ki. De amíg a hóna alatt hordja, senkihez ne szóljon egy szót se. Harmadnapra megjelenik az ördög. Ha megijed tülle, s a tojást elejti, az ördög a ház tetejéről a fedelet elhordat-

^a túl

^b a kemence füstelvezetőjére

^c meggyóna

ja a széllal. Ha nem ejti el, s kikél a lidérc, minden munkáját elvégzi. Elküldheti akárhová, még a tenger fenekére is... Mindéig azt kérdi: – Mit, mit, mit? – hogy mit csináljék. Mindig kell dolgoztatni: – Vágjad! Kössed! Hordjad! Szedjed! – különben rosszat tesz. Ha valamit nem tudna elvégezni, elbujdosik... (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)⁶¹

A Bódizsnénak volt lidérce. Békésen lakott a háború előtt jóval. Borosgyán alatt a Bódizs-halmon égették el boszorkányságért. Arról hallottam, hogy szerzett egy koromfekete kiskakast és egy koromfekete kisjércét, és a jérce tojását a hóna alatt huszonegy napig kiköltötte, de addig nem dolgozott a kezivel. Ebből lőtt a kislidérc, amelyik növekedett. Ezt az ágy alatt titokban tartotta, és csak akkor gyött elő, ha hittá. Amikor köllött neki valami, előhitta, és parancsolt neki, hogy hozzon ezt, azt. És a lidérc azon nyomban meg is hozta. Egyszer azt parancsolta neki, hogy hozzon a Körös fenekéről egy kerek kavicsot, olyan tojásformát. És hozott is. Ezt Bódizsné a szájába tette, és valamit mormogott, és a szájából tojás gyött ki, ahányat akart. Vót is a Bódizsnénak mindig tojása. Még a városi irnokok is hozzá jártak friss tojásért, amennyi köllött. Egyszer nem vót otthon Bódizsné, csak a fia. Gyött a városi úr tojásért. A fiu a kavicsot a szájába vötte, mint az anyja szokta, és mormolt egyet, és gyött a szájából a tojás. Amennyi köllött az urnak. (Bélmegyer, Békés megye)⁶²

Hallottam egy sógoromtól, hogy aki a boszorkánytojást kikotolja a hónya alatt, kel ki egy csürkecske. S aztán az gyűjt neki, de a másvilágon ő es kell szolgáljon neki. De én azt nem láttam; vigye a pusztaságokra. Az rossz. (Magyarfalu, Bákó megye, Románia)⁶³

Keltetés – az első falat az övé

No, arrul vót szó még, hogy mikor az anyámnak az apja nagyon szegíny állapotban vót a családdal, elvitte ezt a lidércsirkét meg a puskát, hogy lőjjön a családnak nyulat. Azt mondta az öreg, hogy má mikor kiértek a falubú, a nyulak egíssz odagyüttek tíz lépésre, a kocsirú vagy szánkórú le se köllött neki menni, úgy bírt lőni. Kivették a nyulat, megnyúzták, hamar megfőzték, de a lidércnek nem adtak. Holott itthon az öreg megmondta, a nagyapa, hogy adjanak az első falatbul neki. Hát ők megették a nyulat, a lidércnek nem adtak. Másnap, harmadnap meg egíssz héten hiába akart lőni az öreg, egy nyulat se bírt lőni. Visszahozta a lidércet meg a puskát, hogy nem ér semmit. Akkor az ereg^a kiment vele, lőttek nyulat, adtak neki enni, aztán nem tudom én, meddig, hogy a családnak vót mit enni. Ezt hallottam az öregtül. (Temerin, Dél-bácskai körzet, Szerbia)⁶⁴

Látni nem láttam, csak hallottam, hogy beszélgették. Felsőszoporon történt, egy bácsi kötött lidércet. Hát az úgy vót, hogy – nem tudom pontosan, hogy, me nem láttam, csak hallottam – hát tojást fogott a hóna alatt, osztán vigyázott, még a

^a öreg

hónya alatt kötötte ki. Egy kiscsirkét. Abbúl lett a lidérc. Fekete. Fekete csirke lett belőle. Kikötötte kíváncsiságtúl, hogy lássa, hogy milyen hatással lesznek. Csak osztán hasznát is vette, mert ami szükség vót, mindig a lidérc hozott neki. Csak osztán úgy kellett, hogy táplálja, hogy, amikor vett, az első kanál ételt le kell dobja, hogy az a lidércé vót, vagy ha vizet is ivott, az első korty vizet is neki kellett adja. Előfordult, hogy szénakaszáláskor – nyáron – megszomjazott. Fenn vót a boglya tetején, és akkor mondta, hogy nyújtsanak neki egy kancsóba vizet. És ahogy felnyújtották neki a vizet a hosszú nyelvű villán, elfeledkezett, hogy öntsön le a lidércnek is vizet. S akkor az lehajította a boglya tetejiről. De nem látja senki, csak az, akié. Jót is cselekszik, meg rosszat is. Mindig a gazdája parancsait teljesítette. Az embert ösmerem. Z. L.-t ösmerem, úrúla szól a történet. Aki tartotta, az parancsolt neki. Akármit mondott, csak túl a vizen, akármilyen folyóvizen, ha túlküdte a vizen, onnét nem tudott hozni, mert a vizen nem tudott menni. Nem vót ereje, hogy hát elküldi Rónára, és hozzon neki ezt vagy azt, onnét nem tud. Aztán eltűnt, mert Szatmáron el akart... Szóval megunt, s elvitte Szatmárra, hogy tegye le. Letette a Szamos partjára bekötve egy... egy női piros, fejre való kendőbe. Így, így magyarázta ő. És akkor valaki észrevette. De olyan vót az is, hogyha ő aztat... meg akart túle szabadulni, oda letette, neki nem szabad lett vóna vissza se nézzen. S aki észrevette, hogy... s akkor kiáltott néki, hogy hát leejtett egy csomagot. És akkó visszafordult, s akkor mire ő hazament, a lidérc is ott vót. Aztán hogy szabadult meg tőle, ezt nem tudom. Me mán amikor én is ösmerem, már öregember vót. Mán akkor nem vót neki a lidérc. (Zsibó, Szilágy megye, Románia)⁶⁵

Hálótárs

A lüdvérc, az egy furcsa szörzet. Mindent megtett a gazdájának, de elsorvasztotta. Élte a gazdáját, fából volt neki a micsodája, és agyonnyargalásztta. A lüdvércet más, idegen nem láthatta. Úgy lehet tőle megszabadulni, ha likatlan malomkövet hozatnak vele. (Rádfalva, Baranya megye)⁶⁶

Megszabadulás: szart hozatnak vele

Vót egy szögényembör. Annak sok családja vót. Osztán szögény vót nagyon. Odament egy öregasszony, aszmondja neki: – Te olyan szögény vagy, fiam, mé nem csinálod mög ezt, amit én mondok? Az első jércének a tojássát tödd a hónod alá, oszt akkó ülj be a kuckóba. Három hétig kötsd ki. Akkó majd az mondja, hogy: – Mit, mit? – ha kikel, mindjá. Hát a szögényembör mit tött, kapott tojást, oda űt be a kuckóba, de se nem ivott, se nem evett, semmit se, csak pici vizet. Hát kikötötte a kiscsirkét, tiszta fekete vót. A taréjja, a kakasnak mindjá lett taréjja, a jércének meg nem vót semmi se, csak úgy. Hát akkó mindjá ékezd kaparászni a csirke: – Mit, mit? Mit, mit? Az öregasszony mondta, hogy ha az mondja, hogy mit-mit-mit, akkó parancsólja, ami úneki legjobban fontos. – Mit, mit? Mit, mit? Hát, aszondja, úneki kő pénz. No, a mit-mit eltűnt, egyszé gyün haza, mén haza hoz-

zá, viszi a sok pénzt. Oda vót a pénz téve, letötte. Akkó megen szaladgál így tovább: – Mit, mit? Mit, mit? Hát űneki ruha is kó a sok gyeröknek. Akkó ément mögint. Hoz ruhát. Akkó megin így mondja: – Mit, mit? Mit, mit? Eccer az öregasszony má megharagudott. – No, mit, mit, hozzá szart! – aszondja. Így mondta. Hát ément, bizon azt is vitt neki. Akkor osztán nagyot néztek, hogy hát hogy szabadúljanak mög tüle, mert mindig azt folytatta: – Mit, mit? Mit, mit? Má nem tudott mit mondani neki. Akkó odamönt az öregasszon mögint hozzá. Panasz-konnak, hogy mindönt hozott, oszt az öregasszon mögharagudott, oszt aszondta neki: – Hozzá má szart! Azt is sokat vitt. Kipucóták [a szart]. No, azt akarom mondani kentöknek, mondják, hogy vögyön egy kötelet, oszt hozzon a tengör fenekirű homokot. Hát akkó gondoskodott az a mit-mit, hogy mönjön. No, emönt, de azelőtt, korábban visszagyütt, akkó má nem. (Tamásfalva, Közép-bánsági körzet, Szerbia)⁶⁷

Volt egy fekete tyúk. És az tojt tojást. És akkor aztat a hóna alá kötötte. És aztat addig hordta ottan a bal hóna alatt, amig ki nem kelt. Mikor kikelt, kérdezte a lidérc attól a nénitől, aki kiköltötte: – Mit hordjak neked? És akkor az asszony mondja, hogy pénzt. És akkor hordott neki annyi sok pénzt, hogy már elégséges pénz volt. Aztán már mindig nem hagyott a lidérc neki békét, hogy: – Mit, mit, mit? És akkor azt mondta, hogy: – Szart. És akkor telehordta a házat azzal is. És el akarta rejteni a lidércet, mer már nem tudott tőle szabadulni. Hogy oszt hogy rejtette el, nem tudom, aranyos. (Viss, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶⁸

Megszabadulás: teljesíthetetlen feladatot adnak neki

Lüdvércről ballott?

Hát ilyeneket hallottam, nagyon régön, szegény anyámtú, hát nem él má. Elment a bácsi vásárra, aztán három krajcár, mer akkor krajcár vót, ugye. Három krajcárért vásárolt valamit, de hogy mit, azt mondta neki a vásáros, hogy nem szabad megnézni, hanem csak majd ha hazamegy, akkor szabad megnézni. És mikor hazament, megnézte, az meg odaült, egy olyan, mint a bagoly, olyanféle, odaült, és fűtözött a kemencepadkán. Mer akkor nem ilyen kályhák voltak, úgy vót meg-rakva, azt odaültek mindég rája, kemencepadkára. És hát odaült az az állat, és hát kérdezte, hogy: – Mit, mit? – hogy mit akar. Hát az meg hát csúnyát mondott, hogy mit hozzon neki. Másnap reggelre nem tudta az ajtót kinyitni, mer annyi lett belőle.

Miből?

[nevet] Trágyából. Nos hát akkor most tessék elképzelni, hogy akkor csakugyan megharagudott, hogy ő ilyen vásárolt be a vásárban. Akkor elment a..., hát most mit csináljon ő, hát akkor meg hozott neki pénzt. Hát akkor meg attul félt, hogy majd túl sok pénze lesz, és majd az is kitudódik, és akkor kitalálta, hogy, aszongya, van itt egy rosta, menjél el, azt merítsél a Drávából vizet. Hát persze azt nem tudta, mert a rostábú a víz kifolyt. Hát így szabadult meg a lüdvércről [nevet].

Miért volt az kellemetlen, ha pénzt hozott?

Hát azért, mert folytonosan mindég azt kérdeztö, hogy mit. Hát az idegesítő is! Meg hát egy olyan boszorkánykinézésű állatnak a nézése sem kellemes. Ezt hallottam öregjeimtül elmesélni, öreganyámtú, öregapámtú, mer ma má ilyet nem mesélnek, hanem mindig az öregjeink. (Vajszló, Baranya megye)⁶⁹

A lidérc annyi aranyat hozott a gazdájának, hogy az ember mán nem tudta hova tenni az aranyat. Osztán aszondta neki, hogy... Mondták neki... Kérdezte, hogy mit csináljon a lidércével. Mer azt a hóna alatt kötötte ki, fekete tyúknak a tojását. Osztán mikor kikélt, mindég mondta neki, hogy: – Mit hozzak, gazdám, mit, mit, mit? Oszt amit mondott a gazdája neki, mindent vitt neki. Majd mikor mán oszt annyira félt a kincstül a gazdája... kérdezte tüle, hogy: – Mit hozzak, gazdám, mit, mit? Aszondja: – Homokot! Addig hordatta vele a homokot, míg meg nem szakadt a lidérc. Hát ezt így hallottam. Annyi sok homokot hordott, hogy beledöglött oszt a lidérc. A pénzt, az aranyat bírta hordani, de osztán a homokba beledöglött. A lidérc olyan vót, hogy ha nő vót, akkor férfi kellett neki. Ha pedig férfi vót, akkor nő kellett neki. A lidércnek. Igen. És nem tudott tüle megszabadulni, míg az meg nem döglött. És azért hordatta vele a homokot vagy olyat, amibe ő belepusztult. Vagy tornyot emeltetett vele, hogy őneki abba bele kellett pusztulni. Igen. Olyat is hallottam: – Emeld meg a tornyot! Oszt akkor addig emelte, míg meg nem döglött. Mer ellen nem szegült. Nem szabad vót neki ellenszegülni. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁷⁰

Ó, hát arról sok minden bohóságot, a lidércekrül! Vót itt a faluba nálunk egy oly szerencsétlen ember, a lába nem érte a földet. Jártunk a libákat legeltetni a mezőre, amikor már tarló vót. Hát ő azt beszélte, hogy vót egy lidérc egy juhászlegénynek. No de ezt úgy mondom, hogy tessék megengedni, hogy az beásta a trágyadomb szélébe egy iromba^a jércének a tojását. És arra járt vizelni. És abból kötött ki a lidérc. És az a lidérc, neki amit az élő világon óhajtott – no de hát ez csak oly lidércmese –, mindent összehordott. Már szinte megúnta a juhászlegény, annyi mindent hordott. Egyszer azt mondta neki, hogy hozzon el neki, de a kéményen hozza be neki, a tüzes gépet. Akkor igen neveltünk, mondta a Feri bácsi: a tüzes gépet hozta a lidérc, oszt megszakadt. Akkor döglött meg a lidérc. (Zsarnó, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)⁷¹

Megszabadulás: fába ékelés

Apám mesélte. Vótak itt a Rekeszek. Így nevezték az erdőrészeket. Szegíny ember vót, elment oda gallyat szedni. Egy fa alatt tanált egy csirkét. Megfogta, hazavitte. Na, és rígen vót a kemencénél a kucik, a kemencekucik. Apám letette oda a csirkét. A csirke pöcsikelt.^b Ahogy ott szunyókált, az orrát odaütötte a kemencéhe.

^a tarka

^b szunyókált

Egyszer csak megszólalt: – Pfúj! Kutyapicsa, majd elestem! Mondja apám anyámnak: – Hallod? Mit mondott ez a csirke? Aszondja anyám: – Jaj, te! Vidd vissza, ez lidérc! A lidérc gonosz lény. Aszondták, hogy fekete tyúk tojását kell annak a valakinek a hóna alatt tartani, akkor kikél ez a lidérc. Kérdezi: – Mit parancsolsz, gazdám? Azt teszi, azt hozza, amit a gazdája kíván. Úgy lehet elpusztítani, hogy fába lyukat vájnak. Beleteszik ezt a csirkét, és vissza-, beékelik a lyukat. Így nem tud visszajönni. (Kincseshomok, Ungvári járás, Ukrajna)⁷²

JEGYZETEK

- 1 Erről lásd Keszeg Vilmos gazdag adatközléseit és e hiedelmek funkcióját elemző tanulmányát: Keszeg 2002b.
- 2 A lidércről összefoglalóan: Pócs 1990, 563–567; Pócs 2007.
- 3 79 éves nő; Zentai 1983, 69.
- 4 79 éves nő; 65 éves férfi, Zentai 1983, 69.
- 5 Domokos Erzsébet gyűjtése, 1966; MFMA.
- 6 48 éves nő; Csögör 1998, 89.
- 7 Salamon 1975, 87.
- 8 Halász Péter gyűjtése, 1996; Halász 2005, 404.
- 9 84 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 10 89 éves nő; Újvári Lajos gyűjtése, 1971; Bosnyák 1982, 96.
- 11 65 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1998.
- 12 Moldovából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
- 13 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák 1977, 132.
- 14 Seemayer 1938, 217.
- 15 Molnár Rózsa gyűjtése; EA 1057, 35.
- 16 68 éves nő; Csögör 1998, 93.
- 17 90 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1996.
- 18 Halász Péter gyűjtése, 1967; Halász 2005, 405.
- 19 72 éves férfi; Zentai 1983, 70.
- 20 32 éves nő; Csögör 1998, 195.
- 21 Kb. 70 éves nő; Keszeg 1999, 304–305.
- 22 59 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
- 23 Vajkai 1939, 200.
- 24 Pócs Éva: Lidérc-kérdőív, 1965.
- 25 Bukovinából betelepült, 71 éves férfi; Bosnyák 1977, 133.
- 26 85 éves férfi; Keszeg 1999, 298–299.
- 27 60 éves nő; Keszeg 1999, 301–302.
- 28 50 éves férfi; Salamon 1975, 85.
- 29 Bukovinából betelepült, 63 éves nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1969.
- 30 Moldvából betelepült, kb. 60 éves nő; Bosnyák 1980, 95–96.

- 31 Halász 2005, 406.
32 75 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
33 Kiss Géza 1937, 155.
34 60 éves nő; Gaál 1988, 372.
35 Faggyas 1986.
36 72 éves férfi; Magyar 2001, 536.
37 80 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1996.
38 Hesz Ágnes gyűjtése, 1996.
39 Dömötör Sándor gyűjtése; EA 2488, 7.
40 Petánovics 1991, 137.
41 48 éves nő; Seemayer 1938, 218.
42 63 éves református nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1966.
43 75 éves férfi (és még egy adatközlő); Keszeg 1999, 293–294.
44 89 éves nő; Újvári Lajos gyűjtése, 1971; Bosnyák 1982, 96–97.
45 Halász 2005, 406.
46 Halász Péter gyűjtése, 1967; Halász 2005, 404.
47 65 éves nő; Keszeg 1999, 307.
48 67 éves férfi; Keszeg 1999, 292.
49 Moldvából betelepült, 48 éves nő; Vámos Mária gyűjtése, 1961.
50 Bukovinából betelepült férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
51 Halász Péter gyűjtése, 1974; Halász 2005, 406–407.
52 15 éves lány; Csögör 1998, 88.
53 59 éves nő; Horváth Iván gyűjtése, 1969.
54 65 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
55 72 éves férfi; Magyar 2001, 536.
56 61 éves férfi, Diószegi Vilmos gyűjtése, 1963.
57 Hoppál 1976, 74.
58 Bukovinából betelepült, kb. 65 éves férfi; Bosnyák 1977, 134.
59 95 éves férfi; Zentai 1983, 761.
60 Gulyás 1976, 98.
61 Sándor 1976, 203.
62 81 éves férfi; Pócs Éva: Lidérc-kérdőív, 1965.
63 Halász 2005, 404.
64 57 éves férfi; Csorba 1980, 138.
65 Kb. 80 éves férfi; Cégényi 2001.
66 76 éves nő; Zentai 1983, 75.
67 Matijevics Lajos gyűjtése; Jung 1985, 146–147.
68 Pócs Éva gyűjtése, 1964.
69 Kb. 80 éves nő; Zentai, 1983, 76–77.
70 70 éves nő; Szabó Lajos 1975, 282.
71 71 éves nő; Magyar 2001, 534.
72 Ferenczi 1982, 19.

TISZTÁTALAN

Erdélyből és Moldvából adatolt kísértetszerű lény, ördögi és halotti vonásokkal. (Az ördögi/halotti *tisztátalanság* a kelet-európai ortodox-keresztény népek hiedelmeiből ismert kategória.) Az emberekkel ellenségesen viselkedik, támadó; kínozza, megszállja őket. Alakja gyakran összeolvad az embereket kísértő, megszálló ördöggel (neve *ördög, Sátán, Sátány* is lehet), a nőket tönkretevő *ördögszeretővel*, illetve megszálló tüzes *lidérccel*. Változatos narratívumai, melyeket elsősorban Keszeg Vilmos mezőszégi gyűjtéseiből ismerhetünk meg, a démontól való, ma is élő félelmet, iszonyodást tükrözik.

Az embereket megrettentí, megszállja, megkínozza

Igen. Vittek a fiúk táncolni ingemet. Szekérrel. Miko hazajöttem... én elbúsultam magam. A fiút szerettem. Én nem láttam, csak mondták a fiatalak, hogy olyan hosszú rúd, hánta a csillagokat. Amég bementem a házba, elaludt. Bémentem a házba, elaludtam. Úgy beszéltem vele, mintha élt volna. Igaz vót. Akko vót egy román ember, édesanyám elment, megmagyarázta, hogy hogy vagyok, hogy a fiatalak látták, de én nem láttam. Csak miko elaludtam, beszéltem vele, mintha élt volna. Elment, úgy földhez verte az az ember, háromszor, a földhez, hogy mér jár, hogy rontsan ingemet el. Tisztátalan vót. Úgy jártom. Aztán többet... Azé jártak a testvéreim, hogy menjek férjhez, hogy felejtsem e. De hiába, én máma is szeretem. Hogy nincs a földbe, elrothadva. Olyan tisztességes fiú vót, hogy le a kalappa. (Magyarpalatka, Kolozs megye, Románia)¹

Nekem ezt... mind az én édesanyám, nyugodjék, magyarázta nekem. Má én aztán nem láttam. Hogy az én nagyanyám még valamiko bírók vótak. Régen-régen, ez má sok évve ezelőtt. Me má én is 62 esztendő vagyok, akko hány éve történhetett? Hogy ott lakatt... Hajnalkának a nagyapja ott lakatt. És onnét el vót menve a háborúba. A '14-es háborúba. És a felesége itthon vót. És ő olyan sokat búsult, a felesége, hogy úgy vót, hogy éjszaka jött hozzája. Kisértet vót, ez nem vót semmi. És mondja a... akkor jártak a csendőrök. Azt mondja az én nagyanyámnak a csendőr, azt mondja: – Mondja meg – azt mondja –, bíró néni, ki lakik ott? – Hát – azt mondja –, egy öregasszony. – Hát – azt mondja –, avval nincs jól, oda jár a tisztátalan. Na, aztán kérdezték. Hát ő nem lát semmit. Nem akarta mondani senkinek. De már ettől kezdve napról napra mind gyengébb vót, mind gyengébb vót. És azt mondja, hogy egy fekete kutyát hozott magával, és amikor jött, azt mondja, hogy ereszkedjék bé, a kéményen ment, mind egy olyan nyomtatórúdféle, egy olyan lángféle, mit tudam én, és nem láttam, csak ahogy magyarázták. Úgy ment bé a kéményen. S akkor a csendőr a szuronyával a kutyábo tette belé. Két hét alatt a kutya megdöglett. És ha nem lett volna a csendőr, azt mondták, hogy meghalt volna. (Mezőveresegyháza, Mezőség, Románia)²

Még itt történt nállunk egy illetővel. Egy V. J. Az is legény vót, olyan fiúcska vót, mind a juhaknál vót. Éjjel akko maradott egyedül is, a juhakkal csak egyedül vót. S akkor aztán a Sátány hozzáközeledett. A fiúcskához, olyan 15-16 éves lehetett, és hozzáközeledett a Sátány. Ment hozzája, gyötörte, nem mondta egy darabig senkinek se, hogy vele mi van, csak napról napra fogyatt. Kérdezte az anyja, hogy mi bajad van neked, mér... Nem akarta megmondani. Na, hazavitték, me gondalta az anyja s az apja, hogy vele nem tiszta a dolag. Hazavitték a fiút, és otthon vót, hát ecce csak jön a tisztátalan, azt mondja, hogy: – Na – azt mondja, mondta az anyjának –, né, édesanyám – azt mondja –, né, hogy jönnek lóhátan. – Kik, te? – Né, ott, né, né, mennyin jönnek! Lóhátan. Mondatt csúfat nekije a... Azt mondta, hogy: – Basszátok meg! – azt mondja, és [kacag]... Ez éppen így vót... Azt mondja: – Basszátok meg egymást! – azt mondja. Hát akko nekifogtak ott azak. Csináltak, amit nem kellett. Lóhátan vótak. Na. Mind mondta a csúfakat neki, és eccer etűntek. Egy kicsi ideig elmentek. S azután visszajöttek. Esmént. Akko má jöttek menyasszannyal. Lakadalammal. S vőlegény vót, s menyasszany. Jöttek ezek. Ő látta, de a másikkak nem, hiába vótak benn a házba, me nem láttak semmit se. Csak mind mondta: – Né, né, a menyasszany, né, a vőlegény, né – azt mondja –, milyen pándlikás botakkal vannak. Me régebb pándlikás botta jártak a vőfélyek. – Né – azt mondja. – Menj e te, fiam, ne még beszélj. – De – azt mondja –, igen, még mind pándlikás botta vannak. Na, az anyja is, szidták, hogy menjen e, távozzék a Sátány ottan. Etávozott, me már virradatt. S regge nem vót semmi baj. Hát más éjjel esmént jöttek. Esmént jöttek. Esmént lóhátan. S akkor elvették az embert, már a fiút, elvették lóhátan, s elvitték ide fel a bodoni erdőhez, né. Addig vitték. Éppen evitték szegény embert, és aztán ott letették, s szidta esmént, hogy... őket, mondatt nekik csúfakat. Aztán oda letették, ott jól elkínázták, és regge szépen hazajött. Teli, hogy harmatas vót, me aratás vót, jött mindenen keresztü, vitték, mind teli vót vízzel. – Hol jártál, te? – Há, há – azt mondja –, evíttek a lóhátasak. Ők nem láttak semmit se. Na, aztán úgy, hogy elment esmént annak is anyja a papakhaz, fizetett szógálatokat,^a s megmentődött. Ó, azt e is felejtettem! Miko megkaptá, s oda hozzá közeledett a Sátány, akkor fekete tyúk átal közeledett hozzá. Tyúk képiben. Ott vót, né, a legelőn, a juhokná, na, azt mondta. S ő járt, hogy fogja meg a tyúkat. De nem a tyúk vót, me a Sátány vót. S aztán ment őhozzája. Máskor mindenféle képbe állatt oda. Sokáig kínazta, amég észrevették, hogy mi van vele. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)³

Hallottam. Ahogy megy az út a hegy alatt. Megy az út Lekencére.^b Régebb aztán mentek éjjel, vagy jöttek a vonattól, vagy mentek a vonatokhoz. Aztán hengeredett le egy légely.^c Láncon megkötve, hallották, hogy zörög a lánca utána. Tudta, hogy a tisztátalan. Ha útjába állott valaki, elütötte. Édesapám elindult, hogy menjen a malomba. Vót 12 óra tájt, és elment, s amikor lenn vót azzal az iránnyal szembe az országúton, akkor csak egy kis kutya állatt a ló elejibe. Nem engedte a

^a miséket

^b Szászlekenye (Beszterce-Naszód megye, Románia)

^c dongás vízfordó faedény

lovat menni. Édesapám leszállott, megfogta a lovat előlről, s aztán felült a szekérbe a zsákakra, s nem bírta a ló. Nem ment sehogy se. Vissza kellett térjen édesapám. S aztán ment, amég nem szólaltak meg a kakasak regge. Nem engedte a tisztátalan, hogy emenjen. Kiskutya képibe. Vótak... (Szentmáté, Beszterce-Naszód megye, Románia)⁴

Mikor én leány voltam, akkor tyár^a meglapultak^b egy leányt itt a faluban. Nem engedték, hogy elvegye az a legény, melyik járt hezza. S akkor ő ment a mezőre, siratott, bőgött. Nem ment a falu közé vigyázkodni, vagy a lakodalomba, csak búsult, hogy nem hagyták, az a legény őt elvegye. S akkor őt meglapulták a rosszak, a tisztátalanok. Ő beszélgetett magára, ő látta, kivel beszél, de a másikkal nem látták. S aztán a pap megtudta, s akkor a pap addig imádkozott, s vett neki varrómasinát, hogy varrjon, s ámuljon el. Ma is él az asszony, immá öregasszony. S aztán elvette egy más legény, nem ebből a faluból, Szaloncról. Ma is él az embere, s ő is. (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁵

Éjen, mikor mensz, ne menj az út közepin, csak a széjin, ne máj^c menj az út közepitt, mert azok járnak ott. Csak nem látod őket, nem látod! Nem tiszták. Nem mutitódik mindenkinek. Járnak a tisztátalanok! (Lészped, Bákó megye, Románia)⁶

JEGYZETEK

1 87 éves nő; Keszeg 1999, 294–295.

2 62 éves nő; Keszeg 1999, 306–307.

3 Kb. 83 éves nő; Keszeg 1999, 321.

4 Kb. 60 éves nő; Keszeg 1999, 318.

5 Halász 2005, 405.

6 73 éves nő; Csoma Gergely gyűjtése, 1992.

^a tényleg (román *chiar*)

^b megnyomtak, megszálltak

^c ne még (egyáltalán ne; román *nu mai*)

NORA

Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből és a délkelet-szlovákiai magyarságtól származnak a magyar néphit *norára* vonatkozó adatai.¹ A nora nyomó démon, amely éjszaka gyötri áldozatait: szellemként bejön a kulcslyukon, és láthatatlanul vagy valamilyen állat alakjában az alvókra nehezedik, mellüket – olykor vérüket is – szívja, nyomásérzetekkel kapcsolatos betegségeket, rosszulléteket okoz (mindezt nemre való tekintet nélkül teszi; férfiak melléből is szív tejet). Rokona a *lidérc* és a *boszorkány* éjszakai démonalakjának; az okozott tünetek és az ellenük való védekezés is hasonló lehet. Legszorosabb kapcsolatai azonban a különböző szomszédos szláv népek *mora*, *zmora*, *morina* stb. nevű démonaival van, alakja (és neve is) feltehetően tőlük ered. Hasonlóan azokhoz, meghalt ember lelkéből vált démonná, de élő ember – főleg nő – is lehet nora, akinek szelleme éjszaka elszakad a testétől, és kártevő utakra indul. A nora démonra különösen sok adattal rendelkezünk Diószegi Vilmos 1960-as évekbeli gyűjtéseiből.

Alakjai

Azt mondták, hogy ezek a vén kuruzsló boszorkányok vótak ezek a norák. (Szászfa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²

Tarcalon egy nemrég meghalt Farkas nevű görög katolikus, tehát elmagyarosodott ukrán embert emlegettek noraként. [...] Farkas bácsit is szopta a nora. Mindennel ellátta. A nora szopta, de akkor már órá is azt mondták, hogy nora. Ez mindenféle alakzatba át tud változni: békának, mindennek. (Tarcal, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³

Nora kereszteleetlenül elhalt gyermekből lesz, vagy olyanból, akit kétszer, háromszor megkereszteltek, vagy akit többször választottak. Nem tud nyugodni, visszajár. (Abaújlak, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴

A nora csíra: egy hónapban nő, egy hónapban férfi. Az embernek domó^a keletkezett a mellibe, a nora szívta meg, fokhagymával kellett bekenni. A nora foggal született. (Ragály, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵

A nora a férfiba vót szerelmes. (Teresztenye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶

Azt mondták, hogy valami nagy béka az. Hogy igaz-e... Egy nagy, csúnya, fekete béka. (Becskeháza, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁷

^a daganat

Megnyomja az embereket

A nora macska képibe jelenik meg, a mellét nyomja. (Izsófalva, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸

Serényfalvi ember mesélte, őtet a nora járta, úgy álmában lenyomta, mindig nyögött. Ez olyan ördögféle volt. Olyan volt, mint a kutya, négy lába volt. Serényfalva olyan tótos falu volt. (Gömörszőlős, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹

A nora, az a lidérchez hasonló, tudja. A nora megszállta, megfogta, osztán beszédjit is, mozgáskészségit is elveszítette az illető. Hogy aztán meddig volt annak a norának a hatása alatt? Annak a hatása alatt volt jó ideig. Még istállóban is, régen, mikor a legények az istállóban háltak, ott vót a priccs, még ott is megkerítette a nora. Osztán mozdulatlan lett egy bizonyos ideig. Ilyen ördögi szerepe lehetett az emberekkel kapcsolatban. Régen sokat beszélgettek a noráról. (Méhészudvarnok, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹⁰

Szopja az embereket

A nora a gyerek cicijét is megszopta, de ha észrevették, a felnőtteket is megszopta. Két húsvétot^a szoptott. (Kánó, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹¹

A nora jár szopni, fokhagymával kell bekenni, hogy ne szopja a mellet. (Balajt, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹²

A nora ránehezedett, szopta a férfiakat, a mejje fájt. Fokhagymával kenték be, tömjénnel megfüstölték a mellet meg a szobát. A norák gonosz lelkek, akiknek nincs nyugalmuk. (Garadna, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹³

A nora megszívta az emberek mejjit. Azt mondták: ördög szopta. Az öreg Farkasra is mondták, hogy nora vóut, azért szerezte a sok pénzt. A nora a férfiakat szopta. Mindenféle alakja volt. (Tárcal, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁴

Szopja a cicijét a gyerekeknek meg az öregeknek. Ha fáj, megkeményszik a mejje, akkor fokhagymával kell megkeresztezni, mer a nora szopi. Akkor otthagya. (Aszaló, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁵

[Mondták:] Szopjon meg a nora! Éjfélkor jár, megszopja és megnyomja a nora. Ember alakú vót. (Hangács, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶

^a egy éven át, húsvéttól húsvétig

Nora természetfeletti lény, az alvó embereket éjszaka megszopja vagy megnyomja. A fokhagymát nem szereti, ezért egyik védekezés ellene, hogy akit megszop, az bekeni a mellét fokhagymával, akit nyom, az is bekeni, középen a mellcsontnál. Ha rendszeresen rájár egy emberre, a beteg állandóan fokhagymát hord a nyakába felkötve. Van, aki kést, kalapácsot készít az ágya mellé, hogy ha jön a nora, belevágja; egy kovács ráhajtotta a norára a kalapácsot, de az kirepült az ablakon. Akit nyom a nora, annak néha megmutatkozik; a hozzátartozók nem látják, de a beteg kiabál: – Már jön, már jön! A nora meglepi az embert, ráül, fojtogatja, nem hagy neki levegőt, kiszopja a mellét [...]. (Abaújlak, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁷

Az emberek vérét szívja

A mejjem olyan vót, hogy nem lehetett hozzáérni, ki vót szíva. A norák szívták. A vért, mer azt szívták az emberből, aszt beokádták a parázs tűzbe, és pogácsát sütöttek belőle hamun. Ahogy lefeküdtem, nem merem hanyatt feküdni, csak oldalt. Oszt akkor megfogta a vállamat, aszt hanyatt fordított, de olyan erővel, hogy a szemem szikrázott, hogy nem akartam, és mégis megfordított. Megnyomott. Úgy rádült az emberre, hogy meg se tud szólalni. De én aszt erőt vettem magamon; akkor, ahogy fogta a vállamat, megfogtam a kezét. Istállóban aludtam. A cimborámnak mondtam: – János bácsi, gyűjtsa meg a lámpát! Megfogtam a nora kezét. Az úgy húzott engem, hogy a falnak támasztottam a fejem és a szénatartó oszlopnak a lábam, hogy le ne húzzon engem. Mikor meggyújtotta a lámpát, akkor csak markótam össze a kezeimet, nem fogtam semmit. Attól kezdve soha nem bántott a nora. Vagy nyolc-tíz évig mindig kínozott. A mejjem olyan hegyes vót, mint aki gyűlik.^a (Szászfa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁸

Védekezés: fordított dolgok

Szopja a nora. Nagy a mejje, akár nőnek, akár férfinak, jobban férfinak. Visszájával^b kell átölelni, akkor többet nem bántja. Fokhagymával kell bekenni a mellet. (Hernádcéce, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹

Az ólban aludtunk, hanyatt fekszek, rám szakadt az egész mindenség, lélegzetem nem tudtam venni. A nora szopott, azért vót. Kaptam utána, inget visszajáról vettem fel. (Keresztéte, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁰

^a mintha meggyűlt volna

^b kifordított kézzel

Védekezés: tüskés borona, gatyamadzag

A boronát is felfordítva odatettem a fekvőhelyem mellé, hogy ha jön a nora, bele-
taposson. (Szászfa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²¹

A nora megszopta, fáj a cicije; gatyamadzagot kötött a hóna alá, akkor elmúlt.
(Beret, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²²

Ez olyan boszorkányféle. Szopja a mejjít. A Tamás mutogatta a mejjít a lányok-
nak, hogy micsoda piros. Mondták neki az idősebb asszonyok: – Te Tamás, téged
a nora szop. Szegény Tamás meg vót ijedve. Ajánlották néki, hogy a gatyából
húzza ki a madzagot, és mikor érzi, hogy szopja a nora, akkor visszájával csapja
oda a gatyamadzagot, azzal meg tudja fogni a norát. Ez egy boszorkány, [aki]
átváltozik békává, macskává. De ha a nyakába akassza visszajáról a madzagot,
akkor megfogja vele. (Encs, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²³

Egy szögligeti embert szítt a nora. Éccaka jött. Éccaka ráment, oszt akkor szíttá a
mejjét a nora, oszt akkor igen beteg vót. Osztán minden éccaka eljárt... Vót ilyen
ember, aki hogy: nohát, majd akkor ő! Valami gatyamadzagot tett, vagy micsi-
nált, oszt akkor mondta neki, hogy ha majd éccaka érzi, hogy nyomja valami, ak-
kor ezt a gatyamadzagot tegye rá, és akkor meg fogja fogni a norát. Oszt aszond-
ták, hogy megfogta, osztán: ember vót. Addig nem látott semmit, de mikor a
gatyamadzaggal megfogatta, akkor oszt megtudta, hogy ki vót az az ember.
(Szögliget, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁴

Védekezés: szentelés, böjtölés

Temént^a a házban megszentelték. Azt mondják, hogy ez ördög, meg boszorkány.
Szopta a vérit, ezért sorvadt. Jártak a papokhoz, azok imádkoztak érte. Megszen-
telték. (Szalaszend, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁵

[...] Annyira gyötörte a nénémet. Hol nyúlnak, hogy macskának változott.
Bement, még a kulcslyukon is bement. Úgy aludt, mint a bunda. Mama odavette
a fejszét, és káromkodott: – Majd agyonvágom! Mikor ment be, a mama is
elaludt, a mamára ment rá, meg se tudott mozdulni, annyira lenyomta. Fújt a szél
a pitarba,^b csak úgy füttyült. Megszívta a mejjít. A vért szívta. Bori néni böjtöt
ajánlott, Szent Antalkához folyamodott. Kilenc keddet tart,^c ma is tartja.
(Szögliget, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁶

^a tömjént

^b a konyha előterében (rég, hosszú parasztházakban)

^c Szent Antal-nap előtt kilenc kedden böjtöl

JEGYZETEK

- 1 A noráról összefoglalóan lásd: Barna 1981.
- 2 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 3 Dobos 1981, 262.
- 4 Morvay Judit gyűjtése, 1967.
- 5 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 6 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 7 Magyar 2001, 539.
- 8 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 9 85 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 10 Magyar 2001, 538.
- 11 63 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 12 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 13 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 14 Dobos 1981, 262.
- 15 Forróból (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) beköltözött, 47 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 16 Református nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 17 85 éves görög katolikus férfi; Morvay Judit gyűjtése, 1967.
- 18 73 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 19 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 20 74 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 21 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 22 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 23 60 éves római katolikus nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 24 Magyar 2001, 539.
- 25 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1969.
- 26 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1968.

BETEGSÉGDÉMONOK

Az az archaikus elképzelés, hogy a betegségeket démonok támadásai, vagy éppen a testet megszálló démonok okozzák, a magyarságnak is elterjedt hiedelme lehetett; erre vall nyelvünk sok, betegségdémont jelentő, ma már többnyire csak átkokban, szitkozódásokban és betegségküldő ráolvasásokban használt szava: *íz, guta, fene, rosseb, süly* és így tovább. Az újkori folklórgyűjtésekben mégis kevés olyan szöveg fordul elő, amely még az e démonokba vetett eleven hitet, a tőlük való rettegést tükrözné. Az ezzel kapcsolatos elbeszélések – néhány, Jung Károly és Grynaeus Tamás gyűjtésének köszönhető bácskai adat kivételével – majdnem kizárólag Erdélyből, Bukovinából és Moldvából származnak (és részben erős román hatást is tükröznek). Az adatok többsége a 19. századi kolerajárványok emlékét idézi, de még a *pestis (döghalál)* is felfelbukkan közöttük. A démonok, illetve a betegségek elnevezései keverednek, a régen feltehetően pestist jelentő *csuma, csoma* átment a *kolerára (holera, hollera, gusa)* is.

Az elbeszélések egy része a démon félelmetes megjelenését idézi: fehér lovas, fehér ruhás nő képében, máskor visszataszító, fekete ruhás – esetleg törpe – öregasszonyként jön a falu minden házába, benéz minden ablakon, vagy a széllal száll, fekete madárként repül a falu felett. Seprűvel vagy gerebennel, guzsallyal – a kendermunka eszközeivel – felszerelve is érkezhet, és több elterjedt narratívum szerint könyve van. Akinek az ablakán benéz, akit beír a könyvébe, az másnapra meghal; egyes elbeszélések szerint az egész lakosság kihal abban a faluban, ahova betette a lábát. A lehetséges megmenekülés narratívumai: a pestisnek feltett találós kérdések, a maga ellen tanácsot adó koleradémon, valamint a legközismertebb: ing vagy ruha készítése a kolerának (pestisnek). Utóbbi, Erdély sok helyén közismert motívum, úgy látszik, néha a kolera elleni védekezés valóságos rituális gyakorlatára is utal.

Ahová bejön a kolera, oda betegséget hoz

Azt mondják, hogy mikor a holera járt, az olyan vót, mint egy sasmadár, fekete vót, s akkor ahova ért, végigment a falun, s ott mind meghaltak. (Egyházaskozár, Baranya megye [Pokolpatak, Bákó megye, Románia])¹

Aszmondják, hogy az olyan vót, a kolera, mind egy varjú. S ahun ment a falun, akkor úgy seprette a népet, úgy, csak pusztultak mind, hatak meg. S akkor egy ember kivitte a faluból, de hogy hová vitte, nem tudom, s akkor elvitte az az ember azt a kolerát, aztán többet nem vót. (Egyházaskozár, Baranya megye [Pokolpatak, Bákó megye, Románia])²

Az én nagyanyám, mikor leányka vót, lehetett 12 éves, hát kapáltak ott a mezőbe, és őt az édesanyjáék elküdték, hogy hozzon vizet a kútról. S merítette belé a vedret, s mikor felfele nezett, hát akkor úgy jött egy fehér ló, hogy szakadott meg, s réta ült egy asszon, de olyan csúnya vót az asszon. S akkor a lónak azok a kengyelek mind háncsból vótak, s az a fékje, s az a zablája, az mind háncsból vót csinálva. S akkor a farka alatt a segge lukja, hát az olyan bé vót, olyan hitván vót az a ló, olyan sován vót, hogy bement vóna könyökig a keze. S mikor iránta ért,

egy gereben vót nála, s egy seprű vót, s mikor odaért, akkor a leánka aszondja: – Hova mensz, matusa?^a Úgy mondták az öregeknek, hogy matusa, rományul ment. – Menek – aszondja –, a gerebenvel, s amikor visszajövök, aszondja, akkor jövök a seprűvel. De olyan csúf vót, olyan csúf, esett kétségbe tülle. Az a holera vót személyesen. Édesanyám meséte nekünk, hogy olyan holera indult, hogy itt halt meg, s túl es halt meg, s amikor jött, tíz es vót a nyújtópadon. (Mekényes, Baranya megye [Klészse, Bákó megye, Románia])³

Ember viszi be magával a faluba a holerát

Azt mondják, hogy egyszer egy asszony elindult kenderáztatni a tóra, bé a Szeretre. S hát látja, hogy jó két lyány, ulyan szépen felöltözködve, fehér ruhásan, mintha menyasszonyok lettek lenne. S akkor ű megkérdezte: – Hová mentek? – Menünk ki a falura. – Hát mért? – Ott akarunk lagzit csinálni. – Jertek velem kenderáztatni. Elvitte kender-áztatni, s hazavitte hozzája a házba. S onnat elszer-tültek,^b elmentek a faluba, s az egész falut bélepte a holera. (Mekényes, Baranya megye [Pokolpatak, Bákó megye, Románia])⁴

A feleségemnek beszélte a keresztapja, Ömböli Jancsi, hogy amikor kolerajárvány volt, az egyik andrásfalvi ember oda volt fuvarba valahol távol. S mikor ment haza, egy idegen ember megállította, egy törpe, s azt mondta neki: – Ember, vigyél el éngem a falutokba! Ha elviszel, a te családotba nem lesz semmi baj. Az ember felvette, nem tudta, hogy kicsoda, micsoda. Azt mondja: – Ül fel! Elvitte Andrásfalvára, s ott nála meghált, s reggel elindult a törpe. Amikor kiment a kapun, egy nagy kopó lett belőle. S ahogy ment az úton, amelyik udvarra bénézett, ott abba a helybe béütött a kolera. Amelyik udvarra a fejét es bebólogatta, onnan az egész család meghalt. Mikor jól megtizedelte a falut, akkor visszament ahhoz az emberhez, aki őt odavitte a szekérvel, s azt mondta neki: – Most vigyél el más faluba! S ahogy elment onnan, megszűnt a kolera. (Istensegits, Szucsáva megye, Románia)⁵

A démon a könyvébe ír – halált hoz

Hát még a nagymamám mesélte, hogy látta egyszer, hogy jár egy fekete köpenyes ember egy fekete könyvvel a falun. És kinek a háza előtt megáll, ott ír valamit, és reggel abból a házból meg kellett valakinek halni. Hát a nagymamám megleste, hogy na, hát milyen ember, miféle. Hát meglátta, hogy annak a fekete köpenyesnek az egyik lába lóláb, a másik meg libaláb. És elmondta többeknek a faluban, ez ki lehet ez az ember? És megállott a nagymamám kapuja előtt is, béírta őt es a könyvbe, másnapra ő is meghótt, így történt. (Mekényes, Baranya megye [Klészse, Bákó megye, Románia])⁶

^a néne, anyó (román *mătușă*)

^b szétszéledtek

Aztat tudom, mikó hát még ott vótunk Sidon,^a Sidon ottan egy ember, valamilyen ember vót az, de hogy milyen ember vót, én nem mondhatom, csak azt mondták, hogy körü átröpüte kétszé a falut. Mikó áttízét úgy a falun, kétszé átment, azután olyan sokan, olyan, olyan rossz, mind rosseb, olyan sebeket kaptak sokan. És uralkodott nagyon az a seb. Nagyon sokan sebessek vótak, olyan mind a ko..., nem korela, hanem milyen sebnek mondták? Rosseb! Aszondták: – Rosseb! Ural-kodik a rosseb. És akkó mondták, hogy a templomot, templomba tartsanak misét, és mise alkalmávó, mikó a legnagyobb mise van, a plébános kigyün, és a izéva szentüli az ajtót. Avva a töménne. Ahogy szentüli az ajtót, annak az illetőnek ott meg kő jelenni, és meg fogják látni, ott lesz a templomba, oszt kiszalad. Nép között bent van, és mielőtt a pap megszentüli az ajtót, akkó ű bent marad, nem bír kigyünni. És ütöt ott el bírják fogni. Tehát az illető ember kiszaladt. És mikó kiszaladt, akkó a plébános utánnoszót, hogy: – Verjen meg az Úristen! És mikó ez megtörtént, az ember kiment, elesett, és ott vergődött a sárba, hentergett, hozzá nem mert nyúlni senki. De hogy azután hogy mi történt vele, hogy meg-e hat^b az az ember, vagy nem-e, azt nem tudom. Csak eztet tudom, hogy meséték, hogy az ember azt csinátó vóna, eztet... De hát harmadik faluba vót, ugye, hát mink nem láttuk. Csak azok az asszonyok, ugye, elmesélték. Azok meséték, hogy űnáluk mi-csoda borzasztóság történt, hogy ez a sok rosseb, hogy ennyire uralkodott. Tehát az az ember vót, annak valami befolyásó a gonoszságokka, a ördögge paktát, vagy mi vót vele, hogy ez talán adta vóna ezt a sebeket a izéra, a népekre. Hogy valamit leszórt, és attu kapták ezt a sebeket. Hát most mi igaz ebbü? Ahogy az az ember a sárbo vergődött, azok a betegek, akik betegek vótak, még azok is odamentek, látták, hogy ott vergődik, és aztán kezdett javúni mindenkinek a betegsége. Így gyógyút a nép. (Gombos, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)⁷

Aki kérését teljesíti, megmenekül

Meg az is, mi a fenének mondták... Csoma. Az úgy az én koromban is még úgy tavasz kikelt, ugye, mert a határ nagy volt, aztán szántottunk, ez az, akkor meg ott is háltunk. Nem jöttök haza, mert, ugye, minek? Pihentek a marhák, olyan tehenes idő volt, hát ott pihentünk mi is. Aztán mesélte az apám, hogy volt egy illető, az is így kint volt még egy hétig is, aztán vitt az magával egy demizson pálinkát ki. Egyszer megyen egy nagy vihar szél, hömpölyög valami, az a kocsi alatt volt, és amikor odaért, hát felállott. Az illető. – Ne ijedj meg, öreg – aszondja –, adj egy csepp pálinkát! Mert ha nem, akkor elviszlek. Az öreg megijedett, és megkínálta pálinkával. Megitta, és azt mondta: – Soha senkit ne szidj, hogy a csoma így meg úgy – aszondja –, mert ha akarod tudni, akkor én vagyok a csoma. Eljöttem a faluból, s megyek ide s ide. Akkor, mikor odaért abba a faluba, a szom-

^a Sid (Szerémségi körzet, Szerbia)

^b halt

széd faluba, hall az öreg valami kutyaugatást, akkor odaért a csoma, és reggelre már negyvenhét volt. Ilyen történetek voltak, de a csoma mind levette őket. Kolléga^a volt, valami ilyesmi.

És embert vagy kutját támadott meg?

Embert.

Ez olyan betegség volt?

Az, az. Betegség volt.

És negyvenhét ember meghalt?

Igen. Negyvenhét ember reggelre meghalt. (Dávod, Bács-Kiskun megye)⁸

Egy ember jött a fuvarból; felkérdezett hozzá egy szerzetes pap. Érdeklődött a falu népe iránt, hogy ki milyen viseletű, jó ember-e, vagy rosszabb. És azt mondta, hogy nemsokára meg fog halni a falu népe éhség vagy döghalál által. – De te, szegény ember, mivelhogy felvettél a kocsidra, nem lesz semmi bántódásod. Csak minden reggel, mikor tehenet fejsz, tégy fel egy csipor tejet az ajtó felé, és aki leghamarább odamegy a házadhoz, add oda azt a csipor tejet neki, és így mentve leszel a döghaláltól. Es mesélték, hogy az a szerzetes járt minden reggel a tejért. Egyik reggel járt ő férfiképbe, másik reggel nőalakba, és a nyolcadik nap csak is az a szerzetes vót, aki a kocsira felkérdezett. Akkor osztán megmondta: – Mivelhogy könyörültél rajtam, én is könyörültem rajtad és a te családon. (Hidas, Baranya megye [Andrásfalva, Szucsáva megye])⁹

Álcsuma

A nagyon csúnya ábrázatúakra, főleg serdülő fiatalokra, megszokásból vagy csúfolódó hajlamból szokták mondani: – Alyan csúf, mind a csuma! Bár senki sem látott csumát, még a régi öregek sem, a hiedelem szerint mégis létezett, és a halál jelképéhez hasonlóan fekete szokmányos alaknak képzeltek. Így élt ez századokon át a magyarói emberek képzeletvilágában, és a legöregebbek visszaemlékezései szerint a régi időkben itt-ott sírni is hallották a csumát. A közhiedelem azt tartotta, hogy a csuma sírása nagy veszedelmet jelent. Egy alkalomkor, a húszas évek derekán, serdülő gyermek koromban, faluszerte terjedt a hír, hogy a vasútállomás mögötti kubikban minden éjjel sír a csuma. A közelben lakó felszegiek híresztelték, azonban arról bárki meggyőződhetett, hiszen a síró-fütyülésszerű hangsorozat messzire elhallatszott az éjszakai csöndben. E vést jósló hangok rettegésben tartották a falu babonásait. Nos, került néhány bátor legény a faluban, akik vízapadás után kézbeli ütő és vágó szerszámokkal felszerelve átkutatták a nádas-kubikot, és meg is találták a csumának vélt „szörnyet”, amely nem volt egyéb, mint a megáradt Maros folyó kiöntésével odakerült és odarekedt ártatlan vízityúk, azaz fekete vízi szárcsa. Ezzel Magyarón végképpen megszűnt a csuma létezése körüli hiedelem. Csupán a megszokott beszédfordulatokban kerül még néha említésre. (Magyaró, Maros megye, Románia)¹⁰

^a Valószínűleg *kolera* helyett mondja.

Védekezés étel, ing készítésével

Hát ez a csoma, ez úgy vót, hogy beszólt az ablakon éjjel, hogy hónap reggelre meghal a gyereked, meghal édesapád, vagy amelyiket mondta. Rosszabb vót a járványnál!

A csoma?

A csoma!

És ez egy olyan kicsi forma ember volt?

Eztet nem nagyon látták, csak hang hallatszott belőle, de e tudták képzelni! Egy rémesztő, nagyon, de nagyon csúnyának! Talán még az ördögnél is csúnyábbnak nézték. Hát aztán védekezni úgy védekeztek ellene, hogy a faluból összeültek az asszonyok, mert azt mondta egyszer a csoma, hogy csak úgy megy ki a faluból, hogyha csinálnak nekije inget, gatyát. De azon este fonják mög a fonalat, fehérít-sék meg, szőjjék meg! Szövés előtt még azt föl kell vetni így a vetőszegre, onnan leszedjék, akkor felhúzzák az isztovátára,^a bordába fogdossák, s akkor fogjanak neki szünni. Akkor is varrják meg, éjfél után 12-re vagy 1-re, pontosan már az időt nem tudom, akkorra tegyék ki a kertbe! Akkor aztán elmegy abból a faluból a csoma, hogyha ezt megcsinálják, többet aztán ilyen nagy károkat nem fog csinálni. Megcsinálták az asszonyok, összeültek, s megcsinálták, s elment; mind a mai napig se nem jött vissza, s gondoljuk, nem is jön. (Szék, Kolozs megye, Románia)¹¹

Aztán tudja, micsinálnak: mentek, összegyűltek az asszonyok fonni. S akkor fontak, mer azt mondták, meghaltak a gyermekek, s azt mondták, hogy azok azért haltak meg, hogy jün a csoma. Hogy a csoma elviszi a gyermekeket. Hogy azért hálnak meg a gyermekek. Hát lehetett valami járványbetegség. S akkor hogy a csoma viszi el őket, akkor összeültek az asszonyok, ezt csak nagyapáméktól hallottam, mer már mikor mü vótunk, a mü időnkbe nem beszéltek ilyeneket. S akkor fontak valóban az asszonyok, s akkor abból, amit fontak, szőttek ruhát. S kítették a fűzfára, oda egy kerthez, hogy a csoma vigye el. S elvitte a csoma. S azután nem haltak meg a gyermekek. Na, ezt mondták. (Egrestő, Maros megye, Románia)¹²

Ahol, melyik utcán este végigszaladt csórén^b egy fiúgyermek sikojtozva, a tudni való vót, hogy ott regvelre abba az utcába élő ember nem maradt, met regvelig mind meghótak. Hogy meg ne haljanak, öt egynevű asszony eszeállt. A tókból^c vittek kendert, kitilolták, kisikították, megfonták, megforrozták s meg es fonták. Azon éjen megszótték, kiszabták, s inget es varrtak belőle. Azt az inget kiakasztották egy karóra. Igen, de a gyermek az éjen el es vitte, s a kolera el es ment, met a vót a döghalál, az a csóré gyermek. Az én nannym^d es köztik vót, aki varrta azt az inget. Ahogy a gyermek elvitte az inget, többen nem es haltak meg, csak vaj

^a szövőszékre

^b meztelenül

^c Valószínűleg mesterségesen létrehozott vizes hely kenderáztatáshoz.

^d nagyanyám

egy-egy.^a Én Ciherek-patakán nőttem fel. Azt régen Rána-patakának hitták. Azétt, hogy a Rána nemzetség lakta. Azok a Ránák akkor a döghalálval mind elvesztek vót, úgy, hogy egy se maradt belőlük. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹³

Vót régebb es, a régi üdőkbe, mondták, hogy a gusa. S attol es egy olyan érdekes kicsit história vót. Hallottam en es a régiektől. Igy beszéltek, hogy vót a régi üdőkbe, mikor gusának mondták azt a betegséget. Járt a gusa. De hát az ugy seprerte, a gyerekeket fölleg, a fiatalságot. Egyik nap elbetegedett, másnap meghalt. Akkor aszmondták, hogy vót egy kicsike asszony, öregasszony, egy kicsi, törpe fehérnép, valamiféle, amit gusának hivat, hogy az ahova bément a faluba, ott a gusa seprert. Aszmondták, hogy ment bé a faluba, s az vitte a gusát. Akkor... vót annak orvossága. Kilenc fehérnép egy éjszaka le kellett fonjon annyi kendert, amiből egy ruhát varrjanak neki. Kilenc fehérnép meg es fonta, s meg es kellett szőni, szoval azt meg es főzni, s meg es szőni, s meg es varrni reggelre azt a ruhát. Kilencen. S azt ha meg tudták csinálni, s feladták reja, akkor ugy elment. Feladtak reja azt, a kenderruhát, s akkor ő elment. Neki a kellett, az a kenderruha. Akkor a gusát elvitte, ugy elvitte azt a betegséget. Ő akkor kivitte a gusát a faluból. Ezt hallottam, hogy beszélük a régiek. (Gyepece, Bákó megye, Románia)¹⁴

A csoma nagy betegség, az a csifusz^b betegség. Azt is az Isten küldi. Az éjjel jár, egy nagy csúf bába, azt mondják, s jár egy guzsalyval a keziben. Az én néném meghalt attól 14 esztendősen. Nem tudta az ételt megemészteni, fájtatta a fejét, megvakult, megsüketült, megmutult,^c csak szuszogott. Aztán végre meghalt. Hogy a csoma ne jöjjön be a faluba, az asszonyok össze kell gyűljenek, s kenderből megfonják egy este, 12 órakorig, megfonják, egyhamar meg es szövik, meg es varrják. Varnak egy gyermekes ingecskét, s ki kell vigyék, hogy tizenkettőkorig letegyék a határba. Akkor oda leteszik, s a csoma kapja meg, s többet a faluba nem meg jön. Adtak inget neki. (Magyarfalu, Bákó megye, Románia)¹⁵

Azt halltam, hogy régen, mikor járt a csoma betegség, akkor egy este kellett a kendert kiszedni, kellett rágtassák, léheljék, fonja, szője, varrja, hogy reggelre, hajnalra készen kellett legyen a csomaing. S akkor valaki, ki azt az inget felvette hátára, ment a falun, s rikojtotta:

Ahogy az az ing van csinálva, ezen az éjen,
azon az éjen vesszen el a csoma betegség.

S ezt rikojtotta nagy szájjal. (Forrófalva, Bákó megye, Románia)¹⁶

^a néhány

^b tífusz

^c megnémult

Védekezés pestistől találós kérdéssel

Egyszer, amikor nagy pestis dühösködött nálunk, Istenhez fohászkodtak az emberek, hogy tartsa meg őket életben, mert majd istenfélőbbek lesznek. Jött vala egy fekete asszony az emberekhez, és ezt mondá: – Megkíméllek titeket, és életben hagylak, ha okosabbak vagytok nálamnál. Ha köztetek van egy olyan ember, ki tőlem olyasmit kérdezhet, amire én nem felelhetek, elhagyom falutokat! Az emberek szerencsét próbáltak, de a fekete asszony mindenre tudott felelni. De jött egy cselédlegény hozzá, és szóla: – Mondd meg nekem, mi az: G-n állok, G-n ülök, G van fölöttem, G van alattam, és G csúszik lefelé a gégémen? A fekete asszony biz ezt nem tudta kitalálni, és elmene. A cselédlegény úgy csalta meg, hogy kapcájába görénybőrt varrt. Harisnyaja és kalapja fenekét görénybőrrel bélelte ki és hogy a pestis ne ragadjon rá, beszéd közben egy görénybőrdarabkát nyelt el... (Kalotaszeg)¹⁷

Háton viszik ki a holerát, az tanácsot ad maga ellen

A holera járt régen a faluban. Akkor hát sokan megbetegedtek, s haltak es meg. Hát sokan meghaltak. Akkor egy ember elment egy halottas házhoz, s a halottas háztól ment haza. Este későn ment haza. Amikor ment hazafelé, akkor felült egy nehézség a hátára. Felült egy nehézség a hátára, hát az vót a holera. És ezt ő nem tudta lerázni semmiképpen, és addig kellett vigye ki a hegyre, ki az útig messzire. De az ulyan nehez vót, hogy nem bírta. Hát mikor kiért az útra, hogy már leszál-lott, akkor azt mondja nekije: – Menj vissza, s mondjad meg az embereknek, hogy éngem kivittél a faluból, én vagyok a holera, de mondjad az embereknek, hogy aki prüszsent egyet, mondják: Jó egészségire! Akkor annak egészsége lesz, és nem fog meghalni. Akkor az ember visszament, mondta mindenkinek, hogy: – Emberek, aki prüszsent, mondják: Jó egészségire! Aztán azóta, ha valaki prüszsent, akkor azt mondják: Jó egészségire! (Egyházaskozár, Baranya megye [Pokolpatak, Bákó megye, Románia])¹⁸

JEGYZETEK

- 1 Moldvából betelepült, kb. 54 éves nő; Bosnyák 1980, 163.
- 2 Moldvából betelepült, kb. 54 éves nő; Bosnyák 1980, 163.
- 3 Moldvából betelepült, kb. 53 éves nő; Bosnyák 1980, 163.
- 4 Moldvából betelepült, kb. 53 éves nő; Bosnyák 1980, 163.
- 5 Bosnyák 1984, 41.
- 6 Moldvából betelepült, kb. 63 éves férfi; Bosnyák 1980, 149.
- 7 Jung 1985, 157–158.
- 8 77 éves férfi; Grynaeus Tamás gyűjtése, 1969.
- 9 Bukovinából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 10 Zsigmond József gyűjtése; EA 26187.
- 11 Hoppál 1976, 69–70.
- 12 Magyar 2005, 203.
- 13 Magyar 2003, 405.
- 14 62 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 429.
- 15 Halász 2005, 397–398.
- 16 Halász 2005, 397.
- 17 Nő; Wlisllockiné Dörfler 1892, 364.
- 18 Moldvából betelepült, kb. 60 éves férfi; Bosnyák 1980, 163.

ÁLLATEMBEREK

A magyar néphitből ismert állatemberek *kettős lények*, más szóval ember–állat átmeneti lények. Általában a tulajdonképpen 'emberfarkas' jelentésű (német) *werwolf* terminussal jelöli őket a kutatás. Legfontosabb sajátosságuk, az állattá változás (állat alakban való megjelenés) más hiedelmeknek is része, azonban az állateberségnek ez a lényege: az állateMBER mint olyan, állatként éli meg a rá jellemző történéseket. Közép- és Nyugat-Európában az állatemberek legfontosabb alakváltozata a farkasember, de lehet kutya, kígyó, emellett ló, vadkan, medve, madár, hal (!), macska és béka is. Az állatváltozatok hiedelmei a földrajzi környezetet is tükrözik: Észak-Európában például a farkasemberek mellett a medveemberek alakja dominál.

A *farkasember (werwolf)* lehet élő ember, aki a metamorfózis képességével rendelkezik, illetőleg lehet állat alakban megjelenő démon is: az életükben emberfarkasok holtuk után démonikus werwolffá, farkaskísértetté válnak, tehát a farkasembereknek léteznek *élő* és *holt* változataik. Az élő werwolf meghatározott időszakokban állattá változik, és az őt elragadó vad csapatokhoz csatlakozik. Ez a periodikus állattá változás az egyik legfontosabb közös európai sajátosság; a legfontosabb „farkasidő” az újhold, valamint a holdfázisokhoz, illetve a holdnaptár hetes ciklusaihoz kötődő egyéb időpontok, például a hetedik nap. Az adatok egy része arra vall, hogy ilyenkor a testtől (transzban, álomban) elszakadó szellem indul támadásra, máskor ez nem a testből távozó – állatalakot öltő – lélek, hanem e kettős lények potenciálisan mindig létező állatalteregője; ez támad magányosan vagy a többi hasonló lény csapataihoz csatlakozva az emberekre, az emberi kultúrára, kinyilvánítva nyers húsrá, vérre éhes természetét.

Ami a magyar néphit werwolfvariációit illeti, ezek nem képeznek koherens rendszert, az újkori magyar néphit idevágó vonásait legalábbis germán, szláv, román és török eredetű mitikus képzetek, illetve hiedelemlények gazdagították. (Hogy ezek miféle eredeti magyar hiedelmekre rakódtak rá, nem tudjuk.) A legfontosabb magyar típusok: a nyugat-dunántúli tehénpásztor *csordásfarkas*, a felföldi démonikus *farkaskoldus*, az északi, északkeleti területek magányosan emberekre támadó *farkasembere*, *szakállas farkasa*, az erdélyi kutya- és farkas*prikulics*, az alföldi tudós pásztorok *küldött farkasa*, *küldött kutyája*, északkeleten a *küldött kígyó*. Sok helyi variánsa van annak, hogy embert-e, vagy állatot, és milyen állatot támad a werwolf. (Például a Nyugat-Dunántúlon a *csordásfarkas*, vagyis a werwolftermészetű csordás az ellenséges szomszéd nyájára, a gyűlölt földesúr csordájára támad rá, az alföldi *tudós pásztorok* egymás juhnyájára „küldtek” farkast, stb.) Kozmikus vonatkozásai is vannak a werwolfnak; égitestfaló természete az őskáosz mitológikus *sárkányával* rokonítja: a magyar hiedelmek szerint is okozhat – mint kutya vagy farkas – napfogyatkozást vagy holdfogyatkozást. Az átváltozásnak a narratívumokban tükröződő legfontosabb technikái: ruhát levetni, farkasbőrt öltetni, farkasbőrből készült övet felkötöni, illetve nyírfá abroncson átbújni. Emberré visszaváltozni ruha felöltésével vagy emberektől kapott kenyér elfogyasztásával lehet. Néhány Európa nagy részéről ismert szövegmotívum nálunk is közismert volt; ilyen elsősorban a foga között maradt árulkodó ruhafoszlánnyról felismert farkasember motívuma. Az emberfarkas-hiedelmek és szöveges reprezentációik Gönczi Ferenc 100 évvel ezelőtt gyűjtött gazdag göcseji anyagához képest erősen kihalóban vannak, ellentétben az erdélyi prikulics sok helyen mai napig eleven hiedelmeivel.¹

A *kutyaember* – erdélyi magyar *prikulics, prikolics* – legjellemzőbb előfordulási területe Románia és az erdélyi magyarság. A rá vonatkozó hiedelmek, illetve elbeszélések nagyrészt a fent említett werwolfvonásokat tükrözik, de ismerünk néhány helyi, csak rá jellemző sajátsgot: ilyen például a születéskor elrendelt *prikulics-sors* képzete, valamint a visszaváltozás megsebesítés következtében (a *prikulics* „vérét veszik”). Az erdélyi magyar hiedelmek már a román eredetű név (román *pricolici*) által is kifejeződő erős román hatást tükrözik, ami a legújabb korban valószínűleg felerősödött. Sok fontos, eddig nem ismert adalékot tudhatunk meg az újabb erdélyi gyűjtésekből, többek között Csögör Enikő, Keszeg Vilmos vagy Komáromi Tünde publikációiból, valamint Magyar Zoltán Erdély több területén végzett gyűjtéseiből.

A *békaember* ritkán adatolt hiedelemény, alakja kizárólag a legújabb kori erdélyi folklórgyűjtésekben fordul elő, mégpedig Mezőség néhány pontján és Székelyföldön. A boszorkányok, varázslók segítőszellemként megjelenő békát nem tekinthetjük igazi békaembernek. A *macskaember* hasonlóképpen: az állatemberek ritka, illetve a régebbi folklórgyűjtések során figyelembe nem vett (nem gyűjtött) alakváltozata. A boszorkány állatalakjaként megjelenő macskát joggal tekintjük az állatemberek egy sajátos – a rosszindulatú mágia, varázslás, boszorkányság szakembereihez kötött – változatának.

FARKASEMBER (WERWOLF)

Tulajdonságai

A csordásfarkast arról is megismerhették, hogy ha a tehenek közé ment, azok nem bőgtek, holott az igazi farkasnál nagy bőgést vittek véghez. (Göcsej)²

Átváltozás farkassá

Élő emberek váltak farkasokká, hogy ellenségeiken bosszút álljanak, s farkas képében lophassanak. Különösen gyermekek, pásztorok s ezek feleségei szoktak csordásfarkasokká átváltozni. Csordásfarkas oly gyermekből váll, akit a boszorkány, midőn elszületett, vagy keresztelésre vitele alkalmával – persze rossz szándékból – nyírfá abroncon háromszor keresztülbújtattott. Az abroncsot erre a célra már előre elkészítették. Az ilyen gyermek hét év múlva elment a háztól, s csordásfarkassá változott, és az is maradt. (Göcsej)³

Oly ember szintén csordásfarkassá változhatik, aki gyerekkorában hét évig szopta édesanyja emlőit. Az ilyen egyén bármikor farkasalakot ölthet, ha bizonyos mondások között istenátkozta túskefából vagy nyírfából készült abroncon háromszor vagy hétszer keresztülbújik. A harmadik, illetőleg hetedik átbújás után rögtön farkassá változik. De csak addig marad farkas alakjában, míg valamely kiesztelt tervét, rendszeren lopást vagy öldöklést végrehajtja, mely után újra emberi alakot ölt. Az abroncsot, melyen keresztülbújik, helyén hagyja, s midőn dolgát elvégezte, azon háromszor vagy hétszer keresztülbújik. (Göcsej)⁴

Az abroncsot néhol karácsony előtt való napon szokták készíteni. Némelyek körös-körül tekerték madzaggal. Leginkább a szőlőhegy gyepűjében tartották, s ott bújtak rajta át. Átbúvás előtt az illető egy erre a célra szolgáló „lájblit”, „pruszlit”^a öltött magára, avagy szíjat kötött a derekára, s valami zsírral kente be magát. Visszabúvásnál, midőn újra emberi alakot kívánt öltetni, a lájblit levette, illetőleg a szíjat leoldotta. A szíj mind a farkason meglátszott, és ha az az abroncson való visszabúvás előtt elszakadt (a kutyák, farkasok leszaggatták), az illető azonnal emberré változott át. (Hídvég, Lendvai járás, Szlovénia)⁵

Megtörtént, hogy valaki véletlenül bújt keresztül valamely kijáráshoz vezető abroncson – s átváltozott csordásfarkassá. Egy „mester” (kántortanító) vadászni ment. Amint a bokor mellett haladt, a künn őrző pásztor útba eső abroncsán keresztül bújt, hogy mielőbb túl legyen a cserjésen. Mindjárt farkassá változott. Napokig nem mehetett ki a házból, míg végre az esetet a pásztor megtudva, az abroncson őt visszabújtatva, ismét emberré válhatott. (Bánokszentgyörgy, Zala megye)⁶

Volt itt egy olyan öreg juhász, Gambulya Antalnak hívták. Ott vót juhász a mi akónkba. Aztán ráment a farkas a juhaira. Odament a farkas, de nem farkas vót az, csak olyan kűdött farkas, farkas képibe ment oda a juhokra. Aztán, mikor meglátta a farkast, akkor odament, és megtalálta azt az abroncsot, amin átment; átbújt, és akkor farkas képibe lett, akkor odament, és azt mondta: – Most már elvágom az abroncsodat, aztán így maradsz, farkas képibe. Aztán nagyon könyörgött, ne vágja el az abroncsot, inkább elmegy ő, ott hagyja békiben, csak ne vágja el az abroncsot. Mer ő is tudott valamit, a juhász. Ez katolikus ember vót. Nem vágta el az abroncsot, aztán elment, nem ijesztette többet a nyáját. (Perőcsény, Pest megye)⁷

Varju Péter bátyám mesélte, hogy meg tudta magát csinálni szakállas farkasnak. De hogy hányszor kell keresztülfordulni a létrafokon, azt nem tudom. Akkor varázsolta el magát: lett belőle szakállas farkas. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁸

Egy csordás leányaival együtt bújt át a karikán, s mindnyájan egyszerre csordásfarkasokká váltak. A csordás visszabújt az abroncson, a leányai viszont továbbra is farkasok maradtak. A nyakukon lévő piros pántlikák mint farkasokon is rajtuk lógtak. (Hosszúfalu, Lendvai járás, Szlovénia)⁹

Kenyér a farkasnak

Kustánszeg határában, az úgynevezett Apáti-erdőben három farkas tartózkodott; az egyik Kati, a másik Rozi s a harmadik Naca nevet viselt. Az arra járók a fatörzökre kenyeret tettek, meghatározva, hogy melyik darab kinek jár, s az illető farkasok a kenyeret onnan elszedték, és megették. (Kustánszeg, Zala megye)¹⁰

^a lajbi, pruszlik (mellény, bőrmellény)

Itt vót egy öregember, az öreg Csikány, az mikor valakire megharagudott, még a lovát is levágta farkas képibe. Mikor az asszony kenyeret sütött, bement hozzá az öreg Csikány farkas képibe, kellett neki lángoskenyeret sütni, azt odaadta neki. Nagymámónak emlegette azt. Nagyon boszorkások vótak az emberek. (Csitár, Nógrád megye)¹¹

Visszaváltozás emberré

Rájön a rámaradt ördögösség, át kell változzon farkasnak. Egy darabig úgy megyen, és egy hónap múlva visszaváltozik. (Kalotaszeg, Románia)¹²

Lentiszombathelyen egy csordás szintén farkassá szokott átváltozni. A lenti hegyen volt kis pincéje, ott rejtegette abroncsát, amelyen átbújva farkassá változhatott. Innen járt – mint farkas – malacokat s majorságot lopni. A lopott állatokkal az abroncshoz tért vissza, ott azokkal az abroncson átbújt, s zsákmányát már mint ember vitte a pincébe, hol feleségével a leölt állatokból lakmározgatott. Egyszer azonban a tolvaj csordásra ez az ördögösködés végzetessé vált. Ugyanis, midőn ismét malacot akart keríteni, sokáig nem tudott hazajutni, mivel a környéken őrző pásztorok, ismelve tolvajlásait, nagyon vigyáztak rá. Távolléte alatt felesége a pincében előre tüzet rakott, hogy a sütést gyorsabban végezhesse. A férj csak nem jött. A sok várás után az abroncshoz ment nézni: jön-e már. Az abroncsot aközben véletlenül eldöntötte, s aztán elpusztította. A férj végre visszatért egy süldővel. Jaj, de az abroncs már el volt törve; más abroncson pedig hiába búvik át, emberi alakját vissza nem nyerheti. Ezt látva, elkezdett farkas módjára tutolni, s feleségének, aki erre kisietett a pincéből, meghagyta, hogy fejtse le róla a farkasbőrt, talán újra emberré lehet. Az asszony kést vett, s kezdte a bőrt a lábánál fejteni, de igen nagy fájdalommal járt, nem bírta ki, tehát abba kellett hagyni. A csordás bizony örökké farkas maradt, de azért továbbra is együtt élt feleségével. El-eljárógatott a közösségi gyűlésekre is. Ott persze nem volt becsülete, mert mindenki ismerte az esetét. Ütötték-verték. Számos éven át élt farkas alakjában s farkas módjára. A szobában hált. Mikor felesége főzött, fölült a tűzhelyre. Dolgozni nem tudván, csak járkált s ült. (Lenti, Zala megye)¹³

Ha a csordásfarkas az abroncsot, midőn vissza óhajtott bújni, nem találta a helyén, nagy tutolást vitt véghez. Némelyik egyén hetekig, sőt hónapokig is megmaradt csordásfarkasnak, s a majorságban, csordákban, nyájakban és ménesekben nagy vérengzést vitt véghez. (Göcsej)¹⁴

Nyájakra támad

Vot a berbécseknél^a épen a vejem, aki itt, ebbe a házbo lakatt – szegény, nyugodjék. Ő gyermek vot, és ő ügyelte itt a Szénafübe, mindjárt a Kereszten fejül, vot egy ilyen kalyibájo, s aztán a berbécsek csak ott votak a Szénafübe. Hát egyszer,

^a birka, kos

egy kis idő múlva, szaladnak a berbécek, hogy innét... itt a Décsengébe, a fődekbe, a törökbuza^a közt mind berbécs vót megölve. Nem sok berbécs maradt. Mind megölte a farkas. És a gátnál is, én láttam a szememmel ott megölve, hogy tiszta kék vot szegén berbécsnek a bőre, úgy meg vót dögölve. Sok berbécset megölt. Az is prikolics vot. Farkas alakjába. Nem is tudom, hogy ki vot az, aki avval a fiuval vot katona, aki aszmondta... mondta, hogy ő túri. – Én is jártam Túrba – aszmondja –, mikor én átváltozok farkasnak. Aztán még votak farkas kollégák, nemcsak egyedül vótam. Még akadt olyan – aszmondja –, s úgy megzavartuk... Sokat megöltünk – aszmondja –, sok berbécst Turba. Azt mondta, hogy átalakul. Azt nem tudom, hogy farkasnak hogy alakul át. (Tördatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁵

A csordás lányai farkassá változnak

Egy csordásnak két férjhez menő leánya fonóba járt; hogy a fonók lakomát csaphassanak, a két leány farkassá változott át, s lopással szereztek be a szükséges enivalókat. (Pórszombat, Zala megye)¹⁶

Farkas alakban szült gyermek

Egy Duskó nevezetű csordás feleségével együtt változott át farkassá. Az asszony az átváltozás idején viselős volt, s mint farkas szülte meg gyermekét. A gyermek egészen farkas alakú volt. Időközben a szülők visszanyerték az emberi alakjukat, s a gyermeket elvitték keresztelőre. A lelkész azonban, fölismerve farkas voltát, nem keresztelte meg. (Pórszombat, Zala megye)¹⁷

Farkas vérét veszik – visszaváltozás

Ezt nem tudom megmondani, ríg vót, mán mikor hallottam, hogy vót itt valahun egy lakodalom – még a nagyapámtúl hallottam ezt is. Vót valami lakodalom. Te, menj onnét, gyermek! [A gyűjtésen jelen lévő gyerekhez.] Osztán a jányok, a juhász fiúk a falu alól – mert a falu szélén vót a lakodalom, oszt a juhászfiúk bementek, a juhászlegények, a lakodalomba. Este valami vínasszony meg aszondja: – Megálljatok, mert kibaszok veletek – aszondja –, mindjárt a farkas megeszi a birkátokat! – Ne beszéljik, nénéem – aszondja –, nyáron nem jár farkas! Arra a szóra, vagy nígy farkas ott kerülgette a birkákat. Vitte a birkát, a juhászok szaladtak. Hát oszt nígy farkast nígy jánybúl csinálta, fordította által. És osztán az öregasszony meghalt, hamarosan reggelre, vagy mi, csakhamar, hirtelen halállal. A nígy jány farkasnak vezett. Hogy meddig ílt, meddig nem, melyik meddig? Elég az hozzá, hogy vót ott valami szárazmalom. Oszt a farkas – kettő oda bejárt különöskíppen. Utóvígre mán csak egy járt be a szárazmalomba enni, iccaka. Oszt

^a kukorica

az egyik bíres ebbe a időbe elment a szárazmalomba őrletni. Oszt aszondja: – Pista bátyám! Nem tom, hogy hítták, csak én mondom így. – Pista bácsi, én itt hálok az iccaka – aszondja. – Itt ne háljál, fiam – aszondja –, mert a farkas megeszi a bir-kád, ökrödet. Ide minden iccaka jön farkas. Egye meg azt az ökröt. Ha megeszi, hát az egyiket eszi meg csak. Az egyikkel meg majd hazahúzatom a szekeret, de én nem megyek sehova se! – Hát jó – aszondja –, de én azt nem ajánlom. Befeküdt a malomba a fiú. A malomajtót bezárni nem zárták be sose. Befeküdt a malomba. Hát majd egyszer tényleg megkerült ífél után az egy farkas, de a juhászfíú, vagy a bíresfíú, ott húzta meg magát a bundán. Micsinálják?^a Meg sem moccanják, mert a farkas megeszi. A farkas jóllakott ott darával, meg mivel, oszt lefeküdt a farkas, csak úgy, hogy neki a bundája hátuljára feküdt a farkas. Ott feküdt rajta. Hát micsinálják, hogy csinálja? Hóttira vót ijedve a fiú. Egyszer addig nyúlkált lassankint, gondolta, hallotta – mert úgy hortyog a farkas is meg a kutya is, mint az ember, bárki hallja meg, mikor idesdeden alszik. Ippen úgy hörtyög, mint az ember. És hörtyögött a farkas. Addig izgett-mozgott észrevétlenül – a farkas nem vette észre –, oszt agyon... keresztülszúrta a farkas nyakát bicskával, a késsel, a zsebkéssel. Nem tudott a farkas meg se moccanni. Ott hasogatta ki a farkast. Mikor félbehagyta a farkast, egy gyönyörű szíp jány, szípen felöltözve, ott állt előtte. Aszondja neki, hogy: – Asó-kapa – ilyenformán mondta –, asó-kapa választ el! Te mást nem vehetel el, én meg máshó firhe^b nem megyek. Ketten legyünk férj és... élettársak legyünk tovább. A fiú csak nízett. Hát oszt addig-addig, hogy beszilgettek még ott reggelig a farkasbul lett leány[al]. A farkas úgy eltűnt, hogy nem vette észre, hogy megszúrta, mikor ott hagyta, megdöglött a farkas. Nem jön tovább a malomba. Akkor, igen, akkor kiment a malombul az ökröt megnízni, az ökrök nyugodtan feküdttek. Visszajön, mihelyt mikor visszajött, a jány állt előtte csak. Gyönyörű szípen felöltözve, szíp jány. Akkor mondja, hogy úk mán egygé lesznek. Hát ílnék oszt tovább bú nélkül... A fene tudja osztán, hogy mi lett vélik. Hát ezt hallásbul hallottam én. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)¹⁸

KUTYAEMBER (PRIKULICS)

A prikulics-lét: átok, Isten büntetése

A prikulics két testvértől születik, s azért az az átok van rejta,^c hogy hét esztendeig ember, s hét esztendeig kutya. Én nem hiszem, hogy ilyen van. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])¹⁹

1: Talán az se igaz, hogy Boronkay nagyapja félig kutya, félig ember? Rajz vagy szobor is vót róla a templomba, még Margit is látta... Uradalom vót Kutason... Gróf vagy mi vót, nagybirtokos. Vót nekije ilyen pásztorai, juhász, csordás, kanász, csikós...

^a Mit csináljon?

^b férjhez

^c rajta

2: Egyszer ment a tanyára ki, asztánék^a a juhász mondja neki, hogy annyi birka már megdöglött, és ő is még keresett, látta, hogy a birkák búsulnak, dögledeznek... És akkor dühbe gyűtt, és Isten ellen kikelt. Dobálta föl az ég felé a döglött birkákat, és mondta: – Ha Isten elvette, egye is meg! És lüdzött föl az égre, hogy az Istent akarja agyonlőni. És akkor fölugrott a kocsi, hintóra, és elgyűtt, be Kutasra. Gyűttek haza... És amikor a hintó megállt a kastély előtt, ahol le szokott szállni, egy kutya ugrott ki az ülésről. A méltóságos asszony is gyűn ki, és kérdi a kocsis-tól, hun az ura. A kocsis is... nem tudott álmétkodásában még szóhoz se jutni... Jobbra-balra tekint, senkit nem lát. Pedig beült az ura is! De hát a kocsis nem nézett vissza útközben, csak pont, mikor megállt a ház előtt, mikor a kutya kiugrott a hintóból. És mondja a méltóságos asszonynak, hogy hazahozta, de ő nem tudja, hová lett, hanem egy kutya ugrott ki a hintóból, aki beszaladt a házba. És akkor a kocsis elmondja, hogy mi történt velük kinn, a tanyán... Akkor erre a méltóságos asszony nagyon sok pénzt áldozott a kutasi templomra, hogy ő csináltassa, és sokat imádkozott, meg misét tartottak érte. És akkor derékig később lett belőle ember, deréktől lenek^b meg csak kutyának maradt. Úgyhogy azért csak négykézláb tudott menni... És ez föl is vót festve^c a sekrestyébe... ez az ábrázata, mint fele kutya, fele ember. Mindenki látta, nem is egyszer... Az unokáját ismertem, a fiát meg édesanyám ismerte... (Kisbajom, Somogy megye)²⁰

Születése

A prikulics a holdváltózkor lesz, holdváltózkor születik. Csak akkor prikulics, amikor a kutya képében van. Haragosát megveri. Ha vért eresztenek belőle, megszólal. (Magyarlapád, Fehér megye, Románia)²¹

Egy-egy ember születésekor úgy volt elosztva, hogy prikolics legyen. Attól kezdve, hogy hetedik évet betöltötte, minden három hónapba egyszer átalakul kutyának. Nem ugatott. Addig járt, amíg találkozott valakivel, és megharapta. De nem ölte meg, csak vért kellett, hogy lásson. Az is jó volt, ha őt sebeztek meg. Ha vért látott, megváltozott. Hogyha senkivel se találkozott, meghalt. (Boldoc, Kolozs megye, Románia)²²

Átváltozás, visszaváltozás

A prikulicsot mondták, hogy az kutyából csinálódott, a prikulics. Itt vót egy cigán nálunk, rég-rég. Vót egy cigán, az azt mondta, kiment az utcára, ott keresztés-útnál egyet bucskázott, mikor fogyott el a hold. Olyankor, mikor a holdvilág fogyott el. Igen. S akkor tán kutya lett belőle. Aztán ment, valakit meg kellett,

^a azután

^b lefelé

^c festve

hogy marjon, hogy egy kicsi vért eresszen, s akkor aztán megtért.^a Osztán visszátért, s osztán elment a dógára haza. (Magyarbagó, Fehér megye, Románia)²³

A prikolics csak kutya alakban jelenhet meg. Tiszta kutya alak. Kilenc kutyának az erejével bír. Csak az ördögtől lehet macska, kutya vagy kígyó – effélére változhat át. A prikolics csak embertől van. Az, ahol ő megkecskebukázik,^b ott kell ő visszakecskebukázzék, hogy ember legyen. Én látom, mikor megkecskebukázott. Kecsbukát vetett háromszor. De gunyáját ott hagyta, senki sem látta a gunyáját. Olyan gyapja van. Ilyen gyapjú van rajta, né [mutatja]. Tiszta kutya alakba változik, de azért csak lábai, mindene ember, de nem látja az ember, me csak kutyalábat lát.

Bivallyá is szokott válni a prikolics?

Olyan, mind két nagy bivaly, bihalyfioka. Olyan szőres, mind a kutya. Kutyák vótak. De akkora nagyok: így, ne [mutatja]. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²⁴

Jaj, aztat édesanyám magyarázta egyszer, tiszteletes úr [a gyűjtőhöz], Isten nyugtassa meg édesapámat, azt mondja, hogy egyszer ugattak a kutyák erősen. És kiment, hogy lássa, hogy mi van, s hogy van. S aszondja, hogy egy kutya vót. S akkor mintha hallott vóna szót, hogy mondta, hogy: – Gyere, üssél meg, mert ha megütsz, ha folyik vér, akkor – aszondja – embernek válok! Édesapám nem ment, hogy üsse. Erről aztán tudtuk, hogy van prikolics; egy román ember csánódott^c prikolicsnak. (Búzásbocsárd, Fehér megye, Románia)²⁵

Mind mondták a faluban, hogy az olyan, hogy az a prikolics. Akkor egy nap úgy volt, hogy mennek Kolozsvárra az emberek, me valami ünnepély van. S az emberek feöltözve mentek ott egynéhányan, tízen-húszan-harmincan. Nem érnek ki a faluból, és az a prikolics egy szekér kóréval^d megrakva jön a határról. S mondja nekik, hogy: – Hová mentek? – Há menyünk az ünnepélyre, Kolozsvárra. – Aj, én is megyek, csak megyek, vigyem haza a kórét. S akkor azok elmentek. S az az ember elment, hazavitte a kórét, s az emberek, amikor megérkeztek Kolozsvárra, ki volt ott, mind az a prikolics. Már Kolozsvárt vót. S ő még kellett menjen haza. Mégis ő hamarább bent vót Kolozsvárt, mind a többiek. Na, ott letelt az ünnepély, még ide-oda, nem tudom én, mi, akko, na, most menjünk haza. S akkor felmászáltok a lovakra, mind Kolozsvárt, azt mondta, hogy ő nem menyen. S mikor érkeztek, hogy Bozsnál szálljanak le, s érkezenek bé a faluba, s a falu végén egy háznál vót valami multság, tánc. S ki táncolt a legjobban a tánc közepibe, mind az a prikolics. Ő má ott vót, s ő elmaradt a többiektől Kolozsvárt. (Mezőszopor, Kolozs megye, Románia)²⁶

^a visszaváltozott

^b bukfacezik

^c csinálódott (változott)

^d kukoricaszárral

Én mindig azt hittem, hogy ez nem lehet igaz. És egyszer mentem egy mikesi emberrel Tordáro, és mondtam, hogy: – Az nem létezik, hogy az ember megtehesse azt, hogy prikoliccsá változzon. – Hát – aszmondja –, nem lehetne úgy, hogyha... ahogy gondoljuk – aszmondja –, azt nem lehet. Me nálunk van egy fiu – aszmondja –, soha nem ment – aszmondja – multságbo, soha. Egyszer a többi barátai elcsalták. Há reagyütt az, hogy legyen prikolics. Aszmondta: – Csak kiment az ablakon. A többiek mind lesték, me úgy, hogy... még hallották, s még nem hitték, amég nem látták. S – aszmondja – csak az ablak alá... s ledobta szépen a ruháit, s akor háromszor kecskebukát vetett, s – aszmondja – egy nagy kutya lett belőle. Elfutott. Ott hagyta a ruháját. Hogy visszajött – aszmondja –, kecskebukát vetett, s a ruhájo nem vot ott. A többi fiuk elvitték. S ő csurdén^a kellett hazamenjen. Bebizonyosodott. Aztán azóta – aszmondja – soha nem mejen a fiatalság közé. Nem mejen azota soha. Ez az ember ismerte azt a fiut. Min^b mondták rola, de nem hitték, nem hitték. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²⁷

Kutyákkal küzd, állatokra támad

A prikolics, mint egy kutya. És aztán azt mondták, hogy prikolics, én nem láttam. Ember alakba dobódott kecskebukát, és csinálódott, mint egy kutya. S ment, és tépte le a ruhát az emberekről. S ha megszúrták, hogy gyütt ki vér, azonnal embernek csinálódott. Néném Kapudra vót férjhez menve. S annak is az ura minden éccaka ment ki, s csinálódott. S osztán mikor jött vissza – s nem is állott, csak három hétig vót férjhez menve –, jött vissza, olyan fáradt vót, s mind össze vót körmölve. (Magyarbagó, Fehér megye, Románia)²⁸

Az itt nálunk is vót. Vót egy eset. Éppe itt vót egy kicsi ház, itt alul. S egy nyomorék ember lakott ott egyedül. Mind beszéltek, hogy az prikulics, prikulics. Na, egyszer, egy éjjel úgy fogtak, úgy ugattak itt az utcán a kutyák, s én kimentem, s hát kinéztem a kerítésen. Aztán egy csorda kutya vót. S egy nagy fekete kutyát úgy fogták. Hát mentek ide, le, s a fekete kutya, halkan ott kinyílt az ajtó, és bément. Bément a házba, s a kutyák nem még rohantak utána. Erről az emberről beszéltek ezt a faluban. S az ő apját is. Az ő apja is olyan vót. (Kissolymos, Hargita megye, Románia)²⁹

Prikulics? Tudja, a mi vót? Egy nagy kutya. Az ember vót, és kutya is vót. Nálunk, itt a faluba pontosan vót egy ember. Nem tudom, hogy milyen hónapba jött rá az. Azt mondják, ment a temetőre, és hármat bucskázott, és akkor átváltozott kutyának. Prikulics lett. S éppe nagyanyámnál történt ez meg. Egy miriszlói ember cse-

^a meztelenül

^b mindegyre

léd vót nagyanyámnál, mivel a nagybátyám is s a nagyapám is Amerikában vótak, nagyanyám csak egyedül lakott. S neki vót egy cselédje, egy miriszlói ember vót a cseléd nála. És azt mondja, egy este azt mondta a nagyanyámnak, azt mondja: – Sári néni, valami éccakára lesz, de maga ne féljen! Ne féljen! – Há mi a lesz, te? Aszondja: – Valami lesz... A nagyanyám éccaka hallotta, hogy bent a marhák az istállóba bönköltek,^a nem tudták, hogy mit csináljanak. Hát bement a nagyanyám, hogy hát lássa, mi történt a marhák közt, hogy úgy bönkölnek. És látta azt az embert. De nem ismert ő rá, mert kutya alakjába vót. Azt mondják, hogy ha megvágja egy kicsit, hogy folyjon vér, azonnal átváltozik megint embernek. Úgyhogy éppen nagyanyámmal történt ez az istállóba. Eztet tudom, mert eztet nagyanyám magyarázta. (Marosgombás, Fehér megye, Románia)³⁰

Emberre támad

Az én apóm^b aszondta, hogy a prikulics olyan vót, hogy ő is ment, aszondta, az utcán, akkor rátámadott egy ilyen nagy kutya. Az mind hajtotta, s az mind támadta, s ütötte, s elszaladt. S ő szaladt utána, hogy lássa, mi az. S aszondja, hogy ment, s ha jól látta, mert nem vót biztos benne, hogy ilyen bukfencet vetett, s mikor ha zaért, ember vót. Mondta a nevét, hogy hogy hívták az embert. (Magyarlapád, Fehér megye, Románia)³¹

Aztán úgy magyarázták e, s mindenki tudta, hogy ő prikulics. Aztán avva ne legyen baja az embernek, me aztán addig jár, amíg megtámad. Máminak vót egy lakója, fiú. Mikó jártak – nagy léányai vótak vén Muszájnak –, s jártak oda, fiam, a fiúk. Nem tudták, má tordai vót ez a fiú, vagy hová valósi vót, nem tudam, csak magyarázták, hogy itt lakatt Zsuzsi máminá kicsi házba. S ő járt az üveggyárba. Öste, mikó jött ki, éjjel 10 óra, 11-kor – öste 6-ra mentek régebb?^c – nem tudam, hogy dógoztak, jött haza 10 óra után, tudam, munkábó, s a vén Muszáj megleszte. Mikó ideért Zsuzsi máminak az ajtójába, nekifogatt, és aztán kutya vót, tépdeste össze. Csak annyit hallatt nagyanyám, hogy nagyat ordított a fiú: – Segítség! De nagyat. S dönget, me tépte, verekedtek. S akkó nagyanyám persze meggyúttá a lámpát a konyhába, má csak lámpa vót. Mire kijöttek, a kutya elment. S az a fiú e is kötözött inet aztán Szentmihályró. Mondták – azt mondták –, mé nem jön még, nem tudam, melyikhez járt, Juliskához járt, vagy Annuskához, nem tudam, melyikhez járt, csak azt mondta ő is, hogy mé még menjen, me hát prikulicsnak a léányát ő nem veszi e feleségül, és ő nem járt olyanhoz. S aztán a vén Muszáj meghallatta, és kitámadta. De e is ment a fiú, még Szentmihályra se kötözött. Úgy megjijedett! Azt mondja, hogy olyan csúf vót, az Isten őrizzen meg! (Szentmihály, Kolozs megye, Románia)³²

^a bögtek

^b nagyapám

^c régebben

Valóságba én láttam, megőrzett a Jóisten, ne is lássak, hanem itt, ahogy megy le a falu végén, az utolsó házban lakott egy ember, amelyiket mondták, hogy prikulicsnak csinálódott. Mert jött ide hozzánk sokszor, mert simítottuk a dohányt, mert régebb ki kellett simítani, s jött ide, mert erősen cigarettás volt. És aztán szedte össze a dohányt, jött simítani, s Pistának, nyugodjék, az emberemnek: – Te, viszek három-négy levelet, hogy legyen mivel cigarettázzak! Aszondja: – Hát vigyed! Annak akkora körmei vótak, mint ahogy ma tesznek olyan műkörmöt. Mondta a János neki: – Mért hagysz akkora körmeket? – Hehej, te nem tudod, hogy nekem hányszor szükségem van erre a körmömre! Na, hát nem láttuk, nem vót bajunk vele, hanem aszondják, hogy kire az haragudott, mikor jött az a nevezetes hónap, mikor átváltozik kutyanak, s aztán akkor, akire haragszik, azt támadja meg. Addig, amíg vaj az^a megkörmöli, míg vér gyün ki belőle, akkor visszaváltozik. Egy román ember vót. Az egész falu úgy mondta neki: Moga Juon prikulics. (Marosgombás, Fehér megye, Románia)³³

Az én bátyám mondott egy tiszta igaz történetet. Zsíl völgyibe vót. Hát aszondja, este, éjjel jött haza, és hozott egy kis forgácsot, hogy meggyújtja a szenet. Hogy gyúljon meg. Hát ahogy jött haza, egy olyan kereszteződés vót, mint itt, ahogy lépett el az öreg, egyszer elibe állott egy akkora egy kutya. Nem ugatott az semmit, csak elibe állott. És az én bátyámat nyomta le. Mind ugrott ide a vállára, és nyomta le. – Cój ide, cój ide! – de nem harapta, de mind nyomta le. Ő osztán aszondta, vett abból a fából is, avval is ütötte, de nem törődött az véle, csak nyomta le, nyomta le. Hát egyszer eszibe jutott: – Ez nem lehet, nem tudom, milyen kutya, hát ez nem morcog semmit, nem csinál semmit, csak egy nagy kutya nyomja le. Azt mondja, eszibe jutott, hogy kilencet üssön a bal kézzel. Kilencszer ütött a kezivel a kutyára – mert máskülönbén megölte vóna, aszondja –, akkor oszt mormolt egyet, s akkor aztán ment el. Mikor hazajött, mondta ott egy román asszonnak, hogy hogy járt. De úgy kimerült a nagy viaskodásba, s akkor osztán tett, nem tudom, milyen krestyibákat,^b mit nem, a nyakába, többet osztán nem támadta meg. Aszondta az öregasszony, hogy ez prikolics. Aszondta az öregasszony: – Fiam, ez még tégedet megtámad, ha nem hurcolod a nyakadba kilenc hónapig ezt a dógot! (Szilágyfőkeresztúr, Szilágy megye, Románia)³⁴

Károly bácsi fiatal fiú vót. Gyéresen^c tanult mesterséget, ott is dógozott. Egyszer későn jött haza, s a víz közt megtámodta egy kutya. Belérúgatt, hogy beléhengeredett a sáncho. Ment tovább, akko futatt utánno egy számár. Ezt is megütette, hogy béesett a sáncho. Miko az Aranyas hídjáro ért, megint eléje állt egy kutya. Károly bácsi elévette a kést, belészúrta. Akko megszólalt egy asszony: – Ezer szerencse, hogy megvéreztél, me ha nem, azonnal megöltelek volna. Én ismertem Gizellánok a testvérit, me így hitták. Mondta, hogy milyen beteg vót, idegbajas.

^a kb. valaki

^b rontástól védő kavics

^c Aranyosgyéres (Kolozs megye, Románia)

Akko mondtam én is, hogy mit hallattam. Mondta, hogy igaz vót, vátozott át hol kutyaé, hol számárnok. Külön szobába aludt, az anyjáék bé se zárták az ajtót, miko rájött, ment. Úgy holdfogytakó inkább, olyanko. Az egerbegyi kovácsok meg is patkolták egysze. Miko kelt fe, egy félóra múlva, a kezin is, s a lábán is ott vót a patkó. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)³⁵

Hát igen. Nálunk a faluba pontosan így vót. Azt monda az egyik szomszéd a másikonak: – Gyere, segítsé, szedjük össze a szénát! Ementek, és az asszony monda az urának: – Te – azt mondja –, én – azt mondja – nem megyek fe, hanem híjad a szomszédát, és segítsél neki, hogy dobja fe. Jó. Há, lelkiem! Az az ember, akit hittak, az asszony haragudott réája, hogy mér hitta pont azt a szomszédát. Az ember, hogy csináljon nekik bosszút, nekifogatt, s azt monda, hogy: – Ha akarod, hogy segítsek neked, na, gyere te! – Nem – azt mondja –, én nem megyek se fe, se le – azt mondja –, tűnök innen el! Az ember el is tűnt, nekifogott szépen, három nagy kecskebugát^a vetett, s lefelé ment, mint egy nagy kutya. És azt mondja az ura az asszonymnak: – Te velem nem tolsz ki, hanem gyere, hogy rakjuk fel, s gyere ide! – Na, én biza nem megyek, me egy akkora nagy fekete kutya, izé, fehér kutya előttem van – azt mondja –, s én – azt mondja – nem tudok tőle szabadulni. – Te – azt mondja –, gyere le – azt mondja –, és szabadítsál meg! Ez az ember, amelyik átváltozott, nekifogatt, és addig mind harcolt velle. Akkó az ember, amikó látta, hogy má több kettőné, nekifogott szépen, és elment onnan, de, amikó hogy ment vóna el, az ember lejött onnan, me nem vót segítsége, miko látta, hogy milyen nagy kutya, nekifogatt, s belényomta a villát. Hogy hol érintette, azt nem tudam, csak annyi, hogy hát vért eresztett rajta. S amikó vért eresztett rajta, nekije elment az ereje, több ereje nem vót, s akkor ő át kellett, hogy változzék. És megszólalt, és beszélt! S azt monda: – Te – azt mondja –, eresszél el, s ne tartsál itten! S akkor az ember eleresztette, s azt monda a feleségének, hogy: – Gyere ide! Odament a felesége, és azt mondja: – Kacagjál! S amikor a felesége kacagott, akkor látta, hogy hát tényleg ő harapta őtet, az a fehér kutya, mert látszodatt a foga közt a kötényinek a darabja. S akkor aztán az az ember azt mondja nekije: – Na, most előttem – azt mondja – változzál vissza! Hogy lássalak, hogy hogy csinálád. S akkor elment ott, azon a helyen, ahol ő csinálta, s visszaváltozott embernek. (Kocsárd, Fehér megye, Románia)³⁶

Állat alakban üldözik, nem érik utol

Virágvásár vóut. Oszt gyöttek a lukaiak haza vásárról későün. Én meg mentem árra Zsaróutúl, Papok-tanyájára jártam keresztül-kasul. Hát mondták aszt mindig, hogy ott íjjesztnek a legelőün. De hát én nem féltam, mentem bátran mindig, oda, a Papok-tanyájára. Megyek ottan. Zsaróut, ahogy elhagytam, gyön az út Bereckitől ott a fordulóün, kiabál a sok nép, hogy: – Itt megy a vén Vásárhelyi, ni, kutya képibe! Gyerünk csak utánna! Verjük agyon! A kutya szaladt. Mán

^a bukfencet

nem messzi vóutam oda, ahol Vásárhelyi lakott. Egy fekete kutya szalad ott a nép előtt. Hát hiába szaladtak, nem érték utóul. Agyon akarták verni. Ment árra, a malom felé. Én meg csak azér mentem. Én nem féltem egy cseppet se, hogy kiabált az asszonyok, meg a nép, hogy: – Ez a vén Vásárhelyi! Nagy fekete kutya ké-pibe ment. Az is vóut. Az is olyan ördögöös vóut, míg élt. Az apja annak a Vásárhelyinek, akié a malom vóut. Azér én sose féltem arra járni. Mindég mentem ott a legelőün keresztül. Még magam is láttam azt a nagy fekete kutyát. Ki gondolta, hogy az a Vásárhelyi? (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁷

Ront

Örökkéig magyarázták, hogy van egy asszony, aki prikulics. Nagyon kíváncsi vótam, mondtam egysze: – Te, én kíváncsi vagyok réá. Elmegyek este, szép nyári este vót, befeküdtem a sáncba, a fa árnyékába. Jött is, úgy 12 órakko má jött is haza. Tiszta kutyamódra. S a kutyák, ahogy mentek hozzá, vágta össze a száját, s futottak tőlle úgy, mind az ördögtő. Akko aztán ejött, s nekifogatt, megfejte a sasfát.^a Aztán mindig megkérdeztem, hogy mér van annak a kerítésnek szúros drótja. Na, a szomszédja elmesélte, Pető bácsi, hogy ez boszorkány. – Te nem láttad – azt mondja. – De láttam! De akkor megfejte, bevitte a tejet, mint kutya, s akkor kijött, és belevágodatt a drótba. S amikor a drótba belévágodatt, kijött a vére, vagy mi lett. S akkor ő ment, mint asszony, bé. Akko aztán kíváncsiak vótunk. Délután nekifogatt kapálni, úgy estefelé a kertbe, azután azt mondják, Jóska, nézd meg, reggelre meg van kapálva minden kert. Tényleg úgy is vót. Aztán őrizkedtünk tőlle, féltünk tőlle. Az ő embereivel dolgoztatta meg. Akkor aztán nőttem, nagyobb lettem, édesapám ekezdte mesélni... Szóva, mondam otthan, hogy né, mi van. Ki ez és ez az asszony. Azt mondja: – Ó, fiam, van más is. Nem láttad – azt mondja – azt a Sándort, aki jött hozzánk most a múlt héten? – De igen. – Azak – azt mondja –, vótak kilenc testvérek Kissármáson. És a szomszédjával sehogy se tudatt összeférni. Azak mindig veszekedtek. Ő tudta, ő tudta, hogy a másik milyen, s elvette a tejit, s meg minden, mindig marakadtak. Akkor az bosszút akart állni rajta. Elment éjszaka, lefeküdt nyáron 9 óra, 10 óra felé, egysze fognak a kutyák, kimenyen, hát látja, hogy gereblyével az udvaron. Mondja nekije: – Állj csak meg, veszem a fejszét, mindjár levágom neked a fejedet, te gazember szomszéd. Na jó. Avval elfutott. – Hadd el, me ezé meglakolsz. Ezér megseprem holnap este az udvaradat. Na jó. Megsepri, megsepri. Elég az hozzá, hogy nekifogatt, s ez bément katonának, aki nállunk vót. Az ott vót katona, miko ez történt. S akko, hogy megseperte az udvart, rá két hétre meghalt a felesége. Azután meghalt ő, meghalt az összes, a családnak minden tagja, minden tönkrement. Ez a fiú hogy ott vót, az az egy megmaradt, mer azt nem seperte el. Borzasztó dolog vót. Aztán sírt az az ember, édesapámtól kérdeztem, hogy mér sír. Szegény siratta a családot, me hazament, s egyedül maradt az egész mindenségből. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)³⁸

^a kapufélfát

A prikolics? Édesanyám mondta, hogy az vót egy kutya. Emberből lett kutya, és járt éccaka a mezőn, és verekedett a kutyákkal. Mikor kijött a nap reggel, megint ember lett. Az vót a prikolics. Vót éppég egy tanító. És éppég nálunk lakott. Én nem tudom, hanem édesanyám mesélte. Egyszer egy hónapba mondta még csak, vette magát éjjel, és egész éjjel kóborolgot a mezőre s arra. Édesanyám csak mikor adott neki reggelit, látta, hogy mind véres vót a foga közt, és ruhadógok a foga közt. Ez tisztátalan dolog vót. Pedig itt vót tanító. (Túr, Fehér megye, Románia)³⁹

Marosludason laktak. Idősebb ember vót, s még nem es igen tudták mások addig. S egyszer valahogy úgy történt, valahol egyebütt vótak dolgozni [a többiekkel], a két öreg elment kapálni. Az ember a feleségivel. S kapálgattak ők ott, beszélgettek, s egyszer azt mondja az ember a feleséginek: – Kapálj csak te, mer én el kell menjek. [...] – Há hova mész – aszondja az asszony –, állj ide és dolgozz! Azt mondja az ember: – Kapálj csak, mert mindjárt visszajövök. Azzal leteszi a kapát, és elmegy onnan, az asszony észre sem veszi. Ahogy kapál, zsörtölődik, hogy az ura elment. Egyszer csak odamegy egy nagy fekete kutya, nekimegy az asszonynak, hogy harapja meg. Hát akkor mind ver hozzá a kapával, hogy ne jöjjön közel hozzá, de ahogy a kutya forgott mellette, a szoknyáját elkapta az asszonynak. Elhasította, még ki is hasította, úgyhogy a foga közt elvitte. A kutya elment, s egy kicsit későbbre jött az ember. Azt mondja neki az asszony: – Hol voltál, te vén dög? Egy kutya majdnem megett. No, ez eltót ennyibe. Kapáltak tovább, egyszer uszonynyára... Úgy egy kicsit pihennek, s amind ott űnek, az ember onnan a mezsgyéről leszakított egy fűszálat, kezdi a fogát piszkálni, azzal a fűszálval. Hát észreveszi az asszony, hogy az ember a foga közül az ő szoknyája darabjait szedi ki. Még el is akartak egymástól válni, pedig még öregek voltak. (Hidas, Baranya megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])⁴⁰

A prikolicsról, jaj, Istenem!... Férjhez ment egy leány, egy nagyon gazdag leány egy szegény fiúhoz. És akkor, ha férjhez ment, mentek a határra dolgozni. Ugyancsak a nagyanyám mesélte ezt. És akkor a fiú egyszer csak érezte, hogy beteg, rájött az a roham, hogy ő kutyává változik. – Hát hogy változik, nonó,^a kutyává? – Hát fiam, tudod, olyan betegség vót, hogy ezek a szellemek meg a lüdercek megbabonázták, és az lett belőle – azt mondja.^b A Juan ment Florikával kapálni. És akkor azt mondja: – Te Florika, ha veszed észre, hogy vaj egy kutya jön veled szembe, akkor a villával szúrd meg! Nehogy megharapjon, vagy nem tudom mi. Hát mentek, a férje elmaradott, elment. Amikor odaért a föld végéhez, egy nagy hatalmas kutya, csúf prikolics módon ment a leánynak. – Mit is csináljak, Istenem? Vette a villát a leány, szúrkozta, de ez mégis odament, és, ugye, a románok

^a nagymama

^b Az adatközlő itt a nagymamával folytatott párbeszédet idézi fel.

itt nálunk olyan karincások.^a A kutya eltépte úgy azt is, s ahogy eltépte, ez megszurta a villával, s akkor ment egy kicsit a kutya úgy lejjebb a határon, és akkor ő ott magához tért, és újból ember lett, és jött a Florikával, hogy kapáljanak. Mikor este hazamentek, és megterítette az anyósa az ételt és mindent, ő ahogy szembeült az Juannal, a Florika mind csak nézte. S észrevette, hogy a fogában, a foga közt van egy olyan gyapjúsál, ami az ő karincájából ki lett tépve. S akkor aztán nem mondott semmit a Juannak, hanem felpakolt, és hazament. S azt mondta az apjának és az anyjának: – Nem megyek vissza többet, mert Juan prikolics! (Csombord, Fehér megye, Románia)⁴¹

MACSKAEMBER

1: Katona vót. Éjje ébredt meg, s mindig az a kollégája, hogy mondjam, aki mellette aludt, az sohase vót az ágyba. Soha, soha, sohase vót az ágyba...

2: Mindig fáradt vót.

1: Megébredt, s nézi, hogy hol van. Há azt mondja, hogy sokszo látto, hogy mászik fel a falakra. Azt mondta, hogy változott, nem tudam, prikulics...

2: ...macskának, azt mondta...

1: Nem tudam, prikulics vót, de vátozott, macskának, vátozott. Azt mondja, hogy járt, vagy kinn a fedelen vót, vagy benn járt a falakan, és mondta annak a... hogy mondjam, aki ügyelte őket, hogy nézze meg, mi van evve az emberre. S mielőtt nem kötették fe őket vagy tíz perccé, jött, jött elé a macska, s emberré változott megint, és, de nagyon fáradt vót... És azt mondta az az oficer,^b hogy mit csináljok velle, hogy fektessem le, hogy ne még keljen fe, hogy efféle dógokat csináljon, me nem szabad, me ha szólsz neki valamit, ő leesik onnét, s azonnal meghal.

2: Úgy mondta mámi.

1: S mér, azt mondja, ezek ilyen, ilyen, ilyen, azt mondja, így született... (Felsődetrethem, Kolozs megye, Románia)⁴²

Édesapámék elmentek egyszer az ökrökkel szénát szedni. És ahogy ugy jöttek hazafelé, egy nagy fekete macska egyszer az ökrek lábára ugratt. Akkor édesapamnak az édesapja elvette a villát, és le akarta szurni a macskát. Amikorra leszurta... megnyúzná, akkorra a... nem tudam, hogy mondják, az ökröknek háta mögett lett, háta mögett vót. S akko odament, akko megint elejibe, s mind akadályozta az ökreket. És egyszer csak felmégelődött, és megállította, megállította a szekeket, és utánoszaladt. A prikolics elfutatt. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁴³

^a Akik *karinca* nevű lepelszoknyát hordanak.

^b tiszt (román *ofiter*)

Békaleán született tavaly es. Hát keresztanyámnak feljött, panaszkodott sírva: – Mi történt az én leányomval, megszorodott, s tudja, komámasszon, tiszta béka vót. De akkora vót, mint egy valódi gyermek. Nem mertünk közémenni. Az asszony egy ribancba^a belécsavarta, s félre letette, s mekegett. S akkor elment keresztanyám a papnál, s megjelentette a Kubacsiknak, hogy mi van a leányával, meg lehet-e keresztelni, vaj nem, meen^b csudát adott a jó Isten. Azt mondotta a pap, nem lehet rut állatot keresztelni, hanem csináljunk egy ládikót, egy akkorát, ahová beletér^c rendessen, szegezzék le, az ablak alját ássák ki akkorára, hogy ugy. Aztán ássák ki akkorára, hogy a ládikó térjen belé, tudják belétakarni. S oda temessék el, s hagyják ott, nyugodjék. Mikor belétemették, aszondta édeanyám: – Másnap es hallatszott a brekegés, hogy a leányom esett kétségbe, úgy félt. A pap megengedte, hogy oda bétemessék, aszt megnyugodott a kicsike. (Kakasd, Tolna megye [Bukovina])⁴⁴

Egy asszony kapált az urával, s ahogy kapálgattak, ebédeltek, aludttejet ettek kenyérral. S egy nagy béka odament, s olyan keservesen nézte a béko, hogy esznek. Aszmondja az ember: adjak ennek a szerencsétlen békának is, me né, ez megkívánja, hogy eszünk. S tettek egy kis tángyérba neki kis aludttejet, s ett a béka is. Aztán az ember elment azután Kolozsváro, s bément egy vendéglőbe, kivette a kenyerit, s ett ott az ajtó mellett. Aszmondja a vendéglős: – Há csak... csak kenyeret? Há nincs egyebem, csak egy kis kenyérem van. – Na jo, hozak én magának – aszmondja. – Maga is adott nekem, nekem olyan jólesett az az aludttej. S vitt egy tányér pörköltet. – Na – aszmondja, köszönte az ember –, köszönöm. – Há köszönje, me én nem köszöntem meg! – aszmondja. Eljött az ember, s aszmondja: – Na – aszmondja –, nem gondoltam, hogy az a béka éppen a vendéglősné. Az is prikolics vót. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁴⁵

Édesanyám még... szóval férhez vót menve, de vót neki egy bátyo, egy... Gyurinak hívták, és elhívta kapálni. És kapáltam, ma! – Mit főzek, Gyuri báty – aszmondja –, mit akarna jobban enni? – Tudod mit csinálj, egy kis tejes puliszkát! – Na, nem ba^d – aszmondja –, megfőzem. Főzött tejes puliszkát, egyszer csak egy nagy béka szökik oda. S aszmondja... vesz egy darab tejes puliszkát, s odadobja neki: – Nesze – aszmondja –, egyél te is! A béka megette, s elment. Na, a bátyja készült, s elment a vásárba. Há, bémenyen a fogadóba, hogy egyék, s egy kicsit pihenjen. S látja, hogy egy nagy kövér zsidóné szolgálja. S aszmondja a zsidónénak, hogy kér egy kis ennivalót... Szóval ennivalója vót, de kér innivalót. S hozatt az asszony ennivalót és innivalót is. Ő nagyot nézett, me hát ő nem annyi pénzzel ment, me nem... Aszmondja: – Há ammi? – Fogadj csak el! Me, jaj, tudja, milyen jólesett nekem – aszmondja –, mikor ledobta azt a kalán tejes puliszkát? Én votam az a béka. Igen. Mindig mondta édesanyám! (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁴⁶

^a rongyba

^b milyen

^c belefér

^d baj

JEGYZETEK

- 1 A magyar werwolfhiedelmek legrészletesebb áttekintése európai kontextusukban: Pócs 2002a.
- 2 Gönczi 1914, 179.
- 3 Gönczi 1914, 176.
- 4 Gönczi 1914, 176.5
- 5 Gönczi 1914, 177.
- 6 Gönczi 1914, 178.
- 7 87 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 8 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 9 Gönczi 1914, 178–179.
- 10 Gönczi 1914, 179.
- 11 80 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 12 70 éves nő, Kovács Ágnes 1947, 112.
- 13 Gönczi 1914, 178.
- 14 Gönczi 1914, 177.
- 15 86 éves nő; Csőgör 1998, 112.
- 16 Gönczi 1914, 178.
- 17 Gönczi 1914, 178.
- 18 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllős 2001, 162.
- 19 Bukovinából betelepült, kb. 80 éves férfi; Bosnyák 1977, 144.
- 20 Dobos Ilona gyűjtése, 1959.
- 21 MNA, R51.
- 22 Kb. 60 éves nő; Keszeg 1999, 197.
- 23 Magyar 2008, 388.
- 24 68 éves nő; Csőgör 1998, 119.
- 25 Magyar 2008, 390.
- 26 Kb. 84 éves nő; Keszeg 1999, 190.
- 27 86 éves nő; Csőgör 1998, 116–117.
- 28 Magyar 2008, 393.
- 29 Magyar 2008, 390.
- 30 Magyar 2008, 388–389.
- 31 Magyar 2008, 395.
- 32 Komáromi Tünde gyűjtése, 2000.
- 33 Magyar 2008, 396.
- 34 Magyar 2007, 451–452.
- 35 Kb. 63 éves nő; Keszeg 1999, 188.
- 36 Komáromi Tünde gyűjtése, 2000.
- 37 Balassa 1963, 339.
- 38 Kb. 89 éves férfi; Keszeg 1999, 232–233.
- 39 Magyar 2008, 391.
- 40 Bukovinából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.

41 Magyar 2008, 402–403.

42 Kb. 35 éves nő (1), kb. 55 éves férfi (2); Keszeg 1999, 189.

43 15 éves fiú; Csörgör 1998, 115.

44 Bukovinából betelepült, 79 éves nő; Dégh Linda gyűjtése, 1950; Dégh 1960, 232.

45 86 éves nő; Csörgör 1998, 135–136.

46 48 éves nő; Csörgör 1998, 135.

DÉMON–EMBER KETTŐS LÉNYEK

VÁLTOTT GYEREK

Közismert hiedelem volt az egész magyar nyelvterületen, hogy az újszülött csecsemőt, különösen keresztelője előtt, valamilyen démonikus lény elragadhatja az anyától, kicserélheti saját csúnya, torz, beteges gyermekére. Ilyen elcserélt, *váltott* gyereknek tartották sokszor a fejletlen, beteges koraszülötteket, nyomorék csecsemőket. Maga a csecsemőrabló *gyermekágyas démon* általában csak homályosan körvonalazott a magyar hiedelmekben: ilyen tulajdonságai lehetnek a *boszorkánynak*, *tündéreknek*, *kísérteteknek* egyaránt.¹ A kisgyermeket a kicseréléstől főleg vallásos gesztusokkal, szentelményekkel óvták; a saját gyermek „visszaváltására” többféle rituális technikát ismertek, adataink szerint a múltban olykor gyakorolták is ezeket. Mindemellett a váltott gyerekkel kapcsolatos valós élmények elbeszélései beágyazódnak egy széles körben – némely esetben Közép-Európa-szerte – ismert mondakincsbe, illetve kontaminálódnak ennek szövegmotívumaival. Ilyen például a váltott gyerek „megfőzése”, „kemencébe vetése”, búcsúba vitele a visszacserélés céljából (a búcsúba menet a kegyhely nevének említése úgy megijeszti az elváltó démont, hogy ijedtében visszaadja az „igazi” gyereket), valamint a „kis bögre – nagy kanál” motívum, amely az addig néma gyermek megszólaltatásáról szól.

Tulajdonságai

Hallottak erre a kicserélt gyermekéről? Létezett ilyesmi?

Vót egy baba. Nem nyótt sehogy. Téltek a hónapok, mán éves is vót, mégis csak pólyásbaba maradt. Hát a háziasszony babot főzött. Elvitte az arató uraknak, a babát meg odahaza hagyta. Megyen haza, hát nem vót bab. Megette a baba. Felkelt a baba, oszt megette. Majd másik nap, mikor megintcsak ebéidet főzött, hát elvitte a gyereket is a hátán. Ment, ment messze, egy nattó^a mellett kellett neki elmenni. Amikor ment a tó mellett, hát kiszóltak a tóbu, hogy: – Te vagy-e, hé? Mondta, kit a hátán vitt az asszony, a baba: – Én vagyok, hé! Meghallja azt az asszony, és ledobta a hátáru, hát egy vén embernek vált a baba. – Hej, nem az én gyermekem vagy te, hát el vagy cserélve. Úgyhogy ahogy ledobta, nagy vén embernek vált. (Szentsimon, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²

Lá^b a komaasszonyomnak is vót egy nagyon szép picikéje. 1 hónapos lőhetött, mikor eccör elmöntem hezzájik, mer nagyon szerettem őket. Panaszkodik a komaasszony, hogy a kicsike mindég rí. Éjjel-nappal. Nem akar szopni. Jába^c vitték orvoshol,

^a nagy tó

^b Régen az elbeszélések elindítására alkalmazott szócska az Ormánságban (Baranya megye).

^c hiába

fiveshöl^a is vitték, nem használt semmi. Mondtam: – Nem látod, milyen nagy a feje? – De – aszondi –, látom, látom. A napamasszon is mondi. Hugyan, hugyan se, a feje teteje egész nagy lött. A szömeit meg mindég csak fölfelé fordította. 9 hónapos korában meghót. Aszondták, szét köll hasítani a fejit, az teli van kóccal. De nem csinyáták szegény ártatlannal. Régen történt. Hatvan-hatvanöt éve annak. (Rádfalva, Baranya megye)³

Hát itt vót, de mostanában már angolkórosoknak mondják. Övött az, mikor eh^b vót, kaparta a teknő oldalát, mer abba tartották. De mindene hajlott, nem tudott az se fogni, se állni. Azt mondták, hogy a boszorkányok elvitték az üvékét, aszt másikat vittek a helyibe. (Kiskunhalas, Bács-Kiskun megye)⁴

Szellemlény ellopja az igazi gyereket, elcseréli a sajátjára

A rosszak elvitték, aszt másikat hoztak helyire. Ez volt a váltott fejű gyerek. Kiáltottam. Akkor fokhagymát tettek a nyakamba, meg nagy kést mellé, meg disznószart, meg egy görözd fokhagymát kis rongyba belegyömbölgették, azt ugy a nyakamba. Az olvasó meg mindig a gyerek meg az anya nyakába volt. (Dobri, Zala megye)⁵

Édösanyám sokszor beszélte, hogy Pétör bátyáméknál egyszer csak szólnak az ablaknál, hogy: – Ferkó, Ferkó!... A kisgyerök neve volt Ferkó. Megen később már Pétör bátyám lábánál szóltak, hogy: – Ferkó, Ferkó!... Aztán elhallgatott. Egyszer csak az ángyom nagyot kiáltott, sikoltott. Hát már a takarót húzták le róla! Akkor Pétör bátyám szólt édösanyámnak, hogy gyújtsa meg a lámpát. Édösanyám meg is gyújtotta, fönkötek,^c de hiába keresték, nem volt sehon. A gyerököt akarta elváltani, vagy elvinni, de nem sikerült neki. (Drávapalkonya, Baranya megye)⁶

Mikor a kislányom volt, éntőlem el akarták vinni. Mindig elhajítottam [a szellemet]. Setétbe vótam. Sokszor levágtam. Úgy féltam, hogy a kislányt hajítom le. Mászott rajtam, így nyekkent. Felkeltem, mikor felhagyott velem, akkor felgyújtottam a lámpát. Ott van a fejem alatt a Zsótár meg a Biblia. (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁷

Anyám 1840-be született Gyurón. Volt ott egy öreg bábaasszony, azt már nem szerették, mikor anyám megszületett, egy fiatal volt a szülészné. Háromnapos volt a pici, öregapám elment pincézni, a szőlőhegyen tanyázott, járkáltak egyik pincéből a másikba. Nagyanyám meg otthon fekszik. Egyszer az ablakot megverik:

^a füveshez (gyógyfüvekkel gyógyító orvos)

^b éhes

^c felkeltek

– Zsuzsim, nyisd ki az ajtót! Nagyanyám szól a nagyobbik fiának: – Jancsi, kelj föl, hazajött atyátok! A gyerekek aludtak, mint a duda; mikor harmadszor szólolna, kipattant az ajtó, belép egy kurva, egy gyereket nyalábolva, odamegy a supellás^a magas ágyhoz, kétfelé volt a firhang^b az ágyon, azt szétrántja, és mondja: – Zsuzsikám, hogy van? Anyám nem ismerte, megijedt: – Menjen innen, mi köze magának hozzá! Az meg csak nem ment, és elkezdte: – Hallám,^c Zsuzsikám, hadd lássam, Zsuzsikám, mid van? – el akarta venni a picit. A pici is kapaszkodott anyja üngibe, csak menjen! Viaskodik nagyanyámmal, de a többiek nem ocsudtak fel, egy se. Mikor egyet elütötte [az óra], hátba vágták úgy, hogy majd a lelke szakadt ki. – Ha nem mutattad meg, hogy mid van, nesze! – és elment a lélek. Megint kopognak. Nagyanyám szól a gyerekeknek: – Jancsi fiam, kelj föl! Arra mindjár ugrott a Jancsi, apja jött haza. Kérdezi nagyanyámat: – Hogy vagy, Zsuzsikám? – Jaj, mér nem jött hamarabb, most volt itt egy vén kurva, hogy mutassam meg a picit, de nem mutattam, erővel el akarta venni, végül hátba vert! Elment a község házára, behívták az öreg bábaasszonyt, elverték, kizsuppolták a faluból. Azért ment oda, mert haragudott, hogy már nem őt hívták szüléshez, el akarta venni a picit. (Pócsmegeyer, Pest megye)⁸

Védekezés az elváltástól

A váltott gyerek szőrös, olyan, mint a majom. Ezt már nem lehet visszacserélni. Ezért a gyereket mindjár kereszteltetni kell. Az első gyerek, mikor nekem megszületett, égett a lámpa, nekem úgy tetszett, hogy nem aludtam. Mintha hoztam hoztak volna egy gyereket. Azt mondja: – Nicsak, milyen szép gyereket adok neked, add ide a tiedet! – Nem kell nekem, csak az enyém! – ezt mondtam. – De olyan szépet adok neked! De én megpocsoltam szenteltvízzel. Azt mondja: – Ha nem pocsoltad volna meg, már ezt te többet sose láttad volna. Erre nagyot sikítottam, hogy el akarják vinni a gyerekeimet. De már senki nem látott semmit. Én se tudtam elmondani, hogy ez milyen alak volt, aki ezeket mondta. (Vajdácaska, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹

Mikor állapotos voltam, oszt kicsim volt, kint voltak [dohányt] csomózni. Mindenki kint volt, csak én voltam az ágyba, a szunyogháló alatt. Oszt egyszer csak ott volt egy sámli az ágy mellett, azon volt egy macska, úgy nézett rám, mint a láng. Föltette a két lábát, oszt mindig ránéztem. Én meg féltem: – Jaj, mit csináljak neki! Aztán, mikor begyűjtök este, nem találtak semmit. Mondta oszt később a lakóasszonyom: – Mér nem rántottad ki pöndölmadzagod?^d – és kötöttem volna be a kilincset. Nem ment volna ki. Keresték osztán ágy alatt, mindenütt.

^a mennyezetes

^b függöny

^c hadd lássam

^d pendelymadzag (az alsószoknya derekába fűzött, kihúzható kötő)

Nem volt sehun. Hogy a fenébe tudott kimenni? Féltettem mindig, hogy elviszi a kislányomat. Az meg ott volt mellettem belől. (Fábiánsebestyén, Csongrád megye)¹⁰

Egy öregasszony vót a faluba. Az olyan öreg vót, csak egyszer evett napjában. Este ett. Örökké énekelt, szentes énekeket. Én, hogy meg vótam szaporodva ezzel a kicsikével, betegágyba vótam, én úgy fétem. A kicsikét beletettem a bőcsőbe, s ahogy a kicsike eszenderedett, én is elaludtam egy kicsit, s ahogy elaludtam, érzettem, hogy jön reám valaki, nyomjon meg. Kék fejkendőbe vót, ahogy felnéztem, csak lefordút az ágy alá. Felszöktem, de már nem vót ott. Akkor kaptam ki a kicsikét a bőcsőből, és szaladtam le a sógorasszonyhoz. Mondtam nekik, hogy mi történt. Mondták, ne féljek, csak vessek keresztet. (Mekényes, Baranya megye [Lészped, Bákó megye, Románia])¹¹

A sógorasszonyomnak lett volna egy gyerek, egy fiú. S nem nőtt másképpen, csak a feje. Bukarestbe laktunk, ott. Akkora vót a feje, értik-e, hogy átal lehetett látni a fején. Lehetett látni mindent, ott az agyát, mindent, úgy vót, s persze nem nőtt. S angolkóros, úgy mondták, hogy angolkóros. Ejsze, hat hónapot élt a gyerek, aztán megholt. Na de hát kicserélték, aszmondták, kicserélték.

És hogy ki?

Hogy hogy cserélték ki, nem tudom. Mikor megszületett, akkor ép, ép volt a gyerek, aztán csak úgy egyből kezdett csak úgy nőni a feje. S aszmonda vót egy mondóasszony^a Bukarestbe, hogy elment az anyja hazulról, s nem tett olvasót rea. Vagy olvasót kell tenni a gyerekre, vagy tollseprüt. Ilyen tollseprü. S akkor nem tud közel menni az izé. Met addig nincs megkeresztelve a gyerek, addig úgy környékezik ezek a gonoszak, hát ezek, amilyen a gonoszak. Szóval a keresztetlen gyerekre nagyon kell vigyázni, mer hamar kicserélik. Ha az olvasót reateszik, akkor nincs, akkor nem megy közel, akkor nem tud hozzáférni a... , na, ezt így tartásák, na. Aztán hogy hogy van?

És hogyha mégis kicserélik, akkor mit kellett csinálni?

Hát azt nem tudom, vissza kell azt valahogy... valami imádságot mondanak a papok, aztán ugy. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)¹²

A váltott gyerek visszacserélése főzéssel

A váltott gyereket fődfazékba^b tették, amelyben egy kis víz volt. A kemence tetejére, a szabad tűz mellé állították, nem annyira közel, hogy esetleg a víz nagyon megmelegedhessék. Egy idős asszony főzte a kicsit, főzőkanállal keverte a fazékban a vizet. Az anya meztelenre vetkőzött, egy szál lepedőbe csavarta magát, s így kerülte körül a házat. Még a sorompót^c is lebontották egy helyen, hogy akadály-

^a látó-, jósasszony

^b cserépfazékba

^c kerítést

talánul kerülhesse meg a házat. Megkerülve bement a házba, megkérdezte a főző asszonyt:

– Mit főz kend?

– Aggotkát!

– volt rá a felelet. Ezt az egész körüljárást, kérdés-feleletet háromszor ismételték meg egymás után. Várták, hogy a rosszak földhöz vágják a váltottat, és visszahozzák az igazit. Nem jöttek a rosszak. Úgy biztatták egymást az asszonyok: majd éjfélkor. (Rádfalva, Baranya megye)¹³

A váltott gyerek visszacsérélese búcsúban

Vót úgy, hogy gyönyörű gyerek megszületett ennek a valakinek, és kicseréték neki éjjel a gyereket. Hát csak nyihogott a gyerek, nem nyött, csak a nagy feje vót neki. Kicseréték úgy, hogy nem vette észre. Hát aszondták az asszonynak, hogy vigye el Andocsra, a bucsuba a gyereket. Majd ottan egy jósnő vót. Szóval emönt a jóshó: hát ő nem tudja, őneki nem ez az ő gyereke. Sokkal szebb gyereke vót. Hát... Azt mondta neki a jósasszon, hogy kicseréték a szépasszonyok. Fogadja aztat meg, hogy vigye el Andocsra, bucsura. Aztán majd utközbe az ő gyereket is viszik a szépasszonnak, ezt meg híjják le, hogy adja oda a kocsiu. De ne szóljon semmit, csak vigye el egészen Andocsig. És majd amikor a templomba érnek, akkor ott majd a gyerek kiugrik az ölibü, és a gyerek kiszalad. De akkor rögtön szaladjon utána, mer az ő gyereke is ott lesz. Azt kapja meg, aztán dobja be a templomba, hogy előbb beérgyen, ne tudják tüle visszakapnyi, mer ha visszakapnák tüle, akkor széttépik. Hát aztán úgy is történt, az asszony evitte a bucsura. Persze, má utközbe kocsiuval lenn átak [a szépasszonyok] az út mellett, aztán, ugye, integettek a gyerekeknek, hogy: – Gyere ide! Az meg a nyelvükön tudott beszélni. Aztán megfogták az asszont, hogy adja oda nekik a gyereket. Nem szótak, csak huzták tüle, de nem adta oda. Aztán hát akkor a templomba beértek. A gyerek csak kiugrott az ölibü. Az asszon meg utánaeredt. Elkapta a hátán a kisüngöt, vagy ami vót rajta, egészen kikisérte. Az öveje^a meg ott állt a templomajtóba. Azt elkapta, annak nem eresztette el addig a hátát, míg azt el nem kapta. Mikor azt elkapta, akkor eleresztette annak is a hátát, azt meg belökte a templomba. Ott mondták nekije, hogy: – Köszönheted a Jóistennek, hogy okosabb vótá, mint mink, tuljártad az eszünket. Mer ha nem járod tul az eszünket, a gyerekeddel együtt összetépünk. (Mesztegnyő, Somogy megye)¹⁴

Prügyön történt, nagyon régen, hogy egyik asszonynak a gyermekit elváltották. És tartotta a gyermeket hét évig. Ugyanabba az üdőbe történt... igen, néma vót a gyerek mindég. És ha enni adtak neki, evett is annyit, hogy alig győzték kielégíteni. És hét évig sose beszélt senkihez se. Egy szót se szólt. Majd az édesanyja, hát csak úgy mondtuk, hogy az édesanya, felvette a hátára, ment ki a határ-

^a az övé

ba, kapálni. A Ferenc-erén ment keresztül, mikor azt kérdezték tőle, valami hang, hogy: – Hinkugyli? Ez meg egy nagyot kacagott az anyja hátán, és aszondta, hogy: – Máriapócsra! Hát körülbelül aszondta, hogy: – Hová mégy? – Ő meg aszondta, hogy megyen Máriapócsra, búcsúra. Ekkor az asszony levetette hátáról a gyereket, hogy: – Ejnye, hogy e leljen, meg a leljen! Hét évig semmit nem szóltál hozzám, oszt most má valakivel tudol beszélni? Rögtön agyonváglak! Mikor felnézett, egy gyerek szólt neki: – Édesanyám, ne tessék bántani! Hát én vagyok! Ekkor megvót az öröm, hogy egy gyönyörű szép fiúgyermek állt előtte. És még ma is megvan az ember Prügyn. Vissza lett cserélve. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁵

A váltott gyerek visszacserélése kemencébe vetéssel

Volt egy asszonynak egy gyerek, szép rendesnek született. Egy éjjel a gyerek elváltozott; csúnya, majomképű, szőrös lett a kisgyerek, aztán ezen nagyon megütköztek a szülők, hogy mi történt a gyermekkel. Azt is gondolták, hogy a bábaasszony volt a boszorkány. Azt tetszik-e tudni, hogy a szülőknek azt mondja valaki, hogy megrontották a gyereket. Azt ajálták a szülőknek, hogy a majomképű gyereket tegyék sütőlapátra, és dobják be a forró kemencébe. Azt a majomképű gyereket is a boszorkány lopja, és mikor a gyermeket a lapátra teszik, akkor a gyerek hozzátartozója megjelenik, és nem engedi a gyermeket bevetni. De már akkorára helyére teszik az ő szülöttjét. Aki az anyától lett. Már akkor az igazi gyerek a helyén fekszik. A boszorkány azt mondja: – Ne vesd be, ott a tied a helyén. A boszorkány két-három nap is ellopta a gyereket, megbosszulja. (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁶

Eccő vót egy asszon meg egy obsitos. A baka emén az asszonyhon, má nem tom, miér, csak elég az hozzá, hogy ő biza odamén; s a szegén asszon ekezdett neki panaszkodni, hogy ő nem tudja, mi Isten csudája, de az ű fia má 7 íves, de se nem nű, se nem beszíl; most is bőcsőben fekszik. Mikó a baka ezt meghallotta, odamén a bőcsőhez, nézi, csak nézi a kisgyermeket, s eccerre csak aszondja: – Jaj, ídes lelkem, ez nem a maga fia, ez tátos; a maga fiát elopták^a éccaka a boszorkányok! Na, a szegín asszon megijedt, ekezdett sírni; a katona sajnálta, s aszondta neki: – Ne búsúlják ke, hanem hozzon ekkis^b bögrét, meg egy nagy meritókanalat, osztán tótsön ekkis tejet a bögrébe, s tegye oda a bőcsőbe. Az asszon mindjá hozott is bögrét, meg nagy kanalat, s odatette; akkó aszondta a katona, hogy most menjen ki vele a szobábú. Mikó kimentek, odaálltak a kulcslikhoz, s úgy lesték, hogy mi lesz mostan. Há ecőcsak^c a tátos, mer biza avvót, ékezdett kacagni, s aszondta: – Na, fene evett ilyen! 77 esztendős vagyok, de még sose adtak nekem kis bögrében nagy kanalat! Mikó ezt odaki meghallotta a katona, aszondta az asszonynak: – Na, látja ke, hogy tátos! Tudja mit, süssön kenyeret, osztán szórjon

^a ellopták

^b egy kis

^c egyszer csak

sok színát a kémény alá, a táltost meg tegye rá a lapátra, mintha be akarná vetni! Na, jó van, az asszon úgy is tett; befűtött a sütőkemencébe, a tátos nagyot kiátott, és etűnt. De mikó ettörtént,^a hát uram fia, a kéményen keresztű beesett a szalmára az asszonynak a gyermeke. (Nagybecskerek, Közép-bánsági körzet, Szerbia)¹⁷

Iskolás gyerek vótam, Mátészalkán lakott az apám. Vót egy vasutas bakter, úgy nevezték, Bakter. Becskinek hívták. És vót egy 4 éves fiúgyerekjek. Kérem, azt a házat még ma is meg tudnám mutatni, mert megvan még az az épület. És az a 4 éves gyerek se nem beszélt, se nem hallott. A szülei akármit mondtak neki, nem mondott az semmit, csak nézett. Majd egy tavaszon odakerült egy szegén asszony. Becskiné udvarára, a háza elibe. Má jó idők vótak, május közeledett, szép napfényes, az édesanya kitette a ház elébe, a fal tövéhez a gyereket. Ott állt a gyerek a ház alatt. Egyszer azt mondja a szegény asszony Becskinének: – Kedves asszony, ez a gyerek tán nem tud járni, vagy nem tud beszélni? – Sajnos – azt mondja az édesanyja a gyerekek –, nem tud járni, és nem tud beszélni, és nem hall. Azt mondja a szegény asszony: – Fog beszélni, tud az beszélni – azt mondja. – Mikor – azt mondja –, kedves asszonyom, már zödpszuly^b lesz, vegyen egy új kis csuprot, kis szilkét,^c és vegyen egy fakanált, amelyik nem fér bele a csuporba. És főzzön zödpszulyt, és azt tegye a csuporba, a gyerekek meg azt a nagy fakanált adja a kezébe, és akkor tegye ki a kiskertbe a fiút. És maguk az ablakrul nézzék, hogy magukat a gyerek ne lássa. Mikor a gyerek eszi a paszulyt, fog ahhoz menni két állat. A gyerek lába közt vót a csupor, egyszer látja a szülei, és hallja, a gyerek nyút vóna a csuporba azzal a fakanállal, és nem tért^d bele. Ezen az úton mondja a gyerek magának: – He-he, kicsi csupor, nagy kanál. Egyszer innen, a sövénytől megyen egy fehércúsúzó^e a sódarán^f keresztül, és megáll itt. A másik oldalról azon szerint a másik fehércúsúzó. És a gyerek kézzel szedte a paszulyt a csuporból kifele, és úgy adta a szájába annak a csúsúzó állatnak. Azok meg ették megféle. A szegény asszony azt mondta Becskinének, hogy búcsúkor vigye el Pócsra.^g A pócsi saroktól gyalogszerrel mentek befele Pócsra. Ott már összetalálkozott a nép, mert már több is ment befele. Látta Becskiné, hogy egy másik asszony egy olyan nagyságú gyereket visz a hátán. Akkor Becskinének a hátán a gyerek, mikor összetalálkoztak, megszólalt a másik fiuhó: – Hová igyekszel, testvér? – Visznek Pócsra – azt mondja. Akkor a két gyerek összevetett az anyjok hátán, aztán elrepült, még máma is odavannak. Tátosok vótak. (A tátos foggal született, akkora foga vót, mint a kétéves kanoknak.^h) (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁸

^a ez történt

^b zöldbab

^c kis, gömbölyű cserépedény

^d fért

^e kígyó

^f (nagyéretű, kint tartott) sódaráló

^g Máriapócs (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye); híres búcsújáróhely

^h Feltehetően a gyűjtő külön kérdésére adott válasz.

Eztet is az édesanyámtól hallottam, hogy egyik komaasszonyának megszületett a gyermek. Nem a legjobb szemmel nézték, hogy bement a komaasszonyához, de hát szomszéd is vót, koma is vót. Hát elég ahhoz, másnap éjszaka olyan bajba kerül a komaasszony. Hát ordítja, hogy elvitték a gyereket. Azon a kéménylyukon hát a pirossapkások, piros sapka van a fejeken, a szakálluk hegye meg van hajolva, hát viszik el a gyereket. Ordított, hogy elvitték a gyereket, kicserélték a gyereket. Na, azután úgy reggelig az öregek addig imádkoztak, hogy az asszony lefeküdt, kialudta magát. Hát amikó megébredt, a fia ott volt a lábánál. (Korond, Hargita megye, Románia)¹⁹

A szépasszonyok elcserélik, szépasszonyok megszoptassák, akkor már kész. Az anya elmegy egy vödör vízért, akkor is bemegy. Szalmát, egy tűzgyújtót betesznek a kemencébe, az elég; akkor a gyereket ráteszik a lapátra, és bedugják a kemencébe: – Én téged megsütlek, evvel együtt kicseréllek. Háromszor teszi. Akkor fogta, és háromszor megkerülte a házat. 11–12-ig a gyerek a lapáton van, úgy kerülik. Úgy visszacserélődik, akkor a templomot is megkerüli. (Egyházaskozár, Baranya megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁰

JEGYZETEK

- 1 A gyermekágyas démonokról lásd: Pócs 2002e; a váltott gyerekről: Csonka-Takács 1999.
- 2 20 éves nő; Lajos Árpád gyűjtése, 1960; EA 6686, 4–5.
- 3 Kb. 95 éves nő; Zentai 1983, 94.
- 4 63 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
- 5 85 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
- 6 Kb. 85 éves nő; Zentai 1983, 93.
- 7 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
- 8 83 éves nő; Horváth Terézia gyűjtése, 1960.
- 9 58 éves görög katolikus nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
- 10 80 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
- 11 Moldvából betelepült, 45 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
- 12 Györgydeák Anita gyűjtése, 1996.
- 13 Kb. 75 éves nő; Zentai 1983, 95.
- 14 Jáger Márta gyűjtése, 1960-as évek.
- 15 Szabó Lajos 1975, 106–107.
- 16 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 17 Jung 1985, 135.
- 18 70 éves férfi (kanász); Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 19 Hoppál–István 1973, 67.
- 20 Bukovinából betelepült, 76 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.

BOSZORKÁNY

A *boszorkány* a magyar néphit egyik központi szereplője, a 20. századi hiedelemgyűjtések legtöbb adattal képviselt alakja. (Egész Közép- és Nyugat-Európában – a visszajáró halottak, kísértetek narratívumai mellett – a boszorkányelbeszélések viszik a pálmát.) A negatív hiedelemszerepek elsőrendű betöltője, és mint ilyen, gyűjtőfogalom is: sokféle rosszindulatú – esetleg már kihalt – hiedelemlény attribútumai a boszorkány alakjába olvadtak. Ez a tény a boszorkányság táji variánsainak létrejöttéhez is nagyban hozzájárult. A magyarság keleti csoportjainál – ahol több ártó démonikus lény maradt fenn a néphitben – kisebb szerepe és kevesebb démonikus vonása van a boszorkánynak, mint másutt. A magyarság északi csoportjainál viszont jelentősek *kísértet*vonásai, északkeleten sok *állatembervonása* van, és így tovább. A *boszorkány*, *boszorka* elnevezés a nyelvterület egészén él, mindemellett a magyarság keleti – székely, moldvai, gyimesi – csoportjaiban e terminus nélkül (is) ismert a boszorkányság fogalma. Itt a *rontás* képességét a hiedelmek és a gyakorlat nem, vagy nemcsak a boszorkány személyéhez köti. Erdélyben másutt is, valamint részben a kárpátalji magyarság területein is a rontás hiedelmei és gyakorlata egy vallásos – papi divinációs és istenítéleti módszerekkel kapcsolatos – rendszerben is működik: lásd erről a *román pap* fejezetét.) E területeken egy másfajta rontás-terminológia is ismert: elsősorban a *megcsinálás*, *megcsináltatás*, illetve a román eredetű *gurucsa*, *fermeka* szavakkal fejezik ki a rontó mágia gyakorlatát).¹ Általános, országos jelenség, hogy a boszorkány elnevezései összemosódnak, helyettesítődnak a *tudósok*, *gyógyítók* terminusaival, aminthogy azok kétarcú tudása is sokszor a rontás, boszorkányság gyanúját vonja maga után.

A boszorkány sajátos kettős lény: egyrészt élő személy, másrészt az embereket megtámadó démon. A hiedelmek e kettőt többnyire egyazon élő személynek tulajdonítják, aki átváltozva egy szellemlény alakját képes felvenni. Számon tart azonban a magyar néphit is – más közép-kelet-európai népek hiedelemrendszereihez hasonlóan – egy tisztán démoni boszorkányalakot, amely nem élő ember, hanem halotti vonásai vannak. A honfoglalás kori magyarság hiedelemvilágában az ótörök eredetű *boszorkány* szó még szexuális konnotációjú *nyomó démon*, amely éjszaka az alvókra telepedve fulladást, szívpanaszokat, erotikus élményeket okoz. A néphit boszorkánya az újkorban is rendelkezik ilyen vonásokkal, azonban a modern néphitben a boszorkány elsősorban rontással gyanúsított élő személy, a közösségek olyan tagja, aki természetfeletti ismérvekkel (köztük a *rontás* okkult képességével) rendelkezik. Ezért az embert ért csapások esetén neki lehet tulajdonítani a kár okozását: a magyarság hagyományos közösségeiben a boszorkányság csapásokat magyarázó ideológiául szolgált. Eszerint az embert és háztartását ért károk a közösségen belüli *emberi* károkozótól erednek, akinek az adott közösségben élő hagyományos boszorkányhiedelem-attribútumokat tulajdonították.

A magyar néphit legfontosabb idevágó motívumai – melyeket az alább közölt szövegválogatás reprezentál – a következők. A boszorkány képességeit születésével vagy öröklés, tanulás útján nyeri; halottak vagy ördögi lények természetfeletti tudásba avatják. Öröklött képességeinek sajátos jegye lehet a foggal vagy burokban születés. Változatos motívumok utalnak a boszorkány *halálára*, örökségének továbbadására (nem tud meghalni, míg valakinek át nem adja tudományát).

A *gyógyítás* és a *rontás* okkult képességeivel rendelkezik, kapcsolatot tud teremteni – mint mediátor – a természetfeletti világgal: halottakkal, démonokkal, ördöggel. Rendelkezik az állattá változás, láthatatlanná válás, repülés, szellem alakban megjelenés képességével. Megszállhat

más embert, állatokat; vagy pedig saját, transzban, álomban távozó szelleme, illetőleg tőle függetlenül is létező *hasonmása* ölt állat vagy démon alakot, hogy rontó útjaira indulva embertársait megtámadja, bántalmazza, beteggé tegye. *Rontó módszerei* igen változatosak. Sokszor távolból ront; ekkor csak a végeredményt észlelik: az ember vagy háziállat hirtelen rosszul lesz, súlyos betegséget kap, az anya vagy a csecsemő belehal a szülésbe, a gyümölcsfa kiszárad, a tehén teje elapad, a kenyér nem kel meg, a jég elveri a határt, a kocsitengely eltörik, a ló nem indul el – és így tovább. Ronthat a boszorkány érintéssel, rontó szerek megetetésével, valamint a szomszéd küszöbe alá vagy udvarába ásott *téteménnyel*, *csinálmánnyal*, *kötéssel*. Igen nagy szerepe van az *átokkal*, fenyegetéssel való rontásnak. Egyik legfontosabb rontó módszer az áldozatok szemszögéből az, hogy a boszorkány éjszaka, szellem alakjában az áldozat képzeletében vagy álmában, látomásaiban jelenik meg: nyomó démonként a mellére ül, fojtogatja, veri, és így tovább.

Mindezek mögött *segítő- és őrzőszellemek* (kígyó, gyík, sárkány, macska, kutya vagy a *lidérc* hiedelmekből származó csirke, bagoly, kakas), *démonok*, illetve maga a keresztény *ördög* állhat. A boszorkány ördöggel való kapcsolatának motívumai nagyrészt a kora újkori boszorkányüldöző keresztény demonológiai tanokból erednek. Ilyenek például a *boszorkánygyűlések*, multságok folklórelbeszélései között szórványosan megjelenő motívumok a *boszorkányszombatról*, ahol ördögimádás, istentagadás, fajtalan orgiák folynak, illetve a boszorkány istentagadása, ördögnek tett *esküje* és az *ördögpecsét*.

A személyes élményeket is tükröző narratívumok legtöbbje az ember és családja, háztartása elleni *rontásról* szól. Az elbeszélésekbe általában beleszövődik az ellenakció is: a boszorkány, illetőleg a rontás azonosítása, illetve a kár helyrehozatala. A boszorkány azonosításának, a rontón való bosszúállásnak számos helyi variánsa ismert. Ezek valóságos divinációs módszerek a bűnös kiválasztására, vagy az ártás szimbolikus formái: például a tej szurkálásával, tüzesítésével, füstölésével megbetegíthető a boszorkány. Nagy szerepet kap az elbeszélésekben a rontást gyógyító másik boszorkány vagy a tudós, pap, valamint a boszorkány és a gyógyító személy közti feszültségek, sokszor párharc, illetve szellemeik közti csata.

Általában szilárdabb szerkezetű, mondai megformálású elbeszélésekben jelennek meg a rontás boszorkánycapatokhoz kötődő sztereotípiái, amelyek nem a helyi, konkrét rontásesetekhez, hanem egy általános, az egyházi demonológia által is inspirált boszorkányfogalomhoz kötődnek: a csoportos rontás (időpontjai területileg változóan Szent Iván, Szent György, Luca napja, karácsony stb.), a védekezés, a boszorkányok kilesése, felismerése e napokon (pl. *Lucaszék*, illetőleg papok általi felismerés), a rontás csoportos, közösségi módszerei (a gabona hasznának elvétele *harmatszedéssel*) és a boszorkánytársaság, -multság, a boszorkányszombat fent említett tematikája, a gyűlésre utazásnak, az utazó boszorkány kilesésének, valamint az ördögi lakomának, a hamis lakomának a mondai sztereotípiáival. Területileg differenciálódnak a multságokra repülés eszközei (állaton, seprűn, hordón, a kendermunka eszközein és így tovább).

A folklórkutatás fontos részét képezte az utolsó 150 év folyamán a boszorkányhiedelmek és -elbeszélések gyűjtése és publikálása. A legutóbbi évek szövegkiadásaiiban is jelentős teret kaptak a boszorkánymondák,² de egy-egy tájegység folklórnak összefoglaló áttekintésében is fontos helyet foglal el a boszorkányság bemutatása.³

A BOSZORKÁNY ALAKJA

A boszorkány teremtése

Az a Jóisten színét nem lássa meg. Met valamikor az Úrjézus Krisztus a földön járt. Há vannak ilyen bátrabb fehérnépek, no. Mindenesetre, ugye, sokféle az ember. Azt kérdezte ő, valakit meg akart intézni, hogy rontsa meg, hogy..., na... Milyen szándékval vót, ő tudja. Megkérte az Úrjézust, hogy engedje meg, hogy tudjon fermekáni.^a Így mondjuk mi. S hogy tudjon fermekáni. Fermekáni, kantérozni.^b Me fermeka, kantérozás, ez egyforma. S azt mondta: – Én megengedem. De az Istennek a színyit – azt mondja – soha meg nem látod. Nem baj – aszmondja –, csak engedd meg ezt! Na, az Úrjézus megengedte akkor, s osztá azutántól ez fungált.^c S vannak. Vannak most es, sokan vannak, akik foglalkoznak ilyen mocsosságokkal. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁴

Testi jegyei, külseje, jelvényei, tárgyai

A boszorkánynak volt egy botja, és úgy hitták, hogy varázslóbotja.

Milyen volt az?

Elvitte a pallásra. Aztán a szomszédasszony, a Jolánka összesúgtak, hogy: – Mit akarsz – azt mondja –, a boszorkányok közé akarsz bejárni? Ilyen postás volt. Aszt azt mondja Jolánka, hogy a feleségével nem a legjobban volt soha, fölmentek a pallásra, megkeresték, aztán rátették a tűzre, és azt mondják, hogy úgy pattogott, hogy azt hitték, hogy a masina szétmegy. (Órhalom, Nógrád megye)⁵

Öreg cigányasszony élt itt valamikor, Örzse néninek hívták. Őt is boszorkánynak tartották. Mély, morgós hangja és kipödört bajusza volt. Ha a gyerekek megláták az utcán, csipiszt mutattak neki, és elszaladtak. (Hajós, Bács-Kiskun megye)⁶

Aszondják a forgószeletről, hogy boszorkányok röpülnek benne. Aki foggal születött, arrul is aszondják, hogy boszorkány, mög tátos. (Mindszent, Csongrád megye)⁷

Farka vót a vénasszonynak. Pestről, Debrecenből jártak ide hozzá. Azt is hasra kellett fordítani [temetéskor]. Az ilyennek farka van, seprűvel jár, csúszóvá,^d békává válik. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)⁸

Nálunk egy Kristóf Mári nevű igen öreg, igen csúnya, igen piszkos és igen rongyos, jómódú asszonyt tartottak boszorkánynak, és sok rosszat mondtak róla. De jól ismertem, és semmi ártó képességét nem tapasztaltam. (Szigetszentmiklós, Pest megye)⁹

^a varázsolni, rontani

^b varázsolni, rontani

^c érvényben volt

^d kígyóvá

Meg azt is hallottam, hogy akinek így patkó van, olyan lópatkó – tudja – úgy a küszöbre ráverve, e, hogy az a boszorkány. Hát, hogy igaz-e, oszt azt...

Hogyan lebetett a házból kiűzni?

Úgy kiment, hogy azt észre se vették, még az ajtó se nyílt. (Karancseszi, Nógrád megye)¹⁰

A Cs. Éva néni házat mindég ekerűtem, mikó kislány vótam, mer olyan köröszt vót fönn a tetőn, szembenézett két kutya,^a ki is nyőtötte^b mind a két kutya a nyevit. Mindég mondták, hogy az boszorkánnak a háza... Ennek az asszonyinak a szomszédlánnya az meséte, hogy mindég vót öt-hat söprü az Éva néni ajtójába, mindegyiken más-más toll vót, oszt mindég mondta, hogy ezen mén éjje, ez vót a lova nekije. (Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)¹¹

A boszorkány blúzát, ingit, szoknyáját fonálki^c hordta, kendőjét úgy vette fel, hogy a kicsi sarka vót kint. (Hidas, Baranya megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹²

Megjelenésének, tevékenységének helye, ideje

A boszorkányok órája este 11-től éjfél után 1 óráig tart. (Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)¹³

A boszorkányoknak a legnagyobb hatalma kedden és pénteken van. Az öregasszonyok ezeken az éccakákon aludtak ilyen kifordított ruhában. 12-től 1-ig, ez az ő idejük. Ez alatt az óra alatt változnak át ennek is, meg annak is. Vót olyan is, hallottam, hogy éccaka nehéz vót neki lélegzetet venni, szóval ráment nyomni, majd megfűt. (Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar megye)¹⁴

Régen, ha valaki pénteken vagy újholdvasárnap ment kérni vagy kérdezni valamit a szomszédba, akkó azt boszorkánynak tartották. Aszondták, azé mén olyankó, hogy rontást csináljon. (Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)¹⁵

Ha karácsony éjszakáján vagy Szent György-nap éjjelén kimegy valaki a keresztúthoz, állatok képében megkísértik a boszorkányok. (Királyhegyes, Csongrád megye)¹⁶

Fiskális Maris nénivel több ízben találkoztunk iccaka, amikor kóróvágásbul jötünk haza. Köszöntünk neki. – Jó estét, Maris néni! Na, hun vót ilyenkor? Nem felelt rá semmit, de nem is köszönt. Majd másik este megint találkoztunk véle. Akkor is köszöntünk, kérdjük tülle: – Na, merre járt ilyenkor, Maris néni? Akkor se szólt, meg nem is köszönt. Gondoljuk, ejnye, mi van ezzel a Maris nénivel, tán

^a csúcsdíz a tetőn

^b nyújtotta

^c kifordítva

haragszik? Majd éppen másnap megyek az ártézi kútra. Jön Maris néni. Messzirül kiát: – Annus, gyere mán be egy kicsit! Bemegyek. Leültet, és azt mondja: – Hallod, jányom! Máskor akárhunntalálkozol vélem iccaka, ne köszönj, de ne is szólítsál meg, mert nem tudod, hogy én minek járok, hagyjál engem békességbe. Tudod, milyen nehéz nékem azután hazamenni. Alig bírom magamat. Mert én a keresztutakat járom, oszt ha valaki szól hozzám, tovább nincs erőm. (Sarkadkeresztúr, Békés megye)¹⁷

Szélben, forgószélben jár,
elragadja az embereket, állatokat

Nagyapja azt mondta, boszorkányok nincsenek, csak az öregek mondták, mikor vihar volt, hogy boszorkányok nyargalnak az ördöghöz a felhőkön. Ha feltámadt a vihar, sem mondták néven, hogy jönnek a boszorkányok, hanem azt, hogy jönnek a katonák Szentpéter^a felül. Apám fiatalkorában egyszer kézi cséplést végzett, mikor feltámadt a vihar. Ahogyan csépelte, a hegy felől elkezdett szólni trombita, dob, síp, hegedű, a pajtakaput meg fölvtágták. A forgószél a szalmakazlat beleborította az útba. Száz éve is van már annak. (Rábagyarmat, Vas megye)¹⁸

Kik voltak azok a boszorkányok?

Azok a boszorkányok, angyalom? Olyan boszorkányok vótak, akit mondanak, hogy egy nagy forgószél gyűn, és aszondják: – Nézd csak, most gyűnnek a boszorkányok. Ezök a boszorkányok. És azokat nem lehet látni, az csak egy nagy forgószél, megkereködik, és fölviszi. És benne vónának a boszorkányok. Én ezt csak úgy hallottam. Sereggestül, csoportosan mennek föl felé. De hát ki látta? Aki az útjukba kerül, aztat bizon elsöprik. Azt elviszik. Magukkal. Azt bizon elviszik. Kerülni kell azt a forgószélt, ha jön, hogy oda bele ne menjön, mer az fölkap akármit. (Kovácsida, Baranya megye)¹⁹

Egyszer késő este mentünk aratni, hogy gyorsabban végezzünk. Hát éjfél körül csak elkezd fújni a szél, mind szétszórta a markokat. Mivel nem tudtunk haladni, hazaindultunk. A szél szinte tolt egészen a falu határáig. Se visszafordulni, se szólni nem tudtunk. De mikorra beértünk a faluba, a szél teljesen elállt. Hajnalban mentünk vissza folytatni a munkát, de a markok akkorra már mind rendben voltak. Ezt a boszorkányok csinálták. (Mátraderecske, Heves megye)²⁰

Mikor nagyon fú a szél, és felkapott port, papírt, mindent felkavar az utcán, akkor aszmondják, hogy a boszorkány van benne, s aki belép oda, eltűnik, többet nem látjo meg a szüleit, meddig nem szabadul meg a boszorkány varázsától. Ez nagy szél, mind kereken forog. Aszmondják, hogy abba van a boszorkány. Szokták mondani, hogy a forgószél elvisz embert, állatot, s addig nem jön haza, amíg nem szabadul meg a varázstól. Eltűnik. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)²¹

^a Óriszentpéter (Vas megye)

Például a közeli szomszédban lakott egy asszony, úgy hívták, hogy Pap Domokosné, a leánykori nevén Ilonka Róza. Na, arról aszmondják, hogy ilyen boszorkányos asszony vót, hogy például mikor a forgószél jött, akkor egymásnak mondtuk, hogy: – Vigyázz, me jön Róza néni! A forgószélbe, vigyázz, me jön Róza néni! Aztán hogy van-e valami benne... Nincs!... (Máréfalva, Hargita megye, Románia)²²

Forgószélbe éles tárgyat dobnak – a boszorkány megsebesül

Szabó öregapám mondta, hogy hordták a búzát egy István nevűvel. Forgószél ment el mellettük, István bácsi belevágta az ostorát. Azt mondta: – Láttad-e, Misikém, mi volt ebben a forgószélben? – Nem én, István bácsi. Egy oroszországi menyecske volt benne, hátra volt kötve a feje piros színű kendővel. Ez már nem ér oda gyűlésre, későn indult. (Csarnóta, Baranya megye)²³

Az öreg Tóni bácsi a kocsmábú gyűtt haza. Ott lakott egy boszorkány asszony. Akkó gyűtt egy forgószél. Az mög kirántotta a bicskát, oszt belevágta a forgószélbe. Oszt valami csöpögött ki a szélbű. Olyan vér. Aszondta, hogy sikerűt neki. És, kéröm szépen, bemöntek. Az asszony ott lakott velünk, a szomszédunkba. Az asszony röggé mán gyűtt hazafelé, mindig csupa seb vót, csupa vér vót. Az teljes boszorkány vót. Még möghalni is nagyon sokára bírt. Úgy, hogy át akarta adni a tudományát a lányának, a lánya azonban nem vállata el. Söprűt akart a kezibe adni a lánya. (Algyő, Csongrád megye)²⁴

Mondták, hogy van a boszorkány. Forgószéllel, tetszett látni, sepri a port vagy ami van maga előtt, abba van a boszorkány. Az a vénasszony, me férfiuba ilyesmit nem lehetett hallani, nőké az ilyen varázslódolog, esetleg az ilyen kalugerpapoké.^a Akkor abba vót a boszorkány. S hallottam, belédobta, a kezibe vót egy fejsze, s belédobta abba a forgószélbe. S egy idő eltelte után ment valahova, s valamilyen mezei lakásba betévedett, s akkor mondta a vénasszony: – Maga lássa ezt a vágást? Maga csináta – aszmondja. – Hát én hogy csinátam vóna? – Hát tudja, mikor a fejszét eldobta? Na! S a vénasszony meg vót sebezve. (Szolokma, Maros megye, Románia)²⁵

Mosó boszorkány

Na, hát, ugyi, karácson éccakáján szokott előbb lennyi. Nem? Oszt ezek a boszorkányok szoktak mosnyi. Pacskótak bent a vízbe, a mosófáve verték a ruhát benn. Ha arra ment valaki, nem láttak senkit se. Ez így van! A régi öregek, azok biztosan nem vótak buták. Ők biztos többet tapasztaltak, mint mi. (Alsóór, Felsőóri járás, Ausztria)²⁶

^a (román) szerzetes

De nagy bátorságom vót, aszt én ementem akárhova, mentem éjje. Egysze, mikó mentem éjjel a fonóházba, a Kalitásba,^a a feleségemhez, akkó még lány vót, aszt látom, hogy ott egy kútná négy asszony mos. Gondoltam, hogy ez má nem lehet rendes asszony, aki ilyenkor kinn van, a holdvilágnál mos. Gondótam, ilyennek nem jó szóni, aszt úgy mentem e szótalán, aszt, ahogy megyek tovább, egy fehér kutya ment el mellettem. Puska vót velem, gondoltam, meglövöm, ha bánt. De nem is nézett rám. Aszt azok valami rossz lelkek lehettek. (Mátraalmás, Nógrád megye)²⁷

Állat képében jelenik meg

Egy ember – rendes szokása szerint – elment a szőlőhegyre. Vitt magával kenyeret, amit ott a pincében szépen elfogyasztott, s iddogált rá. Amint iddogált, „odatalákszott” egy csúnya varacskosbéka. Táltott szájjal ment a pincébe. Az ember kusztorakését^b a hátába vágta. A béka, hátában a kusztorával, eltávozott. Másnap az ember ismét elment a pincébe. Hát nem jelent meg megint a varacskosbéka? „Leffedt” szájjal jött. Most az ember bort öntött feléje, s azt mondta neki: – Ne, ha szomgyus vagy, igyá egyet! A béka ivott, s elment, de harmadnap megintcsak visszajött, hátában a kusztorával. Ezuttal a béka már rászólt az emberre: – Na, ides komámuram, ezt máskor ne tegye! Mikor hajlikábo gyün esz szomgyus^c ember, adjon neki innya.^d Most vegye kü hátombu a kusztorát! Boszorkányos ember volt, béka képében. Magának^e nem állott hatalmában a kést kivenni. (Bocföldre, Zala megye)²⁸

Máté nagyapám 18 éves vót. Emődre jártak dohányt simítani napszámba. Egyszer gyöttek hazafele. Beszilgették, hogy: – Én ennyit hoztam. Ennyi pórét. Ennyi levelest. Ennyit megvágтам. Egyszóval, ki hogy mennyit lopott. Gyött egy macska velek mindíg. Mindíg ott vót a lábok közt. Elűzték. Megverték mindíg. Egyszer kútba is lökték, mégis mindíg ott vót velek, a lábok közt. Úgy megverték, hogy mán azt hitték, hogy megdöglött, de csak nem tágított túllök. Majd oszt a falu vígin mán eltűnt. Másnap osztán a kerülő megmondta, hogy te ennyi dohányt vágтál, te ennyi póréval vittél. Úgy tudták osztán meg, hogy boszorkány vót. Ú vót a macska. Kihallgatta őket, mikor mentek haza. Így tudott meg mindent. (Kesznyéten, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁹

Mentek Dorozsmára^f egyszer gyalog éccaka Zsombóbú, aztá azt vette észre, aszondja: – Jaj de jó vóna valami jármű! – olyan nagyon fáradt má, mikó egy jó darabon elért. Hát egyszer, valami árokparton csitt-csatt, kipp-kopp, együtt egy ló.

^a falurész neve

^b hitvány bicska

^c egy szomjas

^d inni

^e saját magának

^f Kiskundorozsma (Csongrád megye)

– Hát – aszondja –, mindjá ecsipem. Aztá megfogta a lovat, meg meg is engedte magát fogni, ott át meg mellette. A szájába akarta dobni a kötőféket, hogy majd fölül a hátára, hát nem vót alsó szája széle a lónak. Aszondja, ő nem vót röst, aszondja, úgy gondóta, maj végigvágja. De, aszondja, melléfogott. Körösz-tűugrotta az árkot, aztá a másik ódarú meg visszakiabát: – Ha-ha – aszondja –, megcsatalak. Ez is boszorkány vót. Az, aki kígyó is vót! Legalábbis arra gondút, me az vót olyan boszorkányos ember. (Zákányszék, Csongrád megye)³⁰

Vót egy ember, aki el tudott változni fekete disznóvá. Vót. Ott Derekegyházán vót az öreg Harangozó bácsi. Az éjfélt után járkált fekete disznó képibe. Mindenféle. Nekünk is megrontotta a tehenünket. Fekete disznó vót, és gyütt-ment a majorba, járkált mindenfelé. De senki se tudta, hogy ki vagy mi. Hajtották vóna be az ólba is, akkor is ki tudott gyünni, ki tudta magát szabadítani. Aztán meg azt mondják, hogy ez az öreg Harangozó bácsi úgy járkált éjfélt után. El tudott változni. Hát, hogy igaz vót-e, nem tudom. (Szegvár, Csongrád megye)³¹

Hogy lehetett átváltozni, csak úgy hallottam. Hát le kellett szűrni tizenkét bicskát körbe, oszt háromszor körbe kellett szaladni, oszt azzá változott, amivé akart. Így változtak át a boszorkányok is kutyává, meg minden mássá. (Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar megye)³²

Hát mit mondjak magának? Mikor leánka vótam, iskolás leánka, én otthon vótam, mikor mondtam, hogy feküdtem. S egyszer egy nagy-nagy béka kijött a ház alól, s kiszökdösött a házból egészen ki. De még máig is emlékszem, hogy mekkora rusnya béka vót. Me mondom, olyan iskolás leánka lehettem. S én a szemmemmel láttam, hogy az ágy alól kijött az a nagy béka, s kiszökdösött a házból. Aztán aszmondják, hogy változik békaképbe, s mindenbe, s menyen. S aztán nem lehet tudni. De nem is jó rea, róluk beszélni. Milyen nap van?

Kedd. Miért, mit mondtak?

Hétfőn, szerdán s pénteken nem szabad róluk beszélni, me akkor éjjel megtáncoltassa. Így mondták az öregek örökké. (Máréfalva, Hargita megye, Románia)³³

Boszorkány lehet férfi, nő, az mindegy. Csikó, kutya, medve alakba jár. 12 órakor, míg a kakas meg nem szólal. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])³⁴

Egy embör csősz volt, Híricsben laktunk akkor, ment a töltés mellett, hát ott volt egy kotyos^a csirkékkel; azt hitte, hogy elszökött. Gondolta, hogy összeszedi a csirkéket, aszt hazaviszi. De amikor szedné föl, hát a kotyos úgy a nyakába ugrott, úgy földhöz vágta, hogy alig tudott fölkelni – boszorkány volt. (Drávacsehi, Baranya megye)³⁵

^a kotlóstyúk

Láthatatlan, szellemalak

A boszorkány valami lélekké is tud változni, mert bebújik a kulcslyukon is, és éjszaka így tudja megnyomni az embert. (Mátraderecske, Heves megye)³⁶

Egyszer, a háború után vót ez is, Jánosi Albert sógorommal legények vótunk, s leültünk ide, Póli nénémnek, itt, ez a kert az övéké vót, s leültünk, ott vót két kő a kert mellett, s leültünk oda, ez lehetett olyan éjféltájt. S hittünk a boszorkányságban, me az belénk vót öntve, mind azt hallottuk. Elég az hozzá, sógorommal, legények vótunk, beszélgettünk összevissza, fiatal, mindent, szivaroztunk, bőcsködtünk,^a s egyszer ott valami, körülbelül húsz méterre tovább a kerttől elshant, de olyan nagy suhogással, hogy kezdtünk gondókozni: valóban, mi lehet az? S hittük, hogy boszorkány! De nem ijedtünk meg, délceg legények vótunk, ketten... De az, hogy hittük, hogy boszorkány. Elshant, olyan háztetőmagasságba vót a nagy suhanás, de az nem vót madársuhogás! Me a madárnak nincs olyan nagy suhogása, akárhogyan is. Olyan villámgyorsan elment, érti-e. Hogy az mi lehetett, azt máig se tudjuk, de mi abban maradtunk, hogy biztos boszorkány, abban maradtunk mind a ketten. Aztán mi vót... Ma se tudom. De tényleg olyan különleges suhogás vót, hogy nagy-nagy-nagy suhogással ment el. Végül megriadtunk, felálltunk, de aztán nem láttunk semmit, nem hallottunk semmit, éjjel vót, de hittük, azt hittük, boszorkány. (Atyha, Hargita megye, Románia)³⁷

Közlekedése: szitakéregben, szekérkeréken,
seprűn, tilón, pizskafán

Még én hallottam egyet ettől a szegény Szegő Károly bácsitúl. Kiültünk a kapuba. Azt mondja, hogy kivel hálogatott a fal alatt. Azt mondja, hogy a szitakéreg annyira ment, így, szabályosan gurúlt a palánk tetejin. Ű látta. Osztán azt mondja, hogy leugrott a földre, osztán megint felugrott a palánk tetejire, oszt ott ment. (Kesznyéten, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁸

A szomszédnál vót, szegény szülikémtől hallottam, hogy reggel, mikor a teheneket hajtották ki, akkor mondta: – Mék^b má, mert Pestre akarok menni. Még a vacsorát is meg kell főzni, de tehénhajtásra, beeresztésre haza kell érní. Be is teljesedett, egy söprűt vett a kezébe, az vót a lova, hajtotta, csak úgy porút utána. A söprűvel eltűnt, csak azt látták, hogy porol az úton valami, de má este, amikor a férje a munkából hazaért, má a vacsora kész volt. És ezt pesti dolgokkal^c tudta bizonyítani, mert nem akarták a szomszédok elhinni, hogy ő annyi idő alatt meg tud fordulni vonat nélkül. (Fülöpszállás, Bács-Kiskun megye)³⁹

^a okoskodtunk

^b megyek

^c Pestről hozott dolgokkal

Vót itt egy asszony, Szilágyiné, ment a pizskafán meg a szénvonón, szaladt, mint a szél. Azt mondta az uram, ű látta. Az uramhoz nem tudott közel menni, mer az balkezes vót. Azt mondják, bal kézzel akárki megütheti. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁴⁰

Ment egy fiú Barackos-havassába, s mikor kiindult iránta, hallja, hogy suhognak el a szomszédasszonyai. Egyik ült egy seprűn, s egyik egy sikító tilón.^a Az ő gunyájukba, rendesen. S há, mennek el irántik.^b Megfenyítették, hogy: – Nehogy valakinek megmondd, amíg mi élünk, met ha valakinek megmondod, erre a sikítóra felültetünk, s ezen elviszünk, s soha életedbe semmiféle nem vált meg ezen a helyen! S osztág a fiú, mikor az asszonyok meghótak, csak akkor mondta meg. Ilyent tudnak. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)⁴¹

Édesapám vadászember vót, a neve Vrencsán György vót, s többen vótak vadászok ottan egy csoportba, rokonyok, má halottjaikba vannak java része... Egyszer elindulnak fel ott, szintén oda, arra a gyepecei rész felé... hogy feltérnek, felmennek, ott erdő van. Hallják, hogy úgy ropog, úgy csattog jobbról, onné az erdőbül bé valami, s aszondják a vadászok: – Álljunk meg, nézzük meg, hogy mi érkezik! Ők azt gondolták, hogy jó vaj egy nagy vad, hajtsák a farkasok, vagy a kutya, vagy valamiféle. S hát érkezik egy szekerkerek. Egy szekerkerek jó, s azon ül egy fehérnép. Az a fehérnép most má meg van halva, hiába mondom, hogy ki, úgyse tudja... S egy fehérnép ül rajta, s bėjött ott, reájok jött, ott a vadászoknak útjikba vót, s így csinált, ne... nehogy beszéljenek, nehogy elmondják. Ha egy férfiu lett vóna ott, azt mondanók: – Vajon igaz-e? De sokan vótak, s amennyien vótak, azok, hárman-négyen-ötön, amennyien vótak, mind látták. (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁴²

Képességei

Ha élne az az asszony, akkor amit most mi beszélgetünk, azt mind meghallotta volna. Nékem ősszel nagyon sok virágom volt a kertbe. Nani néninek sok primulája volt. Mondtam neki, hogy majd cserélünk. Egyszer mondtam neki, hogy győjjön érte. De nem jött. Egyszer így mondtam magamba, nem volt itt senki: – Na, nem adott nekem virágot, majd szarok neki én is virágot. Abba a pillanatba ott termett, és mondta: – Mit akarsz te? Szarsz nekem virágot adni? Én mondtam: – Nem mondtam én azt. Azt mondta: – Dehogynem mondtad, hisz amit te kigondolsz, azt én már tudom. (Dobri, Zala megye)⁴³

Duka Jancsit is olyan boszorkányosnak tartották a faluban. Azt mondták róla, hogy átlát az emberen, állaton is, belelát mindenkibe. Dugták is előle a gyerekeket, de ő maga is mondta, hogy vigyék előle, mert árt a szeme. Még a saját gyerekeit se szerette nézni. Olyan más is volt a szeme, nem állta az ember a nézését. (Mátradercske, Heves megye)⁴⁴

^a kendertörő tilón

^b feléjük

Egy kislányai ember néhai nagyapjáról beszélnek, hogy ráült a Tisza vizére, úgy vitette magát a folyóval lefelé, anélkül, hogy vízbe merült volna; erre azért volt képes, mert fehérmájú volt. (Lónya, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁴⁵

Hanem vannak ezek a guruzslók. Azok es mind olyan boszorkányok, csak megint más fajta. Az tud fermekát^a csinálni, visszacsinálni, megcsinálni, magát meg tudja bolondítani, úgyhogy komplett eszin kívül van. Mindenfélelvel el tud bálni az ilyen guruzsló. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)⁴⁶

A boszorkány mindent tud. Ha beszélnek es, hétfőn, szerdán s pénteken, azt ő tudja, ő hallja. Ha az ember beszél, vaj az asszony, ő azt meghallja, hogy az beszél, s akkor riva menen^b éjen, s kínozza. (Klészse, Bákó megye, Románia)⁴⁷

Fél a szent dolgoktól

Aki boszorkány, az éjféli misekor, míg tart a harangszó, nem megy be a templomba. A harangszót bent, a templomban nem hallgathatja. Csak azután mehet be, mikor elharangoztak. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴⁸

Méreg Kati portáján nem volt szenteltvíz, ott nem lehetett tartani. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴⁹

Tudományt szerez keresztúton, varázskörben, lucaszéken

Úgy, hát azt kell, hogy hát az keressen, hogy fekete tyúkot, osztán, ugye, hangybolyba tegye be. Oszt mikor lerágnák róla a hangyák teljesen a húst, minden. Oszt, ugye, a csontját vigye el a templomho éfélkor, osztán ott már lesznek sokan, oszt ott kapja meg a boszorkányságot. (Karancskeszi, Nógrád megye)⁵⁰

Egy emberről mesélték, hogy csinált lucaszéket, és az éjféli misén a szenteltvíz mellé ült vele. Innen felismerte a boszorkányokat, mert a fejüket félrefordítva mentek be a templomba. Meg is fenyegették a boszorkányok, hogy széttépik. Majd eljönnek érte, elviszik magukkal, állja ki a próbát. Éjszaka ki is vezették az ágyából, kivitték a Mátrába. Mondták neki, hogy vigyen magával sötét kendőt meg gyertyát. A Mátrában 12 órakor virágzott egy fa, ördögoldalbor^c virág volt rajta. Meggyújtották a gyertyát, a fa alá tartották a kendőt, ebbe szedték a virágot. Mondták az embernek, hogy csinálja ő is. De az úgy megijedt, hogy csak akkor tért magához, amikor Parádfürdőn volt, egy padon ébredt fel. (Mátradereske, Heves megye)⁵¹

^a rontást

^b reámege

^c páfrány

Nekünk is egy sógorunkat úgy öltik meg!... A felesége boszorkány vót, egy ángyunk,^a osztán nem tudta megtanulni az ura, hiába kínoztá; hát addig-meddig, hogy agyongyilkolták fiatal korában... Úgy, hogy kint laktak a Siskán, tanyán, bíres vót... Oszt így ünnepnapokon befogta a nígy ökröt, oszt mentek be Tiszalökre. Oszt... az úton az ökör előtt a bátyámat úgy vertik a földhő, mint a palacsintát... De nem látták, hogy ki!... Mire hazaértek Tiszalökre..., akkorra a mi bátyánk úgy össze vót verve..., hogy az többet az ágybúl nem kelt fel! Azír, mer a felesége, az ángyom ilyen vót, és nem tudta vele megtanítani, hát azír kínozták, ütöttik, vertik, hogy hátha, hátha, de nem tudta megtanulni! (Újléta, Hajdú-Bihar megye)⁵²

Amikor én kislány vótam, vót a szomszédunkban egy asszony, de boszorkány vót ez az asszony. Boszorkány vót, és vót egy másik asszony is, oszt azt mondta, hogy nagyon szeretne ő is boszorkány lenni, mert a másik azt mondta, hogy: – Én megtanítalak téged úgy, hogy még a fűszálon is meg tudsz állni. Hát persze, hogy ez nagyon fölviillanyozta az asszonyt, és azt mondta neki az a másik asszony, a boszorkány, hogy ő megtanítsa, csak amit ő mond, azt mindent-mindent meg kell cselekenni, meg kell csináni. Hát azt mondta, hogy ő meg is csinálja, meg is cselekszi. Hát az mondta neki, hogy Luca-napkor fogjon hozzá egy kis széket csinálni. Úgy, hogy ez pontosan karácsonkor az éjféli misére legyen készen. Hát jó van. És mindennap Luca-naptul kezdve vigyen be egy fél marok szalmát. Valami füstösek voltak még akkori időbe, olyan füstös kémények. Úgy a kémény aljába tegye. Úgy, hogy amíg az éjféli mise tart, addig az a szalma elég legyen, és vigyen be négy petrencehordó rudat. Az meg az vót akkor, amin azt a szénapetrencéket összehordták a boglyáhó. És hát, ezt meg is csináta az asszony. Úgy, hogy az éjféli misére el is készült vele. És ezt a patikasárok..., nálunk keresztutca ez, ahon a patika van. Akkor is, az én időmbe, kicsi koromba is ott vót ez. És ott ebbül a négy petrencehordó rúdbú köllött egy várat csináni. Úgy összekötni a négyet, s ennek a közepibe ráúni arra a székre, amit Luca-naptú készített idáig. S azt a szalmát ki köllött oda vinni, amit összegyűjtött félmarkonkint, azt a szalmát, és azt meg kellett gyújtani akkor, amikor beharangoztak az éjféli misére, s azt mondotta neki ez a boszorkány, hogy nagyon vigyázzon a szalmára, hogy a szalma elég legyen addig, amíg a mise tart! Mert szörnyűség, amit majd fog látni, mert a rúd, amíg a rúd tart, csak addig tudnak menni a..., megy az ördög tüzes vasvillával. Azután megy a szekér, azon tűz ég, minden. Szóval elbeszélte neki, hogy ilyeneket fog látni, de nem szabad felnézni, mert ha felnéz attul a tűztül, vagy... vagy hát szétnéz, akkor megőrül attul, amit lát. Hát, jó van, megcsináta az asszony, úgy, hogy nem történt semmi baj. Nem nézett föl, a szalma is elégett. Hát akkor mondta a boszorkánnak, hogy hát ő most mán azt is elvégezte, rendben van minden. – Hát – azt mondja –, hát most még sok minden..., bongó, bongó legyeket köllött elnyelni neki, meg nem is tudom, kígyókat látott. Meg szóval ilyen-ilyen sok-sok mindent meg köllött neki cselekenni, de mindent megcselekedett az asszony, hogy

^a sógornő vagy nagynéni

ő boszorkány lesz. Hát egyszer azt mondta neki a boszorkány, hogy még van egy nagy-nagy dolog. De ha ezt nem teszi meg, amit most meg kell tenni, akkor meg fog őrülni, bele fog pusztulni. Hát azt mondta, ő azt is megteszi. No, azt mondja: – Akkó jöjjé utánam! Ment az asszony utána, és levezette egy mély pincébe, és akkor abba a pincébe vót egy nagy kosár. Abba meg feküdt egy nagy-nagy kankutya. És azt mondta neki, hogy hát az az utolsó, amit meg kell cselekenni. Ezt evvel a kutyával. Hát szóval úgy, mint férj és feleség. S akkor ez a boszorkány, aki tanút vóna boszorkánynak, belekapott a hajába, és kiszaladt a pincébül. És mint az őrült, úgy futkosott végig az utcákon őrjöngve. És meg is őrült úgy, hogy bele is halt. (Tiszakécske, Bács-Kiskun megye)⁵³

Tudományt szerez másik boszorkánytól, ördögtől, boszorkányszombaton,
Isten megtagadásával

Én egy helyen szógátam, oszt elküdték engemet (ezt is tetszik venni?^a), elküdték engemet, hogy menjek, oszt szóljak Mari néninek, mer a tehentő véreset fejtek. Hát el is mentem én, hát ollan kíváncsi vótam én is, hogy majd hogy csinálja, de elküdték onnan. Aszondja oszt Mari néni, mikor megcsinálta, hogy reggelre, este tére jó lesz a tej. Jó is lett! Aszondta nekem, hogy: – Éccaka, 12 órakor kigyössz velem a temetőbe, hozod a köpülőt, oszt neked átadom a tudományt. – Mondom: – Jujj-ujj-ujj, dehogy menek én, Isten őrizzen, hogy én aztat megcsinállyam, ki se mernék a temetőbe nézni sem, nemhogy kimenni, átvenni a boszorkányságot! Hát, oszt ennyit tudok. (Karancskeszi, Nógrád megye)⁵⁴

Meg vót itten egy kocsis, Ödönné szolgált, egy zsidóná. Annak vót, vót egy nagyon szép lyánya. Azt meg má itten beszélte a nagynénénk, aztán a jó gazdag legény meg akart udvarolni a lánynak. Mer csinos vót a lány. Az meg gulyás vót, nem kocsis vót az uraságnál. Az oszt eljárt oda, az a legény, a lányho, aztán a kocsis azt mondta, hogy hát mán érdeklődött ez a legény, hogy hát hogy ízélik a boszorkány, hogy csinálják a boszorkányok. – Maj gyere el! – azt mondja. – Majd oszt elgyüssz velem, majd osztán megtudod! – azt mondja. Azt mondja, hogy a legény el is ment a kocsisval, este, éccaka 12 órakor. – Vegyé egy új fazekat – azt mondja –, azt meg majd visszük a kezünkbe. Te – azt mondja –, hátra ne merészüljél nézni, mer sűrű ízé, csattog, ollan halom köveket látsz – azt mondja –, mintha az rád esne, meg zörög, villámlik, meg mit tudom én, hogy hogy mondta az a nagynénénk, az nagy, nagy, ott a hátok megett nagy, nagy, borzalmas nagy csörömpölés, meg, meg ítélt, ítélet volt, meg, ugye, azt mondja, hogy a kövek majdnem ráestek, aztán csörgöttek. Hát az ember valamegyig ment, az a legény, nem az ember, de oszt az nagyon megijedt. Az a legény beszélte, mer rokona volt a nagynénénknek. Oszt elhagyott a fazekad, így mondta, mer oszt azt kellett mondani, hogy:

Tagadom az Istent,
hiszek egy új fazékba.

^a A gyűjtőt kérdezi (ti. felvenni magnetofonra).

Na, oszt a legény, má amikor nem győztek, azt mondta, hogy:

Szarok az új fazékba,
hiszem az Istent!

Aszt otthagya. Csak ennyit tudok, e.

Aztán mi lett a legénnyel?

Avval a legénnyel aztán nem foglalkozott többet.

Nem lett semmi baja?

Nem. (Nógrádsípek, Nógrád megye)⁵⁵

Az én anyámnak vót egy háziasszonya, aszt az mondta, hogy nagyon szeretne sok pénzt. Egyszer kiperdül hozzá egy szép menyecske, és megkérdezte tőle, hogy: – Nem szeretne maga sok pénzt szerezni? S az azt mondta, hogy: – Dehogynem! – és akkor eladta a lelkét a rosszaknak. Akkor a rosszak úgy bántották, egész a plafonig dobálták őt, mert nem akarta már, hogy boszorkány legyen, de mégis az lett. (Hatvan, Heves megye)⁵⁶

Ezt is idesanyámtól hallottam, mer, lássa, csárdába dógozott, oda meg behordanak mindenféle peletykát. Vót Madarason^a másik csárda is, lehet, hogy még több is; csak az egyikbe mindig vót messziről való jó bor, arról a hegyekből hozták, mer a kocsmáros feleséginek ez vót a tudománya. Boszorkán vót. Aszondta idesanyám, ű is ismerte az asszont, Kanál Rebekának hitták. Fiatal lyán korába valami bábánál vót szógáló, oszt ahogy férhe ment, egy szíp aranygyűrűt kapott ajándékba tülle. Akkortúl lett ű is bába. Szíp, fínyes kű vót benne, azt kellett a nap fele fordítani, avval vót híradással. Mindenkit odahítt vele, akit akart. Meghallották a harmadik faluból is. A csárdába mindenféle ember megfordult, nem igaz? Azoktúl hallotta idesanyám. Úgy a nap fele kellett fordítani, hogy szikrázson benne a kű. A legínyek mentek mindig hozzá ész nélkül, ha meghallották. Idesanyám mondta, hogy amúgy is sokan jártak hozzá, ha nem vót otthon az ura. Ha meg elfogyott a bor a pincéjiből, valakit mindig lúvá változtatott, aki éppen ott vót. Avval húzatta a szekeret, mer úgy hordták messziről, a hegyekből hordószámra. Lássa, ilyeneket beszéltek rígen. Níha még az urát is lúvá változtatta, azt is befogta. Aszondták, abba is pusztult bele szegíny ura, nem bírta már a sok cipekedést. Egyszer meg egy vőfi ment oda bort venni valami lakodalomra, ótán az is két nap múlva került elő. Aszondta, hogy ű is kellett a szekérbe, mer nagy vót a sár, nem bírta el egy lú. (Tiszaszentimre, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁵⁷

Tanulás: bemutatják neki a világ csúnya és szép dolgait

A Királykúton lakott édesanyám. Ott is vót egy asszony. Attul is úgy féltek. A lánya mondta neki, hogy nincs a tehenjének elég haszna. Édesanyámnak meg sok van. Azt mondja a vénasszony: – Fiam, örülj neki, hogy annyi van, de legalább

^a Kunmadaras (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

tiszta. Aztán mondta neki, hogy menjen el hozzá egyik este, és hozzon egy kanál vaját. A vénasszony is vitt egy kanál vaját, majd kimentek a Kabinba.^a Ott van egy tó az erdőn, abba mindig van víz. Kimentek oda, a tóhoz. Azt mondja a vénasszony: – Csapd bele a tóba azt a vaját! Behajította a lánya, oszt gyütt egy kis halacska, oszt elvitte. Aztán ő is behajította a magáét. Akkor meg sok rút giliszta gyütt. – No, látod, ez a különbség, fiam, a tied meg az enyim között. A tied tiszta, az enyim meg ilyen piszkos. (Gagybátor, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵⁸

Láttam egy vénembert, kint voltam a gulyával. Azt mondja a cimborája: – Hát taníts meg engem is arra a tudományra, amit te tudol! – Hát megtanítlak! – azt mondja. – Leszakított két szénaszálat, ahun van a két szénaszálon az a kis gömb. Akkor összemérte. Mint a négy kis gömb pászolt. Kilencszer megfordította, és letette a földre. – No – aszondja –, állj rá! Hát azt mondja János: – Hát, engem a kis szénaszál nem bír meg. – Annak meg kell téged bírni. Ráállott a János, megbírta. Vagy három percig rajta állott. Leszállott rúla, meg vót ződüve. – Nem szabad, fiam, neked tanúni semmit, mer te gyenge vagy. Mikor az öreg koma elment, megkérdeztem a Jánostul, mit látott. – Hát még a torony hegyinél is magasabban vótam. Olyan ember vót ez a vén Jakab. (Tiszacséce, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁵⁹

Beszélték itt apósoméék es, hogy a tesvére mondta, hogy ott Budákán egy asszon, ott, Gyimesbe, szegén fehérnép vót, szegén sorsu fehérnép, s vót vaj három, négy, öt gyermeke, mennyi, s aszmondta egy öregasszon, beteg vót, immá kellett haljon meg, hogy: – Te, én neked adok valamit. Csak csekélység-dolog, szóval valamit kell fizess, de nem kell sokat. Én neked adok egy meszeriát.^b A fehérnép kapott rajta, ugye, hogy hát... Aszmondta: – Menj ki, hónap reggel menj oda az ódalba, s néjzed, amelyik magyarófa a legislegmagosabb, azt vágd le, s fogd meg a hegyitől, s hujzad bé. De te vissza ne nézz, se ne beszélj senkivel! Te csak hozd azt! S ő elment ki, s amelyiket látta, hogy magosabb, mind a többi, hát levágta, s megfogta a hegyitől, s húzta. S egyszer, há nem bírja! S ő ijedtibe visszanezett, hogy hát vajon megakadt-e, vagy mü az. S hát annyi sok csúf minden vót rajta, kígyó, béka, mindenféle, hogy akkor ő ott hagyott mindent, s elfutott. S akkor az öregasszon... veszekedett, hogy hát: – Te, ennyit akartam rajtad segíteni, meg akartalak gazdagítani, s te nem fogadtad el! (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁶⁰

Vót egy másik asszony, az is úgy tudta a tehenyeknek a tejit, elment reggelente, és gyűjtötte a vízharमतot, ott, ahol legelnek a marhák, gyűjtötte azt a vízharमतot, s akkor hazavitte, s ott aztán, hogy mit csinált otthon, mit nem csinált, ő avval elszedte. Tótt az üdő, múlt, de annak a vaját lepik meg a hernyók, nyűvek, ha ő ver vajt. Nem lehet három napot többet tartsa, megeszik a nyűvek, mert az nem tiszta. Így élt az öregasszony, ameddig élhetett. Na, eljött az üdő, hogy meg kellett halni. Elment a paphoz, hogy gyónja meg. Azt mondja a plébános: – Most te ne-

^a Kabin: tó az erdőben.

^b mesterséget (román *meserie* 'mesterség, ipar')

kifogsz, hazamensz, egy edénybe, egy kártyába,^a töltsed meg tejjel, és menj ki az erdőbe, egy fát, ameddig feléred, kenjed meg tejjel, amelyikből csinálod te a vajat. És aztán állj félre, nézzed meg, hogy mi menen oda. Úgy csinált az asszony. S aztán jöjjél ide hozzám vissza, hogy mondd meg nekem, s akkor ódozlak fel, addig nem. Akkor úgy csinált az asszony. Hazament, megtötte azt a kártyát, kiment az erdőbe, felhágott egy darabig a fára, még csak fölérte, ő bekente, s akkor végzett, akkor félreállott. Ott béka, kígyó, gyék, sáska, mindenféle csúszómászó mind ott vót, mind mentek oda. Odamentek a fához, és szípták azt a fát, nyalták, szípták azt a tejjelt. Meglátta az asszony, megijedett. Elment, szépen vette magát, odament a plébánoshoz, s mondta: – Na – azt mondja –, plébános atyám – azt mondja –, megtettem. Na – azt mondja –, most mondd meg, hogy mit láttál! – Jaj, mit láttam – azt mondja –, a világon való csúszómászó, kígyó, mindenféle, béka, gyék, mind odamentek, és szípták – azt mondja – azt a tejjelt. – Még téged is úgy kell szípjának a másik világon! S akkor az asszony kipukkadt. (Szárász, Baranya megye [Diósd, Bákó megye, Románia])⁶¹

Tudományt szerez dongó, darázs lenyelésével

Ázsiskóré, számártövis, ez kellett a boszorkányoknak. És akkor mentek, piszkafára ültek, és úgy mentek ezek a tudományosok. Akkor ráültek a piszkafára, oszt kimentek oda. Akkor ki kellett neki a száját tátani, oszt mentek ilyen dongók, amit úgy neveznek, hogy... olyan ződ-kék hátú dongók. Akkor kítátotta a száját, a dongó beleszállt. Abba vót a tudomány. És akkor összezárta a száját, akkor mán az övé vót, akkor megkapta a tudományt. Ilyenek történtek. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶²

Mamának egy boszorkány mondta: majd ő megszerűlja a kecskét, hogy sok teje legyen. De viselje el, ha ráül, ha azt akarja, hogy a kecskéjének sok teje legyen. Azt mondja mamának: – Feküdj ki a kecskeólajtóba! Akármilyen nagyot ütnek rád, ne szólj egy szót sem! Meg egy nagy darázs a szájába száll, tátsa el a száját. Majd megfordul a szájába, oszt kigyün. De azt mondta mama, nem, nem kell, hogy sok teje legyen, maradjon csak annyi, amennyi van: – Engem ne üssön senki! (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶³

Tudományt szerez saját gyermek, rokon, barát feláldozásával

Sáronszky József csarodai lakos azt adta elő Buzás Mártonnak, hogy őt gyermekkorában az anyja rontotta meg. Mert az boszorkány akart lenni. Az a feltétele annak, hogy valaki boszorkánnyá lehessen, hogy a saját családjából áldozzon fel valakit. Őt választotta ki rá. Mikor gyerekkorában egy este félrevaló dógára kiment

^a fakéreg edénybe

az udvarra, egyszer csak összeesett, s többet nem tudott lábra állni. Úgy nőtt fel, hogy a lába elcsenevészedett. Ez az ember most is él. Most olyan 58 éves forma lehet. Megházasodott kétszer is, van vagy hét gyereke. A felső testrésze fejlett, de a lába olyan, mint gyerekkorában volt. Most is átkozza érte az anyját. (Csaroda, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁶⁴

Vót itt egy vén Farkas bácsi, ahhoz jártak, hogy a tehenet gyógyítsa meg. Az csak megsimogatta, meglapogatta, aszt másnap már vót tej. Volt annak egy fia, az térden járt, mert itt, a lábán nem volt izom. Farkas bácsi felesége maga mondta el, hogy ott tanálta őt, mikor felébredett, hogy a gyermek bölcsője előtt térdelt, és a gyermek mindig egyet-egyet sikkantott, mert az izmait elszedte. Azon tanult. Azt mondják, azon tanul, ami a legkedvesebb a lelkének. Azt kellett neki megrontani. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁶⁵

Guziné a maga lányát ette meg, merthogy fílt, hogy rajtaveszít a másén. Valakit nekik meg kellett enni, csak így vót ezelőtt. Úgy vált boszorkánnyá, hogy meg-evett valakit. Ki a magáét ette meg, ki a másét. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁶⁶

Könyvből tanul

Czakóné^a mesélt egy lányról, akit egy boszorkányos asszony üldözött, mert át akarta neki adni a tudományát. A lány nem fogadta el, nagyon beteg lett. A boszorkány egyszer behívta magához a lányt, a lány megint mondta, hogy ő nem lesz boszorkány, az asszony mégis ott hagyott az asztalon egy boszorkányos könyvet, hogy a lány azt nézegesse meg. Olvasgatni kezdte, nevek voltak benne felsorolva, boszorkányok nevei, ahogy olvasni kezdte, szél támadt, és a könyvben felsorolt boszorkányok mind megjelentek az ajtó előtt, rémisztgették, nyújtogatták felé a kezüket. Ettől kezdve a lány nagyon beteg lett, állandóan sírt, mert ha kilépett a házból, mindig ijesztgették a boszorkányok. Amikor a boszorkányok megjelentek, a könyv eltűnt. Czakóné a lányt magánál tartotta, s csak három-négy hét alatt sikerült meggyógyítania. Mindennap megöntötte.^b (Sellye, Baranya megye)⁶⁷

Hát ezt nem éppen szerzi, mert ezt tanulják. Vesz egy könyvet, s aztán odaadja magát annyira, hogy aztán elfoglalja vele az elméjét, s aztán átváltozik. Otthon tanul, könyvekkel. Ezeknek van egy hogymondjákjuk, ahonnan ezeket a könyveket vásárolják, s aztán akko ezt megtanulják. Emesélte nekem egy, hogy ő hogy járt. Négyen vótak, akik ezt tanulták. És kellett vizsgázni. Úgy vizsgáztak, mind más, egy iparos. És akkor azt mondja, Jóska, az utóján oda történt, hogy le kellett vizsgázni. Akkor azon éccaka, miko vizsgáztok, kilenc falut össze kellett járjon, mez-telenül, senkivel nem vót szabad beszélni. Egyenest ki a temetőbe, mind a kilenc

^a Egy sellyei javasasszony, Czakó Jánosné.

^b Viaszöntés: forró viaszt öntenek hideg vízbe; a kihűlt viasz alakjából állapítják meg a bajt.

községnek a temetőjibe, s akkor aztán, mikor odaértek, azt mondja, mindég oda-vitte valaki őtet, ahol nagy lyuk volt, bé volt sülyyedve a lyuk. Ahol halatt vót valamikor, me az is afféle vót. S akko nyomta a fejit nekiek. Annyira nyomta, hogy azt mondta, hogy na, most, most, most ott pusztul e, ő megijedett, azt mondja, s elfutott. S akko hazament, megfogta a könyveket, berakta a tűzbe. Többet aztán nem bántották. De a másik három aztán bevált. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)⁶⁸

Segítőállatai: tücsök, béka, kígyó, kutya

1: Napámtu^a hallottam. Ezek balatonszentgyörgyiek vótak. A napam testvérgye meg vörsi. Ott lakott. Ennek tücsöktyei vótak. A tücsök a boszorkányi izé vót. Aszondja, éjje nem vót tőlük nyugodalma. Nem tudott az a férfi nyugonni. Kivitte őket egy skatulába, kivitte az erdőbe, kivésett egy nagy fát, abba beleszegez-te, de éfére má megen otthun vótak. Citorátak feszt.^b Boszorkányok vótak. Leszedték rólok éjje a párnát, összegyömböttek, betették az asztó^c alá. Aztá csak citorátak feszt. Akkor aztán ment egy ördöngős kódiféle ember hozzájuk egyszer. Annak panaszkodta el a fiató férfi, hogy mi a bajja, mit csináljon, hogyan lehetne megszabadulni tülük. Aszondta neki a kódís, menjen el a vásárba, és ha ott ollan növe össze tud akannyi, aki férfit nem ismer, arra át tudja ruházni őket. Sikerült is neki. A kódís segített nekijje. A nőt megcsábétották, hogy átvette a prücsök-
ket. (Igazi neve prücsök, mi csak falusiasan tücsöknek hijjuk.) Szegén lányon maradt. Annyira elizéték, elboszorkányozták...

2: Megrontották.

1: ...hogy meghót bele. Elsovánkodott, efogyott, belehat a lán. Annyira megrontották. (Vállus, Zala megye)⁶⁹

Én hallottam azt az esetet, de hát az tudománnyal volt eltemetve, én úgy gondoltam, valahogy így hallottam. Az a férfi meg vót nőszülve. Vett egy székely léányt. Idehozta, s meglett egy gyermekük. Közben megbánta valami végett, nem vót megfelelő, nem tudom, elég az, hogy az elment, a gyermeket sem fizette senki, enni kellett, nem volt miből. És szegény, az mind izente és várto, hogy ez emenjen, visszahozza, vagy menjen, segíljen.^d Az olyan tudományt csinált, valamit, hogy az ember mindgyár meghalt. Kocsis vót. Hazament, lefeküdt az apja háto megett, mindjá meghalt. Úgy 9-10 órára meg vót halva. És ha meghalt, egy nagy béka lett az ágy alá. Ha kinyútatták, hát a nyútópad alatt egy nagy béka volt. Ha eltemették, a sírra mászott. S ez mind ott vót, a nagy varasbéka. De nagy vót, és csúf vót. És a menyecske is itt vót a temetésen. Ha békával temették el, a béka mind a temetőben a sírján aludt. Akárhányszor mentek, hogy látogassák meg az

^a anyósomtól

^b folyvást

^c asztal

^d segítsen

anyja s az apja az Öcsike sírját, a béka mind a sírján vót. Azután kapcsolták ők ezt a dógat, hogy ezt körülbelül a felesége csinálta. Ezt a rosszat, hogy a fia meghalt, s ha el is temették, még ott a sírjába se pihenjen. Gyanúsították nagyon. S lehetett igaz is. (Andrássytelep, Kolozs megye, Románia)⁷⁰

Békájik vót. Régi, régebbi öregasszonyok foglalkoztak az olyanokkal. Mostanába nem es. Azé örökké mü es így Szent György-napkor örökké szenteltetünk a marhákért. Lisztet s szenteltvizet csinálnak. Vótunk mü es ugy, hogy el vót véve a tej, zsir, minden, s nem vót. Most idele, egy fehérnépnek, hallom, hogy annyira sír, hogy hát a tehenje es szárad meg, ugy elvették a tejet, hogy a borju beleposztúlt. A borjú beleposztúlt. Nem vót, amit szopjon. Nem vót tej az anyjának. Békát én es láttam. Vót egy öreg mama, de má van annak husz éve, mennyi. Hát én es olyan 12-13 éves vótam. Nyáróltunk^a kint, oda, a hegyen. Burda, ugy hitták, Borda. S vót idefel egy vénasszon, s az es ott nyárólt velünk. Nem velünk egy helyt, hanem külön kalibája vót. És vót csinálva ágya mohuból a békának, s láttuk a piros szalagot a nyakára kötve. Jaj, édes jó Istenem! Vót békája. Akkor az tudta elvenni a tejeket. Minden rossznak nekifognak, egy része. Az olyan, nem hiszem, hogy a Jóisten szinjit meglássa. Hogy az ilyen gamatságokkal^b dógozik. (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁷¹

Mondták valakiről, hogy van kígyója?

Persze, itt egy öregasszonró. A másik öregasszon azt mondta, hogy az küdte hozzá a kígyót, má látta. Megcsinált engemet, hogy annyit kerestük egy nap. Járt a szőlőbe, ott vót az emberem, hogy menjek má a reggelive hozzá. S én e vótam menve a szövetkezetbe, miko jöttem haza, mindent kiszedtünk a házbó. – Na né, itt ment ki, né, a farkávo, kiment, a feje maradt itt. Én nem láttam, csak ő mondta.

2: Nem mindenkinek mutatkozik.

1: Nem, nem, a szellemi dógaik csak úgy is mutatkoznak. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)⁷²

Nehezen hal meg, csúnya halála van

Ezt az én öreganyám meséte, hogy vót a házukná egy nagyon öreg asszony, öreganyjuk vagy mi, és azt mondták róla, hogy boszorkány, és hát úgy volt, hogy haldoklott, és sehogyan se bírt meghani. A nyelve rettenetessen égett neki, és úgy, hogy állandóan a csészibe kérte a hideg vizet, és a forró, égő nyelvit benne tartotta a hideg vízbe. (Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)⁷³

^a Kint laktak a hegyi legelőn lévő nyári szálláson.

^b tisztátalan, gonosz dolgokkal

Halálakor átadja a tudományát

Meg azokat a boszorkányokat nagyon mondták; hogy boszorkány vót, azér nem tud meghalni, meg hogy a másik boszorkány az ablakra ment, az ott kukucskált be, hogy most mi lesz. Beszétték, hogy mikor a másik boszorkány elgyütt az ablakra, az a beteg is már meg tudott halni. Azt is mondták, hogy az ilyen boszorkányok csak akkor hálnak meg, ha valakinek átadták a tudományukat. Ha nem vót kinek elvállalni a rokonyok között, az megint nagy baj vót. És akkor olyan butaságokat csináltak, hogy valaki mindig elvállalta, még idegenyre is ráadták, de úgy, hogy ne tudja senki. Azér vót, hogy meg tudjon halni. (Ményhe, Nyitrai járás, Szlovákia)⁷⁴

Egy tavaszi időübe kinn feküdtem az udvaron. Szép, világos este vóut, látom, hogy gyön egy piros bornyu, egy rocska a nyakába van kötve. Nállunk úgy mondják, hogy zsojtár, amibe fejnek. Ott jár a piros bornyu az udvaron, én meg úgy figyelmet vettem utánna, de átment, oszt mikor látta a bornyu, hogy én figyelem, akkor átment egy másik udvarra. No, oszt akkor arról az udvarról visszajött erre az udvarra. Én meg csak figyelemmel kísérem, de a mi istállókba nem mert begyönni a bornyu. Reggel hallom, hogy a másik két udvaron megfejte a bornyu a tehenet, kiszopta-é, megfejte-é belőülle, mán a tehen nem adott tejet. Ki is tudták, hogy ez egy fiatalember vóut. Ki is tudóudott. De mikor a fiatalembernek oda került a sorja, hogy mán időösödött, eljött az ideje, hogy meg akart halni, azt mondta az unokájának: – Fiam, csak a jobb kezedet add ide a kezembe. Hát vedd át, legalább csak túllem, a jobb kezed ideadod, akkor a tudományomat rád hagyom. Nem merte elvenni a fia, mán az unokája, túlle a tudományt. Utóuljára az öregember elment, egy fára felakasztotta magát, otthagya a tudományt is, otthagya az életét is. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁷⁵

Az ilyen nem tud egy es meghalni, amíg a tudományát át nem adja másnak. Vót neköm egy unokatestvéröm, egy fehérnép. S eljön hezzám, me egy vén guruzsló asszony haldoklott, de sokáig. Két esztendeig es ejszen. A nyelvit úgy kivette, ennyire, ne, s úgy járt az úton. Met az olyan guruzsló vót. S odajön az unokatestvéröm, s azt mondja: – Mit gondolsz, Sándor, odajött egy komámasszony, s azt mondja, hogy Laci Lajiné nem tud meghalni, amíg a tudományát átal nem adja valakinek. Közösön vegyük átal! S én azt mondtam komámasszonynak, hogy ő vegye átal, me én nem akarom átalvenni! S mondtam én es az unokatestvérömnek: – Te nehogy ilyent csinálj! Met nem jó annak lenni. Az embör, ha boszorkányos, akkor nyugta nincs! De a komaasszonya biztosan átalvette, me az es úgy járt, hogy höngörgőzött a földön, vitték bé Barótra a kórházba, s másnap itthon vót. Annyit kínlódott, me azt átal kellett adni. (Erdőfüle, Kovászna megye, Románia)⁷⁶

Itt, a felső házba is lakott egy fermekás asszony.^a Beszélték, hogy fermekálja. De azt megfigyeltem, hogy bár katolikus vót, soha keresztet nem vetett, mikor ha-

^a rontóasszony, boszorkány

rangoztak. Na mindegy. Elbetegedett, hogy haljon meg, s akkor vót ez egy kicsi asszony, amelyik itt van: a leánykának a leánya, s az ő leánya. A pap feljött, gyón-tatta, az egy kiment, a más bement,^a az egy kiment, a más bement. S tudtam én, hogy ez olyan, s ha át nem adja, ha valaki át nem veszi, akkor nem tud megdög- leni. S akkor nem vette át, azt mondják, egyik se, hanem akkor az el kell mene- küljön, az a boszorkány, az az ördög. De nem tudott meghalni, ez egyszer biztos. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁷⁷

Tudását halála előtt söprűnek, állatnak adja át

Ha nem akart senki kezet fogni?

Vót egy idősebb lány, még él is, olyan nem normális... Borkának híjják, annak az anyjára nagyon rá vót mondvá, hogy boszorkány. Azt mondta a Borka, hogy nem tudott az édesanyja meghalni. Hítt az mindenkit, hogy menjen, de nem fogta meg senki a kezeit. És a söprűt nyújtották neki. Bedobták a söprűt a kemencébe, az mindenféle hangon sívított, a söprű, hát oszt igaz vót-e, nem-e? Mert azt nem olyan normálisnak látni. Szóval idős lány, és úgy tartották, nem rendes elméjű. (Nógrádsipek, Nógrád megye)⁷⁸

Galgagyörkön volt egy fejős. Halálozott,^b és azt mondta neki: – Fogjál velem ke- zet! Azt mondja a másik meg: ne fogjon kezet. A feje fölött egy döngő bogár^c re- pült, mindig, azt megfogta, és betette az inge derekába, és az a másik azt mond- ja: – Ne fogj vele kezet, hanem nyújtsd neki oda a söprűt! És kérem, a seprűt megfogta a halálozó ember; ahogy megfogta a söprűt, a söprű ide-oda szállt, egy sarokból a másikba, mikor az má meghalt. Hát most má, ha az kezet fogott vol- na vele, akko má az az ember szállt vóna úgy. (Galgamácsa, Pest megye)⁷⁹

A haldokló bűbajosnak rendszerint kézfogással kell tudományát átadnia valaki- nek. Ezt az öreg Aklanné hozzátartozói közül senki sem vállalta. Ezért egy üszőt vezettek az ágyához. Az öregasszony megsimogatta a hátát. Ekkor tudott csak meghalni, de a borjú is elpusztult. (Békéscsaba)⁸⁰

Há mikó halt meg, nem tudott meghalni sehogy se, nem tudott. Me mindig azt mondta a leányának, hogy – vót egy unokája, I., ez a K. L.-né –, hogy vigye oda I.-t űhozzá. De nem akarta vinni a leánya. És, hát mán nem vót mit csináljon, mer há kínlódott, meghalni se tudott, semmit se, mer hiába. Át kellett adja valakire. És nem vót más, megkapta a kotlót, és odaadta neki. Levette a fészkirűl a kotlót, a kezibe nyomta. És az öregasszony rögtön meghalt. És a kotló megdögglött, miko visszatette a físzekre. (Kárásztelek, Szilágy megye, Románia)⁸¹

^a az egyik kiment, a másik bement

^b haldoklott

^c dongó

Temetésén boszorkányok, ördögök, állatok jelennek meg

Édesanyám mesélte, hogy egy öregasszonynak hét fekete macskája volt. Aztán, mikor meghalt az öregasszony, kitétték a koporsót az udvarra, és a hét macska körülállta. Amint vitték a koporsót, nagy szél támadt, és leesett a szemmihályrul.^a Mire a sírhoz értek, a hét macska már ott volt. Mikor a koporsót leeresztették, úgy eltűntek a macskák, hogy senki se tudja, há lettek. (Kemenesmihályfa, Vas megye)⁸²

Beleznán történt, a nagymamától hallottam, attól tudom.

Az ő idejében volt?

Még az ő idejibe vót. Egy Krizsánkó Mári néni nevű öregasszony, 94 éves vót, és az, a hiedelem szerint, a községbe, a faluba boszorkány híribe állott. És mikor az meghat, hát rengeteg nép összegyűtt a temetésre, házná vót az udvaron a búcsúztatás, és egy nagy vihar közeledett. És amikor fölverték a koporsót, hogy viszik, mer asszonyok vitték abba az időbe, nem kocsin. És megeredt a nagy esső, úgy, hogy maj letépte róluk a ruhát. És akkor a papnak ajánlották, hogy maradjanak addig, ne menjenek, ne induljanak e. De azért csak mentek. És a hídra vivők, a kísérok közül többen látták, hogy egy óriási béka rajt feküdt a koporsón. Azért vót annyira nehéz, még az úton le is kellett nekik tenni, s a pap is látta. Addig tartott a nagy zivatar, ez a nagy esső, hogy bőrig áztak a kísérok, amíg le nem eresztették a koporsót, és akkor hirtelen megszűnt a vihar. Nagymamám beszéte, hogy ez így valóba megtörtént. (Kaposvár)⁸³

Vót egy öregasszony Aszódon. Éjjel mindig menni köllött neki, nappal meg mindig aludt. Betegnek tette magát, és utoljára nem ment éjjel sehova, nagyon beteg lett, és mondta, hijják el a papot, meggyónik. És aztán, mikor bement a pap, rengeteg légy lett a szobába, és mind a papra ment, és nagyon csípték. És mikor megáldoztatta, megszentelték, mind eltűntek, és akkor meghalt az öregasszony. (Galgamácsa, Pest megye)⁸⁴

Palló János fogadjistenbeli lakos beszélte el, hogy üsmert egy asszonyt, ott, a szomszéd oláh faluban, aki híres volt az ilyen boszorkányságokról. Elég az, hogy mikor halt meg, háromszor halt meg, s háromszor felebredett. Mikor halt meg, a szemem s az orrán jöttek ki a darazsak rajostól, s a száján visszamentek, s akkor újra élt. Másodszor megint halt meg, újra kijöttek a darazsak, a szemem s az orrán, s a száján újra visszamentek, újra felebredett. Harmadszor mikor kijöttek a szemem s az orrán, akkor nem mentek vissza, hanem elszálltak, mint a füst. Ilyen kínok között kellett, hogy meghaljon. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegits, Szucsáva megye, Románia])⁸⁵

^a Szent Mihály lováról (fogórudakkal ellátott, koporsó szállítására szolgáló állvány)

Halálakor, temetésén zivatar támad

Csepa Pista anyja boszorkány volt. Ez mikor meghalt, nem volt rossz idő. Mikor temetni akarták, már koporsóba volt, énekeltek az udvaron, olyan itéletidő, zivatar jött, mindenki a fedél alá ment. Ott hagyták a koporsót. Mikor kihozták a koporsót, alig birták, olyan nehéz volt. Olyan eső esett, hogy a sír megtölt vízzel, színültig. Utána olyan könnyű lett a koporsó, mintha üres lett volna. (Bátonyterenyé, Nógrád megye)⁸⁶

[...] Géza anyját mikor temették... S a püspök temette éppen. Majd minden... nincsen az a hét, hogy ezt el ne mondjuk. Össze volt gyűlve az egész halotti gyűlekezet, s a püspök prédikált. Egy pillan... mióta idejöttem, nem telt el annyi idő... egy olyan borzasztó idő keletkezett, hogy azt hitte az ember, hogy elvész a világ. Hogy szinte a halottat onnan levette, ahol... ahol ki vót téve oda a ravatalra, s hogy a püspököt elvigye, olyan idő vót. S azelőtt való nap... há már a leánya otthon vót, s a fiai otthon vótak, s a menyei... szóttünk sok vásznót nekik, s megszapulták a vásznót, s ki vótak oda terítve hozzájuk, a katolikus parókián, né... az a kerítés, olyan töviskert, egész végig, fel a katolikus paplakig. S azér, hogy hónap vót a temetés, min mámo, azér kitették a vásznót, ha a vízbe vót, nem hagyhatták ott. És azon a délután olyan idő jött, hogy azt a vásznót felkapta onnan. Ide Jula Jánashoz hozta, na, oda tette fel a fákra. Olyan idő jött akkor. S aszmondták az emberek: – Bűnősek. Azt mondták, hogy bűnősek, azért. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁸⁷

Teste nem enyészik el

Onnen tudni, hogy boszorkány vót, hogy piros vót a halott, friss. Nem hótt meg teljesen. (Salánk, Ugocsa megye, Ukrajna)⁸⁸

Visszajár halála után

Azt mondta a bátya az öcsinek: lopják egy szál deszkát a koporsófából, és mikor eltemetik, akkor a fiúnak három este a fűteni való fa kellett a deszkára, és éjszaka 12 órakor jött fel a sírból a boszorkány. Nagy dőbögés, recsegéssel jött fel a sírból; a fiú megijedt, és a fél lábát a deszkáról letette: – Itt vagy, kutya, hun vagy, kutya! Szítszedlek! Három este kellett odaállni a fiúnak a deszkára, minden este nagyobb dübögéssel jött fel; harmadik este, mikor elment 2 órakor, azt mondta: – Szerencséd, kutya, hogy nem leltelek meg, mert széjjelszedtelek volna. Most már megnyugodhatsz, mert nem jövök többet fel. (Berettyóújfalú, Hajdú-Bihar megye)⁸⁹

Mikor gyermekik vótunk, sokszor megálltunk az öreg Márkujék házok előtt. Furcsa vót nekünk, hogy az ól tetején kémény van. Nem tüzeltek ott soha, de kéményjük se vót, csak a formája vót kémény alakú. Fehérre vót bemeszelve. Úgy-hogy oda szokott kuporogni a boszorkány. Sokszor figyeltük a többi gyermekek-

kel. De nem sokáig nízhattuk, mert kijött az öreg Márkujné, oszt elzavart bennünket. Sohase engedte, hogy nizzük. Az vót a legérdekesebb, hogy az istállót sohase lehetett tapasztani, se azelőtt, se azúta. Mindig lerúgta a tapasztást. Úgy ismertük csak, hogy ócska vályogbul vót, mégse dült össze. Mióta Kóra Paliék megvették, soha se tudták tapasztani, lerúgta a sarat mindig. Most mán csak méhesnek használják. Azt a házat mindig úgy ismertük, hogy boszorkánytanya. A negyvenes évekbe elhaltak Márkujék, és a házat más vette meg, azúta mán nem hallik semmi, de azelőtt mondják, hogy sokszor megtörtént, hogy a szomszédos templomba elaludt a lámpa, mikor esti istentisztelet vót. Sokan kísirtetrül beszélnek. Hogy mi igaz, mi nem, azt nem tudom. Mondják, hogy este az ablakon fekete kecske alakban jelent meg a boszorkány, oszt a lámpa tovább meg ígett. Éjfél körül pedig az arra járók után mindig egy fekete macska ment, egészen a nagy érig. Mondják, hogy még az artézi kútra se mertek éjfél felé má menni, mert mindig megijesztette valami még a legbátrabb legényt is. (Sarkadkeresztúr, Békés megye)⁹⁰

A fiáva lakott. Mondja neki: – Most jön húsvét, meg fogok hani. De ha a házba halok meg, akkor fordítsatok hasra, és egy karót verjete a hátamba, hogy hadd haljak meg. De ha hídon fogok meghani, akkor nem kell csinálni semmit, csak fordítsatok hasra. Hagyha nem fordítsák hasra, akkor hazajár, és akkor a család, ugyi, nyugtalan. De nekünk a családba ez nem vót. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)⁹¹

Ha nem vót olyan, aki átvegye tülle a tudománt, akkor visszajárt. A válura jár, és a disznókval eszik. Itt is vóút ilyen, Salánkon. Mer az ilyennek mákot kell szórni a koporsójára, és amíg azt fel nem szedi, addig nem jöhet. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)⁹²

Hogy igaz-e, nem-e, én nem tudom. Azt beszéltek nekem, hogy pontosan, ugyancsak az énféle rokonom, egy olyan kapzsi fehérnép vót, meg van halva. Fel vót ülve egy tilóra. És ide le, ennél a második pataknál jött, jött lefelé tilón. A haja ki vót bontva, és le vót így ereszve. És aszmondta, aki látta, hogy ő látta valóságosan, hogy ki az a fehérnép. – Há – mondom –, mé nem szólitottad meg? Mé nem állítottad meg? Aszmondja: – Én hézszóltam, s aszmondta nekem arra vissza, hogy nehogy valakinek megmondjam, hogy láttam őtet. (Kostelek, Bákó megye, Románia)⁹³

Felismerése boszorkánymulatságon

Hát egy esetre emlékszek, egy Istvány Geecs, neki az édesanyja a mostani Magyarországról, Szilasról való. És ő beszélte, hogy az ő nagyapja vadászember vót. Kiment lesbe a puskával. Mit akart lőni, vagy mit szeretett vóna lőni, azt nem tudom, és akkor mentek ki a boszorkányok, ki, arra a rétre. Bizonyos tisztásra, erdőtisztásra. Bódvaszilason. Na, elég abból annyit, hogy mindegyik... az egyiknek ilyen agancsa vót, a másnak olyan, és a boszorkányok közül a vadásznak a ko-

mája vót, aki megismerte, hogy ő ott ül lesbe. Körbetáncoltak a boszorkányok – Estván mesélte ottan, nálunk. Aztán majd, ugye, vége lett a murinak, odamentek, s akkor mondta neki a komája, hogy: – Nahát, koma, szerencse, hogy a többi nem vett észre, mer ott halt vóna meg rögtön, mert felnyársaltunk vóna. (Jablonca, Rozsnyói járás, Szlovákia)⁹⁴

Felismerése keresztúton, varázskörből, lucaszékről

Öreganyámtúl hallottam, hogy má rígen, még annak az üdejibe e legín (má nem tudom a nevit, pedig tudtam) csinyátt lucaszéket, oszt amikor má mindenki ement misére, utollán ment a templomba ifékor, hátul átt meg a székke. Szent-síges mise vót. Amikor a vígín a pap a szentsíggel áldást adott, három asszony hátrafelé nézett. Az egyiknek, amelliknek nem vót keszkenyeje, a kontya alá tollsöp-rű vót dugva. A kabak^a alá fölülrűl: fölfelé átt a tolla, ollan libaszárnya. (Petőháza, Győr-Moson-Sopron megye)⁹⁵

Vót egy öreg vizimalmos, öreg Molnár János. Anyám szokta mesélni... Aztán az elhatározta, hogy megtudja, hogy kik a faluba a boszorkányok. Csinál lucaszéket. Tizenhárom nap készült. Éjfélbe üti le az utolsó szöget. Mikor beleütötte, elkészült vele az éjféli misére. De vitt magával egy nagy zacskó mákot is. És leült a templomba a kórus alatt, a székire, erre a lucaszékre. Onnan figyelte, hogy kik a boszorkányok, amint mennek be a templomba. Meg is látta mind, mert az mind félretartott farral ment be a templomba, hogy a szarvát beigazgassa. Tényleg olyan nagy szarvakkal jártak... És látta, hogy több vót a fiatal, mint az öreg. A misének vége lett, de nem várta meg egészen, hogy vége legyen, ő egy kicsit előbb elindult. De mikor meglátták a boszorkányok, hogy ez kigyütt a templomból, utána! Úgyhogy nagy gyorsan el is köllött kezdeni neki a mákot szórni. Mer a boszorkányok előtt a mák erdővé vált. Osztán így nem tudták az öreg molnárt elfogni az erdőben, mert kerülgetni kellett nekik a mákot. Mikor odaért az udvarára, elfogyott neki a mákja. De milyen sivalkodás ment utána! Csak egy csepp tartotta, hogy be tudjanak menni a konyhába... mert utána osztanák:^b – Szerencséd van, mert másképp széttéptelek vóna! Mondogatta aztán mindenkinek, hogy ne próbálkozzanak lucaszéket csinálni, merthogy veszélyes. Nagyon sok a boszorkány... (Nagykarácsony, Fejér megye)⁹⁶

Aki szentelt krétával a keresztúton kört húzott, beleállt, felismerte a boszorkányt. Nálunk is csinálta Harangi Palcsi, már nem fiatal legény volt, és azt mondta, fel is ismerte őket. Nagyon csúnyák voltak, és seprőn lovagolva mentek a Szent Gellért-hegyre gyűlésre. Nemcsak falusi, de más vidékiek is sokan voltak. Hívták őt, menjen velek, és minden jóval csábították, étel-itallal, hogy csak kilépne a körből. Még pénzt is csörgettek neki, és soká csalogatták, de ő nem lépett ki a körből, csak

^a főkörtő

^b azután

hányta magára a keresztet. Istent kérte: távoztassa tőle a gonosz boszorkányokat, és így nagy fenyegetőzés között ott hagyták, visszakiáltva neki: – Az a szerencséd, hogy ki nem léptél, mert majd elbántunk volna veled! Akkor bizony még én is elhittem, hogy igaz volt, úgy borsózott a hátam, mikor ezt beszéltek, mi történt Harangi Palcsival. (Karácsond, Heves megye)⁹⁷

Keresztúton Szent György-éjjelen meg lehet látni a boszorkányt. Ezt meg is lehet fogni (kutya-, macska- vagy lóformát vesz fel), hogy a gatyamadzagát így az oda-menő boszorkányra vetik, akkor azt ezzel ártalmatlanná teszik. Polgáron volt rá példa, hogy az így megfogott boszorkányt meg is patkolták ló alakban. Éjféli misén úrfelmutatás alatt meg lehet látni a boszorkányt, ha ezen idő alatt valaki figyel a templom ajtajában. (Polgár, Hajdú-Bihar megye)⁹⁸

Luca-napkor szoktak széket csinálni. S ahogy a széket csinálták, szeg nem vót benne, csak fából készítették. Nem vót más benne, csak faszegek. Minden napra csak egy darabocskát csináltak. Addig, amíg eljött az az ünnep, amelyiken ő, az a férfi, elment a templomba, s leült reá. De közbe még mákot es vetett el. Ezek a boszorkányok addig bé nem tudtak a templomba menni, amíg azt fel nem szedegették, azt a mákot. S olyan csúful nézték azt az embert, amelyik ezt megcselekedte. Erről már meg lehetett ismerni, hogy kicsoda, micsoda s miféle. A székre ült rá, s onnan látta, hogy melyik a boszorkány. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)⁹⁹

Felismerése lyukas tárgyon, rostán való átnézéssel

Ha valaki Luca napján vagy egy pár nappal utána az úton egy olyan istrángdarabot talál, amely éppen a kocsi kiséjére volt reáhurkolva, s azon karácsony estéjén az éjféli misén a templomajtóban állva keresztülnéz, felismeri a községben levő boszorkányokat. De a mise befejezése előtt siessen azután haza, mert ha utoléri a boszorkányok, a hajnali miséig folyton seprűn lovagoltatják, s karácsony reggelén fáradtan s nagybeteg tér haza. (Vecseklő, Rimaszombati járás, Szlovákia)¹⁰⁰

1: Aszmondják, hogy vasárnaponként, amikor folyik a szentmise, ezek a boszorkányok mind az oltár körül vannak. Mondták, hogy vót azelőtt ilyen szita, fátyolos szitával szitálták a finomlisztet ki, s hogy vigyék a szitát a templomba, s abba a szitába nézzenek belé, s abba a szitába, vagyis a szitán keresztül meglássák, kik vannak...

2: Kik vannak az oltárnál... S ezt egy valaki megcsinálta, s ez az asszony kitámadta azt az illetőt: – Te többet ilyet ne csinálj! – aszmondja. – Te többet a szitát ne vidd a templomba! S csak akkor ijedett meg ez az illető, hogy ez honnat tudja, hogy ő elvitte a szitát... (Máréfalva, Hargita megye, Románia)¹⁰¹

Amikor hajtják ki tavasszal a tehenet, ha ilyen valaki, aki értett, rostán nézett ki. A fejire tette, és azon nézett a padlás lukán le, és meglátta, hogy ki a boszorkány

az állatok között. Veron néni meg az ura, Tarjáni, azok voltak olyan bibányosok, azok csinálták. (Karancskeszi, Nógrád megye)¹⁰²

Felismerése más ünnepi tárgyak segítségével

Azt is meséték, hogy a mézes kanalat vitte be, azt az éjféli misén felmutatta, és akkor meglátta, hogy ki a boszorkány. Akkor látott egy bodonyi asszonyt, akinek olyan nagy szarva volt. (Bodony, Heves megye)¹⁰³

Azelőtt a legények összebeszédtek, és csináltak lucaustort éjféli misére. Az, aki megfonyta, vett egy olyan abrakostarisznyát – úgy mondta édesapám –, és akkó abba kölest tettek, és akkó odaát^a a templom elé... Akik mentek be, és boszorkányok vótak, mind leköpködték. Arrú tudta meg, hogy kik azok, meg hányan vannak a községbe. Akkó, mire fölállásra harangoztak, köllött neki szalanni és vetni azt a kölest, mer ha nem sietett hazáig, vagy nem bírta vetni, akkó megverték az utcán... Úgy mondom, ahogy meséték az öregek. (Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)¹⁰⁴

Azt mondta Gyuri bátyám, hogy óesztendő östéjin egy lyukas kalánt,^b régi-régi rossz pléhkalánt kell keríteni, fel kell menni a karba, a legények menjenek fel, s meglássák, hogy kik a lüdercek, a boszorkányok Nagykenden. Aszondta Gyuri bátyám, hogy: – El is mentünk – azt mondja –, s néztük a karból így – s megmondta akkor is, hogy Juci néni ment be a templomba. Azt mondja: – Hazamentem, elmondtam, karácsony első napján Juci néni ingemet a ganélébe vert belé. De senki se vót sehol, de én a ganélébe beléestem. Eztet mondták Gyuri bátyám-ról. (Nagykend, Maros megye, Románia)¹⁰⁵

Felismerése fordított dolgokkal

Harácsek néni, aki Sellyén javasasszony volt, meglátta a boszorkányt a forgószélben, ha lehajolt, és a lába között hátrafelé átnézett. (Sellye, Baranya megye)¹⁰⁶

Ugyancsak Vajdácskán mondják, hogy ha valaki kíváncsi arra, hogy kik a faluban a boszorkányok, vegyen fel magára minden ruhát fordítva, és menjen el a templomba. Ott álljon meg az ajtónál hátul, s akkor meglátja, hogy ki a boszorkány. De vinni kell magával egy kiló szentelt mákot, mert ha észreveszik, üldözik, s ha utolérik, megverik. De addig nem mehetnek utána, míg az elszórt szentelt mákot fel nem szedik, ezért kell szórni maga után. (Vajdácska, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁰⁷

^a odaállt

^b kanalat

Felismerése szalmacsóvával

Egy csóva szalmát mindennap köttek Luca napjától. Kivitték, és éjféli mise alatt a keresztútnál kellett meggyújtani, egyenként elégetni. Akkor minden boszorkány megjelent, de szentelt krétával kellett kört csinálni, abba nem tudtak bemeni. Addig égetik a szalmát, amíg az éjféli mise tart. Csak lassan tüzelgette, nem érhetett ki a lángja a körből, de a ruhája sem, mert akkor bántják. Ott is nagy szarvaik voltak, csúnyán néztek rá, hogy nem bánthatják. (Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁰⁸

Felismerése Szent György-napi kígyóval

Ha valaki Luca napján elültet egy girizd fokhagymát, s azt karácsony éjféli miséjén kalapja mellé teszi, a boszorkány megszólítja: – Ej, fiam, de szépen fel vagy virágozva! (Szabadka, Észak-bácskai körzet, Szerbia)¹⁰⁹

Hanem még azt hallottam, hogy, mint például most, karácson előtt, a bőjtbe, hushagyattól karácsonig, hétféle fából ha csinál az ember egy széket, de azt senki se lássa, amikor csinálja... vagy kilencféle fából. Kilencféle fából. Akkor azt elviszi karácson éjjelén a templomba, s arra reaül, s akkor meglássa, hogy... kik az ilyen tejelvevők, ezek a boszorkányosok, úgy mondják, boszorkányok. Azoknak vagy nagy varasbéka a hátán, vagy kégyó a nyaka után, ilyen csudálatosan, azkot meg lehet látni akkor. Osztá igaz-e, nem-e, nem tudom, met én nem fogtam néki. S ilyent es mondtak, hogy osztá, mikor osztá kimegy a templomból, akkor azok akarják ölni meg azt, aki..., met azok akkor úgy megszégyellik magikat, me azok észreveszik, hogy őkot meglátták, észrevették. S még azt es mondták, hogy úgy lehet észrevenni, meglátni, Szöngyörgy-nap előtt tavasszal, a kégyók má ki vannak akkor má buva a fődből, de Szöngyörgy-nap előtt kell legyen. Egy kégyót az ember megüt, a fejit vágja le, s a szájába tegyen bé egy fokhagymát, s ültesse el a fődbe, s az a fokhagyma annak kibuvik a... kinó a kégyó szájából. S azt onnat szakajsza le, s tegye fel a kalapjába az ember, s osztán menjen el, ahol több nép van. A templomba, akárhova. S akkor ott meglássa, met azok olyan csudálatosan, vagy varasbéka, vagy nagy kégyó a nyaka után, vagy szarva, vagy ehhez hasonló, vagy béka a nyaka után. Osztá én nem próbáltam, igaz, hogy így lehet-e, nem tudom. Hát csak így hallottam, hogy mesélték, hogy akkor meg lehet látni. (Kostelek, Bákó megye, Románia)¹¹⁰

Pap ismeri fel az oltáriszentségben

Karácsonykor éjféli mise volt a templomba. A kemencei pap járt át Bernecére misézni, mert Bernecén nem volt pap. Úrfelmutatáskor a papnak a kezéből ki akarta venni az oltáriszentséget három boszorka. A pap azt mondta a három boszorkának, hogy ha nem tűnnek el a templomból, akkor kiprédikálja őket a templomba

név szerint. Erre a boszorkák eltűntek. A pap éjféli mise után hintóval ment haza Kemencére. Mikor odaértek a baráti kovácshídhöz, akkor valaki megállítja a hintót, két fekete alak a pap felé nyúl, és leemelték a hintóról. A három alak a patakba húzta a papot. A pap a három boszorkát ismerte fel, akik az oltári-szentséget el akarták venni az éjféli misén a kezéből. (Bernecebaráti, Pest megye)¹¹¹

Szalai László római katolikus pap egy karácsonyi éjféli misén úrfelmutatáskor a szentségbe nézett, s meglátta a boszorkányokat. Úgy tudott csak hazamenni, hogy a sekrestyéből a lakására szenteltvízzel szórta meg maga mellett az utat. A boszorkányok, akik asszonyok voltak, tüzes piszkafával és egyéb rémítő eszközökkel ijesztették, hogy lépjen ki a védő sávból. Végezni akartak vele. (Gávavencsellő, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹¹²

Boszorkányok gyűlése:
zajongó, táncoló, zenélő, mulató boszorkánycapat

Mikor még én kicsiny voltam, akkor a Hanság még a falu határában volt, és az emberek csónakáztak a földeken. A mocsár csak nádat és békalencsét termett. A nádasok voltak a boszorkányok tanyái, ahova esténként összegyűltek, és elindultak a környéki falvakba és tanyákba. Esténként, mikor a libákat hajtottam hazafelé, a nádas mellett mindig hallottam a visongásukat. Sokszor többen összejöttünk, és láttuk, amint a nádasból jöttek elé a boszorkányok. Kékek, feketék, sárgák voltak, vijjogtak, tipegtek-topogtak. Megijedtünk, és elfutottunk, de még sokáig hallottuk vad ordításaikat. A távolból még visszatekintettünk, s nem láttunk egyebet, mint színes ködöket, mik föl-alá vibráltak, rezegtek és ingtak. (Rábcakapi, Győr-Moson-Sopron megye)¹¹³

Itten vót nálunk egy cseléd. Gyerek vót, gulyás vót. Aztán itten, ebbe a házba, e, itt vót. Szerüpartnak hívták [a helyet]. Még én akkor nem vótam itten férnél, mert nem is ide, ebbe a házba hoztak engem. És ott vót egy rakás szalma, oszt mint nyáron a gyerek elvetyi magát a szalmába, mer, ugye, jó hódvilágos este vót, oszt lefeküdt a gyerek a kazal tövibe, a szalmakazal tövibe. Hát mire ébred fel, hogy táncolnak itt a keresztúton, e. Me ezt keresztútnak hívják. Így is visz út, meg így is [mutatja]. A gyerek meg nagyon megijedt, de azér csak felütte a fejét, hogy hát kik azok. Állítólag azt mondta, hogy a boszorkák táncoltak ottan. Meg is ismerte őket, de míg élt, soha nem vallotta ki, hogy ki vót az, mer akkor neki jaj lett vóna. Azt mondja, hogy ötet szétszaggatták vóna. Oszt táncoltak, hát ennyit mondott a gyerek. (Nógrádsipek, Nógrád megye)¹¹⁴

Szent György-nap éccakáján: – No, most jönnek a boszorkányok Szentistván felől. Ahogy a járdának vége van, ott van a Kondás Marci háza. Elmentek a legények ehhez a házhoz. Az öregek mondták: – De az eresz alól ki ne menjen senki, mer akkor hatalmuk van a megrontásra, de ha ki nem mentek, akkor nem ront

meg senkit! Az eresz alá állnak, hát egyszer hallanak nagy dudaszót. Szentistván felől jött a sok asszony, férfi, Eger felé mentek. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹¹⁵

Legeltették a lovat, Szilvi bácsi a csepernási kútnál, éjjel, úgy 12 és 1 óra között hallja, hogy borzasztó nagy énekkel és kocsizörgéssel jönnek a Sasvár felől, az üveggyár felől. Azt mondja, nagyon kíváncsi volt, hogy kik lehetnek ezek a lakodalmasak. Megközelítette az út széléhez. Hát, azt mondja, amit ő ott látott, azt soha el nem felejt! Jött egy kocsi, abba volt négy fekete ló, de mind a négy fekete lónak az orrábul tűz jött, tüzet hányt a patkója, mindene, és környetlen-körül boszorkányok táncoltak, azt mondja. Amint a kocsi jött, a boszorkányok úgy táncoltak körülötte. De, azt mondja, az mind világos ruhában volt, és, azt mondja, olyan borzasztóan táncoltak, hogy a lábuk egynek se érte a földet. És olyan éneket énekeltek, amit ő is tudott. Hát, azt mondja, ő borzasztóan félt, egy gesztenyefa mögé húzódott, és megvárta, hogy mi lesz ennek a vége. Aszmondja, lejöttek a falu felső házáig, ott, azt mondja, gyors iramba megfordult a szekér, és ugyancsak azon az úton végig fölvágtatott. Azt mondja, borzasztó kíváncsi volt, hogy ki ül benne. Hát két öreg boszorkányasszony ült benne, parádi. Mind a kettőt megismerte. Az egyik Mari néni vót, itt az ő szomszédasszonya, a másik pedig Piru néni. A két öreg boszorkány... Azt mondja: – Akkor mondtam magamban, na, most tudom már, hogy mér tartja Mari néni mindig így a fejét: mert a szarva kétoldalra húzta. Hol egyik oldalra, hol a másikra. (Parád, Heves megye)¹¹⁶

Nagyapám magyarázta, hogy aztat ő látta Szent György napján, április 24-én. És ők mentek a marhákkal, az állatokkal, és mint máma vót, 23-án, na, figyeljük meg, mer nem vót semmi, a fű olyan szép vót, hogy nem vót letaposva egyáltalán. S akkor osztán más reggel, mikor mentek a tehenekkel a gyermekek, mentek egyenesen oda, ott körbe vót táncolva egy olyan tizenöt méter, húsz méter völgy, de úgy le vót taposva a fű, hogy ösvén vót le, le körbe. S aszondták, hogy ott táncoltak ezek a boszorkányok. Akkor aztán ezért tettek 23-án este csipkebokortöviset a kapura, hogy ne jöhessenek keresztül a kapun. (Szásznagyvesszős, Fehér megye, Románia)¹¹⁷

1: Hanem mondta az én nagyapám, éjjel ment hátra az erdőre. Két tehen bé volt fogva a szekérbe. S mikor felmentek, úgy hívják azt a mezőt, Borozda. Az út, amin ment, úgy hívták, a gyergyai út. S azon fejjel, éjjel volt. S olyan fényesség volt egy darab erdőn. Hát, úgy táncolnak, úgy rikolytoznak, s úgy mulatnak... Éjjel.

2: De álmodba!

1: Öregapám látta, ment éjjel.

2: Igen, igen.

1: Közeledett arrafelé, s egyszerre csak a fény eltűnt. S azt mondták, a boszorkányok. Még léteztek.

2: [nevet]

1: Én azt mondom, ez csak mind olyan mese. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)¹¹⁸

1: Az istenségit a boszorkányainak!

2: Nincsen, édesapám! Képzelőds!

1: Nem aszmondom. Ugye, anyádhoz jártam vizitába, hajnalig ott vótam, hajnalba mentem vissza a csordához. S ahogy Szakáli Matyiéknál megyek el, húzódok, olyat vágtattak a lovak fel azon, mi az öregisten, sehol semmi se vót, a vágtatás megszűnt, ahogy elhaladtak. No, ekkor még nem hittem semminek se. Szájmozsikám vót, tudtam szájmozsikálni, a csorda mellett. Kérem szépen, a csordánál, a kalibába, este még nem feküdtünk le, kiálltam, s egyszer a fák tetején olyan szép muzsikaszót hallottam, mint ahogy te mondod, tudja az öregisten, képzelődtem-e, nem-e, mi vót, ennyit tudok mondani, aztán ennél többet nem tudok babonáról semmit sem. De annyit tudok, hogy nekem a kártyavető olyan igazat mondott, abból hittem ezt a boszorkány-istennyilat, hát képzelőds is lehetett... (Máréfalva, Hargita megye, Románia)¹¹⁹

Elmentünk a cséplőgéphez, hát este 10 óra után nekem jönnöm kellett haza a gyerekekhez. Jöttembe hazafelé vót egy híd előttem, egy keresztésút. Mik oszt úgy neveztek: Szándujné hídjá. Hát ott mint jövogetek fel, hallgatok egy sűrű táncot, de ott nem lehetett mást látni, csak nagyon kopognak a cipők. Szörnyű sokan vótak. Ahogy jöttem felfelé az úton, azok jöttek előttem. Addig eljöttem velük a hosszú hídig, ott megálltak helybe. Nem engedtek át a hídon. De akkor mi járt az eszembe: – Űsse meg a szent kereszt ezeket, én emegyek a másik út felé. Mikor aszt megmondtam [keresztet is vetett, amikor monda], mindjá etűntek. Félelmembe mentem haza másik úton én. Amikor hazamentem, ki vótam képedve. Hát még beteg is lettem belűle attól a nagy ijedtségtűl. Abbul engemet egy esztendeig rázott a hideg, abbul a félelembűl. Ezt jártam, ezt a táncot. Annál a hídnál régen megöltek egy embert. A Gyozsán nagyapójikat megűtték, bédobták a gödörbe, a híd alá. (Egyházaskozár, Baranya megye [Diószen, Bákó megye, Románia])¹²⁰

Utazás a mulatságra állatokon, seprűn, hordóban, repülőzsírral

Egyször egy helön^a lakodalom vót. Odamönt három asszony is. Ezök összebeszérétek, hogy előbb emönnek a Szengellért-högyre egy kétfenekű hordón. A beszélgetésiket hallotta egy legény, aki előre bebűjt a félfenekű hordóba. Odamönt a három asszony, ráűt a hordóra, az mög mönt velik, még a Szengellért-högyre nem értek. Ott aztán ekezdték mulatni. A legény benn maradt a hordóba, onnand hógatta,^b micsinyának ott éccaka a boszorkányok. Mikor aztán gyűnni akartak vissza, a három asszony ekezde énekűni:

Pestre vótam, Budára is vótam,
két kűsöt is hoztam!^c

^a helyen

^b hallgatta

^c Volt olyan hiedelem, hogy a boszorkányok mulatságába elragadottakkal kűsöt cipeltetnek a boszorkányok.

A legény mögötána túlik a nótát. Mikor visszamöntenk a lakodalomba, főkének a hordóru, a legény is kibújik, oszt bemén velik a lakodalomba. Ott aszondi a három asszony: – Éneküljünk új nótát! Akkor a legény, se szó, se beszéd, csak ekezdi:

Pestre vótam, Budára is vótam,
két kúsót is hoztam!

Nagyot néz a három asszony. Egyik odaszól: – Hun hallottad ezt a nótát? Aszondi a legény: – Hát ahun énekűték! Akkor a három asszony ekezött rimánkonn, e ne mondja, hogy hun vótak. (Tárcsapuszta, Baranya megye)¹²¹

[...] Az az asszony, akit meséltem, az akarta megtanulni, aki nappal kente a kezit meg a tenyerit, az a pizskafára ült.

Mikor?

Hát, mikor mentek, olyan hatással volt, a pizskafát így bedugta a lába közé, és az úgy bírt a levegőbe repülni. Megkente a talpát meg a tenyerit. És amikor kiment, akkor. És amikor kiment, földre csapta a kezit-lábát, le, és akkor már mentek is. De aztat tovább már nem látta senki... (Dávod, Bács-Kiskun megye)¹²²

Azok is varázsoltak. Összeültek ök évente, vót gyűlések. Lehet még minden hónapba is, nemcsak egy évbe egysze mentek gyűlésre, ök, ök a boszorkányok. Öszszegyűltek egy helyre, aztán seprűn lovagoltak. Feült a seprűre, s akko ment. Fent mentek, fent, úgy, hogy nem látta senki öket, éjjel. Csak éjjel jártak. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)¹²³

Nyári gyümölcs, zöldség télen a boszorkánymulatságon

De volt Kórodon egy Pesta nevű fiú is. Akkor is vót egy nagy lakodalom. Mikor a szakácsasszonyok kitaláltak, meg ment a vacsora, három asszony kített valamit. Az egyik egy töröt, másik egy szénvonót, harmadik meg egy kis hordót. A Pesta meg csak nézte, hogy mit akarnak ezek. Kapta magát, alábújt a hordónak. Na, oszt a három asszony megindult, az egyik a törön, másik a szénvonón, harmadik a hordón. Míg az útba mentek, mindig mondták a hordósnak, mi lehet az oka, hogy az ű lova nem tud menni. De azért felértek a hegyre így is. Pesta meg kibújt a hordóbul. Tél vót, ahonnat elindultak, ott meg, ahun kibújtak, szépen érett a szilva. A Pesta letört egy szilvafaágot, visszabújt a hordóba. Mikor hazaértek, még javába állott a lakodalom. A Pesta meg a szilvafaágot feltette a násznagyok elibe. A három öregasszony meglátta. – E lehetett a hordó alatt – gondolták magokba. Kialtották a Pestát: – Gyere csak ki! Kijött a Pesta, kérdezték túle, hun vette azt az ágot. – Ott, ahun maguk voltak, mert én vótam a hordó alatt. Felfogadták a fiúval, hogy ű nem szól errül senkinek, mer ha szól, nem fog tovább élni. Ez is csak a hóttuk után merte elmondani, hogy ű hun járt. (Volt Szatmár vármegye)¹²⁴

Egyszer lakodalom vót, és vótak ottan szépasszonyok, boszorkányok. Hát táncoltak, mulattak mindig. Egyik ember megrészegeedett, kiment a fészerbe, aztán lefeküdt egy hordóba. A hordónak a feneke kint vót, és belefeküdt oda. Na, akkor ezek a boszorkányok mit csináljanak? Odamentek, a hordóra felültek: – Ahol gondoljuk, ott legyünk! – akkor ott is vótak. Hát ő, mikor felébredett, az az ember, hát egy nagy mezőbe vót, zódborsóba. Hát akkor ő kinyúlt, markolt két marok zódborsót, és visszafeküdt a hordóba. Ezek mulattak ott, a boszorkányok. És visszaültek a hordóra, és azt mondták: – Ott, ahol gondoljuk, ott legyünk! Visszamentek oda, a helyükre, ahonnan indultak, a lakodalomba, elkezdtek mulatni ott azok a menyecskék, mulattak. De az ember es bement, bévitte a kezibe azt a zódborsót. Hát tél vót, olyankor nem vót borsó. És elkezdte mutogatni, hogy: – Ne – azt mondja –, hol jártam, zódborsót hoztam. – Hú! – meglátták a boszorkányok: – Eltedd – azt mondják –, mert mindjárt fejedet vesszük. Az ember úgy eldugta, mert megijedett, hogy ezek a boszorkányok hát megölik akkor éjjel. (Egyházaskozár, Baranya megye [Pokolpatak, Bákó megye, Románia])¹²⁵

Emberek elragadása mulatságba, lóvá tett ember

Egy kiszolgált katona beállott a tanyán egy asszonyhoz béresnek. Ez az asszony búbajos hírében állott. Volt neki egy kötőfékje, amivel bár akárkit is lóvá változtathatott. A béresnek is hamarosan a nyakába vetette, megnyergelte, aztán elment rajta a Szent Gellért hegyére. Ott megkötötte egy fához, ő maga meg bement vendégeskedni. Azonban a katonának is volt tudománya. Ledörgölte a fejről a kötőféket, mire ismét emberré vált. Majd kezében a kötőfékkel, lesbe állott, mikor aztán a gazdaasszonya kijött, hozzávágta, most már ő nyergelte fel. Egészen hazáig ütötte. (Lébény, Győr-Moson-Sopron megye)¹²⁶

A boszorkány táncol, s akkor csúfot űz azon az illetőn. Ő tudja, hogy! Vagy az eszét megtompítsa, vagy valami erőtlenséget hagy rajta: ilyeneket tud csinálni. A sátányoknak^a nagy ereje van. Egy ember, úgy hitták, Gál Péter – Hidegség derekába^b lakott az én leánykoromba –, lakodalomba vót, s megittasodott, mert részeges ember vót. Megittasodott, elaludt, valahol kinn lefeküdt. S azt mondta, hogy amikor megébredett, hát Marosvásárhelyt vannak... Belétték egy hordóba, s úgy elvitték ezek a boszorkányos asszonyok! Hát ők ilyeneket csinálnak. Azt mondta, menjenek a pincébe, igyanak bort, de ő nem ment, veszteg ült, azt mondta: – Ha engem idehoztatok, engem vigyetek es vissza – aztán vissza es hozták, ebbe a helybe letették, ahol a lakodalom vót. (Gyimesbükk, Hargita megye, Románia)¹²⁷

Kajtár Géza gyermekkori s aztán kölyök-legény barátom volt. Megtalálkozunk, kezét fogunk, rázom a kezét. – Jaj, jaj, ne rázd a kezemet! – Mi van? – Nem tu-

^a (itt:) boszorkányoknak

^b A Hidegség-patak völgye Gyimesközéplokon.

dom, szabad-e, de el kell neked mondjam, a boszorkányok odajöttek, az ágyból felvettek, patkót szorítottak a kezemre, s egy másik társammal szekerbe fogtak. Palánkáig kellett vigyűk őket. Ezek szépasszonyok vótak, mentek multságba. Bece Tera es velük vót. Én, igaz, nem láttam. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)¹²⁸

Vót egy nagybátyám, (ez történet vót, s nem es nagyon rég), s hát az préceptur^a volt, s hát az elindult haza este. Valami tíz kilométerre vót, s elindult haza. Somoskán át ment Csíkba haza. Bément Somoskán egy préceptorhoz, megtisztelte borval, egy másik barátjához, az is megtisztelte, akkor már besetettedett. Akkor mondták, ne menjen haza, háljon meg ott. De ő nem akart ott hálni, mer ő már két hete nem volt a családjikhoz, ő má menen haza. Akkor kiment a bodzás tetejire, ott vótak olyan kőrezorok, s vót neki egy dzsámántája^b és botja. Ezeket letette kőre, s kiment az útról maga szükségire. Hát mikor ő oda visszaindult, akkor hallta, egy nagy suhogás úgy ment, egy nagy szél, s őt elkapta az a nagy szél. Hát egy kocorbára^c feltették, s elvitték egy igen nagy hegy tetejére Bákónál. Mikor oda letették, akkor minden faluból vót egy. Vót egy csimpolyás,^d azt es úgy vitték vót el a boszorkányok. Összetalálkozott Kákováról egy jó barátjával, vót Nagypatakról, Gyószénből,^e Gejcsánából,^f Tyetresből,^g lábnyiki vót talán a csimpolyás. Azt nem lehetett megmondani; hogyha meg találja mondani, hogy ki viszi el őt, akkor összetépi, mondta az az asszony. Szerette lenne, lett volna szerelmes bele. Így elvitte. De nagybátyám nem akart lenni bele szerelmes, akkor elvitte kocorbán. Addig táncoltatták, majd megölték. Akkor ők elindultak onnan haza, mikor 12 órakor el kellett szóródnia. A kákovai emberrel kezét fogtak, s kezdte beszélgetni, hogy kerültek ide. Akkor egy nagy szél felkapta, egy nagy erdőbe vitte, s a Rákos-patakba odavágta bé az a nagy szél. Onnat ő hallta, a kakasok szóltak, indult el onnan, kijött az erdőből. Eszébe jutott a dzsámántája s a botja. Visszament Somoskába. Azok mondták, várja meg, míg kivilágodik. De ő nem akart várni, félt, hogy nem találja meg. Kért egy széllámpást, elindult haza. Ott setétbe ott meg is találta. Hajnalba hazaért. Kiabált a feleséginek, engedje bé. A felesége nem akarta béengedni, mert azt gondolta, hogy máshol volt. Mikor beengedte, elmesélte, hogy járt. Csak azt nem mondhatta meg, hogy ki vitte őt el. Két hétig se tudott kigyógyulni, úgy össze volt törve. Addig táncoltatták akkor éjjel. Tőlünk volt a faluból egy asszony, az vitte el, de még mikor be volt rúgva, akkor se mondta meg a nevét, hogy ki volt. (Egyházaskozár, Baranya megye [Klészse, Bákó megye, Románia])¹²⁹

^a tanító (román *preceptor* 'házitanító')

^b tarisznyája (román *geantă* 'táska')

^c szénvonóra

^d furulyás vagy dudás

^e Diószén (Bákó megye, Románia)

^f Gajcsána (Bákó megye, Románia)

^g Feltehetően Tătărăști (Bákó megye, Románia).

Ördögi lakoma, hamis lakoma

A boszorkányoknak van egy barlangjuk, ahova minden éfélbe mennek, és ott van egy üstféleség, és abba forralnak vizet. Az üst alá tüzelnek, és forralják. A vízbe kígyót, békát, emberfejet tesznek, és megnyúzzák. Utána fölröpülnek, és elmennek haza. (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)¹³⁰

Egy ilyen eset. Egyszer idesapám kísőn ment haza mulatozásból a többi legínnel. Útközbe egy rozzant házhoz írték. Csak a falai vótak meg. Lehevertek mellé. Osztán, mikor ott vannak, gyün ám nígy asszon, mind a nígynek söprű vót a lábo között. Egy kisbabát hoztak. A ház nígy sarkábo átak, osztán ekezdtek a kisbabát dobányi. Egyik a másíknak dobta. Egyszer csak ekezdett a kisgyerek rettenetesen rínya.^a Idesapám csak lesi úket: nem vélte jóra, hogy a kisbaba nagyon rí. Jól összeszídta őket: – Vizítek vissza rögtön azt a gyereket! Erre összirezzentek, osztán odadobgya az egyik a másíknak: – Én hoztam, vidd vissza te! A meg azt feleli: – Te hoztad, vidd vissza te! Akkor osztán főkét^b édesapám: – Vizítek vissza, vannah?^c Osztán akkor mindenegyik lábo közé kapta a söprűt, osztán illa berek, nádak erek, eltűntek. Evitték a kisbabát is. (Kapuvár, Győr-Moson-Sopron megye)¹³¹

Volt itt egy asszony, aki minden éjjel eltűnt. A férje meg azt mondta, hogy ő elmegy, megnézi, hogy a feleségi hova megyen. Oszt akkor követte, hogy hova megyen, hát ment egy nagy rétnék, úgy hívják, hogy Vásárrét. Az asszony ott bement egy szép házba, oszt ott mulatott. Az asztal meg volt ott terítve. Volt arany pohár, aranytányér, aranykés, aranykanál, meg minden jó. Hát bement az ember, szétnézett, nem lelte az asszonyt. Pedig a felesége is ott volt, csak nem ismerte meg. Elébe tettek ételt, italt. Oszt akkor, ahogy mulatnak, gondolta, a táskáját felakasztja valami fogásra. El is vették tőle, fel is akasztották a tarisznyát egy szög-re. Az embernek közben megtetszett valami. Egy szép arany pohár. Gondolta, ellopja. Mit veszik észre a többi között, hogy hiányzik-e? Bele is dugta a tarisznyájába. Hát persze sokat ivott, elaludt, elbókolt, az asztalra lehajolt. No, ahogy ébred fel reggel, hát egy csipkebokorban ébred fel. A tarisznyája meg ott lóg a bokorágon. – Nicsak – mondja –, ki hozott engem ide, mikor én egy szép házba voltam? Még meg egy szép arany poharat is tettem a tarisznyámba, hát benne van-e, vagy kilopták? Nyúl bele, hát egy lókörom van benne. Az arany pohár helyébe. Akkor oszt szétnéz, hogy: – Né, mán, itt volt az asztalnak a helye, mer a hosszúság megvolt, ahol az asztal volt megterítve, hát hova lett az asztal? Nyúl ide, nyúl oda, hát csak lószar volt az arany poharak helyett. Hazament, mondta a feleségének, hogy elment utána, hol csavargott. Hát az asszony megfenyegette: – Ha... ha elmondod bár akárkinek, hol voltam az éccaka, és te mit láttál, akko nagyon megbánod aztat, nagyon keserves lesz az életed! Három éjjel egymás után végig-

^a sírni

^b fölkel

^c vagy nem

hosszig hurcolta a Bán-patakon. Az ember meg azt mondta magában: – No, megjárom, ha ki merem nyitni a számat, még tovább is így hurcol, hogy én reggelre se eleven, se hótt nem vagyok! Nem merete elmondani, míg élt a felesége, de mikor osztán meghalt, már el merete mondani, gondolta, tán csak nem gyön vissza a sírből, hogy hurcolja tovább. Hát így jutott tudomásra ez az eset. (Dédes, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹³²

A csónakká változott táncos

Idesanyámnak a nagyapja – mer ű tiszalúci vót – igen menyecskes vót; Sarkadba vót kerülő, de Lúcon lakott; mán nem tudom pontosan, mit mondott az anyám... Na, oszt akkor, azt mondja, gyött vóna ki Sarkadba Lúcrúl. Igen iszákos ember vót. Akkor ütöt két fejkötős menyecske felkapta karon. Szálltak vele. Oszt egyszer azt mondja: – Hova visztek éngem? Hát, azt mondja, elejtették a nagyapánkat. Mer nekünk is nagyapánk vót. Hát, azt mondja, igen szolt a zene, azt mondja, körbe táncoltak. Mindenkinek vót egy menyecske a karján. Oszt akkor, azt mondja, ahogy táncoltak, nagy talpas poharakból itták a szép piros bort. Olyan nagy, talpas poharak vótak ezelőtt, nem úgy, mint most. Na, oszt neki is odadtak egy menyecskét a kezibe, hogy forgassa... Egy nagy menyecskét neki is adtak. Hát egyszer, a kakas ahogy szolt, valaki elkiátja magát, hogy:

Kiskőrösi barna jány,
szól a kakas, gyerünk mán!

Neki azt mondták, hogy: – Lökd el magattúl! Oszt az övé igen nagyot dübbent,^a mikor ellökte. Akkor nem látott többet, mer csak maga maradt, se a vígságbúl, se semmi, mer csak maga maradt. Hazaténfergett. Reggel, azt mondja, elment. Az Alsóriten – mer tájikoződött, hogy honnan ment haza –, a Tisza-szílen vót, azt mondja, egy csónak. Ott vót a kör is, ahogy táncoltak. Meg a lókörmök! Avvót a pohár. A lókörmök vótak a poharak. Azok vótak ott maradva. A csónak meg az ű nagy menyecskéje vót. Hát ezelőtt ilyenek vótak a tudományok. Az övé azír vót olyan nehéz – nem bírta forgatni –, mer vele a csónakot forgattatták. Ahány pohár vót, annyi lópata vót. A kör is megvót, ahogy le vót táncolva. A menyecskék meg azok vótak, azok a tudományosok, akikhe ű járt. Azok vitték el. (Kesznyéten, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹³³

Sudányi Pál halászos ember volt. Egy este arra gondolt, lemegy a Tiszára megnézni, nem kötötték-e el a csónakját. Ahogy közel ér a Tiszához, hallja ám, hogy muzsikaszó hangzik onnan. Mikor odaért, látja, hogy sokan táncolnak, forognak ott, neki is a kezébe nyomnak egy nagy, fekete asszonyt, hogy táncoljon. Táncolt is, de a fordulónál hanyatt esett az asszony, és kettéhasadt. Hát akkor nézi, hogy az ő ladikja volt. (Algyó, Csongrád megye)¹³⁴

^a dobbant

A feleségem meséte. Becsen vót. A fináncok jöttek hazafele Palád felől, aztán hát a becsi asszonyok ott táncoltak seprőn, lovagolgattak. A fináncok meg megfogták, és bekisérgették. A bíróságon kiderült, hogy boszorkánykodtak. A Füzesen, a Tisza partján táncolgattak. Hetven-nyolcvan éve már. Muzsikáltak ott. A feleségem nagyapját belökték a vízbe, hajónak változott, és ott táncoltak rajta. (Uszka, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹³⁵

Valaki kilesi őket; utánozza őket; ellopja a repülésre használt eszközt

Egyszer egy 16 éves gyerek feküdt az öreganyjára. Katonakorába meséte a gyerekek, amikor beszélgettek, hogy van-e boszorkán. A gyerek mondta, hogy az öreganya minden este eveszett az ágyba. Eccer megleste az öreganyját. Látta, hogy esténként behozta a szobába a nyírfa seprűt, és azza keresztet rajzolt a kálha kupára.^a Kilépett az öregasszony az ajtón, ráült^b onnan a söprűre, úgy futott a söprű, mint a karika. Többször meglesegette a gyerek az öregasszonyt, és a gyerek is úgy tett, mint az asszon. Ővele is efutott a söprű éppen oda, ahova az öreganyó vót. Benyitotta a gyerek az ajtót, mind meglátta a gyerek, hogy a boszorkányok kik vannak ott a faluba. – Az ördög bújjék beléd, hát te hogy gyütté ide? – Ű,^c mint maga! A gyerek ráült a seprűre, úgy vágatott haza. (Rózsásszeg, Zala megye)^d¹³⁶

Egy házastársnál szóga vót. S ezelőtt szóttünk, fontunk, így ruházkodtunk. Így vót, na, mondom. A szógácska este feküdt bé oda, ahol ágyhelye vót neki. Látta, hogy az asszonya valameddig szó, s hogy az asszonya egy fekete fazakat a fütő^e alatt tart örökké. A gyermek lefeküdt, ahogy vót a szokás; a fehérnép valameddig szótt, s egyszer kikött a szövőből, kicsit megcsinálta a haját, kihúzza a fekete fazakat, kimeszeli valamivel magát, addig-addig, hogy békente magát fejitől talpig, s visszattette a fazakat, s kiment az ajtón. Aszondja, gondolta magába: egyszer ő is békeni. Ott egynéhányszor elnézi, hogy az asszony megy el, hogy békente. Egyszer ő is békente magát, mint a háziasszony. De az asszonya, mikor indult, úgy mondta:

Hipp-hopp, úgy legyen,
ahol akarom, ott legyenek!

A gyermek békeni magát a fazakból, s:

Hipp-hopp, ott legyenek,
ahol az asszonyom van!

S aszondja: – Ugy elrepültem egyhamar egy pincébe, hogy! Ott vótak még hárman-e, vagy négyen, s ott ittak s énekeltek. S hogy odament, azt kérdezte az asz-

^a cserépkályha csempéje

^b ráült

^c úgy

^d A gyűjtő megjegyzése: „A boszorkányasszonyokat *tudósasszonyoknak* mondja.”

^e kandallókürtő

szonya: – Hát te hogy jöttél ide? S: – Én nem tudom – aszondja –, hogy jöttem ide. Azok elmentek, a kölyket ott felejtette a gazdája a pincébe. Mikor másnap reggel ment a gazda a pincébe bé, hát ott van egy gyermek. – Hát te hogy jöttél bé, mikor a pince zárva van? S a gyermek elmeséli, hogy történt. S pénzt kellett adjon a gazda, hogy a gyermek tudjon hazamenni, olyan messze vótak elmenve. (Kostelek, Bákó megye, Románia)¹³⁷

A boszorkánycsapat füveket szed

A sógorasszonynak ellett a tehene. De nem ment a dolog. De semmi nem vót: fel vót benne akadva a bornyú. Belenyúltam, mindjárt meglett. De a szomszédba – meghalt már, itt egy vénember vót –, ő meg ott állt a kert végén. Oszt én mentem. Megmostam a kezem, s mentem is. Igen ám, de mikor odanézek, a szomszéd kapuba ott áll az öreg, oszt: – Minek mentél be oda, hát mit avatkozol? Mondom: – Mért nem ment oda maga, mért nem hívták oda magát?!

No de én nem azt mondom, hogy ő tudott... De szintén kint háltam a juhval, itt, ne, a határba, ne. Itt háltam éjszaka. Na de úgy mondom meg, ahogy van, éjszaka hazajöttem, fiatalasszony, fiatal házasszony, tudja, hogy van az. De nem az úton jöttem, bevágtam itt keresztül, ott hagytam a juhót, ott hagytam a kutyát – tudtam azt, elhajtani elhajtik az egészszet, ha el akarik hajtani, úgyis elhajtik, ha meg egy-kettőt ellopnak belőle, az nem híja, majd fial anyja mást –, hazaugrottam éccaka. De olyan vót az idő, olyan viharos, de osztán kitisztult. Majd gyüvök le, van ott egy akác, látom, hogy hajlonganak ott. Hát én oszt kikerültem őket. Láttam, hogy élőlény, nem szellem. Hajlonganak. Majd ez az öreg megelőzött. Hiába setét vót, oly bújosott a hódvilág, oly setét vót, má látta meg tudta, hogy én ott vagyok. Én nem tudtam, hogy ki ő, ki van ott – és akkor eljön elébe: – Má megint erre gyüvök, mér, hova mégy? Mondom: – Megyek haza, maga meg menjen a picsába! Ott szedtek füvet. Oszt másnap megnéztem, mert nem csak maga vót... Hogy hát ilyenek vótak. De ezt a tudományt ők nem hagyták odébb, ezt sírba vitték. A tehenektől a tejet meg elvették. (Zsarnó, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹³⁸

Boszorkányok társasága – tisztségek

A bátyám elszámolta, hogy kik a boszorkányok: – Puty Boris a fő-fő a boszorkányok között, Ruskó Misa meg a lobogóhordozó. A kocsmárosné meg még többet akart tudni. Kérdezte tőle: – Gábor bátyám, kik a boszorkányok? – Hallgass, basszom a lelkedet, téged is láttalak, mikor szálltál a felhőbe! Az ura meg aztán veszekedett veled. (Alattyán, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹³⁹

Ami tudás van, az mind egy rendelkezés alatt áll. 1936-ban még Nyírdoboson volt a parancsnokjuk. De nem tudom, hogy micsoda Maris néni volt. A sarka volt elől. Az volt a főparancsnokuk az összesnek. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁴⁰

Az úton járókat kíséri
– emberi alakban vagy állat képében, felhő alakjában

Öregapám apja egyszer ment éjfélkor haza. Mikor a hídra ért, három igen szépen felöltözött menyecske ment a hídon át. Azt mondja az egyik a másiknak: – Te, belevágom a vízbe! Úgy vágta bele a vízbe, hogy csak úgy csörgött a jeges víz. Mikor kimászott, akkor azt mondta a másik: – Na, most én vágom be! – Ne bánts, elég az már neki! Aztán nem bántották tovább, elmentek. (Nyúl, Győr-Moson-Sopron megye)¹⁴¹

Mikor vőlegény vót a testvérem, és Szilvásszentmártonból gyött haza a menyaszszonyátul, akkor, mikor a határba ért, ahogy átlépett az árkon, odaát^a melléje két fehérnép. Mikor átlépte az árkot, ők is átlépték, mikor visszalépett, ők is visszaléptek. Elkísérték egész a kapuig. Gyüttek az úton mindig vele. Zörgött az ember lába, azok meg olyan csöndesen mentek. Akkor, mikor bement a kapun, akkor ezek elmaradtak. Akkor a testvéremet mindjárt kilöte^b a hideg. (Szenna, Somogy megye)¹⁴²

Egyszer Józsi bácsi bement Gyarmatra,^c és egy fekete kiskutya mindig ugrált, hol a vállára, hol a kerékpárra. Még Józsi bácsi meg is akarta fogni, hogy jó lesz majd neki. Józsi bácsi csak hajtotta a kerékpárt, és nem haladt. Elért egy házhó, és egy ember má jött eléje. Mi van, fiam, egy kis fekete kutya kergetett? – Má Józsi bácsi nem tudott szóhoz jutni, csak a fejével intett: az. És az ember bevitte őt, és lefektette. És közbe ő vót a boszorka. (Hugyag, Nógrád megye)¹⁴³

Olyanokat csináltak, hogy akire megharagudtak, hát... Vót itt egy fiú, oda is maradt az a háborúba, Juhász Feri, Hát vót ottan, ahol most van az alsó cigánykocsmá, mert most így mondják nálunk: cigánykocsmá. Hát ott vót nagy gödör, oszt fiúk jártak arra, ő Juhász Feri vót, meg tán Szabados Feri, ketten. Mentek vóna haza. Hát két fiatal ján, még ján vót, nem vót asszony, boszorkány vót. Osz akkor mondta neki, hogy hát: – Boszorkányok vagytok – meg mit tudom én, valami ilyesmit beszéltek neki. Úgy behajintották a sövénybe, hogy majd az életébe került. (Rakacaszend, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁴⁴

Ha valaki ement hozzájuk, azt mondta: – Ne menj este haza! – Emegyek én – aszondja –, az asszony vár. – Ne menj haza! – mondja az apósomnak. – Hazamék én – mondja, aztán ement. De, aszondja, ő úgy esett be az ajtón má otthon, mer előtte mindenütt a kígyó ment. Hun előtte, de mindig ott csúszkált, de ő, aszondja, halálra vót ijedve. Ez a kígyó vót a boszorkány. (Az apósom Zsombokon született. Ott vót ez az ő legénykorába. Én is tüle hallottam.) (Zákányszék, Csongrád megye)¹⁴⁵

^a odaállt

^b kilelte

^c Balassagyarmat (Nógrád megye)

Szintín ő beszülte azt is, hogy egy este vendégségben járt egy helyen, ahun többen is voltak már együtt, majd egy újabb vendég is érkezett, aki így szólt a tanyabeliekhez: – Hát tik meg mír nem csukjátok már be a disznót? Itt járkal a nagy feketete disznótok a tanya körül! Mire azok csudálkozva felelték: – Hiszen becsuktuk mink azt, addig be se jöttünk. De ha már kint van, gyerünk, hát, oszt csukjuk be újbúl! Evvel már mentek is kifele mindannyian a házbul. A gazda meglátva a setítben a disznót, így szólott: – Ez meg nem is a mi disznónk, de ha már itt van, csukjuk hát be, maj csak megkerül neki a gazdája! És körülkapták valamennyien a disznót, és próbálták behajtani az egyik üres ólba, közben mondogatva is, hogy: – Kuska be, te! Kuska be, te! És addig hajtogatták, hajtogatták volna befelé, míg egyszer csak a disznó szinte kámforrá válva, nyomtalanul eltűnt közüllük. A jelenlévők véleménye szerint az sem volt egyib, mint disznóbúrbe bújt boszorkány. (Szentés, Csongrád megye)¹⁴⁶

Ipam^a fiatal legény volt, és eljárt a lányokhoz, a napam^b volt a szeretője. 10–11 órakor jött el tőle, és ahogy jött az utcán – éppen a szeremlei tanácsházára nézett a házuk –, ballagott hazafelé, mikor odaért a közhöz, megjelent két menyecske. Az egyik tekerőzött menyecske^c innen akasztotta a karjába a karját, a másik a másik karjába karolt. Mondták: – Péter, táncoljunk! Ő nem is tudta, mén-e, vagy viszik. Egészen elkísérték a tanácsházáig. Boszorkányok voltak. Mikor a házuk kapujába ért, elordította: – Édesanyám, nyisson ajtót! A boszorkányok visszakialtották neki: – Az az egy szöröncséd, hogy a csizmad szárába szög vót! Mikor lehúzta a csizmát, tényleg szeg vót benne. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)¹⁴⁷

Az úton járókat elvezeti, utat tévesztet

Első vőlegényem, Lőrinc, amikor ment haza tőlem, a keresztútnál három táncoló menyecskével találkozott. Ezek nevettek, kacérkodtak vele. Boszorkányok voltak, csak szép menyecske alakjában jelentek meg, úgy csábították. Ahogy hazaért, elaludt az istállóban a priccsen. Sokszor felriadt, olyan érzése volt, mintha fojtogatnák, nyomnák, meg akarták ölni a boszorkányok. Ez 1937-ben volt. A boszorkányok el akarták téríteni tőlem, mert rossz ember volt, részeges. El is váltunk később. (Mátraderecske, Heves megye)¹⁴⁸

Ez már az én időmbe vót. A fiam született; mikor a bábaasszony hazament, nem merte hazakísérni senki, akkor bent voltak a románok. Azt mondja az öreg anyukám^d (70-80 éves volt), ő majd hazakíséri, őt majd nem bántják má. Hazakísérte, úgy 9 órakor. Ollan száraz patakfólas van, ahol a bábaasszony lakott. Vártuk, nem gyön haza, 12 óra, nincsen. 2 óra, még sincs odahaza az öregasszony. Keresni meg nem mert menni senki, félt mindenki a román katonáktól. Másnap reggel úgy

^a apósom

^b anyósom

^c tekerőzött menyecske: új asszony, fiatal feleség (fejére tekert fátyláról elnevezve)

^d nagynéni vagy sógornő

fél 8 óra tájon jött haza, a nagy lámpás a kezibe, amivel kísért haza a bábaasszonyt. Gyön hozzám: – Jaj, lányom, nem sokáig élek, úgy ki vagyok fáradva, hogy csak úgy reszketek, remegek! Csupa harmatos, vizes volt a ruhája mindenütt. – Jaj, ángyikám, mi lelte magát, csupa loccs, csupa víz! Hun vót? – Jaj, hogy megjártam! Tudod, mikor jövök ki a bábaasszonytól, meggyújtottam a gyertyát, jövök keresztül a Pecén. Jöttem a Pecébe egy kis darabig, há mikor gyönnék tovább is: – Jóasszony, hova megyen maga? Hát maga nem hazafele megyen, nem jó úton megyen! Én mentem a hang után, mentem, mentem, lányom, annyira, hogy azt vettem észre, hogy a kukoricás között járok a határba. Mikor menek által, csak annyit mond: – Gyöjjék, jóasszony, má nemsoká hazaér! Mentem utána, mentem utána, a hang után. Akkor vettem észre, hogy egy kis vasúti út van előttem. Akkor úgy gondoltam: – Istenem, hát má én hun vagyok? Akkor az asszony azt mondja nekem: – Itt vagyunk a Zséri tanyájánál, mindjárt hazaérünk. Úgy gondolta ángyikám, hogy mennek hazafele, de felfele mentek. Azon a kis vasúton felbukott, mer szegény ki volt fáradva. Az a hegyes kő a kődökibe belement. Nagyon megsebezte szegénynek a kődökít a kő, szegénynek még vérzett is. Ott kiért a miskolci műútra. A hajnali harangszó őt már a műúton érte. A szomszédja vót a Dohány Borcsa néni. A jánya ott lakott a vasutas bódéjánál. Az öregasszony meg kiment oda dadáni^a a gyerekeket. Elküldték az öregasszonyt az ábrahámi malomba. Gyött hazafele a malombú. Mikor gyött hazafele, szembetalálták egymást a két szomszéd. Mikor meglátta az ángyikámat, kérdi: – Hol jár maga hajnalba erre? Csupa lucsök! – Az Isten vezérelt, kedves Borcsám, mert nem tudom, hogy hun vagyok én. Hun van maga? – Hát hazaérünk-e Kövesdre, kedves szülöttem, mer má én este 9 órától mindig gyövök. Akkor meg kezdett szólalni az ábrahámi hajnali harangszó, mint akit kettévágtak, akkor tért észhez. Akkor tudta meg, hogy ő hun van: – Ne féljen, kedves Panni néni, majd én hazakísérem, hazamegyek én is magával Kövesdre. Ballagtak ők hazafele tizenkét kilométert. Akkor beértek Kövesdre a Szent Vendel-szoborhoz. Csak kijön a kukorica közül egy nagy kövesdi menyecske, odaszól az ángyikámho: – Ó, jóasszony, hát maga hun járt már ilyen lucskosan? Aszt elmondta neki, hogy hun járt, a kukoricaföldeken keresztül. Az én anyámat is így csalták el az andornaki határig. Mikor elcsalták, és hazaért kifáradva, kimerülve, huszonöt napra meghalt. Szegény, ő hazaért kifáradva, lefeküdt, és huszonöt napra ő is meghalt. Megrontották őt is, mint az urát. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁴⁹

Az embereket megtámadja éjszaka – emberi alakban vagy állat képében

Nekünk vót a kertbe egy nagy méhesünk. Az egyik öcsém kinn aludt. Hát odamegy valaki hozzá, belevájta a körmeit a karjába. Az meg csak lükdöste, aszitte az öccse. De az csak nem éreztette el a karját, hiába lükdöste. Oszt ekapta ü is az illetőt, de csak arra engedte el mégis az öcsémet, mikor az öcsém megharapta neki a kezét. Akkor ement. De akkorra lyukon ment ki, mint amekkorára a macska kifér. Gyanakodott egy öregasszonyra, hát amikor találkozott vele, ott vót beköt-

^a felügyelni

ve a keze, ahun az öcsém megharapta. Gyütt be akkor az öcsém éjjel, mutatta, ott lógott a büre a karján. (Kaposhomok, Somogy megye)¹⁵⁰

Anyám mesélte. Öregapám körül vót egy ház, de nem maradt ott senki se. Éjfélt után elkezdett a kucóba zörögni, az ágyat kihányta, a szalmát is. Mindenki hamar elköltözött onnan. Egy iszákos ember mondta, ha adnak neki két liter pálinkát, akkor ő kilesi, akarki jár oda. Meg is adták neki. Leült szépen az asztalhoz, iddógált a pálinkából, várta erősen a 12 órát. Meg is gyütt a 12 óra. Egyszer elkezd a koma zörögni, erre iszik egy nagyot, beivott egy nagyot. Akkor elkezdte az ágyakat széthányt, letaszította ki a szalmát az ágyba. Az öreg megen iszik, egy nagyot kiát az asztal mellü: – Ki az, az anyja istenit? Mire azt kimondta, puff, egy korsót a mellühöz, hogy leesett az öreg. Akkor az öreg megijedt, térdre borút, kérte, hogy: – Mindenki dicsérje az Urat! Akkor előbújt a kucibul félig-meddig macska alakba a legközelebbi szomszédasszonyunk. (Bócsa, Bács-Kiskun megye)¹⁵¹

Édesapám járt egy jányhoz, oszt mán készült, hogy otthagyja, oszt vót egy nagyanya, aki boszorkány vót. Mondták is neki. Egyszer osztán ő készült, hogy otthagyja azt a jányt ma, de nem mondta neki, hogy: – Mán én többet nem jövök. Hát osztán este elindult az én jó apám. Este 9 órakor. Oszt 12 óra elmúlt, mikor tizenkettőt ütött a toronyóra, a boszorkány kutya képiiben ráállt. Hát osztán azután még a fiatalember hol az egyik vállára, hol a templom iránt, mikor odaért, leugrott a kutya, szétverte egészen. Csupa vér vót, de reggelre eltűnt. Harmadnap oszt elment, látta, hogy betegen fekszik. Kérdezte, hogy: – El van agyusztálva?^a – Én el – azt mondta. Azután nem is ment az én apám oda. (Abádszalók, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁵²

Vót itt egy jány, Szatmári Katica, vót egy kisöccse. Az öccse éjjel felkeltette. Egyszer csak elvisítja magát Katica: – Jaj, édesanyám! Zsófi néni az orsó sarkával üti a fejemet. – Üti az anyád picáját, hát nincs itt senki. – De hiszen itt van, ni, itt ül. Mert azt mondják, más nem látja, csak az, akit bánt. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁵³

Olyan is vót még, nem is olyan rég, van vagy négy-öt éve, itt Feszegbe,^b egy idősebb legény ment haza éjszaka, úgy 12 felé, s egy szép kicsi macska fel vót a kapusásra^c ülve, s akkor úgy megsimogatta a kicsi macskát az ember, s felszökött a vállára. S az úgy ment egy darabig, ott mind cirógatta, aszmondja, hogy úgy elfáradt a válla, hogy aszitte, hogy a válla leszakadt, s gondolkozott, hogy vajon mi ez a macska. Mind ütte le, s nem akart leszállni, s úgy lekarmolta, hogy itt, az arcán csúnyán látszott. S akkor jól reavágott, megfogta, s alig tudta a válláról lecsapni a macskát. (Gyergyószentmiklós, Hargita megye, Románia)¹⁵⁴

^a El van agyabugyálva?

^b a Feszeg nevű városrészben

^c kapufélfára

Tóth Juli néni mindig panaszkodott a családjának, hogy éjjel el akar fulladni, mert egy nagy macska ül a mellén, s ő hiába kergeti, nem száll le a melléről. Az ura, János bácsi, megígérte, hogy majd ő meglesi, és elkergeti. Egyik este le is feküdtek, de bizony János bácsi el is aludt. Éjfélután a macska megint rátelepedett az aszszony mellére. Szegény Juli néni fulladozott, még mozdulni sem bírt, annyira ránehezedett a macska, még az urát sem tudta felkelteni. Közben gyermekei megjöttek valahonnét, és azoknak is panaszkodott a macskára. Azok a következő éjjel meglesték, és éjfélután tényleg megjelent egy nagy fekete macska. Fiai elkergették, és meg akarták fogni, de a macska a kulcslikon keresztül elmenekült. Attól kezdve a kulcslikat mindig bedugták, így a macska nem tudott bemenni. (Jánosháza, Vas megye)¹⁵⁵

Hát, kedves, azt mondták, hogy az a boszorka, ami éccaka megnyomdosta, az reggel megjelent a háznál. Osztan olyan izé alakba, nem olyan test alakba, valami szellemi, annyira megnyomdosta, hogy nem tudott magáról. Olyan szellem alakba, meg aszondják, hogy béka alakjába is, igen, olyasmi... Oszt az úgy megnyomdosta, hogy reggel nem tudott fölkelni, mikor felkelt, az jelent meg a háznál reggel, aki éccaka megnyomdosta. (Karancskeszi, Nógrád megye)¹⁵⁶

Hát egyszer mentem feküdni az istállóba – takarózni, ugye, nem köllött –, de nemsokára, kérem szépen, rám dőlt valami. Rám dőlt. Úgy, hogy kezem is, lábam is, mindenféleképpen..., aludni nem bírtam, csak ott nyögtem, de sokáig. Hát osztán tágított rajtam, de mán akkor volt apámnak egy bececse, azzal takaróztam. Bizony összehúzódtam aztán, bebújtam a kabát alá, és úgy aludtam.

Ki nyomta meg?

Azt nem tudom megmondani, de azt nem lehet megmondani. Voltak ilyenek sokan, osztán ismerték is őket, több is volt egy faluban, oszt azt nem lehet tudni, melyik volt. Ki volt kinek az ellensége. Szóval behúzódtam éjjelre a bececsem alá. Reggel aztán azt mondja a gulyás (Jóska bácsinak hítták azt a gulyást): – No, Jóska, mi volt veled? Mikor te megolvastad nekem a teheneket, nemsokára erősen nyögtél. Még szóltam is, de te nem szóltál semmit – aszondja. Hát oszt megmagyaráztam neki, kérem szépen, hogy mi volt. Azt mondta, hogy miért nem keltem fel, és miért nem mentem hozzája, és miért nem szóltam neki. Vagy ha ez még nem történik, akkor keljek fel, és rögtön a villát az egyik ajtósarokba, a seprőt pedig a másik ajtósarokba támasszam föl, és akkor osztán meg lehet keresni, akárhol is van, akárkinek a képibe. Hát így volt ez rajtam, kérem szépen. (Érsekvadkert, Nógrád megye)¹⁵⁷

Ez a Maris néni sok rosszat csinált. Engemet is nyomorgatott, mert én mondhatom, hogy az csak ő volt. Szomszédságban laktak, és lakodalom készült. Hát mentünk csigát csinálni. És nekem Jutka, ennek a kisgyerekeknek az édesanyja, ő volt nekem 1 éveske. Az apjuk elment kirándulni. No, és este 10 óráig elvittem magammal Jutkát, és elvót nekem ottan, na, és mikor elálmosodott, hazavittem, el-

aludt, és én visszamentem. Éjfélkor mentem, a gyerek nyugodtan aludt. Mikor én bementem, lefeküdtem – én fel vótam, nem aludtam el, mer mindjárt az ember nem alszik el. És akkor csak-csak, olyan rossz érzés vót, hogy én azt soha nem éreztem addig se, meg azóta se, amit akkor. Na, mondom, amikor én felébredtem, és magamhoz tértem, mer az olyan rossz érzés, hogy az ember úgy elfárad, hogy kiabál. Mer a félelem, hogy kiabál, de a hang nem jön az embernek a szájára, csak, na, úgy érzem én, hogy kiabálok. De hang nem jön az embernek a szájára, és anynyira kimerít, kifáraszt, hogy amikor én magamhoz tértem, felébredtem, én nem hittem magamnak. Hogy úgy eszembe jutott Maris néni: ő épp haragudott ránk. Megdőglött egy kis liba előttünk. Ott van a nagy pást, hát ő azt bevágta az udvaromba, merhogy azt én öltem meg. – Maris néni, én? – mondom. – Már sántított ez a kis libácska. Hűvös, eső idő vót. Az a kis liba megfázik, lesántul, megdőglük. Ezt Maris néni is tudhassa. De az nem igaz, meg így, meg úgy... Mondom: – Maris néni, reggeltől délig vasaltam! Györgyi vót nekem oly kicsi, ő is ott vót mellettem. Esett az eső. Ki se engedtem a gyereket. Pláne az útra minék engedtem vóna ki a kisgyereket! Hát oszt nem lehetett vele elhítenni, hogy nem én. Hát hogy nem-e akkor a bosszúállást csinálta rajtam? És hát ezt soha nem fogom elfelejteni. Ez nem olyan, hogy elalszok, és valami rosszat álmodok. De az nem alvás vót, akire ráült, és akkor gyöntölt^a meg gyöntölt, és élvezte a dolgát, és hazament. (Méhész, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹⁵⁸

Mikó még nagylány vótam, külön szobában háltam egyedül. Egyik este hallom ám, hogy nyílik a konyhaajtó, amikor emléközetembe van, hogy én zártam be. Nagyon féltem. Figyeltem egy darabig, hát egyszer csak az én ajtó is nyílik ám, oszt egy irtó csúnya vénlány gyün be rajta. Hirtelen azt se tudtam, mit csináljak, kiáltlak-é, vagy hallgassak. De látom ám, hogy eltűnt a vénleány, oszt valami ügön nyomja a mellemet. Még lélegzethez is alig jutottam. Eszembe jutott, hogy édesanyám mindig azt mondta, hogy ha mögjön a boszorkány, csak azt kiáltsd el: – Szent kereszt verjön meg! Hát én is elkiáltottam háromszó. Látom ám, hogy leugrott rúlam, oszt elszaladt, fekete macska képiben. Mondtam röggel édesanyáméknak, hogy mögnyomott a boszorkány, de csak nevettek. Következő éccak a kilesték ők is. Mög is jelent. Ekkó osztán édesapám hátat fordított neki, oszt bal kézzel elkapta a macskát. Ekkó nem láttunk semmit, eltűnt, és máskó nem is gyütt. (Szakmár, Bács-Kiskun megye)¹⁵⁹

Apám is mesélte, hogy ott vót egy ház, ahol most Mónár Sándorék laknak. Ük abba laktak akkor. Egyszer apám aszmondja, későn ment haza valahonnan. Lefeküdt, de aszmondja, nem tudott elaludni. Az vót a szokása mindég, hogy az ágyba pipázott. Egyszer látja ű, aszmondja, hogy egy nagy fekete árnyék jön befele az ajtón. Egyenesen az ü ágyának tartott. De aszmondja, mán ott is vót, de mán rá is feküdt. Elkezdte ütöt nyomogni, ü meg kiabálni kezdett, aszmondja, anyámnak, hogy: – Zsuzsi, te, Zsuzsi, te! De aszmondja, hogy hiába kiabált, anyám nem

^a valószínűleg: gyömöszölt

hallotta. Rázta ű az ágyat, minden, de meg se mozdult senki. Mán azt hitte, aszmondja, hogy teljesen megfojtja, amikor oszt nagy nehezen leszállt rulla, oszt úgy, ahogy jött, kiment. De aszmondja apám, űrajta nem vót egy csepp száraz. Felkótt oszt ü. Felkóttott mindenkit, mer közös pitvarba laktak. Keresték űk oszt, aszmondja, az embert, de nem tanáltak sehon. Mondta oszt anyámnak, hogy: – Te asszony, te – aszmondja –, az ágyat majd kiráztam alullatok, mégse kóttetek fel! El is kóttöztök oszt űk onnen. Bekóttözött más, de aszmondja apám, hogy azzal is úgy tettek. Úgyhogy még szentelték is oszt a házat. (Gyulaháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁶⁰

Na, velem is megtörtínt! Ez biztos, hogy megtörtínt... A Zsoldos-tanyán laktunk akkor, ez mán Kisújszálláson vót, oszt ide a Cibakba^a szegódtünk el summásnak: én is, a húgom is, meg a bátyám is. Vótak itt ilyen palócok, nem is tudom, zódsíggel foglalkoztak, bíreltik azt a fődet. Vót egy fiok, Marcinak hitták, olyasmi idős vót, mint az én bátyám. De az a gyerek olyan pállott szájú vót, és mindig én-mellém akart állni a kapálásba! Én meg mindig mondtam Gyulának, a bátyámnak: – Gyere, te állj ide! – Én nem állok itt, én megyek Terus mellé! – a húgom mellé. De mindig olyan csúnyán nízett rám az anyja, a tót asszony! Most is csak azt mondom, mer visszaemlékszik rá, nem tudom, hogy meddig adja meg az Isten az okos eszemet, hogy ez nem a semmitűl vót! Mer én oszt csak három napig vótam ott... Vót ott egy üres szoba, oda szalma vót betíve, pokrócot tettünk rá, és mi azon aludtunk. A bátyám meg ez a gyerek, akit mondok, szípen kártyáztak odabent, mink lefeküdtünk a húgommal, az asszony meg, a tót asszony vagy palóc asszony, fűtött a konyhába: sütött. Nyítva vót a szobaajtó, de én nem láttam semmit se, csak nekem olyan vót, mintha egy malomkű nyomott vóna! Nem bírtam vóna lílegzetet venni! Mondtam Gyulának: – Hagyjatok mán abba a kártyázást, oszt feküdj le, tedd be az ajtót! – Mír tegyem be? – Mer van itt valaki, van! – Mi vóna? Nincs itt semmi se! Arrúl gondolom, hogy csak vót valami tudások, mer az a gyerek semmit se szólott, azt se, hogy van valaki, azt se, hogy nincs. Mikor kiment, megmondtam a bátyámnak: – Nem tudom, mi, de hidd el, hogy éngem valami nyom. Nem is egyformán, hanem szinte úgy, mintha ütögetne. Én akkor iccaka nem aludtam attúl a nyomástúl. Meg nagyon fítem, és csak ríttam. Reggel csak kimentünk dógozni. Anyám akkor nap hozott ítelet nekünk a Zsoldos-tanyárúl, mondtam neki: – Anyám, én nem eszek, nem vagyok éhes... Én nem tudok enni, mer én nagyon fílek. – Mír, kisjányom? Elmondtam neki, hogy mi vót az iccaka, meg mán este is, mikor lefeküdtünk. Azt mondta mingyán: – Nem baj, kisjányom, nem maradsz itt, hazaviszlek! Gyula meg: – Mit kínlódik vele, anyám? Azt hiszi, hogy úgy van? Fantáziázik! Meg biztos nem szeret dógozni! Ne mondd ezt, fiam, hogy nem szeret. 9 éves vót, mán akkor mennyit dógozott a dohányba! Én meg csak ríttam: – Én nem bánom, többet ebbe a lakásba nem fekszek le! Még otthon is csak ríttam: – Anyám, mi lesz, ha itt is úgy lesz? Még anyámat is bántja valaki... De ott mán nem ériztünk semmit. Azután én elmentem tengerit ka-

^a Cibakháza (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

pálni, napszámra, a Hajagos-tanyára, ott se vót semmi. Anyám oszt mondta, hogy abba az időbe – űvele nem törtínt meg, hanem hallotta az azelőtt való rígi öregek-túl –, hogyha valakit úgy szeretnének, de nem lesz rá arra, nem az, mer az nem haragszik rá, hanem annak a hozzátartozója csinál valamit. Ű is mondta: lehet, hogy a tót asszony csináltatott vagy csinált valamit. De azt is mondta oszt: – Kis-jányom, ezt láthatják, hogy te még gyerek vagy. Olyan 12-13 éves lehettem. De igaz vót, tessék elhinni! (Jászkunság)¹⁶¹

Julis szép, takaros jány vót a tanyaszomszédban. Egy lompos szőrű, fekete kutya kísérte az úton. Futott haza szemeszöktéből, de nem mert szólni, hogy kikacagják a testvérei. Eligazította a lomot a vackon, s lefeküdt. De még akkor is fílt a lompos szőrű kutyától. Nemhiába, mer akkortól fogvást minden éjjel bement a kulcslyukon, ráült a mejjire, úgy nyomta. Volt, hogy feltette a lábát az ablakra, ott szamukolt.^a Úgy is vót, hogy ketten jöttek, kantárt vetettek a fejibe, kellett vigye űket, ahova mondták... Meghót szegin aztán, mert úgy bántották, úgy nyergelték... (Berettyóújfalu, Bihar megye)¹⁶²

Éjjel a boszorkány megnyomott valakit, ilyent ballott?

Igen. Énrajtam is megtörtént. Mind olyan fekete foltok lettek a lábamon. De akkor az ember nagyon rosszul érzi magát. Ha nem tudna megébredni és felkelni, ha az Isten ne adná azt, még meg is fojtaná. Az egyszer biztos. Szípásnak mondják, megszípják, kiszípják a vérit.

Ellensége volt magának?

Valami, nem tudom, mi vót, mi nem vót, reggel láttam, hogy fót van rajtam. Jaj, szegény édesanyám aszmonda, nyugudjék csendesen: – Drága leánkám, nem kellett vóna megmondd senkinek! Kötöttél vóna emberganét rea, s odament vóna az illető. Odament vóna az illető – aszmondja –, s akkor megverted vóna, mint egy zsákot. Ennyit hallottam. Ez vót, szípás vót. (Szolokma, Maros megye, Románia)¹⁶³

Az alvókat éjjel kihívja a házból

Azt beszéltek a faluban, hogy vannak boszorkányok. Hát én ezekben nem hittem, de egyszer eltérítettek engem is. Mikor vagy 20 éves lehettem, úgy 11-kor kicsaltak az ágyamból. Egy nő volt. Fel volt öltözve, s azt mondta: – Gyere ki! Háromszor mondta, én meg nem félttem, hát vettem a ruhámat. Ment kifelé, én meg utána. Sose lehetett megfogni. Mikor már jó messzire mentem utána, tudtam, hogy nem jó helyen vagyok. Úgy elvette a figyelmemet, hogy csak arra mentem, amerre ő akarta. Én oszt visszavágtam a gondolatomat, visszafordultam. Nem jött utánam, mégis olyan nagy félés jött rám. Nem tudom, hogy mi volt az. Ilyen aztán máskor nem ismétlődött meg velem. (Mátraderecske, Heves megye)¹⁶⁴

^a szimatolt (bámészkodva ácsorgott)

Kis Gyula részeg vót, tetszik tudni, hogy akkor ment vóna ki pisílni, oszt akkor hítták, integettek neki, oszt akkor ő ment utánnok, oszt mikor meglátta, hogy nem mink vagyunk, akkor visszagyütt. – Nézd mán – azt mondja –, hallod, hé – azt mondja –, még nem a nászasszony képibe híttak engem? Mer mindenkit nászasszonynak hítt. Ő azt mondja, hogy a mi képünkbe hítták: az enyimbe meg a Gusztinééba. Mintha mink táncolnánk. Táncoltak, azt mondja, oszt hítták azok, integettek neki, hogy menjen. Mikor aszt meglátta, hogy a temető fele híjják, visszaszaladt. – Még – azt mondja – engemet híttak! Hogy a rossz üsse meg ki a бүдösseket! Nevettünk mink meg: – Biztosan a boszorkányok hítták! Avvót,^a nászasszony, avvót! (Kesznyéten, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶⁵

Én itt a házba, amikor fiatalasszony vótam, az ablak nyitva vót, s én így le vótam feküve, s má meg vót anyósom is halva, s le vótam feküve, s hallom: – Erzsi! Megint hallgatózom. Ez nem vót itthon, a férjem, a gyermekekkel vótam. S megint hallok, Istenem: – Erzsi! Kiát. Hát aszondták, hogy akkor nem szabad felkelni vagy kinézni, nem tudom. Én aztán több szót semmit nem hallottam. Eztet tisztán tudom, hiába is mondod te is, me én is hittem ennek az izének, a boszorkánynak, ezt tisztán hallottam, nevemet szólították, Úgy meg vótam ijedve az ágyba, úgy reszkettem, keresztet vettem magamra, s imádkoztam, s több hangot semmit sem hallottam. Akkor még kicsi idő múlva megint felkeltem, s annyi erőm vót, hogy az ablakot bécsuktam, s visszafeküdtem. Akkor még nem vót villany, a lámpát lehúztam, égve tartottam, nem oltottam a lámpát ki. No, ilyesmiket én is hallottam. (Máréfalva, Hargita megye, Románia)¹⁶⁶

Az embereket elragadja, lóvá teszi, megnyergeli

Vót egy bátyám. El volt lányoknál. Erdőn jött keresztül. Aztán nem tudott kigyünni. Vagdalta a késit a fába, kiabált, senki se jelentkezett. Mondta: – Gyünné akár az ördög is! Egyszer csak egy ló elnyerítette magát. Annak felült a hátára. Ahogy felült rá, már ment vele. Ahogy így szaladt vele, leesett a sapkája. Kiabálta, hogy álljon meg. Dehogy állott meg. Tíz évig se érne vissza érte. – Jézus Mária! – kiáltotta. Ahogy ezt elkiáltotta, egy csipkebokorba vágta bele. Három napig tartott, míg hazaért. (Fertőd, Győr-Moson-Sopron megye)¹⁶⁷

Az én anyámnak vót egy cselédi, és itt a jegyző úrná vót cseléd. És éccaka kiküdte a temetőbe azoké a pohármécseseké mindenszentek napján, éjfélkor. És ez a fiú vitte hazafelé ezt a poharakat, de majd elrágták a lábát, és ha nem nézett volna hátra, nem lett volna nekik hatalmuk, de mivel hátranézett, verték, acsarították, hogy most már az övék. Anapságtul^b ő is be lett számítva a boszorkányok sorába. S az én édesapám megfogadta cselédnek, mikor már a jegyzőnek nem kellett. Egyszer, mi-

^a az volt

^b attól a naptól fogva

kor vacsoráztak, azt mondja: – Marci bátyám, tudom má, hol van a főgyi. – Hogy tunnád te, mikor te ott még nem is jártá? – Urbán napja következett, de má este menek, minden este járok én ott, ollan nagy rozmaringokba. – Hogy járná te ott, mikor még te azt nem is tudod? Aztán ahogy megvacsoráztak, az árokpárt felől jött egy nagy fekete macska. Édesapám ütte vóna visszakézbű,^a de nem érte, felszaladt a padra. – És tudja-e, én mindig megyek, ollan kantárt ütnek a fejembe, aszt lóé változok. Órá ülnek, aszt ő viszi a boszorkányokat. Ekkor ő kiment; mikor megvacsoráztak, az édesapám ment nyomba utána. Úgy pofon vágták, de mán a fiú az eperfa tetején ült. Kiabát a fiúnak, de a fiú nem szólt. Azt mondja aszt neki: – Hun vótá? Kerestelek. – Én az eperfa tetejin nevettem magát, hogy jó pofon vágták. És aztán azt mondta az apám: – Többet nem fognak elvinni. Olvasót tett a nyakába, és azt mondta: – El kell menni a templomba is, meggyónsz. Meg is gyovont, többet nem tértek^b a fiúho. Jött az egri vásár, bement az apám a vásárra három lóval, s azt mondta nekem: – Éredj, lányom, aszt nézz rá Imrére [a cselédre]. Megfürdettem a két kislányomat, felöltöttem, aztán elmentem. Gyün értem a szomszéd-asszony, menjek, mer fölakasztotta magát Imre az ólba. Akkor levágta a szomszéd ember. Mentem a jegyző úrhoz bejelenteni. Ha nem vehetnek hatalmat rajta, hát felakasztották. Azt mondta a tudósasszony, hogy hiába akasztották fel a boszorkányok, mégse lett a lelke a boszorkányoké. (Szihalom, Heves megye)¹⁶⁸

Harkányba történt. Egy B. nevű emberrel. A fiacskája éjjel aszondta, hogy: – Apukám, pisilhetnék! Hát oszt kiment a gyerekekkel az udvarra. De ő is elvégezte. Egyszer azon veszi észre, hogy hátulról a lába közé ugrik valami. Hát egy bakkecske ugrott a lába közzé. Ijedtibe összeszorította, megfogta a szarvát, és elment vele a bakkecske. A gyerek osztán bement sírva, hogy hát az apját valami elvitte. Majd harmadnap múlva hozta vissza megint a bakkecske egy éjjel. Tehát vót egy kedves szeretője, valamikor legénykorába, az vitette el a boszorkával, hogy még egyszer meglássa. Így mesélte. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶⁹

Ecseden történt, hogy a papot elvitték a boszorkányok. A dolog úgy történt, hogy a papot is elhívták egy helyre a lakodalomba. El is ment. Ugy éjfél tájban azonban elfogyott a bor a háznál. A háziak azon gondolkoztak, hogy kellene valahonnan bort szerezni. Majd egy pár asszony vállalkozott, hogy hoznak ők bort. A pap is velük ment. Az asszonyok csak seprűre ültek, és már el is mentek. A pap is velük repült, és nem is jött vissza, csak tizenöt év múlva. A boszorkányok letették egy helyen, és elverték. (Kocsord, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁷⁰

Na, ezt a Julis néni mesélte, nem emlékszek, amikor mesélte, hogy két testvér vót, s egy ágyba háltak, az egyik kívül s a másik belül, s az egyik testvér mindig olyan fáradt vót, sovány vót, olyan agyonütött vót. S aztán mondta neki, ajánlotta valaki a testvérenek, hogy: – Feküdj a testvéred helyire, s ha északa észreveszed, hogy mejen valaki, s egy gyeplőt akar a nyakadba vetni – aszondja –, bal kézzel vesd

^a kifordított tenyérrel, hátrafelé tett mozdulattal

^b fértek

vissza az övébe, s akkor elhatástalanodik az illető, aki ilyen ördögös, hogy... Akkor ő kell vigye, s lovagolta, egész éjjel nyargalt vele, s azé vót olyan sovány az az ember, s agyonvert, egész nap elig tudott mozogni, met azt valaki megnyergelte, vagy... Nem tudom, ilyesmiket nem hallunk most... (Lövéte, Hargita megye, Románia)¹⁷¹

Hallottam... aztán, hogy igaz vót-e... Itt van fennebb még egy harangláb. Na, abba a környékbe lakott az ember. Na, epe ott, ahol van az a harangláb, abba a környékbe lakott egy öregasszony. Így mondták, fermekás asszony.^a Az ember este lefeküdt a feleségivel az ágyba, akkor ez a fehérnép elment oda, az ajtó bé vót zárva, de bément. Hogy, hogy nem, én nem tudom. Elvette a seprút, az embert felkötötte, a seprút odatette az ő helyibe. Akkor kijöttek, s akkor féket tette a fejibe az embernek. Az öregasszony. S akkor belőle ló lett. Ki az útra, s felült a hátára, s el, le Románia felé! Elmentek, s aszondta az ember, valahova olyan helyre mentek, hogy egy nagy épület vót, s hordók vótak benne. Őt a kertnél megakasztotta a gyeplőszárat, az ott elment valamerre, mikor osztán visszajött, akkor újból felült a hátára, s jött vele, hazavitte. Visszavitte a házba, s a féket kivette a fejiből, a seprút elvette, s lefeküdt az ember, s az elment. Üsmerte az ember, hogy ki vót a fehérnép, üsmerte, nem messze lakott. De úgy feleskítette,^b hogy amíg élt az öregasszony, senkinek se mondta meg, hogy kicsoda. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)¹⁷²

Rontással megbetegíti az embereket

Amikor édesanya terhes volt, jött egy asszony, pénzt kért. Az asszony segített édesanyámnak, tüzet csinált, de pénzt nem kapott. Később azt mondták, hogy fiútestvérem azért halt meg 2 napos korában, mert ez az asszony megrontotta. Azért, mert édesanya nem engedelmeskedett neki. (Mátradercske, Heves megye)¹⁷³

Úgy megrontott egy fiút Szabó Kata nászasszony, hogy lábára sánta maradt mindig. (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁷⁴

Vót itt egy olyan ember, akinek rontó vót az anyja. Hát még a cukrot se merték elfogadni tőle, hátha megrontsa őket. (Szőlősardó, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁷⁵

Ilyen kuricsiások^c rontották... Há hányan úgy jártak, hogy beléhalt, reszketett, itt, Kémeren is. Annyira reszketett. Ja, van itt. Vóut itt egy... egy asszony, ez, akit most mondtunk, az a Zima, se kanálat felvenni a kezibe, se semmit, se beszólni

^a rontó, boszorkány

^b megesküdtette

^c rontó, varázsló (boszorkány)

nem tudott, csak eeeee... oszt így kellett iljen húsz, körül húsz évig. Ű... Ű anynyira elrontotta, hogy nem tudott beszilni se, reszketett. Há egyik, gondolom, hogy há vagy kígyó alakba, vagy macska, vagy egér alakba. Egérrel tudott rontani, ilyesmikkel, vagy macskával, állattal. Növénnyel nem lehet rontani. (Kémer, Szilágy megye, Románia)¹⁷⁶

Valahogy, a sok mise-e, mi-e, valahogy úgy ki..., úgy kiüzelt, s meghaltak, tudja, azok a régi tudós bábák, ezek az öregasszonyok. Ezek a rossz öregasszonyok, amelyek elelőtt csinálták ezeket a rossz dógokat, azok most kihaltak, s ezek a fiatalok nem tudják, hanem még tudják lent a Regátba az ilyen dógokat, hogy hát valakit esszezavarjanak, vagy valakit esszetörjenek, vagy valaki házába olyant csinálnak, olyan fermekákot,^a hogy bévetik, hogy ne tudjanak egyezni, vagy ne tudjanak élni, vagy elposztuljon, vagy megszáradjon. Az ilyeneket, ezeket erőssen csináják. (Kostelek, Bákó megye, Románia)¹⁷⁷

Szerelmi rontás

Ezt beszélték: – Rágja meg a fene, megrontotta. Tudod, már úgy voltak ezek, mintha egy test, egy lélek lett volna. Aztán odament az öreg Szöginé, beszélt nekik, beszélt, fölvert közülük egy szalmaszálat, ahogy álltak, aztán csak beszélt, hogy: – Mit csináltok itt, gyermekeim? Anyád elültette már a ludakat? A másiknak meg: – Te, hát a te apád vásárra ment, láttam ám, vezetett egy borjút. Aztán akkor a szalmaszálat kétfelé tépte az öregasszony, aztán úgy elejtette. Azután ott hagyta a lányt, úgy elment Karsai Feri, mintha sose látta volna. (Tiszaalpár, Bács-Kiskun megye)¹⁷⁸

Én keresztülmentem sok mindenen. Nagyon sokon. Mikor a feleségemhez jártam, éngemet megkéséreltek,^b kérem. Megkéséreltek! Mégpediglen kutya képibe késérelt meg egy vénasszony. Meg akart rontani éngemet, pálinkába, meg akart rontani almába, hogy vegyem el a lányát. Aszondtam: – Nekem a lánya nem kell, hogyha utánam hajigálja se! Akkor se kell! Igen, de a vénasszony is ám boszorkány vót. Úgyhogy karácsony viliája^c éccakáján, kérem, háromszor jártam körül a hártárt és a... olyan hó vót, hogy térdig ért, meg fél lábszárig. És többször rúgta a havat a szemem közé. Én csak mindég bal kézzel hajtottam magam előtt a kutyát. Ezt mind nagyapámtul tapasztaltam és tanultam. Hát nem sikerült neki a nyakamba fűzni a lányát. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁷⁹

^a rontásokat

^b megkísértettek

^c estéje

Megrontja a gyermekágyas, szoptató anyát, csecsemőt

Mikor gyerekágyat feküdtem, este meglátogatott egy fiatalasszony. Ahogy elment, megfürdettük a gyereket, de az mindig csak ordított, valaki nyomta az oldalát, valami meg zörgött az ajtóban. Kimentünk, hát egy nagy béka volt, annak a képében jött a boszorkány. Emberi hangon nyögött, amikor agyonverték. (Mátraderecske, Heves megye)¹⁸⁰

Nekem meg egy fiam született, osztán ahogy feküdtem a gyerekágyat, hát eloltottuk már a lámpát, egy nagy béka ugrott rám, de hideg volt. Oszt lecsaptam úgy a lóca lábához. – Jaj – mondom –, keljete fel, nem tudom, mi esett rám! Felkeltek a fiúk, hát egy béka volt. Felvagdalták, kivetették az udvarra, hát reggel már nem volt ott. Sehhol se lelték a békát. (Tibolddaróc, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁸¹

Ezt meg a nagymamánk beszéte többször el nekünk, hogy amikor édesapám, az én édesapámmal még nem volt meg, de mán közelgett az idő, hogy meglesz, édesapám és a szomszédasszonya azt mondta neki, hogy: – Hát én úgy látom, hogy kisfiad születik – azt mondja –, de nagyon vigyázzál rá, mert ki fogják cseréni! Mert ez az asszony is olyan boszorkányféle vót. Nagyon sok mindent tudott. Hanem azt mondja: – Amikor megszület a baba, de abba pillanatba olvasót akasszá a nyakába, mert a gyereket másképpen kicserélik. Hát, jó van, úgy is vót. Hát mamám otthon egyedül vót, mert birtokuk vót nekik, és a tatám, az meg kint vót, a tanyán. És panaszkodott mamám mindég, hogy a nagyszobába... (mer tetszik tunni, valamikor nagyszoba vót), és ott hallott mindég az én mamám, mintha ott jártak vóna be az ablakon, ki s be, ki s be. Behallatszott oda a másik szobába, és nagyon fét. Mikor atyám hazament, akkor mondta neki, hogy mi van itten, meg minden. No, nem akarta elhinni, azt mondta, ilyen nem létezik. Hát azt mondta neki a mamám, hogy: – Maradj itthon, és akkor megfigyeled. Úgy is vót. Hát nem ment ki a tanyára. Otthon maradt. Hát egyszer nyílnak az ablakok – ő persze a konyhába ült –, nyílnak az ablakok, ki-be csukódnak, kinyitnak-becsukódnak, mintha..., mintha nem is tudom, hány ember – azt mondja – fészkelődött volna körül az asztalon, hogy leülnek. Hát egyszer elkezdik ám, hogy: – Add érte! – Adutt! – Hány van? – meg minden, oszt csapkodták a kártyákat lefele az asztalra. (Tiszakécske, Bács-Kiskun megye)¹⁸²

Mikor az első gyerekemmel feküdtem gyerekágyat. Mikor az avatásból hazajöttem, este lefeküdtem, elaludtam. Egyszer csak egy nagy macska itt ült a mejjemre. Szóni akartam, hogy keljenek fel, de nem tudtam. Csak lökdöstem a kezemmel. Anyósom olyan ébres alvó volt, felébredt. Kérdezte, mit csinálok. Én meg akkor nagy nehezen fel bírtam nyitni a szemem, és mondtam, hogy egy nagy macska ült a mejjemre. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁸³

Mikor gyerekágyat feküdtem, oszt szoptatni kellett vóna, anyám dagasztott. Egyszer csak a hónom alatt valaki keresztünyült, oszt megszorította a mejjem: – Jaj, Iste-

nem – mondom –, valaki de megszorította a mejjem! – Jajj – aszondja anyám –, biztosan Takácsné, a bábaasszony, abbántja^a a gyereket. Akkor, mikor szoptattam, a legjobban acsarkodott, akkor szúrkálták a legjobban a gyereket. Demény Ágnes néni anyámnak mondta: – Nem baj, fiam, vegyél – aszondja – ördögszart..., a harmadikat nem tudom, mi vót. Majd hozzá be egy villát meg egy kést. Meglásd, nem bántják tovább a gyereket. Így is történt. Takácsné azér szorította meg a mejjemet, mer nem ütöt hittuk felszolgálni, hanem Szőkénét. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)¹⁸⁴

A rontás technikái: tartozékok, képmás, érintkezés

Szabó Pálnak hívták azt, akit megrontottak. A bálba vót, oszt aszondták, hogy a boszorkányok tették vele. Oszt és oda, a^b nem merem elmenni. Egy libánk vót nekünk, oda szoktam lehajtani a libát legelni, ahun az a boszorkány lakott. Egyszer az öregasszony odagyütt, oszt aszondta, hogy ha látok ezután kiöntve összefőzött babot, borsot, kását, abba ne lépjek, mert az rontás. Vagy valami sebre rátették, aztán kiöntötték a keresztútra, hogy a seb ráragadjon, aki arra mén. Ha én keresztülmentem rajta, le kell ülni a közepibe, oszt belepiszkolni, ha sokan látják is az út közepin. [...] (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁸⁵

Ezelőtt olyanok vótak, hogy beszéte nekem egy öreg, öreg, öreg főerdész, hogy egy asszonnak fáj a feje erőst, erőst, hogy szépen vége vót az életjének. Akkor a férje elment az erdőbe egy vasárnap. Hall egyszer egy kopp, megint egy kopp. Figyelmes lett az ember ahhoz. Arrafelé evez ő, ugy bújkálva, s hát egy asszon meztelen, csóréval vetkezve, tiszta anyaszülve vót, haja leeresztve, s egy csutakra egy karika reahuzva így kereken, s melléje téve oan kicsi cókocskák^c téve, a karika mellé. Ott egyet koppantott, s akkor az asszonnak a feje otthon erőst-erőst fáj. Omlott esze, ugy fáj. A csutak közepén vót egy másik ék belétéve. Az ember addig orozkodott, hogy odament, s akkor a kezit reatette a hajára, a hajától megragadta, uram. Hát akkor má mentsége nem vót a fehérnépnek. Akkor: – Micsinász te itt? Aszmondta: – Ölöm meg a feleségedet. Mikor erre a középső cókra ütök, akkor ütöm a szivibe – aszmondja – neki. Akkor, abba a helybe meg van halva. Osztá ott, ő osztá meg... doktorolta a fehérnépet ugy, elnászpángolta magyarmiskásan, hogy osztá többet nem foglalkozott ilyen marhaságokkal. Megölte vóna a feleségit, uram! Mikor osztá levette a karikát a csutakról, akkor az asszon feje meggyógyult tölle, meggyógyult a feje azon a percen. Ugyhogy ilyenek ezelőtt vótak sokan, ilyen, ilyen, ilyen lüdercek. Ó, ezelőtt az ördög nagylegén vót. Most es az. Most es. (Magyarcsügés, Bákó megye, Románia)¹⁸⁶

^a az bántja

^b arra a helyre

^c cövekecskék

Az urszitát^a úgy küldték, hogy kiment az a fehérnép az erdőre, keresett egy csutakot, s belévert egy szöget. S még ráolvasott, hogy valakire menjen az urszita. S akkor az meghalt. De én nem hittem az ilyenekben. (Frumósza, Bákó megye, Románia)¹⁸⁷

Szerelmi rontást végez megbízásból: *csináltatás*

Úgy is vót, hogy azér követték a jányt, mer nem akarták, hogy egybekeljenek. A szülők másnak szánták őket. Azér aztán boszorkányhoz fordultak, hogy széjjelriasszák őket. De ha a legény elég ügyes vót, és észrevette, hogy mibe járnak, megleste, és bal kézzel elkapta a gonoszt. Akkor aztán elverhette kegyetlenül, mer nem menekülhetett. Csak akkor vót baj, ha nem vette észre. (Bihar)¹⁸⁸

Tényleg vót olyan, mesélték, hallottam, hogy csupa^b egy olyan ing kell, egy kombiné vagy egy alsóing, s azt, arról úgy megfermekálják,^c hogy amit akarnak azok csinálni, azt csinálják avval az illetővel. Amit el akarnak érne. Vót egyik esztendőbe, már régebbecke vót, egy eset, hogy az öregasszony össze akart állni valakivel. S a fia nem engedte. S akkor a fia, a menyecske, a fiának a felesége megfermekáltatta az ő férjít... mert a menyecske se akarta. Annyira mentek fermekálni,^d oda a fermekás asszonyhoz – oda, le, Palánkán vót egy fermekás asszony –, s mentek oda, hogy aztán a férje megütte az embert, akivel az anyja össze akart állni, megütte, s aztán be es zárták a fiatalembert. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)¹⁸⁹

A rokonságba történt, Horsován Ilonkának hitták. Szeretett egy legényt, de az már jegyben járt egy másik leányval. Valaki eligazította, fel Balahányos fejibe^e vót egy olyan fermekás asszon. Egy öregasszon. Akkor elment odáig: – Kicsi ánygom, maga jöjjön el vélem ahhoz az öregasszonyhoz, hogy ne menjek egyedül! El akarok valamit érne, de megfizetem, jöjjön el! Elmentek, felmentek oda az öregasszonyhoz. Egyedül vót az öregasszon. No, megmondták, hogy mit akarnak, hogy el akarja a másik leánytól venni a legényt, hogy őt vegye el feleségül, ne a másikat, ne azt. Ez azt mondta, megcsinálja. – Megcsinálom – aszondta. Egy nagy fekete cserepfazak vót, abba vót egy nagy varasbéka. Ott még melegítette meg – akkor még szabad tűzhelyek vótak –, valami vasnyársakat veresített meg, s azt a békát ott mind döfte. Ott mind dógozott. S örökké öntött bele egy kanna vizet. Ő azokat a varázslóigéket mind elmondta, amit ő tudott, s addig tőtötte a vizet, ahányszor megdöfte a vasval, vacsogatta ott a varasbékát. Ők meg végignézték.

^a súlyos, halálos rontás (román *ursită* 'sors', 'végzet')

^b csupán

^c megrontják

^d rontani

^e Balahányos (Bálványos) patak forrásvidékén

Amíg megtelt a fazak. Akkor összeszedte a nyársakat – vót neki öt-hat nyárs, olyan vasnyárs, amivel ő melegítette, veresítette a békát, ott mind süttette, micsinált, ő tudta, hogy mivel kell dógozni. – Na – aszondja –, na, rendben van. Aszondja: – A fiatal leány vetközzék le tiszta csóréra, s te a fazakval öntsd reá a vizet – aszondja –, hogy mindenütt érje. S azzal hazamentek, s ha van mulatság, menjen el, s csak a csóré bőréhez érjen oda, a kezéhez – aszondja –, s úgy elhagyja, többé nem kell a másik. Ugy es tettek. De aszondta, amikor reáöntik a vizet, olyan hamar futamodjanak vissza. De vissza ne nézzenek, hanem fussanak vissza hozzá. No, osztán ugy es tettek, de mondta, féltek mind a ketten. Nem mertek visszaneézni, hanem lehet, megláttak vóna valamit. Jó, megmondta, hogy mit kell csinálni. Visszaléptek, s na: – Egész nyugton mehetsz haza, éppe csak a kezihez kell érned, s úgy elhagyja! Megfizették neki, eljöttek. Akkor divat vót, tudja, minden szombaton este, minden vasárnap táncok voltak. Na, hát vasárnap ment is a táncba Horsován Ilonka. Járták, tudja, mikor járták a héjszát, tudja, mikor összefogódkodnak, ezt a román táncot – met az román tánc –, ő is béugrott, bé a fiú mellé, s úgy a kezit a vállára teszik, s úgy táncolnak körbe. S a kezit a kezihez tette – s nem ment este már udvarolni a másiknak. Ennek jött udvarolni. Csak tudja, ha így fermekával^a esszeházásodnak, minden hónapba egy kellemetlenség leadja magát. Úgyhogy van rossz élet is köztök. Hogy nem az Istenől van, hanem az ördög dógával rakják össze. Meg aztán minden hónapba, mikor az újhoid lesz meg, akkor meg kell újítsák. Aki egyszer ebbe belé van vegyülve, az muszáj folytassa, mert ha nem folytassa, akkor baj lesz vele. (Gyepece, Bákó megye, Románia)¹⁹⁰

Rontás küldött békával

Azt es mondták, hogy hát itt a faluba es. Sutu Andrásnéál mondták. Aszmondták, Sutu Andrásnéál egy béka odament, egy nagy béka. Sutu Andrásné egy rossz üstvel leborította, s tüzet tett reá. Az üstre. S akkor hamar, nem későre, há menyen egy asszony! A szomszédasszonya. Aszmondja, hogy: – Ne öljön meg, Záncsira néni! Ne öljön meg! Oszta tudja az Isten, hogy igaz vót-e? Ő vót a békaképbe. Igen. (Kostelek, Bákó megye, Románia)¹⁹¹

Fermekákkal.^b Hogy megfermekálnak annyiféleképpen. Ezzel, azzal, mindennel. Van egy könyvem, ne, írja. Kilencvenkilencféleképpen csináják a fermekákat. Kilencvenkilencféleképpen. Én es kaptam egy békát. Rendes, ilyen béka, ne. Nem varasbéka. Ilyen más béka. Én kaptam több mindent. Kaptam azt es, hogy amikor felkeltem reggel, nem vót kutyám, hogy amikor az ajtót megnyitottam, ilyen, mind egy marok föld, ott vót a szőnyegemen, s mind ilyen darabka, van az a giliszta-hernyó, na, olyanyok vótak. S én megfogtam szépen ugy azt a rongyot, s elvittem, s ott a kerten keresztüldobtam. Én azt gondoltam, hogy valamilyen madár. Én hamar azt gondoltam, hogy azt a madárka hozta oda, hogy egye meg.

^a varázslással, rontással

^b varázslásokkal, rontásokkal

S azután, mikor elráztam, hát: – Istenem, hát ezt nem madár hozta ide! Hát a madár fődet nem hozna, esetleg a hernyót, ha hozta a szájába, azt a gilisztát, hogy megegye, de fődet a madár nem hoz! Rá két napra itt egy békát, itt a ház sarkánál. S nézem, hát bé van a szája varrva piros cérnával! Megfogtam, s én úgy megnyomtam, hogy megdöglött, s a kerten keresztüldobtam. S utána mondom a papnak, a meénknek, hogy: – Ne, mit kaptam!^a Aszmondta, hogy: – Vizen kellett vóna, hogy elérhesse! Me én nem hittem a fermekákba. S akkor mondom neki, s akkor ő mondta: – De igen, létezik. Kilencvenkilenc. [...] Hát annak a száját bevarrja, s aval fermekál. Hát mit tudom, milyen rosszat akar neked csinálni az, aki csinálja, s megköt, s aval, tudja, fermekál. Azzal csak rosszat csinálnak az embernek, jót nem csinálnak. [...] Sok mindennel, sok, sok, sok mindennel csinálják. S itt foglalkoznak azzal. S akkor csinálnak aval, amikor valaki meghal, megmosásák, s azt a vizet megittassák veled, vagy odadobják, mi tudom én, s meghalsz. Ilyenekvel foglalkoznak ezek a rosszfélek, akik fermekákkal. (Kostelek, Bákó megye, Románia)¹⁹²

A boszorkány megbízásból ront: *csináltatás*

Olyant es hallottam, hogy ha valaki valakire haragudt, az a boszorkányt megfizette, vaj mi. Ha elment mellette, s a ruhájáról egy szál szőrt le talált szakítani, azt ő úgy meg tudta csinálni, hogy vagy meghalt az az egyén, vagy pedig fészeggé^b maradt. Osztán igaz vót-e? Lehetett valami benne. (Gyimesfelsőlök, Hargita megye, Románia)¹⁹³

A fermekások,^c azok sokan vannak. Sokfélék, sok fajták. Hát én hallottam, hogy urszita,^d Istennek,^e le kell kopogjam, hogy még soha nem volt részünk benne, hogy azok micsinálnak, nem tudom. De bedobnak az útról az udvarra valamit, s ha – jó, hogy nem vagyok én hibás – dobják egy olyannak, aki hibás. S nem az lépik bele, hanem az ártatlan belelépik, s aztat éri egy nagy betegség. S azt húzza, amíg él. Ez az urszita, ez a legveszélyesebb. A betegségtől aztán a doktor nem tudja meggyógyítani az ilyen beteget. Úgyhogy ha papok által, tudósok vagy ilyen fermekások által nem tudják ebből az urszitából kivenni, akkor egyáltalán a beteg meg nem gyógyul. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)¹⁹⁴

^a találtam

^b béna, nyomorék

^c rontók, boszorkányok

^d súlyos, halálos rontás (román *ursită* 'sors', 'végzet')

^e hála Istennek

A TÁMADÓ BOSZORKÁNY ELHÁRÍTÁSA

A boszorkány távoltartása, kizárása, bezárása
elhárító gesztusokkal, tárgyakkal, szent dolgokkal

Asztalos Panna néni boszorkány volt. Egyszer a seprőt bevitték a házba, és felállították tusával felfelé,^a mert akkor nem tud a boszorkány kijönni. Bevitték a legények a seprőt, az ajtó háta mögé állították. Indult el az asztaltól az ajtóig, megindult megint, de visszament. Akkor meglátta a seprőt: – Pokolra valók, mér nem veszitek el a seprőt, nem vagyok én boszorkány! Akkor anyám mondta: – Vegyettek el a seprőt! Elvették, csak akkor tudott hazamenni. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹⁵

Mikor inas voltam, szoptak a boszorkányok. Folyt a csecsem, nagy volt, meg vastag is volt. Nekem fokhagymával visszakézből megkeresztelte, és szintén varrt olyan mellényt, hogy hátulról összegomboltam, osztán visszakézből fűzte össze. Abba feküdtem éjjel. Minden este feljött anyám, visszakézből fűzte össze nekem. Ez Mihálygergén történt. Meg Szent Antal-érméket kellett hordani a nyakamba. (Karancskeszi, Nógrád megye)¹⁹⁶

Mindig éjje fölédredtem, oszt kiabátam, mer bántott a boszorkány, nyomkodott meg tapogatott, de nem gyütt hang a számra. Ez énvelem történt. Begyütt éjje a kúcslukonn, és megnyomott a boszorkány... A Gy. Kati néni adott imádságot, hogy tegyem az ágyamba, és azúta nem bánt, má tizennyóc éve az ágyamba van. Előbb a szalmazsákba vót, most meg, amiúta madracok vannak, ott tartom alatta. [Az imádság tintával van írva, a szövege a következő:]

Krisztus keresztje, jegyezz meg engem.
Krisztus piros vére folyjon körül engem.
Nekem semmi gonosz ne ártson.
Csak Jézus neve velem maradjon a számba.
Szent kereszt a szivembe.
Boldogságos Szűz Mária előttem.
Hátam mögött Szent János.
Két vállamon őrzőangyal a lelkeket őrizze. Ámen.

(Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)¹⁹⁷

Hallottam, hogy a Tetra Jóska bácsiék is, így, mikor hazament a Jóska, este, aztán elment hozzájuk egy öregasszony. De ott bent, hát nyomkodja a Jóskát. Nyomkodja. Má majd megfullad a Jóska, szegény.

Álmában?

Fent vót a Jóska, nem álmába. Feküdt az ágyba. Erőre kapott, fogta az öregasszont, ütötte-vágta. Azt mondja: – Ki nem méssz, az anyád! – elkáromkodta

^a a seprőt a seprő végével felfelé fordítják

magát a Jóska. De üti ám, de üti ám! – Jaj, hát eressz má, kisfiam! Mer má rögtön meghalok! – Azt is akarom – azt mondja –, vén kurva, hogy megdögülj itt benn! Itt gázollak össze! Nagyon összeverte. Hát másnap nem bírt, meg harmadnap ott is az öregasszon menni sehová. Hát negyedik napra má főket, a berlinert^a magára kötötte. Nagyon ki vót fáradva. A Bagadics Anna. Mondták, hogy nagyon összeverte.

Ja, az a szomszédasszony volt?

Szomszédasszony.

És az is ilyen boszorkány volt?

Isten tudja. Hát azt mondják, így visszakézrü.^b Visszakézrü lehet megfogni.

Kézze, vagy mivel?

Kézze, kézze. Csak visszakézrü!

S melyik kézzel? Jobb kézzel, vagy bal kézzel?

Hát én nem tudom, én nem fogdostam!

És hova tették?

Én nem tudom má. Mikor elkezdett alunni, szunnyadni, akkor mintha a mellre ráút vóna valami, aztá akkor nyöszörgött. Azt mondták, hogy gatyamazzagga köll bekötnyi. Hát aztá édesapám, az meg bekötte: – Hozd a kést! Ez meg kétségbe vót esve, mit akar a késse. Igaz-e ez, hogy benn van? Azt mondták, hogy akkor megtalálják benn a szobába. Hát összerakodtak mindent, hát hogyha... , hát na, mostan hát majd megtalálják hát, hogy ki vót? Nem találtak semmit. De mikor ű, persze, idesanyám nyöszörgött, akkor hát idesapám odament, a gatyamazzagga hama bekötötte az ajtót. De a gatyá rajt vót. Aztán: – Hozd a kést!

És a késsel mit csináltak?

Késse? Nem tudom. De fokhajmáva beduggyák a kulcslukat. (Dávod, Bács-Kiskun megye)¹⁹⁸

Ha valaki fél a boszorkányoktól, hogy mögnyomik, kenje mög a kilincset fokhajmával, a sóprüt állítsa föl a sarokba, mög a csicsit kenje mög disznó ganéjával, akkor többet nem nyomik mög a boszorkányok. (Szóreg [Szeged], Csongrád megye)¹⁹⁹

Ha valaki észrevette, hogy a családja közül valakit bántottak, ami ruha rajta vót, annak a ruhának a nyakát kellett a köszöbön megverni a fejsze fokával, közben az ajtóba bal kézzel egy villát szúrtak, egy seprüt az ajtóban nyírájával felfelé állítottak.^c Bal kézzel mindenüvé, ajtóra, ablakra keresztet rajzoltak. A gerendalyukba gatyamazzagot húztak. Akkor nem tudott elmenni a boszorkány, ha ott vót. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²⁰⁰

Vót egy testvérem, én is ott háltam. S őt örökké nyomták meg éjjel. Arra tanították, hogy fogja meg a bal kezivel. S egy vasárnap reggel még nem vót megvilá-

^a berlinerkendőt

^b kifordított tenyérrel, hátrafelé tett mozdulattal

^c a seprő végével felfelé állították

golva, s akkor érezte a nővérem, hogy ment reá, félálomba vót. S akkor az reá ment. Kicsi ünneplő ingbe vót, és pendelybe, mezítláb. Mikor utánakapott bal kézzel, akkor megfogta a pendelye szélit. – Csapjad el, mert elveszem az erődet! Elengedte akkor. Azt felismerte, azt az embert, aki feleségül akarta venni, de aki nem kellett. Az olyan sovány ember vót. Sárga vót. Antika, György Anti vót. (Mekényes, Baranya megye)²⁰¹

A boszorkány házhoz idézése, *sóra hívás*

Berta Mari, szóval ez, ez tudott boszorkánykodni. Állítólag éjjel megnyomta az embert, mintha gyömöszkölte volna az embert valami, olyan vót. Szőlős Jancsi fiát, aszondják, megnyomták. Azt mondta erre a felesége: – Fokhagymával csak kend meg a kilincset, majd megjelenik, mán az, aki csinálta. Igaz vót, másnap reggel korán ez a Berta Mari ment oda, olyan elkötésre. Ő rontotta meg a fiút. (Karancskeszi, Nógrád megye)²⁰²

Vót itt ez az öregasszony. Úgy búbájoskodott, ha valakinek fájt valami, olyan házilag készített orvosságokat, füveket szedett össze, és avval gyógyított. S azt állították róla, hogy boszorkány. És úgy mondták, hogy ha valahol csinált olyan valamit, akkor másnap reggel az vót a legelső, hogy megjelen-e a háznál. Oszt az én férjem is egyszer éjjel makog, nyöszörög, kelne föl az ágyból, de nem tud fölkelni. Szólok neki: – Mi lelt téged, Benke?^a Hiába szóltam hozzá, nem tudott szólni. Oszt fölkeltem, lámpát gyújtottam, még akkor se tért a férjem magáho. Mikor meggyújtottam a lámpát, nagyot kiáltottam: – Mi lelt téged, Benke, mi van veled? Nagy nehezen azt mondta, ő nem tudja, s annyira ki volt fáradva, merülve, hogy alig volt. Azt mondta, hogy most őt megnyomta a boszorkány. Aszt mikor magához tért, kirántotta a gatyamadzagot a gatyából, azt maga előtt úgy elcsapta az ágyon, de a két végét fogta a kezibe. S akkor azt mondta az uram: – Gyere el reggel, kurva, majd sőt adok! És sötétes volt, mikor az öreg mama, Julis néninek hívták, már csakugyan meg is jelent nálunk. Nálunk húsüzlet volt, és azzal gyött be az öregasszony, hogy adjon neki az uram egy negyed kiló szalonnát. Ekkor az uram összeszidta az öregasszonyt káromkodva, hogy: – Mer azér jött kend, hogy szalonna kéne, hanem az éjjel boszorkánykodott, aszt megnyomott engem. Hogy összeszidta az uram káromkodva, hát adott neki szalonnát is, meg adott neki sőt is, fizetés nélkül, aszt mondta neki az uram, többet ne jöjjön megnyomni. Nem is jött többet aztán. (Bükkzsérc, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁰³

[...] Kiáltok anyósomnak, hogy: – Anyám, nyomnak! Az meg rögtön kiáltott, hogy: – Gyere reggel sós kenyérre! Oszt akkor elmúlt, az anyósom meg egy kis sós kenyeret tett az asztal sarkára. Oszt reggel halljuk ám, hogy: – Panni, te, Panni, te! Hát Bugyi Örszi volt. – Mit akarsz? – Hát csak megnézem, hogy virradtál föl! – Hát rosszul, mer megnyomtak. Oszt, ahogy ott beszélünk, hát eltűnt a sós

^a Benedek becézése

kenyér. Nem is tudtuk, pedig mondták, hogy Bugyi Örzsi is ilyen, de én Balogh Örszitül féltém. Aki megnyom, azt mondták, hogy elmegy sós kenyérre, de meg kell jelenni másnap reggel, hogy ő volt. Így tudtuk meg, hogy ő nyomott. Utána mindig ráakasztottam az olvasót a kilincsrre. Oszt amikor az uram hazajött az Alföldről, mert ott aratott, mondta neki: – Hogyha a feleségemnek vagy a lánynak valami baja lesz, magának hullanap lesz! – Dehogly lesz, dehogly lesz! – mondta. [...] (Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁰⁴

A boszorkány szimbolikus megsebesítése

Vajszlóban történt, hogy egyszer, mikor kinn vótak a mezőn, éppen ettek, hát odagyútt egy nagy béka, és nagyon nízte őket. A gazda odadobott neki egy marék túrós tésztát, azt mondta, hogy: – Na, egyél! A másik embör meg azt mondta: – Nem kell ez ennek. És belevágta a kését, el is találta a szöme mellett. Ugyanakkor a faluban megbetegedett egy öregasszony, az orra mellett vót egy seb, az egyre nőtt, terjedt, meg is halt az asszony. Halála előtt megmondta, hogy az az embör okozta a halálát, aki beledobta a békába a kését, mer ű vót ott béka képi-ben. (Gyöngyfa, Baranya megye)²⁰⁵

Egy öreg néni este, mikor lefeküdt, mindig nyomást érzett a mejjin, hogy valami mintha nyomná. Mondta férjének, hogy gyujtson világot, hogy mi az. De akkor nem láttak semmit. Akkor egy másik este megint érezte, megmarkolta, akkor úgy szólt az urának, hogy gyujtson világot. Akkor meggyútotta, de elszalajtotta a keziből a macskát. Akkor elkezdtek keresni a szobába, és nem találtak mást, mint egy szál szalmát az ágy alatt. Tüzet akartak gyútani, hogy elégetik. Ahogy be akarták tenni a tűzbe, lugzóvé^a változott, akkor a fiatalember egy kötelet fogott, és belehuzta a fülibe, és akkor kikötötték a szín alá. És reggel ott volt egy boszorkányos asszony meghalva, a száján volt bedugva a kötél. (Decs, Tolna megye)²⁰⁶

Került a faluba egy Rugó Jancsi nevű legény. Egy asszony azt akarta, hogy ez a legény vegye el a lányát, de a legénynek nem tetszett a lány. Egyre sápadtabb lett a legény, betegeskedett, mondta, hogy éjszakánként nyomja a boszorkány. Mondták neki, hogy visszakézből próbálja megfogni. Egyszer egeret fogott, egyszer meg békát. Egy nagy béka mászott fel az ágyára, visszakézzel megfogta, és agyonverte. Piros volt a vére, meg nyögött a béka emberi hangon. Reggelre eltűnt a béka a lapátról, minden nyom eltűnt. Hallotta utána, hogy megbetegedett a lány anyja. Máskor ez az asszony macska képében ment, a legény megfogta, levágta a fülét. Az asszonynak meg másnap be volt kötve a feje. Ez volt a boszorkány, meg akarta rontani a legényt, de a lányát még így se tudta ehhez a fiúhoz adni. (Mátradercske, Heves megye)²⁰⁷

^a mosódézsává

Mikor még fogyasztási szövetkezet volt Szendrőben, egy délután az üzletvezető felesége látja, hogy egy nagy béka leselkedik az ajtón, és be akar menni. Szól a fiának, dobja el a békát az ajtóból. De hiába erőlködik a fiú, nem bírja, pedig már nagyocska. Ekkor ijedt meg az anya is. Szerencséjükre éppen arra jött Németi csendőr szolgálatból. Elmondja neki hirtelen az asszony a történeteket. A csendőr, hogy meggyőződjön, igaz-e, amit mondanak, a szuronyát belelöki a békába, de bizony ő is alig bírja. Tudták már ekkor, hogy boszorkánnyal van dolguk. Volt még tűz a masinába, mindjárt betették oda, hogy megtudják, ki a boszorkány. A béka csak mászkált a tűzben, de kijönni nem tudott. Egyszer csak mintha puskából lőttek volna, olyat szól a masina, és a béka eltűnt. Másnap Sárköziné éppen babot tisztított, mikor odamegy hozzá egy parti öregasszony, és panaszkodik, hogy az alteste nagyon össze van dagadva, nem tudja, mi lelte. Harmadnapra hallotta Sárköziné is, hogy nem dagadva, hanem össze van égve, mert az az öregasszony volt a boszorkány béka képiben. (Szendrő, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁰⁸

És a szederszálnak mi is volt a története?

Boszorkányok gyűlést tartottak egyik lakásba. A menyecske, vagyis az egyiknek a menyé felfeküdt a padlásra, kihallgatta őket. Azok mondták az egyiknek, hogy rontsál meg mán te is valakit. Hát kit? – A menyedet. – Nem tudom, mer haragszok rá. Mer akire haragszanak, nem tudják megnyomni. Se megrontani. De hát akkor rontsd meg a fiadat! No jó. Abba is állapodtak meg. Hát mikor tudta, hogy gyön haza a fia, szederszálnak vált, kiment a kapuba. Amikor gyött a fiatalember, a felesége figyelte. Mán mondta is neki a kapun kívül,^a hogy: – Állj meg, ne gyere! Mit vóut mit tenni, megállott az ember. Ment a fiatalasszony, vitt egy kést, jól bevágta a szederszálat. Hát bementek. Megyen be az anyós, el volt vágva a lába. A szederszáalba az anyósa lábát vágta el. (Szentsimon, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁰⁹

Majd Rökkás Lidi néniék kint vótak az udvaron. A ház ajtaját nyitva hagyták. Amíg kint vótak, egy idegen fekete macska lopakodott be a szobába. Bejött a jánya, ki akarta zavarni. De ám a fekete macska sehogy se akart kimenni. Hát seprűvel akarták kizavarni, de a macska akkor se ment, hanem felmászott valahogy a sifony^b tetejire, oszt közzébútt a befőttes üvegeknek. Lidi néniék csak nagy nehezen tudták lezavarni a sifony tetejiről. – Üssük agyon ezt a piszok szemtelen macskát! – mondta Lidi néni. Felkapott Lidi néni egy kisbaltát, oszt a macskához vágta. Annak a fejit érte, de azír el tudott menekülni. Akkor azt mondta Lidi néni: – Figyeld meg, jányom, ez a fekete macska valami boszorkány! Eridj, jányom, níz meg a doktornál, hogy ki megyen a doktorho, az lesz a boszorkány! El is mentek a doktorho, hát látják, hogy Mari néni megyen, oszt még a balta helye is meglátszott a fején. Utána három hétig beteg vót, de a balta helye sokáig meglátszott. (Sarkadkeresztúr, Békés megye)²¹⁰

^a kívül

^b ruhásszekrény

Hun vót, hun nem vót egyszé egy vínsíges-vín öregasszony. Mán a kilencvenedik évit taposta. Az öregasszony kicsi, hajlott hátú vót. Vót neki egy fehérre meszett háza meg egy fekete tyúkjá. Az öregasszony egy héten egyszé gyütt ki a házbu. Ezért gyanakodtak rá a szomszédai. Azt hitték, hogy boszorkány, aszt azé nem gyün ki a házbu. Ehatározták, hogy egyszé kilesik. De nem bírták ám kilesni, me az ablak e vót sitítőve,^a oszt nem lehetett belátni rajta. Betörték hát az ajtót, vót mit látni, mer a házba nem vót senki. Ekkó az egyik szomszéd ijedten felkiáltott: – Emberek, tudom mán, hun a Maris! – Hun? – kérdezték a többiek. – Há képzeljétek, hogy a múlt héten átgyütt hozzám egy fekete tyúk, oszt mindent körűnézett. Hiába zavartam, nem akart tágítani. Mondom az asszonymak, vágja le. Le is vágta, oszt vót jó ebédünk. De nagyon rágós vót a húsa. A tollát a kertbe hajítottuk. Nézzük meg, hogy megvan-e még? Há bizon a tollak helyett az öregasszony ruhái vótak ott. Hej, de megijedtek az emberek, hogy boszorkány vót az öregasszony, de meg is örültek, hogy epusztították. (Óbecse, Dél-bácskai körzet, Szerbia)²¹¹

A vadászok mentek vadrucát lőni, az egyik vadász lelőtt egy vadrucát. Mikor leszedték a tollát, ruhává változott. A vadászok megették másnap. A vadrucák megint repültek. Az egyik boszorkány lekiáltott: – Megettétek a bábai boszorkányt! (Hencida, Hajdú-Bihar megye)²¹²

A boszorkány megpatkolása

Körmöcön volt egy csizmadia s annak két legénye. Feltűnt, hogy bár egy kosztón éltek, egyik jó húsban levő s folyvást vidám, a másik igen sovány s mindig szomorú volt. Hiába tudakolták, miért szomorkodik. Mélyen hallgatott. Társa egyszer észrevette, hogy egymás után többször az éjnek egy részében nincs otthon, s mikor hazakerül, izzadt, s egészen ki van merülve. Feltette magában, hogy meglesi, mi történik ott. Este a sovány mindjárt mély álomba esik, a másik ébren maradt, de azt színlelte, hogy aluszik. Éjfélkor nyílik a szobaajtó, s belép rajta a mester felesége. Odalép a szomorú legényhez, felkölti, kendője alól elővesz egy kantárt, s a fejébe dobja. A legény rögtön lóvá változik, gazdasszonya pedig felül rája, s elvágta. Társa elhatározta, hogy végét szakítja annak a kíznásnak. Másnap ismét kérdőre vonta a szomorú legényt, s mikor az most sem akart semmiről szólni, elmondta, hogy mindent tud, s azt is, hogy meg fogja szabadítani. Este ágyat cseréltek. Jön a mesterné. Fejébe akarja vágni a kantárt, de ő felugrott, kikapja kezéből, s az asszony fejébe vágja. Az változott most lóvá, rápattan a legény, s bár ugyancsak gyorsan vágta, mégis folyvást kegyetlenül kergette. Nemsokára megérkeztek a Rennwiesére, ahol a boszorkányok gyűléseiket szokták tartani. Egy

^a sötétítve

bokorból végignézte az egész jelenetet, s látta, hogy több ismert városi asszony van ott, s több olyan szegény pára, mint az ő társa. Azután hasonló módon visszatértek. A kantárt a fiú eltette, hogy a boszorkány többé ne használhassa. Az asszony másnap nem bírt felkelni, úgy össze volt törve, keze-lába megpatkolva. Nemsokára meg is halt. (Körmöcbánya, Garamszentkereszt-i járás, Szlovákia)²¹³

Ez a történet Bársonyoson történt, az após mesélte. Náluk, a faluban, az alvégről a felvégre udvarolt egy fiatalember. De a fiatalember szegény volt, a lány meg módos parasztlány. A lány nagynyja mindenáron el akarta űzni a legényt. Egyszer egy este megy haza a fiatalember, hát egy ló van az utcán. A keresztúton állt ez a gyönyörű ló, és a legény elhatározza, hogy megfogja. Megy a ló után, de a ló csak megy. Háromszor-négyszer is került vele, de mindig odaért, ahonnan elindult. Valahogy mégiscsak sikerült megfognia a lovat, és elvitte a kovácshoz. Mentek a szomszédok is, akik látták, és megpatkoltatta a lovat. Másnap a lánynak a nagynyja nem akar felkelni. Fekszik az ágyban, már mindent csinálnak, de nem akar sehogy sem kibújni az ágyból. Hát nézik, a kezén is, és a lábán is van egy-egy patkó. Így tudták meg, hogy az öregasszony boszorkány. (Győrszentiván, Győr-Moson-Sopron megye)²¹⁴

Dunaszekcsőn történt, hogy egy fiatalasszony éjjel mindég nyöszörgött. A férje éjnek idején fölkelte, de alig tudta fölkelteni, olyan borzasztó álomba volt. És amikor fölkelte a feleségét, kérdezte tőle, hogy mi a baja. És akkor szegény menyecske azt mondta, ő nem tudja, mi van vele, de valaki mindig ráül, és nyergelni akarja. – De ez több ízben megismétlődik? – Hát nem hallottad, hogy már hány ízben nyöszörögtem, és nem tudtam szólni? Annyira rosszul vagyok, valamit csináljatok! Ez így ment folytatólagosan két hétig. A férje: – Tudod, mit, az éjjel fönt leszünk, és virrasztunk. A fiatalember bent állt a szobába, az após a konyhába. Emullott a 9 óra. A fiatalasszony elkezdett megint nyöszörögni, de semmi neszt nem hallott, csak a nyöszörgés. Na, most... De a fiatalembert felokosították, hogy mikor a felesége nyöszörög, kapjon bal kézzel a feleségéhez. És a férfi odakapott. És egy kantárnak a szára lett a kezibe, és egy ló. Fel volt a ló kantározva. Kajbált ki a fiatalember, hogy az édesapja gyűjön be, gyujtson lámpát. Fölgyútotta a lámpát, hát egy nyalka csikó volt. Azt mondja akkor a fiatalember az édesapjának: – Most mit csináljunk? – Megyünk a kovácshoz, fogd a kantárt, és vezessük. El is vezették a kovácshoz. A kovács aludt. Dörömböltek kegyetlenül, keljen fel, mert csikót vezetnek, meg akarják patkóztatni. – Éjjel hoztok nekem egy csikót patkóztatni, nem tudjátok nekem nappal elhozni? Az öreg mondja: – Most fogtuk a csikót, most kell megpatkolni, dupla patkolást fizetünk. Mindjárt megtüzesítette a patkókat a kovács, fölvetették a patkót a négy lábra, és azután eleresztették a csikót, kiengedték az utcára, ők meg szépen elmentek haza, lefeküdtek. Mikor hazamentek, a fiatalember kérdezte a feleségit: – Bántott-e valaki? – Kezdett bántani, de azután eltűnt, hogy mi történt vele, nem tudom. Nyugodtan aludtak reggelig. Röggel fölkelnek, folytatták az új dolgukat. A fiatal menyecske apósa átment a szomszédba, bemén a szobába, beköszön: – Jó reggelt! Olyan 60 év körüli idős szomszédasszony volt ott, de még akkor is feküdt az ágyban. – Jó reggelt, szomszédasszony! Az meg csak ott

nyöszörög: – Jó reggelt! Kérdezi: – Mi a baj, szomszédasszony? – Hát, szomszéduram, olyan beteg vagyok, hogy nem kívánok fölkelni. – Mégis, tegnap semmi baja se volt, most meg itt fekszik az ágyban? Egész nyakig be volt takarva, csak a feje látszott ki. Szegény, csak nem akart fölkelni. A szomszéd erőltette, egyszer csak lerántotta a dunyhát, hát a kezén is, a lábán is patkó. Őt patkolták meg. – Hát a nemjóját, ezért nyargalt kend éjjel a seprűn! Híre futott aztán, hogy az öreg boszorkányt megfogták. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)²¹⁵

Mástul hallottam, hogy az apja favágó embör vót. Patakon köllött neki átmönni. A pallódeszka másik végén vót egy fekete kutya. Zavarta, hajigatta, de nem mönt, hanem mögszalajtotta apámat. Azt ajánlták neki, máskor ne féljön, hajtsón bal kézzöl gatyamadzagot a kutya nyakába. Úgy is lött. A kutya lóvá változott. Bevezette a kovácsműhelybe, mögpatkolták, eleresztötték. Másnap beteg lött a szomszédasszony, kezén-lábán ott vót a patkolás nyoma. (Mindszent, Csongrád megye)²¹⁶

Egy katona mesélte, hogy mikor katona vót, éjjel hezzament egy fejrénep a fékkel. Oda a katonákhoz, s arra a fiúra vágta rea a féket, s úgy ellovagolt vele. S reggel fáradtan jött a fiú vissza, s látták a kollegái, hogy milyen rosszul van, s milyen beteg, s milyen gyenge. S akkor a másik fiú azt mondta, hogy: – Na, megállj, testvér – aszondja –, mer én fekszek most a helyedbe. Mikor ő a helyébe odament, akkor ő vett egy féket, egy kötőféket a kezibe, s mikor ment a nő, akkor vájta a féket a fejébe a fehrénepnek. S akkor azonnal lóvá változott. Akkor ment a kovácshoz, s azt mondta a kovácsnak, hogy: – Gyorsan négy verespatkót rea! Hogy a négy verespatkót reatette, akkor a féket a fejből elhúzta. A katona elment vissza, s a más^a katonának többet semmi baja nem vót. Osztán a fejrénep úgy hazament, s mingyárt figyelték a szomszédok, hogy métt nem mozog az a fehrénep, mi van vele. S azt mondta a férje, hogy az ágyba fekszik. Beteg. Aztán napok elteltjével megtudták, hogy hogy meg van vasalva. Aztán, azt hiszem, belehótt, azt hiszem. Így magyarázta az a fiú. Így szabadult meg a fiú a lovaglástól. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)²¹⁷

A BOSZORKÁNY ÉS A RONTÁS AZONOSÍTÓJA, GYÓGYÍTÓJA

A boszorkány ront – a tudós a rontást azonosítja, gyógyítja

Én is ösmertem azt a vén lányt: két lába lötyögött, mankón járt. Szép kis gyerek volt, szép kis lány. Odament Kukucki Panna néni, és mondta: – Nem soká fogtok örülni neki! És az a két nagy vastag csont a lábából eltűnt. Elvitték a tudóseMBERhez Kálba. Feltették a kocsiba, és vinnyi akarták a tudóseMBERhez. A kospásztor volt. De hiába fogták be a négy lovat, nem indult a ló. A szomszédasszony mondta: – Mit fétek? Hozzatok négy söprüt, de újat! A kocsi négy sarkába állítsátok

^a másik

fel, de csutájával fölfelé! Akkor a lovak prüszköltek, kapartak, akkor mentek Kálba a tudósemberhez. A tudósember azt mondta: – Édes lányom, minden hiába. Nincs már benne a két nagy csont. Nem tudott a tudósember segíteni. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²¹⁸

Itt vót egy asszony, a szembe való házba, azt Balla néninek hítták. És neki igen fájt a lába. Oszt akkor mondta egy asszony, már az én nagymamám mondta neki, hogy: – Te, ide hallgass, te meg vagy rontva! – Aszondja: – Hát te hogy tudod? – Hát én tudom. – Hát akkor meg te rontottál meg engem? – Nem. De tudom, hogy te meg vagy rontva – mondja. – Ásd csak ki a küszöb alúl a szöget! Egy ily nagy szög vót a küszöb alatt. Az meg vót rontva, s azóta úgy fájt a lába, hogy ki se tudott gyünni a házbúl, csak kifelé nézett. És mikor a szöget kivették, akkor elmúlt neki a fájása. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)²¹⁹

Apámat szerette vóna az asszon, hogy járják a jányáho. És hát csak nem pászolt az apámnak az a lány. Osztán hát apám összevissza ment, mint legényember. Oszt mindég a hídon szíjjel akarta vágni a szarvával egy nagy bika! Oszt elment az Urszuly bácsiho, és Urszuly bácsi aszondta, hogy: – Eridj hazafele, de gyorsan eridjél! És a botnak a vastagabb vége legyék a föld fele, a vékonyabb vége legyék a kezedbe! És annak igyekezzél, hogy te érijél hamarabb a hídra, mer ha nem te érsz, most szíjjel fog hasgatni! Oszt vágjál a szarva közzé! Oszt odaérkezett vágni az apám, így a szarva közzé a bikának, osztán szíjjelnyillott az asszonynak a feje! Nem vitték az orvoshoz, otthon feküdt az asszony. Mer boszorkányasszonnak vót, izéje... az vót bika képibe felőtözve! (Biri, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²²⁰

A Kút utcán vót egy oláh asszony, oszt az az oláh asszony tudákos vót. Egy háznál a családöt bántották, és az oláh asszony azt mondta, hogy kerítsenek egy fekete kotlót. És azt dobják bele az égő kemencébe. És akkor megszűnik az ártalom. De a kotló kijött, és a kéményen kiment. És sárga csikóvá változott, és az úton szaladgált. És erre egy másik boszorkány jött, és a nyakába lökte a piros szalagot, és odavezette a kovácshoz. Ott osztán a kovács megpatkolta, Szász kovács. Négy szeggel ráütötte a patkót. Osztán Juhos Lidivé változott vissza. Be vót kötve oszt a Juhos Lidi keze. Oszt odament ehhez a másik boszorkányos asszonyhoz, oszt az kenegette neki. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²²¹

A szomszédomba itt volt. Beszülgettünk. Felment a szomszídóm a padra tapasztani.^a Majd amikor ott tapasztott, ebédelni ment. Mikorra felment a padra, egy vászonfazík ott vót a pad közepén. Ű meg a fazikat felvette. Le akarta dobni, de valahogy a keziből kiment a fazík, ott maradt. Úgyhogy majdnem Ű meg munkaképtelenné vált. Majd lármázni kezdett, kiabálni segítségír. Felmentek oszt a padra, hogy mi baja yan. A fazikat valahogy levették onnan, mire felmentek, a fazík eltűnt a padról. Űtet pedig lekísírték, lefeküdt, erőtlenné vált.

^a a padlás padlóját tapasztani

Nem tudott magáról se, csak feküdt, majd oszt addig kuruzsolták, majd oszt jöttek-mentek hozzá. Jöttek ilyen tudósok is, hogy mi baj, mi lelhetete. Egyszer odament egy tudósasszony: – Majd – aszondja – elbánok én evvel! A tudósasszony Demjén Ágnes néni volt. Azt mondta, hogy: – Én elbánok az illetővel. És megmondta, hogy estére sok macskák jönnek ide, de ne szóljanak egyhez se, ne bántsanak egyet se, majd ű elbánik vele. Hát úgy is vót. Ű is köztük vót, a macskák közt. Egyszer osztán a macskák valahogy szíjjelzavarták egymást, szíjjelmentek. És a szomszídomat pedig ott megsimogatta, megvigasztalta, hogy meg ne mozdúlják, heverjen. Ne nyúlják egyhez se, majd ű mindent elintéz. Másnap osztán, mikor éjjel a macskákat oszt elzavarta – mit nem csinált nekik, ki tudja? –, úgyhogy könnyebben lett Imre szomszídó. Egy... rá egy hétre felkelt, meggyógyult, és akkor tudta vagy mondta el, hogy ű vót a macska is, ű rontotta meg is, de ű gyógyította meg is. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)²²²

A boszorkány ront – a pap gyógyít

Góuróuson történt. Vóutak mán kocsisok is, béresek is. Béres vóut ez a fiú, de gyönyörű fiú vóut, azt mondja ez a Jancsi bácsi. Oszt kimentek szántani, hát a izébe feküdt, ni, a vágásba, abba a nagy szántás vágásába. Oszt elaludt ott, a barázdába. Egyszer a fiúcskának ráültek a gyomrára, oszt úgy nyomták, hogy hiába kiabált vóuna, vergődött, hát nem tudott. Majd amikor lejárt az egy óura hossza, hát felébredt. De olyan veritékek szakadt rúlla, azt mondja: – Fiuk, nem láttatok semmit? – Nem! – Egy nagy fekete macska a gyomromra ült, de elvélttem, hogy meghalok, se felkelni, semmi, nem szállt le. – Almodtad te ezt, Jancsi! – Dehogy álmodtam, ez igaz lesz. Elmentek haza, este bement vacsorára, megyen ki, hát mán a szekernek a soroglyáján vár a nagy macska. Oszt mit csinált a nagy macska: szopta a fiúcskát, szopta. Úgy, hogy mán alig élt a fiú. – Hát mit kell tenni, Istenem? Elpusztulok. Minden éjjel így vóut. Majd osztán kitanálták, hogy Szomotorra vóut egy tudós, azt mondták, tudós, egy pap, el kell ahho menni. El is mentek, hát mondta a pap: – Fiam, te nem imádkoztál életedbe, tehozzád az ördög hozzád férköüzött, oszt így megkísérelt. Ezért bánt tégedet. Térjél magadhoz, imádkozz, elhagy téged az ördög. Elment haza, hát mondja az apja: – Hát mi van, fiam? – Hát – aszondja – azt mondja a tudós, hogy nem tanított édesapám imádságra, nem tudok, hát így tudott az ördög hozzám férköüzni. – No, fiam – aszondja –, hát én megtanítlak, csak maradjon el túlled. Ugy is vóut, hogy imádkozott szegény fiúcska, hát, ahogy imádkozott, úgy maradt az ördög túlle el. De mán meghalt vóuna, úgy elkínoztta. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²²³

Még vannak olyan boszorkán fehérnépek, akik rosszat csinálnak másnak, ahogy mondják, vetnek... így mondják, hogy vetnek valami rosszat. Én es kaptam^a vót egyszer a tornác alatt. Nem tudom, ki vót, s ki bajlódott velem, ha hazajöttünk

^a találtam

Brassóból, egy tizelest. S azt gondoltam, hogy biztos a férjem kirakta a kabátját, s neki esett ki a zsebiből. S én felvettem. Hát ez igaz beszéd, amit én mondok. Éreztem, hogy a husomat eszi meg valami. Tudja-e, hogy így éreztem, hogy mar, így, ne. S így lesoványodtam, annyira sován lettem vót, hogy má mindenki csufolkodott velem. Fiatalabb es vótam, s annyira sován. Még édesanyám es aszmondta: – Hát feszt eszel, métt vagy ulyan sován? Há itt még más es dógozott. Há mit tudjak csináni? Egyszer elmentem egy paphoz, itt vót nekünk, papunk vót, de ügyes pap vót, szoval... szép misét csinált. Lehet, hogy azon a papon csinálta meg, mer nagy barátja vót annak, aki nekem ellenségem vót. S akkor hosszu misét csinált. Letérgyeltetett, s aszmondta: – Még hétszer ezenkívül jere fel, de jöjjön a férjed es! S én akkor megjavúltam. Én attol megjavúltam. Attol a mise-szolgálattol. De ez biztos, hogy igaz. (Kostelek, Bákó megye, Románia)²²⁴

A boszorkány ront – megfenyegetik – ő maga gyógyít

Bodonyba történt. A boszorkák összebeszéltek, hogy hájas pogácsát sütnek, nőlen ember hájából. Több legény hallgatta, hogy a boszorkák összebeszéltek. És a boszorkák csíptek el egy legényt az éjjel, a házigazda fiát, akinél össze voltak gyülekezve. A legény igen beteg volt, mert a boszorkák elvették az erejét. A következő éjjel szintén gyűlést tartottak a boszorkák, sütték a hájas pogácsát. De ezt is megfigyelték a vigadozó legények. Látták, hogy pogácsát sütnek. Az egyik legény elkukorékolta magát, úgy, mint a kakas. A boszorkák hatalmukat veszítették, gyors ütemben a mestergerendára rakták fel a pogácsát. Másnap a legények megjelentek a háznál, ahol sütték a pogácsát, és meglelték a pogácsát a mestergerendán. Akkor megjelent egy boszorka, a legény anyja, és ajánlotta a beteg legénynek, hogy a pogácsából mindennap egyet egyen meg, akkor visszkapja az erejét. (Mátraalmás, Nógrád megye)²²⁵

Azt megrontotta az én unoka... az én tesvéremnek a jányát. Ilyen lapos vót a lába szára! Pista meg, az öcsém, behozta a fejszét: megöli. Emegyen: – Na, az anyádnak ere meg ara! Hát a jányom megrontottad, megöllek! – A – aszondja –, nem lesz annak semmi baja! Má reggel nem vót semmi baja. Látszik rajta, a Mariskának most is, egy kicsit, de nem nagyon. Tót József bátyámnak meg fiának tette meg. Annak a házába lakott. Azt is megrontotta megent, házába lakott, elment, hogy meggyűjtja a házat rá. Kis nádas ház vót a Szamos-parton. Megen hát bement a házba, nézi, hát egy zsák meg vót tőtve szalmáva, az vót az ágyba. De az asszony nem vót otthun, oda vót csavarogni. Na aszt, mikor ement az, megjött éfél után József bácsi, má akkor otthun vót. – Na, az anyádnak ere meg amara! Megrontottad a fiamat! – Az az egy fia vót. – Mos mán megdöglesz. Rád gyűjtöm! Megfogta, hogy összeköti a lábát meg a kezét, égjen bele a házba. – Komám! Nem lesz annak semmi baja! – Nem is vót másnap mán. Semmi baj se vót. Hiába megrontotta a lába. Két gyermekem tanult ki. Mínd a kettőt megrontotta. Má a fiu, Pista, 60 éves, aszt seggen csúszott. Az én apám csinált neki szalmakalapot. Sok ilyen öregasszonyok vótak ám, ilyen boszorkányok. (Győrtelek, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²²⁶

S vót itt, amelyiket még idebé es beszélték, hogy tilón járt az az Ágnis. Na hát, őtölle ott a szomszédok erőst-eröst féltek, hogy hát vette el a tejet. De hát annak milyen tudománnya vót, milyen nem, ő a tilóval es ment. De osztá az Isten őrzön a halálától, amilyen vót. Pedig olyan nagy gazdák vótak. De aztá valahova elvitték, így egybe a dereka fájni kezdett. Pedig fiatal asszon vót, me még egy évvel fiatalabb vót, mind én. S akkor osztá, mikor hazahozták, nem es mutatták. Bécsomagolva, s osztá olyan vót, aszmondták, hogy csak... csak kégyóképe nem vót. Ugy el vót... Járt mindenféle boszorkánval. Az olyan vót, hogy ha valakit össze akart valakivel tenni, azt es megcsinálta, ha valakit meg akartak öletni... Ne, a tesvérem, egy legén gyermeket csinált neki, bitangot.^a S akkor ez a fehérnép szerezte az ő rokonjának. S elment, s mü észrevettük, hogy a ruhái künn vótak, s egy szoknyából ki van vágva. Na, de hát aval ő elment, s azt ugy megcsinálta, hogy az a legén őt otthagya, s elment, s ezt a másikat, melyiket ők akarták, megkérte. S akkor ennek valamit vettek, érti-e, nénémnek. Hogy csak fájni kezdett mindene, csak szurni, s csak szurni, s csak vége, s vége az életjinek, s vége. S akkor eleget vitte édesapám doktorhoz mindenfelé. Egyszer osztá kivitte ide Csíkszépvizre, s ott vót egy ilyen öregebb doktor. S ő aszmondta akkor: – Józsi, eridj haza a leánkával! S menjetek a bábákhoz! Met ezt csak a bábák tudják meggyavittani, mü nem tudjuk meg. Osztá akkor haza, s elmentek, ott vót Románcsügésbe, ahol ők csinálták, oda. S akkor ott meg es kapták a neviket, s akkor az asszon megmondta, na, hogy ők csinálták. S adott egy ilyen kicsi üveg vizet, s valami porokot. S aszmondta, a porokot egye meg, s a vízzel mosdjék, s igyék. S attol osztá megjött,^b de sohase jött meg egészen. Örökké az a fájás, itt valahol keresztül, örökké meg vót maradvá. (Kostelek, Bákó megye, Románia)²²⁷

A boszorkány és a tudós párharca

Egyszer borzasztó rossz idő volt, aztán éppen a kislányomat választottam el, aztán a mejjem még nem volt egészen elapadva, aztán, mikor bepakoltunk, az uramat behívták a szomszédba kártyázni. Aszt én meg ültem a padkán, imádkoztam, az olvasó a kezemen volt, a két kis jányom elaludt, oszt csak mintha egy nagy kést szúrtak volna a mejjembe. Felsivalkodtam: – Jaj, Istenem, levágták a mejjemet! Aszt mindjár bejöttek onnan az emberek, meg a szomszédasszonyok, aszt mondták: – Jaj, Istenem, biztosan valamilyen boszorkány volt! Azt mondták: rögtön menjen befele az uram Szentimrére^c az úrhoz, hogy adjon kocsit, hogy vigyenek el engem valami tudósasszonyhoz, Kunhegyesre. Bement Szentimrére, az uraság azt mondtá, várjunk reggelig. De borzasztóan fáj, muszáj volt menni. Kapott is fuvarost az uram. Na, azt mondja [a fuvaros]: – Nemsoká, kedves komám, nem érjük el Szentimrét, mikor majd megállunk egy keresztúton. Az is tudóseember volt

^a házasságon kívül született gyermeket

^b meggyógyult

^c Tiszaszentimre (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

ám. Azt mondja, itt lesznek majd azok a rossz lelkek, a lovamat megállítják, nem is tudunk átmenni, vissza kell jönni. De aztán el tudtunk menni, azt mondja: – Nincs megrontva a felesége, mert nem állott elejbénk senki se. De mikor odaértünk az öregasszonyhoz, hát mindjárt megnézte a mellemet. Azt mondja: – Jól jártak, hogy eljöttek, mert levágták volna nemsokára a mellit. – Ki vágta volna le? – Majd megtudják, ha gyógyítják, hogy ki vágta volna le. Adott egy kis katulyába olyan kenőléket, azzal kellett volna megkenni. De nem volt az semmi se, mert az is boszorkány volt. Már mikor nekem fájot otthon a mellem, az már tudta azt Kun-hegyesen. Azt mondta, hogy jól jártam, hogy őhöz mentem, mert szenvedtem volna, a Jóisten tudja, hogy meddig. (Tiszaörs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²²⁸

Décsén is vót egy fiatalember, ez a fiatalember cseléd vót. A fiú derék ember vót, a fiatalasszony szemet vetett rá. Akarta, hogy keljenek össze, vegye el. Aztán a fiatalembert annyira gyötörte, hogy má majdnem-majdnem megölte. S akkor elment a sógora Dézsre^a utána, s hozta azt a házi tudóst, az nem tud csinálni valamit. Aztán jöttek is. Még jöttek Árpástóig, jöttek beszélgetve. Árpástónál azt mondta: – Na, győztem – azt mondja. – Má nem félünk. Azt mondja, jöttek felfelé, azt mondja: – Bármi történik velünk, ne ijedjen meg. Miko itt jöttek az alsó kanyarnál, ott egyszerre valami úgy beléütött a szekérbe, hogy a kerekek mind szétmentek darabokra. A szekér. Az ember is kiesett a szekér derekából. És megijedt. S mondta a másik: – Ne féljen, jóember! – má akko má védte a kocsist, hogy ne ijedjen meg. S akko felhozta, fe, azt mondja a sógorának: – Na, jöjjen, nézze... Tettek valami fazakat. S kavarták a fazakat, s nem tam,^b miket raktak belé. Aztán azt mondja a sógorának, nézze meg, mit lát benne a fazékban. Boszorkánt tizenötöt látott, egyik jött, s a másik ment, mind felismerte őket. Aztán látto, hogy miko mennek bé a templomba, még ekkora szarvak van, figyeljék csak meg, még félrefordul, így teszük bé a fejeket a templomajtón. A szarva nem fér bé az ajtón. Csak ezt más nem veszi észre. S ott békát kaptak^c a lépcső alatt. (Magyardécse, Beszterce-Naszód megye, Románia)²²⁹

Tulbuk Józsi egy alkalommal bément több társával Besztercére. Amint egy popázra^d értek, forgószél kerekedett. Tolbuk hirtelen beléhajtotta a bicskáját, mert éppen ettek, a forgószélbe. A bicska belévágódott a boszorkány lábába, így a forgószél magával vitte. Estére beérkeztek Borgóprundra, s egy ismerősikhez beszállottak. Vacsorához ültették őket, s hát Tulbuknak éppen az ő bicskáját tették elé. El nem tudta képzelni, hogy került oda az ő bicskája, de megijedt, s egy szót sem mert szólani róla. Vacsora után a háziasszony beszélgetés közben levette a kapcabocskort a lábáról, s megmutatta, hogy a nagylábujja egy kicsi héjján egészen le van vágva. Megmondta azt is, hogy ezt a sebet éppen Tulbuk okozta, s megköszönje, hogy éppen az ő vendége, mert másképpen holta napjáig siratná,

^a Dész (Kolozs megye, Románia)

^b tudom

^c találtak

^d etetőhely

úgy megbosszulná magát rajta. Tulbuk esküvel fogadta, hogy többet levett kalap nélkül reá sem néz a forgósélre, nemhogy valamit belévetne, s így megbékéltek. De a boszorkány mégsem hagyta annyiban egészen a dolgot. Másfél esztendő múlva történt egyszer, hogy Tulbuk egy este egy halottas háznál volt a virrasztóban. Harmadmagával úgy éféltájban hazaindult; mikor a Bogos Feriek háza előtt jártak, valahonnét elértemt a boszorkány, s Tulbukot egy szempillatásra belévágta a ház előtti vízzel telt árokba, s ott addig súlykolta, csafarta, míg félig meg volt halva. Tulbuk így elkínózva, nagy nehezen kimászott az árokból, de úgy beléállott volt az ijedtség, hogy reggel, mikor hazavánszorgott, a feleségétől frustuk^a helyett vacsorát kért. A felesége egy tángyéron túrot tett elibe, de még ekkor is úgy meg volt ijedve, hogy a túró helyett mind a tángyér feje szélét mártogatta a máléval.^b Minthogy Tulbuk tudós volt, a boszorkány azért rontotta meg, nehogy a gyermekei is azzá váljanak. (Déva, Hunyad megye, Románia)²³⁰

Egymással viaskodó boszorkányok

Itt, a Tobókán, úgy hívták, hogy Márkus Miklós. Ez eladott egy tehenet a vásárba. De az illető tudott valamit, mert nála is valószínűleg volt valami huncutság, valami mesterség. A tehenet eladta, de viszont a hasznát nem. Az illető, akinek Márkus Miklós eladta a tehenet, ez is tudott valamit, de talán még többet, mint Márkus Miklós. Lipojek – apám akkor volt ottan kerülő – egyszer hallja, hogy a réten ütik, csapják az öreg Márkus Miklóst. Kiabál apámnak, hogy menjen oda. Hát megy apám oda, egy rettenetes nagy béka, piff-paff, üti az öreget. – Imrikém, az anyja erre-arra, lödd agyon! Apám vette a puskáját, ráfogta, a béka felállt, kézzel megfenyegette apámat. Apám nem mert rálőni, mert hát mit tudja ő. Nem volt rákészülve. Mert így mondják, ha rá van készülve az ember, ha a puskába olvasószemet tesz, akkor agyon lehet vele lőni, de ő nem volt rákészülve, nem is lőtt rá. Már csupa vér volt az öreg, úgy összeverte a béka. Azért, mert a tehenet eladta, de a hasznát meg elvette. (Varsány, Nógrád megye)²³¹

Ezelőtt vagy ötven évvel élt az öreg Cs. bácsi. Hát így Szent György éccakáján... Hát jó szomszédok vótunk... Aszondja: – Hej, szomszéd – aszondja –, hónap éccaka Szent György éccakája! Aszondja: – A templomajtón nem tudnak beférni a izék... a boszorkányok. Aszondom, hogy: – Miért? – O, így [mutatja] fogja bedugni a fejit, a nagy szarvátul meg nem tud bemenni, olyan szarvuk van. Éjfélkor. Aszondom: – Nem meséljen, szomszéd, illet! Én nem hiszem. – Ezt higgye el, szomszéd – aszondja –, ez így van. Meg a keresztúton úgy fognak köpülni a boszorkányok, hogy egymás hátán fognak..., oszt verik, ütik egymást ezért, mer hát az egyiknek több van, mint a másiknak. Aszondja: – Szent György éccakáján mennek be a templomba, 12 órakor! – aszondja. – Hát nem fértek be a nagy szarvuktul – aszondja –, éjfélkor. Aszondom: – Ne beszéljen, szomszéd, illet! –

^a reggeli

^b puliszkával

Így vót! Tudom én! – Akkor szomszéd is tud valamit. Mer ha így el tudja sorolni, akkor szomszéd is boszorkány. – Én nem vagyok – aszondja –, csak Gyuri vagyok, tehát Szent György éccakáján én is megjelenek! – aszondja. Hát ugye... (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²³²

Gulyás János kerülő volt. Egyszer óriási tolongást meg nagy zúgást hallott, mint mikor vihar lesz. Megy fel a partra, hát egy csomó öregasszony dulakodott, veszekedett. Ő is odament közéjük. Aztán ahogy hazament, hát a nyaka maradt az inginek. Úgy megrángatták. Még jó, hogy meg nem fojtották. (Tiszaörs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²³³

Szotyó Panna olyan egy nagy boszorkány vót, hogy a mi komránk véginé túlkölt éjfélkor, oszt akkor olyan nagy vihar, kavarodás, szél, por keletkezett, akkor gyöttek szaladva azok a többiek, bikának vótak változva, öklelték egymást, a szarvuk úgy csörgött, csörömpölt, ahogy verték, szurkálták egymást akkor mindig. Szotyó Panna, mikor az megtörtént, mindig nagyon beteg vót. Össze volt törve, a többiek szúrása meglátszott rajta, ahogy össze vót döfölve a teste, arca, homloka. Ű csak mindig bikának vót változva, de olyan boszorkány is vót, aki lónak, csikónak van változva. Kakukk Sándor libának van változva, Kakukk Kati néni kutyának. Az a sánta bejárt egy helyre, rálestek, szóval kíséretett valakit, hogy majd megrontsa, mikor ugrott át a kerítésen kutya alakban. A hurok a lábán fogta el. Most is sántít. [...] (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²³⁴

A TEJVARÁZSLÓ, TEHÉN RONTÓ BOSZORKÁNY

Tejet gyűjt minden háztól, a nyáj minden tehenétől

Az én nagyapám, amelyiket emlegetem, vén Hidas, úgy mondtuk nekije, ő szolgált Bogácson. Haranglábbal átellenbe. S azt mondja, hogy a szász a szógának adott egy vesszőt. S: – Na, menj itt az úton fel, s mind mondjad minden kapunál:

Si de la aszta un pik!^a

S a szolgálta azt mondta:

Si de la toc tot!^b

Mire hazament a szolgálta, a tehen tőgye kihaladt. Az ő teheninek a tőgye. Vótak babonaságok. Van elég. Csak mi nem űzzük, mi nem csináljuk. Inkább a románok babonásabbak. (Dányán, Maros megye, Románia)²³⁵

^a *Și de la asta un pic!* 'Ettől is egy kicsit!' (román)

^b *Și de la toți tot!* 'Mindenkitől az egészet!' (román)

Akkor például a nagymama örökké beszélte például, hogy volt egy asszony a szomszédba, s olyan sok tejet fejtek örökké. Két tehene volt, de rengeteg tejet vittek a csarnokba. Egy este ő bément, s látta, hogy hajladozik; ezelőtt épületek voltak, olyan tűzhelyek, olyanok voltak régebben, nem mint most. Felfigyelt, hogy hajladozik az az öregasszony oda örökké, s az öregasszony lépett, s ő béleskelődött a cseber alá, hogy mi van ott. S azt mondja, hogy kis békák voltak, nagyok, egyiknek kék szalag volt a nyakába, másiknak piros szalag volt a nyakán; s akkor, ugye, azelőtt úgy tartották, hogy avval a békával vették el a tejet, a békával a tehentől. S na, aztán ő ebbe belégyőződött, hogy ez az asszony azért visz olyan sok tejet, mert a békák szereznek tejet. Aztán ki tudja, hogy ez igaz volt-e, de mámá örökké beszélte.

És szalag volt a békákon?

Mert ő tudta, hogy ez a béka ide megy, s az a béka oda megy. És az onnat hozza a tejet, s ez innét hozza.

És hogyan béka hozta?

Hát az egy fermeka-dolog^a volt. Azt ő elküldte, s a béka elment, s ő tejet hozott. Ez egy olyan régiség-dolog volt. Nagyanyánknak a nagyanyja mesélte ezeket s el. Most a miénkek már nem. Hát ezelőtt volt, már mifelénk ezt tartották, most ilyenek. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)²³⁶

Me osztán történt még, ez má Szépvizen.^b Vagy Szentmiklóson?^c Nem tudom. Vót egy nagygazda. Az asszon kiküdte a szolgálóleánt a kapuba. Mikor reggel hajtották a marhákat. Hogy mondja kicsikén, hogy ne hallja senki, hogy:

Mindegyiktől egy-egy cseppet!

Vót a nagygazdának két kövér tehenje az istállóba. Szolgálóleán megtévesztette, aszondta:

Mindegyiktől mind egy cseppig!
Mindegyiktől mind egy cseppig!

A másik benn berbedált,^d csinálta a kontért.^e A leán künn mondta, s az öregasszon benn végezte a programot. Mikor a csorda elhaladt, akkor a leán addig mondta: – Mindegyiktől mind egy cseppig, mindegyiktől mind egy cseppig! Menen bé, s há bétékint az istállóba, s elsikojtja magát: – Jöjjön gyorsan! Másik kiszökik, a vén kuruzsló... s hát mind a két tehen meghasadott! Mind a két tehen meghasadott a tejtől. Úgyhogy mind a kettő meghasadott, s meg kellett döglőjkék. Annyi vót a tej, azt mondták, hogy az istállóban araszfokosságra vót^f a tej. Me hát a tej a csordától,

^a rontás

^b Csíkszépvíz (Hargita megye, Románia)

^c Gyergyószentmiklós (Hargita megye, Románia)

^d mormogott

^e tejrontást

^f arasznyi vastagságú föle volt

mikor százötven-kétszáz darab tehennek a teje mind abba a kettőbe ment belé, akkor hogyne hasadt vóna meg. Osztán az se foglalkozott többet, mer a tehenei meg-hasadtak. (Gyimesfelsőlok, Hargita megye, Románia)²³⁷

Akik meg tudják csinálni, azok vissza tudják csinálni. Hát édesapám vette a sajtot ezelőtt, ugyhogy rengeteget, két-háromszáz kilót vitt a piacra. S akkor vót két család, ahonné nem vette meg egyáltalán. Mikor elváltuk, abba ződ, abba sárga, s abba fekete, s abba minden szín vót, abba a sajtba. De mikor két napja vót, meg vót nyüvesedve. Ugyhogy nem tudta megvenni azoktól egyáltalán a kőtséget. S az, aszmondják, mind ezek a gyütögetett tejek vótak. Hogy sok helyről gyütötték, s mindegyiknek külön színe vót. Az az asszon a békákval több helyről hordatta a tejet essze. Más állatoktól. Met aszmondják, hogy ha má elvette, akkor nála van vaj, s nála mindenféle. Há vót itt a szomszédba, meg vannak halva, nem messze, hogy annak annyi vót a vaja télbe, nyárba, s annak annyi sajtja, s annak annyi teje, de má nem vette meg senki se a kőtségit, me má tudták, hogy az nem az övé, hogy az ugy van gyütve a faluból. Nem az ő tehenjinek a teje. Met attol nem lehet annyi mindent csinálni. S ő kellett tudja azt is, hogy hogy csinálja vissza, hogy aztá a másik jőjön helyre. (Kosteiek, Bákó megye, Románia)²³⁸

Tejelvétel saját tehene számára: harmatszedés

Az nagyhéten történt meg, itt a községbe. Vótak olyan egyének, akik értettek ehe bíbányossághoz, osztan tudja, nagyhéten vót olyan, aki jött a lepedőt éjfélkor magára, oszt körüment a határon. Aszt amerre ő ment, mondta, hogy:

Felit szedem, felit nem.
Felit szedem, felit nem.

Egyik ódalon ment a határon, a másikon meg gyött. Miko hazaért, tiszta víz vót a lepegyő, meg, ugye, mán nagyhétbe, akkó má harmatok vannak, nagy; felakasztotta a szöggre, alátette a zsírosbödönt, az telicsepegett jó vajjal. Ugyhogy vót neki-je. A másik meg kifigyelte. Másik éccaka meg az ment: – No, hogyha te felit szeded, én meg szedem mind! Ment a határon, úgy, mint a másik:

Mind szedem, mind szedem,
mind szedem, mind szedem!

Úgy is vót, tiszta víz vót a lepedő. Hazament, felakasztotta a szeggre, alátette a zsírosbödönt, telyicsepegett az is. Mondja osztan a feleséginek, hogy: – No, hé, most mán lesz zsírosznivalónk. Telt-múlt az idő, hogy: bűdös van, bűdös van. – Mi az a bűdös? Nézik a zsírosbödönt, hát magyarul mondva... teli vót [nevet]. Mer ő szedte az egészet, de a másik csak a felit szedte, felit nem. Ez meg oszt mehharagudott, hogy: – Ha ő csak azt a felit szegyi, majd én szedem az egészet! [nevet] (Karancskeszzi, Nógrád megye)²³⁹

Édesapám szomszédjában volt egy asszony, aki nagyon kevés tejet fejt mindig. Az asszony kiabált az urára, hogy neki soha nincsen rendes tej, és mondta neki, hogy menjen már ki Szent György-napkor harmatot szedni. Hát az ember kiment, de vele ment a kiskutyája is. Hazament, és szólt az asszonynak: – Kelj fel, asszony, most már a kutyám is vaját szarik! (Aggtelek, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁴⁰

Annak az öregasszonynak a szomszédja szeretett volna ilyen bűbájosságot megtanulni.

Most az itt volt Dávodon?

Dávodon volt. Dávodon. Mindig szeretett volna megtanulni ilyen bűbájosságot. Hát hogy hunnan is hallotta, hunnan is nem, Szent György-nap reggelin fogta a marháknak a kötőfékjeit, aszt húzta. Kiment a legelőre. Húzta, ahogy húzta, mindig azt szőlte:

Szedem, szedem, mind fölszedem.
Miután mind vaj, szedem, szedem,
mind fölszedem, miután mind vaj.

Utóbb annyira tele lett a kötőfék, hogy alig bírta hazahúzni. Nem bírta vinni, hanem húzta, ahogy ment végig, ahogy ment haza. Na, mikor hazaért, felakasztotta – úgy mondták, az eszterhíj^a – a csukásba.^b Fölakasztotta, aszt, ahogy süttött ott rá a nap, a vaj meg a tej csöpögött ki a kötőfékből. De az asszony meg olyan rosszul lett, hogy fejire, hogy meg akart örülni. Na, aztán elmentek tudósokhó, és azt mondták nekije, hogy több mint valószínű, hogy kapott valami gyógyszert vagy orvosságot, füveket, és azt mondták, hogy ne tanulja, mert ő eztet úgyse tudja megtanulni, bele fog bolondulni. Hát akkor abbahagyta a tanulmányát, többet nem folytatta. (Dávod, Bács-Kiskun megye)²⁴¹

Borcsa nénémtől hallottam azt is, hogy Szent György-napkor mentek a boszorkányok harmatot szedni. Szent György-nap hajnalán mentek a boszorkányok határba. Vittek magukkal egy új lepedőt meg egy bögrét. Végighúzták a vetésbe a lepedőt, és a harmatot belecsavarták a bögrébe. Akinek a vetésén végighúzták a lepedőt, annak nem is lett jó a termése. A boszorkányok arra használták a harmatot, hogy pogácsában megsütötték, és megétették a tehénnel, annyi tejet adott az a tehén, hogy sok, meg vastag föle is volt a tejének. (Alsónémedi, Pest megye)²⁴²

Szent György éjszakáján 12 órakor kimentek a legelőre a boszorkányok. Húzták a lepedőt:

Viszek is, hagyok is,
viszek is, hagyok is.

Egy meg azt mondta, hogy:

Mind elviszem.

^a eresz alja

^b az eresz alá

Aztán neki annyi teje lett, hogy azt se tudja, mit csináljon. Ezt nem hívták a többi asszonyok, csak úgy suttyomba ment. Aztán nem értette, hogy mit mondanak, azért mondta rosszul. Aztán a lepedőt lerázták a tehén lába elé, előre, elébe. Aztán ettől, akinek ilyen sok teje lett, mind kértek a lepedőjéből, felhasogatták a lepedőt, mind vitt haza a lepedőből egy darabot, aztán mindnek sok teje lett. (Tiszaderzs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁴³

Hát régen vót Rományijábó, a régi magyarok, hát melyik tehénnek sok teje vót, elmentek azok az öregasszonok, és aszmondták: – Elveszem én a másik tehéneknek a tejiket, hogy legyen az én tehenemnek sok teje. Megindultak regge korán, pénteken reggel korán, ahol a víz folyt, s ottan a fűrül es, a harmatot má gyűtötte, szedte, rakta a sajtárba, mibe fejte a tehenet, Vinyeri, Szombati, Gyaján, ezeknek a nevüköt kiabálta, s szedte a tejiket el a tehéneknek. Akkor harmannapra, csudálkozott a gazda, ho mér nincs teje a tehénnek, s bőg mindig. Akkor elengedte a tehenet ki a kapun, a tehén pontosan odaszaladott, ahol vót az ű teje. Akkor elment a gazda, mondta, hogy: – Adja vissza a tehenemnek a tejit, me nagyon szagos, nem tudják a gyerekek megenni. Akkor úgy visszaadta. S ennyit tudok. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])²⁴⁴

Tejet fej tárgyából

Nagyon sok tejem vót, túróm vót. Föltettem a túró egy deszkára, vót tizenöt-húsz darab túró is. Idegyütt egy öreg néni, a mi kapulábunkat megfaragta, elvitte ű a forgácsot az ű maguk kapulábukra, és auta^a a kapufélfát a magukét fejegette. Akkor a mi tehenünk tejét elvitte. A tehenünk tele lett főkénnel,^b s az úgy rúgott, hogy meg sem lehetett közelíteni. Elmentem én ehhez a nénihez, mondtam, hogy mi van a tehennel. Hozzá mentem, mer nem tudtam másra gonduni, mer ő vót itt abba a napba, és mondtam neki, hogy nem tudom még meg se közelíteni. Eljött, akkor a tehén úgy állt, mint egy remete, meg lehetett fejni, de azután, mikor elment, nem lehetett megfejni. El is kellett adni a mészárosnak. Ez sok illet csinált. Ha valaki nem adott neki valamit, akkor megrontotta a jószágot. (Dobri, Zala megye)²⁴⁵

S akkor ezt mindég mondták, ez vót a babonaság, régebben vótak olyan nők, akiknek vót farkuk. Na. S olyan vót, hogy aztán éjszaka vagy amikor akart, leült szépen egy oszlop mellé otthon, és fejte meg, a tehéntől jött a tej az oszlopból. Na, ilyesmit is hallottunk. Még itt a falumba is történt olyan. (Küküllővár, Fehér megye, Románia)²⁴⁶

Tessék idehallgatni. Ott, ahol Vásárhely,^c a szomszédba vót egy Trif nevezetű, mezőpagocsi születésű vót, de román vót, tudja. És ez a lakás a szomszédunkba

^a azóta

^b keléssel

^c Marosvásárhely

eladó lett. Ez vette meg. Odakötöztek. De aztán úgy beszéltek magyarul, mintha magyarok lettek volna, de román vót mind a kettő. Gyermekek nem vót. Vót egy nagy istálló, s tényleg jó, jó bérendezés vót. Vót fődje is. Annak a felesége olyan vót, hogy az tudatt tejet fejni a csűrbe is. De hogy hogy csinálta, azt nem tudam. Olyan vót. Boszorkányféle vót, na, ahogy mondták, s most is mondják. Valakitő örökölte. És tessék idehallgatni. Annyi tejet fejt, hordták helyre a tejet. Neki is vót két tehenye, de neki sokkal több teje vót. De má tudták többen ott. És aztán az utcaajtó mindig, éjje-nappa zárva vót. (Eckentelep, Maros megye, Románia)²⁴⁷

Hadikfalvára való ember mesélte, vót egy eperfa a kicsi kertbe, és minden levelet megfejt. Egy-egy sétár^a tejet vitt be. Közbe ecspiték. (Hidas, Baranya megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁴⁸

Borjatlan tehenet megfej

Nekem volt egy barátnőm, a fölső soron, jó messze lakik. Jártam is hozzá. Azoknak a kis házban vótak olyan kis ablakok. Az mindig tele vót tejjel. – Honnan? – Fiam, mert Teri néni boszorkány! – Ő mit csinál? – Hát megfeji az ólba a teheneket. – Hát Úristenek, én elmehetek oda. – Hát eredj, fiam, tejet nem kell innod, ott ne igyál tejet, nehogy valami bajod legyen tőle, de itthon ihatsz, fiam! De azért, ha akarsz, eljárhatsz. El is jártam, de az mindig tele vót. Mások úgy beszéltek, hogy kimegyen a csordára. A csordás öreg vót. Egy öregember őrizte ott a csorda legelőjét, s az mindig aludt. – Tudod, hogy kimegyen a csordába, s az megfeji a teheneket. Onnan van a sok teje. Már rajta is kapták, már meg is akarták verni – azt mondja. Édesanyámnak mondom itthon: – Teri néni megfeji a csordán a teheneket! – Megfeji az, fiam, az ólakban is, onnan van a sok tej. Hogy megáll neki a tehen. Aztán hordta Rozsnyóra gyalog eladni a tejet meg a vaját. (Jablonca, Rozsnyói járás, Szlovákia)²⁴⁹

Andor Pistáné, ennek szarva vót. Vett egy kis borjút, egyesztendős ha volt, s kezdte fejni. Még bikához se járt vót, s tej vót neki. Aztán mikó eljött az az idő, hogy a borjú készül a bikához, azt mondja neki [kétszer-háromszor]:

Hó, kicsike, hó,
te még éjjel pacillasz.^b

A borjú megellett, annyi tejet adott, más vagy négy tehénből sem fejt annyit. (Hidas, Baranya megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁵⁰

^a sajtár

^b megellesz (román *păți* 'bajba kerül', 'elszenved')

Megrontja a tehenet, elveszi a tejet:
bemeget az istállóba, megsimítja, megfeji a tehenet, saját alakjában
vagy állat képében

Édesanyámtól hallottam a következő történetet. Egyik nagygazda tehenét több éjjel megfejte valaki. A nagygazda lesbe állt, és egy fehér lepedővel letakart alakot látott bemenni az istállóba. Kijövet aztán a lepedővel letakart alakot igen megverte. Másnap, vasárnap aztán a templomban arra lett figyelmes a nagygazda, hogy az egyik asszony igen sántít. Hát ahogy jobban megnézte, látta, hogy a lába el van verve! Következő éjjel megint jön a lepedővel letakart alak. Ekkor azt mondja neki a gazda: – Ejnye, Zsuzsi, de fehérbe öltöztél. Fehérbe ám, mert Fehértón lakok, mondta a boszorkány. Többet nem ment el tehenet fejni. (Győrszentiván, Győr-Moson-Sopron megye)²⁵¹

Pató Náci beszélt, hogy mikor ű még kicsi vót, az apjának vót egy nagyon szép tehene. Annyi vót benne a té, mint a víz. Hát egyszer csak nem hágy a tehen közel menni senkit, odanyomták a falho rúddal, de nem vót benne egy kanál té se. Az apja mindján tudta, hogy valaki elvitte belőle a tejet. Éféltájba felöltözött, a vasvillát a kezébe vette, az apja, ment az ólba: az ajtó be vót zárva, kinyitotta, bement, hát látta, hogy egy nagy tarka kutya ott ül a tehen alatt, a nyakába egy csíktök, abba fejte a tejet, a tehen úgy állott neki, mint a tőke. Ű is kapta a vasvillát, de a kutya kiszaladt, utánahajította, a nyakába, a csíktököt érte, az eltört, a té kiömlött. Ahova kiömlött, egész nyáron sose száradt meg a föld, akármilyen szárazság vót. Átváltozott valaki kutyanak, úgy hordta el a tejet, csak azt nem tudták, hogy ki vót. (Csenger, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁵²

Mi is megjártuk, épp azzal az emberrel, akiről beszélt az a szomszédasszony. Eljött hozzánk, mert a zöldséges őre volt. Eljött, fáradt volt, elvette a széket, amiről fejtem a tehenet, s elment a pajtába, leült. Nem kaptam észbe. Miután elment, gondoltam, né, te. S beteg lett a tehenem. Úgy megromlott a teje, úgy büzlött, hogy nem lehetett megenni. Nyúlt, nem volt jó semmire. Legyengült. Van, amelyik megdöglik. (Fráta, Kolozs megye, Románia)²⁵³

Vótak régen, vótak. Még azt is tudom, Turc János bá, az öreg. Ezeknek a Turc Miklósoknak az apjának az apja. Hogy vették el a tehenektől a tejet, érted... Ő bément valakihez az udvarra – még az én időmbe történt! –, hogy végighúzta a kezit a hátán a tehénnek, s a tehénnek elapadott a teje. S Tiszi Feri bácsi, nyugodjék csendesesen, oda is bément valaki, őt már nem nevezem meg, már ismertem én is, egyszer bément, olyan jó fejőstehénye vót, hogy csuda. Végighúzta, s elapadott a teje. Csak a hátán végighúzta. Megkezdte a szarvától, egész végig, a farkáig, s kérem szépen, másnap a tehen nem adott egy kanál tejet se. (Vámosgálfalva, Maros megye, Románia)²⁵⁴

Megrontja a tehenet, elveszi a tejet: a házhoz jön valamit kérni

Sztrunga Jánosné volt, a dögéshi határba laktak ezek. Én a bátyámmal kint laktam 12 éves koromig a tanyán. Egyszer átgyűtt hozzám: – Adjá már, kedves kislányom, vagy három méter fehér cénát! – Itt van, e, vigye át! – kínáltam neki. – Nem kell nékem, csak három méter. Majd én mérem. Mért is. Másnap reggel fejt volna nővérem, hát a tehen tőgyéből húzta ki a három méter fehér cénát: kilenc csomó volt rajta. Attól kezdve nem volt a tehenünk tején tejföl. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁵⁵

Nálunk szintén, ahol én laktam fönt, ott szintén volt egy boszorkány néni. Az a boszorkány néni eljött nálunk^a kérni, mit tudom én, mit kért. Apám aszondta: – Tűnj ki az udvarból, nem akarlak látni! Mer nálunk több tehen vót. Nem adott neki. És akkor elküdte a férjét a szomszédba, kijött a kerten a férje, a kerítésen, ott megvárta anyámat, nyugodjon, míg mén a kamarába. Aszondja: – Julis, csak egy marék sót adjál, nincsen sónk! Anyám meg olyan igen jó asszony vót, még a ruhát is odaadta vóna. Adott neki egy marék sót: – Tessék! Juj, apám majd agyonütötte anyámat: – Minek adtál neki? Ne, ott a tehen, se vaj nincs, semmi sincs! Képzelve, egy marék sóval is elvitte a hasznot. (Debrőd, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)²⁵⁶

Például itt szomszédunk vót, unokatestvére a feleségemnek. Itt mi keresmunkával foglalkoztunk, s forgács, s minden vót. S a tehenyünk éppen akkor bornyúzott. S forgács kellett neki, azért jött. S mondom: – Vigyé! S rea egy pár napra megyek, hogy kérjek egy kosarat tőlük el, s nem adott, aszmondja, me a tehen bornyúzott. Nem adott! Én már nem hittem a boszorkányságba, de ő hitt. A babona, a babona! Ilyesmi vót... (Atyha, Hargita megye, Románia)²⁵⁷

Megrontja a tehenet, elveszi a tejet: mágikus technikák (érintkezés, tartozékok)

Nekem is vót egy tehenem. Szép angol tehen vót. S vót nekem egy haragos asszonyom – nem én haragudtam, ő haragudott. Itt lakott a másik úton, Somodi Jós-kától nem messze. Soha nem járt nálunk, nem is szólt hozzánk. Egyszer állok az ajtóban, mondom a feleségemnek: – Te, nézd csak, ott jön be Tóth Rózi a kerten! – Hol? Nézzük: jött be a mi kertünkön az az asszony. És akkor elkezdett hajlongani, a kertben szedett valamit, be a surca^b alá. Be a surca alá. És ajtó előtt álltunk. S mikor ideért at ólajtó elibe, akkor megállt, és akkor így csinált: háromszor kifújta az orrát az ólba. Direkt megfigyeltem. Háromszor kifújta az orrát a tehen felé, az ól felé. Elment haza... Kérem szépen, este menjünk fejni a tehenet: rúg a tehen, nem lehet hozzányúlni! Hát akkor nem boszorkány vót? És a fia az én fe-

^a hozzánk

^b köténye

leségemnek a testvérének volt a férje. És meg is mondtam neki, a sógornak, megmondtam neki, hogy: – Anyád boszorkány. Ezt és ezt csinálta velünk, megmondtam neki. (Debrőd, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)²⁵⁸

Hogy lehet megrontani a tehenet?

Azt nem tudam elmagyarázni, csak nagyjából. De hogy vagy a ganéjából vagy a tejiből, s elveszi a zsírját. Azé tudam, kinn laktunk a mezőn, vót egy tehen, melyik velem egyidős vót. Szegfűnek hitták. Egy nagy fehér tehen vót. Vittem a csordába. Egysze látom, törőbúzán,^a mindenem keresztü szalad a tehen e. – Szegfű, Szegfű, Szegfű! Szegfű szalad. Odaszaladt az asszonhaz. Így a ház előtt vót deckábó csinálva, mind összetörte. Ement oda nagyapám, azt mondta neki: – Te Anikó, te Anikó, add vissza a tejit a tehenyemnek, me ha nem, az megöl tégedet. – Jóska bácsi, nem én vettem e. – Há akko nem jött vóna ide a teheny. Igen. Tudtak ilyesmiket régebb.^b S most is. S azt csinálják. Még tudja, mit tudnak csinálni? Elviszi a tejet magától, s béönti a vécébe. Olyan büdes lesz a tej, mind a vécé amilyen büdes.

Hogy viszi el? Megnézi, megérinti?

Megérinti. Másképp nem tud csinálni. Vagy ganéját, vagy a szőréből vesz le. Vagy a tejihez valahogy hozzájut.

A visszabozás hogy lehet?

Az má nehezebb. Nagyon ritkán lehetett megtudni, hogy hogy.

Az ilyen asszonyok tudták a saszát^c is megfejni?

Vót rá, vót rá, vót, amelyik azt mondta: – Hiszed, hogy én a földből tejet ereszek? S megállt a fejszéve, s csorgott a tej. Én ezeket nem láttam, csak úgy, ahogy mondták. (Nagysármás, Maros megye, Románia)²⁵⁹

Hát itt, Domokoson^d nem hallottam, de másként is elapad a tej, mert ha nincs mit enni adjon, akkor tej sincs, de ha van, amit adjon, akkor tej is van... Aztán Szépvíztől^e hallottam egy mendemondát, úgy mondom más után, volt egy idősnéni, mikor a tehéncsorda az utcán ment fel vagy le, akkor a nyomából összeszedett porokot, a tehen nyomából; akkor aztán ő vitte bé, s akkor a tehennek a tejét úgy elvette ő, hogy a tehen hiába ment jóllakva haza, nem volt teje. És akkor neki volt, ahogy hallottam, lent a pincébe három nagy béka volt, a pincéjébe, hogy neki azok voltak a segítségei. Én is így hallottam, nem láttam ám. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)²⁶⁰

Inkább Szengyörgy-nap, tavasszal, mikor van, azelőtt ő má megfussa magát. Elmejen, vizet iszik, vaj valamit, zebre vágja, hogy valamit tudjon onné elvinni, hogy ő tudja a tejet es elvinni, s a.... Szengyörgy-nap előtt, mikor következik Szengyörgy napja, azon a héten jár az a boszorkán. Úgy mondják itt. (Gyepce, Bákó megye, Románia)²⁶¹

^a kukoricán

^b régebben

^c kapufélfát

^d Csíkszentdomokos (Hargita megye, Románia)

^e Csíkshévíz (Hargita megye, Románia)

A tehen védeése rontástól

Szent György-nap éjje, az a boszorkányok éccakája. Ementünk a falubu, keresztünk ződ nyirfaágat. Mindenki hozott egy-egy nagy ölle, minden ablakba egy-egy ágot odatüztem, meg minden ajtóra is. Még a disznóólakat, meg a tikok^a helét is kitüzdetük. A boszorkányok oda nem tunnak bemenni, ahová nyirfaág van kitüzdeve. Csak oda, ahun nincs. A boszorkányokat nyirág söprüvel lehet elhajtani. [...] Ez csak a régi korba vót, most má nem. (Vállus, Zala megye)²⁶²

Hogyan védekeztek a boszorkánytól, hogy ne menjen az istállóba?

Hát azt megkeresztelték fokhagymával.

Az ajtót?

Az ajtót, igen. Kívülről, belülről. Aztán meg alára tettek valami, nem tudom én, hány fajta füvet, a küszöbre, alá, hogy hát ne menjen be. Szenteltvízzel megszentelték a konyhát is, kívülről, belülről, mindenütt. Vót olyan is, még aki pappal is megszenteltette konyháját, szobáját. (Karancskeszi, Nógrád megye)²⁶³

Azt mondta ő nekem, hogy van itt a szomszédban, aki el tudja venni a hasznát. – De én azt mondom magának – azt mondja –, hogy a tehen előtt sohasem legyen vízhordta fa nélkül. – Milyen az a vízhordta fa? Amikor nagy víz van a patakon – azt mondja –, oszt hoz a víz fát, oszt megakadozik – azt mondja – a gallyakon, a fűzfagallyakon, hát azt mondja, tegyem a tehen elejébe, akkor nem tudják elvinni a hasznát. Hát én meg szót fogadtam. Ha láttam ilyet, mindig tettem elibe. – Hogy azt mindég – azt mondja – tapossa a tehen, azt a vízhozta fát – azt mondja. Nagyon sokon megyen keresztül a víz, oszt ezen a fán... Ha azt maga odate-szi, nem tudják megrontani. (Ragály, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁶⁴

Jó vót, míg iskolába jártam. Csapatostul mentünk a tanyabeliekkal, úgy is jöttünk. Danoltunk, táncoltunk. Penig sietni kellett, mer a meghagyott dolgot el kellett végezni: ólat takarítani, vizet tenni az itatókba, sepregetni a ház körül, s észrevenni mindent, ha nincs valami rendjén. A söprűt a nyirjával, a villát a hegyivel felfelé állítottuk az ól körül. A boszorkányok ellen vót az. (Hencida, Hajdú-Bihar megye)²⁶⁵

Szent György-napko az istállóajtóra, ablakra és a kapukra olyan szúrós, tövises izét szoktak tenni. Hogy a boszorkány ne jöjjen bé. Na. Me azt mondják, hogy ahol látja, hogy a tövis ki van akasztva, oda nem menyen. Ilyen vót a tudomány. (Eckentelep, Maros megye, Románia)²⁶⁶

Igen, met még ennek előtte édesanyám szigorán betartotta, hogy mikor bornyúzott a tehen, fokhagymát s arra, a tehennek a hátára keresztet csináltak, habár mi nem katolikusok vagyunk, hanem unitáriusok, nem éppen akkora... de az ajtó megett, s akkor a pajta küszöbin, hogy a tejet ne vigyék el. Azt nem észleltem, s

^a tyúkok

nem vettem észre egyszer se nálunk, hogy a tejet elvették vóna, s visszavettük vóna. Mi ezt a hagyományt, szokást a szüleink után betartottuk, de mos már nem foglalkozunk vele. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)²⁶⁷

Megrontott tehén, juh helyrehozatala – a rontó megsebesítése,
bántalmazása

Minálunk a boszorkányoknak az a művelete volt csak, hogy megnyomnak egyet, meg izé, a tehénfejés, ugyé. Hát osztán, ugyi, ezt is akadálószták. Mondjuk, söprüt tettek keresztbe az izén, az istállóba. Azután, aki már ügyesebb boszorkányfogó vót, az úgy szokott, hogy tehennek a tejibü akasztott fe a füstre. Mondjuk, ugyis ilyen fakémények vótak. Hát oda, a kéménybe. És akkor ez a füst az illető baszorkánnak a szemit bántotta. És bizonyos üdő után oda kellett neki menni, és könyörögni, hogy azt az illető dolgot vegyék le a füstürü, merhát ü megvakul. És vót ollan ember is, aki a csöpögő alá, eresz alá ásott el valamit, ugyi. Ezáltal is a boszorkányokat büntette vagy távol tartotta. De még olyan embert én is ösmertem, aki eztet csinýálta. De hát hogy fogott-e baszorkánt, hogy ha nem... (Alsóór, Felsőóri járás, Ausztria)²⁶⁸

Több tehénünk volt. No, aztán én mentem ki fejni. Az édesapám kinn aludt az istállóba. Nem tudtam bemenni, mert be volt kötve az istállóajtó. Bentről olyan hangokat hallottam, hogy locsog a tej, valaki feji a tehenet. Én elvágtam a madzagot, bementem, nem láttam senkit. Amint elfordítom a tehén alatt a szart, ott volt egy igen nagy béka. Aztán ezt a békát vellára vettem, kidobtam a gané elé. Ott jól megböködtem a vasvellával, és ott hagytam. Később hallottam a faluba, hogy a Fekete Kati arca tiszta vér, csupa seb. Így derült ki, hogy ő boszorkány, aki a teheneket megfeji. (Gyórszentiván, Győr-Moson-Sopron megye)²⁶⁹

Kis Jandó Marával történt. Észrevették, hogy az egyik tehén nem ad tejet, csak bög. Panaszkodtak. Azt mondták, hogy ott van az istállóban egy nagy béka, csak tottyog-töttyog. Nem tudják, nem szopi-e meg. Másnap beleszúrta a vasvellát, és tej jött ki a béka oldalából. Másnap az öreg Baskó papa beteg lett. Édesanyám megnézte, hát csupa seb volt. Meg is halt. Béka képében járt megszopni a tehenet. (Csarnóta, Baranya megye)²⁷⁰

Egyszer Pétervásáron vótam vásárba. Furikot^a csinátunk, azzal vótunk a vásárba. Két ember beszélgetett. Háttal vótam feljűk. – Hallod-e, hé, nem jó tehenet adtál el! – Mért? Azé, mer amikor fejni akarunk, hugyozott a tehén mindig. – Gyere csak, pajtás, ugy cselekedjé, ahogy én mondom: ha hugyozik a tehén, amikor fejni akarják, akkor egy üvegbe fel kell fogni azt a hugyot, üvegbe befogni, és begyugni jó dugóval, oszt kéménybe felakasztani legyugva, lefelé a szájával. Az il-

^a kétkerekű kézikocsit

lető addig nem tud hugyozni, amíg ott lesz az a hugy a kéménybe, aki megrontotta. Azt se tudom, hogy hová való emberek vótak. Csak ahogy árutunk, hallottam, hogy beszélgettek. (Mátraalmás, Nógrád megye)²⁷¹

Bekecsen laktam, egyéves házások lehettünk. És a háziasszonyom, P. néninek vót egy igen szép tehene. Megellett. És valahogy elveszett a tej. Aszondja P. néni a férjének, hogy: – Te Józsi! Én nem tudom, ez a tehén rúg, vág, nem adja le a tejet. Aszondja neki a férje, hogy: – Mondok én neked egyet. Hallottam valamikor az én édesanyámtul. Fejjél ki valahogy csak egy borospohár tejet. Öntsd bele egy fél-literes kis lábásba. Gyűjtsd meg alatta a tüzet, de akkor, mikor a harang 12 órára szól. És akkor öntsd bele azt a kis tejet a serpenyőbe, fogjál egy jó nagy disznóölő kést, oszt ahogy fő a tej a serpenyőbe: szurkáljad! Ide fog gyönni, ne félj semmit, az, aki megbabrálja a tehenet. A szomszédba lakott egy öreg néni, B. néninek hívták. P. bácsi becsukta a kaput, hogy véletlenül ne tudjon begyönni. Ahogy égett a tűz, oszt főtt a tej a kis lábásba, én mint fiatalasszony, félreálltam, oszt figyeltem a két öreget, hogy mit csinál... Ahogy fő a tej, szurkálja igen a késsel. Egyszer a kapun kiabál az öreg B. néni, hogy: – Erzsikém! Erzsú, te! Erzsú, te! Mit csinálsz? Hadd mán abba, Erzsú! Erzsú, te, tedd le onnan, oszt ne csináljad mán! – Ne félj semmit, nem lesz semmi baj. – Erzsukám, hadd abba! Erzsú néni levette a lábost a tűzről. A kést megtörülte, letette. Mán este a tehénnek semmi baja nem vót. Bizony. B. néni úgy könyörgött néki, hogy hát ne csinálja aztat. Igen. Ó vót, aki megbabrálja a tehenet. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁷²

Vót nekünk tehen kettő is, de tej, az nem vót. Gyanítottunk itt egy asszonyra, hogy az talán boszorkány. Valaki ajánlotta, hogy a sarlót be kell tenni a tűzbe, megtüzesíteni, és a tehen tejével öntözni. Hát úgy is csináltuk: a sarlót betettük a tűzbe, aztán a tehének tejével azt a forró sarlót öntöztük. Meg is jelent meg a boszorkány. Gyön az asszony, leizzadva, piros vót, majd kicsattant. – Bazin Pista, mit csináltok? – Mit? Tudja azt maga nagyon jól. Máris tünjön ki az udvarból! Csak olyankor nem szabad adni semmit, mert ha kap, azzal magát orvosolja. Hát mink nem adtunk neki semmit. De a gyerekeknek vót játék az udvaron. A kapun át felkapott egy játékot, oszt elvitte. Azután oszt többet nem jelentkezött, csak mikor találkozott a falu közt a férjemmel. Aszondja: – Bazin Pista, még élek, nem haltam meg! Aszondja: – Elég baj, hogy még él. Sok tehenet tönkretett! (Jablonca, Rozsnyói járás, Szlovákia)²⁷³

Az öreg Bordé Pétör bácsiéknak ellődött a tehenük. No, majd lesték, várták, hogy maj ellődik a tehén, az öreg Kajláné eváltódzott macskájé. Szopta a tehénnek a tőgyit. Közbe ahogy a Pétör bácsi möglátta, nagyon összeverte, úgyhogy annyira mögverte, hogy tiszta sebbé verte az egész testjit. Másnap a szomszédasszonyát, Tót Ilka nénit elküdte, hogy mőnjön, nézze mög az Ágnist, beteg-e. Hát mikor emőnt az Ágnist mögnézni, tiszta kékre, feketére vót verve, két fogát is kivert neki. Feküdt, nyögött, hogy jaj de beteg. Hát ez látja, hogy valami történt velek. Olyan fekete vót mindenütt, mint a kík posztó. (Padé, Észak-bánsági körzet, Szerbia)²⁷⁴

No és a szomszéd bácsi is mesélte, hogy az ő nagybátyjáéknál azt mondja, valami kiszopta a tejet mindég, mer reggel nem adott a tehen tejet. És azt mondja, kiles-ték, hogy egy nagy macska szopta minden áldott este a tehenet. Azt ajánlották neki, hogy mikor bemén, hirtelen rántsa ki a gatyájából a madzagot, avval kösse be az ajtót. Úgy is csinát. Megfogta a macskát. A macskának a négy lábát kiszö-gelte a kisszéknek a négy lábára. Úgy ütötte a macskát. Verte, hogy mán a macs-ka megdöglött, avval a hiszemmel vót, megfogta, oszt kivágta a ganédombra. Hát a macska csak fölugrott, fölszaladt a háztetőre. Onnan visszakiáltott, hogy: – Meg-állj, Gölödin Ignác, megjárod! Hát bemennek, mer vót nekik egy kisbabájuk. Hát nagyon sír a gyerek. Még ha fölvettek, akkor is. Hát akkor mán az egyik lába ló-gott a gyereknek, hogy a boszorkány tán kiszedte az inat belőle. Úgyhogy örök életire a gyerek sánta maradt. (Tiszakécske, Bács-Bodrog megye)²⁷⁵

Eztet magyarázta neköm az az asszony, akit horgásztunk hozzá, ahon az asszony-hon. Magyarázta neköm, mikor arrú vót szó, hogy a tej nem jó. De ehhez nehéz hozzájutni, ehön a dologhon. – A te apád olyan lókupec embör vót. Gyün-mén, gyüvő-mönő nagy utakon. Ha patkót talál az úton – aszondja –, eztet kilencsző mög köll szentöltetni. A patkót. És akkó, mikó má nem akar a tehen aláereszteni, rúg, vág, akkó gyútsd be a kemöncét. A feleségöd fűtse a kemöncét, te mög fogd a baltát. Tüzesijje mög a feleségöd abba a kemöncébe azt a hétlyukú mögszentölt patkót, és tögye a disznóvályúba. De ne szóljon senkihön semmit, amíg csinálja. Hanem a baltáva verje a patkót. A vályúba. Faragja, verje a vályúba. És vagy odamén, vagy otthon mögdöglük, és szenved az a valaki, aki a tehenet bántotta. Az én anyám, amikó mán a tehen rugott, vagy nem adott rëndössen tejet, aszondta: – Embör, tüzelj a kemöncébe. Fejtünk tízet vagy tizenkettőt. Ez a tehen nem eresztött alá. Ezt a tejet, aszondja, be köll tüzelni. De pirosra be köllött a kemönce fenekit fűteni. Beöntötte az apám a tejet oda, az anyám mög baltával darabolta a piros patkót a vályúba. És vót, aki odamönt. Ott vót a túsomszédunkba egy öreg-asszony. Az mög, olyan tehene vót, mint az ujjam. Azt fejte kinn a tallón mög mindönütt. A rettentő nagy fejőteheneket. És odamönt: – Mi csináltok mán, ne bántsatok! Az anyám aszondta, ha odamén, agyonvágja, oszt nem bírt semmit se csinálni, csak mögdermedt. Csak mögmeredt. (Öttömös, Csongrád megye)²⁷⁶

Mikor elvittik a tehinbül a tejet, olyankor nem adott le tejet. A tejescsuporba bele-pisiltettük a tehenet, a tejescsuprot feltettük a vasra. Forrázták. És akkor gazda otthon, a tehennek a gazdája, elkezdte ütni a tehenet. És akkor ment az öreg Sz.-né, hogy: – Ne bántsd a tehenet – aszondja –, mer engemet ütöl. Ő vitte el a tejet, értette az ilyesmit, me boszorka vót. És G. nagyon megverte a tehenet. Nem vót annak semmi, me nem a tehenet ütötte. Odament az öregasszony: – Ne bánts, G., mer – aszondja – úgy elvertél, hogy csuda! – Az anyja istenit, mír jött ide, mír vitte el a tejet? – aszondja. – Kifelé inset, ütök magára is, nem csak a tehenre. (Kárásztelek, Szilágy megye, Románia)²⁷⁷

Aztán a tejit, má nagyapám épp megcsinálta, láttam én, hogy leánka vótam, hogy e vót véve a tehennek a teje, s akko azt mondták, hogy vesznek egy új fa-

zekat, egy korondi fazakat, s egy új láncot. S akko azt a láncot béteszik a tűzbe, s a tehént odatartsák, hogy pisilik belé a fazékba, s akko odateszik, hogy főjjen, s a láncat a tűzből kivesszik, forrón, s beléteszik abba a pisibe, s azt mondják, hogy: – Úgy égjen az az ember, ameddig nem jön vissza, hogy mondja meg, hogy ki. S visszajön a teje a tehénnek. Me visszajön az ember, s megmondja, hogy adja viszsza. S ez éppen igaz vót, ezeket csinálták. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)²⁷⁸

Vót egy öreg, me szógáltam ide átol, vótam valami öregek, annak az öregasszon-nak élt az édesapja, de má 80-90 éves vót. S oda ki vótunk a havasba, s akkor osztá beszélte az öreg, hogy hát ugy elrontották a boszorkányok az állatokat, a tehene-ket, hogy má nem vót jó a tej. Nahát, mit tudjanak csinálni, hát ők aszmondták, éjjel meglesik, hogy lássák, ki menyen oda a verésbe, így mondták, a marhák, ahol háltak, úgy mondták, a verés. S akkor, hát mikor mennek, s lesik, ki mejen oda a verésbe, s hát egy kerek höngörödik oda! S akkor nekifogtak, s egy láncot ke-resztülhuztak a kerek fejín, s ott hagyták reggelig. Megköték oda a veréshez. S reggel mennek, s hát a szomszéd embernek a fülín keresztül van húzva a lánc! Hát a szomszéd ember vót. (Kostelek, Bákó megye, Románia)²⁷⁹

Hadikfalván történt ez az eset. Az egyik gazdának a tehenének a tejét elvették, hát gondolkoztak, hogy mitévők legyenek, mi az ok, hogy nincs a tehénnek teje. Hát elmentek a kártyavetőhöz, és a kártyavető azt mondta, hogy egy asszony vit-te el a tejet, aki odamegy minden éjjel, s béka képiben kicsípi a tehénnek a tejét. Hát gondolkoznak, hitték es, nem es, hogy ez igaz lehessen, elég az hezza, hogy egy alkalomval hát még es lesbe álltak. És csakugyan, egy hatalmas nagy varan-gyos béka bémászott az istállóba, s avval oda a tehenhez. A tehen ahogy feküdt, megszopta a tehenet, kiszopta úgy, hogy nem maradt semmi benne. Hát az em-ber villát ragadott, s addig úzte a békát a villával, amíg kiment a sáncba, s ott az-tán a villát beléütötte. De olyan erős volt a bőre, hogy úgy kellett, hogy az esszes erejét odategye, és reacsiperkedjék a villára, hogy belémenjen. És avval a villát az-tán úgy békástól beléállította, s három napig ott volt a béka. De három napig élt. S közben aztán, mikor a béka megdöglött, hát nem messze tőlük volt egy vénasz-zony, s avval hát az es meghalt. S úgy mondták, akik mondták, hogy egy nagy lyuk volt a hasán, és abba halt meg. Így hát gondolták, hogy a béka képében az a boszorkány volt, akit a villával megszúrt a gazda. (Nagyvejke, Tólna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁸⁰

A tehenrontó boszorkány megpatkolása

Egy kovácsnak a felesége boszorkány volt. Oszt járt a faluban, és tejjel tele volt mindig. Hordta haza a tejet. Oszt egyszer elkapták a boszorkányt, de ló képiben. Evezették a kovácshoz. Aszondja a gazda: – Vasalja meg nekem ezt a lovat, de mind a négy lábára! Osztán meg is vasalták a lovat rendesen. Hát akkor telt-múlt az idő, hazament a boszorkány, de reggel nem kelt. Mondja neki a kovács: – Hal-lod, asszony, kelj már fel, mert a fiaid is éhessek, meg én is! Hát az asszony nem

kelt. – Ha nem kelsz, lerántom rólad a dunnát! Hiába mondta a kovács, megintcsak nem kelt az asszony. Azzal felkapta a dunnát, lekapta róla. Hát aszondja: – Uramisten, a két kezin patkó, a két lábán patkó! Erre aszondta: – Hát te jártál éjjel! Na, gyere, leveszem rólad. – Na, hagyjál engem békibe! – Nem hagyalak én békiben, gyere csak, lecsipdesem rólad fogóval! Oszt bement a kovács az ágyhoz, levette a mancsáról meg a lábáról. Aszondja akkor: – Hát mit csináltál te? – Jajj, jajj, megfogtak engem! – Na, ha megfogtak, akkor én is megfoglak téged. Fogta a kovács az asszonyt, egyből kicsavarta a nyakát. (Érsekvadkert, Nógrád megye)²⁸¹

Volt így Kiskőrösön egy pap. Mondta neki egyszer a gazdasszonya, hogy nem adja le a tehen a tejet. Bemegy az istállóba megnézni. Hát látja, hogy ugrál a tehen, amikor fejni akarják, amit eddig kifejtek, azt is kirúgta. Mondja is mindjár az asszony a papnak: – Tiszteletes úr, ez a tehen meg van rontva. A pap nem hitte el, de már nem tudott mit csinálni, hát beleegyezett, hogy elhívják a tudósembert, aki rajta segíteni tud. Eljött az ember. Bementek az istállóba, beleszúrt egy villát meg egy kést az ajtó hátába. Akkor vártak. Egyszer csak gyűtt egy fekete macska, az vót a boszorkány. Becsukták az ajtót, nem tudott kimenni, meg akarták fogni, de úgy ugrált, szaladgált, hogy nem bírták. Még a lámpát is elötotta, ráugrott. Vasvillával kergették, már a sötétbe is ütötték összevissza. Végre sikerült megfogni. A pap parancsára levágták az első lábáról a körmeit, és megvasalták. Hát másnap megtudták, hogy a legközelebbi szomszédasszony volt a mester. Elhivatta a kovácsot, levette a keziről a patkókat. Attu kezdve soha nem járt kesztyű nélkül. Na, ez tovább nem volt. (Kiskőrös, Bács-Kiskun megye)²⁸²

A boszorkány tehenet ront – helyrehozza saját rontását

Demjén anyámnak a tehen nem állott, nem tudta megfejteni, hát rúgott, vágott. Jön Ágnes néni. Aszondja, hogy: – Hát te micsinálsz? – aszondja. – Gyere mán! – aszondja. – Nem ád ez a tehen. Én nem tudom, mi lelte, nem tudom megfejteni. Aszondja: – Valakinek nem adtál tejet. – Aszondja: – Oláhnénak nem adtam. Akkor végigsimította a tehenet, rávágott, aszondja: – Eridj alá! Állott a tehen, mint a tőke, de ám osztán Ágnes néni az utcán nem állhatott meg, ha a tehen látta, úgy felismerte a tehen. Hogy micsinált vele, nem tudom. Ment vóna neki, ha meglátta a tehen. De hát nemigen láthatta, mer mindig oda vót csavargóba. Nem vót az itthon. Vígigsimította, rávágott, oszt aszondta: – Eridj alá! (Sáp, Hajdú-Bihar megye)²⁸³

A boszorkány tehenet ront – a tudós azonosítja a rontást és/vagy gyógyít, tanácsot ad gyógyításra

Minálunk minden évben megdöglött egy tehen meg egy ló. És a többiek is mindig soványak voltak, mindig száradtak. Akkor édesapámat odabiztatták, hogy menjen oda Ferkó bácsihoz. Mondták, hogy ő oda tud.^a Édesapám elment hozzá.

^a ért hozzá

– Jó van, komám, megnézem. Elment hozzánk, megnézte, hogy tényleg olyan soványak a lovak. Megállt az istálló közepén, és kezdte jobbrul számolni a padolásokat, kezdte balrul számolni a padolásokat. A harmadiknál megmondta: – Majd ezt vegyék föl napkelte előtt. Édesapám mondta: – Szógám, reggel nagy munkába leszünk, az istállót fölássuk. Hát a harmadik padlót fölvelték. A harmadik padló alatt vót két csont összekötve kereszt alakba, de hogy millen csont volt, nem tudom. Akkor mondta, hogy ha megtalálnák, akkor hozzanak vízhortda fűzfát, és fűtsenek be azzal háromszorta jobban, mint a kenyérnek, és amíg az ég, azalatt odamegy az illető, aki ezt csinálta. És ki volt az, mint a kedves keresztapám. De mondta Ferkó bácsi, hogy ne szóllunk hozzá, mer akkor még nagyobb ereje lett volna neki. (Dobri, Zala megye)²⁸⁴

Nálunk is elő vót ez fordulva, kéröm, és a szomszédasszony rontotta mög. Nem tudom máskülönb, hogy hitták, csak úgy tudtam, mindég úgy ismertem, Buruckáné. Egy nagyon csúnya, vén, retkös vénasszony vót. De látszott is rúla, hogy valami. Apám akárhányszor vött tehenet, az mindég tönkremönt. Vörös tejet adott, vagy rugott, vagy ordított, vagy trágyázott, mikor fejte. Szóval mindég csinát valamit. Annyira vót aztán apám mán vele, hogy! Azt mondja egyszer apám anyámnak: – Elmögyök – aszondja –, ide, Cernabarára. Ott még tudósabb asszony vót. Hát aszondja anyám neki: – Hát én nem bánom, mönjön e, hát mönjék kend! – mert akkor még kendölték az asszonyok az embört, nem magázták mög tegeztek. Kend vót mind az egész világ. Emönt aztán az apám hozzá. Azt mondja neki a cernabari asszony: – Bence! – mán tudta is apám nevit, nem köllött bejelöntközni, hogy ki vagyok. Mán névrül szólította az embört. Azt mondja: – A szomszédasszony, az a Buruckáné rontotta mög a tehenedet. Eredj haza, semmit ne csinálj más egyebet. A faránál szúrd a vellát bele a trágyájába, a fejöbe pedig tödd bele a nagykést. Akkó fejd rá a tejet, oszt akkó oda fog mönni hozzád. Hej, apám osztán főpdörte a bajuszát. – Gyere csak ide – mondta anyámnak –, agyonütöm. Hát, mint kisgyerök, én is elmöntem az istállóba, oszt leüttem a lépcsőre. Apám feji a tehenet, az mög nyöszörgött. Egyszer ehun van e, a Buruckáné. Itt van. Odaállt a küszöbre, aszondja: – Így olyan nagylegény vagy, üss agyon, mert aszondtad, hogy agyonütsz. Apám mög aszondja: – Én nem mondtam! Beijedt apám is túle. (Tápé [Szege], Csongrád megye)²⁸⁵

Még pulya vótam, oszt ott laktunk a Szenes-féle házba. Hát ennek a Barócsi családnak a nagyapjával laktunk. Vót az az Erzsí néni... oszt az hajnalba a Virágnak – úgy híjták a tehenjöket – mindég fokhagymát adott, hogy meg ne tudják rontani. Egyszer osztán mégiscsak megrontották a Virágot. Hát, aszmondja Erzsí néni, majd ű meg fogja tudni, hogy ki rontotta meg, mer ide fog jönni. Hát elment Erzsí néni a tót tanyára, oszt hozott magával egy alacsony tót embert. Hát a konyhába láttam, hogy égett a tűz. Szenet rakott, rakott bele fokhagymát, sót, tengerit, tengerilisztet meg sok mindent. Úgyhogy kilencfélét rakott bele. Megolvastam, mer még pulya vótam akkor, oszt kíváncsi vótam mindenre. Ki-kivitte, meg be-behozta. Ezt csinálta reggelig. Úgyhogy meg is gyógyult a tehen. (Gyulaháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁸⁶

Tétszett olyat hallani, hogy elvették a tehén tejét?

Hát, azt mondták.

És az hogy volt? Ki vitte el?

Há ki tudja, ki vitte el? Mikor én szógáltam, leán voltam, akkor volt egy tehén, olyan, hogy naponta háromszor fejtük meg. S egyszer csak bőg a tehén, s nem áll meg a fejésre, s azzal akkor jött egy csángó fejrénep Lóvészből. S ahajt mondta asszonyom, mert kereskedők voltak, a boltba volt, s mondta asszonyom, hogy a tehén úgy bőg, nem akar tejet adni most. Naponta háromszor fejtük eddig meg. S akkor volt az az asszony, egy csángó fejrénep, román, nem csángó, mert lóvészi volt. S azzal azt mondja, hogy: – Hozzanak az erdőről fehér mogyorófát! De úgy hozzák, hogy vizen ne hozzák! Hát, akkor kellett, a kovácstól gyűjtöttek össze ilyen marhakörmöt, amit lefaragtak a kovácsok a marhák lábáról. S akkor a... Volt gereben, a kendert ahogy dolgoztuk fel, a gereben, s léher,^a ilyenek voltak, hát. Azokat is, az ekevasat. S egy nagy kádat kitett az udvarra az a fejrénep, mert aztán ő azt mondta, hogy a fát ő elhordja. Hozott három magyarófát. S korcsma és bolt volt. S aztán azt mondta, hogy: – Most aki bójön, és nem veszen semmit, az vitte el a tejet. Hát, egyszer a szomszéd ember bójön, került egyet a korcsomába, máskor egy féldecit meg szokott inni, de most egyáltalán semmit se kért. Csak a korcsmát megkerülte, az ablakon kinézett az udvarra. De a román fejrénep ütte a kádat avval a magyarófával. A három magyarófát eltörte, esszetörte azon a kádon. S alatta volt a izé, a gereben, léher, s ilyen marhaköröm, s ilyen összevissza gyűjtött ekevas, s ilyeneket összeszedett. Azok ott voltak alatta. S a kádot ütte. S az ember bójött, de olyan fáradt volt, hogy alig tudott köszönni! Megkerülte a korcsmát, s kiment. Hát este, hát nem bőg a tehén! Hát adja a tejet! Egyáltalán nem bőgött. S ez a fejrénep. Mert asszonyom azt mondta, hogy nem tudunk magyarófát hozni, s hol hozzuk, mi nem tudjuk, hogy hol hozzuk, hogy vizen ne hozzuk keresztül. S aztán azt mondta a román fejrénep, hogy: – Nem baj, én amikor jövök, akkor hozok. S aztán hozta es, s a tehennek a teje visszajött, s többet nem bőgött a tehén. S a teje is megvolt rendesen. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)²⁸⁷

Ágoston bácsi édesapámnak nagybátyja vót. Ő magyarázta, hogy ugy elrontották a tehenjeiket, hogy nem tudták fejni meg. Bógtek, s rugtak ugy, hogy nem tudták fejni meg. Akkor elmentek, fizettek... Elmentek egy mondónéhoz, s a mondóné aszondta: – Ugy el vannak rontva, hogy belépusztulnak, az egész marha. Ugy el vannak rontva. Aszondta: – Menjél, fizessél kilenc helyre, kilenc misére valót a papoknak, s elmész te osztán utána a templomba, s akik elrontották a tehenjeidet, a fejősöket – aszondja –, azok mind hátval ülnek az oltár felé. Ugy es csinált Ágoston bácsi. Fizetett kilenc helyre, elment a templomba, s három fejrénep, kosteleki fejrénep hátval ültek – azt ugy lássa, pedig az nem ugy ül, de a mise-szógálat odahozja –, hogy hátval ültek az oltár felé. S akkor őt megfenyegették. Azt mondta, őt megfenyegették, hogy nehogy valakinek mondja. Azok má észre-

^a A kenderkóc (fonásra előkészítő) fésülésére szolgáló eszközök.

vették, hogy a miseszógálatval megtudta a másik, hogy ki veszi el a tejet. Osztán akkor Ágoston bácsi így tudta, osztán misét kellett csinálnak így az állatok közt, úgy tudták helyrehozni a teheneket, tudták fejni. (Gyepece, Bákó megye, Románia)²⁸⁸

Az egyik ember teheninek elvitték a tejit. Hát elmentek a szomszéd faluba, egy tudós oláhnéhoz, hogy megtudakolják, hogy hogy lehet azt visszavenni, amit elvittek. A tudós oláhné megtanította őket, hogy ha meg akarják tudni, hogy ki vitte el, akkor azt a tehenet fogják bé a szekerbe, és induljanak vele a malomba. Amelyik ház előtt elbőgi a tehen magát, annál a háznál van a teje. De arra vigyázzanak, hogy senki, semmilyen állat meg ne közelítse a szekeret, mert akkor nem kerül vissza a tej. Hát ahogy mennek, egy ház előtt csakugyan elbőgi a tehen magát, s akkor ott megálltak. S ahogy megálltak, hát a híd alól jön ki egy hatalmas, nagy varangyos béka, neki a szekereknek. Az ember hessegeti, hogy ne közelítse meg a szekeret, de hát még annál jobban szökdösött arrafelé. Erre fogta magát, mert egy vasvilla volt a keziben, és a vasvillát belédöfte, s úgy felszúrta a földbe. S ott volt az a béka három nap s három éjjel. Amikor a béka megdőglött, akkor egy öregasszony, aki a tejet elvitte, az es meghalt. S így kitudódott, hogy ki vitte el a tejet. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁸⁹

A boszorkány tehenet ront – román pappal miséztetnek gyógyulásért

Azok rossz vénasszonyok. Az ördög tudja, menjenek a pusztákra, hogy hogy hit-ták. Boszorkányok. Azok indultak meg, akkor kapták a mezőkön a teheneket, s az istállóba es bémentek, ha arról vót szó. S ott es megfejték, megcseppentették őket. S akkor a tejjel ki tudja, micsináltak. Hogy boszorkányolták meg. Ugyhogy a tehennek a teje osztá meghigült, s másnap elapadott egészen. S a tehen es elromlott, ugyhogy ottan lesoványodott, s olyanokat csináltak. A boszorkányokrol, azokrol örökké lehetett hallani. Ezelőtt es, most es. Met azok valahonné megtanólták vót, hogy a tejet el tudták venni, s el tudták rontani úgy a tehenet es, hogy lesoványodott, s még, ha arról vegyük a szót, még el es pusztút, ha nem tudott az ember valamit segíteni rajta. Papokval. Miseszógálásval. S akkor megszentelték a tehenet, megszentelték az istállót, s akkor mindenfelől nem vót igaza annak a boszorkánnak, hogy béménjen az istállóba se. Nem szabad bémenni. Valamiféle hátraköti úgy, hogy nem tud bémenni. (Kostelek, Bákó megye, Románia)²⁹⁰

A boszorkány lovat ront, megnyergel

Hát úgy mondta, kedvesöm, hogy azt mondta, hogy: – Látitok-e, melyen soványak ezök a lovak! – aszondja, itt, nekünk mondta, hát én is ott vótam. Hát átmentem hozzájuk, közel vótunk ám.

Ki volt az?

Nagy J. Jánosné vót. Aszondja: – Olyan soványok ezök a lovak, pedig hát mindég hordják a kukoricát nekik. De hát – aszondja –, nem csoda, hogyha ilyen soványok, mer hát látitok-e, a hajukat mindég összekeverik – aszondja –, a Szengöllér högyére (jobb lesz, ha leírja, aranyom [a gyűjtőhöz]), a Szengöllér högyére rajta a boszorkányok. (Csányoszró, Baranya megye)²⁹¹

Egyszer meg eljött nálunk^a egy másik asszony, arra is azt mondták, hogy olyan rossz asszony. Eljött nálunk, semmi baja este a lovunknak nem vót. Éjfélkor szokta az uram megitatni mindég. Még meg is itatta. Osztán vót nálunk este, hogy menjék neki szántani. Másnap. Nem tudom, mi okból, nem tudott neki menni szántani. Hát este megitatta, még adott neki enni éccaka. Reggel, mire ment, hát akkorra a lovunk így, mint a béka, négy lábba, a két első lába erre, így, a két hátsó lába meg megint úgy, mint a békának, a feje meg így vót, oszt úgy vót megdőgölve a lovunk. Oly szép fehér ló vót, úgy szerettem. Hát így jártunk. Aszondta az uram, hogy mindjárt órá gondolt, mihelyt az ajtót kinyitja, s látta, hogy hogy van. Hogy miért nem ment neki szántani. (Kecső, Rozsnyói járás, Szlovákia)²⁹²

Az én öcsém, Péter, szolgált egy gazdánál, mint cseléd gyerek vót. A gazdának vót nagyon jó két magyar lova, de az annyira szerette azt a két lovat, hogy nem tudta, hogy mit csináljon vele. Egyszer úgy történt a dolog, hogy az egyik lova mindig fogyott. Aztán mondja a gyereknek: – Hallod-e, mi van evvel a lóval, tán nem adsz neki abrakot? A gyerek mondja, hogy csak annyit kap ez is, mint a másik. A gazda mondja: – Mi van vele, szemlátomást fogy ez a ló!? Akkor mondta a gyerek, hogy: – Ez a ló, mikor kigyün fekünni vacsora után, mindig annyira ugrál, rugdal, ahogy csak bír, míg csak tiszta tajték nem lesz. A gazda akkó gyütt észhő, hogy: – Itt má baj van, hallod-e! Hanem – aszondja –, van-e a gatyádba madzag? Ha kimégy estére feküdni, surranj be az istállóba, s csukd be az ajtót, azt kösd le egy darab gatyamadzaggal, ahogy csak bírod. Mer fakilincsek vótak még akkor. – Vágj le egy darabot a gatyamadzagodból, avval. De azt ki ne nyisd, míg én hajnalba ki nem megyek. Úgy is lett. Hajnalkor zörög a gazda: – Péter! Nyisd ki az ajtót. Gyorsan leoldotta a kilincsről a gatyamadzagot, mindjá nézte a lovat a gazda. Hát meglátta a ló hátán a nyereg nyomát. Csupa tajték volt, aszt úgy száradt meg. – Na, semmi, villára, majd mindjá megfogjuk a betyárt! Akkor aztán keres-

^a hozzánk

ték jobbra-balra, a jászóba szurkáták, hogy itt van valami. Hát mit tanátak: egy nagy macskát a jászó alatt. Hát aszt agyonverték a macskát, hogy mozduni se tudott má. Akkor kidobták a ganajra a macskát, agyonszurkálva, agyonverve. És a macska reggelre csak eltűnt. Aszt ez a macska ott lakott a legközelebbi szomszédjába. Hát aztán úgy reggeliztek, az öreg szomszédasszonynak vót egy nagy lánya. Aszt együtt ide: – Szalóki bácsi, gyűjön el, azt mondta anyuka. – Mit akar anyád? – Nem tudom, de nagyon beteg, agyon van verve, szurkálva. – No, vín boszorkány, ez tette tönkre a lovam, nem megyek el, szenvedjen. De hát megintcsak mentek az öreg Szalóké. Elment a gazda, annyit kívánt az öregasszony: – Csak egy ujjal hogy érjek hozzád, mert addig nem tudok meghalni. Így meghalt az öregasszony. (Jászberény, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁹³

Más háziállatok megrontása

Egyszer történt, hogy amerre a boszorkány elment a faluban, egy disznó sem görgött be. Úgy védekeztek, hogy a vízhozta fát meggyújtották napfelkelte előtt, és a füstön a disznókat keresztülhajtották. Aznap minden disznó begörgött. (Vasegerszeg, Vas megye)²⁹⁴

Egyszer meg elszállt a gunarunk. Sehol nem volt. Egyszer meg a Méreg Kati néni eljön: – Hallom, hogy elveszett a gunaruk. Nálunk meg van egy gunár. – Csak ugyan, keresztlány? Egy szakajtó kukoricáért odaadom. – Kedves keresztlány, én még kettőt is adok. Visszaadta a gunarat, de abba az évbe nem lett gunarunk, csak libánk. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁹⁵

Cirmos macskánk vót. Akarhogy etettük, mindig nagyon sovány vót, és a fél hátán a szőr mindig le vót kopva. Akkor panaszkodtunk, hogy mi van a macskával: etetjük, etetjük, de olyan nagyon sovány. A szomszédbeliek mondták, hogy nyirjunk a hátán köröszőt, hátha az használ. Meg is próbáltuk. Annyibu sikerült, hogy a macska aszt napru napra mindig jobb vót. A hátán is kinőtt a szőr, és tovább nem vót kopott. Esetleg boszorkány járta, az lovagolt rajta, azért lett ilyen a macska. (Bócsa, Bács-Kiskun megye)²⁹⁶

KENYERET, ÉTELEKET VARÁZSLÓ BOSZORKÁNY

Termést, kenyeret varázsol: harmatszedéssel

De nem szeretném, ha mögtudódna, hogy ki mondta. Vót itten egy asszony, Boris néninek hívták. Az boszorkány vót. Mindön Szent György-nap reggelin levetkőzött egy ingre, és egy lepedővel leborította magát, és úgy járkált erre kint, a szántófődekön. Húzta a lepedőt. Aztán akkor azt mondják, ami harmatot összeszödött, az mindég avva sütötte a kenyerit, amit fölött az a lepedő. (Kláralfalva, Csongrád megye)²⁹⁷

Mikor Mihály bácsi Alsóvároson^a lakott, Kovácséktul kitudta, hogy a házigazdájának a felesége vén boszorkány. Egy marék lisztből több kenyeret sütött, mint más két vékából. Egyszer azután kileste. Az öregasszony mikor kovászt tett, lement a pincébe, hol két köcsögben víz volt letakarva, belőlök megmosdott. Azután hozott fel a vízből magával, s azzal tett kovászt; oszt [...] csakhamar megkelt a tészta a teknyőben, s úgy megszaporodott, hogy több kenyér sült a maroknyi lisztből, mint másnak a két vékájából. Később Mikor Mihály bácsi felesége is úgy tett; lelopódzott a pincébe, megmosdott a köcsög vízben, hozott is fel belőle, de ő két véka lisztet kevert össze vele, nem egymaroknyit. Egyszer csak kel ám a teknyőben a tészta, annyira megszaporodott, hogy a teknyőből is kifutott. Miska bácsinak a felesége úgy megijedt, hogy mi lesz most... Az egész kovászt elásta, másikat tett, abból sütött kenyeret. (Csongrád megye)²⁹⁸

Két házaspár egy házban lakott. Egyszerre vittek őrölni búzát. (Mari Margit beszélte nekem.) Az egyik párnak elfogyott a lisztje, a másiknak nem. Megint elfogyott ugyanannak a házaspárnak a lisztje. Az első pár, akik már sokat őröltettek, gyanut fogott. Mondja az urának az asszony: – Hogy lehet, hogy mi már háromszor őröltünk, míg a bátyádék csak egyszer! Az asszony mondta az urának, hogy kilesi a sógornőjét. Egyszer, mikor dagasztott, belesett az ablakon, látja, hogy egy szem liszt sincs a teknőben. Fog egy kis üveget a kaszni tetejéről, és csöpögtet a teknőbe. Hát, amikor belecsöpögtet, a teknő tele lett liszttel. Megleste a sógornője, hova tette azt a kis üveget. Amikor nem volt otthon, belopódzott, és azután ő is abból csöpögtetett az üres teknőbe. Hát, uramfia, tele lett neki liszttel! Egypárszor használt az üvegből. Mikor kevés volt benne, nyilatkozott, hogy ő is vitt belőle, abból a csodaszerből. Kérdezte, mi ez. Azt mondta, megmondja neki, és ha akarja, ő is beállhat a társaságjukba. Éjjel 12 órakor menjen ki vele a keresztútra. Majd ott mindent megtud. Vállalkozott az asszony, kiment vele a keresztútra éjjel 12 órakor. Hát már ott volt sok boszorkány. Azt mondták neki, tartson velük, de vannak kikötések. Először is tagadja meg az Istent, soha ne imádkozzon, és mindig a Luciferhez folyamodjon. Megmondták, milyen szavakkal. Amikor kijelölik, okvetlen jelenjen meg 12 órára. Ha erre vállalkozik, akkor most nyilatkozik. Az asszony azt mondta: ha soha nem lát egy harapás kenyeret sem, de az Istent akkor sem tagadja meg. Akkor jól összeverték a boszorkák, és elzavarták. (Galgamácsa, Pest megye)²⁹⁹

Mondták, hogy há hogyha haragudtam én a szomszédra, mondjuk, akkor én éjjel, de eztet 3 óra után, akko kiment, s akko a harmatot úgy a búzáró leszedte, s akkor úgy vitte az övéhez. Az övéhez tette az erejét, s akkor a másiktó evette. Ez is mind valami tisztátalan varázslás, nem isteni dolog. Ő e^b tudta varázsolni egyik a másiktó. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)³⁰⁰

^a Szeged-Alsóváros

^b el

Megrontja a kenyérsütést

Amikor kenyeret sütöttünk, az az asszony, aki a kistestvéremet megrontotta, mindig megjelent, de csak a kenyérsütés napján. Az volt a célja, hogy amikor bedagaszt^a a kenyér, mikor édesanyám fűtötte a kemencét, oda belenézhesen. Ezután továbbállt. Gyönyörűen meg voltak kelve a kenyerek, szépen berakta a kemencébe. Amikor szedte ki az édesanyám a kenyeret a kemencéből, a héja el volt válva, a közepe letyegett, nyers volt. Nem sült meg a kenyér. Azt hittük, rossz a liszt, de kicserélték a malomba. Adtak új lisztet, abból ugyanolyan kenyér lett. A Kovácsék ugyanabból a lisztből sütöttek kenyeret, gyönyörű volt. A mienk olyan volt, mint a sár. Újból feltételeztük, hogy az öregasszony járkál. Hát ezt el kell irtani! Elhatározta édesapám, hogy amikor jön az öregasszony, ő fogja lesni a kapuba a vasvellával. Amikor látta, hogy jön az öregasszony, egészen a kapuig engedte jönni. De akkor azt mondta neki: – De az anyád erre-arra, ha el nem takarodsz innen, keresztülszúrlak a vasvellával, végigverlek a vasvellával! Az öregasszony elkezdett futni, de az édesapám futott utána. Elzavarta az öregasszonyt. Attól fogva finom kenyerünk volt. Nem volt a kenyérnek semmi baja. (Győrszentiván, Győr-Moson-Sopron megye)³⁰¹

Anyámtól hallottam, a szomszédasszonyunk volt, az anyósa olyan boszorkányos volt. Nem akarta szivelni. Akármilyen lisztből sütött, mindig olyan volt, hogy alig lehetett élvezni. Az anyámat is áthívták sütni, neki fel is kelt szépen. Nekem is elloptak a sütni való élesztőmből, és amíg nem kaptam mástól jót, nem tudtam sütni. (Őcsény, Tolna megye)³⁰²

Vajat varázsol trágyából

Itt is vót olyan asszony, aki boszorkánysággal foglalkozott. Evitte a piacra a vajat, ott eladta; aki megvette, elvitte haza. És másnap, hát ő kezdte vóna, hogy majd ő felolvasztja. Kilónyi lehetett az, és hát, mikó kétfelé törte, a fele a vajnak marhaganaj vót. Ehozta ide annak az illetőnek, de ez leesküdte, hogy ő tiszta vajat adott. (Galgamácsa, Pest megye)³⁰³

Még az én anyám lánkori időbe. [Férjéhez fordul:] De eztet hallottad, mikor emlegette, hogy az apja mónár vót... Mi? A másik községbe, oda való vót az édesanyám. És ott, ahol most van a lapujtói^b malom, ott vót egy nagy patak. És, kérem szépen, az ő apja mónár vót, vízimónár. És meg ő, mikor örölt, má akkor, ugye, hát má későre járt az idő. No, ő aztán akkor becsukdosott mindent, hogy ő majd eljön haza a malomból. Hát, aszondja, hallja, hogy köpürölnek, vajat csináltak, köpüröltek. Odamegyén, aszondja: – Te, mit csináltok itt? Mind a hetet meg-

^a Valószínűleg tévesztés, *megkel* helyett.

^b Karancslapujtó (Nógrád megye)

ismerte. Heten vótak. – Semmit, Miklós bátya – aszondja –, várjon csak, majd összehúzzuk a vaját, mindjárt – aszondja – maga is kap a suba ujjába. Ollan fehér suba vót valamikor, be vót neki kötve az uja. Hát tettek is bele neki vaját, és aszondta, aszondta az izének, hogy az ő apjának, az apám apjának, hogy csak mondja meg a Borka nénének, hogy ha hazamegyen, rögtön vegye ki. Hát persze hogy nem mondta meg, mer elfelejtette. Reggel mondja neki, hogy: – Te Borka – aszondja –, van – aszondja – a suba ujjába – aszondja – vaj, irósvaj – aszondja –, kaptam az este – aszondja –, mit tudom én, oszt – aszondja – vedd mán ki belüle! Hát kiönti [nevet] – aszondja anyám, mondja nekem: – Bomoljon meg kend! – mer akkor még így beszéltek. – Hát tehenszar az, nem vaj! [nevet] (Karancskeszti, Nógrád megye)³⁰⁴

Hallottam még a mamámtú is egy esetet. Az is adai vót, oszt ott történt. Lehet, hogy ha érdeklőnné, meg is tunnák mutatni, hogy ki vót az a valaki, aki nagyon vrácsáta^a a teheneket. Olyannyira értett hozzá, hogy a tehenszARBÚ csinát vaját. Gyanús vót a népeknek, bevitték a templomba, a pap megszentötte, oszt visszaváltozott tehenszARRÁ! Mikó meghalt az illető, a pap nem engedte meg, hogy betemessék a temetőbe, hanem kitemettette a temető elébe, ahol a tehenek járkálnak, hogy vrácsáljon tovább is, mikó meghalt. (Zenta, Észak-bánsági körzet, Szerbia)³⁰⁵

Túrót hány

Öregapám meséte, hogy még nagyon fiatal ember vót, és ejártak Somogyba ollan nagy gazdag emberekhő nyomtatnyi. Lovakkó.^b Hogy hogyan ment az a nyomtatás, én azt nem tudom, de, ugye, az öregapámtú így hallottam. Aztá aszondja, négy társáva vótak, azok is mind vállusiak vótak, az a négy társa. Hát aztán egyszer ollan eses idő vót, hogy nem tudtak nyomtatnyi. Hát egyszer bementek a konyhába, ollan nagy konyha vót, hogy nagy bóthajtásos kémén vót, hideg kéménnek mondták, aztá középen vót a kemence, aztá a kemence fölött vót az a kémén. Ek^c meg bementek oda, mer esses üdő, meg ollan frisses üdő vót, bementek oda, a konyhába, hogy bóbiskónak egyet a kemence sarkába. Hát az asszon, mer aztá igen jó kosztjok vót, aszondja, olyan nagyon jó kosztjok vót, ott mindig a sok tojást sütötték, akkor a sok túrós rétest, mácsik,^d palacsinta, minden, ez járta. Az asszon mindig illesmit készített nekik. Hát aszondta öregapám, mikor ez az idő vót, az asszon nem vót otthun, és nem vette észre, mikor hazament, hogy az emberek ott bóbiskótak, egy kicsint szundikátak a kemence sarkába. Hát aszondja öregapám, az asszon, mikor hazament, bement, nem vette űket észre, hogy ott vannak, hát csak ekezde nyomnyi a derekát:

^a kuruzsolta (szerb *vračati* 'kuruzsol')

^b lovakkal

^c űk

^d mákos metélt

Innend is, meg túl is!
Öh, öh, öh! [nyög]

{Csípőre tett kézzel hajladozik jobbra-balra, közben nyög, utánozva azt az asszonyt.} Aztá csak ekezdte, csak úgy okádta a tejfölt, a túrót, csak úgy bele egy nagy tába. Odakészítette a nagy tálat, aztá abba csak okádott. Aztá, mikor az kigyűtt, akkor meg fújta az órát,^a aztá az órábú gyűtt a tejföl, a túrót meg úgy okádta. (Vállus, Zala megye)³⁰⁶

Saját apám látta ezt a dolgokat, szögény. Kint vótak aratni. A menyecskét kint hagyta markot verni, az öregasszony bement főzni meg fűteni. Má sokallotta a menyecske, hogy szóljanak, aszt ű is bement utána. Bent kész tepszike nyomkodta a lányékát az öregasszony, és gyűtt belüle a kész túró. Okádta rá, aszt meglátta a menyecske. Aztán kiment, aszt megmondta az urának, és akkor tudták, hogy boszorkány. Akkor kínáta a menyecskét, hogy a tudományát vegye át. Mer addig nem tud halni, amíg valakire rá nem hagyja a tudományát. Söprút vagy egy konyhakötőt kell rádobni. (Kistelek, Csongrád megye)³⁰⁷

Tojást tojik

Emöntek hazulról, s gyűttek tojásé, de csak a kisgyerek vót otthon. Azt mondta, most nincsen tojásuk, de gyűjjenek később. – Mikó itthon lösz öreganyám, akkó lösz. Kérdezték: – Olyan sok tyúkotok van, hogy olyan sok tojás lösz egyszerre? A kisgyerek mondta: – Van a gerendáná egy kú, amit öreganyám nyal, s attú sok tojás lösz. Akkó mondták, mutassa mög, hun a kú. A kisgyerek odadta, az asszony elkezdte nyalni, s annyi tojás lött, hogy nem győzték összeszödni. (Csóka, Észak-bánsági körzet, Szerbia)³⁰⁸

Gyerekkoromba sok ilyen boszorkányos történeteket hallottam. Vizesfáson vót egy öreg pásztor-kocsis ember. Űtülle hallottam egy híres babonás történetet. Ez a Bódizsné özvegyasszony vót, és itt lakott a Bíkís^b közsígtől olyan két kilométernyire, a csabai^c útfélen. Máig is ott van egy nagy halom, Bódizsné halmának híjják. Annak a hegyibe vót egy kis tanyája, ott lakott. Vót vele egy kisjány, azt mondták, tartott^d jánya. Hát az öreg Bódizsné arrul vót híres, hogy állandóan lehetett nálla tojást kapni. Még abba az időbe nem vótak kocsmák vagy kifőzdék. Aki átutazó előjáróság vagy valami vót, azok elmentek a közsígházához, vagy a tanácsházára, oszt a bírótul kírték enni. Hát hirtelenjibe mán mit csináljanak? Hát rántottát. Majd egyszer megint vót egy társaság, valami átutazó. Hát mondják a bíró úrnak: – Nagyon megéheztünk! Jó lenne egy kis kiadós rántottát enni, vagy va-

^a orrát

^b Békés (Békés megye)

^c Békéscsaba

^d pénzért befogadott

lami hát... Szólott oszt a hajdúknak, aki hát ilyen... máma úgy híjják, hogy hivataloszolgá a tanácsházánál. – Eredj mán, szaladj ki Bódizsnéhó, hozzál vagy ötven darab tojást! Hadd lakjanak jól ezek az urak! Ki is szaladt egykettőre. Hát a kisjány maga vót. Aszondja, hogy: – Nem tudok most adni tojást, mert a nagy-mama elment még hajnalba valahová, máma még nem tojt, hát nincs tojás. Nincs több – aszondja. – Hát a nagyanyád tojné? – Igen, a nagyanyám szokta tojni a tojásokat. – Hát én azt nem hiszem. – Higgye el! Meg is mutatom. A vacokfűbe van ez a kavics, ezt szokta a szájába venni nagyanyám, leül a vacokra, oszt amennyit akar, annyit tojik. Míg a szájába van, mindig tojik. – Ne beszélj mán bolondokat! – Dehogynem. Próbálja meg! Hát oszt bekapta a tojást,^a rögtön tojhatnék lett. Kilökte oszt a szájából. Bent oszt elmondta az előljáróságnak, bírónak. Kiküdtik oszt az előljáróságot. Űk oszt sorba szedték a szájokba a kavicsot, mind tojt szaporán tülle. Hát perbe fogták oszt az öreg Bódizsnét. Még ott ígették el Bódizsné halmán. Máig is oszt Bódizsné halmának híjják. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)³⁰⁹

A BOSZORKÁNY EGYÉB VARÁZSLÓTEVÉKENYSÉGE

Megköti a tolvajt

A sógorék, mikor legények voltak, elmentek a kertbe, hogy majd lopnak fokhagymát. Aztán nem tudták kizúzni a fokhagymát, ott maradt lehajolva, míg csak odajött a boszorkány, és el nem engedte. (Vilonya, Veszprém megye)³¹⁰

Ezt is öregapám beszéte, hogy igaz történet vóna. Bátyjáva, a Gyuri bácsiva történt, akirü má beszétem az előbb is. Ez a Gyuri bácsi egy másik alkalomma megen ment a éjje óra,^b ahun a halott szereteje lakott. Amint ment, egy kerbe gyönyörű szép rózsá vót. Aszondta, vaj gondóta, szakaszt egyet a rózsábu. Akkor meg má egy másik lánnak udvarót, de a másikat nagyon sokáig bánta, aki meghót. Aztá ment hozzájuk, szép hóvilágos este ment, gondóta, szakaszt abbu a rózsábu egy szálat, aztá eviszi annak a lánnak. Aztá, ahogy odalépett a kerítettshó, aztá megfogta a rózsát, hogy leszakassza, aztá nem tudta leszakasztani a rózsát, ott maradt a keze. Akárhogyan huzkodta, akármit csinyát, de a keze nem gyüött ki onnajt. Nem tudta elereszteni a rózsát. Hát aztá, aszondja, egyszer csak kiment ám egy vénasszon onnajt a házbu. Aszondja neki: – A fene baszta meg, бүдös kőke! Ugye – aszondja –, szeretné emennyi innejd? De ugyan innejd el nem mész, míg én jól meg nem vesszözöm a kezedet. Hát aztán vitt az öregasszon egy vesszöt, jól összevissza csapdosta a Gyuri kezét. Aszondja: – Ne, fene baszta бүдös kőke, köll teneked még rózsá? – aszondja. – Más lánnak nem hordhatod a mi rózsánkat! Minálunk is van egy lán – aszondja –, akinek lehetne rózsát hordani. De más lánnak hordod? Бүдös fene baszta kőke, többet innejd nem hordó.^c Aztá, mikor jól ösz-

^a ti. a kavicsot

^b éjjel arra

^c hordasz (rózsát)

szevesszőzte a kezét, akkor el tudta vinni onnadj a Gyuri a kezét, aztá a rózsá nékü köllött neki emennyi. Aszondja: – Bűdös kölök, többet meg ne próbálj innejd más lánnak rózsát vinni! Hát aztán azt szerette vóna, ha annak az unokájának vitt vóna rózsát, ennek meg nem tetszett, nem szerette. Nem akart neki rózsát vinni. Aszondta öregapám, ez igaz történet vót, illen vén boszorkán vót, megakasztotta a kezét. Szerette vóna, ha az unokájának vitt vóna rózsát. (Vállus, Zala megye)³¹¹

Zárat nyit

És még az is boszorkányság vót, hogy vótak ilyen boszorkányok, és elkezdtek hajnalban járni a mezőkön. Keresték, mer azt mondták, hogy van vérharmat. Mer harmatos a fű ugyebár minden reggel. És hát találtak is ilyen vérharmatot. S úgy csinálták, hogy fölvtágták a kezükön a bőrt egy kicsi hússal, és beengedték oda ezt a vért, amit megtaláltak a fűszálon, s az oda beforrt. S akármilyen kilincset, zárt ajtót, wertheimszekrényt, semmi nem állt útjukba. Minden, ha rátette a kezit, mindenféle ajtó, zár, minden kinyílt. (Tiszakécske, Bács-Kiskun megye)³¹²

Átokkal lezárt kincse van

Tákoson történt ez az eset, ahol anyámék laktak. Ő mesélte nekem az egyik alkalommal. Ott, Tákoson az ő szomszédjukban lakott egy boszorkányos asszony. Annak az asszonynak sok ezüstje és pénze volt. Senki nem tudta, hogy honnan vette. Ezt a kincset egy üstbe rakta, amikor a halálát várta. Egy ember meglegste, hogy hol ássa el az asszony az üstöt. A méhes elé ásta el. Miután a földbe helyezte a kincset, pucér farát háromszor odaverte, és ezeket mondta:

Csak az tudja ezt a kincset kivenni,
aki ezeket utánam csinálja.

Ez Szent György-nap előtt történt. Szent György-nap éjszakáján nagy muzsikálás volt a kincs felett. A boszorkányok gyűltek ott össze. Amikor az asszony hozzátartozói megtudták, hogy ott kincs van elásva, ki akarták ásni. Hiába verték a földhöz az öregasszony fenekét, nem tudták kiásni a kincset. A kincs nagy zenebonával elment máshova. Az öregasszony Szent György éjjelén halt meg. Akkor tudták meg, hogy miért ment el az öregasszony mindig ezen az éjszakán a háztól. Ekkor tisztította a kincseit a penésztől. A kincset azután nem tudták kivenni, mert az a föld alatt elment máshova. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³¹³

JEGYZETEK

- 1 Az erdélyi boszorkányságról lásd: Keszeg 1996, 1997; Komáromi 1996; Czégényi 1999; Pócs 2002f.
- 2 Lásd például Magyar Zoltán sok helyszínen végzett mondagyűjtéseit, amelyek anyagát e fejezet is bőségesen reprezentálja, vagy az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény számos mese- és mondatkötetét.
- 3 Így például Barna Gábor palócföldi összefoglalásában (Barna 1989, 611–623); Jung Károly bácskai gyűjtéseire alapozott áttekintésében (Jung 1990, 86–134); illetve Keszeg Vilmosnak a Mezőség néphitét összefoglaló nagy tanulmányában (Keszeg 1999, 40–49). A magyar néphit boszorkányának összefoglaló áttekintését lásd: Pócs 1990, 600–619. Ugyanő elvégezte a kora újkori források ilyen szempontú áttekintését is (Pócs 1999).
- 4 59 éves nő; Takács György gyűjtése, 1992; Takács 2004, 213.
- 5 82 éves nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1969.
- 6 Harmati Lajosné gyűjtése; MNT 27.
- 7 Nő; Polner 1989, 36.
- 8 Görög katolikus adatközlő; Kovács Katalin 2000, 49. (Kézirat)
- 9 Kincse József gyűjtése; MNT 27.
- 10 Fejős 1985, 10.
- 11 Kovács Endre 1982, 145.
- 12 Bukovinából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 13 Kovács Endre 1982, 145.
- 14 Barna 1987, 181.
- 15 Kovács Endre 1982, 144.
- 16 Búvár Anna gyűjtése; MNT 9.
- 17 Bondár 1982, 53.
- 18 Dömötör Sándor gyűjtése, 1956; EA 6126.
- 19 Zentai 1983, 121.
- 20 Fügedi 1982, 176.
- 21 Csörgör 1998, 159.
- 22 63 éves férfi; Gagy József gyűjtése, 1996.
- 23 76 éves nő; Kodolányi János gyűjtése, 1956; EA 2440.
- 24 75 éves férfi; Polner Zoltán gyűjtése, 1974; Polner 2001, 36.
- 25 75 éves férfi; Gagy József gyűjtése, 1996.
- 26 Gaál 1988, 200.
- 27 Férfi; Csilléry Klára gyűjtése, 1951.
- 28 Gönczi 1914, 161.
- 29 58 éves nő; Galuska Imre gyűjtése, 1961; Galuska 1992, 58–59.
- 30 70 éves nő; Varga Ildikó gyűjtése, 1985.
- 31 Polner 1987, 46.
- 32 Barna 1987, 182.
- 33 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 34 Moldvából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.

- 35 69 éves férfi; Zentai 1983, 114.
36 Fügedi 1982, 176.
37 Gagy József gyűjtése, 1995.
38 53 éves férfi; Galuska Imre gyűjtése, 1961; Galuska 1992, 63.
39 74 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
40 83 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
41 80 éves nő; Salamon 1975, 103.
42 70 éves nő; Takács György gyűjtése, 1992; Takács 2004, 221.
43 Letenyéről (Zala megye) beköltözött, 58 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
44 Fügedi 1982, 168.
45 Babus 1959, 95.
46 Magyar 2003, 517.
47 37 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1971–1972; Bosnyák 1980, 63.
48 Pócs Éva gyűjtése, 1962.
49 Pócs 1964, 115.
50 Fejős 1985, 20.
51 Fügedi 1982, 176.
52 Páll 1975, 39.
53 78 éves nő; Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22304.
54 Fejős 1985, 21–22.
55 65 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1973.
56 62 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1967.
57 74 éves nő; Szabó Imre gyűjtése, 1983; EA 26370.
58 Béresné Bene 1957, 193.
59 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
60 75 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 283.
61 Moldvából betelepült, kb. 60 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1961–1971; Bosnyák 1980, 214–215.
62 63 éves férfi; Szabó Lajos 1975, 153.
63 Pócs 1964, 157.
64 Luby 1983 [1936], 42–43.
65 83 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
66 P. Madar 1967, 174.
67 72 éves nő; Zentai 1983, 127–128.
68 94 éves férfi; Keszeg 1999, 206.
69 Idős (1) és fiatal (2) asszony, Petánovics 1991, 124.
70 79 éves nő; Keszeg 1999, 210–211.
71 66 éves nő; Takács György gyűjtése, 1997; Takács 2004, 245.
72 56 éves nő (1), 69 éves nő (2); Keszeg 1999, 212.
73 Kovács Endre 1982, 149.
74 Virt 1987, 31.
75 Balassa 1963, 493.
76 Zakariás 1992, 187.
77 Magyar 2003, 478–479.

- 78 Kb. 60 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1973.
79 70 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
80 Nagy Gyula 1975, 448.
81 Czégényi 2001, 183.
82 80 éves férfi; Dömötör Sándor gyűjtése, 1948; EA 5715.
83 70 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963; Eperjessy 1991, 79; EA 7259.
84 15 éves lány; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
85 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 83.
86 Férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
87 78 éves nő; Csőgör 1998, 159.
88 Görög katolikus adatközlő; Kovács Katalin 2000, 49. (Kézirat)
89 Sándor Mihályné gyűjtése, 1963; Sándor 1976, 147.
90 Bondár 1982, 50.
91 Görög katolikus adatközlő; Kovács Katalin 2000, 39. (Kézirat)
92 Görög katolikus adatközlő; Kovács Katalin 2000, 39. (Kézirat)
93 80 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 335.
94 Magyar 2001, 469.
95 Iváncsics Nándor gyűjtése; Diószegi 1958, 231.
96 40 éves férfi; Dobos Ilona gyűjtése, 1960.
97 Berényi Andrásné gyűjtése; EA P 196/1962–1963.
98 Petneházi István gyűjtése; MNT 9.
99 Magyar 2003, 529–530.
100 Lengyel Sándor gyűjtése; EA 3660, 3–6.
101 65 éves nő és férje; Gagyai József gyűjtése, 1996.
102 Fejős 1985, 40.
103 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
104 Kovács Endre 1982, 148.
105 Magyar 2005, 175.
106 69 éves nő; Zentai 1983, 127.
107 Nagy József gyűjtése; EA P 98/1958.
108 Gulyás 1976, 93.
109 Bellosics 1896, 182.
110 54 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1993; Takács 2004, 230.
111 PMA, 1951.
112 Bocskai Antal gyűjtése; MNT 9.
113 Diószegi Vilmos: Luca-kérdőív, 1963.
114 65 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1973.
115 43 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
116 65 éves nő; Marja Razola és Dobos Ilona gyűjtése, 1965.
117 Magyar 2005, 176.
118 82 éves (1) és 79 éves (2) nők; Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
119 77 éves férfi (1) és fia (2); Gagyai József gyűjtése, 1997.
120 Moldvából betelepült, 48 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
121 64 éves férfi; Berze Nagy 1940, III. 81.

- 122 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
123 Kb. 47 éves nő; Keszeg 1999, 200.
124 Pontos helymegjelölés nélkül. Luby 1983 [1936], 54–55.
125 Moldvából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1962–1972; Bosnyák 1980, 64.
126 82 éves férfi; Németh Sándor gyűjtése, 1963.
127 80 éves nő; Salamon 1975, 100.
128 Tankó 1996, 86.
129 Moldvából betelepült, 42 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
130 Nő; Sándor Mihályné gyűjtése, 1963.
131 Podmaniczky 1943, 86.
132 Lajos Árpád gyűjtése; EA 7526, 11–12.
133 58 éves nő; Galuska Imre gyűjtése, 1951; Galuska 1992, 66–67.
134 Czirok Sándor gyűjtése; MNT 27.
135 Kb. 60 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
136 74 éves nő; Szentmihályi Imre gyűjtése, 1956; EA 6280.
137 Magyar 2003, 499–500.
138 Magyar 2001, 463–464.
139 81 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
140 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
141 Pócs Éva gyűjtése, 1964.
142 70 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
143 15 éves fiú; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
144 Magyar 2001, 451.
145 Kb. 65 éves nő; Varga Ildikó gyűjtése, 1990 körül.
146 Pap Imre gyűjtése; MNT 27.
147 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
148 Fügedi 1982, 171.
149 65 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
150 74 éves nő; Balogh Judith gyűjtése, 1966.
151 Kb. 70 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
152 82 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963; EA 7312, 151.
153 83 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
154 Enyedi 1992, 122.
155 65 éves nő; Küllős Imola gyűjtése, 1967.
156 Fejős 1985, 36.
157 87 éves férfi; Körner Tamás gyűjtése, 1966.
158 Magyar 2001, 450.
159 Pócs Éva: Lidérc-kérdőív, 1965.
160 49 éves nő; Molnár István gyűjtése, 1964.
161 78 éves nő; Szilágyi Miklós gyűjtése, 1991.
162 Sándor 1976, 199.
163 Gagy József gyűjtése, 1996.
164 Fügedi 1982, 186.

- 165 74 éves cigány nő; Galuska Imre gyűjtése, 1961; Galuska 1992, 68.
166 Gagy József gyűjtése, 1996.
167 81 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
168 66 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
169 75 éves férfi; Szabó Lajos 1975, 144.
170 Nő; Ferenczi Imre gyűjtése, 1953; EA 5860, 71.
171 Gagy József gyűjtése, 1995.
172 Magyar 2003, 492.
173 Fügedi 1982, 179.
174 Férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
175 Magyar 2001, 449,
176 Nagy Magdolna 2001, 40.
177 62 éves nő; Takács György gyűjtése, 1992; Takács 2004, 304.
178 Bosnyák 1984, 395.
179 62 éves férfi; Szabó Lajos 1975, 118.
180 Fügedi 1982, 174.
181 67 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
182 78 éves nő; Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22304.
183 Pócs 1964, 163.
184 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllös 2001, 188.
185 83 éves férfi; Katona Imre gyűjtése, 1950.
186 86 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1993; Takács 2004, 326.
187 Halász 2005, 377.
188 Közelebbi helymegjelölés nélkül. 58 éves férfi; Cs. Tábori 1974, 687.
189 Magyar 2003, 523.
190 Magyar 2003, 523–524.
191 80 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 346.
192 69 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 313.
193 Magyar 2003, 518.
194 Magyar 2003, 520.
195 43 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
196 Férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1966.
197 Kovács Endre 1982, 274.
198 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
199 Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2813, 66.
200 P. Madar 1967, 204.
201 Bukovinából áttelepült, 45 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
202 Fejős 1985, 16.
203 72 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
204 Gulyás 1976, 154.
205 78 éves férfi; Zentai 1983, 114.
206 26 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
207 Fügedi 1982, 169.
208 Végh Ferenc gyűjtése, 1910; EA 7643, 77–79.

- 209 20 éves nő; Lajos Árpád gyűjtése, 1960; EA 6686.
210 Bondár 1982, 54.
211 Jung 1985, 133.
212 Férfi; Sándor Mihályné gyűjtése, 1949.
213 Versényi 1895, 233.
214 Ráczevei Zsuzsanna gyűjtése, 1985; EA 22511.
215 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
216 83 éves férfi; Gyovai Pál gyűjtése, 1967; MFMA.
217 63 éves férfi; Salamon 1975, 98–99.
218 56 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
219 Magyar 2001, 451.
220 Ratkó 1987, 145.
221 65 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963; EA 7319, 199.
222 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllős 2001, 183.
223 Balassa 1963, 405.
224 72 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 314.
225 33 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
226 Férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1961.
227 65 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 347.
228 81 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1960.
229 Kb. 70 éves férfi; Keszeg 1999, 201–202.
230 Kolumbán 1904, 37–38.
231 Hoppál 1982, 243.
232 79 éves férfi; Szabó Lajos 1975, 171–172.
233 68 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1963.
234 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
235 Magyar 2005, 169.
236 Muzsai Nóra gyűjtése, 1997.
237 Magyar 2003, 841.
238 65 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 296.
239 Fejős 1985, 29.
240 Magyar 2001, 463.
241 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
242 85 éves férfi; Szendrey Ákos gyűjtése, 1961.
243 75 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
244 Moldvából betelepült, 48 éves nő; Vámos Mária gyűjtése, 1961.
245 58 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
246 Magyar 2005, 169.
247 Kb. 90 éves férfi; Keszeg 1999, 217.
248 Bukovinából betelepült férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
249 Magyar 2001, 443.
250 Bukovinából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
251 Nő; Ráczevei Zsuzsanna gyűjtése, 1985; EA 22511.
252 43 éves nő; Molnár 1943, 74.

- 253 Keszeg 1999, 362–363.
254 Magyar Zoltán gyűjtése, 2005.
255 Pócs 1964, 172.
256 Magyar 2001, 444.
257 Gagy József gyűjtése, 1995.
258 Magyar 2001, 447.
259 Keszeg 1999, 227–228.
260 Muzsai Nóra gyűjtése, 1998
261 Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 238.
262 Petánovics 1991, 127.
263 Fejős 1985, 41.
264 Mogyorósi Sándor gyűjtése, 1989.
265 Sándor 1976, 198.
266 Kb. 91 éves férfi; Keszeg 1999, 207.
267 Gagy József gyűjtése, 1996.
268 Gaál 1988, 409.
269 Nő; Ráczkevei Zsuzsanna gyűjtése, 1985; EA 22511.
270 Kodolányi János gyűjtése; EA 2440, 1.
271 35 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
272 Kb. 70 éves nő; Szabó Lajos 1975, 149.
273 Magyar 2001, 455.
274 Penavin 1971, 90.
275 Nő; Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22304.
276 76 éves nő; Polner Zoltán gyűjtése, 1971; Polner 1987.
277 Czégényi 2001, 186.
278 Keszeg 1999, 215.
279 64 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 224.
280 Bukovinából betelepült, kb. 71 éves férfi; Bosnyák 1977; 87–88.
281 60 éves férfi; Körner Tamás gyűjtése, 1966.
282 72 éves nő; Égető Melinda gyűjtése, 1963.
283 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllős 2001, 188.
284 Letenyéről (Zala megye) beköltözött, 58 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
285 Férfi; Polner 1987, 72.
286 69 éves nő; Molnár István gyűjtése, 1964.
287 Csíkszentdomokosról (Hargita megye, Románia) származó, 87 éves nő; Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
288 54 éves nő; Takács György gyűjtése, 1992; Takács 2004, 228.
289 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 86.
290 84 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 266.
291 52 éves nő; Zentai 1983, 120.
292 Magyar 2001, 448.
293 71 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1963.
294 Németh Jenő gyűjtése; MNT V.
295 Pócs Éva gyűjtése, 1964.

- 296 Kb. 70 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
 297 Nő; Polner 1987, 70.
 298 Helymegjelölés nélkül. Kálmány Lajos; EA 2813, 30.
 299 Nő; F. Virány Judit gyűjtése, 1963.
 300 Kb. 69 éves nő; Keszeg 1999, 218.
 301 Leller Imréné gyűjtése, 1985; EA 22511.
 302 Molnár Rózsa gyűjtése; EA 1059, 7.
 303 77 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
 304 Fejős 1985, 30–31.
 305 Gyura Julianna gyűjtése; Jung 1985, 132–133.
 306 Petánovics 1991, 128.
 307 91 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
 308 Penavin Olga gyűjtése; Jung 1985, 134–135.
 309 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllös 2001, 256.
 310 54 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
 311 Petánovics 1991, 124.
 312 78 éves nő; Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22304.
 313 62 éves nő; Ferenczi Imre gyűjtése, 1953; EA 5860, 176.

SZTRIGOJ

A *strâgoi* a román hiedelemvilág egyik központi szereplője. Kettős lény: ember is, démon is, élő és „holt” alakjai is vannak. Az élő alak körülbelül a magyar *boszorkánnyal*, a holt alak a boszorkány éjszakai, démonikus alakváltozatával rokon, illetőleg *werwolf*- és *vámpírvonásai* is vannak. Ez a hiedelemlény kissé „legyengítve”, *sztrigoj* néven bekerült a magyarok hiedelemvilágába is a szoros román–magyar együttélés területein, elsősorban a Mezőségeen és Moldvában. A vele kapcsolatos fő motívumok: megrontja a tehenet, elrabolja a csapadékot, illetve a mezők termékenységét.

Elveszi a tehén tejét

Úgy mondták azoknak, sztrigoaja... Ezek azok az asszonyok, akik tudják elvenni a tejet. Szent György napján szokták azakat tövissel. Az istállóba a gerenda alá oda vótak szúrva nekik tövissek. Az ő istállójába. Hogy mit mestereltek, ők tudják, de igaz vót. (Cegótelke, Beszterce-Naszód megye, Románia)¹

Aztán az, hogy farkak vót, az itt is vót. Azt mind édesanyám mesélte. Me ők sok testvérek vótak. Tízen vótak testvérek, és azt mondja, hogy megházasodott a fiútestvére, s mind a szülei háznál laktak, me nekik az édesapjak meg vót halva. S amég ők csináltak házat magaknak, elkötöztek, ott laktak. Azt mondja, hogy bácsinak vót tehének, külen, és azt mondja, hogy a feleséginek az anyja, mikor meg kellett, hogy bornyúzzék a tehény, elhítták oda. S kikergette őket az istál-

lóból. Nem hatta őket az istállóba. S hamar, azt mondja, ők hama oda a gané-lyukhoz mentek, ahol hányják ki a ganét. Odamentek, s ott lesték, hogy lássák, hogy mit csinál. Hát ő levetkezett tiszta anyaszült meztelenre, és azt mondja, hogy ekkora, né, farka vót. Ilyen nagy farka vót. Biri néinek. Igen, édesanyám mondta [kacagnak]. S azt mondja, hogy az csinálta meg, hogy legyen sok teje a tehénnek. Édesanyám mondta. Ez a sztrigoaja, aki vette el a tehénnek a tejeket, s csinálta, hogy a tehénnek sok teje legyen... De ez, ez nem vót hazugság. Ezt az én édesanyám mesélte, hogy ők ilyent nem láttak, hogy ilyen nagy farka legyen. (Vermes, Beszterce-Naszód megye, Románia)²

Halála után szárazságot okoz

A szárazságot a sztrigoj okozta. Egy halottat mosdatlanul temettek el. Ezért sírjára vizet kell hordani. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)³

Sztrigoj jár a faluban. A sírját ki kell ásni, a halottat a hasára fordítani. (Boldoc, Kolozs megye)⁴

Nagyanyámnak vót egy bátyjának egy felesége. S meghalt, az olyan vót, hogy megállította az esőt, és meghalt, s utolsó szava vót az uránok, hogy: – Te, ha meghalok, kilenc hét múlva takarjatak ki! – Azt mondja: – S fordítsatok meg! Nem esett az eső, s itt van, a szomszéd faluba van eltemetve az erdőhez. Itt laktak. Nem esett az eső, s nem esett az eső, kilenc hétig nem esett az eső. S akkor az embernek eszibe jutott, azt mondja: – Gyertek, menjünk egy éjje... Szólt a papaknak is, hogy: – Te, az én feleségem mit mondott nekem, kilenc hétre ássatok ki. Há meg vót fordulva a szájával lefelé, s mikor visszafordították, rögtön meg is eredt az eső. S ez nem hazugság, ez tiszta komoly beszéd vót. Nagyanyám magyarázta nekünk. (Köbölkút, Beszterce-Naszód megye, Románia)⁵

Védekezés tőle

Az istállóba vadrózsát tesznek. Szent György éjszakáján, akko jár a sztrigoj. (Fráta, Kolozs megye, Románia)⁶

Csánnak^a vala... fokhagyma! Szóbánál,^b ablakoknál csánnak vala, hogy ne jöjjenek sztrigojok. (Jugán, Iaş megye, Románia)⁷

^a csinálnak (vagyis fokhagymát tesznek az ablakba és a kályhához, a kürtő nyílásába)

^b kályhánál

JEGYZETEK

- 1 Kb. 70 éves férfi; Keszeg 1999, 336.
- 2 Nő; Keszeg 1999, 336.
- 3 Nő; Keszeg 1999, 335.
- 4 Nő; Keszeg 1999, 336.
- 5 Kb. 70 éves nő; Keszeg 1999, 336–337.
- 6 Kb. 50 éves férfi; Keszeg 1999, 336.
- 7 78 éves nő; Csoma Gergely gyűjtése, 1993.

SEGÍTŐSZELLEMEK

A magyar néphitben van egy határozottan körülírt segítőszellem-alak: a *lidércsirke* (lásd a *lidérc* alakváltozatai között); ezenkívül a *tudósok*, *látók*, *gyógyítók*, *boszorkányok* – egyszóval a különböző, természetfeletti képességgel megáldott emberek – is rendelkeznek sokszor valamiféle szellemsegítővel, amelynek révén többlettudásra, -képességekre tesznek szert. Az alább közölt narratívumok egy nagyobb koherens halmaznak a töredékei csupán; a *lidércsirke* elbeszéléseit ugyanis a *lidérc* fejezetében, a *tudósok*, *látók* segítőiről szóló szövegeket az illetékes alakok szövegcsoportjaiban mutatjuk be. Itt – ellentétben a különböző mágikus specialisták szellemeivel – a *lidércsirke*hez hasonló, laikusokat, közönséges embereket segítő lényekről van szó. Ezek – a rájuk vonatkozó elbeszéléshagyomány szerint – gazdaggá, szerencsésé teszik tulajdonosukat, ugyanúgy, mint a többi, máshová besorolt szellemalak; ennek fejében esetleg eladják nekik lelküket (vö. Faust-monda). Hiányzik a tudósokkal, boszorkánnyal kapcsolatban megjelenő motívum: az, hogy ez a szellem egyúttal gazdája alteregója, „lélekállata” is lehet; és nincs meg a *lidérc*chielmek „nemi partner” motívuma sem.

Bár sokféle alakváltozata van e segítő lényeknek (pici emberke, kígyó, béka, kis báb stb.), és több néven ismertek (*spiritusz*, *piritusz*, *paratika* vagy csak egyszerűen: *béka*, *báb* stb.), a hozzájuk fűződő elbeszélés-motívumok meglehetősen egységesek. Megszerzésük történhet a *lidérc*céhez hasonlóan: tojásból költik ki, máskor találják vagy vásárolják őket. Gazdájuk eteti és folyamatosan munkával látja el segítőjét, és igen nehéz tőle megszabadulnia. A szabadulás motívumai is hasonlóak a *lidérc*céhez: legelterjedtebb a „teljesíthetetlen feladat”.

Gazdája hóna alá tett tojásból költi ki – lelkét eladja

Ha valaki meg akar hamar gazdagodni, *paratikát* szerezzen. Keressen egy tojást, amit fekete tyúk legelőször tojik, és azt a kis ördögtojást – mert ördögtojásnak nevezik – tegye be a bal hóna alá Luca napján, és addig tartsa ott, amíg abból a tojásból ki nem kél a kis fekete csirke, a *paratika*. Az a kis *paratika* mindég mondja a gazdájának, hogy: – Mit, mit, mit? Amit a gazdája mond, azt visz aztán a kis *paratika*. Ha azt mondja neki a gazdája, hogy pénzt akar, akkor pénzt visz, ha pedig azt mondja, hogy csináljon egy nagy házat, akkor a kis *paratika* még azon az éjszakán elkészíti a nagy házat, mégpedig úgy, ahogy a gazdája kívánja: akár kőből, akár téglából. Mikor aztán megunja a gazda a kis *paratika*nak parancsolni, akkor elküldi, hogy hozzon neki a tenger fenekéről homokot, de úgy fonjon homokból kötelet, és kösse bele a többi homokot, és úgy vigye haza néki. Akkor aztán elmén a kis *paratika*, hogy többet soha nem lássa a gazdája. Azért mén el, mert nem tud homokból kötelet fonni, és így nem is visz homokot se, mert nem tud. (Gyorok, Arad megye, Románia)¹

Volt egy román ember, vót egy lánya. Az megkapott^a egy kis tojást, boszorkánytojást. Azt a tojást bétette a hunya alá, és három hétig ott tartotta. Ő azt kikotolta. Mikor kikotolta, abbu a tojásbú kikelt egy kakas. Ez a kakas nőtt, de tudott beszélgetni. Megkérdezte: – Gazdám, mit parancsolsz? – pedig szegény ember vót. A gazdája parancsolta, neki kellett volna pénz. Az hordott is neki. Hordott annyit, amennyit csak köllött. Úgy meggazdagította, vett egy nagy házat, vett egy nagy területet, birtokföldet. Annyira meggazdagodott, hogy nem volt, mit parancsoljon, hogy mit hordjon nekije. Utóvégre azt mondta, hogy: – Ha én téged annyi ideig szolgáltalak és meggazdagítottalak, adj egy lelket! Volt egy leánya nekije, odaadta a leányát, odaajánlta neki. De hát ő azt hitte, odaajánlja, de hát csak nem hal meg a leánya. De hát bizony este odaigérte, éjjel megholt a leánya nekije. Meghótt a leánya, elvitte a lelkét. Akkor ő is eltűnt, a kakas, többé nem volt. (Egyházaskozár, Baranya megye [Diószén, Bákó megye, Románia])²

Gazdája vásárolja, vásárban jut hozzá
– nehezen szabadul meg tőle

De van spiritusz, de van ollan, egy kazári ember, már vót 50 éves, úgy hívták, hogy Fekete Gyuri, elment Tarjánba^b bevásárolni apróságot. És egy kocsis azt mondja: – Nem kéne magának ez a nagyon szép csutorás pipa? Akkor a Gyuri azt feleli a kocsisnak: – Mennyi adod? – Hát én odaadom, mer má én ráuntam, régen nálam van. Nem követelek érte semmit. Akkor a Gyuri megörült, hogy őneki lesz nagyon szép csutorás pipája ingyen. Akkor azt mondja a kocsmárosnak, Lővinek: – Lóvi úr, tessék hozni egy félt litert. Míg a pálinkát iszogatták együtt, aggyig a spirituszt a Gyurinak a kocsis a zsebibe tette, úgy, hogy észre sem vette a Gyuri. Mikor feltért, akkor egymással kezét fogtak, elváltak. Mikor Gyuri felért a Somlyótetőre, akkor nagyon mozog a zsebibe valami. Belenyút a zsebibe, és ollan vót a kezibe, mint egy kis vakondak. Nagy szemei vót neki. Akkor pegyig megkapta, és eldobta. Akkor pegyig a spiritusz neki: – Engem ne hajigálj, mert rögtön megfojtalak. Akkor a Gyuri nagyon megijedett. Akkor tudta meg, hogy őneki a kocsis spirituszt tett a zsebibe. Egy évig viselte, a hóna alatt lakott neki. Ez való igaz, amit most meséltem. Az emberrel beszéltem. A spirituszt használták a kocsisok. Egy évig viselte, de soha pihenése nem volt, mert este jöttek hozzá olyan emberek nagy szakállal, de száz is eljött. De soha pihenni nem hagyták. És elment aszt ő a bányába. Ha száz csille jött lefele a hegyről, azt is megállította. A faluban is tudta mindenki, hogy őneki spiritusza van. A kazári bányába Székvölgyön dolgoztatott. Egyszer odament három mindszeinti cigány. Úgy hívták az egyiket, Bocskor Gyuri. Azt mondja az öreg Gyuri bácsinak: – Úgy hallottam, hogy magának van valami micsodája. És akkor kiment a hóna alu, ott vót a bányalukná a borda közt. A nap odasütött, ott forgatta a farkát. A cigány azt mondta: – Nagyon szeretném látni. Ha nekem megmutatná Gyuri bácsi! – Hát én megmutatom neked, ha akarod

^a talált

^b Salgótarján

látni. Akkor egyet gondolt az öreg Gyuri bácsi, azt mondja a spiritusznak: – Adjál Gyurinak három pofont. Ollan három pofont kapott a Gyuri, hogy a három cigány szaladásnak indult. Olyan szaladásnak indultak, hogy Mindszentig meg se álltak. Még vissza se mertek tekinteni. Amikor a szakállasok megjelentek, azt mondták neki: – Gyuri, ugord át az épületet! – Én nem tudom. Megkapta két szakállas, átdobták. Mikor leért, mintha gumira ugrott volna. Ez való igaz vót, nekem az az ember meséte. 1910-ben meséte az az ember. (Mátraalmás, Nógrád megye)³

Gazdája eteti, magánál hordja

Mikor fogott magának egy ilyet, akkor megbeszélte a dolgot, hogy: – Amit csak kívánsz – aszondja –, mindent hoz neked, de oszt nehezen tudsz tőle megszabadulni. Aztán elvitte a házhoz, betette az asszonymnak a keblibe, oszt akkor nem tudott kijönni. Még a kis arany ötforintost is elvitte a szájába. De nehezen lehetett megszabadulni tőle. (Karancskeszi, Nógrád megye)⁴

Dolgozik a gazdájának, munkát kér

Nagybátyámtul hallottam, hogy Diószegen vót egy kubikus, oszt talál egy kis böcsőt, és azt hazavitte a gyerekeknek játszani, a böcsőt, oszt vót benne valami babaforma. Oszt lefeküdtek, oszt éfélbe elkezdett kiabálni a háznál, hogy: – Mit, mit? Oszt az ember álmos vót, oszt azt mondta, hogy: – Szart. Oszt reggelre telehordta a házat. Takaríthattak oszt. Így aszt másik éccaka ű is azt mondta, hogy: – Pinzt. Oszt gazdag ember lett. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁵

Badonyba^a is vót egy kerülő, aszt a lába közt vót a spiritusz. Az az első falatot neki adta mindig. Attu bajos aszt megszabadulni! Vannak olyanok, hogy kívánja, aszt hord neki pénzt is, amit akar, de aztán megunja. Az még mosott is neki. Aszt arra nem szabad imádkozni. Egysze a bátyám vót ott, aszt vele aludt vóna egy ágyba, me hát jó üsmerőse vót, aszt nagyon viaskodott vele, mer imádkozott az ágyba. Úgyhogy végül a lócán kellett neki helyet készíteni. De az a spiritusz, az olyan, hogy mindig csak azt kérdi: – Mit akarsz? De azér végül csak ráun. Mindig elsőnek kell, az má neki [kell], olyan az. Ide az édesapámhó, a kocsmába is járt sokszor az a kerülő. Gazsi nevű vót az a kerülő, ivott, azt ellopták közbe a pus-káját. Aszt regge mindjá odament a Pomporékhoz, tudta mindjá, kiné van. Me spiritusza vót. (Mátraalmás, Nógrád megye)⁶

^a Badony: Nagybátöny, Bátorterenyé része (Nógrád megye)

Tulajdonosát meggazdagítja

És mit mondanak arról, ha valaki nagyon hirtelen meggazdagodott? Volt-e neki valami segítőtje?

Hát, hirtelen meggazdagodott, az az ügyességet jelentette. A szorgalmasságát jelentette. Annak idején vót egy... nem, már biztos mesélte valaki, Jenőfalván vót egy Sali nevezetű, Sali János vót olyan. Azt mondták, hogy békája van. S az segíti őt. De az segítette, hogy nem alodt; azt mondta, hogy két szemnek két óra elég. Lopni es jól tudott, de dolgozni es igen. Úgyhogy a végén aztán, mikor meghalt, azután rájöttek, hogy nem a béka volt, hanem... (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)⁷

Hallottam, hogy mondták, hogy vót békájuk. [...] Azt meg kell ölni, me aszmondják, hogy hetvenhétféle büntöl szabadít fel az. A varasbéka. Édesapám aszmondta. Tudja-e, mit mondok? Mostanában rég nem láttunk olyat. Édesapám, mikor élt, akkor vótak varasbékák, s nyársat csinált. A fát meghegyezte, s: – Nyársold fel, nem szabad elhadd! S nyársold fel, me hetvenhétféle büntöl szabadít meg ez tégedet! Na. S nyársoltuk fel. – Met – aszondja – ez elmejen, s elveszi tölled es a tejet, s a másnak es a tejit. S nyársold fel, ahol megkapod! A marhákto. A marhákto, marhákto. Édesapám nem engedte meg azt egyáltalán, hogy ha megkaptad, ha mü... elhagytuk, akkor nem es mondtuk meg neki, me akkor megvert. Nem es mondtuk meg akkor, hogy nem mertük felnyársolni. Azt fel kellett nyársolni. Ha megkaptad, nyársold fel. A fogaidot szorítsd esze, hogy... me aszondja, hogy az, ha megolvassa a fogaidot, mind kihúlnak. A varasbéka megolvassa a fogaidot. Szájunkot esszefogtuk, s nyársoltuk fel. Pedig legjobban attól félek. Még egy csirkét se vágok el. De azt, ha megkaptam, édesapám úgy mondta, nyársoltuk fel. Nem hagytuk el. (Magyarcsügés, Bákó megye, Románia)⁸

Megszabadulás

Dolgozott Zörgön a bányában egy kazári ember: Bóna Gyuri. Mesélte az embereknek, hogy van neki egy kis embere, aki mindent meg tud csinálni. Nem hitték el neki. Erre a kis ember összeveszejtette a csákányt meg a lapátot, hogy csak úgy csattogott. A kis ember, a spiritusz, asztalt is táncoltatott. Pénzt is tudott szerezni. Csak megunta Bóna Gyuri, mert mindenhova kellett vele menni. Egy éccaká kétszer is felmentek Pestre. A kocsmában neki is kellett pálinkát rendelni. Bóna Gyuri elment Baktára a tudósemberhez, hogy vegye el tőle a spirituszt. Kimentek az erdőbe, belefűrtak egy vastag tölgyfába, és abba beékelték. De a kis ember nagyon sivalkodott. Mikor Bóna Gyuri hátranézett, ki tudott jönni a fából. Azután egy fiatal fát lehajlítottak, a tetejébe tették a kis embert, és visszaeresztették. Hiába sivalkodott már, nem néztek hátra. (Bátonyterenyé, Nógrád megye)⁹

Volt egy öreg pásztor, annak volt egy piritusza. Bement a kocsmába, kért egy liter bort. Kifizette a kocsmárost, a pénz visszament hozzá. Az első pohár bort annak

kellett odaadni, azt nem ő itta meg, hanem az ő tudománya. A piritusztól nem tudott megszabadulni. Volt itt egy 80 éves ember, aki ezzel el tudott bánni. Kérdezte tőle a piritusz: – Hova visztek engem? – Látod ezt a hársfát? – Látom. – Hát te abba fogsz pihenni. – Minek csinálod azt a gyugót? Ez lesz a te koporsód szöge. – Akkor kifúrták a hársfának az oldalát fúróval, és beletették a pirituszt, becsukták. Akkor kalapácsval beleverték a gyugót, akkor meg is szabadultak tőle. (Nagybátony, Heves megye)¹⁰

JEGYZETEK

- 1 Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2815/2.
- 2 Moldvából betelepült, 49 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
- 3 77 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 4 Fejős 1985, 94.
- 5 63 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 6 Csilléry Klára gyűjtése, 1951.
- 7 Hesz Ágnes gyűjtése, 1996.
- 8 60 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 251.
- 9 Pócs Éva: Lidérc-kérdőív, 1964.
- 10 77 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.

VARÁZSLÓK, LÁTÓK, JÓSOK

IDŐVARÁZSLÓ

A magyar néphitben többféle mágikus-vallásos szakemberről tudunk, aki idővarázsló-szerepet tölt be, vagy legalábbis a hiedelmek és elbeszélések ilyen szerepet tulajdonítanak neki. Ilyen a *táltos*, a *garabonciás*, de akár a *látók* és *szentemberek* is vállalhattak ilyen feladatokat. Ebben a fejezetben olyan székelyföldi, gyimesi, moldvai személyeket idéznek elénk az elbeszélések, akik csakis idővarázslóként tevékenykedtek, illetőleg helyi elnevezésük (ha van ilyen) idővarázsló-szerepre utal: Csíkban *időigazító*, Moldvában *csósz*, *jéghordozó* (a *jég* szó itt ragadványnévként is: *Jég Anti*). Ebben a térségben részint a *garabonciás*- (és a román *solomonár*-) narratívumokból is ismert hiedelmeket tulajdonítják ezeknek a nemrégiben még valós tevékenységet folytatott idővarázslóknak: *hetes iskolába* jártak, sárkányukon lovagolva vagy könyvükből olvasva irányították a felhőket, a jégesőt a szomszédos településekre küldték, a zivatarban légicsatát vívtak más települések varázslóival. (Egyes narratívumok papoknak is tulajdonították az „ellenséges” idővarázsló szerepét.) Másrészt, moldvai hiedelmek szerint a varázslók jeget csinálnak, és azt összezúzva a másik falu határára zúdítják, de Moldvában és Csíkban arról is tudnak, hogy imával, ráolvasással vagy varázsbotjaikkal, valamint fejszével irányították a jégfelhőket. Egyedülálló adatok szerint Kertész András, híres diószéni idővarázsló transzba esett e feladata elvégzéséhez.

E szakemberek tevékenységéről javarészt Seres András és Halász Péter publikációiból értesülhetünk.

Tanulás

Valamikor réges-régen vót, hogy hetes iskolát jártak, aki akart. A hetes iskolába azt tanulták, kérem szépen, hogy amelyik határt el akarták verni jéggel, azt el tudták veretni. Hát, ezt a tudást kapták abban az iskolában, amit hetes iskolának neveztek. Az ország valamelyik részében, talán hét iskolát, vagy hetes iskolát, tudja a fene, hogy jó ki. Elég az hezza, hogy a hetes iskolát, mikor lejárta az apjának a fia, s hazament – ilyen munkakerülő az ilyenek –, azt kérdezte az apjától, hogy kire haragszik. Mutassa meg a földjít, akire haragszik. S akkor az ember, az édesapja megmutatta az ő saját földjít. – Arra az emberre haragszom – aszondja –, akié ez a föld. De azt nem tudta, hogy az apjáé a föld. S akkor eléjött valami felhő, s úgy elverte, kárré tette azt a földet. Jéggel. S akkor, mikor hazament, az apja kapta a revolvert, s agyonlőtte a fiát. – Ha mán ilyet tanultál, jobb, ha ne légy. Az ember ki akarta tanulni, hogy mit tud az ő fia. És megmutatta az ő saját földjét, azé, hogy másnak ne okozzon nagy kárt.

Bárki kitanulhatja ezt a hetes iskolát?

Erről most nem tudok. Ez a régi százéves időkbé történt. Nem tudjuk, hogy milyen kell legyen az, aki hetes iskolát tanult. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)¹

Zivatart jósol, figyelmeztet

Arról hallott, hogy volt egy bácsi, aki az időjárást tudta befolyásolni? Azt mondta, hogy jó időt csinállok, most rosszat...

Hallottam erről, de az is tévedett nagyot, nagyot tévedett, Ferike János volt, Bálint János volt másként a neve. Önmagába úgy beképzelte, hogy ő parancsol az időjárásnak, mindenfélének. Egy alkalommal úgy járt, hogy rossz idő volt, s elmentek hozzá bácsikák: – Na, János bácsi, milyen idő lesz, sok rendünk van, sok a takarni való. Hát hogy el lehet menni megcsinálni? – Nyugodtan, el lehet dobni, mert én beszéltem a Jóistennel, s nyugodtan dobjátok el, mert megszárad. El is mentek, megcsinálták a rendeket, s aztán rossz idő lett. Délutánra nagy felhő jött, és leverte az egészset. Akkor kérdezték az öreget: – Na, János bácsi, a Jóisten hol volt ekkor s ekkor? Azt mondja: – A Jóisten szabadságon volt, én csak a Szent Péterrel beszélgettem. Az öreg is csak egy beképzelt bácsika volt, azt hitte, tud parancsolni az időjárásnak. Pedig annak parancsolni nem lehet. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)²

Csíkba búcsú vót. E leányok, legények, emberek mentek szépen felkészülve búcsúra. Ő, hogy kacagja azokat, azon dta továrosának:^a – Meglássátok, hogy ezek a szép felkészültek délután essőt kapnak. Azok nem hitték. Elmentek misére. A pap mondta a misét. Kertész Andrásnak volt egy garabonciás írása. Egyszer csak ő elment valamerre, csak integetni kezdett avval, ami vót a kezibe. Csak felemelkedett egy köd. Az a köd jött még nagyocskába, még nagyocskába. Egyszer csak eszeni kezdett nagyocskába nem messze, ott el, közel, ahol felkészültek. Ha olyan esső vót, megloccsintotta ezeket. Kacagta azután azokat. Megmondta, hogy ő hozta el az esőt. (Klészse, Bákó megye, Románia)³

Szép üdő vót, s Kertész András mondta az asszonyoknak: – Ne készülj fel erőst, met délután olyan eső lesz, hogy nem jössz haza. – Erősen szép üdő van – azt mondja. – Hadd el! Az asszonyoknak monddjad, készüljenek fel, de te ne még készülj fel. Az asszonya nem készült fel. Ő kiállott a keresztútba, s a botot a földbe szúrta, s aztán abból csánt,^b mit nem, délután olyan jég vert, hogy ott semmi sem maradt. De csak ott vert, hol akarta ő. Mikor akarta ő, még békákval es esett. (Diószén, Bákó megye, Románia)⁴

^a társának

^b csinált

Jégesőt csinál, irányítja, szabályozza a jégesőt

Vót egy katonai, s mindig veszekedtem ezzel az emberrel, a szomszédjával. De ez piritista^a vót. S mind mondta nekije: – Te – azt mondja –, vigyázz, mert én úgy elveretem a jéggel a búzádot, hogy semmid nem marad. Azt mondja: – Nem létezik. Azt mondja: – Gyere, mentünk a jegyzőségre, add papírra le nekem. Leadta papírba, hogy semmi követelése nem lesz, ha tönkreteszi. És mit csinált, mit nem csinált, ez a katonai bácsi szépen nekifogatt, jött egy felhő, úgy elverte a két hód búzáját, hogy nem maradt, csak a szalmájo. Csak az övét. Hát azért csinálta meg a papírt. S közbe aztán, azér tudom, mert aztán adventista lett, hetednapos adventista, s miko nekifogatt imádkozni, az annyit imádkozott, hogy utoljára már nem is engedték a sármásiak, hogy imádkozzék, mer megfájdult a térgyük, annyit tartatt. Elészedett ókuszt-pókuszt, mindenfélét. Aztán valahogy, nagy nehezen leszokta ezt az ördögi tudományt. Igen. De ez éppen megtörtént. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)⁵

Csíksomlyón történt az 1860-as évekbe. Egy magyar bácsinak elveszett egy fiucs-kája. Eleget keresték, de nem kapták^b sehol se. Hét évre hazament a fiú. Akkó má legény vót. Segített az apjának a mezőn bétakarítani mindenfélét. S az édesapjának vót egy határos társa, a szántóföldjiből elszántott, a búzáját még nem aratta le. – Na, fiam – aszondja –, látszik, nekem nincsen senkim – aszondja –, nézd meg, öt borozdát elvett. Ott a határ, látod-e! – mutatta neki. – Nem baj – aszondja –, édesapám, nem lesz ott termés ebben az évben! Béhordták ők a termést, bétakarították egykettőre, ökörrrel, lovon, mindenfélével béhordták. – Na – aszondja –, édesapám, én megnézem! El is intézte; olyan esőt idézett, jégesőt, hogy ott az egész termést elverte. Régen hallottuk eztet azoktól, akik járták Somlyót. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)⁶

Kákován született Jég Anti, másképpen Miklós Antinak hítták. Ez 1926 előtt vót. Mikor jött a homály,^c kiment oda, ahol vannak a kereszttek, ott fejszijit belévágta a földbe, s imádkozott. Vót egy ulyan metres^d mogyorópálcája, ami szépen meg vót írva. Ezt nagy embernek tartották. A gazdag ember es fizetett neki. Itt, Bogdánfalván szolgált. Ha jött a homály, futott ki a keresztúthoz, ütte bé a fejszjét a földbe, s azt mondta: – Luci, ülj veszteg, ne gyere ide, menj ott el! Ó nem vót ellátó.^e Ügyes ember vót. Nyáron őrozte a határt, ősztől tavaszig csinált fából orsókat, kalányokat. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)⁷

^a *Piritistának* (*spiritisztából*) mondják ezen a vidéken a halottakkal kapcsolatba lépő látókat, halottidézőket, asztaltáncoltatókat, néha tágabb értelemben mindenféle varázslót.

^b találták

^c felhő

^d méteres

^e látó (aki „ellát” rejtett helyekre is)

Olyan volt a faluban, Kánya György. Kérdették: – Micsinál Győr bá? – Küzdöm a felhőkkel! Vette a keresztet a felhőkkel szembe, imádkozott, valamiket mondott, s a felhők visszatértek. Mondák: – Jön a nagyidő,^a s Kánya György elveszett, nincs, ki elkösse. Én ismertem, mikor leányka voltam. Mi azt tudtuk,^b az esze el van menve, de édesanyám azt mondta: – Nincs elmenve az esze, ne féljete. Mert fél-tünk, mikor ő rikolytott. – Ne féljete – mondta édesanyánk –, ne féljete, mert ő dolgozik, köti el a felhőket. Más hitte, s más nem hitte. Azt mondták, elment az eső magától. Kánya Györgynek nincsen esze, s azért teszi. Azt mondta édes-
anyám: – El tudta kötni! (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁸

Könyve van, irányítja a jégfelhőket

Gyulafehérváron vót egy, félbáró vót, na. Nagygazda vót. A fia gimnáziumba járt. A fia elbukott. S azt mondja, mondta az apja neki, hogy hát: – Ezért kóthettem, ha te semmit se tudsz. Azt mondja: – Én tudok annyit, amennyi kell nekem. S mon-
dja:^c – Mit tudsz? Azt mondja: – Ott veretem el jégvel a határt, ahol akarom. Ahol akarom – azt mondja –, ott veretem el jégvel a határt.

Igen.

Akkor az apja befogatta a lovakot, s avval felütette a fiát a kocsira, s elmentek kü-
a mezőre. Egy darab búzája vót. – Na – azt mondja –, ha eztet tudod, hogy elve-
reted, s kárt nem teszel másnak, veresd el. Akkor [...] elévett egy könyvet, s be-
lénezett, s akkor a felhők kezdtek forogni. Ott úgy elverte a jég a határt, az övit,
a búzát, hogy a földre leverte az egészet. – Na – azt mondja –, kerűjük meg, hogy
másnak kárt tettél-e. Akkor a fiával megkerűték egészen a kárt. Hogy nem vót
kár a szélín, se mellette való, még egy szálat se bántott a jég. Akkor, mikor elér-
tek a kocsihoz értek vóna, akkor az apja puska elévette a revolvert, s abba a hely-
be agyonlőtte a fiát.

Miért?

Azért, hogy elverte a jég, ne tegyél kárt senkinek. Akkor a komissió kiszállott, a
komissió levizsgálta a kárt, s a körülvalók épek vótak, s akko szépen adómentesen
az édesapját nem büntették meg, majd a fiát eltemették. Ezt nagyapám mesélte.
(Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)⁹

Ezt a nagyapám mesélte, nem apám, a nagyapám. Azért mondom, a nagyapám,
mert 96 éves vót, mikor meghalt. S vót nállunk egy kántor. Én azt nem értem, se-
hogyan sem, csak ő mesélte. Hogy fél keze volt csak a kántornak. S hát, ugye, el-
mentek húsvét innepén, elmentek misére. Nállunk a községbe vót egy nagy tó.
Meg azt is mondták, Pali tója. Annak. Halastó vót, na. Közbe a kántor kijött,
misébül, hogy vége vót a misének, hát aszmondja: – Emberek, akarják-e, hogy
szárazzan maradjon ez a tó? – Hogy akarja maga megcsinálni? – Hát fogadunk.

^a zivatar, jégeső

^b azt hittük

^c Az eredetiben: *mondom* – feltehetően elírás.

Ha kapok – aszondja – egy tíz liter bort, én megmutatom maguknak, és kimerem a vizet a tóból. Hát közbe, ugye, hát, az emberek, ugye, szívesen adtak neki tíz liter bort, kíváncsiak voltak, ugye, hogyan meri ki azt a vizet. Hogy üríti ki azt a vizet a tóból. S a templomtúl – már én is értem azt a templomot – vót egy földes gödör, körülbelül oan ötven méterre. Népek onnat hordtak – meg közelibül, akik vótak, onnat hordtak földet tapasztani. S elment, s kivett egy könyvet a zsebibül, s elment abba a földes gödörbe, a nép meg megállt a templom mellett férébb.^a S, ugye, hát kivette azt a könyvet, hát férreállt ott, micsinált, imádkozott, én ezt nem tudom, nem tudja senki se. Hát közbe, föl es emelkedett egy felhő. Durr. Durr, durr, durr, döngött, döngött, és föl es emelkedett, epp a tó fölé. Tó fölé ért, egyszerre csak zuhanni kezdett a jég. S kiverte a vizet, tiszta száraz jég, kihajtotta a vizet belölle. Mikor oszt meglátta a nép, hát bizon megijedtek tölle. Akkor kapták magukat, karókra kerekedtek, s üldözni kezdték a kántort. S a kántor, hát nem vót senkije se, idegen vót odakerülve, egyedül vót, felszaladt, s nagyapámnál a padláson bujt el, megmenekült az emberektül. S kizavarták a községbül. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])¹⁰

Búcsún korán elmentünk Kertész Andráshoz, hogy ebédeljünk. Felesége nemzetiségem vót. Akkor Kertész András vette a könyvet a hónalja alá, kiment a házból. A kert fenekibe vót egy diófa, alatta ásott egy gödröt. A gödröt átszökte kilenceszer, aztán olvasott abból a könyvből; nézett fel a fára, azt a botot hajította fel. Akkor a könyvet elvette, csak belénézett, s még jött bé a házba, s ott fogott facsargatózni; szájával félre, szemeivel félre^b felnézett, míg eltőtek neki azok az elméji, aztán még fogott velünk beszélgetni szépen, mint akármelik ember. (Diószén, Bákó megye, Románia)¹¹

Kertész András vezett el a földről. Ahogy a tónál csitilt^c e nagy kártéból,^d e tó befagyott, a jeget fölemelte, összetörte, onnan hullatta le s verte el a mezőt. (Diószén, Bákó megye, Románia)¹²

Sárcánya van, irányítja a jégfelhőket

Nemrég, vót ott egy uradalom. Egy nagy uradalom. Hát abba az uradalomba vót egy olyan ór, mind mondják, csósz, hogy az meg vót bízva az uradalomba, hogy az a jégtől meg tudta védeni a határt. Az meg vót jól fizetve, hát az az uradalom, mikor látta immá, hogy eltőtt egy tíz, tizenöt vagy húsz év, hát többet nem fizetett annyit annak a..., annak a csósznek, ahogy meg vótak egyezve. No, akkó kaptak más falubó – úgy mondják, Klézse –, Klézse faluba kaptak emberek,

^a félrébb (arrébb, oldalt)

^b Az eredetiben: *félve* – valószínűleg elírás.

^c olvasott

^d könyvből

amelyikek azt a..., azt a csósz, amelyik tudta a felhőket hordozni, vagy bájlás^a vót, vagy imádsággal, vagy Isten tudja, hogy hordozta őket, a felhőket el tudta választani, kétfelé, s mindig megvédte annak az uradalomnak a birtokát, hogy a jég nem verte el. Hát akkor felkerekedtek máshonnan, hogy nem fizette az a..., az a nagyparaszt, az az úr rendesen a bérit, akkor felkerekedtek, máshonnan, eljöttek egy üres hordóval, ő kiment a határba, kivertik a hordónak a fenekit, s bebújtatták a hordóba, visszatették a fenekit, elvitték, ellopták a csósz. Elment a csósz velik, no akkor az az úr hozott egy másikat. Egy másik olyan essőhordozót – úgy mondták minálunk –, hozott egy másikat oda, és ott azt megfizették jól, pedig ez, amellyik vót ezelőtt, az többet tudott két szóval abba, abba a babonaságbo, mind ez az ujj. Hát ő megállott ott, amikor eljöttek nyárba, mikor legszebb vót a határ, búza szép vót, kalászba indulva, érni, érni, érni kezdett, kapáláskó, kukoricák szépek vótak, akkó jött egy nagy felhő. Ő megmondta ezelőtt egy pár héttel, hogy ilyen s ilyen hegyen csináljanak egy nagy kerittést, vesszőből, és oda csináljanak neki három fát, ássanak bé, és azoknak a három fának a tetejit padolják le, hogy ő legyen fent. Na, hát elmentek a nagy felhők, de ő elővette a könyvet, az övét, csak olvasott s olvasott belölle, úgy, hogy az a két szó legyőzte a másikat. Mikor a felhőnek vége vót, az a kerítés megtótt jégvel, esső jégvel, az a kerítés megtótt tele, akkor leszállott az a másik ember, lóháton vót, a sárkányon. Sárkányon lóháto, s a sárkánnak a farka leért a jég tetejire, annyi jég lehullott, s akkor aszondta: – Ne ölj meg – aszondja –, még hagyj el élő napba – aszondja. Nem öllek meg – aszondja –, de többet itt nincs, mit keress! No, akkor az újra felemelkedett a sárkánval, és az szolitotta a sárkánnak – Mártonnak tette a nevit a sárkánnak –, aszondja: – Felfelé, Márton, felfelé, felfelé, Márton, felfelé – aszmondja. S akkor újból felemelkedett, s többet nem jött a jég annak a nagy urnak a birtoktyára, a mezejire, amelyiket úgy lopták el az emberek, hogy hordóba vitték el máshova. Többet nem ment arra a jég, mind ennek az úrnak verte el a határát, mind, ahonnan ő leindult előccör. Mer ez többet tudott két szóval, mind az a másik, az a két szó legyőzte a másikat, és elvitte, többet nem verte el a határt a jég. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])¹⁵

Irányítja a felhőket – másik varázslóval szemben

S mit mondott az magáról? Saját magáról?

Ő csak ezt magába véste. Mert ahol laktunk, mindjé szomszédom vót. Aztá így estenként gyűltünk össze, s az öreget buzeráltuk. Aztá ő mondta, hogy ő az időjárást tudja korlátolni, ha akar, ő esőt csinál, s ha nem, meleget csinál. Hát egy ősszel kellett vóna a krumplit ásni ki, s ténleg esős üdő vót. Egy bácsi azt mondja: – Na, most, János bácsi, rajtunk könyörüljön meg, s valami jó üdőt rendezzen. Azt mondja: – Igen, igen, csak az ember, ha valamit csinál, azt meg szokták füzetni. Hát azt mondja ez az ember, hogy: – Na, János bácsi, mire vóna szüksége, mivel fizessek. Hát azt mondja: – Te, barátom, jól tudod, én ögyvez [sic!] ember vagyok, disznót az idén nem vágtam – azt mondja –, nem vót módom, hogy disznót vágjak, egy kicsi szalonna es jó vóna. – János bácsi, két kiló szalonnát kap.

^a varázslás

Na jó, elég anneki,^a az öreg nem lett rest, ő el gyorsan a feleségihez, s azt mondja: – Irma, Ferivel meg vagyunk egyezve – azt mondja –, adjál két kiló szalonnát, azt mondta. Pedig a férje az asszonnak nem mondta, ő csak azt mondta, ajáta.^b Aztán az öreg elvitte a szalonnát. Közbe a gazda mén haza, s mondja, hogy: – Te, Ferike, János bácsival milyen vásárt köttél? És magyarázza az ember a feleséginek, s azt mondja: – Hát, Feri, te bolondabb vagy, min János bám, azt mondja, hát ember az időjárást hogy tudja – azt mondja – rendezni. Aztán ténleg vagy két napra kitért az üdő, akkor elment az öreg, s: – Na látod – azt mondja –, megfizetted – azt mondja –, s én az időt helyreállítottam hát... [...] Azt mondja, van egy ember, olyan, mind ő, Gyergyóba, s az az esőt nyomja ide, s ő kell tárolja tovább. Úgyhogy ilyen. (Csikkarcfalva, Hargita megye, Románia)¹⁴

Kertész Andrásnak hívták, iskolajárt ember vót, tudott olvasni jól, és ő elhitette, hogy mikor jön a jégeső, el tudja téríteni. Annyira elhitette a népvel, hogy a nép fizetett nekije. Én gyerek vótam, nálunk a családban soha nincs babona, és kérdeztem: – Bácsám, hogy tudja maga azt elcsinálni? – Hát van nekem egy könyvem – azt mondja –, s abból mikor olvasok – azt mondja –, akkor mindjárt megfordul az eső. Aztán látták, sokan látták a hegyen, mikor jött a jégeső, kiállott a hegyre, integetett a kezével, imádkozott, talán ő is hitte, hogy való lesz. Aztán, ha mégis jött a jégeső, akkor azt mondta, hogy a másik faluban van egy másik, ugyanolyan, mint ő, az meggyőzte őt, az erősebb vót. (Mekényes, Baranya megye [Klészse, Bákó megye, Románia])¹⁵

Szekéerküzdalem a levegőben szomszéd varázslóval

Vót nálunk a szomszéd faluba egy ember, úgy mondták, Kertész András, és ez csinált szekeret porból, s felült riva, és elment, bement a felhőbe, és ahol ő elment, ott megverte jégvel. De annak van őrzője, hogy azt visszatéríti. S akkor egy másik többet tudott, mint az az ember, és levette. Levette mindenestől, szekerestől levette, jegestől. Ulyan vastag jég vót, hogy majdnem egy méter jégvel verte el. Akkor, hogy ha egy kicsit, ha egy szóval többet tud az, aki leveszi, aki le akarja venni, akkor leveszi. Ez az ember tartott tollünk a faluból egy asszonyt. S ő, szegény asszony panaszkodott, nem akart dolgozni semmit se, csak ilyenekvel járt. Nekifogott, s összekötött három rózsafüzért egymásra, beakasztotta a nyakába, s aztán ment, s imádkozott. Aztán nálunk egyszer tényleg nem akart eszni,^c sokáig, sokáig nem eszett, akkor az asszony mondta, hogy menjenek el az ő urához, s mondják meg neki, hogy csinálja ki, el vót kötve az eső, hogy csinálja ki, hogy hát jöjjön eső. S akkor azt indították vót, hogy adjanak egy-egy lejt, kettőt, mindenk, menjenek, az emberek fizessék meg. S akkor aztán a Jóiszten mégis megszánt, mégis adott anélkül, hogy ő nem kellett. (Szárász, Baranya megye [Diószén, Bákó megye, Románia])¹⁶

^a az neki

^b ajánlotta

^c esni

Kertész Andrásnak úgy mondták: jégghordozó, hogy őrizze mezőnköt a jégtől. Osztán vótak neki nemzetjei,^a elmentek a faluba, gyűjtsenek gabonát, pujt,^b hogy más nyáron őt fogadják meg, hogy amikor jó egy nagy homály^c jégvel, elszertítse.^d Vót egy botja, azt mondták, hogy ez meg volt csinálva, meg van fermekálva,^e avval a jeget meg tudja állítani. Ott, Klézsán a kertje fenekibe vót egy nagy diófa, ott csinált gödröt, nem nagyot, mekkorába befért egy ember. Ő abba a gödörbe verte azokat a fődfazakakat, s mondta: – Vedd ki, ördög, mit elvettél, met viszlek felakasztani! Osztán beszéltek az öregek, hogy vaj egyszer^f egy ortodox pap hordozta a jeget. Vót egy nagy akol marhákkal, kert, hol rekesztik bé a marhákat. Ő ütött egy nagy karót annak az akolnak a közepibe, s azt a botot eddig keringette, keringette, míg a pap beléesett a fenekivel a nagy karóba. Az emberek elmentek, megkapták egy nagy rakás jeget, s e papot fenekivel bé karóba. Előbb ment, fogta, pallta,^g verte az asszonyát, hogy szólja az asszony es a szót, mit tud ő, hogy mondják neki: jégghordozó, hogy őrizze a mezőnköt a jégtől. Ő nem gyógyított. Mikor jöttek neki ezek a bolondságok, mondta ezeket. Neki az esze nem vót helyin. (Diószén, Bákó megye, Románia)¹⁷

Nagyanyóinktól hallottam, zsitere burdéh^h vót. Mindég minden évbe elverte a jég. Hat éven át. Szaladtak haza akkor az emberek. Akkor jött egy ember, mondta, fogadjanak meg zsitárnak.ⁱ Ha nem birok segíteni, ne adjanak ennem. Megállajtottá az embereket. Kákován vót. Vót egy darab föld, kenderes vót. Kérdezte: – Nem baj az, ha ide leveszem a jeget? – Nem baj. Annak is volt egy olyan küs botja. Azt a botocskát oda, a kenderesekbe felszúrta. Előbb integetett vele. Aztán olvasott egy nagy könyvből. Akkor a jég mind a kenderesekbe hullott le. Olyan nagy jég lett, mint egy ház. Akkor eltót a nagyidő. Mondta az embereknek: menjenek haza, hozzanak lapátot, szórják el a jeget. Az emberek nem akartak hazamenni. De ő azt mondta, hogy meg akarja mutatni, hogy ki hagyta őket hat éven át kenyér nélkül. Akkor vittek lapátokat, elszórták a jeget, akkor ott a jég közt megtalálták az ő papjukat a sárkányon. Megkapták^j a papot a sárkányon. Meg volt dögölve a sárkány, a pap es halott volt. Volt egy nagy tó, mindig onnan jött a vihar, a tóból. Azután többet jég nem volt annyi. (Egyházaskozár, Baranya megye [Klézse, Bákó megye, Románia])¹⁸

^a rokonai

^b kukoricát

^c felhő

^d szétoszlassa

^e varázsolva

^f vagy egyszer (egyszer-kétszer)

^g ütötte

^h csőzház

ⁱ csőznek

^j megtalálták

JEGYZETEK

- 1 71 éves férfi; Salamon Anikó gyűjtése, 1972; Salamon 1975, 117–118.
- 2 Muzsai Nóra gyűjtése, 1997.
- 3 86 éves férfi; Seres András gyűjtése, 1979; Seres 1994, 323.
- 4 72 éves nő; Seres András gyűjtése, 1981; Seres 1994, 322.
- 5 Kb. 75 éves férfi; Keszeg 1999, 218.
- 6 Magyar 2003, 549.
- 7 56 éves férfi; Seres András gyűjtése, 1981; Seres 1994, 328.
- 8 Halász 2005, 385.
- 9 Pócs Éva gyűjtése, 1996.
- 10 Moldvából betelepült, 50 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 11 78 éves férfi; Seres András gyűjtése, 1981; Seres 1994, 323.
- 12 68 éves nő; Seres András gyűjtése, 1978; Seres 1994, 324.
- 13 Moldvából betelepült, 57 éves férfi; Vámos Mária gyűjtése, 1961.
- 14 Férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1998.
- 15 Moldvából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1980, 70.
- 16 Moldvából betelepült, kb. 65 éves nő; Bosnyák 1980, 70–71.
- 17 78 éves férfi; Seres András gyűjtése, 1981; Seres 1994, 324.
- 18 Moldvából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.

GARABONCIÁS

A *garabonciás diák* még a 20. század magyar néphitében is közismert, a nyelvterület majdnem egészén ismert hiedelemalak. Tájanként változó attribútumai ellenére nagyjából egységesen, mint időjárásdémon-vonásokkal felruházott élő ember jelenik meg az elbeszélésekben, aki rongyos vándor, vándordiák, a Bácskában és Palócföldön fekete, rücskös ember, vizes ember, kicsi ember. Elnevezése mindenhol *garabonciás* (*garaboncás, garaboncos* stb.) és variánsai (*varboncás, verboncás, darabonciás*); Szilágyságban *kollégyomos diák*, Gyimesben *tógás diák, tókás diák*.

Alakját legnagyobb sűrűséggel a Dunántúlról és az északi, északkeleti területekről származó adatok képviselik; az Alföldön (a táltosnarratívumok fő elterjedési területén) ezek sokkal ritkábbak, míg Erdélyben és a magyarság legkeletibb csoportjainál igen szórványosak. Alakja sokszor kontaminálódik a *táltos*éval, vagy (mint az elterjedési térképek sugallják) azonos szerepet tölthet be a hiedelmekben a *táltossal* és más idővarázslókkal. Ennek az az alapja, hogy a garabonciáshiedelmeknek is az időjárás befolyásolása, a jégfelhők irányítása a központi magja. Varázslóvonásai a *táltos* egyik, kígyó-, illetve sárkányvédőszellemmel rendelkező alakjával, másrészt az *állatemberek* kígyós, sárkányos változataival rokonítják. Ellentétben azonban a *táltossal*, a garabonciásnarratívumokban megjelenő vándor varázsló figurája mögött csak ritkán sejlik fel egy valaha működött, valóságos közösségi szerepet betöltő idővarázsló emléke.

A garabonciáshoz hasonló vándordiák, illetve varázskönyvvel rendelkező, tanult idővarázsló közép-kelet-európai térségünk minden népének mondahagyományából ismert. Ez a varázsló-

figura a középkori elit mágia hagyományait őrzi, tudományát iskolában szerzi, tudása – mint fekete mágia – az ördöghöz kapcsolja. (Nevét is kapcsolatba hozták ezzel: egyik etimológiája a *negromantia* 'halottidézés' olasz szóval függ össze.)¹ E vándormonda-motívumok a magyar garabonciás ördögi kapcsolataiban, a *fekete iskola*, *hetes iskola*, *varázskönyv* és a *varázsgyűrű* motívumában jelennek meg, amelyekhez olykor az ördöggel kötött szövetség demonológiai eszméje is társul. Ugyanakkor a kígyó- és sárkány-segítőszellemmel rendelkező idővarázslók alakjaival is rokonítják az elbeszélések.

Az idővarázsló-garabonciás narratívumainak egyik kulcsmotívuma a segítőállat megszerzése, többnyire kígyó mágikus megnyergelésével, ami által ő és állata is repülésképes lesz, és a felhőkben lakozó zivatardémonokhoz csatlakozva iránythatják a jégfelhőket. (Vö. *sárkány* mint időjárásdémon.) A garabonciást – ugyanúgy, mint a tálost és más idővarázslók alakjait – a saját közösséget védő, az idegen varázslóval a jó időért, a jégeső elküldésért – harcba szálló közösségi funkcionáriusként mutatják be az elbeszélések, aki olykor nemcsak az ellenséges idővarázslóval, hanem még az ilyen szerepet betöltő idegen pappal is felveszi a küzdelmet. Általánosabb (a tálostra és más idővarázslókra is jellemző) motívumok: születésének körülményei; sajátos jegyei; elragadása fiatal korában (a sárkány által) a zivatartelthőbe; a zivatart, jégverést megjósoló garabonciás; és maga a jégfelhőkben folytatott csata, amely lehet varázslócsapatok által vívott csoportos harc is. Szintén általános idővarázsló-sajátsága a garabonciásnak, hogy a kincset „látja”, kincsre vezet. Sajátosan a garabonciás alakjához – és a környező népek hasonló mondai szereplőihöz – kötődő motívum – az említett sárkánynyergelés mellett – a tejet vagy lángost kérő vándor, aki a kérését elutasítókat jégveréssel bünteti; a varázskönyv illetéktelen kezekbe kerülése, és végül a felhőben utazás egyes mozzanatai: a *falu – erdő*, a *zivatart elleni harangozás* és a *hőség Szerecsenszágban*.

Születése, tulajdonságai

Itt van, még él, énnálam kettővel idősebb, őnála meg kettővel fiatalabb. Jánosnak, úgy hívják, Novák János. Az is garabonciás. Iskoláskorában hánytta el a fogát, és nem szedték el azt a tejfogát, az új fogak aztán kinyomták oldalra, aszt úgy két fogsora lett neki. Hát ezért hívtuk garabonciásnak. (Okorág, Baranya megye)²

A garabonciás mivel táplálkozott?

Édesapám, én úgy tudom, hogy ő tej nélkül egyáltalán nem hogyhíjálkolt. Mer má ő... be is szédelt a községbe, hát... Ő semmit nem kért, csak tejet. Tej vót neki az ételi. Meg azután oszt azt mondja, hogy fiatal csirkének a tojása, fiatal csirkének a tojása. Tojás meg a tej, ez táplálta őket. (Karancskesz, Nógrád megye)³

Ha a gyerek olyan kóborló volt, vagy úgy öltözött, hogy szélnek, világnak állt rajta a ruha, akkor arra mondták, hogy olyan vagy, mint a garabonciás diák. (Szabadszállás, Pest megye)⁴

Elviszik, elragadják (a garabonciások, szellemek)

Molnár Gyula garabonciás lett volna, mert mikor született, két sor foga volt, de a bábaasszony elárulta. Mikor meglátta, elkiáltotta magát, oszt nem lett belőle garabonciás. Hét évre elvitték volna. Volt egy másik a falu[ban], az is úgy született, egy kandisznó jött érte 7 éves korában. Tudta, hogy jön, könyörgött, hogy fogják meg, ne engedjék. Próbálták, de mégis elvitte. Minden hét évben aztán megjött, hozott a gazdának pénzt, meg mindent. A másvilágon élnek, de jól. Mondta. (Okorág, Baranya megye)⁵

Mikor kisgyerek született, mikor két fogsorral született, azt mondták, ebből garabonciás lesz. Hogy ez majd 7 éves korában majd fölszáll, mint a sárkány, és garabonciás lesz belőle. Hogy aztán igaz volt-e, nem-e, hát azt én már nem tudom. (Helesfa, Baranya megye)⁶

A garabonciás, az úgy születik. Arrul ismerik meg, hogy foga van. Úgy foggal születik. És akkor abbu van a garabonciás. De azt a fogat ki szokták törnyi a gyerekeknek, és az anyja nyelle^a le. Akkor elmullik. Akkor nem férhet hozzá garabonciás. Ha nem csinálja, akkor 7 éves korába a gyereket elviszi a garabonciás. Élve. Élve viszi el a gyereket, és nem is kerül elő többet. Röpül vele. Aszondják, hogy van nekijje valami olyan farka, aszondja, fölülteti a gyereket, és elröpül. (Órtilos, Somogy megye)⁷

Az édesapám mondta, hogy a garabonciás foggal születik, és azt ellopják. Mikor jön a nagy borulat, akkor mán kiabáltak neki, hogy: – Balázskám, gyere haza! Féltetek, hogy borulatba jó a garabonciás, aztán elviszi. (Nógrádsipek, Nógrád megye)⁸

Nádújfalusi községbe, ahol én születtem, Józso Marciéknak vót egy 10 éves fiuk, de má annyira vótak, hogy minden éjjel el akarta vinni két ember. Azt mondták, ha oda nem adják a gyerekeket, akkor őket is szétszaggatják. Őrizték nagyon a fiucskát. Olyan kis suhanc gyerek vót, már kiskorátul kezdték, hogy elvigyék. Vasvillával meg késekkel vigyáztak rá. A két ember mondta, hogy csak úgy érvényes, ha úgy viszik el, ha nem veszik észre, mikor viszik el. Mondták: – Nekünk azé kell elvinni, mer fogval született. Barboncás lett belőlük. (Szuha, Nógrád megye)⁹

Mikor Boda Károly megszületett, foggal született, és pici korába nem tudták a fogát kivenni, mer ha megszületik a gyerek, a bába mindjára a szájába nyúl, és kivesszi a fogát. Ennek két foga vót. Akko azt mondták az édesanyjának, hogy vigye le éjfélkor az érre,^b és levitte vóna az édesanyja, de az édesanyjának a lábát majd elrágták. De azt mondták neki, hogy vissza ne nézzél, azok, akik jóstoltak neki, hogy

^a nyelje

^b a Rimára

vigye le a fiát. Azok a rosszak mégis összetörték a fia csontját, hiába hurcolta éjfélkor a gyerekét. Varboncás lett vóna belőle, ha a foga megmaradt vóna, mert azért kivették az anyjácák a fogát. (Szihalom, Heves megye)¹⁰

Megjósolja a zivatart

Arról nem hallott, hogy az tud tüzet csinálni, ha valabol nem adnak neki tejet?

De igen. Hát ezt hallottam a régi öregektől, hogy szokták látni így a mezőn. Így aratásba, meg hát így nyári időbe, mikor a mezőn dógoznak, hogy kinn a mezőn, a megyén üdüget^a ez a garabonciás, és imádkozott. Nagy könyv vót előtte. Akkor aszmondta ott az aratóknak: – Menjetez haza, mer elver benneteket a jég! – Á, hát isze – aszondja – olyan szép idő van! Hát hunnadj gyünne a jég? – Na, mondom, menjetez haza, mer nem tellik bele negyed óra, elveri az egész mezzőtöket a jég! Na, hát akkor elmentek haza. De nem is értek hazáig, má olyan dörgés-villámlás, jégverés, olyan vót, hogy mindent, az égvilágon mindent elcsépőt. Mer aszmondják, hogy ez szokott kényi aludttejet. Így bemegy a faluba, és kér a házakná aludttejet. És ám tudja, hogy van, hát csak tudja, olyan helyre megy. És eltagadják, nem annak.^b Az egész házat elveri. (Órtilos, Somogy megye)¹¹

Példájuc a Balatonná dógoztunk. Odagyütt egy öregember, jó nagy szakállas ember vót. És ott, ahogy a Bakonba dógoztunk, és ott azok a nagy fák, amik vótak azelőtt, e vótak darabóva. Szödtük a tuskót meg a gyükeret. Aszondja az öregembör: – Hej, fiaim – aszondja –, sok szegin legin meghúzódott ebbe az erdőbe valamikó. Beszét sokat a betyárokruc. És mikó el akart menni, aszondta, hogy: – Fiaim! – Hát akkó leginyek vótunk mind, 18-19 évessek vótunk, de a nap meg szépen sütött, világos üdő vót. Mikó ement, aszondja: – Fiaim, megkössétek a tanyátokat^d – mer olyan gunyhó vót csinálva –, mer még mámma olyan idő lesz, hogy ember ilyet rég nem látott! Hát mink kinevettük az öreget. Hát estefelé gyütt egy sötét folyhó. De abbu olya esőszakadás lett, hogy a csatornábu is kiöntött a víz, meg még a gunyhóbu is kiöntött bennünket. Azután oszt szidtuk, hogy garabonciás diák vót az öreg. Azután oszt érdeklődtünk utána, de az öreget nemigen üsmerték. Az avvót, garabonciás diák! (Csongrád, Csongrád megye)¹²

A szélben, zivatarfelhőben van, a jégverést irányítja

Garabonciás diák, azt mire mondták, fiam? Mikor nyárba, mikor olyan szél fúj, olyan forgószél, hát azt mondják, hogy ebbe van a garabonciás diák. De ez olyan szelet fúj, hogy még a háztetőket is mozgat. Hogy a vihart is hordta. De olyan ér-

^a a mezsgyén üldögélt

^b adnak

^c például

^d nádkunyhókat (amit az erős szél szét tud szedni)

dekes vót. Ahogy szedtük a markot, ahogy felszedtük, így vitte fel a forgósziel. Aszondják: – Itt van a garabonciás diák! Azt is mondták rá, időváltás gyün. Ez a levegőbe vót. (Áj, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹³

Vóut egy szülőnek egy fiúgyereke. Mikór 7 éves vót a gyerek, kint játszadozott, nagy fellyeg gyött, leszállt a garaboncás, elvitte a 7 éves gyereket. 14 éves korában visszaengedte. Arrúl tudták meg, mer kérdezték: – Hól jártál? – Hát – aszondja –, ott fent, a felhőibe. Abba a setét borulatokba. Mikór jött megint egy setét borulat, ez meg kiállt az udvarra, osztán mindig komendőrozott neki, hogy: – Eridj, János, arra a hegyeken, a Kövesd felé, erre ne gyere! Hát, mikor elment amarra, ott nagy villámlás, zengés vót. Hát így osztán, ahol az a fiú lakott, abba a vidéken nem tett kárt a zivatar. Mindig elküldte a fiú amarra a másik Jánossal, hogy menjen messzebb. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁴

Mostanában miért nem hallani a sárkányról?

Hát ez azé van, mer má nincs a tiszta csend, ami valamikor, még az én gyerekkoromba is mevót. Most má gyárak süvitenek, gépek zörögnek, csupa zajgás mindenfelé, hát hova rakja a tojásait? De má garaboncokró se hallanyi. Minek gyöjjön a hitetlen népek közét? Valamikor, az én legénykoromba, úgy a nyári zivatarok idejin ritka eset vót, hogy valaki ne hallott vóna a sárká fütyögésit. Egyszer éppen búzát cséveltünk Lapujtón, oszt mezzavart a zivatar, azután hallottuk, ahogyan Karancsbiriny^a felé húzódtott a felyhó, oszt hogy füttyögött a sárká a felyhókbó. De azt is hallottuk a felyhó felő, hogy emberi hangon segítségé kiáltoznak. Persze a sárká vitte őköet. De hogy segítsen az ember alólró, mikor a felyhó odafe van? (Karancskeszi, Nógrád megye)¹⁵

Garabonciás, az vót valamikor; a fölhőbe gyüttek. Tudja? Azok a..., azok olyan, mind a táltosok! A fölhőbe gyüttek azok, a garabonciások. És azok a fölhót hozták magukkal. Tudja? És akkor, ahogy az úgy leáltak,^b úgy a fölhó is szétment. Tudja, ezek vótak a garabonciák, akik a fölhőbe gyüttek, no! Eztet én hallottam [...], anyám mesélte ezt énnem. (Szerémség)¹⁶

Darabonciás, olyan vót egy diák nálunk. Vót egy csigája, melyikek a burjánokra ragadtak rá. Aztán ő azt elkezdte forgatni, felment a homályba,^c és elverette annak az embernek a darabját jéggel, akire megharagudott. Az a rossz ember fagylalja meg a vizet a homályba. (Egyházaskozár, Baranya megye [Lábnyik, Bákó megye, Románia])¹⁷

^a Karancsberény (Nógrád megye)

^b leáltak

^c felhőbe

Bement egy házhoz, köszönt: – Jó napot! – Jó napot. – Édes asszonyom, adjon nekem egy fazék aludttejét. Az asszonynak vót teje, de eltagadta, a garabonciás pedig megmondta neki, hogy hol van a tej: – Abba a kis ládába van öt fazék aludt-tej, fölözetlen aludttej. Őneki adjon egy göccsel.^a Akkor az asszony megijedt, amint ránézett a garabonciásra, meglátta a fogsorozatát, mert két fogsorozata volt. És a nyaka között pedig a sárkánynak a kötőfékje volt, és az asszony úgy vitte neki a tejet, de akkor már nem fogadta el. Akkor elment egy másik asszonyhó, attu édestejet kért. Az adott is neki, akkó kiment a határba a garabonciás, és az eső szigoruan elkezdett esni, szóval nagyon nagy eső lett. Úgyhogy a járókelők csurom vizek voltak. És találkoztak a garabonciással, s a nagy eső között nyitott könyvvel imádkozott szárazon. S amikor ezt a vidéket itt akarta hagyni, akkor elment, és felkötőfékezte a lovát, a sárkányt, és úgy repült el. Akkor nagy esőzés lett utána, nagy vihar. (Szenna, Somogy megye)¹⁸

Az is itt történt nálunk, akkor én még kisgyerek voltam. Itt járt volna a garabonciás, és bement egy házhó, tejet kért, hát akartak adni neki más ennivalót, de nem fogadta el, mer neki csak a tej kell. Mikor evött, elővett egy nagy könyvet, de azt mondják, egy betű se vót benne, abbul imádkozott. Amikor el akart menni, azt mondta, hogy most őneki viadalra kell mennie: – Okorág ne féllen, mer itt jégverés nem lesz. És nem is lött, de ezt az egész Drávaszelet^b tisztára elverte a jég, a fákat kiszaggatta. (Okorág, Baranya megye)¹⁹

7 éves korában. Aki fogval szület, arra akárhogy vigyáznak, ellopják 7 éves korában. Az illenből van a garabonciás diák, aki a sárkányra ül. Itt az is a falu szélén, a legszélső házba. Bement egy ember, és tejet kért. És azt mondták, hogy nem tudnak adni. Azt azt mondta, emlékezzen meg, hogy egy óra múlva mi történik. És olyan szél fújt, hogy a fákat kiszaggatta töviből. Még látrák is, hogy ült a sárkányon a garabonciás, és a sárkány a farkával a fákat töviből szaggatta ki. Majd elvitte a falut. Így emlegették az öregek. (Csitár, Nógrád megye)²⁰

Ez vezette a felhőket. Valamikó. Ez a garabonciás. Táltos. Nem hallottá arról, mikor írta az újság, hogy a levegőbe embereket láttok, vihar alkalmából? Beograd fölött? Régen ez, olyan, mikor mi idehurcolkodtunk, ezt nem is olvashattad, Karcsikám, hát te még icike-picike vótá, kisebb, mint Gabi. Abba az időbe írta az újság, hogy Beograd fölött elvonút a vihar, és embereket láttok a levegőbe. S akkó kérdezettek asszonyokat, időseket, idős embereket, régi öregeket, falurú falura, mindenfelé szát ez a hír, hogy mi lehetett ez. És valami idősebbek azt mondták, hogy ezek, ez a garabonciás, ennek az emberei a táltosok. Hogy ezek mennek a levegőbe. Csupa sebek a villámlástu, csupa rücskök, és ha lemennek valamelyik

^a köcsöggel

^b Drávaszel/Drávaszél: feltételezhetően félrehallás; Drávaszög/Drávaszeg (Baranya megye déli, 1918-tól részben Jugoszláviához/Horvátországhoz tartozó területe).

házhó, ha nem kapnak enni – csak tejet kérnek –, akkor arra a falura nagy vihart zúdítanak. Hogyha fogadják őket, nem beszélnek, csak tejet kérnek, beúnek egy sarokba, ott megpihennek, és akkó mennek, eltűnnek. Úgy eltűnnek egyszerűen. Se elköszönnek, se nem lássák kimenni őket, csak eltűnnek. (Gombos, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)²¹

A Katmárba odament egy fiatal, oszt kért tejet. Osztán azt mondta a szakácsné, hogy hát nincsen tej, nem bír adni. A Zsuzsánna lánya volt ott kisegítőnek. Oszta kérte, hogy ne sokat, csak legalább adjanak egy keveset, mert nagyon ehethék tejet! – Nem tudunk adni, menjen dolgára! – Nem adnak? Nagyon megbánják! Hát ahogy elment, az égen egy nagy fekete felleg lett. De a párnával csinálták be az ablakot, hogy ne lássák, milyen zimankó van. Levette a szél a ház tetejét, letette a ház mellé, a földre. Oszt az uraságnak hírt adtak, hogy mi történt. Oszt az azt mondta, hogy ha máskor ilyen jár arra, túl adjanak rajta, sokat adjanak neki, ne keveset. (Tiszaderzs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²²

Karboncás diák, azt mondták, hogy az ördög, s Sátán gyün – a karboncás diákok hívták annak. A Sátánt. Micsinál a karboncás diák? Ha gyün egy nagy fekete ború, oszt a ború előtt gyün, oszt akkor két tojást, hogy adjanak neki tojást vagy tejet. De csak fekete tehennék meg fekete tyúknak kellett a tojása is, meg a tej is. Bement a házba. Gyütt a ború előtt. Ha nem adtak neki, elment, oszt vót a nagy ítélet. Má akkor oszt vót olyan nagy ítélet. Mind a karboncás diák csinálja ezt a nagy ítéletet. Ha adtak neki, akkor nem csinálta. (Zsarnó, Kassai kerület, Szlovákia)²³

Kígyóját, sárkányát eteti, előhívja, megnyergeli – viaskodik,
zivatart, jégesőt hoz

Elmentem egyszer idesanyámmal a hegyre. Ille tájban lehetett, mert érett a cseresznye. Vót a hegyünkben egy cseresznyefánk. Hát ott feküdt alatta egy ember. Rongyos volt, a képe meg volt karmolva, mert a kégyóval veszekedett. Idesanyám hívta a pincébe, hogy ád neki bort, de nem fogadta el. Aszondta, nem eszik mást, csak tejet. Adjunk neki tejet. Kihívta haza az édesanyám, aztán adott neki tejet, gatyát, meg üngöt is, mert igen rongyos vót. Meg is mondta az ember idesanyámnak, hogy hány köcsög tej van a kamrában. Az idesapám takácsemler vót. Az ember odaállt a szövőszék elejibe, aztán megkérdezte, hogyan van a szövés. Idesapám elmesélte neki. Akkor az vette elő, hogy miféle ember. Elkezde, kicsoda-micsoda, hogy garaboncás. A csikaja – a sárkányt hitta annak –, az karmulta le. Mert kérdezte idesapám, mért karmos az arca. Idesapámnak megmondta, hogy három napra gyégeső^a lesz. Meg is vót, aratásban. Akkor veszi ki a dőbörhegyi erdőn a kakashegyi tóból a csikáját, és utána lesz a nagy gyégeső. Így is lett. A pälhegyi erdőn arattunk. Gyütt egy nagy felhő. Iszkoltunk haza, mert tudtuk, mi lesz. Lett

^a jégeső

nagy eső, gyég. De többé nem láttuk a garaboncást. Idesapámnak pénzt is akart mutatni, de nem fogadta el. Nem eresztette le fiait sem, hogy azok megnézzék, mert tudott róla, hogyan járt a szarvaskendi ember. Az elfogadta a garaboncás tanácsát. Megmutatta, ahun föllobbanik. Ott kiadja magát a pénz. Leste az ember, meg is tanálta. Hazavitte a pénzt, építtetett egy házat belüle. Zsuppos ház vót, mint a mienk. De az ember két esztendő mulva meghót. Nem sokáig él az, aki illen pénzt fölvesz. (Karátfa, Vas megye)²⁴

Egyszer láttam egy sárkánykígyót kint, az erdőn. Mindennap egy disznó elveszett. A kanászok összeverekedtek. Aztán elmentek még egy erdő mellett. A kanász hajtott, mikor annyira volt az erdőhöz, mint egy ház, a kígyó kiugrott, elkapott egy disznót, bevitte a lyukba a disznót. Megjelentették az uraknak, aztán másik vasárnap elmentek, tizenöt-tizenhat ember puskával. Biztatták egymást, senki sem mert rálőni: – Lőjj rá, lőjj rá! Azt mondta az úr, hordja el az erdőbe a disznót. Akkor se lőnek rá, ott hagyták. Este ettünk, bejött egy garabonciás, kérdezte tőlünk, hol a gazda. Itt beszélgettek az ispánnal. A garabonciás azt mondta a gazdának: – Szerencse, hogy rá nem lőttek a kígyóra, mert ott senki sem maradt volna meg, hét esztendeig határjuknak hasznát nem vehették volna. Utána fölkontározta a garabonciás a kígyót, felült a hátára, utat vágott az erdőbe. Elkezdett a jég esni, annyira esett, csak arra nem, a patak mentén. (Sármellék, Zala megye)²⁵

Itt, a szomszédba vót egy kisfú, oszt mindig tejet kért. Egyszer az anyja megleste, hogy hova viszi a tejet. Osztt ott, a kertbe, a háziknál, ott vót egy kígyó. És a gyerek megnyütt^a lassan, a kígyó is fejlődött. Mikor nézték, a kígyó eltűnt, csak akkor vót ott, mikor a gyerek a tejet vitte. Mikor a kígyó és a gyerek is megerősödött, útnak váltak, oszt elmentek. Egyszer aztán keresték a gyerököt, oszt a gyerök visszagyütt, oszt azt mondta: – Edesanyám, ne keressenek, én garabonciás vagyok. És a gyerök megmondta az anyjának: – Edesanyám, most elmögyök, és holnap délben olyan vihar lösz, mer énnekem egy másik társammal meg kell verekednem. És olyan vihar lett, hogy olyat még a környéken nem láttam. Mer ha nem győz, akkor lesz a nagy vihar. (Darány, Somogy megye)²⁶

Itt is vóut az Ördöngőüsbe is egy sárkány. Hát vóut egy, egyszer gyütt egy garaboncás, nagy borulattal, osztán itt, Karcsán leszállott. Hát tejet kért. Adtak neki tejet is. Hát azt mondta, hogy azér vóut Karcsán a sok viharok, jegek, hogy itt van az Ördöngőüs-tóuba – annak is hívik a mai napig is –, az Ördöngőüs-tóuba van ott benne a sárkány. – Hát én azér gyüttem, azér a sárkányér. Hát jóul jártak, hogy adtak tejet, mer ha nem adtak vóuna – aszondja –, akkor itt hagytam vóuna megint. De így – aszondja – ne féljenek semmit, ezután mán nem gyön se jég, semmi zivatar nem lesz – aszondja – itt, mert az a sárkány, az okozta mindég. Hát most én garboncás vagyok, hát én most elviszem ütet. Osztt azt mondja. E beszélte el a Nagy Gyuri bácsinak. Aszondja, hogy mikor felült a garboncos, odament,

^a megnőtt

oszt hozzávágta a kantárt, oszt felült a hátára, hát még a vizet is kirúgta a gödörbűl. Amerre elment erre, felfelé, döngött, zúgott, vágott, de a garboncásnak hatalma vót rá, ennek a garboncásnak, mer ez, valahogy magyarázták, hogy a foggal születik ezek. Mer már az is elmaradt mán, az is régen. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁷

Egy asszonynak vót egy fia. Foggal született, mindig kiment valami rejtett helyre, ott élt a gyerek, szépen nőtt. Azt mondja az apja: – Megnézem, ez a gyerek hová hordja az eleséget. Aszt, mikor fölment az apja a padlásra, onna leste. Hát aszondja, egy rettenetes nagy sárkányt etet a gyerek. Az apja nagyon megijedt, mikor meglátta, aztán lement, és észrevétlenül agyonlőtte a sárkányt. Mikor agyonlőtte a sárkányt, a fia elsvalkodott: – Jaj, minek lőtte agyon a fiamat! Osztán a gyerek is bánatába meghalt. Aludttejet sokat vitt, oszt a sárkány azon élt. A gyerek megveti, mikor 7 éves gyerek, akkor a sárkány felviszi a gyereket. Mikor nagy jég van, a sárkány viszi a garabonciás diákat. (Galgamácsa, Pest megye)²⁸

Mer a garabonc – ez tudni való – sárkányon lovagol. A sárkány nem éppen szelíd állat, aki hagyja magát felkantározni. De a garabonc ösmeri a sárkány fortélyát. Simogatja, beszélget hozzá, ha osztan a kötőféket a fejibe vághatja, akkor má az övé, és má ráhagyíja magát a hátára, oszt: – Vesd el magad a felyhők közé! Mer legjobban szereti, ha sötét felyhők közé bevetyi magát, oszt onnan hallanyi a füttyögeit. A sárkány máskülönb is legjobban a sötét erdőbe huzógyik, me, no me^a a nehezen megközelíthető rejtett barlangokba. Nagy égiháború idején, ahogy a felyhővel leereszkegyik, néha a földön is melátnyi a nyomát. (Karancskeszi, Nógrád megye)²⁹

Hát, tetszik tudni, az olyan dolog, hogy ezek a karboncás diákok – amit én tudok felőlük –, ezek a sárkányt meg tudják lovagolni. Állítólag, úgy mondják az öregek – nagyon öregekkel beszélgettem itten, még akkor barkai lakos vótam, csak lejárogattam ide, mert idevaló vót a feleségem –, osztán öreg Dányi bácsi beszélt, hogy állítólag itt vót egy forrás, amiből hosszú ideig hordtuk is a vizet. De most má leapadt. Az úgy bogyogott fel sokáig. Nagyon gazdag forrás vót. Aszt úgy beszéltek, hogy egy nagy vihar alkalmával itt maradt ebből egy sárkánykigyó. Es akkoriban jött ide ilyen karboncás diák. Az úgy vót öltözve, de az itt senkivel se nem tudott beszélni. Hogy ki küdte, hogy tudta ő azt pontosan – ő elment a forráshoz, oszt ráült a sárkányra, oszt eltűnt. De óriási viharral. Ami viharral gyűtt, oly viharral ment. De ezt az embert látták. Ő elment oda, de oszt senkivel sem beszélt, senkinek nem szót se mondott. Ráült a sárkányra, oszt elment. Óriási nagy vihar vót, úgyhogy kevesen látták. Rendes embernek nézett az ki, csak őtözve olyan ruhába vót, amit itt nem láttak még. Hát hogy a szellem vót-e? Csak álruhába vót...? Nem tudja azt senki megmagyarázni. Csak éltek, annyit tudok a karboncás diákról, amit itten az öregek elmeséltek. (Kiskovácsvágása, Rozsnyói járás, Szlovákia)³⁰

^a no meg

Könyve van – felkantározza a sárkányát – zivatarfelhőben repül,
jégesőt visz

Régen olla zsuppos ház vót, tudják, az a pitaros, már itt nem tudunk Sármelléken, más faluban még van olyan pitaros ház. Igen, osztán hogy az alatt lehetett így járni, hogyha esett is az eső, zsuppos vót a háztető. És az alatt vót egy, pitarnak mondták, aztán ollan üdögellő tüzhel vót, sárbul csinálva, nem tetszik tudni, millen. Na, hát az vót. És az a garabonciás, az nem ment el soha be alul hozzájuk, hanem a mamámnak vót egy olan bundája, talán tetszik ismerni azt a régi, most bekecsnek mondják, de nem az, hanem ollan... bundája volt neki, az meg aztán ollan izs volt a mamának, hogy hát ollan bunda volt. Aztán meg a belseje birkabőr, vagy nem tudom... hát az a szőrös izé vót. És azt le szokta dobnyi, és nem evett az a garabonciás mást, mind aludttejet. Nem fogadott el, mind aludttét. Hát tejet vagy tét, maguk vigyék el, ahogy akargyák. És aztán aszondta neki a mamám, hogy hát menjék be a lakásba. Övelek nem is muszáj, másik szobába lehet. És aztán akkor mondtá a mamának, hogy ő nem megy be, hanem itt. Aztán volt neki egy könyve, egy nagy könyve, hogy abbul meg Ferkó bátyám, a fia, a másik fia, nem az én apám, másik fia elkezdett olvasni. Mire a garabonciás észrevette: – Jaj, jaj – azt mondja –, nem, nem neked való ez. Mert ő ollan gyerek, mind itt most a Béla, illen annak vót, a, és aztán elkezdett olvasni. Nem engedett neki olvasni, aszondja: – Mert akkor fölszállsz te, ha abból olvasol. Mennél többet olvasol, azt mondja, annál jobban magasra mennél. Hát aztán nem engedett olvasni. Akkor az én apám meg, mind a gyerekféle, csintalankodik. Aztán hozzá mindig mondták a mának, hogy hijja be, aludjék ott övelek. Hogy hát vagy az istállóba, vagy hát ott. Akkor aztán azt mondtá mamának, hogy: – Idefigyellen, Varga néni! – mert Varga vót. Azt mondja nekije: – Én máma éjjel itt alszom. De holnap reggel el fogok mennyi, mind itt talán tíz kilométerre van egy malom, vót egy malom. De még az épület megvan, így kesztheli malomnak szoktuk, alsó malom, mert három malom volt azon a hévizi uton. És aztán... vizimalom... és od vót egy akkora, egy tusak,^a hogy hát azt mondják, hogy nem tudták megemelni, és az alatt vót ez a..., ennek egy csikaja, egy nagy kígyó. Hát ez azt mondja, hogy na, az ü csikaja. És aztán azt mondja: – Holnap megyek megnyergelni, és aztán holnap el fogok mennyi a Szengellér hegyére vele. Azt mondták nekik, hogy nem gyün erre, a mi falunk felé, mert amerre megy ü, még a fákat is letördeli annak a micsodának, kígyónak a farka. Ollan erővel megy. Mikor szoktuk mondani, hát ha gyün egy nagy fergeteg, és akkor végig mindig mondjuk: – Na, most megy a garabonciás, hogy a végin a közmondás led belőle.^b Aztán azt mondja édesanyám, hogy mikor elindult innend, elbucsuzott mitülenk, hát, hát így ezek az öregek beszéték, de az én szülém akkor azt mondja, mikor elment keresztül ki a berken, és másnap 12 órakor nyergelte föl a lovát, és amerre ment, a kesztheli erdő felé, merre vitte azt a garabonciást, arra mindent elvágott a jég, és aztán azt az erdőt, merre men-

^a tuskó

^b lett belőle

tek, fákat mindenütt letördelte. Hát ezt mondták valamikor rula, hát a többbit nem tudom, elfelejtettem, hogy hát mit mondtak apámék, mennyit szokott... Nemcsak egyszer, hanem többször is meggyűtt hozzájuk. De ez igaz. Azt mondták, hogy ez foggal született gyerek volt. 7 éves korába elment a szüleitől, azért ment el, köllött neki menni. Szülei nem is tudták, hogy hova, hol van. Annyit tudok mondani, hogy itt minálunk is született egy foggal született gyerek. Hogy hát, mikor megszületett, el köllött fojtani, hogy hát nem tudták, hogy hát... sérény vót a hátán, mint a lónak, olan sörény, és foga vót neki, és aztán nem tudom én azt, nem láttam, csak hallottam, hogy az aztán 7 éves korában elment innend haza, és az illennek született, és a szüleihez nem ment többet vissza. (Sármellék, Zala megye)³¹

Nálunk volt egy öreg, 70 év tájbeli öregember, egyik lába rövidebb volt, Sánta Józsefnek hívták. – József bácsi, adok magának egy forintot, kövesse ezt a gyereket, hova megy! – Kíváncsiak voltak, hova megy, a molnárné sem hitt a gyerekeknek. No, aztán a fiu elhagyta a malmot, de az öreg kísérte távolról. A malom előtt van egy nagy erdő, annak szépen nekivágott, összetette a kezét, levette a kalapját, szépen imádkozott. Voltak ottan rettenetes erős fák, dupla hóvirágok termettek, emlékszem, a hegyen. A fiú fölvaltott a hegynek, az öreg mindig utána. Amint fölért a tetejére, nagy síkság van ott, gyönyörű szép gyöpös, igen-igen nagy szikla volt ott. A gyerek ott imádkozott állva, fához dülve, később letérdelt, akkor kivett a melléből egy könyvet, abból imádkozott. Megint benyúlt a kabátjába, kivett egy szíjdarabot. Akkor, ahogy imádkozott, készen lett a gyeplő, fölállt, és a szikla felé ballagott, de már akkor kezdett az égbolt sötét lenni, dörög, villámlik, az öreg csak leste. Akármilyen idő is lesz, az öreg meglesi. Odaállt a széles hasadásba, hát egyszer csak egy rettenetes állat kidugja a fejét, a gyeplőt a szájába szorítja. A gyerekek meg imádkozik tovább, majd benyúlt a zsebébe, másik kötőféket vett ki, közben tartotta az utálatos állatot. Amelyik másodszer kijött, még nagyobb utálat állat volt. Összeszorította a kettőt, ahogy keremaringótak,^a forgolódtak, ráült az egyik hátára. Szakadt az eső, a víz a molnárné minden ruháját elhordta, kenderét is. Az egyik állat mintha felállt volna két lábra, mint mikor a két sárkány elvitte a garabonciást. (Bakonybél, Veszprém megye)³²

1800-as években történt. Gyűtt a garabonciás gyiák nagy széllal, oszt vót neki egy bűbajos könyve, abba vót a tudománya. Megérkezett, egy illetőnek a tanyájára. (Ez Jászapatiban történt.) Fordított egyet a könyvében, hát abban a szempillantásban a gyöngyösi vásáron termett, mert azon a kapun a gyöngyösi vásár vót lefestve, ahova fordított. (Jászkisér, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³³

A nyárba nem vót eső egy csepp se, nem létezett egy humály^b se az égen, vett egy könyvet a kezibe, és kiment az udvarba, és elkezdett olvasni. Addig bé se ment,

^a keringtek

^b felhő

mindjárt felhők lettek az égen. Sok könyve vót. Ez olyan könyv vót, hogy nem lehetett, hogy maga elolvassa [a gyűjtőnek mondja], mer a mind visszafele vót. Fordítva jött az, mint az ördög írása. Kifordított betűk voltak. Csak a talaboncos deáknak vót olyan. Csak neki két-három szóval több vót írva. Halála se vót jó sorsa: megbolondult. A kuttyák úgy rágták lábról, potyogott a vére, se ő nem érezte. (Egyházaskozár, Baranya megye [Diószén, Bákó megye, Románia])³⁴

Könyve illetéktelen kezekben

A Szukics, mikor ment Kanizsára, ő meg, olyan szörnyü, meséte, azt tudod, hogy valóba az ember fét tüle.

Ez a Szukics az öreg Lakos?

Annak az apósa. Az meg ment Kanizsára. Hát annak idején nem jártak vonaton a falusiak, hanem gyalog, és elért egy kocsit. És arra fölkéretőzött, hogy vigye tovább. Hát aszmondta az ember, aki hajtotta a lovakat, hogy: – Csak üljön be a kocside-rékba. Hát ő ott e is aludt e kicsit. Az ember elaludt. A kocsis. A lovak meg csak mentek. Hát ott látott egy nagy könyvet. Hát, gondóta: ő is hát megnézi, viszont egy betüt nem ismert. Hát, amint – aszmondja – olvassa, olvassa, egyszer csak azt veszi észre, hogy kocsistu, mindenestü emelkednek a levegőbe. Má fönt jártak magassan. Garabonciás vót. És akkor az az ember, az a garabonciás fölébredt. Akkor lássa, hogy hol vannak, hogy hiba van. Kikapta gyorsan a kezébü a könyvet, és fordított egyet, másik lapon olvasott: akkor leszátak szépen a földre, és úgy mentek tovább. És ez azt állítja, hogy ez ővele megtörtént. (Órtilos, Somogy megye)³⁵

Egy alkalommal elindult egy vékony, sovány fiú, egy garabonciás vót. Ennek is tudománya vót. Felvették egy rakott szekérre, ott, a rakott szekéren elaludt. Egy könyv vót nála, meg valahogy kiesett, a kocsis meg elkezdte olvasgatni, úgy, hogy haladt, haladt. A garabonciás aludt, közbe meg haladtak felfelé. Félóra múlva a fiú felébredt, hát lássa, hogy a könyvet olvassa a kocsis. Hát már akkor jó fönt jártak. A kocsis nem vette észre, a lovak lépkedtek. A fiú elkapta a kocsistú a könyvet, visszafele olvasta, így haladtak visszafele a föld színére megint. Mikor leértek, annyit mondott neki, az jó, hogy tíz percig még nem olvasta, mer ha tíz percig olvassa, akkor belekerülnek a zivatarba. Ekkor elbúcsúzott tőle. Annyit mondott a kocsisnak, hogy ügyekezzen, me a zivatar az útba éri. (Mezőnyárad, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁶

Mikor én jány voltam, 1910-ig, akkor történt. Elmentem a nagybátyámékhol, oszt rettenetes fergeteg gyütt. Mer ezek a garabonciás gyiások bementek egy házhol, tejet kértek. Oszt kaptak is tejet, megitták. No, oszt egy közülük azt mondta, hogy lepihen egy kicsit. No, oszt közbe ennél a háznál voltak a fiatalok, kettő-e, vagy három. Na, oszt közülük egy a könyvet a kezibe vette, a diáknak a könyvit. De nem tudott belőle olvasni, mer akárhogy fordította, a betű mindig lábbal lett felfelé. No, ekkorra felézzett az ember, aki kicsit lepihent, mikorra gyött

a fürgeteg. Azt kérdezte mingyár, hogy nyúltak-e a könyvből. Azt mondta, hogy nyúltak. No, ezelőtt, mikor ilyen viharok gyűttek, mindig harangoztak a felhő elibe, tíz-húsz évvel ezelőtt. És az ember szörnyen imádkozott a könyvből, és azt mondta, hogy ne féljenek, mer Rékasnak nagyon jó kutyája van. Az megszólalt, a felyhő feloszlott. Annyit tudok csak róla. Gyereklány voltam, oszt nagyanyámék sorolták, oszt azoktól hallottam. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³⁷

Utazás a zivatarban: „*falu – erdő*”

A Fekete-tóná felszállott a verboncás. Kiolvasta egy nagy könyvbű a tó partján a sárkányt. Mikor a falu felett mentek, akkor azt kellett mondani, hogy erdő felett mentek, aszt mikor az erdő felett mentek, akkor, hogy falu felett. Aszt megküzdött vele a verboncás, aszt ütni kellett. Aszt gyűtt a vihar, akkor el kellett menni. (Bodony, Heves megye)³⁸

Hát én úgy hallottam mindég az öreg nagymamámtul, hogy abból van a garabonciás diák, aki foggal születik. Oszt akkor nem válik ki. Mikor már 7 esztendős a gyerek, el kell neki menni, oszt úgy jár valahol az égen. Mit tudom, hol. Oszt akkor azt mondja, hogy a garabonciás diákok sokat tudnak segíteni a nagy zivatárokok felé. Mer azé, hogy mikor falun mennek, akkor azt mondik, hogy erdő. Nem mondják meg az igazat a garabonciás diákok, hogy hát ők, egyszóval falu. Hanem erdő.^a Mer akkor nagy károkat csinálnak. Ilyeneket hallottam a nagyanyámtul. (Rakacaszend, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁹

Sárkánnyal vív

És aztán ott van a csonka torony. Na kérem, tetszett látni. Az nincs olyan mester, hogy arra építsen tetőt, így van megállapodva ma is. Amikor ráhúzzák a tetőt, kérem, az a Bodrogba áll. Leviszi a zivatar, mindig lesöpri. Magasságba van, úgy tessék képzelni, mintha oda felnéznék arra az épületre, ott torony van, és a Bodrog így folyik, mint a Duna, és kérem, leviszi a zivatar, mindég lesöpri. Azt mondják, hogy itt van benn a harang is a Bodrogba. Bevitte a sárkány, amirül szó volt, hogy vannak sárkányok, amivel a garabonciás diákok birkóznak némelykor. Olyan ereje volt annak a sárkánynak, hogy egyszer ezzel megbírt, és bevitte a Bodrogba. Ugyan ezelőtt száztíz évet mondanak, hogy még akkor is minden hét évben megszólalt éjjel egy harang. Három harang van benne, kérem. Az egyik éjjel, az egyik hét évbe az egyik szól, a másik hét évbe a másik szól. De most már nem veszik észre, hogy szólna, hogy mit tudom, és mi lehet vele mostan.

^a Ha falu fölött repülnek, erdőt mondanak, és fordítva, tehát hazudnak.

Zivatarral mennek a sárkányok?

Igen, zivatarral. Hiszen most nincsen az embereknek ideje, én kint háló egyén vótam, kinn tartózkodtam éjjel-nappal. Amikor jön egy fekete felleg, akkor úgy tessék elképzelni, úgy meglátni benne ma is, mint ahogy az a torony látszik, az olyan hegyesre jön ki. Lehet látni aztat, hogy itt jár az alja, úgy nevezik, hogy a farka a sárkánynak. Azért, ha annak nem vóna, hogy valaki aztat kezelje, elsöpörné a városokat. A városokat képes vóna elsöpörni. Elfogják már ezek a garabonciások, akik vannak jelen, azok mind lovagolja is, kínozza, vágja, aztán így kidolgozza vele magát, és aztán akkor viszi a Tátrára, és ez aztán a Tátrán végez vele. Csak itt előbb kidolgozza. Tehát most ott is úgy van, kérem, hogy ezek a régi dolgok Zsadányba is, amit abbahagytam a beszédet. (Sárazsadány, Borsod-Abauj-Zemplén megye)⁴⁰

Csata a felhőkben, felhők csatája

1906-ba vót. Jött hozzánk egy ember, olyan hegyes sapka vót a fején. Megreggeli-zett, vajas kenyeret evett, meg édestejet. Könyv vót a hóna alatt. Ballagtunk be Püspökinek, szépen süttött a nap, kapa vót a vállunkon, mentünk dohányt tőtögetni. – Na, fiatalemberek, látják azt a kis felleget? No, nekem azzal meg kell birkózni. Mi csak összenéztünk, a két legény. Akkor kiveszi a könyvet a hóna alól, elkezd hajtogatni a lapot. Mikor ő odaért ahhoz a laphoz, azt mondja: – Szervusztok, fiatalemberek, csak figyeljetek! Amikor kezet fogott velünk, eltűnt úgy, hogy mi nem láttuk. Egy pár perc múlva keletkezett egy másik felleg is. Mind a kettő kék színű fekete felleg vót. A két felleg ment egymásnak. Olyan szemü eső esett, mint a dió. Az uton ömlött a víz. A villám az ákácfaiba ütött mellettünk. De a nap süttött. Ahogy lesünk a fellegbe, két lovast láttunk. A sárkányokon ültek. Mikor eloszlott a felleg, abbamaradt. A nagymihályi határba vót a föld alatti barlangjuk. Ez az ember többször járt oda. Ez foggal született, garabonciás diák vót. – A garabonciás elaludt, aszt más hajtogatta a könyvit, az a levegőbe emelkedett. (Füzesabony, Heves megye)⁴¹

Foggal született egy gyerek a faluban, azt barboncásnak hívják. Mindig koncsorgott, sohase volt neki jó otthon. Simony Dezsőnek hívták. Mikor 12 éves lett, a szülei kihúzták a fogát, hogy ne menjen mindig. Ezért a barboncások nagyon megharagudtak, és az egész falura pusztulást akartak hozni, nagy vihart, zivatart. Egyszer egy ember, ment a kápolnai úton, és a másik megszólította, hogy segítsen rajta, mert fog jönni egy vörös bika, és neki azzal kellene megbirkózni. Mindig a horgosinát üsse a bikának, és akkor legyőzi. Jött is a vörös bika, és az ember átváltozott bikává. Tényleg a horgosinát ütötte, és mikor már Kerecsend határába értek, legyőzte a vörös bikát, és visszaváltozott emberré. Akkorra már ott volt a másik is, és mondta, hogy amiért megvédte őt is, meg a falut is a végpusztulástól, megajándékozza. Van Pázmádon^a egy hely, ami minden hét évben egyszer megnyílik, menjen el oda, és vegyen magának egy marék aranyat, de csak annyit, amennyit elbír,

^a Pázmánd-pusztá

és rögtön szaladjon is el, mert akkor ő is bent marad. Úgy is lett. Az ember elment, és hozott magával annyi pénzt, amennyit csak elbírt. (Kerecsend, Heves megye)⁴²

Eztet meg az anyósom magyarázta, hogy őnáluk történt, az ő udvarukon, hogy egy valaki bement hozzájuk. Hát abba a időbe nem vótak cséplőgépek, hanem lóval nyomtattak. A földre, ugye, lerakták a kévéket, eztet nevezték ágyásnak. Megágyaztak, akkor oszt rávezették a lovakat, és járatták addig, még ki nem taposták a szemeket. Mikor kitaposták, akkor fölrázták a szalmát, féretúrták, a szemet összesöprögették, aztán nem volt akkor, abba az idejbe ventilátor, vótak ezek a nagyrosták, oszt akkor átrostáták. Abba vót egy olyan négy vitorla, ami szelet csapott, aztán kivitte azt a toklászt belüle. No, elég az hozzá, hogy bement hozzájuk ez az illető, kért az anyósomnak az anyjátú aludttejet. Hogyha bírának anynyi aludttejet! Hát bírtak, mer hát tehenet fejtek. No, osztán meg tojást. Egy kis ideig ott beszélgettek. Aszondja nekik az az ismeretlen egyén: – Idehallgassanak – aszondja –, hogy káruk ne legyen, ezt a szemet takarítsák össze és raktározzák el, mer itt lesz olyan esső – aszondja – egy félóra múlva, hogy mindent a víz fölvesz. És tényleg bebizonyult annak az illetőnek a szava. Az meg egyszerre eltűnt a semmiségbe úgy, hogy nem látott senki tovább semmit. Ezek azok a garabonciák. Hogy ők fönt a levegőbe, a fölhbőbe úgy háborúznak, mind az emberiség lent a... Egyik a másik határát, hogy el ne verje a jég. Ezek azon birkóznak...

Minden határnak megvan a saját garabonciája?

Igen, hát úgy, úgy, úgy köll neki lenni. (Témerin, Dél-bácskai körzet, Szerbia)⁴³

A garabonciást meg hallottam szintén, hogy hát ment, szógát. Csenejen, cseneji szállásokon, oszt ment ki a béres, mer úgy hívták akkor, béresnek. Nagy bot vót nála. Egyszé csak a nádasbú kiszalad egy fekete kisbika. Mikó odaért, akkor meg-rázkódott előtte, oszt mondta, hogy segítsen őneki. Aszondja: – Hát hogy segíthetnék én neked? – aszondja. – Maj gyün egy fekete bika, annak csak verje a körmit – aszondja –, ha mink veszeksziünk, oszt majd elmegy. Hát tényleg, aszongya, mikó megfordul, szalad ki a nádasbul egy nagy fekete bika. Ők összeütköztek, veszekedtek, ő meg mindig verte a körmit a bottal. Végül a nagybika elment, a kisbika meg megköszönte megin a fiatalembernek, visszaváltozott, megköszönte neki, és elment. Miko kiment a tanyára, ő nem tudta, hogy az ő gazdája foggal született. Mikor kiment a tanyára, akkor gyűtt nagy borulás, alig kiért. Mondja neki, hogy: – Csak menj be – aszondja –, majd én kiállok, majd adok én nekik! Aszondja, hogy: – Ez a két bika van megin a fölhbőbe, gyűnnek elverni a határt. Aszondja, akkó az megát az ól véginé, oszt az orrát megfogta így föl felé. Az úgy fütyút az orrán, hogy csak úgy sikított. Aszondja, a fölhbő meg szétment kétfelé, tehát nem verte el a határt. Ezek a garabonciások. (Témerin, Dél-bácskai körzet, Szerbia)⁴⁴

A nagyapám beszélte, hogy az ü községökben volt egy család. Abból a családból született egy gyerek, egy fiúgyerek, foggal. Na, és az volt a hír, ha meg tudják hagyni, hogy nincs elárulva, hogy foggal született, akkor élőnek marad, ha elárulják, 12 év-nél tovább nem él. Az bebizonyul. De hát azt a gyereket megőrizték annyira, hogy nem lett találója, megmaradtak a fogai. Betótötte a 12 évet, és ugyanabba a köz-

ségbe való csorda, gulya, ahol járt kint, elment a gyerek oda reggelibe. És a gulyást Péter bácsinak hívták. A Péter bácsi jól ösmerte a gyereket. – Hát hol jársz itt, fiam, mi, mi járatban vagy itt? – Eljöttem Pista bácsihoz. Szeretek bámulni, nézegetni. – Na jó, fiam, hát csak ülj le! Nem sokáig marad a gyerek, azt mondja Pista bácsinak: – Pista bácsikám, egy kérdésem volna nekem. – Micsoda, fiam? – Segítenek nekem verekedni? – Verekedni? – Igen. Pista bácsikám, ne ijedjen meg. Húzza tele ezt a nagy vályút vízzel, és ha telehúzza, én azt meg fogom inni. Innen keletről fog jönni egy nagy fekete felleg. De meg ne ijedjen, megismétlem, mert magának semmiféle veszélye nincs. Amikor a fekete felleg leszáll a földre, abból kijön egy bika, egy kormos fekete nyakú bika. Az fog ordítani, fogja hányni a földet az égig. Éspedig én is a leszek, egy bika, én leszek a fehér bika. És össze kell vele csapni. Arra kérem Pista bácsit, maga elég bátor ember, jó fütyköse van, azaz botja, amikor verekedik velem az a kormos nyakú bika, legyen szíves, amilyent csak bír, a kis körmére ütögetni, de amilyet csak bír, csak üsse! Ne féljen a bikától, nem mer az megmozdulni, nem meri az a fejét az én fejemtől elvenni. Magának semmiféle bántása nem lesz. – Jól van, fiam. Ütöm én, én százegyig, csak győzzed.

Egyszer a fiú megissza a vizet, megrázkódik, ólomfehér bikának válik. Az öreg ott járkál körül rajta: – Kedves jó gyermekem, hát ilyent is lehet látni? Egyszer csak feljön a felleg, közeledik, lejön a földre, kiszáll belőle egy kormos nyakú bika. Ordít, hányja a földet az égig a szarvával, lábával, és eljön ide, és összezapott avval a fehér bikával. Amikor összezapott vele, ha látott a szem birkot, mint amit az a két bika csinált, hogy hogy szórta az, hányta, vetette egyik a másikat. Ű pediglen fogta a botját, megbátorodott, oszt a kormos bikának a körmeit szedte ám kedvére. Jött az a nagy felleg, fölszálltak a fellegbe, és elment. Na, ű azt titokba tartotta, nem merté mondani senkinek. Azonban a gyermek is azt mondta neki, hogy ne fecsegjen, ne beszélgessen senkinek, sem a szüleinek. Keresni fogják, de csak hagy keressék ütet. – Majd hat év múlva megjelenek itt, Pista bácsi mellett. Majd beszélgetek magával valamit, mi történt. Úgy is történt. Ezek elmentek, és odavannak. Gyereket keresték erre-arra.

Majd hat év múlva ott áll Pista bácsi a kútnál. Hát megy egy vándor ember arafelé, fiatalember. Van egy tarisznyája, és: – Adjon Isten jó napot, Pista bácsi! – Adjon Isten, kedves fiam. Hű, mán derék legény vagy! – Hát megnövünk, Pista bácsi! Most mán – aszondja – 18 éves vagyok. – Nahát, ülj le, fiam. Nem óhajtol valamit harapni? Van itt egy kis kenyér, szalonna, étkezzél hát! – Nem, köszönöm, nem kérek. Hanem annyit mondok Pista bácsinak, hogy fel voltam ide a tanyára, abba a szélső házba lakik egy család. Annak a családnak van egy Virág nevű tehené. Annak a Virág nevű tehenek a tejéből szerettem volna inni. Kértem tüle egy litert, vagy két litert, amennyi van egy csuporban. Eltagadta az asszony, hogy nincsen, még bizonyt is mondott! Van pediglen, ilyen karos ládája van neki, ott tartja a tejet, avval két ládafiók tele van tejjel, és nem adott. Majd Pista bácsi lesz a tanú, hogy megköszönöm a szívességét, hogy kisegített. Ne tessék megijedni, Pista bácsi, meg akarom neki köszönni. Fog jönni egy fekete felleg, abba meglátjuk, mi történik. Akkor ű elköszönt a Pista bácsitól, és bement egy nádasba.

Amikor bement a nádasba, nem tőtt bele fél óra, feljött a fekete felleg, olyan zivatarral jött, olyan porfelleggel, hogy se eget, se földet látni nem lehetett. De ahol Pista bácsi volt, még a fűszál se mozgott a földön, semmiféle zivatar nem érte. Nekiment a zivatar annak a háznak. Levette a tetejét, mintha kézzel megfogják. És levette a kert hátuljára, dirib-darabokra tört. Semmiféle hasznát nem vehették.

És aztán visszajött a Pista bácsihoz: – Na, Pista bácsi, látta? Ez a hatalmam, ez az erőm. A gonoszokat megbüntettem, az igazakat kiségittem, ugyan nincsen jogom hozzá. Én vagyok egy garabonciás diák. Engem felnevelt az anyám, nem árulta el, hogy foggal születtem, és 12 éves koromban el kellett bujdosnom. Úgy, hogy a szüleim sem tudott rullam. Ennekem ez a tehendőm. Én járom a hegyeket, járok mindenféle veszélyes barlangokat. Olyanra valók vannak, kérem, barlangokba, hegyekbe, ha nem volna, ki pusztítsa, elsöpörné az országot, olyan kárt tudna okozni. És amikor észreveszem, hogy már jön meg az ereje, látja ezt a könyvet? Én olvasok, őneki ki kell jönni. Kijött, a fejéhez csapom a kötőféket, akármi, én felmegyek vele a Szengellő^a hegyére, és ott kínozzom ki, ott semmisítem meg. Ugyanaz volt a bika is, amit látott. Az is egy sárkány volt, egy kígyó-leszármazás. Csak neki kellett engem felkeresni. Ilyeneket cselekszem. Hogy jártam a napokban? Ahogy gyüvök, gyalogolok, egy gép... egy községbe gépeltek. Szállították ki a búzát a másik községbe. És fáradt voltam, a kocsis látta, hogy fáradt vagyok, nehezen megyek. Hát hiába, a teherrel ment, azt mondotta nékem: – Üljön fel, barátom! Hát én fel is ültem egy szóra, a zsákoknak a tetejére. Amilyen fáradt voltam, úgy elaludtam. Egyszer fölbredek, hát aszondja ű, mán mink járunk a földhöz vagy öt kilométerre fölfelé! Felbredek, szíjjelnézek, nézem a bácsit, hát kíváncsi vót arra, hogy milyen könyvem van. És elkezdte olvasni a könyvet, tehát annyira olvashatta volna, hogy a csillagig mehettünk volna. Gyorsan elkaptam a kezéből a könyvet, és aztán kezdtem én is olvasni, és ugyanúgy ereszkedtünk le a földre. És aztán mondtam a kocsisnak: – Bácsika, máskor ne legyen olyan kíváncsi, valakinek a könyvét nézegetni. Látja, ha észre nem veszem, hát felülhaladunk a csillagokon!

Ilyesmí tettek voltak. Valaki nem hiszi, lehet, hogy nem is igaz. De azért annyit tudok mondani, hogy olyan fekete fellegek vannak, olyan borulatok vannak, akibe meglátszik, hogy mintha sárkány volna. Nem látszik rajta, ahol van, de úgy látszik, kérem, mintha egy hosszú zsák volna. Kihegyesedik, azt nevezik esózsáknak. Pedig az mind vadállat abba a fellebbe, zavarják, hajtják, mai napig is ott kínozzák, oszt pusztítják ki. Ilyen régi mondatok vannak. Ez történt, kérem, Szabolcs megyébe, Berkesz községbe. (Berkesz, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁴⁵

Varboncáscsapatok a felhőben

Mikor a három gémeskútná találkoztak ezek a varboncások, olyan ütközetet csináltak. Mikor készültek ezt a vihart készíteni, végkimerülésig mentek az ütközetrel, és akkor indultak el az útjukra ezt a viharokat csinálni. Onnan volt az in-

^a Szent Gellért

dulópontjuk nekik, a hármás gémeskúttól. Ezeket Beller Ferkó^a saját maga beszélte nekünk. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴⁶

1: Egyszer azt mondja Ferkó: – Elmegyek, nem dolgozok holnap se. Hova mégy? Hát most megyek fel a hegyekbe, mert most lesz a nagy összecsapásunk. Kérdezte apám: – Látjuk-e azt mink, Ferkó? – Majd meglássátok! Majd Pest felől, mikor egy nagy felhő jön, abba leszünk, figyeljétek meg! – Á, bolond vagy te, Ferkó! Főznek, hát egy fekete felhő jön Pest tájékáról. Az emberek hozzáfognak viccelni: – Na gyön már Ferkó! Úgy is vót. Mikor fölējük ért a fekete felhő, lezúdult. Előbb egy orkán volt. A furikot^b mind elvitte a víz. Másnap hazajött Ferkó...

2: Biztosan foggal született az az ember.

1: ...se ing, se kabát, teljesen szét volt tépve. – Most olyan ütközetet vívtunk a felhőbe, hogy még mióta verboncás vagyok, ilyet még nem csináltunk. – Hát melyik vót a nyertes? – Minket legyőztek – ő az egriekhez tartozott –, mert kevesebben voltunk, mint a sáropatakiak. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴⁷

Harangozás zivatar ellen

Akkor meg édesanyám azt emlegette megint, hogy kislányok voltak, aztán azt mondja, hogy igen-igen fekete felhő volt, és akkor elejibe huzták a kisharangot. Azt mondja édesanyám, akkor kimentek a házhelyekre, fömentek a dombra, ott aztán nézték, nézték, hol a fölhő. Aztán azt mondták, a garabonciás van a fölhőbe, így kerengett, azt mondta édesanyám, hogy még a farkát is látták. Aszondja, így még a földet is még sodorta, ahogyan ment fö. Aztán akkor azt mondta vóna a garabonciás: – Megszólalt a sármelléki kiskutya, nem tudom főnyergelni a lovat. – Ezt a kisharangnak mondta, hogy a kiskutya megszólalt, nem tudja főnyergelni a lovát. (Sármellék, Zala megye)⁴⁸

Láttam, mikor itt járt Szennába. Két sor foga vót. Begyütt, kért tejet, mondta: – Adjanak kis tejet. Olan kis alacsony ember vót, nagy szakállá vót, nagy haja is vót, nem fésülködött. – Nincs tej. – Mér hazudnak, hiszen van ott öt fazék tej. S átment a szomszédba, és kapott tejet, és azt mondta: annak a kutyanak, annak a kiskutyának^c köszönhetitek, mer ha ez nem lenne a faluba, akkor elveretném a határt. A katolikus kisharangra haragudott nagyon. Ha azt meghúzták, akkor a felhő megoszlott. És kinn voltam apámmal a högyön, amikor egy nagy, hatalmas égiháboru következett. Azt mondta: – Na, fiam, ezután jó idő lesz, mer a garabonciás fölktőfékezte a lovát, a sárkányt. Az egy sárkánykigyó vót, a garabonciásnak az a paripája. Elment a határba. (Szenna, Somogy megye)⁴⁹

^a Beller Ferkó Mezőkövesden élt, hol táltošként, hol garabonciášként emlegetett híresség.

^b taligát

^c A kisharangot mondja kiskutyának.

Egy öregember vólt. Azt mondta: – Ha a kiskutya^a nem volna, nem ugatna, régen elvitte volna a falut a víz. Az vót a garabonciás, az hozza a nagy esőt, a felhőszakadást. Eljárt anyámhoz, aszt mindent mesélt: most siessenek, mer eső lesz, most nem kell sietni, nem lesz eső. (Vizslás, Nógrád megye)⁵⁰

Nem tudom én, hol, emlegette szegény, hogy egy kisharang... , volt egy harangláb építve, oszt mindég a falunak tartott, szóval mindég nagy viharok voltak. Hát egy kisharangot direkt arra vettek, aztán felszentelték, úgye, aztán, ha vihar kezdődött, akkor az mindég szólt – meghúzták a harangot. Az ez [a barboncás] meg, nem is tudom, gyereknek-e vagy minék szólt, hogy lopja el azt a kiskutyát, mert az őtet mindég ugassa. Mert hát szólt a harang, ő meg arra nem mehetett. (Ragály, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵¹

Megmondja a kincs helyét

Öregapámnak volt egy lánya. Ennek a lánynak két sor foga volt [egymás mellett], a hátán meg olyan sörény, mint a disznóé. Már 2 éves korában beszélt. És egyszer megmondta, hogy a falon van egy óra, amelyet Szent Antal tett oda, azonban senki se látta. Azt is megmondta, hogy a háznak két sarkába pénz van elásva. Az egyik sarokban Isten hírével, a másikban pedig az ördög hírével van eltéve, és szerencsétlen lélek ül mindegyiken. A pénzt csak úgy tudják kivenni, ha azalatt, míg ásnak, nem szólnak egymáshoz semmit sem. Erre nem vállalkozott senki sem. Végre jött egy rokon, ki bátor ember volt, kinek segítségével megpróbálták a kincset kivenni. Elsősorban az aranyat. Elkezdtek ásni. Már látszott a láda teteje, fogója. Ekkor megszólalt az egyik: – Jaj, Istenem, most segíts, János bácsi, most vigyázzon! Erre egy bősüült bika jött elő, és a port a szemükbe rúgta. Az ásást abba kellett hagyni. Mentek a másik sarokba, hol rézpénz volt. Mikor már ezt is majdnem kivették, megjelent az ördög, mire elkezdtek megint imádkozni. Megszólaltak, és eltűnt a pénz. A kislányt újból rávették, hogy hol lehetne pénzt találni. A lány nem akart semmit sem mondani. Végre elmondta, hogy a szántóföldjükön van egy kincsesláda, ezüstpénzzel tele, és bögre rézpénz. Elkezdtek ásni. Azonban megint nem tudták megállni, hogy meg ne szólaljon az egyik, mikor a bika előjött, és szórta szemükbe a port. Egész térdig vízbe süllyedtek. Ezután mentek a rézpénzhez, hogy azt kiássák, de ez se sikerült. Megint megjelent az ördög. Addig ijesztette őket, míg meg nem szólaltak, mire a kése eltűnt. A lányt ezután is kérdezték a kincs miatt. Azonban ő nem szólt semmit se. Hiába kérte az anyja. Azonban azt megmondta, hogy nemsokára eljön a garabonciás diák, majd elviszi Törökország szélére, és többé soha nem látják. Úgy is lett. Jött a garabonciás, és elvitte Törökország szélére. Ott aztán széjjeltépte a garabonciás diák, amiért megmondta, hogy hol van a kincs. (Győr)⁵²

^a kisharang

Na, vót a garaboncás. Ugye, ez egy rendes ember vót. Azt nem tudta megmondani senki se, hogy az garabonciás, vagy mi az, éppen olyan vót, mind a többi. Csak azt mondják, hogy annak, mikor megszületik, foga van. Aztán bábaasszony nem árulja el, akkor nem megy el. De ha a bábaasszony megmondja, hogy a gyereknek foga van, akkor 7 éves korába, minden szó nélkül a gyerek elmegy. Otthagyja a szülői házat. Hát aztán el is ment. De hát aztán ez mást nem is evett, csak aludtتهت, de azt is kenyér nélkül. Akkor nem ez vót, mint most, ugye, hogy minden cseppتت a csarnokba viszik, hanem akkor [...], túrót csináltak vele, ezt-azt, szóval felhasználták itthol. Vagy hat-hét fazék számra szokott állnyi a ládába az aludtتهت. Aztán a garabonciás, a mindent tudott. Pláne a tejet. Kinek van sok, meg kinek nincs. Aztán odament, kért egy fazék tejet. Adtak neki, megette, egy kicsit beszélgetett, avval elment. Hun lakott az, hun nem, azt a jó ég tudja. Azt senki se tudta. Aztán mindent tudott, pláne az aludtتهت. Adtak neki egy fazékkal, megette, aztán elment. Hogy hun lakott, hun se, azt a Jézus tudta. Nem is kérdezték tüle, nem is... el se árulta. Aztán vót neki egy háza, hát állandóan ott szokott mindig lennyi. Ott sok aludtتهت vót, télen-nyáron oda mindig eljárt. Hát közbe aztán elköltözött errül a vidékrül. Azt mondja a gazdájának: – Gazda uram, én már éveken keresztül annyi aludtتهت-eket maguknak megettem, hát én most akarok érte megfizetni. De csak ugy, ha pontosan betartják azt, amit én mondok. Na, aztán mondta neki, itt meg itt, pontosan megmondta azt a helyet, van egy kis vasláda. Az tele van pénzzel. Nem is mélyen van, csak másfél méter mély. Éjjel 12 órakor menjenek ki érte. – De – azt mondja – egy malomkerek, vagy egy malomkü, az meg egy hajszálon forog a fejük fölött, az mindig rájuk akar esni, de ne féllenek, az nem esik ám le onnan. Az a hajszál nem szakad le. Csak bátran ássák ki, vegyék ki, de nem szabad gondukonnyi addig, amíg a gödörbü ki nem veszik, hogy most ezt veszek, vagy azt veszek, hogy így vagy úgy, mit csinálnak belőle. Hát elmentek ezek hárman, két koma, és a szomszédjukba vót egy olyan együgyüforma ember. Azt mondja: – Azt is elhijjuk – aszondja –, majd valamit adunk neki belül,le, aztán ü majd kiássa, mink csak kiemeljük. – Hát ugy is lett, avval kiásatták. Amikor elérte, ódalvást is vót neki két füle meg a tetején is, hát szegén ember, mikor már kiemelte, annyira felnyomta nekik, hogy ezek meg tudták fogyni a tetején, ami füle vót. Akkor odasúggya egyik a másiknak: – Ennek nem adunk ám belőle még egy fillért se! Avval a láda kiugrott a kezükbü, vissza, be a földbe. Az az ember, a meg nem tudta elereszteni, amelik kiásta, benn vót a gödörbe. A meg csak ment a láda után, ahogyan a láda ment, ment, ment, e meg csak ment utána. Olyan utat csinált a föld alatt a láda, el tudott mennyi utána. Hát meddig mentek, meddig se, nem tudom. Egyszer csak megállapodik a láda. Na, hát ott kis térséges helyet csinát. Aztán tapogat az ember, téglafalat talál. Ej, hát hol lehet ő most? Hogyan szabaduljon? Meg így, meg úgy. Hát nem volt ott egy óra hosszáig, egyszer csak valami nyikorgást hallott. Hát beszédet, koccintást, Isten éltessen bennünket, meg így, meg úgy, igyál, komám! – Ej – gondolta –, csak pince lehet. Hát elkezdte zörgetni az öklivel, döngetni a falat. Két ember ivott a pincébe. Akkor elhallgattak, ijedtek, ugye, hogy ottan valami döngött. Akkor elhagyta ez a döngetést. Megint megbátorodtak, megin ittak. Később már, ugye, a bor mégis annyi bátorságot adott nekik, hogy azért nem hagyták abba. Mert aztán elkezdett kiáltozni, hogy hát: – Emberek, segítsetek rajtam, én is olyan ember vagyok, mint ti! – Már

akkor tisztába vót vele, hogy hol van. – Bontsátok ki a falat, jól jártok ti is, meg én is, meg minden. Hát aztán nagy sokára, de azért persze félve, kibontották a falat, hát aztán kivették a pénzt az emberrel együtt. Hát aztán megosztottak hárman rajta, a pénzen, nem azok, akik először akartak, akik meg akarták csalni, szóva, az illetőt. Hát ez eddig vót. (Sármellék, Zala megye)⁵³

Aki foggal született, meg akinek két sor foga vót, az a garabonciás diák. Itt, az erdősarokná, ott tartózkodott valamikor, aztán azt mondta egy időse embernek, hogy megmutatja neki, hogy hun van az aranypénz. De még azt is hozzátette, ha ássa ki, ne szóljon semmit. Az az ember meg is csinálta vóna, aztán csak má olyan rémet látott, hogy ott meg is halt mindjára. (Jenő, Fejér megye)⁵⁴

Nagyapánk beszéte. Odament egy vándorló, és kért tejet. Nem volt nekik tej. – Veszek a szomszédból – mondja nagyapám –, mer nekünk nincs. – Hát, bácsika, améért olyan jót tett velem, jöjjön, ni, fogjon egy ásót, azt a falun kívül tudok egy olyan helyet, ahol sok pénz van lerejtve, azt ássa ki maga. Nagyapám: – Nem megyek én, nappal van, meglátja mindenki. Hát ő majd ereszt egy nagy sűrű ködöt, azt nem lássa meg senki. De ő nem ment, megfélemlt. Eszibe jutott, nem-e valami verboncás, mert felkapja, azt viszi. Ha nem gyün, megbánja, mert még a gyerekek gyerekei is gazdagok lettek volna. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵⁵

Garabonciástól véd a karácsonyi cérna

Hát hallottam. Boldogult apám még látta, azok mellett jártok azelőtt azok a garabonciások. Meg erdőbe vótak, nagy erdőség vót, mondta, hogy ere is, mindenfelé, mind azok a nagy erdők vótak. És mindég ott dőgoztak, télen is, oszt nagy izét, tüzet raktak, akkó mondták, hogy látták a garabonciást. Hogy odament. Nem ment oda egészen, hozzájuk, csak, aszondja, mindég azt izéta:^a – Júúújjj, de fázok! Júúújjj, de fázok! Mindég számúta, aszondja. Hát ők nem tudták, hogy mi az, ük meg körűütek a tűz körű. Oszt aszondja, valamellik odakiáltotta, azt mondja, valamellik odakiáltotta: – Hát gyere ide, ha fázó! Hát rá se gondútak, hogy az garabonciás lehet. Az meg azt felete vissza, hogy azt mondja: – Odamennék – aszondja –, de ha nem vóna köztetek, aszondja, amelliknek karácsonyi cérna van a ruhájába varrva. Azt tartották nagyon, úgy két karácsony közt nagyon fonytak, akkó az én diákkoromban, mondom még hát azután is. Hogy két karácsony közt fonytak cérnát, vászonycérnát. És akkó abbú a ruhájukba köröszöt, köröszöt varrtak. Akkor hát nem bántották, ugye, a izék. Ez is azt kiáltotta, aszondta: – Odamennék hozzá – aszondja –, ha nem vóna olyan köztetek, akinek karácsonyi cérna van a ruhájába. Aztat varrták. Köröszöt, ruhákba. (Gombos, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)⁵⁶

^a izélte

JEGYZETEK

- 1 Régi és újabb összefoglalások a garanbonciás hiedelemalakjáról: Róheim 1925, 32–35; Holló 1934; Pócs 1990, 597–601. Egy-egy táji összefoglalás: Jung 1985, 69–79; Istvánffy 1896; Barna 1989, 624–628; Keszeg 1999, 36–40; a középkori-kora újkori garabonciás: Pócs 2005a.
- 2 74 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 3 Fejős 1985, 59.
- 4 74 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
- 5 45 éves férfi; Irányi Lujza gyűjtése; EA 5792.
- 6 77 éves nő; Körner Tamás gyűjtése, 1967.
- 7 Eperjessy Ernő gyűjtése; EA 7258, 84.
- 8 Bosnyák Sándor gyűjtése; EA 26970.
- 9 60 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 10 66 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 11 Eperjessy Ernő gyűjtése; EA 7258, 84.
- 12 60 éves férfi; Katona Imre gyűjtése, 1951.
- 13 Magyar 2001, 499.
- 14 Balassa 1963, 492.
- 15 Fejős 1985, 116.
- 16 Jung 1985, 130.
- 17 Moldvából betelepült, 62 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 18 60 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 19 74 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 20 71 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 21 Jung 1985, 128.
- 22 Kb. 80 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 23 Magyar 2001, 498.
- 24 Férfi; Mozsolics 1963, 230.
- 25 85 éves férfi; Szabó Erzsébet gyűjtése, 1960.
- 26 82 éves nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1966.
- 27 Balassa 1963, 151.
- 28 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 29 Fejős 1985, 60.
- 30 Magyar 2001, 501.
- 31 67 éves nő; Dégh Linda gyűjtése, 1960.
- 32 Vajkai 1959, 161–164.
- 33 Csomor Péter gyűjtése; EA 2644, 15.
- 34 Moldvából betelepült, 49 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
- 35 43 éves nő; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963.
- 36 45 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 37 Pócs 1964, 121.
- 38 87 éves férfi; Csilléry Klára gyűjtése, 1954; EA 6269.
- 39 Magyar 2001, 499.

- 40 76 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1959.
 41 62 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
 42 Gémes Magda gyűjtése, 1952.
 43 Csorba 1980, 132–133.
 44 65 éves nő; 1979; Csorba 1980, 133.
 45 43 éves nő; Dégh Linda gyűjtése, 1959.
 46 67 éves férfi; Morvay Judit gyűjtése, 1960-as évek.
 47 76 éves férfi (1) és szomszédasszonya (2); Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
 48 Nő; Dégh Linda gyűjtése, 1960.
 49 56 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
 50 35 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
 51 Mogyorósi 1989, 32.
 52 Nagy Károly gyűjtése; EA 1445, 253–255.
 53 54 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1960.
 54 Kb. 77 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
 55 70 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
 56 Jung, 1985, 137.

TÁLTOS

A *táltos* a magyar falusi közösségek 18–19. századig tevékenykedett varázslója, aki – amennyire visszakövetkeztethető a 20. századi gyűjtésekből – elsősorban idővarázslói, gyógyítói, valamint kincslátó és jós szerepeket töltött be, és a boszorkány rontásának azonosítása, elhárítása is a feladata lehetett. Természetfeletti képességeket tulajdonítottak neki: transzban vagy álomban a másvilággal tudott kommunikálni. Így akár mint idővarázsló, akár mint gyógyító érintkezésbe tudott lépni a szellemvilággal; a jégesőt hozó ellenséges zivatardémonokkal és a boszorkányok ellene küldött, gyógyító tevékenységét gátló alteregóival vagy a kincseket őrző szellemekkel egyaránt fel tudta venni a harcot. A mai adatokból a *táltos* egyéb mágikus-vallásos specialisták mellett betöltött közösségi szerepének súlyát nem tudjuk felmérni. A magyar nyelvterület középső részéről igen sok *táltoshiedelmet* és *-elbeszélést* gyűjtöttek a 20. századi kutatók, különösen Diószegi Vilmos, aki – ősvalláskutató elődeihez, köztük Sebestyén Gyulához, Róheim Gézához csatlakozva – a *táltos* alakjában a magyar ősvallás *sámánjának* utódját látta, és ehhez az előfeltevéshez gyűjtötte össze bizonyítékainak gazdag anyagát.¹

A döntő súllyal a nyelvterület középső részéről származó 20. századi gyűjtések adatai elsősorban a *táltos* rendkívüli születésére (foggal vagy más jellel, például kis szárnyacskaival vagy sörtével születik), zivatardémonok általi elragadására („elviszik”, „eltűnik” például 7 éves korban), valamint a jégeső elhárítására folytatott viaskodására vonatkoznak. Utóbbi adatok szerint a *táltos* állattá változva küzd az ellenséges – szintén állat képében megjelenő – varázslóval (a szomszéd település *táltosával*). A viaskodás általában ellentétes színű – fehér és fekete, fehér és vörös – állatok képében, esetleg láng alakjában zajlik. Annak, hogy a *táltos* transzban kommunikál a másvilággal, ezekben az adatokban nincsen nyoma: az állattá változás is inkább az

állattá változni képes *állatemberekhez* (*werwolfhoz*), valamint a *lidérc* archaikus (alteregóval rendelkező) emberváltozatához köti alakját. Táltosként megnevezett és ténylegesen működő közösségi szakemberek emléke a 20–21. században csak a Székelyföldön, Gyimesben és Moldvában fogható meg: az a néhány táltos, akikre e tájakon emlékeznek, *jós* volt; ugyanitt nevezetes történeti személyek (elsősorban Szent László) *táltoslovát* is számon tartják az elbeszélések. Az itteni idővarázslókat azonban terminológiájuk nem köti a táltoshoz.

A 18. századi adatok (alföldi boszorkányperek jegyzőkönyvei) még fontos közösségi funkcionáriusnak mutatják a táltosokat. Elsősorban kincslátóként és gyógyítóként működtek, és az ő feladatuk lehetett a boszorkány rontását diagnosztizálni, a rontó személyt megtalálni és rontás okozta bajt gyógyítani, vagyis a boszorkány ellenfelének szerepét betölteni. Kétcárú tevékenységük miatt – a varázslás vádjá mellett – sokszor őket is rontással (*maeficium*) vádolták. Mint látók – a korszak más látóihoz és boszorkányaihoz hasonlóan –, ők is érintkezésbe tudtak lépni a szellemvilággal transzban vagy álomban. Néhány bírósági szöveg az állattá változó küzdő táltost másvilági szellemcsatákat vívó mediátorként is láttatja.²

A táltos ősvallási kapcsolatainak bonyolult kérdését itt félretéve, megállapítható, hogy a táltos mint újkori látó és idővarázsló elsősorban a körülöttünk élő népek varázslóinak és látóinak sorába illik. Számos rokoni szál köti össze őt különböző európai varázslótípusokkal, akik aszerint különíthetők el egymástól, hogy milyen túlvilágokkal és miféle szellemvilággal kommunikálnak, milyen segítőszellemeik, őrzőszellemeik vannak. A táltos különböző típusait illetően: vannak bika, ló vagy vadkan alakban küzdő, *werwolf* vonásokat mutató táltosok, vannak sárkány vagy kígyó lélekállattal rendelkező, szárnyal születő „sárkányos” táltosok, vannak zivatarfelhőkbe elragadott, csoportos lélekcsatákat folytató (nem állattá változó) *zivatar* *démon-táltosok* és így tovább. Itt közölt válogatásunk igyekszik ezt a változatosságot is bemutatni. Több elbeszéléstípus szól a táltos születési jegyeiről, elhívásáról, faluja időjárásáért bika vagy ló alakjában vívott csatáiról, sárkánycsatáiról, ember alakban birkózó táltosellenfelekről stb. Kisebb számban megjelenik a legújabb kori elbeszélésekben a kígyó-, sárkány-, sassajátságokkal születő, és ilyen őrzőszellemekkel rendelkező táltos, továbbá a csoportos lélekcsaták képzete is. A narratívumok viszonylagos hiányát a Felföldön és a Dunántúlon jól kiegészíti a garabonciás rokon alakjához fűződő, e vidékeken is gazdagon képviselt szöveghagyomány.

Születése, testi sajátságai, általános jellemzői

A táltos vitt el embereket is a Hanyról,^a és iccaka zörejrel jár. Ha akkor az ember kiment, vitte el azt is. Nagy fogai vótak, és azt mondta öregapám, hogy úgy állott szérül négy fog, fölül is, meg alul is kettő, mint a kannak. És öregapámtú azt hallottam, hogy a hátán, mint disznósörte, a hátgerincen úgy állott a szőr. Azt hallottam, hogy tejet egy-egy évésre két iccét is elnyelt. Másik étele meg a hús volt. Egy ember semmi vót neki, ha megfogta. Ha megfogta, akkor össze is tudta zúzni. Már fogai vótak, amikor megszületett. Alul-fölül megvótak már a fogai. Má mikor ollan serdülő vót is, túl erős vót. Az má, mikor ollan vót, akkor eltűnt az atyai háztul. 18-20 éves korában otthagya a szülőket, járta az országot. Más falukba ment el. (Süttör, Győr-Moson-Sopron megye)³

^a a Hanságról

A tátosról a legtöbbet az öreg Karvalics tudott. Vasváron a Tikhegyben volt egy kis zsuppos háza, ott éldegélt. Sokat látott, tapasztalt ember volt. Vénségére elhagyta a harmadik felesége, és így csak magában élt. Szeretett mesélni, és mert ritkán akadt, aki meghallgatta, mert máma még a gyerekeknek sem kell a mese, de még mert szívesen elszórakozott, akár reggeltől estig is mesélt nekem. Van féltátos, az ollan, amelliknek csak egy foga van, mikor születik. Egész tátos az, amelliknek két foga van, vagy disznósörtél a hátán, mikor születik. A tátos ért ereje után mindenhez. Tudja, földben-fában mi van. Ha tátos született, nem vót szabad a bábaasszonynak kimondani, hogy foga van. De a mostani bábasszonyok az illesmihez már nem értenek, azt se tudják, mi a tátos. Meg kevés gyerek is születik mostanság, egészen más lett a világ... (Vasvár, Vas megye)⁴

Mezőkövesden azt tartják, hogy a foggal született gyerek tátos lesz. Foggal született Beller Ferkó is, tudott is szelet csinálni, meg meg is tudta állítani. Nem vót felesége se, igazi tátos vót. Számos történet fűződik hozzá, egyszer tátosnak, egyszer verboncásnak emelgetik. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵

Az apámtul hallottam, mikor vót az, még a háboru előtt, az első előtt. Vót nálunk egy vendég, apáméknál. Ott járt vendégsigbe. Olyan foggal született vót, tudománnyal rendelkezett. Megijesztette apámékat. Aszondja: – Ha akarják, leteszem a háztetőt az udvarra. Megijedtek nagyon, mer megtehetete vóna, oszt nagyon kír-tik, nehogy megtegye. Nem is bántotta őket. Az az ember foggal született. Hát arra mondtam el, hogy az ilyen embert hívták tátosnak. (Hajdúbagos, Hajdú-Bihar megye)⁶

Egy asszonytól hallotta, hogy ment a szekér, oszt felkéredzkedett valaki. Ott jó-solt, az nem lett igaz, de hozott olyan szegény időt, nagy szelet, mindent. Reggel születnek azok, meg szárnyal. Mennek is, meg repülnek is. Csak hát űk láthatatlanok, úgy repülnek, hogy nem lehet látni űket. Nappal az utcán mennek, éjszaka repülnek. Oda, akire megharagusznak, olyan vihart visznek. Azt mondta az asszony, hogy olyan vihar kerekedett, hogy még a szekeret is felborította. Pedig egy darabig ment velük a szekéren, de ótán leszállt. Beszélni csak úgy beszéltek, mint mink, csak tejjel éltek. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁷

Anyám sokszor mondta, hogy ha karácsony éjén születik valaki, abból lesz a táltos. (New York [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])⁸

Születéskor megszólal, sokat tud

Az anyán nem lehet előre észrevenni, hogy táltost szül. Ezt nem is tudja meg az anyja. A legtöbb táltos foggal születik. Ez máma nincs meg. A bába a szájába nyúl azonnal, ha foga van, húzza, töri kifelé. Vagy hírit adja. Annyi nyelvet beszél egy táltos, ahány foga van a szájában. Ha senki sem tanítsa nyelvre, akkor is annyit beszél. Nekik egy könyvük van. Ezt nem tudja más hozzátartozó se. Az se, hogy

ki adja nekik. Csak a táltos tudja. Ha elhal, a könyvet ugyancsak az egyének viszik el. De az láthatatlan egyén, aki viszi. Nagymajorba laktunk, egy Berzsinszky nevű béres gyermeke – 3 éves volt a gyermek – olyan ügyes volt, hogy amit a tizedik háznál beszélt az anyja, azt is hallotta. Ha hazajött az anyja, a gyerek felment a padkára, oszt szájba verte háromszor az anyját. Kérdezte: – Tudod-e, mért kapod, anyám? Azért, mert rosszat beszélsz másoknak. (Tiszacsege, Hajdú-Bihar megye)⁹

A veszett kutya kilenc kutya erejével bír. A táltos is ilyen, hogy erősebb, mint mi, mer az így él, mer annak nyugvása nincs, az mindig kóborog. A garabonciás meg a táltos egy húron pendülnek. Akár a garabonciás, akár a táltos, ezek egyek. Ezek csinálják azt a rossz időt. (Fülöpszállás, Bács-Kiskun megye)¹⁰

Megszületett, és pár napra megszólalt, hogy az anyja kereszteltesse meg. De az gondolta, hogy elküldi egy asszonnyal, és megkereszteli. Mikor közeledett az asszony a templomhoz, hallá változott. Mikor visszafordult vele, megint gyermek lett. Mikor vitte be a templomba, ott vette észre, hogy hallá vált. Vagy háromszor csinált így az asszony. Az asszony megmondta a gyermek anyjának. Az anya is megmondta az asszonynak, hogy megszólalt a gyerek. Így nem lett táltos. A papnak is megmondták, és a pap mondta, hogy táltos lett volna, ha meg nem mondja az anyja. (Egyházaskozár, Baranya megye [Andrásfalva, Szucsáva megye, Románia])¹¹

Könyve van

A táltosoknak könyve van. Láthatatlan egyén hozza, amikor születik a táltosgyerek, és az is viszi el, ha elhal. Mikor a 3 éves gyerek haldoklott,^a mindig ezt hajtotta: – Anyám, te csak azt mondd, hogy nincs. Hogy mire mondja, hogy nincs, azt nem tudta senki. Másnap, mikor meghalt, odament Pízásó Pista^b és kérte, adják oda a könyvet. A táltosgyerek könyvit kérte, amit már születésekor is meg akart szerezni az ü elvitt könyve helyébe. De mán akkó nem vót meg, amikor Pízásó ment. A vitte el, aki hozta. Pízásót avval büntették, hogy be hatta magát csapni (mikor elvitték a könyvit), hogy attú kezdve jární-kelni kellett neki, nem vót maradása. (Tiszacsege, Hajdú-Bihar megye)¹²

A foggal született táltost elviszik; eltűnik, hamar meghal

Oszkóban hallottam még az öreg Pap Jánosnétól a táltosról. Mikor kenyeret sütöttek egy bizonyos háznál, kicserélték a gyermeket, és táltost tettek helyébe. Az asszony még gyermekágyat feküdt. Valami tudós azt mondta az asszonynak, szed-

^a Egy előzőleg említett táltosgyerekről van szó, aki Nagymajorban halt meg.

^b Pénzásó Pista híres, kincsásással foglalkozó táltos volt; Tiszafüreden élt a 20. század első felében. A „Pénzásó” a ragadványneve volt.

jen hét mezsgyéről fát, és fütsön be vele a kemencébe. Mikor már nagy a tűz, vesse be a tátosgyereket, és az asszony gyereket visszacserélték. Az igazit aztán az asszony hamar kirántotta. A tátosgyereknek nagy feje volt, meg foga, majdnem lerágta az asszony mellét, mikor szoptatta. (Oszkó, Vas megye)¹³

Akik foggal születtek, azok a tátosok. Mikor 7 éves vót, akkor együtttek érte a tátosok. Éspedig olyan felhő alakba. És akkor mondták az édesanyának, hogy az Éva pedig szalad oda rév felé. És akkor az édesanya utána futott, ami előtte vót kötény, ilyen kötény, azt dobta rá a fejére. És így nem tudták elvinni. Papp Éva vót. Papp Éva foggal született. Ha nem érte volna utol, a tátos már a fölhből elragadta volna, amint a Bibliában van, hogy Ilést elragadták a tüzes lovak. Ezek a tátosok gyüttek, aszt csak tojást kértek, meg tejet. (Bogyiszló, Tolna megye)¹⁴

Aki foggal szület, abbul lesz a tátos. Szülém meséte, hogy neki vót egy testvéri, az meg mindig lefeküdt a kerekvágásba. Aztán gyött egy ember, olyan vót, mint egy koldus, és aztán azt mondta, menjenek rögtön, mer ott fekszik egy lány a kerekvágásba. Akkor odament a testvére, felemelte, haza is vitte. Aludt. Akkor mondta a koldus: – Tudja, szüle, ez a kislány foggal született, ha a fogát kivették volna, akkor tátos lett volna, aztán ellopták a fogát. Ha el nem lopták volna, tátos lett volna. De így 18 éves korában meghal. Meg is halt 18 éves korában. 18 éves korában nagy tudós lett volna, itthon se lett volna. A bábának kell azt megtudni, azé nyúl be. Akkor a bába kiveszi, elteszi, hogy el ne lopják, akkor a kebelibe^a dugják. Mer a tátosnak lopják el a fogát. (Cserépváralja, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁵

A gyerek, ha foggal született, és ha nem vigyáztak rá, akkor kicserélték. Nagyanyámtól hallottam, hogy amelyik anya szülte ezt a foggal született gyermeket, azt a kötőjivel tudta menteni. Mikor vihar gyött, vagy olyan zamankós idő akart gyünni, akkor a gyerekre mindig azt a kötőt rá kellett tenni. Úgy tudta menteni. Azt a kötőt, amelyik akkor vót előtte, amikor szülte azt a gyereket. Szülés közbe is rajta vót. A nagyanyámtól így hallottam, hogy tátosoknak nevezték azokat, akik a foggal születettet el akarták vinni. Legfőbb még 1 éves nem, addig legjobban elvitték, ha nem vigyáztak tá. Hogyha ezek a tátosok ezt a foggal születettet el tudták vinni, akkor az is olyanná vált, tátos lett. Mikor egy olyan rettenetes vihar jött, akkor ezek széthányták a tanya tetejét, ház tetejét, vitt mindenfélét. A tátosok a foggal lett gyereket nevelik hét évig; hogy hun van ezeknek a nevelőhelyük, azt nem tudom. Ők tovább folytathassák azt, ezek a gyerekek, amit az előbbieik. Tátoassá csak az lehet, aki foggal születik. Ezek meg tudják keresni, ha van valahol, legfőbb^b olyan aranyemű. (Kistelek, Csongrád megye)¹⁶

^a kebelébe

^b főleg

Olyan emberrel dolgoztam már együtt, aki foggal született. Tátosnak hívták. És ahogy dolgoztunk, egyszer azt mondta: – Hát, komám, nekem el kell mennem. És el is ment, kérem szépen, ebéd után már nem jött napszámba; kévét hánytunk. Elment. De nem tudta senki sem, hogy hova. És harmadnapra gyött elő. De anyyira össze volt törődve, hogy borzasztó, az a fiatalember. Legényember volt. De akárhogy faggattuk, nem mondta meg, hogy mi történt vele. (Tiszasüly, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁷

Egyszer gyött egy nagy vihar; lehettem olyan 9-10 éves kislány, egy öregasszony ott a kis tanyába lakott, volt két fia, az egyiknek olyan nagy feje volt, meg a hasa is olyan volt, mint a hólyag, beszélni se tudott, de az anyja majd megőrült érte. Mikor a nagy vihar jött, aztat elvitték a táltosok. Úgy sírt az anyja, majd megőrült bele. Mi lebujtunk a tarlón, gyerekek, a disznódúrásba, hogy ne vigyen el bennünket a szél, mert úgy forgott a szél, kavarta a port, mindent felfele. Aztán mikor elmúlt, bementünk abba a kunyhóba, ott meg úgy rítt az az asszony, majd megőrült: – Nincs már kisfiam, nincs már kisfiam, elvitték a kisfiamat! Nagymamám megmondta oszt annak az asszonynak: – Én ezt meg tudtam volna neked mondani, mikor a gyereked született, mert foga volt neki. Hogy 7 éves korában elviszik a táltosok. – Mert váltott,^a nem az ő fia. Az ő fiát születésekor elvitték. Ezt meg 7 éves korában vitték el a táltosok. (Tiszakürt, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁸

Itt lakott valamerre legénkorába fenn Tas, Kárász, azon a részen, ott, arra, hát ott született egy nőnek ilyen egy fiúgyerek. És annak mindjån a fog is a szájába vót. Az, mikor eltötötte mondjuk azt a kilenc évet, tizedikbe fordult, hát akkor el is ment tülle, a szüleitü. Az úgy elrepült, úgy elment, hogy azt nem tudták, hogy hova ment. Hát ebbü lett az a..., amit neveznek, hogy tátos. Ez osztån szárnyára kelt, és az ellenben a fog, minden, a szájába vót neki, hát azt az anyjából hozta ki.^b Nem látták többet sose. (Géberjén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁹

Odahaza meséték, fogval született. Ha 7 hónaposan nem, akkor 7 éves korába eltűnik. Jön egy nagy fekete felleg, és azzal. Akkor nagyon kell rá vigyázni, ne legyen egyedül. Mer akkor jön egy nagy szél, nagy fekete felleg, azt elviszi, eltűnik. Ez tátus lesz. Sokat tud. Többet tud, mint a másik. A tátos mindent tud a másvilágról. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])²⁰

Tudománya Jézustól származik

Jézus Krisztus, még mikor a földön járt, elment valahova szállást keresni. Osztan nagyon sok helyre bement, oszt nem adtak neki szállást sehun. Mert nem ismerték, nem mertek neki szállást adni. Osztan addig járt Jézus Krisztus szállást ke-

^a váltott gyerek, akit születésekor egy démon kicserélt a sajátjára

^b születése óta volt foga

resni, hogy egyszer egy ilyen ember adott neki szállást, egy ilyen tátos, ilyen tudós. Addig is tudtak valamit ezek, de nem annyira, mint most. Azt mondta neki Jézus Krisztus, hogy ő olyan tudományt ad neki, amé szállást adott neki, hogy azt tesz meg, amit akarnak. Ha akarják, még a holdat is lehozhatják, de azt azért ne tegyék meg! Azóta van ilyen tudásuk. (Abádszalók, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²¹

A táltos átváltozásai – állatalakok

A tudósok, táltosok át tudtak változni állatokká is. Györe Gábor hallotta egy aradi embertől. Benn vót a kutya az istállóba. Seggen ütötte a kutyát, osztán az viszszaszótt. Táltos vót az, kutya képibe. (Rábapatonna, Győr-Moson-Sopron megye)²²

Azt mondta az édesanyja, ő mikor fürdette, akkor látta, hogy a gyermek megficcánkolt a vízbe, és olyan lett belőle, mint egy galamb. S akkor ő hezza akart nyúlni, akkor megfordult a vízben, egész kisgyerek volt, 2 hónapos, s visszavállott gyermeknek. (Gara, Bács-Kiskun megye [Hadikfalva, Szucsáva megye, Románia])²³

Halálakor zivatar, forgósél támad

A forgósél azt jelenti, hogy biztos valami tátos, sátán halott van. Mikó ilyen forgósél mög nagy vihar gyün... (Tápé [Szeged], Csongrád megye)²⁴

Varga János táltos vót.

Mit csinált?

Ráült egy vesszőre, aztán ment, lovagolt a vesszőn, aztán ment, amerre látott fűvel. Má egy pillanat alatt senki se látta, hogy hova lett. Elment. Mindenfele elutazott. Ilyen táltosságokat csinált.

Hogy halt meg? Nem volt valami különös eset, mikor meghalt?

Úgy csattant, villámlott, hogy azt borzasztó vót hallgatni, mikor az meghalt, meg mikor temették. Olyan nagy eső vót ebbe a községbe, hogy rettenetes nagy eső vót.

Mit mondtak, hogy miért van ilyen nagy vihar?

Hát aszondták, hogy ilyen vót az ílete, azt azír van ilyen zajos. (Doboz, Békés megye)²⁵

A táltos meghatározza a sorsot

Hallgassa meg, a gyermek, mikor megszületik, a bábaasszon megönti szenteltvízzel, s az ablak alatt a tátosok meghallják, hogy milyen sorsa lesz a gyermeknek. Azt mindenki nem hallja meg. A tátosok megjövendölték egy leánkának, hogy ő kút-vízbe kell, hogy essék. S a szülei úgy örözték, mint a szemük világát. De az illető, aki hallotta ezt, azt mondta másnap reggel, mer szállást kért a házigazdától, s akkor azt mondta, hogy: – Na – azt mondja –, ezt a leánkát – azt mondja – én keresztelem meg. S jól van, mert azon a vidéken úgy kellett keresni keresztapát. Nem

ajánlkoztak, mint itt, nálunk. – Jól van – azt mondja –, ha megkereszteli. No de megmondta, hogy 20 esztendőös koráig úgy ügyeljenek rea, mint a két szemik világará. Közel a vízhez ne engedjék. S nem engedték közel a vízhez, mert minden esztendőbe kéccer-háromszor a keresztapa felkereste a leánkát. Szépen a kút gárgyára^a elment, a kút le vót csukva, s szépen ott kellett meghaljon a kút tetejin. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)²⁶

Jósol, prófétál, lopott tárgyról, halottakról tudósít:
álomban, transzban, tükörrel

A táltos, az amikor jövendöl, akkor nem néz az emberre, hanem merően a levegőbe, mintha ott látna valamit, s úgy jövendöl. (Nagyvejke, Tolna megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])²⁷

Ulyankor elrejtőzik, úgy jön neki az, nem foglalkozik ő akkor a földiekkel, foglalkozik avval, amit ő lát. Mondhatnak néki ezt is, azt is, de ő azokat látja, ő azoknak kell mondja, s azok mondanak neki. (Szárász, Baranya megye [Diószén, Bákó megye, Románia])²⁸

Vót olyan tükröcskéje, olyan kockákat húzott riva^b ceruzával, s abba nézett, s abból javasolt. Vót, hogy igazat mondott, vót, hogy nem mondott igazat. (Egyházaskozár, Baranya megye [Magyarfalu, Bákó megye, Románia])²⁹

Jósolják meg, hogy meddig fogsz élni, vaj mi fog történni, vaj mondják a szerencsét. Aztán vannak olyanok, akik még nekikezdenek, de nem tátosok ők, hanem csalók. Kezdik csalni az embert, s mondanak kávéból, s mindenből, s vannak itt es, itt Gyergyószentmiklóson es van olyan, hogy olyan tátos, hogy mikor észreveszed magadat, kicsalja az utolsó banidat,^c s nem tud ő semmit. (Gyimesközéplök, Hargita megye)³⁰

Mindent tudnak. Tudják, hogy bárhol is mi történik ma, mi lesz holnap; előre tudják a jövendőt is. (Déva, Hunyad megye, Románia)³¹

Őcsényben a nagyapámtól hallottam. Vót egy ember, aztat mindig emlegették. A szőlőhegyen vót, és odament hozzá egy tátos, azt megkínáta enni-innivalóval, és akkor az a táltos észrevette, hogy szívesen látta, akkor így tanyaaajtóra [latinul írt neki jóslatot], akkor kivitték a tisztelendő urat, az olvasta el. Hogy mi volt rajta, arra nem emlékszem, de az közte volt, hogy 36 éves korában fog halni. Meg is halt, és mikor olyan nagyon megbetegedett, akkor az utolsó előtti napon fölkel, fölvetta a subát, és elbúcsúzott. (Decs, Tolna megye)³²

^a kávájára

^b reá

^c filléredet (*bani* = román pénznem)

A tátosok mindent meg tudtak mondani. Egyszer apám es járt egy elyenhez. Eladott volt két tinócskát, én akkor meg sem voltam. Hát nem volt ott buksza, zsebkendőbe kötték a pénzt, volt kétszáz ezüstforint, akkor nagy pénz volt az. A bekecsnek a zsebibe tette bele, s egy zsidó valahogyan kilopta. De mondták, hogy van itt egy táltosgyerek, s menjen el hezza, s kérdezze meg. Az megmondja. Hát el es ment apám a táltosgyerekhez, megkérdezte, s megmondta, hogy egy veres zsidó vágta le ollóval, annál van a pénz. A zsidót letartóztatták, aztán törvényre mentek. Úgy megmondta apám, hogy melyen pénz volt, még apró es volt valamennyicske. Már a pénz a zsidótól el volt véve, s a bíróság nézte, hogy az öreg mit mond, hogy pontosan megmondta fillérre. Megkapta, s a zsidót megbüntették. (Felsőnána, Tolna megye [Hadikfalva, Szucsáva megye, Románia])³³

A nagyapám mesélte, hogy vót itten a makai pusztákon, mer ott vót néki tanyája, vót itt egy teknyőkaparó embör. Vót egy teknyőkaparó. Úgy hívták, hogy Teknyőkaparó.^a Hogy miért neveztek Teknyőkaparónak, hogy talán... Nem tudom én. Teknyőcsinálással foglalkozott, a fűzfából kikaparta a teknőt. Szóval, nem érdekös. Ez olyan varázslatos embör vót, aki elkezdött jövendölteni. Hogy azt jövendölte, hogy idefigyeljetök, majd amikor mindön házná kőkút lösz, mindön háznál kőkémény, és a löcsetlen kocsik szaladgálnak. Hát kéröm, szaladnak a löcsetlen kocsik, mögvan a kőkémény is, mögvan a kőkút. Akkor lösz egy olyan háború, hogy a fehér ló a szügyive fogja taszítani a vért, és majd nagyon sok embör elpusztul, de aki mögmarad, akkor az fog élni majd egy kis jó világot. Ez, kéröm szépen, egy olyan táltosembör vót, vagy mit tudom én, boszorkány löhetött-e? Például át tudott változni. Különböző jószágalakot öltött magára. Többek között az én öregapámnak az apja, ű attól hallotta, hát szájról szájra mönt ez a hagyomány. Hogy igaz vót-e, nem, nem tudom. Lát az öregapám nagyapja egy gyönyörű szép lovat, hát ő eztet csak mögnyergéli. Oda is mönt. Éppen kantár vót a kezibe, hogy hogy kerút oda, azt nem tudom. Hát föl akarja a fejire húzni a kantárt, hát akkor látja, hogy a lónak az alsó szája széle, az állkapcája nem vót mög. No, akkor ű meghökkent, hogy milyen ló löhet ez, és akkor ijedtibe elkezdött szaladni. Utánakiáltott a ló emböri hangon: – Szöröncséd, hogy rám nem üté, mer majd elvittelek vóna. Hát ez vót a Teknyőkaparó. Aztán dolgozott ott a nagyapám öregapjánál és a nagyapám apjánál mint részes. Eljött a szombat délután, na, kéröm, szombat délig dolgozunk, bemögyünk a városba. Hítták a Teknyőkaparót is, hogy mönjön. Azt mondta, ű nem mögy. Jó, röndbe van, hát ha nem mögy, nem mögy. Elindútak kocsivó. Hun lassan, hun lépésbe, hun kocogva. Egyszer csak gyün egy nagy forgósziel. Az egyik embörnek elkapta a kalapját. El is vitte. Úgy elvitte az a forgósziel, hogy nem is tudtak utánamönni. Na, majd hazaérnek Makóra. Bemönnnek, hát kéröm, kit látnak, Teknyőkaparó már ott ül, és mellette vót annak az illetőnek a kalapja, amit a forgósziel elvitt. És ő már nyugodtan ötte a túrúslepényt. Kéröm, hogy igaz vót, nem vót-e? Én az öregapámtul, vagyis a nagyapámtul hallottam. Hogy mi ebbe az igaz, azt nem tudom. (Nagyér, Csongrád megye)³⁴

^a Teknyőkaparó egy eszkatologikus jóslatairól híres tudósember volt; halála után sokan táltosnak is tartották.

Horgyestbe^a vót táltos. Az én anyám is járt hozzá. Ő leány vót, és ő elment, és azt mondotta: – Együttem, hogy mondjon nekem is, hogy milyen sorsom lesz nekem. – Te – aszondta – egy árva leánka vagy, és mégis férjhez mensz egy özvegyember után. – Mondja meg nekem, hogy érti, hogy leány vagyok? Mondja meg a nevedet! – Idáig nem is láttalak, de én megmondom a nevedet. Neked Ilona neved van, édesanyád Kati. Tudták, ha az kitalálja a nevit, akkor az tátos vagy igaz ellátóné.^b – Neked vót egy testvéred, az tűzbő hót meg. – Én szeretem azt is, hogy elmondja, amit eltöltöttünk, de én szeretem azt is, ha elmondja, mit érek még! – Te azt éred, tégedet egy legény kér, de nem mész el, inkább felakasztod magad. – MÉR akasztom fel magamat, félek attól a legénytől? – Nem, te azt nem szereted. Akkor elmész a ti házatokba, ahol szölettél, elviszed a kötelet is magadval, hogy felakasszad magadat. Van neked egy jó barát asszonyod, az elmege, az elmege, azt mondja neked: – Ne vesd a lelkedet arra, hogy elvesd egy bolondért! Hanem te csak azt gondolod: – Én Istenem, ettől mentődjek meg, és rendelje ki az Isten, akit én szeretek. Neked nincs senkid, te sokat búsulsz, sírsz. De van neked egy ember, de az most el van a háborúban, és az két évig lesz fogságban. Még a Magyarföldet is megjárja, de mégés hazajön, és téged elvesz. Azt mondja az anyám az ő gondjába, hogy ez nem jó ellátóné vagy táltos. Ő hogy gondolta magába, az ki is mondotta, hogy ez nem jó táltos, de meg fogod látni! – Te kártyát húzatsz cigánynékkal, gondolod, nem lesz gyereked. Es férjhez mész, és nem lesz három évig, de azután lesz hét gyereked. Ezt se hitte anyám. – Avval az emberrel élsz huszonkét évig. Huszonkét év alatt annyi ruhát szereztek, hogy sokat. S egy éjjel az egész elrabolják. Anyám nem hitte ezt sem. – Az ember meghal, magad úsz tíz hónapig özvegyül, olyan ember után mész férjhez, lesz két lány, két fia, nem lesz egy szál haj a fején. Avval élsz vagy tíz esztendeig vagy nyócgig. – Én hány éves vagyok? – Ez mind igaz lesz, nyolc évig leszél beteg, fermeka^c által, egy másik asszony kijavít téged, de annak nagyon sok bűne van. – Hát mér lesz annak sok vétke? – Azér van annak sok vétke, mer egy életet az elrontott, az ura egy más asszonyt akart elvenni, s annak ő sok rosszat csinált. (Egyházaskozár, Baranya megye [Lábnik, Bákó megye, Románia])³⁵

Kisfaluba vót egy olyan tátos legényke, hogy az látott másvilágra es. Mentek mitöllünk oda. – Elmegeünk a Kús Mihálykához, hogy az mit mond, hogy a másvilágon édesanyám hogy van.

Amikor elment oda, ha jó gondolatval ment be az ajtón, akkor szúvesen fogadta, de ha nem jó gondolatval, akkor azt mondta: – Tössék, menjen ki! Az ilyen tátos vót, úgy szokták mondani, hogy a Jóisten adta, hogy ő tudott erről a világról es beszélni, meg a másikról es. (Egyházaskozár, Baranya megye [Magyarfalu, Bákó megye, Románia])³⁶

^a Horgesti (Bákó megye, Románia)

^b látóasszony

^c rontás

[A táltosok] Tudják, hol van kincs a föld alatt. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)³⁷

Egy böszörményi asszony mesélte, hogy egyszer egy juhász eső után arra lett figyelmes, hogy locsog a víz. Odanéz, hát látja, hogy egy ember jön. Olyan nagy fogai vannak, megszólította, hogy: – Ki vagy te? Oszt mondta, hogy: – A viharba esem – de még akkor nem mondta, hogy ki. Oszt akkor bement, oszt adott neki enni-inni a juhász. Oszt kérdezte az ember, hogy ki nyáját őrzi, oszt mondta a juhász, hogy a másét. Oszt mondta: – Hogyha tudnád, hogy itt mennyi kincs van, nem is olyan messze, a magadét őrizhetnéd. Maj Szent György-nap éjszakáján fellobban a kincs. Oszt ott halom vót, osztán ottan fellobbant a kincs. Osztán annak a kendőjével, akit nem szeret, borítsa le a tüzet, osztán a feleségének a kendőjével borította le a tüzet, oszt meg is találta azt az aranypénzt. És mire hazament, a felesége holtan volt az ágyban, de azér ű nem mondta meg soha, csak amikor haldoklott, akkor ő mindig a tűzzel veszködött, meg a fejkendővel. És még akkor sok arany vót, osztán ő akkor elmondta, hogy hol van a pénz. Mán '15-ben felrobbant egy repülőgép a tanyán a juhodály felett, de minden évben érte valami istencsapás, villámlás vagy egyéb. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)³⁸

Öregapámhoz meg járt egy táltos. Aszt az azt mondja öreganyámnak: – Panna, főzöl te nekem tojasos levest. Beleütsz két tojást, de ebbű senkinek se adj. Hát oszt főzött öreganyám tojasos levest, de hogy a gyerekek ott nyavalyogtak körülötte, szedett nekik belüle. A többi levest meg bevitte ennek a táltosnak. Aszondja: – Hej, Panna, Panna, mondtam, hogy ne adj senkinek. Odavan az egyik csirkének a szárnya, meg a másíknak a feje. Olyan jót akartam most neked csinálni, hogy nem kellett volna az életbe dolgozni. Hanem – azt mondja –, tudod mit, Panna? Kihítta a ház elejbe, oszt ott a ház előtt a ganéj mellett vót egy nagy eperfa, oszt azt mondta neki, hogy: – Panna, eredj ahhó az eperfáhol, oszt vissza ne nézz, mert hogyha visszanezel, nem tudok veled semmit csinálni. Ahol megállsz a fa tövibe, a lábad ujjánál kapard meg a földet. Ott kijön neked egy nagy kétfülű köcsög gyün ki a földből. Hát öreganyám így is tett. Hát föl is gyütt a földül egy ilyen nagy fazék, két füle van neki, teteje is volt neki. Felvette a tetejét, oszt azt mondja: – Jézus Mária! – és visszanezett. Oszt mind madárcsülökké váltak az aranyak. Aztán kihívták a papot megáldani, de nem vált arannyá. Mer a pap is félt, azt mondja a táltos. Azt mondta a táltos, hogy: – A kertbe itt annyi arany van, hogy ha a föld színire gyünnek, nem férnék e túle. Hanem a gyerekek fogjanak hozzá, kezdjenek el ásni a szilvafa tövénel, és addig ássanak, míg egy nagy vasajtóhoz nem érnek. De káromkodni nem szabad, mert rájuk szakad a föld! Akkor ott találtak megint egy nagy fazekat, annak a tetején volt egy nagy hatalmas kulcs, és ott volt a nagy vasajtó. Gondolták, hogy esznek, oszt azután behatolnak beljebb, kinyitják a kulccsal a nagy vasajtót. A kúcsot bevitték, hogy majd esznek, elhozták onnan a kulcsot. Elsötédett, nagy ézengés lett, esett, villámlott, és lesza-

kadt az egész föld. Még négyszer próbálták kiásni, de már nem találták meg többet a vasajtót. ... (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³⁹

Ugyanazoktól hallottam. Velek történt. Pízásó Pista^a mondta: – Na, gyöjjenek velem. Én nem szólok semmit, csak ahun egyet dobbantok, ott ássák. Mentek. Mikor a debreceni földre értek, ott dobbantott Pízásó. Még mikor elindultak, azt mondta: – Ne féljenek, mer magukat háromszor fogják megijeszteni. A két ember hozzáfogott, ásták. Űk hánták kifele, valaki – egy láthatatlan ember – meg dúrta befele. Hánták kifele, de nem vót szabad egymáshoz szólni. Egyszer csak valaki elment mellettük. Akkor gyöttek a bikák. Szaladoztak, bőgtek, viaskodtak körülöttük. De űk csak ásták. Mán a ládáruł ásták a fődet, olyan vót, mint egy szekérláda, jól látszott a formája, akkor gyött két katona. – Űgy látszik, ezek nem akarják abbahagyni – mondták a katonák egymásnak. – Fel kell űket akasztani. És mán látták is a bitófát. Ekkor ijedtek meg. Kiugrottak a gödörből, és elszaladtak. Másnap, amikor elmentek megnézni a ládát, egy nádszál vót a kihányt földbe tűzve. Avvót^b a bitófa. A láda helye megvót, de a láda eltűnt. Ugyan másnap odament Pízásó. Mondtam, hogy ne ijedjenek meg. Maguké lett vóna. Egy nádszálra akarták magukat felakasztani. Mír szaladtak el? (Tiszacsege, Hajdú-Bihar megye)⁴⁰

Segítőállata: ló, kakas

A táltos, az régen vót. A táltos, az olyan varázsló vót. Varázsló. Megvette a piacon a kakast, piacon, vett egy nyerget, és a kakas átváltozott táltoslónak. Átváltozott. A lovat táltosnak hívták. Ráüł, és úgy ment a lovon, mint a szélvész. Az a táltos. Ember is, a ló is. A kakas átváltozott lónak. Azon járt. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)⁴¹

A táltosnak olyan csikaja van, hogy az anyja foggal ellötte. Ha más ló mögláti, rugdosi, mögöli, csak éppen az anyja nevelheti föl, de ha 7 hónapos koráig föl bír nevelönni, nem fél egy lótuł sem a világon. (Magyarszentmihály, Közép-bánsági körzet, Szerbia)⁴²

Az egyik embernek a lova megellett. A szomszédja tudós volt, mondta neki, hogy: – Vigyázz, éjjel megellik a lovad, nehogy kialudjon a tüzed! Szalmával tüzeltek, az ember meg hagyta a tüzet elhamvadni, a csikója megdöglött. A szomszédja azt mondta, hogy: – Látod, megdöglött a csikód, táltosló volt. Kialudt a tűz, a szalmád elégett. Elaltattad a tüzet, és megfojtották a csikódat. (Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴³

Lett ott egy olyan kiscsikó, aki foggal született. Mondták, hogy nagyon kell a kiscsikóra vigyázni, mert elviszi a táltos. Becsukott ajtónál őrzötték. 7 éves koráig kellett volna nagyon őrizni. Mégis kiszabadult a kiscsikó. Egyszer nyitva hagyták

^a Pénzásó Pista híres tiszafüredi táltos volt.

^b az volt

az istálló ajtaját. Aztán a kiscsikó, ahogy kiszabadult, felszaladt a ház tetejire, a girincen végig. Aztán, ahogy végigment, eltűnt, sose látták többet. Eltűnt a táltos. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴⁴

Az öreg Hajdu Cserepesen lakott. Csikósok vótak. Az ötödik-hatodik esztendeig nem fogták be ezelőtt a lovat. Vót egy kanca, ellett egy péhes^a csikót. Mindig szílen legelt, a ménes szílin. Sose tudták megfogni. Majd jött egy valaki egyesztendős korában. Odament, megveregette, körülsimogatta. Majd elveszett ez a valaki. Mikor kétesztendős vót a csikó, akkor ismét eljött egy valaki, kivezette, megnezte. A harmadik esztendőben is eljött. Felkötőfikezte, és felült a hátára, és eltűnt vele, felemelkedtek a fellegekbe. Elmondtam ezt egy alkalommal az öreg Kótinak, ő mondott aztán egyet, ami vele történt meg.^b Ezeknek a lovaknak az elődje, mutatott rá az egyik lovára, ellett egy táltoscsikót. Elmentünk Csátra, vásárra.^c Egy fiú odagyött az anyjával: – Szülém, ez az én hátasom – mondotta a fiú. Mindig pihés^d volt a csikó. Mennyiért adják? Különben maguknak hatvan forint a számításunk – mondta. Kifizette. Kivezették a vásár szíliire, ott a fiatalember ráült, és eltűnt a fellegekbe. (Tiszacsege, Hajdú-Bihar megye)⁴⁵

Az a táltosló olyan erővel bírt, hogy a háborúkba vitték el. Olyan eredményeket értek el avval a táltoslóval, hogy többet ért, mint mondjuk egy, két-háromszáz ember. Az a táltosló olyan okos vót, olyan okos ló volt, hogy ...olyan erős is vót, hogy megfordította az ellenséget, egy, egy... nem tudom, mennyi erejű ellenséggel szembefutott! S az a táltosló olyan okos vót, hogy kijátszotta, visszaverte az ellenséget! Olyan volt, így hallottam. (Szék, Kolozs megye, Románia)⁴⁶

Igaz, hogy Szent Lászlónak táltoslova vót. Fehér ló. Rendes fehér ló. Fehér lova vót. Úgy nevezik itteni tájszóban, hogy szürke, tetszik tudni. De fehér, tiszta fehér ló vót ez a táltosló. Ez valóság. A lova a csatába is úgy vitte a gazdáját, ahogy csak tudta, s bélélt mindent előre, hogy mi történik. (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia)⁴⁷

[Úz Bencéről] Mondták, hogy vót könyv írva róla, de én azt nem olvastam. Aszondták, hogy egy fehér lovon járt itt keresztül, s ment keresztül Csobányoson, s ott Egerszéken, hol, hol jártak vót, s a lovával beszélt. A lova táltos vót. Egy fehér lovon járt keresztül, s a lova táltos vót. S akkor mondta a lova neki, s ő aztán a lú után beszélgetett. Há jósolta, hogy világ vége felé, amikor jö ez a ítélet, akkor minden falucskában, minden lemaradott falucskában bicikli lesz, tévék lesznek. Akkor a vak lovak járnak az erdőben: ezek a traktorok vótak. Hallottam, hogy beszéltek ezt a Húz Bencét. Hogy jövendölt olyan dolgokról, ami bevalósul a világ vége felé. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁴⁸

^a kehes

^b A gyűjtő megjegyzése: „Az öreg Kóti csegei lakos volt. Hosszú ideig számadó csikós volt a Hortobágyon.”

^c Mezőcsát (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

^d kehes

Segítőállata: kígyó, sárkány

Ha egy gyerek foggal született, azt mondták, tátos, hét év múlva elhagyja a szüleit. Aludttejet eszik, és úgy is mondják, hogy garabonciás. Három évig nevelte a kígyót, olyan berekbe, ahol víz is vót, ahol nyugodtan nevelkedhetett az a kígyó. Hordta neki az aludttejet. Mikor oszt annyira nevelkedett a kígyó, hogy bele tudta tenni a kantárt a szájába, akkor ráült, osztán elment vele arra a vidékre, ahol nem adtak neki aludttejet, és azt teljesen pozdorjává verette a jéggel, ezzel boszszulta meg magát. Öregapám látta, amint vesződött véle, azt mondta: – Fiam, nagyon sokat vesződött véle, amíg a szájába tudta tenni a kantárt a kígyónak. (Balatonboglár, Somogy megye)⁴⁹

Volt egyszer egy asszony, és született kicsije. Még féléves sem volt, és elkezdett beszélni. És az asszony nagyon csudálkozott. S akkor megjelent egy fehérkígyó, s azt mondta, hogy ha megmondja a papnak, hogy beszél, akkor meg fog halni a gyermek. S az asszon nem hitt a fehérkígyóba. És másnap reggel elment a paphaz. S a pap, a pap sem hitte. S mikor jöttek, akkorra a gyermek meg vót halva már. S aszmondta a kígyó, hogy azért vót, mér árulta el a papnak, hogy a gyermek megszólt. Azt mondták, hogy táltos lesz az a gyermek, me a kígyó megjelent. Valami szomszédasszon mondta, nem toom, ki. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁵⁰

Az én öreganyám kenyeret sütött. Oszt akkó elgyüttek gyerökök. Oszt akkó az én öreganyám adott nekik egy lángost. A konyha közepén ösznek lángost. Osztán gyütt a kodus. Az tátos vót. Hát akkor kérdezte az öreg, hogy: – Mind a maga gyereke? – Nem, csak ez a kettő. És akkor mondta: – Nényi, legyen szíves adni tejet és tojást! – Tejem nincs, tojást, azt adok, mert nincs tehenünk. És adott neki tojást. A tátos elindult, és az öreganyám utánanézett. És akkó a tátos is fölemelte a szűrt, és a combja mind véres vót. És akkor az én öreganyám kérdözte: – Bácsi, mi van magával, hogy a combja vérös. Akkó azt felelte neki: – Tátos vagyok, sárkányon ültem, és nem jól húztam a gyeplűt, hanem az erdő felé húztam, és az ágak lehorzolták. (Bátya, Bács-Kiskun megye)⁵¹

Münk gyerökök gyeröktársakná cimboráskodtunk, a temetőbe játszadoztunk. Játék közbe, a temető szélös árkába vót nagy nád. Egyszó lemöntem oda az árok szélibe, a nád szélibe, ott is mögviccsantottam egy nagy kígyót. Ijedve távoztam el onnan, hogy hát micsoda nagy szörnyeteg ez? Mondtam aztán ottan a cimborámnak, az édosapjának, hogy mit tanáltunk itt az árokba, a nád közt. Hát aztán azzal kigyütt, emönt a temetőbe az az embör, me mán gondolta, hogy nem-e azé az emböre a csikó, azé a Katókaé. Hát aztán aszondta [Katóka], hogy ne bántsuk, csak hadd lögyön ott! – Az az én csikóm! Telt-múlt az üdő, etelt egy pár nap, megén csak kimönt hozzá, de nem tanálta odahaza. Másnap mögén csak elmönt, mán akkor otthon vót. És kérdözte tülle, hogy hol vót? Aszondja: – Nagy messzire, a csikómon, amöre a nap főgyütt.^a (Tápé [Szeged], Csongrád megye)⁵²

^a A gyűjtő megjegyzése: „A közlő a történetet igaznak tartotta; kérdésemre hozzáfűzték, hogy a Katóka gúnynévvel említett férfi táltos volt, foggal született.”

Zivatart jósol

Amelyik gyerek foggal születik, az táltos. Azt utóbb elviszik a táltosok. Szülikém^a mesélte, 97 éves volt, hogy kint voltak a szőlőbe, ott volt a földön egy szénaboglya, és azon volt egy nagy kígyó. Bement hozzájuk egy öregember, mondta, hogy vagy hazamenjenek, vagy húzódjanak be a gunyhóba, mert borzasztó nagy zivatart lesz. És akkor ők bementek a gunyhóba. Meg is gyűtt a zivatart. Az öreg ember, az eltűnt, nem maradt velük, az elment. Már két almafát is kihúzott tövestül, olyan nagy zivatart lett. Gunyhójuk tetejét is, azt mondja, elvitte. Mikor elmúlt a zivatart, kígyúttek a gunyhóból, gondolták, hogy most a szénát mind elvitte a szél. De egy szál hijja se vót. Azt állapították meg róla, hogy biztos az vót a táltos, mert a kígyó nyoma rajta vót a szénaboglyán. De akkor már nem volt a kígyónak híre se. Szülíke azt mondta, hogy a foggal születtek azok, azokat elviszik a táltosok, hogy hány éves korukban vitték el, azt nem mondta szülíke. (Kiskunhalas, Bács-Kiskun megye)⁵³

A táltos a szélben zivatart hoz, küld, csinál

A táltossal meg szegény anyám járta meg. Új párok voltak, és összevesztek. Anyám nem akart babot szedni menni a kukoricából. Oszta mikor mán mentek, hát ő, ahogy megharagudtak, összevesztek, ő ment elől, apám meg hátul pattogott. Mondta anyám: – Az íz egye le a bokádat, majd ha közelebb érsz, megijesztenek. Aztán, ahogy közel értek a kukoricaföldhöz, nagy forgószelel támadt, aztán mint egy nagy csomó szennyes ruha, úgy gyűtt le a forgószelelben. Aztán, mint a ló, úgy tett: – Nyhh, nyhh. Abba vót a táltos. Ő meg úgy megijedt, sivalkodott, elfutott onnan. Mindig azt mondta szegény jó anyám, hogy az nem lehetett más, mint nagyanyám, ő volt a sok szennyes ruhába becsavargózza. Mert annak is tudománya volt. (Tiszasüly, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁵⁴

Hát mint szólgaembör vótam, tudja, kinn vótunk a szőlőbe, kapátunk. Azt mondja egyszer a gazdám: – Ejnye, gyerök – aszondja –, nagyon borul – aszondja –, ara lent, az ég aljába. Nem-e – aszondja – jó vóna – aszondja –, itt a kasza is, elmönni – aszondja – az új földbe kaszágatni egy kis herét ennek a jószágnak éccakára? Hát – aszondja –, jó lössz, gyerök – aszondja –, akkó abba hagyod a kapálást – aszondja –, és emégy – aszondja –, akkó vágó nekik az új földbe egy kocsiderék herét! Azután aztán befogtam, mindjé együttem. De nagyon jók vótak a lovak, úgyhogy karba köllött őket tartani, me játszottak. De jó sebössen gyüttem. Mindjé nem messzire értem két boglyát. Nagyon jó látom, hogy ott egy szürkankós^b embör üldögéll a tüvibe. Én nézök rá nagyon, és ü mög énrám, de nem szöllött, se én nem szóltam. Me az úthon közel vót. Azzal a fölhő nagyon gyorsan gyűtt föfelé, mikorára én mán ottan möntem el. Annál jobban eresztöttem a lovakat. Mondok: – Majd sietök ha-

^a nagyanya

^b szürkankó: szúrposztóból készült kabát

marább, hátha majd valami nagy eső lössz. Mikorára onnat kis üdő mulván odaé-
tem Tápé alá, a sárga gödör szélihön, hát ottan mély víz vót sok. De ez nem sok
üdőbe került, mire én mán onnat ideértem gyorsan. És ez az embör, ez a szürkankós
embör mög má akkorára ott vót abba a sárga gödörbe, abba a vízbe. De úgy néz-
tem, hogy hatméterös lécs vót a kezibe, akive mérte, támogatta a vizet. Gondoltam,
hogy hát hogy gyütt ez az embör ilyen gyorsan ide, mikor én nagyon gyorsan gyüt-
tem. A nagy fölhhő mög mán a fejink fölött vót. A viharba a libák tömege ott vót a
parton, fölálltak a fejeik a viharbak. Mire eztet kimondtam, hogy itt vannak a sok
libák, akkorára a fejemhön vágódott egy akkora jég, mind egy nagy lúdtojás. Hát
ekkö má ekámpultam egy kicsikét, de csak hajtok hazafelé. Nem ám hogy a heréé
mönjek e új földbe, hanem csak hogy e rémségbe hazamöhessenek. Hát akkor is aztán
eszömbe jutott a nagy gyorsasággá a temetőné, hogy a Katóka^a [a táltos] vót itten;
a nagy félelőmbé, a nagy viharba. De mán akkor esött a jég, ökölnyi jegek, oly gyor-
san, hogy rögtön tele vót a kocsiderék jégge. És vert, ahogy nem utált! Lovakat ösz-
szeverte, mög engömet a kocsiderékba. A gyorsasággá kaput se nyitottunk ki, csak
mindönöstü nekivágtattam. A kapu széttört, a kocsiva bemöntünk. Oszt akkó ott
se bírtunk állni, me maj tengölyig érő jég vót az udvarba is. Az ablakok kiverve
vótak, párnákat raktak az ablakba. A cseréptetőket összeverte a jég. A rengeteg ba-
romfi mindönütt, akit a jég elért, mind agyonverte. Neköm a fejem akkora vót,
mint esszakajtókosár.^b A jószágok is össze vótak dagadozva. És aszt akkó, hogy mi-
csináljak, jajgatva jajgatott a gazdaasszony is, mer az ura is odavan, hát az hun húzó-
hatott meg? – Nem tudom! – Gyere mán – aszondja –, mi van veled? De mán akkó
alig bírtam a fejemet, úgy összevissza vót dagadozva. Hát akkor aztán: – Jó lössz,
gyerök – aszondja –, maj bekenjük – aszondja –, a fejedet tejfölle. Majd ez – aszondja
– lelappaszi. Kente osztán a fejemet jó vastagon tejfölle. Ahogy fojt az arcomon is le-
felé a tejföl, én mög a nyelvem nyútogattam, úgy nyaltam a tejfölt befelé.^c (Tápé
[Szeged], Csongrád megye)⁵⁵

[Beller Ferkó^d] Egyszer hazajött látogatóba Kövesdre, Beller Józsefhez. A bátyja
nagyon viccelte: – Tudsz is te! Mi a fene vagy te? Olyan nagy tudákos? Fellegeket
tudsz hozni? Nem is szólt semmit se. Jó van. Majd visszament a látogatásból. Har-
mad- vagy negyednapra jött lefelérül egy jó felleg. Amikor beért a város szélihez,
megkezdődött a vihar, esőzéssel, nagy esőzéssel. Majd amikor közeledett a Beller
József házához, lett belőle olyan orkán, a Beller József házának a végit teljesen fel-
szakította – nádtető vót –, teljesen elvitte a háza végit. S akkor mondta Beller Jó-
zsef: – Basztad vóna meg, Ferkó, a tudományodat! (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-
Zemplén megye)⁵⁶

^a Katóka nevű, foggal született, helybeli táltos.

^b egy szakajtókosár

^c A gyűjtő megjegyzése: „A közlő igaz történetként mesélte el. [...] Az említett jégverés 1900-
ban történt.”

^d A fentebb már többször említett híres mezőkövesdi táltos.

Ami meg úgy esett meg, hogy vót ott egy gödör, a Ritten, ott raktam tüzet pihenőbe, daógunk vígeztivel. Hirtelen csuda nagy szél kerekedett, a fákat is maj kitakarta. Egyszer csak, mán oszt, hogy a szál hozta-i, nem-i, aztat nem tudhatom, ott termett egy kis asszonyforma. Piszkos vót szegin, akár a disztaó^a a sárba, csak úgy laógott rajta valami kis ruhanimű emitt-amott. A legínyek elkezdtek oszt figurálni velle, de az nem szaöllott rá jaót, se rosszat. Vigtíre a gazda intette le őket: – Ne bántsátok, fiaim, tátos e, nem lássátok? Abbahagyták osztan. Kinálták ítele, de egy falat nem sok, annyit se ett, se nem itt. Osztt egyszer csak eltűnt, mint-ha a feőd nyelte vaóna el, de neékem még most is előttem van, pedig suhanc legin vaótam akkoriba. (Hajdúnánás, Hajdú-Bihar megye)⁵⁷

Meséték az én apám idejébe. Vót egy embör Padén, Tót János. Nagyon gazdag embör vót. És möglátta, hogy jön egy nagy fölleg, jégge van tele. A tátos el akarta verni a gazdag embör gabonáját. Maj ez a Tót beszaladt a házba, kivötte a batát, és belevágta az ereszetbe. És elvágta a kötelet, amivő a fölleg mög vót kötve. A tátos kikötötte oda a föllegöt, azt vágta el. Maj emönt a főhő. Mögjelent nála az ajtóba a tátos, és aszondta neki: – Szöröncsés vagy, hogy kötéllel vót kikötve a fölleg! Akkó oszt aszondta: – Jövő ilyenkö jövök vissza! De akkór lánccal kötötte ki a fölleget, és akkó a jég everte mindön termését. (Szaján, Észak-bánsági körzet, Szerbia)⁵⁸

Utazás a zivatarban: „*falu – erdő*”

Vót itt egy öreg ember, Beller. Ő elment summás munkára, de ő nem töltötte ki a helyét, mer jöttek ilyen szellemek, és őtet hítták, és ő elment velük, és ahogy mentek, kérem, a levegőben, megkérdezték túle, hogy hol vagyunk, és ha ő azt mondta, hogy falu felett, akkor egy nagy zivatart csinát az a főtátos, és mindig akkor mondta, hogy falu felett vannak, mikor erdő fölött vótak, hogy nehogy a falukat elpusztítsa. És ilyenkor mindig odavolt két-három hónapig. Mikor vissza-jött, akkor mindig nagy mesebeli mondásai voltak neki, hogy hol járt, milyen faluk fölött jártak. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵⁹

A vándor táltos tejet kér – kap, nem lesz zivatar vagy más baj

A tátosok foggal születnek. A picinek nem hagyják meg a fogát. De van olyan, aki azért meghagyja, aszt az ilyen foggal született gyerekből lesznek az ilyenek.

Milyenek?

Hát tátosok. Én még csak olyan kislány vótam, mikor ezt hallottam, aszt most csak úgy fölrémlik valami róla. Amikor veszekszönek, akkor mondják: – Na, olyan vagy, mint egy tátos. Úgy gyön nekem, mint egy tátos. Ha olyan viharok vannak, nagy orkán, akkor mondták, hogy járnak itt valakik, a tátosok. Azok csi-

^a disznó

náltak olyan nagy viharokat, hogy akire mögharagudott, aki nem úgy szó, ahogy köllött volna, akkor osztán kibánt azzal az illetővel, az nem tudta, hogy mér. A szomszéd házának nem lett semmi baja, ha kért valamit, tejet, meg tojást kért, más egyebet nem fogadott el. Ha nem adott, megharagudott. Mer a tátos mindent tudott, még azt is tudta, hogy mijük van, meg hogy mijük nincs. Kevés van belüle. (Fülöpszállás, Pest megye)⁶⁰

Az apám után mesélem ezt, amit most elmondok. Na, az apám kisbíró vót. Sok mindenről tudott beszélni, mindig hallott valamit. De ez vele történt. Egyszer megjelent a község háznál egy rongyos külsejű ember. Azt mondja apámnak, hogy ű szállást kírne, mer igen messzirül gyött. De csak azt mondta apámnak, hogy te. Nem kírte magát, leült egy székre. Aszondja: – Hallod! Hoznál nekem két liter tejet innen a zsidótul? Ne tótsd az időt, mer most látom, hogy nekem sietni kell. Én tovább nem maradhatok, mert nyerítenek a lovaim. Az apám meg csak nízte, hogy hun vannak a lovak, de a nyerítést ű is hallotta. Észrevette az idegen, azt mondja apámnak: – Hozzad azt a tejet, táltosnak kell a. Azt mondta, hogy űk hárman vannak testvirek, mind a hárman táltosok. Ű a középső, oszt űt a bátyja meg az öccse üldözik. Neki rövid idő múlva Váradra kell menni. Mer ha itt találják, a forgósziel elviszi a falut. Apám gyorsan vitte neki a tejet. Egy hajtásra megitta a két litert. Mikor kiitta egy cseppig, földhő vágta a csuprot, és a község háza kapuja tetején eltűnt. Konyáron történt ez. (Hajdúbagos, Hajdú-Bihar megye)⁶¹

A vándor táltos tejet, tojást, lángost kér – nem kap, zivatar lesz

Öregapám mesélte, hogy bemönt hozzájuk egy alacsony kis öregember. Egy kis aludttejet kért. Ott meg vót birka, meg tehén. Hát egy köcsöggel adtak neki, egye meg. Hát osztán megette az öreg. A szomszédba is járt: – Micsoda asszony lakik itt? Mondták neki, mert tudták, ki vót. Aszondja: – Kértem egy kis tejet, oszt nem adott. Aszondják, hogy kimönt az öregember a tanyákrul, osztán egy forgósziel a tallót nyütte. Tövestül szaggatta föl a tallót. A legalsó kévét is a legföül tette. Aszondta nagyapáméknak: – Itt nem lesz semmi se. Még szelet se láttak. (Apátfalva, Csongrád megye)⁶²

Egy táltos ember Makón bement egy házhoz, és édestejet kért enni, az asszony azt mondta: – Nincs. Pedig volt. Azután átment a másik házhoz, ott is kért, adtak neki. – Kértem a másik háznál is, de ott azt mondták, nincsen, pedig van. Hanem tik, fiaim, siessetek megfejni, mert nagy zivatar lesz! Éppen hogy megfejték, feljött egy nagy felhő, és olyan zivatar lett, hogy ahol nem adtak a tátosnak enni, ott leverte a szél az istálló tetejét, ahol pedig adtak neki édestejet, ott meg semmi baj sem volt; pedig nagy zivatar volt. (Békéssámson, Békés megye)⁶³

A táltos meg bement egy illetőnek a házáho szállást kérni, mert ember képibe volt az a táltos. Osztán este kért volna tejet vacsorára, oszt volt egy nagy könyve. Oszt a gazdának mondta, hogy hát hová tenné ő ezt a könyvet. A gazda meg mondta,

hogy tedd föl a polcra, ni, mer mondta, hogy eztet nemigen forgathatja mindenki. Osztán az illető tejet kért, hát adtak neki. Mondta, hogy a szomszédba is voltam, én tudom, hogy volt teje, de nem adtak – azt mondja –, majd megbánják. Reggel, mikor felkeltek, hát kikísírte az ember a táltost az utcaajtóba, elbúcsuzott: – Na, barátom – azt mondja –, legyen nyugodtan, a szomszédjának estére az istálló tetejét leviszi a szél. Oszt be is következett egy [sic!] állítólag, amé nem adtak neki ott tejet. Osztán kezét fogott vele az illetővel, elfordult, s akkor húlt meg a gazda, hogy nem látta tovább az embert, hogy hova lett. Akkor mondta osztán a gazda, hogy ez volt biztosan a táltos.

És a könyvével mi lett?

Aztat vitte reggel magával. (Jászapáti, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶⁴

Az én öregapámnak volt egy katonacimborája, az táltos volt. Az, ha felült a söp-rűre vagy piszkafára, ott lett, ahol akart. De este jött, vagy korán reggel. Na, azt mondja: – Ferenc, csináljak egy kis mókát? Kiveressem a határt jéggel? Úgy is csinált, elverte a határt a jég, de ott nem esett egy szem eső sem. Ez a táltos olyan volt, hogy sokat járt öregapámhoz, mondta: – Na, csinálunk egy kis tréfát a rékasiaknak? Aztán csak elsötétült, zengett, zuhogott az eső. Egyszer a szomszédba volt a lagzi, aztán ahogy gyövünk ki, csak úgy esett az eső, de csak két-három ház fölött, sehol máshol. Ilyen figurát tudott csinálni. Mondta sokszor öregapám – 8 éves voltam, mikor meghalt –: Na, itt van már a szele. Aztán jött is nemsokára a táltos. Aztán azt mondta ángyomnak:^a – Főzzön nekem tojásos levest egy tojással, de abból senkinek ne adjon, azt én akarom egyedül megenni. Ángyom megfőzte, de sok gyerek volt, aztán adott belőle nekik. – Ejnye – azt mondja –, hiába mondtam neked! Most odavan a csirkének az egyik szárnya, nem csinálhatok semmit. Mert tudóssá akarta tenni öregapámékat, de valahogy sohase sikerült neki. Nem tudták soha megcsinálni, amit mondott – megirtóztak tőle. (Zagyvarekas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶⁵

A táltos könyve illetéktelen kézben

Öregapám beszélte, hogy hozzá odament a táltos, annak két sor foga volt, és sörte volt a hátán, egy kis piros könyvből olvasgatott, abba rajzba bikák vótak, meg ilyesmik. Odament, és kért tőle aludttejet, olyan kétliternyit, oszt a fiatalember mind megette, kenyeret is evett hozzá. Amikor ezt megette, azt mondta: – Bátyámuram, ha van még, legyen szíves, adjon egy fazékkal, elviszem a lovamnak. Most, amikor a tejet odaadták őneki, valamit olvasott egy piros könyvecskéből, és amíg olvasott, egyszerre egy nagy fekete felhő jött nyugatról, és kihívta a nagypapát, az öregapám[at]: – Jöjjön csak ki, micsoda rettenetes vihar jön. A táltos egy kopakba öntötte az aludttejet, a lovának valót. – Ott jön a barátom felhő hátán, elől hozza a veszedelmes felleget. És azt kiáltotta fel a barátjának, aki a sárkán há-

^a nagynéni vagy sógornő

tán jött: – Te, a kobakosét ne ám! Tehát az egész határt elverte a jég, csak aki adta az aludttejet, azét nem. Most még visszajött hozzá, még egy évig odajárt, hordta az aludttejet, majd egy piros pünkösdi napján nagy csatával-patával elment, nem lett oszt jég. (Balatonboglár, Somogy megye)⁶⁶

A Kun Zsigától hallottam. Azt mondta neki a táltos, hogy: – Feküdj le, Zsiga, mert nekem el kell mennem. És ő lefeküdt. Egyszer csak azt hallja, hogy hintók érkeztek, és sokan jöttek, ő azt hallotta, hogy verték le a lábukat, csoszogtak. Ő a szemit nem tudta fölnyitni.^a Hallotta. De ő nem látta. Sokan voltak. És másnap reggel ki tudta nyitni a szemit. – Nagy uram! – így hitta az a tátost. – Nem kell azt neked tudni, Zsiga, hogy kik voltak itt. Másnap ő látta, hogy van neki egy nagy könyve, a nagy úrnak, amiből az többször szokott olvasni. Hát ő is fölnyitotta, amikor a nagy úr kiment. És olvas, olvas, egyszer csak a levegőben lóg. Föl-emelkedett. Benn a szobában. És akkor rohan be a nagy úr, kiáltja: – Mit csinálsz, Zsiga, mit csinálsz, Zsiga? Ha tovább olvasod, elveri a jég a határt. Vissza kellett a nagy úrnak olvasni, hogy a Zsiga visszakerüljön a székre, akiről fölemelkedett. Többé nem hagyta ott a könyvet, hogy tudjon belőle olvasni. (Csókakő, Fejér megye)⁶⁷

Szóval a gazda meg a fia kinn vótak a szöllőbe. Ilyen szőlőnyitás vót. No, oszt akkó nyitik a szőlőt, leűtek, izé, frustokóni. No oszt akkó gyütt egy, szintén egy tátus, egy embör megjelent ottan, osztan hitták, hogy ebéd, izé, hogy frustokójjon. No, oszt akkó el is mönt, övött, ugye, aszondja: – Most má – aszondja –, mögszógalom a izét – ű is elkezdött kapáni. Úgyhogy úgy haladt, hogy mire ezök egy sort kihajtottak, ű má hármat kihajtott. Oszt a, vót akkó lajbi, lajbinak mondta, lajbi fő vót akasztva, fölakasztotta, meleg vót, ugye, az embörnek. Fölakasztotta a fára, egy ágra. Oszt a gyerök mög már kifáradt, ugye, oszt lefeküdt a... izé, a miafene, a fa alá, a hűvösre, oszt möglátta, hogy a lajbizsebbe van egy könyv. No, oszt akkó ű, ahogy kinyitotta a könyvet, a könyv ott maradt, ű mög eltűnt! Mer izére, Nagykőrösre nyitott, ugye! Hát! No, oszt akkó, izé, mindjá észrevötte a miafene, a tátus, az embör, oszt szaladt oda, oszt összecsapta a könyvet! Akkó visszaesött a izé, a gyerök oda, arra a here!^b Aszondja: – Szöröncséd, fiam – aszondja –, hogy nem a Fekete-tengörre nyitottá, mer nem gyütté vóna haza, vissza sose! Aszondja, a vásártérre esett éppen Nagykőrösön. Aztán eltűnt a is, ement egy pár lépést, oszt akkó eköszönt a izétű, a gazdátű, oszt akkó eltűnt. (Törökbecse, Közép-bánsági körzet, Szerbia)⁶⁸

Viaskodás, birkózás: erőpróba, párbaj – ember alakban

Marosi Gábor mesélte: a város maga tartott bikákat, akkor olyan volt, hogy máma olyat nevelni se tudnak. Mikor azok bejöttek a csordáról, a bika a tehenekkel

^a fölnyitni

^b helyre

együtt jött, némelyek hazamentek, némelyek a tehenek után, széjjel a községbe. Egy vasárnap napon, ahol a legények szoktak mulatni, a cigányok muzsikáltak a legényeknek. Addig tartott, míg a csorda bejött, mer akkor minden lánynak, legénynek haza kellett menni. A bika csak csavargott az utcán, olyan természetű volt, hogy megtámadta az embert. Amint jöttek a cigányok, ijesztgették a bikát, az meg nekik ment, ez az erős cigány bőbő^a volt, eldobta a bőgőjét, nekiugrott a bikának. Elkapta az egyik kezével az egyik szarványát, a másikkal az orra cimpáját, úgy megcsavarta a bikát, hogy a bika úgy bömböt kénjába. Mindaddig csavargatta a bikát, míg földhő vágta, hogy az egész níp nízte. Ennek azután híre ment, hogy az öreg Bogdán tátos vót, megvitt a bikával. Bogdán Pali volt a neve. A leszármazottjai is olyan erősek voltak mind. (Gúta, Komáromi járás, Szlovákia)⁶⁹

Gyerekkoromban történt, körülbelül 8-12 éves voltam. Erős fiatalember vót, este felé jött, és szállást kért. Annak volt három sor foga. Elmondta, hogy ő gazdag ember volt. Még él a Tományi, akinél aludt. Odamentünk nézni. Nem tudta még, hogy hány éves koráig kell menni, amíg le nem jár az ideje, gazdag volt, mesélte. És azt mondtam a szállásadónak, hogy fogjanak ásót és kapát, kincset mutatott volna, de nem mert senki velemenni. Egyik sor foga a másik fölött volt, 20-22 évesnek nézett ki. Hajnalba ment el, nem várta be a reggelt. Csak szállást kért világos este. Nem nézett ki öregebbnek, szakállt meg bajuszt hordott. Mesélte, hogy mindig bolyong, birkózni kell a vadakkal az erdőben. Akinék „farkasfoga” van, annak nagy ereje van. Nagyon sopánkodott, hogy nem kap szállást. Mindig egyedül járt. (Tordas, Fejér megye)⁷⁰

Azt hallottam anyámtól, hogy nálunk volt egy táltos, aki a katona testvérét tanította, hogy hogy kell a lovat megszelidíteni. Reggel nem tudtak felkelni, hogy egy sor csutkát le ne vágott volna. Olyan korán kelt. Marasztalták vóna, de nem maradt, mert neki egy másikkal meg kellett vívni, Kunmadaras határában egy másik táltossal. Amelyik győz, az lesz tovább táltos, a másikat legyőzi. Amelyik veszít, ott a helyszínen meghal. Az hallottam még, hogy ha foggal születik a gyerek, hát az osztán elmegy vándorolni. (Nádudvar, Hajdú-Bihar megye)⁷¹

Mikor iskolába jártam, vót egy Kun Pista nevű fiú. Annak az apjára aszondták, hogy táttos, Kun Samunak hitták, de csak úgy mondták: táttos. Eljárt az sokszor, az a Kun Samu bácsi, úgy, hogy oda vót két-három hétig is. És mikor hazagyütt, aszondta a felesége, el van verve, vívni vót, a cimborákkal vívott. Mint gyerek, egymástól oszt elkerültünk, sose láttuk egymást. Tíz-tizenöt esztendeje annak, Kócson vótunk, mikor törték a kukoricát. Ott vót sok níp. Hát mondtunk, hogy Igarról gyüttünk kukoricát venni. Ott mondja egy asszony, hogy neki is igari ember vót az ura. – Hát hogy hitták? – Kun Pista. – Hát most hun van? – Meghalt mán – aszondja. – Éppen olyan vót – aszondja –, mint az apja. Az is eljárt vívni. Mikor hazagyütt, össze vót törve. Hogy milyen vót, nem tudom. (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁷²

^a bőgős

Bartuk Ágnesnek nem volt meg a táltosok jóslóképesége, de erejéből ítélve mégis táltosnak tartották. – Mík az a legény, aki el mer velem gyünni birkózni? Na, oszt vót egy. Olyan nyolcvanöt-kilencven kilós körű fiatalembör, olyan idősebb, löhetőtt olyan 28-29 éves. – Hallod-e, Ágnes – aszondja –, elmögyök én veled birkózni. – Pali – aszondja –, vigyázz, vigyázz! Akkor Bartuk Ágnes vött ilyenforma nadrágot. De kíkbe vót, ahogyan mostan vannak a munkásruhák. De szűk vót neki, és aztán úgy mögbővűt rajta, mikó hozzáfogott birkózni, hogy nem látszott ki rajta semmi se. Hogy hát oszt teljesen mögvastagodott a lába. A küzdelem Ágnes győzelmével végződött. Volt azonban ott, a tarlón egy idős ember. Majd osztán ű fővött egy búzakalászt úgy a tallóbú. Osztán ekezdött hátú motozgatni avva a búzakalássza. Akkor azután Bartuk Ágnes megadta magát. Akkor ránézött az emberre Ágnes: – Hallja – aszondja –, maga vót ennek az oka, hogy elvötte az erejimet. Aszondja: – Mög fognám mutatni magának aztat, hogy hát az életivel játszana mostan, de nem vagyok az az embör, mer maga már családós apa. Hát ezt nem töszöm mög magáva semennyiér se. (Maroslele, Csongrád megye)⁷³

Viaskodás, birkózás: erőpróba, párbaj – állat alakban

Hát öregapám is meséte, aszondta, hogy ű szógát valami, nem tom, kiné, az mög fogga születött. Há. Hát, ugye, mink má aztán éccaka nem mertünk kimönni vizeni. Aszondja, fogga, oszt mikó 7 éves vót, köllött vóna vigyázni, mög 14 éves, minden hét évbe köllött vigyázni. Aszondja, egysző, mer kisbéres vót az a gyerök, 7 éves vót, eküdték a kútra, korsóva, vizé. Na, oszt a gyerök gyün vissza, ríva. Aszondják ezek az öreg béresök: – Mi az, mi az, fiam? Aszondja, hogy itt vót egy fekete-fehér bika, most úneki meg kő vívni. Ha ű mögvívik, akkó hazagyün, ha nem vívik, akkó nem gyün haza. Na, aszondja, oszt meg arra kérte a gyerök, aszondja: – Lögyenek bácsik olyan jók, hogy majd ha mink összezsaptunk, akkó a füstös bikának a kiskörmit üssék, hogy ű megindíjja. Úgyhogy, aszondja – hát, ugye, fétünk –, az istálló háta mögött összegyűttek a két bika, ekezdtek ottan viaskodni, oszt akkó egy öregbéres odatment, aszondja, verte a körmit. Úgyhogy megindút. Vissza is gyütt a gyerök, aszondta, most má e kő mönni, ha megvívik az ű ízéjive, ellenfelive, akkó visszagyün, ha nem, akkó meg, aszondja, nem gyütt vissza. Akkó gyütt az anyja ríva, hogy köllött vóna vigyázni a gyerökre. Hogy betötötte a 14 évet. Ugye, mikó 7 éves vót, akkó, akkó is köllött, de mikó 14 éves, akkó is köllött vóna vigyázni. Ja, mondták: – Tátos. Ja, ja. Ezeket hítták, aki fogga született, tátosnak. Ezeket hítták tátosnak. (Törökbecse, Közép-bánsági körzet, Szerbia)⁷⁴

Odaki laktunk még akkor, Sorháton, mer idesapám ott szógált, a Silling báró úr mínesinél vót számadó. Hát ű beszülte el, én mán csak úutánna mondom. Kint vótak a mínessel a madarasi nagyriten; szóval ott vót ez. Egyszer estefeale arra lettek figyelmesek, hogy egy nagy kormos bika ténfergett oda a karámjokho. Egíszen közel ment. Bögött sokáig. Vót egy bojtárja, a meg azt mondta, hogy engedje mán el útet, mer útet híjják. Nem eresztette el idesapám. Ki a fene híná, aszondta neki: – Csak ülj a seggeden, nem mígy sehova, hova sántikálnál iccaká-

nak idejin – mer sánta vót a gyerek, azír adták oda csikósna, ne kelljen annyit gyalog járni neki. Attúl fogva nem vót annak még étvágya se, csak az eget leste. Majd egyszer, megintcsak estefele, mán bent vótak a lovak a karámba, olyankor űk is le szoktak heveredni egy kicsit, csak úgy a fűbe, hallja ám idesapám, hogy kiabál neki a gyerek, hogy szedje mán le rúla a macskát, mer megfojtsa. Felugrott, szalad oda idesapám, látta, hogy egy nagy, csesznye,^a iromba^b macska van rajta, ahogy feküdt hanyatt, osztán hát csikarta, marta a nyakát. De mikorára odaírt, a macska felugrott a culápra,^c megmosdott, ótán beugrott a lovak közé. Azok megijedtek, kitörtek a karámbúl, úgy szíjjelszaladtak, hogy alig bírták összeszedni űket. Még a Hortobágyrúl meg a Tisza-ártérbúl is hoztak vissza belőlök. Ahogy avval megvótak, a bojtár megincsak elkíredzkedett, mer, aszondja, azír vót ez is. Akkor mán el is eresztette idesapám. Ahogy visszament, csupa seb vót a kípe, meg még a háta is, lehetett látni, ahogy levetette magárúl az inget. Csúnya, fekete sebek vótak. De avval ment vissza, hogy mos mán nem kell filni, nem lesz baj a lovakkal. Arrul meg, hogy vele mi vót, hun járt, hiába kérdezzgettík vóna, sose beszílt. Hát csak azír, mer az is olyan táttosforma vót, az a gyerek, azoknak meg nem vót szabad elmondani az űk dógokrúl semmit se. Mer az olyanfélík sok mindent tudtak, amikrúl más nem tudhatott. Így mondták idesapámék is, de én is tudom egészen biztosra, hogy el is bírtak változni, aminek akartak. Kutjának, ezt egészen biztosra tudom, de meg hallottam macskának is, meg bikának, meg lúnak. Ami sebet olyankor kaptak, azok vótak olyan csúnyák, meg nehezen is gyógyultak be. Sokáig megmaradtak ótán is még, amikor mán megin emberformájok vót. (Nagykunság)⁷⁵

A menyem nagyapja naposkocsis volt itt, a községnél. Roffról járt ide Tóth János. Az meggyógyította a veszett jószágot is. De mióta Abádon lett állatorvos, nem volt szabad neki gyógyítani. Azt hallottam tőle, mikor naposkocsis volt, vitte haza, Roffra. Oszt, mikor mentek hazafele, ott a temetőt elhagyták, nem volt még akkor köves út, oszt úgy hítták azt a helyet, hogy Sikoltólapos. Azt mondja neki: – Hallod-e, Sándor, majd a Sikótólaposnál álljál meg! – Miért? – Csak álljál meg. A ketős kapunál látol-e valamit? – Én nem tudom – azt mondja –, tehén-e, mi-e, valami hasonlóféle. – No – azt mondja –, az lesz az. Majd gyön az errefelé. Majd mikor én mondom, álljál meg. Gyött aztán arrafelé. – Álljál meg! – azt mondja. Megállott ottan, oszt, ahogy gyött közelebb, hát volt egy füstös bika, azt mondja. Ű meg aztán lett, ez az ember, egy szőke bika. Azt mondta neki, hogy: – Hallod-e, Sándor, majd én hacsak bírok vele, odacurikkoltatom a szekerihez, te mozdulj onnan, majd az ostornyéllal üss a kiskörmire. Ne félj semmit – azt mondja. Úgy is lett, azt mondja, odavágott neki az ostornyéllal a kiskörmire. Mikor odavágott neki, azt mondja, akkor elbódította magát, oszt elment, arra visszament. Ez a Tóth János, emmeg megrázkódott, azt mondja, oszt ember lett belőle. Annyit mondott oszt neki: – No, Sándor, ez vót az utósó. Most már nem félek tovább senkitől. (Tiszaszentimre, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁷⁶

^a ronda, gusztustalan

^b tarka

^c cölöp

Máskor bika képében mérik össze erejüket. A kisbika úgy győzi le a nagybikát, hogy segítőtársai verik annak a körmét. A legyőzött tátosnak hét esztendeig kell szolgálni a földön, mire összeszedi erejét. (Temerin, Dél-bácskai körzet, Szerbia)⁷⁷

Viaskodás: erőpróba, párbaj – felhő alakban

A tátos, ha a 7 évet túlhaladta, akkor már nem bírják elvinni a fogát. Akkor már tátos lesz. Nagyobb úr lesz, mint azelőtt volt a herceg. Ha kibírja, hogy el ne lopják a fogát. A tudományát vitték el tőle, az erejét. Itt a bába kiveszi, ha foga van a gyerekeknek. Mindent tud. Az mindig utazik. Ezen aztán nem fog semmi rossz, olyan ereji van. Nagy ésszel bírik. A felhőbe – mer a felhőbe mennek a tátosok –, azt mondják, a tátosok rugdalóznak, azért villámlik. A felhőbe, amikor azok a nagy zivatarok vannak, azok a tátosok mennek össze, hogy melyik az erősebb. Azok szaggatják szét a felhőket. A legerősebb hatalom a tátos. [...] (Nagybátony, Heves megye)⁷⁸

Vót egy gyerek, kanász. Aszondják, legeltette a disznókat. Aszondja, nagyon sírt a gyerek, de nagyon sírt. – Mi az, kisfiam? Az öregek nem káromkodtak ám. – Mi az, kisfiam, a popóját neki, majd adok én neki, mondd csak meg, mi bajod? Aszondja: – Foggal születtem, elgyütt az órám, nekem most már el kell majd válni. De majd gyün egy fölyhő. Lesz, hogy feketéllik, meg egy vörös. Én leszek a vörös, de – aszondja – énrám üssenek, mert amerre ütnek... No csak aztán, ki villára, ki kapára a szérún, ahol nyomtattak. Addig oszt elverték. Harmadnapra visszagyütt a gyerek, mindenkit megcsókolt: – Most már nekem elgyütt az órám, legyenek nyugodtak, soha nem fog semmiféle baj lenni, se zivatar! Hát ez ilyen vót. Foggal született. Kicsi korába nem tépték ki a fogát. Tátos vót. (Apátfalva, Csongrád megye)⁷⁹

Jött egyszer apámhoz, olyan 17-18 éves vót a gyerek, bójtárja, mert pásztorkodott mindég az öreg, aztán látta, egy jó megjelenetű fiú, csak nagyon rongyos vót. Kopott ruhájú. Aszondja apámnak: – Magához jöttem vón én – aszondja –, Mihály bácsi. – Há, minek? Hát, ki küldött téged? Aszondja: – Itt a juhász bácsi küldött ide, hogy magának kell – aszondja – egy bojtár. – Hát nekem, öcsém, kell – aszondja –, de hát ilyen ember, mint te vagy? Hát hol szolgáltál te? Az én apám szerette a rendes embert. – Te hol szolgáltál – aszondja – ilyen rongyos ruhába? Aszondja: – Én itt szolgáltam – mondta is, hogy hol szolgált, merre. És aszondja: – Milyen gazdád vót neked? Én, ha téged, én, ha téged – aszondja – felfogadlak – aszondja –, akkor fel is ötöztetlek. Hát, mit kérsz tőlem? – Hát – aszondja –, én csak egy kis ócska ruhát. – Aócska ruhát? Hát akkor te szegődi-nem-tóti^a vagy! – Dehogy vagyok – aszondja –, én – aszondja – itt magánál addig szolgállok, míg én el nem pusztulok, vagy míg meg maradok, vagy meg elpusztulok. – Hát hogy? – Hát,

^a Aki elszegődik, de nem tölti ki a szolgálati idejét.

majd meg tetszik hallani meg tudni – aszondja. Na, be is állt a fiú, de az apámnak csak nem ment a fejibe az, hogy hát ű egy kis aócska ruháér szógállon. Vett neki új ruhát. A fiú nem szerette felfele venni, ő csak ócskán szeretett. De olyan gyerek vót az is, hogy a gazdának mindég megmondta azt, hogy: – Gazda úr, hordásidő van, tessék szorítani a hordást, mert ekkor és ekkor ilyen idő lesz, égszakadó eső lesz. És rá is jöttek arra, hogy tényleg jós vót, hogy megjósolt a fiú mindent. Egyszer is megkezdték a hordást, mondja a gazdának: – No, gazda úr – aszondja –, tessék hórdani, mert hónap déli 12 órakor olyan égi zivatar lesz, hogy az ótetőről a cserepeket leveri az üdő. Pont 12 órakor jön, akkorára be legyen hordva. Úgy is vót. Jött a zivatar, akkorára kifogták az ökröket, lovakat, behúzódtak az emberek. Olyan üdő vót, hogy az embert is agyonverte vóna a cserep, olyan zivatar, vihar vót. De a fiú, úgy vót, augusztus, úgy szeptember tájáig nálunk, aszondja aztán az édesapámnak: – Na, Mihály bátyám – aszondja –, tessék idehallgatni. Nekem mámma el kell menni. Tessék figyelni – aszondja. Nyugotrul gyön egy felleg. Csak egy kicsi felleg. És észak felől is jön egy felleg, és mondta azt a bizonyos helyet, hogy milyen tájon fog összecsapni. És – aszondja –, ha az az északi felleg kerül alóra, akkor ne várjon. Ha a nyugoti felleg kerül alóra, aki nyugot felül jön, akkor visszajövök. Mert akkor – aszondja – én elpusztulok. – Hát tátos vót a gyerek, és ott a felhőbe verekedtek űk más tátossal. És az erősebb vót, mint ű, és legyőzte, elpusztította. Ezelőtt ilyesmik történtek. (Fülpösdaróc, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁸⁰

Erőpróba, párbaj: csoportos viaskodás szélben, felhőben, felhő alakban

Éccaka elszálltak, Egerbe találkoztak Beller Ferkóval. Egy óra hosszat Kövesdről Egerbe ért. Neki menni kellett. Beszótak az ablakon: – Ferkó, gyere! Ha vacsorázott is, elment. Mikor hazajött kifáradva, kiizzadva, két-három napig is pihent utána az ágyba. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸¹

Vót olyan napjuk, hogy összevesztek. Mondták: – Csináljunk gyűlést, gyűlésünk lesz. Olyan szelet csinálunk, hogy még a boszorkányok is ott fenn sűrögnek a rostába. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸²

Ők, a tátosok, nagyon fáradtak voltak, mer nagyon küszködtek, viaskodtak együtt. Azokból lettek azok a nagy fellegek. Úgy viaskodtak űk ezé a tátosságuké. Betegek lettek azok, akik vesztesek lettek. Mert csak egymást püfölték ám. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸³

Viaskodás időjárásért: zivatar, jégeső csinálása,
elűzése felhő és bika alakban

Egy embör fogadott esz szögény embört [dolgozni]. Az a szögény embör sokat tudott, de csak hallgatott. Aszondta, hogy ű nem kíván sömmit [bérül], csak önni adjon neki. Úgy fordítanak [gabonát] a nyáron; egysző nagy szaladó eső támadt.

Aszondta a gazdának: – No, ebből a fölhóbül gyün egy tátos, bika lösz belüle, én is elváltóccok bikának, majd túlekedünk, hanem neköm segítsön! Annak a horgosináját^a üsse csak! Hogyha én meggyőzőm, nem lösz sömmi vesződelöm, jég a határba, de ha ű gyöz mög, akkor nagy szél, zivatar, eső lösz. Mikor a tátos együtt, hozzá fogtak túlekönni, a gazdaembör segítött, legyőzték a tátost. Mikor mög-szabadultak mindön veszedelőmtül, a gazdaembör mög akarta ajándékozni a szögény embört, de ű nem vállalta, hanem aszondta, hogy ű mos mán elmén, de ha valami baj lösz, hát csak mönjön hozzá, maj segít ű neki. (Magyarszentmárton, Temes megye, Románia)⁸⁴

Valamikó a régi öregökbü, még abba az üdőbe, mikor még sallóva arattak, Teremiára^b jártak részbe^c az embörök. Ott a sok közzül aztán keletközött ez a beszéd, hogy hát hogy-mint... A többek közt aztán mondták: – Hát – aszondja –, Mihály – aszondja –, akkor neköm e kő mönni! Ez a sűrűfűsüs^d mondta: – Hát – aszondja, hogy –, hát – aszondja – maj möglátod – aszondja –, má mutatkozik – aszondja –, gyün az ellenségi! Bosszút űz – aszondja – rajtunk, vagyis akar. A határon körösztü akar – aszondja – mönni, de – aszondja – olyan főttéttel, hogy mindönt el akar söpörni, hogy engömet mögverjön. De a teremtötte – aszondja –, nem fél-lök tülle! Miután – aszondja – itt vagy – aszondja –, elgyüssz segíteni! Hát aztán nem sok üdő mulván ment, nagyon haladt a fölhő főfelé. A sűrűfűsüs mondja: – Na – aszondja –, Mihály, mos mán neköm mönnöm kő. Mer én – aszondja – vörös bika löszök, ammög^e – aszondja – fekete bika. De – aszondja – ha gyüssz, hát akkor – aszondja – a vörös bikának segítsé, mer az én vagyok. Jött egy rettenetös, olyan fölhő, hogy majd leszakadt. Fórt a két fölhő, mönt össze egyik a másikának: veszeködött a fekete bika a vörös bikáva. Ekkor a [sűrűfűsüs] társa is eltűnt a táborbú, a munkatáborbú. Ekkor osztán segítött neki, elverték oda, ahun a nap lejár, hogy: – Többet teveled se lesz bajunk!^f (Tápé [Szeged], Csongrád megye)⁸⁵

Ennek a nagyapja látta, hogy verekedett két bika. Mikor megverte egyik a másikat, megszűnt a nagy zivatar. Az egyik sárkány, a másik tátos vót. Az egyik gyött Beregszász felől, a másik a benei hegysaroktól gyött. Mikor összeértek, akkor kezdtek viaskodni. A felleg teljesen megfeketedett, olyan lett, mint egy setét éjszaka. Kegyetlen széllel indult, téli napfeljötte. Mikor az eső megszűnt, majd térdig állottam a vízbe. Az erejükért viaskodtak. A tátos itt leesett a kismezőn, leütötte a másik. Az csak tojást ett meg. Aztán jött három nap múlva egy felhő, aszt azon elszállt. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁸⁶

^a a hátsó lábán lévő inát

^b Teremia Mare (Máriafölde, Temes megye, Románia)

^c részesaratásra

^d sűrűfűsüs (valószínűleg a hajában hordott fésűről van szó)

^e az meg

^f A gyűjtő megjegyzése: „A közlő igaz történetként mesélte el; utólag hozzáfűzte, hogy a viadal eredményeként az egyik határban minden búzakeresztet elhordott a vihar, a másikban viszont mindent megkímélt.”

A tátosok a felleget megkaphatták. A Beller Ferkóék az Alföldön voltak summások. Mikor a summások kimentek, azt mondta Beller Ferkó: – Halljátok, menjete be, mer gyön egy felleg, akkor nagyon megáztok. Hát, mikor meglátták a felleget, megindultak. Akkor jött ám a zivatar, de nagy vót. Mikorra beértek, bőrig áztak. Nagyon nagy zivatar lett. Olyan két fark csapott egybe, teljesen sárkányfark volt. A két fark összecsapott, akkor villámlott, akkor kezdett kitisztulni a levegő.^a (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸⁷

Hát ez körülbelül mán van ötven éve, ha nem több. A Rosszmalomnál szógált egy illetőnek az apja. Ennek az illetőnek. De őrá akárhányszor vettek ruhát, elment, és ő mindig rongyosan gyütt haza. Egyszer elszökött, és... Együtt dolgoztunk Bekecs alatt. Aszondja a fiú, hogy: – Te – aszondja –, most hasra feküdjetek, oszt kapaszkodjatok a fűbe, mer igen nagy borulat lesz, és – aszondja – én fogok a sárkánnyal verekedni. Hogyha nem győzöm le, akkor előnti az egész világot a víz. Hát mink neveltünk. Egyszer csakugyan elkezdett borulni. Ő mán nem vót velünk. Eltűnt. Néztünk fel, kapaszkodtunk. Hát óriásin verekedtek fent, kérem, a sárkánnyal, és, kérem, szakadt az eső, úgy, hogy borzalmasan. És a fiú, kérem, az nem gyütt vissza. Odavót egy hétig. Hazagyütt nagy rongyosan megint az apjáho. Hát oszt mondja neki az apja: – Hát mi van veled, fiam? – Hát apám – aszondja –, én erdőbe, meg minden, gallyba, mindenbe megakadok, mind széttépi – aszondja – a gally a ruhát rajtam. Pedig sárkánnyal verekedett. – Mér nem vették ki a fogamat akkor, mikor születtem? Aszondta. Mer foggal született. Igen. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸⁸

A tátosok esőé viaskonnak. A tátosoknak van lovuk: a sárkányokon járnak, mikor gyün a vihar, zöng az ég. Mikor szömközt villog az ég: a törökországi mög a magyarországi tátos viaskonni készül. Mikor a tátosok a kardjukat összeütik, akkó zöng az ég, ilyenké irdalják egymást. Akinek jó szöme van, nézzön oda, ha mögnyílik az ég, mögláthatja, milyen irdas a tátos keze a kardvágásoktul, mög hogy hogy gyün a tátos a sárkányon. Az istennyila se ögyéb, mint kard szikrája. (Szóreg [Szeged], Csongrád megye)⁸⁹

Hallottam, hogy tán kígyón járt, és bemönt egy házhon, hogy adjanak neki tejet, mert úneki most olyan ütközetje lösz, hogy ha elbukja, hát elvész a világ. Mönt a kígyó, hogy adjanak a kígyónak önni. Az tátos vót. Annak kérte a tejet, hogy jó tartja. Nagy felhő gyün, abba van az ellenség. (Baks, Csongrád megye)⁹⁰

Vót egy ember, az maga mesélte, hogy ő tátos volt. És az sárkányt nyergelt. Úgyhogy, mikor már megöregedett, akkor megnősült, és mikor megnősült, akkor az-

^a Beller Ferkó mezőkövesdi tátos volt.

tán kiesett a foga, és mikor már kiesett a foga, akkor többet nem nyergelt sárkányt. – El szoktak menni mindig rakásra a sárkányok, legeltettek. Fent a levegőben legeltettek. Amikor jóllaktak, felültek a sárkányokra, és elmentek a jó gazdákhoz, ahol volt sok tehén, akkor azok a táltosok elmentek tejet inni, és a sárkányok elmentek, és egy fiatal bornyút megettek. Akkor aztán elmentek. A táltosnak minden foga megvan, mihánt megszületik. Mikor elkezdtek veszekedni, amíg nálunk volt ez a táltos, Sibika János, addig nem volt nálunk vihar. Mindegyik a maga faluját védte, hogy ide jégverés ne gyűljön. Azér szoktak veszekedni. Egyik sárkány a másik ellen. A farkával szokott veszekedni. (Dusnok, Bács-Kiskun megye)⁹¹

Táltoscsapat viaskodása esőért

Egyszer Izsákon arattam. Már úgy estefelé. Innen, Baja felül úgy gyűtt a felhő. A feleségem mondta: – Siessünk, mer baj lesz. Mondtam: – Ne félj semmit. Ottan elvégeztünk, befogtam a lovakat, és mondtam: – Gyerünk. Elindultunk, mindjárt erisztettem a lovakat. – Gyerünk, hogy ne érjen az eső bennünket. Ahogy visszafelé néztem, egy kis világosság volt: hét tátost láttam ott fönt, hogy beszélgettek. De azé nem esett az eső. Egy ideig beszélgettek, aztán kettő erre ment, a másik arra, a harmadik meg amarra. Azon tanakodtak, merre menjenek. Amelyik erősebb, az a maga faluját védelmezi. Amelyik gyöngébb, arra ráütnek. (Dusnok, Bács-Kiskun megye)⁹²

Egyszer egy szombati napon rokonaival, Nagyembör Antalékkal bejött a városba. Ezek búzát adtak el, ő meg festéket vásárolt. Amikor kifelé indultak, a tápai várnál megszólalt Pista bácsi: – Azonnal húzódjatok le a zsilipbe, mert hatalmas fölleg közeledik, onnan Dorozsma felől. Szétnéztek, de Pista bácsi már hirtelen el is tűnt a kocsiról, nem látták sehol sem. Antal bácsiék csakugyan lehajtottak a zsilipbe, amely úgy-ahogy megvédte őket. Szörnyű nagy vihar volt, tátorján^a kerekedett. Szakadt az eső. Nagyemböréket is majd kivetette a zsilipből. Egyszerre csak kisütött a nap. Előbújtak. Látták ám, hogy Pista bácsi nagyon megviselten kerül elő. Olyan beteg lett, hogy mozdulni sem tudott. Táltosokkal, egy másik ellenséges táltosbandával verekedett meg, megvívott velük. Legyőzte őket, és így Tápé faluja is megmaradt. Odahaza Nagyembör Kata ápolta. Három napig szűzlevesön tartotta, amiben az égadta világon semmi sincs. Szárazon pirítják meg a lisztet, picike sót, paprikát szórnak rá. Ez állította Pista bácsit talpra. Más változat szerint egy hétig tejet itattak vele. (Tápé [Szeged], Csongrád megye)⁹³

Viaskodás esőért – láng alakban

A nagyapám, Zsiba István meg vagy tizennyolc tiszabecsi ember elindult szekérral Máramarosba fáért. A Pricsajda-bércre mentek. Csak ott tudták meg, hogy nincs kitermelt fa. Tanakodtak, mitévők legyenek, mikor csak közjük telepedett

^a viharos szél

egy sanyavész^a fiú. Ők falatoztak, hát a fiút is megkínálták. Az aztán megbiztat-
ta őket, hogy amért rajta segítettek, ő is segít rajtuk. Annyi döntött fa lesz reg-
gelre, amennyit akarnak. Nem is kért ezért a segítségért semmi egyebet, csak azt,
hogy ma, amikor meg kell mérkőznie ellenfelével, segítségére legyenek. Ellensé-
ge piros láng alakjában fog támadni, ő meg kék lánggá fog változni. Négy kis pi-
paszárforma vesszőt húzott ki a csizmaszárából, azt odaadta nekik, hogy azzal
csapjanak a kék láng felé, ha a másik mutatkozna hatalmasabbnak. De ne érint-
sék egyik lángot se, semmiképp se. Erre eltűnt a fiú. Az éjjelen óriási zivatar tört
ki. Az emberek még az erdőből is kimenekültek, mert sorra döntötte ki a zivatar
a fákat. Látták a kék láng viaskodását, így hamburkásztak a levegőbe. Mikor az
első vesszőt közéjük hajították, a piros láng ellankadt. A másodiknál füstté válto-
zott, a harmadiknál semmivé lett. Reggel volt fa, amennyi csak kellett, amint azt
a táltos megígérte volt. Megfigyelték, hogy az is bevált, hogy a táltos az ő győzel-
me esetére hét évi jó termést ígért be. Ha a piros láng győzött volna, akkor hét
évig lett volna rossz termés, mert a piros lángban gonosz indulatú táltos küzdött.
(Tiszabecs, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁹⁴

Viaskodás kincsért – bika alakban

A bátyámtól hallottam, hogy járt itt nálunk egy tátos, és hit egy illetőt, mer va-
lahol az érben pénz van, hogy pénzt lehet ott fölvenni, mert ott van eltéve, és ne-
ki akarja a pénzt felugratni a határba. Azt mondta, hogy éjjel, mikor ők kint
vínak, akkor ő bika képében lesz, és akkor ő menjen ki, és ha segít neki legyőzni
azt a másik bikát, akkor sikerült azt a pénzt felugrasztani. Csatlóval^b rá kellett vol-
na ütnie a másik bikára. A tátos megmondta: vörös láng színbe lesz ű a vívásnál.
Hogy a másik bika milyen színben lesz, azt nem jegyezte meg – de mikor meg-
kezdődött a vívás, akkor az illető nem ment ki, örült, hogy bent maradhatott,
mert olyan nagy bömböléssel voltak az udvaron azzal az ellenfelével. Úgy ordítot-
tak a bikák, hogy azt hittem, hogy a ház dől el. Így az eredményt nem érték el,
mer akkor őneki is kellett vóna segíteni a vívásba. (Dunaremete, Győr-Moson-
Sopron megye)⁹⁵

A nagyapám beszélt a tátosról. '13-ba halt meg a nagyapám, gulyás volt az is,
mint az apám meg én. Egyszer egy nagy görbe, sovány ember ment be hozzájuk
a tanyába. Azt mondta, hogy: – Idehallgassanak! Nemsoká naplement felől jön
egy nagy kormos bika. Én meg fehér bika leszek. Viaskodunk majd. Oszt csak azt
kérem, hogy a hátamra egy csupor tejet öntsenek. Oszt úgy is vót. Naplement fe-
lől egyszer csak jött a nagy kormos bika, ez meg már fehér bika volt, összemen-
tek. A lábuk térdig süppedt a földbe. Hárman voltak ott bojtárok nagyapámék,
de egyik se mert odamenni, hogy a csupor tejet a hátára öntse. Végül az egyik, Su-

^a csenevész

^b ütéshez való doronggal

gár Ferikének hívták, csak megemberelte magát, odament nagy reszketve, és a hátára öntötte a tejet. Akkor a kormos bika naplementnek, a fehér meg napkeletnek elszaladt. Oszton jön vissza nemsokára ember képibe. Kérdezte, hogy melyik volt, amelyik a hátára öntötte a tejet. Sugár Ferike azt mondta, hogy: – Én. Akkor elhívta, mondta, hogy vegye fel a szűrít. Elmentek, de nem olyan túl messzire a tanyától. Körülbelül egy kilométerre. Ott az ember a botjával megkopogtatta a földet. Hát az megnyílt, és egy nagy ajtó volt ott. Akkor az ember azt mondta, hogy ha kinyitja az ajtót, talál egy lépcsőt, azon menjen le. Elmagyarázta, hogy hol talál az egyik helyen aranyat, a másik helyen ezüstöt. Kétszer lemehet érte, és mindegyikből annyit hoz fel, amennyit akar. De harmadjára le ne menjen, mert akkor lent marad, nem tud kijönni. Le is ment Sugár Ferike, hozott is egy csomó aranyat, meg egy csomó ezüstöt, de azt gondolta, hogy csak lemegy ő még harmadjára is. De bizony alig lépett le a lépcsőn, az ajtó bezáródott mögötte, lent maradt. Akkor odament a tátos, és azt mondta neki, hogy nem hallgatott rá, hát itt kell maradni, mert az ajtó csak hét év múlva nyílik meg megint. Ott lent rengeteg marha, kutya meg bika volt, de mind sánta. Azokat kellett neki gondoznia. De azt megmondta neki az ember, hogy ha kikerül, el ne mondja, hogy mit látott odalent, mert akkor meghal. Tényleg, hét év után megint megnyílt az ajtó, kikerült Sugár Ferike. Visszament oda, ahol dolgozott. Szegíny maradt, mert az aranyat, amit kihordott, mások már elvitték. Kérdezték tőle sokat, hogy hol volt, merre járt, mit látott, de ő nem mondott semmit. Mindig kérdezték. Akkor elbeszélte, hogy azokat a sánta jószágokat gondozták, de voltak többen is. De hogy elmondta, meg is halt. (Nádudvar, Hajdú-Bihar megye)⁹⁶

JEGYZETEK

- 1 Lásd: Sebestyén 1900; Róheim 1925, 7–40; Diószegi 1958.
- 2 A történeti forrásokban megjelenő tátosokról lásd: Pócs 2002d.
- 3 Kb. 90 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése; Diószegi 1973, 199.
- 4 Férfi; Mozsolics 1963, 225–238.
- 5 Morvay Judit gyűjtése, 1960-as évek.
- 6 82 éves férfi; Ferenczi Imre gyűjtése, 1962.
- 7 P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 8 Bukovinából betelepült, kb. 75 éves nő; Bosnyák 1977, 154.
- 9 60 éves férfi; Kovács Péter gyűjtése; EA 2429.
- 10 74 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
- 11 Bukovinából betelepült, kb. 60 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
- 12 60 éves férfi; Kovács Péter gyűjtése; EA 2429.
- 13 Nő; Mozsolics 1963, 228.
- 14 60 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 15 75 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
- 16 69 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
- 17 70 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1961.

- 18 Csongrádról (Csongrád megye) beköltözött, 83 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1961.
19 67 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1961.
20 Moldvából betelepült nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
21 Kb. 30 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
22 Hetyési Sándor gyűjtése, 1976; EA 19279.
23 Bukovinából betelepült, 74 éves nő; Bosnyák 1977, 156.
24 79 éves nő; Polner 1987, 40.
25 Oláh 1986, 47.
26 Magyar 2003, 709–710.
27 Bukovinából betelepült, kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1977, 154.
28 Moldvából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1961–1971; Bosnyák 1982, 115.
29 Moldvából betelepült, kb. 65 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1962–1972; Bosnyák 1980, 115.
30 Kb. 60 éves nő; Újvári Lajos gyűjtése; Bosnyák 1982, 102.
31 Kolumbán 1904, 40.
32 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
33 Bukovinából betelepült, kb. 80 éves nő; Bosnyák 1977, 156.
34 Makóról (Csongrád megye) beköltözött, 76 éves férfi; Polner Zoltán gyűjtése, 1976; Polner 2001, 121.
35 Moldvából betelepült, 22 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
36 Moldvából betelepült, kb. 60 éves nő; Bosnyák 1980, 73.
37 Szendrey 1914a, 316.
38 Esztárról (Hajdú-Bihar megye) beköltözött, 78 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
39 Nő; Pócs Éva gyűjtése, 1961.
40 60 éves férfi; Kovács Péter gyűjtése; EA 2429.
41 Magyar 2001, 494.
42 Kálmány Lajos gyűjtése; Jung 1985, 121.
43 Gulyás 1976, 98.
44 Pócs 1964, 131.
45 60 éves férfi; Kovács Péter gyűjtése; EA 2429.
46 Hoppál 1976, 5.
47 Magyar 2003, 627.
48 Magyar 2003, 545.
49 Törökkoppányról (Somogy megye) beköltözött, 72 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
50 15 éves nő; Csögör 1998, 138.
51 Fehér 1975, 76.
52 67 éves férfi; Katona Imre gyűjtése, 1951.
53 63 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
54 64 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1961.
55 67 éves férfi; Katona Imre gyűjtése, 1951.
56 67 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
57 72 éves férfi; Kiss Eszter gyűjtése, 1910; EA 7639, 21.

- 58 Ferenczi 1974, 270–271.
59 42 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
60 74 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
61 62 éves férfi; Ferenczi Imre gyűjtése, 1962.
62 64 éves nő; Polner Zoltán gyűjtése, 1969; Polner 2001, 116.
63 Kálmány 1917, 263.
64 86 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
65 Pócs 1964, 119–120.
66 Törökkoppányról (Somogy megye) beköltözött, 72 éves férfi, P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
67 71 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
68 Jung 1985, 123–124.
69 Fél Edit gyűjtése, 1943.
70 76 éves nő; Szoboszlai Istvánné gyűjtése; EA 2363, 25.
71 60 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
72 83 éves férfi; Katona Imre gyűjtése, 1950.
73 65 éves férfi; Polner 1984, 21.
74 Jung 1985, 122–123.
75 Szabó Imre gyűjtése; EA 6370.
76 85 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
77 Csorba 1980, 115.
78 77 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
79 64 éves nő; Polner Zoltán gyűjtése, 1969; Polner 2001, 116.
80 61 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1961.
81 Nő; Morvay Judit gyűjtése, 1960-as évek.
82 75 éves nő; Morvay Judit gyűjtése, 1960-as évek.
83 58 éves nő; Morvay Judit gyűjtése, 1960-as évek.
84 Kálmány Lajos gyűjtése; Kálmány 1917, 262–263.
85 67 éves férfi; Katona Imre gyűjtése, é. n.
86 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
87 58 éves nő; Morvay Judit gyűjtése, 1960-as évek.
88 Szabó Lajos 1975, 231.
89 Kálmány 1917, 264.
90 77 éves férfi; Polner Zoltán gyűjtése, 1976; Polner 2001, 117.
91 88 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
92 75 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
93 Bálint 1980, II. 460.
94 Luby 1983 [1936], 88–89.
95 Diószegi 1958, 346.
96 Barna 1979, 34–35.

TUDÓS

A hagyományos közösségek mágikus-vallásos specialistáit leggyakrabban *tudósként* (*tudományosként*, *bűbájosként*) nevezték meg. Az elbeszélések nem mindig látják el őt határozott terminológiával, sokszor csak egy születési sajátágát nevezik meg, amelynek többlettudását köszönheti: arról szól a tudósítás, aki *foggal született*, aki *burokban* vagy *hetedik gyerekként* született; vagy csak így beszéltek róluk: *XY tudott*. A tudósok a természetfeletti mágikus módszereikkel manipuláló és egyúttal a szellemvilággal is kommunikálni tudó, sokoldalú szakemberek voltak. Képességeik velük születtek, vagy tanulás, beavatás révén, általában valamely szellemlény segítségével, illetve a túlvilágon szerezték őket.

Idesoroltuk mindazokat a specialistákat, akik nem egy-egy sajátos szakterület mesterei voltak, mint a *gyógyítók*, *jósok* vagy *halottlátók*, *idővarázslók*. A tudós mindezek tulajdonságaival és attribútumaival rendelkezhet; illetve vannak általános tudósmotívumok, amelyeket az elbeszélők előszeretettel építenek be az egy-egy híres tudós köré szövődő narratívumokba. A tudós és a különböző egyéb specialisták alakját, tevékenységét, közösségben betöltött szerepét sokszor nehéz egymástól megkülönböztetni; ez inkább csak elméleti kategorizálás, a gyakorlatban a szerepek nem különnek el tisztán. Tevékenységük és a hozzájuk asszociált hiedelmek, a róluk szóló elbeszélések egyaránt arra utalnak, hogy a határok diffúzak, változóak, egyik alak a másikat helyettesítheti, ugyanarról a személyről hol *táltosként*, hol *tudósként* beszélhetnek, aszerint, hogy milyenfajta tevékenységén van a hangsúly; ugyanaz az elbeszélés egy aszszonyt hol *mondóasszonymnak*, hol *tudósasszonymnak* titulál. Mégis felállítottuk ezeket a párhuzamos kategóriákat, mert mindegyik alakhoz fűződik egy sajátosan csakis rá jellemző narratívumkészlet is.

Az elbeszélések természetesen nem pontosan tükrözik ezeknek a sokszor még a 20. században is működött specialistáknak a tevékenységét. Azonban a róluk szóló összegyűjtött narratívumanyag hatalmas mennyisége (amely terjedelemben rögtön a boszorkánnyról gyűjtött szövegtörzset után következik) arra vall, hogy a szerepük fontos volt a falusi mindennapi életben; minden községben vagy legalább egy-egy, pár falut magában foglaló körzetben jelen volt a mágia és a természetfeletti kommunikáció egy vagy több specialistája. Konkrét feladataikat bizonyára annak függvényében látták el, hogy az adott közösségben hány, milyen típusú szakember működött, hogyan lehetett a szerepeket elosztani. A narratívumok arra is rávilágítanak, hogy sok olyan, átlagon felüli képességekkel rendelkező tudós működött, akiknek a klientúrájuk nagyobb, olykor járásnyi vagy vármegyéni vonzáskörzetre is kiterjedt.¹

Sok egyéni változata lehetett a szerepek betöltésének, a konkrét feladatok ellátásának: a gyógyítás, a gazdasági haszon és a jó időjárás biztosítása, illetve a szerelmi varázslás voltak a legközkeletűbb tevékenységeik, de legtöbbjüknek mediátori feladatai is lehettek: látomásaik, álmaik révén a túlvilággal kommunikáltak, divinációs és látótechnikáik segítségével a halottak sorsa felől tudakozódtak, a halottak üzeneteit közvetítették; felvilágosítással szolgáltak a jövőről, az elveszett állatokról, a tolvaj vagy a rontó személy kilétéről, a háborúban eltűnt emberekről, az elásott kincsről, valamint a betegség természetéről és a boszorkány rontásáról. Adataink tükrében úgy látjuk, hogy a boszorkány elleni akciók megszervezése és véghezvitele: a rontás diagnosztizálása és a rontás által okozott kár helyreállítása központi feladata volt a tudósnak: a tudós volt a boszorkány ellenfele, a „jó” boszorkány. Erre vall a boszorkánnyal

vívott földi párharcok és mitikus szintű narratívumok (szellemcsaták) sokféle változata, az elbeszéléstípusok nagy száma. (A tudós e szerepe egyezik a *táltos* hasonló funkciójával.) Ugyanekkor ő maga, illetve szerepe is kétarcú, és mint a boszorkány ellenfele, boszorkányszerepbe is kerülhet, ugyanúgy, mint minden mágikus specialista. Nem véletlen a *boszorkány* elbeszéléskincsével való sok közös motívum (lásd például a tudomány megszerzéséről, örökléséről vagy a tudós haláláról szóló elbeszéléseket).

Bemutatott szöveganyagunkat igen nagy terjedelmű korpuszból válogattuk; a néprajzi gyűjtés minden korszakában nagy mennyiségű adattal gyarapodtak az archívumok és a publikációk. Az elbeszélések legtöbbször a magyar nyelvterület egészén ismert, általánosan elterjedt szövegkincs része. Inkább csak a mágikus vagy látó módszerek részleteiben, illetőleg a terminológiában mutatkoznak táji különbségek. (Vö. például a segítőszellem elnevezését: lehet a tudósnak – tájanként változóan – *ördöge*, *spiritusza*, *ludvérce*, vagy név nélkül: kis emberkéje; de az, hogy a természetfeletti képességű mágikus specialistáknak segítőszelleme van, általános nézet volt az egész nyelvterületen.) Ezek az általánosan elterjedt tudósmotívumok sokszor egyúttal nemzetközi vándormondák részei, egyben olyan tartalmi elemei az elbeszéléseknek, amelyek bármelyik mágikus specialista – és a boszorkány – hagyományanyagában előfordulhatnak. Ilyenek például a beavatási történetek. Álomban, transzban tudást szerezni az égiektől, vagy éppen a tanult mágia segítőördög-szerző, halottidéző módszereit alkalmazni varázskörbe állva, istentagadással, az ördögnek tett esküvel egybekötve: ez Közép-Kelet-Európa közös hagyománykincsének a része. Ugyanez a helyzet a tudós–boszorkány párviadalokkal, a két fél közt zajló éjszakai szellemcsatákkal, az állattá változás motívumaival, valamint a tudós varázslatos közlekedésével (szitában úszni a vízen, háztartási eszközön repülni); vagy a magától végződő munka motívuma, a tolvaj megkötése, a közlekedés akadályozása esetében. Az is közismert, sokféle specialista hagyományaihoz hozzátartozó motívum, hogy a tudós mindent tud ügyfeleiről, előre tudja, milyen bajjal keresik fel, nem szolgálja ki a kételkedőket, és így tovább. Vannak természetesen ritkább, csak egy vagy néhány adattal képviselt motívumok, de ezekről mindig tudnunk kell, hogy esetleg egy más néven megnevezett mágikus specialista kapcsán, mást is ismertek. (Ilyen például az állatok vagy madarak nyelvén értő tudós motívuma.)

Az általános-közös tudósnarratívumok együtt élnek az egyéni élménytörténetekkel, amelyek végtelen változatosságban sorolják az eseteket, amikor az emberek szükséghelyzeteikben a tudósokhoz fordultak megoldásért: betegségben, szerelmi bánatban, tehéntej elapadása vagy bármilyen más rontással okozott baj esetén. Az egyéni esetek narratívumai között is a rontás helyrehozatala viszi el a pálmát mint a tudós fő-fő tevékenysége. A legutóbbi évtized gyűjtési tapasztalatai azt mutatják, hogy az erdélyi magyarság sok területén a tudós (és a gyógyító) szerepét nagymértékben átvette a *román pap*.

Születése: foggal, burokban, hetedikként;
megszólal csecsemőkorában

A tudós hogy kapja a tudományát?

Hát úgy mondják, hogy az valahogy fogval van, illeszmik. Fogval szület. [...] Annak van aztán tudománya, e. Halottakról is az tud mondani. Meg az jobban mindenféle ügyekről jobban tud. (Nógrádsípek, Nógrád megye)²

Aki foggal született, vagy burokban, az mind tudós lett. Tud valamit. (Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³

Főként, ha hetediknek születik a családban a burokba született. Az egykori burkot szárítottan el is szokták tenni. Felnőttkorban védelmet, bátorságot adó talizmánként nyakba, sziv melletti zsebbe hordva minden veszedelem ellen oltalmat adónak hitték. Az ilyen hetedik szülött betegségektől, járványoktól is mentesült, jövendőt lát, cselt és gonoszsgot felismer, szellemek hangját és a hazatérő lelkek szavát megérti. Boszorkányoktól és rontásoktól mentesül, ezeket fel is ismeri. A megrontottakon segíteni tud. (Isaszeg, Pest megye)⁴

Hát az tudós, az tud mindent. Aki foggal születik, ha ki nem vallja az anyja hét évig. Míg 7 éves a gyerek, ki nem mondi, hogy foggal született, akkor tudós. De ha kivall, még – Marika nincsen 7 éves. 5 éves, vagy mennyi? Ha az anyja elbeszéli, hogy: – Jaj, kedves gyermekem, de szép vagy, de okos vagy, nemhiába, hogy foggal születél. Így elbeszéli, akkor nem tud semmit. De ha ki nem mondja 7 éves koráig senkinek se, hogy az a gyereke foggal született, az tudós. Az tud mindent. De hát ritka anya az, aki meg bírja állni, hogy el ne árulja a gyerekét, hogy foggal született. Örül neki, hogy foggal született, mer hát nem létezik, olyan gyerek, hogy hát foggal szülessen. De ha valamelyik foggal születik, oszt el nem árulja az anyja, hát az tudós, azt tud mindent. Az, az nem tanulmány így, hanem az avval születik, és mondom, ha az anyja el nem árulja 7 éves koráig, akkor az tud mindent, tudós. Az tudja, hogy lesz-é háború, vagy nem lesz háború, vagy elmúlik a háború, vagy nem múlik. De ha kivallja, akkor nem tud semmit, hiába. Az, az nem tanulmány. Az csak az anyjától függ, hogy ha ki nem vallotta 7 éves koráig. (Karcza, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵

Vót itt egy kisfiu a szomszídba. Az tudott vón a világrul mindent. Megszólalt 2 hónapos korába, kért az apjától kenyeret. Az tudós vót. Foga vót, tele vót a szája foggal. És megszólalt. De nem szabad vót elmondani, ezek meg kiszaladtak a nagy örömbe, és szétkiabálták. És az Úr meg hozzávette magához. Mer a Jóisten megadta neki a tudománt, ű nagy ember lett vón. De az apja elárulta. Mer behíjta a cigányokat a házba. A meg csak szétnízett magán körű, és elaludt örökre. Pedig mondta vón elfele a világ sorsát. Mer ű is el vót átkozva. Mindent tudott. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)⁶

A hetedik gyermek mindig tudósnak születik. Az mindig burokban és foggal jött a világra, arról lehetett megismerni. Van ilyen most is a faluban. (Mátradercske, Heves megye)⁷

Volt nekem egy barátom, Pap Sándor, az a katonaságnál, mikor odavitték, ott is volt egy olyan csődörös huszár, hogy a katonai menázi nem kellett neki, nem fogadta el, aztán azt mondta, hogy ü gondoskodik magárú. Osztán a kantinbul vett tojást. Tojást eszegetett, főtt tojást, meg kenyeret csak. Oszt, mikor jelentették az ezredorvosnak hogy hát... – mert nemigen beszélgetett a társaival, a kötellességit

pedig elvégezte –, oszt, mikor az orvossal beszélt, hát azt mondta, parancsba kiadták, hogy valaki meg ne sértse azt az embert, mert ha megharagítják, vagy megsértik, az romba tudja dünteni rájuk az egész kaszárnyát. És azt kérdezte az orvos tülle – kicsoda János volt, na, az anyja Istenit –, azt kérte tülle: – János, megvan a burok? Az mondta: – Meg.

Akkor ez is táltos volt?

Olyanféle volt. Akármilyen veszett csődört bevittek, Jánosnak adták, annak megszelidült. Oszt azt mondta neki a komám, hogy má ha ilyen tudomásod van, mér jöttél ide katonának? Mert mindig azt mondta, hogy ő nem ide való. Félig ide való, félig meg a másvilágba tartozik. Oszt azt mondta, hogy a földi isteneknek is ő megadja, ami azoknak jár, a másik világi isteneknek is eleget tegyen. Mikor a frontra, katonai frontra a '14-es háboru ideje alatt mentek, eltűnt, eltűnt még a vonaton. Körözték, keresték mindenütt, a szüleinél is, de nem találták meg. Volt időszak – rájöttek aztán –, mikor ő volt az istállóba éjszaka az inspekciós, nagy dübörgés volt, hogy hallották az alvó társai. Horgos Jánosnak hívták, már eszembe jutott, hogy egye le a fene a nevit. Dübörgöttek a lovak, és bementek, hogy már mi a baj: hát az inspekciós seprűre támaszkodva ott állott, és csend volt, de mikor kinyitották az ajtót, nagy köd ment ki. Kérdezték: – Mi baj volt? Azt mondta: – Semmi, menjetek, aludjatok. Szóval a titkát nem árulta ki. (Mezőtúr, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁸

A hetedik gyerek szerencsés. A boszorkányok istókjait^a hamarabb észreveszi, jobban érzékeli másoknál. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁹

Aki hamarabb megszólal, mint ahogy szokás, arra azt mondják, hogy okos lesz, vagy tudós lesz. (Atyha, Hargita megye, Románia)¹⁰

Tudását családjában örökli

A nagybátyjától kapta a tudományt. Úgy tudom, hogy letűztek egy botot, és akkor adta át neki a tudományt. Ekkor kapta meg a sálat is, azt a sálat, amit mindig használt a gyógyításnál. (Rábapatona, Győr-Moson-Sopron megye)¹¹

Akinek csodálatos tudománya van, például a javasasszony, amikor érzi a halálát, magához rendeli azt a családját, akinek át akarja adni tudományát. Kezet fog vele. Ezzel a kézfogással száll aztán rá a tudománya. Orosházán a jelenleg is élő Fircsin Mari néninek is az anyja is tudós volt. Tőle örökölte. (Orosháza, Békés megye)¹²

Vannak itt vagy tizennégyen, akik eztet értik, a tejet. Például az olyanok, akik értenek ehhez, ez... ez, hogy mondjam, ez úgy... úgy át tudja örökölni szülő szülőtől, gyerek gyerektől, át tudja örökölni eztet, el tudja a háztúl, el tudja hozni. Nem kell, csak... mikor halálán van, vagy valami, akkor csak megfogjon egy

^a mesterkedéseit

valamit, osztán akkor mán abba a percbe rámaradt, abba a pillanatba rámaradt. Például ennek a... , ahol tik vótatok most, annak az ura meg ez az ember, akit megöltek, azok egy testvérek vótak. Bálint bátyád, Kalári néninek az ura. Ez is, Gubás Bálint, ez meg Gubás András vót. Érted most, hogy mondom? Na. Osztán hát ennek az apja, ennek a Bálint bátyádnak, ahol most vótatok... Az ember nem vót ott, ugyi? Na, csak ennek a Bálint bátyádnak az apja, az óriási nagy ördögös, ördög, ördögös vót, ilyen kuricsiás^a vót. És ez a fia fogságba vót, oszt ezt a... ezt a testvérinek a fiát lehozta űhozzá, eztet, hogy legyen itt únállok ez, ezt az Andrást. És akkor hagyta rá. Nem akarta a fiára hagyni, erre, ráhagyta erre, erre a kisebbik fiára, ráhagyta erre az Andrástra. Mikor halálán vót. Lehívatta ide, ide, szóval odahívatta, ahun... Nem akarta hagyni arra, a Kalári néni urára, hanem erre hagyta rá, mert az a fogságba vót. És nem lehet meghalni, addig nem lehet meghalni, míg ezt el nem hagyja. Arra hagyta rá, akit most megöltek. (Kémer, Szilágy megye, Románia)¹³

Megin vót valami, aztat, aztat... aszmondta nekem, hogy megtanít, mielőtt meg nem hal, megtanít, és aztán hirtelen halt meg, és nem tudta megtanítani. Egy olyan dolag, aszmondta, hogy az nagyon fontos, megtanít engem. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁴

Tudományszerzés: próbák kiállása, éjféli misén, keresztúton, varázskörben

Na, aztá vót Dávodon mondva, hogy az öreg Sós tud valamit. Hát mindég azt meséte az ángyomnak az édesanyja, mer annak vót öregapja es.

A Sós?

Nem a Sós! Meghatak^b ez a Sós nemzetségek. Hogy mikor együtt^c a karácsonyeste, éfél, akkor, mikor esőt^d harangozta, egyet durrantott az öreg a kötélve. Egy kötélle.

Milyen kötélle?

Hát egy kötélle. Egy rendes kötélle. De a feleséginek annyi mákos buktát köllött csináni, hogy etteknőve^e legyen. Sok mákot rátörni. Mindenkinek e köllött menni éjféli misére onnajt hazúrú, csak az öreg maradt otthun. Mikor másodikat harangoztak, kettőt durrantott, mikor beharangoztak, hármát durrantott. Akkor má a házná bent senkinek nem vót szabad lennyi, csak ű vót maga. Mikor hazatétek éfél misérú, a teknyőbe egy szem mák se vót, mind kinyaták, megették. Hát ki tudja, ki ette meg? Nem meséte az anyó sohase, hogy ki ette meg, de megették, kinyaták. Akkor mindég kérdezték tőle, hogy: – Pista bácsi, hát mi ez? Mért nem mondja meg hát, hogy mi ez? Aszondja: – Nem nektek való! Aszondja: – Én

^a ördögös

^b meghaltak

^c eljött

^d elsőt

^e egy teknővel

kaptam, de én el is viszem a földbe. Hát hogy mi vót, vagy mit tudott? Csak így meséték. De ez igazi történet vót.

És nem is adta át senkinek a tudományát?

Nem adta át senkinek se. Ement az ű tudományával. (Dávod, Bács-Kiskun megye)¹⁵

Ha valaki tudományt akart szerezni magának, vette át egyik a másikatúl az ördögös dógokat, akkor ű fél 12-kor mindig a keresztutra ment, és ott tudta egyik a másikatúl átvenni. Ott átadta amaz emennek, akkor aztán őü hazament. De mindig úgy ment, hogy ne tanálkozzon senkivel, csak magánosan legyen, de mán másnap tanálkozhatott bárkivel, vagy bármit csinálhatott, de akkor nem szabad vóut neki, mindig csak bal kézzel enni, bal kézzel inni. Meg ha ivott, mindig olyan fonákul^a kellett venni, hogy úgy igyon, mert ha akarta, hogy biztos legyen neki a tudománya, akkor mindent fonákul kellett neki csinálni jószerivel. Úgy osztán tudta magának beszerezni azt a tudományt, amit ű akart. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶

Tudományszerzés: álomban, rejtezéssel;
elragadják, megbetegszik

A tudós fiától, Nagy Ferenctől hallottam: gyerekkorában el akarták rabuni a kuruzslók. A nagyapám meg vassal bélelte ki a bölcsőjét, aszt így nem tudták elvinni. (Rábapatonna, Győr-Moson-Sopron megye)¹⁷

Az olyan vót, hogy 13 évesen betegedett meg. Az a másvilágon es mindent látott, meg itt es látott mindent. (Sásd, Baranya megye [Somoska, Bákó megye, Románia])¹⁸

Ha aludt több napig, az olyan rejtőzés^b volt, mert nem kelt föl. Azért rejtőzik^c el, hogy megmutatódjék neki valami, és aztán a népnek tudjon mondani. Ammá^d az isteni hatalomtul rejtőzik el. Az sokáig nem tarthat, egy huszonnégy óráig lehet, tovább nem lehet, mert akkor eltemetnék. Az csak tetszhalott, nem halott, hajlik mindene. Csak olyan lehet, aki nem bűnös, mert bűnös embernek nem adatik ilyen. (Decs, Tolna megye)¹⁹

Itten vót minálunk Bicók. Vót három jánya. Ez a Bicók három napra elaludt. És azután beszét. Ennek is, mög a verbicai embörnek is hatalma lött. (Hódegyháza, Észak-bánsági körzet, Szerbia)²⁰

Meg vót itt a temetőbe egy öregasszony, Cengrósz Klára néni. Járt hozzánk, az mesélt sokat. Mondta, hogy tetszhalott vót, oszt azalatt miket látott. Mert járt sokfelé. Elmondta, ha fehérgígyó máját megették, értették az állatok beszédét.

^a kifordított tenyérrel

^b transz, eszméletlen állapot

^c veszti el az eszméletét

^d az már

Amíg így tetszhalottként feküdt, sok mindenen keresztülment. De megmondták neki, hogy ne mondja el senkinek. De ő csak elmondta, oszt így nem lett tudós, jóasszony. Ezek a tudósok még most is vannak. (Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar megye)²¹

Aki elrejtőzik, az elalszik. Orgovány Gyuri bácsi háromszor halt meg. Az van erejtőzve, az olyan ember, az a cethalott [sic!]. Ő megint erejtődött. Az ilyen mindent tud, az má lát mindent, hogy mi van. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²²

Ha foggal születik a gyerek, nagy tudományos lesz, nagy okos lesz. Ha még az emberi korba neki része lesz, hogy emberkort ér, tudományban növekedik előmenetele, és sok embert felvilágosít a tudományra. Ismertem, igen, igen, igen. Az es úgy járt vót, hogy felment, úgy, mit mondjak, Istenem, hogy hány méteres fára? Azt mondta, hogy ő azt lenyesi, töviből le, s akkor ő még olyan vidám, hogy kijárja a magyarországi táncot. S a fáról leesett, s meghalt. Békási^a legény vót, s itt szógált a csángóknál. Sok helyt szolgált a csángóknál, mondom, hogy az már olyan régecske vót, hogy megfelejtettem a nevit. Azt mondta, ő lát és hall mindent, mikor ő ellesz.^b Elalszik, olyan, mintha meghalt volna. Három napig szokott elaludni. Mikor oszt felébred, ilyen okos lesz, s ilyen mondó lesz. (Gyimesbükk, Hargita megye, Románia)²³

Tudományszerzés: istentagadás, szentséggyalázás;
„kutya-virág” példázat

Egy legény akart ilyen lenni, és azt a tanácsot kapta egy ördögös embertől, hogy három éjszakán keresztül, háromszor kerülje meg az útszéli keresztet. A mellette lévő fazékba háromszor végezze el a szükségét, és a harmadik alkalommal a keresztet öntse le vele. Ezt nem tette meg, ezért nem lett ördögös. (Kenyeri, Vas megye)²⁴

Egyszer egy néni mondta, hogy ű nagyon szeretné megtanulni túle eztet. Télen ment oda az asszony hozzája, nagyon-nagyon szép rózsafa vót a... mi a csodájába... a konyhájába... Azon annyi rózsa vót, hogy többet má nem lehetett vóna rárakni. Odamegy az asszony, hogy: – Jaj, Maris..., de szép rózsád van... Láttad má, hogy milyen szép rózsafa van itt a konyhába? – Nem láttam én... Mikó gyütt az asszony kifele, má nem látta... Másnap, mer mindennap ment az asszony...

Tanulni?

Tanulni..., hogy maj megtanulja... Hát másnap, mikó ment, egy rettenetes ronda kutyát látott... Azt mondja: – Jaaaj, Maris, nem merek begyünni, ilyen ronda

^a Gyergyóbékás (Hargita megye, Románia)

^b eszméletlen lesz

kutyát az életbe még soha nem láttam, mint ami itt van. Aztán, mikó ment ki..., akkó nem látta... nem látta a kutyát... Mondja neki a Maris néni: – Ilyen szép vagy, mint ez a rózsafa; ha megtanulod, ilyen ronda leszöl, mint ez a kutya! (Dávod, Bács-Kiskun megye)²⁵

Tudományszerzés: főzése, megevése, csontjának felhasználása

Az is olyan tudóseember vót, forralta a békát. No, oszt egy asszony odaszaladt, oszt a húsát megette. Ahogy ment hazafele, még gyalog jártak akkor jobban, messzólaltak a fűvek, a fák, hogy én erdő vagyok, erre ki lehet gyógyulni, ha megkenyik a beteget, vagy hogyha isznak a levibő. Jó darabon elment, ahogy szólaltak a fák, a virágok, mindönt tudott, de utánaszaladt az ember, az asszonyt megcsókolta, többet aztán nem mondtak neki semmit a fák meg a fűvek. Mer úgy mondták, hogy Isten a fűbe, fába teremtette az orvosságot. (Bárna, Nógrád megye)²⁶

Fekete tyúk, amibe fehér egyáltalán ne legyen. Odatenni egy fazikba megpucolva Luca-nap este, főzni kell úgy, hogy a csontjárul lemenjen a hús. Bemenni a szobába, hogy senki ne tudjon róla, bevinni egy tányérba. Fogni egy csontot, szopogálni a tükörbe, addig, amíg látja magát a tükörbe. Akkor osztán az illető ördög lesz. Van kívánsága, amit teljesítenek. (Újhuta, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁷

Jöttek az ördögök, és azok is incselkedtek vele. Azonban ő, hogy láthatatlanná tegye magát, fekete kutyának hetedik bakfiát, azt megfőzte, a húst lefőzte a csontjairól, és mindegyik csontot kivette és megszopogatta, és kérdezte az ördögöktől: – Láttok-e? Ha azt mondták: – Látlak! – akkor közibük dobta, azok marakodtak rajta. Mindaddig csinálta, amíg azt a csontot nem találta meg, amelyikre neki szüksége volt, hogy láthatatlanná tegye. Akkor az ördögöket kérdezte: – Láttok-e még? – Nem látlak. Akkor azt a csontot meg tudta szerezni, és bárhol láthatatlanná tette magát. (Kiskunfélegyháza, Bács-Kiskun megye)²⁸

Tudományszerzés: boszorkánygyűlésen

A tudósok tanítják egymást, ott, ahol a boszorkánygyűlés van. Ezek mind vámba teszik magukat.^a Vagy karja, vagy a lába rossz. Ő tudós lesz, de neki is baja van. A derecskeinek a lába fáj, a szuhainak meg volt romolva a lába a tomporába, a debreinek^b is a jobb lába volt elromolva, a fülekinék el volt a jobb kezi csuklója romolva. A boszorkányok csinálják ezt. Beteszi magát vámba, csak úgy lehet tudós. A boszorkánygyűlésen csinálják. Azt nem szabad másnak tudni, mikor van. Ezt beszélte nekem egy tudós, hogy felmennek egy nagyon nagy fára, és ott van ne-

^a „Megvámolják” őket szimbolikusan: egy-egy testrészüket adják a tudásért cserébe.

^b Debrő (Heves megye)

kik a banda, akik nekik ott muzsikálnak. Ezek is mind boszorkányok, akik ott muzsikálnak. És azt mondta az ember – kérdezgettem –, fent, a nagyon nagy fa tetejibe megcsinálják, hogy ki lesz a tudós. Ott szót^a nekik a zene. Bagi bácsi Herédbe, Nógrád megyébe lakott, már meghalt. Ez mondta. És mikor megjött az 1 óra, akkor szétmentek a fa tetejiből. Arany pohárba itták a bort, és az nem arany pohár volt, hanem lókörmi,^b mikor reggel kivirradt. A Bagi bácsi a kezibe tartotta az arany poharat, és mikor kivirradt, nézte: hát lókörmi vót az arany pohár. Egy nagy gallyon, a fa tetejibe üt.^c Akkor ijedt meg: – Én innen a fa tetejiből a nagy gallyról hogy tudok lemenni? Akkor kapta a tudományt, megmondták neki, hogy ő majd tudományos fog lenni. Így ő aszt tovább folytatta a tudományoságát. Nagy tölgyfa vót, egy kis gallyon ült. Neki úgy tetszett, hogy egy szobába ült egy karosszéken. (Mátraalmás, Nógrád megye)²⁹

Sikertelen tudományszerzés

Evvel a nénémmel történt meg pontosan. Gyüttem le az utcán, s ő akkor kapta meg a penszóját.^d S aszmondja nekem: – Na, gyere bé! Bémenyek. Na, ott mind beszélgetünk összevissza mindenfélét, s aszmondja nekem: – Tè – aszmondja –, ott van, né, tíz lej, s ott van a bulentinom,^e tedd beléje! Elveszem a tíz lejt, s el a bulentint. Beléteszem. Na, aszmondja: – Hagyj békét! S egy kis idő múlva aszmondja nekem, hogy: – Látsz valamit? De én semmit a világon, semmit nem láttom, semmit. Aszmondja: – Há valami dörömbelést hallasz? Mondam: – Há járnak a motorak^f az utcán. Há eltött, elmúlt. Aztán megint: – Tè most se látsz? Nem? – Valami kicsi árnyékakat, mind mikor az árnyék végigsuhan a falan. Na jól van. Megin ülek, ülek. Aszmondja nekem: – Na, most nézd meg a bulentint, hogy benne van a tíz lej! Sehol a világon nem vot! Én tettem az én két kezemmel belé. Sehol a világon a tíz lej nem vot. S ökelme ült úgy az ágyon, itt vot egy asztala, s úgy a kanapé. S én ültem így a kanapé végén, s itt az asztal, ahogy vót, én tettem belé a tíz lejt. S sehol a világon nem vot. Na, kérem! – Na, ülj még egy kicsit, na, ülj még! Na, még ülek. Egy jó idő múlva aszmondja nekem: – Na – aszmondja –, most nézd meg, hogy benne van a tíz lej a bulentinba! Nyitam ki a bulentint, a tíz lej benne. Ez úgy igaz, mind ahogy én most itt ülek. Ez nem hazugság, me én... Na, kérem szépen! Aztán aszmondja nekem: – Hm, belöled soha még a világ s a föld, nem lesz semmi. Aszmondja: – Pedig gondoltam, hogy hátha megtanulad te. Aztán mondam: – Há mit tanuljak meg? – Há nem láttod te, hogy hogy gyüttek, hogy mentek? – Én nem látom semmit. – Na, nem lesz belöled soha semmi. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)³⁰

^a szólt

^b ló körme

^c ült

^d nyugdíját (román *pensie*)

^e személyi igazolványom (román *buletin*)

^f autók

Maga látta őt, hogy csakugyan két sor foga volt?

Ott beszélgettünk, hát láttam, két sor foga vót neki, és oan nagy test az ember, rövid kis kezei és rövid kis lába. Oan amúgy, oan nagy, derék testű ember vót az. Azt akarom most ebbü kifejezni, hogy ez nagyon akarta, ez a fiatalasszony a tudományát.

Melyik fiatalasszony?

Ez, akit mondok, ez a Deákné. Ez nagyon akarta a tudományát, és sehogyan se nem tudta ekaparintani a tudománt, mer aszondta neki a Mihály bácsi, hogy: – Édes fiam, nem fogod megkapni, mer kifecsegted!

Mit fecsegett ki?

Hát hogy ű megkaptya a Mihály bácsi tudományát. Vót ilyen, aki nem hitt neki, és a Mihály bácsit el is vitték, még rabságba is, és akkor ott még a rendőrt is levetkőztette. Ez a Mihály bácsi. Akkor, mit tudom én, valami nagy farmer, vagy minek mondják, oszt a marhákat, akik, sok jószág van, meg minden, és ott is vót ilyen, mind amit én magyaráztam, hogy kék-zöld vót a tej, meg minden. És akkor ezt is ő, oda is elvitték. Akkor a rendőrség elvitte, meg minden. Mindenén körösztülment ez az öregember, ezt nekünk soróta ű le. Hogy min ment ű körösztű, meg minden. De mikor a rendőrt is levetkőztette, akkor hát látták, hogy ű mégiscsak tud valamit. Azt mondta, hogy űk vannak kilencen, és hogy ű a kilencedik, ő a legerősebb. Akkor Mohácson is vót egy, aki ilyen vót, és akkor ez, akit én mondok... (Szeremle, Bács-Kiskun megye)³¹

Tudománya különböző tárgyokban

Némelyiknek boszorkányanyja még gyermekkorában belevágott tenyerébe, s a vágásba vasfű nedvét csepegtette, azért ha tenyerét a kilincsré teszi, az ajtó magától felnyílik előtte. Ha valaki ily ördögös hírben álló emberrel találkozik, csapjon felé bal kezével, ezt mondván: – Minden jó lélek az Istent dicsíri! S akkor az ördögösnek nem lesz hatalma felette. (Nagyszalonta, Bihar megye, Románia)³²

Az öreg Sifernek vót valami kilencvenkilenc görcse. Vette valami embertől azt a madzagot, amin kilencvenkilenc görcs volt. Mindent tehetett azzal a görccsel, olyan boldog volt. Vásárra ha elmentek, a sátorba azt akasztott le, amit akart. Nem látta senki, elvitte. Aztán szabadút vóna tőle. Mikor a templomba ment vóna, az ajtóig mehetett, onnan visszalökdösték, a szemét szurdalták. Egy koldus ment hozzá. Panaszkodott a koldusnak: neki van kilencvenkilenc görcse, ő azt vette, és nem tud attól megszabadulni. Az megmagyarázta, mit cselekedjen. Kilenc határról hordjon földet, és a kemence tévőjét^a csinálja meg abból a földből. Kilenc határról hozza a venyigét tüzellőnek; mikor javában ég az a tűz a kemencébe, vesse be a görcsöt. De úgy támassza be a tévőt, hogy azok ki ne meneküljenek onnan, mert akkor baj lesz. A seprűjét és a személapátot tegye elejbe, a szénvonó-

^a odatámasztott ajtaját

val meg a kenyérsütőlapáttal támassza be a tévőt. Olyan erősen, hogy ki ne nyomják, mert akkor őt dobják be. Úgy jajgattak a görcsök, hogy az egész faluban hallották. Így megszabadult tőlük. Utána meggyónt, megáldozott, elég nehéz volt a halála is. (Galgamácsa, Pest megye)³³

Az ördögös, aki tudott a kötéllel s az ujjával... az akasztott embernek az ujjával, aki tudatt dolgozni. Aztán, az kellett adjon az ördögnek... aki tudott aval dolgozni, az kellett tudja, mi csinál aval a kötéllel s aval az ujjal. Az én anyám mind magyarázta, hogy az a Fűrge János, aki felakasztotta magát Endréékhez, aztán... Rozsa néaninek hítták... aszmondta a vén cigánnok, aki az akasztott embert őrizte, hogy engedje, hogy vágjon a köteliből, s akkor aszmondta, hogy engedje, hogy vágjon az ujjából. Nem engedem, hogy levágjad az ujját, aszmondja, akármennyi pénzt adsz. Há biztosan az is tudatt valamit csinálni velle, avval a kötéllel vagy ujjal. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)³⁴

Feljövök a kártyavetőhöz, egy olyan szép leán vót, hogy gyönyörűség vót nézni. Fekete szemöldöke, fekete szeme, fehér bőre, göndör fekete haja, s azon az érmek olyan szépen csüngöttek, s olyan fényesek vótak. S egy tojást forgat a kezibe. Azon a tojásan vótak pettyek, piros, zöld, kék, fekete, sárga, szürke, mindenféle színű. S no, feljövök, itt vót Balahányos-szádába,^a es elég a hezza,^b hallgassa meg, hogy na, vessen kártyát. S öt lejé^c vet, hogyne. S öt lejé kártyát vetett, megengedte, hogy a kártyát fölemeljem. A kártyát fölemeltem. No, mondott a kártyából, s akkor mondom: – Ez micsoda? De szép tojás. S azt mondta, hogy: – Gyéktojás.^d S mondom: – Adja csak ide, hogy nézjem meg! S azt mondta: – Nem. A kártyát megengedem, hogy elvegye – azt mondja –, de ezt nem. Na, mondott abból es ilyent-olyant, fűjefát. S mondom: – Hogy szeretném – mondom –, hogy az enyim legyen, hogy legyen nekem es ilyen! Rám néz, s azt mondja, hogy: – Nem magának való! – megfenyített. – S hát – mondom –, miétt? Azt mondja: – Akinek ilyen van, nem szabad se imádkozzon, nem szabad se haragudjon, s nem szabad sem, hogy káromkodjék. – Hát – mondom –, megértem, hogy ne imádkozzak, megértem, de akkor – mondom – métt nem szabad megharagunni, vagy métt nem szabad káromkodni? – S tudja miétt? – azt mondja. – Ha imádkozik, akkor eltávozik, ha pedig haragszik, akkor ő fél magától. S ha pedig káromkodik, akkor azt keresi, hogy magát vigye el. S akkor megint keresztet vettem, s: – Édes jó Istenem, távolj töllem! (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)³⁵

^a a Bálványos (patak) torkolatánál

^b elég az hozzá

^c öt lejért

^d gyéktojás

Tudománya: könyvben

Cézár Ferkónak volt egy könyve, abból a fekete mágiát tanulmányozta, ezért vélték boszorkánynak. (Vicsápapáti, Nyitrai járás, Szlovákia)³⁶

Volt egy öregasszonynak háromlakatos könyve, ebből szokott varázsolni. Egy legénye titkon elővette, s olvasni kezdett belőle; hát egyszerre rémítő föld alatti robaj kerekedett, s az olvasó úgy megijedt tőle, hogy menten szörnyethalt. Így tudták ki az asszony könyvét, amelyet törvényesen elvettek tőle, s azóta a gyulafehérvári várban őriznek. Öreg-öreg emberek közt arról is tud egy-egy, hogy a nagyenyedi főkollégiumnak is voltak ilyen könyvei, de '48-ban eladta Angliának. (Magyarigen, Fehér megye, Románia)³⁷

Halála nehéz; tudományának átadása kézfogással,
seprűvel, a békájával

A tudósemler ki tudta olvasni a nyüveket a beköpött disznóból. Halála előtt a tudományát át kell adnia a fiának, addig nem tud meghalni. De sokkal előbb nem szabad, mert ha már egyszer átadta, akkor neki nem marad az erejéből. (Pozsony-püspöki [Pozsony], Szlovákia)³⁸

Azt mondják, míg át nem adja valakinek...

Igen...

Annak kezét kő vele fogni, és: átadom a tudományomat... és akkó nem akart kezét fogni vele senki...

És akkor mit csináltak vele?

Hát meghótt... csak hát sok szenvedés...

Tetszett hallani, hogy seprűt...?

Kezét köllött fogni valakinek vele, hogy a tudományát ráhagyja. (Dávod, Bács-Kiskun megye)³⁹

Vót Prügön egy öreg néni. Z. néninek hívták. És mán ott vót az ideje, hogy mán meghal. Nagyon beteg vót, és sok ideig szenvedett, nem tudott meghalni, és kérte a gyerekeit meg a szomszédot ott, akik begyöttek, hogy adjanak egy seprűt a kezibe. És senki sem merete megtenni, hogy odaadja a kezibe valami seprűt. Tudományos asszony vót. És mégiscsak akadt valaki, valami férfi, aki odaadta neki a kezibe. Mégiscsak akadt egy férfi, valamelyik szomszéd férfi, aki odaadta neki a kezibe. Oszt mindjár meghalt. Mindjár meghalt. De oszt hogy a férfi örökölte-é a tudományát, ezt nem tudom. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴⁰

Mikor Kis Mihály haldoklott, azt kírte vóna, hogy legyen egy ember, aki vállalja az ő tudományát. Egy ember vót, aki elvállalta vóna, megijedt tülle, oszt felhagyott véle. Emiatt az idős ember alig tudott meghalni, mert szellemje vót néki. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁴¹

Tetszett olyat régebben hallani, hogy elvették a tehennek a tejét?

1: Igen.

És az mi volt?

1: Az valami... nem tudom, mi volt ez. Én hallottam erről. Csak hallottam. Hogy volt Damokoson^a az a Sárosi, ott, fenn, ne, a Bánosba, ahol végződött a házak. Sárosi valakinek hitták. Meghalt, volt egy fia es. Elég, hogy elvették a... azok olyan jó tehetősök voltak, úgy jutott. A sok tejet adták el, s volt pénzük. S ezelőtt, ugye, a háború után olyan szűk volt minden. S ezek valahogy értettek hezsa, hát mit tudom én, mit csináltak, mit nem, hát...

2: Ezt ezelőtt hallottam én es édesanyáméktól.

1: Ugye, hallotta maga is? Elvették, s no, aztán elég, hogy az asszony, amikor megöregedett, s kellett volna meghaljon, nem tudott. Az a gonosz lélek, amit, mit tudom én, hogy ápolt, minden, na, elég, hogy nem hagyta meghalni, hogy haljon meg. Csak szenvedett. S aztán esszegyültek a gyermekei, s kénálta, hogy vegyék átál. Mert volt... Valami békája volt, na, azt hallottam!

2: Igen, hát, azt hallottam én es.

1: Békája volt neki, s azt etette is ő.

3: Valami békát tartottak.

1: S etette...

3: Volt itt a faluba is egy olyan ember.

1: Na, ugye, volt! S akkor... De most bé van-e kapcsolva [a gyűjtő magnetofonja]?

Igen.

Jaj! [nevetnek]

És hogy volt ez a béka, ezt hogy szerezte?

Mit tudom én, én nem tudom, mert én ehhez nem...

És miket csinált ez a béka?

Csak etette, s aztán a szerencsét hozta neki. Na.

3: Tartotta a szerencséjét.

1: S aztán esszegyültek a gyermekei, mikor kellett volna meghaljon. S nem tudott meghalni. És tanakodtak, hogy valamelyik vegye által azt a békát. S egyik se akarta. S aztán az egyik leánya mégis átalvette.

Hogyan?

Elvette azt a békát, s ő rendezte tovább, s úgy az anyja aztán megszabadult tőle.

3: S aztán átszállt rea, aztán.

1: Igen. Barkal Jánosné volt.

4: Nem úgy kellett megüssék?

1: [nevet] Azt mondták, hogy a... megpróbálták eladni úgy, hogy szalmazsákot varrtak, s abba beléttették, s hogy abba adják el. S nem sikerült. Nem tudtak tőle megszabadulni. [nevet] Aztán így, hogy megegyezésképpen aztán az egyik leánya átalvette, hogy tudjon meghalni az anyja. Idős volt, s szenvedett erősen... (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)⁴²

^a Csíkszentdomokos (Hargita megye, Románia)

Halála: koporsója könnyű, temetésén vihar, ördöge megjelenik

A legöregebbek mesélték el a következő történetet. Egyszer meghalt egy ember, egy ördögös, és amikor temetéskor a halottvivők vitték a koporsóját, az csak úgy ingott-bingott, olyan könnyű volt, nem volt benne a teste. (Bejgyertyános, Vas megye)⁴³

Volt itt egy ember. Úgy hívták, Ezekias. Kilenc felesége volt neki... És mikor meg akart halni, odahivatta az én nagyapámat, és azt mondta neki: – Gábor, nem tudok addig meghalni, míg azt a tudományomat, ami nekem van, valakinek át nem adom. S kérdezte tőle a nagyapám, hogy: – Milyen tudományod van neked? – Hát, tudod nagyon jól – azt mondja –, hogy én az ördöggel cimboráltam világéletembe – azt mondja. – De míg valakinek át nem adom, nem tudok meghalni. Pedig borzalmasan szenvedek!... És azt mondja, kérte az én nagyapámat, hogy: – Gábor, add ide a kezedet, hadd fogom meg, és ezzel a kézfogással átadtam neked az összes tudományomat. Az én nagyapám megrettent tőle, és azt mondta: – Nem adom oda a kezemet! Amit cselekedtél, most igyad a levét. Azt mondja: – Jól van, Gábor, nem segítettél rajtam, de majd meglátod, hogy amikor én meghalok, addig, míg én a ravatalon fekszek, olyan eső és olyan vihar lesz Parádon, hogy énnekem a sírom színöltig lesz vízzel, mert engem száraz földbe eltemetni nem lehet... És azt mesélte nagyapám, tényleg igaz volt: amikor meghalt, olyan borzalmas vihar jött, hogy míg kivitték a temetőbe, négyszer kellett házakhoz beállni, mert nem lehetett az úton menni, mert térdén felül érő víz volt. Tehát azt mondta, szegény, nyugodjon, hogy: – Fiam, tanuld meg, hogy ilyen emberekkel ne cimboráskodjál, mert ez az ördögök barátja. (Parád, Heves megye)⁴⁴

Az az Ili^a bácsi el es tudta venni es, oda tudta tenni es. S akkor sok asszony járt hézza. Mikor fehérnépek, mikor férfiak. Keresztanyámnak vót egy fia, s a fia nekifogott, s éjjel odament, s pontosan a kapu nyílásába mocskolt. Na, aszondja, menjenek, s tapodják, akik mennek oda! Gyermeki bosszúságból. Az Ili bácsi úgy megcsinálta,^b hogy a gyermek három álló nap semmit se tudott csinálni, se pisilni, se székletelni, amíg le nem ment, s bocsánatot nem kért az öregtől, úgy megcsinálta az öreg. Na de eljött az az idő, mikor az öreg kellett meghaljon. Annyira beteg vót, odagyültek az emberek, az asszonyok, mentek oda, hogy imádkozzanak, mert halálos. Odamentek, hogy imádkozzanak – de hát imádkozni nem lehetett. Imádkoztak vóna, ha tudtak vóna. Bémentek, s oda nyolcvankilencen eszszegyültek – igen, de a szipka^c likán úgy cincogtak le, s csak egyebet nem láttak: a fűtő tetejére lecuppant egy mókus, ilyen fekete mókus. S úgy vissza is lett. Mentek vissza a szipka likán. Úgy keresztülmentek, hogy elhaladtak. Ördöge vót az öregnek! Annak az öregnek ördöge vót. Akkor aszondta édesanyám: – Menjünk

^a Illés becézése

^b megrontotta

^c kemencekürtő

innen el, mert ezek nem Isten hírvél járnak, mert ezek tiszta ördögök! Édesanyám kijött a kapun, s aszondta: – Életembe ilyen helyt nem jártam imádkozni, s én nem es mék. Milyen ijedtségen jártam keresztül! Hazajött édesanyám, s na, mondom: – Meghótt-e Ili? Dehogy hótt, aszondja, az nem es tud meghóni! Úgy mentek a mókusok, azt mondja, a fűtőre, estek le a szipka likán, s mentek vissza, annak ördöge van, én oda soha többé nem mék! Bandi-patakából mentek fel, ott vótak rokonjai, azok felmentek, s meg kellett vegyék a tudományát. S az öreg reá három napra tudott meghalni. Amíg el nem tudta adni a tudományát, amíg tudott, addig meghalni nem tudott semmiképpen az öreg. (Gyimesközéplok, Hargita megye, Románia)⁴⁵

Kétlelkű: teste nem hal meg, halála után visszajár

Vót ilyen. És mondták az emberek, hogy minek ilyen piros ez. Hát tudták, hogy tudákos vót. Na de hát, nem hittek benne. Mikor osztán meghalt, látták, hogy az olyan piros, kétlelkű az az ember, mer egy halott nem piros, sápadt. És akkor eltemették. És akkor oszt lássa egy öreg nagymama, hogy az ember hazajárt a feleségihez, csak az szígyelte mondani. Kínozta az asszonyt, ráült, fojtogatta, mindent elkövetett vele. Minden éjjel ment rá. Az asszony meg csak veszett, veszett elfele. De az öregmama má tudta, hogy az kétlelkű, az ember. És elmentek a kolostorba a papokhoz, hogy mitévők legyenek, hogy szabaduljanak meg tülle... És a sok ima annyira legyengítette a kétlelkű embert, hogy mondta a feleséginek, hogy vájják fel a sírt, vegyék ki űtet a koporsóbul, és fektessék hasra. És mikor jönnek ki a temetőbul, szórjanak mákot végig az úton, mer neki azt fel kellesz szedni. És ha éjfélíg nem szedi fel, akkor ű má nem jöhet, ha megvirrad... De nagy ügy lett ebbül! Bizottsággal mentek ki. Ez valamikor az 1900-as elején lehetett, akkor vót anyám még kisjány. És mikor kivájták, ű nem vót rothadt, mer élő vót, és megforgatták. Ű élő vót. Az egyik lelke megvót. De az ima segített. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)⁴⁶

Segítői: különböző állatok

Pejter György apja is tudós volt. Mindig mellette repült egy bogár. Éjjel ez beleszállt a zsebibe. Azt mesélték, hogy ettül a bogártul kapta a tudományát. (Rábatona, Győr-Moson-Sopron megye)⁴⁷

Mondom, ilyen tudós volt az öreg.

Olykor nem volt otthon?

Nem.

Miért?

Mert nem szívlelte^a a családja.

És ott aludt mindig a műhelyben?

^a szívlelte

Ott volt neki két lánya meg egy fia. Volt neki egy kuttyája meg egy macskája. De az olyan ronda macska vót, hogy ha azt maga meglátta volna... Kikám, Kikám, úgy hívta a macskáját. – Kikaaa! Kikaaa! Kikaaa! Ajaj! Kidobtátok a Kikámat. Ha az ember meglátta azt a macskát, hát elment az étvágya tüle. Hát hogy az most mi volt, azt nem tudom... (Dávod, Bács-Kiskun megye)⁴⁸

Hát a jó ég tudja, valaki más előző öregektű szerezték a tudományokat.

Hogy bagyták rájuk azok az előzőek?

Ezt már hallottam én az Orgyán Juliséknál, ott a nénémé a sarkon az a ház. Ugye, hát mi még kicsik vótunk, neki is vót egy ugyanolyan idős lánya, mint én, és Sóki úrnak magától még magosabb volt, meg vékony csontú öreg vót. És amikor Rede nénémék elmentek vásárba, vagy ementek le a postára, ott hétszáz hold föld vót, az ű ura meg ott volt gazdálkodó, amikor ő lement oda, én a lányával ott aludtam. Az az öreg bácsi meg tudós vót. Sóki úrnak hítták. Nem itt lakott, ebben a házban. Hát akkor azt mondja nekem az Orgyán Julis, hogy: – Örzi, most már elmúlt 11 óra, ma még meglessük a Sóki urat, mit csinál. De én félttem, ugye, nem néztem, nem láttam, félttem. Hát az ablakot elhúzta egy kicsit, rá volt készülve, hogy most nem maga van, kis nyílás volt az ablakon. Hát az asztalnál járt a szája, valamit mondott, egyszer csak az asztalon azok a nagy tarka békák csak úgy nyüzsögtek ott bent, a szobában, lehetett látni. Volt ott talán még ötven darab is, olyan nagy varangyos békák. – Látod – aszondja –, a Sóki úrnak meggyüttek a barátai. – Jaj – mondom –, hogy a fene egye meg a te Sóki uradat! Begyün-e most ide? Ugye, hogy én ezt hallottam az öregasszonyoktu, fokhagymával hogy kell eltávolítani, addig zsarakodtam^a a Julisnak, hogy hozzon nekem fokhagymát, bekenem magamat. Na hát, úgy is lett. Ezt is láttam. Akkor megint más alkalommal, megint a Sóki úrnál, akkor meg kígyó az asztalon úgy lefelé tartogatta a testét, a kígyók voltak ott ám, csak úgy nyüzsögtek. Hát akkor csak, csak ilyenfélék lehetek. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)⁴⁹

Kígyó alakba, megjelenhetik kígyó alakba. Például rátekeredik így a nyakára [mutatja], még jelentkezik, például, mint Irma ángyómnak^b is. Itt fent vóut egy, egy bátyámnak a feleségének az anyja, annak is vóut olyan szelleme. Vóut, hogy hát, mikor meghalt, még járta, fojtogatta ángyómat, emlékszel rá, ott, ahol most Pancsi Jóska lakik, ott lakott Kása Józsi bátyád, annak a feleségének az anyja kuricsiás,^c ördögös vóut az is. Aztán hát mindig veszekedett a lányával, anyjas-tul [?], nem vóutak jól együtt. Oszt az anyja, mikor meghalt, járt haza. Olosziban lakott, Margita mellett, Erolosziba. Osztán járt ide haza, fojtogatta, oszt mondta az anyjának az a lánya, az anyjának: – Anyám, drága, há ne fojtson meg, a lánya vagyok én. Járt így haza szellemileg, azt mondják, olyan nagy ereje vóut neki. A másik meghalt, kígyó alakba is vannak... testileg fehér ruháson, osztán úgy fehér ruhába, osztán amúgy fojtogatta. Ángyóm mondta, ez a... – Nízd meg –

^a könyörögtem

^b sógornőmnek vagy nagynénémnek

^c ördögös

aszondja nekem –, hogy ki vagyok, az urának, mondta a bátyjának, mert jön haza minden este, úgy fojt, meg akar fojtani, az anyja. Olyan erős ördöge vót neki, hogy hát ű, ű, ű... el tudott menni, ahova akart, itt az egész országba. Ű íjjel osztán feküdt az ágyba, annak a szelleme ment, annak ment úgy a szelleme, mint a szél, amikor fújja. (Kémer, Szilágy megye, Románia)⁵⁰

Ingemet, mikor egyszer a kezem úgy fájt, elvittek, édesapám levitt Palánkára, levitt vót, boldoguljon,^a s ott leültetett. Ő kiment a lovakhoz. Ahhoz az asszonyhoz leültetett. Mintha itt ülnék. S vót velem egy személy. S ott kezdett a fejemre gurucsálni,^b s ott mondott románul, mert román fehérség vót. S én valahogy a szememet feltekintettem, s megláttam egy ötliteres borkánba,^c hogy ott a vízbe a kígyók s az ízék úgy mennek, hogy! Úgy felháborodott a belem, s nekem a szüvedem úgy kezdte rázni. Mondom: – Legyen szíves, engedjen ki, olyan rosszul érzem magamat! Hát menjen csak, s jöjjön vissza! Kimentem, s édesapámnak: – Tudja, édesapa, mit mondok: ha el nem visz innen, én gyalog es innét indulok el! – Hát mért? – kérdezte. – Értse meg, hogy én többet soha nem jövök! S hát vissza kellett menjek, hogy hát fizesse meg. S mondja az: – Ne fizessen meg, még egyszer jöjjön, s hozzon csángós inget! Én mindent megígérttem, inget, karincát,^d csak hogy kijöhessen onnat. Mi a ráksó^e vót, én nem tudom, de én többet soha nem mentem vissza. Ez olyan gurucsáló asszony vót. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁵¹

És olyat nem tetszett hallani, hogy mondták, hogy valaki hirtelen meggazdagodott, és arra mondták esetleg, hogy van valami segítője, valami állat, béka?

Jaj, Kozma Jánosnak mondták, hogy békája volt. Az öreg Salinak.

Na, ez mi volt?

Hogy békája volt, s aztán mondták a kollektív időbe, hogy Kozma Jánoshoz került a Sali békája. Az öreg feketézni járt, s akkor beérkezett. Egyik piacon megvette, s a másikon drágábban eladta. S akkor így összejött a pénze. S hirtelen meggazdagodott. S akkor jött, ugye, a rendszerváltás, s kollektivizáltak, s ez csoportfelelős lett a kollektívbe. S jól forgatta, na, mert ügyes volt, s aztán mondták, hogy, na, a Sali békája Kozma Jánoshoz került.

Mi volt az a béka?

Hát, ez csak egy ilyen beszéd volt. Ez a szerencséje neki. Csak egy ilyen szerencsemondás. Nem az, hogy békája volt, hanem szerencséje. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)⁵²

^a Ti. halott apja a másvilágon.

^b varázsolni, ráolvasni

^c nagy befőttesüveg

^d szoknyát (karinca, katinca: gyapjából szőtt lepszoknya)

^e ráksuly (betegségnév, szitokszó)

Segítői: kis emberke, ördög, spiritusz, ludvérce

Ennek a Buzásnak vót ludvérce is. Elment a Buzás a komájához. A koma igen nagy szegénységbe vót. Panaszkodtak neki, hogy nincs se kenyerek, se krumplijuk. Azt mondja a Buzás: – Majd lesz mindjé. Azonnal megtellett az ágyalja krumplival, a kamrába azonnal három zsák liszt lett. A Buzás elment, neki akartak állni [ételt] készíteni. De a liszt, az semmi se vót, nem lehetett megfogni, a krumpli az ágy alatt mind lószar lett. Maradt a szegénység tovább. (Szenna, Somogy megye)⁵³

Anyám testvéreinek is voltak spirituszai. Keller Andrásnak hívták. Amikor elkezdett enni, az első falatot mindig odatette az asztalra. Azok ették meg az első falatot. Kőműves volt. Amikor a kémént bontotta, egy téglát kibontott, akkor mondotta: – Uram, Jézusom segíts meg, testvéreim, segítsetek! (Sükösd, Bács-Kiskun megye)⁵⁴

Nem az ördögöt, tojást tesz a hóna alá. Igen, van nekik... nekik van egy olyan... olyan tojások, az, szóval ördögösöknek, olyan tojások, olyan kis madártojások van, mint egy kis madártojás, nem olyan tyúktojást, madártojást teszen a hóna alá. Például én, én akarok, mondjuk, hogy növezzem magam, hogy legyen nekem erőm, három, kettő közt... hármat köttetni, osztán a hóna alá tartja aztat, ide van neki kötve, így, ni, a keze, oszt föl sem köl, három hétig az ágyba fekszik. Ott köl ki a hóna alatt. Például én, mondjuk, három galambtojást teszek oda, vagy három madártojást. Nekem egérszellemem van... vagy macskaszellemem van nekem. Kiköl rendesen a hónya alatt, abból a tojásból. Osztán akkor az mán felnevekszik. Van azoknak olyan titkos házuk, mind ezeknek az ördögösöknek, oda bé nem járt senki se, oda senki nem jár be, csak ű maga, olyan titkos szobájuk van nekik. Ott van nekik az a macska, egér. Például, mondjuk én, nekem az ördögösségem, mondjuk, mit tudom én, mondom, egér vagy macska, osztán oda teszen a tojást a hónya alatt, oszt akkor beteg, fekszik, beteg, fekszik, s oszt ide a hónya alatt, ide van kötve, három hétig, három hétig. Hármat tehet csak, három tojást, páratlant. Csak három tér.^a Én direkt megérdeklődtem egy asszonytól, aki evvel foglalkozott, szomszédasszony. Mondta is, mikor mentek Solymárra, a szomszéd községbe, mindig így futkosott előttük, úgy verekedtek, úgy, ni, egyik a másikkal. És amikor... kikölt, akkor ű tette szípen a helyére, s oszt akkor három-négy nap múlva mán, akkor mehetett véle. Akkor úgy nőtt, mint a gomba. Nem kell aztat... [etetni], az ördög, a szellem, az csak egy szellem, az csak olyan szellem. Etette, mert rígen még, drága, olyan is vót, mán megmondaná akárki, hogy hát mindig le kellett vetnünk egy darab kis kenyeret, mikor ettünk, a levesnél, a földre. Le kellett tenni, mán nem nekünk, le kellett annak. Mikor űk ettek, így, ni, le kellett lökje a kis darab kenyeret, le kellett tegyen, le kellett lökje az asztal alá. De nem láttál ott semmit, csak mikor leültünk enni, előre én se tudtam, más se, e se, a se, csak mint hogyha rájöttem volna, mindig leesett egy darab kenyér a földre. Oszt az vót, az vót a babonáság, mindig azt adták az ördögnek. A kenyér,

^a fér

az eltűnt a földről. Oszt akkor rúgtam be az asztal alá, oszt akkor hagytam. Ű aztat... űneki, az vóut neki nígy-öt, osztán ű azokat, tudod, mindig fejlesztette, mert azok is mindig-mindig vesztek... mindig pusztultak azok. Nem, dehogy, nem szaporodott az, az is úgy tartott egy-két-három évekig, mintegy két év, három évre, mindig mást-mást kóttetni, mindig kellett, me azok is úgy hamar, három évet tart csak, három évig tart egy olyan. Akkor három év után újra kell továbbfejleszse magát, vagy macskává alakba, vagy kutya alakba, me például én, nekem van egy olyan ördögi mestersígem, hogy én kutyával tudok harcolni, kutyával. Nagy kutyám van, osztán akkor a másik meg macska, oszt összemegy a macska a kutyával, van úgy, hogy a macska győz, me kikaparja a szemit, nekiugrik úgy a kutyának, hogy hát erősebb, hiába nagy a kutya. Osztán akkor olyan alakba, amilyen énnekem az ördögössígem, olyan alakba köl ki a honyom alatt nekem. Ha rucatojást teszel a tyúk alá... akkor is olyan tojás köl ki, amilyet teszel alá. Például annak is az vóut a szelleme, kutya alak vóut. Láthattuk, igen, mikor bántott, mikor osztán elévette. Addig nem, csak akkor, mikor bántott minket, csak akkor, mikor bántott. Akkor, mikor mán valakire rá-ráízé... há vóut úgy, mint ahogy mondom, hogy egísz hazáig, Rózsa, ennek az Andrásnak vóut az a macska, akit mondott, hogy mint beszílt Jóska bátyáról, hogy mindig ment a lábának neki, me ennek macska alakba vóut, ez a Gergely András, akit megszírtak, akit most mondtam, annak macska alakba vóut. Ennek két nagy ördögje vóut: eztet bántotta egyszer a macska alakba is, úgy legerősebb, meg a kisasszonyok, meg ezek a macskaalakok. (Kémer, Szilágy megye, Románia)⁵⁵

Vannak olyan tudósok, amelyikek csak az ördöggel dógoznak. (Túr, Fehér megye, Románia)⁵⁶

Tudnak jóvendót mondani, a garaboncás diákokkal egyezségben élnek, találkoznak, s beszélgetnek velök. Ha három követ a tenyerükbe vesznek, és hajtogatják,^a a garaboncás diákok megjelennek nekik, és szavukra odaviszik a fergeteget, hová a tudós kívánja. (Déva, Hunyad megye, Románia)⁵⁷

Képességei: érti a madarak beszédét, állatoknak parancsol

A faluba mindig jött meghatározott időnként Tétről egy bácsi, járta a falut, és azokat a kutyákat összeszedte, amelyek valami „bünt” követtek el. Irénke néninél is volt egy kutya, nagyon félelmetes volt, mert harapott, nem is tudták megfogni. Ezért kérték, hogy vigye el a kutyájukat. A bácsi kért egy szelet kenyeret, a szájához tette, elfordult, majd a kutya szájához tartotta. A kutya abban a pillanatban leengedte a fülét, csóválta a farkát, és hagyta, hogy a bácsi megkösse egy pórázra, és elvitte. (Árpás, Győr-Moson-Sopron megye)⁵⁸

^a összedörzsölik

Volt olyan is, aki értette a madaraknak a beszédjét. Valami olyan bűvös kenőcs, ugye. Oszt ezt ilyen boszorkafélék állították elő, és bekente vele a nyelvit. És akkor értett. Oszt egy alkalommal a kocsis legény kileste a gazdát, hogy mit csinál, mán reggel. A nyelvivel, mi lehetett az? Mikor a gazda kiment, szemet vetett rája. Mi lehet az? [...] Kis kenőcs, és ő is a nyelvére tette, belőle. No osztán, mikor mentek az úton, mentek ott, a gyerek a gazdával. Hát, ugye, meghallotta a madaraknak is, mindennek a... Ott nevetett, nevetett. De a gazda nem szólt neki semmit, hogy mit nevezsz vagy hogy... Nevethetett a gyerek. Hát este, mikor osztán hazamennek – még akkor belő^a a csibéstyúk is, beengedték a házba, mer akkor még nem vót olyan nagy divat, bútorozott szobák –, a tyúk azt mondja a csibéknek, hogy: – Kerülj hátrább, majd beférsz! – azt mondja a... a csipereknek.^b Nagyot nevetett a gyerek [nevet]! Most azt mondja a gazda neki: – Mutasd a nyelved! Nyújtsd ki! Hát, hát kinyújtotta a... a nyelvit. Osztan a gazda mingyá lekaparta róla [nevet]. (Karancskeszi, Nógrád megye)⁵⁹

Nálunk vót egy ember, beszélgettek, és az azt monda, hogy ő annyi kígyót hoz, amennyit csak akar. Mondták a társak: – Hát ez nem igaz. – Majd meglátjátok. Elment, hozott egy fél zsákkal. Kiöntötte, ahány volt, annyifelé. Az asszony elkezdett sivalkodni. Akkor vót ám könnyörgés, hogy vigye őket. Hát, ahogy összeszedte, azt monda, még egy hiányzik. Mindenütt keresték, nincs, nincs, már a szálmazsák^c sarkába vót, onnan húzta ki. Nem árúta el a tudományát, hogy hogy tudta a kígyókat így összeszedni. Füttyentett tán, aztán gyűttek. (Bátmonostor, Bács-Kiskun megye)⁶⁰

Annak a tudományos embernek vót egy leánya. És az a csúszót^d úgy hordozta a tenyerén. Nem bántotta őtet. Ment, megállott, kérdezte: – Szeretnétek csúszót látni? Akkor már öt-hat volt előtte. Elő tudta a csúszót hívni. (Uzka, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁶¹

Állatalakot ölt

{Zombori Pista} Ő maga mög át tudott változni nagy fehér kutyának, oszt kísérete a tanyaiakat, akik möntek kifelé a tanyákra. Más egyebet nem csinált, nem harapott mög senkit, csak mönt utána egy darabig, kísérgette őket, ijeszgette. (Maroslele, Csongrád megye)⁶²

Édesapám szorgalmas ember vót, szeretett a mezőn dolgozni. A szomszédja vót egy üdős házaspár, annak is a földjét munkálta. Topa Ferenc feleségestül, Jámbor Kalára néni. Felfogta^e az én apám munkálni a földjét több éven keresztül, hogy

^a belül

^b csibéknek

^c szálmazsák

^d kígyót

^e elvállalta

majd idővel azt ígérték, hogy mikor eladó lesz: – Szomszíd, maga lesz rá a vevő, az első. Ezír oszt mindig túrt, munkálta a földet, de mikor felezni kellett, mindig mondta, hogy: – Kiviszem, Kalára néni, tessék jönni, osztán ne kitélkedjék, jöjjön oszt a keresztbe. Azt mondta: – Ott leszek én, László, csak eredjetelek, majd gondom lesz nekem rá. Várták, várták. – Hát na, mán ne várjuk, fiam. Cseléd is vót, Szabó Berti vót, a pityasi. Oszt mán hát vittünk neki haza, mindig ott sűrűdörgőzött egy macska körülöttük. A gyerekek, hun az egyik, hun a másik hozzácsapott, a macska odébb ment, de csak visszasomfordált. Mikor jöttek haza, a macska is hun elől, hun a szekéren hátul, mindig körülöttük jött a nagy iromba^a macska. Mikor Kalára néni kapujába írtek, eltűnt a macska. Mán az öreg akkor nyitotta is a kaput, hogy: – Vártalak mán, hé, benneteket – aszondja –, láttam, hogy jöttök. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)⁶³

Igen. Vót, az, ha kellett, macska vót, ha kellett, kecske vót, ha kellett, bival vót, akkor még mit mondtak... Hogy az erdőn csak látták, hogy egy rakás fa mozog, a rőzsét vitték azelőtt, ugye, s akkor mondták, hogy a Rebiné, maga... úgy is vót, hogy a kapu előtt hagyták, s mit tudom én, hol látták már. Úgyhogy a másik alig ment ki Merke tetejire, már a vénasszony ott vót. – Hát maga hogy jött ide? – Mivel^b bajod nincs, ne foglalkozz! – aszmondja. Úgyhogy állandóan valahol járt. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁶⁴

Valakinek békája volt a pincében, a ló is félt tőle. Miután meghalt az öregasszony, a leányát egy éjszaka meggyomrozták. Az ágyról is leverte, a földről húzta fel az ura. A béka volt. Az anyja is lehetett, béka formájában. (Réty, Kovászna megye, Románia)⁶⁵

Közlekedése: nagyon gyors, rostában repül

Bácska volt az, az is ilyen bűbajosféle lehetett, mert volt egy ilyen ember, akivel nagy pörben volt, és az elindult gyalog a Zomborba törvénybe. Zomborba törvénybe, ez meg fiákerre. Az ember hamarább odaért gyalog, mint a pap. De a lovai, amik a papot vitték, alig-alig tudtak menni, olyan nehéz volt. És az odaért, egyszerre indultak. Merre ment? Az mondta, hogy merre ment, és azt mondja, ha tudta volna, agyonütte volna, a pap azt mondta neki. (Dávod, Bács-Kiskun megye)⁶⁶

Szeremlén Hej Tóni beleült a rostakéregbe, úgy ment vele, csak úgy recsegett a rostakéreg. A földön ment, a házak előtt. Olyan tudományos ember az. (Bátmonostor, Bács-Kiskun megye)⁶⁷

^a tarka

^b amivel

Munkája magától elvégződik

Egyszer valaki hirtelen belépett hozzá, aztán a falon mozogtak a szentképek, meg az asztalon a főzőkanalak. Ollan is történt, hogy benyitották az ajtót, és nem vót bent senki, pedig hallották a Fodor hangját. Mások meg azt látták, hogy magátul szántott az eke az udvaron. (Győrújbarát, Győr-Moson-Sopron megye)⁶⁸

Hallotta gyerekkorában, hogy voltak olyan tudósemberek, akik dudáltak, aztán a szénát hazadudálták. (Alattyán, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶⁹

Lát, jósol, álmot fejt

Ő megfejtette az álmodat is, és igaz vót. Igaza vót. Mert mondta neki: – Feri bácsi, ezt és ezt álmodtam. Azt álmodta, hogy a levegőbe mentek felette a nagy fehér lepedők. S azt mondta: – Tudod mit, szerencsés leszel! Az olyan öröm és megnyugvás. Ő így megfejtette az álmokat. (Vicsápapáti, Nyitrai járás, Szlovákia)⁷⁰

Görcsönbe^a vót olyan, nanónak^b vót a rokonja. Akihez jártak régen Görcsönbe, hogy az tudott jósolni, tudott mondani. El vót rejtőzve,^c fiatalasszony vót, fiatal fehérnép vót, és aludt, a szeme bé vót hunyva, de ha kérdezősködtek túle, elmondta sorba mind, hogy kit látott, mit látott, hogy látta. Bizony, jártak hozzá. (Kisdoba, Szilágy megye, Románia)⁷¹

Mondok egy esetet. Mentem egy vasárnap reggel hozzá. Vót egy hosszú kabátom, felvettem a kabátom, mentem. Na, elmentem oda, ahogy tudtunk, úgy beszélünk, mert román asszony vót. – Nem jött még a tehénbe vissza a tej? Mán én őt mondom. – De vissza fog jönni az egész. De te mit szólsz hozzá, hogy nálad van egy lakó? – Odahaza a feleségem? Nem, itt nálad, a kabátodba. – Hol az ördögbe? – mondom. – Hogy lenne? Ezt a rossz kabátot felvettem, mert esett az eső. – Felvettem, hogy ne ázzak nagyon meg – mondom. – Vedd csak le a kabátodat! Há egy egér vót benne, a bélés és a posztó közt!... – Na – aszondja –, itt van, ni! Most se hiszed, hogy tudok valamit? Te se tudtad, hogy benne van. – Nem is tudtam én – mondom. Aszondja: – Ha én nem tudnék semmit, honnan tudtam vóna meg? (Szilágykerked, Szilágy megye, Románia)⁷²

Kitalálnak ők mindent. Bükkön^d van egy ember, úgy hívják, Ábrik János, az olyan hatalmas tudós, valakit ő megnez, valaki hibát csinál, vagy ölt, vagy rabolt, ő saját maga éneket, dalt kezd abból. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁷³

^a Szilágygörcsön (Szilágy megye, Románia)

^b nagyanyának

^c önkívületben volt

^d Gyimesbükk (Bákó megye, Románia)

Hát, hallottam azt, hogy hát a Teknyőkaparó^a azt mondta, hogy lösz olyan időszak, mikor csak lőcstelen kocsik szaladoznak. Lösz olyan időszak, amikor mindön házon kőkémény lösz, nem ilyen, mit tudom én, mi vót azelőtt. Ez a Teknyőkaparó egy idős embör vót, és olyan vót, hogy kimöntek aratni, oszt akkor, mikor kint vótak, akkor azt mondta: – Fiaim, mönjetök haza, mert olyan vihar lösz mindjárt, hogy nem tudtok hazamönni. Hazamöntek a munkások, ű mög ott maradt. Aszondja: – Maga nem gyün? – Nem – aszondja –, én itt maradok. Mikor möntek haza, akkor Teknyőkaparó mög ült a kapuja előtt. Mán akkor otthon vót. Akkor kérdözték túle, hogy hát mié, hogy gyütt haza? Hát nem gyütt semmivel. Hát hogy gyütt haza, hogy nem látták, hogy hazagyütt? Aszondja: – Nem láttátok azt a forgószelet? Én abba gyüttem. Én így hallottam. (Makó, Csongrád megye)⁷⁴

Villany, semmiféle fény nem ég, csak a szentölt gyertya. [Teknyőkaparó] Azt mondja: – Olyan háború lösz, olyan vérontás lösz, hogy a vér a lónak hasig ér, szügyig ér, és az Almádi vize körül annyi embör marad mög, amely egy szárazmalom alá aláfér. Így mondta az öreg Teknyős. Búzáat vettünk, árpát arattunk. Akkó semmiféle mag nem kel ki más, csak ez. Ha akármit vetünk, nem kel ki semmi. (Mindszent, Csongrád megye)⁷⁵

[Teknyőkaparó] Azt jósolta, hogy ezret élünk, ezret nem. Hogy gyünnek a vörösök, utána gyünnek a sárgák, akkó lösz olyan nagy háború, hogy a szürke ló a szügyivel taszítja a vért a vérmezőn. Annyi magyar marad meg, hogy egy diófa alatt elfér. Ezt is emlegette az én öregapám. (Apátfalva, Csongrád megye)⁷⁶

Megköti, akadályozza és újraindítja a közlekedést

Rígen az vót a szokás, hogy ha egy falubeli lányt idegen ember vett el, akkor az idegen füzetett italt a falubeli legényeknek. Egyszer egy ember nem akart füzetni italt. Azt mondta neki egy öreg: – Na, várgyál, majd nem is tudtok elmenni. Azok akarták hajtani a lovat, de az meg meg se mozdult. Végül ez a nem idevalósi vett a legényeknek öt liter bort. Erre az öreg lenyút, oszt fölvelt egy kötelet a földről, pedig előtte nem volt ott semmi. Ekkor aztán elindultak már a lovak. (Dunaszeg, Győr-Moson-Sopron megye)⁷⁷

Vótak Kállóba,^b vásárra. Mentek hazafele, oszt a nénémnek kitorpte a lábát a cipő. Osz nagyon fájt a lába. Azt mondja, alig tudott menni hazafele Szakolyba, aszondja, hogy: – Na, várjál, jönnek ezek a gelsi^c suszterek – aszondja –, osztán, hát felkéreztünk! Megmondom, hogy vigyenek el Szakolyba. De bizon nem vit-

^a Teknyőkaparó egy eszkatologikus jóslatairól híres tudósemler volt; halála után sokan táltosnak is tartották.

^b Nagykálló (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

^c Nyírgelse (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

ték el a suszterek! No, hogy nem vitték el, csak mentek. Aszondja: – Mos mán kibánok velek, ha nem vitték el, azér se mennek haza! Mikor beértek Szakolyba, akkor a szekérral vótak, lóval, akkor a ló megállt a korcsma előtt! Akármit csináltak, tüzet raktak a farka alá, minden, hasa alá tüzet raktak, mégse indult sehová se! Űk odaértek a kocsmá elibe. Azt mondja nekik: – Na, mi van, emberek, hát nem megyen? – Hát – aszondja –, nem. Na – aszondja –, mit fizetnek – aszondja –, ha elindítom? Aszondja: – Fizetünk... – Fizessenek egy fél liter pálinkát! – Fizetünk mink egy litert is! – Nem kell nekem, csak egy fél liter – aszondja. Mikor a fél liter pálinkát kifizették, alig érkeztek felülni, úgy ment a lú Gelsére! Meg se állt. Ilyeneket tudok errül a tudósrul. (Biri, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁷⁸

Megköti a lakodalmasokat

Itt volt olyan ember sok, aki tudott. Mikor a Jóska lagzija volt, a sifonjába úgy zörögtek, mintha a ház szakadt volna le. Nem akarták a lányt hozzáadni. Az anyja mindenképpen ellenezte. Mikor mentek el a lány háza előtt, mikor mentek a templomba, a vőlegény lakodalmas násznépe, ha Rákos János – az is tudott – nem gyün, nem tudtak vóna továbbmenni. Senki egy lépést nem tudott vóna tenni. Azt mondta a tudósember, hogy rakják keresztbe a lábukat, úgy menjenek a ház előtt, de senki ne nézzen be az udvarra. Oszt olyan forgósél volt a kapujuk előtt. Pedig egy csepp szél nem fújt akkor. Megecsküdték, de a menyasszony szekrenye, meg a nyoszolyája mindig csikorgott, zörgött. Mind a kettőt megrontották. Mindegyik szüleinek volt egy olyan embere, aki tudott. Nem is éltek sokáig együtt. (Bátonyterenye, Nógrád megye)⁷⁹

Ha osztán ezt a Kurait nem hívták mög a lakodalomba, akkor az új párok egyszerűen nem tudták elkezdni a házaseletöt. Úgy beszéltek, hogy egyszerűen nem tudtak egymásnak semmit se csináni, amíg az öregöt mög nem kérték. Akkor elvittek neki egy kis hordó bort, mög egy kis bogrács paprikást, osztán utána mindön röndbe mönt. (Szegevár, Csongrád megye)⁸⁰

Lagzi vót, akármilyen jó cigánybanda vót, ha kiállt eléjük, hiába muzsikáltak, húzták a vonót, nem szólt a muzsika. (Órhalom, Nógrád megye)⁸¹

Megköti a tolvajt

Anyánk tiltotta a lopást, mégis elmentem kislány koromban Büki Margittal Jakabalmát lopni. De nem tudtunk onnan elmozdulni, akárhogy akartunk. Sírtunk. Akkor jött Iván Ágota néni, elseprűzött minket, csak akkor tudtunk elmenni. Azóta is, ha Büki Margittal találkozom, csak egymásra mosolygunk. (Győrvár, Vas megye)⁸²

A Türr Gyuri bácsi, az olyan tudományos ember vót. Vezetett egy könyvet, abba mindenféle bele vót írva... Tudott egy olyan imádságot, amit este, mielőtt lefe-

küdt, ement, oszt körújarta a portát, oszt elimádkozta... Sose zárta a kaput! Azt mondta, menjen hozzá lopni, ha akar. Egyszé valaki ement hozzá dohányé. Mondja neki, hogy csak menjen, ott van a kamarába... Főpakút dohányya, de az ám, nem bírt eszabadúni. Mondja neki a Gyuri bácsi: – No, mi az? Még most is itt vagy? Hát mé nem mész? – Mennék ám, de nem bírok – mondta az... (Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)⁸³

Tudós is vót ez a Gagóné, a fiával, Mihálllyal együtt. Egyszer kitette a teknőjét a csepegés alá. Vasárnap reggel vót, ahogy esett az eső. Valami fattyu el akarta vinni, hogy megtréfálja. De ű járta meg! Nem tudta letenni, a keze hozzáragadt, míg csak Gagóné nem engedte el. Ott tartotta a feje fölött. Jöttek hazafelé az emberek a templomból, mind látták... Jött aut^a Gagóné: – Mit csinálsz, te! Tedd le mán, te! Űgy tudta csak letenni. Nagy tudású vót, meg kell hagyni. Meg is rontotta, meg is gyógyította a jányokat, legínyeket. Összehozta, szét is csinálta űket. De ha fenyegették, ű is fílt, hogy valaki nagyobb erejűvel tanálja szembe magát... (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)⁸⁴

Azonosítja és megrontja a tolvajt

Körösztapám is ilyen ördögös vót. Ha mezitláb volt az az illető, fölszedte a lába nyomát, beletette egy acskóba, és akkor fölkötötte a kéménybe, a füstre. Akkor az illető két hét múlva elszárad, mint a hús a füst fölött. Onnan megtudják, hogy ki volt az, aki lopott. Akkor az odamegy hozzá, hogy bocsájson meg neki, gyógyítsa meg. Csak akkor vette le a zacskót, csak így gyógyult meg az az illető. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)⁸⁵

Azt mondja ánygom,^b hogy Gyíresen^c lakott Máriska, avval tudták levétni haját, bajszát, akinek akarták. Félték is tülle, még ha emlegették is. El kezdte aut^d mondani, hogy a tesvéreje vót a dohánykertészek közt az első dohányos. Az úr kiadta neki a napszámot, az egízset, hogy maj otthon kifizeti a többit, elosszák. Hát, ahogy jött hazafelé, a pínz a notesszal a mellénybe vót. Ahogy egyszer meghajlott, kiesett; na, de nem vette észre, csak mikor számolni akarja. Kereste szegín... még a szomszéd tanyárul is tanálkozott emberekkel: – Nem lelték-e meg? –kérdezte. – Nem leltük meg – azt mondták. Hát, mit vót neki, mit tenni... gondolta, eladja a kutyáját, kifizeti a többi embert, ha az üvé odavész is... De aszondja az egyik béres: – Hallod, Lajos, eriggy bé Újfaluba Csontos Ágnes nénihez, az maj megmondja, ki lelte meg a pínzedet, meg hun van... Másnap azt mondja az idesanyja (hallották sokan, akik ottan körül laktak): – Na, őtözz, menjünk, nézzük meg azt a Csontos Ágnest! Ha az nem tudná, reggel megyek Gyíresre, Máriskáho.

^a azután

^b nagynéni vagy sógornő

^c Körösgyéres (Bihar megye, Románia)

^d azután

Levétetem a haját annak, aki eltette a pínzt... Elmentek... Egy rangos házban lakott Csontos Ágnes. Köszönnek. – Mi járatban vannak? – kérdezi. Mondják, hogy járt szegín... – Az Isten vegye ki a szemit, aki eltette! – Na, üljenek csak le, mindjárt megnízem... Majd aszondja: – Egy üdős, barna asszon vette fel a pínzt, de csak menjenek haza, a komótnak a felső fiókjába ott lesz a pínz... Szörnyülködtek, hogy honnan tudja ez itt azt. Mennek haza... legelső sorja az vót, húzza ki a fiókot, hát ott a pínz a notesszal együtt. Aki meglelte, oda bétette, merhogy az idesanyja azt mondta vót, hogy ha Csontos Ágnesnél nem sikerül, gyíresi Máriskával véteti le a haját... Nem mondtak aszt senkinek semmit, széjjelosztották a pínzt... (Berettyóújfalú, Hajdú-Bihar megye)⁸⁶

Párokat összevarázsol, elválaszt, a nem kívánt partnert megöli

A szomszédasszonyom sorolta el azt, akit Zsigó Anikónak hívtak, az sorolta el, hogy a nagyanyja nagyon sokszor elsorolta azt, hogy, én meg nem mondom, hogy melyik faluban, vót egy öreg leány, aki nem tudott sehogy se férjhez menni. Akkor elment a tudósasszonyhoz, azt kérdezte, vessen neki kártyát, mondja meg, hogy hát neki nincs rendelve férfi? A tudósasszon vetett kártyát. Azt azt mondta, hogy: – Né, magának van rendelve egy férfi, de annak még van felesége. Él a felesége. De ha maga akarja, én megölöm az asszont. Elrendezem, hogy megölöm, aztán akkor magát elveszi feleségül. Aszondta a leány, hogy ű nem bánja, akkor ölje meg. De az asszonymnak, akit meg akarnak ölni, vót két gyermeke is. Aztán a tudós nő tudta, hogy van egy férfi, aki elvehetné, vagy két gyermek, vagy egy asszony, van minden, de hogy kicsoda, azt nem tudta. A tudós megölte a leánynak a kérésire az asszont, és az asszon a tudósnek a saját leánya vót. A saját leányát ölte meg! Akkor azt mondta, hogy: – Na – aszondja –, ez örök titok marad, de az árvával, ha rosszul bánsz, akkor úgy tudd meg, hogy téged is éppen úgy öllek meg, mint a leányomat! Megölte a saját leányát. Mert nem tudta, hogy ki. De ezt Zsigó Anikó nekem nagyon sokszor elsorolta, hogy neki meg ezt sorolta a nagyanyja. Osztán hogy melyik faluba történt ez meg, azt én nem állítom. (Szilágysámsón, Szilágys megye, Románia)⁸⁷

Ez az én néném, onnan a sarokról, Esti néni. Vót nekije valami rokonja Ajtonba, me ök ajtoni származásuak votak. És, kérem szépen, az a menyecske elgyütt ide hozzá panaszra. Panaszolta, hogy nem nagyon jól él az urávol. Aztán ott mind mogorózsált, boszkonyált^a neki valamit. Nem mondta meg a vénasszony, hogy mit, Ágnisnak hogy mi csinált, csak elküdte Ágnist haza. S aszmondja: – Na, menj csak haza, s hadd el csak! Hazament Ágnis, s pont 12 orakor egy fekete malac álandoan rőfögött a tornácbo, s az ajtat döngette, s nem tudott töle nyugton leni. Egy hét mulva visszagyütt az Ágnis ide. – Esti néni, szivem, nem tudak nyugunni – aszmondja – a fekete malactól. Semmiképpen sem tudak – aszmondja –, minden éccaka jelenik meg pont 12 orakor. – Menj csak haza, ne félj, me nem

^a kuruzsolt

mejen^a töbet. Hazament, töbet nem ment sohase oda a fekete malac. Hogy kicsinált a vénasszony, nem lehetett tudni, me nem akarta elárulni... (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁸⁸

Jártak aztán... Zsombor. Ott volt egy asszony... Aztán kellett vinni egy fekete tyúkat. Mit tudam én, miket. S akkor úgy mondták. S az, hogyha ez az asszony ment, ki kellett jöjjen, miko az az asszony csinálta ezt a vinaturákat,^b úgy mondták, hogy vinatura, vagy hogy. Ezeket a bozogonyákat.^c Ahhaz le kellett tapassan egy békát. Hogy ölje meg. Mondjuk, ha én meg akarnék valakit ölni. Akko vót kicsi béka is. Az azt jelentette, hogy van egy gyermeke is. Letakarta, s megölte. Kopasz láb volt. A békát.

Ez azt jelenti, hogy az az asszony tartott békát?

Köröbelöl. Hogy vótak békái. El kellett, hogy tapassa. S akko eltapasta a kicsit is. S akkor a testvérít ölte meg. A gyermek megmaradt. A kicsit nem. Vót itt is. Magyar léány csinálta. Keresztanyámma egy időszakos formák vótak. Egy fiúér. Hogy melyik menjen utánno. Mind odajártok ehhez az asszonyhaz. Ő is, hogy tapassa el. Nagybeteg vót a léány. Itt lakatt, né, túl, ahol az a piros kapu van. El akarták... Mind beteges vót az a léány. Olyan 16 esztendő vót, 17. Mind gyengélkedett. Ez, aki csinálto, hogy tapossa el azt a nagy varasbékát... S nem ölte meg. Úgy megirtózatt. Olyan beteg vót, hogy majd meghótt a léány. S nem halt meg aztán. Jobban lett. Férjhez ment. S azután az a léány ment, aki meg akarta ölni a léánt. Az a fiú vette el. Aztán tudja az áldás, hogy létezik. Létezik. (Almás-malom, Beszterce-Naszód megye, Románia)⁸⁹

1: Például vót szerencsém nekem is, bizonyos szerencsém vót a görgényi asszonymal.

Az magyar asszony volt?

Román vót.

2: Az magyar asszony vót!

1: Nem, jól tudott magyarul, de román asszony vót. És odajárogattak többen, na. Egy alkalommal jártam, s aztán mondott ilyent-olyant, ezt-azt. Például hogy tizenharmadikán legyenek figyelmesebb, szóval legyenek óvatosabb...

2: A nem lett úgy, ahogy mondta?

1: Elmentem este hozzá, s egy autóbust, meghallottam, hogy megy Vásárhelyre, s akkor Brassóba laktam, s nekem Vásárhely konveniált.^d Aztán ott voltak, ha halott róla, Bordi Arankáék... Énekesnő. Nyárádszentlászlói. Na, jól van, mikor én végeztem, a kapuba ott állottak az illetők. Mondja a fiatalasszony, hogy milyen járásba van, s a férje kinn, a kocsiba vár. Gondolom, elmegyek, Vásárhelyről jöttek, egyet próbálok, nem várom meg az autóbust, hátha elvisznek Vásárhelyré. S ak-

^a megy

^b rontásokat (román *vinatura*)

^c rontásokat

^d felelt meg

kor az enyém lejárt, s következett ez az Aranka, aztán én elmentem, közbe hogy még hezzabeszéljem a dolgokat, egy illetővel is beszéltem, a közeli szomszédba lakott, s egyet intett a kezivel: – Há mi itt vagyunk a szomszédba – aszmondja –, de nem adunk semmit rea, aszmondják, nem Isten dóga. Na jó. Elég a hezza, hogy aztán elmentem, kicsit továbbacska állt férre Arankának az ura, mondom: – Uram, milyen járásbeli vagyok, s a felesége is kellene érkezzon, s elvinnének-e? S: – El. Nem tom, mennyi időt, ejsze annyit, mint amióta itt leültem, s én nem ismerem, s kérdem, hogy milyen járásbéli. S a pasas aztán olyan barátságos lett, s képzeljem el, aszmondta, olyan botrány tört ki a családba, hogy elválás előtt állnak Arankával. Aszmondja, hogy vót egy arany pecsétgyűrűje, s munkába ment, s a szekrénybe tette, s utána nem kapta.^a – S a feleségem aszmondta, hogy eladtam, pénzt csináltam, s valami derék fehérnépre reaköltöttem. S úgy cirkuszolt, hogy irtózatosan. S aszmondta aztán ez az illető, hogy ő akarta-e, vagy a felesége, hogy jöjjenek el ehhez az asszonyhoz, s ha igaz, amit ez az asszony mond: – Ha igaz, amit te állítasz, akkor nem költözök el, de ha nem igaz, akkor minden további nélkül. S na – aszmondja –, eljöttünk – aszmondja –, me én biztos vagyok a dolgomban. De már rég, hogy családi kellemetlenség van évégett. Aztán hogy az asszony mit mondott, me jött az énekesnő, de egy mukk se vót, én hátul ültem. Aztán hogy azután mi történt, mi nem... De akkora bizalma vót ennek az Arankának, ő hitt... (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁹⁰

Embert ront leszórt dolgokkal, ördög vagy béka küldésével

A bábaasszony vagy a doktor kiszödi a fogukat, mer ezök lösznek a бүbájóssak. Ezök lösznek azok a rontók, akik babot vagy mit..., hogy mive keverték be, nem tudom. Osztán beszórták olyan irigyüknek az udvarába vagy a közibe. És ahány szömre rálépett, annyi seb lött neki a testyin. Vagy annyiszó rázta ki a hideg. Ilyenök löttek ezök a fogga születöttek. Ezé osztán rágyüttek arra, hogy az ilyenöknek ki kő a fogait szönni. (Kiskunlacháza, Pest megye)⁹¹

Ez meg mán Ködmönösön vót, dohányosok vótunk ott, meg nemcsak mi, hanem nyóc család. A pajtát őrizte egy éjjeliőr kutyával, de az annyira el vót nyomorodva: így állt szegínynek a keze, meg elég magos, derék ember lett volna, de a lába is el vót nyomorodva. Az édesanyja, űk is dohányosok vótak, ottan velünk, mindennap megsiratta, mindig azon rítt: – Mi lesz evvel, ha mink nem leszünk! Biztos bekerül, úgy hitták akkor, ami most szociális otthon, hogy szeretetház, meg szegínyház, biztos bekerül, aszondja, a szegínyházba, mer ki viseli gondját? Sokszor elmondta, hogy 9 éves vót a gyerek (olyan 30 éves lehetett akkor), mikor elkezdett sántítani. De hát nem úgy vót akkor, hogy elvigyík doktorho mindján. Az ezelöttiek nem doktorho jártak, hanem vótak olyan fűbe-fába gyógyszerek. Mosogatta ű is ilyen főzött valamivel a lábát a gyereknek, de csak sántított. Utóbb oszt csak elvitte, aszondja, a doktorho, de az is: – Biztosan megrándította a lábát,

^a találta

nincs ennek a gyerekeknek semmi baja. De egy öregasszony oszt megmondta neki: – Viheted ezt, fiam, akárhová, amíg nem tudod, hogy ki csinálta vele. Mer a fiad meg van rontva! De nemcsak e lesz, majd figyeld meg, hogy más is lesz... Na, utána jött, hogy a keze is így állt szegínynek. Nem is tudott enni vele, az édesanyja etette mindig. Azt is mondta, hogy tudta ő azután, hogy mír van ez. – Azír – aszondja –, mer ugyanúgy járt: az ura elébb annak a tudósasszonynak a jányát akarta elvenni, és amír nem vette el. Nem űrajta csinálta, hanem a gyerekin. Mégmeg e vót a legkisebb! Hogy hadd fájjon nekik a vígtelenségig... De ezt, ugye, nem lehetett bejelenteni. Mikor ezt jelentette a doktor úrnak, Ványán^a csak két orvos vót, aszondja, mind a kettőnek mondta, azok is csak: – De, fiam, ezt nem mondhatod, mer nem tudod bebizonyítani. Hiába mész akarhova, mer ha bejelentetted: bizonyítsd rá! Elmentek űk, aszondja, ahho az asszonyho is, hogy tegye meg, hát elmúlt... Még azt is mondta, hogy ű azt se bánja, beleegyezésit adja: elválík az urátúl, és kerüljön össze az ű jányával. Azt mondta erre: – Engem nem érdekel, hogy mit csinálsz. Az én jányom mán elintézte a sorsát, intézd a magadét. Én nem csináltam semmit. Bizonyítsd be, hogy én csináltam a gyerekednek valamit! Így oszt nem tudtak segíteni a szerencsétlenül. (Kisújszállás, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁹²

És akkor vót még újra egy..., ahogy biztosan te is tudod, a te gyülekezetetekbe járt, Zima Erzsi, annyira mán bántotta az ördög, hogy mán muszáj vót megtérjen. Csak az nem téjjel vót, az nem a tejet bántotta, hanem az embereket. Így... ilyen, ilyen bosszúálló vót, ilyen ördögös. Hanem az osztán hosszú fátyolruhába vót az. Hát énengem is meg akart [rontani]... Megmondja a feleségem, engem is meg akart. Én osztán fölvettem a baltát, aszondtam: – Ha nekem valami bajom lesz, én egyszerűen agyonütöm, oszt azután legyen, ami lesz – aszondtam neki. (Kémer, Szilágy megye, Románia)⁹³

Ahogy vótak azok a hosszú, hosszú rámpák, úgy mondják, hogy rámpák... Hogy hát, amikor... mikor menekültél volna tüle, nem tudtál semerre se menni, érted, mindig ott vót, érted, a mejjeden, hátadon, nyakadon, hiába csapkodsz jobbra-balra, hiába mentél a vízbe, akkor se ért semmit. De ez mán olyan állapotban vót akkor, hogy legjobban, ha... ha... ha üvélek szembeszálltál nagyon. Azokkal az ördögökkel szembeszállott... (Kémer, Szilágy megye)⁹⁴

Az én édesanyámnak miko született a legelső fia, édesapámnak vót legény korába egy szeretője. És elment... nem itt vót, hanem a szomszéd faluba, egy kuruzslóasszony, aki csinált.^b Na, elment, és csinált, úgy mondták, pa urszita.^c Úgy mondják. Miko édesanyám lebetegedett, itt vót a bába néni, a gyerek má meg vót születve, édesanyám is, rend vót, me régebben nem vót úgy, mind most, hogy

^a Dévaványa (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

^b foglalkozott rontással

^c súlyos, erős rontás (román *ursită* 'sors')

menjenek szülészetre. A bába néni evett az asztal megett. S egysze csak kinyillatt az ajtó, január vót, s na, lássuk, ki jön, nem jött senki. Egysze csak bészaladatt egy béka. – Na – azt mondja a bábaasszony, me itt vót édesanyámnak az anyósa is. – Hagyjatok békét! Anikó, lássuk, hogy hová menyen. Addig szökett, amég bészökett az ágy alá. Azt mondja máximnak: – Most fogd meg, tegyed egy lugas fazékba, tegyél pénzt, krajcárt a szájába, s vidd, azt mondja, el, a patakba. Ugy csinált nagyanyám. Azt mondja a bába: – Elkéstél, me a legény megvan. Rendbe van. Elvitte, s amiko hathetüs vót, s édesanyám kiment a házból, kivitte a feresztővizet, akko megint megjött a béka. Akko nagyanyám megfogta, betette egy lugas fazékba. Így mondták rég, amive merték a lúgat. Megint tett krajcárt a szájába, s újra elvitte. Amiko a gyerek 7 éves vót, álmodta édesanyám, hogy megint eljött a béka hozzája, s azt mondta: – Má hét éve nem vótam nálad. Eljöttem, lás-sam, mit csinálsz. Na, jól van.

Ezt valaki küldte rá?

Igen. Igen. (Szentmáté, Beszterce-Naszód megye, Románia)⁹⁵

Tehenet, juhót ront, elveszi a tejet

Gazda Ferónak is volt rontó ereje. Ha jól megnézte valakinek a tehenét, az másnapra már biztos nem adott tejet. (Mátraderecske, Heves megye)⁹⁶

Tulbuk Józsi ilyen tudóseber volt. Egyszer, mikor több társával Besztercére akart bémenni, útközben megállottak egy popázon.^a Amint ott pihentek, nem messze észrevett egy turma^b juhót. Mindjárt elévett egy sárfrikot,^c a drékszeget^d megcsafarta, s csakúgy csurgott belőle a té^e a cseberbe. Észrevette a csobán,^f hogy a juhái nem lelik helyüket, folytonosan bőgnek s nyughatatlankodnak. Egyszeribe gondolta, hogy mi baj van. Sietett, hogy segíthessen rajta, míg el nem veszik mind a juhái tejét; hamar lefektette a kozsókját,^g elévett a juhászbotját, s azzal elkezdette istenigazában sulykolni a kozsókot. A kozsók supogott, de az ütések Tulbukot érték, hogy egy perc alatt tele lett kék folttal a teste. Félbe is hagyta a tejelvévést mindjárt, befogott, és sietett tovább. (Déva, Hunyad megye, Románia)⁹⁷

Ez itt vót a semjéni határba. Egy asszony fel akart menni a padra,^h hogy ű a tyúknak szed össze egy kis szemetet. Tavasszal vót. Nézi, hát egy kutya meg ott van a tűzfalnál. Hogy a fenébe jött ez a kutya ide? De ű nem mert meg se mozdulni,

^a etető- és pihenőhelyen

^b csapat

^c itatócseber

^d derékszeg (a szekér hátulját az elejéhez csatolja)

^e tej

^f juhász

^g nagy, gyapjas bunda

^h padlásra

rögtön leszaladt. Mindjárt oszt kurját ütött egyiknek-másiknak, oszt összeszaladtak. – Nézzék, ez a kutya felment a padra! Hogy hun ment fel? Nem tudja senki. Oszt hozzáfogták hajkászni a kutyát lefele-lefele, de nem tudták lehajtani sehogy se. Majd egy ember felment, addig zavargatta, addig zavargatta a vasvillával, hogy a tűzfalat kiütötte a kutya, de mán akkor meg is szúrta a villával a sódarát.^a A kutya leugrott, de mikor leugrott, egy gyönyörű szép csikó lett belőle. Keresztülszaladt a tanyán, mentek azután kutyák meg emberek, minden, de hát elérni nem tudták. Ez ennyi vót. Majd este, mikor hazajött a csorda, annak az embernek a tehenéhez, aki megszúrta a kutyát, nem lehetett bemenni. Ment ahhoz az egész tanya, de nem tudtak bemenni hozzá. Ölte meg az embert. Nem tudták, hogy mi az, micsoda, nem tudták, hogy mi történt. Na, oszt mondják neki, hogy: – Eridj el Urszulyhoz! Majd csinál vele valamit! De azt mán hallotta, hogy oda kell vinni egy fél liter pájinkát. Hát, mikor megyen befele az ajtón, azt mondja Urszuly: – Zárjátok be az ajtót, be ne jöjjék ez az ember, mert az szúrta meg a sódaromat! Eridj dógodra, veled nem is beszélek! Hát, osztán azért annyit tett, hogy a tehenit osztán mégis jobba tette, hogy ne legyen olyan kínja, mert roppant kínja vót annak a marhának. Ez itt történt a semjéni határba, a Kertész-tagba. Ez az Urszuly Geszteréden lakott. PásztoreMBER vót mindig. Azt mondta Urszuly: – Egyebet nem bántottam, csak egy kis szalonnát vágtam a padon! Avval nem fogyott el! (Nagyálló, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁹⁸

Megbízásból ront, rontószerrel, ráböjtöléssel: *csináltatás*

Egeresen is van egy román asszony, aki foglalkozik rontás-visszacsinálással, csinálással. (Inaktelke, Kolozs megye, Románia)⁹⁹

Az én anyám magyarázta régen; nagyon régen vót, mer fiatal kisleány vótam, mikor magyarázta, hogy vót egy szomszédjok. És a szomszédba mustuhanyja^b vót a családoknak. De a családok mán olyan nagyok vótak, hogy mán azoknak is vót gyermekek. És egyszer csak elmentek, eltűntek valamerre. Hát az öregasszony kihallgatta, hogy az új mustuhafiai mit beszélgetnek. Hogy vótak Nántűn a tudósasszonynál, és akkor megmondta, hogy megöli a mustuhaanyjokat. Hát az öregasszony, mikor kihallgatta, bément az én anyámhoz szombat este. Aszondta neki: – Zsuzsa lelkem – mindig jut eszembe, hogy így mondta az én anyám –, Zsuzsa lelkem, gyere vélem reggel Nántűre – aszondja –, mert engem meg akarnak ölni. Aszondja, hogy: – Minden ruhámból adok neked két darabot, csak gyere el vélem Nántűre! Hát elmentek Nántűre. De reggel korán indultak hajnalba. Erdőn kellett keresztülmenni, mire odaértek, már reggel vót akkor is. Osztán mondja az öregasszony: – Na, mi járatban vannak? – Na – aszondja, hogy –, valami úgy merte valami a vizet ki a kútból, hogy jött ki a kútból. Hogy micsoda, hát ők nem tudták. És mondja az öregasszony: – Hát hová valósiak? Aszondja: – Szérik vagyunk. – A mi-

^a lapockáját

^b mostohaanyja

nap is vót itt két fiatalember, hogy öljük meg a mustuhaanyjokat – aszondja –, itt vót két fiatalember. Olyan kis leánycsizmákat hoztak, hogy Tasnádrúl jöttek ide. Kirtört az asszony a sírásban: – Én vagyok az a mustuhaanyjok, nekem kell meghalni! Hát aszondja: – De segítsen rajtam, legyen szíves, segítsen, megfizetem magának, csak segítsen! Egyebet vegyen el a Jóisten túlünk! Ami legkedvesebb az én férjemnek, azt vegye el túlünk! Hát nem telt belé tán csak kilenc nap, és megdöglött a tehének; nagyon szép tehény vót. Így az én anyám beszélte. És aszondja, hogy megdöglött a tehény, az öregasszony nem is titkolta, siratta. – Jaj – aszondja –, te megmentettél, te Virág, engemet, te mentettél meg, mert én kellett vóna, engem akartak megölni, de te kellett megdögöljél! Ennyit tudok az ilyenekről. (Szér, Szatmár megye, Románia)¹⁰⁰

Itt történt, Mátéba. De nem a béka vót, hanem egy soparla. A gyík. Egy embernek nem vót gyereke. Vót egy özvegyasszony. Béjöttek az oroszok, együtt cimboráztak, táncoltak, és aztán terhes lett az asszony. Az özvegyasszony. Ettől az embertől. Na, ha terhes lett, lett egy fia, született egy fia. Vót neki még egy fia és egy leánya. Azak má nagyak vótak. És akkor volt 6 éves a fiacskája. Vót neki egy testvére, pont nekem vót sógorasszanyam. Az első férjemnek vót húga. Annak vót egy gyereke, férjnél vót, aki itt lakik, pont az első házba, az a fiacskája. Ez az asszony Magurára. A havasak közé. Ott vót egy... Elment ahhoz, hogy csinálja meg, hogy haljan meg ez az asszony. Miko hazajött az ember, a felesége meg vót halva. Amiko ötet levették az ágyról, bétették a koporsóba, kivitték a szalmát, szalmazsákát, mit tudom, mi vót, kivitték a szalmába, megkapták^a a [...] rontást. (Szentmáté, Beszterce-Naszód megye, Románia)¹⁰¹

Varázslásokat végzett. Öntéshez, csinálmányhoz varázsszereket készített, kártyát vetett. [...] A csinálmányhoz mindezek mellett fokhagymát, paszulyszemet, csontot is használt, és azt a küszöbje alá kell juttatni annak, akit meg akartak nyomorítani vele. Az öntés folyadék volt, és akinek ártani akartak vele, az útjába öntötték. A hiedelem szerint beteggé, nyomorékká tehettek általa. (Magyarózd, Maros megye, Románia)¹⁰²

Sándar, az anyósomé, legíny vót. Anyósom, te is tudtad, Pista, második felesége vót apósamnak, ranóti. Ranóton csináltatatt Sándar csizmát. Este bál vót. Ő is elment. Reggel indult haza Istvánházára. A csizmát nem húzta fe, hagy mutassa meg atthan újan, hagy neki milyen csizmája van. Álmas vót. Lefeküdt egy akácfa alá. A csizmát elapták,^b Pista. Háramsza mentek e a küküllővári tudósház. Azt mandta, mika harmadsza mennek, att lesz a csizma. Kért egy főrevelő keszkenyőt. Abba belékötött valamit. Nem bötellen^c velem. Kilenc bött tett egy bötélést. – Van egy vénasszany, ha megfizetik, az vállalja velem – azt mandja a tudós. Hát, Pista, a harmadik bötre a legíny meghót. A lába eszáradatt, ameddig a csizma ért. Az

^a megtalálták

^b ellopták

^c ne böjtöljön

lapta e a Sándar csizsmáját. A házuk meggyúlt, s a csizma is elégett a híuba.^a Ezt éppen én tudam, hogy így vót. (Magyarózd, Maros megye, Románia)¹⁰³

És ez a guruzsmás^b mivel foglalkozott?

Hát úgy csinálmányokkal dolgozott. Derekaljukba nem tudom, miket rakott. Fekete macskája volt, s az es ördög volt. Úgyhogy ördögvel dolgozott az rendesen.

Hogy szerezte az azt a macskát?

Tudja a folyó, de most nem tudom elmondani, de hogy gurucsált, csinálmányos volt, az biztos. Annyit tudok.

És ebbez kik mentek? Mivel mentek ebbez?

Hát, többen mentek, ugye, hogy kíváncsiak voltak, hogy lám, mi van, s valamit tudni akartak, hogy megmondja-e, vagy mit tudom én. Gurucsáltani-e, én nem tudom.

És miket gurucsáltattak ott nála?

Hát, akinek, valaki, valaki megsértett, azokkal mentek, vagy valamit, ellopta valamijét, vagy mit tudom én. Ezekkel mentek. Valaki valakire erőssen haragudott, csak csináltassa meg. Csak ilyesmi lehetett, így kellett legyen, csak ilyenvel foglalkozott, de hogy gonosz volt, az biztos, s úgy megijedtek, hogy az udvarról jöttek ki. S a pénzeket nem tudták felszedni, mind kihullott az udvarra. Ott egy fekete macska mind ott jött-ment... (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)¹⁰⁴

A lánynak gyermeke volt a férjítől. Az anyjáék meg ellenezték, a szülők. Aztán, milyen bosszút álljanak a legényen, elmentek a guruzsmás asszonyhoz. Ott megcsináltak neki egy nagy gomolyát. A kerítésen átdobták, a szomszédba laktak, este volt, s mást ért a gomolya, nem azt, akit akartak. Akkor aztán lámpásval nézték a gomolyát. Piros, nagy rongydarab, békafej, békatest, kégyófej, minden volt abban a gomolyában. (Csátalja, Bács-Kiskun megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])¹⁰⁵

Köt és old; ront és visszavonja/gyógyítja saját rontását

Karácson napján volt. Éjféli misére elmennek a családból, csak egyvalaki maradt otthon, mer egynek otthon kell maradni. Mer akkor a rosszaknak meg van engedve, hogy odamenjenek, ahova akarnak. Sógorom egyszer kinéz, hát látja, a Bánfiék két marhája kint volt az udvaron, ették a kertet, csak úgy restegett.^c Kiment, hogy beköti a marhákat, hogy tán nincsenek otthon, és a marhák elszabadultak. Ahogy bemegy az udvarra, látja, hogy világos van a szobába. Hát a Bánfi bácsi ott ül az asztalnál, előtte egy nagy könyv, de abba nem olyan rendes írás, hanem olyan latin szó vót. Bezörget az ablakon: – Sógorom, kinn vannak a marhák. És az olyan mogorván visszanéz, de nem szólt semmit. A sógorom, mint aki elvégezte a dógát, mert megmondta, elment haza. Ezt megismételte. Kinézett megint, a marhák

^a padláson

^b rontó, boszorkány

^c harsogott

még mindig kint voltak. Megint bezörgött: – Sógorom, nem hallja? Künt vannak a marhák. De az csak bólintott, de ü a könyvből csak nagyon olvasott. Visszament. Megint kiment, az állatok még mindig kint voltak. Akkor megint odament, erősen bezörgött: – Sógorom, az Istenért, a marhák künn vannak. Akkor erre az öreg bácsi mérgesen összecsapta a könyvet. Gyün ki, hát egyik tehen sincs kint. Evvel a sógorom gyün haza. Vót neki egy szép kétéves bikája. Reggelre a bika nagyon beteg lett. Szemenyérül a kanászt hozatták el, mer az is nagyon értett hozzá. Hát nem tudta meggyógyítani. Egy hétig beteg volt, má föl se tudott kelni. Eljön a sógorom az én uramért: – Gyertek, segélletek ezt a dögöt kihúzni; látjátok, megdöglik, csak éppen hogy van. Ez az öreg Péter bácsi látta, hogy mennek a bikát kihúzni. Kérdi: – Na, mi baj van? – Kihúzzuk a bikát, hogy ne az istállóban dögölgön meg. Erre Péter bácsi is átballagott, hogy megnézi ü is, hogy mi a baj. – Fene baja van ennek – azt mondta –, csak meg köll kenni karácsonyi kalappal. Az öregnek pörge zsiros kalapja volt. Összegyűrte, mint ahogy a cigányok csinálják, mikor zsebre teszik, és háromszor lehúzta a bikát ezzel a karácsonyi kalappal. Egyet odarúgott neki: – Elég a fekvésbül, kelj föl! A bika azonnal lábba ugrott. Péter bácsi vette a villát, a trágyát, ami alatta volt, mind behányta a jászolba, és a bika azt mind megette, ahogy csak a száján belefért. Meggyógyult. Ezt a bosszút állta Péter bácsi, amiér a sógorom megszólította karácsony éjszakáján. (Dobri, Zala megye)¹⁰⁶

Csékó Misa tudott ódani is, kötni is: akit mögkötött, negyvennyolc óra alatt mög köllött neki halni; ha jó fizettek neki, nem halt mög. (Szóreg [Szedeg], Csongrád megye)¹⁰⁷

Demény Ágnes nénit elhítták édesanyámék szórni, búzát, nyárba, szórórostával járt. Hát bement a szobába, látta, hogy olyan hosszú fekete fogas van, ezelőtt nem vót szekrény vagy sífony, arra aggatták fel a ruhát. Hát anyám sem vót hátulsó jány, vót vagy huszonkét ruhája. Kiválasztott közüle egy törtmeggyszín ruhát: – Ezt add nekem, Topa Júcsa! – Nem adom, Ágnes néni – aszondja. – Na, majd ideadod te azt. Hát osztán kimentek szórni. Felszórtak mindent. Majd reggel fejne édesanyám, nem adta le a tehen a tejet. Rúgta, a cifra kötöt lerúgta előlle. Édesapám elkütte Demény Ágnes néniért, hogy az öreg boszorkány biztos elvitte a tehen tejit. Hát oszt jött osztán. – Hozzatok egy fél liter pájinkát – aszondja –, menjetek ki ebbül az ólbul! Elhozta idesapám neki a fél liter pájinkát. Háromszor megsimított a tehenet. Aszondta: – Na, eridj, te Topa Júcsa, fejd meg a tehenet! Megállott, mint a tőke, a tehen. – Na, ideadod-i a cifra ruhát vagy a törtmeggyszín ruhát? – Igen, odaadom – aszondja –, csak vigye, Ágnes néni! (Sáp, Hajdú-Bihar megye)¹⁰⁸

Vetélkedik, viaskodik másik tudóssal, boszorkánnyal, annak szellemeivel

Idesapámtul tudom azt is, hogy minden baj az íletbe rontástul van. Megbetegszik az ember, vagy barom, egyszer csak nem eszik a disznó, vagy víres tejet ad a tehen, ez mind rontástul van... Mer vannak ollan emberek, akik a rossz szellemek szógái. Ezek eladták a lelküket az ördögnek, osztán rontani tunnak. Ezek, no, a

boszorkányok... A rontás ellen csak a tudósok tunnak segíteni, akiknek tudományuk van. Azok meg a jó lelkek szógái, mer azok is küszködnek egymással látatlanul... Idesapámnak is vót illen tudománya. Vót úgy, hogy valakinek elbitangút^a a barma, há apámhoz gyütt segítségér. Ű megmondta messzirül, hogy hun van a jószág. Ha valakit megrontottak, azt is megmondta, honnan gyütt a rontás. Mondtam néki, hogy tanítson meg rá engem is, de Ű aszondta, hogy nem mondhatja el, mer akkor má többet Ű se használhatja. Majd a halálos ágyán, akkor rám hagyja a tudománt. De há akkor ippen katona vótam, nem vótam otthun, há így nem kaptam meg a tudománt. (Kisbajcs, Győr-Moson-Sopron megye)¹⁰⁹

Ha a tudósasszonyhoz beteget visznek kocsin, a lovak gyeplöszárát, valamint a hámot is kifelé szokták fordítani, hogy a „rosszak” ne árthassanak a betegnek az úton. (Szentistván, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹¹⁰

Ilyet hallottam, hogy... hallottam mán másoktul, hogy, tessék nézni, hogy aki tudott, de kevesebbet, mint ő, arra rámentek. Arra rámentek ketten, hárman. Kirázták a bőribül. Igen. Bizony. Ilyeneket csináltak ezek a bűbájosok. Hát most mér nem lehet, tessék mondani, ilyet? (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹¹¹

Édesapám vett egy tehenet Pamlányba. Egy veder tejet adott, mikor megvettük, vagy egy hétig. Egy hét múlva, mint akit elvágta, nem volt tej. Vajdán vót egy ember, tudóseember vót. Azt elhívták, hogy orvosolja meg. Bement az istállóba, magára zárta az ajtót. Aztán az ember hozzáfogott kiabálni: – Jaj, jaj, jaj, erősebbek vagytok, mint én! Összetörték úgy, hogy csak másnap tudott hazamenni. Akkor lehettem 6-7 éves. (Szászfá, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹¹²

K. Imre a tanyára járt egy asszonho kordéval. A felesége ezt megtudta, és elköötte előtte az utat. Mikor a kordéval odaért a lú, ahun el vót kötve az út, egy topot se tudott tovább menni. Imre mán ott is akarta hagyni a lovat, hogy majd gyalog megyen tovább, de ű se tudott tenni egy lépést se. Vissza kellett fordulni. Többet nem tudott kimenni a tanyára. Majd osztán elment a vésztői tudósasszonho Imre, hogy csinálják véle valamit, hogy ne legyik elköötte az útja. A vésztői tudósasszony azt mondta ám, hogy Ű se tud csinálni semmit: – Mert a maga felesége erősebb nállam. (Sarkadkeresztúr, Békés megye)¹¹³

Apám mesélte, hogy bémentek vasárnap reggel a korcsmába, így iszogattak. Úgy hívtak egy embert, Barna. Hát az olyan volt, az mindig kiment a temetőbe, és onnat visszajött. Mikor egy halottat eltemettek, mindig, ahogy hazajöttek a népek onnat, ő ment ki, és valamit matirgált.^b Hát egy vasárnap reggel künt vagyunk, azt mondja, a korcsmába látjuk, a Barna menyen kifelé. Mert temettek azon a napon, s menyen a Barna kifelé. Azt mondja apám, hogy sógora volt, úgy hívták, Szentes Gergely; avval elvette a seprút, és fejjel felállította a sarokba. – Hadd lássuk csak,

^a elbitangolt

^b kapirgált

a Barna, ha olyan okos, tud-e valamit erről? Egyszer jön vissza a Barna. Azt mondja: – Gergő bácsi, maga ne diskuráljon velem, mert megbánja! – Hát miért? – azt mondja. – Hát miért állította fel a seprűt, mit babonáskodik velem? Maga megbánja ezt. Hát ilyen volt ez a Barna. (Csátalja, Bács-Kiskun megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])¹¹⁴

Osztán itt bent, a házba nem bánt így, mondjuk, ha íg a villany, reggelig is lehetek itt, így... akkor nem tudja bántani, íccaka, így nem tudja bántani. De hanem mikor lefekszik, vagy este kimegyen, akkor azon a percben. Este vagy íccaka. És azoknak nem lehet, hogy most lefekszek este, osztán akkor reggelig alszok. Azoknak nem lehet. Hanem azoknak ki kell menni öt-hat kilométerre, tizenötön-húszan, űk együtt kell harcoljanak szellemileg. Nem így, mint mik hárman vagy nígyen verekedünk, vagy nem tudom, mi. Azok, mint a macskák vagy a kutyák, kint a mezőn, hogy mennek egyik a másikra, melyik erősebb. Amelyik gyengébb, az olyan kík másnap is, fel van dagadva, úgy elveri egyik a másikat. Az ördög, mint az... nem alszik, hanem mind muszáj menjen, annak mindig kell tombolni, mindig kell, mindig, mindig kell járjon. Az, az úgy is van, de most is valóságba is úgy van. Az mindig megy, íccaka is. Ez az András, aki elvitte a tejet, szóval visszahozta a tejet ide, ű saját maga mondta, hogy hát kinn a Szénás-patakánál, Csonkás felé ott ülnek a lecsmériek, kémeriek, ott ezek, akik ízé... ott van nekik mindig. – Nízd meg – aszondja –, hogy nízek ki, összekarmolva, olyan kík, fel vóut dagadva a kípe így, mert... meg a Tógyerás felesége. Vannak most is vagy tizennígyen Kémeren ilyenek, akik most is. Menni kell nekik, muszáj menjenek, osztán. Nem... szellemmel, egerével, másik lúval, másik kutyával, másik macskával, oszt eszeengedi a macskát az egérre, az egér ráugrik a macskára, a macska elkapja, oszt amelyik győz. Osztán amelyik gyengébb, az kíknek marad másnapra is, tiszta kík. Csonkás-erdőnél, itt, Lecsmér felé, ott van nekik ez a találkozóhely. Ezek osztán ott foglalkoznak evvel, nekik ezen a Szilvás-patakán, ott van... ott egy olyan nagy völgy. De hány-szor lehet látni íccaka is, akik jártak a Szkellához, hogy egy ingben, gatyában úgy elment télvíz idején, hogy ezek... nem bántott senkit, csak ű ment az ű dolgára, ment az ű útján. Nem bántott senkit. (Kémer, Szilágy megye, Románia)¹¹⁵

Másik tudóssal kölcsönösen akadályozzák egymás közlekedését

Egyszer az öreg Keles bort is ihatott volna már, de nem volt bora. – Fiaim, vigyünk egy kocsi búzát és üres hordókat Kecelre, majd cserélünk búzáért bort! És aztán, amint mentek az úton, Csertőt elhagyták, Öregcsertőt, odaértek a Vádé iránt, ott meg vót egy öreg kocsmá. De nem egészen az úton, hanem az úttól beljebb. Nem mentek be pálinkát inni a kocsmába. A kocsmáros meg látta űket, de az öreg is a hátulso saraglyába feküdt, és aludt. Aztán akkor elmentek Kecelre. Sikerült is nekik bort cserélni búzáért. És mikor jöttek hazafelé, a Vádénál a lovait elásta valaki: se ide, se oda nem mentek, csak megálltak a kocsmá iránt. – Öregapám, keljen föl, mer nem akarnak menni a lovaink! – Eredj, fiam, mondd a kocsmárosnak, hogy engedjen el bennünket. Azt is mondd meg neki: öregapám kérel-

mére. És akkor a kocsmáros elkezdett röhögni, a vendégek is röhögtek: – Én nem foglak benneteket! Mén a gyerekek vissza az öregapjához: – Öregapám, nagyon nevetett a kocsmáros, hogy ű nem tart bennünket, mert nem megyünk. Akkor osztán se ide, se oda, a lovak nem tudnak menni, hiába. Akkor azt mondja az öreg: – Fiam, eredj még egyszer, aszt mondd meg annak a kocsmáros bácsinak, hogy engedjen bennünket, mer baj lösz. Akkor a kocsmáros már kezdett haragudni is: – Hát mönjetek, nem tartalak bönneteket. Akkor az öregnek megmondta a gyerekek: – A kocsmáros nem tart bennünket, menjünk! Akkor az öreg leszállt a kocsi-rul, elment a lovak elébe, fölvesz egy szalmaszálat a lovak elül. Összetekerte, akkor osztán beletette a zsebibe. Aztán azt mondta a gyerekeknek: – Na, most üljetek föl, mer most aztán mennek ám a lovak! Elmöntenek olyan négy, esetleg öt kilométerre a lovakkal, de trappba, akkor azt mondja: – Ne hajtsatok, gyerekek, mer gyün utánunk egy lovas. Akkor azt mondja a lovas az öregnek, mikor odaért: – Úgy össze van tekeredve apánk, nem bírunk vele, engedje föl. A kocsmáros fia volt a lovas. Akkor kivette az öreg a zsebibül a szalmaszálat, kibontotta, megmutatta: – Most már mehetsz vissza, és most már nem muszáj zavarnod a lovat, nincsen apádnak most már semmi baja. És mondd meg apádnak, hogy ha őneki tudománya van, ő csak kis pont énhozzám! Mer kétszer megkértük, és nem engedett bennünket. Őneki ebbül már tudni köllött volna, hogy itt má valaki olyan van, akinek tudása van. (Miske, Bács-Kiskun megye)¹¹⁶

Azonosítja a rontást, rontót

Beteg voltam, amikor egyszer jön be a kapun egy szépasszony. Nem ismertem, hogy ki volt, de olyan szép volt, akár a rózsza. Köszön, aztán mondja: – Marikám, jaj, nagyon beteg asszony maga. Ha maga olyan beteg volna nappal is, mint éjjel, nem bírna ki két hetet sem, mert magát állandóan rontják. Én még a nevét is ki-mondom, aki rontja, Erzsinek hívják. Beszélt még a lányomról is, de igaz is lett az mind. Nem kért semmit, csak azt mondta, azért jött, hogy ezt elmondja. Mikor Mari lányom kikísérte, itt az udvaron levő kútnál egyszer csak eltűnt, nem láttuk azután sohasem. De amit mondott, bevált. (Mátraderecske, Heves megye)¹¹⁷

A tudálékos és a gondos anya az olló szétnyitott két hegyét beleüti a rosta kává-jába. A rostába egyesek hétfélét, mások csak imakönyvet, fűsüt, kulcsot tesznek. Az olló két szárát a két asszony a jobb keze mutatóujján egyensúlyozza. Az egyik kérdez:

Szent Péter és Szent Pál,
mondd meg nékem,
Borcsa néni vót a rontó?

A rosta persze meg se billen. De mikor a bűnös nevét meghallja, „megfordul” tengelye körül a rosta. Vagy lopás esetén:

Fogadom Péteremre, Pálomra,
hogy ezt a kést Pista vitte el.

A másik erre feleli:

Én is fogadom Péteremre, Pálomra,
hogy nem Pista, hanem János vitte el.

Akinek a nevére megfordul a rosta, az bűnös. Csak az a hiba, hogy a csendőr meg a bíró nem fogadják el a rostát hiteles tanúnak. Pedig jobban érti az azt, mint a bíró. (Tunyogmatolcs, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹¹⁸

Mások a szépasszony vizét bűvös szernek mondják, melyből a bajt meg lehet látni. A bűbájosok vize a szépasszony vize, 12 órakor meríti éjszaka a kútbu szótlanul, oszt nem viszi be: élő fa alá töszi, hajnalig nem szabad bevinni. Ebből nézi mög a bajt, a rontást, mert benne van mán [a vízben], akit mögrontott. (Szöreg [Szeged], Csongrád megye)¹¹⁹

Azonosítja a rontást a rontó házhoz idézésével

Egy tudós megrontotta a tehenet. Azt mondta egy másik tudós: öntse a disznóvaluba a tejet, azt nyírág söprüvel verje, akkor az odamegy, aki megrontotta. (Lovászipatona, Veszprém megye)¹²⁰

A tehénen a Vasné édesapja segített, úgy, hogy a tejem napokon körösztil elpusztult, genyessé vált. És a tejesseimnek mögmagyaráztam, nem tudok tovább tejet adni, míg a tejet meg nem gyógyítom. És ezt a Vas bácsit hallottam Foktón. Patajon^a laktam, és ezt elvittem, ezt az idős bácsit, és ez csumából tüzet rakatott, és azt kérdezte tőlem, a rontót ide akarom-e hozatni hozzám: – Zárd be a kisajtót, és kerekedik! Én nem akartam. És zörgetett, de én nem engedtem be, és azt mondta a bácsi, meg fog szenvedni a bűneiért. – De ha főgyógyul a betegségül, elgyün hozád nappal, és kérdezősködik. És vigyázz, a jászolbul ki ne vegyen egy szál takarmányt se, annyit se, hogy a fogát kipiszkálja vele ő maga. Akkor a csuma parázs füstjével, de a parázsra tött valamit, megfüstölte az összes állatjaimat: lovakon kezdte, akkor bement a keverőistállóba, a disznókhó, malacokhó, tyúkokhó, és végül a tehénhő. És ott a tehenet az ő módja szerint füstölte, és vitetött oda egy ásót, a legszebb tejesfazekamba vitte a paraszat, és azt fazekkel együtt elástuk a küszöbön belül, de azt előbb bal lábbal összetörte, hogy most már a rontás törjön össze. És betemette a gödröt. És a tej harmadnapra fehérré vált, és élvezhető vót. (Foktó, Bács-Kiskun megye)¹²¹

Korpára kilencszer ráolvasott egy román asszony. Ezt a korpát fel kellett tenni az istálló ereszére. Ha onnan másnap reggelre leesett, érvénytelen volt, ha nem, meg

^a Dunapataj (Bács-Kiskun megye)

kellett a tehénnel etetni. Közben a házból nem szabadott semmit kiadni. Az fog kérni valamit, aki megrontotta a tehenet; de ha adnak neki, akkor nem fog rajta a praktika. (Zselyk, Beszterce-Naszód megye, Románia)¹²²

Itt, Jávárdi-patakán lakott egy öregember, az tudott olvasni.^a Azt mondták, hogy olvas. De vót egy, aki el tudta venni [a tejet]. Nem es Jávárdi-pataki vót az ember, hanem háromkúti, Bulák Gergis. Mikor Tamás János bément, s kihozta. Mert a tehenyeit nem tudta fejni, sok tehenje vót. Az öreg kötött egy lepedő szénát, s elküldött egy legényt, hogy bal kézzel vágjon három mogyorófavesszőt. Akkor az öreg kezdte ütni, tudta, mit kell mondani. Kezdte ütni a lepedőt, s egyszer, há, jön az ember, esik-ke, esik-ke: – Ne üss meg, ne üss meg! Hozom vissza! De ő csak addig, amíg nem végzett mindennel, ami neki jár, ő nem hagyott. Mert oda-ment, s ott lefeküdt mellette, s ordított. Aztán nemsokára meg es halt. Annyira megverte. Szóval annyira ment, hogy aztán nem sokat élt. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹²³

Kényszeríti a rontót, hogy feloldja a rontást

B. Zs. nevű nő éjjelenként nagybeteg volt, úgy, hogy hideg rázta, csontjai zörögtek, és kísértetiesen körül dongták a méhek és kiscsirkék. Amelyeket ha meg akarták fogni, nem tudták. A leányt egy jóasszony gyógyította, aki megrontotta. Az édesanyja elpanaszolta ezt egy oláh pásztornak, és tanácsot kért tőle. Ő azt mondogta, hogy meg fogja gyógyítani. A lajtorja kilencedik fokát lakatra tette, és az ablakalját pélyvával hintette fel. A jóasszonyt elhivatta a beteghez, és mikor el akart menni, nem tudott, mert megbénult a lába. Elkezdett kiabálni, hogy a lakatot vegyék le. Jól összeverték a jóasszonyt, és csak azután vették le a lakatot. A leány többé beteg nem volt, és a jóasszony házát is elkerülte. (Debrecen)¹²⁴

A rontást visszaküldi a rontóra

Ennek a Julisnak az anyjával mentünk a piacra, Csanádra, oszt akkor a garabolyába^b vót egy üveg víz. Mondom: – Mit akar avval a vízze? Aszondja: – Hát rontásba van a tehen. Mondom: – Hát milyen az a rontás? – Hát egy csöcsibű nem ad tejet. Ez meg van rontva. Mondom: – Oszt mit akar avva a vízze? Aszondja: – Van itten Csanádon egy János bácsi – aszondja –, oda mék el, oszt az helyre tudja hozni. – Oszt akkor – mondom –, ugyan már, Julis néni, hát maga ilyenekbe hisz? Aszondja: – Hát, hallod, hiszek, mer a szomszédjukkal nem vótak jóba valamikor, oszt akkor ez a János bácsi aszondta, hogy maguknak ez a szomszéd nagyon sok kárt csinál. De én meg tudom maguknak úgy csinálni, hogy az az asszony lesüllyed félig a földbe. Ha hat ökröt fognak bele, az se tudja kihúzni. Én meg nagyot nevettem: – Hát ilyet

^a ráolvasni

^b lapos, kerek kosár

mán ne higgyen e, hát maga elhiszi? – Hát, hallod, én nem tudom, de az én anyám mondta, hogy ű ezt tudja. (Magyarcsanád, Csongrád megye)¹²⁵

Romániában, Kispeleskén mondta el egy fiatalember, akit jól ismertem, és tudom, hogy már lemondtak róla, olyan beteg volt, hogy legalább ötven orvosnál voltak, de egy sem tudta meggyógyítani, hogy a végén egyik orvos azt mondta, menjenek el Marosvásárhelyre, X utcába. Ott van egy öregember, az tudja meggyógyítani. Amikor bevitték az udvarra, az öregember meglátta, mindjárt azt mondta neki: – Szerencséd, hogy elhoztak, mer öt-hat napod volt hátra, és meghaltál volna. De most már nem lesz semmi bajod. Akarod-é, hogy ráadjam, amiben te vagy, arra, aki azt rád adta? De ő azt mondta, hogy nem, csak meg akar gyógyulni. És attól kezdve gyorsan gyógyult, és pár nap múlva talpra állt. Az öregember azt is mondta neki, hogy van a templom mellett egy ötablakos sárga ház. Onnét rontották meg, mert el akarták vetetni vele a lányukat. Valóban két lány volt abban a családban. Attól kezdve az anyjuk begörbedett, és minden alkalommal templomba járt. (Porcsalma, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹²⁶

Igen, abba nagyon hittek, a csinálmányba.^a Az én édesanyámat is megkérte vót egy legény, már kétszer ki vótak hirdetve, de félbemaradt, me a szülők nem akarták, hogy elvegye, me ez egyes legény vót, s vót sok föld, s gazdagabb leányt akartak, hogy elvegyen. S beteg lett a legény nagyon, s azt mondták, hogy a leány megcsináltatta. S elváltak valami tudóshoz, mer akkor nem az orvoshoz mentek, hanem a tudóshoz, Mátisfalára,^b oda járogattak. Ott azt mondták, hogy meg van csináltatva. S ahogy mennek haza, nagyon vigyázzanak, me annak a lánynak az anyja szembe fog menni, s ha keresztülmegy a lovak előtt, akkó többet soha helyre nem jön. S ahogy itt jöttek haza, itt, a bót előtt, amelyik utca megyen Mogyorós felé, aztán keresztül akart menni, s leüttették a lovakkal [nevet], nehogy keresztülmenjen, s összetörték azt az öregasszonyt... (Atyha, Hargita megye, Románia)¹²⁷

Rontást gyógyít, tanácsot ad: rontó tárgy eltávolítása

Kávásról gyött János bácsi, én meg fél legény vótam, 17 éves. TudóseMBER vót. Az meg tudta mondani, hogy hol van elásva az, az a rontás. A férfiak fiatal korukban elpusztuljanak. Mikor hozták a tóvető kapát, és azt kérdezte, hol vágja föl. Ő már megtudta. Fölvágta a küszöb alatt, az ajtófélfáná. Egy nagy csomó rongyba mindenféle csontok, de olyan bűdös vót, hogy az embernek nem lehetett megmaradni. Holttestből van. És aki a holttesten jár át, az hosszú életű nem lesz. Azt is megmondta, hová kell kivinni. Kivitte a kert garádjába.^c Ott beásta a földbe. (Csitár, Nógrád megye)¹²⁸

^a rontásban

^b Mátisfalva (Hargita megye, Románia)

^c földhányással készült kerítés

Egyszó vót egy mészáros embör. Vót üzletje és lakása. Egyszó éjszaka lefekszik. Valami kaparászást hall, hirtelen mintha valami fekete a mellire ugrott vóna. Nem bírt mögmozdulni. Mintha hét malomkű lött vóna ráfektetve. Látott-hallott, csak nem bírt mozogni. Mindön éccaka mögtörtént ez. Egy fél óráig tartott. Nem messze hozzájuk, lakott egy tudós, javasember. Emönt mögkérdözni, hogy mi az oka ennek. Az azt mondta, hogy valahol a házba a küszöb alatt el van ásva egy varázsszerszám, ami valami boszorkányé vót. De azt nem tudják, milyen mélyen van. Még egy éjszaka feküdjön le. Figyelje mög, hogy hány körme van a macskának a bal első lábán. Annyi ásonyomnyira lösz a küszöb alatt, ahány körme van neki. Hát aztán úgy is történt. Mögfigyelte, hogy hét körme van a macskának. Le is ástak hét ásonyomnyira a küszöb alatt. Egy ezüsfogantyús botocskát találtak. Elhívták a javast, mer nem mertek hozzányúlni. El is gyütt. A Bibliából kitépött két lapot. Egyik ódalra is tött egyet, mög a másik ódalra is, úgy vötte föl a botot. Azt mondta az embörnek, hogy ha éccaka odamén a macska, csapjon rá a botta. Figyelje mög, hogy mi történik. Hát úgy is lött. Mikó a harmadikat ráütötte, má fő bírt keni az ágyrú. A macska mög mintha köddé vált volna. (Tázlár, Bács-Kiskun megye)¹²⁹

Kijárt a tehén a pusztára, oszt vót, mikó hazagyütt, olyan beteg lött, hogy úgy nyögött a szöröncsétlen, mintha elleni akart vóna. Akkó a két csöcsibű tiszta fehér tej gyütt, kettőbű mög vér. A tehenet el köllött adni, mert nálunk nem löhetött hasznáni. Akkor a bátyámékhon kerüt az a tehén. Azok elmöntek ilyen tudósasszonyhon, oszt akkó azt mondta nekik, hogy az istállóküszöb alá van elásva valami. Ameddig az ott lesz, anná a házná tejhaszon a tehéntű nem is lösz. (Kistelek, Csongrád megye)¹³⁰

Az ipamnak,^a Molnár Józsefnek Kiskeszin vót tíz marhája. És csak egy maradt meg belőle, mind megdöglött. Azt mondták, hogy meg van rontva. Pásztón felül lakott egy kanász, arra mondták, hogy az tud rontani is, meg gyógyítani is. Elment az ipam hozzája, elhívta ide, Keszire. Mikor legyütt, körűnézte az istállót, és az istálló előtt egy nagy kő volt kirakva, azt mondta, azt föl köll venni, és mikor fölásták, egy fazék vót ott abba, nem tudom, mi vót. De nem hagyta megnézni senkinek se, az a fontos, hogy fel van véve, többet nem fog megdögleni egy állat se. Hát nem is döglött meg többet egy állat se. (Ipolytölgyes, Pest megye)¹³¹

Csinálmány!^b Vót itt... van itt egy kocsmá. Vót egy cigánné, aszmondta, itt csinálmány van, itt a küszöb alól ezt ki kell venni. Aszmondta a cigánné: – Kell egy tyúk. Ha-ha, egyszer egy tyúk. S én nem tudom, hogy mennyi pénz, kiveszi a csinálmányt. Aztán hogy milyen csinálmányt, de valami rongyot kihúzott onnét, egy rongyot a küszöb alól. Aszmondta: – Ez a csinálmány. A csinálmányt elvitte: – Mos má nem lesz semmi baj. Hej! Tiszta igaz, ilyen es történt, de hittek es azok neki! Hogy van csinálmány! Igaz, történtek ilyenek. (Máréfalva, Hargita megye, Románia)¹³²

^a apósomnak

^b rontás

Feloldja, gyógyítja az emberek megrontását,
tanácsot ad gyógyításra

Szólgaegény volt a nagybátyám. Osztán ment haza, úgy éjfél tájba. Közibek dobott a kutyáknak, mire bement az istállóba, hogy ő lefeküdjön. Hát ő beteg lett. Hát nem gyógyult, nem gyógyult, egyszer csak azt javasúták neki, Koroncon lakott egy tudóseMBER, menjenek el oda. Majd az megmondja. El is ment az öregeb-bik bátyjával. A nagybátyámnak a bátyja. Leadta a tudós-nak, hogy mi hogyan vót, azt mondta neki, hogy csak menjen haza nyugodtan, de ha valami az útját állja, ne bántsa, kerülje el. Hát az útközbe egyszer csak egy nagy kutya elejbe áll, a barbacsi határba. A meg gyalog gyűtt. Hát szépen elkerültö a kutyát. Hát a kutya nem bántotta, mert elkerültö. És másnapra már könnyebben lett a tesvirgye. Mer a tesvirgye volt nekije. Meggyógyút. Azér gyógyút-e meg, ki tudja, vagy úgyis meggyógyút volna. (Bősárkány, Győr-Moson-Sopron megye)¹³³

A gyerekrontásra mondta Gazda Fero: ki kell menni a temetőbe, kilencfajta füvet kell szedni, azt megfőzni, s annak a levével kell megmosni a gyereket. (Mátraderecske, Heves megye)¹³⁴

Édesanyám mesélte ezt az esetet: a testvére-nak két hét múlva lett volna az esküvője, amikor bevaradzott a lába. Elmentek Fero bácsihoz, ő adott rá füstölőt. Ezzel kellett megfüstölni, és kilenc napig mosogatni a lábát. Nem volt szabad kiönteni a vizet, és eldobni azt a vászonruhát, amivel törölgették. Azt mondta a tudós, hogy kilenc nap után keresni kell egy hangyazsombikot,^a oda elvinni a vizet napkelte előtt vagy naplemente után, abba belevágni kapával, és beleönteni a vizet. De közben nem volt szabad nézni semerre sem, se jöttében, se mentében. Anyám el is ment, megcsinálta, és ahogy jött visszafelé imádkozva, olyan érzése volt, mintha zuzmara hullott volna. Amikor mondta Fero bácsinak, azt felelte, hogy most már meggyógyul a lába, mert rontás volt rajta. Meg is gyógyult, hogy mitől, nem tudták, de hogy fűben-fában orvosság van, az biztos. (Mátraderecske, Heves megye)¹³⁵

Vótam ennél a tudósasszony-nál, ha bajban vótam.

Ja, a fia miatt?

Persze. Ez azt mondta, ha így reggel, már akkor is mondta, hogy milyen korán kelek, hát persze, hogy az ember egy kicsit fél úgy 2 óra, fél 3-kor, azt mondta: – Felkelsz 1 órakor is, mehetsz az utcán, mihelyt csak a konyhaajtót behúzod utánad, vess körösztot, de az Úrangyalát kezd el. Ha csak két-három szót mondol, vagy egyet, egy Miatyánkot imádkozol, nem számít, de eztet te sohase kérdezd senkitül, ha nem lát, vagy ha lát, de nem kísért meg, mert nem is fogsz félni. Meg közeledbe se mén senki.

^a hangyaboljt

És ezt azóta csinálja?

Azóta. Miután ez az asszony mondta. Tudja, hogy én elmehetek 1 órákor, vagy éjfélkor, semmit, mintha én tán nappal mennék. 1 óra, vagy mit tudom én, amikor még fenn van a nap. Semmi félés nem gyün rám, pedig hát az a legnagyobb éccakai idő. [...] (Dávod, Bács-Kiskun megye)¹³⁶

Nyiri Lajosék benn ültek a lakásban, oszt útet kihítták, oszt úgy megpofozták, hogy nem bírta ki lábón. Majd oszt elpanaszolta egy oláhnak, oszt az oláh azt mondta néki, hogy ha következőleg kihíjják, vigyék magával egy nagy kést is a bal kezibe, és azt a bal sarkához szúrja le a földre, nem baj, ha vágja is a sarkát, nem a maga sarkát fogja vágni. Sose bántották többet. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)¹³⁷

A tudósok olyan férfiak, akik tudományuk segítségével meg tudják rontani a bozsorkányok és szépasszonyok hatalmát. (Déva, Hunyad megye, Románia)¹³⁸

1: Hát mosmá, mondjuk, ez má babonabeszéd, de az én édesapám s az én édesanyámmal történt meg, olyan idegbeteg vót anyám, amikor én születtem, '24-be, nem tudott engem szoptatni, keresztanyám szoptatott. Az ágyba meg vót kötözve, egy alsó községbe pásztorok vótak, s ott vótak. S ősszel, amikor hazakerültek, hát, de Kőhalomból vitt egy orvost, egy hírneves orvost. S aszmonda az orvos, hogy sajnos a feleségén csak a tudósok tudnak segíteni, az orvosi tudomány nem tud segíteni. S akkor Gyergyóba, hallotta, hogy Gyergyószárhegyen, nem tom, melyik községbe, van egy embör, egy öregembör, aki ezzel foglalkozik. S hazakötöztek, hazajöttek, anyámat az ágyba lekötözve hagyta, elment oda. Sokszor elmonda, hogy annyi vót a szekér a kapu előtt, s ilyen parragos udvar vót, s még az udvaron is, hogy sok. Úgyhogy mikor a kapuhoz ért, ilyen tornácós háza vót, ilyen régimódi tornácós háza, akkor az ajtón kiszólt, s aszmonda: – Azt az almási embert engedjék be! Őt még nem látta, s úgy. Úgy megijedött apám, mikor erre a szóra bément, s egy kanapé vót, ilyen karja vót a kanapénak, ott a házba, S: – Na, üljön le! A sorkát^a eleget nyomta a ház földjéhez hezza, örökké úgy járt a sorka, úgy meg vót ijedve. S akkor megmonda, hogy a feleségít milyen állapotba hagyta, milyen állapotba van a felesége, s egy félliteres üvegbe csinált valami orvosságot, s aszmonda: – Mikor maga mejen haza, a felesége magát fogja várni. De apám semmit se szólott, hogy lehetséges vagy nem lehetséges, semmit se, úgy meg vót ijedve. S mikor jött, ezzel a szomszédasszonnyal, aki itt ebben a házban lakott, akkor a kapu előtt beszélgettek. Az erdön jött Csíkból keresztül, me, ugye, akkor nem vót buszjárat, hát gyalog jött, s mikor idáig lejött, hogy hát az utcán belátott, a kapu előtt, ilyen gyapjúkötény vót ezelőtt, s a keze oda bé vót dugva, s beszélgettek. S akkor aszkérdezte, hogy fél-e éjjel, s aszmonda, hogy nem. – Na – aszmondja –, ezt az üveget vegye maga mellé – s ilyen tapaszos földje vót, régi ház, nem padlásos, tapaszos ház –, s a ház közepére feküdjék le, s az üveg legyen maga mellett.

^a sarkát

S lefeküdt. S a kicsi szekérnyom apámat, ott, hol feküdt, elkerüte! S akkor azt mondta, hogy: – 12 órakor, pont 12 órakor menjen hátra a kertbe, s ezeköt, ha nem tudja maga megcsinálni, akkor a felesége nem lesz jobban. S hátrament a kertbe, s egy olyan fehér alakot látott ő a kertbe. De az éveget^a örökké fogta a kezibe. Aztán hogy milyen orvosságot, nem tudom, milyen, ugye, mindent nem tudtam megjegyezni. Na de ezt a két jelenetet, ahogy megcsinálta, anyám helyrejött. Úgy-hogy ez mind a szellemekhez tartozik...

2: Ezt nekünk magyarázta. Egyszer én hiszem. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)¹³⁹

Feloldja, gyógyítja a tehénrontást, tejhaszon elvételét,
tanácsot ad gyógyításra

Egy ember lement a mezőre szántani, és bőgni kezdtek a tehenek. Kérdezte a másik koma, mér bőgnék a tehenei. – Regvel is fejni akartam, meg este is, de nem jött egyeb a csicsikból, csak savó. Akkor mondta a koma neki: – Megállj, koma, visszahozom nekik a tejet! Odament a komája, és fejni kezdte a járomszegeket. Mondott valamit. Akkor folyini fogott a tej. Akkor este, mikor fejni kezdte a teheneket, akkor már vót rendes teje a tehennek. (Szárász, Baranya megye [Pusztina, Bákó megye, Románia])¹⁴⁰

Egy asszony meg mesélte: – Annyira megrontották a tehenem, ahogy kifejtem a tejet, azonnal véres lett. Elkezdett forni, megfordult a pitlibe. Tiszta vér volt, és olyan bűdös, hogy majd nem lehetett mellette megmaradni. Elment aztán egy idős bácsihoz, aki értett ehhez, az azt mondta: – Megrontott egy szomszédod, aki irigykedik, hogy ilyen szép sok pénzt árulsz a tejből. Hajnalban egy fehér lepedőt kellett magára teríteni. Fűvet adott az öregember a kezibe, és megmondta, mit mondjon egész úton, amíg az istállóhoz nem ér. Az, aki megrontotta, meg fogja szólítani. Tényleg meg is szólította az illetőt, aszt ott lehordta mindennek, és atól a tehén jó lett. (Dunaújváros, Fejér megye)¹⁴¹

Nálunk vót Csonka Miska, még gyerek vótam. Harminckét lelket tart el a tehén, annyi teje lenne a tehennek, ha nem vennék el a hasznát. Ez a Miska nálunk el szokott járni. Egyik alkalommal akkor jött, mikor édesanyám köpült. Este elkezdett köpülni, vizet forralt bele már háromszor is, húzták és abbahagyták, nem bírt összeállni. Reggel is húzta, nem állt össze. Ez a Miska reggel odajött, anyám elpanaszolta, hogy nem bírja a tejet összehúzni. Ez megfogta a köpülő szárát, hármat rántott rajta, és azonnal összement a tej. És annyi vaj lett, hogy csak egy fél liter írója lett neki. Elmagyarázta édesanyámnak, hogy mit tegyen, ha azt akarja, hogy a hasznat el ne vigyék. Valahogy azt kellett volna csinálni: kifejni a tejet zsetérba,^b elvinni a kiskertbe, senkihöz szólni nem szabad, ott kihúzni egy karót visszakézéből, és oda beönteni a tejet. (Órhalom, Nógrád megye)¹⁴²

^a üveget

^b sajtárba

A tehenünket megrontották. Osztán mondták, hogy menjek el Lucra,^a valami tudós... mán egyszóval ilyen tudóshoz. Asszony vót. Nem tudom én a nevit, mán azt elfelejtettem. Elmentem hozzá, osztán hát... ez körülbelől vagy... hogy is mondjam, vagy huszonnyóc éve. Ilyenformán vót. S akkor aszondja nekem, hogy... ki vótam igen melege... hogy: – Jaj, jóaszony – aszondja –, de melege van magának! Mondom: – Hát igen melegem van! Hát aszondja, hogy: – Elfáradt, ugyé? Mondom: – Igen! – Nohát – aszondja –, mert bizony – aszondja –, mert hozta azt a nénit – de a nevit nem mondta meg, azt a nénit, aszondja –, aki a tehenet megrontotta. Oszt ott csinált valamit, hogy mit, hát azt nem énelőttem csinálta, mer kiment. És akkor aszondta nekem, hogy majd figyeljem meg, hogy ha hazamegyek, hazaérek, menjek ki a kerítés mellé, és ott fogok látni, aszondja, egy csomó fehérbabot, de hozzá ne nyúljak. És, aszondja, ne szóljak semmit se! Hát olyan különös mást nem tudok, mert osztán én többet nem is mentem. Mer osztán annyira, hogy mikor osztán mán a tehen kezdett jobban lenni, visszajönni a teje, mindegy, de akkor is nem adta le a tehén a tejet, hanem annyira, hogy megölte a tehenet a tej. Mer az agyára ment. Így oszt levágták itten, még ezt H. Pista vágta le, meg nem is tudom, még ki vót a másik hentes. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁴³

A tehén egy évig sántított. Húzta a hátulsó lábát. Oszt Örzse néni ott lakott a sarkon, és haragudott érte, hogy főmönt a tehén, mikó hajtottuk itatni. Még akkó amott vót a kút, messzire, Belovaiéknál. Hajtottuk itatni, oszt haragudott érte, oszt nem mertünk hozzászólni, hogy Örzse néném, csak köszöntünk neki. Tudtuk, hogy imádkozik ilyenökre, de nem mertem neki mondani. Oszt ű maga fölajánlta magát. Hogy hozzak tehénfarkát. – Majd ráimádkozok, oszt rákötözöm könynyédösen, hogy minél gyorsabban vesszije e – aszondja –, aztán möggyógyul. Én oszt szaggattam ki a farkából neki, oszt átvittem. Oszt míg imádkozott, addig három ágra fonta a farkát a tehénnek. Hazahoztam, rákötöttem, három nap múlva már nem sántított a tehén. Ez száz százalékgig így van. Ez saját magunkon történt. A Miatyánkot mondta visszafelé. (Sándorfalva, Csongrád megye)¹⁴⁴

Borcsa néninek, mindig csak így ismerték a falu boszorkányát. A lánya az én tehenemet is megrontotta egyszer. Úgy történt az, hogy a tehén egyik nap még rendesen leadta a tejet, de másnap este már egy cseppet sem adott. Tudtam, hogy ezt csak Borcsa tehette. Éppen kimentem az utcára, hát látom, hogy Borcsa ott van a Szabóék előtt. Odamentem a villával, és elzavartam az asszonyt, de meg is fenyegettem. Azt mondtam, hogy megölöm a tehén miatt. Másnap elmentem Szaniszlóra, egy tudóseemberhez. Az azt mondta, hogy menjek el éjszaka kilenc ólba, és vegyek a kezembe fel egy kevés port, és vigyem el neki. Azonban én nem mertem megcsinálni, mert félttem, hogy leüt valaki. El kellett adni a tehenet. Azután a másik embernél már rendesen adta a tejet. Szabóék nem tudtak Borcsa miatt tehenet tartani. (Kocsord, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁴⁵

^a Tiszalúc (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

Az tudákos vót. De ú nem rontott senkinek, csak javított. És ha valakit megrontottak, ú meg tudta javítani, mer az erőre megy. Akinek erősebb a tudása ezekben a rontásokba, a tanulmánya, és erősebben tud működni avval, annak elébe nem lehet állani. És ha felette áll a tudással, és valaki megrontja a tehenet, az vissza tudja csinálni, és az helyrejön. Az embernek is visszacsinálja, ha megrontották. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)¹⁴⁶

Például vót édesanyáméknak bivaly. És abból is elvitték. S vót Görcsönbe egy öregember, és eljött oda, és mondta anyámnak, hogy bolygatva van, mert nem állott meg a bivaly, hogy fejje anyám. A aszondja: – Meg van bolygatva, fiam. Nem vagy félénk? Aszondja anyám: – Nem vagyok. És: – No – aszondja –, merítsél kilenc kútból vizet, szedjél össze egy jó fél vederrel, vagy még több is lehet, és itasd meg a bivallyal, és senkinek ne köszönj, senkihez ne szólj – aszondja –, mert a bivaly meg van bolygatva! És úgyhogy anyám megcsinálta mindezeket, vitt vizet, és megittatta véle, és helyrejött a bivaly. (Diósad, Szilágy megye, Románia)¹⁴⁷

A szomszédasszonynak, a hátunk megül, vót egy nagyanyja. De az olyan nagyon csúf volt, igazán, mind egy prikolics.^a S az tudta csinálni, hogy ha így a tehen meg van rontva. Kellott vinni egy kis sót és egy kicsi málélisztet nekije. Én vittem is akkor, és, kérem szépen, nem tudott csinálni semmit sem. Olyan erősen tartották, hogy csak ásitatt, ölte meg az álom, nem tudott csinálni semmit. S akkor aszondja nekem: – Nesze, a liszt, vidd haza, s add oda a tehennek. Na, hazavittem, odaadtam a tehennek. – De szeredán gyere vissza megint! Megin hozzá!... Másodszor se tudatt csinálni semmit. Hanem harmadszor aztán csinálto meg, hogy a teje visszajött a tehennek. Mit mondott... Olyan mogyoró- és bodzaágból, ilyen hosszuk votak, né, s aztán aztat a lisztet avval a soval mind kavargatta, s mind mondatt valamit, de úgy mondják, hogy az ember nem tudja az agyábo békapsolni, hogy mit beszélnek. Na, kérem... Aztán úgy vagy harmad-, negyednapra visszagyött a té. De akkor se vót normális, me téfele^b nem vót. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁴⁸

Hát például hallottam azt, hogy valakinek a tehenjinek elvitték a tejit. Csak olyan tej maradt, savó. A zsírját, azt elvitték. S akkor elment a tudóshoz. Ezelőtt vótak tudósok. S az a tudós mondta neki, hogy miket csináljon, például nem tudom, milyen magyarófát keressen az erdőben, hogy bogja ne legyen, s hogy mekkora legyen, s megmondta, hogy mit üssön vele napnyugtakor vagy napfeljőtekor, s az oda fog menni. Me azt az illetőt veri. Vót, aki osztán beteg es lett. Ezt én értem, de meghalt az illető. Hordozta az ura kórházba, s minden, de mondták neki: vihetöd, met megverték. (Erdőfüle, Kovászna megye, Románia)¹⁴⁹

A teheneket reggel megfejtem, s elmentek, oda kicsaptam. Este hazamentem, s a tehen szépen erre a kerítésre, erre a kapura, ahol kellett vóna átalmenjen az istállóhoz, hát úgy ordított, s mászott fel. Nagy tőgye vót. Este semmi tőgye nem vót,

^a kutyaember

^b tejfőle

jó tejes tehények vótak, kettő vót akkor. Jaj, az én uram es hazajött, valahol dolgozott, s mondom: – Jóska, a tehényekvel mi van, mit csináljak, mi van evvel a tehényvel? Békötte ő, s nem szólott semmit se. Azt mondta, adjak egy kicsi puliszkalisztet egy zacskóba, hogy ő menjen. S vót akkor egy ember Bükkben, aki azon segített. S arra olvasott, vaj imádkozott, mit csinált arra a sós lisztre. Hazajött az én uram, s odaadta a sós lisztet a tehennek, megette, s reggelre úgy megállott megint a fejénél, semmi baja nem vót, csak a teje hiányzott. Aztán egy jó darabig hiányzott a teje. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)¹⁵⁰

Rontást gyógyít – a rontó gátolni akarja a gyógyítást

Feri bácsi éccaka járt el gyógyfüveket szednyi messze, meg harmatot szedett. Édesanyáméknak szomszéd vót majdnem, tudták, mé megy, mikor megy. Egy éccaka úgy egy 1 tájba bedűlött csak édesanyámékhó, de mind le vót róla szagatva a ruha. Megijedtek tőle édesanyámék. – Ne ijedjé meg, jányom, én vagyok. – Mi történt magával, Feri bácsi? A boszorkányok megtéptek, hogy mé gyógyítom, akiket ők megrontanak. Eljárt gyógyfüveké, de olyanokat meggyógyított, akirő orvosok lemondtak. (Cered, Nógrád megye)¹⁵¹

Ha valami dögvész volt, vagy súlyos betegség, a tiszaroffi asszonyhoz mentek, aki, mikor beléptek az ajtaján, már tudta, hogy mi járatban vannak nála. A nagyutcai Futás Mihály lányát is valami boszorkány megrontotta olyan feltétellel, hogy a betegség egész a padlásig hajigálta szegény lányt. Azt javasolták, hogy vigyék ehhez a javasasszonyhoz. Elvitték. Mikor Tiszaroffhoz közeledtek, már négy ló is alig bírta a beteget, annyira húzta vissza a kerekeket a megrontó boszorkány ereje, nem is tudták behúzni a kocsit a lovak a javasasszony házához, hanem az emberek levették róla a beteg lányt, és úgy vitték be. (Törökszentmiklós, Jász-Nagykunszolnok megye)¹⁵²

Ügyfeléről mindent tud: ismeri ügyfelei szándékát;
az őt kicsúfolónak, kételkedőnek nem segít

A faluban volt egy nagyon veszedelmes kutya, egyszer összeverekedett az udvaron levő malacokkal. A kutya gazdája és egy jó barátja elmentek a kocsmába (vendéglőbe), mert tudták, hogy ott van az a személy, aki tud rajtuk segíteni. Meg is kérték a tudós „dokort”, hogy segítsen, ő erre azt mondta: – Menjetek haza, mire hazaértek, meggyógyulnak az állatok. Odaadták neki a pénzt, és hazamentek. A gazda mondja a barátjának útközben: nem lesz ebből semmi. Erre aztán fut ki a kocsmából a tudós „doktor”, hogy neki nem kell a pénz, nem gyógyítja meg az állatokat, ha nem hisznek neki. A gazda megijedt, és könnyörgőre fogta a dolgot, mire a tudós megszánta, és hazabocsátotta őket. Az állatoknak nem volt semmi bajuk, mikor hazamentek. (Árpás, Győr-Moson-Sopron megye)¹⁵³

Szabadkára vitték, mert ott vót egy ilyen tudóseember, de az má előre tudta, hogy a fiatalember nem hisz benne... Azt mondta: – Hiába minden, nem bírok segíteni, mer maga nem hiszi... (Doroszló, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)¹⁵⁴

Egyszer apám ment Farkas Dáviddal és Beczkó Sándorral Szatmáron^a túl egy tudóshoz. Ahogy mentek a gyepen keresztül, egy árok elé értek. Átugrottak mindnyájan, és Dávid fingott egyet. – Na, ezt a tudósnak – mondta nevetve. Mentek tovább. A tudós elintézte a dolgot, és apám fizetett egy forintot. Beczkó is elvégezte a maga dolgát. Amikor a Dávidét is elvégezte, hogy mivel tartozik. – Semmivel se tartozik, mert maga már megfizetett, amikor az árkon keresztülugrott. Hát ilyen volt a tudós. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁵⁵

Bucsi Istvánnal történt vót, s megtörtént aztán Bucsi Rózsival, s megtörtént Prezsmer Janinéval, az édesanyám ángyával, hogy elmentek, hogy no, menjenek a tudósasszonhoz, úgy is mondják, hogy mondóasszony, Szentdomokosra.^b S akkor aztán aszondta, me böcs fehérnép volt Prezsmer Jánosné, s aszondta: – Na, menjünk el, aszondja, s mondjuk el az olvasót ezen a szép hegyen keresztül! Mikor mentek bé a bottya^c fele – mondjuk el, az olvasót – aszondja –, mer ugyes anynyit érünk – aszondja –, mert az ugyes összevissza hazudozik, nem ér semmit annak a mondása. Na, el es mondták az olvasót, s hát, tudja a Jóisten, a mások ott rimánkodtak, hogy immá ott elmegyünk, s osztán meglássuk. Ha tud, mond, s ha nem tud, eljövünk. – Én nem hittem életemben – aszondja –, s most is csak azért megyek, hogy lássam meg Szentdomokost. Jól van, hát ők elmennek, elmondják az olvasót, szépen elmennek, s mikor bémennék az udvarra: – Maga – aszondja –, menjen vissza, s ott kinn az olvasóját mondja el a bottyon küjel, ahogy bójövet elmondta, me ugyes én hazudok magának. Maguk jöjjenek bé, jöjjenek bé! – aszondja. S hát így s hát úgy, s hát nem... – Mi – aszondja –, nem elég, hogy lecsúfolt, még hazud es? Vigyázzon, hogy maga mivel foglalkozik, azon hagyjon fel. S akkor aztán beszélgessem velem, s álljon szóba, de addig menjen el. Akkor maguknak se mondok, ha ő el nem menyen. Maguknak se mondok. Me Prezsmer Janiné es foglalkozott zsírelvétellel,^d avval foglalkozott. – Amivel foglalkozott, azon hagyjon fel – aszondja –, met ha nem, az ördögök elviszik. Tudja meg – aszondja –, mer nem hiszen se Istennek, se embernek, csak a maga mesterséginek. S akkor – aszondja – a jóra intés magának ha fog, jó, s magán nem tanít, akkor az hazugság? Nem baj, mer mikor az ördögök kezibe jut, meglássa. Úgy bizon, szépen nekifogott, s ő künn maradott az útba, mert az udvarra se engedték be. Szépen ezeknek mondot, az édesanyám anyjának, Bucsi Istvánnénak, s Bucsi Rózsinak. Rózsni ném^e még él, s Bucsi István mán meghót. Úgyhogy most es meséli az öregasszon, most mán 92 éves, és most es sokat meséli. Hogy aszondja, hogy úgy szégyellték

^a Szatmárnémeti (Szatmár megye, Románia)

^b Csíkszentdomokos (Hargita megye, Románia)

^c Ismeretlen jelentésű helyi terminus.

^d tejelvétellel (a tej „zsírját” veszi el)

^e néném

magikat, s úgy kezdtek sírni, hogy ők azt a nagy utat hejába megtegyék. – Ne törődjenek semmit – aszondja –, jöjjenek be, de ő lásson akkor a munkájához, amivel foglalkozik, s álljon meg küjel, me nekem olyan az udvaromra sem kell. Egyáltalán – aszondja –, me én istenes dologval foglalkozom. S kietek tudják – aszondja –, nem kell maguknak mondjam. S egymásra néztek, a másik pirult, s veresedett, s haragudt. – S ha megharagszik, ha megjó, a maga dolga – aszondja –, menjen vissza, s mondja el az olvasót, me jövet es hejába mondta, s menet es hejába mondja. Me amíg fel nem hagy azon, amit folytat, akkor hejába, mer addig az imádság magának semmit se jelent. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)¹⁵⁶

Megköti azt, aki kételkedik a tudományában vagy megsérti

Az öreg Szűcs gazdaember volt. Beszélték felőle, hogy valamilyen tudománya van. Egyszer osztán szénagyújtéskor azt mondja Nagy Feri bácsi: – Na, az Istent ebbe a vén Szűcsbe, most próbát teszek vele, nézzük meg, mit tud! Mert arról van szó, hogy ilyen-olyan ördögös. – Megtréfalom – azt mondja Feri bácsi. Fellép az egyik rudasra, felkapja a gatyáját, oszt a tetején reccsent. Nevette. Hanem osztán, mikor állna fel, nem tud. Ott maradt kucorogva. Hiába káromkodott, hiába sóhajtozott, a tett-helyen maradt. Majd osztán, úgy déltájban jön kifelé a vén Szűcs. – Hát te? Osztán mit csinálsz ott a rudas tetején? – kérdi tőle. – Tanyázok egy kicsit, bátyámuram, mert elfáradtam. – Hát akkor meg ne kucorogj, hanem ülj le kényelmesen! – azt mondja. Erre Feri bácsi, ha nem akarta is, beleült, amit maga alá cselekedett. Egy idő múlva azt kérdi tőle a vén Szűcs: – Na, hé, kipihented már magad? – Ki – azt mondja Feri bácsi, de nagyon savanyú ábrázattal. – Hát akkor meg gyere te is gyűjteni, hé! Így tudott lejönni a rudas tetejéből, addig ott volt. (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok)¹⁵⁷

Kincsre vezet, zárat nyit

Szüli István az én Dezsőmet el is hivta, hogy megtalálja a pénzt, mer az hetedik gyerek. Egy ilyen tátosféle ajánlotta ezt. Az öreg hegyen van a pénz. Eljártak ásni. Az uram jött haza, azok a Szüli gyerekek mentek ásókkal. Az uram meglátta. A Szüli elbeszélte: a ládát már meg is fogták, de valami odament hozzájuk, megijedtek, elengedték a láda sarkát. A földön keresztül látja meg a hetedik gyerek a pénzt. (Lovászpata, Veszprém megye)¹⁵⁸

A tizedesem is olyan boszorkányos volt. Egyszer azt mondta: – Fogadjunk, háromszor ráfújok erre a bezárt lakatra, leesik. Hát úgy is lett, háromszor ráfúj a lakatra, az meg leesett, pedig én zártam be, aztán még egyszer megcsinálta, hogy elhiggyük. A háborúból is megszökött, egy cigánnyal együtt. Debrecenben bement egy kocsmába, a cigánynak azt mondta, várjon kint. Ő meg eltűnt, a cigányt meg elfogták, és visszavitték. A tizedessel még Pesten is találkoztam, mikor jöttem haza a háborúból, de akkor már elváltoztatta a nevét. (Drávafok, Baranya megye)¹⁵⁹

A hetedik gyerek meglátja a kincset. Én is hetedik gyerek vagyok, én is láttam má. Ültem a konyhába, hirtelen kilángolt a kincs kék lánggal. A két hüvelykujjat meg kell kenni – a körmöt – mákolajjal, abba meglátja a kincset. (Budapest, XX. kerület [Beodra, Közép-bánsági körzet, Szerbia])¹⁶⁰

Varázstrükkök: vizet áraszt, növényeket,
állatokat varázsol

Volt a faluba egy kántor, jöttek ki az asszonyok a templomból, s oszt nagy vizet csinált. Az asszonyok felhúzták a szoknyáikat, ő meg kiröhögte, a legények pedig a templom előtt figyelték. (Dédes, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶¹

Hát multság vót, hát táncoltak. A házigazda, Karaszi Csáki, az tudott rontani, kérdi: – Akartok-e ződ uborkát látni? Hát egyszer csak folyik fel a banyakemen-cére az a zöld inda. Hát mikor a zöld uborkák ott lógtak, kérdi: – Akartok-e vizet látni? Amint ott táncolnak, egyszer csak emelkedik ám olyan ködszerű víz, utóbb akkora lett a víz, amint a menyecskék táncoltak, húzták fel a szoknyáikat, meg a padkára álltak fel. Mondták: – Micsoda víz, micsoda víz, árad a víz! Egyszer csak ott jajgattak, kajbáltak, hát fogyott el a víz. Mikor leugráltak, hát éppen olyan száraz volt a föld, mint a víz előtt. Ez olyan ördögös ember volt. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)¹⁶²

Dikó Ferenc bácsi járt lakodalomba. Mindenkinek a kezibe adott egy rózsát, hogy szagulják, mikor szagúták, lófasszé változtatta. Azok meg sivalkodtak. (János-hida, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁶³

Ezt a történetet is gyerekkoromba hallottam, amit most el fogok mondani. Szintén Hellen Lajos bácsitul. Ű magyarázta, hogy vót egy Gyórfi nevű ember, a boszorkányokkal cimborált. Sok mindenhe értett. Nem vót píze egyszer, oszt ment a vásárba. Megállt a folyó szílin, azon kellett keresztülmenni, ott vót egy szalmakazal. Kihúzott belőlle egy csóva szalmát. Csinál belőlle vagy hat szalmacsutakot, beledobálta a vízbe, a folyóba. A másik oldalon kis süldő malacok jöttek ki, malacokká változtak. Elhajtotta a vásárba. Eladta. Mondta, aki megvette, annak az embernek mondta: – Vigyázzon, hogy vízbe ne nagyon hajtsa, mer nem tudnak ezek úszni. De csak egy folyón kellett keresztülhajtani. Belehajtotta, mind szalmacsutakká változott, oszt a víz elvitte, ilyenkor oszt nagyokat kacagott Lajos bácsi. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)¹⁶⁴

Varázstrükkök: ételt-italt, utazást varázsol

Vót két jó barát. Az egyik Debrecenbe való vót, a másik Kolozsvárra. Együtt tanultak azok is, mint te valamék jó komáddal. A Debrecenbe való gyakran meglátogatta a kolozsvári barátját. Hát egyszer ü is meghíjta Debrecenbe. Mikor osztán

megérkezett, se szógáló, se szakácsné a házba. Magára vót a barátja. Nincs semmifé gazdasszony. De mán enni kéne, oszt sehun semmi. A debreceni barát bement egy ódalházba, megfúrta az ajtófelet. Lett mit enni. Tele lett az asztal különbnél különbfélékkel. Minden vót. A lyuk alá tett egy dézsát, úgy ömlött kifele a bor az ajtófélbül. Meggyújtott egy szál gyertyát, beletette a plattba, úgy melegedtek, oan meleg vót. Ettek-ittak, mulattak. Ott vót vagy egy hétig. Mindétig csak ettek-ittak. Tellett az ajtófélbül. Telt-múlt az idő, oszt mondja a Kolozsvárra való, hogy: – Hát menni kéne hazafele. – Sose búsulj – azt mondja a másik –, majd hazavitetlek én. Itt a fogat. Kimegy, hát itt egy irtó nagy béresszekér, két istentelen nagy fekete bivaly belefogva. Bennek egy kis szalma. Felültek, majd alighogy felültek, egyszer csak azt mondja, hogy szálljunk lefele, mán Kolozsváron vagyunk. De a cimborá aludt, hát letette a köves út mellé. A kocsi elment. Hallja osztán, hogy üt a toronyóra rendesen. De mán valami ismerős harangszót is hall. Feleszmél. – Hopp! Hát hogy jöttem én ide? Csipeszkedik felfele. No, bement oszt a városba nagyon csodálkozva. – Hogy lehet a, hogy én Kolozsváron vagyok, mikor még az elébb Debrecenbe vótam? (Rozsály, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁶⁵

Varázstrükkök: tárgyakat mozgat, táncoltat távolból

Mit tudott még ez a bűbájos?

Vót úgy, hogy kártyáztunk, mindenki beadott pár fillért. Akkó még az is píznek számított! Kártyáztunk, kártyáztunk, oszt azt vettük észre, hogy minden píz Gunyi Jóskáná vót. A lányoktú meg megkérdezte, hogy milyen pántlika kő? Aszondták, hogy kík. Akkó hanyatt vetette magát, oszt tele vót a szoba kík szallagga. Ha aszondták, hogy kík, illetve piros, akkó meg piros szallagga lett tele a szoba. Vót olyan is, hogy azt kérdezte, hogy: – Láttatok-e mán két kisasszont táncóni? No, majd én megmutatom, hogy táncónak Svájcba. Elővett két kemíny papírt, csinát a babának kezit, lábát, fejit. Melléjük tett egy duncosüveget.^a Abba tett egy krajcárt. Különféle nótákat danót nekik. Ilyen, hogy „Mán Szentesen kidobóták, minden kislán templomba jár...” Úgy táncótak, mint a fene, járt a kezük, lábuk, fejük. (Szegvár, Csongrád megye)¹⁶⁶

Koncz Pali tudálékos ember volt. Söprűkötő volt, és elvitte eladni. Ha nem kelt el, a söprűk táncolva kísérték haza. (Törtel, Pest megye)¹⁶⁷

^a befőttesüveget

JEGYZETEK

- 1 Több híres, nagy vonzáskörű tudós tevékenységéről, hiedelmeiről, narratívumairól közöltek áttekintő elemzést. Ilyen például Grynaeus Tamásnak Engi Tüdő Vince tápéi, vagy Molnár Ambrusnak Demény Ágnes sápi tudósról közölt írása (Grynaeus 1974; Molnár 1967–1968; Küllös, 2001, 148–150.).
- 2 Pócs Éva gyűjtése, 1973.
- 3 Gulyás 1976, 96.
- 4 Szathmáry Zoltán gyűjtése; MNT 2.
- 5 Balassa 1963, 318–319.
- 6 Kovács Katalin 2000, 48. (Kézirat)
- 7 Fügedi 1982, 207.
- 8 70 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 9 P. Madar 1967, 171.
- 10 65 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1968.
- 11 Hetyési Sándor gyűjtése, 1976; EA 19279.
- 12 Nagy Gyula gyűjtése, 1959; MNA 145.
- 13 Nagy Magdolna 2001, 31–32.
- 14 Csörgör 1998, 196.
- 15 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
- 16 Balassa 1963, 345.
- 17 Hetyési Sándor gyűjtése, 1976; EA 19279.
- 18 Moldvából betelepült, 71 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1968–1972; Bosnyák 1980, 72.
- 19 Érsekcsanádrol (Bács-Kiskun megye) beköltözött, 76 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 20 Ferenczi 1974, 267.
- 21 Barna 1987, 185.
- 22 72 éves férfi (pásztor); Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 23 Kb. 80 éves nő; Bosnyák 1982, 102.
- 24 MNA 17.
- 25 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1967.
- 26 61 éves nő; Nagy Zoltán gyűjtése, 1986.
- 27 Makkoshotykáról (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) beköltözött, 56 éves gyógyfűszedő; Ferenczi Imre gyűjtése, 1960.
- 28 Bálint Béla gyűjtése, 1963.
- 29 77 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 30 75 éves nő; Csörgör 1998, 146–147.
- 31 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
- 32 Szendrey 1914a, 317.
- 33 30 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 34 Csörgör 1998, 143.
- 35 Kb. 70 éves férfi; Bosnyák 1992, 19–20.
- 36 Magyar 2002, 160.
- 37 Magyar 2008, 406.

- 38 MNA SI/1.
39 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1967.
40 Szabó Lajos 1975, 130–131.
41 P. Madar 1967, 188.
42 66 éves nő (1), 87 éves nő (2), 86 éves nő (3), 78 éves nő (4); Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
43 MNA 189.
44 65 éves nő; Marja Razola és Dobos Ilona gyűjtése, 1965; EA 7528.
45 Magyar 2003, 528.
46 Görög katolikus adatközlő; Kovács Katalin 2000, 69. (Kézirat)
47 Férfi; Hetyési Sándor gyűjtése, 1976; EA 19279.
48 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
49 79 éves nő; Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
50 64 éves férfi; Nagy Magdolna 2001, 39–40.
51 Magyar 2003, 517.
52 Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
53 65 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
54 62 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
55 64 éves férfi; Nagy Magdolna 2001, 41–42.
56 75 éves nő; Magyar 2008, 406.
57 Kolumbán 1904, 39–40.
58 Gerencsér Ilona gyűjtése, 1992; EA 24818, 135.
59 Fejős 1985, 34.
60 66 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
61 72 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
62 60 éves nő; Polner Zoltán gyűjtése, 1981; Polner 1984, 49.
63 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968.
64 61 éves nő; Gagyí József gyűjtése, 1996.
65 MNA R 95.
66 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
67 Dávodról (Bács-Kiskun megye) beköltözött, 69 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
68 Hetyési Sándor gyűjtése, 1976; EA 19279.
69 Nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
70 Magyar 2002, 161.
71 Magyar 2007, 427.
72 78 éves férfi; Magyar 2007, 428.
73 59 éves férfi; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1971–1972; Bosnyák 1982, 102.
74 70 éves nő; Polner 2001, 120.
75 67 éves nő; Polner 2001, 129.
76 65 éves nő; Polner 2001, 129.
77 Férfi; Hetyési Sándor gyűjtése, 1976; EA 19279.
78 Ratkó 1987, 164–165.
79 56 éves nő; Bene Zsuzsánna gyűjtése, 1956; EA 7252.

- 80 71 éves férfi; Polner 1984, 56.
81 81 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
82 Urszékely László gyűjtése; MNT 34,1.
83 Kovács Endre 1982, 151.
84 Sándor 1976, 209.
85 69 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
86 Sándor 1976, 200.
87 70 éves nő; Magyar 2007, 432.
88 75 éves nő; Csögör 1998, 143.
89 Kb. 60 éves nő; Keszeg 1999, 281.
90 Gagy József gyűjtése, 1996.
91 Férfi; Gál Rózsa gyűjtése; MNT 2.
92 Szilágyi 1992, 16–17.
93 Nagy Magdolna 2001, 32.
94 Nagy Magdolna 2001, 38.
95 Kb. 62 éves nő; Keszeg 1999, 279–280.
96 Fügedi 1982, 183.
97 Kolumbán 1904, 401.
98 71 éves férfi; Erdész Sándor gyűjtése, 1957.
99 Magyar 2004, 451.
100 Magyar 2007, 429–430.
101 Kb. 62 éves nő; Keszeg 1999, 279.
102 Horváth 1971, 53.
103 82 éves nő (nemes); Horváth 1971, 53–54.
104 75 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1998.
105 Bukovinából betelepült, kb. 68 éves nő; Bosnyák 1977, 98.
106 58 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
107 Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2854, 28.
108 Molnár Ambrus gyűjtése; 1967–1968; Küllös 2001, 159–160.
109 Férfi; Timaffy 1980, 202.
110 Istvánffy 1896, 367.
111 Szabó Lajos 1975, 132.
112 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
113 Bondár 1982, 53.
114 Bukovinából betelepült, kb. 87 éves férfi; Bosnyák 1977, 93–94.
115 64 éves férfi; Nagy Magdolna 2001, 37–38.
116 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
117 Fügedi 1982, 171.
118 Luby 1935, 159.
119 Kálmány 1893, 240–241.
120 90 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
121 54 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
122 MNA R/13.
123 Magyar 2003, 536–537.

- 124 Nyalka László gyűjtése; EA 216, 18–19.
125 Polner 1987, 78–79.
126 Potár Zoltán gyűjtése; MNT 27.
127 Gagy József gyűjtése, 1997.
128 Férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
129 17 éves fiú; Égető Melinda gyűjtése, 1963.
130 Kb. 70 éves személy; Polner 1987, 65.
131 80 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
132 Gagy József gyűjtése, 1996.
133 88 éves nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1970.
134 Fügedi 1982, 197.
135 Fügedi 1982, 196–197.
136 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
137 P. Madar 1967, 213.
138 Kolumbán 1904, 39.
139 72 éves férfi és felesége; Gagy József gyűjtése, 1996.
140 Moldvából betelepült, 35 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
141 53 éves nő; Dobos Ilona gyűjtése; EA 6249.
142 51 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
143 Szabó Lajos 1975, 154–155.
144 68 éves nő; Polner 1987, 77.
145 52 éves férfi; Ferenczi Imre gyűjtése, 1953; EA 5860.
146 Kovács Katalin 2000, 48. (Kézirat)
147 Magyar 2007, 395.
148 75 éves nő; Csögör 1998, 149.
149 72 éves nő; Zakariás Erzsébet gyűjtése, 1989; Zakariás 1992, 189.
150 73 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1971–1972; Bosnyák 1982, 89.
151 69 éves nő; Nagy Zoltán gyűjtése, 1987.
152 Férfi (aki egy öreg dinnyecsőszőlőt hallotta); Bartha Károly gyűjtése, é. n.
153 Gerencsér Ilona gyűjtése, 1992; EA 24818.
154 Kovács Endre 1982, 152.
155 74 éves férfi; Ferenczi Imre gyűjtése, 1953; EA 5860.
156 50 éves férfi; Salamon 1975, 114–116.
157 45 éves férfi; Szűcs Sándor gyűjtése; EA 6042.
158 90 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
159 84 éves férfi; Zentai 1983, 133.
160 Bácságból betelepült, 50 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
161 25 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
162 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
163 Jászalsószentgyörgyről (Jász-Nagykun-Szolnok megye) beköltözött nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1963.
164 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllős 2001, 258.
165 Férfi; Béres András gyűjtése, 1949.
166 Szabó Mária gyűjtése; EA 21181.
167 MNA 189.

HALOTTLÁTÓ

A halottlátó (látó, az Alföld több helyén léleklátó, halottas asszony, Erdélyben néző, Székelyföldön mondó, mondóasszony, Moldvában ellátó, ellátóné, illetve beszélgetős asszony stb.) a természetfeletti kommunikáció egy területére, a halottakkal való érintkezésre, a róluk történő tudósításra szakosodott specialista. Veleszületett vagy tanult képességei révén kommunikálni tud a halottak szellemével. Európa hagyományos falusi közösségeiben az újkorban sok helyütt működött, mint a nemrég meghaltak és az élő hozzátartozók közti elintézetlen ügyek rendezésében közvetítő személy. A magyar halottlátó tudósít a halott másvilági sorsáról, körülményeiről, továbbítja az élők kérdéseit, üzeneteit, a halott kéréseit. Halottlátók ma is nagy számban tevékenykednek, jelenkori működésük feltehetően sok, New Age vallási jelenségekkel kapcsolatos új motívumot is tartalmaz, amit ez a szöveggyűjtemény még nem tükröz. Itt bemutatott adataink a hagyományos közösségekben működött mágikus-vallási specialisták múltbeli módszereire, és a gyűjtések idején – az utolsó 100 évben – alakjukhoz fűződő hiedelmekre, narratívumokra vonatkoznak. Csak kivételesen mutatnak be modern jelenségeket, például az erdélyi *piritisták* ('szellemidézők') újabb folklórgyűjtésekben is megjelenő alakjait.¹ A 19. század végétől kezdve szivárogtak le falusi közösségeinkbe is városi, kispolgári okkultista-spiritualista módszerek (médiumpként viselkedő látók, asztaltáncoltatás stb.) Az új típusú látók is sokat őriznek azonban a régi hiedelmek és módszerek közül.

A halottlátóhoz járás elsősorban – de nem kizárólagosan – a római és görög katolikus magyarság lakosságának gyakorlatában élt, és adataink szerint különösen az Alföldön, a Felföldön, valamint a Székelyföldön és Moldvában volt intenzív. Nógrád, Heves sok katolikus falvában szinte kötelező része volt a temetés rituáléjának – annak egyik utolsó mozzanataként – a halottlátóhoz fordulni, hogy a halott túlvilági sorsára, illetve szükségleteire nézve információkat szerezzenek.

A halottlátók a róluk szóló narratívumok szerint általános tudós- és látóképességekkel rendelkeztek. Sohasem kizárólag halottlátással foglalkoztak, sok múlt századi híradás szól távol lévő vagy eltűnt személyekről tudósító, tolvajt, eltűnt állatokat, lopott pénzt felderítő halottlátókról is. Némelyik látó – különösen a magyarság legkeletibb csoportjainál – sokoldalú tevékenységet folytat ma is: gyógyít és jósl is, boszorkányazonosító vagy rontáshelyrehozó szerepe is van. Egyes halottlátóknak igen kiterjedt klientúrája volt, akár a szomszédos megyékből is látogatták őket, és széles körben meséltek sikeres közvetítő tevékenységükről: a *parádi asszonyról* (Heves megyében), Vécsei Jolán híres putnoki halottlátóról (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) vagy Mészáros Mihályról (*Léleklátó Miska*) Szolnok megyéből, és így tovább.² Alakjukhoz társulnak az általános tudósmotívumok: foggal vagy burokban is születhetnek, mint minden tudós, és ördögi beavatásban is részesülhetnek, de esetükben különösen hangsúlyozódik tudásuk mennyei, szent eredete. Beavatásuk legáltalánosabb módja az, hogy a *rejtezés* önkívületi állapotában (transzban) vagy álomban mennyei lélekutazásban van részük, melynek során egy égi lény vagy a halottak tanítják meg őket mesterségükre. Megjelenik velük kapcsolatban is a csecsemőkorban megnyilvánuló tudás motívuma, valamint az a hiedelem, hogy mindent tud, amit róla gondolnak vagy mondanak, és nem fogadja azokat, akik kételkednek benne, illetve trágár kijelentéseket tesznek vele kapcsolatban. A halottakkal folytatott szellemcsata már nem annyira az általános tudósrepertoár, hanem a személyes élménytörténetek motívuma.

A személyes élménybeszélések a halottlátónál megfordult egyének tapasztalatait tükrözik, és magáról a látótevékenységről, a halottak üzeneteinek tolmácsolásáról szólnak. Fő téma a halottakkal folytatott párbeszédben a halott lelkiüdvé, purgatóriumbeli vezeklésének megrövidítése, misék, alamizsnák kérése e célból. Ami a kommunikáció technikáját illeti, az e tekintetben szűkszavú adatok változatos módszerekre utalnak: például halottak odaidézése önszuggeszció, illetve erős koncentráció segítségével; transzban lát a halottlátó, és magához térve tudósít (transzindukáló tükrök, kristályba nézés alkalmazásával, vízbe nézéssel). Egyes tudósítások szerint a halott megszállja a látót mint médiumot; udvarhelyi látók féltranszban tudósítanak a másvilágon tett útjukról. Egy moldvai látók által képviselt halottlátótípus lélekben a túlvilágra utazik a halottat „látni”: a purgatóriumban kíséri meg a halott sorsát enyhíteni. János Ilona, a lézpedi látó a halál pillanatában is „látja” a halottat, és feladatának ilyenkor a lélek megmentését tartja a kárhozattól.³ Eltérően az ismert halottlátók általános gyakorlatától, amely szerint ők családok számára tudósítanak elhalt hozzátartozóik sorsáról, János Ilona azokkal a halottakkal foglalkozik, akik nem kapnak segítséget a családjuktól, akikért neki kell imádkoznia, vagy lelkükért – őrzőangyala támogatásával – megküzdnie.

A halottlátók hiedelmeinek és elbeszéléseinek intenzív gyűjtését az 1950–1960-as években Diószegi Vilmosnak, a későbbiekben Bosnyák Sándornak, a Székelyföldön és Moldvában Gagyi Józsefnek és Peti Lehelnek, majd legújabban, elsősorban a felföldi, szlovákiai magyarság egyes csoportjainál Magyar Zoltánnak köszönhetjük. Gagyi Udvarhelyben, Magyar Tornában, Csoma Gergely pedig legújabb gyűjtései során Moldvában lelt olyan típusú látótechnikákat alkalmazó személyekre, amilyenekről eddig nem volt tudomásunk. Összefoglaló áttekintések, elemzések több szerző tollából rendelkezésünkre állnak.⁴

Tudásszerzés baleset, betegség révén

Az ott, künn, az utcába, ne, elütte vót az autó, s két hétig aludt. De az aztán, mindenki izent tőle a túlvilágról, s ment, mondta meg, hogy mit üzentek. Az az aszszony ott, a templom, a temető fele lakik, ott hátul...

Orbán Erzsébet néni... de ő kórházban volt...

Kórházban, me elütte az autó. Két hétig odavolt, aztán mindenkinek, akinek üzentek, járta az embereket, hogy mit üzentek. Hogy legyenek jók, ne káromkodjanak, mindent... Vót Fenyéden egy titkár, s a feleségének, a felesége egy kicsit olyan izé vót, hogy azt izente a férje, hogy imádkozzék, s ne káromkodjék, s mindent, amit mondott, hát mindent adott le. Ő a túlvilágon volt. De másoknak es, soknak, akiknek üzentek, mondta, hogy micsináljanak. Hogy legyenek jók... Rosszat nem mondott. (Máréfalva, Hargita megye, Románia)⁵

Tátám^a es ment, szeretett menni. Úgy elmentünk Klézsére, a búcsúra, s meghalltuk, hogy vagyon Újfalu, most azt mondják, Dózsa,^b neki, odavaló születésű vót az az Almádi Mihály, az az ellátó. 12 esztendő vót, járt a juhokkal. Jól vót, egészséges, az apja gazdag ember vót. Az az Almádi Mihály 12 esztendő vót, s lebete-

^a apám

^b Dózsa-Újfalu (Bákó megye, Románia)

gedett. Ült tizenkét esztendeig betegen. Úgy összekucorodtak a lábai, a kezei, hogy többet nem tudta mozgatni. Úgy vót, mintha a kígyók ették vóna, s addig lett a betegsége tizenkét esztendeig, hogy egyszer csak többet nem fájt semmije. Azután neki olyan megjelemlt, Isten adott neki olyan ezt, vaj olyan lett lesz, hogy ő látott másvilágról mindent. Elmondta, hogy neked apád meg van halva, milyen szenvedésbe van, fizess misét, imádkozzál érte, csináld ezt, adjál pománába.^a Elmentünk mü es hejzá, fölkerestük, én tátámmal mentem. De mihaszna, met aszondta, meg van állítva a püspöktől. '38-ba vót, a püspök akkor megállította, hogy többet a másvilágról ne mondjon. (Magyarfalu, Bákó megye, Románia)⁶

Tudásszerzés álomban, transzban (rejtezéssel)

Elrejtőzött a cethalott [sic!]. Elaluszik három nap is, akkor magához tér. Akkor az sok mindent tud mesélni. Ez olyan hipnotikus [sic!] vót, megmerevedett, a világon mindenkit előidézett. De akik nem hittek benne, azokat kiküldték. A cethalott elaludt a falu közepin, egy hétig el volt halva. Mikor felébredt, az mindenről beszélt. A másvilágról beszélt. Az én édesanyám beszéte, neki meg az ő édesanyja. Csili bábának hívták. Télen, a hidegbe is olyan cethalott vót. A jóra térítette a népeket. Táskán lakott. Ott magyarok voltak. Ezt örözték a csendörök, mert érdekes vót a szavát hallgatni is. (Kaposvár)⁷

A halottmondó olyanból lesz, aki kilenc nap fekszik, olyan, mint a tetszhalott, valami betegségbe esnek előtte, nem temetik el őket, mert élnek közbe, és ezekből lesz a halottmondó. (Karancseszki, Nógrád megye)⁸

A N. Márta pedig, mikor még haza nem gyütt a községből, édesanyjátul, én kérdeztem, hogy hogy került Mártuskához ez a tudomány? Ő nekem azt mondta: Kilenc éjjel, kilenc nap ő eszméletlen feküdt, és három orvos mindég itt vót mellette. És figyelték az ő felébredését, az ő mozdulatját, az ő viselkedését. Kilenc éjjel, kilenc nap az én lányom nem evett, nem ivott, csak aludt. Majd egyszer, idők, napok eltelével elkezdte ő mondani más nyelven a szavakat. Lezárt szemekkel. Idegen nyelven. És akkor azt kérdezte egymástól az orvosok, hogy – Mit tudsz ebbül a szóbul értelmezni? Az mondja: – Kérlek, ez német, ez latin, kérlek, ez más nyelv. Ez tán orosz. Azt mondja: – Ezt nem értem én se... No és – aszondja – majd mikor oszt magához tért, mondta, hogy: – Nem! Nem! Nem! Ennyit mondott: – Nem! Nem! De egyebet nem szólt, és a fejét rázta. De fel még akkor se ébredt. Hanem mikor a kilencedik nap eltelt, akkor oszt magátul felébredt, s azt mondta: – Jaj, jaj, hol vótam? De össze vagyok törődve! És mikor ő... olyan idegen nyelvű szólás történt, őt akarták tanítani több lelkek is, hogy óróllok is beszéljen. De ezt mondta: – Nem tudom megtanulni! És őtet kínozták. Veríték hullt rólla. És őtet gyötörték a lelkek, és kínozták... Amint ezt mondta az édesanyja, hogy: – Éjjel ellopják, úgy, hogy ő nem látja, és a kútba fejjel akarják a lelkek behajítani, hogy tanulja meg, hogy óról-

^a alamizsnába (a halott lelkiüdvéért)

lok is tudjon, óróllok is tudjon a hozzátartozójok... De nem! Csak magyarul! (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹

Bödő Roza, az a maroslelei asszony, az e vót rejtődve, úgyhogy mendent csináltak az ágyáná, azt semmirül nem tudott. A víz meg csak úgy szakadt róla. Három nap nem evett, nem ivott. Azt hitték, meg van halva, de szuszogott. Így tudták meg, hogy nincs meghalva. Három éjjel, három nap arról mindég olyan véres víz, az arcáról mindig folyt. De az nem tudott magáról. A hozzátartozók meg siratták, mer látták, hogy szenvedése van. (Tápé [Szeged], Csongrád megye)¹⁰

Vót régebben az én anyám korába egy lány, aki olyan szentnek tartotta magát, hogy az beszélt a halottakkal. A Bóka Maris. No, hát arrú az én anyósom sokat tunna beszéni. Aki a halottjával akart beszéni, emöntek ahhoz a Bóka Marishoz, és az látta a halottakat is, mög a Szűz Máriát is, mög látta Jézus Krisztust is, mög az Istent is, az közvetítötte a nép közt vagy a halott kívánságát, vagy a nép kívánságát. Úgyhogy olyan szenvedésök közt ment ki a világban, szentté vót avatva a faluban. Semmi jele nem vót, valamit egyszé álmodott. [...] (Padé, Észak-bánsági körzet, Szerbia)¹¹

A tárkányi asszony már asszony volt, kint volt az urával kapálni. Aztán ahogy kapálnak, hát jött egy borzasztó nagy borulás. Aztán azt mondja az asszony: – Jaj, mi lesz már ebből a borzasztó nagy borulásból, én még ilyet nem láttam. Azt mondja az urának: – Menjünk haza, én nagyon félek. Azt mondja az ura: – Ne menjünk már haza ilyen messziről, hátha nem is lesz a borulásból eső. De az asszony csak félt, oszt hazamentek. Alighogy hazaértek, csak csattant, villámlott egy nagyot. Az asszony csak összeesett, oszt nem volt belőle semmi se. Az ura gondolta, hogy vagy megijedt, vagy villám érte, elment az orvoshoz. Kijött az orvos, megvizsgálta, oszt megállapította, hogy hát az asszony nincs meghalva, de azt nem tudta megállapítani, hogy mi baja van neki. Tizennégy napig volt így az asszony, hogy se nem rezdült, se nem mozdult. Az orvos is akármit csinált neki, nem mozdult. De megmondta neki az orvos, hogy ne készüljenek semmire se, mert az asszony nincs meghalva, Tizennégy nap múlva oszt az asszony csak föléledt magától. Elkezdte mesélni az urának, hogy ő hol járt, mit csinált az alatt az idő alatt: járt a mennyországba, járt a pokolba, a hóttakat is látta, élőket is, gyógyított betegeket is. Az ura meg nem hitte el: – Nem igaz az, te csak beszélsz, tán nem is vagy éssen. Sokat szekírozta érte. De azt mondja az asszony: – Hiába szekírozol, hiába bántol érte, nekem ezt muszáj folytatni, nekem menni kell. Attól kezdve lett aztán ilyen tudós. Volt egy lánya is, de az meg már nem tud semmit. Rá akarta hagyni, de nem sikerült. (Abádszalók, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹²

Amikor 20 év körül volt, egyszer elvesztette az eszméletét. Ezt nekem Jolánka nagynénje mondta. Összeesett Jolánka. Próbálták felemelni, de nem volt olyan erős férfi, aki fel tudta volna emelni. Mintha olyan súlyos lett volna, amit ember nem tud megmozdítani, addig, amíg az az idő le nem telt. Aztán nagyon lassan eszmélni kezdett, de nem mondta meg, min ment keresztül. Nem mondta el, mit

látott ott, ahol ő volt. Utána kezdődött el neki. De nagyon nagy szenvedés ez, hogy így tud beszélni a halottakkal.^a (Hajdúdorog, Hajdú-Bihar megye)¹³

Mámám^b mondta, F. J. néni vót mondó. Odamentek, akinek hótja vót. Lefeküdt a néni, mondták, hogy másvilágra ment, nem szólott, semmi, hiába szólíjtották. Mondták, hogy a lelke olyankor a másvilágon vót. Mikor megébredt, mondta, hogy: – Láttam az emberedet, ez kell neki, étel, vaj^c gúnya – mondta, és úgy hitték. (Pusztina, Bákó megye, Románia)¹⁴

Halottak hívják el, avatják be

Volt olyan idő, amikor egy éven keresztül is, mindig, mikor lefeküdtem, álmodtam. Mindig azt álmodtam, hogy a temetőben jártam, és jött egy halott asszony, aki mindig hívott magához, hogy majd én beszéljek a halottakról. De én féltem tőle. Majd nemsokára meghalt az unokatestvérem, 32 éves asszony. Akkor azt a halott asszonyt az váltotta fel. Az mindig hívott magához: – Gyere, gyere, majd mondok én neked mindent, és te is halottlátó asszony leszel. Én annyira megijedtem tőle, hogy felébredtem, és elbeszéltem, hogy mit álmodtam. Addig, amíg nem mondtam el senkinek, addig álmodtam, amikor elmondtam, utána többet nem álmodtam. Amikor a halottlátó asszonynál voltam, azt is megmondta, hogy: – Magának álmában mindig jelentkeztek a halottak. Ha nem mondta volna el másnak, maga is látna, maga is tudna a halottakról mondanyi. (Nógrád megye)¹⁵

Akkor már férjhez mentem, az uram oda volt a háboruba négy évig. Én ott voltam a kastélynál. A Jóisten bocsásson meg, de én nem bántam volna, ha soha nem jön haza. Jobb lett volna az életemet vagy csak úgy leélni, hogy a szellemekkel beszélni, vagy csak szógalni.

Fél 12-kor jön egy olyan szellem be, egy nő. Mintha sok ruha lett volna rajta, öthat. A nyaka meg teli volt olvasóval, hosszabb-rövidebb... meg itt, a kezén. Azt mondja nekem: – Te szeretnél mihozzánk bejönni. – Hová, merre? – Mihozzánk. Az az óhajtásod, hogy mihozzánk bejöjjél. Igaz, most az élők közt vagy, de a gondolatod az, hogy szeretnél a halottakkal társalogni. Gyere velem pontosan 12 órakor. Itt van a keresztút, ahova hívott. A temetőhöz megy le az út. – Arra el kell készülődni. – Hogy kell elkészülni? – Szentelt krétát, szentelt tömjént kell magammal vinni, és szentelt gyertyát. – Te ezt honnan tudod? És talán azt is tudod, hogy kik lesznek ott? – Éppen nem sejttem, de e nélkül a három tárgy nélkül... ezt vinni kell magammal. Még egy fél óra van hátra, hát meggondolom. – De többet oszt nem jövök érted, mert ha még egyszer érted jövök, akkor nem maradsz itthon. De légy elkészülve! Akkor a két gyereket az asszony félreállította, és az anyámat. És akkor azt mondja

^a Vécsei Jolánról, a híres putnoki (Heves megye) halottlátóról.

^b anyám

^c vagy

nekem: – Na, most térgyepelj le. Szépen letérgyepeltem, és imádkoztam. A két gyerek meg nézett mindent. Mikor elmondtam minden imádságból ötöt-ötöt: – Tenedek nem sokáig kell tanulni, te roppant jó ésszel bírsz. Te megtanulod rövidesen. Hát mentem köztük szépen a keresztúton. Azt mondja egy másik szellem, megkérdezett: – Az urad mikor volt itthon? – Most várom mindennap, minden órába várom. De nem gyűtt, csak énnekem hirtelen ez a gondolat jutott a fejembe. – Most várom. Azt mondja a másik szellem: – Akkor ne vigyük, mert nem eresztjük el abba az órába haza, amikor az ura gyün. Mikor én óhajtottam, hogy szeretnék a szellemekkel beszélni, mennyit keresnék én, ha a halottakkal tudnék beszélni. Akkor aztán láttam egy férfit. Megfogtam egy veder vizet, oszt egy férfi a kanálisnál ott állt. Mindig az volt a szokásom, hogy így köszöntem: – Dicsértessék a Jézus. Hát azt mondja az az ember: – Majd 12 órakor pontosan gyere ki. – Akkor lehetett fél 12. – Fogok várni, nem én magam, fogunk várni többen. De-hogy mentem én ki, örültem, hogy megszabadultam. – Mari, téged el fognak a szellemek egyszer ragadni, de nem tudjuk, hogy a rosszak, vagy a jók. (Bodrogkeresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶

Kézfogással, seprűvel örökíti tovább tudását

Mibe halt meg a Tóth néni, hogyan beszélték?

Hát, mán nem tudom, mibe halt. Hát csak betegségbe. Osztán valami seprűt nyújtott a menyének, csak a menyének, Julcsa néninek, hogy fogja meg. De nem fogta meg. Ráhagyta vóna. De nem fogta meg a söprűt. (Körtvélyes, Rozsnyói járás, Szlovákia)¹⁷

A putnoki jósasszony a tudományát egy idős asszonytól örökölte, amikor a kórházban feküdt. Az addig nem tudott meghalni, míg valakinek a kezét meg nem fogta. Ez a putnoki asszony megsimította az öreg néni kezét. Nem közvetlen a kórházban, hanem hazakerülése után tudta meg, hogy rá milyen tudomány ragadt. Otthon több napon át aludt. Ezalatt a feje felett fényesség jelent meg, és a levegőben lebegett. Az orvosok nem tudták, mi az oka, hogy nincs ébren. Ébredés után a jós tudásával rendelkezett. (Putnok, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁸

Ügyfelei a halottakat meghívják a temetőből

A tudósok alszanak negyvennyolc óráig, el vannak ragadtatva. Ő azt úgy tudja, hogy mi mit beszélgetünk, mink. A feleségem, mikor mentek Parádra, a temetőn keresztül mentek. – No, Laci, ha valami kívánságod van, gyere el velünk, és majd átadjuk a szüleidnek. Akkor ahogy bementek Parádra: – Van itt egy összetört fiú, akarnak e fizetni érte? – Megfizetjük. – Mert ha nem, hát visszakiüldöm. A tudósasszony mondta, hogy egy misét kér, mert öngyilkos volt, a vonat alá ugrott. (Bátonyterenyé, Nógrád megye)¹⁹

Tavaly, említett barátomnak vendégei érkeztek, akik Tudós Katihoz^a is számítottak elmenni. Természetesen először a barátomat keresték föl, és csak mikor már jól ki-pihenték magukat, indultak Katihoz. Megjárták. Nem mondott nekik semmit. Avval utasította el őket, hogy most nem beszélhet, mert a megholtakat nem látja mellettük. Hozzá kellett volna első sorban menniök, nem a tanító úrhoz, mert a lelkek hazatértek, amiért ők előbb barátomhoz mentek. A lelkek ugyanis „nem kóborolhatnak velük a faluban”. Ha máskor halottaikról tudakozódni akarnak, akkor azzal a szándékkal induljanak hazulról, hogy hozzá mennek először. Elindulásukkor Isten nevében hívják magukkal meghalt hozzátartozóikat. Ha aztán nála végeztek, elmehetnek a faluban lakó ismerőseikhez is. (Novaj, Heves megye)²⁰

A halottak ellenségeskednek a látó ügyfeleivel

Gálcso Bori el akart menni a tudósasszonho, mikor a fia meghalt. 22 éves vót Janika. Felakasztotta magát május elsejin a szállóhegyen. Bori egyszer vót is. Megmondott neki mindent, de meg akart bizonyosodni, másodsor is el akart menni. Vasárnap kizűt a templomba. Rosszú lett. Nem tudott elmenni. Látomása vót. Megjelent a fia. Aszondta neki, ne mennyen a tudósasszonho, mer ha őt oda-rendelik, utánna nem kerűhet vissza arra a jó helyre, ahol most van a másvilágon. (Szurdokpüspöki, Nógrád megye)²¹

Mán meg lehetett látynyi, mikor leszátunk, hogy ki megy a tudósjánho. Mer jány, öreg jány. Nagyon siettem, hogy első legyek. Egy fekete ruhás asszon gyűtt velem. Aszondta, ő minden hónapba itt van a tudósjáná. Ő mán látja is a hozzátartozóit, beszélget is velek. Odaérünk. De mán vót ott egy ember előttem. Kigyün a lány, aszondja: – Maga gyűjön be, mer magának itt vannak a halottai. Aszondja: – Van itt egy hajlott hátú, összetört öregember. De nem a korátú öreg, hanem a betegsigtül. Úgy rokonja az urának is, mint magának. Apósomra gondoltam, az vót olyan vékony, kiszáradt. – Azt üzenyi a felesíginék, hogy mondasson érte misét. Igaz, anyósom még egyet se mondatott érte. Akkor aszondja: – Itt van egy fiatalasszony, karján kisgyerek. Úgy rokonja az urának, mint magának. Szappan Borira gondoltam. – Itt gyün egy öreg néni. Úgy mondja, hogy a maga anyja. Azt üzeni, jó helyi van. Kérdezi, hogy az ura olyan rossz-e még magáho, mint vót. Mondom: – Nem, nem rossz. No, elgyűttem. Lekistem a buszt hazafelé. Felszátam a szűcsi^b buszra. Nem gondoltam, hogy Patáná^c elkanyarú. Szótam, hogy tegyen le, én Püspökire menek. De nekem egisz úton olyan nehéz terhem vót, mintha nem is tudom, mit cipeltem vóna. Mintha csak nyomtak vóna lefelé. Azé-e, hogy anyus mindég aszondta: – Utánna ne menj a tudósasszonho! Oszta mégis megbolygattam. Aszondta, jó helyi van a másvilágon. Most, hogy elhítam, mán nem kerűhet oda vissza.

^a A híres „novaji tudósasszony”.

^b Szűcsi (Heves megye)

^c Gyöngyöspata (Heves megye)

Anyus halála után elmentem a tudósasszonho kétszer, Markazdra. Először keresztmamával. Annyian vótunk! Tele a konyha, ahol vártunk. Pad kétódalt, meg még közte is átunk sokan. Mire ránk kerút vóna a sor, aszondta, délután nem jelentkeznek a halottak, nem mond semmit. Másodsor magam mentem. Nem szótam senkinek, elmentem. (Szurdokpüspöki, Nógrád megye)²²

A halottlátó nem szolgálja ki a hozzá vezető úton őt kigúnyoló,
káromkodó, szellentő ügyfeleket

Nálam járt, panaszkodott egy asszony, hogy ő el volt nála, és útközben, ment ő másikkal, mentek ők. S ottan útközben egyik ezt szólt, másik azt szólt, kacagták, hogy hát mit is mond az a szent nekik, mit is tud az mondani a másik világról, s hogy is akar hazudni. Ezt ez a Beteg Mihály mind tudta. Ő már, mikor meglátta a kapunál, akkor mondta, hogy jó, ha nem mennek hozzája. Odamentek, azt mondja: – Semmi mondanivalóm maguknak – azt mondja –, maguk nem is úgy jöttek ide – azt mondja – hozzám, csak gondolták, hogy mit tudnék hazudni maguknak. Semmi mondanivalóm nincs, mehetnek. A fiatalok elmentek, és az az öregasszony visszamaradott, s könnyögrött nekije: – Hát mondja meg – azt mondja –, mondja meg, nekem gyermekeim vannak meghalva. Valahogy, valahogy megszánta azt az asszonyt, s mondta, ne, így van, így van, így van. – Na, jól van – azt mondja –, maga térjen meg, ha úgy akar, Istennek éljen, térjen meg – azt mondja –, hogy milyent csinált, többet ne csináljon. S akkor azt mondta neki: vegye el a rózsafüzérit, menjen haza, s menjen el a háztól messze, messzecke menjen el, s tégyüljön, és mondja a rózsafüzéért. – S aztán ott – azt mondja – majd meglátja, hogy mi megy oda. De – azt mondja – meg ne ijedjen, ha lát valamit, csak folytassa elé az imáját.

Hazament szépen, másodreggel vette a rózsafüzéret, elment félre, s imádkozni fogott. Hát mi menyen hozzája? Két kutya, s bakkalódtak^a előtte. Ulyanok vótak, mint a kutyák, de az rossz vót, csak kutyaképbe. S akkor ő azokat látta, de ő nem emelte fel a szeméit, csak imádkozott, mondta a rózsafüzéret. S akkor az az asszony, onnat aztán, hogy idejöttek Magyarországra, ő panaszkodott másoknak, hogy neki mit mondott. (Diósfalu, Trencsényi járás, Szlovákia)²³

Anyám ment Nagyfügedre, hárman mentek. – Halljátok-e – mondta az egyik –, azt álmodtam, hogy Béla meghalt. Menjünk át Nagyfügedre! Anyám mondta, hogy tíz tojást vigyenek neki. De az azt mondta, hogy: – Dehogy viszek. Fingott tízet, és mondta, hogy igya meg azt. Anyám csak vitt tíz tojást. Az asszony Fügeden utánaszólt, hogy: – Annyit fingjon, amennyit meg tud innya.^b Majd megtudja, hogy ki vagyok, ha hazaér! Otthon kinyitották az ajtót, minden kicsapódott, az ajtó, ablak, nagy zörgés volt. A léleklátó csinálta. Az asszony meg elvitte utólag neki a tíz tojást. (Jászdózsza, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁴

^a marakodtak

^b inni

Hát az Isten csinált minonijákat.^a Régen voltak ellátók, még haltak meg, s támadtak fel. Egyet én is értem. Volt Klézsében egy akkoracska, 12 éves volt, s aztán volt második anyja, s az erőst verte, csúfolkodott, nem adott enni, s aztán elkötült^b az ételtől... Nem ett soha többet, nem fázott télbe, csak így volt bétakarva egy gyolcsval. S aztán ő mondott a hótakról es, s az élőkrül is. Én láttam, béhozták a kocsival ide is, a búcsúba, s mondott a világnak.^c Az én apóm^d elindult oda, hogy lelje ki az életjiben, s a kocsi feldőlött itt a hegyen, mert itt mentek csapólag^e a hegyeken keresztül Klézse felé. S akkor apóm megszidta az Istent, s mikor odaértek, akkor azt mondta az, hogy: – Ne jöjjön be, bácsi Mihály, mert kend szidta az Istent. Akkor azt is tudta, lássa-e? (Magyarfalu, Bákó megye, Románia)²⁵

A látó álomban, transzban *lát*, felébredve tudósít a másvilágról

Azt is csak kétlelkűnek mondják, aki tud a halottakról mondani. Ez a királyházi asszony is elaludt, és meg tudta nekem mondani, hogy az én férjem meghalt. Vótam ahhoz vagy háromszor. A sógornőmmel vótunk, neki is odaveszett a férje, nekem is. Mondtam neki, mikor bementünk, hogy én szeretnék a férjemrű tudni, merre van, hol van. Nekünk a kezünkve tapsolni kellett, úgy aludt el. Olyan csunyán nézett ki, mint egy halott. Meg mikor felfele kött, mer kitette nekünk az órát, hogy hány percig lehet neki aludni, akkor megint tapsolni kellett. Vagy fél órát aludt. És altába^f lehetett kérdezni tülle, úgy válaszolt nekünk. Nagyon járt a szeme, hanyatt feküdt. Kereste az uramot. Nem lelem a férjít, azt mondja, ez élők közt nincs. Meghalt, a hóttak közt van. Akkor vótam buta, mer majd azt hallottam, hogy fél tudja híjni a halottat. De akkor ezt nem tudtam. De hallottam, hogy másnak felhíjta, és azok rendesen beszélgettek. Hogy legyen, mint legyen a gyerekekre, meg ilyenek... Sorolta névrül a gyerekeket az alvó asszony. Az nagyon sokat tudott. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)²⁶

Vótam Váradon egynél. Az elaludt, s az visszaidézte a szellemet. Én vótam nála. Valóság a, B. bátyád is vót. Megkereste a halottat a halott közt. Hogy mit csinál, hogy hun van, mint van, hogy szomorkodik-e vagy... vagy... Az meg tudta mondani, az százbiztos,^g mondjuk, hogyha én most ott vónék nála, és hogyha egy másik feküdt így, ült az ágyba, és ha egy másik ült vele szembe, és az csak rávetett egy keresztet, fúú, meg ráfújt, az mindjá elaludt. S akkor aszondja, na, aszondja, akit itt lát előtted, E.-nek, beszéljél valamit, amit ű akar. De ű kellett tudja, hogy

^a csodákat (román *minune*)

^b eltávolodott (távol maradt)

^c az embereknek

^d apám

^e átcsapva (átvágva a hegyen)

^f alvás közben

^g százszázalékosan biztos

megmondja, hát, hogy hát én mit akarok. Ű kellett tudja, hogy megmondja, hogy hát én hány éves vagyok, vagy hányan vagyunk testvérek, vagy valami. És megmondta, a bátyámnak is. (Kárásztelek, Szilágy megye, Románia)²⁷

Itt a falu közt^a szóttünk. Vásznat öntöztünk. Ő is öntötte, meg a szomszéd Emődiné, ott laktak a szomszédba. No de ketten laktak, azt eladták, ezt megvették, hát egyvégtire vót az a fehéritő, hát öntöztek. A Tóthné meg a Klári néni is, úgy hitták. Mikor megönti Klári néni, néz széjjel: előbb vót a fölső, fele meg van öntve, a fele száraz. Nézi, aszondja Klári néni: – Hát hova lett az a Tóth néni? Fele vásznat megönti, a fele meg száraz. Egyszer lássa, hogy oly magas fal alja vót, kázmálkodik^b fel a fal alja alól, le kellett neki feküdni. – No, Klári – azt mondja –, meghalt Géza úr! Szembe van egy kastély, ők meg szembe laktak. Aszondja Klári néni: – Ugyan, Tóth néni, hát most gyüvök onnan, ne beszéljen! Oszt láti Klári néni, hogy már gyünnék-mennek... Neki ott kellett hagyni a vásznat, míg meghalt Géza úr. Ott feküdt a fal alján. Klári néni látta, hogy akkor kázmálkodott fel. Neki el kellett menni, ahol meghalt. Neki ott kellett lenni. De őt nem látta senki, senki se nem látta. (Körtvélyes, Rozsnyói járás, Szlovákia)²⁸

Hogy tette magát, hogy nem, de el lett.^c Mikor kérdezték, hogy hol vót, azt mondta: el vót a túlvilágra. Hát ott mit látott? Egyiket így kínozták, másikat úgy. Itten a világon ha jót tettél, ott es mind csak jó vár, de ha ezen a világon rosszat tettél, ottan es rosszat kapsz. Mondó Rózsai úgy lett el, hogy véle akkor nem tudtál beszélgetni. Hengergették. Ő akkor csak nem hót meg, el vót. Sokat aludt erőst, őt nem tudták öbreszteni es fel, meddig el nem jött a jó üdeje, hogy kimenjenek a fejből, hol járt. Mikor megöbredt, akkor mondta, ezt látta a túlvilágon, hol járt. (Pusztina, Bákó megye, Románia)²⁹

Kommunikáció a halottakkal: meditáció, önszuggeszció

Édesanyám a háború áldozata lett, lövedék érte. Hát hallottam én is, hogy a halottlító asszonyhoz mennek. Hát én is elmentem Parádra. Hát bementünk a házba, leültetett bennünket, s akkor elkezdett beszélni. Amikor énhozzám fordult, hogy most már nekem mond, hol rám nézett az az asszony, hol az ajtóra, majd egyszer azt mondja nekem: – Jaj, kedves, magához jönnek! De bizony az az asszony, az úgy nézett ki, mint aki nagyon fázik meg fél is, egész más forma ábrázata volt neki, mint amikor odamentünk. Hát én csak figyeltem, hogy mit mond. Egyszer azt mondja, hogy: – Jaj, kedves – azt mondja –, magához jönnek ide sokan, de jön elől egy kis kövér asszony, de nagyon véres. Én bizony olyan nagyon megijedtem, sirtam is, majdcsak magamon kívül voltam, mert bizony az édesanyám volt, mert véres lett, amikor a lövedék érte. (Karcag, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³⁰

^a egymás közt (a falubeliek)

^b tápázkodik

^c elment (a másvilágra)

Mikor meghalt Bányai Dezsőnek a leánya... Na, aztán meghalt a leánya, s az anyja oán bánatos volt, há hogyne, a leányo után. S elhozta ide aztat a tudóst, s aztán itt, idegyültek a túriak, ide, hozzájo, s aztán ő megmeredett ott. S aztán minden halottal, akit... idézett ő elé, azak elégyüttek neki, s aztán min mondta, hogy ez így van, az úgy van, s hogy nyugszik, s nyugszik vagy nem nyugszik. Mindent elmagyarázott. Igaz ez, igaz, igaz. De az meg vot meredve szegény, aki előidézte a..., az megmerevedett. Egynek egy cipője igen nagy vot... Két pár cipője vot, s felhúzták a nagyat is, a kicsit is a lábáro... S megmondta, hogy mér húztátak egyik cipőt – egyik nagyobb vot, s a másik kisebb vot. S akkor megnézték a cipőt, s igaz vot. Hogy beszélt a halott aval. Ő beszélt a halattal, ez beszélt ezekkel a hozzátartozókkal. Hogy hogy van, s ne sirassák, me mind vízbe van... ne mind sirassák. Na, ezeket hallottam. De én irtoztam, hogy menjek, pedig én is vágytam, hogy menjek, hogy beszéljek, de félttem, hogy nehogy ott valamit pacáljak.^a (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)³¹

A halottlátó mint médium, a halott hangján beszél

Úgy mondták nálunk: „Van itt egy asszony, aki tud a halottakról beszélni: elrejtőzik.” Beodraba jött ez az asszony. Ez magyar asszony vot. Amíg a halottakról beszélt, el volt rejtőzve.^b Egy fél óráig beszélt nekünk, akkor felébredt. Amikor más ment hozzá, akkor megin elrejtőzött, megin beszélt rajta keresztül annak a halottja. 1915–1916-ban volt ez, még akkor a szerbek nem voltak benn. (Budapest, XX. kerület [Beodra, Közép-bánsági körzet, Szerbia])³²

Vak volt. Süket, nem vak, süket vot, ez a halottlátó. Béfogadtak a házba egy öregembert, hogy dógozzon, és utána még egy juhót is adtak neki. Talán akkor, mikor elment, akkor, azt mondta az asszonynak, na, azért, mert olyan jók voltatok velem, aszongya, megtanítlak, hogy kell a szellemidézést. És tényleg, úgy is vot. Elment ez az asszony, és a férjével beszélt, kérdezte talán, hogy halt meg a férje. Megfogta a kezedet, s transzba esett. Mintha aludt vóna. És a férje hangjával beszélgetett. De beszélgettek régi dolgokról is. A leányka süketnéma vot. És utána viszont visszatért a látása és a hallása. A náluk dolgozó ember tanította meg. (Zsibó, Szilágy megye, Románia)³³

A látó Jézussal azonosul látás közben

Úgy üsmertem, örökké beteg vot. Nem aludt soha. Úgy ült, énekelt s beszélgetett, de aluvást nem aludt soha. Az írás előtte vot, imádkozott, énekelt, amikor ellátott, akkor mondta az övéit. Mondta Jézust, Szűz Máriát, Szent Mihályt, Szent Pétert, Szent Jánost. Ki odament, kellett énekeljen az es. Ki nem vot tiszta, nem

^a rosszul járjak (román *pătzi*)

^b önkívületben volt

lehetett odamenjen. Olyan vót, mint Jézus. Halmágyi Jézusval járt. Lássá-e Krisztus urunk hogy ül ott [egy szentképre mutat]? Ő es éppen úgy ült. Ő tudott mindent. (Klézse, Bákó megye, Románia)³⁴

Vízbe nézéssel látja a halottakat

Én is vótam, én meg Gyarmaton^a vótam a halottmondónál. Lavórba öntött vizet, a kutból hozta, úgy föltartotta a fejit, a szemit fölmeresztette, a nyaka kipuffadt, kidülledt nagyon, nagyokat lélekzett, azt úgy mondott. Két hosszú törölközőt vittem neki ajándékba. Azért öntötte a lavórba a vizet, mert ha akarom, megmutatja a halottat. De nem kellett. Édesanyám nincs rossz helyen, szép kertbe van, de az a büntetése, hogy a kereszteleetlen gyermeket tartja a kezén. Az igaz is vót. Megmondta, hogy gyomorfájásba halt meg. Az is igaz. Amíg ki nem tellik őneki a szenvedése, addig neki azt hordani kell, még aztán valaki másik nem hal meg, akinek megint avval kell szenvedni, vagy amíg valaki meg nem kereszteli, mert minden hetedik évben sir ott, ahol el van temetve. (Csitár, Nógrád megye)³⁵

Lélekben a balesetet szenvedett haldoklóhoz megy

Amikor Kákóván^b volt az nagy baleset, azt látta-e?

Láttam. A soférak^c elfáradnak. S a Sátán is azt izéli, hogy elaludjanak, hogy nyerenek. Melyikek csak beleesnek, mert a Sátány annyira kísérti, annyira fut. S melyik még fontos, hogy nem vetnek sokan keresztet, a soférak. Elindulnak, s nem vetnek keresztet. Másak még nem es hisznek. A Sátán tartózik utánuk, fut. S másba a Sátán ott van, benne van. Olyan férfiú volt. Tavasszal volt, s én ahogy folytattam az imát a balesetért. Tavasszal, hogy hó es volt. Havadzatt nagy pilinkével. S nem ment a hóhajtója^d es, és karingott az út. S ahogy karingott az út, nekiment a betonoszlopnak. Úgy nekiment, hogy a kormány bément a hasába. Láttam, hogy leesett az ajtója es, s láttam, hogy a Sátán húzta ki a lelkit a szájába. Olyan bűnös volt, s csak 26 éves volt. A kabátját es, mindent láttam. S akkor odaért Szent Mihály arkangyal, s kezdtek húzkolódni: – Azért a lélekért van imádkozva, ez az enyém! – Nem engedem el! Én mit eszem? Ez az enyém! Mert éppen gyehennába^e kellett lenne vigyék. Farkas képibe ott elrágják. Elrágják egészen, és kifújják. Phúúúúú [fúj]! S kifújják, s újból kezdik rágni. Még megnezi, hogy fülitől kezdje-é, a lábujjkájától kezdje-é, vagy a kezitől kezdje-é. S akkor ez a történet, mondom... S akkor Szent Mihály arkangyal másadikszar is mondja: – Ez a lélek az enyém! Ezért van imádkozva. – Nem engedem, mert ez az enyém. Nem

^a Balassagyarmat (Nógrád megye)

^b Forrófalva (Bákó megye, Románia)

^c sofőrök

^d ablaktörlője

^e pokolba

engedem el! Nem engedem, én mit eszem? Éhes vagyok! Ez az enyim! S akkor harmadikra megfogta, s kiszakasztatta a szájából. Kivette. És mikar Szent Mihály arkangyal kezire vette, akkor láttam, hogy a bűnök úgy potyogtak le, hogy vitte mennyországba.^a (Csíksomlyó, Hargita megye, Románia [Lészped, Bákó megye, Románia])³⁶

A halottak megidézése

Hát vót, hát én is jelen vótam, osztán asztalt táncoltattak. De hát csak olyan asztalt lehetett táncoltatni, amelyikben nincsen vasszeg, csak faszeggel vót összeállítva. És kellett hét ember, hét személy tartsa rá a kezit az asztalra. És úgy kellett tartasuk tizenöt percet, s aztán aki a szellemmel dolgozott, az foglalkozott a táncol. . . , szóval a tánc. . . , mozgatta az asztalt, szóval parancsolt az asztalnak, hogy táncoljon, hogyha, amit. . . ha igaz, akkor mozduljon meg. S kétoldalra, oldalt dült az asztal, s akkor kérdezte tőle, hogy most mán kopogja ki, hányan vagyunk itt a szobába. Há, ahányan vótunk, annyiszor emelkedett meg és koppantott az asztal. Egy kis pálcával megütötte az asztal lábát – nem nyúlt senki az asztalhoz –, s aztán még egyebeket is kérdezett tőle. Azt mondta, hogy szellemeket idézett elő, de nem mondta, hogy kinek a szellemét. Társalgott, tudott a halottal, ízé. . . beszélni. De mi nem láttuk. Nem, ő, aki értett hozzá, az dógozott a szellemmel. (Zsibó, Szilágys megye, Románia)³⁷

Itt van egy asszon, künn, a dombon. Azt mondja az asszony, éltek még a nagyapjáék, s azt mondja: ők a kicsi asztalt meg tudják táncoltatni, csak hét ujjal hézza kell érni. Esszegyűltek, odamentek ezek a Bálinték feleségestől. Csigóék vótak – Csigónak vót három leánnya –, Bálinték mentek ketten. Csigó és a felesége – így vótak heten. Na, aszongya Csigóné: – Na, táncoltassuk meg az asztalt, nagyapám úgy tudta táncoltatni, mi es próbáljuk csak meg! Lám, meg tudjuk-e táncoltatni? Gyere, kicsi szellemke! Gyere, kicsi szellemke! Mikor meghítta hetedszerig – heten nyomták az ujjikat, meg tartották az asztalt –, az asztal kezdett sirülni,^b a ház közepibe, s fel, fel a gerendába. S ezek: futás ki a házból! S aszondta Bálint, szinte kétségbeestek, amíg az asztal leállott, s többet nem sirült, hanem lepottyant a földre. Osztán azt mondta Bálint, egész télen többet nem mentek oda guzsalyosba. Mert az ördög vót, az vót az a szellemecske. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)³⁸

A halottlátó ügyfelei szembesülnek/nem szembesülnek a halottakkal

Édesanyám, mikor mi elmentünk hozzá, kérte nagyon Mártuskát, tegye meg azt neki, hogy ő meglássa a férjét. Nem fél ő, nem ijed ő meg, de ő nagyon szeretné. Ha nem mutatja meg, csak egy valami jelt adjon arrul. Fogja meg a ruhámat, vagy a kezemet! Azt mondta erre Mártuska: – Drága nénikém! Ne óhajtja. Majd ő üdövel megmutatkozik. Ad jelt üdövel. Üdövel. Csak ne tessék óhajtani most itten,

^a Jánó Ilona 71 éves, Magyarországon is híressé vált lészpedi látó elbeszélése.

^b fordulni

jelen pillanatban. Mer nagyon, de nagyon fáj a bácsikának így is, nagyon fáj, hogy ő itt hagyta a hitvesét ilyen hirtelen. Ne szomorítsuk még, ne tessék tovább, hagy legyen megnyugodva, és tessék csak őtet, hogy pihenjen... Úgyhogy osztán nem adott ő semmi jelt. Hanem egyszer éjfél és 1 óra tájon egy madár hozzávágódott az ablakhoz. Erre édesanyám figyelmes lett, ő mindég várta azt a pillanatot, és akkor ő kiment éjjel, szép hódvilágos idő vót, és egy madárka repkedett az ablak felett. De még ez nem azt jelenti, hogy talán hát az ő vót. Hanem hát... tovább osztán nem lett oszt semmi rulla. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁹

1: Meghalt egy magyarókereki ember Bukarestbe. Mit tudom én, milyen tó van ottan, összekötözték, és bedobták a vízbe. Aztat soha nem tudta senki, hogy hogy került oda. Na, került egy ilyen jós ott, az megmondja, hogy beszélni fog az asszony, a felesége az urával. A halottal. Elmegy a felesége ahhoz a jóshoz, hogy beszéljen az urával. A jós, persze, bement hozzá, fizetett neki, mit tudom én, mit fizetett, s akkor hallotta a hangját egy más szobából az urának. Na: hogy történt, mi történt... – Osztán gyere, mer még beszélgetünk! Többet nem még ment az asszony, soha, hogy beszéljenek.

2: Állj meg, nem úgy ippeg!^a Azt mondta az a valaki, hogy: – Ügyelj, beszélsz az uraddal, de ne sírjál! Ahogy megkezded a sírást, annak vége. A beszédnek. Úgy is lett. Kérde az ura, hogy: – Ti hogy vagytok, micsináltok?... Mikor megkezdte a sírást, akkor vége vót a beszédnek. Többet aztán nem még ment az asszony, hogy beszéljen az urával. (Magyarókereke, Kolozs megye, Románia)⁴⁰

A halottak felkeresik a látót, üzennek az élőknek

Az öreg Virágho meg éccaka hóttak jártak. Ez igaz vót. Hugyec Misa egyszer kísübb ment haza. Hát oszt, ahogy megy hazafelé, ott a bábaék házzok előtt hallja, hogy énekelnek. A hang egyre közeledett hozzája. Mint mikor a búcsú megy a szentkútho. Az egisz útát elfogták. Misa egy kapualjba húzódott meg, oszt onnét nézte végig őket. Elő vitték a templomi lobogót, oszt énekeltek. Másnap még azt is meg tudta mondanyi, hogy mi vót az a ének. Sokan vótak a hóttak. – No – aszondja –, most megnézem, hova mennek. Hát az eleji mán fordút be a Cigán közbe, a végit még mindég nem látta. Oszt mikor elhaladtak, még egy öreg ember gyüött utánnok. A kalapját a hóna alá szorította. Másnap tanákozik a öreg Virággal. – No, Miska bátyám, láttam, sok vendégi vót a éccaka! – Láttad őket, fiam? – Láttam. Nagyon szépen énekeltek. De mondja mán, ki vót az a öreg ember a végin, aki a kalapját a hóna alatt vitte? – Hát nem ismerted meg, fiam? Pegyig apád vót. (Szurdokpüspöki, Nógrád megye)⁴¹

Tanyán laktunk mink, aztán oda kijött egy öregasszony. Az meg a hóttakkal beszélt. Énnekem is azt mondta: – Hallod-e, fiam, édesapád azt izente énnekem, hogy a sirjára kilenc gyertyát gyujtsál meg, mert úgy tudok én megidvezülni. – Jaj

^a Nem éppen úgy!

– mondom –, nem hiszem én azt. Azt mondja, azt is megmondom, hogy hány selyemkendőd van a kaszlidba.^a Azt mondták aztán a szomszédasszonyok: – Jaj – azt mondják –, jaj, tudod, nem tudott volna az beszélni, mert a mi derekunkra rá van kötve a fokhagymakoszorú. Nem tudott semmit mondani. Mondta nekik, hogy vegyék le a derekukról a koszorút. Aztán azt mondtuk, hogy nem vesszük le, mert olyan bajunk van, hogy ezt kell viselni. Nem tudott aztán semmit mondani, mert a fokhagymakoszorúban olyan nagy hatalom van. (Tiszaörs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴²

Egy asszony tett az anyjáért práznyikot,^b nagyot. Sze másnap az anyja elment az ellátókához,^c s kérte: menj el a lányomhoz, s mondd meg, csánjon egy maligát,^d mert abból a nagy práznyikból nekem nem ért^e egy szelet. S az ellátóka másnap elment, s mondta vala, né, anyád mondja: abból a nagy práznyikból neki nem ért egy szelet belőle. S azok csántak egy kemence pitánt.^f Az ellátóka egy níp^g vult a faluból, Antalka Mihályné. Az mindent tudott. Este, mikor lefeküdt, nem még aludt... mentek hozzá a hultak,^h s mondták meg: – Menj, mondd meg, adjon ezt, sánjonⁱ úgy, ke^j nekem kell. Akkor kellett adni valakinek, mit mondott ő, sze azt megkapta a hult. (Szabófalva, Neamț megye, Románia)⁴³

Tudósít a halál, temetés körülményeiről,
közvetíti a halott ezzel kapcsolatos üzeneteit

Régen. Most má nem hallottam, Baktára^k szoktak járni. Vót az anyám is, mikor nekem az öcsém meghalt, aki a gépbe esett, és az megmonda, az az asszony. Azt monda, azt monda: – Jaj, Erzsike, nagyon szép fiatal legény, ezt mondja, mondja, így monda édesanyám, azt monda az az asszony, hogy csak ő oda ne ment volna. Mondta, azt mondja, hogy fönt a dobon történt a halála. De azt mondja: – Mondja, nénikém – azt mondja –, itt van egy hajlott hátú öregasszony, de nagyon simogatja a maga fiát, kije az magának? Mondta, hogy: – Az anyósom. Azt mondja: – Nagyon simogatja. És a fia – azt mondja –, egy menyecske őrá vitt három szál muskátli virágot és két szál rozmaringot. Mondja meg neki, hogy nagyon köszöni. Hát igaz vót az is. Hollókőből vót itt egy menyecske, még így a... idősebb tőlem két évvel, az

^a sublát, fiókos szekrény

^b halotti emléktort

^c ellátó (látó-) asszonyhoz

^d csináljon puliszkát

^e jutott

^f kukoricalepényt

^g asszony

^h halottak

ⁱ csináljon

^j mert (román *ca*)

^k Egerbakta (Heves megye)

hozott rá virágot. Meg tudta mondani az az asszony. Hát illeket^a hallottam én oszt. [...] Például, hogy az én öcsém meghalt, aki a gépbe esett, még azt is megmondta az a halottas asszony, mer rezesbandát híttak a temetésire, mer nagyon víg gyerek vót, aztá rezesbandának híttuk ezt a réztrombitákat. Rimócon vót ez a banda. Na, aszt azt mondta a halottas asszony, hogy: – Mondta a fia, nénike, hogy nagyon szép temetése vót, nagyon köszöni, az nagyon fájt néki, hogy mán ő olyan rezesbandaszót nem hallhat, mind amilyen a temetésin vót. Így megmondta a halottas asszony. Hát valamit mégis kell tudni, mer honnan tudta ő, hogy ott rezesbanda vót a temetésen, az a halottas asszony? Meg aztán azt is, hogy az a menyecske virágot hozott rá. Hát valami mégiscsak van. (Nógrádsipek, Nógrád megye)⁴⁴

A feleségem elment a bekecsi látóasszonyhoz. Az édesanyjával vót. Az édesanyja a fiáru érdeklődött, az én feleségem meg az anyósa... az én anyámrul érdeklődött, azért vót oda. Még a hugom is ott vót velök. Az is ott vót velök. Aszondja, hogy: – Megérkeztek mán – aszondja –, itt vannak ennél az asztalnál. Itt vannak – aszondja –, egy öreg cseléd – aszondja –, egy gyerek van a karján, itt van egy 13-14 éves fiúgyerek – aszondja. – Most érkeztek meg együtt! – aszondja. Az anyós aszondja: – Erre van nekem... ezér gyüttem – aszondja –, errül akarok érdeklődni. Hát akkor mondja, hogy: – Tessék belenyugodni a halálába! Mer a halála úgy történt neki, hogy ment az istállóba ki pihenni – aszondja. – A.-né, mán meghalt az, öreg cseléd vót – aszondja –, nekiment késsel, ő meg szívrepedést kapott, s ezáltal pusztul el. De ha így nem pusztul el, 18 éves korába úgyis a vízbe fúlt vóna. Vagy itt, vagy ott valahol, megtörtént vóna a halála. Nyugodjanak a sorsába bele. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴⁵

Papp Terka sok mindent mesélt az én nagymamámnak a lányairól, de csak hat hét után látta, halála után hat hét előtt nem lehetett elmenni, érdeklődni, mer akkor nem látta. Hat hét után látta meg, mikor odament a halott, megjelent, már akkor ő már tudta, hogy ki az. Csak ő látta: – No, hát ezen a napon jönnek hozzám. Várta. És mikor az az illető ment, akkor az mindig úgy melléült. És akkor..., hogy tudott ő beszélgetni velük? Csak mondta, az én anyámnak is mondta, hogy az egyik lányát milyen ruhába temették el. Akkor még divat vót... esküvői ruhája vót neki, mert fiatalasszony volt, igaz, hogy két gyereke vót neki, de fiatalasszony vót, megvót neki az esküvői ruhája, ilyen széles világoskék szalag volt neki itt, akkor az vót a divat, és... olyan betegségben halt meg... fölvágták neki Pesten itt a nyakát, operálták, fölvágták. Már úgy mondták, hogy a villamoson huzatot kapott, mikor jött haza. Ekkora [mutatja] lett neki így itthon. Úgyhogy megfertőződött, és abba belehalt. Pár nap alatt elvitte, és itt... itt... [mutatja a nyakán] fehér ruhát tettek oda neki, mert megfakadt neki, vagy mi lett itt, hogy ne legyen olyan csúnya. Felöltöztették szépen a menyasszonyi ruhájába, és a fehér ruhát elfelejtették levenni. Csak azt mondta ez a Papp Terka, hogy itt van ilyen és ilyen ruhába a fiatalasszony, csak azt nem tudja kivenni, hogy mi lehet az a fehér itt a nyakán. Mondta az én

^a ilyeneket

anyám, hogy bizony ott hagyták... egy fehér ruhát, mert folyt neki itten az álla, és hát hogy ne kenje össze a ruhát, míg el nem temetik, aztán itt hagyták neki. És azt is mondta, hogy kéri, ne sirassák, mert... az egyik, kettő lánya halt meg ilyen fiatalon, ott vannak a fehértói temetőben. Egyiknek három gyereke maradt, a másiknak kettő, ilyen kicsik vótak, e. A másik meg tüdőbajban halt meg, a másik lánya. És ő nevelte fel a gyerekeket. Ezt tudom, mert ezek mihozzánk is jártak, ezek a gyerekek, már mikor nagyobbak voltak, katonák voltak, má most meghaltak. (Jászság)⁴⁶

1: [...] Lejöttek Bukarestből a nyomozók... Három gyereke maradt el. A kisebbik 2 éves volt.

2: Szeretfalván ismeri ezeket a cigányokat, a volt lókupeceket.

1: I.-ékat?^a

2: Igen. Melyik^b vót itt nálunk? Hogy azt mondta, hogy Szeretfalván egy embernek megölték a fiát. A rádió is leadta eztet.

1: Ez igaz volt.

2: Én is hallottam. Egy reggel korán, hogy egy ember tud beszélni a halottakkal. A rádió is adta le, ez igaz. Három léányo van, ott lakik kint, egy erdő alatt. Félnék a léányai, hogy lakjanak velle. Az apjak beszél a halottakka. De hét éven alól. Hét évtől fel már nem beszél.^c És még mondam nekik, ahogy mondta a cigánne: – Te, lehet, az az ember. Hogy mit mondatt a rádió. Hogy azt mondja, megfogja a kisujját, és beszél a halottakka.

1: Szóval Szeretfalváról vótak nála.

2: Szeretfalváról vót egy. S azt mondta a halott, azt mondta: – Édesapám, ne törődjön, én is vótam egy kicsit hibás, de engemet az ölt meg, aki bévitt engemet ölbe hozzátok. És akko az ember erre fel ötet jelentette. Kiadta. S ő ölte meg. Azt mondta a cigány: – Ha nem hisztek, ez szent igaz vót, ez most történt Szeretfalván. Gyertek, hogy mutassam meg, hol lakik az az ember, adja a címet, s menjetek oda. De a léányom félt elmenni. Hogy menjen ilyen világbo. (Mezőség, Románia)⁴⁷

Tudósítása a halott túlvilági sorsáról

Azt mondják, hogy egyik asszony, az nem sipeki volt, és valami rossz ura vót. És mindég úgy vót, hogy nem ment soha templomba se, vasárnap is, mikor szentmise volt is, mindig a kocsmába volt, és mindig tobzódott ott is, meg verekedett, ilyen rosszindulatú volt, szóval. Hát oszt azt mondta az asszony, hogy ő is elment. Hogy mégis tudna-e valamit mondani az ura felől, hogy hol van, a szenvedőhelyen^d van-e, vagy valami, hogy hát mindenkinek azt mondja, hogy jó helyen van, mer meg vannak vele elégedve, meg vannak nyugodva, hát oszt azt mondták, azt mondta ennek az asszonnak, hogy: – Mondja – azt mondja –, milyen vót a maga férje? – Hát mind más ember. – Dehogy – azt mondja –, a maga férje így tartja a

^a orvos

^b amelyik

^c A halál után hét évig beszél a halottakról, azután nem.

^d purgatóriumban

kezét, e [mutatja]. Ökölvel. Üzenni akar – azt mondja. Rítt az az asszony, rítt. – És azt mondja, hogy ő nem mehet be a templomba... – Igen?... – Tudom – azt mondja. – Igen, ő nem járt soha templomba, és – azt mondja – mikor a szentmise állt, ő mindig a kocsmába volt, mindig verekedett volna, mindig tobzódott, most is azt csinálja. És azt mondja a feleségének, menne a többivel a búcsúra, a templomba, de ő nem mehet. Ő is csak, most is csak a kocsmába mehet, a rossz lelkek közé, hát holtja után is nem mehetett el. Nem eresztik be a templomba, ő nem mehet a többivel. Ott is csak ütlegré állt a keze, mert míg élt, olyan tobzódós volt. Olyan akadályos volt. És azt kellett neki csinálni a másvilágon is. Mert a közmondás úgy tartja: „kinek milyen az életje, olyan a halála”, azt mondja, „kinek minő a vasárnapja, olyan a halála”. Mert aki a vasárnapot nem szenteli, annak olyan a halála is. Az úgy is hal meg. (Nógrádsipek, Nógrád megye)⁴⁸

Vót Kalagorban^a egy ellátó. Mikor odament mámám,^b ő megmondta: – Magáéknál béütte az ökor az ünőt a kútba, kivették, s nem pacilt semmit.^c De maga kell adjon két fehér hagymát. Adjon kenyeret, há adjon meleg málecskát, borcsos babot^d istennévbe.^e Kednek van meghalva három leányecskája. Úgy vót, hogy mondta mámámnak. Tátám^f vót a háborúba, még nem vót meghalva. Magának az embere még nincs meghalva, de, ej, szegény ül egy tőtésen, egy hideg fal mellett, készen a halálra. Fizessen egy olvasót, hogy megszabaduljon a nehéz betegségtől. S aztán fizetett mámám, met úgy vót, hogy mondta. De ő honnan tudta, hogy a marhát béütték a kútba? S azt mondta, hogy azét ütték bé, hogy vártak a holtak istennévbe.^g Úgy könyörögnek Szűz Márjának, hogy kapjanak egy csepp vizet, mert a böjti étel erőst drága. Z. ura bėjött, örökké szidta a fehérnépet, hogy jár oda.

Kijed járt ott?

Úgy rendíté mámám nekem. Kicsike vótam én, nem jártam ott. Hagyja el, ember, mikor elmegyek én örökre, meglátom, mi van ott; meglátom az örök világot. (Diószén, Bákó megye, Románia)⁴⁹

A halott üzenetei: siratás, ima, alamizsna, mise

[...] Elmentem Pap Terához, az léleklátó asszony vót. Mikor odamentem, az ura a szőlőbe vót. Vót egy kis helység,^h abba három szál gyertya, és vót ott egy kis képecske is, szentkép. Majd én leültem, ő is leült egy sámlira, és azt mondta, mert nekem az uram meghalt, arról akartam mondatni. És ottan lehunyta a szemit,

^a Lujzikalagor (Bákó megye, Románia)

^b mámám (anyám)

^c nem lett baja (román *păți* 'rosszul jár')

^d savanyú bablevest

^e Isten nevébe (alamizsnaként)

^f apám

^g Várták a holtak az Isten nevében adott alamizsnát.

^h helyiség

gondolkozott. – Várjon csak, mindjá gyönnek! És akkor azt mondta: – Van itt egy fiatalasszony is, meg van itt egy fiatalember is, a fiatalember katona. Ez lett volna az én uram, mer katonaruhába vót. És azt mondta: – Ide mutat, ide mutat, a mellire. Itt van neki valami. – Meg lett az löve, a csendőr lőtte agyon az első uramat. És azt mondta, hogy imádkozzak este, meg gyónjak is meg, mer ő nem tudott meggyónni. Az a fiatalasszony meg a sógornője volt. (Jászberény, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁵⁰

Tétszett ballani a domokosi mondóasszonyról?

Jártam én a domokosi... Most már nincsen mondóasszony. Ezelőtt, ugye, volt, jöttek, ide is jártak volt. A menekülés után.

Mit csinált a mondóasszony?

Én odamentem. Volt egy öreg mondóasszony ott, a Sáros utcában. Az én uram erőst beteg volt. S azt mondja, hogy... Elmentem bé, s ahogy bémentem a házba, olyan izé volt, érted-e, olyan kicsi fűtő,^a téglára volt rearakva a fűtőnek a dereka. S ott ült, s bémentem a házba, s köszöntem, én a világon semmit nem láttam. – Szegén asszon, szegén asszon. Mekkora bánatja van! Szegén asszon! Nekem így háromszor, négyszer is elmondta, mekkora bánatom van. Azt mondja, hogy: – Milyen beteges a maga ura! Milyen beteges, s mekkora bánatja van! Azt mondja: – S az édesapja misét vár. S mondom: – Hát, azelőtt való nap szolgáltam neki misét. Mondom: – Hát én szolgáltattam – mondom. S azt mondja, hogy: – De nem volt része neki benne. Nem volt része benne – azt mondja. – S várja a misét. Azt mondja: – Szolgáltasson misét Szent Ferenc tiszteletire. Tegyen a perselybe, s imádkozzék Szent Ferenc tiszteletére, hogy térítse jóra a maga urának a betegségit, hogy gyógyítsa! No, hát, ő honnat tudta? Én a világon semmit se mondtam.

És nem tetszik tudni, hogy honnan volt meg ez a tudománya?

Nem tudom, nem tudom. Az nekik olyan valamilyen megjelenés volt. Azt mondta, hogy: – Megjelent – azt mondta –, megjelent nekem maga. A maga édesapja meg van halva, s várja a misét. S mondom: – Hát én szolgáltattam. S azt mondja, hogy: – Nem volt része benne. (Csíkjénőfalva, Hargita megye, Románia)⁵¹

A halott ruhát, ételt kér

Ha valakinek valami ügye-baja vót, akkor: – Jajj, ebbe meg ebbe a faluba van egy tudós nőcseléd, vagy ember, gyertek, mennyünk el, osztán kérdezzük meg! Nekem is vót egy anyámnak a testvíre, egy nagynéném, annak is az ura meghalt, mer családja nem vót, csak ketten vótak, meghalt az ura. Oszt akkor bebeszítették neki, hogy: – Láttad, hogy az íccaka hazajött, mer nem azt a nadrágot attad rá, aki kellett volna neki, mikor meghalt, hanem másikat! Oszt azír jött haza körül a falon, hogy kinyitotta a – komótláda vót ezelőtt, nem komót, csak úgy felnyitós –, oszt akkor hogy ki lökte ki, vagy mi lökte ki a nadrágot, hát, ugyi, ezt én nem tudom. De aszondta szegín néném, hogy hát: – Jajj, amír nem azt a nadrágot adtam rá, az íccaka itthun vót, felnyitotta a láda tetejét, osztán kilökte a nadrágot, amír nem

^a kályha

azt adtam rá, ami neki kellett volna! Akkor elmentek egy tudósasszonyho. Mikor mentek, mán akkor sokan vótak a tudósasszonnál, oszt akkor beültek a lócára, szóval az udvaron a lócára leültek. Egyszer csak ment kifele (eztet a néném beszülte el, ha hazajöttek), ment kifele az öreg tudósasszon, oszt mondta az én nénémnek, hogy: – Gyere csak befele, Julis, gyere (mer Julisnak hitták), gyere csak befele, mer terád van nagy szükségem, mer a te urad tennap is itt vót... Bement, oszt akkor mondta neki, hogy hát... hát: – Azír jött elő – aszondja –, hogy teveled beszüljek, hogy azt a nadrágot, amit nem adtál rá, ásd a sírjáho, mer annak arra ott nagy szüksége van. Hogy igaz vót-e, vagy nem igaz vót, a fene tudja! Ilyeneket hallottunk. (Ujléta, Hajdú-Bihar megye)⁵²

A látó eltűnt emberről, katona sorsáról tudósít

No hát, jó. Elmondott oszt nekem mindent rúla, hogy hogy, mint... Ez oszt megvót. Mintha e héten lettem volna hozzá. Más hétre aszondja nekem B., hogy: – Hallod? Te mán vótál ahhoz a tudóshoz, hát én is elmegeyek! Aszondom: – Hát eredj! Nem tart vissza senki. Eredj! Elment oszt ő is. Hát aszondja neki: – Bácsikám! Épen egy hete, hogy itt vót a felesége! – aszondja. Épen egy hete, hogy itt vót! – aszondja. De én magának se tudok egyebet mondani, csak azt, mit neki mondtam, hogy él a kedves fia, megvan, haza is fog kerülni a kedves fia, de tudja, mikor? Majd ha a harmadik front be fog gyönni. Akkor fog hazagyönni a kedves fia. De mán akkor nagyon megtört lesz a fia, mán akkor nagyon ősz lesz, nagyon megtört lesz. De a Jóisten haza fogja őtet hozni, azért, mert ő – aszondja – olyan kedves, nyájas gyerek vót! – aszondja. – Szerette mindenki a környékbe – aszondja – a maga fiát. De ha nem hiszi, bácsika, hogy a maga fia vót, megmondjam – aszondja –, hogy milyen jegy van rajta? Aszondja: – Tudja, milyen jegy van rajta? Egy széndarab van az arcába... Mer mikor feladtam a katolikus iskolába, amikor itt O.-szal összeverekedtem, oszt feladtam a katolikus iskolába, hát ők ezzel az O. Janival sutogálóztak, oszt egy széndarabot idesujtott az arcába, oszt a bőre alá aláment. Oszt ott maradt a széndarab. Hát ott maradt a széndarab. Tudtuk, hogy ott van a széndarab. Hát még csak ezt is megmondta V.-né. Aszondta, hogy hát megvan, él, haza is fog jutni, de majd csak a harmadik frontkor. Addig ne is várjuk! No, de én mán... ha tetszik rá emlékezni, Szekfü Gyula kint vót külügyminiszter, hát én neki írtam. Neki írtam. Válaszolt is rá. Fel is kérték a szülő nevét, mindent, mindent... azóta sose írt. – De már – aszondja –, mivel ilyen messzirül el tetszett törekedni – aszondja –, hát mán csak beszélek a néninek. Nem mindennap beszélt. Akkor aszondja, hogy hát: – Tudja mit? A fia él. A fia ott maradt – aszondja – az árokba. De csak úgy maradt ott – aszondja –, hogy éhbetegen összeesett, összeroskadt. Oszt, mikor meglelték az oroszok – aszondja –, fogságba vitték. Hát elvitték, de most mán jó helyen van a fia, mer egy péküzletbe dolgozik. Mán jó helyen van – aszondja –, mer egy péküzletbe dolgozik. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵³

Mostanában nemigen hisznek a jövődőlésekben. Nincsen néző, sem jövődómondó a faluban. Noha még van rá eset, hogy egyes bajba jutott hiszékenyek elgyalogolnak a húsz kilométernyire levő kászvai^a nagynízóhoz, vagy pedig a maros-hévízi kalugerekhez. Leginkább a háború utáni években fordult elő, hogy az eltűnt vagy fogságba esett fiak utáni érdeklődésből mentek egyes szülők vagy hozzátartozók. (Magyaró, Maros megye, Románia)⁵⁴

A látó halált jövődöl

Az én édesapámat agyonütötte a villám kint a határban. Rá hat héttel lehetett elmenni. Azt mondta a jósasszony: – Sír nagyon a bácsi, aki megjelent, és kéri a feleségét, hogy vigyázzon nagyon a legkisebb gyerekre, mert baj fenyegeti. Ez úgy is lett. Belefulladt a vízbe. Pontosan apám halálának tizenötödik évfordulóján. Virágot vitt ki a sírra, lement fürdeni, beleugrott a vízbe, és szívbenulást kapott. (Putnok, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁵⁵

Másszor meg Királyházán vótam vele. Az egy olyan asszony vót, én úgy megijedtem tülle, hogy csuda. Az meg a lelkeket idézte. Az olyan csunyán nézett. Aszondta, amit fogunk tülle kérdezni, arra ű mindenre megfelel. A szemit kifordította, úgy beszílt. Ébren vót tán, csak a szemit nagyon kifordította. És az is megmondta annak a fiatalasszonynak, hogy az ura meg fog halni. Hogy próbáljon egy olyat, hogy aki meghal, annak a szemfedelit valahogy kérje el, amit kívágnak, és égesse el, és tegye bele az urának az ételibe. Aszondta, az használni fog. De nem ért az semmit. Na de aztat, hogy meg fog halni, mind a kettő megmondta, és azt is, hogy hogy. Ezek olyan tudákosok, látnokok vótak. (Salánk, Nagyszőlősi járás, Ukrajna)⁵⁶

Hát a mondóasszony, az ki volt? Vagy mi volt? Az hogyan volt?

Volt, volt. Az volt, az már biztos, volt Szentdomokoson,^b innen nyolc kilométerre lakott, én is jártam nála.

És őbozzá miért mentek? Azt tessék elbeszélni.

Az a lelkekkel, az beszélt a szellemekkel. De ez igaz vót.

Na, ezt tessék nekem elmondani, hogyan volt ez, hogy csinálta?

Egy kicsi asszony vót. Egy kicsi öregasszony. De kár, hogy most nem él. [...] Kicsi asszonyka. Amikor, például én elmondom azt, hogy mér jártam oda.

Igen.

Azt mondták, hogy menjünk a mondóasszonhoz, úgy mondták, a mondóasszony, tetszik-e tunni. Hát esszeszedtem magam, gyalog felmentem Szentdomokosra. Odamenyek, s ő nem kérdezett, hogy én mér mentem oda. Valóságos vót. Azt mondja nekem, hogy: – Maga azér jött ide... – azt mondja, de tetszik-e tunni, hogy így hanyatt elvette^c magát, s ő így a szemit behunyta, s ő beszét, amit ő tu-

^a Kásva (Maros megye, Románia)

^b Csíkszentdomokos (Hargita megye, Románia)

^c elvetette

dott, mindent. A túlvilág neki, a túlvilágiakról beszét. S mondtam, azt mondja nekem: – Maga jött – azt mondja –, hogy érdeklődjön, hogy az édesapja meggyógyul-e. Mondom: – Igen, azér jöttem. S azt mondja, hogy: – Még öt napig él. Azt mondja. Az az öt nap csütörtök napra esett, és édesapám csütörtökön reggel olyan fél hétkor kiadta a lelkét. Mer annyira betelt, de ő nagyon sokat... (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)⁵⁷

A látó tanácsot ad lelki, vallási ügyekben, halállal kapcsolatban

Úgy mondták, hogy az az asszony látott sárkányokat, mindenfélét, nem tudott éjjel aludni, dörgettek a hiúba,^a kígyókat, békákat látott, kiabált: – Jaj, ne hagyjanak, ne hagyjanak, mert ölnek meg! Nem tudta, mit csináljon, merrefelé tudjon menni? Odament a Kicsi Mihályhoz, és az a Kicsi Mihály adott neki egy szép rózsafüzért, és megtanította sok imádságra, azt mondta, hogy imádkozzék sokat, sokat, sokat, mert akkor jó lesz. És ő imádkozott, misére ment mindig, és akkor megfogtak szünni azok a látomások. És attól tova ő mindig mondta, többet sohasem látta sem a békákat, sem a kígyókat, sem a sárkányokat. (Klézse, Bákó megye, Románia)⁵⁸

Mondták a régi ellátónék,^b hogy megfésülködöl, s gyútsd meg a hajadat. Én belévettem a tűzbe. Ellátónék mondták, kik beszéltek a másvilágról. Mondták az ellátónék, hogy a hajadat ne vesd el, legyen meggyűtve. S mikor meghalsz, akkor tegye a koporsójába valamibe. Azt mondják, mikor meghalsz, mész, keresed meg a hajadat, hol van. Most nincsen látó, régebb vót Valényba, oda jártunk örökké el. Én mentem anyumval. Álmodott valamit, s ment, mondja meg az ellátó, mondja meg, hogy van ott. Meg vót a klézsei ellátó. Menté elé, s mondta: – Ne gyere bé, met rosszat mondtál, mikor elindúttál! Szitkolózott: – Nincs mit béke-ressen ide! Ő azt es tudta. (Magyarfalu, Bákó megye, Románia)⁵⁹

A látó rontást orvosol

Meghalt egy 17 éves fiam. Úgy mondom, ahogy van. Nem volt beteg szegény gyerek, csak hat hétig. Azt itteni orvos kezelte, oszt elmentem az uram végett a beszélgetős asszonyhoz Dormándra, oszt az azt mondta, hogy az a rontás nekem volt az ablakba téve, de a fiamnak ártott. A kislányom is beteg volt akkor. Oszt azt mondta a beszélgetős asszony, hogy a kislányom is abba van, nagyon fájlalja a gyomrát, hogy akarom-e, hogy a kislányom is jobban legyen. Hát, mondom: – Akarnám, de én nem hoztam annyi pénzt – mondom neki. És akkor azt mondja, hogy hát: – Nem baj, hogyha nem hozott is pénzt, hanem most majd, ha ha-zaérnek, éppen déli harangszóra érnek maguk a temetőkapuho. Oszt a temetőből

^a padláson

^b látóasszonyok

hét sIRRÚ vegyek le rózsagallyat vagy fűzgallyat, akármit, osztán azt vigyem haza. És aztat főzzem meg egy olyan uj edénybe, akit még nem használtunk. Evvel a vízzel az összes család így lefele [az arcán lefelé simítja a kezét] mosakodjon mindig napfelkótt előtt. Egy olyan új törülközőbe törülközzünk mindnyájan. És eztet a törülközőt és eztet az edényt olyan mélyre, két ásónyomra ássam el, olyan mélyre, hogy ne szántódjon fel. Oszt úgy is csináltam, oszt ez az én kislányom még máig is él, hála Istennek. Kövér. (Nagykörű, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶⁰

Látó a megidézett halottól rontás felől tudakozódik

Hát figyeljen ide! Csak az ilyesmit nem mondják, hogy merre járnak, s már járnak. De most innet vót egy fiatalasszony, fiatalabb, mint én. És elment, oan helyre ment el, egy oan helyre ment el, hogy félséges volt átmenni az erdőn. És túl az erdőn vót egy ház, és elment ahhoz. Ahhoz, akié vót a ház, ha élt.^a De ő éléhozza a halattat, hogy én is, aki akarja, vagy maga is, hogy beszél, amelyik halattal akar. Éléhozza magának, s maga beszél.

De ez hogy van?

Nem mondta, csak a sógora mondta meg, hogy né, mit csinált.

S akkor látni lehet a halottat, vagy csak a hangját hallják?

Ő csak a hangját, ő hallja, le vót feküve a földre, így, né, s annak az asszannak, aki csinálto, fogta a kezit. S akkor az az asszan valamit mondatt, ki tudja, hogy mit, s akkó eléjűtt, hogy az, aki le vót feküve a földre, látto a másikat. S beszélt avva. S avval a halattal beszélt az élő... beszélt, mind ahogy mi most beszélünk, úgy beszélt az a halatta.

Ez mire volt kíváncsi?

Mind azt mondták, hogy csinálmánybo^b van ezzel, avval, azért, hogy lássó, hogy az a halatt mit mond, hogy tényleg igaz, vagy nem igaz, hogy mondja meg a halatt nekije.

De a halottak tudják az ilyeneket?

Há én honnan tudjam? Tisztátalan. Ő az ördöggel beszélt, persze, hogy az ördög a rosszat akarja, nem a jót. (Magyarszovát, Kolozs megye, Románia)⁶¹

A látó megmondja a kincs helyét

Mert úgy történt, hogy... mü öten vótunk testvérekül, s az egyik elfészegedett.^c S akkor vót Ágosba^d egy igen nagy híru mondónő, magyar fehérnép vót... magyar fehérnép vót, gyermektelen vót, s ott, ahol a remezia^e van most Ágosba, ott

^a amikor élt

^b rontásba

^c nyomorék lett, megsántult

^d Ágas (Bákó megye, Románia)

^e remíz, mozdonyzín (román *remiză*)

laktak. Egy oan hosszú ház, én es jártam édesanyámmal. S akkor mindenhez héz-
zafogott, hogy mit tudna csinálni, hogy hát, na, elfészegetett, 17 éves vót, s hogy
mit tudjon csinálni. S akkor elment ahhoz a mondónéhoz, s azt mondta, hogy reg-
gel korán vót, hát korán mentek, a hegyen keresztül mentek, s mikor odaértek a
házhoz, aszondja, hogy ilyen verandás, üvegverandás... hosszú veranda vót, s ő,
ahogy tekintett, aszondja, úgy benézett, hát aszondja, egy csángó fehérnép ott
van. Ő figyelmes lett rea, hát azt mondja, hogy Sánta Mária. Sánta Mária azelőtt
meg vót egy négy évvel halva. S aszondja, még az a kendő vót a fején, aszondja,
még lila virágocskák vótak benne, amibe ő élve járt. S aszondta, olyan szomorán
nezte őt, hogy megijedett. [...] S ő úgy megijedett, hogy ő soha többet... Hát va-
lamilyen férfiú es vót, de a férfiú nem sirült^a szembe, hogy megismerje, hogy ki.
Aszondta, a lábai oanak vótak annak es, mint Sánta Jakabnak, de nem, nem ismer-
te meg a férfit... A nőt megismerte. [...] S akkor ő, mikor bément, osztá, hogy
béengedték őt, hát ő azt kérdezte, hogy: – Milyen csángók vótak itt magiknál ma
reggel? S azt mondja: – Jaj, má egy hete nem járt senki. Úgyhogy má... ezekvel
foglalkoztak. Halottakat eléidéztek, és aztá, aszondta, olyan igazat mondott.
Aszondta: – Ugye, nem jártam magiknál soha, s az Isten es öröjzön meg, hogy oda
kelljen menjek! De megnevezte a házat, az öreg ház itt hátul vót, hogy hol áll a
ház, hogy vannak az árkok, me vizek veszik körbe, s hogy hogy menyen mindenfelé.
Édesapám súlyos beteg vót akkor, má Todor elfészegetett, oszt édesapám es erőst
beteg vót. S akkor azt mondta, hogy: – Magiknak egy rossztevőjik van. S maga
menjen, s van három... víz folyik le – aszondja – azon a helyen. S ahol az a három
víz esszeér, nézze meg, van egy ekkora négyszegű forgács a vízbe. S azt vegyék ki,
azt a fadarabot onnat, me ha ki nem veszik, a szállásbol minden kipusztul. Aszondta,
ugye, nem marad semmi, mind ahogy a vizet elviszi. S megkapták,^b tiszta igaz vót,
egy négyszegű faragott fa, s ott vót a vízbe. [...] Aszondta, hogy van egy fazak arany
eldugva ezen a helyen. S keresztanyám, Jani Miklósné mondja, hogy az öreg
Kászóniné, vaj melyik vót, aki megbolondút ott... Vaslobán Péteréknek az anyjik.
Az édesanyjik. S annak vót egy olyan fazak arany, aszondták, hogy elhozta fel ide,
valahova eldugta. Ez aszmondja, hogy: – A magik családjiból nem pusztul ki ad-
dig... a nemzedék onnat, amíg egy szőke, kék szemű gyermek meg nem kapja azt
a pézt. S akkor Antal, a meénk úgy el van bolondúlva, hogy ő ássa fe. Me aszondták,
hogy olyan nagy erdő vót itt, csutakos^c vót, s akkor aszondták, hogy... a Borjúkert,
bé vót külön kertelve, így ettől a háztól lefelé, ott, le, ne. S akkor aszondták, hogy
oda hozta fel, oda futott fel a fazakval, s addig keresik, sehogy senki meg nem
kapta... Úgy elásta az aranyat a fazakval. (Gyepece, Bákó megye, Románia)⁶²

^a fordult

^b megtalálták

^c farönkökös

A látó híres embernek mond a halottakról

Tárkányban^a van egy tudósasszony. Ferenc József császár mindig a feleségével álmodott, s azt mondták neki, hogy menjen le az Alföldre, ott van egy tudósasszony, az meg tudja neki mondani, hogy mit akar a felesége. Ferenc József el is ment, s az asszony megmondta neki, hogy a felesége ruhájában, amiben eltemették, van arany, ékszer, azt vegyék ki onnan, és osszák el a szegények között, akkor nyugodalma lesz. Ferenc József azt mondta neki, hogy ha nem igaz, akkor örökre lecsukhatja, de ha igaz, mint ahogy is lett, akkor kapott egy szép Mária-szobrot a császártól. Küldött neki egy szép szobrot. (Szentistván, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶³

Szalacson is volt egy halottidéző asszony. Mikor Rudolfot megölték...

De hát nem lőtték azt meg. Tetszik tudni, hogy volt a sorsa a Rotschild fiával!
[...] hát felhívták a szalacsi asszonyt. Hát ő, azt mondja, nem tudja a holtak közt. Egy miniszter erre meg azt mondta, hogy végeztesse ki a király, mert ez nem igaz. Annak meg azt mondta az asszony, hogy jobb volna, ha menne hazafele, mert a legidősebb lánya most haldoklik. Bécsbe kellett neki menni. Hát azt mondta a miniszter, hogy addig hagyják meg neki az életét, míg ő hazaért. Ha ez nem lesz igaz, rögtön végeztessek ki. (Kislány voltam akkor még.) Alig ment el a királytól, már ment a távirat, hogy menjen azonnal haza. Így maradt meg a szalacsi asszony élete. Én nem jártam a szalacsi asszonynál, de volt egy nagynéném, az volt, meg innen volt a tanítónak a lánya is. Mindent meg tudott az mondani a halottról. (Gergelyiugorinya, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁶⁴

A látó és a rendőrség

Le akarta őt ültetni a rendőrség. A mondóasszonyt megverték, de ő nem tud így lemondani arról, hogy ne beszéljen. Ő ettől nem tud megszabadulni. Elment az asszony a tárgyalásra. Mikor mentek, azt mondja a rendőrnek: – Na, maga azonnal menjen haza, mer anélkül nem tud meghalni az édesanyja. Nagyon beteges asszony – aszondja –, magát várja. Azt mondta a rendőr: – Ha ez így lesz, akkor – nagyobb főnök vót ez a rendőr – abba a minutumba még haza is szállítjuk. Elment haza a rendőr, tényleg beteg-e az anyja, vagy mi van. És az anyja csak annyit mondott neki: – Drága fiam, mán nagyon régen vártalak. – És ennyivel meg is halt. Azóta Jolánt nem hurcolták el. Nem lehet, mert igazat mondott. (Füzesabony, Heves megye)⁶⁵

^a Felsőtárkány (Heves megye)

JEGYZETEK

- 1 Lásd róluk például: Keszeg 1994.
- 2 E híres halottlátók gazdag szöveganyagát, különös tekintettel a látomáselbeszélésekre, részletesen bemutatja Keszeg–Peti–Pócs 2009.
- 3 Lásd János Ilona látomásait (Kóka 2006) és a róluk szóló írásokat: Pócs 2006; Peti 2008.
- 4 Barna 1981; Czövek 1986; Pócs 2002c.
- 5 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 6 Kb. 70 éves férfi; Virt 2001, 464.
- 7 56 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 8 Fejős 1985, 55.
- 9 Szabó Lajos 1975, 58.
- 10 68 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 11 Penavin 1971, 88–89.
- 12 Kb. 30 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 13 Czövek 1986, 83.
- 14 Kb. 65 éves férfi; Virt 2001, 463.
- 15 Bosnyák Sándor gyűjtése, 1980-as évek.
- 16 81 éves nő; Dobos Ilona gyűjtése, 1961.
- 17 Magyar 2001, 511.
- 18 Czövek 1986, 84.
- 19 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 20 Fekete 1910, 292.
- 21 Posch Győző gyűjtése, 1987; EA 23506.
- 22 Posch Győző gyűjtése, 1987; EA 23606.
- 23 Bosnyák 1980, 74.
- 24 Gulyás 1976, 96.
- 25 Halász 2005, 381.
- 26 Kovács Katalin 2000, 26–27. (Kézirat)
- 27 Kb. 80 éves nő; Czégényi 2001, 189.
- 28 Magyar 2001, 511.
- 29 Faluhelyi 1988, 47.
- 30 Bosnyák Sándor gyűjtése, é. n.
- 31 77 éves nő; Csőgör 1998, 131.
- 32 Vajdaságból betelepült, 50 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 33 Kb. 70 éves nő; Czégényi 2001, 188.
- 34 Faluhelyi 1988, 46.
- 35 65 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 36 Peti Lehel gyűjtése a síksomlyói búcsún János Ilona 71 éves lézpedi látótól, 2005; Peti 2008, 546.
- 37 Kb. 65 éves nő; Czégényi 2001, 119.
- 38 Magyar 2003, 588.
- 39 Szabó Lajos 1975, 260.
- 40 67 éves férfi (1) és 65 éves felesége (2); Magyar 2004, 457–458.

- 41 Posch Győző gyűjtése, 1987; EA 23606.
 42 84 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1963.
 43 Halász Péter gyűjtése, 1994; Halász 2005, 381–382.
 44 Pócs Éva gyűjtése, 1973.
 45 Férfi; Szabó Lajos 1975, 252.
 46 Nő; Nagy Mária gyűjtése; EA 19424.
 47 Kb. 70 éves férfi (1) és kb. 60 éves nő (2); Keszeg 1999, 275–276.
 48 Pócs Éva gyűjtése, 1973.
 49 Faluhelyi 1988, 48.
 50 Kb. 65 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1963.
 51 86 éves nő; Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
 52 Páll 1984, 228.
 53 Szabó Lajos 1975, 253.
 54 Zsigmond József gyűjtése; EA 26187.
 55 Czövek 1986, 90.
 56 Kovács Katalin 2000, 26. (Kézirat)
 57 Nő; Pócs Éva gyűjtése, 1996.
 58 Bosnyák 1980, 77.
 59 62 éves nő; Virt István gyűjtése, 1993; Virt 2001, 464.
 60 75 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
 61 Kb. 55 éves nő; Keszeg 1999, 274–275.
 62 68 éves nő; Takács György gyűjtése, 1993; Takács 2004, 365–366.
 63 Szendrey Ákos gyűjtése; EA 2542, 44.
 64 80 éves nő; Csiszár 1967, 195.
 65 Czövek 1986, 92.

JÓS

A *jós* a jövő, illetőleg a térben távoli, eltűnt dolgok, földbe rejtett kincsek – tehát a hétköznapi tér- és idődimenziókon kívüli ügyek – felderítésére szakosodott személy (Erdélyben és Moldvában *néző, látó, ellátó*: a *halottlátó* terminológiájával azonosan). Ilyen tevékenységet majd' mindegyik fajta mágikus specialista, elsősorban a halottlátók, de a tudósok, gyógyítók, táltsók is folytattak. (Vö. a *néző* szó kétféle jelentésével: vagy 'látó'-t jelent, vagy olyan gyógyítót, aki „lát” is: kincset, tolvajt vagy a boszorkány rontását).¹ Tehát az elválasztás inkább csak elméleti, mégis, e fejezetben külön közöljük a jóslásra és látásra szakosodott specialisták alakjához és tevékenységéhez fűződő elbeszéléseket, elválasztva a hozzájuk legközelebb álló *halottlátó* és *tudós* alakjától. Adataink majdnem kivétel nélkül Erdélyből és Moldvából származnak.

A jósök jövőbe látását a narratívumok természetfeletti képességekhez kötik; ők az erre vonatkozó tudást a szellemvilágtól, halottaktól szerzik. Velük kapcsolatban is megjelennek az általános tudósmotívumok (például a tudományos szerzés, a segítőállatok vagy a szellemek közti viaskodás). Jóslásért e specialistákhoz válsághelyzetekben, betegség kimenetelének megijósulásáért vagy házassági esélyek megtudakolására mentek, valamint egyéb célokért, mint a boszorkány (rontás) azonosítása vagy elveszett, és főleg ellopott tárgyak, állatok, eltűnt emberek hollété-

nek megtudakolására. A kincslátás iránti keresletnek nagy múltja volt, a 20. századra ez a szükséglet már csak nyomokban észlelhető. Az elbeszélések többsége személyes történet a látónál tett látogatásról és a sikeres vagy sikertelen jóslásról, az eltűnt dolgok vagy a tolvaj felderítéséről. A divinációs technikák közül legáltalánosabb a *viaszöntés* (hideg vízbe öntött forró viasz által felvett alakzat figyelése), a *függesztett kenyérrrel* és más függesztett tárgyakkal végzett eljárások, a szitába vagy deszkára szórt babszemekkel történő *bobolás* vagy *babvetés*, *rostavetés* és *rostaforogtatás*, valamint a *tükörbe nézés*, illetve *vízbe nézés*. A jóskönyvekben, ponyván terjedő *szibillajóslatok*at bizonyos múltbeli híres, név szerint emlegetett jósokhoz, prófétákhoz kötötték: Úz Bencéhez (Székelyföldön, Gyimesben), vagy a *Teknyőkaparó* ragadványnévvel ellátott, valamikori híres dél-alföldi prófétához,² továbbá a múlt század végi válságos időkben a Székelyföldön prédikáló prófétaasszonyokhoz. Az olyan új jóslótechnikák, mint a kávézaccból való jóslás vagy a kártyavetés, széles körben elterjedtek az utóbbi évtizedekben, de gyakorlóik a hagyományos hiedelemelbeszélésekben nincsenek képviselve.³

Tudományszerzés Szent György-napi páfránnyal

Egy panyolai szolgálégény lovat őrzött a tarpai erdőn Szent György éccakáján. A bocskorába akadt a páfrány virágja. De a legény nem tudta. Mikor reggel hazament, azt mondja az asszonyának: – Asszonyom! Mér van magának akkora szarva, mint egy ökörnek? Csak elhült rá az asszony, hogy emmán^a látja. Egy darab idő múlva megint megszólal a legény: – Azt mondja a tyúk, asszonyom, hogy ha nem ad neki enni, nem tojik több tojást. Nem nyugodott az asszony. Kikutatta a legény hummiját,^b hát a bocskorába csak meglelte a páfrány virágját. Ki is vette, el is hajította. Nem is látott többet a fiú. (Tunyogmatolcs, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁴

Kígyói vannak

Itt, Bogdánfalván es vót egy leány, mellik tudott tükörből gicsilni.^c Odament tőlünk két asszony. Göröncs Máris, nem tudom, kivel. A tükörbenező csánta^d az ételt, s azt mondta: – Üljenek le ide! No, hogy eszem, megiknak deszkántálok,^e megnézem a tükröt. Kicsinálta^f az ételt, de két tányért tett. Emez úgy gondolta, hogy őket es akarja híni, hogy egyenek. Mikor enni fogott, egyet fittyentett, s akkor kibútt az ágya alól két kígyó. Odamentek, az egyik tányérből ett ő, s a másiktól ettek a kígyók. Hogy ettek a kígyók, egyet fittyentett, s még visszamentek az ágy alá, s elbúttak. Az egyik kígyó lábom csúszott az ágy alá. Fehérnép beszélte nálunk a házba, mellik odajárt. (Nagypatak, Bákó megye, Románia)⁵

^a ez már

^b holmiját

^c jósolni (román *ghici*)

^d csinálta

^e ráolvasok (román *descânta*)

^f elkészítette

Jósol, néz

Látóember olyan, aki jósolni tud. Van most is. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁶

Vasárnap, kedd, péntek kivételével akármelyik nap nézett. (Kide, Kolozs megye, Románia)⁷

Felfedi a tolvaj kilétét, megmondja a lopott holmi hollétét

Elveszett Józán Lőrincéknek kétszáz lej. Felvette a ruháját, s elment az asszonyhoz. Az asszony gyurta a laskát. S nem is nézett fel, hogy ki jött bé, csak köszönt. S már tudta, hogy mér jött Józanné. Azt kérdezte: – Elveszett a pénzök? – Igen. S megkérdezte, hogy mondja meg, hogy ki vette el a pénzit. S az asszony aszmondta, hogy a fia, Józán Lőrinc vette el. S akkor Lőrinc visszaadta, de már csak száz lejt. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)⁸

Hát vannak ilyen, vótak azok, akik... hogy mondó. Mentünk mondókhöz. Hogy lám, mit mond? Hogy elveszett valami, vagy elloptak valaminket, vagy állatot kellett vóna kapni meg,^a s akkor a mondóhoz mentünk. Aszmondta anyósom, nyugodjon, hogy ő járt egyszer Domokosra^b [...]. S elmentek Mihályval, az én férjemmel. S ott beszélgettek. S ott kértették. Hazolról az én uram aszondta, hogy: – Ne menjünk, édesanya! Minden hazugságra ne ülünk fel! [...] Aszmondta, hogy egy ember, az egy pad végibe beszélgetett belé. Az a mondó. Aszmondta, hogy: – Eljöttünk, hogy szeretnők tudni, azt mondták, hogy tud valamit megmondani. Jósolni tud, s meg tudja mondani, hogy mi a helyzet. S aszmondta, hogy: – Ezek és ezek itt vannak. Amétt mentek vót. – És megkerülnek hónap vagy hónapután, aszmondják a szógáim. Hát akkor csak azok kellett legyenek, ugye! S akkor meg is kerültek. [...] S a vénasszonnak mondott, anyósomnak, aszmondta, hogy így és így lesz, magad hirtelen halsz meg, s nem tudom, mit még, valamit mondott. S akkor aszmondta, hogy: – Há Mihálynak nem? Mihály is azé jött, hogy lám, valamit! S akkor aszondta: – Ő menjen ki. Met hazolról ellenségem vót. Hazolról mikor elindult, aszmondta, hogy én hazug vagyok. Ő menjen haza. Há honnan tudta az, hogy a másik otthon mit beszélt? Csak valamilyen segítsége kellett, szellemsegítsége legyen. (Magyarcsügés, Bákó megye, Románia)⁹

Anyómnak^c elvesztek a tindzsérjei,^d melyikben süt kenyeret. Azt hitte, mómám^e vette el, s egy eszendeig nem szólott hozzá. S akkor anyóm kiment oda, Klézsére. S Mihályka azt mondta: – Minek haragszik a menyire? Me nem bünös. Azt mondja: – Azétt, hogy elvette a tindzsérjeimet. – Kend menjen el az alsó szomszédjához, mikor süt kenyeret, mert megismeri, ott vannak. Mihályka megmondta. (Magyarfalu, Bákó megye, Románia)¹⁰

^a megtalálni

^b Csíkszentdomokos (Hargita megye, Románia)

^c nagymamámnak

^d tepsijei (román *tingire* 'lábás')

^e anyám

Tükörben látja meg a tolvajt, rontást,
ügyfelei életkörülményeit

Volt egy testvérem, meg van halva, Isten nyugtassa, s elment egy nező bacsóhoz^a Rosiorba.^b S a bacsó nem akarta őt béprimilni,^c mert mentek hozzá sokan, gyalog. Volt egy komponás kút^d a kapujában. De nem akarta béprimilni a testvéremet, azt mondta: – Minek szitkozódtál az úton? Mondta: – Olyan rossz volt az út... Na, valahogy békönyörögte magát. S ott benn voltak a valakik, s mondták, hogy a kollektív^eből elloptak valami túrót, s nem tudták, kicsoda. A bacsó mutított egy tükröt, s mondta, nézzenek bele. Akkor megláttak benne öt embert, innét a faluból. Ott voltak lóval, ott tették fel a hordókat, minden. S azt mondja testvéremnek a bacsó: – Akarsz meggazdagodni? Végy te is egy pár liánt, s ne, szolgálj nekik! Testvérem hazajött, s gondolkodzott, hogy lehetne, hogy azok meggazdagítsák. (Diószén, Bákó megye, Románia)¹¹

Trunkban vót egy tükörbenező. E nem vót tátos. Egy éjen ott háltam, azt hittem, soha ki nem világosodik. Azt hittem, elvisznek ingem is. Őt egész éjen gyötörte valami. Nem tudott alunni. Nem láttam, de gondoltam, Istenem, ehhez ördögök járnak. Ő deszkentált,^f s a betegek meggyavultak. Akármilyen beteg vót, meggyavította. Én kérdezni fogtam, hogy miket mond, mikor deszkentál, mibe, lisztbe, vízbe, hogy lát, szent szavakat mond-e? Szent szavakat mondott:

Elindula Szent József boldogságos Szűz Máriával,
Szemei bétakarva fehér ruhába.
Kitakará szemeit, szembe megnézi,
Halálra megigézi.
Maradjon tisztán, mint Krisztus adta, anyja szülte!

Mikor halltam, Szűz Máriákat mondja, akkor úgy es megkérdeztem: – Kejed mondta-e papnak ezeket, hogy miket csán?^g Aszondja: – Igen. Akkor aszondta pap: – Jót csánj, de rosszat ne, örökre el leszel kárhozva; én nem es csánok senkinek rosszat. Ő tudta, hogy mikor kell meghaljon. Ingemet úgy akart megtanítson. Aszondta, könnyen meg tudom tanulni, met le tudom írni. Leírtam sok mindent, de nem azért, hogy megtanuljam, hogy lám, miket mond ő, nehogy valami gonosz meglapuljon ingemet. Akkor aszondja, vigyek egy kicsike tükröcskét, minek két színye van. Vigyem oda, s hagyjam ott három nap, s három nap múlva vigyem el. Odavittem, s ott hagytam. Három nap múlva elmentem, hogy elhozzam,

^a juhászszámadó

^b Valea Mică (Roşiori, Bákó megye, Románia)

^c befogadni (román *primi*)

^d gémeskút

^e termelőszövetkezetből

^f ráolvasott (román *descânta*)

^g csinál

s akkor azt mondta, tegyem bé fejem alá, a párna színye alá, hogy ritta háljak. Én a tükört elhoztam, bétettem a fejem alá, hogy mondta. Egész éjen úgy jött, hogy a fejemet valami körmöcsöli.^a Aszondta vót, hogy kilenc nap múlva vigyem vissza. Visszamentem, s aszondja: – Visszahoztad-e a tükört? – Tudja-e, mi? Kilopták a kölykek a párnából, s nem adták vissza. – Jaj, leányom! Rossz, hogy nem tanulod meg, met én két esztendő múlva halok meg, senki nem lesz, aki egy beteget meggyavítson. Mondta nekem, hogy ide járt komaasszonyom. Honnan tudta, hogy komaasszonyom, aszondja: – Adott egy ezerfrankot, hogy öljelek meg téged. Akkor azt mondtam: – Menj el, istentagadó, hát te nem látod-e, mi vagy, te tekergő! Te olyan férhez járó vagy, hogy Isten örözzön meg. Megmondtam, hogy rosszféle. – Megölted komaasszonyodat! Bandinénak megszorítottad a nyakát, s most ezt az asszonyt akarod te megölni? Ez olyan vót, ez a tükörbenéző, hogy meglátta, ha valaki meg akarta a másikat étetni, vagy valami rosszat csinált, elment a cigánynéhoz, hogy megfermekálják.^b Engemet igazán megfermekált. Kilenc esztendeig olyan beteg vótam, hogy a kezeim nem emelkedtek, nem tudtam sem enni, sem ittani. (Klészse, Bákó megye, Románia)¹²

Babvetéssel jósol

Egymáshoz illő házastársakra szokták mondani: „Még babbal sem vethettek volna külemb párt.” Ez a régi mondás utal a babszemekkel végzett jóvendőlésekre, jóslásokra. Ugyanis Magyarón még a harmincas, negyvenes években is természeték a vastag szárú, oldalhűvelyes, nagy szemű, fekete-fehér lóbabot, ami nem paszulyféleség,^c és inkább ezt használták erre a célra. A nízőnek nevezett jóvendőmondó egyik kezében egy leborított rostát tartott, másik kezével pedig hínthette a babszemeket a rosta felületére. És a babszemeknek a rostán való elhelyezkedése után jósolt a vele szembe ülő jóvendőtetőnek. (Magyaró, Maros megye, Románia)¹³

Megmutatja a vízlelőhelyet

Mamás^d megmondta, hogy hova lehet ásni kutat; azt is megmondta. Megmondta, biztosan megmondta. Meglátto a forrást. Neki olyan feje vót, hogy megmondta: – Hijjábó ásd oda, me ott nem lesz víz. Né, ide ásd, me itt lesz vized! Ennek a Jakab Gézának is, né, megmondta, hogy: – Ne áss oda! – s nincs is vize. Me aszmondta az öregnek: ide a kis kuskuja^e mellé ássó a kutat, de az nem ázott oda, hanem az istálló mellé, s nincs is vize. Ha oda ázott vóna, lett vóna vize. De többnek megmondta. S aki oda ázott, annak mind lett vize. (Tordatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁴

^a kaparássza

^b elvarázsolják

^c babféleség

^d helyi jós neve

^e viskó, vityilló (román *cușcă* 'ketrec', 'ól')

Kocsin mentek Szanyból Soborra. Nem tudtak bemenni a faluba, mert a lovak nem húztak, megálltak a falu végén. Elmentek a kocsin ülők egy látó-, rontóemberhez, aki feloldani tudta a varázst. Ez azt mondta, hogy csak menjenek nyugodtan, a lovak húzni fognak, és valóban így is lett, ahogyan ez az ember mondotta. (Lébény, Győr-Moson-Sopron megye)¹⁵

A rontást orvosolja, visszaküldi a rontóra

Legjobb, ha korán reggel megy a tehénhez. Ha rúg a tehén, akkor lábasba korpát önt, és azt ujjával, villával vagy késsel keveri, és úgy néz. Különben a tehén csöcsit simogatja, és a következő szöveget mondja magyarul:

Na, [a tehén neve], na, ha elvitte valaki a tejedet,
ha ebben a faluban van,
ha másik faluban van,
ha harmadik faluban van, [...]
ha kilencedik faluban van,
ha tejül, ha túról, ha vajul, ha tejfelül,
ha szamatyisául, ha pócon, ha lakat alatt van,
annyi nyugta ne legyen,
mint a kicsi bornyúnak az anyja hasában.

Három nap kell mondani, három versben,^a vagyis összesen kilencszer. Ha korpával csinálta, utána beadja a tehénnek. Megcsendesedik a tehén a nézéssel. (Kide, Kolozs megye, Románia)¹⁶

Nem jósol az útközben őt gúnyolódóknak, szitkozódóknak

Mondták, hogy réamaradt. Aztán tudja a szerecsia.^b De hogy tudatt valamit, az biztos, me tati^c magyarázta, hogy mentek, azt hiszem, Márton, a téétek, Árpi és Gépész Feri. S ahogy mentek, Feri, az anyja, így s úgy, mind káromkadatt. Csak nem mondja meg nekem. Miko odamentek, azt mondja a nézőné,^d miko még^e elindulnak efélékbe, ingemet ne szidjanak, azt mondja. (Mezőverese gyháza, Beszterce-Naszód megye, Románia)¹⁷

^a háromszor

^b Kb. tudja a manó (román *sărăcie* 'szerencsétlen, mafla').

^c nagypapa

^d nézőasszony

^e ha még máskor

JEGYZETEK

- 1 Pais Dezső a finnugor eredetű *látó és néző* szavainkról: Pais 1975a.
- 2 Teknyőkaparó szövegeit lásd: Polner 1980.
- 3 A modern kori technikák legteljesebb összefoglalása: Keszeg 1997; a kora újkori jósokról, látókról és divinációs technikákról: Pócs 1999. A babvetés részletes leírása: Wichmann 1907. A vízbe nézés rítusáról: Keszeg 2002.
- 4 Luby 1983 [1936], 170–171.
- 5 Faluhelyi 1988, 48.
- 6 76 éves férfi; Csörgör 1998, 141.
- 7 Vajkai 1943, 162.
- 8 15 éves fiú; Csörgör 1998, 141.
- 9 59 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 363–364.
- 10 Halász Péter gyűjtése, 2005; Halász 2005, 381.
- 11 Halász 2005, 384–385.
- 12 Faluhelyi 1988, 47–48.
- 13 Zsigmond József gyűjtése; EA 26187.
- 14 32 éves férfi; Csörgör 1998, 141.
- 15 87 éves nő; Németh Sándor gyűjtése, 1963.
- 16 Vajkai 1943, 162.
- 17 Nó; Keszeg 1999, 284.

ORVOSOK

GYÓGYÍTÓ, JAVAS

A gyógyító alakját övező nagy mennyiségű elbeszélésanyag közeli rokonságban van a tudós szövegeivel. A hagyományos falusi közösségek mindenütt jelen lévő specialistái voltak a gyógyítók, akiknek a magyarság egész nyelvterületéről az elmúlt mintegy 150 év alatt összegyűjtött szövegkincse kötetünkben a tudósok narratívumaitól elválasztva, külön kategóriába került. Itt, a gyógyítók csoportjában szinte kizárólag a betegségekre, gyógyításra szakosodott „tudósokról”, a régi, orvoshiánnyal küzdő falvak sokszor igen nagy tapasztalati tudás, ember- és betegség-ismeret birtokában működő laikus orvosairól van szó.

A gyógyító, gyógyítóasszony, javas, javasszony, bűbájos, bibájos, orvos, néző, vrácsszony, vrácssember (Bácskában – a szerb 'orvos' szóból) elnevezés mellett gyakori tudós nevük is jelzi, hogy sokszor a tudóséval majdnem azonos tevékenységet folytató specialistákról van szó. A gyógyítók közt azonban számos olyan személy is akadt, akiket nem vettek körül az általános tudóshiedelmek, akiknek tisztán racionális gyógymódjai nem lettek táptalajává a tudósok, boszorkányok „gyanús” hírnevének, bár ugyanolyan híresek lehettek, mint a hiedelemelbeszélések szereplőiként is megjelenő kollégáik. Máskor egy-egy ismertebb gyógyító alakját a hiedelmek tömege övezte, amelyek egyik vezérmotívuma képességeik, gyógymódjaik természetfeletti eredete. A róluk szóló elbeszélések sokszor foglalkozásukra utaló ragadványneveken (például: Orvos Péter) vagy csak falujukról: a roffi ember, a fehértói ember, az ősi javas stb., említik őket. Számos általános tudóshiedelmet tulajdonítottak nekik, és a tudóstörténetekkel azonos vagy rokon gyógyításelbeszéléseket társítottak alakjukkal. Ugyanúgy, mint a különböző tudósok esetében, itt sorjáznak a velük született gyógyítóképekről (például foggal, burokban vagy hetedik gyerekként születnek), tudásuk természetfeletti eredetéről (álomban vagy elrejtve tanulnak), beavatásukról, varázstárgyaikról, segítőszellemeikről, a rivális gyógyítókkal való versengésükről, valamint rendkívüli halálukról szóló narratívumok. A gyógyítók általános – mondhatni, egész Közép-Európában ismert – motívumai között vannak a varázstárgyaira, segítőállataikra vonatkozó hiedelmek is, továbbá az állattá változás képessége, az állatok vagy növények „beszédének” értése, valamint az az elképzelés, hogy ügyfeleik szándékait, gondolatait távolból is ismerik, és megbüntetik a bennük nem hívőket, őket kicsúfolókat. Sok elbeszélés szerint a rontást is képesek voltak gyógyítani; ennek kapcsán megjelennek a rontó boszorkánnyal való ellenségeskedésükről, éjszakai szellemcsatáikról szóló elbeszélések is. Tehát alakjuk az elbeszélésekben a tudóséhoz és boszorkányéhoz hasonlóan ambivalens, sőt bizonyos mértékig öszszemosódik a boszorkánnyal.

Némileg eltérnek mindettől a konkrét gyógyítókhoz fűződő narratívumok, a szubjektív gyógyulástörténetekben fellépő gyógyítók motívumai. Az ördögtől tanulás, az istentagadásal szerzett tudás általános motívuma mellett a működő gyógyítók esetében túlsúlyban vannak a tudásuk isteni, „szent” voltáról szóló történetek: gyógyítótehetségük természetfeletti eredete mintegy legitimálja őket maguk és közösségük szemében. Egy-egy konkrét gyógyítóról szólnak a speciális mágikus gyógymódok alkalmazóinak sikertörténetei: a dél-dunántúli

– ijedtséget gyógyító – öntőasszonyokról, a titkos szövegekkel gyógyító ráolvasó, olvasó asszonyokról, a betegségeket szent szövegekkel, imákkal kezelőkről, a ráolvasással és gyógyfüvekkel gyógyító füvesekről vagy a szemverést, igézést vízvetéssel (a hideg vízbe merített parazsakkal) orvoslókról, a méréssel diagnosztizálókról és így tovább. A javasok a betegség azonosítására vagy kimenetelének megjósolására különböző divinációs módszereket is alkalmazhattak, mint az *ólomöntés*, *viaszöntés* (forró ólom vagy viasz hideg vízbe öntése), vagy *babvetés* (táblára vagy szitába bab-, illetve kukoricaszemeket szórnak, és azok felvett alakzataiból jósolnak). Hasonlóképpen, számos azonosító módszerről szerzünk tudomást a gyógyítók rontásellenes, boszorkányt házhoz idéző eljárásai kapcsán. Tevékenységük kiterjed sokszor a távol lévő személyek, eltűnt tárgyak felkutatására is.

Szövegválogatásunk éppen csak ízelítőt tud adni a változatos mágikus-szakrális gyógymódok végtelen sok változatának elbeszéléseiből; igyekeztünk inkább a gyógyítók személyére, az ő alakjukhoz fűződő hiedelmekre, valamint narratívumokra koncentrálni. Különösen sok adatot köszönhetünk a népi orvoslás gyűjtését, tanulmányozását is hivatásuknak tekintő hivatásos orvosok, Vajkai Aurél és Grynaeus Tamás intenzív gyűjtéseinek.¹

Születése

Én hét hónapra születtem. Mentem egyszer Császár Mari nénivel, a köröszthő mentünk nagyhéten. Akkor láttunk egy gyíkot, akkor mondta: – Fogd meg azt a gyíkot, aztán kend meg a torkát, mert te hét hónapos vagy, a kezed mindenre hasznos. Meg is kentem. Megfogtam, bal kezemmel volt a gyík, jobb kezemmel megkentem a torkát. (Jenő, Fejér megye)²

Éjfél előtt az nem feküdt le soha, mert Luca-nap éjfélkor született. Meg nem nézett senkire, nem tudom, miért. (Újszentmargita, Hajdú-Bihar megye)³

Mesterségét másik gyógyítótól tanulja; „*kutya–virág*” példázat

Lelkemre kötötte azt is, hogy pénzért ne gyógyítsak, mert akkor elvész a tudomány, és el ne mondjam senkinek az imádságot, mert akkor úgy járok, mint ő: – Most többet én már nem gyógyíthatok! (Balatonszentgyörgy, Somogy megye)⁴

Tunyogon, amióta Kis György Istvánné, a szomszédunk, szentasszony lett, nem folytatja az öntést, átadta a tudományát Vadász Istvánnénak. [...] Az átadás módjáról vállat vonva csak annyit mond Vadászné, hogy átjött Kiss Györgyné, megmutatta egy gyereken, oszt kész volt.^a (Tunyogmatolcs, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁵

^a Kis, Kiss névváltozatok az eredeti szövegben is.

Tudását családban örökli, haldoklótól veszi át

Czakó Jánosné javas 21 éves volt, amikor az anyja ráhagyta a tudományát. (Selylye, Baranya megye)⁶

Szalántán vót egy ilyen javasember. Ennek a menyé folytatja ezt a mesterséget. Ferkó bácsinak hívták; öreg, szakállas ember vót. (Vajszló, Baranya megye)⁷

Az én sógorom az öreg Keles unokája vót. Ez firól fira marad, de mindig gyöngül. Valamikor erősek voltak a búbajosok. (Miske, Bács-Kiskun megye)⁸

Bolbári Jánosné Pajtás Katalin volt az édesanyám, ő gyógyított. 1944-ben halt meg, 71 éves korában. Egy nagybátyjuk volt, aki értett hozzá, Pajtás Gergely volt, tőle tanulta. (Dusnok, Bács-Kiskun megye)⁹

Az első feleségöm édesanyja, anyósom, Horvát Margit néni gyógyító vót. Pokolkeletrül, nyilallásrul tudott imádkozni. Napfőkelte előtt ráimádkozott. Mikor mög akart halni, sokat kínlódott. A lányát hívatta. Kezet fogott vele, és átadta neki a tudományát. A feleségöm vót, aki átvette a tudományt. (Szaján, Észak-bánsági körzet, Szerbia)¹⁰

Az édesapám még katonakorában felcser mellett volt. De még az ő apja is, az én nagyapám, az is gyógyított. Mán utána az apám se tudott annyit, mint a nagyapám. Az apám ezt a gyógyítást 40 éves korában kezdte. Addig még élt a nagyapám. Sokan mondták, hogy utána meg a fiamra fog maradni, rá fog ragadni ez a tudomány, mer ennek is őszes a haja. Kíváncsi leszek, hogy megérem-e. A tudományt örökölni lehet. Ez visszamaradó családi örökség volt minálunk. A nép azt fújja, hogy a gyerekem kötötte fel az állát a nagyapjának, amikor meghalt, s hogy így órá ragadt a tudomány. De eddig még nem mutatkozott. (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹¹

Néném, ő evvel a... , mondjuk, az emberekkel s az asszonyokkal foglalkozott, s nagyapám az állatokkal. S akkor elhagyta apámra azt a tudományt, s apám is, amíg tudott mozogni, ugye, ő is, a községbe akkor állatorvos nem vót, Oklándon vót egy, az járt közbe fel, de az csak vaegyszer^a vót, úgyhogy apám rendezte s kezezte az állatokat. Ő már örökölte nagyapámtól, vagy tanúta, de hogy nagyapám kitől, azt nem tudom. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)¹²

Ha az ilyen emberek meg akarnak halni, akkor egy seprűt adtak a kezibe, és abahagyta a tudományát. Amikor ez a nánási ember haldoklott, üzent értem, de én nem vesztegettem el a lelkem azé a tudományért. Így osztan nem fogadtam el a tudományt. (Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar megye)¹³

^a vagy egyszer (vagy egyszer-kétszer, néha)

Halála előtt nem adja át tudását, nehezen hal meg

Gazda Fero is olyan boszorkányos volt, mert nagy tudása volt. Szerezte a tudományát, nem tanulta, azt mondják, így át is kellett adnia valakinek. Azt mondták, akik látták, hogy nehezen is tudott meghalni, mert nem tudta átadni senkinek, amit őrzött. (Mátraderecske, Heves megye)¹⁴

Mikor meghalt... mikor meg akart halni az édesanyja, azt mondta: – Nézd, édes lányom, én azt az én tudásomat, amit én tudtam, amit én úgy kaptam, én azt senkinek nem hagyom, se a te családodnak, se terád, hanem én ezt elviszem magammal... ezt a füveket meg, ami itt van nálam..., ezt a füveket, meg a morzsa-hulladékot, a karácsonymorzsa-hulladékokat, meg ezt a ménkű^a – úgy hítták: ménkű, amivel gyógyított –, ezt tedd az én koporsómba, lányom, hogy ez senkinek a kezibe ne kerüljön.

És bele is tették?

Bele is tették... az édesanyjának a kezébe... mind belerakták a kezébe, a vánkusába...^b (Dávod, Bács-Kiskun megye)¹⁵

Tudása Istentől, Szűz Máriától

Én nem tanútam senkitől, az Isten adta. Mert vót itten egy öreg Bibi néni, Vingli Borbála, az volt a bábaasszony. Nem volt kitanulva, mégis harminckét esztendeig bábaasszony volt. Helyre tette a lábakat, az én lábamat is helyre tette. Aszt mindig kértem az Istent, hogy mi lesz, ha az az asszony meghal, mi lesz itt Jenőbe. Mindig arra kértem az Istent, hogy én is tudjam helyre tenni, helyette, ha meghal. Azután akkor kificamodott a Katimnak, a leányomnak a lába, aztán helyre tettem. Aztán mondta mindenkinek, hogy édesanyám helyre tette a lábam. Akkor kezdtek hozzám jönni. Akkor aztán kificamodott egy malacomnak a lába, nem tudott menni. Azt is helyre tettem. Mondtam az uramnak: – Gyere ki, megy ám a malac. – Megy ám az öreganyád kínját! – Hát aztán ment is. Azután hoztak hozzám mindig. (Jenő, Fejér megye)¹⁶

Az én nagyanyám tudott gyógyítani, meggyógyította a kificamodott lábat, kezét, derekat. Kérdeztem tőle, hogy honnan tanulta, azt mondta, hogy Szűz Mária tanította meg álmába! Azt mondta Szűz Mária: – Ha senkinek nem teszel semmi rosszat, akkor megtanítalak arra, hogy gyógyíthass; és a nagyanyám lábán, kezén megmutatta, hogy mit, hogy kell helyre rakni. Először egy unokatestvérének a fiát hozták hozzá, aki leesett a cseresznyefáru, és kificamodott bokája, azt helyre tette, utána mentek hozzá mások, azt adtak, amit akartak. (Atyha, Hargita megye, Románia)¹⁷

^a mennykő (talált kődarab, meteorit vagy kőkorszaki csiszolt kőbalta, amelyről úgy gondolták, hogy villámcsapással jutott le a mennyből a földre)

^b párnájába

Mesterségét álomban, önkívületben tanulja (elrejtett)

Dóczi Istvánt is, akinek bajmegállapító, gyógyító tudása eredetét, forrását az őrangyalok adták, akik éjjeli álomban megmondták, hogy „így meg így gyógyíj”. (Fehértó, Győr-Moson-Sopron megye)¹⁸

14 éves koromban tanultam. Szegény cselédjányka vótam. Bodó Mihály juhász bacsó^a pásztor volt – lefeküdt egy dombocskára, és ott megálmodta, hogy ő fog tudni gyógyítani. A bojtárján próbálta meg, és sikerült neki. (Erdőbénye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹

[A szőregi Vidács Mihály] Ő is házasemberkorában vált gyógyítóvá, amikor egy körszakállas, fehér lepelbe öltözött férfi, valószínűleg maga az Atyaisten, látogatta meg, s következő éjjel utasítást hallott: – Ne félj, mert kegyelmet kaptál Istennél, a kezedbe olyan erő fog származni, hogy gyógyítani fogsz!... (Szőreg [Szeged], Csongrád megye)²⁰

Volt egy asszony, aki kilenc napig el volt rejtőzve. Se nem evett, se nem ivott, olyan volt, mint aki meg van halva. Mikor fölébredt, akkor gyógyított. (Békéssámson, Békés megye)²¹

Vót itt Miklós Jóska bácsi. Az tudós vót, de nem ezeket a babonáságokat értette. Az embereknek es sok orvosságot javasolt, s a marhákot is meggyógyította, mint egy állatorvos. Ez a Miklós József, ez állatgyógyító vót, álmába tanulta a mesterséget, de olyan híres vót, még Oklándra is elhívták. De a gyermekei, egy sem tudta. Az vért eresztett a marháknek, gyógyfüvekből orvosságot csinált, s mindent. (Erdőfüle, Kovászna megye, Románia)²²

Mesterségét varázskörben,
keresztúton tanulja, mehtagadja az Istent

Az öntőasszonyok úgy keletkeznek, hogy van nekik tanítómesterük. Úgy tanulta meg a tudományát, hogy kihívta őt egy másik öregasszony a mezőbe, az az öregasszony az úton vágott három szál vesszőt, és amikor kiértek, azt a három szál vesszőt leszúrta, szóval várt kerített, és a közepibe beszúrta a vesszőt: a közepibe leállította az „istent”. Akkor megkerülték a várt háromszor, akkor azt mondta, tagadja meg azt az „istent”, aki ott középen áll. És valamit adott neki, hogy ott középen az „istent” üsse agyon. És azóta nem csak öntött, hanem jósolt is. Így lett javós is. (Szenna, Somogy megye)²³

Volt a szomszédjukban egy öreg javasasszony. Ez rá akarta hagyni a tudományát, és azt mondta, vegyen egy éves mogyoróvesszőt, menjen a kert végében lévő hárm

^a számadó

gyalogút-keresztvezérléshez, s ezzel a vesszővel húzza egy kört, és álljon bele. Először fekete hintón jönnek, azok a rosszak, aztán jön egy fehér hintó, abban jön a Szűz Mária; adott neki egy nyilat: – Ezzel lödd ki a jobb szemét, akkor amit akarsz, az minden meglesz. Nád nyílvesztő volt, vashegygel. Öreganyám megtudta, nem engedte: – Nem lesz akkor nyughatásom soha. Mikor az asszony meghalt, két ló majd megszaktad, olyan nehéz volt a kocsi. (Drávaszentes, Somogy megye)²⁴

Képességeit Szent György éjszakáján szedett páfrányvirággal szerzi

Az öreg nagyanyám beszélte szüleimnek, hogy neki volt egy komaasszonya, Rostáné. Ennek volt egy fiúcselédje, aki tavasszal kint őrizte az ökröt a mezőn, kint volt Szent György éjszakáján is. Amint a fiú járkal a harmatos fűben, hát egyszer csodálatos módon hall mindent, amit a virágok meg állatok beszéltek. Ezt elmondta otthon az asszonyának. Az mindjárt tudta, hogy miről van szó, s így szólt hozzá: – Húzd csak le a bocskorodat. A fiú megtette. Hát Rostáné csakugyan megtalálta a páfrányvirágot a bocskorban. Attól kezdve ő hallott mindent, amit a virágok beszéltek, s olyan gyógyítóasszony lett belőle, hogy híres volt a környéken. Azt tartják ugyanis, hogy akinek Szent György éjszakáján pontosan éjfélkor szakított páfrányvirág a birtokába kerül, az úgy az állatoknak, mint a növényeknek a beszédét érti. (Tiszaszalka, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁵

Segítőállata, könyve

Egy javasasszonynak (név szerint ismerték) volt egy kígyója, mindig ezzel aludt. Mikor beteg volt, csak akkor mutatta meg a kígyót a lányának. – Meg akarod tanulni a tudományomat? – kérdezte a lányát. – Nem akarom – felelte. Elvitte a sírba. A kígyó elment, nem látták többet.

Nem árulják el. Lányukra, unokájukra hagyják. (Drávagárdony, Somogy megye)²⁶

Pálfi János marcaltövi ember vót, gyógyított. Nagy könyvet talált, később az unokájának adta át. (Lovászpátona, Veszprém megye)²⁷

Tiszalökön élt Rác Mihály, sebeket tudott gyógyítani. Könyve volt. (Mád, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁸

Képességei: béka, kutya alakjában jelenik meg

Aratáskor vót, az ember meg az asszony délben a hűsön ültek, és kalányos gombócát^a ettek. Hát látják ám, hogy egy hatalmas béka nézi őket, mintha enni akarna. Az ember odadobott neki egy gombócát, az meg bekapta. Kilenc gombócát

^a kanalas gombócot

megevött. Egyszer az ember megbetegedett, elment Szalántára a javashoz. A javas azzal fogadta: – Már hogylene gyógyítanálak meg, mikor olyan jól tartottál gombócával. (Rádfalva, Baranya megye)²⁹

Hát, tudja, aranyom, én meg aztat hallottam, hogy van, van olyan nagy béka, ilyen nagy béka. És aztat hallottam, hogy így a megyékben^a szokott, meg a bokrok alatt az így nyáron, ugye, lenni, oszt azt hallottam, hogy azt mondták, hogy azt nem szabad megböknöni, vagy aztat ne üssük agyon, merhogy má az olyan javosasszonyféle vagy az olyan boszorkány. Hogy annak a képiben van, vagy annak a ízéjiben. Hát. Ezt hallottam. Meg láttam is többször, de nem is bántottam, én se. (Kovácsbuda, Baranya megye)³⁰

Édesanyám mondta, mikor lány volt, elmentek kapálni Sárospata. Előbb hazajött egyedül, hát, amint jött, előtte szaladt egy kiskutya. Édesanyám mindig meg akarta fogni. Olyan szép kiskutya volt, gondolta, hazaviszi, de amikor már megfogta volna, mindig semmivé lett, mert javas volt a kutya. (Sellye, Baranya megye)³¹

[A nánási embernek] Azt mondják, hogy sebhely volt az arcán, azt egy bűdös fekete zsírral kenté. Gyógymódjai végrehajtásánál kutya alakban megjelent. Olyankor érezték a bűdös zsírszagot. Nehezen halt meg, sokat szenvedett. (Büdszentmihály [Tiszavasvári], Szabolcs-Szatmár megye)³²

Képességei: érti a növények beszédét,
tudja mások gondolatait

Egyet biztosra tudok mondani. Idevalósi vót, jól ismertem. Nekem bátyám vót, apám tesvirje. Szűcs Imrének hitták. Gyerekkoromba sokat elmentem hozzájuk; emlékszek, úgy vótak vele anyámék, hogy ettől az Imre bátyámtól se lehet semmit kitudni. Nem mondták el senkinek, hogy gyógyítanak. Meg hogy a gyógyszer is miből csinálják. A rontást biztosra bírta gyógyítani, embert is, lovat is, tehenet is. Például ha valakinek iccaka félrerántották a száját,^b reggel mán ott vót nálla, ű a helyire tette. Nemcsak ű értett hozzá, mások is vótak, többen, csak úgy tartották, neki vót a legnagyobb tudománya. Itt legalábbis neki. Nagyjából gondolták, hunnat van a rontás, mindig olyanho vitték, améknék nagyobb vót a tudománya. Nálla kötöttek ki, igen, a legtöbben. Ű soha nem rontott, azt is tudták rúlla. Aszittik^c rúlla, hogy megérti, amit mondanak a virágok. Az iskolába annak idején kérdezték tüllem is a gyerekek, biztos otthon hallották, hogy nem tudom, mír hallgatódzik elébb, csak ótán^d típi le a virágot. Mondtam is mindig, hogy ne tanáljanak mán ki ilyen számárságot. (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³³

^a mezsgyékben

^b Ti. egy éjszaka támadó boszorkány.

^c azt hitték

^d azután

Vásárhelyen vót egy asszony, az nagyon híres vót, Darinka. Most Makón lakik. Gyógyított, meg gondolatolvasó is volt. (Orosháza, Békés megye)³⁴

Gyógyít és ront

A boszorkányokról mit hallott?

Hát, vótak ilyen javasasszonyok, boszorkányok. Ezöket szokták boszorkánynak mondani, ezöket a javasokat, akik má, nem tudom én, hogy má szoktak úgy kezelni is valakit, de rontani is tudtak. Megrontották, ha valami nem tetszött nekik, nem tudom, má nem emlékszők rá, csak hallottam az öregöktől. Hát ilyen előfordult, hogy, nem tudom én, valamit akartak beadni valakinek, hogy szeresse az illetőt, akkor elmentek a javashó, hogy adjon valamit. Akkor hát az adott, vagy mondott valamit, hogy a zsebkendőjibe, vagy hát valamit megetettek vele, és akkor hát nem tudott többet szabadulni a lánytú. (Kemse, Baranya megye)³⁵

Kedden és pénteken nem lehet hozzá menni, mert azok az ördög, a rontás napjai, ilyenkor nem tud gyógyítani. Nagyon hangsúlyozza, hogy ő nem ront. (Sellye, Baranya megye)³⁶

A füveket szedték, mer a fűbe, fába van az orvosság. Van olyan fű, amivel meg-rontják, van olyan fű, amivel meggyógyítják. (Lovászpata, Veszprém megye)³⁷

Gazda Feró bácsi 1927-ben halt meg. Gazdag ember volt, volt neki vagy huszonöt-harminc hold földje. Gyógyítással foglalkozott, idegen falvakból is jöttek hozzá. Pénzt soha nem kért. Értett a gyógyfüvekhez is. Még azóta is ismerék én is néhányat: ezerjófű, bojtortján, pemetefű, székfű. De ő olyanokat is szedett, amit más nem ismert. Ő a tudományát az apjától tanulta, de tőle már nem tanulta meg senki. A Feró bácsi apja a Kele bácsi volt. Kele bácsi is nagy tudós volt. Károlyi Mihály édesanyját is ő gyógyította meg. Értejöttek akkor is. Azt mondták, hogy akkor nagyon sok mindent kapott tőlük. (Mátraderecske, Heves megye)³⁸

Ott, Novacsányba vót egy Bacsó nevezetű. Jászóújfalu magyarul. Novacsány szlovákul. Ott vót egy Bacsó nevezetű ember. Mikor én elmentem oda dógozni először, hát sose látott engem, s azt mondja: – Jani – azt mondja nekem –, Jani, te minek mentél kőművesnek? – Hát – mondom –, maga honnan tudja, hogy engem Janinak hívnak? Hát aszondja: – Én mindent tudok. És rengeteg nép járt hozzá. Teheneket is vittek hozzá kigyógyítani. Orvosságokat adott füvekből, mindenféle fűből. Már a fia is próbálta, oly idős vót a fia, mint én, de már annak nem ment, az már nem tudta úgy, mint az apja. Ezzel foglalkozott az öreg. (Debrőd, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)³⁹

Hallottam fülhegygel, hogy a Köles Misa nagy rontóember vót. Gyógyította is, meg rontotta is. (Fajs, Bács-Kiskun megye)⁴⁰

Nagyanyámtól hallottam, hogy itt legeltették a disznót a temető árkába, kilenc fia volt. Az orvos meg jött Szentimrére, Tóth Jánosnak hívták azt a roffi^a orvost. Odaszólt: – Ejnye, de sok malaca van. Mire hazaért az asszony, hazahajtotta a malacokat, mind a kilenc malac megdőglött. (Tiszaszentimre, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁴¹

Az ilyen ember tudós, tudákos, a keze érintésétől meggyógyul a beteg, meg tudja találni a betegség fészket a kezével, a gyógyító erő is a kezében van. (Szentpéterszeg, Hajdú-Bihar megye)⁴²

Megmondja, ki a rontó, gyógyítja a rontást

Megrontották az embert, kifordították a kezit, a lábát elfordították. Voltak ollan tudósok, azok gyógyították meg. Azok má megmondták, még oda se értek hozzá. Vitnyéden vót illen tudós, most má meghalt, valami könyv vót nekijek. (Bősárkány, Győr-Moson-Sopron megye)⁴³

Aki a faluban értett a gyógyításhoz, egy nagygazda ember volt. A lányát is gazdag ember vette el. A két háború között halt meg. A sebek gyógyításához értett, tejfellel, pehellyel meg tyúkhájjal gyógyított. A sebvágáshoz is értett, de a rontáshoz is. Megmondta mindenkinek, hogy kit, mikor és hol rontottak meg. Azt is tudta, hogy kik a boszorkányok, de nem mondta meg senkinek. Volt olyan, akit a rontásból ki tudott gyógyítani, volt olyan, akit nem. Hogy valóság volt-e, vagy magától is meggyógyult volna, azt nem lehet megmondani. Ki tudja, hogy honnan tudta ezeket a dolgokat. (Mátraderecske, Heves megye)⁴⁴

A rontást volt, aki meg tudta gyógyítani. Azt mondták, hogy vannak olyan emberek, akik a boszorkányok hatalmával is szembe tudnak szállni. Ilyen volt a Gazda Feró, aki mindent meg tudott gyógyítani. De sokan ráfogták, hogy ront is. Gyógyított ő közvetlen tapasztalatokkal, de gyógyított kuruzslással is. Én a kuruzslásban nem hiszek, de az igaz, hogy sokat láttam, akit meggyógyított, még a kezét, lábát is helyre rakta. Hogy mi használt, mi nem, amiket ő adott, azt már nem tudjuk, de azért régen ő volt itt az orvos. (Mátraderecske, Heves megye)⁴⁵

Gyógyít: öntéssel, méréssel

Hétszer ráimádkozott, hétszer megforralta a viaszt, aztán fölajánlotta a viaszt. Vót úgy, hogy elhozták a beteget, vót úgy, hogy a ruhájukat kellett elhozni. A ruhára rátette az edényt, amibe vót a víz, abba öntötte a viaszt, arra imádkozott megint. Jóságnak a kötelét hozták el, vagy a szőriből szoktak levágni. A kiöntött viasz a bajokat mutasztotta meg, tehenhez, lóhoz, kutyához hasonlított. Azt szok-

^a Tiszaroff (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

ták mondani, hogy az jött ki, amitől megijedt. Adtak annak az illetőnek, aki öntetett, hogy füstölje meg. Pici parázsra rátették a viaszt, azt a gyerekek fölé tartották. A viaszt valami edényre, személtlapátra tették rá. Csak ippeg így a fejit ráhajtotta egy kicsit. A jószágot szintén megfüstölték, rátették egy edényre, asztal hasa aljára, a tőgyit megfüstölték. Pici kis lábos vót, amibe a viaszt megolvasztotta. (Simonfa, Somogy megye)⁴⁶

Szeptember elején, egy csütörtöki napon voltam nála. Megállapította, hogy megijedtem egy fegyveres férfitől, és egy nagyon fekete ember megvert szemmel. Megöntött kilencszer, megmosdatott szenes vízben, és mondta, ha kilenc napon belül nem gyógyulok meg, jöjjenek ismét, de egyébként is jó, ha eljövök még egyszer, mert így még kiújlhat a betegségem. (Sellye, Baranya megye)⁴⁷

Lédecen is volt asszony, aki a száraz nyevolat^a mérte. Az olyan tudósasszony vót. (Barslédec, Aranyosmaróti járás, Szlovákia)⁴⁸

Gyógyít: távolból, beteg odavitt ruhájával, imával, ráolvasással;
a szenvedést átveszi a betegről

Ez énrajtam történt ám. Farsangkor bálba voltunk. Mondom a Králinknak, menjünk haza, szoptassuk meg a gyereket. Űneki is olyan idős gyereke vót, mint az enyim. Ahogy föl vótam öltözve, lehasaltam az ágyra, elaludtam. Elaludt a kicsi is, meg a Králi is. Anyám azt mondja: – Mér nem kész föl, lányom, fekszől le? Beszölt az ablakon valaki: – Roza, kelj föl! Adjá ki három szál gyufát! – Ki vagy? – Nincs nevem! – Ha nincs neved, akkor basszon meg apád. Fiatal menyecske vótam. Amint lefeküdtem, levetkőztem, nem bírtam lejönni többet az ágyról. Tizenegy hétig nem tudtam menni. Bokáig vastag volt a lábam. Olyan vót a hangja, mint a Csukó Márié. Ez a cigányasszony vót. Akkó anyám elment Bajára, ismerősökhöz, hogy érdeklődjön, valaki tudna erre orvosságot. Akkor egy szántovai^b asszonnyal találkozott, azzal beszélgetett a vonatban. Az az asszony azt mondta: – Gyurica néni, én magukat ismerem. Gyűjjenek el Szántóra, ott van, aki ezen a bajon segít. Akkor el is ment az anyám is, meg a férjem is. De semmit sem vittek. A szántovai asszony már kint át^c a kapuban, és várta őket: – Gyűjjenek, magukat várom már. De ha nem hozták el, amit kellett volna! Nem hoztak a hajábú, meg a pöndőmadzagjábú!^d Azt mondta a férjemnek az az asszony, hogy ne szóljon nekem, hogy minek gyüött vissza, csak vágjon le a hajambú kicsit, meg a pöntőmadzagbú. Levágta, és sietett vissza. És má mikor visszament, még oda se ért, már az asszony tudta. Má akkor mondta anyámnak: – Az úrnapi koszorút, karácsonyi morzsát, meg a Márk-napi fűvet tisztán szentöltvízben, egy vödör szentöltvízben főzzék meg. És aztat nem sza-

^a nyavalyát

^b Hercegszántó (Bács-Kiskun megye)

^c állt

^d pendelymadzagjából

bad kútvízzel fölönteni, csak folyóvízzel. Tegyük bele a madzagba azt a forró vizet, amivel megfőtt, eresszék fel folyóvízzel, de annyi legyen a folyóvíz, mint a szentelt víz, amiben megfőtt, akkor szépen fogjanak meg, és eressenek be, lassan. Ha a víz benne tart, akkor nem bír segíteni, ha meg kidob, akkor már kész a gyógyulás. (Nagybaracska, Bács-Kiskun megye)⁴⁹

Úgy emlékezem, mintha most lenne. Nálunk vót egy asszony, Mári néninek hívták. Vidékrül is, meg a falunkból is hordták hozzá a gyerekeket ráimádkozni. Keresztet vetett előbb az asszony magán. Osztán a gyerekre vagy felnőltre, mert felnőttek is mentek hozzá. Akkor a gyereket végigtapogatta kereszt alakba, végig az egész testjít, azután három Miatyánkot és három Hiszekegyet mondott. Ezeket magába mondta, seppödve.^a Olyan hangfoszlányokat hallottunk. Ahogy imádkozott, mindig ásítózott, akkor úgy eltakarta az arcát. Ima közbe folyton ásítózott. És akkor olyan melege lett neki, még a homlokát is kiverte a veríték. Amit az a kicsi szenved, azt ő is átszenvedi. A szenvedést átveszi, akkor elmúlik az a szenvedés, az illetőről. Szemverést gyógyított, nyakfoga volt a gyereknek, azt is elnyomta, közbe imádkozott, kelésre is imádkozott. (Kiszombor, Csongrád megye)⁵⁰

Bukovicán^b vót egy szentasszony, ahhoz jártunk mindig. A fiam szemére ződ hálog gyütt rá. Akkor javasolták ezt a szentasszonyt. Ez magyar vót. Majd az leimádkozik.^c Vonattal mentem. Éppen akkor az a szentasszony elment Pécsre, de megmondta előre az édesanyjának, hogy jövök a fiammal, és ződ hálog van a fiam szemén. Egész éjjel vigyáztam a szentasszony édesanyjára. Reggel haza kellett mennem. Mikor hazaértem, a vonatról ahogy leszálltunk, a fiamat, ahogy vezettem, elkezdett számolni: – Egy, kettő, három... tíz, tizenegy, tizenkettő nyárfát látok. És letérdeltem úgy a kocsúton, úgy adtam hálát az Istennek. A szentasszony anyja megmondta, mielőtt elindultunk: – Ha az én lányom tud segíteni, akkor segít, akkor is, ha nincs is itthol.^d Mire hazaérsz, ha látni fog, akkor lát majd. A boldogságos Szűz Mária tette így. (Vajszló, Baranya megye)⁵¹

[A tudós] ...átvöszi a betegséget, énram ragad az a betegség... a is^e imádsággal mén, nem csak úgy akárhogy; úgy köll végezni, mint a rózsafüzért. (Szaján, Észak-bácskai körzet, Szerbia)⁵²

Gyógyít: fürdővel, gyógyfüvekkel; vízzel elviteti a betegséget

Jusztival voltam a Kölesnél (Miskén). Kislány volt a Juszti, fél évnél nem volt több. Minden este 8-tól 9-ig sírt és sírt. Mondták a szomszédok, menjek Miskére vele. És adott orvosságot. Vajasi vízbe fürösztöttem. Este is, meg reggel is fürösztöttem.

^a suttogva

^b Bakva (Verőce-Drávamente megye, Horvátország)

^c számolással ráolvas

^d itthon

^e az is

töttem. Háromszor. A vizet oda kellett visszaönteni, ahonnan hoztam. (Dusnok, Bács-Kiskun megye)⁵³

Hidegségen vót egy tudóseember. Én es elmentem ahhoz. Akkor az megmondta, hogy mi a baj. Mindenfélét. Osztán az adott vót nekünk, csinált ő az ő tudományával egy liter vizet. S aszondta, hogy a feleségemet állítsam a folyóvíz felé meztelenül, s avval a vízzel mossam. Aszondta, mikor a vízzel lemostam, úgy érezte, a testjibűl kiment minden. (Csinód, Hargita megye, Románia)⁵⁴

Vót egy tudósasszony, javasló asszony, a betegeket gyógyította. Csinált egy rongybabát, rongyból babát, elengedte a vízen, hogy vigye el a betegséget, mint ahogy a víz elviszi azt a babát. (Mekényes, Baranya megye [Lészped, Bákó megye, Románia])⁵⁵

Ha valaki megbetegedett, a javasasszonyhoz ment, ő adott neki valamilyen gyógyfüveket, és ezt mondta: ha keresztúthoz ér, az elsőt a háta mögé balra, a másodikat maga elé balra, a harmadikat maga elé jobbra, a negyediket a háta mögé jobbra dobja el, mert csak így gyógyulhat meg. (Árpás, Győr-Moson-Sopron megye)⁵⁶

Jósol a betegség kimeneteléről

Gecsen vagy Marcalhidán vót tudóseember. Odament egy fiatalasszony az urával együtt. Bement egy menyecske is. Az már volt ott. Megkérdezte, meggyógyul-e. – Te nem gyógyulsz meg, mert te magad kerested a bajodat. Bort, kalácsot vittek. Elörökötte a tudományt, egyik a másikatul... (Lovászpata, Veszprém megye)⁵⁷

Ismeri ügyfelei szándékát, viselkedését; tud róla,
ha ügyfelei nem hisznek, kicsúfolják

Vót a jósnő, ahó mentek, az gyógyította meg. Agyagosszergénybe lakott Józsi Jankóné. Az gyógyította meg. Mikor vitték be a kocsin, akkor már mondta: már régen vártam. (Fertőd, Győr-Moson-Sopron megye)⁵⁸

Reszneken van egy javasasszony. A reszneki asszonyhoz ment két fiatalember. Az úton az egyik azt mondta: – Te, ha nem mond igazat, akkor odamegyek, úgy megbaszom. Na, amikor odament a két fiatalember, akkor beköszöntek szépen. Akkor azt mondta: – Na, fiaim, mi szándékba járnak? – Jósoltatni akarunk. – Énvelem ti jósoltatni? Mit mondatok ti az úton énrólam? Majd megbaszlak benneteket. Elzavarta őket. (Magyarszombatfa, Vas megye)⁵⁹

Maris, a miénk, az mindig, valahányszor vasárnap elment a templomba, amikor bement az ajtón, mindig összeesett. Én nem tudtam, mi az. Még rítottam is: – Mi lehet az? Elég abból annyi... azt mondta nekem a szomszédasszonyom: – Mari,

menj el tudósasszonyhoz Árokszállásra. Dobos Pannihoz. Azt mondja, mikor be-
megyek hozzá: – Tudom, miért jöttél, lányom... de már hamarabb kellett volna
jönni, nem szenvedett volna az a szegény lány! Mert, ha a jószágodat nem bántja,
akkor a családból bánt valakit... Hát, jó van, fiam, tudom én, hogy azért jöttél,
hogy a jányod mindig elszédül, ha a templomba megy. Ha a jányom nem ment,
küldöm a fiamat, vagy az uramat, de amelyiket elküldöm, mindig az esett össze.
Azután aztán ad a jánynak orvosságot. Hogy jó órába mondjam, többet sohase
össze nem esett... Férfjhez ment, soha semmi baja nem volt... (Nagykarácsony,
Fejér megye)⁶⁰

Gyógyítóember Jászladányon vót. Megtudta aztat, hogy jön hozzá beteg, mer vót
a falon egy tükör, és az mindég leugrott, ha elindult a beteg hozzá. (Páhi, Bács-
Kiskun megye)⁶¹

A tehenet egyszer ki kellett menni fejni a járásra, a Kati néniék mellett elmentem.
Azt mondja Kati néni: – Megállj, Csák Örzsi, jó lenne még neked abból az erőből
máskorra is. Hát oszt megfájdult a lábam. Hát hova menjünk, hova menjünk, ezer
orvos sem segít. Hát oszt elmentünk Ladányba, tudósasszonyhoz. Én meg csak
jajgattam, mert minden fáj. Elindultunk ide egy hajnalkor, úgy 4-5 óra tájon.
Édesanyámék a malomnál laktak. Beszölt oda a nővérem. Azt mondja édesanyám:
– Hát menjetek a Jézus nevében. De csak a kőút mellett tudott velem menni, mert
ha a kőútról lementünk, már mintha leszakadt volna rólam minden hús. Ahogy
keresztülmentünk a rékasi határon, egyszer elkezdi a kocsi alatt valami: – Jaj-jaj-
jaj-jaj-jaj-jaj, mintha ráment volna a kerek. – Jaj – mondom –, Károly, rámentél
valamire a kocsival. Állj má meg! De még nem volt kivirradva egészen, olyan söté-
tetes volt. Azt mondja: – Minek álljak meg, nincs itt senki. Mondom: – Hát nem
hallod, hogy jajgat? Akkor ő kiszállt, oszt egyszer azt mondom: – Ehun van, ni.
A dunyhából mintha nyomkodott volna valami kifelé. Aztán hajthatott, nem fáj
nekem semmi. Aztán, mikor megérkeztünk, kérdeztük, hogy ez meg ez a tudós-
asszony hol lakik. Mondják, hogy ott a templom mellett, abba a kis szugba.^a Hát
egy öregasszony a kapuba áll. Azt mondja: – Jaj de régen várlak mán benneteket,
de soká értek ide. Nem vettetek észre az úton semmit? Mondom oszt neki, hogy
mikor az újszászi határon átjöttünk, akkor jajgatott valaki a kocsiban, aztán úgy
megnyomkodtam. Azt mondja, hogy ő vót, sajnálta, hogy úgy fáj mindenem.
A kismisére akart menni, oszt nem ment el, mert tudta, hogy mink menünk.^b Az-
tán elküldte a lányt az erdőbe, azt mondta, hogy feketemadártövet szedje. Mink
meg nem tudtuk, hogy mi az. Olyan nagy levele van, dohánynak is pipálták az öre-
gek. Hát aztat főzött. Elreszelte, oszt tejjel megfőzte. Azt mondta, ráköti a lábam-
ra, de három napig le ne vegyük, mert meghalok. Azt mondta, három napon belül
itt lesz, aki megrontotta, verjük el szörnyen. De ez a Kati néni jött, nem vertük el.
Sajnálkozott rajtam, sóhajtozott szörnyen. Azt mondta: – Van-e káposztáshordó-
tok? Azt mondja a jányoknak: – Hozzátok csak be. Behozták a hordót, aszt forral-

^a zugban

^b mi megyünk

tatott bele egy rocska^a vizet. Ő meg kiment, oszt szedett olyan férocska^b lószart az istállóban a lovak alól, oszt beletette a kisszéket, oszt azt mondja: – Üljl bele, majd én segíték rajta. Ne törődj vele, meggyógyul a lábád. Vagy kifakad, vagy valami lesz belőle. Letakart egy lepedővel, úgy, hogy a fejem kivolt. Nem tudom, meddig ültem ott a gőzbe. Akkor oszt a lábam olyan beteg lett, hogy az orvos mindennap kétszer jött ki beoltani. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶²

Tódor Rebi. Ammá^c aztán tudott, a vénasszony. Anyósomnak ellopták egy tyúkját. S mondja szomszédasszonynak, hogy menjünk fel Tódor Rebihez. – Hallám, hogy s merre vitték – mondja anyósom. S mentek, ott a patakon keresztül kellett menni, s: – Julia – mondta a másik asszony –, odamehetünk, me az úgyse ér semmit. Hát, amikor mennek fel a tornácra, hát aszmondta: – Te Anikó, te ne jere fel, te nem hiszel! – aszmondja. Rebi néni aszmondta. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁶³

Ha nem tartják be az előírásait, nem gyógyul a beteg

Ács Dávidné mesélte, hogy megbabonálták a tyúkjait, nem tojtak. Elmentek Szalántára a javoshoz. Azt mondják, étlen-szomjan jó menni, hát nem is ettek, nem is ittak. A javos valamilyen könyvből olvasott nekik, imádkozott, de nem értették, mit. Azt mondta, hogy nem szabad addig tojást kiadni a házból, amíg nem ültettek, most pedig menjenek haza, útközben ne szóljanak egy szót sem, ne egyenek, ne igyanak. De amikor a szőlőhegyre értek, megpihentek, odajött egy ismerős, megszólította őket, ők pedig válaszoltak. Mivel megszegték a tilalmat, a tyúkok nem tojtak azután sem. (Rádfalva, Baranya megye)⁶⁴

Nagynénémnek volt egy fia, tavaly halt meg, és olyan 9 éves lehetett az a gyerek, és a térde összezsugorodott, és nagyon megdagadt, és elvitték orvoshoz, de nem tudta meggyógyítani az orvos. Gyógyította, gyógyította, de nem javult. Aztán Derecskén volt, Mátraderecskén egy ilyen tudósasszony, aztán elvitték hozzá, aztán az adott rá ilyen kenőcsöt, és megmondta, hogy mit csináljanak vele, hogy három nap ne adjon ki senkinek a házból semmit, különösen naplement után. Hát aztán, mikor hazajöttek, megfakadt neki a térde, és egy nagy, hosszú cérnaszálat húztak ki a lábából. De nem akart gyógyulni. Hát aztán akkor jutott eszébe az asszonynak, a nagynénémnek, hogy ilyen lagziba hívogatott egy asszon, aztán annak szalonnát adott. Szaladt ő utána, de már akkorra az elment. Aztán visszahívták a tudósasszonyhoz, aztán azt mondta, hogy: – Igaz-e lelkem, hogy kiadott a házból valamit? Azt mondja: – Hát még helyre lehet hozni, de – azt mondja – ha még egyszer kiad, már nem lehet helyrehozni. Aztán be is gyógyította a gyerekeknek a lábát. (Nógrádsipek, Nógrád megye)⁶⁵

^a favödör

^b fél vödör

^c az már

Édesanyám gyerekágyat feküdt, aztán született neki egy kisfia, ezáltal édesanyám elnyomorodott, olyanformán, hogy felzsugorodott mind a két lába. Elment Egyek-re édesapám Ságihoz, a tudóseMBERhez. Vitt egy liter pálinkát neki. Azt mondta Sági, mikor megérkezett: – Jó, hogy gyött, sógor – mert sógorságba voltunk vele –, de még az is jó, hogy útközbe le nem feküdt, mert ezek a kutyák szétszedték volna. Azt már ő tudta, hogy milyen kutyák. Ekkor a szegény édesapámnak azt mondta a tudóseMBER: – Sógor, majd odamegy valaki, de akármit kér, ne adjatok semmit, és hozzá ne nyúljatok. Adott neki orvosságot, pálinkába valamit. Jött is valaki, édesapám meg akarta verni, de nem nyúlt hozzá. Aztán meggyógyult édesanyám, és a gyerek is szopott. Mert addig, ha odavitték szoptatni, csak úgy sivalkodott. Ezt tudom, mert rajtam történt a családba.^a (Nagyiván, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁶⁶

Mikor Katonáné megnézte a kisjányomat, adott néki olyan maga csinálta orvosságot, oszt azt mondta, merthogy akkor keddi nap vót, hogy pénteki napon rászáll a házukra egy holló meg egy galamb, oszt figyeljem, hogy mit csinálnak ott a háztetőn. Hát meg is figyeltem, tényleg ott is vót, hát verekedtek. [Azt mondta az asszonynak Katonáné, hogy ha a holló fog győzni, akkor a lánya is megmarad.] És így verekedtek. A galambnak csak úgy repült a fehér tolla, mégis íletbe maradt. És a jány tényleg meggyógyult, attúl kezdve mindig egízsígesebb lett, még máma is megvan. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁶⁷

Igen. Vót, az, ha kellett, macska vót, ha kellett, kecske vót, ha kellett, bival vót, akkor még mit mondtak... Hogy az erdőn csak látták, hogy egy rakás fa mozog, a rőzsét vitték azelőtt, ugye, s akkor mondták, hogy hát Rebiné, maga... Úgy is vót, hogy a kapu előtt hagyták, s mit tudom én, hol látták más. Úgyhogy a másik alig ment ki Merke tetejire, már a vénasszony ott vót. – Hát maga hogy jött ide? – Mivel bajod nincs, ne foglalkozz! – aszmondja. Úgyhogy állandóan valahol járt. De az, aszmondják, annyit tudott, hogy mikor valaki a faluba jött be, akkor aszmondta neki, hogy: – Maga ne jöjjön a kapun belül, maga az úton ezt meg ezt csinálta, elkáromkodta magát... S állítólag ez az unokája, ez a Péter Jula néni, ez az unokája, mer az édesanyja is tudott, s ez az édesanyjának az anyja vót, ez a Rebi néni. Jula néninek nagyanyja vót. Aszhiszem, mind a kettőt Rebinek hívták, a Jula néni nagyanyját is, Mári-e, Rebi-e, nem is tudom, de állítólag keresték az öregasszonyt, valaki kereste, s a leánykát, akkor ép vót, ledobták, s akkor roppant össze a háta, me nem így született.

Az ellenségei?

Hát ezt így gondolom, me vót egy unokatestvérem, ahol szintén vót egy ilyen dolog, s felmentünk oda, én így gondolom, hogy aki, ő ha..., az ő emberei, mer ez már egy olyan harcos vívó valami, ugye, hogy az ő szellemei a másíknak a szellemeivel meg kell viaskodjanak. Tehát amikor Isten angyalai az ördögöknek az an-

^a Apja tiszaiigari élményeiről, ahol cselédkedett.

gyalaival birokra keltek, s az ördögé győztek, ugye, a gonosz angyalok győztek, hát ezért adott Isten a Sátánnak szabad kezet, hogy a világ felett úgy intézkedik egyelőre, amíg el nem jön a Megváltó, a világ végénél el nem jön az Urjézus, ugye, addig szabad keze van a Sátánnak, tehát most sátánizmus van tulajdonképpen. A Sátán uralkodik, azért van a csinálmány,^a s ilyen, olyan, olyan, a sok árulás, vérengzés, bűnözés, mert a Sátán dolgozik és átkoz. S akkor, ugye, Rebi néni és más is, aki ezzel a dolgokkal foglalkozik, gondolom, hogy ez olyan dolog, hogy meg kell vívjanak egymással. S gondolom, ezér vót az, mikor őt megverték a szellemei, kékre verték. Azér verték, me nem úgy csináta, hogy ők győzzenek, tehát ők vesztesek vótak, abba az időbe vesztesek vótak, tehát az ők munkájuknak nem vót eredménye. S ennek vót az oka, hogy rajtok töltötték ki a bosszút, gondolom én. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁶⁸

Szembenállás másik gyógyítóval:
a másik ügyfelét közlekedésében akadályozza

Az én uramnak vót egy bátyja. Aztat nyaggatta ez a Málík Roza. Mindig úgy kimerül éfélbe. És akkor ébren vót, és mondta: – No, menni köll má Kanizza felé! Az én uram meg mindig erősen aludt. Ez a Málík Roza is tette a sírba. Vitték Faddra is. De mikor át akartak menni a hídon, kiesett a két kerék. Mikor odatették a kereket, akkor átmentek, bebecmeregtek Faddra, ott állt egy öregasszony. Akkor nem tudott továbbmenni. – Te vénasszony, engedj át, mer végigváglak az ostorral. – Hun vannak már ilyen soká? Már magukra váraozok. Az a boszorkány, a Málík Roza mán ott járt, onnan tudta a faddi ember. (Bogyiszló, Tolna megye)⁶⁹

Az édesapám meséte. Az meg vót úgy nyomorodva, olyanok voltak a térdei, mint a zsák. Hát akkor elvitte az édesapja, Miskén vót egy Köles nevű orvosember, rontó is vót. Mikor vitték az én apámat Miskére, odaértek a hídhöz, akkor még fahíd volt, a lovak nem akartak átmenni a hídon, pedig jó erős lovak voltak. Addig-addig, hogy vezetgették. Úgy átmentek. Mikorra Miskére értek, olyan nehéz volt a kocsi, hogy a lovak teljesen habbá izzadtak, pedig ketten voltak a kocsin. Mikor odaértek az orvosemberhő, azt mondta nekik, Mihál vót az én öregapám neve: – Hogyan tudtatok, Misa, együnni? Mikor annyian vótak a kocsin, hogy csoda, hogy a lovak ebírták. Oszt aztán megbabrálta, orvosolta, nem tudom, mit csinált neki, aztán meggyógyult a lába, röndbe gyüött. Ahogy mondta a gyógyulását, hogy hogy fog mönni, az úgy történt. Meg is öregedett, 92 éves volt, amikor meghalt. (Fajsz, Bács-Kiskun megye)⁷⁰

Egyszer kimegyek egyik hétfőn a piacra, hát jön a barátom oda. – Idehallgass, komám! – aszondja. – A feleségem beteg. Mán mindenütt összehurcoltam, orvosoknál, mindenütt – aszondja –, és most ajánlották, hogy vigyem el a tiszaroffi orvosho.

^a rontás

Ahhó az Orvos Péterhő. Tudományoshoz. Vigyem el oda. – Tedd már meg, vidd el, komám, megfizetek. – Jó van, barátom, elviszem. Hazamentem, befogtam, elmentünk oda, ehő az Orvos Péterhő. Tudományos ember az Orvos Péter. Hát megálltunk a kapuba, nem vót otthon. Vártunk egy jó óra hosszát. Egyszer itt jön bácsika, egy sárga foltos nadrágos bácsi, köszön, én is fogadtam a köszönésit, aszondja: – Hunnan gyüttek? – Abádszalókrul. Orvos Péter nagyságos urat várjuk – mondom. Erre elnevette magát az öreg bácsi: – Nem nagyságos úr az, kedves fiam. Én vagyok az. De hogy meghúzódttam tőle: – Hogy ez az öreg bácsi? – mondom. Kigyött oszt a barátom a feleségivel, elindultunk hazafele. Jó két lovam volt befogva, hármonkat alig bírt a két ló. A roffi gyepepen úgy tudom a járást, mint a saját udvaromon, s kérem szépen, nem bírtam setét este legyönni a roffi gyeprül. Ott járkáltam összevissza. Egyszer egy tanyába lámpát gyütöttak. Megáll a két ló. Hallgatódzok. Hallom, fűrészelnek. Előrekerülök az épületnek, két ember, odaköszönnek. Ismerősöm volt az egyik. Mondom oszt neki: – Idehallgass! Itt mutass nekem egy utat, merre menjek hazafele. El vagyok tévedve. – Talán Orvos Péternél voltál? Mondom: ott. – No, eredj csak vissza! Fordítsd meg az egyik tengelyvégszögedet, oszt csavard be! Megfordítottam, dróttal becsavartam, mindjárt tudtam, hun, hol járok. Azt mondta a másik embernek: – Nyisd ki az utat a homokon, hadd menjen ki! – Nem kő mán nekem kaput nyitni, tudom én mán, hogy hun járok. Olyan vígan hozott haza a ló bennünket, hogy nem is hittem volna, ha nem rajtam történik. Soha nem hittem volna ezt. De ez így volt, kérem. (Abádszalók, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁷¹

Másik ember, három ember elment az erdőbe itt. S egyiknek a szekere nekifarót^a egy bokornak, s emelgették. S aszmondja az egyik nagyszájú ember: – Tódor Rebi ha itt lenne, milyen jól segítene! Érti-e? A szekeret visszarakják, s jöttek hazafele, itt a faluvégen jöttek be, Tódor Rebi ott lakott. S Rebi néni kiállott, s egyszer a szekér megállott, mind a három szekér. Aszmondta: – György, te nekem hagyj békít, s végezd a dolgodat – aszmondta –, nekem ne... Aztán elpirútak, hogy a vénasszony honnan tudja, hogy ő bajlódott vele. S akkor hajtsák a lovakat, s egyet se mozdul egy se, s ütték,^b s úgy se. Aztán: – Eridjetek – mondta Rebi néni –, eridjetek. S akkor megindúttak... (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁷²

Szembenállás másik gyógyítóval: megrontja a rontót

Selyempuszlis^c Nagy Sándorról mondok el egy másik esetet. Mán Mikepírcsen^d laktam. Bejött hozzánk Selyempuszlis Nagy Sándor felesége. Panaszkodott, hogy az ura nem hagyja aludni, megrontotta őtet. Apósom azt mondta neki, hogy men-

^a nekifarolt

^b ütötték

^c Selyempruszlikos (ragadványnév)

^d Mikepérce (Hajdú-Bihar megye)

jen le az orvoshoz. Na, oszt el is ment az asszony a doktorhoz. Elmondta, hogy mi a baja. A doktor hazaküldte, hogy majd elmegy hozzájuk. Őszi idő vót. Hát a doktor el is ment. A sapkáját letette az asztalra. Megvizsgálta az asszonyt, de a vizsgálat után a sapkát ott hagyta az asztalon. Utánaszól az asszony: – Doktor úr! A sapkát itt tetszett hagyni! – Nem baj – aszondja –, hagy maradjék! Hazajött az ember. Kérdezte az asszonytul, hogy kié a sapka. Az asszony azt mondta, hogy a doktoré. Nagy Sándor nem mert hozzányúlni. De az ember beteg lett, az asszony meg meggyógyult. Megint eljött az asszony, oszt mondja, hogy mi történt. Azt mondta, hogy a doktornak is biztos tudása vót, mert beteg lett az ű embere. (Hajdúbagos, Hajdú-Bihar megye)⁷³

Szembenállás másik gyógyítóval:
az erősebb rontást nem tudja gyógyítani

Sokszor mondta a javas, hogy: – Jaj, most már én segíteni nem tudok, mert erősebb javas rontotta meg, és azzal szembe én nem szállhatok. (Sellye, Baranya megye)⁷⁴

Eltűnt, távol levő emberről tudósít

Ha nem tudta valaki, hogy hol a fia, az elment Ősibe, s az az ember megmondta. Ha valaki beteg volt, az elment Ősibe, az az ember meggyógyította. Az ősi ember mondta el Bora néninek, hogy hol a fia. (Lovászpata, Veszprém megye)⁷⁵

Megbénítja a tolvajt

1866-ban nagy fagyos esztendő vót. Mögfagytak a búzák május 15-én. Akkor osztán emöntenek Szekszárdra, krumplit vittek cserébe búzáért. És sikerült is nekik búzát kapni krumplióért. Amint jöttek haza három lóva, az öreg Keles meg a két unokája, aztán rájuk sötétedett, amint a miskei határba gyűttek. Mikor odaértek a hídhöz, a lovaik annyira kifáradtak, mer nehéz volt a teher, azt mondta a gyerekeknek: – Hát, fiaim, ha így van, fogjátok ki a lovakat, és elmegyünk haza, itt hagyjuk a kocsit a búzával. Mer már nem messze voltak a falutól. Akkor azt mondják a gyerekek: – Öregapám, mi lesz akkor a búzával? Valaki erre jön, aszt elviszi. Azt mondta az öreg: – Hagyjátok itt még a korbácsot is, még a hajtószárat is, a kocsin. Akkor ők lóháton mentek haza. Mikor hazaértek: – Adjátok abrakot a lovaknak, mer el vannak fáradva, itassátok meg őket, ha megették az abrakot, és majd lefekszünk és pihenünk, a lovak is pihenynak, reggel majd megyünk a kocsin. És 2 órakor keti föl az öreg a gyerekeket: – Keljete föl, mer elég vót annak az embernek tartani a zsákot a vállán. Mer a kocsinál egy ember lopni akarta a búzát, fölvette a vállára, de letenni nem tudta. El is mentek az onokák is, meg az öreg is. Mikor odaértek, akkor azt mondja neki az öreg: – No, fiam, elég nehéz volt-e a zsák? Hogy mérté te hozzányúlni ehhez a búzához, mikor ezt nem őrzi senki sem?

– Hát abba vótam, hogy majd egypár zsákot elviszek, de nem bírom letenni a vállamrú. – Tanuld meg, hogy ilyen kocsi őrizetlen nem lehet, valakinek tudománya van. – Így aztán az ember akkor le bírta tenni a zsákot, de csak a Kelesék kocsijára, nem a sajátjára. Mer az az ember is kocsival volt ott. (Miske, Bács-Kiskun megye)⁷⁶

JEGYZETEK

- 1 Lásd például: Vajkai 1983; Grynaeus 1974; 1998, 2000.
- 2 72 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 3 Barna 1979, 52.
- 4 Mándoki 1959, 79.
- 5 Luby 1935, 163.
- 6 83 éves nő; Zentai 1983, 134.
- 7 84 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
- 8 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 9 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 10 Férfi; Ferenczi 1973–1974, 293.
- 11 Barna 1979, 44–45.
- 12 72 éves férfi; Gagy József gyűjtése, 1996.
- 13 Barna 1987, 184.
- 14 Fügedi 1982, 201.
- 15 Grynaeus Tamás gyűjtése, 1967.
- 16 76 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 17 68 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1968.
- 18 Limbacher 1994, 207.
- 19 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 20 Limbacher 1994, 206.
- 21 MNA 188.
- 22 Zakariás 1992, 195.
- 23 56 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 24 55 éves nő; MNA 189.
- 25 N. Bartha 1931, 70.
- 26 MNT 1970.
- 27 73 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 28 70 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 29 63 éves nő; Zentai 1983, 135.
- 30 69 éves nő; Zentai 1983, 135–136.
- 31 80 éves nő; Zentai 1983, 136.
- 32 Barna 1979, 42.
- 33 Szabó Imre gyűjtése, 1960; EA 6370, 18–19.
- 34 70 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 35 Zentai 1983, 139.

- 36 Zentai 1983, 134.
37 90 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952; EA 3056.
38 Fügedi 1982, 206.
39 Magyar 2001, 482.
40 74 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
41 Nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
42 Jánossy Gábor gyűjtése; MNT 28.
43 79 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
44 Fügedi 1982, 205.
45 Fügedi 1982, 201.
46 42 éves nő (öntőasszony); Diószegi Vilmos gyűjtése 1952.
47 Zentai 1983, 134.
48 Magyar 2002, 166.
49 76 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
50 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
51 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
52 Ferenczi 1973–1974, 286.
53 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
54 Férfi; Magyar 2003, 580.
55 Moldvából betelepült, kb. 70 éves nő; Bosnyák Sándor gyűjtése, 1962–1972; Bosnyák 1980, 147.
56 Gerencsér Ilona gyűjtése, 1992; EA 24818.
57 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
58 80 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
59 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950-es évek.
60 82 éves nő; Dobos Ilona gyűjtése, 1960.
61 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
62 Nő; Pócs Éva gyűjtése, 1960.
63 Gagy József gyűjtése, 1996.
64 63 éves nő; Zentai 1983, 145.
65 Bosnyák Sándor gyűjtése, 1980-as évek.
66 77 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1961.
67 P. Madar 1967, 205–206.
68 61 éves nő; Gagy József gyűjtése, 1996.
69 Nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
70 74 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
71 58 éves férfi; Dömötör Ákos gyűjtése, 1963.
72 Kb. 80 éves férfi; Gagy József gyűjtése, 1996.
73 62 éves férfi; Ferenczi Imre gyűjtése, 1962.
74 80 éves nő; Zentai 1983, 148.
75 31 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
76 Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.

BÁBA

A bába társadalmi szerepe a múlt falusi közösségeiben kétarcú volt: mind az általa levezetett szülések, mind a gyermekágyas anya és a csecsemő ápolása az első napokban kockázatos, kétséges kimenetelű műveletek lehettek, ez tette a megítélését is kétarcúvá, és alkalmassá arra, hogy a *boszorkány* negatív szerepeit ráruházzák. Ez történt a magyar nyelvterület egy nagy tiszántúli térségében. Elsősorban Bihar, Hajdú és Szolnok megyékből származnak *boszorkánybába* adataink. E tájon a bába és a boszorkány hiedelemszerepei egybeesnek, a boszorkány egész hiedelemkörét, a rontóképességektől a rontásgyógyításáig, férfiak meglovaglásáig, asszonyok éjszakai megnyomásáig, a csecsemő kicseréléséig, sőt, bizonyos sorsasszonyszerepekig a tudós bábának tulajdonítják. Az alább bemutatott adatok főleg e térségből származnak, és a bábaboszorkány minden jellegzetes motívumát felvonultatják, elsősorban Sándor Mihályné és P. Madar Ilona gyűjtésének köszönhetően.¹

Mint sorsasszony

Amikor az asszony küszködött, kinézett a bába, megnézte a csillagokat, oszt azt mondta, hogy csak ebbe az órába meg ne lenne. Azt kérdik tőle, hogy mire mondta a bábaasszony. Azt mondja, hogy: – Azír mondom, lelkem, mert ha meglesz ebben az órában, ennek a gyereknek vízbe kell meghalni. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²

Meg hallottam, hogy anyámnak a nagymama, ha gyerek született, úgy tett, hogy: – Jaj, csak öt percig még ne szülessen meg! Hát oszt kérdezték tőle, hogy mért. Hát azt mondta, hogy szerencsétlen órában fog születni. No, oszt úgyhogy csak öt percet izélt. Letelt az öt perc, megszületett. Azt mondja: – No, most már megszülethet a gyerek! Ez anyámnak a nagymama vót. (Zsarnó, Kassa vidéki járás, Szlovákia)³

Tudományszerzés

Azt hallottam, hogy valami könyvből tanulják a bábák a boszorkányságot. Azt hallottam, és ez a családban is történt, hogy ezek a bábák a gyermekeiken tanulnak. (Kaba, Hajdú-Bihar megye)⁴

Idesanyám magyarázta, hogy campós asszonynak^a akart lenni Piroska néni. El is vitték tanulni egy bábához. Lefeküdt. Éjfélbe nagy zenebona, kutyaugatás, macskanyávogás. Kiabál az öregasszonynak. Hiába. Aztán hát nagy csendesség lett. Körülnéz, és sok-sok süteményt lát szétszórva. Leugrott, s vett fel egy süteményt. Reggel nézi, hát lúdszar vót. Otthagyta a bábát, nem tanult ki. (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)⁵

^a bábának

Ezelőtt vót ilyen tudósasszony sok. Annak seprűt adtak a kezibe, amikor haldoklott. Kis Julis bábát gondozta Kis Margitnak az anyja. Aszt megkapta a bába-könyvet. Oszt nem tudta értelmét venni, oszt eldugta a saját lányát. Paszulya^a vót, olyan cifra paszuly, oszt nekünk is adott a jánya, de ő írtejött, ű avval a paszullyal ronthatott. Sok vót belőle, de az észrevette rögtön, ha egy szemet elvettek. Még azt is észrevette, ha a könyvét elvette valaki, vagy hozzányúlt. Ment az rögtön ha-za. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁶

A bába mind a saját gyerekin tanul. Dobinénak is vót egy jánya, annak folyt az ujjá,^b pedig szíp jány vót, de azt mondják, hogy azon tanult az anyja. Vót egy zsidó bábaasszony is. Annak a fiai is mind hülyék voltak. Arra is azt mondták, hogy rajtuk tanult az anyjuk. (Nádudvar, Hajdú-Bihar megye)⁷

Egy bába nem tudott addig meghalni, míg meg nem tudta mondani, hogy mibe van a tudománya. Egy szilkébe vót, odavitték neki, oszt el kellett véle temetni. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁸

Alakjai

A bába, az boszorkány vót, mer bejárt a kúcslyukon. Az intézetbe tanulták, elváltak póknak, csíknak, macskának. Nyávogott a macska, oszt nem láttak semmit. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁹

A kisebbik bátyám derék egy fiatalember vót. Elment a tanyából a faluba. Öreg este lett, mire jött. Vigan hegyelt hazafelé. Hát egyszer lássa, hogy egy nagy valami megy mindétig a nyomában. Ha megállt, az állat is megállott, ha ment továbbat, az állat is ment utána. Amikor a tanyához ért, bal kézbe fogta a botját, leütötte. Nagy nehezen behúzta a tanyaudvarba, s belökte a kútba. Akkor elkezdet kiabálni: – Húzzatok ki! Húzzatok ki! A másik bátyám, hogy künn hált, meghallotta. Kihúzták. Hát a bábaasszony vót birkává változva. Rátették a célt a cimborájaival, hogy egy este meglesik, eltörik a lábát, hogy hagyjon fel a legínyek rontásával. (Hajdú-Bihar megye)¹⁰

Boszorkánymulatságon vesz részt

Nagy gond vót, hogy melyik bábát híjjuk... Fíltém a nagy híró bábáktól... Aut^c mégis Adám Sára nénémet hittuk el, penig mondták rúla, hogy borsír jár a Gellért-hegyre.^d (Hajdú-Bihar megye)¹¹

^a babja

^b meggyűlt az ujjá

^c azután

^d A boszorkányok járnak „borsért” a Gellért-hegyre – a boszorkánymulatság-elbeszélések szerint.

Szoboszlón meg egy gazdaember bíró vót. Oszt bába vót a felesége. A legény meg oszt sokon ment keresztül, mer a nagyobbik szóga minden éccaka paripa vót. Hát oszt vót neki osztán egy jó katona barátja, osztán a lovat, mikor ezeknek a bábáknak az összejövedeleket vót, mindegyiknek vót egy paripája, meg vót ott kötözve a csárda előtt. És osztá azt mondja neki, mert a katona barátja ott oszt sorra nézte a lovakat, és megismerte a barátját: – Ejnye, komám – aszondja –, tisis^a idekerültél, de nem tudok rajtad segíteni – azt mondta –, csak magad segíts magadon. Ha csak lehet, a kantárt dörzsöld ki a nyakadból. Azonnal visszanyered az emberi alakodat, és akkor a kezedbe veszed a kantárt, és majd mikor sorakoznak kifele, a te gazdaasszonyod jön legelőszőr. Csapd a fejibe azt a kantárt, és akkor olyan paripa lesz, mint te, és a többit rádbízom. Egy köblös fődbül akkor nap vágták le a kendert. És osztán jó nyers vót a föld. És ott megkalupoztatta^b jól. Tiszta víz vót a paripa, és csak akkor nyargalt vele haza. Mikor ment hazafelé, a kovácsho ment egyenesen. Oszt mondta, hogy a bíró parancsára muszáj megvasalni, oszt megvasalta a két első lábára. Ekkor ment osztán haza, mikor vitte a két nagy vasat a tenyeribe a bábaasszony. Mikor hazaértek, akkor húzta ki a fejből a féket, úgy tötyögött oszt be a bábaasszony a lakásába, de ő a féket magával vitte, mert abba vót a tudomány. Eztet aztán tűrte egy hétig, hogy főtt étel nem vót sose. Akkor panaszkodott, hogy: – Nem eszünk mink főtt ételt. – Nem látod, hogy beteg a gazdaasszonyod? – azt mondta a gazda. Akkor a fiú bement, a paplant lerántotta, oszt a bírónak megmutatta, hogy meg van patkólva az asszony. Akkor osztán elmondta, hogy addig ő volt a paripa. Oszt azér vót olyan sovány. És oszt azt mondja a szógabírónak, hogy: – Fizessen ki a szógabíró úr, egy percig se maradok itt tovább! De vitte ám magával a tudományt, nem lett tovább veres paripa, vitte a kantárt. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)¹²

Elcseréli az újszülöttet

Az én anyámnak, elmagyarázta, született egy babája. Oszt egy asszony vót, ánya,^c amír nem űtet hitta elfogni a gyereket – bábaasszonyt híttak –, hát megrontotta. Osztán iccaka beküdütt egy valakit. Bement olyan macska kípibe. Oszt idesanyám meg szoptatott... osztán torkon fogta, oszt el akarta túle vinni a gyereket, hát ű meg nagyot visított. Idesapám meg aludt, felugrott. Hát osztán mindjén oszt kiverete, ütötte-verte, de nem akart vele bírni. Akkor a gyerek másnapra olyan lett, mint egy majom, olyan szőrös. Na, idesapám felkótt másnap, oszt aszondja: – Hallja, Júcsa néni! Úgy gondolja meg, hogy agyonütöm! Hát, maj másnap reggelre idesapám elment Esztárba. Aszmondta neki az esztári asszony, hogy kilencféle fűbe – ág, faág, csak kilencféle legyen – fürössze meg a gyereket ekkor meg ekkor este. – Osztán de bent hálj te is! Megfürössztitek a gyereket, maj tirátok rátok rázák az ajtót... úgy, hogy maj rátok rogyik. De a nyújtófélfát,^d annyi erőd legyík,

^a te is

^b megfuttatta, kifárasztotta

^c sógornője vagy nagynénje

^d sodrófát

hogya a nyújtófélfát vágd az ajtóho! Odavágta, de nagy erővel, mán nagy ijedten édesanyám. A gyerek elváltozott, nem lett semmi baja. (Újléta, Hajdú-Bihar megye)¹³

Megrontja a szülő nőt, szoptatós anyát, csecsemőt, kisgyereket

Ez rajtunk történt meg. Lett egy kisfiam nyolc és fél hónapra. A kisgyerek nem szopott. Az lehetett azér is, hogy olyan zsenge volt. Aztán ketten laktunk az urammal. Aztán odajött reggel az anyósom, gyerekágyba voltam, jött reggel az anyósom fürdetni, keresett egy piros szoknyát, hogy hun van az a piros szoknya. Jött a bábaasszony, mondta neki, hogy hát elveszett a szoknya. Mondta neki, hogy meglesz az, ott kell annak lenni, de nem volt az ajtó mögött. A néném elment egy másik bábaasszonyhol, az azt mondta, hogy hát majd visszaviszi az, aki elvitte. Ott lesz az reggelre. Ott is volt. Azután már szopott volna a gyerek, de már akkor nem volt mit, elapadt a tejem. (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁴

Ezek a bábaasszonyok csináltak ilyet, hogy a gyereket megrontották, mert nem kaptak elég pénzt, vagy nem őket hívták. Oszt elment, csak megsimogatta a kezivel, és már kész is vót a rontás. Erre adtunk neki még több mindent, akkor újra eljött, megsimogatta a gyereket, és az meggyógyult. (Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar megye)¹⁵

Egy asszony nem adta meg a pénzt a bábaasszonynak. Arra fakadt ki, hogy az asszony beteg lett, meg se tudott mozdulni, úgy elfáradt. A sutból jött ki a lú. Arra kellett ráülni, vagy minden 6 óra után megnyergelték éjfélig. Meg is halt. (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)¹⁶

Közbe meg a bábaasszony tudósasszony vót, boszorkány... Macska kípibe, tudod, megjelent, oszt idesanyámra, szegínyre ráfeküdt iccaka, úgy, hogy majdnem megfulladt! (Újléta, Hajdú-Bihar megye)¹⁷

Halpaprikást főztek. Feltették a kemence tetejére. A bába arra ment, oszt nem kínálták meg. A gyerek nem szopott azután. Ment osztán nagyapám, hogy majd megveri. De mire a kapu sárkához ért, kiáltott nagyanyám, hogy ne menjen mán, elveszi mán [az anyja mellét]. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)¹⁸

Ha nem tud idejében (1 éves korában) eljárni a gyermek, akkor azt mondják, hogy a bába elvette az erejét, vagy a lába fején hátul kötötte a sarkához a lába ujját. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)¹⁹

Ront – megállapítják a rontást/rontót – helyrehozzák a rontást

Volt egy illetőnek egy kislánya. Nagyon beteg volt. Meg se tudott mozdulni a bölcsőben. Az anyja meg annyira aludt, nem ébredt fel három napig. Aztán elvitték

a gyereket az öreg Szűcshöz. Az meg azt mondta: – Hát, lelkem, galambom, vártam már magukat három napja. Ez a kislány meg van rontva. – Meg van rontva? – Ránevetett a bábaasszony, attul. De szórjanak el a bölcső alá, bal kézzel köleskását, ami meg megmarad a kezibe a köleskásából, vigyék ki a pitarajtóig, és azt hajjintsák ki. Nyírág seprűt meg felfelé állítva az ajtóba, bele kés-villát. Ezt meg is csinálták. Meg is gyógyult a gyerek is, meg az anyja is. Három nap múlva meg a legközelebbi rokonyánál meg megjelent, aki megrontotta. Érdeklődött, hogy van a család, nincs-e valami bajuk. Errül tudták meg, hogy ő rontotta meg. [Míg szórta a kását, azt kellett mondani:

„Gyűjjél-menjél, ne pihenjél;
ezen a küszöbön többet be ne győjjél.”

Utána a csecsemő kisingét letenni a küszöbre, és fejsze fokával jól ráverni vagy kilencszer.] (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁰

Hát én még olyant nem láttam. Hathetes vagy két hónapos vót a gyerek, de tisztára úgy nízett ki, mint... na, hamar akarom mondani... mint a nyúl. Annyi pelenkát, annyi kisinget szíjjelvert idesapám a fejszível a küszöbön. Aztán meg olyan csudálatos vót. Ott pedig idesanyám sohasem tudta elgondolni, hogy ez a Nyesténé rokon vót idesanyámmal, avvót a bábaasszony, hogy mit víthetett neki. Mégiscsak valami bűne vót vőlle, mert, tetszik tudni, még azelőtt, ugyi, na, a konyhába szegek vótak felütve, arra cseper-csupor fel vót akasztva. Vót a konyhába olyan literes csupor, abba benne vót olyan dirib-darab szalonna, ami egy kis szappannak való. A másikba sárgadinnyemag... a másikba vót görögdinnyemag, hát úgy, hogy leestek, csörömpöltek világra. Hát mán én is tudom, mán iskolásjány vótam akkor. Annyira csörömpöltek, és, tetszik tudni, hogy a csupor mind talpára esett, hogy egy mag sem hullott ki, se egy darab szalonna. Úgy leesett a földre a szegrül. Hát, hát rettenetes vót az. Az a gyerek oszt meghalt. Teljesen megemíszttette, teljesen olyan vót, hogy csak a csont meg a bőr tartotta. Csak azt tanácsolták ellen, hogy villát dugtak a küszöbbe, de csak nem használt. Csak kivégezte az ártatlan gyereket. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)²¹

Embereket megront, lóvá tesz

A bábaasszonyok mind tudósok voltak. Ha mentek az úton, és valaki szólt hozzájuk, és azt mondta: – Komámasszony, jobban fut az én lovam, mint a kendé! – akkor arra megharagudtak, annak a fejébe vágták a gyeplőt, és az lett a lovuk. Annak a hátán nyargalásztak egész éjszaka. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²²

Ez velem történt meg, hogy az egyik bábaasszony hívott, mert bábaasszonyról van szó, és azt mondta, hogy vigyem el azt a szekrénykulcsot neki egy illetőhő. És én nem vittem el. Közben felült az ablakra macska képibe, oszt elkezdett nyávogni,

és azt mondta, hogy: – Majd elvinné még szívesen. Mert egy rontást fog rajtam csinálni. És akkor én fogtam a bal kezemet, és az ablak felé vágtam, hogy: – Sicc, le, te! És akkor eltűnt, de tovább nem történt velem semmi, de tudtuk, hogy ki volt. (Nádudvar, Hajdú-Bihar megye)²³

Vót Bodonba egy család. De erősen ügyes párok vótak. A férfi magyar vót, és az asszony román. Iluskának hitták, sáhiak vótak ők, mónár vót az ember. Olyan jól éltek. Közbe a mónár járogatott oda le a bábasszonyhoz, hogy híjja a bábasszant, hogy adjan inekciót a feleséginek. A felesége talán szült, úgy tudom én, a szülés után vót a felsége, s kellett kezelni, na. S annyira összebarátkozott a bábasszony-nya, hogy összemertek, úgy titokba. Na, jól van, de a menyecskének valaki megsúgta, a mónárnénak, megsúgta eztet, hogy vigyázzon így, vigyázzon úgy. És kapta magát a mónárné, és ement, hogy keresse ki a bajt. Ement egy tudományos asszonhoz, de már a mónár meg vót csináltatva^a a bábasszonytót. Békaalak jött bé este hozzájuk az ajtón. Jött bé a béka, s kidobta, s megint jött vissza. Megint jött vissza. S akko ement a tudományos asszonhoz, s aztán úgy megkötötték, úgy megcsinálták, hogy a béka is eltávozott, de a bábasszan is kiment a faluból. És elhelyezték Kókra.^b Kókba is halt meg. Az ura valami Tãndea-féle. A detrei bussza jár. Egész nyugudtan ismeri. De nagyon rendetlen lett. Addig verte a bábasszant, amíg meghalt. Na, az járt efféle ördögi dologgal. Aztat én emlékszem, hogy az biztos dolog vót, hogy az úgy sírt, szegény, de úgy kijárta az a mónárné, hogy a bábasszan is meghalt. Me úgy csinálta meg, hogy neki boldogságjo ne legyen, és az ura is meghalt. S ő él máma is, hazament Sáhiba. Szép házat épített, a gázat is bétette, s ő damna.^c Nagy damna. A két gyermekive. (Andrássytelep, Maros megye, Románia)²⁴

Ront – a tudós megpatkoltatja

Rákos Mari^d is megrontotta Karap orvosnak^e a húgát Böszörménybe. S ezért a fiatalasszonyra minden éjszaka 12 óraker rájártak, megnyomták. A férj elhívta Karap orvost. Karap rögtön látta, mi nyomja őtet. Vitte magával a kantárt, bal kézzel kihúzta a zsebéből, a húgán keresztültette a melle közepén, s egyszeribe egy nagy sárga csikó lett [a semmiből]. Elvezették Sóvágó kovács műhelyébe. A kovács nem akart felkelni: – Jaj, kérem, ez nem jó dolog, 12 óraker jön ilyen baj elé! – Ennek meg kell lenni, mind a születésnek meg a meghalásnak – mondta az orvos. Mikor a patkót megtüzesítették, Sóvágó kovács csak annyit kérdezett: – Elejire vagy hátuljára? Karap mondta: – Mind a ngyre! Mikor megvasalták, lehúzta Karap a csikó fejről a kantárt, rávágott, s az elnyargalt haza. Másnap reggel Rá-

^a meg volt rontva

^b Mezőkók (Pădureni, Kolozs megye, Románia)

^c úrinő (román)

^d bába

^e gyógyítóembernek

kos Mári tartott^a lánya ezt mondta: – Megvásalták nagyasszonyomat! Elbeszélte, hogy Rákos Mári levezettette magát a pincébe, ott fekvőhelyet készítettett magának. Két kezén, két lábán folyt a vére, míg meghalt. Úgy temették el, hogy senkinek sem mutogatták. Anyám mondta, ő olyat sose látott: amikor a koporsót sírba tették, úgy ugrált, mint a bolha, mert nem tudta a mesterségit hagyni senkire se, pedig bába vitte a koporsóját. (Alsójózsa [Debrecen], Hajdú-Bihar megye)²⁵

Védekezés a bába rontásától

Mikor én 18 éves vótam, született kisbabám. És a fiú, akitől lett, el akarta pusztítani a bábaasszonnyal éntőlem. Éjjel le is lökte mellőlem, a dunyhája itt vót, a gyerek meg a földön. Mellőlem hajították le. Ugrottam is olyat, hogy idesanyám azt mondta, hogy ha most bajom nem lesz, akkor sose. Én oszt összeteremtetem a bábaasszonyt. Anyám elment a patikába, oszt vett sátánfüvet meg ördögszart meg tömjént, avval füstöltünk a házba. Ótán oszt nem lett semmi baj. Az ajtóba még felállította édesanyám a seprűt nyirájával^b felfele, tett bele kést meg fésűt. Nem jött ótán soha. (Füzesgyarmat, Békés megye)²⁶

Kedden nem szabad beszélni a bábáról, és pénteken, mert megjelenik, és megnyom éjjel. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²⁷

Az én uram ez után a bába után, mer az első gyerekhez őt hívtuk, az én uram mindig sőt lökött utána. (Kaba, Hajdú-Bihar megye)²⁸

Gyógyít

A bábáknak azelőtt tudásuk volt. Itt a szomszédba volt, most már embernyi ember, egy gyerek. Nem aludt soha éjfél után. Aztán mondta az egyik asszony: – Szomszédasszony, hívják el a bábaasszonyt! – Jaj, nem jön az el, mert nem aztat hívtuk, aki az elsőhöz volt. Azt mondta a szomszédasszony: – Én értemegyek azért a bábaasszonyért. El is ment, el is ment a bábaasszony is, aztán a gyereket nézte. És akkor azt mondta: – Na, ezt a gyereket a magam formájába veszem – mert kövér asszony volt a bábaasszony, tetszik tudni. Oszt akkor tüzet rakott, oszt akkor a vizet felfőzték abba az edénybe, oszt belevágták a fejszét abba a forró vízbe, és akkor a kisgyerekekkel meg odament a bábaasszony, aztán elkezdett kókusz-bókusznál a feje felett, forgatta a villát-kést a feje felett, oszt akkor el volt intézve minden. A gyerek attul kezdve rendesen aludt, szopott. Pedig olyan csúnya volt a kisgyerek: meg volt az arca nyúlva, szőrös volt, akar a majom. Azután olyan bufli^c kövér ember lett belőle, mai napig is olyan. (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁹

^a nevelt

^b az alsó, vesszős végével fölfelé (nyirág seprű)

^c duci

Ront, majd gyógyítja saját rontását

Az én testvérbátyámat megrontotta egy bába. Reggelre a sarka előre vót fordítva. Másnap elment ídesapám a bábáho, kírte, hogy csinálják néki valamit, ótán azt mondta: – Ha a gyerek lábának valami baja lesz, az íletedbe kerül. Megsimogatta oszt két ujjal a bába, oszt másnapra nem lett semmi baja. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)³⁰

1: A bábával ez az asszony valahogy összeakaszkodott, mer megrontott egy asszonyt, mer nem adott neki elég pénzt. Én meg azt mondtam neki: – Baszd meg, mér nem mentek Roffra, szekeretek, lovatok van. Aztán ő megjelent a háznál, a fene a lelket egye ki belőle a másvilágon is, bement a másik végire.

2: Annak az asszonymak az édesanyja ott feküdt, aztán a bába így tett neki háromszor [mutatja: két ökölbe szorított kezét egymáshoz nyomja, és háromszor előre, felfelé int vele]. Az szóhoz se tudott utána jutni, csak lihegett. Begyött aztán oda a másik végibe, azt mondja: – Hova akartok menni, hogy készültök? Azt mondja, hogy: – Elmegyünk Roffra. Azt mondja, hogy: – Halljátok-e, akkor én is elmegyek! Azt mondja: – Én meg maradjak itt avval a beteggel? Mert viselős volt, oszt minden délbe elővette a szülés. Meg nem lett, de csak kínozta. Mikor osztán elmentek, hát odabe terécseltünk, a házba voltunk négyen. Egyszer kotranak separúvel a konyhába. Téglábul volt, hát nagyon hallott a kotrása, hogy ott sepregett. Megyek osztán, mondom, megnézem, hogy ki van ott, ki kotor. Akkor egy nagy vájlingot megkapott, oszt lecsapta a téglára. Oszt a konyhaajtónak a ruhája^a alatt ilyen ment ki, ni [kb. egyméteres magasságot mutat], ilyen széles test volt, ilyen magos, de nem láttuk jól, hogy mi. Mi meg szaladtunk mind a négyen ki, az meg odabe maradt, az a bitang. Oszt így megmondta az orvos, ahogy történt. Azután nem mertünk bemenni, kível voltunk, még a beteg is. Oszt Abádról gyött oszt bába velek, hoztak Abádrul bábát, hogy ki tudja, hogy hogy van, legyen itten vele. Így oszt, hogy gyöttek, mindján keresték elő az orvosságot, oszt a bába megfüstölte. Gerenda alatt, lepedővel leterítette, oszt mikor végezett vele, levette a lepedőt, vót odabe egy legrosszabb fejszéjek, amelyik legrégebbi vót. Amelyiken a nő ült széken, amelyiket füstölték, aztán levette a lepedőt, és összecsavarta így erősen, aztán közétette a [felfordított] szék lába közé a lepedőt, és verte a fejszével, csak úgy pattogott a fejsze. Fejsze fokával ütötte. Úgy pattogott visszafele, mint a laptá. Aztán másnap nagyon beteg lett a bába, mer bába volt a bitang. Akkor osztan a rokonok mentek nézni, hogy mi lelte. Azoknak mondta, hogy: – Megállj, Szebenyi, majd megtáncoltatlak! Meg is táncoltatott.

1: Az jött ki belőle, hogy összezavarodott ezen a peletykán,^b aztán eljött az ő ideje is, mer ő is viselős lett. Muszáj volt ezt a bábát hívni, mer nem volt a faluba más. Még meg rokonunk is volt nekünk. Elgyött, és elvégezte a szülést.

2: Gyönyörű gyerek volt, szép, nagy gyerek.

^a függönye

^b pletykán

1: Fiúgyerek volt a legutolsó, szép, egészséges gyerek lett. Annyi teje volt ennek az asszonynak, hogy fürdött benne. Na, osztán egy hét múlva jött a keresztelés. Elvitték a keresztvíz alá. A templomba akarták, de nem érkeztek oda, elhanyagolta a bába, aztán a papháznál keresztelték. Látta a papné is, hogy jóképű gyerek, ott örvendeztek, hogy gyönyörű kisgyerek. Kibontották, megmutatta nekik a bába. Hát osztán bepólyálták, hazahozták. Akkor még szopott, mer mondom, anynyi teje volt, hogy folyt az ingvállára meg a lekríjére.^a Aztán többet nem jött a bába, egy hétig járt kezelni.

2: Kedden azt mondta: – Már nem jövök többet, fizessél ki, Polyák Balázs! Így volt?

1: Így. Na, osztán elment, itt hagyott bennünket.

2: Körülsókolta a kisgyereket, úgy csókolta, hogy az rettenetes.

1: Azt mondták volna, hogy hogy szereti azt a gyereket.

2: Aztán, ahogy elment, rögtön kezdett nyöszörögni. Nem rítt, csak nyugtalan volt. Felvettem, oszt megnéztem mán, talán pisis, és azért nyugtalankodik. Tisz-tába tettem. Má ha felvettem, akkó meg is szoptatom. De nem vette el a csöcsöt.

1: Nem bírta a szájába tenni a mellit.

2: Így tett, ni [összeszorítja a száját]. Hívtuk oszt a bábát, gyűjön el.

1: De nem gyött el, a fene ott egye el a tövit, az rázta ki a lánya lábából a cson-tot.

2: Lefeküdt akkor már, pedig még csak 8 óra volt.

1: A gyerekeknek a keze is össze volt szorítva, a hüvelyke se látszott ki.

2: Na, oszt allett^b belőle, megint elmentem hozzá reggel, eljött. De nem csinált semmit se. Se nem fürdette meg a kicsit, se semmit, mer ki volt már akkor fizetve.

1: De mikor odajött, az asztalon volt kibontva, de akkor a hüvelyke se volt beszo-rítva.

2: Azt mondta: – Nincs ennek semmi baja.

1: De mikor elment, újra összeszorította a kezit.

2: Elmentünk oszt az orvoshoz,^c Roffra. És már várt, mikor mentünk, tudta, hogy megyünk. Abádról is hívtunk doktort is, az járt ide ki, az abádi doktor. Rendelt neki orvosságot, de nem ért az semmit se.

1: Mer az is segge barátja^d volt a bábának, mer együtt pusztították a gyerekeket. Így osztán kértünk egy kocsit, elmentünk a roffi orvoshoz, mondom, tudta, hogy megyünk. A két lú két erős, jó ló volt, de alig bírtunk a határon átmenni vele, úgy vagdaltam az ostorral. Mikor osztá a határon keresztülmentünk, szinte megköny-nyebbült a kocsí. Ott aszt az öreg János...

2: Az apja volt Péter...

1: ...mindjár hozta a szert, készítette, és azt mondta, hogy ne adjunk ki a háztól semmit. De nem használt...

^a réklíjére

^b az lett

^c a gyógyítóemberhez

^d A kifejezés pontos jelentése ismeretlen; valószínűleg: rossz ügyben szövetkezett a két ember.

2: Mer nagyon erejibe vette a bába, mondta az orvos is, hogy nagyon a kezibe van a bábának a gyerek.

1: Még négyszer mentem el Roffra orvosságért, éjjeliőr voltam, utána elindultam gyalog, reggel 6-ra már Roffon voltam gyalog. Huszonhat kilométer. Az öreg János már várt, tudta, hogy megyek, adta a szert.

2: De nagyon a hatalmába vette, nagyon erősen fogta.

1: De mindig találkoztam visszafelé jövet olyan asszonnal, akivel nem kellett volna.

2: A cimborájaival.

1: Nem gyött meg a teje. Mikor osztán 9 hónapos volt, akkor reggel halt meg. Pedig az öreg mindig avval bízott, hogy mire hazamegyünk, szopik. De nem szoptott az. Tehéntejjel nyaggattuk.

2: De a tehenet is meglazította az a bába: ahonnan a tejet hordtuk, aztán az a tehén, mikor gyött a csordáru, a kapunál megállott, oszt beböngött, felhegyelte a fülét, a farka járt neki, aztán a farkától rúgott, és elszaladt, összejárta a falut; akkor magától hazagyött.

1: Csak a kilenc hónapot elhúzta a nyavalyájával. Azt már nem tudom, pénteken-e, vagy kedden halt meg. Még az a csámpás pap, az is kiizélte a templomba, kipapolta. Meg is ette a fene a lábát. Nem sokáig volt pap. Akármit kipapolt a templomba. Hát odavaló volt a? Abba az órába, mikor meg akart halni, megkínosza úgy, hogy a szeme kiugrott a gödriből, aztán visszaugrott. Aztán kirúgta kezét-lábát, és meghalt.

2: A kisgyerek, amelyikkel Fótos Sári megkínoszott.

1: Még mikor eltemették a kicsit, ott kotort a konyhába, ott verte a falat. Kimentem: – Ne így kotorj, az anyádba, azt a szentséges Jóistent! Gyere szembe, mutasd meg, ki vagy. Julcsa meg úgy megijedt, hogy beugrott a sutba. (Tiszaderzs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³¹

Gyógyítja a rivális bába rontását

Nálunk is megrontott egy gyereket a bábaasszony. Anyám meg elment egy másik bábaasszonyhoz, és az azt mondta neki, hogy majd ő megmondja, hogy mit kell csinálni. Éjjel ki kellett menni temetőbe, és tizenkét fejfáról szilánkot kellett leszedni, meg tizenkét marék földet a fejfa mellől felmarkolni, de visszaneézni nem vót szabad. Jaj neked, ha visszaneézel! Ebből aztán fürdővizet csináltak a kisgyerekeknek, és úgy 7-8 óra tájba megmosdatták, de a fürdővizet csak 12 és 1 óra között lehetett kiborítani a keresztúton. De csak egy ember mehetett oda, nem kettő-három. Ember legyen a talpán, ne ijedjen meg a maga árnyékától. Nálunk ez kétszer is vót gyerekkoromba. Oszt nagyapám vitte ki a vizet a keresztútra. Egy hang ezt mondta, hogy szerencse ősz fejednek, mert különben szétvertelek volna! (Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar megye)³²

Vetélkedése a rivális bábával, megrontja a rivális bába kliensét

Nem az ura sógorasszonyát hívta bábának, hanem aki a testvére gyerekeit felmarkolta. Szülés közben az ágya szélére egy fekete macska ült, hiába kergették volna el, nem ment sehová. A farka állandóan nőtt és vastagodott, sárga szeme még a lámpa gyújtotta szobában is világított, és mindig őt nézte. A mellére feküdt, és fojtogatást érzett, szólni nem tudott. Egyszer bal kézzel mégis sikerült a macskát az ágyról letúrni, rögtön kiugrott az ablakon. De abban a pillanatban megjelent az ura sógorasszonya feje, háromszor mondta: – Vilma, Vilma, Vilma. Ő jobban lett, a gyerek nemsokára megszületett. Ettől kezdve ő magára és a gyerekére fordítva adta az inget, amíg szoptatott. Soha baj nem történt. (Herend, Veszprém megye)³³

Ides néni panaszkodott a bábának, hogy nem szopik a gyerek vagy két hete. Mondta oszt a bába: – Mért nem szólt nekem, mer ha én tudom, nem merik csinálni, mert az én orrom alá egyik sem mer piszkálni. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)³⁴

Mikor a nővérem kislánya született, Bözsike, mindig sivalkodott éjfélkor. Volt itt egy nagybába, aztán amiért nem őt hívták, mondta a testvéremnek: – Megállj, Marika, megjáród, ha nem engem hívsz. De mégis az új bábát hívták, aki akkor jött a faluba. Aztán az a kislány olyan rossz volt, minden éjjel sivalkodott éjfélkor. Meg olyan vékony is volt, mint az ujjam. Olyan rossz, penészes gyerek is volt. Tettek az ágy négy sarkára kilencféle füvet, kis rongyba kötve, de nem használt. 3 éves volt a kislány, én is éppen náluk aludtam, tudom, én is hallottam. Pont éjfélkor egyszer csak felébred Bözsike, felül, elneveti magát: – Édesanyám, meghalt a nagybába. Hát másnap reggel az volt az első az anyjának, hogy megkérdezze, tényleg meghalt-e a bába. Oszt tényleg ugyanabba az időbe, pontba éjfélkor halt meg. Attól kezdve semmi baja nem volt a gyerekeknek. Olyan jó gyerek lett belőle, beteg se volt többet. Ez a baj úgy kezdődött: míg egy este el nem jött a nagybába, nem volt semmi baj. Egy este benyitott, mondták neki: – Nagyasszony, jöjjön be! – Nem megyek – azt mondja –, mert nem hívtál, hát most nem megyek. Hát oszt nem is ment be, attól kezdve lett beteg a gyerek. (Nagyiván, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³⁵

A szomszédasszony magyarázta: Amikor a harmadik gyermeke született, más bábát hívtatt, nem azt, aki az első kettővel vót. Háromhetes korától sírt a gyermek, s nem szopott. Elment az ura egy tudósasszonyhoz. Az azt mondta neki, menjen most haza, s pínteken jöjjék el megintelen, de úgy, hogy mikor a nap feljő, mán ott legyen. Vigyen el a feleségének egy ruháját, abba tegye a pínzt, amit neki szánt. El is ment. Főzött neki a tudósasszon valamit. Azzal kellett a küszöböt meglocsolni balkézzel, s az üveget az ajtó bal sarkába görni.^a Hazament. Megcsinálta, amit komendált...^b Hát... jó a bábaasszon, aki az első gyermeknél vót. Mondja, hogy

^a szórni

^b javasolt

hallotta, nem szopik a gyermek, azír jött. Szoptatják, hát szopik jól... Így tudták meg, ki rontotta meg. (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)³⁶

Dédnagyanyám mondta, 65 éves: Az öregasszonyoknak volt egy kiválasztott bába nénijök, amelyet minden szülésnél el kellett hívni. De különösen az első szülésnél, mert ha nem ezt hívta volna el a szülő asszony, akkor úgy hitték, hogy megrontotta a bába néni boszorkányruhában. Egyszer is az első szülésnél nem azt hívta el valaki, és éjszaka a bába néni gólya formájában a mellére ült, és nem akart leszállni. Volt, akik pedig béka alakjában látták a bába nénit, aki bosszúból minden-hova követte őket, még az asztalra is felugrott, mikor ettek. De hiába zavarták volna, nem ment sehova. Egy helyen pedig azt gondolták, hogy a bába néni macska formájában jelenik meg azoknak, akiken bosszút akar állni, amiért nem őt hívták el szüléskor. Egyszer is csak hallják, hogy a padlásan valaki dörömböl. Erre a lakók felmentek a padlásra, és megláttak egy macskát. Mindjárt arra gondoltak, hogy ez csak a megrontó boszorkány, vagyis Erzsébet néni, a bábaasszony lehet. Rögtön mindegyikőjük felkapott valamit, amit talált, és elkezdtek ütni a macskát. Volt, aki lapáttal ütött egyet a hátán, villával pedig kiszúrta az egyik szemét, avval a hiszemmel, hogy most a bába néninek szúrta ki egy szemét, és most már csak egy szemmel nem lát talán úgy, mint eddig. (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar megye)³⁷

Egy asszonynak két családja született. Egyszer az egyik bábát, máskor a másikat hitták. Ez a két bába közel lakott egymáshoz. Összevesztek. Aszondja az egyik: – Hallja, kend-e, engem valaki nyom! – mondja az urának. – Biztos az a vén kurva! Másik éccaka az ura a másik bábához elment, a felesége azt mondta neki, hogy gyűjtsák meg a lámpát. Mikor gyűjtotta a lámpát, valaki hátulról megfogta. Hát-ranyúlt, hát egy korsó füle volt a kezében, azt a szoba küszöbire tette, és ott volt a mangolófa,^a mert azelőtt nem vasaltak, hanem mangóltak. A mangolófával apróra törte, és kisöpörte az utcára. Másnap olyan beteg lett ez a másik bába, hogy nem tudott felkelni. (Hódmezővásárhely, Csongrád megye)³⁸

Bakondiné anyja, míg csak élt, mindig tej volt a mellébe. Mikor született neki egy gyereke, nem volt otthon a bábaasszony, akit máskor szoktak hívni. Elhívtak egy másikat. De aztán, mikor már lefolyt a szülés, megjelent a másik bába is. Aztán összeveszett ott a két bába, hogy adja át neki a beteget. De hogy ő nem adja át, mert ő készítette fel. Hát osztán el is ment a másik bába, de mielőtt elment, végigsimította annak az asszonynak a mellét. Míg csak élt, többet nem apadt el a teje. (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³⁹

Néném megint, mikor kicsi volt, nem tudott szopni. Nem tudták, mit csináljanak vele. Balogh Zsófi meg Balogh Juli voltak a bábák, rosszba voltak egymással. Édesapám meg, mikor beteg volt anyám, ment korán reggel kifelé. Ott találja Zsófi nénit. Azt kérdi: – Sári néni hogy van? – Rosszul van, de ha nem gyógyul meg, itt van az a vasvilla, azzal szúrlak le. Reggel már ott volt nálunk, simogatta

^a mángorlófa

anyámat. Aztán azt kommandálta,^a hogy süssenek egy perezet, vagy ő, vagy más, csak az a fontos, hogy elsőnek tegyék be a kemencébe, és elsőnek vegyék ki. Aztán meg is csinálták, ráhúzta a mejjire, azon át kellett szoptatni. Rögton szoptott a gyerek. (Doboz, Békés megye)⁴⁰

JEGYZETEK

- 1 A bába hiedelemszerepeiről lásd: Dömötör 1973. A bába mint sorsasszony és boszorkány: Pócs 2002b.
- 2 64 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963; P. Madar 1967, 36.
- 3 Magyar 2001, 523.
- 4 65 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 5 Nő; Sándor Mihályné gyűjtése, 1962.
- 6 58 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 7 75 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 8 P. Madar 1967, 194.
- 9 69 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 10 Sándor 1976, 198–199.
- 11 Sándor 1976, 211.
- 12 83 éves; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 13 Páll 1975, 35.
- 14 65 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 15 Barna 1987, 182.
- 16 Nő; Sándor Mihályné gyűjtése, 1962.
- 17 Páll 1975, 54.
- 18 60 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963; EA 7319.
- 19 P. Madar 1967, 191.
- 20 Kb. 70 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 21 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllős 2001, 205.
- 22 Pócs 1964, 169.
- 23 Kb. 70 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 24 Kb. 70 éves nő; Keszeg 1999, 211.
- 25 Nő; N. Bartha 1931, 68.
- 26 Zsákáról (Hajdú-Bihar megye) beköltözött, 60 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 27 50 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 28 65 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 29 67 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 30 P. Madar 1967, 211.
- 31 Kb. 80 éves férfi (1) és felesége (2); Pócs Éva gyűjtése, 1962.
- 32 Barna 1987, 182.
- 33 Kiss Lajosné gyűjtése; MNT 5.

^a javasolta

34 P. Madar 1967, 189.

35 Kb. 50 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1961.

36 Sándor 1976, 209.

37 10 éves lány; Sándor Mihályné gyűjtése, 1963; EA 7310.

38 Kovács Sára gyűjtése, é. n.

39 65 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1962.

40 67 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1961.

VESZETTORVOS

A veszettorvos különleges tudású állatgyógyító specialista, akinek tevékenysége elsősorban az állatok vesztségének gyógyítását foglalja magában. Alakja emiatt közel áll a tudós pásztoréhoz, akinek a hiedelemközlések szintén sokszor tulajdonítottak efféle szakértelmet; kettejük hiedelmei, narratívumai kontaminálódnak. Az alföldi állattartó közösségek veszettorvosai sokszor valódi – a tanult orvoslás egyes módszereit is ismerő, használó – szakemberei voltak e kórnak, emellett számos mágikus módszert is alkalmaztak. Olykor emberek kezelésére is vállalkoztak. Valóságos tudásuk is sokszor nemzedékről nemzedékre öröklődött, több híres alföldi veszettorvos-dinasztiáról tudunk. (Ilyen volt például a karcagi Orvos Nagy család.) Sajátos tudásuk kitermelte és magához vonzotta az általános tudóshiedelmeket és -elbeszéléseket. Természetfölötti képességeik megszerzése a közismert tudóssémák szerint történik, tudásuk ambivalens, vesztséget gyógyítani és mások állataira ráküldeni egyaránt képesek. Sajátosan a veszettorvos alakját jellemzi a *kutyaküldés* vagy *kutyává változás* hiedelme: állat alakban ront rá más nyájakra, és azokat (akár saját anyagi érdekéből) megveszíti. Ez utóbbi motívumok a *kutyaember* (*prikulics*) hiedelemalakjával rokonítják figuráját. Emellett szubjektív élménytörténetek szólnak a veszettorvos és páciensei találkozásairól, sikeres gyógyításairól, pozitív tudósi képességeinek megnyilvánulásairól. A veszettorvosok hiedelmei és narratívumai néhány kivételes adattól eltekintve a Tiszántúli megyéiből származnak. Az alföldi veszettorvosok első publikációját Szűcs Sándornak,¹ rendszeres tanulmányozásukat főleg Mód Lászlónak köszönhetjük.²

Tudása: öröklés, tanulás, átadás

Ennek a Veszett Nagy Jóskának volt egy fia, Sándor, de állítólag nagyon csintalan, rossz gyerek volt. Az apja sokszor mondta, hogy ráhagyná a tudományát, de fél ráhagyni, mert sok kárt tehet vele. De azután csak ráhagyta, és utána mint Veszett Sándor működött is, és sokan jártak hozzá. (Pálmonostora, Bács-Kiskun megye)³

A Sinka bácsival jártak össze az én nagyapámék. Akkó még betyárvilág vót, osztán egy ismerőse nagyapámnak, fiatalember vót, oszt betyár vót. Oszt megfogták, oszt bebörtönözték. Aztán, mikor hazagyütt a börtönbül, nem tudom, hány évre, elment a nagyapát fölkeresni kint, a tanyán. Oszt az tanította meg erre a tu-

dományra. Aszondta: – Olyan dógot hagyok rád, Gyurka fiam, hogy ezt az életed során mindenkor használhatod... (Szegevár, Csongrád megye)⁴

Szentösön^a lakott ez a Veszött Sándor, és, kérem szépen, kihívták oda. Mögállt a veszöttség. Tovább nem tött kárt a jószágba. De hogy mit csinált, azt nem árulta el. Mögállította a veszöttséget. Nem árulta el. Most tessék idefigyelni: Lukács doktor úr, ez egy kerületi állatorvos vót, kijárt ide. Mer én gulyás is vótam. Aszondja, nem tudták Veszött Sándorbú kivönni, mivel indította mög a veszöttséget, és mivel állította mög. Aszondta, hogy halála előtt öt perccel árulja el, és kéröm, nem árulta el a tudatát. És nem hagyta rá senkire a tudományát. (Csanytelek, Csongrád megye)⁵

Veszettorvos volt az öreg Bagosi is, Sápon. A hatvanas–hetvenes években szerepelgetett, s már csak éltes emberek emlegetik egynémely viselt dolgait. Azt mondják, hogy mint unoka örökölte a tudományt, a nagyapjától. Ő azonban már nem hagyományozhatta tovább, mert a halálos ágyon seprűnyelet adtak a kezébe. Neki is volt egy fából faragott kis katulyája, amit mindig magával vitt, ha hívták valahová. Még a házbeliek sem nézhették meg soha, hogy mit tartalmaz ez a zsebbe való kis katulya, olyan ügyesen rejtegette. Talán valahol az udvaron, színben, ólban vagy a házban lehetett elföldelve. Minthogy a családban megszakadt a tudomány, halála után se akadtak rá. De nem is igen keresték, gondolván, ki tudja, mi követné azt, aki megtalálná! (Nagysárrét)⁶

Szót ért a kutyákkal, parancsol a veszett kutyáknak

Az én apám mindig beszéte, az én apám üsmerte az öreg Veszött Sándornak a fiát. Azt is Sándornak hítták, szentösi vót. Oszt akkó az kigyütt ide a tanyavilágba, oszt ha akármilyen hamis kutya vót az udvarba, akkó az odamönt a kutyáho, a szöme közé nézött, oszt a kutya ekezdte csóváni a farkát, oszt tovább nem csinát semmit se. A Veszett Nagy Sándorrú az vót a szóbeszéd, öreganyánk azt beszéte, hogy Veszett Nagy Sándor a kutyák nyelvén beszélt. A kutyák megértették. Egyszer ment át a rétbe Boszornál. Ott vót a révész akkor. Itt, a Körös-toroknál. A túlsó oldalról kiabált valaki a révésznek, hogy: – Jöjjön, jöjjön! És amikor átment, nem talált senkit. A hangot meg hallotta. Az vót neki a meglepő, hogy hangot hall, de még sincs ott senki. És egy kutya ugrott be a csónakjába, és azt hozta át. A kutya beszélt emberi nyelven. És amikor átértek a Tiszán, a kutya kiugrott, és elfutott. A csónak padlóján meg ott maradt egy emberi lábnyom. (Szegevár, Csongrád megye)⁷

Különös erőt tulajdonítottak ennek az embernek. Ezt magam is hallottam itt, Szentesen többektől. Egy történet is ezt bizonyítja. Az unokája mesélte el, hogy egy alkalommal az egyik gazda tanyáján gyűltek össze a környékbeli gazdák. Ide vezették állataikat, amiket ki akartak herültetni. A házigazdának három hatalmas kutyája volt, ha szabadon voltak, megközelíthetetlen volt a tanya. Veszett Nagy Sándor ezeket is megbabonázta. A gazdák szeme láttára ölbe hozta be a három ku-

^a Szentes (Csongrád megye)

tyát, felrakta őket az asztalra, s addig meg sem mozdultak, amíg Veszett Nagy Sándor nem akarta. A gazdát úgy felbőszítette, hogy a kutyákat felrakta az asztalra, hogy agyonlőtte a kutyákat. (Szentes, Csongrád megye)⁸

Egy urasági kocsis ment az úr elé Karcagra, aki vonattal érkezett. Az úton meg akart előzni egy meszes tótot. De a tót odaszólt: – Ne előzz meg, mert baj lesz az úton... Egyszer egy veszett kutya rohant felénk. A tót leszállt a kocsirol, és egy kört húzott az ostorral. A kutya a körnél megállt, belevizelt, utána visszafordult, és elfutott. Karcag határában várta őket a kutya gazdája, és szólította a tótot, amiért visszaküldte a kutyáját. (Tiszafüred, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁹

Megveszíti az állatokat

Képes vót egy csorda tehenet mögveszíteni. Mögveszített egy csorda tehenet, ha ű azt akarta. Aszt hogy hogy csinálta, azt nem tudták apámék se. (Ópusztaszer, Csongrád megye)¹⁰

Nagyivánban egy embernek a birkáját megmarta a veszett kutya. Orvos Nagy István kiment, és amelyik birka ránézett, le kellett vágni. (Nagyiván, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹¹

Ezelőtt babonás vót a níp. De nem tudom, az anyámtul hallottam. Vót itt egy Erdei János nevű ember. Aszondják, olyan boszorkányos ember vót, hogy felment a vár tetejire, oszt amerre ásított, annak a közsígnak a jószága megveszett. De híre vót, hogy Erdei János meg tudja gyógyítani. Szekeret küldtek érte, elvitték. A veszett jószág majd megbolondult, de ű közzément, megtapogatta a jószágot, elmúlt minden. Kapott írte egy szekér buzát, hazahozta. Abbul ílt. (Kismarja, Hajdú-Bihar megye)¹²

Kutyává változik, kutyaként a nyájra támad

Nagymamám mesélte neköm, hogy az egyik alkalommal, télön, szánkóval möntek be Szegedre, a piacra, hajnalba, és hogy valami rokonság is volt a Zombori Pista bácsi minékünk. Akkor odamönt hozzájuk egy este. Beszélgettek. És akkor, amikor el akart mönni, mondja neki nagyapám: – Pista, röggel mögyünk Szegedre, nem gyüssz el Szegedre? Hát aszondja: – Én azt még nem tudom, hogy mögyök-e, vagy nem mögyök. Löhet, hogy elmögyök, de ne várjatok engöm – mondta nagyapámnak. A nagymamámék nagyon korán hajnalba, 2 vagy 3 órakor, elindultak szánkóval így Tápénak. Rettentő hideg vót. Mesélte a nagymamám, egyszer egy nagy fehér kutya elkerülte őket. Mire léértek a Tisza-partra, akkorára Zombori Pista bácsi ült azon a karón, amelyhez a kompot úgy kikötötték. Ott volt már lent. De mint élő embör, biztos volt abban, hogy ez a kutya, ez Zombori Pista volt. Mert át tudta magát állítólag változtatni kutyává. (Csanytelek, Csongrád megye)¹³

Szentesi ember vót ez a Veszett Nagy Sándor. Aszondják, hogy az olyan ember vót, hogy ha odament a szomszéd, az kibánt vele. Aszondják, hogy hát valakire megharagudott, akkó átváltozott kutyáé. Ment fiákerra, vitte a fogatosa vagy cselédje, oszt átváltozott kutyáé. Gyorsan odaszaladt, megmarta a szomszédjának vagy a haragosának a jószágait. Osztán három, négy vagy kilenc napra kiütött rajtuk a veszethez. Oszt akkó űhöz mentek, folyamodtak, hogy hát gyógyítsa meg. Mer tudott rontani is, meg gyógyítani is. (Csongrád, Csongrád megye)¹⁴

A kutya űt a Tisza szélén, az átjárónál. És a révész azt mondta neki: – Tessedk beszállni! A kutya beszállt a ladikba. Átmentek. Akkor ott hagyott egy ezüst hatost. Ki-
szállt, oszt elment a kutya. A révész meg etette^a a hatost. (Csongrád, Csongrád megye)¹⁵

Veszetheget okoz anyagi érdekből

Mikor veszett kutya sok vót nálunk, vót egy öregember, aki meg tudta veszíteni, és meg is tudta gyógyítani a kutyákat. Tóth Mártonnének édesapja, még a fia él, kerékgyártó. Jártak hozzá, megjegyzem, ha megharapta a veszett kutya, ő tudott rulla orvosságot adni. Ű maga csinálta az orvosságot. Kőrösbogarat^b szedetett gyerekekkel. Űgy szedeték neki a gyerekek. Aki sokat szedetett, kapott tíz krajcárt. Űvegbe rakták neki. Ha pénzre vót neki szüksége, egy-két kutyát elszalajtott más községbe, és gyűttek hozzá orvosságért. (Tiszaigaz, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹⁶

Itt, a szakiskola mellett. Az is olyan rontó volt. Az is egy abrincot vitt. Azon körösztülbújt, má kutya lött belülle. Akkor megmarta a csordát, osztán evitték hozzá gyógyítani. Ű aztán kigyógyította. Azt nem tudom, hogy hogy gyógyított, csak azt tudom, amikor ű kocsiva ment, leugrott a kocsirú, az abrincson körösztülbújt, má kutya vót. Megmarta a csordát, oszt akkor, mikor visszabújt az abrincson, megintcsak kis Nágay doktor lett. (Ruzsa, Csongrád megye)¹⁷

Veszett kutyát küld haragosára

Űgy állították, hogy ez küldi szét a veszett kutyákat. (Karácsond, Heves megye)¹⁸

Például énnekem a nagyapám mesélte, hogy hát ű, mikor fiatalember vót, aszondta néki Veszett Nagy Sándor, hogy átváltoztassa kutyának, oszt eküldi valamere. Amere ű majd megmondja. Oszt nagyapám aszondta, ű nem mén bele, hanem egy kutyát behíttak, oszt a kutyának parancsolta, hogy a Berek-ódon menjen. Oszt amere ment le a rétre, mentek utána. A kutya mindég ara ment, amere Veszett Nagy Sándor megmondta neki. (Tömörkény, Csongrád megye)¹⁹

^a eltette

^b kőrösbogarat

Ez a bizonyos Nagy Imre, ez mesélte azt, hogy a vásárhelyi határba nyomtattak. Lóval nyomtattak. Akkó favella vót a divat. Ha most annak a favellának az ága le-tört, a másikat is levágták, akkor egy nagyon szívós, egy nagyon jó bot kelet-között. Egy vörös színű kutya tévedt oda. Nem is nagy. Viszont a tanyába lévő nagy kutyákat sorra verte földhön. Ezt a kutyát közrekapták, ilyen botokka ekezdték verni. Aszondja, fiatalembör vót még, ű is oda-odavágott. Mindig csak nyögött egyet, puffant egyet. Na, ez most má mögdöglött. Kidobták a gödörbő. Ez ebéd előtt vót közvetlenül. Mögebédöltek. Kimöntek. Már akkorára a szomszéd tanyába marta a kutyákat. Odamöntek, elmönt. Pedig hát ez az Imre bácsi, akkor még én ösmertem, 80 éven fölül vót, még akkor is elég fogdmögember vót. És azt mondta, hogy kűdött kutyát nem lehet agyonütni. Hogy ki kűdte, mi kűdte, azt nem löhetett tudni. (Székkutas, Csongrád megye)²⁰

Diagnosztizál, gyógyít

Tavasszal kőrishogarat szedett, ezt gyógyszertárból hozott anyagokkal keverte. Körülbelül huszonnégy óra múlva megindult a beteg vizeleése, szörnyű fájdalmakat okozva. (Tiszaigar, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²¹

[...] minden évben kihajtáskor ugyanis, mindegyik nyájnál, de főleg a gulyánál, a pásztorok tüzet gyújtottak. Ennek a füstjén vezették keresztül a jószágot, hogy abban az évben ne érje őket semmiféle rontás. Erre a tűzre Békési Sándor [veszett-orvos] mindig adott valamilyen port, amit a pásztorok rászórtak. Cserében hoztak neki mindig kalácsot, amit a kihajtásnál segédkezők számára sütöttek. (Kunmadas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²²

Ha bárhol a környéken megvesztek a kutyák, Orvos Péterhez fordultak. Karcagon azt mondják, hogy a gyógyszerében volt „mindenféle, még szentjánosbogár is”. (Karcag, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²³

Uradalmakba is mindenüvé D.-t hívják. Egyik helyen az ökröket marta meg a veszett kutya. A sebzett jószágokat behajtatta a hodályba, ő is bement, és behúzta maga után az ajtót. Mikor kevés idő múltán kijött, így szólt: – Na, most már nem lesz ezeknek bajuk. (Nagysárrét)²⁴

De nagy tudománya vót! A csorda marha, ha megveszett, bément közikbe, s megcsendesedtek, helyrejöttek. Kígyómarást ha valaki szenvedett, meggyógyította. Úgy erőst nagy-nagy tudománya vót. Sok ereje vót annak az öregnek. Kicsi ember vót, fehér harisnyás, egyszerű, kicsi ember, de erősen hatásos gyógykeze vót neki, s esze is, me, ugye, ahhoz a kell. Kár vót, hogy nem hagyta hátra valamelyik tanítványát, me... ű csak gyógyított...

Mondták, hogy aki segít, az rontani is tud...

Nem hallottam, hogy valami csinálmánnyal^a dógozott vóna, nem tudom ezt. De hogy gyógyított, az biztos; erőst^b nagy ereje vót a gyógyításhoz. Hát, mondom, egy csorda marha megveszett, s közükbe bément... (Máréfalva, Hargita megye, Románia)²⁵

A patkányokat el tudta küldeni a veszett doktor, valamikor még a farkasokat is. Mikor a patkányokat elküldte, minden lyukat bedugtak, csak egyet hagytak szabadon, az ajtót is nyitva hagyták, kicsi nyílást hagytak rajta. Csináltak kilenc kis pálcát meg egy nagy pálcát, egy hosszút. Akkor megveregették a falat a pálcával, végig valahol lyukak vótak, aztán kérdezték:

Na, pocok,^c hányan vagytok?
Vagytok húszan?
Ha húszan nem vagytok,
Vagytok tizenkilencen?

Igy mentek egyig. Ezt mondták, oszt mentek a faluvégig. Verték a falat, oszt mondták. Ez a kilenc kis pálca azért kellett, hogy húsztól egyig kilencszer kellett elmondani. Mindig mentek, oszt úgy mondták. Mondták. Mondták: – Menjete el oda, akire én haragszok. Vót, aki haragudott a bíróra, oszt úgy. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²⁶

Rivalizálása, viaskodása másik veszettorvossal

A Karcagi dűlön egyszer egy veszett kutya jött velük szembe. Sági,^d magasra emelve a kalapját, köszönt neki. (Tiszaörs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁷

Az én nagyapám kocsis volt, vitte hazafele Orvos Pétert Roffra.^e Szólt Orvos Péter, hogy ahogy mennek hazafele, majd egy keresztezéshez érnek. Ott majd álljon meg, ott lesz két bika. – Én leszek az egyik bika, nekem ott le kell szállni a kocsiról, és meg kell verekedjek a másik bikával. Majd amelyik erősebb lesz, azt üsse, ne hagyja, hogy a másik bika leteperje. Aztán úgy is történt, összeveszett a két bika. Jól kibirkózták magukat, aztán az egyik felült a kocsira, a másik meg elment. (Tiszaderzs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁸

Szóke Samu veszett doktor vót. Kiállott az udvarra, aszt amerre ásított, egy csomó jószág megveszett. Kelemen Sándornál, Szerepen is vót kaszálója. Hogy a megveszett jószágot meggyógyítja. Egyszer jött egy tót kasznár; azt kérdezte, hogy mér

^a rontással

^b nagyon

^c patkányok

^d tiszaörsi veszett doktor

^e Tiszaroff (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

kapja ez a kaszálót. – Azér, mer veszett doktor vagyok – azt mondja. Elzavarta, oszt ez azt mondja: – Hogyha te tíz veszett kutyát küldesz, én küldök százat. Este az embereket kivitte a körtvélyesi hídhó. Jött oszt Udvari felől egy nagy szőke bika. Vágta, kaparta a földet, akkor azt mondta az embereknek: – Én fekete nyakrahalót kötök a nyakamba, és én leszek a kormos nyakú bika. Aszt az is vót. Mikor a nyakrahalót föl kötötte, megrázkódott. Oszt azonnal bikává változott. Egymásnak ment oszt a két bika. A kormos nyakú bika az árokba vágta a szarvával a szőke bikát. Ammeg^a felugrott, oszt, oszt erre szaladt, Udvari felé, hallja. A kormos nyakú bika meg utána. A szőlőskertig kísérte. Onnan oszt visszament. Csak megrázkódott a bika, oszt ember lett belőle. Mondta oszt az embereknek: – Mehetnek haza! Amíg én élek, ide többet nem jön az urasághó. Erősebb vót. Több tudománya vót. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²⁹

Egyszer Karcagra mentünk kocsival apámmal. Útközben felvettünk egy üveges tótot. Ahogy haladtunk Karcag felé, egyszer csak jön velünk szembe egy veszett kutya. Apám rögtön fogta a villát, hogy agyonüti. De a tót rászólt: – Hagyja! Akkor a kutyának meg azt mondta: – Elküdték? Eredj csak vissza. A kutya tényleg megfordult, és visszament. Egy kis idő múlva megint jött. A tót megint elküldte. Háromszor jött vissza a kutya. Amikor harmadjára is elküldte, hát porzik az út, jön Sági a két deressel. Ő küldte a kutyát. Rászólt a tóra, hogy: – Odaragasztalok az ülésre! De a tót nagyobb tudós volt, mint Sági. Megkötötte a lovat, kocsit, hogy Sági mozdulni sem tudott. Oszt csak akkor tudott megint elindulni, amikor a tót elengedte. (Tiszaörs, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³⁰

Rivalizálása tanult orvossal

Megvesztek a tehenek és a disznók Zsaluzsánba.^b És odahívták az állatorvost. Láta, egymást ölték a disznók, tehenek. Azt mondta az állatorvos, hogy ezeket a teheneket és disznókat agyon kell lövöldözni és elásni. Erre azt mondta a tudós: – Egyet se szabad agyonlőni, mert azé van ő, hogy meggyógyítsa, mert ő rontotta meg, hogy fizessen neki, hogy meggyógyítsa. És a tudóst bejelentette az állatorvos, hogy hogy meri az azt mondani, hogy nem szabad azt agyonlőni, mikor az meg van veszve. Törvényre hívták a tudóst, de az állatorvos is ott volt. Az állatorvos mondta, hogy hogy teheti magát egy tudós egy állatorvoshó. Akkor a tudósnak a törvény előtt azt mondja a bíróság, hogy mer egy állatorvos elejbe vágni egy tudós. A tudós azt mondja: – Én többet tudok talán, mint az állatorvos úr. Akkor azt mondja az állatorvos: – Hogy tudná te többet, mint én, mikor nekem olyan nagy vizsgáim vannak. Hát csak nem akart engedni az állatorvos. Azon vót, hogy büntessék meg a tudóst. A tudós azt mondta akkor is: – Én többet tudok. Az orvos arra megint odaszólt: – Az nem létezik, hogy egy tudós annyit tudjon, mint egy állatorvos. Felállt a tudós: – Kérem, bíróság, hozassanak ide olyan lovat, aki fel van fedezve.^c Mindjá néz-

^a az meg

^b Rimazsaluzsány (Rimaszombati járás, Szlovákia)

^c fedeztetve van (meg van termékenyítve)

tek is. Akkor odarendeltek egy felfedezett lovat. Akkor azt mondja az állatorvosnak: – Kancacsikó lesz-e, vagy csődörccsikó? Vagy milyen szőrű lesz? Akkor az állatorvos azt felelte: – Aztat én nem tudhatom, hogy a lóba mi van, milyen csikója lesz. Akkor a tudós azt mondja: – Akkor, ha az állatorvos is, vele ne ellenkezzen, mert többet tud, mint az állatorvos. Ebbe csődörccsikó van, és fekete szőrű, hókafejú,^a két első csülke fehér. Akkor a bíróság azt mondja: – Hihetetlen dolog, hogy azt tudja valaki. Na, jól van, nem büntetünk meg; majd ha lefiadzik, akkor büntetünk meg, ha nem igaz. A bíróság feljegyezte, mikor lesz a fiazás. Mondták a gazdának: – Akkor idevezesd a csikót, erről tárgyalás lesz. A tudósnak lett igaza, mer úgy lett minden, ahogy bejelentette. Még kapott bizonyítványt is: Magyarországon mehet. (Szuha, Nógrád megye)³¹

Most D. S. a Sárrét veszettorvosa. Egyik Békés megyei nagyközségünkben lakik. Gazdaember. Már a dédapja is orvos volt. Tudományáról sok mendemonda kering közszájon, de ő maga nem beszél róla. Úgy gyógyít ő is, mint elődei: szemtanú nélkül. Beszéltem olyan juhással, akinek a nyája közé tört a veszett kutya, és több birkát összemart. Kivitték a karámhoz az öreg állatorvost, de az csak ennyit mondott szép csendesen: – Hívják át D.-t. Avval faképnél hagyta őket. Tanácsát azonban megfogadták, és így a birkák meggyógyultak. (Nagysárrét)³²

JEGYZETEK

- 1 Szűcs 1938.
- 2 Lásd például: Mód 2002, 2010.
- 3 Magony Zoltánné gyűjtése; MNT 17.
- 4 74 éves nő; Polner 1984, 13–14.
- 5 64 éves férfi; Polner 1984, 46.
- 6 Szűcs 1938, 396.
- 7 66 éves nő; Polner Zoltán gyűjtése, 1979; Polner 1984, 88–89.
- 8 Lengyel Lukácsné gyűjtése; MNT 17.
- 9 Barna 1979, 54.
- 10 55 éves férfi; Bosnyák 1973, 85.
- 11 Barna 1979, 53.
- 12 76 éves férfi; Béres András gyűjtése; EA 5870, 10.
- 13 Kb. 45 éves nő; Polner 1984, 47.
- 14 Kb. 60 éves férfi; Polner 1984, 62.
- 15 Kb. 60 éves férfi; Polner 1984, 89.
- 16 68 éves nő; Katona Imre gyűjtése, 1950.

^a homlokán fehér foltot viselő

- 17 Kb. 80 éves férfi; Polner 1984, 61–62.
18 Berény Andrásné gyűjtése; MNT 17.
19 75 éves férfi; Polner 1984, 88.
20 Kb. 65 éves férfi; Polner 1984, 86.
21 Barna 1979, 55–56.
22 Barna 1979, 46.
23 Barna 1979, 53.
24 Szűcs 1938, 397–398.
25 Gagy József gyűjtése, 1997.
26 P. Madar 1967, 199–200.
27 Barna 1979, 55.
28 Barna 1979, 55.
29 82 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
30 Barna 1979, 55.
31 77 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
32 Szűcs 1938, 397.

SZENTEMBER, PAP

SZENTEMBER

Szentembernek a 20. századi néprajzi kutatásban a hagyományos közösségeknek azokat a specialistáit nevezték, akik tevékenységének a középpontjában lelki gondozói, laikus papi feladatok ellátása állt. Az emberek és a keresztény menny közötti kapcsolatokat imáik, látomásaik útján ápoló mediátorok voltak, akik mennyei üzenetek, tanítások, figyelmeztetések közvetítői, tanítói, lelki tanácsadók lehettek, a hivatalos egyházon belüli, illetőleg azon kívüli, alternatív vallásos közösségek vezetőivé válhattak. Mint a középkori, kora újkori forrásokból ismert élő szentek utódai, sokszor már életükben a szentség jeleit mutatták és a szentek reputációját nyerték el.

A szentemberek némelyike hivatásos vizionáló volt, aki rendszeres kapcsolatot tartott a természetfölötti világgal látomások, álmok révén. Mások, mint a válságos időkben fellépő proféták, a társadalmi, közéleti krízishelyzetekben jövődölésekkel, prédikációkkal léptek fel. A szentemberek, szentasszonyok egy csoportja kegyhelyekhez kötődik mint *látó*, és mennyei üzenetek (*Mária üzenetei*) közvetítője. Ilyen volt például a szőkefalvi (Seuca, Maros megye, Románia) kegyhelyen fellépő Marián Rózsika, akit az alábbiakban néhány róla szóló elbeszélés is reprezentál.

A szentemberek gyakran világi, laikus szerepeket is betölthettek, egyúttal mágikus specialistaként is tevékenykedtek; lehettek *jósok*, *halottlátók* és *boszorkányazonosítók*, vagy mindezek egy személyben. A *gyógyítás* szinte minden ismert szentembernek a feladatkörébe tartozott, de volt, aki tolvajok felderítésére is használta természetfeletti képességeit. A szőkefalvi szentasszony, amellet, hogy a kegyhelyen szent üzeneteket közvetített az emberek felé, életviteli tanácsokat adó, érintéssel gyógyító, ördögűző személy is volt. Hasonlóképpen: az utóbbi évtizedben híressé vált lézpedi (Bákó megye, Románia) „szent leány”, János Ilona mennyei üzeneteket közvetített közössége felé, de halottlátóként is tevékenykedett.¹

Ismerünk a múltból *táltos*-, illetve *varázsló*vonásokkal is rendelkező szentembereket; ilyen volt például a tápéi Engi Tüdő Vince.² Olyan szentember vagy szentasszony is akadt, aki a rontások helyrehozásában, elhárításában is segítséget tudott nyújtani. A Bálint Sándor publikációja révén ismert Orosz István³ lelki vezető, búcsúvezető ember volt, de gyógyított és jósolt is.

A szentemberek alakja tehát nem választható élesen el a néphit egyéb mágikus-vallásos specialistáitól, sem tényleges gyakorlatuk, sem az őket övező hiedelmek, sem az alakjuk köré fűződő elbeszélések szempontjából. Megítélésük is épp olyan ambivalens lehet, mint a *tudósoké*, pusztán „szent” attribútumaik nagyobb száma révén soroljuk őket e kategóriába. Alakjukat – éppúgy, mint a hagyományos közösségek minden vallásos és mágikus specialistáját – a hagyományos szövegkincs általános tudósmotívumai övezik (tudásszerzés, beavatás, ismeri ügyfelei szándékát, nem szolgálja ki az ígéretüket nem teljesítő vagy őt kigúnyoló ügyfeleket). A sajátos szentembermotívumok: keresztény beavató szellemek, a mennyből kapott tanítások közvetítése, mennyei lélekutazások, mennyei tanácsadók. Az élő szentekre jellemző csodákról, érintésük áldásos hatásáról, vagy akár *imitatio Christi*-jelenségekről, például a testükön megjelenő stigmákról is számos elbeszélés szól. Sajátos „szent gyógyító” módszerekről is vannak híradásaink: így például egyesek isteni inspirációra költött imádságokkal gyógyítanak, mint például a Vajkai Aurél által bemutatott ősi javasember⁴ vagy a fent említett Engi Tüdő Vince.

Prédikálni, tanítani nem szokott, ő csak kihallgatja a beteget, azután megmondja, mit imádkozzék, hányszor gyónjon és áldozzon. Isten megjelenik neki, ahány-szor csak akarja, de ezenkívül akkor is, mielőtt hozzá érkezik a beteg, mégpedig ha finemű jön, úgy férfi alakjában, s ezt előre érzi a jobb oldalán, ha pedig nőbe-teg jön, úgy nő alakjában (Szűz Mária) jelenik meg neki Isten, s előre érzi a bal ol-dalán. (Ósi, Veszprém megye)⁵

[Egy ősz ember háromszor jelent meg neki, kérve, hogy ne káromkodjék.] – Fiam, te ne szógáljál ennek a gonosz embörnek. Neköd a hivatásod más lösz, tégöd az Úristen másra teremött, ne légy ennek a gonosz embörnek a martaléka... Te se kapálni, se kaszálni való nem vagy, gyöngé vagy, majd kirendöl az Isten más mun-kát számodra... Hadd itt ezt a gazdát. Aki itt a hét folyamán hín^a tégödet, avval eredj haza, azoknál maradj... Így került ehön a Jakóhon, az öreg Jakó Antalhon. Annak is volt ott marhája. Másnap kimönt, beszélgettek. Pista kérdözte, nem fo-gadná-e mög. Mögfogadta, ez lett a nevelőapja. Ott élt 15 éves koráig. Errü hív-ják Jakó Istvánnak. [Az ősz öregember] Ráadta az áldást, mögáldotta nagy tudo-mánnyal. Attól fogva írni-olvasni tudott, mert nem járt iskolába, kint élt a réten. Akkor már nem olyan vót, sugárzott a szemé. (Sükösd, Bács-Kiskun megye)⁶

Elragadtatásba van az, aki elrejtözött,^b az a lelkiekkel beszél, az nagyon jól tud imád-kozni. Akinek minden bizalma az Istenben van. (Sükösd, Bács-Kiskun megye)⁷

Lent, a nagymamámnál voltam, ott laktam. És imádkoztam nagyon sokat. Szent Antalhoz. S egy keddi nap volt, és egyszer csak éreztem, hogy nem buzgón mon-dom az imát, mint máskor. S akkor, mikor észrevettem, hogy valami történt. S ak-kor kérdeztem... szóval Jézustól, hogy: – Jézusom, hát mi történt, hogy ilyen... hogy nem ilyen buzgón imádkozok? S akkor megkérdeztem, hogy mi történt, hogy nem imádkoztam olyan buzgóan. S akkor az ima... arra felelt egy hang. S akkor másodsor is kérdeztem, s harmadszor is, de csak egy női hang felelt. S ak-kor azt hittem, hogy a szomszédasszony jött be, mer nem láttam. S akkor a szom-szédasszony jött be, s mondom, legyenek... hogy is mondjam..., hogy ne legyenek bús, amikor nem is tudom, hogy az ima el van fogadva, vagy nincs. S akkor a hang azt mondta: – Ne búsulj, lányom! A te imád el van fogadva az én fiamtól, Jézus Krisztustól. Hát meglepődtem. S mondom: – Szűzanyám, talán nem te vagy? – Igen, lányom, én vagyok. Akkor még jobban meglepődtem.

Es elbitte Rózsika rögtön?

Hát igen. És kezdtem tenni fel kérdéseket, és felelt rá, és akármilyent is, de betel-jesedett.^c (Szőkefalva, Maros megye, Románia)⁸

^a hív

^b transzban, önkívületi állapotban van

^c Marián Rózsika, 48 éves látó saját élményeiről.

[...] Úgy, olyanformán. Az vót aztán az isteni csuda, hogy úgy összeesett, lefe- küdt. S akkó, amikor magához tért, akkor ő prédikált, mind egy pap. S most is aszmondják, sokszó van, hogy rosszul lesz, s így beszél. Igaz, titokba, me akkor is tiltották ezt... Most is él, nem jár ki, de minden hónap első péntekén gyónik s áldozik.^a (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁹

Ő aszmondta vót, hogy amikor leánka vót, kitették vót a nagytátájáékhoz,^b s ott hált, s marhákkal járt, s neki ott jelent vót meg a nagykő tetejin a Mária, s neki min- dent elmondott. Aszmondta, hogy a tátája^c sokat verte őt, s imádkozott, sírt örök- ké, hogy ő elposztítsa magát. S akkor Mária megjelent, hogy ne posztítsa el magát, s akkor neki eztet adta, a tudást.^d (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)¹⁰

Másvilági segítői, őrangyalai

Történt, mikor a 17. évbe fordultam: a szomszédunknak magamforma idős két fia volt. Azok egy bizonyos nyári napon kicsáltak a város szélén levő vizesgödör- höz, hogy hároman fürödjünk meg benne. Belementünk mind a hárman egyszer- re. De a víz igen mély volt, a fejünk felett is elcsapott. Úszni egyikünk sem tudott. Ők mind a ketten kivackolódtak belőle, én pedig görcsöt kaptam, a víz fenekére leültem. Máskülönben észem voltam, úgy érzettem magam, mintha egy puha ágy- ban hevertem volna. Egyszer csak érzem, hogy a víz emel felfelé. Mikor a víz tete- jén voltam, szólni nem tudtam. A két barátom pedig kezdettek engem nevetni, ab- ban a hiszemben voltak, hogy én talán bukni akarok, vagyis tanulok. Ismét leültem a víz fenekére, de mindég észem voltam, csak szólni nem tudtam. Másodszor is fel- emelt a víz. De már a két gyermek megijedt, hogy már nem jól van az én dolgom. Ismét a víz fenekére merültem. Ők pedig egymásnak beszéltek, hogy lessük, ha még egyszer őt a víz felveti, majd megkapjuk és kihúzzuk. Én ezen beszédjeiket a víz alatt is mind hallottam, csak szólni nem tudtam. És mi történt? Amint a víz fe- nekén fekszem, egy gyönyörű sugár nő megáll a víz alatt mellettem, megsímítván arcomat, és mondá nekem: – Ne félj, fiam! Megsímítván arcomat, ismét mondá: – Most nem fogsz meghalni. A szent rózsafüzér, amit oly nagyon szeretel végezni, megszabadít téged a halál torkából. Harmadszor is megsímítván arcomat, a szép aranykoronás nő, és eltűnt. Engem pedig elkezdett a víz harmadszor felemelni a te- tejére. Ezt látván a két fiútársaim, egyik lábam, másik kezem megkapták, és engem a szárazra, a gödörnek a partjára kihúztak. Én, mint mondám, mindég észemen vol- tam, csakhogy nem szólhattam. Most megjött a beszélőtehetségem is. És a két bará- tomnak elbeszéltem mind, amik csak velem történtek a víz fenekén. Ez az eset ezután háromunk között mindég titokban maradt. Mondjátok meg, kedves testvé- reim Jézusban, hogy ki segített rajtam, ki volt az az aranykoronás, selyemruhás su- gár nő? Az nem más, mint a Boldogságos Szűz Mária, aki az ő tisztelőit el nem

^a Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

^b nagyapjáiékhoz

^c apja

^d Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

hagyja. Maga mondja Szűz Mária: – Ha baj, szomorúság, veszély ér benneteket, csak hozzám folyamodjatok, megvigasztallak mindnyájatokat. Én is az én Szűz-anyámban bíztam Isten után, és meg is segített engem. Attól az órától fogva még jobban szerettem Szűz Máriát, még többször elmondottam a szent rózsafüzért az ő tiszteletére. Én ugyan eljártam, mikor odahaza dolgunk megszűnt, a messze kubikhoz^a is, szerettem dolgozni. Atyámnak sok pénzt szereztem dolgom által, és átadtam neki mind tisztán. De a szent rózsafüzér mindig a zsebemben volt, ha nappal el nem végezhettem, akkor éjszaka mondtam el, hála Istennek és Szűz Máriának.^b (Jászladány, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹¹

Túlvilági lények inspirációja álomban, transzban

A kíváncsiság engem is nagyon hajtott, mert az is vitt oda. Ahogy imádkoztunk ott, kint, vártam, hogy na, mikor mond már valami nagyon érdekes dolgot, amiért az emberek idejönnek, mert a kiskápolna tele volt, meg körülötte is. Mindenki magába szállt, imádkozott, hol hangosan, hol olvasót mondtak, és akkor, mikor vége lett ennek az imának, nem fogadott ő el se pénzt, semmit, és hát kérdeztük, hogy hát mégis mért jönnek ide az emberek, ő is mért jár ide. S akkor azt mondta, hogy neki meg szokott jelenni éjszaka a Máriácska, és akkor, mikor ő neki mondja, hogy menni kell, akkor odamegy, és ezért hívja az embereket is oda, mert ez egy ilyen csodatevő szent hely. És hát kérdeztük, hogy hát mégis milyen lehet Mária, mivel ezt még emberi szem nem látta. Akkor mondta, hogy olyan fényes, mint a nap, és gyönyörű, ilyen szőkés, mint az arany, úgy csillog a haja és a szeme is, mintha csillagból lenne, ilyen kékesen tündöklük. (Bátonyterenye, Nógrád megye)¹²

Azonnal hozzáfogtam, és minden oltárhoz, minden szoborhoz, aki ott a barátoknál van, mindegyikhez külön új éneket és imát készítettem. Mégpedig csudálatosképpen, mert esténként készítettem. Sokszor megtörtént, hogy a kedves nőm sírva kért, hogy már feküdjek le, mindjárt megvirrad. Igen, de én magamról megfeledkezvén, mert másodmagammal voltam. Este, mikor belefogtam, egy szerzetes mellém állt, ő diktálta mindég, hogy mit írjak, és csak mikor hajnalra harangoztak, akkor tűnt el mellőlem. Hogy ki volt, azt én nem tudom. Azután én is lefeküdtem, de aludni nem tudtam. A kedves nőmnek mondtam, hogy nem láttott-e valamit. Ő azt mondotta, hogy egy árnyékot látott az asztalnál, mást semmit. Elkészülvén a szép ének, imafüzet, és én azt letisztáztam.^c (Jászladány, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹³

Rendes ember vót, csak nagyon szent, nagyon csendes. E vót rejtőzve, az Isten próbálto ott fenn, a mennybe. Aztán mondta, hol járt, adatt példákot az embereknek. Az Isten adatt példákot, csudákot. Az öregebbek vótak, három-négy napra rej-

^a kubikgödörhöz (a gátépítéshez felhasznált föld kitermelésével keletkezett gödör)

^b Orosz István jászladányi szentember önéletrajzából.

^c Orosz István jászladányi szentember önéletrajzából.

tőztek e. Vót, amelyiket etemették, s a földbe fetámodatt, s kiábált. Itt, a faluba nem vót, me a micsa mucsakság^a van itt! Neki annyi vót, mind egy éjje. – Sok álmokat álmódtam, sokat láttom. – Mégis mit? – Né, milyen példákat mutatatt Jézus. (Det-rehemtelep, Kolozs megye, Románia)¹⁴

Nem énekelt. Hanem amikor az isteni kegyelem megjött neki, akkor elmondta, ami a Szentírásba... De mondom, úgy mondda, mintha füzetből vagy könyvből olvasta volna. – Ágnes néni, ezt honnét olvassa?^b – Nekem – aszmondja – súgják – aszmondja. Olyan vicces vót örökké Ágnes néni. Ez vót.^c (Máréfalva, Hargita megye, Románia)¹⁵

Igen, a Pusztalázon mentünk fel. Aztán mikor odaértünk, hát én annyit láttam, hogy ő már akkor a prédikálással végezett vót, s pihenőbe állott. Mondták a többiek sutto-gva: – No, hogy aszmondta, öt percet pihen. De ő úgy meg vót merő-dve, karja, lába, mindene, hogy ő, ha engedték vóna, hogy elessen, elesett vóna. De nem tudjuk aztat. Aztán két ember mellette állott, s szépen hanyatt eresztették, pi-hent, s aztán egyből csak felállott, s beszélt tovább. Ilyent csinált.^d (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)¹⁶

Önsanyargatás, stigma

[A tápai „énekösasszony”, néhai Nyinkó Mihályné Kószó (Palika) Örzse néni (1894–1966) így emlékezett:] Szömömmel láttam, amit csinált. Láttam, mikó együtt^e [hozzánk], a hátán vót egy zsák, abba vót a hetye-mutyija. Mikó együtt az üdő, feküdjünk, kivőtte a hecemuciját: egy szál deszka vót az ágya, csuklóra járt,^f te-le vót szög-gel, vót olyan févaj.^g Letőtte a padra, arra feküdt üngbe-gatyába Vince bá-csi: ráfeküdt a szöges deszkára. Még le nem feküdt, imádkozott. Éjfélt után 3-ig fe-küdt rajta. Csak az biztos, hogy rögge vérös vót a gatyá mög az üng. Így vezekölt, így nyerte mög az Istennek a kögyelmit. (Tápé [Szeged], Csongrád megye)¹⁷

Hát mondták, abba az időbe még nem tudom, hány helyt vót ilyen...

A háború után?

Igen. Egy olyan, én nem tudom, férfi vót-e, vagy nő, hogy az oldalából a vér s a víz folyt...

Itt, a környéken?

Nem, nem itt, nem. Nem tudom, melyik országba. Aszmondták, vót vagy nyóc vagy kilenc ilyen prédikátor. Azt hallottam. [...] Abba az időbe aszmondták,

^a micsoda mocsokság

^b Saját kérdését idézi a beszélő.

^c Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

^d Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

^e eljött

^f összehajtható volt

^g fejalj (a deszkán)

hogy még Ágnes nénivel együtt kilencen vótak. Falukba, városokba, hol vót, tudja a Jóisten... Olyan is vót, hogy az egyik férfiúnak az oldalából vér s víz folyt. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)¹⁸

Csodák történnek vele

A vonaton hallottam, egy idős bácsi nagyon sokat mesélt, aztán felfigyeltünk rá, már az egész kocsi köréje gyűlt, és hát az idősebbek elhitték neki, a fiatalabbak babonaságnak tartották, amiket az idős bácsi mondott. Az idős ember nagyon idős volt, és mondta, hogy márpedig igaz, ami Hasznoson is van, mert vele is csoda történt. Mondja, hogy egyik alkalommal is, mikor voltak kint, akkor imádkozott a Klári néni, s mikor imádkozik, egyszer csak a rózsafüzér – azt mondja – rózsákká vált, az olvasója olyan lett, mint egy rózsafüzér igazi rózsákból. (Bátonyterenyé, Nógrád megye)¹⁹

Egyszer egy vendéglőben fogyasztás után jön rá, hogy nincs elég pénz nála. Már csendőrért küldenek, amikor Isten angyala megjelenik, és kifizeti a zsidó kocsmárosnének a hiányzó tizenkét krajcárt.^a (Jászládány, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁰

Minden, amit mondott, minden bétőtt. Minden, minden. Ebből komoly baj ne legyen, de minden, minden... Akkor ő mindent valóságost mondott. Igaz, hogy elhurcolták Vásárhelyre, ahajt az örök őrözték, a lakat leesett, s hazaszaladott.^b (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)²¹

Jövendöl a közösség ügyeiben

Édesapámnak egy testvére elaludt, lefeküdt a padra, s aszmondta: – Ángyom, mit gondótok? Három napig – aszmondja – aludt. S kötötték, s nem tudták kőteni. S akkor ő azt a jóslatokat, amikor felkőtt, aszmondja: – Mé zavartatok meg, me még lett vóna beszélhiválóm! Úgyhogy ő rendesen beszélgetett valakivel. S olyan jóslatokat tudott, hogy nem vót szabadott megmondja.

Nem is mondta el?

Elmondott belőle úgy, hogy nem szabadott azt csinálni, vagy olyasmiköt, nem szabad. Na. Elmondott belőle, hogy milyen világ fog lenni, s mi fog következni. Aztán aszmondja, olyan történetek vannak, ezeket el szabadott mondja, de nem szabad ezekről egyáltalán beszéljen. [...]

Álmában nem a túlvilágon volt?

Hát, ő a túlvilágon kellett legyen, me nem beszélgetett, ő úgy feküdt, mind egy halott. Ő élt, szuszogott rendesen, mind mi, hogy alszunk. Hogy ez hogy létezik, s hogy tudott ott látni valakit, s kivel tudott beszélgetni, én nem tudom... Így aztán még jóst is ott az ő körzetükbe, hogy hogy fog lenni.

^a Orosz István jászládányi szentemberről.

^b Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

Családokról?

A családba es. Például a leánya férjhez ment, s az nem vót... , egy kicsit gyenge elméje vót neki. S aszmondta, hogy ne menjen hezza, nem kell megengedni! De hát ennek háza vót, s birtoka... Ezeket is megjósolta, s bé is teljesedett, s a leánya ilyenolyan dógokat ma is elmesél, mikor jó ide...^a (Máréfalva, Hargita megye, Románia)²²

Igen, Demény Domi, emlékszem. S ő aztán hirdette, hogy jó az Ántikrisztus. Ilyenekből olvasott ő, egy könyvből olvasott, s aztán az Ántikrisztus eljő a földre, s mi lesz, hogy történik. A végén mindenki meghal, senki se marad meg, ilyenekről beszélt.

Hogyan kezdődött?

Nem tudom, me akkor én még gyermek vótam... Aztán, ugye, Domokos bácsi, ő még sokáig élt. S csak olvasta azokat a Bibliákat, s örökké tudom, hogy féltünk, hogy az Ántikrisztus jön. S aszmondták, keletről jönnek. S amikor az oroszok jöttek bé, aszmondták: – Na, ezek az Ántikrisztusok. Na. Aztán tudom, hogy mi is bementünk, me egymás mellett vót a két ház, bementünk, s ott hallgatóztunk, s mondom, mi gyermekek vótunk, hogy Domi bácsi meghalt, beszélget, akkor mégis él, s mi erről beszélgettünk, mikor gyermekek vótunk. S azután még fel is kelt, s azután még sokáig élt.

Nem volt beteg?

Nem. Nem emlékezek arra, hogy beteg volt, me ezelőtt szekerrel vitték be az orvoshoz, s nem emlékszem, hogy őt vitték vóna. Párnákat raktak, derekaljt a szekerre, s úgy szokták vinni. De nem emlékszem, hogy őt... (Máréfalva, Hargita megye, Románia)²³

Jósol egyéni ügyekben, eltűnt dolgokról tudósít

A napamnak^b vót egy rózsafája. Mindön évben hét rózsza nyílt rajta. Mindíg maga öntözte, kapálta, gyomlálta. Halála előtt elmondta neköm, hogy hét kis ártatlan magzatot temetött oda. Álmában mindig sírtak-ríttak, nem hagyták nyugodni. Tüdő Vince mögszánta. Imádkozott érte, és hét évig hét-hét könyeret köllött sütni hét szögénynek. Aztán ütethette el a fát, hogy ha már nem élhettek – virágozhassanak a földön. Aztán többet nem sírtak, a napam mögnyugodott. Halála után a rózsafa elszáradt.^c (Domaszék, Csongrád megye)²⁴

András bácsi remete vót a Kálváriáná. Az ragadtatott így el. Három nap ott feküdt, éjszaka meg nappal is. Három nap feküdt úgy, akkor kelt felt. Nyárádon^d volt egy jó embere, ahhoz elment elbúcsúzni. Mondta, hogy: – Én már meg fogok halni, de csúfosan. A házba gőz lett, aszt megfeketedett, leesett az ágyról. Tudott úgy beszégetni, de neki nem szabad volt. (Bükkábrány, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁵

^a Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

^b anyósomnak

^c Engi Tüdő Vince szegedi szentemberről.

^d Mezőnyárád (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

S Ágnes aszmondta: – Adjál száz lejt! – S hát – aszmondja a feleségem – megijedtem! Me ő látta, amikor hirdetett, ott vót! Ott vót, ugye, Zetelakán, ő békísérte vót, mikor a sok nép bevonút. S látta. – S én – aszmondja – úgy megijedtem, asse tudtam, adjak-e, ne adjak-e. Nem es igaz, nem es vót több, de száz lej vót. Aszmondja erre: – Akkor álljon meg, megyek a házba, kihozom. Csak figyelje meg! Aszmondja, hogy: – Ne menj suhuva,^a itt a tükör háta megett, vedd le! Én úgy megijedtem, te Andris! Hát az honnét tudta, hogy a száz lej ott van? (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)²⁶

Toplicának^b a szélibe lakik az az asszony. Egy olyan vőgyformán fel kell menni, s ott van. Az asszony addig nem mond semmit, amíg reggel el nem menyünk a templomba, s amíg térgyen meg nem kerüljük az oltárt. Térgyen, s végig, amit a pap mond elől imádságot, mind kell mondani utána. S mikor annak vége lesz, akkor bémenyünk átal a sekrestyébe, s akkor ő eléveszi a tükrit, s akkor megmutassa egyszer bent a házat, a szobádat, s akkor megmondja, hogy mi jó neked az életen keresztül. A tükörnek a hátin vót Mária képe, s a másikon mutassa, hogy mi jó. Mintha szitán nézne keresztül. Csak reá kell tegye a szivire, s a szivin nem szabad semmi legyen, csak így alul tartsa a mellin a tükörnek a szélit, hogy ne essen le. Ahogy a szív dobog, ő aszerint beszélget. Az az asszony. (Gyimesközéplök, Hargita megye, Románia)²⁷

Szűz Mária felé közvetít

S akkor, akik itt voltunk, tizenhatan voltunk a családtagokkal együtt, s tehattunk itt egy kérdést fel a Szűzanyának Rózsika által.

Igen?

Igen, ezt a kegyelmet is megkaptam. Hát, mondom, mit tegyek fel, én szerettem volna valamikor kolostorba is menni, meg nem is, nem tudtam eldönteni, menjek-e, vagy most már maradjak a világba. S akkor kérdezi Szűzanyától Rózsika, s megkaptam a választ, minden, mikor lejárt a jelenés, az a beszélgetése, akkor behívott sorra mindenkit, s hát engem is egyszer hív. Azt mondta a Szűzanya, hogy: – Hát nem kolostorba, hanem maradj a világba, s menj apostolkodni! S ne féljek, mert ő és Jézus fogja a kezeimet. S akkor mondja mosolyogva, és: – Te vagy – mondja Rózsika mosolyogva, és: – Te vagy nekem kiválasztva munkatársammá a Szűzanya által.^c (Marosvásárhely)²⁸

Túlvilágról, halottakról tudósít, közvetít

Volt egy megesett személy, tizenkét gyermeke volt. És volt egy testvérije, az olyan szent életű volt, hogy az angyallal beszélt. A tizenkét gyermekes anya meghalt, és az angyal mondta neki, a testvére tegnap megidvezült. Azt mondja az asszony:

^a sehova

^b Maroshévíz (Hargita megye, Románia)

^c Marián Rózsika szőkefalvi látóról.

– Az nem lehet. Az angyal mondja: – Az Istennél lehetetlenség nincsen. (Viss, Bor-sod-Abaúj-Zemplén megye)²⁹

Egyre emlékszem, igen. Én ismertem az öreget. Az olyan idős ember vót, mint én most. Aszmondták, mer akkor én gyermek vótam, hogy aludt, aszmondták, el-aludt, három nap nem ett, hezszóltak, nem szólott, várták, nincs meghalva. Az-tán ő sokat magyarázott, csak mi gyermekek vótunk, erről a túlvilágról, hogy ott milyen világ van. Aszmondta hogy: – Imádkozzatok, menjetek a templomba! Me aszmondta: – Itt erősen jól van dolgunk, de ott túlfelől nagy baj van! (Máréfalva, Hargita megye, Románia)³⁰

1: S volt kegyelme,^a s mondta a halottakat, mindegyiknek, hogy melyik hó van, milyen pokolba, s melyik tisztító tűzbe, s bé vót hunyva a szeme, s mindenkinek névileg elmondta...

Többen voltak ott?

2: Igen. Az én édesanyám akkorjában halt meg, s avval aszmondja: – Na, Iluska, az anyád nincs a pokolba, a tisztítóhelyen van, rossz asszonyokkal... Egész dél után odavótam, addig mentem. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)³¹

[...] mert minden éjjel megjelenik nálam három, négy vagy öt régi halottak. Kérnek, hogy imádkozzak értek. Én az ő kéréseket is elfogadom, mindegyikért egy-egy Miatyánkot reggel, mihelyt felkelek, elmondok értek. Sőt mindennap a szent-misére el szoktam menni, és offertóriumkor, azaz felajánlaskor az akkor napon lévő egész világon tartott szentmisékbe felajánlom őket. Ezt, még Isten éltet, követni fogom. Mert a szegény purgatóriombéli lelkekért nekünk kell imádkozni, hogy a fogságból kiszabaduljanak. Engedje Isten, úgy legyen. Amen.^b (Jászládány, Jász-Nagykun-Szolnok)³²

Tud beszélni a túlvilágra kerültekkel, akik járnak hozzá. Halott testvére is volt már nála. Ha a „Szentek Istene” jön hozzá, „akkor kiharancsolja őket. A halottak lebegnek, el vannak változva, egymással sivalkodnak. Üvegajtón nem tudnak be-jönni, faajtó, fal nem akadály.” Azonban a halottakról nem beszél, mert égi párt-fogói szerint nem szabad – „legalábbis egyenlőre”^c – ezzel foglalkoznia, csak a gyógyítással. (Somoskőújfalu, Nógrád megye)³³

Oláh Gellért rendőr feleségének mondta Tüdő Vince,^d hogy az volt férje bűne: csak olyankor ment el templomba, amikor nagy ünnepeken hivatalosan kirendel-ték „vérasztani”. „De azért a Jóisten mögbocsájtott neki, nem kárhozott el”, mert egyszer hazafelé menet egy állapotos asszonyt fölvelt kocsjába, s az nagyon mondta neki, hogy: „Áldja mög a Jóisten!”³⁴

^a isteni sugallata

^b Orosz István jászládányi szentember önéletrajzából.

^c egyelőre

^d Engi Tüdő Vince szegedi szentemberről; a gyűjtés helye feltehetően Szeged környéke.

Egy alkalommal álmomba azt láttam, hogy odajő nálunk.^a Akkor én lent vótam, lent, a szövetkezetnél. Aszt láttam, hogy odajött álmomba, s hozott egy fekete szvettert. Letette így a pad karjára, s aszmondja: – Annus! Ezér a fekete szvetterér eljő egy oláfali^b ember, s azt maga adja neki oda. De – aszmondja, hogy – jó húsvét. S tényleg jött! – Jön húsvét, de maga húsvét első napján nehogy kimenjen ezen a kapun! Vagy hazóról nehogy elmenjen! Olyan rettenetes ítéletidő lesz! Olyan rettenetes ítéletidő lesz, dörgés, villámlás, nehogy maga kimenjen a kapun! S jött, dörgött, villámlott, csattogott, rettenetes idő vót! Me még felírtuk, me nem tudom, mennyi idő vót húsvétig, hét vagy három hét. Elmenyek a szomszédaszonyhoz, itt lakott a barátnőm, s mondom: – Né, mit láttam. – S na – aszmondja Mancika –, Annus, írjuk fel: hallám ugyanbiza! S bétött, mit gondol! A fekete szvetter után nem jött senki. De ez az ítéletidő, így, ahogy mondta, bétött. Na, annyit tudott róla. Amit nem láttam, azt nem mondhatom, csak azt tudom, amit láttam...^c (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)³⁵

S hallom, úgy énököl valaki ott benn, s anyósom úgy sír! S azután, na, elmonda nekem anyósom, hogy neki meghalt egy 16 éves leánya. De nem éppen akkor, hát ő, ugye, öregebb lett, má nagyon el vótak a gyerökek rendezve, s aszmondja anyósom nekem, hogy azt a leánkát, aki meghalt, Margitnak hívták. S aszmondta, hogy Margitot látta, Margitról beszélt, ez a tudós Ágnes néni monda anyósomnak, hogy Margitról beszél, aki meghalt. Tudja, érti maga... Érti-e, mit mondok?
Igen, igen.^d (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)³⁶

Viaskodik halottakkal

A hozzátartozókat előbb kiküldte a kerítésen kívülre, „mert még nem érkeztek mög, akikkel viaskodott.”^e Fekete kocsin, fekete pár lóval négy hatalmas, izmos fekete embör érkezött. Leszálltak, bemöntek hozzá. Nagy dörömbözés támadt. Mikor a dörömbözés mögszűnt, kigyűttek [a fekete emberek], fölültek a kocsira [és mondták]: – Mink vesztöttünk, bemöhetnek. Szöröncséjük, hogy nem mink győztünk. Ezekkel a »másvilági embörökkel« azért viaskodott, hogy mögláthassa azokat, akiket előhivatott.” Ha többen váraoztak halottnézésre, mikor egyet „levívtak, akkor a fekete embörök kimöntek a kerítésen kívül, s mögfozták a koci oldalát, vártak. Majd újra bemöntek és civakodtak.” Ezek a fekete emberek szóltak a soron következőnek.³⁷

^a hozzánk

^b Oláhfalu (ma Szentegyházásfalu, Hargita megye, Románia)

^c Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

^d Ilonka Ágnes máréfalvi szentasszonyról.

^e Engi Tüdő Vince szegedi szentemberről; a gyűjtés helye feltehetően Szeged környéke.

Gyógyít

Azt a Tüdő Vincét még azután is láttam itt, Vodican^a sokszor. Ide is szokott gyünni.

Hogyan gyógyított?

Imádsággal.

Milyen imádsággal?

Hát a kilencedes imádságok, hát azt én nem tudom így magának megmondani, mer nekem nem vót az a kilencedes könyvem. Akkor, mikor mink bementünk oda, akkor vettünk a Tüdő Vincéhez kilencedes könyvet.

És azokat imádkozta ő a betegekre?

Mindig imádsággal. Az nem gyógyított az égvilágon semmivel. Ott olyan büjtölések vótak, hogy azt a kilencnapit, napfölkelttű naplement utánig egy szem vizet nem vót szabad inni a népeknek.

A betegeknek?

A betegeknek se, meg azoknak se, akik a kilencedet tartották. Rengeteg sok nép vót ott mindig. Hát mink nem vótunk kilenc napig. Mink csak a kilencednek a kilencedik napján vótunk, és akkor mentünk erre a kilencedre el, és akkor búcsút jártunk éppen úgy, mind a többiek, szépen úgy mondtunk imádságot, mindent. Akkor, ahogy vót így a nagy épület, így [mutatja]. Nem olyan nagy épület vót, de vót ott elég nagy épület, és akkor a kis kápolna meg így vót, valahogyan így. Aszt ű maga tartott ott az égvilágon mindent. [...] (Domaszék, Csongrád megye)³⁸

Szinte^b az 1908. évben szeptember havában Jászladányban a sertésekbe beleesett a dögvész. Egy kedves jó barátomnak két darab sertés hízója volt, és megdöglött, vagyis elpusztult. Nejével együtt úgy sírtak, mint a gyermek. Mivel nagyon szegények voltak, csak Isten tudja, hogy tartották. Magokkal voltak egy koszon, sőt még sokszor a magok szájából valót is odaadták nekik. Hogyha meghíznak, az egyiket eladják, szükségeket fedezik belőle. A másik apránként elég lesz nekik, zsiradékjuk is lesz belőle. És vége, odalett minden reménységek. Aki látta őket sírni, mind megsánta. Szinte a szomszédjokban is volt egypár családnak három darab sertése. Azok is megbetegedvén, egy elesett közülök. Én tehát mondtam nekik, hogy imádkozzanak a Szent Vendél tiszteletére. Azok mondják: – Hát mit imádkozzunk? Én azután megtanítottam őket a Szent Vendél olvasójára, és ők azonnal elvégezték. A sertéseik napról napra javultak, már harmadnapra nem lett semmi bajok, egészségesek lettek. (Jászladány, Jász-Nagykun-Szolnok megye)³⁹

[Híre terjedt több, vakságból való gyógyulásnak is. Egy asszonyt férje vezetett Karman Istvánnéhoz.] Ugye, az a kis konyha tele volt betegekkel. És mikor leült, kérdeztem a bácsit, a férjét, hogy mi történt. Mondja, hogy őneki, a feleségének megfájdult a szeme, orvoshoz járt, majd aztán kórházba küldték, s valahogy elfagyasztották, túlfagyasztották, nem is tudom, ugye, [...] ki köllött venni a szemét. Ki köllött venni a szemét, a másakra meg megvakult. Na most, ugye, ő így vót a szemével, hogy, ugye, nem látott, világtalan vót. Amikor megtudták, hogy Mária

^a Vodica: Baja melletti búcsújáróhely (Bács-Kiskun megye).

^b szintén

néni létezik, akkor elmentek ők. [...] Amikor én mentem, másodszer vótak ott. S akkor mondja nekem a néni, meg a férje is, hogy ő utána látott egy világosságot az egyik szemére. Többet nem látott, világosságot látott, és mondta Mária néni, hogy meg fog gyógyulni, csak nem szabad az arcát megmosni, nehogy a szemébe víz menjen. Ő nem tett eleget a dolgoknak, a hajáró, ahogy mosta az arcát, a hajáról belefutott a szemébe a víz, és akkor elvesztette ő azt a fényt. És mikor akkor jöttek oda, teljes sötétség vót előtte. [...] És akkor bementek, a Mária néni nagyon kérte a Mindenhatót, és csodák csodája, az asszonka látott, és úgy jött ki már. – Látom magukat – azt mondja –, látom. Mindenki sírt. (Szanda, Nógrád megye)⁴⁰

[...] Főleg megrontottakat, de gilyásokat,^a kelevényeseket,^b vakokat, némákat, sántákat, süketeket, bénákat, nyomorultakat, ficamodásban, bénulásban szenvedőket is vittek hozzá.^c „Nem mind gyógyult mög: kinek milyen vót az érdeme. Aki tiszta szívvel, tiszta lélökkel mönt, aki ráadta magát, hogy az Istent kéri: azok ott-hagyták a betegségüket. Ű legjobban azé rontásokat tudott gyógyítani... A beteg emönt hozzá, oszt mikor ráimádkozott, mindjárt mög is mondta, hogy Ű eztet mög tudja gyógyítani.”⁴¹

És februárba pedig, február 17-én, 2000-be elmentem engesztelni. Nem tudom már, kivel s hogy, talán kicsi kocsival vittek, nem tudom egész pontosan, és egész este, az egész engesztelő alatt Rózsika^d mellettem volt, s a keze a kezemben. A bal kezem a kezében. És hazajöttem, és bekerültem itthon a fürdőbe az után az engesztelő után, s a fürdőbe innen vállból valami hidegség ment végig a karomon, s utána meleg. S utána kezdtem fogni a bal kezemmel, amiből addig esett ki minden.

Ezt is a Szűzanya csinálta?

Általa. Rózsika által. Gondolom én, és hiszem is, hogy igen. (Mikefalva, Maros megye, Románia)⁴²

Például a faluban van egy mikrokefáliás...

Az mi?

Tehát az agya 6 hónapos koráig normálisan fejlődött, és egyből a fejlődés leállt. Tehát ő megnőtt, egy nagyon vékony... csak sírni tud, nem látja el saját magát, maga alá pisil. Tehát Isten őrizz, milyen állapotban van, és egy alkalomkor haldoklott, nagyon rosszul volt. És a szomszédasszony mesélte, hogy autóba tették a gyereket, és elvitték Rózsikához.^e És a gyerekeknek a sorsa megváltozott, már olyan szempontból, hogy még mindig él.

Imádkozott érte Rózsika?

Igen, imádkozott érte. De tudjátok, hogy van egy ilyen, hogy amikor valaki nehéz beteg, nagybeteg, imádkoznak érte, hogy vagy váltsa meg Isten, vagy változ-

^a golyvásokat

^b keléseseket, fekélyeseket

^c Engi Tüdő Vince szegedi szentemberről; a gyűjtés helye feltehetően Szeged környéke.

^d Marián Rózsika szőkefalvi látóról.

^e Marián Rózsika szőkefalvi látóról.

tassa meg, fordítsa jobbra a sorsát. Azt hiszem, Rózsika is valami ilyesmit csinált. És a gyerek meg, habár semmit nem javult az állapota, de él. (Szőkefalva, Maros megye, Románia)⁴³

Emlékszem, Jakab bácsim is, fáj a lába, s nem tudott sehova menni, s hosszú rongyokkal békötözte, s úgy es oda elment, arra emlékszem, s elemlegessük, hogy Jakab bácsi fájós lábbal hogy ment, s nem fáj azután jobban a lába, pedig megromlott biztosan, me jó messze mentünk innét ki... Nem fáj azután a lába. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁴⁴

Ördögöt űz

Egy asszony möghibádzott az eszibe. Csirkét akart vagy mit akart vágni, oszt mindig a lábait szidta. Ördöggel ötette,^a meg mindön, sokára bírta mögfogni. Hát, szögény asszony, hát az övött először abbul a csirkeleábbúl, vagy mögkóstolta a hústát, aszt az asszony mög möghibádzott. Hát én is úgy mondom, ahogy az a Viktor nene^b mesélte itt. Aztán akkó, mikó sütött a nap, aszt nekitartott egy üvegöt^c a napnak a Vince bácsi,^d aztán az ördögöt hitta ki belúle. Abbúl az üvegbű. Aszt, állítólag, mesélte ez a Viktor nene, hát kigyütt... Az ördögöt kihitta belúle. Kéröm szépen, möggyógyult az asszony, pedig mög volt úgy az eszibe hibázva, hogy csak csuda. Ilyen tudománya vót.⁴⁵

Volt egy jelenésen, a templomba, mikor volt egy jelenés, és volt egy ilyen megszállott leányka. Egy lány nagyon csúnyán csinált a templomba. Reszketett, üvöltött, verte a földhöz magát. És akkor Rózsikát^e odavitte a plébános úr, és rátette így a kezét, és lecsillapodott.

Rögtön, ahogy hozzáért?

Igen. Hát még azután még vergődött egy kicsit, de Rózsika még mondta az imát, s azután helyrejött, megnyugodott így rendesen. Na, ez volt egy jelenéskor. (Szőkefalva, Maros megye, Románia)⁴⁶

Tud ügyfelei körülményeiről, szándékáról

Aszmondta a mostani postás, tavasszal vót, télen vót, nem tudom. Osztotta a nyugdíjat, s főnről kezdte, s jött lefelé. S bement egy ilyen kávézó kolléganőjéhez, Biró Rózához, Kolozsinéhez, s még kávéfőzött, s ő közbe kiment a vécére, a pénzt

^a Szitkozódás: „Egye meg az ördög!”

^b Viktória néni

^c palackot

^d Engi Tüdő Vince szegedi szentemberről; a gyűjtés helye feltehetően Szeged környéke.

^e Marián Rózsika szőkefalvi látóról.

ott hagyta a nájljonpungába.^a S egy kötés pénzt kivett Róza. S amikor ment bé Ágnes néniékhez, Angelláékni,^b hát egy nagy béka így szembeállott vele. S kiátotta: – Angella, gyere ki, ne, mi van itt! S Angella visszafutott, s aszmondta: – Édesanyám, Marit a béka nem ereszti be! S aszmondja: – Hagyd el, fiam. De Mari még nem tudta, hogy az ötszázezer hiányzik, a száz darab ötezres egy kötésbe. S mikor bément, akkor Ágnes néni aszmondta: – Angella, főzz Marinak egy kávé, mer őt nagy csapás érte, mostanában nem lesz kávéra valója. Ezt Mari nekünk beszélte! (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁴⁷

Ígéretét nem teljesítő vagy őt kigúnyoló ügyfél büntetése

Vót egy házaspár. Az asszony nagybeteg vót: vérfolyása vót. Azt mondta Tüdő Vincének:^c – Gyógyítsa mög a feleségömet. Ha möggyógyul, tizenkét hízott disznóm van, egyet odaadok. – Neköm nem köll, Istennek add, de vigyázz, hogy ígéretödet betartsd. Elvitte Tüdő Vincét, bemutatta neki a disznókat, hogy válaszson. Egy olyan selejtös vót köztük. – Majd adsz, amelyiket akarod. Evitték az asszonyt, főszerelték: mindég vótak szögényök, akik a kis koszté gondozták a betegöt, imádkoztak. Le se telt a kilenc nap – annyi ideig szokták ott hagyni –, már a hetedik napon möggyógyult. A kilencedik napon gyün az embör. Akkor már mönt elébe möggyógyulva, örömmel. Mögvót a nagy hálálkodás, evitte haza. – Majd hozom a disznót! Etelt egy, két, három nap; a hét végére vitte csak el: a legselejtösebbet vitte. Közel ért a tanyáhon. – Fordúlj vissza, vigyed a malacod. De mire hazaérsz, nem tanárod az asszonyt! Möghalt. Nem köllött a disznó, torra vágták le. Pócson^d is így járt egy embör: azt fogadta, ha möggyógyul a kislánya, ád egy méhrajt. Utóbb aztán nem adta. A méhraj fogta magát, emönt Pócra, most is ott van a templom falába, ott zümmögnek. Itt is így járt az embör.⁴⁸

Aztán annak is nagy híre vót, hogy egy nálunkvaló ember megkereste azt a követ,^e nem tudom, ott vót-e, mikor Ágnes prédikált, elég a hozza, hogy a kőre reakuporodott, s a baját elvégezte. S aszmondta, böcsködött, na, dicsekedett, hogy az Ágnes oltárára szart! A felesége terhes vót, s aszmondták, egy olyan gyereke születött, fejen alul gyermek, emberképe vót, s a feje egy nyúlfej. S a bábaasszony aztán eltette.^f

Ez egy büntetés volt?

Egy csoda. Csoda. Na, ennek nagy híre vót. Aztán nem es merték mondani se, nehogy a bábaasszony bajba kerüljön. (Homoródalmás, Hargita megye, Románia)⁴⁹

^a nejlonzacszóba

^b Angelláékhoz

^c Engi Tüdő Vince szegedi szentemberről; a gyűjtés helye feltehetően Szeged környéke.

^d Máriapócs (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye); híres búcsújáróhely.

^e Amire felállva Ilonka Ágnes prédikálni szokott.

^f megölte

JEGYZETEK

- 1 Lásd a publikált nagy mennyiségű szöveget: Kóka 2006; Keszeg–Peti–Pócs 2009, 243–351.
- 2 Lásd: Grynaeus 1974. Gagy József (1998a, 1998b) több székelyföldi szentasszony, próféta-nő hagyománykincsét gyűjtötte össze. Barna Gábor konferenciakötetet jelentetett meg róluk (Barna 1998). Limbacher Gábor Nógrádból írta le kortárs szentasszonyok tevékenységét: Limbacher 1994; 1998.
- 3 Bálint 1942.
- 4 Vajkai 1939.
- 5 Bálint 1990, 19–20.
- 6 60 éves nő; Grynaeus Tamás gyűjtése, 1956; Grynaeus 2000, 498.
- 7 72 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 8 Gyórfy Eszter gyűjtése, 2010.
- 9 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 10 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 11 Bálint 1942, 44–45.
- 12 Bosnyák Sándor gyűjtése, é. n.
- 13 Bálint 1942, 151.
- 14 Kb. 65 éves férfi; Keszeg 1999, 286.
- 15 Gagy József 1997.
- 16 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 17 Grynaeus 1974, 156.
- 18 Gagy 1997, 130–131.
- 19 Bosnyák Sándor gyűjtése, é. n.
- 20 Bálint 1942, 13.
- 21 Gagy 1997, 132.
- 22 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 23 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 24 96 éves nő, Grynaeus Tamás gyűjtése, 1966; Grynaeus 1974, 168–179.
- 25 93 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
- 26 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 27 Magyar 2003, 546.
- 28 39 éves nő; Gyórfy Eszter gyűjtése, 2006.
- 29 Hernádnémetiből (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) beköltözött, 73 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
- 30 Gagy József gyűjtése, 1997.
- 31 42 éves nő (1) és anyósa (2); Gagy József gyűjtése, 1997.
- 32 Bálint 1942, 181.
- 33 Limbacher 1994, 208.
- 34 Grynaeus 1974, 168.
- 35 Gagy 1997, 160.
- 36 Gagy 1997, 162–163.
- 37 Grynaeus 1974, 168.

- 38 65 éves nő; Grynaeus Tamás gyűjtése, 1968.
39 Bálint 1942, 114.
40 Limbacher 1994, 212.
41 Grynaeus 1974, 161.
42 50 éves nő; Gyórfy Eszter gyűjtése, 2010.
43 45 éves nő; Gyórfy Eszter gyűjtése, 2006.
44 Férfi; Gagy József gyűjtése, 1997.
45 Grynaeus 1974, 166.
46 70 éves nő; Gyórfy Eszter gyűjtése, 2010.
47 Gagy József gyűjtése, 1997.
48 Grynaeus 1974, 166.
49 Gagy 1997, 140–141.

TUDÓS PAP

A római katolikus és protestáns papok alakját csak nagyritkán övezték hiedelmek. Alábbi szövegeink kivételes esetekre utalnak, amikor nemcsak (az egyébként az ortodox papokra jellemző) tudós- vagy látóattribútumokat tulajdonítottak egy-egy katolikus vagy református lelkésznek, hanem némelyeknek olykor (mint például a „sápi tiszteletesnek”) még *ördögös* híruk is kelhetett.

A múlt századi kárpátalji zsidó közösségek egyes papjai nemcsak közösségüket gondozó tevékenységükről, hanem csodálatos gyógyításaikról, jövendőmondó képességükről is híressé vált *csodarabbik* voltak. Holtuk után tovább nőtt híruk, csodatevő sirjukhoz keresztények is zarándokoltak. A róluk szóló – valamikor terjedelmes – elbeszéléshagyománynak csak kis részét gyűjtötték össze az azokon a tájakon kutató folkloristák.

Látja a boszorkányt, rossz lelket

A barakonyi pap, sose fogom elfelejteni; Kertész Pali bácsi vót a kúrátor.^a No, oszt jóban vótunk, én jártam oda. Komportainak hitták a barakonyi papot, mán idősebb ember vót. Hát azt mondta, hogy: – Tudod mit, Ferikém, Szenden is van rossz lélek! Ók látik. Mikor a szentséget megemelik,^b hát ók látik, hogy ki milyen. Hát aszondja: – De még Barakonyon hétszer több van! (Rakacaszend, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹

^a egyházgondnok

^b úrfelmutatáskor

Átokmisével nem foglalkozik

Vót egy papunk, idetették Csíkszentgyörgyre káplánnak. S jól ismertem, Polgár Jánosnak hítták, s még hált nálam is, mert akkoriban én kántor voltam. Na, jól van, ő osztán elmondott mindent. S így elérhőzödtak ezek a dolgok is, hogy misé-revalót lehet adni,^a minden, s a magyar papok nem csinálják meg. S kérdezősköd-tünk, s mindenféle, s azt mondja: – Tudják-e, mit, mü es ki vagyunk tanítva erre. Meg tudnók csinálni, csak nekünk nem szabad – aszondja – az Isten haragját senkire kikérni. (Csinód, Hargita megye, Románia)²

Ördögös, varázsol

Sápi tiszteletestől azt hallottam, hogy Víg János bácsi vót a csikós, meg a fia. Hát azt ott örzötték a gulyát is, meg ott örzötték a csikókat is. Hát osztán, egyszer osztán, éjféltájban egy borzasztó nagy felleg kerekedett Gyarmat^b felől. Hát az a nagy fekete felleg lett egy gyönyörű szép fekete hintó, hat szép, fekete ló benne. És azok osztán megálltak a túlsó víz szílin; a csikósok is ott vótak. Olyan szerszámjuk vót, hogy a csillogástól nem látszott; oly gyönyörűség vót, azt kérdezték az emberektől: – Hány száz, meddig él? A víz vót, kengyelig ért, a jószág kétszáz darab vót; ezek felelték: – Kétszáz, kengyelig – ezek meg oszt azt mondták. Oszt kérdezték a csikósok: – Hová mennek az urak? A Sápi tiszteletes holttestét akarják elvinni; akik oszt kivitték abban az időbe, Víg János bácsiék, mondták, hogy hát csupa üres is vót, nagyon könnyű vót a koporsó, mert elvitték annak előtte.^c Azok, a hozzátartozója, nem tudta aztat. Az ördögök fejedelme vót az a tiszteletes. A kúkoporsó azért van, hogy el ne vigyék a holttestit, de hisz el van az már lopva még a ravatalrul, a gangrul. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)³

Sápiról azír hallottunk, hogy ördögös volt a pap, azír vetette ki magából a föld, azér van ott a kű. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁴

Zsidó rabbi

A zsidó pap olyan, megmondja magának, hogy mikor született, tud magának. A zsidó pap, az olyan, tud imádkozni, és mindent meg tud jósolni. Azt is, hogy meddig fog élni. (Torna, Torna megye, Szlovákia)⁵

Volt egy keresztény férfi, aki éveken keresztül nem élt a feleségével. Egyszer, egy vasárnap délelőtt jött a férfi ide, hogy tanácsot kér a paptól. Akkor mondta a pap, hogy maradjon, mert a mai nap folyamán a felesége is ide fog jönni. Ő ezt meg-

^a rontó célú átokmisére befizetni

^b Füzesgyarmat (Békés megye)

^c Az ördögök kilopták a holttestét a koporsóból.

érezte. Biztosan gondolta a férfi, hogy „bolond zsidó”! És akkornap eljött a felesége. Elmondta, hogy nagyon megbánta, hogy nem beszél a férjével. Már évek óta nem látták egymást. Ekkor a pap megfogadtatta velük, hogy kibékülnek. Mikor meghalt, ők voltak az első, akik jöttek a temetésére. (Bodrogresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁶

Azt tudom, hogy amit megmondott, be is teljesedett... Ferenc Jóska idejében én már éltem. Ferenc Jóska felhívatta magához, mert elhíresztelték, hogy ő a szent pap. Azt kérdezte Ferenc Jóska: – Hány óra van? – Pontosan 12. Ferenc Jóskánál nem ennyi volt az időjárás. – Nem igaz, háromnegyed 12 van! Megnézte a pap az óráját, és azt mondta: – Kérem, nézze meg az óráját! És a papnak volt igaza. (Bodrogresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁷

JEGYZETEK

1 Magyar 2001, 519.

2 Magyar 2009, 335.

3 83 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.

4 52 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.

5 Magyar 2001, 519.

6 60 éves férfi; Dobos 1988, 369.

7 41 éves férfi (juhász); Dobos 1988, 370.

ROMÁN PAP

Az ortodox felekezet román papjai és szerzetesei az utolsó évtizedekben egyre nagyobb szerepet kaptak mint a magyar vagy vegyes lakosságú közösségek vallásos-mágikus specialistái. Tevékenységük a *tudósok*, *szentemberek*, *gyógyítók* és *boszorkányok* hagyományos szerepeinek egy-egy vonatkozását is magában foglalja – legalábbis az alakjukhoz fűződő elbeszélések szerint. De valóságos ténykedésükről is egyre több híradás jelenik meg Erdély különböző pontjairól,¹ nemkülönben a magyar közösségekről, amelyeknek tagjai igénybe veszik e személyek szolgáltatásait. A román papok és szerzetesek valóságos – legitim vagy illegitim – szerepeket töltenek be e közösségekben az egyéni, családi és közösségi élet válsághelyzeteiben mint jó-sok, gyógyítók, a rontások feloldói, és nem utolsósorban mint a rontás közvetítői. Ez utóbbi tény a boszorkányság egy sajátos, Kelet-Délkelet-Európa ortodox felekezetű népeinél honos válfajára utal (amelynek Nyugat és Dél-Európában is voltak középkori előzményei). Eszerint a boszorkányság lényege, a *rontás* nem közvetlenül a két érintett, a rontó és a megrontott személy közti közvetlen (valóságos vagy virtuális) interakció, hanem egy közvetítő személy révén megy végbe, akit megbíznak véghezvitelével. Ez a személy ez esetben pap, aki egy istenítéleti

rendszer kereteiben rituális áldás és/vagy átok, illetve egy votívmise vagy átokmise révén közvetíti a rontást, illetve annak feloldását, gyógyítását a hozzá forduló kliens által megjelölt személy felé. Az istenítéleti rendszerben az isteni igazság érvényesül, az átok a bűnösre sújt: a rontást küldő személy mentesül a felelősség – a bűnösség tudata – alól. A papság mindennapi mágikus szükségleteket kiszolgáló szerepe a középkori Európában általános volt; az ortodox Kelet-Európában, úgy látszik, még az újkorban is otthonos, és a halált, betegséget okozó rontásra is kiterjed.

A pap, aki mint mediátor, áldást és átkot, gyógyítást és rontást közvetít az égi, igazságosztó hatalmak és az emberek között, szent, de egyúttal ambivalens személylé lesz a közösség szemében: a szentség és az ördögi mágia attribútumaival egyaránt felruházzák. A hozzá ezekért a szolgáltatásokért járó emberek közösségeiben gazdag elbeszéléshagyomány él az ortodox paphoz járás és a *csináltatás* vagy *megmiséztetés* gyakorlatáról (a szavak jelentése: a rontás mással – ez esetben a pappal, szerzetessel – való véghezvitele, illetve átokmise mondatása a pappal). Ezek sokszor egyéni élményekbe ágyazott, spontán reflexiókkal is megtűzdelt narratívumok. A szent és ördögi vonásokkal egyaránt felruházott pap vagy szerzetes (*kaluger*) személye is megjelenik az elbeszélésekben, amelyek a néphit más mediátorainak és tudósainak számos attribútumát is ráruházzák.

Az erdélyi magyarság körében a legújabb kori híradások szerint terjedőben van a román papokhoz járás gyakorlata, többnyire gyógyító, áldást hozó céllal, de ebbe ez az istenítéleti rendszer keretében végzett *csináltatás* is belefér. Kárpátaljai közlemények a görög katolikus papokhoz járás ottani, hasonlóan növekvő szerepéről adnak hírt. Az alább közölt elbeszélések egy, az erdélyi falvakban jelenleg is egyre gazdagabbá, változatosabbá váló elbeszéléskincs reprezentánsai. A narratívumok legfontosabb motívumai: a román papok tudománya; a „jóra adott” áldásmisék mondatása; a jósló, ördögűző, látó, rontást azonosító papok; a tolvajlás felderítése és megbüntetése a pap segítségével; végül pedig a rontást közvetítő átokmisék több fajtája.

Tudománya, böjt, ima

Vót két kalugerpap.^a Ettek az asztalnál. Az egyik ett tejet, a másik meg halat. S amelyik a halat ette, azt mondta a másiknak: – Te mér nem büjtölsz? S aszondta: – Én jobban böjtölök, mint te. Ezen esszeakadtak, esszeszólalkoztak, félbehagyták az ételt, elvitték az oltárra, letették, letakarták, misét mondtak, s amikor kitakarták, aki a tejet tette, annak a tányérjába zöd fű vót, s aki a halat ette, annak vér vót. S akkor aszondta: – Na, látod-e, én böjtölök jobban. Ezt még édesapám mesélte. (Csinód, Hargita megye, Románia)²

Tudja, mit mondok én magának: azok éjjel, éjfélkor, s osztán vannak nevezetes imák. Úgy mondják, hogy a nagy Szilveszter éjjelén, akkor imádkoznak. De azok aztán hárman, négyen; éjfélkor bémennek a templomba, s letérgyelnek, s órák elteltjéig nem emelkednek fel a térgyőről, imádkoznak. Ők amit elfogadtak, hogy imádkoznak vaj^b egy betegé, vaj egy elzüllött emberé, vaj tudom is én, mi. Bor-

^a kaluger, kalugár: (ortodox) szerzetes, barát (román *călugăr*)

^b vagy

zasztó nagy imák vannak, s osztán a böjt. A böjt aztán olyan, hogy nem eszik: délbe esetleg egy darabocská kenyeret, s egy fél pohár vizet, s másnap délig esmént. (Gyimesbükk, Bákó megye, Románia)³

Misént mond házi áldás, családi béke, jó házasság érdekében

Elég az héza, hogy azután esmént egyszer úgy jártam, hogy valami ok végett a disznó megmalacczott, tizenkét malacca vót; egy... egy..., egy óra alatt mind a tizenkét malac megdöglött, érti-e? Akkor a tehennek borja vót, a tehennek a borja is megdöglött. Egyszerre vittem ki egy borjút, s tizenkét malacot vittem ki a döghü.^a Akkor a másik, vót egy szép disznóm, elcsaptam az ősszel az őszlőbe,^b mikor annak két hete vót, a farkasok széjjeltépték, érti-e? Úgyhogy annyira, az állatokba annyi kár vót, egymás után így jöttek, na, jöttek. Na, aztán elég, hogy ementem ugyanoda még egyszer, s aztan mondtam, hogy mét megyek, ez nem mese, ez rétam^c történt meg. Elmentem oda, s megmondtam, hogy mi a helyzet. Hogy az állatok úgy pusztulnak, hogy erőst, jaj, erőst pusztulnak az állatok. Na jó. Akkor azt mondták, hogy menjek haza. Jöjtek haza, nem csináltak semmit. Azt mondták, jöjtek haza, egy gyufaskatulyába vigyek fődet, de az udvarról, nehogy egyebünnet, az udvarról, vigyek fődet, s akkor még, asziszem, hogy sót. Asszem,^d hogy sót kell vigyek. Nem, olajat. Sót s olajat. Na, elég, hogy következőkbe esmént nem sok idő múlva elmentem, akkor én nem tom, mit csináltak, elvették azt a fődet, elvették a sót, s evették az olajat, s aztán ott misét tartottak még melléje, s aztán még micsináltak vele, s mit nem csináltak, azt ők tudják, elég, hogy aztán visszaadták, s akkor azt mondták, hogy a fődet, azt a kicsi fődet tegyem bé, a háznak a fundamentomja alá, de olyan helyre tegyem, nem a házhatárhoz, hogy az a föld, ha onnat kihullik, ne a máséra hulljon, hanem az enyémre hulljon. S a sót es esmént úgy. De nem csak a házra. Osszam e^e háromfelé vagy négyfelé. Tegyek a csűr alá, tegyek a pajta, ahol a disznók vannak, az alá, tegyek az istálló alá, s tegyek a ház alá. Osszam e. Akkor azt meg es csinátam úgy, ahogy monda, sót, s ezket béraktam oda, s ahogy mondták, megcsinátam. De jó órába legyen mondvá, azután nekem állatkárom, azt mondhatom, hogy ejsze^f egyszer vót. Többet nem. Mondhat, ki mit akarhat. Me azt mondták ők, hogy a szerencsét valaki evitte. Me azt is e lehet vinni. Ilyen főrmában. Evitte valaki. S azt vissza kell csináni. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)⁴

^a dögtemetőbe

^b őszi legelőre

^c rajtam (velem)

^d azt hiszem

^e el

^f (itt:) csak

Tarkóba,^a Békásba, Bákóba mentek a román papokhoz, hogy az Isten valakit büntessen meg. De sokszor mentek magukért is, hogy valamibe legyen szerencsájük. A fiamék kétszer is jártak, de nem rosszból. Egyszer, amikor a gyermek ment felvételizni az egyetemre. Mert egész nyáron kaszált, nem volt ideje tanulni. Ezt a misére valót hiába adták, mert nem sikerült, de a másik, amikor ment katonának, az igen. Akkor szerencséje volt. Régebb még többen jártak; pénzzel, sajttal, tejfelrel és más költséggel fizettek. Ma nem kell olyan messze menni, itt, Bükklokában is kerültek kalugerek, s Bükkben ott van a román pap. Régebb olyan es megtörtént sokszor, hogy a papok jöttek ide a faluba, s felírták, aki ilyen misére valót fizetett. Ezt erőst nem szerették a mű papjaink. A román pap imádkozott jóért es, és rosszért es, hogy tegye el láb alól a haragosát, aki ilyen misét lefizetett. Volt eredménye, egy része beteg lett, másik meghalt, volt, aki megbolondult, részeges lett. A román papok jósoltak, könyvet nyitottak. Egy része magyarul es tudogatott, de ha nem, akkor vittek tolmácsot, aki értett románul. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)⁵

Ördögöt űz

Nagyapám még azt is beszéte, mi megtörtént, hogy egy ember, Kis Elemérnek hívták, ahol Árpiék..., ott lakott. Ez az ember olyan vót, hogy aszmondták, az ördögök belébuttak. Tört össze mindent. Feleségit elverte, tört össze mindent, aki hezta ment, lódigálta szét, erős vót. Felhivatták a román papot, az kezdett imádkozni, egy nagy könyvet elévett, hányt a keresztetkete rea. Aszmondta a pap: – Most fogják meg jól! Nagyapám erős ember vót, megfogta félfelől, s másfelől egy másik ember. Alig bírtak véle! A keresztet elővette a pap, de aszt: – Úgy leütöm – mondta az az ember. S hát nagyot sikót, s: – Jaj – aszmondja –, milyen szép ez a kereszt! Milyen szép ez a kereszt! Az előbb milyen fekete leve! Hát miféle, mi van, úgy magába mondta. Na, aszmondják, ilyenek vótak. (Kászonfeltíz, Hargita megye, Románia)⁶

Éppeg ott, anyósamékná vót a házbó, most két éve, vaj három. Megijedett, félt egy fiútól. Vásárhelyen^b vótak egy ilyen lakodalomba, vendégségbe, és megvertek egy fiút. S olyan véresen ő meglátta, s annyira megirtózott, a szíve gyengébb vót, gyengébb természetű, és ő mind látta azt a fiút, éccaka is. S legalább két hónapig mind csak félt, nem mondatt senkinek semmit. S má annyira meggyengült az idegei, hogy már kezdte látni, hogy jön. S mind úgy látta, hogy azt a fiút látta az ő képében, de közbe a Sátán vót. Ehozták az orvoshoz, hát az orvos nem segített rajta, me feküdték^c Vásárhelyre az idegorvoshoz, estére hazajöttek. Nem kaptak semmit nekije, valami gyógyszer adtak, s hazaküldték. Közbe csak annyira gyötörte őtet, hogy nem bírt magával. Hogy ketten fogták, s kiszabadult a kezibő, s eszaladatt. Fogta a testvére is, s a testvéreinek az ura is. S éccaka olvasta a Bibliát egész éjje, s reggel felé azt mondta az anyósamnak, hogy valaki béereszkedett itt,

^a Tarkó (Neamț megye, Románia)

^b Marosvásárhely

^c felküldték

a kéményen, láttam én, miko béjött. – Há kit láttá, Mariska? Nem akarta mondani egy darabig. S közbe csak azt a fiút látta. Megijedett. S mind kívánta látni a fiút. Ejött a fiú, me Vásárhelyen laknak. Ejött hozzá, hogy keresse fe, hogy beteg vót. S miko meglátto, még egysze, aztán éppeg odavót má. S akko aztán evitték Szengyelbe^a a paphaz, vagy Báldra. Ahogy mentek ki itt, az erdőné, a szánkávo,^b nem bírták tartani a szánkábó.^c Hogy fogták, így, né, s szöket le a szánkábó, olyan ereje vót. S akko azt mondta, hogy ő... me tudta a Sátány, hogy őtet viszik a paphaz, hogy neki olvassanak, és annyira kinazta, hogy térjenek vissza, ne menjen, és akkora nyelvet dugatt ki, azt mondta a testvére, legalább egy félméteres nyelvet. Nem is tudam, hogy honnét tudta kidugni azt a nagy nyelvet. S akkor azt mondja, az ura evette a kést, a bicskat, hogy: – Minjá beléd szúram, most, né – azt mondja –, ha nem állsz itt a szekérbe. S egy kicsit lecsendesedett, tudja, lehet, hogy a Sátány is etávozatt tőle, lecsendesedett, s mikor a paphaz értek, már odavót. Nem még bírta fenntartani. Tartatta így, né, az ura és a testvére tartatták lábón, má úgy ki vót gyengülve. Úgy ekínoztá. Haza akart futni, hogy lássa az anyját. Há a Dobrába laktak. S itt Veresnéné fe akart szökni egy olyan ficfára.^d Azt mondta, hogy ott is lát valamit. Csak mind látatt, mind képzelődött, de a testvére nem látatt semmit, se a sógora... Aztán jobban lett, a papná lett jobban. Evitték oda fe, a manasztireára,^e ott van, ott, Niculán,^f azt hiszem, olyan papak vannak, olyan kalugarpapak. Aztán azok sok szógálotat^g adtak, legalább negyvent. S negyven pénteket tartottak, és bőteltek, és herejött.^h Most is olyan hama megijed mindentő. Azt mondja, hogy jön haza az ura a munkábó a kollektívbo,ⁱ s má meg van mondva előre, hogy má a kaputó fütüreljen,^j hogy vegye észre magát, me mindig meglepődik. (Mezőbodon, Maros megye, Románia)⁷

Jósol, tudósít, diagnosztizál

Az egy ilyen kalugerpap vót Keresztúron. Az, mikor nézett, annak egy nagy kötény vót előtte, és mindig tépte a tolut.^k Hogy a toluba lett volna valami. De nagyon sokan mentek Keresztúrra ehhez a nézőhöz. Pap vót ő, de ő azért nézett is. (Középlak, Szilágy megye, Románia)⁸

^a Mezőszengyel (Maros megye, Románia)

^b szánkóval

^c szánkóban

^d fűzfára

^e kolostorba (román *manastirea*)

^f Füzesmikola (Kolozs megye, Románia)

^g miseszolgáltatot

^h helyrejött

ⁱ termelőszövetkezetből (román *colectiv*)

^j fütüörésszen

^k tollat

A román királyné alapította azt a kolostort, kalugerek laktak benne. Szigorúan önmegtartó életet éltek. Nekik volt tükrük. Aki panasszal hozzájuk ment, azt egy tükör elé állították, s abból a tükörből olvastak ki mindent. (Lovászpata, Veszprém megye [Kilyénfalva, Hargita megye, Románia])⁹

És miért?

Például könyvet nyitnak, úgy mondják, elmennek a kalugerhez, az megmondja, hogy beteg vagy, vagy az életed milyen. Én nem jártam soha, de vannak, akik jártak kalugerekhez.

És akkor mi volt ez a könnyvnyitás?

Hát ott olyan van, hogy..., hogy mondják ezelőtt, hogy mentél oda, volt az öreg kaluger, gyertya ott éjjel-nappal ég állítólag ott, ahol ez van, s van még egy nagy Biblia, és azt nem Bibliának mondják, hanem nem tudom, milyen könyvnek, aztán azt mondja, és ahol megnyitotta, ott olvas a kaluger. És amit ott írnak, azt mondja reá. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)¹⁰

Rontást azonosít

A román papok ma is foglalkoznak. Mondjuk, ha misére valót fizetsz, kiszivárog, kitudódik, hogy ki vót a hibás. Mondjuk, ha én valakit megkárosítottam, s nem tudja az illető. Misére valót fizet, mennyi időre, egy hétre, hónapra reá megtudja. Én nem tudom, milyen tudásuk van, de kitudódik. Mert ő megmondja már akkor is, amikor a misét lefizeti: vagy halál éri, vagy más kár. Én magam is jártam. Már annyi vót a kár, hogy már nem győztük meg. Ló elpusztút, disznó elpusztút, s elmentem a paphoz, s megkérdeztem. Előre megmagyaráztam, hogy mi járatban vagyok. Akkor letérdeltetett, mondott misét, palásttal letakarta a fejemet, rendes misét mondott, de hosszat. Akkor aszondta, hogy álljak fel, s megnyitjuk a könyvet, hogy mi által vannak a károk. Felálltam, kihozott egy könyvet, a keresztet, a szent keresztet elétette, s akkor a könyvet fogta a kezibe, s akkor mondta, hogy a könyvet nyissam kétfelé. Hanem amikor széjjelnyitottam, azt mondta nekem, hogy: – Ahol maguk laknak, ott kell fizessenek misére valót, s adjanak alamizsnát, máskülönben a kár nem tér meg. Adott szenteltvizet, amilyent ő szentelt, hogy hintsük el az istállóban s az udvaron. Ahogy ő magyarázta, aszerint cselekedtünk, s hála legyen Istennek, nekünk kárunk többet nem vót. Nem vót többet kár. Hogy aztán ők mit tudnak, mit nem tudnak? De ez így vót. (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹¹

Biza van ereje ennek a kiimádkoztatásnak, hogyne vóna! A múlt nyáron Sz. P. felesége Borospatakán abba hótt bele, szegény. Pedig az nem volt rosszakarója senkinek. Örökbe vót véve Felsőlokon, s én meg nem mondom, métt, de örökké haragba vótak, ahogy férjhez ment. Azok megcsináltatták a román pópákkal, s örökké betegeskedett. A papok könyvet nyitnak, s má lássák, lehet-e segíteni rajta, vissza lehet-e fordítani a kiimádkozást. Ez es, szegény, lement a Regátba, nézi a pap, s azt mondja, gyorsan menjen haza. Már látta, hogy a gyertyák el vannak

égve, s akkor nem lehet segíteni. Az asszony ügyekezett hamar haza, az ura valahol kinn dolgozott. Egyszer csak menyen bé, s hát a felesége halott. A román papnál a gyertyái el voltak égve. Azért mondta, hogy hamar menjen haza, mert látta. Tudja meg, a román papnak erősebb valamiért a szava. És ő akármilyen mocskos dolgot elvállal, legyen az testvéred, apád, neki mindegy, csak pénzt kapjon. De meggyőződünk, hogy erősebb a szava! (Gyimesközéplak, Hargita megye, Románia)¹²

Nekem elkötték az esküvésem, még azt a rossz részegeset is elvegyék.^a S akkor elmentem egy oláh paphoz, fizettem, s kicsinálta.^b Hót dolgokkal csináltak meg,^c bétették a köveink alá a hót dolgokat. Megkaptuk. Az az oláh pap megmondta, hogy engem hat esztendőre megcsináltak, ne máj adódjam el.^d Hót csontok voltak, egy cerus,^e szegek voltak, meg volt kötve. Azt mondta, vegyük ki egy hétfőn reggel, vigyük be a patakba, csapjuk el. De úgyse... csinálódik ki, míg nem fizetek a papoknak, hogy rámcstitlják^f azt a nagy evangéliát^g a fejemen. Idetette a fejemre, én ültem térgyen, imádkozott, s kicsinálódtam.^h (Magyarfalú, Bákó megye, Románia)¹³

Eltűnt emberről, állatról, tárgyról tudósít

Ű jósolni jósolta. Egy embernek ellopták a lovát, s megjósolta, hogy hová menjen, melyik kovácshoz, pont vasalják a lovát. El is ment az ember: tényleg ott vót a ló, s vasalta a kovács. (Nagypetri, Szilágy megye, Románia)¹⁴

Azt mondják, hogy Tordán van egy pap. Egy román pap. Egy vak pap. Úgy született, vagy úgy adta a Jóisten, nem tudom. S akkor azt mondták, hogy az a pap, akinek van ilyen baja, hogy ellopták valamijét, az a pap megmond szépen mindent. Vótak ott nála lapádiak, s biza mind megmondta. (Magyarlapád, Fehér megye, Románia)¹⁵

Az itt való román pap. Hogy nagyon sokan járnak hozzá. Például, hogy elvitték az egyik asszonynak a lányát. És aszondta a pap, hogy menjen haza, és nem tudom, három hét múlva meglássa, hogy a lánya sértetlenül haza fog menni. Vásárhelyt vót két testvér, s felvették a kocsiba az egyik leánt, s elvitték. S azt mondta nekik a román pap: legyenek nyugodtak, mert egy hét múlva a leányuk hazajön. S mire megmondta a pap, hogy hazajő, hazajött a lány. (Egrestő, Maros megye, Románia)¹⁶

^a Megrontották, részeges férjét akarták megszerezni tőle.

^b visszacsinálta (a rontást)

^c Holt dolgokkal rontottak meg.

^d hogy ne vegyenek feleségül

^e karó (román *țăruiș*)

^f rámolvassák (román *citi*)

^g evangéliumot (Bibliát vagy Újszövetséget)

^h megszabadultam a rontástól

Itt is egy embernek elégett a csűrje. Ott lakik Feltízen,^a a cigányoknál alább. Idejött, komásak vótunk, úgy hitták, Simó András. S aszmondja az asszonymnak: – Komámasszony, legyen szíves, menjen el Gyímesbe – aszmondja –, a román espereshez – aszmondja –, s vettessen úgy kártyát, hogy tudjuk meg, ki gyújtotta meg a csűrömöt, ki nem sajnát engemet... Na, hát a feleségem ismerős vót a gyímesi papnál, közel laktak, majdnem szomszédok, elment Viktorhoz, me Viktornak hívták az esperest. – Há mi van, Katica? – Esperes úr, jöttem egy kéréssel, ha lesz szíves. – Há mondjad! – Egy embernek elégett a csűre, s megkért, hogy vettessen egy kártyát az esperes úrral, tudja meg, hogy ki gyújtotta meg a csűrit. Ott elment bé az irodájába, s a könyvtárból kivett egy könyvet, elolvasta, s kijött, s aszmondta: – Kati, mikor mejen haza? – Én még máma, esperes úr. – Na – aszmondja –, mondja meg ennek az embernek, hogy ő ne járkáljon egyfele se, hanem maradjon odahaza nyugodtan, imádkozzék estétől reggelig, hogy a Jóisten bocsássa meg a bűnjét, mer ő gyújtotta meg, saját maga. S amikor ezt mondta az asszonym az embernek, hát úgy összeesett, hogy úgy mosdatták fel, úgy megijedett. (Csíkcsatószeg, Hargita megye, Románia)¹⁷

Tolvajt azonosít, büntet – lopott holmi visszakerül,
a tolvaj bevallja tettét

Hallottam, hogy egynek ellopták a rucáit tavaly. És a harmadik-negyedik szomszéd lopta el. Nagy részeges vót a fiú. És elment, akinek ellopták a rucáit, elment a paphoz, román paphoz, ehhez a román paphoz, s mondta a papnak: – Né, tiszteletes úr, ellopták a rucáimat! Meg kéne csinálni egy szógálatot. És csinált a pap szógálatot. És elment a férfi, az illető, aki elvitte a rucát, s mondta: –Te, ne még adjál több szógálatot rám, mert én egész éccaka csak mind a te rucáidat látom, mert én vettem el! Mert egész éccaka csak a rucákkal álmodom. (Marosgombás, Fehér megye, Románia)¹⁸

Ez a testvérbátyámmal történt meg, Jóska bácsiék mikor Csekelakán laktak. Ángyóm elment Ludasra. S a szomszédasszonymnak is akkora kicsije vót, mint a bátyám feleséginek. S mondta, hogy: – Menj, s mondd meg Sárinak, hogy szoptassa meg a leánkát, amíg hazajövök Ludasról! S az el is ment. S a bátyám kicsijinek vót fülbevalója. S az asszony, egy székely asszon vót, kivette a füléből, amint szoptatta. S mikor hazagyütt az anyja a kicsinek, szoptatta, aszondja: – Te Jóska, mi lett a fülbevalóval a leánkának? – Hát én nem tudom – azt mondja –, itt nincs a párnáján. Azt mondja: – Lám csak, kérdezd meg Sárit –aszondja –, mer egyszer hallottam, amint szoptatta, hogy elvisította magát a leánka! S akkor átalment, s kérte. Azok ott esküdtek, még szembeszálltak velle. No, jól van. Nincs, nincs, nem adod, nem adod. Elment az unokatestvérivel, Pacski Erzsivel bé a faluba, mer künn a tanyán laktak, a határban. Bémentek a román paphoz, s elmondták, hogy né, miért mentek. S akkor azt kérdezte a pap, hogy: – Hát – azt mondja –, hogy akarják? Hogy haljon meg az asszony, vagy mi legyen velle? Adja vissza? Mer visz-

^a Kászonsfeltíz (Hargita megye, Románia)

szaadja, azt mondja. De ezek mind a ketten azt mondták, hogy: – Ne haljon meg, mert négy kicsi gyermeke van. Hanem adja vissza a fülbevalót! – No – azt mondja –, három nap múlva, ha nem adja vissza a fülbevalót, az asszony felfúvódik, s meghal. S akkor hazamentek, s mondták neki: – Add vissza a fülbevalót, mert ha nem, te három nap múlva meghalsz! – Ah, én nem hiszek az afféle babonaságoknak! Nem adta akkor vissza. S azt mondta ángyó mindig, s bátyám, hogy ez valószínű igaz vót. Harmadik nap ment az ura, futott, hogy: – Jaj, gyertek, mert mindjárt meghal a feleségem, akkora lett, hogy mindjárt kihasad! S akkor mondták, hogy adja vissza a fülbevalót. S visszaadta a fülbevalót, s akkor bémentek, s leállították a misét a pappal. S aztán úgy gyűtt helyre. Azt mondta a bátyám, hogy ez tiszta igaz vót, mert vélle történt meg ez az eset. (Magyarózd, Maros megye, Románia)¹⁹

1: Vót egy asszon, hogy örökké ellopták a hagymáját, s kárt tettek neki, azt mondta, hadd el, mert elmenyek. S elment ő es, nem tudom, hova járt el, de elment egy ilyen, s azt mondta a kalugerpap, hogy amikor elmondta ott az esetet, s megnézte a könyvből, azt hiszem, mert nyitnak ők, azt mondják, valami könyvet, s hogy abból valamit tájékoztak, mint a kártyából, hogy aki tájékozdik, hát ők okosabban csinálják biztos. S akkor azt mondta neki, maga menjen haza, s a vonaton leszállott, mert avval vót oda, s amikor a legelső emberrel találkozik, és találkozik, magának az vitte el a hagymáját. Ez, azt mondják, rendszeresen, többször meg volt ismételve. S akkor az asszony leszállott, s pontosan a keresztleányát, ez Tőcsiné vót, a vén Tőcsiné, azt mondták, pontosan a keresztleányát találta. S reá egy pár izével, korán meg es halt az aztán, hogy ilyen eredményes. Eredményes a!

2: Imádkoznak, addig imádkoznak. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)²⁰

S akkor még mondok egy esetet. Az egyik illetű, ilyen fiatalember, akart lakadalmat. Nősült. S nem vót, űk szegények vótak. S akkor ilyen bárányok jártak az utcán, és elloptak, ellopott három bárányt. S ott, a szomszédébó. Elég az hozzá, hogy azok a másíka keresték a bárányokat, s nem kapták, s nem kapták, s ement ez az illető, akié vótak a bárányok, a kalugerpapokho, s aszondta a pap, hogy ne törődjön, me kikiátsa az illető, aki ellopta. S akkor közbe vót az esküvő, s jöttek a miséről haza, akkor szekérrel, s mindenféle, s akkor az az illető, akié vótak a bárányok, ott állott a kapuba. És a vőlegény, mikor meglátta azt az illetőt, leszökött a szekérről, s aszondta: – Ne haragudjék, én loptam el a bárányokat. (Csíkjenőfalva, Hargita megye, Románia)²¹

Egy ember... egy családba főztek pálinkát. S akkor ott gyűltek össze, s ott ittak, mindenféle, s az embernek a felesége egy korsó pálinkát elvitt, s eltakarított. – Ne igyál! Maradjon későbbre. Na, akkor az ember elment. Nem oda ment, Tarkóra,^a hanem ide, Piátrára,^b mer ott es van. Lement oda, s azt mondja, elmondja, hogy ő

^a Tarkó (Neamț megye, Románia)

^b Karácsonykő (Neamț megye, Románia)

mit akar, s hogy ő meg akarja miséztetni, hogy vagy haljanak meg, vagy ne használják el a pálinkát. Aszondja a pap: – Előbb nézzük meg, hogy ki vitte el. Ne-hogy – azt mondja – valaki ártatlan eltűnik erről a világról! Elővett egy tekenőt, vizet töött belé, belévetett egy aranykarikát, s ott imádkozott. S aszondja: – Na, nézze meg, a karikába ki áll elő! Hát a felesége a korsó pálinkát cipeli, viszi, hogy dugja el. Na, aszondja: – Elég, nem kell tovább, hát az az én feleségem! – Na, lás-sa-e – aszondja –, maga adott vóna rosszra miseszógálatot, s mi elvégezzük, s feleségét fogja meg! Így, azt mondja, megtudták, hogy ki vót a hibás. Azoknak olyan erejik van. Azok, amit aztán elvégeznek, azt megtéríteni senki se tudja. (Csinód, Hargita megye, Románia)²²

Egyszer egy embernek a pénze elveszett Foksánba,^a valahol ott, nagy piacon. S ő úgy tartotta, ő nem vette észre, mikor elindult, biztos részeg vót, met mennek el, s részegen járnak az uton. S aszmonda, hogy: – Jere el tolmácsnak, menjünk el, egy pap nyitson könyvet, lám, a pénzemet... Lám, megkapom-e^b azt, aki elvette a pénzemet? Ő úgy tudta, mikor onnan elindult, neki a pénz a zsebibe vót. S közbe ő, mikor hazaért, akkor vette észre, hogy neki pénze nincsen. Sok pénze vót. Anyagot adott el, faanyagot odabé, s pénze vót, és ott elveszett. S aszmonda: – Jere el, lám, menjünk le a bruszturnószai paphoz! Bruszturnószába vót egy, nagy-nagy kemén pap vót. Nagy, magas vót. Menyünk, s mondom, hogy: – Ne, ennek az embernek kérése van, hogy nyitsa meg a szent könyvet. S aszmonda, hogy: – Nem erőst szabad. Nem erőst szabad, me parancsot kaptunk, hogy Uradot, Istenedet ne kísérsd! De én azé megnyitom, de legyen az ő vétke, me töllünk má meg van titva, hogy mü a könyveket megnyitjuk. Me hüdültek^c a népek, mentek, hogy ne... Ne csináljanak szent könyvből vrázsbat,^d immá. Megnyitotta, a fejire imádkozott az embernek, s megnyitotta a könyvet. Hézzatartotta, s aszmonda: – Nyisd meg, hogy mire nyitod! S aszmonda: – Fiam, te úgy tudod, hogy a vonaton fosztottak meg tégedet a pénzed felől. Te azt tartod. De neked helyt, ott, hol vótál, hol nem vótál, te helyt... meglestek a túlhárok.^e Azok a rablók. Meglesték messzünen, hogy neked hogy olvasták oda a pézt, mikor te eladtad az anyagodat. Mikor neked az eladó dógod el vót adva, akkor tégedet kíséreltek, s neked ott, még helybe elvették a pézedet. Te úgy tartod, hogy a vonaton, a melletted ülőkre is gondolsz, akikkel vótál, azokra is gondolsz. Te azt tartod, hogy akikkel vótál, azok vették el. Nem. De a te pénzed nem kerül meg soha. Te azt gondolod, hogy megkerül, azé jöttél, hogy lám, merre keresd. Az sohasem kerül meg, me tégedet helybe a rablók meglestek. S ott vették el. Azok úgy elmentek, hogy te sohasem találkozol velik, de én imádkozom, hogy adjon neked az Isten erőt, hogy szerejz mást, de a te pénzed nem kerül meg. Nem is került meg sohasem a pénze. (Magyarcsügés, Bákó megye, Románia)²³

^a Foksány (Vrancea megye, Románia)

^b megtalálom-e

^c (itt:) felháborodtak, felhördültek

^d varázslást (román *vrajă*)

^e rabló, tolvaj (román *tâlhar*)

A mi papjaink nem foglalkoznak azzal, hogy levelet^a nyissanak, csak az oláh papok. De ottan neked kell megfogjad azt a levelet. S akkor ő olvassa, s megmondja, hogy leszen vesztése, vaj megkapja-e,^b vagy nem. Vagy milyenforma ember vette el, vagy asszony vette el, merrefelé van elvíve. De pont nem tudják kimondani, csak úgy, hogy né, egy... barna fehérnép volt, vaj milyenforma vette el. De én nem jártam egyszer es.^c (Frumósza, Bákó megye, Románia)²⁴

Gyógyít, a rontástól megszabadít

Meg aztán a román papok szoktak szógálatot adni. Megfüstölték, egy ruhadarabot odaadtak, azok három szógálatot tartottak, reája imádkoztak, vagy a templomba, mikor ott vót a gyülekezet, vagy imádkoztak ők magikra^d is, a templomba. Kellett adni egy kis lisztet, olajt, s arra szógálatot tartottak, s abból osztán kellett egy kis pogácsát csinálni annak a betegnek, és hogy aztat egye meg. S vígyen egy darab ruhát belőle, s aztat osztán vegye fel, s avval járjon három hétig vagy hat hétig, amíg lejár a szógálat. Kinek milyen vót a betegsége. Akinek súlyosabb vót, annak hét hétig csinálták, vagy kilenc hétig, akinek könnyebben vót, annak csak három pénteken meg három kedden csinálták azt a szógálatot. Akkor kellett a család bűtőjön, délig ne egyen semmit, délután csak bűtös ételt. De délig ne egyen semmit. S arra a ruhadarabra tartottak szógálatot, s akkor osztán aztat kellett viselje az, aki beteg vót. (Gyerővásárhely, Kolozs megye, Románia)²⁵

Azt bűttel csinálják. Én magam is megjártam. Az uramnak a testvérem hozott Kolozsvárról egy nőt. S az igyebet nem csinált, mindig bűtöt.^e Hogy mér haragutt úgy ránk, abba az öreg házba lakott. S osztán egyszer csak beteg lettem. Nem tudtam sehova menni, olyan gyenge lettem. Mind napról napra gyengültem. S mentünk az orvoshoz, ahun csak orvost hallottunk, drága, mindenüvé elvitt az uram. Mindenüvé elvitt, semmi nem ért semmit, nem kaptak semmi bajomat. Vót egy öregasszony, jól vótam véle. S elmentem hozzája, mondtam: – Mit tudjak csinálni, Kata néni, mer én szépen meghalok? S vót hat gyermekem. De mind kicsik vótak még. Olyan hamar jött egyik a más^f után. S akkor én olyan beteg lettem, hogy nem tudtam semmit dógozni. S mondtam annak az asszonymnak, hogy milyen beteg vagyok, s nem mehetek suhuva. Akárhová megyek, nem kapnak^g semmi bajomat az orvosok. De én napról napra gyengülök. Aszondja: – Tudod mit, fiam? Van Földön,^h itt, erre, le, román falu, Földön van egy nagyon jó pap. S akkor

^a könyvet

^b vajon megtalálja-e (a lopott holmit)

^c egyszer sem

^d magukban

^e böjtölt

^f másik

^g találják

^h Alsófüld (Szilágy megye, Románia)

menj el oda, tartass magadra könyörgést! Megnyitja azt a právillát,^a mer úgy híjják azt a nagy könyvet, egy olyan szent könyv – azt mondja. – S az megmondja, hogy ki, mit csináltak véled, vagy mi van, hogy nem tudsz meggyógyulni. El is mentünk az urammal egy kedden, mer csak kedden lehetett menni, elmentünk a templomba, s a pap a fejemre tette a könyvet, azt a nagy könyvet, akkor kinyitotta. Akkor azt kérdezte az uramtul, mer én nem tudtam románul: – Mondja, drága, ki magának ez a rosszakarója? Hát azt mondja az uram: – Az én testvérem. Az én testvérem vót, s az ű testvére. Ketten rendezték. Nahát – azt mondja –, itt erőssen nagy baj van! Mer a maga felesége így van, úgy bűtölnek, hogy haljon meg. Jaj!... Akkor elkezdtem a sírást. Mondom: – Hat gyermekem van, tiszteletes úr! – Hát – azt mondja –, drága, segítünk. A Jóisten megsegít, segítünk. De maga hétszer kell eljöjjön ide! De olyan gyenge vótam, drága, hogy nem tudtam menni gyalog. S akkor nem vótak azok a sok motrok,^b annyit kínlódtunk, míg lementünk, akkor még lovunk se vót. Úgyhogy gyalog kellett, hogy menjek, az Isten tudja, hogy. Hétszer mentem le a templomba, oda, Földre. Hét könyörgést tartott a pap rá, s a Jóistennek legyen hála, semmi bajom nincs azóta. S ha nem megyek el ahhoz a paphoz, meghóttam vóna. Azt mondta az a pap: – Erőssen rosszakarója vót magának. (Magyarvalkó, Kolozs megye, Románia)²⁶

Én még csak annyit akartam mondani, hogy édesapám elvált, külön vót édesanyám.

Maga itt született?

Taplócán^c születtem, csak ide hazaköltöztünk, me édesanyám delnei^d vót. S vót egy mostohaapám. S tőle is különmentem, s hogy mit csináltatott a mostohaapám, s mit nem, azt nem tudom. A szomszédasszonyt felbérelte, megfizette, mindenesetre, s bėjött, s beszélgettek édesanyámmal, én ekkora leánka vótam má. S mint a kicsi gyermekek, mindenbe beleüti az orrát, valamit egy kicsi papírba hozott, s mit ezelőtt lehetett kapni, azt a számolópálcikát, olyan kockára fel vót vágva, tetszik tudni. Azt béhozta, s az ágy mellé letette. S amikor letette, a fehérnép eltette, s én megkaptam. Én béfaltam, hogy lássam, milyen ízű, miféle, s amikor édesanyám bėjött, én megmutattam neki. S édesanyám már erre gondót, mer ők ellentétben vótak édesapámmal, az akkori férjével, s arra gondót, hogy valamilyen csinálmány.^e S rögtön akkor én kezdtem betegeskedni. Hol lázas vótam, s hol ilyen beteg vótam, hol olyan beteg vótam. S elment a paphoz, s aszmondták, csak egy napot kellett vóna késsen, s meghaltam vóna.

Melyik paphoz?

Valahova...

^a törvénykönyv (román *pravilă*)

^b motorok (autók)

^c Csíktaploca (Hargita megye, Románia)

^d Csikdelne (Hargita megye, Románia)

^e rontás

Kalugerekhez?

Román paphoz, kalugerpaphoz. Aszmondták, hogy ha egy napot késett vóna, meghaltam vóna. S aszmondták, hogy éjjel egy keresztesútba,^a ilyen keresztesút, fűrösszön meg, s a ruhákat, amék^b rajtunk van, vegye le, egy patakon eressze be, nem tudom, mit kellett, azon a keresztesúton valamit el kellett égeszen. S attól aztán helyrejöttünk. Én is, s a testvérem is. (Csíkdelne, Hargita megye, Románia)²⁷

Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból

Van olyan pap, aki úgy csinálja, hogy meg is hal, de van olyan pap, aki azt mondja, hogy nem csinálja meg, hogy meghaljon, hanem maradjon ivadékról ivadékra. (Farnas, Szilágy megye, Románia)²⁸

Hát, annyit hallottam, hogy a szomszédságunkba lakott egy öreg, nyugdíjas pap, aki szógálati ideje alatt Sármás^c környékén, nem tom pontosan, milyen faluban, vót pap, és ott két szomszéd összeveszett a határba lévő fűzfán. Az egyik mondta, hogy az övé, a másik mondta, hogy az övé. A két szomszéd közül az egyik elment a paphoz, hogy tartson réa misét, fekete misét, hogy száradjon ki a fűzfa. A pap meg is tette, a fűzfa kiszáradt. Hogy mi lett azután a sorsa a fűzfának, aztat nem tudom, nem magyarázta a pap, csak annyit, hogy nem tartana többet ilyen fekete misét, mert nagyon nehéz. Sokat kellett viaskodjon az ördöggel. (Zsibó, Szilágy megye, Románia)²⁹

Hát az unokatestvéremről van szó, aki ezelőtt tíz vagy tizenegy évvel... Sajnos már meghalt. Mikor a huszadik életévét betöltötte, pont azon a napon halt meg mint katona. Hát úgy volt, hogy az édesanyja a szomszédasszonyával, akivel rokon is volt, tyúkok miatt [nevet] nem egyeztek. S nemcsak a tyúkok miatt, mert a szomszédasszonyának is volt lánya, és úgy akarta volna a szomszédasszony, hogy Gyuri a lányát vegye el feleségül. Persze a fiúnak nem tetszett. S erre fel a szomszédasszony, talán Vilmának hívták, ha jól emlékszem, elment a papokhoz. Elment hamarabb a kentelkei román paphoz, az különben a mostani kocsi román pap, idős. Annak is van egy szerencsétlen lánya, a pap elrendezte a lányát, férhez adta egy elég értelmes valakihez, három gyereke van, azt nem tudom, hogy a gyereke normális-e a nőnek... Elment a paphoz, de a pap nem akarta elvállalni. Én nem tudom, milyen misét akarhatott... csak lehet, hogy a fekete misét akarta fizetni a fiúra, s nem vállalta. Többször is elment a paphoz, de nem vállalta. Fogta az asszony, s elment Tördán túl, nem tudom, milyen helységbe egy paphoz, s az elvállalta. S attól a pillanattól kezdve, ahogy a pap a misét elkezdte, a fiú attól a pillanattól rosszul érezte magát. Állandóan nyugtalan volt. Állandóan lelkiismeret-furdalása volt, nem volt nyugta soha. Attól a pillanattól. S egyszer hazajött. Pár napi szabad-

^a keresztútra

^b amelyik

^c Nagysármás (Maros megye, Románia)

ságro. S úgy volt megcsinálva^a attól a paptól, hogy hazajön a fiú, s elmenyen ahhoz a szomszédasszonyhoz. Pedig ők nem beszéltek. S elment, és kért egy liter pálinkát kölcsön. Nem volt pálinkájuk főzve? Nem tudom pontosan. Azt mondta a szomszédasszony, hogy ad neki, menjen haza, hozzan egy üveget. El is ment. Lehet, hogy az idő alatt az asszony a pálinkát elkészítette, amíg... valami... a csuda tudja, hogy mivel. El is vitte a fiú a pálinkát, aznap szépen összecsomagolt, és vissza is ment. Ahogy kilépett a kapun, az annyit búcsúzott a szüleitől, a testvérétől, mert ketten voltak a testvérek, még van egy fiútestvére, az ma is él, családja van már, mikor kilépett a kapun, ment egy pár lépést, visszanézett a kapura. Megint ment, megint visszanézett. Többször. A szüleinek is olyan gyanús volt... nem tudták elképzelni... valósággal érezték, hogy valami a fiukkal van. Hogy ő annyi lépés után többször is... valósággal a kaputól is elbúcsúzott. Elment a katonasághoz vissza, a kapitányát nem kapta^b ott, akinek a pálinkát szánta. Azt mondta, ha a kapitánya nincs ott, ő azt a pálinkát elfogyasztja még két barátjával, meg is kínálta a két barátját, ittak, meg is itták a pálinkát, azt nem tudom megmondani, milyen nap volt, nem emlékszek, nem tudom pontosan, de másnap reggel, tehát egész éjszaka a fiú nagyon nyugtalan volt. Majdnem semmit nem aludt. Ezt mondták a társai. Jött-ment, jött-ment. Reggel 5 órakor kiment egyikkel, akivel ivott, egymás mellett kimentek az udvarra. A harmadik fiú, az szolgálatos lehetett reggelig, az rájuk lőtt. De hogy! Az unokatestvéremet elérte, úgy a jobb keze benne volt a zsebében, s elérte a kezét meg a száját. A máján keresztülment a golyó, szétszakította a máját. S elérte a másik fiút is, aki az ő bal oldalán volt. S azt is úgy megbénította, hogy örök életre meg van nyomorodva. Már nem emlékszem, hogy a hátgerincét érte volna, vagy a lábait, hogy nyomorék lett. Egy életre.

Gyuri meghalt?

Csak nem halt meg akkor azonnal, hanem bevitték sürgősen a kórházba, s aztán azon nap meghalt. Pontosán azon a napon halt meg, amikor a születésnapja volt. Pontosán a huszadik életévét töltötte volna be.

A szomszédasszonynak nem volt azután lelkiismeret-furdalása?

De úgy hallottam, hogy aztán volt. Nagy temetése volt. A temetés után az édesanyja, ő is elment a papokhoz, s megtudta, hogy... ezt nem tudom, hogy mondják meg a papok, hogy ez csinálmány volt a fiúra. Megtudta, hogy ez a szomszédasszony, ez csinálta ezt a dolgot. Úgyhogy az egész falu elítélte ezt az asszonyt, hogy hogy tehetett ő ilyen dolgot, hogy akarta, hogy a lányát elvegye feleségül, nem kellett volna ő ezt a fekete misét ráfizesse, mért nem fizetett kisebbet, könnyebb misét. Nemhogy az a fiú, az hibátlan volt. Szerintem. Hogy ők, a szülők nem egyeztek, vagy hogy a lányát elvegye, nem kellett volna, hogy az az ártatlan fiú épp a legszebb életévébe meghaljon. (Magyardécse, Beszterce-Naszód megye, Románia)³⁰

^a megrontva

^b találta

Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból: tolvaj,
gyűjtogató ellen

Itt egy mázsa búzát loptak el, ahol jöttek itt, ahol van az a kis emeletes [ház]. Na, onnen egy mázsa búzát loptak el, és az elment Lecsmérre. Így elsorolta: szép csinosan, mikor elolvasta a Bibliáját, ű maga, van neki olyan ördögi Biblia, elolvasta, meggyújtotta a két gyertyát. Na, aszondja: – Idehallgasson, akarja, hogy haljon meg? Akkor fújja el, amelyiket akarja a kettő közül! Mert kettő vitte el: egy kicsi szőke meg egy nagy magos szőke ember. És az megsajnálta, nem fúttta el. Ha elfúttta vóna, azonnal meghalt vóna az az ember. De vót itt mán Kémeren ilyen. (Kémer, Szilágy megye, Románia)³¹

Nem is olyan rég, egysze egy fiú katonának készült. Akarta, hogy legyen egy kis pénze is, és ezér elopatt otthonró egy zsák búzát, s eladta. Az anyja mind kérdezte, hogy ki lopta e. De senki nem jelentkezett. És akko az anyja szógálotat csináltatott, hogy a tolvaj haljan meg, de előssző mondja meg, hogy ő lopta e a búzát. Azt hiszem, úgy október vót, miko ement a fiú, aztán tíz-tizenkét napra rá beteg lett. Nagybeteg vót. Az orvosak haza is küdték. Erősen beteg vót. Meg is halt, 24 éves vót. De előssző kiátotta: – Én loptam e. Többet semmit se mondott. A temetésen három falubó vótak. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)³²

Igen, hetente egy nap, a pénteki, az szigorú böjt, és nem tudom, talán még a keddi nap. Hát nálunk volt egy eset, az én gyermekkoromba, amikor egy tűzeset után a szomszéd a szomszéd legényre gyanakodott. Hogy az gyújtotta fel a szénát. És az is elment a román paphoz, nem is titkolva, hogy ő miért tart böjtöt s imádkozik. De azon a napon még az állatai se ettek. Se a gyermeknek, semminek nem adott enni, csak olvasta a Bibliát, és hát a kilencedik hétre a szomszéd legény megzavarodott. Mert szerintem tudatában volt, hibásnak érezte magát, és annyira furdalta a lelkiismeret, és tudta, hogy most már jön a kilencedik kedd, péntek, két napot böjtölt az asszony, azt tudom, hogy arra a napra megfutamodott. Futóbolond lett. Aztán Dicsőbe^a hozták helyre. Es azt mondták, na ugye, az átok, a böjt, a román pap csináltatása eredményes volt. Szerintem inkább az önvád volt, ami előidézte. (Sáromberke, Maros megye, Románia)³³

Hát ne, hallgass ide, mondjak valamit. Hát te is ismerted azt az embert, odaki, a hegybe laktunk, ugye, az az ember magyarázta, egyik fenyédi ember magyarázta, hogy a másik micsinát, hogy két tehenet eladott! S a felesége eldugta az egyik tehennak az árát, belevarrta a párnatokba vagy hova, s a férfi kereste a tehennak az árát. S mind kereste, rokonoktól, minden, mind kereste, s senki se tudott róla. S aszmondta, hogy elmejen a kalugerpapokhoz, megcsináltassa, mer ő arra keserve-sen readolgozott, az állatokat, minden. A felesége nem akarta odaadni! A felesége es ment, a szekérrel mentek, Gyergyóba,^b me Gyergyóba vannak azok a kalugerpap-

^a Dicsőszentmárton (Maros megye, Románia)

^b Gyergyószentmiklós (Hargita megye, Románia)

pok. Én, igaz, nem jártam, mástól hallottam. Aszmondta, mikor odamentek, a férfinak, hogy: – Jóember! Hagyjon békit – aszmonya^a –, me igen nagyon közeli magának! S aszmondta, hogy nem bánja, akárki, mire mejen haza,^b haljon meg! A felesége hallotta, mikor mondta. – Jóember, hagyjon békit – aszmondja –, magának nagyon közeli. – Nem baj – aszmondja –, haljon meg, mer én rég keresem, s nem kaptam^c meg. Senki se tud róla. S onnat eljöttek, s aszmondták, mikor Fenyédre értek haza, meghalt a felesége. Kapott egy olyan fejfájást, hogy rögtön meghalt. Hogy abból az okból, vagy úgyis meghalt vóna... nem lehetett tudni. (Madéfalva, Hargita megye, Románia)³⁴

Ezt például én hallottam a szüleimtől, hogy itt a faluban valami elveszett a gazdának, valami pénze. S akkor ő aszmondta, hogy elmenyen a papokhoz, s megcsináltassa, aki elvitte a pénzt.

Milyen papokhoz megy?

Úgy mondták, kalugerpapok. Ezek román papok. S akkor a feleségit kérdezte eleget, hogy mondd meg őszintén, nem-e te vetted el a pénzt. S ő nem vette el, s nem vette el. S akkor elment az ember, s megcsináltatta. S avval aszmondta, hogy tükörbe kellett nézni, s meglátta, hogy ki vót az egyén. S hát a felesége. S mikó hazajött, hát úgy csinátta meg, hogy kuruzsmává váljon, gomolyává váljék.^d S a felesége, tényleg, mikor hazajött, akkor izébe vót, gomolyába, össze vót güzsörödve.^e Na, ilyet hallottam. (Csíkkarcfalva, Hargita megye, Románia)³⁵

Ez egy andrásfalvi asszonyval történt. Az asszony üdős volt, volt neki egy tehenkéje, abból éldegélt, s volt neki egy fia, de a fia nem vele volt egy kosztón. Elég az hezza, hogy egyszer a fia a tehenet titokban eladta valakinek, és elvitték a tehenet. Másnap reggel, mikor kimegy az öregasszony, hogy megfejje a tehent, hát nincs tehen. Futkos, szól a fiának, hogy nem látta-e a tehent, hát a fia azt mondta, hogy nem látta. Keresik erre, keresik arra, de sehut sem kapják. A fiú tudta, hogy hol van, de hát úgy akarta, hogy ő használja meg azt a pénzt. Így hát az öregasszony keserviben azt mondta, hogy: – Gyere, menjünk el, imádkoztassam ki, hogy ki vitte el. S a fia nem tartotta, hogy érvényes az, gondolta magában, hát gyerünk. S befizették ott a papnak, a főpapnak a miséket. A kalugerpap azt kérdezte, hogy miért. Ezek elbeszélték, hogy miért fizetik, s azt mondja a pap: – Jó – azt mondja –, én elfogadom, de – azt mondja – hogyha megkezdjük a misemondást – azt mondja –, akkor hiába jöttök, hogy imádkozzuk vissza, mert akkor nem tudjuk visszaimádkozni. Hát gondoljátok meg jól! S azt mondja erre az öregasszony: – Hát azért fizettük, hogy megtudjuk, hogy ki. Hát elmentek haza, s avval egy üdő múlva hát az öregasszonynak a fia beteg lett. Hát beteg, beteg, ezen nem tartottak semmit, de a fia, az tudta, hogy őt most ez fogta meg, de hát még

^a azt mondja

^b hazamegy

^c találtam

^d zsugorodjék össze, a görcs húzza össze

^e zsugorodva

bízott, hogy kijön belőle. Elég az, hogy mindennap rosszabbul lett, és mikor aztán már attól kellett tartani, hogy meghal, akkor hívta az anyját, hogy bocsásson meg, menjen, imádkoztassa vissza, mert ő adta el a tehent. Az öregasszony lélekszakadva elvitette magát Szucsavicára,^a s mondta a kalugerpapnak, hogy imádkozza vissza, mert az ő fiát fogta meg az átok. S erre azt mondta a kalugerpap, hogy: – Én megmondtam nektek, hogy vissza nem lehet imádkoztatni. S meghalt, harmadnapra meghalt a fia. S így tudódott ki, hogy a fia lopta meg az anyját. (Nagyvejke, Baranya megye [Istensegíts, Szucsáva megye, Románia])³⁶

Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból:
hűtlen szerelmes, házastárs, családtag ellen

Apám után Miklósan^b hívták, és katona vót Bukarestbe. S elvett ott egy nőt, és hazahozta, ide, Zsibóra. A nő román vót. Akkor a nagy magyarok magyarok vótak. Hazahozta, és éltek együtt egy-két hónapot, gyerekük nem vót, és el kellett nagyanyámér hagyja a feleségit. S elhagyta, s az a felesége ment kilenc paphoz, fekete bűjtöt tartott rá, s azt mondta: – Három hónap, három nap, három óra, három másodperc után meg fogsz halni. S úgy, s beteljesült az a három hónap, s akkor meghalt nagybátyám. Akkor kialudt, gyertyát gyújtottak neki, kialudt a gyertya. Fekete bűjtöt tartott rá a felesége. Tudod, ki vót? K. I.-nak az anyja. (Zsibó, Szilágy megye, Románia)³⁷

Most nem is rég történt, hogy egy asszony mindig féltette az urát. Hogy jár egy másik asszonyhaz. S elment, s nem tudam, mit csinált, megcsinálta, hogy jöjjen haza, vagy mi is legyen vele, legyen beteg, s jöjjen haza, s neki mondja meg, hogy trábált^c azza az asszonnya, s ő a hibás. És eltelt az a hat hét, a szolgálat, és hat hétre azt mondják, hogy olyan rosszul lett az asszony. Kibontatta, me kontya vót, kibontatta a haját, s olyan vót, mind egy bolond asszony. Rászállt az átok, me az ember nem vót hibás. Mer az ember senkive nem trábált. Hanem az asszony közbe szerelmeskedett a szomszédjáva. S azt mondják, hogy az asszony ki kellett, hogy vallja az urának, hogy én vagyok a hibás, megmondta. Igazán. S hogy kacagták, hogy: – Na, né, kellett neki boszkonyálás,^d kellett neki pap. S aztán azótató lett az asszony hívő. Attó a szent perctő. (Felsődetrehem, Kolozs megye, Románia)³⁸

Azt mondják, sokkal hatásosabb a román papok miséje éjjel, mint a katolikusoké. Hát hogyne, mikor hallottam, hogy az élő embert is kimisézik, hogy meghal. Ha valaki akarja! Egy példát mondok. Odaki, merre születtem, a temető felé, az anyósával a menyecske olyan haragba vótak. S tetszik emlékezni, régebb vót ilyen pa-

^a Sucevița (Szucsáva megye, Románia)

^b Miklósnak

^c megcsalta (román *trăda*)

^d rontás, megcsináltatás

pír háromlejes. A menyecskének a zsebkendője elveszett. Benne vót a háromlejes. Sehol meg nem kapta.^a S ő az anyósára tartott, hogy elvette a zsebkendőjét a pénzzel. Me kinek szűk vót a pénze, a három lej es pénz vót. S akkor egyiknek es elmondta, s a másiknak es... S azt mondta az egyik asszony: – Te, nézz utána, met^b anyósod a zsebkendővel úgy megcsináltat, hogy te ehejt szépen kirúgod az utolsót. De nemcsak a zsebkendőt vitte el az anyósa, hanem egy szál gyertyát. Az a lélek! Annak a lelke, akiét miséznek, hogy meghaljon. Az addig él, míg a misét mondják, s míg a gyertya ég. S mikor elfogy, mindegy, hogy hol van: az úton, a vonaton, a templomba, otthon, de az a lélek múlik ki. S mondták: – Te menj el a papokhoz, hova anyósod szokott járni, met meglátod, hogy a zsebkendőt ő vitte el. Amikor ő odament a papokhoz, úgy mutatta, hogy az olyan vastag gyertyából, mi a halott mellett szokott lenni, má csak négyujjnyi vót. A pap elévette a zsebkendőt, s a sarkába benne a háromlejes, s azt mondja: – Ezt ismeri-e? – Igen. – A magáé vót-e? – Az. S akkor kezdte mondani, hogy: – Hát, Istenem, ilyen is létezik? Hát ő nem vétett olyan sokat az anyósának! S azt mondja a pap, hogy áldott pillanatba jött, met az élete még csak két nap. Még annyi vót a gyertyából hátra. Aztán visszafordították, s a zsebkendőt visszaadták. Úgy, ahogy essze vót fogva, benne a pénzzel. (Csíkszentdomokos, Hargita megye, Románia)³⁹

És honnan tetszett tudni, hogy oda el lehet menni?

A leányom vitt volt el. Mert beteg voltam, s ő vitt volt el. S akkor elmentünk a kurszával,^c s a reggeli kurszával jöttünk vissza. Egész éjjel ott folyt a mise. Éjjel ment. S én még rég, rég hallottam volt, hogy ezek a papok, amit éjjel végeznek misét, annak nagy hatása van. Ennek erősen nagy hatása van. Mikor mindenki el van csendülve, aluszik a nép, s ők akkor imádkoznak, annak van nagy ereje. Na. Na [a gyűjtőhöz], még aztán azt is feveheti esetleg, ha... Édesanyám magyarázta, hogy volt egy, a múlt világháborúba elvitték az urát egy asszonynak. S kicsi, karonülő bubája volt. S nem viselkedett jól az asszony. Az ura hazajött, s bántotta, meghallotta a rossz híreket, minden, s a feleségit bántotta, ütve, verte, minden, na, hogy mért viselkedett rosszul, mikor ő a harctéren szenved. Hát, ebbe igaza van! S akkor az asszony már nem bírta a sok rossz életet, ő azt mondta, hogy elmenyen a papokhoz, s megcsináltassa, hogy misézzék ki az urát. S akkor ott talán végezték a misét, s mondták, hogy nézzen tükörbe, mert amelyik hibás, azt fogja meg az átok. S a halál az asszonyt csókolta meg. Úgy a tükörbe megmutatta. S mondta. Kérdezték: – Mit látott? S azt mondja: – A halál megcsókolta. S akkor hamar félbehagyták a misét, látták, hogy karon van a kicsikéje, hogy érjen haza, addig imádkoztak, olyat imádkoztak, hogy az asszony érjen haza a kicsikével, nehogy ott valahol elhaljon a hegyek közt, mit lehet tudni, na! S az asszon haz ért, s ez egy vasárnap délután volt. S az asszony... Az asszonyok ott kiülnek, szokás kiülni vasárnap, mint mü es, hogy ki voltunk ülve. Az útszélekre, s kapuk elei-

^a találta

^b mert

^c reggeli járattal (román *cursă*)

be, s az asszony kiment, s kérte, hogy jöjjenek bé, s imádkozzanak, mert ő mindjárt meghal. S mondták: – Ne beszélj te ilyent, mert, né, nincs semmi bajod, hát mért halsz meg? S azt mondja, aztán elmondta, hogy hova járt, s őt a halál megcsókolta. És ő volt a hibás, mert rosszul viselkedett, s ő meg kell haljon. S úgy meg es halt. Úgy az asszonyok bémentek, s imádkoztak, s azalatt meghalt. Úgyhogy ilyen az ilyen mise. Aki a hibás, azt fogja meg az átok. Az a mise ereje. Na. (Csíkjénőfalva, Hargita megye, Románia)⁴⁰

Rontást közvetít, átokmisét tart – megbízásból:
falubeli haragos, ellenség ellen

Fizettek misét, hogy bolonduljon meg, aki hibás. Úgy szolgáltattak. S böjtölt is. Miko a böjt kitótt, az asszony megbolondult. Az, aki a misét fizette. Mert ő volt a hibás, me nem vót elég, hogy a fákot összetörte, még melléje misét is fizetett. Úgyhogy azt mondták róla... mezítelenül beleült a vályúba, mind akinek elment az esze. Úgyhogy ezt is mindig mondták, hogy e teljesen csak a mise.^a (Magyardécse, Beszterce-Naszód megye, Románia)⁴¹

Azokkal a kalugerekkel misét mondtak...

Hát mondtak... De vót tudásuk, me elimádkoztatták az embert. Az egyszer százszázalékos!

Hallott ilyen történetet a faluban?

Itt nem, de máshol, Keményfalán,^b ide átal, Homoródkeményfalán, százszázalékos igaz vót. Két ember perelt, egy borozdáért. S az egyik elment a kalugerekhez, s aszmondta, hogy imádkozzák el az ellenségét. Aszmondták neki: – Arra vigyázzon, ha maga lesz a bűnös, akkor maga hal meg. – Nem baj – aszmondja –, akkor haljak meg. – Mi a kívánsága? – Van egy akkora patak a faluba, bokáig érő. Haslag^c essék bele, s haljon meg! – Rendben van. De vigyázzon, nehogy aztán maga legyen, maga haljon meg! – Nem baj, akkor én haljak meg! No, esztendő múlva, hozták a búzát, s a patakon mentek átal, ment a szekér után, keresztül az ember, s haslag belésett, s meghalt. E tiszta igaz vót. A keménfali ember édesapámnak keresztkomája vót, máréfali^d s keménfali helyt összejártak, a másik vadászember vót. Tiszta igaz vót ez, százszázalékos. Ebbe, elimádkozza, biztos! (Madéfalva, Hargita megye, Románia)⁴²

Egy embernek elvették az apjának a kertjít. Kollektív^e volt, s odaadták másnak. S ez a gazda lement az eszkorcéni oláh paphoz, hogy fizessen misét. S azt monda az oláh pap: – Jó, elveszem a parádat,^f de csak ha te nem csináltál senkinek soha

^a Ez mind a megmiséztetés miatt történt.

^b Homoródkeményfalva (Hargita megye, Románia)

^c hassal

^d Máréfalva (Hargita megye, Románia)

^e termelőszövetkezet (román *colectiv*)

^f pénzedet (román *para*)

semmi rosszat. De ha csináltál, akkor a fekete mise tégedet es megfog. S az ember visszajött úgy, ahogy elment. Mert hát kicsoda az, aki soha nem csinált senkinek rosszat? (Pusztina, Bákó megye, Románia)⁴³

Megrontja bosszúból saját ellenségeit

Mikor fiatalok vótunk, két fiú elment, s ellopta a papnak a tyúkjait. S másnap a pap összehívatta az összes fiúkat a csendőrséggel. Mondta, hogy mondják meg, hogy melyik vitte el, mert megbocsátja. Csak tudja, hogy ki vitte el. Egyik se mondta meg. – Mondjátok meg, mert ha nem, én olyan szógálatot adok, hogy se nem él, se nem hal, aki eztet tette! Na, nem szólt senki... S öregségeken, tíz évet húzták! Mind a kettő. Egyszerre lettek betegek, egyszerre haltak meg. De pont tíz évet lehúztak. Itt történt nálunk, a faluban. (Enyedszentkirály, Fehér megye, Románia)⁴⁴

Itt vót, anyósomnak a testvére, Pap Dávid. Vót nálunk itt egy öreg pap. S kapott nannytól^a egy csitkót^b Dávid bácsi, s a csitkó elpusztult. S aszmondta neki Dávid bácsi: – Plébános úr, magát én innét elhelyeztetem, maga ilyenekkel foglalkozik! S aszmondta: – Maga elhelyeztet, s én elimádkoztatom. Aztán elimádkoztatta, vagy sem, de két évre rá, hogy a plébános nyugdíjba ment, meghalt Dávid bácsi. (Máréfalva, Hargita megye, Románia)⁴⁵

Úgy mondták neki, vén Prikójné. De én már nem éltem azt az esetet, csak aztán hallottam a nagyanyámtól. Na, de ez így vót, hogy a vénasszony, az a vén Prikójné, annak vót a leánya, férjhez vót menve oda egy valakihez. És nem szerette az anyatársát.^c És mindenképpen el akarta tenni. És járt Futákra^d a román paphoz. S közbe, mikor lejárt [a papi szógálat], hogy tartotta a pap azt a szógálatot, ő nem fizetett, nem fizette ki. És történtek aztán a bajok. Akkor lett... A vénasszony csak nem halt meg, az, akit ő el akart tenni, az anyatársát. Aztán jött a baj, hogy ő, mikor meghalt, azt mondja az anyósom, mer én nem vótam átmenve, hogy megnézzem, olyan lett az arca, mint egy békának. Úgyhogy nem is vót szabad megnézzem senki, mindjárt felöltöztették, és lezárták. De miután ő, meghalt, már mindjárt át is változott azonnal. Ez igaz vót, ez igaz történet. Aztán így jöttek a bajok. Mer az unokáját, 16 éves vót a leány, Annuska, azt megütötte a villám. Akkor az ő menyét elütötte egy autó, a családtagok hullanak e^e sorban, minden átfordult a családra. (Héderfája, Maros megye, Románia)⁴⁶

^a nagyanyótól

^b csitkót

^c nászasszonyát, vagyis gyermeke házastársának az anyját

^d Somostelke (Maros megye, Románia)

^e el

Elmondok magának egy olyan dögöt, nekem elmondta egy barátom. Vót egy román pap, a havasokból. Fenn a hegyen, szép lakása vót, minden. És egy olyan kerülő úton lehetett menni hozzá. De kérem, gyógyított is. Meggyógyította a beteget. Úgy álltak ott szekerekkel a betegek, hogy csak na! S akkor ment az illető is hozzá, lóháton ment. Közbe a lovát ott lent kikötötte egy fához, hogy ne menjen kerülő úton, vót egy keskeny ösvény oda fel, azon ment fel. Mikor felment, üdvözi a papot, beszélt magyarul is a pap. Azt mondja neki: – Feri – néven szólította –, há mért nem hoztad fel a csikódat is? Azt mondja: – Tiszteletes úr, nem akartam jártatni ott a körbe való úton. S elmondta neki, mit. – Há nem számít, no. Nyugodj meg – azt mondja –, hogy segíték rajtad! És mi történt: a szekeseknek a fülükbe ment ez, hogy kicsinál ez a pap. – Állj meg csak, adunk mi neki! Elmentek, hogy vigyék el. Kimentek oda kocsival. Látják, hogy annyian vagynak, kérem, mint az orvosi rendelő, kérem. S mind gyógynövényekkel gyógyított. Há régen nem vótak ilyen praktikák, hát azt tudjuk nagyon jól. Gyógynövények vótak. Azt mondja: – Domnul parinte, urhasna masine!^a Beült a kocsiba a tiszteletes úr, behúzzák az ajtót, rátartják: nem gyúlt be a motor. Nem indult meg, kérem! Akármit csináltak, az nem indult meg. S ott még vótak házak szereszéjjel, vótak ökrök is ott. Mindjárt hoznak oda két ökröt, befogják, hogy húzzák meg. Mikor odatették, erőltették ott, mind a két ökör térdre esett, és megindult a vér az orrából és a szájából is. Csak hoppon maradtak ezek. Hogy létezik ez? Hiába is próbálkoztak akármit, nem tudták megmozdítani. S akkor kinyitották az ajtót: – Tiszteletes úr, csináljon munkát ezután is! Hát ez tiszta igaz vót. (Kispetri, Szilágy megye, Románia)⁴⁷

JEGYZETEK

- 1 Lásd Keszeg Vilmos elemzését az idevágó mezőségi szövegekről és hiedelmekről, Czégényi Dóra szilágysági tudósítását, illetve Pócs Éva csíki vizsgálatát: Keszeg 1996; Czégényi 1999; Pócs 2002b.
- 2 Magyar 2009, 335.
- 3 Magyar 2003, 555.
- 4 Derjanecz Anita gyűjtése, 1997.
- 5 76 éves nő; Tankó 2001, 165–166.
- 6 Gagy 1997, 55–56.
- 7 Kb. 65 éves nő; Keszeg 1999, 319–320.
- 8 Magyar 2004, 465.
- 9 60 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 10 Kb. 70 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1998.
- 11 Magyar 2003, 557–558.
- 12 73 éves nő; Tankó 2001, 165.

^a Tiszteletes úr, üljön be a kocsiba! (román *Domnule părinte, urca-ți în mașină!*)

- 13 Halász 2005, 388.
- 14 Magyar 2004, 475.
- 15 Magyar 2008, 413.
- 16 Magyar 2005, 190.
- 17 Férfi; Gagyi József gyűjtése, 1995.
- 18 Magyar 2008, 414.
- 19 Magyar 2008, 415–416.
- 20 75 éves nő (1) és 70 éves nő (2); Pócs Éva gyűjtése, 1996.
- 21 Derjanecz Anita és Varga Attila gyűjtése, 1996.
- 22 Magyar 2009, 333.
- 23 59 éves nő; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 356.
- 24 Halász 2005, 387.
- 25 Magyar 2004, 467.
- 26 Magyar 2004, 469–470.
- 27 Gagyi József gyűjtése, 1995.
- 28 Magyar 2004, 477.
- 29 Kb. 80 éves férfi; Czégényi 2001, 195–196.
- 30 Kb. 45 éves férfi; Keszeg 1999, 251–253.
- 31 Magyar 2008, 442.
- 32 75 éves nő; Keszeg Vilmos gyűjtése, 1971; Keszeg 1996, 365.
- 33 83 éves nő; Keszeg 1996, 363.
- 34 63 éves nő; Gagyi József gyűjtése, 1996.
- 35 Nő; Gagyi József gyűjtése, 1995.
- 36 Bukovinából betelepült, kb. 80 éves férfi; Bosnyák 1977, 159.
- 37 Kb. 60 éves nő; Czégényi 2001, 196.
- 38 Kb. 35 éves férfi; Keszeg 1999, 253.
- 39 Balázs 1995, 245.
- 40 Jankus Kinga gyűjtése, 1996.
- 41 60 éves nő; Keszeg 1996, 259.
- 42 Gagyi József gyűjtése, 1996.
- 43 Halász 2005, 387.
- 44 Magyar 2008, 417–418.
- 45 78 éves férfi; Gagyi József gyűjtése, 1996.
- 46 Magyar 2005, 191.
- 47 Magyar 2004, 473–474.

MESTERSÉGEK TUDÓSAI

TUDÓS PÁSZTOR

A tudós pásztor hiedelmei és elbeszélései egy valódi többlettudással rendelkező, az állatokhoz értő, állatbetegségeket gyógyítani tudó szakember alakjához fűződtek. Különösen a ridegen tartott nyájakat gondozó, az anyaközösségüktől sokáig távol tartózkodó pásztoroknak volt sokoldalú szaktudásra szükségük. Az állatbetegségeket kezelniük kellett, érteniük kellett a legelők növényvilágához és az időjárás szeszélyeihez, ismerték az állatokat dézsmáló farkasok vagy akár a tolvajok távoltartásának módszereit is. Ugyanakkor e szerepeiknek mágikus módszerek alkalmazásával is igyekeztek eleget tenni; az elbeszélések nagy része a pásztorok valószínűleg gyakran gyakorolt mágikus tevékenységéről szól.

A pásztorokról már a néprajzi gyűjtések kezdete óta nagy mennyiségű hiedelemelbeszélést gyűjtöttek össze. A minden mágikus specialistára vonatkoztatott, általános tudósmotívumok az ő narratívumaikban is megjelennek. Ilyenek: a tudomány megszerzése, öröklése, az ördögi segítők. Nagyszámú szöveg képviseli a saját-idegen ellenségeskedések és csaták mindenfajta tudóssal, boszorkánnyal kapcsolatban ismert motívumait (a pásztor a szomszéd nyáj pásztorával viaskodik, farkast küld rá). Az idegen nyájak szétzavarásának és különösen a saját nyáj mágikus őrzésének, a farkasok és a tolvajok távoltartásának sajátos pásztorhagyományai viszont már a juhászok, csordások, kondások tényleges mágikus tevékenységére is utalhatnak. A fejősnyaják pásztorainak természetfeletti tudását a tejjel kapcsolatos motívumok tükrözik: a tej mágikus szaporítása, mágikus lopás a szomszéd nyajtól. Az állatoknak parancsoló pásztor és az állat alakban más nyájakra támadó vagy az idegen nyájakra farkast, kutyát küldő, sőt farkassá vagy kutyává változó pásztor motívumai az állatemberek (*werwolf*, *prikulics*) hagyományaihoz közelebb kerülnek a tudós pásztor alakját. A pásztor – mint az állatgyógyítás szakembere – olykor emberek gyógykezelését is ellátta, és e szerepek mindegyikében elnyerhette a rontó boszorkány reputációját is; számos pásztorok általi rontásról – és rontásuk gyógyításáról – szóló narratívum utal erre.¹

Tudományszerzés keresztúton, temetőben, „*kutya-virág*” példázat

Egy juhásznál szolgált egy gyerek. A gazdájának mondta, hogy csináljon már valamit, mer annyit kell futnia. A gazdája meg ollan könnyen őrizte, csak a fa alatt hűselt. Azt mondta: – Hogyha ezt megtanulod, amit én mondok, akkor te is könnyen őrzössz. A gazdája tanította rá, a fiú mindent megtanult, csak az utolsó esetet, azt nem fogadta el, mer mikor a gazdája azt mondta: – Ezen a barázdán menj végig, emezen meg menj vissza! Most mikor visszajött, azt kérdi a gazdája: – Mit láttál, mikor megkerítetted ezt a földet? Amellik felin fölment, ott látott egy rozmarinbokrot, a másik felin pedig, ahol legyűtt, ott meg talált egy döglött nyüves kutyát. Mikor ezt megmondta, akkor a gazdája mondta: – A rozmarinszál te voltál,

a nyüves kutya meg én. Ha te is megtanulod, te is ollan nyüves kutya leszel. Akkor a gyerek nem tanulta meg. Akkor mondta a gazdájának: – Inkább mindig futok, de ullan nem leszek. Mer az utolsó az lett volna, hogy a templomba a szent-ségbe belótt volna.^a De azt nem csináta meg a gyerek. (Sopronkövesd, Győr-Moson-Sopron megye)²

Egy embert megbántott egy másik. Azt mondta: – Na, megállj, megfuttatlak. Három irányba széledt szét a disznófalkája, [...] napig tudta összeszedni őket. Beszélte édesapám, hogy volt egy öregember, ezerkétszáz marhával vesződött, de mindig a kunyhónál vót. Az ördögök vele voltak. Apám sokszor mondta neki, hogy adja át neki ezt a tudalmat. Nem akarta, azt mondta, nem neki való. Végül azt mondta, pénteken 12 órakor jöjjön el. Elvitte egy gödörhöz, ott volt egy ballangkóró. Azt mondta apámnak, álljon rá a ballangkóróra. Apám nem akart ráállni, azt mondta, nem bírja el a kóró. De a pásztor csak bízatta. Ráállt. Ekkor azt mondta, 12 órakor fog jönni egy döngő,^b az berepül a szájába. Jött is a döngő, de bizony nem engedte be a szájába. Másnap megint elmentek a gödörhöz, volt benne egy liliom és egy ronda nyüves kutya. Apám el akarta venni a liliomot, de a kutya búzétól és a ballangkórótól nem tudta. Ekkor a pásztor azt mondta neki, ne akarja a tudományt, mert ő olyan, mint a liliom, még az Istené, de ő [a pásztor] már olyan, mint a nyüves kutya, az ördögöké. (Szentlászló, Baranya megye)³

Az úgy vót, hogy ez a Ferenc bátyám, ez tudott nagyon. Osztán vót ez az Urszuly Pali, annak az apja meg Ferenc bátyám, ezek testvérek vótak. Oszt a Megyeritanyán csomóztunk, oszt akkor sorolta Pali, hogy ű meg akarja tanulni, aszondja. Hát oszt mondta Ferenc bátyámnak, hogy: – Ferenc bátyám, tanítson meg éngem! – Jól van, fiam, megtanítalak – aszondja –, csak állj ki minden próbát! Hát, aszondja, ő fogadta, hogy ő kiállja. – Mer ha nem fogod kiállni a próbát – aszondja –, akkor szíjjelcibálnak! – így mondta neki. No, ki is mentek éjféltbe a keresztútho. Húztak egy kis kört, azután egy nagy kört, oszt Pali beleállt a kis körbe. Osztán, mikor a körbe állt, mentek neki... körül a nagy körön meg mindenféle állat állt, mentek Palinak nekifele, minden; a dongó a filibe, szemibe bújkált, aszondja. Nem ugrott ki, aszondja. Az állatok is mentek nekifele, egyik csúnyább vót, mint a másik! Osztán, hát, aszondja, mikor az égből ereszkedett lefele a malomkú, akkor az alól kiugrott... egy cérnaszálon. Mingyán az állatok mind neki, hogy szíjjeltépik! De Ferenc bátyám erősebb vót, nem engedte. Aut^c oszt nem is tudott Pali semmit. Körülbelől olyan 25 éves vót, mikor ezt mesélte. (Biri, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)⁴

Meghalt vagy két éve, a falu gulyása vót. Azt láttam, hogy mikor kihajtották tavasszal, akkor a legelőn körülment. És annak a marhája a mezsgyét meg se merte közelíteni, ott nem volt leharapva egy szál vetés sem. Itt a báróé volt ez a nagy tag,^d az Ilona-major. Én tehenész voltam. Amarra is volt egy tag, a Groszmann-

^a belelőtt volna (hogy meggyalázza)

^b dongó

^c azután

^d birtokrész

tag. Dusinszky János bácsi volt ott. Én olyan 18 éves voltam. A vetésen hajtotta be a marhát, de a marha ki nem ment a gyepre, míg a termést le nem vágják. Mikor bogárzott,^a az én teheneim még a tanyára is kifutottak, a János bácsié meg nem is tudták, hogy mi az. Mikor kihajtotta, az leült a gyep szélén, egész nap föl se kelt. Az kiáltott: – Gyere, János fiam, beszéljünk. Meghőhítettem a marhát,^b aszt odaültem. – János bácsi, tanítson meg engem arra, hogy ne bogárzzon a marha. – Megtanítlak én, fiam. Jártál te már Pátyodon, a temetőben? Vagy Tyukodon? – Jártam mind a két temetőben. – No – azt mondja –, amelyikbe legjobban tudod a járást, pénteken este úgy alkalmazd a dolgot, vagy 12 órára ott legyél a temetőben. És vigyél egy kisbaltát magaddal, és amelyik fejfát eléred, egy kis szikáncsot hozzád nekem belőle. Még kétszer markolj a sírral egy-egy fél marok földet. És mikor eléred a temető szélét, megfordulsz háttal a temetőnek, és úgy mész be a temetőbe háttal. És mikor a szikáncsot levágtad a fejfáról, meg kétszer markoltál földet a sírral, akkor már szemmel^c jöhetsz ki a temetőből. De mielőtt elindulsz, fognak körülötted lenni, lesznek körülötted akkora nagy fekete kutyák, hogy nem tudsz túllük lépni. De egyhez se csapjál, az nem bánt téged egy se.

Eljött a péntek este, ott pipálok az istálló előtt, szép hódvilág van. Egyszer majd jön az éjjeliőr az órát felhúzni. Kérem Józsi bácsitul, hogy hány óra. Felelte Józsi bácsi: – 11 óra, öcsém, még te most se alszol? – Nem alszok még, mert fáj a fogam. Kaptam magamat, elindultam a tyukodi temetőbe befele. Úgy gondoltam, kell egy óra, amíg a tagból beérek a temetőbe. De nem mentem tovább, csak az urak kertes végéig, ott megálltam, gondolkodtam. Meggondoltam, hát én nem megyek. Visszamentem az ólhó. Gondolkodtam egy kicsit, megint nekiindultam. Elég az ahhoz, háromszor indultam neki az útnak. Háromszor mentem a kert hátuljáig, lemondtam róla, a menésről. Reggel kihajtok, jön János bácsi a fa alá. Leült, kiált nekem: – Gyere elő, János fiam! Odamentem. Azt kérde: – Hát vótá-e este a temetőben? Mondom: – Vótam. – De csak az urak kertjéig – ezt felelte nekem. Azt kérde tőle: – Honnan tudja ezt János bácsi, hogy én csak a kertig voltam? – Hát, fiam, mindig melletted voltam, az anyádnak az istenit. Ekkor osztán nem indultam el soha. Ha nem mondta volna a nagy kutyákat, akkor még elmentem volna. Így nem fogódtam a tudományal. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³

Tudomány öröklése, átadása halálakor

Apám halálos ágyán azt mondta: – Fiam, szeretném, ha átvennéd tőlem a bibányosság tudományát, azé hát akaszd le a szögrő a juhászbótomat, oszt vedd a kezébe, a bőrtarisznyát meg akaszd a nyakadba, majd oszt memondom, mit tegyél... De nekem nem vót kedvem ilyenekhe, éppen egy lyánnak kurizáltam, hát avval kedvesebb vót az időt tőtenyi, így azt mondtam apámnak: – Édesapám,

^a bogárzás: futkosnak az állatok a legyek miatt

^b hátraarcot csináltattam vele

^c szemmel előre

ne vegye rossz néven, de nekem most a lyányon jár az eszem, így hát nincs kedvem meg időm a bíbányossággal foglalkozni. Erre apám csak annyit mondott: – Peggy hasznát láttad volna... (Karancskeszi, Nógrád megye)⁶

Szomszédombba lakott egy öreg bácsi. PásztoreMBER vóut, és mán mikor halni akart meg, akkor vóut egy dohányzacskóuja. Elhítt az udvarára. El akarta nekem adni a dohányzacskóját, de én nem vettem meg túlle. És mikor mán annyira vóut, hát nem tudott meghalni a dohányzacskóu végett. Vagy három napig haldozott. Majd osztán gyótt egy pásztor, a vette meg túlle egy fillérér a zacskóut. Úgy oszt az öreg bácsi meghalt rá, mihint még a faluból ki se ment a másik pásztoreMBER... (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁷

Nyáj mágikus őrzése

Vót itt egy gulás, az mikor tavasszal kieresztette a marhákat, akkor a marhák nem futottak el, mert amikor kieresztette a kapun, akkor a karikással hármat durrantott, minden durrantás után végighúzta a karikást a földön, a kapu előtt. A marhák nem szaladoztak, nem ugrándoztak, pedig szoktak tavasszal. (Lovászpatoňa, Veszprém megye)⁸

Pajika dedó^a ki szokott menni a disznójárásba. Különleges sípja vót neki. Kettő-hármat fütüült bele, annyi nyúl szaladt elébe, amennyit kimondott ű. És különleges karikás ustora vót neki. Mikor a gulya közé elment, kettő-hármat durrantott vele, az összes tehének egy karikába szaladtak, és addig, míg ű nem parancsolta meg, hogy széledjenek széjjel, két-három napig is ott maradtak egy karikába. És mikor ű véletlenül jókedvibe kerekedett, kiállt az utca végire, egyet csattant vele, a tehének, disznók szétszéledtek, ahán vót, annyifelé. És ha akarta, fél órán belül, úgy a téhén, mint a disznó szintén a járason vótak. (Bátya, Bács-Kiskun megye)⁹

A Hortobágyon... nem egyszer, hanem sokszor. Hát ez egyszer vót ez az eset ott, ahun, a Nagy hídnál... ahun most van a lovas verseny. Nagyon sokat vótam én ott. Be vótunk kötve a... vót ott egy olyan nagy istálló, akibe belefért het-..., negyven, vagy nem tudom, hány szekér lovasul...

Igen.

Sorba állítva, persze. Ott vót egy öreg juhász, olyan magyar birkákat árult az, vagy őrzött, ott, a híd mellett vót, a folyó mellett túlrul, a halastó felől. Az is magyarázta, hogy az ű apjával, mikor ű járt ide legelébb – gyerek vót –, a Hortobágyra le. Juhászok vótak. Nagy falka – úsztatni, mosatni jártak osztán a birkát. Még az én gyermek... , felnőttkoromba is, meg legínkoromba is, úsztatni mentek. Oszt vót az apjának egy – aszondja –, egy nagy legínybojtárja, meg ű vót egy kis botos bojtár. Vót nekik vagy hétszáz darab birkájok. De sok birka vót ott. Oszt az öreg beállította a birkát, csak oszt avval bementek. Húzott egy karámot egy bot-

^a az öreg Pajika

tal. Onnét a birka se ki, se be nem ment. Osztán ott vót. De a másé se ment oda, hiába ott vót mellette – aszondja. Ott magyarázza. Na, csak egyszer aszmondják neki – megy be a szomszíd juhász –, mer bent ültek a csárdába, vacsoráltak, mife-ne, meg tán még talán benn is aludtak. Ezt mán nem tudom, csak így gondolom. Hát osztán megy a szomszíd juhász befele: – Hej, komám, gyere – aszondja –, viszik a birkádat, két ember válogatja. – Hadd válogassa, bassza meg az anyját – aszondja –, hadd vigye! Ne törődj vele, hagy vigye! Vigye mindet! – aszondja. Hát a két ember megfogta a birkát, nyakába vette, oszt nítzik az emberek, hogy a két ember meg csak ott áll a birkával – nem megy sehova –, a birkák közepin. Majd reggeltájba oszt kiment hajnalfele az öreg. Aszondja nekik: – Mit akartok a birkával? – aszondja. – Hát hova akarjátok vinni? Elkezd az egyik magyarázni. Nem tudott meg se moccanni, a birkát meg fogta a nyakába. Aszondja: – Na, tegyik le mán! – aszondja. – Hova vizitek el? – aszondja. Akkor letette a birkát, de akkorra össze is rogyott, mikor letette a birkát, mert este... este valamikor, iccaka valamikor vette fel, nem tudom, hány óraker, hát osztán reggel, mikor nízi, kiállt akkorra, oszt összerogyott a birkával. Mondom, én is szerettem vóna az ilyet megtanulni, az öregnek. Fattyú vótam még akkor. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)¹⁰

Én egy lakatot szerettem volna mindig lopni, karácsony első éjszakáján. De kóccsal^a együtt kell ellopni. De sose bírtam rákadni kóccsal együtt a lakatra. Azt a lakatot, ha én 11 óraker el tudtam volna lopni, akkor este bezártam volna, napfeljöttkor kinyitottam volna, addig egyetlen jószág ki nem tudott volna menni a tanyából. Akkor én addig alóhattam^b volna, ameddig akartam volna. De hát nem sikerült nekem sose. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹¹

{Hallott} olyan pásztorról, aki körbekerítette a csordát, és ő elment a kocsmába, s a csordához közeledni senki nem tudott? A kört átlépni nem lehetett.

1: Ezt én magam jártam meg. Olyan 16 esztendősen lehettem. Ementem az ökreké éjjel, hogy hozzam el őket. Akárhogy hajtottam ki a heverőről,^c nem tudtam kihajtani. Amég nem jött a csordás, soha nem felejttem el, két nagy, fehér ökör vót, az egyiket Pajkosnak hítták, a másikat Rendesnek. S így a bottal megütegette, menj, Pajkos, Rendes. Én addig nem tudtam kihajtani.

Dezső bácsi, a botnak volt valami ereje?

1: Én azt nem tudam. Én mind kínlódtam ott, mind futkároztam, s egysze mondam nekije, Nucu bácsi, sze én má nem tudak kimenni innét. Román vót. Én má nem tudam kihajtani. Azt mondja, hadd e, me mejek én, s kihajtam. Ejött,^d s megütegette, s úgy jöttek...

2: Megkötették, hogy éjje ne lopja e senki.

1: Aztán, hogy valami tudománnyol vót – de ennyit tudak. Aztán, hogy kuruzslás vót, vagy nem vót, vagy ördög vót, azt nem tudam. (Nagysármás, Maros megye, Románia)¹²

^a kulccsal

^b alhattam

^c a nyáj éjjeli pihenőterülete a legelőn

^d eljött

Neköm vót egy olyan szógám, egy román szóga, öreg vót mán, s megfogadtuk. A juhokkal járt, de akármilyen időszak vót, ha hideg vót, ha meleg vót, ha esett, ha mi – sokszor éjjel úgy dörgött, olyan setét vót –, ő a juhokot sohasem hagyta bérekeszteni a kosárba.^a A fa alatt vót, ő ott hált vélik, s nekünk nem hagyta, hogy kinn háljunk, pedig gondoltuk, egyszer nem marad semmi reggelre! De sohasem lelte semmi baj. Olyan tudománya vót. Olyan szellemje vót. Külön legelőn vótunk, s így nyárba, amikor megkaszáldott a hely, akkor tettük oda. S vótak ott szomszédok, ahol még sarjúk vótak kaszálatban, s én megmutogattam neki a helyeköt, hogy meddig szabad eresztetni, s meddig nem. S én egyszer megmutattam. Miklós bá a juhokot elcsapta, s közöttik ment, s egy juh sem ment belé a hátrába, olyan tudománya vót. Szent Márton-napkor hazament, pedig mi nem akartuk, hogy menjen. De ő azt mondta, megy, me mán hidegök vannak. S azt mondta, amikor ment el: – Úgy vigyázzanak, hogy a farkas a juhot megöli! Amikor elment, két nap múlva a farkas a juhot kivette a kosárból, s a medve kihajított vagy négyet. Míg ő ott vót, szabadon háltak, s nem lelt egyet sem semmi. (Erdőfüle, Kovászna megye, Románia)¹³

Idegen nyáj megrontása, szétkergetése

Aztán megint úgy vót, Görgőn, itt különösen, ott sok ilyen kis csoport juhok vótak. Mer ott vótak gazdák, ezeknek vót tizenöt, a másnak húsz, oszt úgy össze, hogy legyen száz darab, s vót egy, aki őrizte őket. Úgyhogy ők ötven-hatan is vótak ilyen emberek, ilyen bacsok.^b No, az én apósom is tartozott oda közéjek, oszt akkor az úgy vót, hogy ők igyekeztek reggel, hogy melyik megyen hamarabb. Mer a juhokba olyan tempó vót, hogy ha ez a csoport ott elment előtte, akkor ő ott már nem ett, abból a fűből, amit amaz letaposott. Úgyhogy egymás ellen vótak ezek. Akkor oszt micsinált, akik vótak olyan régebbiek... Így mondták, hogy olyan kígyóféle vót valami. Akkor a másik elibe: – Én erre járok, te meg arra mentél! Akkor ástak egy gödröt, oszt azt a döglött kígyót beásták oda. Hogy akkor az már..., hogy rosszat akartak vele, no. Akkor voltak az ajtók, azt ott felásták, tettek bele vasdarabot, ahol a juhok jártak be keresztül. Akkor oszt azt mondták, hogy azért az a juh osztán megdöglött. Hogy egy másnak csinálta ezt. Hogy oszt igaz? Ők így tartották, a régiek, hogy ő már evvel ártott neki, ő azon a küszöbön átment; a bacsok így ellenkeztek egymással. Ha meg vót a vásár, hó, akkor a juhászkapó szorult, mer oszt akkor oszt ez, hogy egy a mással, akkor oszt ott eszekbe jutott. Akkor oszt összeverekedtek. Azon, hogy te mért tetted azt nekem, te meg mért tetted azt nekem. Így ellenségeskedtek. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)¹⁴

A jószágnak is annyi álmot lehet csinálni, amennyit akarnak. Csakhogy akkor a másik gulyásé nem nyugszik. Napfeljötté előtt, mikor a gulyás felköl, minden szó nélkül indul. A szomszéd gulyásnak a fekvőjéről három marék földet fel kell ven-

^a ideiglenesen körülzárt térség a legelőn

^b számadó juhászok

ni, de visszafele kell olvasni: „három, kettő, egy”. Akkor azt a három marék port elviszi, háromszor körülviszi az ű tanyáján, akkor keresztbe a marha közt keresztülmegyen, a jószágnak a közepire, a kereszt közepibe késheggyel egy gödröt vájt, azt a három marék földet abba beleteszi. Akkor szépen letakarja a másik földdel, akit kiveszen. Akkor egy kis cöveket oda leüt. Másik gulyásnak a jószága este, ahány, annyifele mennek. Tehát nem hagyja egész éjszaka nyugodni. Hát ameddig akarja büntetni, azt a három marék port addig ott tartja. Ha megsajnálja a társát, akkor visszaviszi. Az ű marháján háromszor körülviszi, és a közepin eltemeti. Más éjszaka má nyugodtan alhat. A pásztoember így bünteti egyik a másikat meg, hogyha nem jól viselkednek vele szemben. (Tiszacsécsse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁵

Például vannak ezek a kinti háló pásztorok, csikósok. Most mán nincsen, igaz. Mán most a legelőket felszántották, rizst terem, meg kaszáló, meg szántóföld, búzát, árpát terem. Mán a pásztorok kihálnak. Mán kihálnak most mán a pásztorok. Nohát, kérem, de ezelőtt vótak ám pásztorok. Vótak híres csikósok, híres kondások, juhászok. Most mán... Például a csikót hogyha el akarja valaki rémeszteni, szét akarja zavarni, akkor, tetszik tudni, kérem, én megmondom, hogy hogy lehet. Az ember távoly, amerről a szél páhog,^a ugyanúgy a gulyát, ugyanúgy a ménest... rak az ember egy kis parázstüzet, és akkor ilyen fekete macskának a szőrit, csontját ráteszi, meg temjént, temjént rátesz, osztán a bal lábárúl lehúzza a csizmát, oszt ha szalma van benne, olyan vizes szalma, azt ráteszi. Vagy ha az nincs, akkor a kapcájából egy darabot rátesz, meg bal kézzel húz a fejbül, amennyi hajszálat ki tud húzni, kitépni. Oszt azt ráteszi, de úgy, hogy az ne világítson, csak füstöljön. De arra vigye az ájer^b azt a füstöt, amerre van a falka. Egyszer csak azt veszi észre az a másik pásztor, ha megharagudott egyik a másikra, mikor mán rohan, szalad szerteséjjel... Így elzavarja. Aztat, ha akármennyi pásztor áll elibe, az képes keresztülugrani, gázolni, de elszalad úgy, hogy hét határon is szalad keresztül. Úgy lehet elzavarni. De igaz, hogy ha osztán van egy másik olyan pásztor, aki a füstszag után megyen, az osztán meneküljön, mer azt oszt az a másik pásztor leveri földnek poráig. De hogyha egészbe oda valahogy... oda tud lopózkodni, az alatt az idő alatt, ha szétszaladt, akkor könnyen egyik pásztor a másiktul elhajt-hat öt-hat darabot. Akkor, kérem, mikor ez megtörtént, hogy a ménes széjjelszaladt, vagy pedig bár a gulya, akkor fogja, kiszakít öt-hat darabot. Úgyhogy mehet utána.

Így lopták azelőtt egyik pásztor a másiktul a izét... Nem ment oda, ahol vót a tanya. Nem ment. Ha pediglen, ha azt akarta, hogy ne álljon meg azon a tanyán a jószág, akkor fogta..., hogy legyen sok kárja, akkor lopott egy..., elment egy temetésre, ahol ilyen baleset történt, halálozás történt, akasztott ember... Akkor ellopott annak az akasztott embernek a köteliből, ellopott egy darabot, vagy a koporsójából egy szeget. Elvitte oda, és elásta oda. Ott nem maradt meg a jószág. Ott nem maradt meg. Ezen nem tudott változtatni. Mer nem találta meg, hogy

^a fúj

^b levegő

hova van elásva, vagy hova van beverve az a szeg?! Nem tudta. Éngem is megkíséreltek nem egyszer, se nem kétszer. Pusztán laktam, pusztán tőtöttem az időmet, ott éltem le az életemet. És nagyon sokat meg akartak éngem csalni. De nem sikerült. Nem! Én mindég ébren vótam, pedig nagyon sokat, az összes életemet pusztán tőtöttem. Úgy akartak megkísérelni, hogy hát károm legyen, sok károm legyen. És nem sikerült nekik, mert mindég résen vótam. Olyan izém vót, ösztönm, hogy mikor mán észrevettem, hogy rettenetes nyughatatlan vagyok, akkor mindég vigyáztam. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶

Hát, mikor gulyás vótam, oszt két hétig kinn vót egy csapat jószágom, és nyugodtan, szépen járt. Két hét eltelte múlva megindult a jószág menni, mint egy szél-ütött, zavart. És hát megrontották a jószágomat. Egy szomszédba őrző pásztor-ember. Akkor átmentem csehbe, cseh ódalon vótam akkor, átmentem ott egy öreg gulyáshoz, annak csak egy pipa dohánnyal térítette vissza a jószágot, a járását. Ennyi vót. Hát persze az tudós vót, abba a tekintetbe. Ő csak az izé, tarisznyát előrefordította, és abba vót neki a tudománya. Tarisznyájába. Hogy mi vót benne, azt nem tudom, mert ő tudta azt, hogy mi vót benne. Az ű mesterséges dógai. Oszt vittem neki egy fél liter pájinkát. E vót a fizetése, ennek a jószág járásának a diszpozíciója. Így oszt nyugodt vót a jószág. Történtek többször ilyen esetek velem. Hát, ugye, a jószágnak a megzavarása... és aztán az olyan ember vót, akire az megharagudott, vagy megbosszankodott, nem mutatta az annak a izé, hogy bosszúállást csinált, de annak oszt a jószága megindult menni úton-útfélen, oszt annyira ment a jószág, míg osztán neki a... úgy kedve tőlt abba a helyzetbe, hogy ő azt megállította. Akkor oszt szerteséjjel falukrul szedte össze a jószágot. Ez olyan ember vót, Borsós János. Megbosszulta a másikat. A csapat gulyát. Úgy, hogy a jószág annyira, annyira tönkrement, hogy megfeketedett rajta a izé, a szőr visszafele állott. (Fülpösdaróc, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁷

Ellenségeskedés, viaskodás idegen nyájjal, idegen pásztorral

Vót itten gulya, és nagyon pusztultak a marhák, romlottak meg, hogy megvesztek. És a gulyás olyan gulyás vót, hogy a gulyás is tudományos vót. És fenyegette már előre a botjával ezt a bíbájost, hogy közel ne menjen a gulyához, mert ha közel megy, kihalítja a hasát. És a bíbájos kutya alakban ment oda. A kutya nem hitt annak, hogy őneki mit mondott a gulyás, de a gulyás csak szembeszállt vele, és megbírkódzott vele. És ahogy megbírkódzott vele, ki akarta hasítani a hasát, a nyakánál kezdte, hát egy selyemkendőbe akadt a bicskája. Csak elszakajtottta. Így többet nem fordult elő a dolog. Még azt kajáltotta vissza: – Még többet tudsz, mint én, pedig én orvos vagyok. Tényleg Szentesről hallatszott, hogy ott volt egy orvos, onnan járt erre a gulyákat megvesztegetni. (Tiszaalpár, Bács-Kiskun megye)¹⁸

Vóut itt Karcsán, még mámma is él, Timkóu János. Az öreg Orosznak a kutyáját felakasztották a kútkoloncra, mert kérte tülle Timkóu, hogy adja nekik oda aztat a kutyát. Azt mondja Jóuzsi: – Nem adom neked eztet a kutyát, mer ez szüksé-

ges. Ezek a Timkóuék pedig a Kökényesben vóutak az ökrökkel. Megyen az öreg oda, hát nézi, a kutya a kútkoloncon van, mán meg is vóut a kutya dögölve a kútkoloncon. – No, ezt biztosan nem csinálta senki, csak a Timkóu gyerekek. Másnap a Kökényesbűl az egész összes ököracsorda, mind felgyűtt a faluba. Itt jártak a faluban a ház közt, kerteken, ki hun széjjel, amerre tudtak menni. – Hát vóut itt egy ember, akkor is legelőügazda vóut, Nagy János, azt mondja neki: – No, Timkóu koma, csináljon mán ezzel az ökrökkel valamit! – Csinálják a pásztora, hát mit csináljak véllé? – Jöjjön el, koma, a kocsmába. Elmentek a kocsmába. Ittak pálinkát. Megint mondja neki: – Csinálják mán az ökrökkel valamit! – No, csak, koma, legyík, koma, jövök mindjárt vissza. Elment ki az öreg, azt mondja, hogy: – Nem takarodtok-e vissza, ahun vóutatok, a helyetekre! Elment be az öreg. – El fog mán menni? – El fog mán menni, ne féljen, koma, semmit! – Hozzon akkor egy fél liter pályinkát! – Megitták a fél liter pályinkát. De mán akkor oszt az ökrök felgyűttek a kanálison, semmi hibát nem tettek. Kettesével, hármásával, le vissza a Kökényesbe, mint akit ostorral vágnak. Hát mondja osztán néki: – Ugyi, felakasztották a kutyámat; ti vagytok a pásztor? Az anyád picsája vagy, de nem pásztor. Én vagyok a pásztor, vedd tudomásul, nem tik. Ha még egyszer ilyet fogtok véllém tenni, tik fogtok szaladgálni, mint az a marha. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹

Olyan zivatart csinált. Egy kis ponyvafelleg ment a Kósa fejéhez, egyet csattant, megvakút és megsiketült. Fél óráig se nem látott, se nem hallott semmit. Ement a kalyibája elibe, odavezette a bojtárja, lefektette. Mikor megjött a szeme világa teljesen, maga mellé nézett: két ember feküdt mellette, iszonyú nagy kankargós szarva vót a két embernek. Felállott a két ember, Kósát összevissza verte. Összeporcsékolta magát. Még csak a haját is bekenték. Akkor, mikor a verés megszűnt, a gulya felvágva a Szekeres tagjának ment. Megfordult visszafele, mind keresztülugrált rajta. Rájött a zsibaj. Három hónapig minden éjszaka kikapott. El kellett vinni Komlósra egy öregasszonyhoz. Két hónapig gyógyította ki belőle. (Tiszacsécse, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁰

Egysze jöttek az emberek a malambó. Meleg vót, vótak juhak ott a domban kinyúlva. Azt mondja az egyik: – Nézzétek meg, hogy megijesztem a juhakat. S egysze csak feugrálnok, bégetnek, futnak széjjel. A juhász mind küskedett,^a de nem tudta visszaterelni. Akko meglátto ezeket a szekerekke, tudta, miről van szó. Ledobta a glugáját,^b s ütette erősen a botjávó. Ez meg kezdett hánykolódni, s kiabálto, hogy ne üsse, me meghal. Tisztátalan lehetett. (Detrehemtelep, Kolozs megye, Románia)²¹

Tej elvitele idegen nyájtól, tej visszaszerzése

Meg egy ember... az még ét, az a ember, mer elbeszéte, így eljárt nálunk, aztán az asszonyok, aki boszorka vót, juhász jobban, a juhászok is, azok is tudtak állítólag, én nem tudom, csak hírbő hallottam. Oszt azok meg felvettek egy nagy subát ma-

^a hajtotta őket (küskedik: 'folyamatosan azt kiabálja: küs-küs')

^b szűrét (csuklyás gallérú mezőségi szűr)

gokra, az a kerülő beszéte, aztán mentek végig... a réten, ment végig egy asszony, azt mondja, a réten szedte a harmatot. Aztán ő meg, ő olyan bátor ember vót, oszt megismerte. Rá is szólt: – Te – azt mondja –, te szemtelen, te mit csinálsz? – azt mondja. Nagyon elszégyellte magát az asszony, de hát hiába hogy mondta az ember neki, csak: – Szedem, szedem, az egészet szedem – azt mondja. – Nem is a felit – így beszégetett az asszony, az egészet szegyí! De aztán, hogy hogy vót, mint vót ez, én nem tudom, ugye.

Mit csinált a harmattal?

Hát a harmatot felszedte a subájába.

Azután?

Hát azután elvitte haza, hogy azután csavart ki belőle, vagy mi vót, vaj hogy vót, már aztat én nem tudom.

Melyik napon volt ez?

Hát ez már nagyon régen volt.

De melyik napon?

Hát, azt már nem tudom, hát akármelyik napon lehetett-e, vagy különböző napokon, aztat már nem hallottam. (Nógrádsipek, Nógrád megye)²²

Pásztorembör vót az, akirű most akarok beszéni. Úgyhogy vót nekik tehenük. Akkó eladták a vásárba a tehenet. Akkó, mikó möntek hazafele, ketten vótak, akkó má kinn vótak a járásba. Kocsiva möntek. Délután vót mán aztán. Az, aki eladta a tehenet, mondja a másiknak, hogy aszondja: – Jó vóna tejet önni! Másik aszondja: – Hát eladtuk a tehenet. – Hát – aszondja –, nem baj az, attú öhetünk tejet. Akkó aszondta, hogy hát fejőjük vót nekik, leálltak ott a járásba. Akkor osztán ott a kocsí faráná ekezdte fejni. Mönt a fejőbe a tej. Öttek tejet. Ez olyan boszorkányos embör vót. (Üllés, Csongrád megye)²³

Amit most elmondok, az Batizgombáson történt, úgy 1919[?] körül. Még abba az időben nagy erdőség volt azon a vidéken. Lakott ott egy juhász, aki az erdőben is bejárt a birkákkal. Egyik alkalommal, ahogy az erdőszéli úton járkal, látja, hogy a levegőben egy csilingelős fogat vágtat feléje. Úgy délután volt az idő. Ahogy a nyájhoz ért a fogat, egy ember leszáll a kocsiról, és tereli be a juhokat a lévkába.^a A juhász csak nézte a dolgot, hogy mi lesz. Az illető kapta a dézsát, és kezdte fejni a birkákat. A juhász ekkor bement a kunyhóba, és felvette magára a fürtös gubáját. A kunyhó előtt leterítette a földre, és a kampóval ütötte, ahogy csak bírta. Az az ember, aki fejt, ekkor ordítani kezd: – Jajj, jajj, komám, kegyelmezz! Ne üsd már a fejem, mert széjjelmegy. A juhász addig ütötte a gubát, még szét nem ment a feje a tolvajnak. (Tárpa, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁴

Az öreg K. gulyás, az is olyan ördögös vót. Idelent vót egy hodálya az egyházi dűlőbe, a Mónár-tanyán innen. Nekünk elszaladt a tehenünk, onnan, a Mónár-tanyájáról. És hát tökéletesen megrontotta. Mit csinált vele, nem tudom, csak a tehen nem adott egy szem tejet se. Gyött... vót itt egy vándor, Vak Jancsinak hít-

^a akolba

ták. VándoreMBER vót, annak is borzasztó tudománya vót. Begyött nálunk,^a oda a tanyára, Mónár-tanyára, akkor, mikor az öreg K. megrontotta a tehenünket. Nem adott tejet. Egyátaján. Egy komma tejet se. Hát aszondja osztán a János bácsi: – No, hogy vagy, Barna? – Hagyjon békit, János bácsi – mer az idősebb vót –, így meg így vagyunk a tehenel! – aszondja. – Hol járt a tehened? – Hát a Kőrét alatt – aszondja –, ennek a rongynak – aszondja – a gulyája közzé – aszondja. – Hát hogy mit csinált vele, hogy mit baszott vele? – aszondja. – No, jól van, ne bánd! – aszondja. – Majd – aszondja – holnap délután gyövek erre visszafele. Majd adok én neki. Hát, oszt édesapám figyelte is. Másnap be se gyött a János bácsi az udvarba, csak ment arra. K. éppen kint vót az útfélen a gulyával. Egyszer hallja édesapám, hogy csörög, csattog a bot, úgy, mint a villámcsapás. Csihi-puhi, ütik-verik egymást. Még édesapám puskát fogott, hogy majd megyen János bácsinak a védelmére, ha esetleg le-töri a vén K. De bizony nem törte le. Adott neki osztán Vak Jancsi olyanokat, hogy hát nem vót kedve többet a mi tehenünket megrontani. Akkor osztán anyám aláült a tehen alá. Elterpeszkedett a tehen, kérem szépen, úgy adta a tejet. De egy szem nem maradt a zsojtárba.^b Úgy főtt, kérem szépen az, mind kiment az aljba, a rossz tej. Mind kiment egy szemig az aljba, egy csepp nem maradt a zsajtárba. Utána osztán nem lett a tehennek semmi baja. Az öreg bácsi csinálta. Többet tudott, mint az öreg K. Nagyobb vót a tudománya.

Ennek a Vak Jancsinak nem vót lakása. Ez olyan kóborló ember vót. Gyöttment itt ezen a vidéken összevissza. Kéregetett. Elég rendbe tartotta az magát, csak fél szeme vót, hát Vak Jancsinak hitták. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²⁵

Hallottam én apámtól. Odafel vótak Szengyergy-nap előtt, úgy nevezzük, Forrókút, egy legelőn. Juhval vótak, az esztena^c oda meg vót csenálva. S valami vargyasiak, és oda szálltak, met akkor a Hatod közös vót, oda mindjárt a hermányi nyíres területre. Hát Zsigmond Jancsinak hittak egy embert. Az elvitte a vargyasiak tejét. De viszont a vargyasiak sem maradtak háládatlan érte, mert eljöttek ide. Zsigmond Jancsi az esztenába feküdt. De nem ütték őt, hát valami zekét üttek. De úgy, aszmondta apám, annyira megverték, hogy Zsigmond Jancsi ugattott, mind a kutya, bőgött, mind a juh, s mekegett, mind a kecske. Úgy megverték, hogy a szellem olyan erős volt, hogy még az ordafőző^d üst es úgy zergett a kerenta^e alatt, mind mikor verik a dobot. Hát ilyen es csak száz esztendeje történt. Ma már kulturáltabb a világ, nem törődnek az ilyennel. Viszont annyira megverték, reggel szekérral hozták haza onnan, az erdőből, lepedőbe csongorgatták,^f s hat hét múlva meg es halt. (Magyarhermány, Kovászna megye, Románia)²⁶

^a hozzánk

^b sajtárban

^c juhkarám

^d orda: savóból készült túró

^e sajtnyomó teknő

^f csavargatták

Állatoknak parancsol, döglött állatot feltámaszt

Csitárba voltam én kanászbojtár. Volt egy nyájba egy disznó, egy olyan, amelyikre az ember rácsapott ostorval, ami előtte volt, akár süldő, akár nagyobb disznó, megmarta. Csitár fölött van egy homokos gödör, annak a tetejébe voltunk mi a disznóval. A gazdám jó öregember volt. Rácsaptam a disznó orrára, belemart az egyik süldőbe. Akkor a süldő beesett a homokos gödörbe, a süldő megdöglött. Én mint gyerek, meg is ijedtem, mondom, most mi történik velem, azt hiszik, én üttem agyon a disznót. Az öreg gazdám odagyün: – Mi baj, te gyerek, mér vagy olyan bánatos? – Nézze meg! Rácsaptam a disznó orrára, megharapta a süldőt, beesett a gödörbe, megdöglött. – Az semmi! Rácsapott az ostorral a süldőre, felugrott. De másnap reggelre megdöglött a süldő. Az öreg is tudott valamit, az biztos, mert ha nem tudott volna valamit, egy döglött süldőre ha rávág, az nem kelt volna fel. Az öreg is, az úgy eltűnt, mai napig se tudom, hova lett. De nemcsak én, hanem senki sem tudja, hova lett. Ha mentünk a legelőre is, volt olyan fű, amire a világ minden kincséért rá nem tapodt volna. Mi volt a fűbe, azt nem tudom. Az öregot Juhász Istvánnak hívták, hogy honnét való volt, nem tudom. Én két évig voltam a kanásza. (Csitár, Nógrád megye)²⁷

Meg vót itt megintcsak, fia itt lakik, idebe, Jóska, Kótróc Jóska. Vót egy öreg gulyás a Plathyéknál, ez is tudott valamit. Az hétszentség, hogy tudott valamit. Mer, kérem szépen, vót itt egy bika, rettenetes hamis bika vót. Én ugyanitt laktam, harmadik házba, ahol laktam itt, idebe. Harmadik házba, az apósnál, oszt vót tehenem. Oszt folytatott,^a osztan elszaladt. Kiment oda a pusztára, szóval hát járt arra, kifelé. Határosak vótak, ott a Petróczy Andrisho járt az én tehenem. Osztán szóval elszaladt oda a bikáho. Én is mentem utána, osztan ott a pusztától kijebb, a csapásba, ott vót éppen az öreg. Ott vót Pali bácsi, a hogyhíjákkal. Osztan meglátta a teheneket, odaszaladt. Osztán, hát persze a bika észrevette, hogy ott... osztan bömbölt a bika mingyá, a tehen elejbe. Hát persze én fétem, oszt húzódtam ki ara az erdőnek. Osztán Pali bácsi kiált, aszondja: – Ne félj semmit, fiam – aszondja –, nem bánt a! – Nem az istennyilát – mondom –, hogy gyön, hogy mind... mind a vadállat! – Ne félj semmit, nem bánt! Menek én is – aszondja – oda. Elment oda, a tehenhő. Nem vitás. Megfolyatott a tehen, mert el vót indulva, megfolyatott a tehen. Kérem szépen, Pali bácsi az ostorval pattantott egyet, oszt a bika ment a nyájho. (Karancskeszzi, Nógrád megye)²⁸

Farkasok nem bántják, farkastól védi a nyáját

Azt mán meg nem mondom, kitűl hallottam, valakitűl csak hallottam. Nem az én időmbe vót mán ez. A kápolnási rítbe vót egy gulyás, azt egyátaljába nem bántották a farkasok. Se ütet, se a gulyát. Ha mán közlőrűl vonyítottak, fogta a kisszékjit, kiment elébek. A gulyaállást meg minden este körbehúzta bottal. A fírgek^b oda-

^a ivarzott

^b farkasok

mentek hozzá, ű meg szípen megmutatta nekik, hova tanyázzanak le. Szípen elbeszélgetett velek. Amékre rámutatott a bottal, az felkelt, úgy vinnyogott. Felmondta a leckét. Ha mán megunta, elzavarta űket: – Haladjatok a dógotokra! Hagy pihenjenek a jószágok is! El. Elmentek. Ű is szépen bement. (Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok megye)²⁹

Vót nekem egy bátyám, úgy hitták, Veress Simon. Lakott Baróton, Dánér Ferencnél. Szóval mint juhász, úgy es írhasza, tanár úr. S vótak a legölőn, baróti területen, Murgóba. A farkas a nyáj között, szóval a juhok között irtózatos károkat tett. Egy alkalommal Mikóújfaluba sajtot vittek bé eladásra. Sajtot eladták, bémentek a korcsmába, hogy egy-egy pohár sert igyanak meg. Ott vót egy öreg ember (nevit kiírjuk-e?), Lupuj Están. Serezés közbe megkénáták az öreget egy pohár serrel. Akközbe eléjött, hogy a vad kárt csenál-e a juhok között. Mondták, irtózatos sok kárt csenál. És erre aszmondta Lupuj, hogy többet nem fog csenálni. Meglássák azt es, hogy a juhok között van, s egyet sem es fog bántani. S azt es meg, hogy élve megfogják. Mikor másnap mentek legöltetni, akkor már látta, hogy a juhok között sétál a farkas. De egyet se bántott. De másnap vagy harmadnap múlva igazán megfogták a kölykit, haza es vitte a gazdának. (Kisbacon, Kovászna megye, Románia)³⁰

Nyájtolvaj megkötése

Az öreg kospásztor vót. Ilyen gyógyításokkal foglalkozott. Egyszer hívták beteghez, juhnyáját egyedül hagyta. Egy betyár kimenvén, látván, hogy nincs senki mellette, egyet fölölele közülük, s veszi észre, hogy tovább nem tudott mozdulni. Addig ott tartá a juhot, míg az öreg kospásztor ki nem megyen. És akkor odaszól neki a kospásztor: – Tedd le, mért tartod ott? Ezzel le tudta tenni. Mondá neki a kospásztor: – Többé ne lopjál! És a zshivány megszégyenülve elballagott. – Apámék nagyon bizonygatták, hogy igaz volt. (Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³¹

Bosszúállás feljebbvalón, az állat gazdáján

Hát például vót csordás a mi falunkba, és szerette a pálinkát. Hát hogyha elment bejelenteni, hogy most, nem tudom, beüzekedett a tehén, és ha nem adtak megfelelően szalonnát vagy kis pálinkáralvót, ugye, akkor az este má az asszony nem is fejt. Egyszerűen akart fejni, és vér jött a tehén csöcsibü, és hát, juj, ugrál a tehén, senki se köze, hát, ugye, ez a csordás, kobojáge,^a valami neszre elmén megin a házhoz. – Jaj – mondják –, hát nem láttá semmit se, talán borgyu, más borgyu kiszívta vóna, vagy darázs csípte vóna ezt a tehenet, hát nem gyün a tej. És ű azt mondta a gazdasszonynak: – Julcsa néni, menjenek ki az istállóbu! Ű az ajtót magára húzta, becsukta, még pokrócot is tett az ajtóra, be ne lessenek, mit csinál a tehénnek, mit se, csak azt mondta: – No, Julcsa néni, gyűjjön, fejjen, ke!^b És dup-

^a állítólag, színleg (szerb *kobojáge*)

^b kend

lán fejte a tejet, mind másik este. És férfi vót! Tehát ez is valamit az ű öregapjátú, valami búbájosságot... Kovács Pista bácsi volt. Meghat.^a De, tudja, ez nem sokat tudhatott a boszorkányságbu, de valamit segített. Ez olyan, mind az inas, ugye. Tudja? Valamit elloptott az öregapjátú. Mer ű fattyugyerek vót, és az öregapja nevelte. De, tudja, ez milyen borzasztóan halt meg? Isten bocsáss meg, így fejezem ki, de hát lehet mondani, úgy döglődött. Bozse oproszi!^b De nagyon csufú, nagyon csunyán halt meg. Mer ű azt a kicsit is, amit ű tudott, nem vót kinek átanni, s megküszködött a halálért. Mert azt mondják, kinek milyen az élete, olyan a halála. (Gombos, Nyugat-bácskai körzet, Szerbia)³²

Mikó én vótam a Mária-majorná, ott vót egy gulás, az összeveszett az úrral. Osztán az úr azt mondja neki: – Pista, megtejfölözöm a bajuszod. A gulás meg azt mondja az úrnak: – Majd megtejfölözöm én a nagyságos úrét! A gulás elment, és annyira megrontotta a teheneket, hogy aki leellet, annak olyan tőgye vót, mint egy kocsi-kerék, de tej nem vót nála. No, osztán egyszer, ez már három hónapba telt, a tehenek nem fejtek, úgy kellett Gyarmaton venni tejet. Annak a gulásnak a vincellér komája volt. Azt mondja aztán a vincellérnek az úr: – János, eredj már a komádhoz, hogy igazíjja vissza, mert nagyon rosszul állunk. El is ment osztán a vincellér, a gulás mondta a vincellérnek: – Majd ebben a hajnalba ott lesz annak a tehennek a fejinél. Ott is volt. Mikor megmondta, hogy hol van elásva, mi azt kivettük, és az égetőke-mencébe tettük. Rontás vót, el vót ásva a fejinél. A tehenek így rendbe lettek. De azé egy elpusztult. De azt is megmondta, hogy három pusztult volna el. Most úgy megtaláltuk, mintha mi ástuk volna el. Előbb meg annyit kerestük, még a jászolt is széthánytuk, aszt nem találtuk meg. (Órhalom, Nógrád megye)³³

Vót itt egy Tarjányi ember is, aki tudott rontani és gyógyítani.

Tarjában való?

Nem, Tarjányinak hitták. Egy öreg... Tarjányi. Az én édesanyámnak is meg vót rontva a tehene. Mindig adott rendszeren, egyszer hajtotta ki Tarjányi a csordát, mer csordás vót, osztan aszmondja édesanyámnak, hogy aszmondja: – Erzsike – aszondja –, adjál nekem egy deci pájinkára valót. – Hát... András, most nincsen pénzem – aszmondja –, nincsen jelenleg nálam... Hát aztán... este gyün haza a tehén, rúg, kapál, nem adja ja tejet. Nem tud az én édesanyám aláülni a tehén alá, mer rúgott, vágott. Aszmondja édesapám édesanyámnak: – Nem csináltál te valamit Tarjányival? Aszmondja, hogy: – Nem – aszmondja, nem csináltam vele semmit – aszmondja –, reggel egy decirevalót kért – aszondja –, de nem adtam. – Na, hát – aszmondja –, akkor az a baja a tehennek. Eredj ki – aszmondja – hozzá, oszt kell adni. Hát oszt kiment édesanyám. Aszmondja: – András – aszmondja –, nem tudom, mi lelte a tehenet, mert – aszondja – nem tudom megfejni, csak... mindent csinál, csak nem hagy magához nyúlni. Gyere má be, csinálj vele valamit! Bement Tarjányi, oszt akkor végighúzta a tehén szőrin, hátán a kezit. Aszmondja: – No, bolond – aszmondja –, szelídülj meg, aszmondja, nincsen semmi baj. Osztán akkor a tehén

^a meghalt

^b Urambocsá... (szerb *Bože oprosti!*)

mindj megállt, mint a tőke. Osztán nem lett semmi baj. Aszondja: – No, Erzs! Tudd meg – aszondja –, hogy máskor, ha a pásztoember kr valamit, azt add meg! Ennyi vt!

De még valamit, Borcsa néni: szóval... ferde kézzel kellett megsimogatni a tehenet?
Ht visszjrul^a kellett... (Sly, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁴

llatot ront, rontást azonosít, gyógyít

Ha mentek gy vásárra, s vittek bikát is, gy megtette a bikát, hogy az egész vásárt ott bömbölte a bika. Annyira bömbölt, hogy az borzasztsg vt. S azt mind csak  csinálta. Hogy figyeljenek oda, hogy az milyen bika. Hogy annál nagyobb legyen az értéke. Meg  is gy sokat... hasonló vt, avval a javassggal is, hogy  is járt gy ráolvasni az állatokra. s beszltk, hogy használt is. Ppala Mártonnak hívták ezt a psztot. (Szádvárborsa, Rozsnyói járás, Szlovákia)³⁵

A jószághoz is értett, a rontást is meg tudta gyógyítani. Például elvették a tehenétől a tejet. Itt lakik a soron Bakati bácsi, annak az apja is elment hozzá Napkorra, hogy: – Mihály bátyám, tessék eljönni, mer a tehen nem d tejet, a nagy család ott van rajtam! Elment, oszt azt mondta neki, mikor megnézte a tehenet... a tehen mn csak dllngztt, és minden reggelre, mire ment, tej nem vt. s azt mondta neki, hogy: – Napfeljtt előtt eridj az ólba, és a prmft rettenetes ssed! Ne a tehenét, hanem a prmft a jszolynl! – Amibe benne van a karika, és abba kssk a tehen nyakbul a láncot. – Oszt azt ssed! Oszt ttte. Majd oszt jött egy asszony, azt mondta, hogy: – Bakati, gyere el, nézd meg Ilus nnt, mer Ilus nnt agyonverted az ccaka! – n? Ht kívül se vótam az udvaromon! Az Ilus nne elvette mindg a tehenétől a tejet, és nem adott a nagy családnak tejet! Az rontott, az az Ilus néni. Anyám az ilyeneket nagyon beleverte a fejünkbe. Ht elmeslgette, oszt az ember figyelgette. Jszghoz tudott, emberhez tudott, mindenhez tudott. Gyógyítani tudott, tejet vissza tudott venni. (Biri, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁶

1: A vénember elhajtotta haza a marhát, a vénasszony is otthol vóut, de bojtárja vóut, egy kisbojtár ott maradt a marhával. Egyszer szult neki az asszony, hogy: – Eridj csak kifele, mer már a marha szalad! Na,  meg osztán ment trappba ki, fiatalember vóut. Elment ki, osztán a kútnál ott állt, a ktgasnl. De a marha es megszaladt. Úgyhogy a legelrl, mn egyszuval a legel szlen vóut, mikor  kirt. Hozzfogta a fdet ütni. Másik ember gy ment oda: – Jaj, kedves komám, ne lj meg! – Nem, most mn. Megdglsz! Bntottalak n téged? Úgyhogy az ember nem is soká lt, a másik ember. Annyira összetörte, oszt csak a fdet ütötte. E vóut az. Oszt a marha meg visszament a kúthoz. ljen az a juszg, trd be gy a juszgot, ahogy azt az Isten megadta. Akkor te ne félj! A juszg jóu lesz a kezed alatt mindg. De hogyha valamir megbabrlod, rfeketedik a br. Ht vóut! Hogyne lett vóuna. Mg nagyapámat mondtam, na!

^a kifordított tenyérrel

2: De mán azér csak kellett valaminek lenni régen a pásztoroknál. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁷

Embert ront, gyógyít

Nekem egy olyan nagybátyám vót, apámnak a testvére, hogy az ilyen mindene-
ket tudott. Az is pásztorember vót. Osztán tudott olyanokat is csinálni apámnak
a testvérje, hogy... ezelőtt vótak rontott gyermekek, olyan hibás gyermekek.
Nem tudtak ülni, enni maguktul, vótak mán 20 évesek is, magok alá tisztálkod-
tak. Osztán... már erre is emlékszek, a legidősebb bátyámnak akkor vót az eskü-
vője, mikor odajött Perkedről egy asszony, hogy jön-i Mihály bátyánk nálunk^a
a lakodalomba. Oszt mondta neki az anyám, hogy jön. Horvátnének hívták az asz-
szonyt, aszondja: – Idehoznám a fiamat! Aszondja neki az anyám: – Ne hozza ide,
itt lakadalom van, nem gyógyítás van! – Ilyen váltott gyerek^b vót. – Na, eljövök
akkor a Mihály bácsiho! Na, szombat délután eljött oda. Mondta anyámnak,
hogy: – Híja mán ki Mihály bácsit! Hát kihíttá anyám. Hát mondta neki, hogy:
– Csak menjen haza nyugodtan, majd én reggel elmegyek! Oszt elment. Oszt ad-
dig a fiú soha nem szólott egy szót se! Mikor bement Mihály bátyám a házho, oszt
mondta neki, hogy: – Samu, hogy vagy, hogy kerültél ide, Samu? – De én nem
Samu vagyok! – Hát akkor ki vagy? Oszt főzött neki köleskását, oszt a fedőre tet-
te. Megette! Csak vízbe főzte meg a köleskását, és a fiú ette saját magátul. Csak
csudálkoztak, hogy mán 18 éves, és még nem evett sose kanállal. Oszt megette,
és az ágy alá hajította a fedőt meg a fakanált. És Mihály bátyám még haza sem ért,
oszt [a gyerek] meghalt. Nem tudták visszacsereálni, mer kereszteleetlen vót a gye-
rek ameddig,^c azt mondta a nagybátyám, oszt ellopták a gyermeket az anyjátul a
boszorkányok. (Biri, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁸

Például van Zsarnón is, Jacsman. Itt az embercsont a zsebébe. Ha van magának
az a tyúkszem a kezén, amit nem tudnak az orvosok kigyógyítani, és ő el tudja
tüntetni. Csak mikor a hold megy el, akkor. Le tudja olvasni. Van olyan ember
Zsarnón. Hát elment egy orvos hozzá. Én vittem oda. Épp Zsarnón jártam. – Hol
lakik Jacsman? Osztán elmentünk: – Tessék nézni, itt van! Hát elmentünk oda: ez
az a régi bacsó.^d Azt mondja (én nem tudtam, hogy orvos): – Én főorvos vagyok.
Kassán. Én orvos vagyok, de nem tudom kigyógyítani. – Doktor úr, tessék elgyün-
ni a jövő héten, ezen a napon! Hát én is kimentem. Kimentek az erdőre, felnézett az
égre, de akart neki először pénzt adni, nem vette el. Majd akkor veszi el, hogyha
majd elgyün még egyszer, és el fog tűnni a tyúkszem – mondott valamit, morgott
magába... Hát eltelt egy éccaka, két éccaka, hát látom, hogy ott a sarkon gyün az or-
vos autóval, ez igaz vót. Mutassa: hatvankét órán belül eltűnt. Adott neki ötszáz ko-
ronát, meg pálinkát, meg szalámit, mindent. Én ott vótam. Még én is ettem a

^a hozzánk

^b kicserélt gyerek (akit egy boszorkány vagy rossz szellem elrabolt, és a sajátját tette oda helyette)

^c Ameddig kereszteleetlen volt a gyerek, nem tudták visszacsereálni.

^d számadó juhász

szalámiból. Jacsman János, ez így tud. De tud rontani is. Ő meg tudja az embert úgy rontani, hogy minden állat kidöglik. Ahol a csonttal bemén magánál az ólba, ott kipusztul minden. Ő ennyi kicsi csontot betesz magánál a küszöb alá, egy hét múlva már pusztul minden el. Ez bitang. Úgy megronti magát, hogy örökös kódis lesz, meg szegény. Ez bitang. Ez olyan ember, a Jacsman. Itt van a mellényébe bevarrva az embercsont. És ő vissza is tud csinálni. Ez jobban ért hozzá, mint a másíkok. Ez igaz. Vannak ilyen emberek a bacsok között. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)³⁹

Elpanaszoltam ezeket a dolgokat Kotruc pásztornak. Akkor ránk nézett, mert-hogy Erzsike is ott volt, és azt mondta Erzsikének: – Maga miért beteg? Én ránézek arra a pásztoemberre, és mondom: – Maga honnan tudja ezt? – Én mindent tudok – mondta –, csak gyöngébb vagyok... Én tudom azt, hogy maguk minden-nap mit élnek át. És maga beteg. Magának itt fáj – aszondja. Mondom Erzsikének: – Hát ez igaz, amit ez az ember itt mond. Nekem is fáj, meg neked is! Aszondja Kotruc, ő tudna rajtunk segíteni, de az, aki nekünk ezt csinálja, annál gyöngébb ő mesterségben. (Bánk, Nógrád megye)⁴⁰

JEGYZETEK

- 1 Egy-egy tájegység tudós pásztorainak hagyományait mutatta be Barna 1979, 60–64; Jung 1990, 134–137.
- 2 69 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953.
- 3 82 éves férfi; Kodolányi János gyűjtése, 1951; JPM EA Al4 6554.
- 4 Ratkó 1987, 161.
- 5 70 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 6 81 éves férfi (juhász); Fejős 1985, 42.
- 7 Balassa 1963, 487.
- 8 Férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 9 Fehér 1975, 80.
- 10 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllös 2001, 238–239.
- 11 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 12 Kb. 68 éves férfi (1), kb. 63 éves nő (2); Keszeg 1999, 238.
- 13 Zakariás 1992, 190.
- 14 Magyar 2001, 491.
- 15 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 16 62 éves férfi; Szabó Lajos 1975, 212–213.
- 17 61 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1961.
- 18 75 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1954.
- 19 Balassa 1963, 153–154.
- 20 72 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1956.
- 21 Kb. 62 éves férfi; Keszeg 1999, 239.
- 22 89 éves nő; Pócs Éva gyűjtése, 1973.

- 23 64 éves férfi; Polner 1984, 57.
24 Ferenczi Imre gyűjtése, 1953; EA 5860.
25 79 éves nő; Szabó Lajos 1975, 210–211.
26 65 éves férfi; Vajda 1944, 142–143.
27 Hoppál 1982, 225.
28 Fejős 1985, 43.
29 Szabó Imre gyűjtése, 1960; EA 26370.
30 48 éves férfi; Vajda, 1944, 140.
31 42 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1951.
32 Jung Károly gyűjtése; Jung 1985, 141.
33 81 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
34 57 éves nő; Lajos Árpád gyűjtése, 1962; EA 7486, 4–5.
35 Magyar 2001, 482.
36 Ratkó 1987, 158–159.
37 44 éves férfi (1); közbeszóló vendég (2) Balassa 1963, 477.
38 Ratkó 1987, 156–157.
39 Magyar 2001, 491.
40 46 éves férfi; Körner Tamás gyűjtése, 1966.

TUDÓS KOCSIS

A *tudós kocsis* alakja narratív fikció; ez általában jellemző a mesterségekkel kapcsolatos természetfeletti tudással kapcsolatos hagyományra. A közösségek valóságos szerepet betöltő mágikus specialistái között nem volt a kocsisnak szerepe. Mindazonáltal gazdag elbeszélés-kincs fűződik hozzá; a legváltozatosabb adatanyagot északkeleten: Zemplénben, Szatmárban gyűjtötték össze, de alakja voltaképpen Burgenlandtól Mezőségig, sőt a Székelyföldig sokfelé felbukkan. A mondák kocsisa általában uradalmi alkalmazott, ravasz és ügyes, túljár nemesi, grófi gazdái eszén. Az elbeszélések mesterségével kapcsolatos varázserőt tulajdonítanak neki. Csodálatos gyorsasággal utazik, kocsijával a levegőbe is tud emelkedni, sőt döglött lovakkal is messzire fuvarozza gazdáját; lovai szőre fénylik, karbantartásukat segítőszellemei végzik. Hatalma van a lovas kocsik, lovak, a közlekedés, az utak fölött: a megkötött lovat távolból is el tudja indítani, a haladó kocsit megállítja. A tudós kocsisok egymással vetélkednek, egymás közlekedését mágikus úton akadályozzák. Az „ellenséges” kocsissal vagy más mesteremberrel (tetőács) vívott párharcában varázstárgyai (ostor, vaspatkó, vasszög stb.) segítségével győz. Társulnak a személyéhez az ördögi tudásba való beavatásnak (például varázskörben, illetve magasra növő növény tetejére állva), a segítőördögök szerzésének a sztereotip tudósmotívumai is; ugyancsak ismert az ördögi, hamis multság elbeszélése is a tudós kocsisra vonatkoztatva. A többnyire nemzetközi, Közép-Európa más népeinek folklórijából is ismerős szövegmotívumok sokszor egy-egy táj híres, névvel megnevezett kocsisa köré szerveződnek; ilyen személy például az először Luby Margit gyűjtése során feltárt híres szatmári, Köcsön nevű kocsis. Egyes kutatók a tudós kocsis varázsos közlekedésében (a döglött lovak feltámasztásában) samanisztikus motívumokat véltek fellelni;¹ ennek a feltételezésnek nincs komoly alapja.²

A földiördögök [...] rendszeren karácsonynap előtt való éjjel szerezhethők. Éjfélig mi-sekor olyan keresztútra mennek értük, amelyen a kakas kukorékolása már nem hallatszik. [...] Egy kocsis ily célból elment a keresztútra, s magával vitt fekete kakast. Három szál istenátkozta tuskéfal^a kört húzott, s abban elhelyezkedve várta a történéndőket. Megjegyzendő, hogy az illetőnek a körből, amidőn egyszer beléállott, távoznia, sőt még kilépnie sem szabad, mert az ott ólalkodó rosszak azonnal széttépik. Éppen ezt nehéz kiállani a különböző nagyon erős megpróbáltatásokkal szemben. Először bivalybikák jöttek erősen s folyton bömbölve. A földiördögök kiabáltak: „Vigyázzatok, miét^b megölnek benneteket!” Azután négylovas kocsi robogott feléje a levegőben: a lovak szájából szinte potyogott a tűz. Az ördög, aki kocsin robogott, már messziről kiáltotta: „Vigyázz, miét megsütöm a fejedet!” Közvetlen a feje fölött röpi el a kocsi. Ezután egy, ugyancsak négy ló által vont lángoló szénásszekér közeledett. A szekéroldaltól csomókban potyogott le a tüzes széna. Midőn közel ért a kocsihoz, az ördög ennél is odakiáltott: „Vigyázz, miét rád dűl a széna!” A feje fölött surrant el a szekér. Később két lovas katona vágatott. Már messziről kiáltották: „Menj odább, miét ugratunk!” Ezek is a feje fölött vágatnak el a levegőben. Az illető feje fölött cérnaszálon függő nagy malomkő forgott; csaknem a feje búbját érte. Közben odakiáltottak a rosszak: „Eriggy el onnadj, miét rád esik, osztán egyszerre agyondob!” Végre sánta vénasszony baktatott elő, s a kör mellé állva beszédbe ereszkedett a kocsisal, s megkérdezte, hogy mit kíván. „Nekem ollanokat adj – válaszolt a kocsis –, hogy a lebegübe is áhossak^c velek, akik megmelegsenek.” Erre a sánta vénasszony hüvelyknyi kis üvegben valamit átnyújtott neki, Ebben voltak a földiördögök. A kocsis az üveget átvette, s a kakast meg a macskát a sánta asszonnak kidobta. Ez azokat elkapta, s azonnal széjjelszabta. (Göcsej)³

Liszván^d volt egy ember, a Bárány bácsi, azt mondja – mert katona volt akkor, a '14-es háborúba esett el: – Tudjátok, fiam, kocsis voltam, szerettem volna sokat tudni. Mondták, menjek ki a keresztútra, lovam mindig tiszta lesz, nem kell pucolni. Szentelt krétát vettem, szépségesen kimegyek a keresztútra, húztam magamon körül egy kört, aszt jött egy kocsi, ki ne ugorjak belőle. Megálltam ott, és szépségesen csináltam a kört, és vártam. Elgyün a 12 óra. Nagy urak megjelennek, kérdezik, mit akarok. – Semmit se, csak kocsis vagyok, a lovamat szeretném, nem kéne pucolni, hogy mindig szép legyen. Akkor egy nagy fazekat odaadtak neki: – Ül rá, fiam, tedd le az esküt! És letették a nagy fazekat, hogy majd ráül az ember. – Mondjad utánam: „Tagadom az Istent, hiszek a nagy fazékban.” Háromszor. Ellenkezőleg beszélt. Felrugatták vele a nagy fazekat. Kergette, utánament a nagy fazék, és mikor hazaért, azt mondták: – Szerencséd, kutya, hogy jól

^a vadrózsza

^b mert

^b állhassak

^d Olaszliszka (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

tudtál szaladni, mert ha nem, az életedbe került volna. Aszt többet így nem ment mesterséget tanulni, mert nem tudta úgy letenni az esküt, ahogy kérték tőle. (Sárazsadány, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴

Volt egyszer két szolgálégény, az egyik sosem pucolta a lovát, mégis tiszta volt, a másik mindig pucolta, és sohasem volt tiszta; a másikat nagyon bosszantotta, és tudta, hogy valami boszorkányság van a dologba. Azt mondta a másiknak, hogy tanítsa meg. A próbát csak kedden és pénteken kellett elvégezni. Az ólban volt egy ágy, azon kellett neki fogni. Az ostort ahogy fonja, hát egyszer egy nagy, tüzes szemű bika közeleg felé. Azzal meg is birkózott. Egyszer csak a szája tátva maradt, és egy csomó darázs bement a száján, az orrán meg ki. Ekkorra már reggel lett. Péntek este megint így történt. De mikor a darázsok is elmentek, akkor az ember fölnézett a plafonra, és ott látott egy olyan kicsi embert, mint egy pók. Annak a pici embernek a derekára volt kötve, és arra egy nagy malomkő. Az ember megijedt, és kiszaladt. Nem sikerült neki a próba. Csak pucolta továbbra is a lovakat. (Hencida, Hajdú-Bihar megye)⁵

Karacs Imrénél vótam 16 éves koromba kocsis. És a szomszídba vót egy öreg kocsis, öreg agglégény kocsis. Annak a gazdának vót nígy lova. Hazament este kísőn, lehánta a lovakrul a szerszámot, beengedte az ólba, akkor ú ment befele vacsorázni. Én ezt megfigyeltem vagy kétszer, hogy mi van ezzel az öreggel. Hát ez nem csinál semmit se? Atmentem hozzá egy fél óra múlva. Kijött a vacsorátul, hát tiszta vót a lova, szerelvínye, hámja, mindene. Zörög a hám az ólba. Bemennék, nem tudok bemenni az ólba. Hát, hát az öreg meg jön a konyhárul. Hát mondom: – Ki van az ólba? – Nincsen ott senki. Ekkor jön ú, benyitja az ajtót, hát nincs senki az ólba. Hát ez, elkezdem neki: – Hallja, tanítsík meg éngem erre az ördögsígre. – Ej – aszondja –, maj megtanítlak – aszondja –, de – aszondja – máskülönben én aszondom, ne add az ördög kezibe a dógod, a lelkedet. Mondom: – Ne törödjík vele, csak tanítsík meg erre a kocsisságra, megfizetek én írte! – Nem kell nekem semmi – aszondja –, de ne add magadat az ördög kezibe. És mindig olyan lovon járt, mint a pohár. Nem törödött semmivel se, hogy sáros, vagy mi piszkos. Neki rendbe vót mindig. Lehánta, lehánta, ú elment mulatni, vagy a faluba. Neki mindig rendbe vót minden. Igen, ezt az egyet tudom, ami így megtörtínt. És ezt, ehhe^a hasonlókát hát hallottam mástul is. Hát ú oszt aszondta, hogy: – Ne add az ördög kezire a lelkedet – aszondja –, csak jobb, ha emígy leszel kocsis – aszondja. Mibül kifolyólag oszt, mán én se tudom, mert hát ütet nem vallattam meg. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)⁶

Segítőszellemei

Mikor én Södörén kocsis vótam, ott vót egy Sári Józsi nevezetü kocsis, három bogara vót. Egyszer mentünk Egerszegre, osztán kiértünk a faluból; aszondja nekem Józsi: – Otthon maradt a bagósskatulya! Azt mondom: – Az én pipámban van bagó.

^a ehhez

– Nem kő az nekem. Azt mondom, adja oda az abrakosláda-kulcsot, elhozom. Aztán odaadta, visszaszaladtam. Elővettem a kátulát, beletettem a zsebembe. Amikor bementem a faluba, nézegettem, nem láttam senkit, megnéztem. Három tücsök bogár vót. Mikor elértem, a kezébe adtam, aszondja, miért néztem meg őket, aszondja, ha kiugrottak vóna, mit parancsótam vóna nekik? – Ott vót egy tábla gané, elteregtettem vóna velek. Aszondja, azt okosan tettem vóna, mert másképpen megtáncoltattak vóna: – A börödben sem maradtál vóna meg. Ülj fő a kocsi-ra! Fölütem. – Huzd el a kalapodat! Mire lehuztam a kalapomat, elaludtam, az Isten tudja, merre mentünk Egerszegre. Csak akkor ébredtem fel, mikor odaértünk a város szélére. A három tücsök ördög vót. (Sármellék, Zala megye)⁷

Pácinban az ispán kocsisa meg a kerülő egy lakásban laktak. A kocsis ördögös volt, oszt vót neki egy lidérce is. Ez egy olyan veszedelmes jószág vót, hogy mindent beárult a gazdájának, oszt éccakára mindég egy darab friss vaját meg egy csupor édestejet kellett kitenni az asztalra. Egyszer az történt, hogy a kerülő későn ment haza, oszt véletlen megette a lidérc enivalóját. A lidérc gazdája akkor nem volt otthon, mert az ispánnal Ujhelybe^a vót, hát akkor éccaka nem történt semmi. Másnap osztán, mikor a kocsis hazajött, oszt megtudta a dolgot, mert a lidérc megmondta neki, hát igen megharagudott a kerülőre, oszt meg is mondta neki, hogy igen meg fogja bánni, amiért a lidérc enivalóját megette. Hiába mondta a kerülő, hogy nem tehet róla, csak véletlen vót az egész, a kocsis nem lehetett kiengesztelni. Egy reggel a kerülőnek korán kellett kelni, hát ahogy mennek felkölteni, hát látják, hogy még alszik. Szólnak neki, hogy keljen fel, az meg ugrana ki az ágyból, hát meg sem tudott mozdulni az ágyon. Kérdik osztán tőle, hogy mi a baj, hát akkor mondta, hogy a kocsis az éccaka megtapostatta a négy lovával. Mondják neki, hogy az nem lehet, mert a kocsis nem vót itthon éccaka, hiszen elvitte az ispánt megint valahova, oszt meg nem jöttek haza most sem. De a kerülő csak erősködött, hogy úgy vót, oszt még a hátát is megmutatta, amin ott volt a patáknak a nyoma mind. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁸

Az öreg Bénótul hallottam. Úgy elverték vóna, ha kilépett vóna a körbül, akkor tanult volna. Otthun éjszaka megverték, ű mesélte. Lovat is úgy meg tudják rontani, csak megtörülték, oszt étette és pucolta az ördög. Mindig szép volt a ló, olyan volt, mint a sőre.^b Két kocsis vót, az egyik mindig pucóta, mindig rossz vót a ló, a másik nem pucolta, mégis szép vót a ló. Odaállt a rúd végéhez, nem ment a ló. Addig nem ment, míg nem akarta. Fogadta, hogy megállítja a lovat, és megállította. Figyelték, hogy a ló nem megy sehova se. De az értett, a másik kocsis is, odabaszott a rúd végire nagyot, hát az ember eldőlt a szőlő közt. Az is értett hozzá. Annak is vót tudománya. (Sárazsadány, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁹

^a Sátoraljaújhely (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

^b hizlalt ökör

Gyerek vótam, az én néném özvegyasszony vót... Ez a sógor kocsis vót egy Dudás nevűnél. Bementek a kocsmába. Egyszer azt mondja neki egy másik: – Hallod, barátom, míg te fiatalember vagy... látom, kocsis vagy... Van nekem egy lakatom, vedd meg! Olyan dolgod lesz, hogy nem kell lovat pucolni. – Hogyan adod? – Egy liter pálinka. Elvitte a lakatot haza. Megnősült. Az én nénémet vette el. A nénémnek vót egy kis szőlője, egy kis földje. A lakatot oda... olyan mestergerenda vót, a lakatot oda tette. Mikor otthagya a szolgálatját, hát a lakatnak mindig pucolni kellett. Annyira kimosták, hogy mikor gyűtt az este, már félt. Lekötöztük az ágyba. Egyszer vót egy Liszek néni. Már küldte a Liszek nénit a papér. Mer mondta, hogy most már a saját vérivel akarnak aláíratni vele a nagykönyvbe. Mikor a pap jött, nem tudom, hány imát mondott el. Mondotta a harangozónak, hogy vegye le a mestergerendáról a lakatot, hajtsa át a háztetőn. A harangozó átdobta. Azóta semmi baja nem vót a sógornak. (Tarcal, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁰

Körülbelül harminc évvel ezelőtt hallottam Jakab Nácitól, akivel az uradalomban együtt kapáltunk. Neki volt egy olyan vakarója kocsis korában, hogy attól egy simításra fényes lett a ló. Aranyból volt az. Olyan patkója volt, amelyik éjszaka is világított, mint a lámpa. Aranykefeje is volt, azért volt az ő lova mindig szebb, mint a más kocsisok lova. Ha megkérdeztük tőle, hogy most hol vannak ezek az eszközök, azt felelte, hogy: – Régen vót, mese vót. (Kocsord, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹¹

Bementem, kis fiatal 14-15 éves gyerek lehettem, polgári iskolába jártam, Szalkára.^a Ott vót egy jó ösmerősöm, bementem hozzá, és hát ott háltam. Este 12 órakor nagy csörgés vót a konyhába, mert tudniillik annak a gazdának ilyen kocsissa, szobalánya vót. És a kocsisnak vót egy ilyen négyszögletes zsebkendője, körül volt varrva kék és sárga csíkkal. Elővette a zsebkendőt, és akkor ű azt megrázta, odament a lányhoz, szobalányhoz, már az aludt, és a szobalány szépen fölkel, az ember lehúzza a csizmáját, és abba beszélt mindig bele, és kezibe vót egy szál gyertya, és mondta neki: – Juliska – aszondja –, fogd a mosdótálat, és vidd ki! Hát fogta a mosdótálat, elvitte az ajtóig, kinyitotta az ajtót, és kivitte. A szekrényből mindent kipakoltatott vele: tálat, porcelánt, edényeket, és olyan jó kis könnyű szekrény volt, megfogta, és kivette. Az asztalt, székeket, mindent kipakoltatott vele. És úgy is hagyta. Majd reggel, mikor fölkel a lány, akkor a lány, akkor mutatta meg, hogy nézze meg, mit csinált. – Na – aszondja –, úgy hidd meg azt, hogy ha te egyszer, de legyen bárki, kijönne hozzám a szalkai keresztútra, ahol van Csaholy,^b ilyen elágazás, és Szalkát vágja keresztül, ő ottan, azt mondja, húzott egy kört, amelynek az átmérője két méter, és azt mondja, éjfél 12 órakor tüzes szekerek meg kígyók jönnek oda, a nyelvük nyújtják, de a körön, azt mondja, egy se megy belől, úgy-hogy, azt mondja, sok ember tanulhatna. És mutatta nekünk a zsebkendőt, azt

^a Mátészalka (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

^b Nyírcsaholy (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye); ti. a csaholyi elágazás

mondja, hogy ő azt a nagyapjátul örökölte. Semmi mást nem tudott neki hagyni, csak annyit, tehát zsebkendőt, és, azt mondja, akármi baj van, őtet az mindig, azt mondja, a bajbul kimenti. (Fülpösdaróc, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹²

Ördögös kocsizás: emberfölötti gyorsasággal, levegőben, jég tetején

Póka Mihály bácsinak ördögei voltak. A papnál volt kocsis. Egyszer a plébánost Hetyére^a kivitte mulatság alkalmával. A plébános megfélekedezett arról, hogy délután esküvője lesz Jánosházán, pontosan 4 órakor. Kiment Mihály bácsihoz, és mondja: – Mihály bácsi, mi lesz most, nekem 4 órára haza kellene menni esküdtetni. – Nem baj, plébános úr – mondja Mihály bácsi –, csak üljön föl a kocsira, és hunyja be a szemét! Néha-néha fel is pislantott, és látja, hogy a hintó kerekei is előttük futnak, olyan gyorsan jönnek. 4 óra előtt öt perccel már a templom előtt várta a lakodalmasokat. Olyan ember volt Mihály bácsi, hogy egy alkalommal tiz mázsa vasat kellett volna egy kereskedőnek Győrből hazaszállítani. Mihály bácsi egy este lement Györbe, és reggelre hazahozta a tiz mázsa vasat. Mihály bácsi ördögös ember volt, még az istállóba se ment be soha, de lovai mindig rendesek és tiszták voltak. Ő csak megállt kívül, az istálló előtt, de odabenn csak úgy csatogott, sercegett a kefe és a vakaró. Egyszer kértem Mihály bácsit, hogy én is hadd fogjam meg az ördögöket, de Mihály bácsi azt mondta: – Elvitem a hegyei erdőbe, belefurtam az egyik nyirfába, és beleraktam az ördögöket. Dugóval bedugtam, és azóta ott vannak. Eridj ki, és keresd meg őket. (Jánosháza, Vas megye)¹³

Egy úr földiördögös kocsist tartott, kinek három földiördöge volt. Mikor a kocsiba fogott, csak azt kérdezte az urától, hogy hogyan menjen: úgy-e, mint a szél, vagy úgy, mint a gondolat. A kérdésre egyszer azt felelte az úr: – Ummenjünk,^b mint a gondolat! Úgy is mentek. Mikor az úr azt kiáltotta a kocsisnak: – Ferku, lassabban! – akkor már százmérföldnyi magasságban lebegtek fönn. De ezt aztán már nem vette tréfára az úr; megfenyegette tehát a kocsist: – No, Ferku, ha máskor is így járunk, ekergetlek a háztu! Csak ezután kezdettek a kocsival fokozatosan leszállani, s a rendes úton járni. (Babosdöbréte, Zala megye)¹⁴

Vót a t-i grófnak egy parádés kocsissa. Egyszer kompon akart a gróf átamönni a Dráván. Sietette a kocsist: – Csak gyorsan, csak gyorsan, mer a komp etthágy! Késén indútak, hát ott is hagyta. Szidta a gróf a kocsist. – No, csak ne gundúljon a méltóságos úr sömmive, csak hunyja be a szömit! – mondi a kocsis. Avva, hajt neki a Drávának. Még a ló lába is pattogott, a víz mög suhogott, de vissza is hozta ugyanígy. Mikor hazaértek, úgy mögréműt a gróf, hogy azonba^c főmondott neki. Gyün a másik parádés kocsis. Jó vóna! Még köze se möhetött a lovakhó. Micsinyát nékik az elébbi kocsis, mit se – csak ott maradt ám a grófná. Nem löhetett e nála nékű. Halála órájáig kapta a konvenciót. (Kákics, Baranya megye)¹⁵

^a Egyházashetye (Vas megye)

^b úgy menjünk

^c azonnal

Szóval ez Tamásiba történt. A plébános kocssisa vót. A plébános meg vót híva Fehérvárra, Székesfehérvárra gyűllésre. Az öreg plébános mindig iparkodtatta a kocsiszt, hogy foggyon be, mer elkésnek. De a kocsis mindig azt monta: – Még ráérünk! Má csak egy óra vót vissza a gyűllés idejiig, akkor indutak. Kiertek a falubu, akkor álmot bocsátott a kocsis az öreg papra. Fönt a levegőbe, a fák tetejin röpültek Székösfehérvárig. Mikor odaértek, kérdözték egymást: – Te mikor indutá? Azt mondja a pap, hogy egy órájja, hogy elindutak Tamásibu. Kiváncsiak vótak az urak, megnézni a kocsiszt meg a lovakat, hogy milyenök. A lovak nem vótak jobbak, mind a másik fogatok. A gyűllés után hazafelé a pap a hintóba úgy tött, mintha má alunna, és hazafele megenn a fák tetején föllü, ott röpötek haza. Mikor hazaértek, a plébános elbocsátotta a kocsiszt, hogy üneki ilyen ördögös kocsisra nincs szüksége. Fogadott egy másik kocsiszt, az meg nem tudta a lovakat hajtani, még ezt föl nem szólították, hogy engedje meg, hogy mehessenek a lovak. Itt aztán maradhatott az új kocsis, mer addig még ez meg nem engedte, nem tudott velik menni. Hiába fogta be a lovakat, csak topogtak, hortyogtak, nem mentek... (Döbrököz, Tolna megye)¹⁶

Nem tudom már magam sem, melyik községből volt ez, de a kocsinak el kellett vinnie az urat kocsin a vonatokhoz. Lévára, vagy hová, én sem tudom pontosan, melyik községekben. Hát úgy ébredtek föl, hogy hát már nem volt neki csak körülbelül öt perce a vonathoz. De, hát messzire kellett vonathoz mennie. Messzire volt az, vagy tíz kilométerre. Na, ahogy mentek, aszondja a kocsis: – Tessék jól megfogózni! Mert azt sosem tudta az úr, hogy micsoda kocsis. – Jaj – aszondja –, János, elkésünk! Elkésünk, mert tíz kilométert három perc alatt kell megtenni. – Hát nem érzük a vonatot, elkésünk, János – aszondja. – De, csak tessék megfogózni! Hát annyira mentek, hogy az udvarból mindjárt fölszálltak a venyigébe, úgy, hogy a losonci toronynak a keresztjét is megfarolta. Úgyhogy elhajtotta egy kicsit a keresztet. Mikor, kérem szépe, odaértek a vonathoz, még ott volt a vonat. Váltott jegyet, oszt elment. (Órhalom, Nógrád megye)¹⁷

Szolgált Komlódtótfalun Kossuth Istvánnál is Köcsön.^a Még akkor csak Nagykarolytól volt vonat Pestre. Így hát Károlyig kocsin kellett menni. Az úr idejében szolott Köcsönnek, hogy készüljön, mennek a vonathoz. De az nem sokat törődött a paranccsal, hanem elment a kocsmába inni. Nagyidő^b állott elő, de már akkor csak tíz perc híja volt a vonatindulásnak. Az úr mondta is, hogy most már késő, nem megyünk sehová. De Péter csak bizonykodott: – Ne tessék semmivel törődni, csak tessék felkészülni, oszt menjünk. Az úrnak nem volt mit tenni, elindultak. Ahogy elindultak, hátraszól Köcsön: – Hunyja be a szemit az úr! – oszt közécsap a lovaknak. Erre a levegőbe emelkedett a hintó, ködbe burkolták magukat a lovak, annyira mentek, hogy a patkó is szikrát hányt, a kerekek meg lángot szórtak. De alighogy megindultak, már meg is állottak. Csak hátraszólt Péter: – Itt va-

^a Több folklórközlésben említett, híres szatmári ördögös kocsis neve.

^b zivatar

gyunk, tekintetes uram! Az úr nem hitte, de hogy felnézett, hát valósággal a károlyi^a indóház előtt állottak. (Tunyogmatolcs, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹⁸

A becskei gróf így télen vendégségbe ment a kézsméri grófhhoz. Mikor már hazafele indultak, hát igen rossz idő lett. Tisza zajlott, úgyhogy se hidas nem járt, se ladik, keresztül a Tiszán. Mikor a parthoz értek, azt kérdi a gróf – No, fiam, hogy megyünk itt át? – Sose féljen, gróf úr – mondta a kocsis –, majdcsak átmegyünk valahogy! Avval nekihajtott a kocsival a zajló Tiszának, át is mentek a jég meg a víz tetején a kocsival meg a négy lóval minden baj nélkül. Mikor hazaértek, oszt a kocsis leemelte a hámot a lovakról, hát az egyik ló csak eldőlt, megdőglött. Kérdi a gróf, hogy: – Hát ezzel a lóval meg mi történt? Akkor mondja a kocsis, hogy a ló már akkor megdőglött, mikor a Tiszán hajtottak keresztül. – No, fiam, ha te ilyen ördöggel cimboráló ember vagy, akkor én veled nem hordatom magam sehova, én nem bízom az életemet rád, hanem elbocsátalak, mert még egyszer rosszul járok veled – mondta a gróf, oszt elengedte a kocsist. A kocsis kérte, hogy tartsa meg szógálatba, ne féljen, nem fog semmi baja történni, de a gróf hajthatatlan maradt, a kocsisnak menni kellett. Akkor osztán a kocsis azt mondta: – Vissza fog még engem a gróf úr híjni, oszt dupla fizetést fog adni, majd meglátja. Avval elment. No, a gróf osztán új kocsist fogadott. De az új kocsisnak nem volt szerencséje, mert az első napon, mikor a gróf menni akart valahova, nem tudta a lovakat elindítani. Második napon meg, mikor parancsot kapott, hogy a négy lovat fogja be a kocsiba, hát mikor a lovakat kivezették az istállóból, oszt a hámot akarták rájuk rakni, hát a négy ló csak eldőlt, oszt úgy feküdt mind a négy, mint ha megdőglött volna. A grófnak osztán megmondták, hogy hívja vissza a régi kocsist, mert ez mind az ő műve, oszt nem éri meg vele ujjat húzni, mert úgyse kap a gróf kocsist, mert mind félnek a régi kocsis bosszújától. Nem vót mit tenni, vissza kellett híjni a régi kocsist. Amikor aztán megjött, hát odament az istállóajtóhoz, oszt a négy lovat, ami még akkor is az ólajtóban feküdt, úgy, mint aki meg van dögölve, csak oldalba rugdosta, oszt rájuk kiáltott. Erre a négy ló felugrott, oszt csak úgy törte be magát mind a négy az istállóba. A kocsist meg dupla komencióért a gróf visszafogadta szógálatba. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁹

Döglött lóval utazik, döglött lovat feléleszt

Ez már az öregapám emlékezetibe van: Lapujtón^b volt akkor ő kocsis. Volt ott egy Zontóg nevezetű nagyságos úr. Még abba az időbe nem volt vonat, kocsin jártak Pestre. Még abba az időbe divat volt a négyesfogat. Ahogy mennek, az első ló megdőglött. Azt mondta a nagyságos úr: – Most mi lesz velünk, hogy megyünk Pestre? – otthon mind a négy megdőglött volna, se bánta volna, csak ne itt történt volna. – Hogy megyünk most haza? Volt hajdúja is a nagyságos úrnak, aki nek jelentést kellett tenni. Azt mondja a hajdú a kocsisnak, mondja meg a nagy-

^a Nagykároly (Szatmár megye, Románia)

^b Karancslapujtó (Nógrád megye)

ságos úrnak, hogy ő avval ne törődjön, hogy hogy megy haza, csak végezze a hivatalját: – Csak fogjál be! Be is fogott a kocsis, a döglött lovat is befogta. Még annyira ment a döglött ló, hogy mikor hazaértek, a kaput ki se kellett nyitni, csak repült át a kocsi a kapu fölött. De akkor már a nagyságos úr úgy megijedt, nagyon vallásos ember volt, hogy behívatta a kocsist, kifizette egy egész évre a bérét: – Többet az én istállómba ne gyere, te az ördöggel cimborálsz. (Karancseszki, Nógrád megye)²⁰

Elment egy másik nagyságos úr, elmentek Kékedre lóval. A kocsis is bírt ördögi mesterséggel. Ördögi mesterséggel bírt. Vannak emberek, akik az ördöggel egyezséggel bírnak. Na, elmennek, az egyik gróf lova megdöglött. Kórt kapott^a Kékeden. A kocsis azt mondta: – Ennek a lónak haza kell menni! Ráütött, a ló felállt. De a ló meg vót dögölve, az ördögök hozták haza, a sok ördög. S hazament, megállt az udvaron, levette a hámat a lóru, haza is jött a ló Jólészre, és a ló meg vót dögölve. A döglött ló hazagyütt. Ez igaz vót. A döglött ló hazagyütt. A kocsis, az ördögök hazahozták. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)²¹

Szóval ez Betlérbe vót parádés kocsis, a nagypapa. A kastélyba. És vót ott egy másik kocsis is, talán még az elődje vót, ha jól tudom. Oszt azt kérdezte a grófról: – Hogy akar menni az úr – mit tudom én, hova –, a levegőbe-e, vagy a földön? Hát azt mondta, hogy a levegőben. Oszt akkor, hogy repül a ló. Hogy oszt igaz vót-e, nem tudom. Ugyhogy, mikor oszt hazagyütték, eleresztette rögtön a méltóságos azt a kocsist. Oszt akkor megdöglött a négy ló. No, oszt akkor hitták, megkeresték az embert, hogy mi történt. Hát má meg vót nyúzva négy ló, oszt azt mondják, hogy felállt. Hogy igaz-e? Szinte hihetetlen, úgy képzelje el! De ezt a mama beszélte, neki beszélte el a férje. (Szin, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)²²

Egyszer egy kocsis, mikor megdöglött a ló, végigvágott rajta egy ostorral. Akkor aztán árkon-bokron keresztül mentek. Majd egyszer, mikor szétnéztek, látják, nem oda akarnak menni, ahova az ember vitte őket. Akkor kötnek ki egy kerítéshez, a temető szélébe. Mikor odaértek, a ló kiesett a hámból. Leszálltak, és látták, hogy meg van dögölve, meg hogy nem ide akartak jönni. Semmit nem láttak, de csengett valami. Egyszer látják, egy sírba mennek lefele. Mikor mentek, az egyik úgy hátrált, és úgy tolták lefele. Lent meg vót terítve, bor, minden. Akkor az egyik mindig húzozott. Lent világosság vót. Éjjel 12 óráig tartott a muri. Lótrágya volt a sütemény, lóhugy volt a bor. Az egyik mindig keresztet vetett magára. Magukra maradtak. Mondták aztán, hogy: – Jól jártál, te gazember, mert ha nem csinálod, így szedtünk volna szét. (Újdombrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²³

Jószáglegeltetés közbe sok történeteket hallottam babonákrul, boszorkányokrul, de mán annyit elfelejtettem... van, aki még eszembe jut. Vót egy jó öreg csósz bácsi, mikor jókedve vót, a jó történeteket elmondotta. Ű oszt úgy állította azt be,

^a megbetegedett

hog az igaz törtínet vót. Úgy magyarázta, hogy mikor fiatal vót. Mindig úgy kezdte: – Egyszer a többek közt törtínt. Elálltam kocsisnak. Szerettem a lovat, szerettek engem is. Hát uraságnál vótam, vót ott egy öreg parádés kocsis. Ott níztem, hogy olyan ember szerettem volna lenni, mint az. Különösen tudott bánni a lovakkal. Hát egyszer odajártak messzi az urasággal, nígyesfogattal, Makó környíkín. Hát ez a törtínet, amit most elmondok, gyerekkoromba a bikísi^a határba vót. Ott laktam akkor. Ahogy magyarázta az öreg Hellen Lajos bácsi, a csósz, hogy Makóruul jöttek hazafelé a nígyesfogattal. Hát mikor a kastíly elibe odafor-dult, megállott, a első nyerges lú főhöz vágta magát, kinyúlt, megdöglött. Aszondja a méltóságos úr: – Ejnye, te János, szerencse, hogy nem az úton dögglött meg ez a lú. – Hát megdöglött a még Orosháza környíkín, méltóságos uram, csak én elhajtottam. Láttá, hogy milyen mereven ment? – Láttam. Hát meg vót mán a dögölve. – Hát ilyen ember szerettem volna én is lenni – mondta az öreg Hellen Lajos bácsi. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)²⁴

Más lovát megállítja, elindítja

Voltunk Csanádon^b lakodalomban, a bátyám lakodalmán. A többi vendég már elgyütt, hát akartunk indulni, de hát csak nem mennek azok sehova, nem mennek azok sehova, hát mit csináljunk, nem mennek a lovak sehova. Felforgatnak bennünket a lovak. Sivalkodtunk, jajgattunk, féltünk, hogy, ugye [...], nahát, most mi lesz, itt maradtunk a lakodalmon Csanádon. Akkor kigyütt az öregember, megveregette a lovakat, megsimogatta, megtörülte a rud végét, a kereket visszatették, megkenték valamivel.

Mivel kenték meg?

Valami farkaszírral. Valami öregember.

Ki?

Bargyus molnár. Aztán akkor, ha valaki itt, a faluban, a határban gyütt lóval, aszt mondta annak: – Na, ez nem gyün többet vissza. Akkor az nem mehetett el sehova se. Ha agyonverte a lovakat is, akkor se mehetett el sehova se. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)²⁵

Oda vótak a nagymamámék Jászkarán^c piacon. S olyan csudálkozással jöttek haza, hogy még ilyet nem láttak soha, meg minden, ami most történt. Hát valami grófnak hívták aztat. Még akkor egzisztáltak^d ezek a grófok. Négyesfogaton ment keresztül ottan, ahol a piac vót, a köves út mellett. És ott sétikát egy kis alacsony ember. Egyszer csak, hopp, mintha kommendára, kommendára^e megszólaltak vóna neki a lovaknak, és megálltak. Nem mentek sehova, akármit csináltak. Mindenfélit ígért a gróf, hogy hát indítsák el a lovakat. Mert őneki menni kellett

^a Békés (Békés megye)

^b Érsekcsanád (Bács-Kiskun megye)

^c Jászkarajenő (Pest megye)

^d voltak

^e parancsra

vóna. De ez a kicsike ember csak ott álldogált, álldogált, nem csinált semmit. Egyszer mán megsokallta, hogy a lovak nem mennek sehova se, akármit csináltak. Odament, oszt megsimogatta mind a négy lovat. Gyönyörűen elindultak, mint-ha semmi nem történt volna. (Tiszakécske, Bács-Kiskun megye)²⁶

Farkas Gáspárral törtint ez az eset még '900 körül. Egyszer ment a testvérihez Szatmárba,^a aki a kórházba feküdt. Két jó luval indult el. Mondták neki otthon, hogy útközbe ne vegyík fel senkit, hogy hamarabb írnessen. Meg is fogadta a szót. Ahogy ment, a daróci^b kocsmán errül, egy ember felkíredzett a kocsijára. De nem vette fel, hanem továbbhajtott. Alig ment túl a daróci kocsmán, egyszer csak megálltak a lovak. Nem mentek sehová, hiába ütötte őket. Tudta, hogy az állította meg, akit nem vett fel. Utól is írte az ismeretlen, pedig az a kocsmába is betért egy féldecire. Még el is hagyta vagy hatszáz méterre. Akkor fordult vissza, és megkerülte a lovakat, majd oszt így szólt Farkasnak: – Na, fiam! Ezután, ha módodban lesz, meg ne tagadd a szívességet senkitül. Oszt kezét fogott vele, oszt elment. Nem ült fel, hiába kírte Farkas. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)²⁷

A másik pedig: ittak a korcsomába, egy szekér ment ott. Aszondja: – Nézzétek meg, én – aszondja –, én azokat a lovakat úgy megállítom, hogy azt a gazdája többet nem tudja megindítani! Meg es állította. A gazdája mind próbálkozott, végül elment ahhoz az emberhez, s aszondja: – Felizéltette a lovaimat – aszondja –, engedje el, mer csuful jár! – No – aszondja –, menjen el! Indítsa a lovakat! Mondták neki: – Há ilyen könnyen mért engedted el? – Én azért – aszondja –, hogy én, ha el nem engedtem volna a lovait, vett vóna egy üveg sört – aszondja –, azt megitta vóna, a rúd végéhez hezzaütte vóna az üveget, s nekem a fejem betörött vóna. Azért engedtem el. Ez es tudta azt. Mind a ketten tudtak valamit. (Csinód, Hargita megye, Románia)²⁸

Viaskodása a kocsiját megállító ellenféllel

Az még az anyámnak az idejébe volt, kaszáltak a réten a kaszások. Ment be a főispán Tarjánba négyesfogaton. Megállt a négyesfogat tiszta úton. Mert kilencen kaszáltak ott a réten, már früstük^c után volt, verték a kaszát. Azt mondja az egyik: – Fogadjatok velem, hogy megállítom a négy lovat! Tényleg megállt a fogat, ahogy odaért. Csak taposott a négy ló ide-oda, de nem ment. Mondta a nagyságos úr: – Palkó, mi van, vágj oda! – Nem érvényes az – azt mondja a kocsis –, más baj van. – De vágj csak oda! Hiába vagdosta az ostort, nem mentek a lovak. – Na látja, nagyságos úr, hogy más baj van. Vállalja a felelősséget nagyságos úr? – Vállalok minden felelősséget. A kocsis kivette az ülés alól azt a kis rövid nyelvű baltát, a két

^a Szatmárnémeti (Szatmár megye, Románia)

^b Fülöpösdaróc vagy Beregdaróc (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

^c reggeli

első ló között volt egy vékony rúd, arra rácsapott; az a kaszás, aki megállította a lovat, felbukott. A kocsi ment tovább. (Karancskeszi, Nógrád megye)²⁹

Édesapám beszélt, hogy egyszer lementek a Vadvizesre kaszálni. A szekerek ott álltak a hűvösön, a fák alatt. Egyszer azt mondta Juhász György: – Mit szóltok hozzá, ha azok a szekerek elindulnak? Azon nyomban el is indult mind. Rimánkodtak neki, hogy állítsa meg a szekeret. Ő aztán megállította. A szekerek a lovak nélkül indultak el. Azt mondják, hogy Juhász György valami ostort vett egy embertől, aki ehhez értett, és az ostorban vette meg a tudományt. Máskor meg Mádon voltak kapálni. Arra jött egy négylovas hintó. Egy ember megszólalt: – Mit szóltok hozzá, emberek, ha a hintót a tábla végén megállítom? Az emberek nem akartak hinni. A hintó hirtelen megállott, pont a tábla végén. A kocsis leszállt a hintóról, körülment a hintón és a négy lovon, felült a bakra, és közévigott a lovaknak. A hintó megindult, de annak az embernek kivágta mind a két szemét. – Ejnye – kiáltott fel az ember –, ez még többet tudott, mint én! Amikor a hintót körüljárta az ember, a tengelyszögeket megforgatta, így tudott továbbmenni a hintó. (Megyaszó, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁰

Ez épen olyan dolog, mint vannak olyan kocsisok, hogy, kérem szépen, hajtsa a lovat, közbe van olyan ácsmesterember, aki aszondja, kérem, a torony tetejéről is megállítsa azt a két lovat. Akkor leszállt a kocsis, aszt a koporsózeget, a zsebibe van, kivette, beleüti a rúd végibe, és annak az embernek kiütötte a szemét, aki őtet megállította. Ilyen dolgok vannak. Hogy... evvel sok mindent meg lehet... Vagy pedig, ha évek elteltével – ez megint egy nagyon érdekes dolog és régi hagyomány – azt az embert, mikor kiássák – nem tudom én, másikat temetnek oda..., és annak a koporsójából a fejkoponyából egy darabot kivész, és elviszi. Ő aztat szintén elássa oda, ahol a pásttoreMBERnek a tanyája van. Ottan, kérem, az a jószág mindég elriad. Elriad, és ott nem állapodik meg. E eztet... erre nem bír ráatalálni senki se, mert nem látta senki. De csak mindent bal kézzel lehet vele elkövetni. Mindent bal kézzel. És ne lássa senki se! (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³¹

Szüleimtől hallottam, körülbelől 1912-be történt, hogy apám gazdálkodott és lóval foglalkozott, és a lovak nagyon jó, nagyon jó hámosok vótak, nagyon jól indítottak. Majd egyszer apám ment vóna fuvarozni. Hát a lovak nem indulnak. Megkötötte a lovakat, a szekérbe befogta, hát a lovak nem indítottak. Az apám majd nagyon dühös lett. Az ásóval akarta szíjjelverni a fejit a két lónak. Hát édesanyám meglátta, hát mondta, hogy hát: – Mit csinálsz? Hát nem szabad ilyet csinálni! Az anyám is indítaná a lovat. Nem indulnak. Rúgnak, vágnak, nem indítanak a lovak. Hát összegyülekezett a szomszidság, összegyülekeztek. Majd jött egy öreg bácsi: – Mi történt, mi történt? – Valami. – Hát mi történt mán ezzel a két lóval? Na, jól van. Hozzál csak kalapácsot, szeget! Körülvettük a szekeret, a lovat a nízók. Hát az öreg bácsi a szekérrúdnak a vígibe verte a szegeket bele. Ütötte-verte, mán amikor benne vót is, ütötte-verte a szegeket, kalapálta. Hát, na, jól van, abbahagyta. Majd körüsimogatta a lovat. Egyik oldalról átment a másikra.

Majd az öreg bácsi azt mondja édesapámnak, hát, hogy hát: – Üljk fel a szekérre, próbáld megindítani a lovat! Fellép édesapám a szekérre, hát az ostor a kezibe, de jóformán még fel sem tudott lépni, a lovak elindultak. Kifutottak az udvarrul. Úgy elmentek, hogy az apám meg nem tudta vóna fogni. Utána az egész falut bejárták, mire apám rendbe tudta hozni a lovakat, hogy hát, ugyi, jó rendes meníbe hazajöjjen. Visszajött be az udvarba. Na, elmentek, próbáljuk megindítani a lovakat. Hát nem volt tovább semmi baj véllek. Hát nem gondoltak semmi rosszra. Hát elment mindenki haza. Majd pár nap múlva hallják, az öreg Mester Lajosné hát nagyon-nagyon beteg. Elment meglátogatni a nagynénjit, hogy milyen halálán van. Hát elmentek. Bizony a család nem engedte be az öreg mamához, hogy: – Nagyon beteg, hagy pihenjen. Hát mán amikor majd jöttek vóna haza este, az anyám hát csak aszondja: – Ippen azér jöttünk, hogy megnízzük az öreg Sára nénit, hát azt akarjuk látni, nem pedig beszílgetni jöttünk. Hát bemennek, hát az öreg Sára néni összevissza van verve, tiszta seb az arca, keze, mindene. A kékes sebkétül a szeme ki van vagy be van dagadva, nem lát. Hát az apám is meglátja, hogy hát milyen sebes az öreg nagynéni. Mindjárt eszébe jutott, hogy határozottan ez állította meg a lovakat, hogy nem indítottak a lovak, mert nekik olyan rossz lovak vótak, hogy nem tudták használni a lovakat, nagyon sokszor, mert nem indítottak. És rossz, csontos lovak vótak. Az apám nagyon megharagudott, és többet nem ment az öreg Sára nénihez, nem nízte meg többet, és azt mondta: – Többet be ne tegye még a lábát az udvarba, még csak rokonának sem ismeri, amírt ilyet mert tenni. (Sáp, Hajdú-Bihar megye)³²

Vót itt a régi uraságnak egy derék kocsisa. Veres Ferencnek hítták. A báró ment fel a négylovas hintóval Kolozsvárra. A Horea úton. Veres Ferenc hajtotta, de lábon állva tartotta a gyeplőt, nem tudott leülni. S akkor osztán szembejött egy fiáker. S nem húzott félre. – Üsd ki a szemit! – kiáltotta a báró. S akkor odavágott, ahogy mondta. S ki is ütötte a szemit a fiákeresnek. (Türe, Kolozs megye, Románia)³³

Viaszkodása a kocsiját megállító tetőáccsal

Megyen egy kocsi az úton. Az ácsok dolgoztak egy háztető építésén. Azt mondja az egyik ács a másiknak, mondta: – Fogadjunk, hogy én azt a kocsit megállítom, oszt nem fog tudni elmenni. A kocsi megállt, leszállt a kocsis, a lovak remegve álltak, felszólt az ácsnak a tetőre, hogy: – Bácsikám, engedjen el, sürgős az utam. Azt mondta az ács, hogy: – Menjen, nem tartom én vissza! Ez megint kérte, hogy engedje el, többször, a felelet ugyanaz volt. Akkor a kocsis kivett egy tengelyvégszöget és egy kalapácsot a ládjából, a kocsiládából, beleütötte a tengelyszöget a rúd végibe, az ács a tetőről lebukott, s a fejébe volt ütve a tengelyvégszög. A kocsi elindult, és ment az útjára. (Ond, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁴

Voltak olyan dohánypajták. Mert az emberek közt voltak olyan babonások, akik tudtak valamit: rontani vagy javítani. Többet tudnak rontani, mint javítani. Hát volt egy ember a pajtának a tetejin. És fedte le náddal a pajta tetejét. És mikor

ment Dajka Mihály, a kocsis négy lúval, mikor odaért a dohánypajta irányába, akkor csak megállt mind a négy lú, mint akit leszögelnek. Szól a lúnak, nem megy sehová. Akkor így felnéz a kocsis a pajtára. A gróf meg ott ül hátul az ülésben. Azt mondja: – Hallja, barátom, engedjen engem utamra! Nem akarta észrevenni az ember. Aszondja: – Hallja, barátom, engedjen utamra! Akkor lenéz az ember: – Hát mit akar maga tüllem? Hát bántom én magát? Fogom én a maga lovát, hogy nem megy? Hát tán arra vón kíváncsi, hogy nem megy, tóljam meg a kocsit utána? – Nem kell azt tóljni, kérem, hanem engedjen engem utamra. Nem engeddi. – Hát menjen, ha mehet! Ez a kocsis nem szólt semmit sem. Tetszik tudni, a zsebbe vót mindig ilyen rezerva^a sarok, amit a patkóba bele szoktak csavarni, hogy esetleg a lú el ne csússzon, meg a kövön, vagy tudom is én. Hát ez csak benyúl a zsebébe, és kivett egy patkósarkot, amit a patkóba szoktak belecsavarni. Négyellős ostora^b vót, és akkor rákötötte az ostor hegyire. Megforgatta, közévägott a lú közé az ostorral, a lovak megindultak. Mentek. Az ember meg, mint egy zsák, lefordult a pajta tetejirül. Tehát a lú közé csapott, és az a vassarok kivágta az embernek az egyik szemét. Ilyen dolgok voltak. Ezt is látta a gróf a szemével, hát aztán elengedte az öreget. – Eridj – aszondta –, Mihály, csak gazdálkodjál magadnak szépen! Adok neked földet is, és gazdálkodjál! – Jól van na, gróf úr. – Ott is hagyta, leszámolt. De hát, kérem, ahogy otthagya az ólat, hát volt vagy harminc vagy negyven darab háti lú, kocsilú, fiatalabb, vénebb lovak, mind azok a dísz versenylovak, ilyesmik. Kérem szépen, hát még vizet se tudtak elibe rakni, hát meg eledelt! Se vizet, se szénát. Sem aljazni nem tudták, mert ott járt a lába mindnek a plafónnál, úgy rúgtak, mint a hét istennyila, senki se közelíthette meg. Jelentették a grófnak, hogy mi van az istállóban. A gróf felült a lovára, és elment Mihálynál,^c a volt kocsisnál: – Mihálykám, hát gyere vissza, maradjál még egy nyárra! Nem ismerik ezek a lovak az új kocsisokat, hát! – A, gróf úr, hát én se kosztoltatom őket – aszondja –, se nem pucolom, hát mi lehet ott a? Elmegy vissza: – Hát nem látok itt semmi bajt. Hát – aszondja –, nem mersz közémenni? Akkor mán megyen a lovasz. Hát meg sem mozdul a lú, olyan jámbor, mint a tehén. Ilyen dolgok fordultak elő még abban az időben! (Sárazsadány, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³⁵

Kérem szépen, vót itt egy régi dolog. Kocsordon történt ez, a kimenetele. Vót ott egy úgynevezett, László Balázsnak híták, egy kocsis, aki szúgált Ujfalusi bárónál. Majd egyszer a báró, kérem, elkészült, hogy menjenek Szatmárra^d törvényszékre, mert tárgyalása vót. El is indultak annak idejére. De a Szamoson mentek keresztül, jártak abba az időbe még hidason, hidasnak nevezték azt a dolgot, amelyen általjártak. Éppen, mire odamentek, nem vót ott a hidas, a túlsó ódalba vót. Át kellett vóna menni a révészért. Nem vót telefon, hogy áttelefonáljanak. Várni kellett. Az üdő pedig ott állott, hogy mán nem lehetett késedelmezni. A báró azt mondta, hogy: – Már hasztalan megyünk, elmúlt az üdő, nem érijük el az órát. – Ne

^a tartalék

^b vékony zsinemből készült ökörfogathajtó ostor

^c Mihályhoz

^d Szatmárnémeti (Szatmár megye, Románia)

féljen, uram – aszondja –, ne féljen, méltóságos gróf uram, elérjük! – A kocsis egyet gondolt, megfordította a lovát, és újfent nekifordult a Szamosnak szembe. Azt mondta, ráfordul szemmel a báróra, aszondta: – Méltóságos báró úr, hunyja be a szemét! Nem tudta, hogy miért, csak behunyta a báró a szemét, akkor ű nekibocsátotta, a kocsis, a Szamosnak a lovat a hidas nélkül! Nekibocsátotta a lovat, kérem, és a ló ment, csak úgy csupogott a víz tetején. A báró behunyt szemmel várt. Mért huny... , gondolta a báró, hogy mért hunyotta le az ű szemét. Majd mikor a középben mentek, felnyitotta a báró a szemét, hát látta, hogy a Szamos közepén vannak. Aszt úgy megijedt, hogy nem tudott szóhoz jutni. Mikor kimentek a túlsó ódalra, kérdezte tülle a kocsis, aszondja: – Méltóságos báró úr, nem tetszett megijedni? Nem szólott semmit, csak rázta a fejét, hogy nem. Látta a kocsis, hogy itt nagy bajnak kell lenni. Nem baj, bebocsátotta a lovat. Bementek űk még elég sokkal korántabb, mint az óra vót. Mikor bement, csudálkoztak rajta, hogy itt ilyen korán megérkezett: – Hamar megjöttek – aszondja neki a barátja. – Hallod – aszondja –, hogy jöttél? – Nem tudom. Se szekeren, se gyalog, se kocsin – aszondja –, csakhogy én nem tudom – aszondja –, csak annyit tudok mondani neked, hogy még vizen is jöttem. Na, kérem, eljöttek haza. De már a báró akkor azt mondta, hogy: – Most nem megyünk a hidasnak, körülmegyünk. Hazafele nem mert arra jönni. Elment haza, akkor kifogatta a lovat. – Fogd ki a lovat – aszondja –, fogja ki a lovat, Balázs! László Balázsnak híták, de hogy olyan púpos nagy hasa vót, hát kinevezték Puka Lászlónak a László Balázst. Hát, kérem, mi történt ebből? A Balázs kifogja a lovat nyugodtan, szót se szóllott többet a báró másik reggelig, mert mán délután mentek haza. Másik reggel azt mondja az inasának, hogy: – Hívd csak be a kocsist, László Balázst! Behíják a Balázst, aszondja: – Balázs! Mit követel maga végkielégítést tülem? Hogy fizessek magának? Nekem nem kell többet kocsis, én nem megyek többet – aszondja –, kocsin. Hát mán, kérem, mi történt ebből? Hát Balázs meggondolta a dolgot, látta, hogy meg van ijedve, e mán ad mindent, hát aszondja: – Kérem, ötven mázsa búza, ötven mázsa gabona, ahhoz meg annyi disztóu, satöb-bi, satöb-bi – így követelt. Eszrevette Balázs, hogy el akar, meg is mondta neki, hogy elbocsássa, nem kell neki kocsis. Hogy ne bocsássa el, majd nem ígéri meg. – Minden meg van adva – aszondja. Azonnal fogjanak, és kőütöztessék Balázst el-fele, többet az udvarába meg ne lássa. Mert ez kész ördög. Kérem, így elkötöztette Balázst az udvarrul.

Na, Balázs elment, majd egy kocsi... egy zsidónál elszegődött kocsisnak, mer a nem tudta, hogy Balázs ördögös. Megfogadta a zsidó. Annak is szinte dolga vót egy másik városba, oda kellett neki menni. Azt mondja neki a zsidó, hogy: – Fogjon befele, mer elkésünk! – Nem késünk el, uram – aszondja –, csak menyünk, még üdözhetünk. És eztán üdöztek is, csak felült oszt a zsidó, elment. Megjárták azok is, szinte hivatalba vót. Mikor jöttek hazafelé egy községbe, mert községeken keresztül kellett nekik jönni kocsival, ott dógozott három ács, fenn egy háztetőre rakták a cserepet ráfele. Egy, egyik fiatal ács aszondja a másiknak: – Na – aszondja –, fogadjunk, azt a kocsist megállítom, ami jön ott, aztat. – Eee – azt mondja a másik –, ki vagy te ahhoz? – Fogadjuk le! – Mennyibe? – Öt liter borba. Azonnal megfizetem, ha meg nem állít. Aszondja neki a másik, a barátja: – Eridj mán, ne bolondozz, te! – Na, fogadjunk, na! Meg van adva az öt liter bor. Mikor odaér a kocsi a kapu

irányába, csak leszegezük a lovat. Négy ló vót fogva a kocsiba. Leszegezük a lovat. Nem megy a ló sehova. Kapja Balázs a suhogót, püf, paf, közémér a lovaknak. – Az anyád mindenét, ezt sose tetted te ezt meg, mi jutott hozzád? Nem megy sehova. Leszáll, körülsimogatja a lovakat, megveregeti, felül, megpattogtatja a suhogót, na, hát sehova se, csak táncol, kapál a lú. Széjjelnéz Balázs, hát látja, hogy ott dógoznak a ház tetején. Odakiált neki: – Hé, eressz, hadd menjek! Azok meg röhögnek ott, nagyban passzióznak. Egyet szól Balázs a lónak, nem megy sehova. Máccor is azt mondja neki: – Héj, mondtam, eressz, hadd menjek, mert megbánod! Hej – aszondja –, ládd, hogy nem tud sehova menni! Rimánkodik. Harmadikszor azt mondja neki: – Ugye, hogy mondtam, hogy eressz! Akkor leszállt László Balázs, benyúl a kocsiba. Kiveszen egy vasszeget, elmegyén, beüti a rúd hegyibe. Csak úgy kajimpázik lefele az ácslegény, aki fogadott. – Mondtam, hogy eressz – aszondja. Akkor felül László Balázs, elhajtott. Ment egy darabig a lú, futva. Majd mikor hazaérnek, az udvaron megállnak a kastély előtt, a zsidóé előtt, megállnak, az ostorhegyes lú csak kiburul. – Hó – aszondja –, Balázs, megdöglött a ló, nézze! – Megdöglött az, uram – aszondja –, régen, mán a harmadik faluba. Azóta mán csak úgy hozza a kocsit – aszondja –, hogy a másikhoz ültem. Ilyen dógok történtek azelőtt, kérem alássan.

Tanulta az ördögséget?

Csak tanulta. Örökségére maradt rá.

Hogyan?

Hát a régi kocsisoktul, ugyi, akik először együtt szógálgattak, az elhalt, és ű attul megtanulta, mert őrá maradt eztán...

Hogy tanulják?

Úgy lehet, kérem, mint mikor egy inas béáll tanulni, oszt három évig tanul. Úgy lehet tanulni csak, másképpen nem lehet. Ű avval sokáig kocsiskodott, jó barátja vót, és ráragasztotta a mesterséget.

Van-e eszköze?

Nem kell, fejbe, fejtudomány ez. Nem kell aho semmi.

Nem mondták, hogy tanulta?

Nem, az titok vót üknálok. Ük – kérem – nem mentek sohase, ük nem pucoltak reggel sose. Az ük lovak mindig olyan tiszta vót, mint a kristály. Mesterséggel dolgoztak. (Mátészalka, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁶

Aztán meg az öreg mondta, az apám, hogy Nábrádon lakott, kondás vót az is. Aszt csináltak a tort. Oszt négy lú – komolyan, ezt az öreg elmesélte többször –, a négy lú jött, hajtott a kocsis nagy hiressen. Egyszer megállott a torony előtt az izé, a négy lú. Aszondja a kocsis: – Komám, engedj, eressz éngemet! – aszondja. – Hát – aszondja –, eridj, ha tudsz, hát miért nem mensesz? Akkor ű leszakasztott egy gombot a mellényéről vagy a kabátjáról, vagy honnan, az ostorhegyes elé kötötte, közzévágott a négy lónak, az ember meg lepottyant a torony tetejétül, meghalt. S a lú meg elrepült. Olyan tudománya vót. (Fülpösdaróc, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁷

Védekezés ördögös kocsisról

A kocsi és a ló csak akkor menekülhet meg a rontástól, ha a kocsis a jobb hátsó kerékben lévő patkószeget az ostor hegyére köti, s kivágja vele a rontó szemét. Vagy az ostorral visszakézből keresztet vet a lovak elé. (Besenyőtelek, Heves megye)³⁸

Patkányoknak parancsol

Még gyerek voltam, amikor egyszer Szatmárba,^a az egyik gazda óljába ültünk. Vásár volt akkor ott. Többen is vótunk ott: egy asszony, a kocsis meg más emberek. Egyszer azt mondja a kocsis: – Néném, nem akar látni sok patkányt? – Hogy-hogy? – felelte az asszony. – Hun van itt patkány? Akkor csak szólt a kocsis a patkányoknak, hogy: – Gyertek elő! Oszt jöttek azok a jászol alól, nagy hosszú sorba, és a kocsis előtt megálltak. Akkor meg a lovak hátára küldte őket, ott táncoltak, a lovak meg nyerítettek nekik. Majd újra rájuk szólt, azután oszt mondta nekik: – Indul, vaksi! A patkányok hallgattak rá, és szépen visszaballagtak. (Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)³⁹

JEGYZETEK

- 1 Lásd erről: László 1945.
- 2 A tudós kocsisal kapcsolatos mondákról összefoglalóan lásd: Ferenczi 1957.
- 3 Gönczi 1914, 164.
- 4 Férfi (csordás); Dégh Linda gyűjtése, 1950.
- 5 12 éves lány; Sándor Mihályné gyűjtése, 1963; EA 7310, 5–6.
- 6 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllős 2001, 219.
- 7 85 éves férfi; Salyámosy Judit gyűjtése, 1960.
- 8 80 éves férfi; Nagy Géza gyűjtése, 1960-as évek.
- 9 Férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1951.
- 10 56 éves férfi; Gombos Ilona gyűjtése, 1962.
- 11 68 éves férfi; Ferenczi Imre gyűjtése, 1953; EA 5860.
- 12 Férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1961.
- 13 Nő; Küllős Imola gyűjtése, 1967.
- 14 Gönczi 1914, 165.
- 15 Férfi, szolgálja elbeszélése után; Kiss Géza 1937, 14.
- 16 Banó 1947, 241.
- 17 67 éves férfi; Körner Tamás gyűjtése, 1966.
- 18 Luby 1983 [1936], 75–76.
- 19 65 éves férfi; Nagy Géza gyűjtése, 1960-as évek.

^a Szatmárnémeti (Szatmár megye, Románia)

- 20 Kb. 80 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1966.
21 76 éves férfi; Magyar 2001, 514.
22 69 éves nő; Magyar 2001, 513.
23 39 éves nő; Gémes Balázs gyűjtése, 1959.
24 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllös 2001, 247.
25 Nő, Grynaeus Tamás gyűjtése, 1962.
26 74 éves nő; Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22334.
27 Ferenczi 1957, 64.
28 Magyar 2003, 584.
29 Kb. 80 éves férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1966.
30 70 éves férfi; Győri István gyűjtése, 1960; MNT 27.
31 61 éves férfi; Szabó Lajos 1975, 199.
32 Molnár Ambrus gyűjtése, 1967–1968; Küllös 2001, 248–249.
33 Magyar 2004, 450.
34 71 éves református férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
35 76 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1959.
36 Kocsordról (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) beköltözött, 77 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1961.
37 61 éves férfi; Dégh Linda gyűjtése, 1961.
38 Szabó Margit gyűjtése; MNT 9.
39 74 éves férfi; Ferenczi 1957, 67.

ÖRDÖNGÖS VADÁSZ

A vadászat is az ördögös mesterségek közé tartozott a magyar nyelvterület egészéről ismert hiedelmek szerint. A sikeres vadász az ördögtől nyerte tudományát, ördögi segítői vannak, eladta lelkét az ördögnek. A beavatás, tudásszerzés más általános motívumai is társulhatnak alakjához (például magasba szökő növény tetejére állva tanul). Mindezek mellett speciális vadászhiedelmek is ismertek: puskája magától lő, a nyulak önként állnak fegyvere elé; az elbeszélések egy elterjedt csoportja szerint szentséggyalázással tudja puskáját sikeresé varázsolni. A vadászhiedelmek nemzetközi elbeszéléshagyománya Európa-szerte igen gazdag, sok közös nemzetközi motívummal.

Tudományszerzés keresztúton, felemelkedő kórón

Vót ám olyan is, hogy az öreg Csáki, ha ránézett a puskára, nem nyulat, hanem lószart lövöldöztek. Táncoltak a nyulak, aszt mikor összelövöldözték, akkor lószarrá váltak. Egyszer valaki meg akarta tanulni a tudományát, annak mondta: – Ergye be a kucóba, hogy mi van benn. Bement a kucóba, benézett, bozontos nagy kutya csattogtatta a fogát. – Na, öcsém, lesző bátor? Megtanítlak. – Leszek! Újra bement. – Nem tanítlak meg. Akkó meg a kucóba nyílt egy szép bazsarózsa.

– Olyan leszel az Isten előtt, mint a szép bazsarózsa, ha nem tanulod meg. Én is mondtam: – Karaszi sógor, tanítson meg! Nem tanított meg. A sógort is akarta tanítani. Aszondja Peti sógornak, ment bé a szobába. Az meg akkora embereket látott, hogy a kapu tetejét úgy lépték át. Megijedt. Bezzeg osztán köröszttutakon látta, hogy koporsók vannak, oszt megijedt. Keresztutakon karikába táncoltak. Az én napam^a is el-elment hozzá, Karaszi sógorhoz. Az kérdezte tőle: – Mit hozunk? Nyulat-e, vagy madarat? Ha madarat, akkor a madarak mind odarepültek föléje, csak lelövöldözte. (Szeremle, Bács-Kiskun megye)¹

D. vadász vót. Kiment vadászni, rálőtt a nyúlra. A nyúl meg fölűt, aszt megfenyegette: – Ha velem akarsz tartani, akkor egy ökörfarkú kórót hajts le, és állj a végire! És mikor ráállt, az a nyúl beszélt neki, és amint fogadta a parancsát, az a kóró úgy emelkedett fel, emelte fel az öreget. Mire fölemelődött volna, úgy megijedt, hogy leesett, aszt reggel taláták meg. Ez a vadász is ördögös lett volna. (Jenő, Fejér megye)²

{N. N.} kilőtt az ablakon, és szólt a kutyájának: – Hozd azt a nyulat, azt az őzet! Csak kilőtt az ablakon, mindig talált. Meg akarta tőle tanulni [az adatközlő nagyapja]. Azt mondta, a köröszttbe köllött volna lőni, aztán a napba. A köröszttből három csepp vér jött volna ki, és a puska nyakát avval be kellett volna kenni. Amikor mondta neki, hogy lőjjön a napba, és nem lőtt, az a kóró, amelyiken állt, az ledobta. (Drávagárdony, Somogy megye)³

Vót egy embör, és azt mondta, hogy: – Most menjetök, hozzátok be azt a fácánt! Ezt a Juhász Sándornak mondta, az meséte. Oszt kitötte az ablakon a puskáját, és kilűtt. Amit mondott, hogy hozzanak be, azt mind behozták, mer a puska mindet eltalálta. Pedig csak az ablakon tette ki. Aszmondja neki egy másik: tanítsa meg őtet is erre. Aszmondja: – Megtanítlak én, csak tödd meg azt, amit mondok. És ha megtöszöd, te is azt megcsinálhatod. – Hát mit csináljak? Aszmondja neki: – Elgyüsz velem, a temetön ott egy körösztt, oszt ráülsz ara a köröszttre. El is möntek. Mikor odaértek, azt mondja: – Na, most lüjj rá, majd abbul kicsurran a vér, és avval bekönyöd a puskádnak a csövit. Azt kihagyttuk, hogy ezt napfőköte előtt köllött csinyáni [a gyűjtöhöz]. Azt mondja neki: – És akkor te is tudó löszöl. De az embör azt mondta: – Hát én eztöt nem csinyálom meg. – Hát – aszondja –, ha nem csinálod meg, nem tudsz semmit. Persze az ember igen mérges vót, mer le akarta rázni magáról a boszorkányságot. Vót ott egy kóró, azt mondta: – Állj rá arra a kóróra! És ráátt, és akkorát esett róla, hogy majd a nyaka szakadt. Így átt rajta bosszút. Osztán nem is tudott az ablakon kilűni. (Drávagárdony, Somogy megye)⁴

^a anyósom

Ördögsvévetség, szentostya meggyalázása

Élt Cserdiben egy gazdag, de istentelen ember. Vadászni szeretett, de szerencséje nem volt. Svévetségét kötött az ördöggel. Hétszer egymás után áldozott, de az ostyát nem nyelte le, hanem a puskába töltötte, s egy keresztfába lőtte. Ezután már ott lőtt nyulat, ahol akart, de az ördög figyelmeztette, hogy az első és az utolsó nyúlra ne lőjjön, mer ezek a hajtó ördögök. Egyszer kilőtt az ablakon, s feleségét kiküldte, hogy hozza be a nyulat. Az nem látott semmit, csak ment a mondott irányba, s nyúllal tért vissza. Halála éjjelen a községi örök szemtanúi voltak, amint a templom melletti hegyi út felől egy hintó jött nagy robogva, fejetlen lovak voltak elibe fogva, s nagy vágatással ennek az embernek a portájára futottak. Az ember reggel halott volt, az ördög jött akkor érte. A hintót azóta is többen látták a falun végigrobogni, de az a temető irányában mindig eltűnt. (Cserdi, Baranya megye)⁵

Varró Ferenc bának, aki mint vadász volt híres, a múlt század végén, halála előtt egy szürke kígyó feküdt összefacsarodva a mellén. S ahogy a pakulár,^a Bucur Jancsi bá elbeszélte, csak akkor szállott le, amikor Varró Ferenc neki adta át a tudományát, puskáját és egy tojást, amelyből Varró Ferenc halála után fekete csirkét költött ki hóna alatt, s miután küzdelemben még legyőzött valami nagy, szőres, fekete alakat, maga is híres vadász lett. Puskáját is jól ismertem. Az öreg pakulár nem tagadta, hogy tisztátalanokkal van kapcsolatban. Mások előtt is nekik vetette első falatját, első csepp italát. Varró Ferenc azért nem adta fiainak tudományát, mert nem voltak elég bátrak hozzá. Mindezt személyesen beszélt el nekem Bucur Jancsi bá 1929 őszének egyik éjjelen, a pásztortűz mellett. (Magyarózd, Maros megye, Románia)⁶

Bűvös lövés

Vót a faluban egy olyan vadász. És ami Kovácsi felett van, a falutól messze, az a kőszikla fent, a kőszikla tetején egy szarvas benézett a faluba, és az a vadász az udvarról lelőtte, hogy begöngörgött^b a faluba. Hihetetlen! Egy Kerekes nevű vadász vót. (Barka, Rozsnyói járás, Szlovákia)⁷

Egy jáger^c a nagy égiháború elől bokor alá menekült, melynek közelében nagy tölgyfa volt. E tölgyfa legfölső sudarain ördög ült, macska képében. Ehhez, mint a jáger megfigyelte, a villám hétszer hozzávágott egymás után, de nem találta el, mert a macska minden leütéskor farkát félrehúzta, s hátsó részét fölfelé tartotta. Látva ezt a jáger, pipaszárát hamar kikapta, bagós feléből egy kis gyűrűt levágott, és ezt a puska csövébe tette. Megvárta egy villámlást, és annak világítása mellett lelőtte a macskát. A macska^d a fa tövébe esett le. Ekkor megjelent

^a juhász

^b lehengeredett (a szikláról)

^c vadász

^d A közlő zárójeles megjegyzése: „ördög”.

Illés,^a és odaszól a jágernek: – No, te mégis tudálékos ember vagy, én hétszer csaptam le az ördöghő, mégse tudtam agyonvágni, te meg egyszerre agyonlútted. Ezít ajándékot kapsz túlem, de csak máho egy esztendőre. Gyere el a helyre, ahun most vagyunk. A jáger egy év múlva megjelent, de másodmagával, Illés azonban nem jutalmazta meg, mivel nem magánosan jelent meg. (Bánokszentgyörgy, Zala megye)⁸

Meg olyat is tudok, hogy Szentpálon vót, akinek vót, hát csak egy söprűnyel vót, és aztá, mikor nyulat akart enni, akkor csak kiment a kerbe, aztá csak egurította a söprűnyelet, és fogott nyulat. És aztá akkor abbu ettek. De más má aszt hiába próbáta, mer nem tudta csináni. De én ezt úgy [is] hallottam, hogy kapáva lótte le az őzet. Így kapátak a földön, valamit kapátak, s akkor látta, hogy megy az őz. Így az az ember mindig maga szokott kapáni, így külön. Nem törődött a másikkakka. Aszondja, hogy ő, hogyha akargya, ő még a kapanyélle is le tudja lőni az őzet vagy akármilyen vadat. En ezt má hallottam így többször. (Asszonyvár, Somogy megye)⁹

Egy vadásznak két földiördöge volt, kiket egy skatulyában tartott. Mindig magával hordozta őket. Ha egyiket puskájába eresztette, amilyen vadat csak gondolt vagy kívánt, olyan termett előtte, s azt lelőhette. (Páka, Zala megye)¹⁰

Valamikor vót egy vadászember, s elment ő es vadászni. Közbe jött egy nagyidő.^b Egy nagy kőszál alatt állott ő, vót egy lesője, s várt valami vadat, ott, ahol a járásik van. Akkor jött egy nagyidő, s úgy harsantott belé a villám abba a kőszálba! Ő odatekintett, hát egy cigánpurde szökik ki, s veri a seggit, s újra csak harsant. Örökké csak odaharsantott az az üdő. Örökké csapott belé a villám. Amikor osztán szökött ki, harsogott, ugrott bé. Az örökké megmaradott. Abba a kőszálba szökött bé, s odaharsantott az üdő, az a villám. Csak így háromszor megismétlődött, s a vadász nezte, ő es, ott, a lesőbe, hogy a cigánpurde ugrik ki, s egyet csingolázott,^c s akkor csak harsant oda a villám, csak harsant belé, hogy szikrázott. A vadásznak vót szentelt történye. – Állj meg, met te többet nem szököl vissza! Mikor kiszökött a purde onnét, abbol a kőszálból, akkor a vadász szentelt történyvel pakk, oda egyet. Többet nem szökött ki a purde. Akkor lefordúlt a purde. Mi lett? Egy szenes csutak. Egy szenes csutak lett. Az ember megnezte, hogy mi höngörödött le onné. Egy szenes csutak vót. Na, de aztá az ember ment hazafelé, s megtalált egy idegen embert. Egy nagy szakállas embert megtalált. – Na, te ember – aszmondja –, te mit lóttél? Micsináltál, te vadász? Az ember megijedett, hogy ki tudja, ő most mit csinált. – Ne – azt mondja –, ezt csináltam. A Jóistennek a hatalma vert oda, egy olyan helyre, egy kőszálba, s egy cigánpurde szökött ki. Ennekem vót szentelt történyem, s mikó kiszökött, én odalöttem, s többet nem szökött ki. – Mit kívánsz most ezétt a dologétt, amit te csináltál? Ő azt kívánta, hogy neki a

^a (a villámokat küldő) Szent Illés

^b zivatar

^c bukfencezett

Jóisten, mikor meen vadászni, adjon szerencsét. Ha kívánt vóna egy akármilyen dógot, a Jóisten megadta vóna neki. Akkor az az öreg eltűnt onné. Az a purdé az ördög vót, s viccelődött, s Illés próféta eleget lőtt oda, de nem találta el, de ez a vadász osztá szentelt golyóval eltalálta. A Jóistennek a hatalma nem találta el, s ez a szentelt tőtényvel meglőtte. Met ez es, a szentelt tőtény, az es a Jóisten hatalma vót. A régiék így beszéltek. (Gyepece, Bákó megye, Románia)¹¹

Bűvös lövés kereszt, szentostya meggyalázásával

Egy ördögös vadász pedig az ostyát a temetőbe vitte, s ott, keresztre téve, rálőtt. Ez azonban megjárta: az ostyát nemcsak hogy nem találta el, hanem egyszerre szeme világát is elveszítette. Most koldul. (Göcsej)¹²

Egy ember nagyon vadászott, osztán belelőtt a keresztfába, hogy lőjön sok nyulat. De lőtt is mindig. Osztán, mikor belelőtt a keresztbe, egy tehén legyúrta őt. Boszorka vót tehén alakba, aki legyúrta. És annyira megijedt, hogy eszméletlen maradt. Bele is halt. Egy hétig volt csak beteg. (Ipolytölgyes, Pest megye)¹³

Szénégető József Baskóra való volt. Hazavitte a szentelt ostyát, és betette a puská csövibe, és mindig talált a lövése. De mikor meghalt, úgy ordított, mint egy marha. (Mogyoróska, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁴

Aki az ördög szövetségébe lép, az minden szent dolgot megvet. Egy ilyen erdő, ^a valahányszor a kereszt mellett elment, azt mindig megdobta. A Valkonyához nem messze eső paláhoki erdőben egy időben éjfélkor mindig kopókutyák hajtottak nyulat. Olyan jáger ^b kutyái, ki életében az ördöggel tartott. (Göcsej)¹⁵

Ezelőtt vótak olyan vadászok, hogy elmentek gyónni, s azt az ostyát, amit adtak ott, azt nem vette bé, hanem elvette, s meglőtte. S akkor neki ment a... hát az nagy vétek vót. Azt má nem a Jóisten állította elejibe, azt a... Hallottam az ez-előttiektől az ilyet. (Gyepece, Bákó megye, Románia)¹⁶

Mások lövését meghiúsítja

Milyen tulajdonságai voltak, milyen tevékenységet űzött?

Az erdősz volt itt ördögös. Azt mívelte, hogy a vadászó uraknak sok nyúl szaladt a puskája elé, de egyet sem tudtak lelőni. Ezzel az erdőszel történt, hogy mikor komédiás cirkusz jött a faluba, és a komédiás sok pénzt ígért annak, aki őt agyon tudja lőni, az ördögös erdősz ajánlkozott, de a puskájával a komédiásnak az árnyékára célzott. Erre az azonnal könyörgésre fogta a dolgot, hogy ne lőjje őt agyon. (Bolhás, Somogy megye)¹⁷

^a erdőkerülő

^b vadász

Nyulakat varázsol

Vannak ördögös vadászok, akik bármikor lőhetnek nyulat, ha a közelükben egyáltalán nincs elő nyúl. (Erről már volt szó.) Persze ezek nem igazi nyulak. Megtörténik, hogy megsütve beviszik az asztalra, s a tálból kifut. (Rózsásszeg, Zala megye)¹⁸

Ementek egyszer vadászni, olyan jó cimborák vótak ezek. Bementek egy tanyába, mondják a gazdának: – Ha megengednének, megvadásszuk a földjít.^a – Hogyne engednének – mondja a gazda –, vadásszanak, annyi itt a nyúl, hogy úgy ugrának, mint a szöcskők. Hát ezek nagyon megörültek, de aztán nem találtak egyetlen nyulat se. – Itt nyúl nincs – mondja az egyik –, de majd én teremtek. Vót ott egy állás, sok marhagané vót benne. Hát az mind nyúl lett. Úgy nyüzsögtek, szaladgáltak! Minden történyt ellőttek, de a végén, amikő össze akarták szedni, nem vót semmi, csak marhagané. (Soltvadkert, Bács-Kiskun megye)¹⁹

Megszólaló sült nyúl

Ha megéhezett, kidobta zsebkendőjét az ablakon, az nyúllá változott, lelőtte, megfejtette, és elkészítette vacsorának. Miközben sült a nyúl, megszólalt: – Mőg is süttök? Mikor enni kezdték: – Mőg is esztök? Az ilyen nyúlnak nem volt rendes a mája vagy a tüdeje, hanem csak olyan kócforma. Ha a rapsic^b nem akart ilyen jelenéssel találkozni, háromszor megforgatta a puskáját, s akkor nem állt elé semmi. (Pogányszentpéter, Zala megye)²⁰

Az öreg Nagy Anderre történt, hogy a pinceablakon kitartotta a puskát, ara mönt a nyuszka, oszt möglütte. Máskor is kitartotta, rá is lütt a nyuszkára, de a nyuszka nem döglött mög. A puska csévibe betötte a pipaszárat, avva ugy möglütte, hogy mögdöglött. Kezdte sütni. A nyuszka mögszóla: – Nem öszöl ám mög! – De mögöszlek! – mondta Nagy Ander. – De nem öszöl mög! – mondta rá a nyuszka. Mikor má önni akarta, a nyuszka nem vót sohun sö. Az embör ördögös vót, a nyuszka mög ördög vót. (Katádfa, Baranya megye)²¹

Vízből jósol, távoli eseményeket meglát

Berzencén Festetich gróf birtokán vadász lakott, aki a fecskét röptében tudta lelőni. Újév napján vizeshordót állított a ház elé, és azt mondta, hogy ha belenéz a vízbe, meglátja, hogy ellensége, aki feleségét elcsalta, és éppen Kispusztára ment, mit csinál. Utána belelőtt a vízbe, és azt mondta, hogy most halt meg. Úgy is volt. Mikor a vadász meghalt, temetésekor vihar támadt; az emberek azt mondták, most viszik a pokolba. (Berzence, Somogy megye)²²

^a vadásszunk a birtokán

^b vadász

JEGYZETEK

- 1 85 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 2 65 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 3 MNA 189.
- 4 61 éves nő; Nagy Ilona gyűjtése, 1966.
- 5 Jancsek Lajos gyűjtése, 1934; Berze Nagy 1940, III, 346.
- 6 Kb. 60 éves férfi; Horváth 1971, 48.
- 7 Magyar 2001, 520.
- 8 Gönczi 1902, 65.
- 9 14 éves fiú; Eperjessy Ernő gyűjtése, 1964; EA 7603.
- 10 Gönczi 1905, 34.
- 11 74 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 595.
- 12 Gönczi 1914, 166.
- 13 80 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.
- 14 Nagy József gyűjtése; EA 5830.
- 15 Gönczi 1914, 162.
- 16 74 éves férfi; Takács György gyűjtése, 1995; Takács 2004, 594.
- 17 Kalmár Kálmán gyűjtése; MNT 27.
- 18 Gönczi 1914, 209.
- 19 67 éves férfi; Égető Melinda gyűjtése, 1963.
- 20 Knézy Judit gyűjtése, Kanyar–Kerecsényi–Knézy 1967, 84.
- 21 62 éves férfi; Berze Nagy 1940, III, 346.
- 22 Relković 1927, 126.

A PATKÁNYKÜLDŐ ÉS AZ ÖRDÖNGÖS MOLNÁR

A két alak szoros kapcsolatban van a hiedelmek világában: a patkányküldés mágikus mesteriségét ugyanis elsősorban bizonyos *tudós molnároknak* tulajdonították. A patkányküldő-elbeszéléseknek valós alapjuk is volt, amennyiben léteztek a falusi közösségekben ügyes, speciális tudású emberek – esetleg vándormesteremberek –, akik megkísérelték a falusi kamrákat nagymértékben károsító patkányok elűzését vagy elpusztítását, mérgekkel, csapdákkal, csalétkekkel. Ez a személy sokszor maga a vízimolnár volt, aminthogy a malmokban tárolt gabona és liszt erősen ki volt téve a patkányok támadásainak. Ami a hiedelmeket illeti, a patkányküldő személye köré elsősorban a patkány mágikus úton való elküldésének a fikciói fűződnek. Ezt, a háztól mindenkit elküldve, titokban végezték. Ráolvasást, mágikus jeleket alkalmaztak, „vízre küldték” vagy templomba küldték őket harangszóra. Legelterjedtebb volt a furulyaszóra elvezetett patkányok nemzetközi motívuma (*A hammelni patkányfogó*). A narratívumok patkányküldőjeként fellépő vízimolnár alakjához elsősorban a patkányok vízre eresztésének, illetve egyik malomból a másikba (az „ellenség” molnárhoz) küldésének motívumai tartoznak.

Az ördögös molnár személyét ezenkívül gyakran az ördögi tudás megszerzésének motívumaival jellemzik; skatulyában hordozott segítőördögei is lehetnek. Ennek egyik alapja bizonyára az volt, hogy a molnár egy, a hozzá nem értők szemében bonyolult, titokzatos gépezetet volt képes működtetni. Az ördögös jelző a kocsison kívül elsősorban az ő alakjához járul a hiedelemelbeszélésekben.¹

PATKÁNYKÜLDŐ

Holdtölte után való három vasárnap elment a templomba. Menet háromszor meglocsolta a kamra ajtaját: – Patkányok, gyertök velem a templomba! Jövetmenet egyetlen szót sem szólt. (Ormánság)²

Hogyan küldték el a háztól a patkányt?

Egy cigány megölte a feleségét, tizenöt évig volt a börtönben. Amikor hazajött, elment dolgozni Fegyvernekhez. Meglátta ott, hogy patkány volt a padláson, itta az esővizet. – Majd én elküldöm őket – mondotta. Süssön a gazdasszony kilenc kis kenyeret. Megsütötte. Akkor a cigány a surcába^a tette a kenyereket, mizserált^b valamit, és erre a patkányok mind lejöttek a padlásról, és mentek utána a Hernádra. Emberek is látták, hogy vonultak a patkányok. Az öreg Illés bácsi is látta. A cigány a Hernádnál bedobta a kilenc kis kenyeret a folyóba, és azt mondotta: – Na, menjetek abba a legközelebbi malomba! Megint mormolt valamit, és a patkányok mind átúsztak a folyón, és elmentek a malomba. (Megyaszó, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)³

Egy faluba nagyon sok egér vót. Nagyon sok egér vót. Járt a faluba egy pasas. Elment a bírónál:^c – Mi a baj, bíró úr? – Jaj, nagyon sok egér van a faluban. Meg patkán. Ha maga ki tudná ezt vezetni, a népek esznek meg engem. Azt mondja az a pasas, az a bódító: – Rendben van, de drága vóna az, bíró úr. Háromszáz arany-péNZ. – Hej – azt mondja –, az igen sok pénz! – De én másként nem tudom megcsinálni. Azt mondja: – Adok kétszázat. Vezesse ki a sok patkánt! Sok egér vót a faluban, sok patkán. Hát megegyeztek, megvacsoráltatta szépen. Reggel kiment úgy 8 óra körül, belefűjt a sípba: az összes patkán, az összes eger mind döcögött. És vót egy nagy víz, és belementek, a bíró is ott vót, millió meg millió eger meg patkán belement, és elvitte őket a víz. Mindet, és egy patkán se vót. Kezet adott neki, elvitte, ott tartotta még egy hétig, pénzt adott neki: – Na, még, még idehallgasson, fakír úr, még egyszer csinálja meg! Azt mondja: – Megcsinálom, bíró úr, már nem kell semmi. De még mindig maradt egy csomó, még azok is, még a százötven éves patkányok is előgyüttek, már akkor nem sok vót. Azóta békén van a falu, azóta se patkán, se egér. A fakír elvitte őket. (Torna, Kassa-vidéki járás, Szlovákia)⁴

^a kötényébe

^b magában mormogott

^c bíróhoz

Atyámnak vót jó nagy darab szőleje, és jártak hozzá mindég így asszonyok nap-számba. Szóval még ez régi idő vót, nem a mostani. Mer még akko magántulajdonok vótak, szőlők, mindenek. És hát jártak oda dolgozni. Járt egy asszony. E nagyon szerette a bort, és mindég mondta neki: – Gazduram, hozzon ki öt liter bort egy napra. Hát persze vitte atyám ki a bort, de csak olyan két litert, meg hát nem öt litert, hogy berúgjanak, ugye, ne tudjanak dolgozni. S azt mondta neki, hogy: – Gazduram, ha hónap reggel nem hoz ötliteres üveg bort ki, én annyi sok patkánt kúdkök a pincéjibe, hogy nem tud tőlük lelépni! Hát, eztet persze, hogy nem hitte el atyám, csak úgy hallgatta, de az nem létezik. Hát így gondolta, no, viszek mán ki ezeknek a бүdös asszonyoknak, hogy ne támadjanak rám, viszek ki bort. Hát reggel ment vóna le a pincébe. Tényleg tele vót a pince apró kicsi, fekete patkányokká, úgyhogy le se ment, le se mert közéjük lépni. Agyon is taposta vóna őket. Hát avval kiment, nem vitt bort. – No – azt mondja –, gazduram, hozott-e bort? – azt mondja. Atyám arra azt mondta: – Hogy hoztam volna, fene essen beléd – azt mondja –, hát telekúdted a pincét patkányokkal. – No, mondtam, ugye, hogy hozzon ki bort! Hát nem hitte el? – No, jó van, másnap – így gondolta atyám –, no, viszek mán nekik ki – azt mondja –, mert maj még rémesebb dolgokat csinál ez a Etel. Hát, vitt is ki nekik öt liter bort. – No – azt mondja –, gazduram, hónap éccak meg fekete macska fejibe jelenek meg magáná – azt mondja –, higgye el ezt énnekem. – Dehogy, dehogy jelensz meg – azt mondja –, Etel! Ne beszélj mán mindég ilyen bolondokat. – Hát pedig úgy, majd meg is figyelheti, gazduram. No, jó van. Hát, így gondolták atyámék, ha mán ezt megtette, hogy a patkányokat ottan el tudta rendezni a pincébe, hát biztos valamit tud csináni. Hát az istállónak vót egy gangja. Azon vót egy ágy. Oda kifeküdt a fia meg az apja, a tata, és lesték a fekete macskát. Hát, éjfélkor tényleg az istálló sorompójára^a felugrott egy nagy, fekete macska. Beugrott az istállóba. De azt mondja atyám, hogy lett olyan nagy ugrálás, minden a tehenek közt, hogy majd megőrültek a tehenek. De ők meg nem mertek, hiába vótak emberek, de nem mertek főkeni, hogy majd még képes nekiugrani a macska. Arcuknak vagy valami. Hát, egyszer ottan intézkedett a tehenek közt, no persze azé nem rontotta meg a teheneket, mégis vót annyi lelkiösmerete. Csak hát ő megjelent, ahogy megígérte, hogy fekete macska képibe jelenik meg. Hát, persze, figyelték atyámék az ágyrul, hogy egyszer csak fölugrott a nagy, fekete macska a sorompó tetejire, onnan keresztű a udvaron, és föl a nagykapu tetejire. Ott eltűnt. Hát ilyen boszorkányok vótak ezelőtt. (Tiszakécske, Bács-Kiskun megye)⁵

Nagyanyám kofaasszony vót, sokat járt Debrecenbe. Osztán abba az udvarba rengeteg patkány vót, úgyhogy mászkált rajtuk, osztán azt tanálta mondani a gazda, hogy sok pénzt tudna adni annak az embernek, aki ezt a rengeteg patkányt elpusztítaná. Egy ember jelentkezett, hogy: – Én, ha megfizeti, eltüntetem iját-fiát, csak menjenek ki! Egy szót ne szóljon, ő elküldi mindet. Akkor egy vesszőt a kezibe vett, bement a lakásba, sorba minden épületbe, és akkor a patkányok megindultak, iját-fiát a hátára vette, és mind sorba mentek az utcán át, nem látták, hogy hová. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁶

^a rácsos (fél)ajtájára

Az 1940-es években egy ember járta a káptalani birtokokat, aki értett ezeknek a kártékony állatoknak az elűzéséhez. Botja és furulyája volt. Furulyált, elindult, és a patkányok mentek utána. Így küldte el őket. Az elűzésre azonban csak újhold péntekje vagy nagypéntek volt alkalmas nap. (Polgár, Hajdú-Bihar megye)⁷

Balmazújvárosban a patkányt viszont minden esetben a haragosukhoz küldték el hozzáértő emberrel. Ezt tartja a nádudvari néphit is. Beszélik, hogy a háború előtti években Ludány László tanyájába sok patkány volt. Egyszer arra vetődött egy idős, szűrös bácsi, karikás ostorral a vállán. Kérdezte, hogy: – Van-e haragosa a tekintetes úrnak? Mert mondták neki, hogy sok a patkány. Akkor az udvarra tette a vályút, ételt-italt rakott bele, s mondta, hogy majd odamennek a patkányok enni, de senkinek se szabad bántani őket. Se kutyának, se macskának. Akkor sípolt, és a sok patkány mind odament a vályúra. Ettek, ittak. Hozták a kölköket is. Az öreg a kis pocosokat^a betette a szűrűjébe, és ostorral elhajtotta őket oda, ahol az úr mondta, hogy haragosa van. Jó darabig ment velük. Az uraságtól egy szekér búzát kapott. De azt mondta az uraság, ha nem jön vissza a patkány, kap még egyet. Egy idő után el is jött, meg is kapta. (Nádudvar, Hajdú-Bihar megye)⁸

A büdsszentmihályi^b Gulyás nevezetű tudós parasztember szintén a patkánykaparata föld segítségével tudta elküldeni a háztól ezeket a kártékony állatokat. Egy konkrét esetet említenek, ami még az első világháború előtt történt. Az egyik háznál nagyon elszaporodtak a patkányok. Hozták a sok mérget, de nem használt semmit se. Egyszer valaki azt ajánlotta, hogy menjenek el az öreg Gulyás bácsihoz. Elmentek hozzá, és elmondták, hogy mi van. Azt mondta, hogy: – Majd nem lesz akkor, ha megfogadod a szavaimat. Nem nagy dolog, csak ne ijedj meg! Mire a nap feljön, vegyé egy pontos órát, hogy tudd; a naptárban benne van, hogy mikor kel fel; egy surcot^c kössél elibéd, kilenc marék földet vegyél a patkánydurásból, és olvasd visszafelé: „kilenc, nyolc, hét...”, így, és ahova a falu szélén gondolod, öntsd ki ezt a földet. De ne érjen útközben a nap! Úgy is tett, de csak a zsidómalomig ért. Ott elszórta a földet, és máris kelt fel a nap. Jött visszafelé a hosszú úton, hát a kerítés tövében sorakozva mentek a patkányok. Még a kicsik is. Hazaérve hozatott a feleségével egy féldecit, mert úgy borzongott, és lepihent. Odalett a sok patkány. Ez a Gulyás valódi parasztember volt. Nem tudom, honnan volt ez a tudománya, hogy hogy csinálta. (Hortobágy)⁹

Magyarázták, hogy sok-sok pocegér^d vot egy malomba. S elment oda egy ember. Aszmondja, hogy: – Hadd el – aszmondja –, me én elküldöm őket. – Hát hogy küded el? – Hát azt én tudam. Aztán, hogy mit csinált, mit nem csinált, csak-hogy: – Menjetek! Induljatok! Kimentek mind a pocegerek a malomból, s a patakon mentek le, elmentek a pocegerek. Az ember, az tudott valamit, hogy elküldte. (Tördatúr, Kolozs megye, Románia)¹⁰

^a patkányokat

^b Tiszavasvári (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

^c félkötényt

^d patkány

A molnárok felől azt hiszik, hogy értenek a keresztúton tanult mesterségekhez, a boszorkányokkal cimboraságban vannak. (Tornyospálca, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹¹

Innen beszélük, hogy midőn az öreg molnár meghalt, a kezelése alatt lévő minden malom egész éjjel magától őrölt. Az elhunyt kiabálta, hány köpécével^a csalt meg életében valakit, és ez halála után minden éjjélkor ismétlődött, míg csak utána nagy tudományú veje böjt és egyéb által meg nem szüntette. (Tornyospálca, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹²

A vízimolnárok tudtak a patkányok elküldéséhez.^b Összehívta őket, jól tartotta őket, ott legeltek, mint a csirke. Mikor jóllaktak, azt mondta, hogy: – Menjetek el! És szétszéledtek, nem jöttek oda vissza többet, csak azt mondta nekik: – Jólaktatok, menjetek. (Ond, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹³

Hallottam olyan molnárokról, hogy ahun sok vót a patkány, el tudta küldeni. Odament, füttyentett nekik, oszt mán is sorakoztak, elmarsoltak a patkányok. Azt is hallottam, hogy mondanak valami szavakat, varázsszavakat. Ezt csak az tudta, akinek megvót hozzá a hatalma. Ördögös az ilyen ember. (Palló, Ungvári járás, Ukrajna)¹⁴

Vót Gorbótúl Vistáig öt vizimalom régen. És a patkányokat pocegernek mondjuk mi. Olyan tudósok vótak egyes múnárok, hogy egyik elküdte a másiknak a pocegeret. Úgy megbabonázták, érti. Ment fel a vizen. A másik küdte vissza. Ilyen babonások vótak abba az időbe. (Magyarvista, Kolozs megye, Románia)¹⁵

Ezek a vízimalmok vóut azelőtt. Osztán egyik múnár a másikéra elküdte a patkányt. Hát egyszer megyen fel a múnárlegény, mondja annak az idősebbnek, hogy: – Gyűjön csak – aszondja –, múnár úr, ki, a vizen gyün egy nagy csapat patkány. – No, sose bánd – aszondja –, hadd gyűjön. Mikor odaért, nem messzi vóut, akkor kivitte a búzát, széjjelhánta nekik. – No – aszondja –, egyétek fel, oszt menjetek vissza oda, ahonnan gyüttetek. El is ment vissza. A meg megint visszaküdte, a másik. Addig kűdözték a patkánt, addig kűdözték a patkánt egyik a másikának, mert egy erőübe vóutak, egy-egy erőübe vóutak. Meg is ölte egymást a két múnár. Úgy, hogy az egyik rálűtt a másikra, mikor belévägott baltával, de meghóutt. Amazt meg elvitték a kóurházba, az meg ott, szintott^c meghóutt a kóurházba. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶

^a mértékegység és mérőedény (hét-nyolc literes)

^b értettek a patkányok elküldéséhez

^c ugyanott, ugyancsak

JEGYZETEK

- 1 Az ördögös molnárról lásd: Vajkai 1947.
- 2 Kiss Géza [1937], 138.
- 3 74 éves református nő; Csóri István gyűjtése; MNT 23.
- 4 Magyar 2001, 522.
- 5 78 éves római katolikus nő; Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22304.
- 6 38 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése; EA 7316.
- 7 Barna 1979, 66–67.
- 8 Barna 1979, 67.
- 9 Barna 1979, 68.
- 10 86 éves nő; Csögör 1998, 155.
- 11 Kiss Áron 1891, 252.
- 12 Kiss Áron 1891, 252.
- 13 79 éves római katolikus férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
- 14 Ferenczi 1982, 1.
- 15 Magyar 2004, 451.
- 16 Balassa 1963, 165–166.

MÁS TUDÓS MESTEREK

A falusi közösségek tapasztalt, ügyes méhészeinek alakjához gyakran társították az elbeszélések a természetfeletti tudás hiedelmeit. A nyelvterület több pontján összegyűjtött narratívumok szerint hozzáértésük gyanús, természetfeletti eredetű. Méheiknek parancsolnak, azok nem csípiék gazdájukat; magukhoz tudják csalogatni a mások tulajdonában lévő méheket, magukat viszont nem hagyják megkárosítani. A tolvajok megkötésével kapcsolatos, egész Közép-Európában elterjedt tudósmondát nálunk igen gyakran társítják a *tudós méhész* alakjával.¹

Noha a *kovács természetfeletti erejének*, ördögi tudásának számos dokumentumát ismerjük az európai kultúrából, a magyar néphit *tudós kovácsra* vonatkozó adatai elég gyérek, kevés folklórgyűjtésben szerepelnek.

A *tudós hajós* alakja egyedi érdekesség: adatunk egy hajósra, akinek még a felesége is boszorkány, Polner Zoltán *tudományosokra* vonatkozó gazdag dél-alföldi gyűjtéseinek² köszönhető. Hasonló szórványadatokat idézhetnénk még a *tudós kertész*, *révész*, *dohánycsempész* és néhány további – a hajdani gazdálkodó falusiak szemében valami miatt különlegesnek számító – foglalkozás, illetve mesterember vonatkozásában.

Méheknek parancsol

Vót egy barátom, ez olyan ember vót, ha kirajzott a fára a méhe, létrán felmászott a fára. Vitt magával egy köpüt, odatartotta a méhek alá, és beleigézte őket a köpübe. Valamit beszélt nekik közben, de azt nem árulta el senkinek, hogy mit mondott. Mikor lehozta őket a köpüben, azt letette a földre, és nézett rájuk. És a méhek csak úgy sorakoztak, és mentek át a köpüből a kaptárba. Ennek az embernek hatalma volt a méhek felett. (Lucska, Rozsnyói járás, Szlovákia)³

Ahol most Miklósunk lakik, annak a háznak a kertjibe vót egy öreg ház. Abba lakott az öreg T. bácsi. Tulajdonképpen B. I.-nek vót az valami mostoha nagyapjok. Hát, ha valakinek kirajzott a méhe, hát fütyörészett neki, osztán elcsalta. A méh utána elment. Úgyhogy az övé lett a méh. Akkor az vót a törvény, hogy aki harmadnapig nem kereste a méhet, akkor mán az az övé lett. Vót is az öregnek sok szép méhe. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁴

Az én uram is foglalkozott méhekkel. A mostani népek megértették már, hogy a méhekkel bánni egy nagyon nehéz dolog, s a méhek megismerik az embert. Például az uram akármennyit babrálnhatott, úgy is volt harminc család, de ő nyugodtan tudott bánni velük, mert őneki a kezit nem csípték meg. Nem. Rászálltak fejire, arcára, maszkát se tett. Nem. S olyan nyugodtan dolgozott velük, őt nem csípték meg. Még az es megtörtént, hogy mondták, hogy ez biztosan megfermekálja^a azokat a méheket, hogy mit tud nekik csinálni, hogy őt nem bántsák. (Gyimesfelsőlok, Hargita megye, Románia)⁵

Meggöti a tolvajt, közlekedést

Ennek a bizonyos Kurainak a méheit el akarták lopni a kertjéből. Éjjel. Aludt, de fölébredt. Hú, lopják a méheimet! Aki lopta volna a méhet, kezibe a kaptár, éppen lépött át a kerítésön. Úgy, abba a mozdulatba maradt ott, hogy a lába közt a kerítés, a kezibe a kaptár. Se letönni nem tudta a kaptárt, se továbbvinni, se visszavinni, amíg ű oda nem ért. Csak akkor tudta letönni, amikor hajlandó vót továbbbenedni. Mőg azt is mondták, hogy lopták az öregnek a levágott nádkévéjít. Fölébredt otthon: – Hú, lopják a nádám! Onnan, otthonrul mögállította a fogatot, mög a lovat. Úgyhogy a komának is a nádkéve, ahogy adni akarta föl, a kezibe vót, de úgy maradt. Mindaddig, amíg az a bizonyos embör, ez a Kurai, oda nem ért, mög nem szabadította. (Maroslele, Csongrád megye)⁶

^a megvarázsolja

Itt, a kettős bakterháznál lakott egy bakter. A csillagi legények el akarták túle lopni a méhet. Vót igen jó család méhe kasba. És el akarták túle lopni. Ó észrevette. Oszt, hogy felvették a méhet az ölkbe, egészen virradtig mindég ott tartották ölkbe a méhet. Mikor oszt mán gondolta, hogy hát no, most má: – Eleget emeltétek! MÉR nem mentek mán haza a frászba, he? – Akkor erisszen bennünket! Tán F.-nak vagy minek hítták, nem is tudom, valami ilyes neve vót valami. – Erisszen bennünket – aszondja. – Tegyétek le, oszt menjetek haza a frászba! Oszt még gyertek el vagy kétszer érte! – aszondja. Hát ezek mondtak mindent. Ezek a legények. (Taktaszada, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)⁷

A nagyapámra, Forgon Györgyre is azt mondták, hogy boszorkány. Sok méhet tartott, volt neki ötven köpü méhe is. Egyszer látja a nagyapám, hogy lopják a méhéjét. Két köpüt vittek a hegynek felfelé. A nagyapám morgott valamit magában, azok nem tudtak tovább menni. Vissza kellett nekik fordulni. Le akarták tenni a köpüket, de nem tudták. A nagyapám megint morgott valamit, csak akkor tudták letenni a köpüket. (Gömörmihályfalva, Rimaszombati járás, Szlovákia)⁸

A Kisburis Jóskáék olyan betyárok vótak. Aszt vót egy köpü méhük, aszt jó nehez vót. Aszt egy ember főlemete, hogy elviszi, de főlemete, de nem tudta letenni. (Bodony, Heves megye)⁹

Ez megint Mádon történt, ezt már az ottani emberektől hallottam. Egy embernek volt egy méhese kint, a község szélén. Több alkalommal elveszett egy-egy kas méhe. Az ember tudta, hogy ki vitte el a mézet. Figyelmezette, hogy: – Ne vidd el a mézemet mind, mert pórul fogsz járni! Az ember nem hallgatott rá, csak lopta a mézet tovább, a méhkast. Mikor felemelt egy kas méhet, hallotta, hogy csörög a lánc, és aztán összevissza tekerte a lánc a méhkassal együtt, körültekerte teljesen az embert a lánc. Mikor reggel kiment az ember, a gazdája a méhnek, dél fele már az ember ott állt a kassal együtt, a lánc körülcsavarta rajta, és a méhet nem tudta letenni. Akkor oszt az ember kérte, hogy eressze el, többet nem fogja bántani a méhét. Így oszt az embertől féltek, mint az ördögtől, soha senki nem bántotta a méhit tovább. (Ond, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁰

Mások méhét megrontja

A legáltalánosabb vélekedés az, hogy az ördögös méhész gabonaliszttal tudja megrontani mások méheit. (Gömör vármegye, Szlovákia)¹¹

TUDÓS KOVÁCS

Egy ember Losoncról nősült, s mikor a násznép több kocsin énekelve bejött a faluba, a falu közepe táján Mamika Jósza háza előtt egyszer csak megállott az első kocsi, és a lovak nem mentek tovább, csak ágaskodtak. A nászmenet persze meg-

állott, és sokan a lovakhoz mentek, de csak egy lépést se. Ekkor odalépett Maguly Miska, a falusi kovács egy kis kalapáccsal, és rácsapott a kocsi egyik kerekének az agyára, mire a lovak, mint bárányok, elindultak. Az eseten mindenki csodálkozott. (Karancskeszi, Nógrád megye)¹²

Volt itt olyan öregember, Vörös Lajos bácsi, ha a szalmaszálát legyukta a földbe, senki nem tudta felhúzni. Kovácsmester volt. Demecs Lajos kovács volt. Voltak nála a műhelyben télidőn emberek, a többiek közt leszúrt egy vaspálcát a földbe, hogy: – Na, húzzátok föl! Öten se bírták felhúzni, csak ha ő megengedte. (Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok megye)¹³

Kutason vót egy kovácslegény, aki fejibe vette, hogy olyan patkót csinál, amivel majd egy tátoslovon elmegyén... A patkó készítéséhe Luca napján hozzáfogott, hogy az karácsonyestére készen legyen, hogy a tátosló, amikor megjelenik, azt megpatkolhassa. Ahogy karácsonyestén igazítja a patkót, egyszer csak behagyítanak neki egy lókörmöt egy lábszárval a kímínyből. A legény féretette a lólábat, dolgozott tovább, de kisvártatva beesett megint egy egész lóláb. Mire a legény bekiátott a kímínybe, hogy: – Hé, ne aprózd, hanem add az egészet! Erre egy egész ló zuhant be a kímínyen a kovácslegény elé, de má ettől a kovácslegény úgy megihedt, hogy csak esett ott össze. (Karancskeszi, Nógrád megye)¹⁴

TUDÓS HAJÓS

A hajós mög tudott babonázni. Mutatta a hajóslegényöknek: – Lássátok azt az embört, na, figyeljétek mög, mindjárt lögyün ide, fölkapja azt a ladikot, oszt mögtáncoltatja. Az embör mönt lefele, letötte azt a valamit, ami a kezibe vót, mögfogta a ladikot, oszt szépen ekezdte táncoltatni. Mán szakadt róla a víz, mán csoportosult a sok nép, de akkor is csak táncoltatta. De a felesége is értött a babonázáshoz. Ott is csak annyit köllött mondani az embörnek, azt mondta csak a hajós a feleségének, hogy sült tésztát akar önni, már hányta is bele az üres tepszibe a tésztát. Vitte is neki a kész túrúslepenyt. (Algyő, Csongrád megye)¹⁵

JEGYZETEK

1 A tudós méhésztől alakjáról egy táji áttekintés: Kotics 1992.

2 Lásd: Polner 1984, 1987, 1989, 2001.

3 Magyar 2001, 520.

4 Szabó Lajos 1975, 266.

5 Magyar 2003, 583.

6 54 éves férfi; Polner 1984, 100.

7 Szabó Lajos 1975, 265.

8 É. Kovács 1992, 106.

- 9 80 éves férfi; Csilléry Klára gyűjtése, 1954; EA 6269.
10 Mádról (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) beköltözött, 71 éves, református férfi; Pócs Éva gyűjtése, 1964.
11 Kotics 1992, 54–55.
12 Fejős 1985, 67.
13 Pócs 1964, 125.
14 Fejős 1985, 67.
15 Nó; Polner 1987, 71.

ÖRDÖNGÖS MUZSIKUS

A hagyományos népi hangszerek közül a *furulyához*, *dudához* és a *hegedűhöz* egyaránt fűződtek hiedelmek, és e hangszerek ügyes mesterei, a falusi közösségek tehetséges muzsikusai elnyerhették a *tudósok*, sőt a tudásukat ördögtől szerző, mesterségüket ördögi segítséggel gyakorló *ördögös muzsikusok* reputációját. A hangszer megszerzéséhez, a mesterség megtanulásához sokszor társulnak a tudósbeavatás általános motívumai, a háttérben azzal a hiedelemmel, hogy a hangszer tanulásáért áldozatot kell hozni, harcot kell vívni, vagy akár istentagadással, az ördöggel kötött paktummal lehet a tudást megszerezni. A furulyához egy keresztúton végzett, alvilágias beavatási rítus fűződik Moldvában, míg a duda tanulásához sokszor az elit mágia ördögidéző, segítőördögöt szerző módszerei társulnak. A falusi közösségek híres magyar és cigány muzsikusainak körében számos történet szólt segítőszellemekről, elvarázsolt, megnémult vagy magától szóló dudáról, hegedűről, az elvarázsolt furulya hangjára a táncot abbahagyni nem tudó mulatozókról.

Tanulás, hangszer megszerzése

Mondta az öreg Bócs mama, hogy az ő apja tudós vót. Mondta is neki, hogy ebből a sok tudományából hagyjon órá is valamit. Akkor mindég azt mondta neki: – Ne kívánd ezt, lányom, nem gyerek kezébe való a kés, mer elvágja vele a nyelvit. Nekem ezér a tudományé a tüzes bikákkal sokat meg köllött viaskodnom! Mer azt mondta a Bócs mama, hogy az apjátul hallotta, hogy aki ilyet tanul, annak sokat kell szenvedni, mer annak föl kell ajánlani vagy a saját gyermekit, vagy az anyját, vagy valakit a házbul. Az ő édesapja árván nevelődött, őtet a mostoha-ja nevelte föl, de az olyan jó mostoha volt, hogy az édesanya sem lehetett volna jobb. Ezt ajánlotta fel az ördögöknek. A mostohaanyját úgy eltűntették az ördögök, hogy nem látták többé! (Bogyiszló, Tolna megye)¹

Hát a mesékbe szokott lenni, hogy a boszorkák adtak neki olyan muzsikát, hogy ha muzsikált rajta, muszaj vót táncolni mindenkinék.

Mondja már el ezt a mesét!

Hát elment a keresztútra, vett magáho egy fekete macskát. Luca-napkor. Elment a keresztveződésre, oszt ottan ült. A boszorkák meg akkor nagy mulatságot csinál-

tak. A keresztúton. Ezt még az öregapám mesélte nekem, mikor olyan kisgyerek vótam. Oszt, hát, a boszorkák meg elvitték őtet. Mulattak, táncoltak. Muzsikáltak, táncoltak, minden... Adtak néki muzsikát, olyat, no, hogy hát aszondja: – Ezt a muzsikát tedd el! (Már cigány vót az.) – Ne félj semmit – aszondja –, ezen mindenki fog táncolni. De, odaadták neki a muzsikát, elvitték multságba, adtak neki egy nagy sálat ajándékba, ő muzsikált a muzsikán, oszt táncoltak. Nagy sálat. Reggel, aszondja, de ez hülyeség, hát a cigány berúgott, a muzsika memmaradt^a neki, aszondja, de reggel felocsúdik, nem tudja a nyakát lenyomni. Csak így állt a feje [mutatja: hátrafele], hát, aszondja, amit a nyakába köttek, azt a sálkendőt, egy nagy lófej csüngött neki. A hegedű megmaradt, aszondta öregapám, ha igaz, de valóba, aszondja, ha úgy vót, amikor az elkezdett muzsikányi, aszondja, muszaj vót táncolnyi mindenkinek. Nem bírták abbahagyni, még ő abba nem hagyta, muszaj vót nekik táncolnyi. Hogy igaz-e, hát azt én nem tudom... (Bussa, Nagykürtösi járás, Szlovákia)²

Igaz történet. Egyszer vót egy kanász. Ennek a kanásznak vót egy olyan dudájo, hogy mikor főfujta, bedobta az ágy alá, a duda magátu a legszebb notákat húzta. Ennek a kanásznak a bujtárjo megtudta, hogy milyen dudájo van a kanásznak, mondta neki, hogy szeretne ű is úgy megtanunyi dudányi. A kanász válakozott rá, hogy megtaníjtja, de kijelentette neki, hogy előbb nem lehet, mind karácson ijelinn. Hát mikor együtt^b a karácson, a kanász évezette a bujtárt egy köröszútura, aztán ott aszondta neki: – Tagadd meg apádot, anyádot, mindönféle familiádot! Aztán: – Tagadd meg az Istent, tagadd meg a hitedet, tagadd meg a szentöket. A gyerek má nem tudta tovább hagatnyi,^c otthatta a kanászt, aztán aszondta neki, hogy ű nem tanul meg dudányi. A kanász aszondta neki mirgesen: – Hát minek tetté bolonddá? Ha nem vót ölig bátorságod, minek kaptá bele! (Ács, Komárom-Esztergom megye)³

Dudálni akart egy ember, de nem volt neki tömlője. És akkor, kérem szépen, feljött egy ördöglány, úgy kedveskedett ennek a legénynek: – Nem tudsz dudálni? – Nem. – Nem jó a tömlőd – mondja neki. [...] Aszondja: – Nem nagyon. – Tudod, mit? – aszondja. – Gyere le velem, én a pokolba lemegyek. – Mi vagy ott? – Takarítónő. – Nem mondta, hogy a Plútónak a lánya. Takarítónő. Aszondja: – Ott megtalálsz egy nagy, fekete kutyát, szelíd. Az – aszondja – apámnak a kutyája. Hozd fel, üsd agyon, nyúzd meg, de ne ijedj meg, mer a kutya oszt elszalad, de a bőre ott marad. Belekötöd a dudádat, akárhová teszed, amit parancsolsz, az azt fog dudálni neked. No, a legény aszondja: – Nem lesz semmi baj? – Nem – aszondja –, nem, mert én mindent rendbe hozok, nem lesz baj, ésatöbbsi, ésatöbbsi. – No de apád? Aszondja: – Hát az se, majd én – aszondja – elsimítom az egész dolgot. De nagyon szép lány volt, és szerelmes is lett bele a legény, kérem szépen, úgy is volt, lement a lánnyal, az bement, ő meg ellopta a kutyát, hát agyon is ütötte. Mert má

^a megmaradt

^b eljött

^c hallgatni

úgy vót, hogy nagyon úgy nem is kellett, mert ördög vót a kutya, mire a madzagot rákötötte, hát ördög... izé vót. Erre megnyúzta, s azt veszi észre, a hús szalad, aztán a bőr megmaradt. Ott maradt a bőr, megijedt, má a lány ott vót. – Semmi baj, kösd be – aszondja – a izét. Hát a kutyát má látod hónap ugyanabba a fekete bőrbe. Kösd be a dudát. Segített. Bekötötte a dudát. – Fújj bele! Belefújt, kérem szépen, még fel se fújta, olyan szépen dudált néki az, kérem szépen, satöbbi, feldobta a vállára, ott is dudált, mindenütt, ahová ment. De tovább mármost nem tudom, hogy mi lett vele. Mer valami trágyadomb...

Nem úgy volt, hogy kidobta a trágyadombra, mert meg akart szabadulni tőle?
Így volt valahogy, meg akart szabadulni tőle, de nem tudom tovább, már, ugye, régen volt, édesapám '57-ben halt meg.^a (Tereske, Nógrád megye)⁴

Vót egy juhász, annak vót egy olyan furulyája, hogy amikor belefújt, akik arra mentek, mind hozzáfogtak táncolni, még akkor is, ha a talpukkal macskatövisbe léptek, még akkor is táncoltak. Úgy is hitták, hogy furulyás juhász. Vót annak a furulyás juhásznak egy bojtárja, oszt az kérte, hogy taníjja meg űtet, hogy taníjja meg űtet furulyázni, hogy ha ő is belefúj, úgy táncoljanak. A juhász azt mondta, hogy: – Korai még neked! De hiába mondta neki, csak nem tudott többé maradni tőle. Oszt azt mondta neki, hogy szerezzen akkor egy fekete macskát, meg egy zsákot, szóval azt kért a juhász. Úgy vót oszt, hogy majd éjszaka kimennek, 12 órakeresztútra. És akkor szerzett a gyerek egy macskát, de olyan kellett, ami tiszta fekete, hogy semmi tarka ne legyen benne. Há ez megvolt. Akkor oszt kimentek a keresztútra 12 órakeresztútra, éjjel, és akkor az ember a lába közé fogta a gyereket a macskával, úgy, hogy a zsákba vót a macska. És akkor jöttek ménesek, és kiabáltak: – Félre az útból, mert mindenkit elgázol a ménes. Mikor oszt odaértek, szétváltak, és elnyargáltak. Osztán meg bikák jöttek, nagy csapat bika, oszt kiabáltak azok is, hogy: – Félre az útból, mert mindenkit elgázolunk. Mikor oszt odaértek, szétváltak, oszt elvágattak. És jött egy fekete hintó, hať ló volt belefogva, és kiabált, hogy: – Félre az útból, mert mindenkit elgázolok. És a kisbojtár kiabált, hogy engedje el űtet a juhász, nem kell néki tudomány, csak engedje, de a juhász csak nem engedte el. És mikor odaért, megállt a nagy fekete úr, és azt kérdezte: – Mit kívánsz? – Én semmit – mondta a juhász, mert ő már tudott furulyázni –, hanem az alattam való. A kisbojtár csak azt mondta, hogy nem kell neki semmi tudomány, eressze útjára. A nagy fekete úr azt mondta: – Én potyára nem jöttem, vesd ide azt a szarost! De a juhász csak nem adta a kisbojtárt, mert ő volt a szaros, mert közben beszart, hanem a macskát, a fekete macskát vetette oda a zsákkal, avval oszt elrobogott a hintó. Még szerencse, hogy ott volt a fekete macska, mert máskülönben a kisbojtárt kellett volna odaadni. Háromszor kellett volna ezt a próbát megtenni, de a kisbojtár azt mondta, engedje őtet útjára, nem kell néki mán a tudomány. (Abádszalók, Jász-Nagykun-Szolnok megye)⁵

^a Édesapjától hallotta a történetet.

Aki akart csimpolyáni,^a az a furulyát betöltötte kecsketejjel, előbb viasszal betömte a lukakat. Elindult a keresztesútba, hogy bétemesse. Amikor még vót húsz méter a keresztesútig, akkor hátval, seggel ment addig. Akkor beásta hátval a földbe. Akkor három napig ott hagyta. Előfele kellett menni, hátra nem vót szabad nézni. Akkor szózatot hall: az ördögök akkor kísértettek. Három napra vette ki, akkor ha nem tudott, akkor is tudott csimpolyáni. (Egyházaskozár, Baranya megye [Gajcsána, Bákó megye, Románia])⁶

Segítőszelleme, könyve

Ezt is az öreg nagyapám meséte. Ezelőtt, a régi korba nem vót hangszer. Így lakodalmakba kutyabőrbe vót duda, aszt azzal dudáltak. Ez kövesdi^b dudás vót. Jártak vidékekre pénzé dudáni. Az is szintén ilyen tudós vót, az a dudás. Felakasztotta a szögre a dudáját, de vót neki egy varázskönyvi, abba belenézett, aszt parancsot a dudának, a duda meg legszebben szólott magától, nem fújta senki. Ez a mezőkövesdi dudásnak nagyon megtetszett. Sok pénzt ígért a másik dudásnak, hogy adja neki a dudát. Persze az megörült, hogy megszabadulhat tőle, aszt neki is adta. De adta vele a könyvet is. Az illető nem gondolt arra, hogy az varázsduda. Nagyon örült neki, elfogadta, hazavitte, persze kedveskedni akart a feleséginek, hogy neki olyan dudája van, hogy magától szól. Már a könyvből parancsolt egy jó nótát. A feleségi éppen kenyeret sütött, fűtött. A dudás jókedvibe hitta a feleségit, hogy táncoljanak. A feleség nagyon mérges lett, hogy a dudás a könyvbe nézett, aszt parancsolt, a duda meg szól. Annyira mérges lett a felesége, elkapta a könyvet, bedobta a kemencébe. Nagy sivalkodás lett, a duda meg elállt. Az embert, aki hozta a dudát, a rossz szellemek a földre tiporták. Összetaposták, mindent csináltak vele, hogy megégette őket. (Bogács, Borsod megye)⁷

Vótak dudások is, az én apám lakodalmába még olyan dudás dudált, az emlegette, a dudaszót felakasztotta a szögre, ő meg úgy táncolt a népekkel. Csak ha nótát akart, akkor igazította meg. És meg is mutatta nekem azt a tájékot, hogy hol van elrejtve. Egy fehér mogyoróba volt bevésve. Kis Marcinak nevezték. És ő meg már szabadulni akart tőle, és utána mondták neki, egy kis üvegbe, akibe még semmi nem volt, egy pálinkásüvegbe, szóval mondtá az ördögnek: – Eredj be abba a kis üvegbe. Hogy milyen nagy ember vagy, hogy férsz te abba be? Bement a kis üvegbe, erősen begyugaszolta, fehér mogyoróba fűrt neki egy lyukat, oda bedugta, aszt beszögezte. Akkor könyörgött: – Marcinkám, csak egyszer eressz ki engem, ha még vótál dudás, most aztán leszöl. Marcika nem engedte ki. (Galgamácsa, Pest megye)⁸

^a furulyázni

^b Mezőkövesd (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

Amikor meghalt,^a a hegedűn a húrok mind elszakadoztak, vót piritussa^b neki. Hallották, hogy régebben vót piritussa a cigányoknak?... Elment két cigány a bálba, mikor összetalálkoztak, az egyiknek mind elszakadtak a húrijai. Nem tudott csinálni semmit. No, ilyeneket beszéltek rég. S amikor ivott egy kicsi pálinkát, először leköpött a fődre egy kicsit. S mikor evett egy falatot, le a fődre. Da Dracu!^c Az ördögnek. Így vót régebben...

És ezt csak a cigányok csinálták?

Persze, ők hittek az ördögben. Ők tudtak efféle dolgokat. S azt mondják, hogy bétették a pincébe, tiszta csurdén,^d s ott béka, kígyó, mindenféle mászkált rajta, és hogyha kibírta, akkor kapott piritust. Szóval, afféle engedélyt, hogy ő dolgozik az ördöggel. (Magyarpalatka, Kolozs megye, Románia)⁹

Megvárásolt hangszer: magától szól, megnémul

Még fiatalabb vótam, mint az unokám, mer már 16 éves koromban asszony vótam. A szomszédba vót egy öregasszony, az hát valóban meséte, hogy az ő édesapja, Dudás Bőcsnek hívták, olyan kecskedudán szokott dudáni. És azt mondta, belefűjt a dudába, akkor fölakasztotta a falra, egy szögre, akkor odahívta a boszorkány barátjait, akik ilyen tudós barátjai vótak, és akkor táncoltak ottan, egész éjjel mulattak. Már este megparancsolta a feleséginek, hogy süssön, főzzön, aztán le köllött neki feküdni, befelé köllött neki fordulni, és nem tudott addig megmozdulni, amíg az ura mulatott ott a barátaival. (Bogyiszló, Tölna megye)¹⁰

Öregapám vót, az olyan kis ember vót, sorozatra is vitték ötet hátikosárba, olyan kicsike vót, nem nyótt meg. Anyámnak az anyja vót. Annak olyan hegedűje vót, hogy felakasztotta a falra, magától muzsikált. Ő ült, a hegedű meg játszott magától. Akkoriba egyszerre három-négy lagzi is vót egy községbe, annyi banda is vót megfogadva. Öneki nem mertek szólni semmit. Mer ha őneki szólt vóna rosszszat, ő csak bement, vót nála, nem tudom, beszéltek, üveg, vagy mi vót nála, rájuk nézett azon az üvegen keresztül, már pofozták is őket a gádzsók,^e az igaz vót. Mer apám nem hazudott, se anyám.

Őneki az apja vót, nem?

Nagyon szépen köllött vele beszényi: – Pali bácsi, üljön le... Olyan üvege vót neki, úgy hallottam, azon köröszűnézett, és minden húr, ami vót a hegedűn, elszakadozott, a kődök^f meg kiugrott, úgyhogy csak ez maradt, a tiszta fa. És akkor, persze, hogy a gádzsók akartak táncolni, ők meg nem tudtak muzsikálni,

^a Egy híres primásról beszél.

^b segítőördöge

^c Az ördögnek! (román)

^d meztelenül

^e férfiak

^f láb (a húrokat tartja)

és püf-püf. Az olyan vót, az biztos! Csohano^a vót, tudóseember! (Dacsókeszi, Nagykürtösi járás, Szlovákia)¹¹

A dudás, az olyan dológ vót, hogy valamikor, mán a feleségemnek a nagyapja, Gergén, ők jártak le Litkére, mán így farsang alkalmával dudányi. Mán fiatalok közé. Hát a feleségemnek a nagyapja, ez is annyira értett a búányosságho, hogy Litkén is vót egy másik dudás. De hogy bosszantsa őtet állandóan, ő a dudát föl-akasztotta a szögre. A duda egészen meg, csak ő azt nem mondta, hogy elég, addig a duda szólt. Ő meg mulatott a többi fiatalokkal. A másik dudást meg ette a méreg, hogy hát ő is szeretett vóna mulatnyi, de őneki is dudányi kellett. Mondom, a nagyapja meg, a meg felakasztotta a szögre a kocsmá... a mulatóhelyt, oszt egészen reggelig, míg el nem gyöttek, addig... a duda szólt. (Karancskesz, Nógrád megye)¹²

Mínálunk vót olyan ember, híták ütet Miskárnak, Miso bácsi. Akkor még legény vótam, cimbalmos. Ő mondja nekem: – Koma, félsz? – Hát mitő fílnék? Ott vót egy erős legény a kocsmába, ahol muzsikáltunk. Annak a lajbizsebibű kivett ilyen gyufaszálakat, egyfurmákat. Rámdobta, kerestem, minden... de nem találtam semmit! Kicsi lába vót neki, mint a gyereknek. Az olyan vót, feltette a hegedűt a falra, a szögre, ült, és mondta a hegedűnek, az muzsikált reggelig. Olyan ember vót az. És ha nem híták őtet a lagziba, a mennyasszonynak kiesett a lába, amikor mentek a templomba. Mingyá tudták, hogy ő az. Akkor mentek utána, bement a konyhába... Csalon lakott, primás vót, Misa. Komám vót, az tudott csinányi mindent. Lagzit muzsikáltunk Hrusón. A brácsosa, jó brácsos vót, vette a brácsot, nem tudta kistímelni.^b Mondok neki: – Mit csinálsz? – mondok. A gádzsok hallgatnak. More,^c mit csinálsz? – Akkor vettem én... Visszanézett a primás, a Miskár, má ki vót stímelve! Nem hazudok.

Akkor ez a Miskár ilyen tudóseember vót?

Idehallgass! Muzsikáltam Csalon, bál vót. Télen. Hát má képzeld meg, télen. A vacsora után leültem a cimbalomhoz, megnéztem, nem kell-e stímelni, nincs-e hiba. Télen! Látok a basszus húrokba, ahogy a hangfogó van, pedál, ilyen búzakalász. Mit csináljak, hát kivettem. Ő meg vette a hegedűt, ez a cigány... Az Isten ne segítsen engem kimenni innen, hogyha hazudok! Romale!^d Vette a hegedűt a kezibe, oszt mondta nekem, én hallottam, mit mondott. Cigányú mondom: – Maj tuka khergyeka, roveka!^e Én nem tudtam, hogy mi, muzsikáltunk reggelig. Megyek haza, a legszebb lánykám (Csehországba van...), Aranka, ki vót így húzva, e, mint a halottak. De nem vót meghalva. Szólongattuk: – Aranka, Aranka! Sem-

^a tudós, boszorkány (oláh cigány)

^b felhangolni

^c cigány, ember (oláh cigány)

^d Cigányok! (megszólítás; oláh cigány)

^e Majd ha hazamész, sírni fogsz! (oláh cigány; feltehetően hibás lejegyzés; helyesen: „Maj tu ba kber dzsaba/gyaba, roveba!”)

mi. Ne egyáltalán, se a szemit nem nyitta, semmit. Rítam. Arra mondta nekem az a cigány: – Maj ha hazamész, maj fogsz sírnyi. Úgy is vót. Mondom az anyámnak, hogy: – A nyihu na kerda, csak o Miskári!^a Aranka mindjá nyitta a szemit. De olyan sárga vót, mint a... Hát az bibaxt rom^b vót, more! Mindent tudott csinányi. Meg úgy csinált, nagy zenészek vótak, vót neki a csont, halottakból, nézett keresztül rajta, a húrok mind elszakadtak a hegedűn. Vót ő Litaván^c a börtönbe, ott tanúta ezeket a dolgokat. (Haraszt, Iglói járás, Szlovákia)¹³

Azt is megcsinálta, ha jókedve volt, hogy a dudát felakasztotta egy falba vert szegre, és a duda szólt, ő pedig táncolt előtte. (Csongrád megye)¹⁴

Hamis multság; csónak-menyecske

Egyszer is a rébe^d benn vót ez a dudás. Nagy szél fútt, hogy a kompon nem gyűhettek át. Egész nap ott köllött nekik lenni. Ezek a révészek is, meg akik ott várakoztak, Külbogyiszlórról gyűttek ide haza, csak mondták Dudás Bőcsnek, csak legalább lenne valaki szép menyecske, akivel táncolnának. Akkor Dudás Bőcs mondta: – Majd hozok én nektök mindjá egy menyecskét! Hozott is neki egy menyecskét azonnal. Ki, mikor vége lett a multságának, akkor elengedte a menyecskét, és a saját csónakja vót, amivel a vizen halászott, mer az halász vót, aszt elvált kétfelé [a csónakja]. (Bogyiszló, Tolna megye)¹⁵

Farkast szelídít zenével

Valamikor nagyapám beszélte, hogy ástak farkasvermet. Hogy úgy fogdosták el a farkasokat, mert járt a faluba. Osztán az alja széles vóut, a teteje keskeny vóut, hogy ne tudjon kigyönni belőülle. Hát csak olyan zsupot terítettek rá, hogy ha ráment a farkas, akkor beleesett. Majd egyszer ment a cigány muzsikálásból haza Nagykövesdre. Biztosan ittas lehetett valahogy, beleesett a cigány. A cigányhoz beleesett a farkas. Hát a cigány azt mondta, ha hegedült, akkor nem bántotta, de ha nem hegedült, akkor mindig vicsorgatta rá a fogát. Hát így osztán, így az Ördögőüsnek azér maradt ez a neve, tetszik tudni, hogy azt mondják, ott fogdosták az ördögöket, mán a farkasokat. Így oszt a cigányt reggel valahogy kimentették, hogy a farkast agyonütötték benne, ütet is úgy húzták ki kötélén belőülle. (Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye)¹⁶

^a Ezt senki sem csinálta más, csak a Miskári! (oláh cigány; helyesen: „*A nyiko na kerda/kergya, csak o Miskári!*”)

^b tudóseember (oláh cigány)révbe

^c Litva (Korponai járás, Szlovákia)

^d révbe

Varázstrükkök: árvíz, növény

No, oszt odaértek. Osztán ottan jóképű mönyecskék vótak. Oszt aszondta a muzsikás, hogy ennek möglátom a térdit. Aszondták, hogy nem. No, oszt utána, hogy bemöntek, egyszer csak kezdött folyni a víz. Úgyhogy az asszonyok főlhúzták a szoknyát. Oszt a sátor oldalán mög ilyen nagy görögdinnyék lógtak. (Csongrád megye)¹⁷

Édesapám mondta: Vótak ottan lakodalomba, lakodalom vót. Az öreg cigány körülkapáta a kemence körül. Bevetette uborkával. És kérdezte, akartak-e enni uborkát. Azt mondták, igen. És mondta, hogy mindenki fogjon kést, meg egy uborkát. De le ne vágja, míg ő nem mondja. Mikor összenéztek, látták, hogy mindegyik a saját orrát tartotta. (Bátmonostor, Bács-Kiskun megye)¹⁸

JEGYZETEK

- 1 79 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 2 68 éves férfi (prímás); Agócs Gergely gyűjtése, 1994.
- 3 42 éves nő; Borvendég János gyűjtése, 1914–1915, EA 7642.
- 4 76 éves férfi (juhász, dudás); Agócs Gergely gyűjtése, 1993.
- 5 41 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 6 Moldvából betelepült adatközlő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1950.
- 7 Kb. 40 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1952.
- 8 70 éves férfi; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1949.
- 9 70 éves férfi (parasztprímás); Fekete Antal gyűjtése, 1982.
- 10 79 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 11 73 éves férfi (prímás); Agócs Gergely gyűjtése, 1994.
- 12 Fejős 1985, 69.
- 13 73 éves férfi (cigány cimbalmos); Agócs Gergely gyűjtése, 1994.
- 14 Tury Mihály gyűjtése; MFMA.
- 15 79 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1961.
- 16 Balassa 1963, 359–360.
- 17 Polner 1984, 95.
- 18 Debrecenből beköltözött, 74 éves nő; Diószegi Vilmos gyűjtése, 1962.

HATVANI PROFESSZOR

A 18. században élt debreceni professzor, Hatvani István az egyetlen olyan magyar személy, akihez a nemzetközi és az e korban Magyarországon is megismert Faust-mondák motívumai (az ördögnek a tudásért a lelkét eladó tudós Faust alakjáról) társulnak, így lett ő a „magyar Faust”. Az „ördögi tudás” hozzá fűződő hiedelmeinek alapja valószínűleg természet-tudományos műveltsége, a korában újnak és titokzatosnak számító fizikai, kémiai kísérletek bemutatása a debreceni kollégiumban. A főleg Hatvani tanári ténykedésének színhelyéhez, Debrecenhez közeli hajdúsági és bihari térségekből gyűjtött elbeszélések az ördögtől szerzett tudás és a varázslók látványos bűvészkükkjeinek nemzetközi motívumait vonultatják fel.¹

Azt hallottam, hogy Hatvani megfúrta az asztal lábát, oszt jött rajta a török császár bora. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)²

Hatvani vendégséget hívott össze. Férfiakat, nőket, mulatságot csinált. Mulatozás közbe a nők azon vették észre, hogy árad a szobába a víz. Sikótoztak, mer mán a cipőjükbe ment vóna, felugráltak a lócára, de mán ott is. Felfogták derékig a ruhájukat, akkor jelent meg az ajtóba Hatvani nevetve. Nevette a hölgyeket, hogy úgy meg vótak ijedve. Száraz vót ruhájuk, mindenük, eltűnt a víz. Mulattak tovább, oszt azon vették észre, hogy a gerendákról meg a falon szép körték, almák csüngtek lefelé. Oszt a nők meg elkezdtek vóna nekiállni, de nem lehetett leszakítani. A férfiak meg elkezdtek acsarkodni, mert odakapdostak nekik. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)³

Az Debrecenbe történt, hogy az öreg Hatvani mán öreg vót, kint ment egy fiatalember, kigúnyolta az öreget, oszt olyan szarva nőtt, két szarva, hogy nem tudta bevenni a fejét az ablakon; még az öreget elő nem kerítették, addig ott vót a fiatalember, csudájára jártak. Én láttam is a Hatvani sírját. Le van öntve betonnal, hogy ki ne tudjon jönni. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁴

Hatvani professzor azt tett, amit akart. Debrecenbe vótam egyszer, oszt László Janinak vót a nagymamája; megkérdeztem, hogy halt meg. Azt mondta, hogy mikor meghalt Hatvani professzor, mikor haldoklott, azt hagyta: megtudják, hogy mennyországba megy-e, vagy pokolba. Erre oszt kíváncsi vót az egész debreceni nép, mert a ház tetején egy kis fehér galamb meg egy fekete holló viaskodott. Hát osztán azt mondta, mikor a fekete holló majdhogynem legyőzte a kis fehér galambot, mert kicsapta a fél szemét a fekete holló, a kis fehér galamb megharagudott, és oszt mind a két szemét kiásta a fekete hollónak. Ekkor osztán megvót a borzasztó nagy öröm Debrecenbe. Hogy istenes ember vót Hatvani professzor.^a Isten adta neki a borzasztó nagy tudományt. (Sárrétudvari, Hajdú-Bihar megye)⁵

^a Ti. mert a fehér galamb győzött.

JEGYZETEK

- 1 A Faust-mondák, illetve Hatvani-mondák magyar tanulmányai közül lásd például: Erdész 1993; Frazon 2003.
- 2 72 éves férfi; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 3 52 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 4 68 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.
- 5 85 éves nő; P. Madar Ilona gyűjtése, 1963.

BIBLIOGRÁFIA

- BABUS Jolán 1959: A lónyai vizek néprajza IV. Vízrel kapcsolatos hiedelmek. *Néprajzi Közlemények* IV. 3. szám: 95–98.
- BALASSA Iván 1963: *Karcsai mondák*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BALÁZS Lajos 1995: *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson*. Csíkszereda: Pallas Akadémia.
- BÁLINT Sándor 1942: *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Budapest: Franklin Társulat.
- 1980: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete 3. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1978–1979. Szeged.
- BALOGH László 1968: Néhány adat két alsóbbrendű mitikus lényhez. *Ethnographia* LXXIX: 437–438.
- BANÓ István 1947: Babonás történetek a tolnamegyei Döbröcközlől. *Ethnographia* LVIII: 239–242.
- BARNA Gábor 1979: *Néphit és népszokások Hortobágy vidékén*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1981: A nora. Egy szláv eredetű hiedelemlény a magyar néphitben. *Ethnographia* XCII: 413–435.
- 1987: Hiedelemalakok Hajdúböszörmény néphitében. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve* VI. Hajdúböszörmény, 173–188.
- 1989: Fejezetek a palóc néphitből. In Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok IV. Rítus és folklór*. Eger: Heves megyei Múzeumok Igazgatósága, 595–677.
- BARNA Gábor (szerk.) 1998: *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szeged: JATE Néprajzi Tanszék–Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- BARTHA Elek 1984: *Házkultusz*. (Studia Folkloristica et Ethnographica 14.) Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.
- BELLOSICS Bálint 1896: Ünnepek babonái. *Ethnographia* VII: 182–186.
- BÉRESNÉ BENE Zsuzsánna 1957: A tejjel kapcsolatos hiedelmek és szokások Cserháton. *Néprajzi Közlemények* II. 1–2. szám: 188–203.
- BERZE NAGY János 1940: *Baranyai magyar néphagyományok I–III*. Pécs: Baranya vármegye közönsége.
- BIHARI Anna 1980: *Magyar hiedelemmonda katalógus*. (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 6.) Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.
- BONDÁR Ferenc 1982: Sarkadkeresztúr néphite. *Folklór Archívum* 14: 7–67.
- BOSNYÁK Sándor 1977: *A bukovinai magyarok hitvilága*. (Folklór Archívum 6.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- 1980: *A moldvai magyarok hitvilága*. (Folklór Archívum 12.) Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- 1982: A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. *Folklór Archívum* 14: 68–165.
- 1984: Alpár néphite Kádár Lajos emlékeiben. Adatok az alföldi magyarság néphitéhez 1. *Cumania. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei* 8: 323–357.
- 1992: Az ördögök szabadon jártak. Száz gyimesvölgyi rege. *Örökség* 1: 10–24.

- CZÉGÉNYI Dóra 1999: Magyar–román interetnikus kapcsolatok vallási vetülete. A román pap alakja egy erdélyi közösség hiedelemrendszerében. In BORBÉLY Éva–CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. (Kriza Könyvek 1.) Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 29–43.
- 2001: A hiedelem és a hiedelemszöveg mint reprezentáció. In CZÉGÉNYI Dóra–KESZEG Vilmos (szerk.): *Emberék, szövegek, hiedelmek. Tanulmányok*. (Kriza Könyvek 7.) Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 141–206.
- CZÖVEK Judit 1986: *Halottlátók a magyar néphagyományban*. (Studia Folkloristica et Ethnographica 21.) Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.
- CSEFKÓ Gyula 1929: Babonás történetek. *Ethnographia* XL: 118–120.
- CSISZÁR Árpád 1967: A hazajáró lélek. (A beregi nép lélekhitéből.) *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve VIII–IX.*, 1965–1966. Budapest: Múzeumi Ismeretterjesztő Központ, 159–198.
- CSOMA Gergely 1992: A moldvai magyarok varázslásáról. *Néprajzi Látóbatár* I. 1–2. szám: 139–142.
- CSONKA-TAKÁCS Eszter 1999: Elváltás a magyar néphitben. In BENEDEK Katalin–CSONKA-TAKÁCS Eszter (szerk.): *Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára*. Budapest: Néprajzi Kutatóintézet, 321–332.
- CSORBA Béla 1980: Témérini hiedelemmondák. *Hungarológiai Közlemények* XII: 42–43, 111–141.
- CSÖGÖR Enikő 1998: *Tordatúr hiedelemvilága*. Kolozsvár: Kriterion.
- DÉGH Linda 1955: *Kakasdi népmesék* I. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény VIII.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1960: *Kakasdi népmesék* II. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény IX.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1995: *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration*. (Folklore Fellows' Communications 255.) Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- 1996: What is a Belief Legend? *Folklore*. 107: 33–46.
- 2001: *Legend and Belief. Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington–Indianapolis: Indiana University Press.
- DÉGH, Linda–VÁZSONYI, Andrew 1976: Legend and Belief. In BEN-AMOS, Dan (ed.): *Folklore Genres*. Austin–London: University of Texas Press, 93–123.
- DIÓSZEGI Vilmos 1958: *A sámánbit emlékei a magyar népi műveltségben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1963: Luca napi kotyoló szövegek. *Néprajzi Közlemények* VIII. 2–4. szám: 3–360.
- 1973: A táltos alakjának földrajzi elterjedéséhez. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv* I: 189–204.
- DOBOS Ilona 1981: Néhány északkelet-magyarországi mondatípus. In SZABADFALVI József (szerk.): *Néprajzi tanulmányok a Zempléni Hegyvidékről*. (A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai X.) Miskolc, 255–367.
- 1988: (gyűjt. és közreadja) *Bodrogkeresztúri mesék és mondák*. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XXII.) Budapest: Akadémiai Kiadó
- DÖMÖTÖR Tékla 1973: Die Hebamme als Hexe. In Röhrich, Lutz (Hg.): *Probleme der Sagenforschung. Verhandlungen der Tagung veranstaltet von der Kommission für Erzählforschung der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde 27 September–10 Oktober 1973*. Freiburg in Breisgau: Forschungstelle Sage, 177–189.
- 1974: *A népszokások költészete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1981: *A magyar nép hiedelemvilága*. Budapest: Corvina.

- É. KOVÁCS Judit 1992: *Gömörmibályfalva. Fejezetek a község néprajzából.* (Gömör Néprajza XXXVII.) Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.
- ENYEDI Emese 1992: A természetfölötti világ a gyergyói hiedelmekben. *Néprajzi Látóbatár* 1. 1–2. szám: 113–124.
- ERDÉSZ Sándor 1984: *Kígyókultusz a magyar népbagyományban.* Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.
– 1993: A magyar Faust-mondák típusai. *Ethnographia* CIV: 79–100.
- FAGGYAS István 1986: *Kelemér. Fejezetek a község néprajzához.* (Gömör Néprajza VI.) Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.
- FALUHELYI Andor 1988: Jégőrzők, tükörbe nézők, ellátók – táltosok nyomában. *Honismeret* XVI: 45–49.
- FEHÉR Zoltán 1975: *Bátya néphite.* (Folklór Archívum 3.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- FEJŐS Zoltán 1985: *Hiedelemrendszer, szöveg, közösség. Esettanulmány Karancseszi példáján* 1–2. Budapest: Múzsák.
- FEKETE József 1910: Tudós asszonyok. *Ethnographia* XXI: 291–294.
- FÉL Edit 1941: *Kocs 1936-ban.* (Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem, Magyarságtudományi Intézet IX.) Budapest: Magyarságtudományi Intézet.
- FELTÓTHY László 1896: Boszorkánymondák Hajdu-Szoboszlón. *Ethnographia* VII: 90–93.
- FERENCZI Imre 1957: Az ördöngös kocsis alakjának néhány kérdése. *Ethnographia* LXVIII: 56–86.
– 1973–1974: *Népi gyógymódok a bánási magyarok körében.* (Néprajzi Dolgozatok 28.) Szeged: JATE Bölcsészettudományi Kar.
– 1974: A táltos és a garabonciás képzete a jugoszláviai magyaroknál. *Ethnographia* LXXXV: 262–274.
– 1980–1981: *Táltosok, javasok, tudósok a tiszabíti és a felsőtiszai néphitben.* (Néprajzi Dolgozatok 37.) Szeged: JATE Bölcsészettudományi Kar, 315–338.
– 1982: *Tiszabíti és felsőtiszai néphit és népszokások.* (Néprajzi Dolgozatok 41.) Szeged: JATE Bölcsészettudományi Kar, 1–50.
- FRAZON Zsófia 2003: Ördögi kapcsolatok. In Pócs Éva (szerk.): *Folyamatok és fordulópontok. Tanulmányok Andrásfaly Bertalan tiszteletére.* (Studia Ethnologica Hungarica IV.) Budapest: L'Harmattan–PTE Néprajz Tanszék, 209–234.
- FÜGEDI Márta 1982: Emberfeletti hatalmú lények Mátraderecske faluközösségeinek hiedelmeiben. *Folklór Archívum* 14. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 166–221.
- GAÁL Károly 1988: *Aranymadár. A burgenlandi magyar falvak elbeszélő kultúrája.* Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- GAGYI József 1997: Rejtezés Fenyőkúton (Esetbemutató és értelmezés). *Antropológiai Műhely* 10. 2. szám: 5–17.
– 1998a: „Megmondta, mi volt, mi van, mi lesz.” Az ezer telik, ezer nem típusú hiedelmekről. In Uő: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön.* Csíkszereda: KAM, 39–60.
– 1998b: A máréfalvi szentasszony. In Uő: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön.* Csíkszereda: KAM, 21–38.
- GALUSKA Imre 1992: *Kesznyéteni népi elbeszélések.* (Folklór és Etnográfia 67.) Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.
- GÖNCZI Ferenc 1902: A villámlás, mennydörgés és mennykő a göcseji nép hiedelmében. *Néprajzi Értesítő* III: 65–79.
– 1905: A földi ördög. *Ethnographia* XVI: 34–38.

- 1914: *Göcsej's kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevont ismertetése*. Kaposvár: Szabó Lipót Könyvnyomdája.
- GRYNAEUS Tamás 1974: Engi Tüdő Vince: a legenda és valóság. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve I.* (1972–1973): 155–184.
- 1998: „Lappongva gyógyítató parasztorvosok”, Szeged környékén a századfordulótól napjainkig. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2.* Szeged, 137–165.
- 2000: Tápai Pista ürügyén. (Gyógyító egyéniségekhez fűződő hiedelmek, mondák, narratívumok.) *Ünnepi írárok a 80 esztendő Galambos Ferenc Iréneusz OSB tiszteletére. Néprajzi Látóhatár IX.* 3–4. szám: 495–523.
- GULYÁS Éva 1976: Jászdózsai hiedelmek. *Folklor Archívum 4.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 7–186.
- GUNDA Béla 1942: Babonás történetek a homokméggyi (Pest megye) szállásokról. *Ethnographia LIII:* 144–147.
- HÁLA József 1984: Vízilények néhány Ipoly menti falu hiedelemvilágában. In BALÁZS Géza–HÁLA József (szerk.): (1984) *Folklor, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tékla 70. születésnapjára*. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 92–117.
- HÁLA József–LANDGRAF Ildikó 2001: *Magyarországi bányászmondák*. Rudabánya: Érc- és Ásványbányászati Múzeum.
- HALÁSZ Péter 2005: *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Budapest: General Press Kiadó.
- HEGEDŰS Lajos 1952: *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Néprajzi szövegek moldvai telepsektől*. Budapest: Közoktatásügyi Kiadóvállalat.
- 1946: *Népi beszélgetések az Ormánságból*. (Dunántúli Tudományos Intézet Kiadványai 9.) Pécs: Dunántúli Tudományos Intézet.
- HERKELY Károly 1938: A gyereknevelés szokásai és babonái a matyóknál. *Ethnographia XLIX:* 223–225.
- HESZ Ágnes 2008: Néphit vagy helyi vallás: lélek- és túlvilágképzetek Hidegségen. In PÓCS Éva (szerk.): *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1.* (Studia Ethnologia Hungarica VIII.) Budapest–Pécs: L’Harmattan–PTE Néprajz Tanszék, 15–75.
- HOLLÓ Domokos 1934: A garabonciás diák alakja a magyar néphagyományban. *Ethnographia XIV:* 19–34, 110–126.
- HONKO, Lauri 1962: *Geisterglaube in Ingermanland*. (Folklore Fellows’ Communications 185.) Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- 1989: Folkloristic Theories of Genre. In SIIKALA, Anna-Leena (ed.): *Studies in Oral Narrative*. (Studia Fennica 33.) Helsinki: SKS, 13–28.
- HOPPÁL Mihály 1976: Széki hiedelemtörténetek. *Folklor Archívum 5.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 63–92.
- 1982: Varsányi hiedelmek. *Folklor Archívum 14.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 222–247.
- HOPPÁL Mihály–ISTVÁN Lajos 1973: Korondi székely hiedelmek, mondák és anekdoták. *Folklor Archívum 1.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 64–77.
- HORVÁTH István 1971: *Magyarózdai toronyalja*. Kolozsvár: Dacia.
- HYMES, Dell H. 1975: A beszélés néprajza. In PAP Mária–SZÉPE György (szerk.): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írárok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 91–146.
- 1979: A nyelv és társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In PLÉH Csaba (szerk.): *Beszédaktus – kommunikáció – interakció*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 213–263.

- ISTVÁNYFY Gyula 1896: A borsodi matyó nép élete. *Ethnographia* VII. 65–83, 165–174, 280–285, 364–373, 447–459.
- JUNG Károly 1985: *Táltosok, ördögök, garabonciások (Bevezetés népi hiedelmeink – babonáink – világába)*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
– 1990: *Hiedelemmondák és hiedelmek. Adatok Gombos népi hiedelemvilágához*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- KATONA Lajos 1905: A kedd asszonya. *Ethnographia* XVI: 1–16.
- KANYAR József–KERECSENYI Edit–KNÉZY Judit 1967: *Fejezetek Pogányszentpéter történetéből (Adatok egy falutörténeti kiállítás ismertetéséhez)*. (Somogyi Múzeum 12.) Kaposvár: Rippl-Rónai Múzeum.
- KÁLMÁNY Lajos 1917: Összeférhetetlen tátosainkról. *Ethnographia* XXVIII: 260–266.
– 1971: Világunk alakulásai nyelvhasználatunkban. In DIÓSZEGI Vilmos (szerk.): *Az ősi magyar hitvilág. Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII–XIX. századi művekből*. (A magyar néprajz klasszikusai.) Budapest: Gondolat Kiadó, 299–318. [Szeged, 1893.]
- KESZEG Vilmos 1994: A piritisták. A hiedelmek fejlődésének egy esete. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 2. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 155–165.
– 1996: A román pap és hiedelmek a mezőségi folklórban. *Ethnographia* 107: 335–369.
– 1997: *Jóslások a Mezőségen. Etnomantikai elemzés*. Sepsiszentgyörgy: Bon Ami Könyvkiadó.
– 1998: A béka a hiedelmekben. *Kriza János Néprajzi társaság Évkönyve* 6. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 97–116.
– 1999: *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
2002a: Homo narrans. In Uő: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár: KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, 60–104.
– 2002b: Történetek a lüdercről. In Uő: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár: KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, 28–59.
– 2002c: Egy látomás. Az esemény, a reprezentáció és az ítélkezés. In *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár: KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, 28–59.
- KESZEG Vilmos–PETI Lehel–PÓCS Éva (szerk.) 2009: *Álmok és látomások a 20–21. századból I*. (Fontes Ethnologiae Hungaricae VI.) Budapest: L'Harmattan–PTE Néprajz Tanszék, 352–354.
- KISS Áron 1891: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest: Hornyánszky Viktor könyvkereskedése.
- KISS Géza 1937: *Ormányság*. Budapest: Sylvester r. t.
- KOLUMBÁN Samu 1904: Babonás hiedelmek a dévai csángóknál. *Ethnographia* XV: 35–42.
- KOMÁROMI Tünde 1996: Rontásformák Aranyosszéken. A gyógyító román pap. *Néprajzi Látóhatár* V: 87–98.
- KOTICS József 1992: A tudós méhészrel kapcsolatos babonák Gömörben. In UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Gömör Néprajza XXXVIII. Tanulmányok Faggyas István tiszteletére*. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék, 53–56.
- KOVÁCS Ágnes 1947: Kalotaszegi adatok a lidércről, sárkányról, garabonciásról, rosszkról, prikolicsokról, boszorkányokról. *Ethnographia* LVIII: 111–114.
– 1962: Baranyai bányászaink meséi és elbeszélései. *Néprajzi Közlemények* 3–4. szám: 100–153.
- KOVÁCS Endre 1982: *Doroszló hiedelemvilága*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- KOVÁCS Katalin 2002: *Ha a lelkek... Lélekhiedelmek Salánkon*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- KOZMA Ferenc 1882: Mythologiai elemek a székely népköltészetben és népéletben. Értekezések a Történettudományok Köréből X./VI. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

- KÖRNER Tamás 1970: Mutatvány a készülő magyar hiedelemmonda-katalógusból. B) A halál és a halottak. *Ethnographia* LXXXI: 55–96.
- KÜLLŐS Imola (szerk.) 2001: *És emlékezzél meg az egész útról... Molnár Ambrus pályaképe, néprajzi munkássága és sápi gyűjtése*. Miskolc: Lux Könyvkiadó.
- LAMMEL Annamária–NAGY Ilona 1985: *Parasztbiblia. Magyar népi biblikus történetek*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- LÁNCZ Irén 1989: Csantavéri hiedelemmondák. *Hungarológiai Közlemények* 4: 661–674.
- LÁNG Benedek–TÓTH G. Péter 2009: *A kincskeresés négyszáz éve Magyarországon. Kézikönyvek és olvasók*. (Fontes Ethnologiae Hungaricae VIII.) Budapest: L'Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.
- LÁSZLÓ Gyula 1945: Ósvallásunk nyomai egy szamosháti kocsisztörténetben. *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve*, 1944. Kolozsvár, 219–248.
- LIMBACHER Gábor 1994: A gyógyítás színhelyei és tárgyi világa. Egy jelenkori nógrádi gyógyító. *Néprajzi Értesítő* 76: 203–226.
– 1998: „Magyarországnak egy külön védőszentje” – Szurdokpüspökiből. In BARNA Gábor (szerk.): *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szeged: JATE Néprajzi Tanszék–Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 160–187.
- L. JUHÁSZ Ilona 2002: A permonyik: A bányaszellem és bányamanó egy gömöri bányásztelepülés, Rudna hiedelemvilágában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* IV. 2. szám: 127–143.
- LUBY Margit 1935: *A paraszttétel rendje. Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár vármegyében*. Budapest: Centrum.
– 1983: *Bábelelte babona*. Budapest: Helikon. [1936]
- MAGYAR Zoltán 2001: *Torna megyei népmondák*. (Magyar Népköltészet Tára 1.) Budapest: Osiris.
– 2002: *A mindentudó fiú. Zoborvidéki mondák és hiedelmek*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
– 2003: *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák*. (Magyar Népköltészet Tára III.) Budapest: Balassi Kiadó.
– 2004: *Kalotaszegi népmondák*. Budapest: Balassi Kiadó.
– 2005: *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
– 2007: *A Szilágyság mondabagyománya*. Budapest: Balassi Kiadó.
– 2008: *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Febér megye mondabagyománya*. (Magyar Népköltészet Tára VIII.) Budapest: Balassi Kiadó.
– 2009: Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók néphagyománya. Budapest: Balassi Kiadó.
- MÁNDOKI László 1959: A gyógyítás tudománya és a tudomány átadása Balatonszentgyörgyön, 1957-ben. *Néprajzi Közlemények* IV. 4. szám: 78–79.
- MÓD László 2002: Veszettervosok Szentesen a XVIII–XIX: században. In BARNA Gábor–KÓTYUK Erzsébet (szerk.): *Tést, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből*. Budapest–Szeged: SZTE Néprajzi Tanszék, 67–75.
– 2010: Veszettervosok működése a Dél-Alföldön. In Pócs Éva (szerk.): *Mágikus és szakrális medicina. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről VII.) Budapest: Balassi Kiadó, 323–335.
- MOGYORÓSI Sándor 1989: A gazdasági élethez kötődő szokások és hiedelmek Ragályon. *Gömör néprajza* XVII. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszéke, 7–34.
- MOLNÁR József 1943: Adalékok az alföldi magyar nép hiedelemvilágához. *Ethnographia* LIV: 64–74.
- MOZSOLICS Amália 1963: Hegyháti hagyományok. *Savaria* I: 225–238.

- NAGY Gyula 1975: *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 4.) Békéscsaba.
- NAGY Ilona 1979: A Föld teremtésének mondája. *Ethnographia* XC: 323–330.
- NAGY Magdolna 2001: A hiedelemalakok rendszerbe szerveződése Kása Ferenc hiedelmeiben. In CZÉGÉNYI Dóra–KESZEG Vilmos (szerk.) *Emberek, szövegek, hiedelmek. Tanulmányok*. (Kriza Könyvek 7.) Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 8–46.
- N. BARTHA Károly 1931: *Magyar néphagyományok* I. Debrecen: Tisza István Tudományos Társaság.
- OLÁH Andor 1986: „Az idő a gazda mindenütt...”. *Népi természetismeret, időjárás megfigyelések és hiedelmek*. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó.
- ORBÁN Balázs 1888: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. Pest: Ráth Mór bizománya.
- PAIS Dezső 1975a: A néző és a látó (A sámán teljesítményei közül). In UÓ: *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 250–255.
- 1975b: Tündér. In UÓ: *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 213–249. [1958]
- PALÁDI-KOVÁCS Attila 1999: Adatok a régi Torna megye népi hitvilágához. In BENEDEK Katalin–CSONKA-TAKÁCS Eszter (szerk.): *Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 279–293.
- PÁLL István 1975: Adalékok Újléta község néphitéhez. In DÖMÖTÖR Tekla–KÁKOSY László (szerk.): *Mai népi hiedelmek*. (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Történeti Tanszékeinek Kiadványai 10.) Budapest, 25–65.
- 1984: Halottlétőkkel és jóssokkal kapcsolatos élménytörténetek Újlétáról. In BALÁZS Géza–HÁLA József (szerk.) (1984) *Folklor, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 227–231.
- PÁVAI István 2005: *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népeletben. Tanulmányok, interjúk*. Budapest: Hagyományok Háza.
- PENAVIN Olga 1971: *Jugoszláviai magyar népmesék*. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI.) Akadémiai Kiadó: Budapest.
- PENTIKÄINEN, Juha 1968: Grenzprobleme zwischen Memorat und Sage. *Temenos* 3: 136–167.
- PETÁNOVICS Katalin 1991: *Az elfeledett örökség. Vallás summásfalu népköltészete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- PETI Lehel 2008: A lélekmentő. Katasztrófaélmény és imitatio Christi egy csángó asszony látomásaiban. In Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről VI.) Budapest: Balassi Kiadó, 534–552.
- P. MADAR Ilona 1967: Sárretudvari hiedelmek. *Néprajzi Közlemények* XII. 1–2. szám: 23–225.
- PÓCS Éva 1964: Zagyvarékas néphite. *Néprajzi Közlemények* IX. 3–4. szám.
- 1982: Kenyér és lepény. A régi nyersanyagok és technológia szerepe a halottkultuszban. In HOPPÁL Mihály–NOVÁK László (szerk.): *Halottkultusz*. (Előmunkálatok a magyarság néprajzához 10.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 184–199.
- 1986: Tündér és boszorkány Délkelet- és Közép-Európa határán. *Ethnographia* XCVII: 177–256.
- 1990: Néphit. In Dömötör Tekla (főszerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság*. (Magyar Néprajz VII., Folklor 3.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 257–692.
- 1997: *Élők és holtak, látók és boszorkányok. Mediátori rendszerek a kora újkor forrásaiban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- 2002a: Natura és kultúra – halál vagy élet? Kettős lények és „emberré avatás”. In PÓCS Éva (szerk.): *Mikrokozmosz, makrokozmosz. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről III.) Budapest: Balassi Kiadó, 165–220.
- 2002b: Sors, bábák és boszorkányok. Archaikus sorsképzetek Közép- és Kelet-Európa hiedelemrendszereiben. In UÓ: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Válogatott tanulmányok I. Budapest: L'Harmattan, 78–105.
- 2002c: A magyar halottlátó és a keresztény Európa. In UÓ: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Válogatott tanulmányok I. Budapest: L'Harmattan, 107–120.
- 2002d: Magyar samanizmus a kora újkori forrásokban. In UÓ: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Válogatott tanulmányok I. Budapest: L'Harmattan, 137–172.
- 2002e: „Lilith és kísérete”: Gyermekágyas-démonoktól védő ráolvasások Délkelet-Európában és a Közel-Keleten. In UÓ: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Válogatott tanulmányok I. Budapest: L'Harmattan, 213–238.
- 2002f: Boszorkányság a vallás és mágia határán. In UÓ: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Válogatott tanulmányok I. Budapest: L'Harmattan, 239–264.
- 2005a: Garabonciás. In KŐSZEGHY Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon* II. Budapest: Balassi Kiadó, 245–246.
- 2005b: „Tündéres” és „Szent Ilona szerzete”, avagy voltak-e magyar tündérvárzslók? In CSÖRSZ RUMEN István (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapján.* (Artes Populares 21.) Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, 289–308.
- 2006: Jánó Ilona és az újkori magyar látomások. In KÓKA Rozália (közreadja): *Bé-teljesítem Isten akarátját... A lézpedi szent leány vallomásai.* (Fontes Ethnologiae Hungaricae III.) Budapest: L'Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 230–251.
- 2007: Lidérc. In KŐSZEGHY Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon* VII. Budapest: Balassi Kiadó, 22–23.
- 2008: „Nálunk is történt nagy csoda”. Beszélgetések és elbeszélések a természetfeletről. In PÓCS Éva szerk.: *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* 1. (Studia Ethnologica Hungarica VIII.) Budapest: L'Harmattan–PTE Néprajz Tanszék, 279–351.
- PÓCS Éva–WEHLI Tünde 2010: Sárkány. In KŐSZEGHY Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon* X. Budapest: Balassi Kiadó, 223–226.
- PODMANICZKY Zsuzsánna 1943: *Kapuvár néprajza.* (A Magyar Intézet Értekezései 40.) Pécs: Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda.
- POLNER Zoltán 1980: *A Teknyőkaparó.* (Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek 13.) Szeged: Csongrád Megyei Könyvtár.
- 1984: *Ördögösök.* (Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek 15.) Szeged: Csongrád Megyei Könyvtár.
- 1987: *Jegyendő a forgósélben. Csongrád megyei boszorkánytörténetek.* (Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek 18.) Szeged: Csongrád Megyei Könyvtár.
- 1989: *Sárember.* Szeged: Szerzői magánkiadás.
- 2001: *Csillagok tornácán. Táltosok, boszorkányok, betvenkedők.* Szeged: Bába és Társai Kiadó.
- PUNYKÓ Mária, Penckóferné (gyűjt. és bev. tan.) 1993: *Tűzoltó nagymadár. Beregújfalui népmesék és mondák.* Ungvár: Hatodik Síp Alapítvány.
- RATKÓ Lujza 1987: *Mesék, mondák Biriből.* (Jósa András Múzeum Kiadványai 24.) Jósa András Múzeum, Nyíregyháza.
- RELKOVIĆ Davorka 1925: Harkányi mondák és néphit. *Ethnographia* XXXVI: 172–177.
- RELKOVIĆ Néda 1927: Mondagyűjtésemből. *Ethnographia* XXXVIII: 126.

- RÓHEIM Géza 1913: Kedd asszonya. *Ethnographia* XXIV: 90–95.
 – 1925: *Magyar néphit és népszokások*. Budapest: Athenaeum.
- RÖHRICH, Lutz 1966: Az ördög alakja a népköltészetben. *Ethnographia* LXXVII: 212–228.
- SAJÓVÖLGYI G. Péter 1896: Borsodmegyei népmondák. *Ethnographia* VII: 174–176.
- SALAMON Anikó 1975: Gyimesi mondák. In *Mai népi hiedelmek*. (Az ELTE Ókori Történeti Tanszékének Kiadványai 10.) Budapest: ELTE Ókori Történeti Tanszék, 65–156.
 – 1987: *Gyimesi-csángó mondák, ráolvasások, imák*. Budapest: Helikon.
- SÁNDOR Mihályné 1976: Egy bihari parasztasszony hiedelmei. *Folklor Archívum* 4. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 187–282.
- SEEMAYER Vilmos 1938: Ludvérc-babonák Zala és Somogy vármegyékből. *Ethnographia* 49: 217–218.
- SERES András 1981: Erdők, vizek csodás lényei Háromszéken és a környező vidékeken. In KÓS Károly–FARAGÓ József (szerk.) *Népismereti Dolgozatok*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 185–196.
 – 1994: Moldvai csángó garabonciások. In KÓS Károly–FARAGÓ József (szerk.) *Népismereti Dolgozatok*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó. 319–332.
- SOLYMOSSY Sándor 1931: Népmeséink sárkányalakja. *Ethnographia* XLII: 113–132.
- SZABÓ Imre 1910: Az oláhok kedd asszonya. *Ethnographia* XXI: 32–38, 162–172.
- SZABÓ Lajos 1975: *Taktaszadai mondák*. (Új Magyar Népköltési gyűjtemény XVIII.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZENDREY Zsigmond 1914a: Ember- és természetfeletti lények a szalontai néphitben. *Ethnographia* XXV: 315–326.
 – 1914b: Pótló adatok a „Kedd asszonyához” a nagyszalontai néphitből. *Ethnographia* XXV: 341–342.
 – 1924 (KODÁLY Zoltán közreműködésével szerk.): *Nagyszalontai gyűjtés*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIX.) Budapest: Athenaeum.
- SZIGETI Jenő 2008: A bibliai gonosz angyalok. In PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásnéptudományi fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről VI.) Budapest: Balassi Kiadó, 165–220.
- SZILÁGYI Miklós 1992: Ez igaz vót. *Jászkunság* 38. 6. szám: 16–17.
- SZÜCS Sándor 1938: Veszettorvosok a Nagysárréten. *Ethnographia* XLIX: 394–398.
- TAKÁCS György (összeáll.) 2004: *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák*. Budapest: Magyar Napló Kiadó.
- TÁNCZOS Vilmos 2008: „Ezer level ezer angyal közepibe”. Angyalkultusz a moldvai csángó folklórban. In PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásnéptudományi fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről VI.) Budapest: Balassi Kiadó, 147–180.
- TANKÓ Gyula 2001: *Életvitel a Gyimesekben. Gyimesi szokásvilág* II. Székelyudvarhely: Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.
- TARI Lujza 1999: Zene és hiedelem. In BENEDEK Katalin–CSONKA-TAKÁCS Eszter (szerk.): *Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 231–261.
- TIMAFFY László 1980: *Szigetköz*. Budapest: Gondolat.
- VAJDA László 1944: Csodálatos történetek pásztorokról és állatokról. *Ethnographia* LV: 139–142.
- VAJKAI Aurél 1938: Az ősi javasember. *Ethnographia* XLIX: 346–373.
 – 1939: Cseszegtomaj (Egy hegyközség élete). *Néprajzi Értesítő* XXXI: 170–202.
 – 1943: *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Intézet.
 – 1947: Az ördögös molnárlegény. *Ethnographia* LVIII: 55–68.

- 1959: *A Bakony néprajza*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- VARGYAS Lajos 1944: Adatok a csepelszigeti Makád néphitéhez. *Ethnographia* LV: 147–153.
- VERSÉNYI György 1895: Felvidéki népmondák II. *Ethnographia* VI: 230–239.
- 1901: Erdélyi népmondák III. *Ethnographia* XII: 266–272.
- VIRT István 1987: *Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek Zoboralján*. (Folklór Archívum 17.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- 2001: „Elszakasztottad a testemtől én lelkemet.” *A moldvai és a Baranya megyei csángók halottas szokásai és hiedelmei*. (Kriza Könyvek 8.) Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.
- VOIGT Vilmos 1976: Miért hiszünk a hiedelmekben? A hiedelmek paradigmaticus és szintagmaticus tengelye. *Ethnographia* LXXXVI: 559–568.
- VÖÖ Gabriella 1992: Természet – mitológia – kulturális szimbólum. A Tordai-hasadék mitológiája. *Ethnographia* 103: 177–218.
- WICHMANN Györgyné 1907: A moldvai csángók babonás hitéből. *Ethnographia* XVIII: 213–214.
- WLISLOCKINÉ DÖRFLER F. Anna 1892: A kalotaszegi néphit köréből. *Ethnographia* III: 362–367.
- ZAKARIÁS Erzsébet 1992: Boszorkányok Erdőfülében. In KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 1. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 182–198.
- ZENTAI Tünde 1983: *Ormánsági hiedelmek*. (Folklór Archívum 15.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.

A FELHASZNÁLT KÉZIRATOS ANYAG

EA = A Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest:

- Béres András gyűjtése; EA 5870.
Borvendég János gyűjtése, 1914–1915; EA 7642.
Bosnyák Sándor gyűjtése; EA 26970.
Csilléry Klára gyűjtése, 1954; EA 6269.
Csomor Péter gyűjtése; EA 2644.
Dömötör Sándor gyűjtése; EA 2488.
Dömötör Sándor gyűjtése; EA 6228.
Eperjessy Ernő gyűjtése, 1964; EA 7603.
Eperjessy Ernő gyűjtése, 1965; EA 7604.
Eperjessy Ernő gyűjtése; EA 7258.
Erdélyi Zoltán gyűjtése; EA 6204.
Ferenczi Imre gyűjtése, 1953; EA 5860.
Ferenczi Imre gyűjtése; EA 5860.
Gerencsér Ilona gyűjtése, 1992; EA 24818.
Gyarmaty József gyűjtése; EA 503.
Hetyési Sándor gyűjtése, 1976; EA 19279.
Irányi Lujza gyűjtése; EA 5792.
Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2813.
Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2815.
Kálmány Lajos gyűjtése; EA 2860.
Kiss Eszter gyűjtése, 1910; EA 7639.
Kodolányi János gyűjtése; EA 2440.
Kovács Péter gyűjtése; EA 2429.
Lajos Árpád gyűjtése, 1960; EA 6686.
Lajos Árpád gyűjtése 1961; EA 6753.
Lajos Árpád gyűjtése, 1962; EA 7486.
Lajos Árpád gyűjtése 1965; EA 75261.
Leller Imréné gyűjtése, 1985; EA 2251.
Lovas Zoltán gyűjtése; EA 22304.
Molnár Rózsa gyűjtése; EA 1057.
Nagy József gyűjtése; EA 5830.
Nagy Károly gyűjtése; EA 1445.
Nagy Mária gyűjtése; EA 19424.
Nemcsik Pál gyűjtése, 1958; EA 10034.
Nyalka László gyűjtése; EA 216.
Pintér István gyűjtése, 1976; EA 19172.
P. Madar Ilona gyűjtése; EA 7316.
P. Madar Ilona gyűjtése, 1963; EA 7319.
Posch Győző gyűjtése, 1987; EA 23506.
Ráczkevei Zsuzsanna gyűjtése, 1985; EA 22511.

Sándor Mihályné gyűjtése, 1963; EA 7310.
Szabó Imre gyűjtése, 1960; EA 6370.
Szabó Mária gyűjtése; EA 21181.
Szentmihályi Imre gyűjtése; EA 6209.
Szoboszlai Istvánné gyűjtése; EA 2363.
Szűcs Ernő gyűjtése; EA 3407.
Szűcs Sándor gyűjtése; EA 6042.
Turi Sándor gyűjtése; EA 5986.
Várnai József gyűjtése; EA P 74/1958.
Zsigmond József gyűjtése; EA 26187.

MFMA = A Móra Ferenc Múzeum Adattára, Szeged: Domokos Erzsébet gyűjtése, 1966.
Tury Mihály gyűjtése, é. n.

JPM EA = A Janus Pannonius Múzeum Adattára, Pécs: Kodolányi János gyűjtése, 1951;
JPM EA A14 6554.

DIÓSZEGI Vilmos: Luca-kérdőív = Diószegi Vilmos Luca-kérdőívére adott válasz (1962–1963, az Ethnológiai Adattár gyűjtőhálózata számára).

PÓCS Éva: Lidérc-kérdőív = Pócs Éva lidérc kérdőívére adott válasz, Szolnok, Damjanich János Múzeum (1964–1965).

MNA = Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzeteinek adatai (1960–1970): MNA 17., 188., 189., 194., R51., S11.

MNT = Magyar Néphit Topográfia kérdőívei (1970–1975): MNT 2. (Gál Rózsa gyűjtése); MNT 5. (Kiss Lajosné, Németh Jenő gyűjtései); MNT 9. (Szabó Margit gyűjtése); MNT 13. (Munkácsy Sándor gyűjtése); MNT 17. (Berényi Andrásné, Lengyel Lukácsné, Magony Zoltánné gyűjtései); MNT 23. (Csóri István gyűjtése); MNT 27. (Győri István, Kalmár Kálmán gyűjtései); MNT 28. (Asztalos P. Kálmán, Bárdos Ferenc, Benke György, Béczy József, Berényi Árpádné, Horváth Jónás, Jánossy Gábor, Papp Lászlóné, Petróczy Gyula gyűjtései); MNT 34. (Urszékely László gyűjtése).

KOVÁCS Katalin 2000: Lélekhiedelmek Salánkon. (Kézirat a Néphit Archívumban.)

A Néphit Archívumban elhelyezett gyűjtések (közvetlenül leadott, vagy ajándékozásból, hagyatékokból, illetve a mondaarchívum hiedelemmonda-anyagából bekerült anyag):
Agócs Gergely gyűjtése, 1994.
Barabás Jenő gyűjtése, 1955.
Bartha Károly gyűjtése, é. n.
Bálint Béla gyűjtése, 1963.
Béres András gyűjtése, 1949.
Bíró Friderika gyűjtése, 1963.
Bosnyák Sándor gyűjtése, é. n., 1968, 1972–1973, 1980-as évek.
B. Sergő Erzsébet gyűjtése, 1963.
Csoma Gergely gyűjtése, 1992, 1993.
Dégh Linda gyűjtése, 1950, 1959, 1960.

Derjanecz Anita gyűjtése, 1997.
Derjanecz Anita és Muzsai Nóra gyűjtése, 1996.
Derjanecz Anita és Varga Attila gyűjtése, 1996.
Diószegi Vilmos gyűjtése, 1946, 1949, 1950, 1950-es évek, 1951, 1952, 1953, 1956,
1961, 1962, 1963, 1968, 1969.
Dobos Ilona gyűjtése, 1951, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1965.
Dömötör Ákos gyűjtése, 1963.
Égető Melinda gyűjtése, 1963.
Eperjessy Ernő gyűjtése, 1963, 1965.
Fekete Antal gyűjtése, 1982.
Fél Edit gyűjtése, 1943.
Ferenczi Imre gyűjtése, 1962.
F. Virány Judit gyűjtése, é. n., 1963.
Gagy József gyűjtése, 1995, 1996, 1997.
Gémes Balázs gyűjtése, 1959.
Gémes Magda gyűjtése, 1952.
Gombos Ilona gyűjtése, 1962.
Grynaeus Tamás gyűjtése, 1962, 1967, 1968, 1969, 1993.
Gyórfy Eszter gyűjtése, 2006, 2010.
Györgydeák Anita gyűjtése, 1996.
Györgydeák Anita és Muzsai Nóra gyűjtése, 1998.
Hesz Agnes gyűjtése, 1996.
H. Kovács Mihály gyűjtése, 1927.
Horváth Iván gyűjtése, 1969.
Horváth Terézia gyűjtése, 1960.
Igaz Mária gyűjtése, 1948, 1951, 1963.
István Erzsébet gyűjtése, 1959.
Jáger Márta gyűjtése, 1960-as évek.
Jankus Kinga gyűjtése, 1996, 1967.
Katona Imre gyűjtése, é. n., 1949, 1950, 1951.
Kodolányi János gyűjtése, 1951.
Komáromi Tünde gyűjtése, 2000.
Kovács Sára gyűjtése, é. n.
Körner Tamás gyűjtése, 1966, 1967, 1968.
Küllős Imola gyűjtése, 1967.
Nagy Géza gyűjtése, 1960-as évek.
L. Juhász Ilona gyűjtése, 2000.
Luby Margit gyűjtése, 1930-as évek, 1953.
Magyar Zoltán gyűjtése, 2005.
Mészáros Gyula gyűjtése, 1986–1987.
Mogyorósi Sándor gyűjtése, 1989.
Molnár István gyűjtése, 1964.
Morvay Judit gyűjtése, 1960-as évek, 1967.
Muzsai Nóra gyűjtése, 1997.
Nagy Ilona gyűjtése, 1965, 1966, 1969, 1970.
Nagy Zoltán gyűjtése, 1987.
Németh Sándor gyűjtése, 1963.
P. Madar Ilona gyűjtése, 1963, 1968, 1969.

Pócs Éva gyűjtése, 1963, 1966, 1967, 1973, 1996, 1998, 2003.
Ráczkevei Zsuzsanna gyűjtése, 1985.
Salyámosy Judit gyűjtése, 1960.
Sándor Mihályné gyűjtése, 1962.
Szabó Erzsébet gyűjtése, 1960.
Szendrey Ákos gyűjtése, 1961.
Szilágyi Miklós gyűjtése, 1991.
Vámos Mária gyűjtése, 1960, 196.

FÖLDRAJZI MUTATÓ

A mutatóban közölt lapszámok a szövegek származási (gyűjtési) helye mellett az egyes falvaknak és városoknak a szövegekben – akár rövidített, eltorzított néven – való említéseire is utalnak. A helységek listájában a mai község- és városneveket és a mai megyebeosztást (Magyarországon, Horvátországban és Romániában), illetve járás- vagy körzetbeosztást (Szlovákia, Ukrajna, Szerbia, Ausztria esetében) közöljük, magyarul, valamint az illető ország nyelvén. Szögletes zárójelben az 1913-as vármegyebeosztásra utalunk. Két vagy több régi vármegyéből összevont megyék esetében nem utalunk a régi megyenévre, mivel azt az új is magában foglalja (pl. Komárom-Esztergom megye). Tájegységek esetében nem közöljük a megyét, mivel e földrajzi térségek sokszor több megyére is kiterjednek, sőt olykor az országhatáron is átnyúlnak. A megyeszékhelyek és fővárosok esetében nem közlünk megyebeosztást. A megváltozott nevű, vagy beolvastott, összevont községekről => jellel utalunk mai nevükre, illetve új közigazgatási beosztásukra.

- Abádszalók, Jász-Nagykun-Szolnok m. 234,
429, 513, 559, 675
Abaújlak, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 244, 246
Abony, Pest m. 128
Ács, Komárom-Esztergom m. 674
Adorjás, Baranya m. 119
Ágás, Bákó m. (Agăș, jud. Bacău),
Románia 532
Aggtelek, Borsod-Abaúj-Zemplén m.
[v. Gömör-Kishont vm.] 355
Agyagosszergény, Győr-Moson-Sopron m. 554
Áj, Kassa-vidéki járás (Háj, Okres Košice-
okolie), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.]
227, 405
Alattán, Jász-Nagykun-Szolnok m. 320, 476
Algyó, Csongrád m. 288, 318, 672
Alpár (1973-ig önálló település) =>
Tiszaalpár 332
Alsóberecki, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 268
Alsófüld, Szilágy m. (Fildu de Jos, jud. Sălaj),
Románia [v. Kolozs vm.] 612
Alsójózsa (1929-ig önálló település) => Józsa
(1981-ig önálló település) => Debrecen 569
Alsómocsolád, Baranya m. 225
Alsónémedi, Pest m. 355
Alsóór, Felsőíri járás (Unterwart, Bezirk
Oberwart), Ausztria [v. Vas vm.] 95, 215,
227, 288, 362
Andocs, Somogy m. 166, 279
Andrásbányatelep => Pécs 198
Andrásfalva, Szucsáva m. (Mănești, jud.
Suceava), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 33,
39, 55, 84, 111, 122, 129, 135, 142, 146,
149, 158, 164, 179, 205, 219, 234, 252,
270, 286, 426
Andrássytelep, Maros m. (Roșiori, jud. Mureș),
Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 66, 222,
301, 568,
Aparhant, Tolna m. 55
Apátfalva, Csongrád m. [v. Csanád vm.] 440,
446, 477
Aranyosegerbég, Kolozs m. (Viișoara, jud.
Cluj), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 222
Aranyosgyéres, Kolozs m. (Câmpia Turzii, jud.
Cluj), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 267
Árokszállás, Felsőíri járás (Grafenschachen,
Bezirk Oberwart), Ausztria [v. Vas vm.] 555
Árpás, Győr-Moson-Sopron m. 473, 501, 554

- Árpástó, Beszterce-Naszód m. (Branîştea, jud. Bistriţa-Năsăud) [v. Szolnok-Doboka vm.] 350
- Aszaló, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 245
- Aszód, Pest m. 304
- Asszonyvár, Somogy m. 46, 205, 505, 661
- Atyha, Hargita m. (Atia, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 93, 99, 158, 160, 204, 291, 359, 458, 494, 546
- Babosdöbréte, Zala m. 84, 646
- Bácska 179
- Baja, Bács-Kiskun m. 450, 595
- Bakonybél, Veszprém m. 411
- Bakonycsernye, Fejér m. [v. Veszprém vm.] 223
- Baks, Csongrád m. 449
- Baksaháza => Karancslapujtő 147
- Bakva, Verőce-Drávamente m. (Špišić Bukovica, Virovitičko-podravska županija), Horvátország [v. Verőce vm.] 553
- Balajt, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 245
- Balánbánya, Hargita m. (Bălan, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 205
- Balassagyarmat, Nógrád m. 321, 521
- Balatonarács (1954-ig önálló település; [v. Zala vm.]) => Balatonfüred 226
- Balatonboglár, Somogy m. 436, 442
- Balatonfüred, Veszprém m. [v. Zala vm.] 226
- Balatonkeresztúr, Somogy m. 73
- Balatonszentgyörgy, Somogy m. 300, 544
- Báld, Maros m. (Balda, jud. Mureş), Románia [v. Kolozs vm.] 606
- Balkány, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 639
- Balmazújváros, Hajdú-Bihar m. 667
- Bánát 89
- Bánk, Nógrád m. 153, 640
- Bánokszentgyörgy, Zala m. 259, 661
- Barátos, Kovászna m. (Brateş, jud. Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 32
- Barka, Rozsnyói járás (Bôrka, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 191, 409, 660
- Barót, Kovászna m. (Baraolt, jud. Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 302, 636
- Barslédec, Aranyosmaróti járás (Ladice, Okres Zlaté Moravce), Szlovákia [v. Bars vm.] 552
- Bársonyos, Komárom-Esztergom m. [v. Veszprém vm.] 344
- Bátaszék, Baranya m. [v. Tolna vm.] 146, 204
- Batizgombás / Gombástanya, Szatmár m. (Ciuperceni, jud. Satu Mare), Románia [v. Szatmár vm.] 633
- Bátmonostor, Bács-Kiskun m. 474, 680
- Bátonyterenye, Nógrád m. 90, 93, 96, 202, 305, 390, 391, 392, 446, 478, 515, 588, 590
- Bátya, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 73, 74, 436, 627
- Bázakerettye, Zala m. 219
- Becefa, Baranya m. 93
- Bécs (Wien), Ausztria 534
- Becskeháza, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 244, 648
- Becsvölgye, Zala m. 52
- Bekecs, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 182, 363, 449, 525
- Békás-szoros, Románia 102
- Békés, Békés m. 375, 650
- Békéscsaba 303, 375
- Békéssámson, Békés m. 440, 547
- Bélafalva, Kovászna m. (Belani, jud. Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 104
- Belezná, Zala m. [v. Somogy vm.] 304
- Belgrád (Београд / Beograd), Szerbia 406
- Bélmegyer, Békés m. 235
- Beodra, Közép-bánsági körzet (Ново Милошево / Novo Milosevo, Средњобанатски округ / Srednyobanatszki okrug), Szerbia [v. Torontál vm.] 504, 520
- Beregdaróc, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 116, 651
- Beregszász, Beregszászi járás (Берегове / Berehove, Берегівський район / Berehivszkij rajon), Ukrajna [v. Bereg vm.] 448
- Beregújfalu, Beregszászi járás (Берегуїфалу / Berehujfalu; rég. Нове Село / Nove Szelo, Берегівський район / Berehivszkij rajon), Ukrajna [v. Bereg vm.] 136, 181, 211, 212, 215
- Beret, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 247
- Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar m. 96, 99, 235, 305, 317, 328, 479, 480, 563, 566, 574

- Berkesz, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 417
- Bernecebaráti, Pest m. [v. Hont vm.] 311
- Berzence, Somogy m. 663
- Besenyőtelek, Heves m. 657
- Beszterce, Beszterce-Naszód m. (Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud) Románia [v. Beszterce-Naszód vm.] 350, 484
- Betlér, Rozsnyói járás (Betliar, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 34, 649
- Bezdán, Nyugat-bácskai körzet (Бездан [Bezdan], Западнобачки округ [Zapadnobacski okrug]), Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 75
- Bezenye, Győr-Moson-Sopron m. 48
- Bicsérd, Baranya m. 159
- Bihar, Bihar m. (Biharia, jud. Bihor), Románia [v. Bihar vm.] 193
- Bihardiószeg, Bihar m. (Diosig, jud. Bihor), Románia [v. Bihar vm.]
- Biri, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 346, 478, 625, 638, 639
- Bocfölde, Zala m. 289
- Bócsa, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 324, 371
- Boda, Baranya m. 158, 159
- Bodony, Heves m. 74, 309, 348, 413, 671
- Bodrogkeresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 43, 112, 138, 148, 191, 515, 602
- Bódvaszilas, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 306
- Bogács, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 74, 352, 676
- Bogdánfalva, Bákó m. (Valea Seacă, jud. Bacău), Románia 146, 395, 537
- Bogyiszló, Tolna m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 75, 427, 558, 673, 677, 679
- Boldoc, Kolozs m. (Bolduț, jud. Cluj), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 263, 386
- Boldogkővőralja, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 120
- Bolhás, Somogy m. 662
- Bonyhád, Tolna m. 140
- Borgóprund, Beszterce-Naszód m. (Prundu Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [Beszterce-Naszód vm.] 350
- Bóssárkány, Győr-Moson-Sopron m. 496, 551
- Brassó, Brassó m. (Brașov, jud. Brașov), Románia [v. Brassó vm.] 348, 481
- Bruszturósza, Bákó m. (Brusturoasa, jud. Bacău), Románia 611
- Budapest 285, 504, 520
- Buj, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 134, 138
- Bukarest (București) 56, 64, 278, 523, 526, 618
- Bussa, Nagykürtösi járás (Bușince, Okres Veľký Krtíš), Szlovákia [v. Nógrád vm.] 674
- Búzásbocsárd, Fehér m. (Bucerdea Grânoasă, jud. Alba), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 264
- Búdszentmihály (1952-ig önálló település) => Tiszavasvári 667
- Bükkábrány, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 591
- Bükkaranyos, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 121
- Bükklok (1956-ig önálló település; [v. Udvarhely vm.]) => Csíkszépvíz 605
- Bükkzsérc, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 340
- Cegőtelke, Beszterce-Naszód m. (Țigău, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Beszterce-Naszód vm.] 385
- Cibakháza, Jász-Nagykun-Szolnok m. 327
- Cún, Baranya m. 115
- Csábor-puszta => Soltvadkert 128
- Csákánydoroszló, Vas m. 228
- Csanádpalota, Csongrád m. [v. Csanád vm.] 99
- Csantavér, Észak-bácskai körzet (Чантавр / Csantavir, Северно-Бачки округ / Severno-Bacski okrug), Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 84, 130, 139
- Csányoszró, Baranya m. 370
- Csanytelek, Csongrád m. 577, 578
- Csarnóta, Baranya m. 288, 362
- Csaroda, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 298, 299
- Csátalja, Bács-Kiskun m. 33, 57, 223, 487, 490
- Csekefalva, Hargita m. (Cechești, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 102
- Csekelaka, Maros m. (Cecălaca, jud. Mureș), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 609
- Csenger, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 358
- Csengőd, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 90

- Cserdák, Bákó m. (Cerdac, jud. Bacău),
Románia 104
- Cserdi, Baranya m. 660
- Cserencsény, Rimaszombati járás (Čerenčany,
Okres Rimavská Sobota), Szlovákia
[v. Gömör-Kishont vm.] 128
- Cserépváralja, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 427
- Cserszegtomaj, Zala m. 60, 223
- Csíkszatószeg, Hargita m. (Cetățuia, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 609
- Csíkdánfalva, Hargita m. (Dănești, jud.
Harghita) Románia [v. Csík vm.] 41
- Csíkdelne, Hargita m. (Delnița, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 613, 614
- Csíkjénőfalva, Hargita m. (Ineu, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 40, 41,
45, 87, 116, 147, 151, 167, 176, 178,
212, 312, 360, 368, 391, 394, 528, 607,
610, 620
- Csíkkarcfalva / Karcfalva, Hargita m. (Cârța,
jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.]
40, 41, 45, 49, 53, 129, 164, 219, 228,
278, 354, 396, 399, 467, 471, 487, 531,
604, 617
- Csíkménaság, Hargita m. (Armășeni, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 188
- Csíksomlyó (Șumuleu Ciuc, 1959-ig önálló
település; [v. Csík vm.]) => Csíkszereda
32, 389, 395, 522, 535
- Csíkszentdomokos, Hargita m. (Sândromic,
jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.]
212, 360, 384, 467, 502, 528, 530, 538,
591, 619
- Csíkszentgyörgy, Hargita m. (Ciucsângeorgiu,
jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 601
- Csíkszenttamás, Hargita m. (Tomești, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 72, 168
- Csíkszépvíz, Hargita m. (Frumoasa, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 137, 165,
360, 605
- Csíkszereda, Hargita m. (Miercurea Ciuc, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 40, 106
- Csíktaploca, Hargita m. (Toplița-Ciuc, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 613
- Csinód, Hargita m. (Cinod, jud. Harghita),
Románia [v. Csík vm.] 169, 170, 171, 177,
554, 601, 603, 611, 651
- Csitár, Nógrád m. 99, 260, 406, 494,
521, 635
- Csobányos, Hargita m. (Ciobăniș, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 435
- Csóka, Észak-bánsági körzet (Чока / Csoka,
Северно-Бачки округ / Szevernobacski
okrug), Szerbia [v. Törontál vm.] 375
- Csókakő, Fejér m. 442
- Csombord, Fehér m. (Ciumbrud, jud. Alba),
Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 271
- Csongrád megye 372
- Csongrád, Csongrád m. 404
- Csurgó, Somogy m. 46, 167
- Dacsókeszi, Nagykürtösi járás (Kosihovce,
Okres Veľký Krtíš), Szlovákia
[v. Hont vm.] 678
- Dányán, Maros megye (Daia, jud. Mureș),
Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 352
- Darány, Somogy m. 127, 408
- Dávod, Bács-Kiskun m. 65, 76, 97, 99, 169,
252, 314, 339, 355, 459, 460, 462, 466,
470, 475, 497, 507, 546
- Debrecen 285, 434, 493, 503, 504, 505, 569,
666, 680, 681
- Debrő, Heves m. 462
- Debrőd, Kassa-vidéki járás (Debraď, Okres
Košice-okolie), Szlovákia [v. Abaúj-Torna
vm.] 359, 360, 550
- Decs, Tolna m. 341, 430, 460
- Dédes, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 318, 504
- Derekegyház, Csongrád m. 290
- Dernő, Rozsnyói járás (Drnava, Okres
Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont
vm.] 40, 201
- Dés, Kolozs megye (Dej, Jud. Cluj), Románia
[v. Szolnok-Doboka vm.] 350
- Detrehemtelep, Kolozs m. (Triteni Colonie, jud.
Cluj), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 49,
64, 66, 87, 95, 97, 99, 214, 268, 616, 633

- Déva, Hunyad m. (Deva, jud. Hunedoara),
Románia [v. Hunyad vm.] 56, 122, 170,
351, 430, 473, 483, 484, 497
- Dévaványa, Jász-Nagykun-Szolnok m. 483
- Dicsőszentmárton, Maros m. (Tárnăveni, jud.
Mureş), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 616
- Diósád, Szilágy m. (Dioşod, jud. Sălaj),
Románia [v. Szilágy vm.] 101, 500
- Diószén / Diószény, Bákó m. (Gioseni, jud.
Bacău), Románia 33, 207, 313, 316,
389, 393, 394, 397, 399, 400, 412, 430,
537, 539
- Ditró, Hargita m. (Ditrău, jud. Harghita),
Románia [v. Csík vm.] 162
- Doboz, Békés m. 429, 575
- Dobratanya, Maros m. (Dobra, jud. Mureş),
Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 606
- Dobri, Zala m. 276, 292, 356, 367, 488
- Dormánd, Heves m. 531
- Doroszló, Nyugat-bácskai körzet (Дорослово /
Doroszlovo, Западнoбачки округ /
Zapadnobacski okrug), Szerbia
[v. Bács-Bodrog vm.] 286, 301, 309, 338,
479, 502
- Dózsa-Újfalu, Bákó m. (Gheorghe Doja, jud.
Bacău), Románia 511
- Döbrököz, Tolna m. 647
- Drávacsehi, Baranya m. 163, 290
- Drávacsepey, Baranya m. 163
- Drávafok, Baranya m. [v. Somogy vm.]
164, 503
- Drávagárdony, Somogy m. 93, 548, 659
- Drávapalkonya, Baranya m. 163, 276
- Drávaszentes, Somogy m. 548
- Drávaszög [v. Baranya vm.] 406
- Dunaremete, Győr-Moson-Sopron m. 451
- Dunaszekcső, Baranya m. 344
- Dunaújváros, Fejér m. 498
- Dusnok, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-
Kiskun vm.] 233, 450, 545
- Eckentelep, Maros m. (Avrămeşti, jud. Mureş),
Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 357, 361
- Eger 75, 142, 312, 447
- Egerbakta, Heves m. 524
- Egerbegy, Kolozs m. (Agârbiciu, jud. Cluj),
Románia [v. Kolozs vm.] 268
- Egeres, Kolozs m. (Aghireş, jud. Cluj),
Románia [v. Kolozs vm.] 485
- Egerszék, Hargita m. (Eghersec, jud.
Harghita), Románia [v. Csík vm.] 435
- Egrestő, Maros m. (Agrişteu, jud. Mureş),
Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 253
- Egyek, Hajdú-Bihar m. 557
- Egyházashetye, Vas m. 646
- Egyházaskér, Észak-bánsági körzet (Врбница /
Vrbica, Западнoбачки округ /
Zapadnobacski okrug), Szerbia [v. Torontál
vm.] 38
- Egyházaskozár, Baranya m. 32, 676, 71, 80,
89, 119, 141, 165, 172, 176, 179, 194,
195, 207, 219, 231, 249, 255, 282, 290,
313, 315, 316, 356, 389, 398, 400, 405,
412, 426, 428, 430, 432
- Egyházasrádóc, Vas m. 90, 222
- Emőd, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 289
- Encs, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 247
- Enyedszentkirály, Fehér m. (Sâncrai, jud.
Alba), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 621
- Érd, Pest m. 219
- Erdőbénye, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 547
- Erdőfüle, Kovászna m. (Filia, jud. Covasna),
Románia [v. Udvarhely vm.] 302, 500,
547, 629
- Érsekcsanád, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-
Solt-Kiskun vm.] 506, 650
- Érsekvadkert, Nógrád m. 325, 366
- Erzsébettelep => Pécs 199
- Eszeny, Ungvári járás (Есень / Eszeny,
Ужгородський район / Uzshorodszkij
rajon), Ukrajna [v. Szabolcs vm.] 75
- Eszkorcén, Bákó m. (Scorţeni, jud. Bacău),
Románia 620
- Esztár, Hajdú-Bihar m. 453, 565
- Esztelnek, Kovászna m. (Estelnic, jud.
Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 104
- Esztergom, Komárom-Esztergom m. 110,
111, 185, 674

- Fábiánsebestyén, Csongrád m. 278
 Fadd, Tolna m. 558
 Fajsz, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 550, 558
 Farnos, Pest m. 128
 Farnas, Szilágy m. (Sfăraș, jud. Sălaj), Románia [v. Kolozs vm.] 614
 Fehértó, Győr-Moson-Sopron m. 358, 526, 543, 547
 Felsőbánom => Pécs 200
 Felsődetrehem, Kolozs m. (Tritenii de Sus, jud. Cluj), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 80, 271, 618
 Felsőnána, Tolna m. 431
 Felsőszopor, Szatmár m. (Supuru de Sus, jud. Satu Mare), Románia [v. Szilágy vm.] 235
 Felsőtárkány, Heves m. 513, 534
 Fenyéd, Hargita m. (Brădești, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 511, 616, 617
 Fertőd, Győr-Moson-Sopron m. 329, 554
 Fertőhomok, Győr-Moson-Sopron m. 52, 133
 Foksány, Vrancea m. (Focșani, jud. Vrancea), Románia 611
 Forrófalva, Bákó m. (Faraoni, jud. Bacău), Románia 168, 172, 179, 254, 521
 Fráta, Kolozs m. (Frata, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 358, 386
 Frumósza, Bákó m. (Frumoasa, jud. Bacău), Románia 335, 612
 Fülöpszállás, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 291, 426, 440
 Fülöpdsaróc, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 447, 631, 646, 651, 656
 Füzesabony, Heves m. 414, 534
 Füzesgyarmat, Békés m. 57, 61
 Füzesmikola, Kolozs m. (Nicula, jud. Cluj), Románia [v. Szolnok-Doboka vm.] 606
 Gagybátor, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 297
 Gajcsána, Bákó m. (Găiceana, jud. Bacău), Románia 193, 194, 231, 290, 316, 356, 397, 398, 428, 676
 Galgagyörk, Pest m. 303
 Galgamácsa, Pest m. 42, 87, 142, 211, 303, 304, 372, 373, 409, 465
 Gara, Bács-Kiskun m. [v. Bács-Bodrog vm.] 149, 175, 429
 Garadna, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 120, 245
 Garamdamásd, Lévai járás (Domaša, Okres Levice), Szlovákia [v. Bars vm.] 75
 Gávavencsellő, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 311
 Géberjén, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 428
 Gecse, Veszprém m. 554
 Gelse, Zala m. 478
 Gergelyugornya, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 534
 Gernyeszeg, Maros m. (Gornești, jud. Mureș), Románia [v. Maros-Torda vm.] 230
 Geszteréd, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 485
 Gógán, Maros m. (Gogan, jud. Mureș), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 33, 35
 Gombos, Nyugat-bácskai körzet (Боројево / Bogojevo, Западнобачки округ / Zapadnobacski okrug), Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 148, 173, 251, 407, 421, 637
 Gömör (vármegye), Szlovákia 671
 Gömörmihályfalva, Rimaszombati járás (Gemerské Michalovce, Okres Rimavská Sobota), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 215, 671
 Gömörszőlős, Borsod-Abaúj-Zemplén m. [v. Gömör-Kishont vm.] 245
 Görgényszentimre, Maros m. (Gurghiu, jud. Mureș), Románia [v. Maros-Torda vm.] 481
 Gulács, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 115
 Gúta, Komáromi járás (Kolárovo, Okres Komárno), Szlovákia [v. Komárom vm.] 443
 Gyékényes, Somogy m. 46
 Gyepece, Bákó m. (Pajiște, jud. Bacău), Románia [v. Csík vm.] 64, 126, 137, 142, 143, 144, 153, 179, 254, 285, 292, 336, 360, 369, 435, 533, 662
 Gyergyó, Románia 399, 616
 Gyergyóbékás, Neamț m. (Bicaz, jud. Neamț), Románia [v. Csík vm.] 461, 605
 Gyergyószárhegy, Hargita m. (Lăzarea, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 497

- Gyergyószentmiklós, Hargita m. (Gheorgheni, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 324, 353, 430, 616
- Gyerővásárhely, Kolozs m. (Dumbrava, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 31, 119, 116, 612
- Gyimesbükk, Bákó m. (Ghimeș-Făget, jud. Bacău), Románia [v. Csík vm.] 67, 132, 164, 169, 178, 218, 224, 292, 315, 335, 430, 461, 465, 476, 501, 503, 604, 605
- Gyimesfelsőlok, Hargita m. (Lunca de Sus, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 45, 54, 84, 101, 105, 164, 175, 180, 218, 230, 254, 337, 354, 507, 607, 670
- Gyimesközépplok, Hargita m. (Lunca de Jos, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 32, 46, 52, 67, 85, 88, 101, 102, 103, 104, 107, 113, 116, 132, 141, 149, 164, 165, 166, 170, 172, 174, 175, 176, 177, 180, 188, 193, 205, 208, 221, 254, 293, 303, 308, 315, 316, 331, 337, 345, 394, 395, 430, 435, 469, 471, 476, 493, 522, 592, 605, 607, 608
- Gyorok, Arad m. (Ghioroc, jud. Arad) Románia [v. Arad vm.] 388
- Gyöngyfa, Baranya m. 341
- Gyöngyös, Heves m. 411
- Gyöngyöspata, Heves m. 516
- Gyönk, Tolna m. 208
- Győr 419, 646
- Győrszentiván, Győr-Moson-Sopron m. 344, 358, 362, 373, 396, 419
- Győrtelek, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 348
- Győrújbarát, Győr-Moson-Sopron m. 476
- Győrvár, Vas m. 478
- Gyulafehérvár (Alba Iulia), Románia 396, 466
- Gyulaháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 327, 367
- Gyúró, Fejér m. 276
- Hadikfalva, Szucsáva m. (Dornești, jud. Suceava), Románia 56, 175, 365, 429, 431
- Hajdúbagos, Hajdú-Bihar m. 134, 425, 440, 560
- Hajdú-Bihar megye 564
- Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar m. 286, 433, 461, 515, 545, 566, 568, 572
- Hajdúdorog, Hajdú-Bihar m. 514
- Hajdúnánás, Hajdú-Bihar m. 439, 545, 549
- Hajdúszoboszló, Hajdú-Bihar m. 565
- Hajós, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 285
- Halásztelek, Pest m. 39, 84, 135, 146, 158
- Hangács, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 245
- Harangláb, Maros m. (Hărănglab, jud. Mureș), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 130
- Haraszt, Iglói járás (Chrașt nad Hornádóm, Okres Spišská Nová Ves), Szlovákia [v. Szepes vm.] 679
- Haraszt, Nyugat-bácskai körzet (Растина / Rasztina, Западнобачки округ / Zapadnobacski okrug), Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 83
- Harkány, Baranya m. 86, 201, 330
- Háromszék, Románia 168
- Hárskút, Rozsnyói járás (Lipovník, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 201
- Hatvan, Heves m. 296
- Héderfája, Maros m. (Idrifaia, jud. Mureș), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 621
- Hegykő, Győr-Moson-Sopron m. 52, 133
- Helesfa, Baranya m. 403
- Hencida, Hajdú-Bihar m. 343, 361, 643
- Herczegszántó, Bács-Kiskun m. 552
- Herend, Veszprém m. 162, 573
- Hernádcéce, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 246
- Hernádnémeti, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 208, 342, 599
- Hidas, Baranya m. 51, 111, 179, 180, 205, 232, 252, 270, 286, 352, 357
- Hidegség, Győr-Moson-Sopron m. 232
- Hídvég, Muravidék régió (Mostje, Pomurska regija), Szlovénia [v. Zala vm.] 259
- Hirics, Baranya m. 290
- Hódegyháza, Észak-bánatsági körzet (Јазово / Jazovo, Северно-Банатски округ / Szevernobanatszki okrug), Szerbia [v. Torontál vm.] 460

- Hódmezővásárhely, Csongrád m. 217, 550, 574, 580
- Hollókő, Nógrád m. 524
- Homokmégy, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 145
- Homoródmás, Hargita m. (Merești, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 190, 362, 475, 482, 498, 545, 556, 558, 559, 587, 589, 590, 592, 593, 594, 598
- Homoródkeményfalva, Hargita m. (Comănești, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 620
- Horgyest, Bákó m. (Horgești, jud. Bacău), Románia 431
- Hortobágy 435, 445, 627, 667
- Hosszúfalu, Muravidék régió (Dolga vas, Pomur-ska regija), Szlovénia [v. Zala vm.] 259
- Hugyag, Nógrád m. 321
- Iharosberény, Somogy m. 229
- Inaktelke, Kolozs m. (Inucu, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 485
- Ipoly mente 118
- Ipolydamásd, Pest m. [v. Hont vm.] 109
- Ipolypásztó, Lévai járás (Pastovce, Okres Levice), Szlovákia [v. Hont vm.] 232, 495
- Ipolyszakállós, Lévai járás (Ipeľský Sokolec, Okres Levice), Szlovákia [v. Hont vm.] 213
- Ipolyszántó [v. Hont vm.] => Ipolypásztó 232
- Ipolyszög, Nógrád m. 99
- Ipolytólgyes, Pest m. 495, 662
- Istensegíts, Szucsáva m. (Țibeni, jud. Suceava), Románia 38, 39, 51, 57, 63, 83, 88, 101, 106, 116, 119, 121, 123, 133, 135, 141, 223, 232, 250, 263, 282, 304, 357, 365, 369, 426, 487, 490, 618
- Izmény, Tolna m. 135, 234
- Izsák, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 450
- Izsófalva, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 245
- Jablonca, Rozsnyói járás (Silická Jablonica, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.] 34, 307, 357, 363
- Jánosfalva / Körösjánosfalva, Bihar m. (Ioaniș, jud. Bihor), Románia [v. Bihar vm.] 86
- Jánosháza, Vas m. 86, 325, 646
- Jánoshida, Jász-Nagykun-Szolnok m. 504
- Járdánháza, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 75
- Jászalsószentgyörgy, Jász-Nagykun-Szolnok m. 134, 509
- Jászapáti, Jász-Nagykun-Szolnok m. 411, 441
- Jászberény, Jász-Nagykun-Szolnok m. 371, 528
- Jászdózsa, Jász-Nagykun-Szolnok m. 122, 139, 234, 310, 341, 434, 457, 517
- Jászkarajenő, Pest m. 650
- Jászkisér, Jász-Nagykun-Szolnok m. 411
- Jászkunság 328
- Jászság 515
- Jászladány, Jász-Nagykun-Szolnok m. 555, 588, 590, 593, 595
- Jászóújfalu, Kassa-vidéki járás (Nováčany, Okres Košice-okolie), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.] 550
- Jegenye, Kolozs m. (Leghia, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 106
- Jenő, Fejér m. 421, 344, 546, 659
- Jólész, Rozsnyói járás (Jovice, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 128, 649
- Jósvafő, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 84, 85
- Józseffalva, Szucsáva m. (Vornicenii Mici, jud. Suceava), Románia 50, 57, 146, 204
- Jugán, Iași m. (Iugani, jud. Iași), Románia 386
- Kaba, Hajdú-Bihar m. 563, 569
- Kacsóta, Baranya m. 54
- Kakasd, Tolna m. 32, 39, 122, 164, 189, 572
- Kákics, Baranya m. 94, 646
- Kákova (1910-ig Kákova) => Szebenkákova 316
- Kálmánca, Somogy m. 58
- Kalotaszeg, Románia 106, 260
- Kánó, Borsod-Abaúj-Zemplén m. [v. Gömör-Kishont vm.] 245
- Kápolna, Heves m. 414
- Kaposhomok, Somogy m. 324
- Kaposvár 84, 167, 207, 304, 512
- Kapuvár, Győr-Moson-Sopron m. 317
- Karácsond, Heves m. 95, 308, 579
- Karácsonkő, Neamț m. (Piatra-Neamț, jud. Neamț), Románia 610

- Karád, Somogy m. 42, 74
- Karancsberény, Nógrád m. 181, 405
- Karancskeszi, Nógrád m. 55, 64, 73, 86, 95, 99, 132, 136, 147, 152, 181, 198, 200, 201, 210, 286, 293, 295, 309, 325, 338, 340, 354, 361, 374, 390, 402, 405, 409, 474, 512, 627, 635, 649, 652, 672, 678
- Karancslapujtő, Nógrád m. 131, 373, 405, 648
- Kárásztelek, Szilágy m. (Carastelec, jud. Sălaj), Románia [v. Szilágy vm.] 43, 56, 303, 364, 519, 408
- Karátfa, Vas m. 408
- Karcag, Jász-Nagykun-Szolnok m. 519, 576, 578, 580, 581, 582
- Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 113, 117, 118, 138, 157, 158, 159, 160, 161, 269, 302, 347, 405, 409, 457, 460, 627, 632, 639, 644, 648, 668, 679
- Karos, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 157
- Kassa, Kassai kerület (Košice, Košický kraj), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.] 639
- Kásva, Maros m. (Cașva, jud. Mureș), Románia [v. Maros-Torda vm.] 530
- Kászonfelfűz, Hargita m. (Plăieșii de Sus, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 106, 605, 609
- Katádfa, Baranya m. 137, 663
- Kazár, Nógrád m. 90, 200, 389, 391
- Kecsetkisalud, Hargita m. (Satu Mic, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 432
- Kecső, Rozsnyói járás (Kečovo, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 370
- Kéked, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 649
- Kelemér, Borsod-Abaúj-Zemplén m. [v. Gömör-Kishont vm.] 227
- Kemence, Pest m. [v. Hont vm.] 310
- Kemenesmihályfa, Vas m. 304
- Kémer, Szilágy m. (Camăr, jud. Sălaj), Románia [v. Szilágy vm.] 331, 332, 459, 471, 473, 483, 490, 616
- Kemse, Baranya m. 78, 79, 86, 157, 163, 195, 550
- Kenezlő, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 134
- Kentelke, Beszterce-Naszód m. (Chintelnic, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Szolnok-Doboka vm.] 614
- Kerecsend, Heves m. 414, 415
- Keresztéte, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 246
- Kesznyéten, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 128, 289, 291, 318, 329
- Kéty, Tolna m. 56
- Kide, Kolozs m. (Chidea, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 538, 541
- Kilyénfalva / Gyergyókilyénfalva, Hargita m. (Chileni, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 607
- Kincseshomok, Ungvári járás (Холмок / Holmok, Ужгородський район / Uzshorodszkij rajon), Ukrajna [v. Ung vm.] 239
- Királyháza, Nagyszőlősi járás (Королеве / Koroleve, Виноградів / Vinohradiv), Ukrajna [v. Ugocsa vm.] 530
- Királyhegyes, Csongrád m. [v. Csanád vm.] 286
- Királykút, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 296
- Kisbacion, Kovászna m. (Bățanii Mici, jud. Covasna), Románia [v. Udvarhely vm.] 636
- Kisbajcs, Győr-Moson-Sopron m. 489
- Kisbajom, Somogy m. 263
- Kisdobrony, Ungvári járás (Мала Добронь / Mala Dobrony, Ужгородський район / Uzshorodszkij rajon), Ukrajna [v. Bereg vm.] 75
- Kisdörgicse, Veszprém m. 93, 94
- Kishárságy => Somogyhárságy 57
- Kiskapus, Szeben m. (Copsa Mică, jud. Sibiu), Románia [v. Nagyküküllő vm.] 62
- Kiskovácsvágása, Rozsnyói járás (Kováčová, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 40, 409
- Kiskőrös, Bács-Kiskun m. 318, 366
- Kiskövesd, Töketerebes járás (Malý Kamenec, Okres Trebišov), Szlovákia [v. Zemplén vm.] 191
- Kiskundorozsma, Csongrád m. 73, 289, 450
- Kiskunfélegyháza, Bács-Kiskun m. 462
- Kiskunhalas, Bács-Kiskun m. 276, 437

- Kislónya (1934-ig önálló település) =>
Lónya 293
- Kismarja, Hajdú-Bihar m. 578
- Kispalád, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 86, 319
- Kispetri, Szilágy m. (Petrinzel, jud. Sălaj),
Románia [v. Kolozs vm.] 622
- Kissármás, Maros m. (Särmășel, jud. Mureș),
Románia [v. Kolozs vm.] 269
- Kissikátor, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 91
- Kissolyos, Hargita m. (Șoimușu Mic, jud.
Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 265
- Kistelek, Csongrád m. 375, 427, 495
- Kisterenye (1950-ig önálló település) =>
Bátonyterenye 478
- Kisújszállás, Jász-Nagykun-Szolnok m. 327
- Kiszombor, Csongrád m. 553
- Kissziget, Zala m. 84
- Klárafalva, Csongrád m. 371
- Klézse, Bákó m. (Cleja, jud. Bacău), Románia
32, 33, 38, 41, 42, 59, 80, 158, 168, 173,
174, 180, 214, 250, 293, 316, 394, 397,
399, 400, 518, 521, 531, 540
- Kocs, Komárom-Esztergom m. 185
- Kocsárd / Székelykocsárd, Fehér m. (Lunca
Mureșului, jud. Alba), Románia [v. Torda-
Aranyos vm.] 268
- Kocsord, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 89, 117,
212, 330, 499, 645, 654, 658
- Kócspuszta (egykori település a Tiszafüredi
kistérségben), Jász-Nagykun-Szolnok m.
443
- Kolon, Nyitrai járás (Kolínany, Okres Nitra),
Szlovákia [v. Nyitra vm.] 136
- Kolozsbós, Kolozs m. (Boju, jud. Cluj),
Románia [v. Kolozs vm.] 264
- Kolozsvár, Kolozs m. (Cluj-Napoca, jud. Cluj),
Románia [v. Kolozs vm.] 65, 97, 233, 264,
272, 504, 505, 612, 653
- Kománfalva, Bákó m. (Comănești, jud. Bacău),
Románia 143
- Komárom, Nyitrai járás (Komárno, Okres
Nitra), Szlovákia [v. Nyitra vm.] 71
- Komjátság, Kolozs m. (Comșești, jud. Cluj),
Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 220
- Komlódtótfalu, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 647
- Komlósd, Somogy m. 62
- Koncháza, Ungvári járás (Концово / Koncovo,
Ужгородський район / Uzshorodskij rajon)
Ukrajna [v. Ung vm.] 42
- Konyár, Hajdú-Bihar m. 440
- Korond, Hargita m. (Corund, jud. Harghita),
Románia [v. Udvarhely vm.] 161, 166,
282, 365
- Kostelek / Kóstelek, Bákó m. (Coșnea, jud.
Bacău), Románia [v. Csík vm.] 32, 34, 39,
60, 68, 102, 126, 133, 141, 144, 153, 165,
171, 175, 193, 292, 297, 301, 306, 310,
320, 332, 336, 337, 348, 349, 354, 365,
368, 369
- Kovácskida, Baranya m. 163, 217, 287, 549
- Köbölkút / Mezőköbölkút, Beszterce-Naszód
m. (Fântânița, jud. Bistrița-Năsăud),
Románia [v. Kolozs vm.] 43, 386
- Kölcse, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 152
- Körmöcbánya, Garamszentkereszt járás
(Kremnica, Okres Žiar nad Hronom),
Szlovákia [v. Bars vm.] 159, 343, 344
- Körösgyéres, Bihar m. (Girișu de Criș, jud.
Bihor), Románia [v. Bihar vm.] 479
- Köröstarcsa, Békés m. 121
- Körtvélyes, Rozsnyói járás (Hrušov, Okres
Rožňava), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.]
94, 515, 519, 582
- Középlak, Szilágy m. (Cuzăplac, jud. Sălaj),
Románia [v. Kolozs vm.] 606
- Kunhegyes, Jász-Nagykun-Szolnok m.
349, 350
- Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok m. 296,
443, 503, 545, 549, 566, 567, 569, 574,
580, 636
- Kustánszeg, Zala m. 259
- Kutas, Somogy m. 262, 263, 672
- Küküllőpócsfalva, Maros m. (Păucișoara, jud.
Mureș), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 32
- Küküllővár, Fehér m. (Cetatea de Baltă, jud.
Alba), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 33,
34, 356, 486
- Külsőrekecsin, Bákó m. (Fundu Răcăciuni, jud.
Bacău), Románia 232

- Lábnyik/Lábnik, Bákó m. (Vladnic, jud. Bacău), Románia 66, 119, 165, 316, 405, 432
- Lébény, Győr-Moson-Sopron m. 315, 541
- Lecsmér, Szilágy m. (Leşmir, jud. Sălaj), Románia [v. Szilágy vm.] 490, 616
- Lédec, Illavai járás (Ladce, Okres Ilava), Szlovákia [v. Trencsén vm.] 116
- Lejtős, Vágbesztercei járás (Sverepec, Okres Považská Bystrica), Szlovákia [v. Trencsén vm.]
- Lele, Szatmár m. (Lelei, jud. Satu Mare), Románia [v. Szilágy vm.] 148
- Lenti, Zala m. 260
- Lentiszombathely (1977-ig önálló település) => Lenti 260
- Lészped, Bákó m. (Lespezi, jud. Bacău), Románia 180, 226, 243, 278, 511, 522, 535, 554, 585
- Letenye, Zala m. 379, 384
- Letskés, Pest m. 94, 108, 109 [v. Hont vm.]
- Léva, Lévai járás (Levice, Okres Levice), Szlovákia [v. Bars vm.] 647
- Litke, Nógrád m. 678
- Lónya, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 293
- Losonc, Losonci járás (Lučenec, Okres Lučenec), Szlovákia [v. Nógrád vm.] 64, 647, 671
- Lovászatona, Veszprém m. 492, 503, 548, 550, 554, 560, 607, 627
- Lóvész, Hargita megye (Livezi, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 133, 173, 368
- Lövete, Hargita m. (Lueta, jud. Harghita) Románia [v. Udvarhely vm.] 331
- Lucska, Rozsnyói járás (Lúčka, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 670
- Lujzikalagor, Bákó m. (Luizi-Călugăra, jud. Bacău), Románia 527
- Lúzsok, Baranya m. 58, 78
- Maconka (1965-ig önálló település; [v. Heves vm.]) => Bátonyterenye 588
- Mád, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 548, 652, 671, 673
- Madéfalva, Hargita m. (Siculeni, jud. Harghita), Románia [v. Csík vm.] 173, 617, 620
- Magyarbagó, Fehér m. (Băgău, jud. Alba), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 264, 265
- Magyarborzás, Beszterce-Naszód m. (Bozieş, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Szolnok-Doboka vm.] 79
- Magyarcsanád, Csongrád m. 493, 494
- Magyarcsüggés, Bákó m. (Cădărești, jud. Bacău), Románia [v. Csík vm.] 39, 50, 64, 141, 153, 334, 391, 538, 611
- Magyardécse, Beszterce-Naszód m. (Cireșoiaia, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Szolnok-Doboka vm.] 350, 615, 620
- Magyarfalu, Bákó m. (Arini, jud. Bacău), Románia 32, 41, 235, 254, 430, 432, 512, 518, 531, 538, 608
- Magyargorbó, Kolozs megye (Gârbău, jud. Cluj) Románia [v. Kolozs vm.] 668
- Magyargyerőmonostor, Kolozs m. (Mănăstireni, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 35
- Magyarhermány, Kovászna m. (Herculian, jud. Covasna), Románia [v. Udvarhely vm.] 634
- Magyarkapud, Fehér m. (Căpuđ, jud. Alba), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 265
- Magyarlapád, Fehér m. (Lopadea Nouă, jud. Alba), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 263, 266, 608
- Magyaró, Maros m. (Aluniş, jud. Mureş), Románia [v. Maros-Torda vm.] 34, 252, 530, 540
- Magyarókereke, Kolozs m. (Alunişu, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 523
- Magyarózd, Maros m. (Ozd, jud. Mureş), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 188, 486, 487, 610, 660
- Magyarpalatka, Kolozs m. (Pălatca, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 47, 241, 677
- Magyarpéterfalva, Fehér m. (Petrisat, jud. Alba), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 34
- Magyarsáros, Maros m. (Deleni, jud. Mureş), Románia [Kis-Küküllő vm.] 34, 467

- Magyarszentmárton, Temes m. (Sânmartinu Maghiar, jud. Timiș), Románia [v. Torontál vm.] 448
- Magyarszentmihály, Közép-bánsági körzet (Михајлово / Mihajlovo, Средњобанатски округ / Szrednjobanatszki okrug), Szerbia [v. Torontál vm.] 39, 434
- Magyarszombatfa, Vas m. 554
- Magyarszovát, Kolozs m. (Suatu, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 532
- Magyarvalkó, Kolozs m. (Văleni, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 79, 127, 613
- Magyarvista, Kolozs m. (Viștea, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 71, 127, 668
- Majos, Tolna m. 225
- Makó, Csongrád m. [v. Csanád vm.] 196, 431, 440, 453, 477, 550, 650
- Mákófalva, Kolozs m. (Macău, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 127
- Máramarosziget (Sighetu Marmăției), Románia 194
- Máréfalva, Hargita m. (Satu Mare, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 107, 178, 288, 290, 308, 313, 329, 495, 511, 581, 589, 591, 593, 620, 621
- Máriafölde, Temes m. (Teremia Mare, jud. Timiș), Románia [v. Torontál vm.] 448
- Máriagyúd, Baranya m. 128
- Máriapócs, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 280, 281, 598
- Marosgombás, Fehér m. (Gâmbaș, jud. Alba), Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 266, 267, 609
- Maroshévíz, Hargita m. (Toplița, jud. Harghita), Románia [v. Maros-Torda vm.] 592
- Maroslele, Csongrád m. 444, 474, 513, 530, 670
- Marosludas, Maros m. (Luduș, jud. Mureș), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 97, 270, 609
- Marosvásárhely, Maros m. (Târgu Mureș), Románia 315, 356, 481, 494, 592, 605
- Mátészalka, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 281, 645, 656
- Mátisfalva, Hargita m. (Mățișeni, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 494
- Máttraalmás, Nógrád m. 463, 289, 348, 363, 390, 463
- Mátraderecske, Heves m. 128, 287, 291, 292, 293, 322, 328, 331, 333, 341, 457, 462, 484, 491, 496, 546, 550, 551, 556
- Mátraszele, Nógrád m. 200
- Mátraterenye, Nógrád m. 403
- Megyaszó, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 652, 665
- Méhész (Včeláre) => Méhészsudvarnok 233, 326
- Méhészsudvarnok, Kassa-vidéki járás (Dvorníky-Včeláre, Okres Košice-okolie), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.] 160, 233, 245, 326
- Mekényes, Baranya m. 32, 42, 158, 180, 226, 250, 278, 340, 399, 554
- Menyhe, Nyitrai járás (Mechenice, Okres Nitra), Szlovákia [v. Nyitra vm.] 302
- Menyő / Szilágymenyő, Szilágym. (Mineu, jud. Sălaj), Románia [v. Szilágym. vm.] 148
- Méra, Kolozs m. (Mera, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 50
- Meszes, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 71
- Mesztegnyő, Somogy m. 279
- Mezőbodon, Maros m. (Papiu Ilarian, jud. Mureș), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 51, 61, 223, 231, 242, 269, 300, 301, 314, 365, 372, 386, 395, 568, 606
- Mezőcsát, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 435
- Mezőkók, Kolozs megye (Pădureni, jud. Cluj), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 568
- Mezőkövesd, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 142, 233, 312, 323, 338, 346, 405, 418, 421, 425, 438, 439, 447, 449, 636, 676
- Mezőnyárad, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 591
- Mezőörményes, Beszterce-Naszód m. (Urmeniş, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Kolozs vm.] 35
- Mezőszengyel, Maros m. (Sânger, jud. Mureș), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 606
- Mezőszopor, Kolozs m. (Soporu de Câmpie, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 61, 264

- Mezőtóhát, Maros m. (Tăureni, jud. Mureș),
Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 224
- Mezőveresegeháza, Beszterce-Naszód m.
(Strugureni, jud. Bistrița-Năsăud),
Románia [v. Beszterce-Naszód vm.] 541,
231, 241, 541
- Mezőzombor, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 182
- Mezőzsadány, Temes megye (Cornești, jud.
Timiș), Románia [v. Temes vm.] 56
- Mikebuda, Pest m. 210
- Mikefalva, Maros m. (Mica, jud. Mureș),
Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 596
- Mikepércs, Hajdú-Bihar m. 559
- Mikóújfalu, Kovászna m. (Micfalău, jud.
Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 636
- Milota, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 152
- Mínaj, Ungvári járás (Минай / Minaj,
Ужгородський район / Uzshorodszkij rajon),
Ukrajna [v. Ung vm.] 42
- Mindszent, Csongrád m. 285, 345, 389,
390, 477
- Miriszló, Fehér m. (Mirăslău, jud. Alba),
Románia [v. Alsó-Fehér vm.] 265, 266
- Miske, Bács-Kiskun m. 491, 545, 553, 558,
560, 561
- Miskolc 109, 323
- Mogyoróska, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 662
- Moldva, Románia 31, 35, 36, 68, 81, 82, 89,
92, 101, 123, 153, 154, 156, 182, 183,
184, 197, 209, 216, 217, 219
- Nábrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 656
- Nádudvar, Hajdú-Bihar m. 443, 452, 564,
568, 667
- Nádújfalu (1984-ig önálló település) =>
Mátraterenye 403
- Nagyatád, Somogy m. 229
- Nagybaracska, Bács-Kiskun m. 553
- Nagybátony (1984-ig önálló település
[v. Heves vm.]) => Bátonyterenye 90, 93,
96, 390, 392, 446
- Nagybecskerek, Közép-bánsági körzet
(Зренянин / Zrenyanin, Средньобанатски
округ / Szrednyobanatszki okrug), Szerbia
[v. Torontál vm.] 281
- Nagybiccse, Nagybiccsei járás (Bytča, Okres
Bytča), Szlovákia [v. Trencsén vm.] 159
- Nagyecsed, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 330
- Nagyér, Csongrád m. 431
- Nagyfüged, Heves m. 517
- Nagyhódos, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 86
- Nagyiván, Jász-Nagykun-Szolnok m. 76, 187,
573, 578
- Nagykálló, Szabolcs-Szatmár-Bereg m.
477, 485
- Nagykanizsa, Zala m. 558
- Nagykapus, Szeben m. (Copșa Mare, jud.
Sibiu), Románia [v. Nagy-Küküllő vm.] 31
- Nagykarácsony, Fejér m. 555
- Nagykároly, Szatmár m. (Carei, jud. Satu
Mare), Románia [v. Szatmár vm.] 647, 648
- Nagykend, Maros m. (Chendu Mare, jud.
Mureș), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 309
- Nagykeszi, Komáromi járás (Malé Kosihy,
Okres Komárno), Szlovákia [v. Komárom
vm.] 495
- Nagykörös, Pest m. 442
- Nagykövesd, Tóketerebesi járás (Veľký
Kamenec, Okres Trebišov), Szlovákia
[v. Zemplén vm.] 191, 679
- Nagykunság 445
- Nagyláz, Ungvári járás (Великі Лазі / Veliki
Lazi, Ужгородський район / Uzshorodszkij
rajon), Ukrajna [v. Ung vm.] 86
- Nagymajor, Hajdú-Bihar m. 426
- Nagypatak, Bákó m. (Valea Mare, jud. Bacău),
Románia 316, 537
- Nagypetri, Szilágy m. (Petriindu, jud. Sălaj),
Románia [v. Kolozs vm.] 608
- Nagysármás, Maros m. (Sărmașu, jud. Mureș),
Románia [v. Kolozs vm.] 360, 395, 614,
628
- Nagysárrét 577, 580, 583
- Nagyszalanc, Bákó m. (Solont, jud. Bacău),
Románia 243
- Nagyszalonta, Bihar m. (Salonta, jud. Bihor),
Románia [v. Bihar vm.] 77, 83, 90, 193,
204, 205, 433
- Nagyvárad (Oradea), Románia 440, 518

- Nagyvejke, Tolna m. 38, 57, 63, 83, 88, 101, 106, 116, 119, 121, 133, 262, 304, 365, 369, 430, 618, 464
- Nántú, Szatmár m. (Hurezu Mare, jud. Satu Mare) Románia [v. Szatmár vm.] 485
- Nemesvita, Veszprém m. 131, 218
- New York, Amerikai Egyesült Államok 425
- Nógrádsípek, Nógrád m. 150, 211, 296, 303, 311, 403, 525, 526, 527, 556, 633
- Nyárádszentlászló, Maros. (Sânvășii, jud. Mureș), Románia [v. Maros-Torda vm.] 481
- Nyáregyháza, Pest m. 210
- Nyírcsaholy, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 89, 645
- Nyíregyháza 88, 134
- Nyírgelse, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 477
- Nyíri, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 93
- Nyírkarász, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 428
- Nyírtass, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 428
- Nyírtura, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 50
- Nyitraegerszeg, Nyitrai járás (Jelšovce, Okres Nitra), Szlovákia [v. Nyitra vm.] 146
- Nyitragerencsér, Nyitrai járás (Nitrianske Hrnčiarovce, Okres Nitra), Szlovákia [v. Nyitra vm.] 181
- Nyújtód, Kovászna m. (Lunga, jud. Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 103
- Nyúl, Győr-Moson-Sopron m. 321
- Óbecse, Dél-bácskai körzet (Бечей / Becsej, Јужнобачки округ / Juzsnobacski okrug), Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 545, 547
- Oklánd, Hargita m. (Ocland, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 545, 547
- Okorág, Baranya m. 60, 83, 402, 403, 406
- Olaszliszka, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 642
- Ond, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 146, 653, 668, 671
- Ópusztaszer, Csongrád m. 578
- Ormánság 78, 80, 140, 221, 227, 275, 665
- Orosháza, Békés m. 187, 458, 550, 650
- Oszkó, Vas m. 426, 427
- Oztopán, Somogy m. 54
- Ózd, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 199
- Ozsdola, Kovászna m. (Ojdula, jud. Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 101
- Őcsény, Tolna m. 220, 373, 430
- Órhalom, Nógrád m. 285, 378, 498, 637, 647
- Őriszentpéter Vas m. 287
- Órtilos, Somogy m. 47, 53, 97, 113, 126, 145, 204, 206, 403, 404, 412
- Ósi, Veszprém m. 560, 586
- Öttömös, Csongrád m. 364
- Pácín, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 644
- Padé, Észak-bánsági körzet (Падеш / Padej, Северно-Банатски округ / Szeverno-banatszki okrug), Szerbia [v. Torontál vm.] 171, 363, 439, 513
- Páhi, Bács-Kiskun m. 555
- Páka, Zala m. 661
- Palánka, Bákó m. (Palanca, jud. Bacău), Románia 67
- Pálló, Ungvári járás (Палло / Pallo, Ужгородський район / Uzhorodszkij rajon) Ukrajna [v. Ung vm.] 668
- Pálmonostora, Bács-Kiskun m. 576
- Pálóc, Nagymihályi járás (Pavlovce nad Uhom, Okres Michalovce), Szlovákia [v. Ung vm.] 111
- Panyola, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 537
- Paptamási, Bihar m. (Tămășeu, jud. Bihor), Románia [v. Bihar vm.] 79
- Parád, Heves m. 312, 468, 510, 515, 519
- Parádfürdő, Heves m. 293
- Paszab, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 134, 151
- Pátroha, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 87
- Pátyod, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 626
- Pécs 198, 199, 200, 553
- Péder, Kassa-vidéki járás (Peder, Okres Košice-okolie), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.] 130
- Pelsőc, Rozsnyói járás (Plešivec, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 34
- Perkedpuszta => Balkány 639
- Perőcsény, Pest m. 259
- Pétervására, Heves m. 90, 362
- Petőháza, Győr-Moson-Sopron m. 307
- Pócsmegyer, Pest m. 277
- Pogányszentpéter, Zala m. 663
- Pográny, Nyitrai járás (Pohranice, Okres Nitra), Szlovákia [v. Nyitra vm.] 71

- Pokolpatak, Bákó m. (Valea Mică, jud. Bacău),
Románia 176, 179, 249, 250, 255
- Polgár, Hajdú-Bihar m. 308, 667
- Porrogszentpál, Somogy m. 145
- Pórszombat, Zala m. 261
- Pozsony (Bratislava), Szlovákia 466
- Pozsonypüspöki (1972-ig önálló település
[v. Pozsony vm.]) => Pozsony 466
- Prügy, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 279,
280, 466
- Pusztadobos (szövegben Nyírdobos),
Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 320
- Pusztaföldvár, Békés m. 187
- Pusztakamarás, Kolozs m. (Cămărașu, jud.
Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 223
- Pusztina, Bákó m. (Pustiana, jud. Bacău),
Románia 37, 102, 175, 218, 226, 230, 243,
396, 498, 514, 519, 621
- Putnok, Borsod-Abaúj-Zemplén m.
[v. Gömör-Kishont vm.] 510, 514, 515, 530
- Püspökladány, Hajdú-Bihar m. 74
- Rábagyarmat, Vas m. 287
- Rábcakapi, Győr-Moson-Sopron m. 311
- Rádfalva, Baranya m. 166, 236, 276, 279,
549, 556
- Radóc, Szucsáva m. (Rădăuți, jud. Suceava),
Románia 140
- Ragály, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 244,
361, 419
- Rakacszend, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 71,
321, 413, 600
- Ramocsaháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg m.
87, 89
- Regéc, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 208
- Rekenyeújfalu, Rozsnyói járás (Rakovnica,
Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-
Kishont vm.] 202
- Resznek, Zala m. 554
- Rimaszaluzsány, Rimaszombati járás
(Rimavské Zalužany, Okres Rimavská Sobo-
ta), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 582
- Rimóc, Nógrád m. 140, 150, 525
- Románcsügés / Oláhcsügés / Csügés, Bákó
megye (Ciugheș, jud. Bacău) Románia 64,
126, 349, 391
- Rózsály, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 505
- Rózsásszeg, Zala m. 319, 663
- Rozsnyórudna, Rozsnyói járás (Rudná, Okres
Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont
vm.] 128, 186, 191, 199, 200, 201
- Ruzsa, Csongrád m. 579
- Sághpuszta, Somogy m. 220
- Sajószentpéter, Borsod-Abaúj-Zemplén m.
118, 182
- Sajóvelezd, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 182
- Salánk, Nagyszőlősi járás (Шаланки / Salanki,
Виноградів / Vinogradiv), Ukrajna
[v. Ugocsa vm.] 285, 305, 306, 457, 469,
500, 518, 530
- Salgótarján, Nógrád m. 389, 651
- Salomvár, Zala m. 52, 63
- Sály, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 638
- Sándorfalva, Csongrád m. 499
- Sándorháza, Temes m. (Șandra, jud. Timiș),
Románia [v. Torontál vm.] 148, 149
- Sáp, Hajdú-Bihar m. 131, 262, 334, 347, 366,
376, 475, 504, 567, 628, 643, 650, 653
- Sárazsádány, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 414,
643, 644, 654
- Sárd, Fehér m. (Șard, jud. Alba), Románia
[v. Alsó-Fehér vm.] 105
- Sárhida, Zala m. 82, 83
- Sarkad, Békés m. 187, 318
- Sarkadkeresztúr, Békés m. 287, 306, 342, 489
- Sármellék, Zala m. 75, 150, 190, 408, 410,
411, 418, 421, 644
- Sáromberke, Maros m. (Dumbrăvioara, jud.
Mureș), Románia [v. Maros-Torda vm.] 616
- Sárosd, Fejér m. 74
- Sárrétudvari, Hajdú-Bihar m. 57, 96, 192,
299, 346, 390, 425, 433, 458, 466, 497,
557, 563, 564, 566, 569, 570, 573, 581,
582, 601, 666, 681
- Sásd, Baranya m. 135, 460

- Sátoraljaújhely, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 644
- Sellye, Baranya m. 299, 309, 549, 550, 552, 560
- Serényfalva, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 245
- Sid, Szerémségi körzet (Шид / Sid, Сремски округ / Szremszki okrug), Szerbia [v. Szerém vm.] 251
- Siklós, Baranya m. 86
- Simonfa, Somogy m. 167, 352
- Siófok, Somogy m. 110
- Sobor, Győr-Moson-Sopron m. 541
- Soltvadkert, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 128, 663
- Somogyhárság, Baranya m. [v. Somogy vm.] 57
- Somogyzentpál, Somogy m. 661
- Somogyudvarhely, Somogy m. 49, 229
- Somogyviszló, Baranya m. 63
- Somoska, Bákó m. (Somușca, jud. Bacău), Románia 39, 135, 460
- Somoskőújfalu, Nógrád m. 593
- Somostelke, Maros m. (Șoștelnic, jud. Mureș), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 621
- Somsály-Bányatelep => Ózd 199
- Sonkád, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 152
- Sopronkövesd, Győr-Moson-Sopron m. 625
- Sósvetike, Baranya m. 78, 234
- Sucevița, Szucsáva m. (Sucevița, jud. Suceava), Románia 618
- Súr, Komárom m. 92
- Sütkösd, Bács-Kiskun m. 75, 472, 586
- Süttör (1950-ig önálló település) => Fertőd 329
- Szabadka, Észak-bácskai körzet (Суботница / Subotica, Северно-Бачки округ / Severnobacski okrug) Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 310
- Szabadszállás, Pest m. 94, 402
- Szabófalva, Neamț m. (Săbăoani, jud. Neamț), Románia 524
- Szabolcsbányatelep => Pécs 202
- Szádvárborsa, Rozsnyói járás (Silická Brezová, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 638
- Szaján, Észak-bánsági körzet (Саян / Szajan, Северно-Банатски округ / Severnobanatszki okrug), Szerbia [v. Torontál vm.] 439, 545, 553
- Szadmár, Bács-Kiskun m. 326
- Szalacs, Bihar m. (Sălacea, jud. Bihor), Románia [v. Bihar vm.] 534
- Szalánta, Baranya m. 545, 549, 556
- Szalaszend, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 247
- Szamosszeg, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 203
- Szany, Győr-Moson-Sopron m. 541
- Szaporca, Baranya m. 61.
- Szárász, Baranya m. 33, 37, 298, 399, 430, 498
- Szárزازajta, Kovászna m. (Aita Seacă, jud. Covasna), Románia [v. Háromszék vm.] 102
- Szászbogács, Maros megye (Băgaciu, jud. Mureș), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 74, 352, 676
- Szászfá, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 244, 246, 247, 489
- Szászlekenca, Beszterce-Naszód m. (Lechnița, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Beszterce-Naszód vm.] 242
- Szásznagyvesszős, Fehér m. (Veseuș, jud. Alba), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 312
- Szászváros, Hunyad m. (Orăștie, jud. Hunedoara), Románia [v. Hunyad vm.] 168
- Szatmár (vármegye) 314
- Szatmárcseke, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 62
- Szatmárnémeti, Szatmár m. (Satu Mare, jud. Satu Mare), Románia [v. Szatmár vm.] 502, 652, 654, 657
- Szava, Baranya m. 48
- Szebenkákova, Szeben m. (Fântânele, jud. Sibiu), Románia [v. Szeben vm.] 316
- Szebény, Baranya m. 73
- Szécsény, Nógrád m. 74, 181
- Szeged 110, 367, 372, 429, 436, 438, 448, 450, 513, 578, 589, 591, 593, 594, 596, 597, 598
- Szeged környéki tanyák 136
- Szegvár, Csongrád m. 290, 478, 505, 577
- Szék, Kolozs m. (Sic, jud. Cluj), Románia [v. Szolnok-Doboka vm.] 89, 233, 253, 435

- Székelyszabar, Baranya m. 50
- Székelyudvarhely, Hargita m. (Odorheiu Secuiesc, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 165
- Székesfehérvár 647
- Székkutas, Csongrád m. 262, 263, 580, 672
- Szekszárd 98, 140, 560
- Szendrő, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 342
- Szenna, Somogy m. 94, 321, 406, 418, 472, 547
- Szentegyházsfalu, Hargita m. (Vlăhița, jud. Harghita), Románia [v. Udvarhely vm.] 594
- Szentes, Csongrád m. 322, 577, 578, 579, 631
- Szentistván, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 311, 312, 489, 534
- Szentkirályszabadja, Veszprém m. 226
- Szentlászló, Baranya m. 625
- Szentmáté, Beszterce-Naszód m. (Matei, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Szolnok-Doboka vm.] 243, 484, 486
- Szentmihály, Kolozs m. (Mihai Viteazu, jud. Cluj), Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 266
- Szentmihályhegy (1949-ig önálló település) => Órtilos 113, 126, 204, 206
- Szentpéterszeg, Hajdú-Bihar m. 551
- Szentsimon, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 275, 342
- Szeremle, Bács-Kiskun m. [v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 128, 322, 345, 464, 470, 479, 504, 650, 659
- Szerémség 405
- Szerep, Hajdú-Bihar m. 581
- Szeretfalva, Beszterce-Naszód m. (Sărățel, jud. Bistrița-Năsăud), Románia [v. Beszterce-Naszód vm.] 526
- Szér, Szatmár m. (Ser, jud. Satu Mare), Románia [v. Szilágy vm.] 486
- Szigetszentmiklós, Pest m. 285
- Szihalom, Heves m. 330, 404
- Szilágyfőkeresztúr, Szilágy m. (Cristur-Crișeni, jud. Sălaj), Románia [v. Szilágy vm.] 267, 606
- Szilágygörcsön, Szilágy m. (Gârceiu, jud. Sălaj), Románia [v. Szilágy vm.] 476, 500
- Szilágyszeg, Szilágy m. (Sălățig, jud. Sălaj), Románia [v. Szilágy vm.] 148, 149
- Szilice, Rozsnyói járás (Silica, Okres Rožňava), Szlovákia [v. Gömör-Kishont vm.] 84
- Szilvágy, Zala m. 52
- Szilvásszentmárton, Somogy m. 321
- Szin, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 649
- Szinérváralja, Máramaros m. (Seini, jud. Maramureș), Románia [v. Szatmár vm.] 32
- Szob, Pest m. [v. Hont vm.] 109, 110, 111, 112
- Szolokma, Maros m. (Solocma, jud. Mureș), Románia [v. Udvarhely vm.] 288, 328
- Szögliget, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 148, 181, 186, 247
- Szőkefalva, Maros m. (Seuca, jud. Mureș) Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 586, 597
- Szólóhegy, Bákó m. (Părgărești, jud. Bacău), Románia 101
- Szólósardó, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 331
- Szörög (1973-ig önálló település; [v. Torontál vm.]) => Szeged 121, 339, 449, 488, 492, 547
- Szucság, Kolozs m. (Suceagu, jud. Cluj), Románia [v. Kolozs vm.] 56, 94, 187
- Szucsáva (Suceava), Románia 56
- Szuha, Nógrád m. 403, 462, 583
- Szurdokpüspöki, Nógrád m. 516, 517, 523
- Szúcsi, Heves m. 516
- Taktaszada, Szabolcs-Szatmár-Zemplén m. 87, 182, 211, 238, 280, 298, 330, 332, 352, 363, 449, 466, 489, 499, 513, 523, 525, 529, 631, 652, 670, 671
- Tamásfalva / Hetény, Közép-bánsági körzet (Хетин / Hetin, Средњобанатски округ / Srednyobanatszki okrug), Szerbia [v. Torontál vm.] 237
- Tamási, Tolna m. 647
- Tápé (1973-ig önálló település) => Szeged 110, 367, 429, 436, 438, 448, 450, 513, 578, 589
- Tápiószentmárton, Pest m. 76
- Tarcal, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 161, 191, 192, 244, 245, 645

- Tarcsapuszta, Baranya m. 314
- Tarcsi, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 132
- Tard, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 182,
- Tarkó, Neamț m. (Târcău, jud. Neamț),
Románia 605, 610
- Tarpa, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 537, 633
- Tătăraști, Bákó megye (jud. Bacău)
Románia 316
- Tatros, Bákó m. (Târgu Trotuș, jud. Bacău),
Románia 221, 230
- Temerin, Dél-bácskai körzet (Темерин /
Темерин, Јужнобачки округ / Juzsnobacski
okrug), Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 235,
415, 446
- Tereske, Nógrád m. 675
- Teresztenye, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 244
- Tés, Veszprém m. 74
- Tiba, Szobránci járás (Tibava, Okres Sobrance),
Szlovákia [v. Ung vm.] 111
- Tibolddaróc, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 333
- Tiszaalpár, Bács-Kiskun m. 108, 121,
332, 631
- Tiszabecs, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 152,
319, 450, 451
- Tiszacsécsé, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 83,
96, 152, 259, 297, 320, 448, 461, 628,
630, 632
- Tiszacségsze, Hajdú-Bihar m. 426, 434, 435
- Tiszaderzs, Jász-Nagykun-Szolnok m. 137,
356, 407, 572, 581
- Tiszafüred, Jász-Nagykun-Szolnok m. 187,
426, 434, 578
- Tiszaigár, Jász-Nagykun-Szolnok m. 152, 186,
276, 280, 331, 334, 352, 443, 557,
579, 580
- Tiszainoka, Jász-Nagykun-Szolnok m. 129
- Tiszakécske, Bács-Kiskun m. 192
- Tiszakóród, Szabolcs-Szatmár-Bereg m.
152, 314
- Tiszakürt, Jász-Nagykun-Szolnok m. 129, 428
- Tiszalök, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 548
- Tiszalúc, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 318, 499
- Tiszanána, Heves m. 549
- Tiszaörs, Jász-Nagykun-Szolnok m. 186, 187,
350, 352, 524, 581, 582
- Tiszapüspöki, Jász-Nagykun-Szolnok m. 75
- Tiszaroff, Jász-Nagykun-Szolnok m. 445, 501,
543, 551, 558, 559, 570, 571, 572, 581
- Tiszasüly, Jász-Nagykun-Szolnok m. 428, 437
- Tiszaszalka, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 548
- Tiszaszentimre, Jász-Nagykun-Szolnok m.
269, 349, 445, 551
- Tiszaszentmárton, Szabolcs-Szatmár-Bereg m.
117
- Tiszasziget, Csongrád m. 41, 49
- Tiszavasvári, Szabolcs-Szatmár-Bereg m.
549, 667
- Tokaj, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 113, 117
- Torda, Kolozs m. (Turda, jud. Cluj), Románia
[v. Torda-Aranyos vm.] 608, 614
- Tordas, Fejér m. 443
- Tordatúr, Kolozs m. (Tureni, jud. Cluj),
Románia [v. Torda-Aranyos vm.] 31, 40,
44, 48, 65, 79, 83, 90, 96, 140, 158, 161,
162, 211, 218, 220, 222, 232, 261, 264,
271, 272, 287, 305, 436, 459, 463, 465,
481, 500, 520, 538, 540, 667
- Torja, Kovászna m. (Turia, jud. Covasna),
Románia [v. Háromszék vm.] 35
- Torna, Kassa-vidéki járás (Turňa nad Bodvou,
Okres Košice-okolie), Szlovákia [v. Abaúj-
Torna vm.] 51, 117, 119, 131, 148, 186,
191, 200, 201, 346, 434, 601, 629, 640,
649, 665
- Tornabarakony, Borsod-Abaúj-Zemplén m.
600
- Tornagörgő, Rozsnyói járás (Hrhov, Okres
Rožňava), Szlovákia [v. Abaúj-Torna vm.]
233, 629
- Tornaújfalu, Kassa-vidéki járás (Turnianska
Nová Ves, Okres Košice-okolie), Szlovákia
[v. Abaúj-Torna vm.] 148
- Tornospálca, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 668
- Tömörkény, Csongrád m. 190, 579
- Törökbecse, Közép-bánsági körzet (Нови Бечеј
/ Novi Bечej, Средњобанатски округ /
Szrednyobanatszki okrug), Szerbia
[v. Torontál vm.] 190, 442
- Trencsén, Trencsényi járás (Trenčín, Okres
Trenčín), Szlovákia [v. Trencsén vm.] 84

- Trunk, Bákó m. (Galbeni, jud. Bacău),
Románia 539
- Tunyog (1950-ig önálló település) =>
Tunyogmatolcs 537
- Tunyogmatolcs, Szabolcs-Szatmár-Bereg m.
492, 537, 648
- Túr, Fehér m. (Tiur, jud. Alba), Románia
[v. Alsó-Fehér vm.] 270, 473
- Türe, Kolozs m. (Turea, jud. Cluj), Románia
[v. Kolozs vm.] 653
- Tyukod, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 281, 292,
299, 324, 377, 502, 626, 651, 657
- Újbars, Lévai járás (Nový Tekov, Okres Levice),
Szlovákia [v. Bars vm.] 109
- Újcsanáros, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 211
- Újdombbrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 649
- Újléta, Hajdú-Bihar m. 294
- Újszász, Jász-Nagykun-Szolnok m. 555
- Újszentmargita, Hajdú-Bihar m. 470, 544
- Ukk, Veszprém m. 151
- Ungpinkóc, Szobránci járás (Pinkovce, Okres
Sobrance), Szlovákia [v. Ung vm.] 111
- Ungvár, Kárpátalja (Ужгород / Uzshorod)
Ukrajna 111
- Uri, Pest m. 74
- Uszka, Szabolcs-Szatmár-Bereg m. 319, 474
- Uszód, Bács-Kiskun m. 213
- Üllés, Csongrád m. 633
- Vágbeszterce, Vágbesztercei járás (Považská
Bystrica, Okres Považská Bystrica),
Szlovákia [v. Trencsén vm.] 163
- Vajasd, Fehér m. (Oiejdeia, jud. Alba), Románia
[v. Alsó-Fehér vm.] 105
- Vajdácaska, Borsod-Abaúj-Zemplén m.
277, 309
- Vajszló, Baranya m. 58, 238, 341, 545, 553
- Vál, Fejér m. 121
- Valea Mică (Roşiori), Bákó m. (jud. Bacău),
Románia 539
- Vállus, Zala m. 210, 229, 300, 361, 374,
375, 377
- Vámosgálfalva, Maros m. (Găneşti, jud.
Mureş), Románia [v. Kis-Küküllő vm.] 358
- Varga, Baranya m. 74
- Vargyas, Kovászna m. (Vârghiş, jud. Covasna),
Románia [v. Udvarhely vm.] 160, 634
- Varsány, Nógrád m. 140, 351
- Vasas (1954-ig önálló település) => Pécs 198
- Vasegerszeg, Vas m. 317
- Vaspör, Zala m. 66
- Vasvár, Vas m. 424, 425
- Vasvörösvár, Felsőöri járás (Rotenturm
an der Pinka, Bezirk Oberwart), Ausztria
[v. Vas vm.] 42
- Vecseklő, Rimaszombati járás (Večelkov, Okres
Rimavská Sobota), Szlovákia [v. Nógrád
vm.] 308
- Vejti, Baranya m. 217
- Vermes, Beszterce-Naszód m. (Vermeş, jud.
Bistriţa-Năsăud), Románia [v. Beszterce-
Naszód vm.] 386
- Verpelét, Heves m. 145, 147
- Vicsápapáti, Nyitrai járás (Výčapy-Opatovce,
Okres Nitra), Szlovákia [v. Nyitra vm.] 115,
466, 476
- Vilonya, Veszprém m. 376
- Viss, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 237, 593
- Vizslás, Nógrád m. 419
- Vizsoly, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 120
- Vörs, Somogy m. 300
- Zagyvarékas, Jász-Nagykun-Szolnok m.
[v. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.] 62, 134,
293, 298, 333, 359, 371, 413, 434, 435,
441, 555, 556, 567, 672
- Zákányszék, Csongrád m. 130, 290, 321
- Zalaapáti, Zala m. 52
- Zalaegerszeg 643, 644
- Zalaszántó, Zala m. 228
- Zalaszentgyörgy, Zala m. 53
- Zalaszentiván, Zala m. 52
- Závidovics, Zenica-Doboj kanton (Zavidovići,
Zeničko-dobojski kanton), Bosznia-
Hercegovina 195
- Závod, Tolna m. 129

- Zenta, Észak-bánsági körzet (Сента / Szentá,
Севернобанатски округ / Szevernobanatszki
okrug), Szerbia [v. Bács-Bodrog vm.] 374
- Zombor, Nyugat-bácskai körzet (Сомбор,
Западнобачки округ / Szombor,
Zapadnobacski okrug), Szerbia [v. Bács-
Bodrog vm.] 475
- Zsarnó, Kassa-vidéki járás (Žarnov, Okres
Košice-okolie), Szlovákia [v. Abaúj-Torna
vm.] 117, 118, 120, 238, 320, 407,
563, 639
- Zsarótanya (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) 268
- Zsáka, Hajdú-Bihar m. 575
- Zselicszentpál, Somogy m. 167
- Zselyk, Beszterce-Naszód m. (Jeica, jud.
Bistrița-Năsăud) Románia [v. Beszterce-
Naszód v.] 493
- Zsére, Nyitrai járás (Žirany, Okres Nitra),
Szlovákia [v. Nyitra vm.] 116
- Zsibó, Szilágy m. (Jibou, jud. Sălaj), Románia
[v. Szilágy vm.] 131, 236, 520, 522,
614, 618
- Zsid => Zalaszántó 228
- Zsombó, Csongrád m. 289

E kötettel indul új szöveggyűjtemény-sorozatunk, amely elsősorban a néphit, népi vallás, vallásos folklór szöveganyagát hivatott közreadni, részint a folklorisztika hagyományos kategóriarendszerében, műfaji beosztásában, részint az aktuális kutatások új kategóriáinak megfelelően. Párhuzamosan készült a még sajtó alá rendezés alatt álló magyar néphit enciklopédiaszerű összefoglalásával, amelynek mintegy példatárául, illusztrációjául kíván szolgálni. A közölt hiedelemelbeszélések a folklór, illetve hiedelmek gyűjtésének intenzív megindulásától napjainkig tartó mintegy száznegyven éves időszak szövegeit képviselik az ország és a határainkon kívüli magyarság minden térségéből.

A kötet a hatalmas gyűjtött anyagból nem a teljes magyar néphitet, hanem annak egy kiválasztott szeletét reprezentálja: a hiedelemlények vagy „mitikus lények” gazdag és színes világát kívánja minél teljesebben, minél több színárnyalatában bemutatni. Könyvünket a folklorisztika, antropológia, művelődéstörténet és más rokon tudományágak művelőin kívül szívesen ajánljuk a magyar kultúra múltja iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönségnek is.

BALASSI KIADÓ

Emblémánk a tudás fája

www.balassikiado.hu

